Digitized by Google

R. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE V. E. II ROMA
55
5 Λ H
14

FRIDERICI HOFFMANNI

CONSILIARII REGIS BORUSSIÆ INTIMI, ET ARCHIATRI,
PROFESSORIS MEDICINÆ PRIMARII IN ACADEMIA HALENSI,

OPERA OMNIA PHYSICO-MEDICA

Denuò reviſa, correcta & aucta,

IN SEX TOMOS DISTRIBUTA;

QUIBUS CONTINENTUR

DOCTRINÆ SOLIDIS PRINCIPIIS PHYSICO-MECHANICIS
& anatomicis, atque etiam obſervationibus clinico-practicis ſuperſtructæ;

METHODO FACILI AC DEMONSTRATIVA DEDUCTÆ,
& per experientiam LVII. annorum ſtabilitæ.

CUM VITA AUCTORIS,

Et ejus PRÆFATIONE de differente medicinæ & medicorum ſtatu atque conditione, & criteriis boni ac periti medici.

TOMUS QUINTUS.

GENEVÆ,
Apud FRATRES DE TOURNES.
M. DCCXLVIII.

CONSPECTUS
TOMI QUINTI.

Opuſcula Phyſica varii argumenti.

I. *Demonſtrationes phyſicæ-curioſæ, experimentis & obſervationibus mechanicis ac chymicis illuſtratæ.* Pag. 1

II. *Obſervationes barometrico-meteorologicæ & epidemicæ, atque de ventorum natura & viribus.* 15

III. *De ſalinis Halenſibus commentatio, in qua plures ſimul phyſicæ quæſtiones, de fontium ſalſorum origine ipſiuſque ſalis differentiis, præparatione & utilitate illuſtrantur.* 47

IV. *De methodo compendioſa, plantarum vires & virtutes in medendo indagandi.* 58

V. *De temporibus anni inſalubribus.* 63

VI. † *De ſiderum in corpora humana influxu medico.* 70

VII. *De fato phyſico & medico, ejuſque rationali explicatione.* 77

VIII. *De annorum climactericorum rationali & medica explicatione.* 89

IX. *De Diaboli potentia in corpora, per phyſicas rationes demonſtrata.* 94

X. *De temperamento, fundamento morum & morborum in gentibus.* 103

XI. *De rationis inſtructæ excellentia in rebus divinis & humanis.* 111

XII. *De ratione ſana, univerſæ medicinæ præſide.* 114

XIII. *De atheo convincendo ex artificioſiſſima corporis ſtructura.* 125

Opuſcula de aquis mineralibus earumque ſalutari virtute.

I. *De elementis aquarum mineralium recte dijudicandis & examinandis.* 131

II. *Scrutinium phyſico-medicum principiorum & virtutum in præcipuis medicatis Germaniæ fontibus.* 141

III. *De convenientia elementorum ac virium in thermis & acidulis.* 152

IV. *Obſervationes & cautelæ circa thermarum & acidularum uſum & abuſum.* 160

V. *Diſquiſitio phyſico-medica, de thermis Carolinis, earum caloris cauſa, elementis, viribus, utilitate & uſu.* 170

VI. *Examen chymico-medicum fontis Sedlicenſis amari in Bohemia noviter à nobis detecti, nec non ſalis ex eodem parati.* 186

VII. *De fontis martiati Lauchſtadienſis à nobis detecti viribus & uſu.* 195

VIII. *De aqua medicina univerſali.* 201

IX. *De balneorum ex aqua dulci præſtantiſſimo in affectibus internis uſu.* 208

X. *Obſervationes de acidulis, thermis & aliis fontibus ſalubribus, ad imitationem naturalium per artificium parandis.* 214

XI. *De eximia virtute ſalis Carolinarum.* 216

XII. *De connubio aquarum mineralium cum lacte longe ſaluberrimo.* 222

XIII. † *De fontis Spadani & Schwalbacenſis convenientia.* 229

XIV. * *De fontis Selterani virtute & præſtantia.* 234

Opuſcula

CONSPECTUS TOMI QUINTI.

Opuſcula diætetica, in quibus agitur

I.	*De medico ſui ipſius.*	Pag. 239
II.	*De methodo acquirendi vitam longam.*	247
III.	*De animo ſanitatis & morborum fabro.*	256
IV.	*De magno venæ ſectionis ad vitam ſanam & longam remedio.*	263
V.	† *De diætetica ſacræ ſcripturæ medicina.*	270
VI.	* *De prolonganda litteratorum vita per regulas diæteticas.*	278
VII.	† *De valetudine ſenum tuenda.*	289
VIII.	† *De militum valetudine tuenda in caſtris.*	296
IX.	*De præmatura morte & morbis præcavendis.*	303
X.	*De ſeptem legibus ſanitatis.*	313
XI.	*De peregrinationibus ſanitatis cauſa inſtituendis.*	320
XII.	*De inedia magnorum morborum remedio.*	328
XIII.	*De medicina ſimpliciſſima & optima, motu, inedia, & aquæ potu.*	334
XIV.	*De vini Rhenani præſtantia.*	341
XV.	† *De excellente natura, virtute & uſu vini Hungarici.*	355
XVI.	*De remediorum domeſticorum præſtantia.*	363
XVII.	*De pane groſſiori Weſtphalorum, vulgo* Bonpournickel.	372

NB. Diſſertationes aſteriſco * deſignatæ, nunc primum in lucem prodeunt; quibus verò hoc ſignum † præfixum eſt, nondum in unum volumen redactæ fuerunt.

FRIDE-

FRIDERICI HOFFMANNI OPUSCULA PHYSICA VARII ARGUMENTI.

DEMONSTRATIONES PHYSICÆ CURIOSÆ, experimentis & obſervationibus Mechanicis ac Chymicis illuſtratæ.

PRÆFAMEN.

IN lucem jam prodeunt demonſtrationes noſtræ phyſicæ curioſæ, ex intimiori Philoſophiæ mechanicæ ac chymicæ fonte depromtæ, pluſquam trecentis experimentis & obſervationibus rarioribus illuſtratæ. Aliquot jam elapſi ſunt anni, ex quo, non ſine inſigni fructu animique voluptate, has ipſas ſelectiſſimis ingeniis, & ex illis compluribus illuſtriſſimis, candide ac fideliter propoſui atque exhibui. Non quidem inſtitui noſtri erit, hoc loco in laudes prolixas experimentalis naturalium philoſophiæ decurrere; illud tamen obiter præterire non poſſumus: nullam ex omnibus ſcientiis eſſe, quæ humana mente dignior ſit, ipſamque ad infiniti & ſummi entis potentiam cognoſcendam magis adducat, quam hæc ipſa; & rurſus quæ majorem animo delectationem, vitæque utilitatem ac eruditioni perfectionem addat atque conciliet, quam exquiſita operum Dei, quæ in rebus corporeis apparent, notitia. Nihilo minus certe dolendum ac turpe dictu eſt, divinam hanc ſcientiam, ad quam excolendam mandatum à Deo habemus, non ſine maxima impietate, ubivis ferme, præſertim in Germaniæ Academiis, negligi ac ſuſque deque haberi. Plures inveniuntur, qui pro Philoſophis haberi volunt, quibus plane incognita hæc doctrina eſt, & qui tantum inanibus abſtractionibus & fictitiis terminis cerebrum repletum habent, ex quibus non niſi innumera diſſidia, controverſiæ, difficultates atque errores, teſte veritatis magiſtra, experientia, propullulant, nulluſque uſus vel emolumentum in rem litterariam redundat; cum ex adverſo philoſophia naturalium ſit fœcundiſſima mater utiliſſimarum artium ac omnis generis inventionum. At vero majorem adhuc reprehenſionem meretur, quod illi, qui artem medicam excolunt, non majori ſolertia Phyſices ſtudium tractent ac curæ cordique habeant; cum tamen tota Medicina nil niſi philoſophia, ſeu ſcientia corporis humani ſit & illarum rerum, quæ hoc ipſum variis modis afficere ac mutare poſſunt. Utique dolendum eſt graviter, dari etiamnum inter doctores quoſdam, qui ſibi & aliis perſuadent, ſine cognitione hujus ſcientiæ, & ſtudium medicum recte tractari, & feliciter morborum ſa-

nationem ſuſcipi poſſe, quod & antiquiſſimæ Medicorum auctoritati, & inviolabili veritati repugnat. Suſcepi jam hoc laboris, & paratus ſum ſemper deſendere, omnem medicam praxin fallacem, infidam, confuſam, difficilem & periculoſam eſſe ſine theoria, quæ tamen, ſi cauſſas & originem quæras, ex fundamentis philoſophiæ naturalis & obſervationibus circa humana corpora, petenda eſt. Hoc quidem aſſerendum eſſe non negamus, phyſicos libros à Veteribus conſcriptos, qui principiis plerumque abſtractis metaphyſicis, inanibus ac vacuis terminis, nec non generalioribus poſitionibus abundant, parvum vel plane nullum, habuiſſe in re medica uſum, unde etiam incrementa ſaluberrima ars noſtra per multa ſecula capere non potuit. Aliter autem comparata eſt Recentiorum Phyſica, quam condere & ſtabilire ex ſcientia ac legibus motus, nec non accuratioribus circa corpora obſervationibus, undiquaque ſolertiſſima ac perſpicaciſſima ingenia paſſim contendunt. Non diſſimulandum eſt, in Recentiorum etiam Phyſicorum ſyſtematibus, multa adhuc deſiderari poſſe, utpote qui pluribus præjudiciis laborant, certæ ſectæ adhærent & ultra modum generalioribus immorantur, ſpecialibus ſummeque utiliſſimis neglectis. Accedit, quod plerumque obſervationum chymicarum ſint rudes, cum tamen Chymia principia ac indolem mixtionis optime edoceat. Idcirco laboravi adhuc, qua potui, ſolertia, ut per divinam gratiam vireſque mihi conceſſas, per fundamenta facilia ac cohærentia, aphoriſmis, quibus pura ac nuda veritas optime perſpicitur, deducta ex unico & catholico principio, nempe MOTU, conquiſitis undiquaque notabilioribus ex Mechanica & Chymia experimentis, corporum phænomena auditoribus meis privatim explicarem atque evolverem, & hæc ipſa fundamenta ad corpus humanum, & conſequenter ad medicinam, applicarem, & ſic facillima ac perſpicua methodo præcepta medicinæ traderem. Hæc ipſa Phyſices ſundamenta publicæ luci exponere, jam apud animum meum conſtitui, eam maxime ob cauſſam, ut difficillimæ alioquin arti medicæ lucem aliquam præferrem, ipſamque faciliorem redderem. Experimento enim edoctus multiplici ſcribo, & citra arrogantiam, illum, qui fundamenta præmittit in phyſicis, intra tres annos felicius progredi & majores profectus in ſolidiori medicina & praxi capere poſſe, quam alium Phyſices ſtudii expertem, vix intra longiſſimum tempus. Hiſce jam fundamentis mox edendis præmittere volui demonſtrationes principaliores phyſicas, curioſis experimentis illuſtratas. Diu hæſitavi, utrum luci quædam exponere vellem ex Phyſica experimentali, propter ſummam invidiam & communiſſimum eruditorum morbum, philautiam, qui nil, niſi quod ipſorum ſpeculationibus & moribus congruit, rectum putant. Facile etiam prævideo, fore, qui jactantiæ me inſimulabunt, quaſi ſuperbire tanto experimentorum numero velim; qua in re autem provoco ad illos, qui ingenium meum norunt, quod ab omni ambitione alieniſſimum eſt, cum ſemper aſſuetus ſim, me meoſque ingenii fœtus parvi ducere ac negligere, aliena contra ſuſpicere & æſtimare. Sique tali morbo laborarem, potuiſſem facilius ſolidiores multumque curioſitatis ſpirantes, neque vulgares aut aliis notas, & à me, ut puto, primum notatas quaſdam obſervationes, ſeorſim colligere & majore ſtilo illas publico commendare, meamque in inveniendo laudem per obliquum adſtruere: ſed vana me nunquam vexat vel vexabit gloria. Impulit autem me ad præſentia edenda potiſſimum mei officii ratio, dum munere docendi Philoſophiam naturalem fungor, ut, quid apud nos hic agatur, & quid adhuc docuerim, periti & prudentes rerum æſtimatores poſſint perſpicere. Denique ad hæc publicanda ſollicitarunt me frequentius auditores optimi, qui, ut breviter recenſerem illa, quæ oculis uſurparunt, quæ auribus perceperunt, auctores mihi fuerunt, quo diuturnior poſtea apud ipſos illarum rerum exſtaret memoria. Tandem etiam illud addere neceſſarium duxi, quoniam dum recenſui varia experimenta, nec inventoris aut autoris ſemper fuit adjecta mentio, ne quis exiſtimet, mihi me talia imputare velle. Peritis enim hæc ſufficienter nota ſunt, & hi quoque facile illa, quæ mea ſunt, judicabunt & ſeparabunt. Et ſicuti vitium inter eruditos maximum credo, non relinquere cuique ſuum ratione inventionis; ita impotentis etiam animi ſignum exiſtimo, ſi quis jam notas res, & multo magis opiniones, quæ coincidere facile poſſunt, cum alienis cogitatis, venditet pro magnis inventis, illaque pro talibus ab aliis haberi contendat. His te, benevole Lector, valere jubeo, & ut noſtris conatibus ex æquo faveas, & benignum de illis judicium feras, rogo.

DEMON-

DEMONSTRATIO I.

Datur fluidum ſumme activum & longe ſubtilius ipſo aere.

Experimenta.

1. SI tubus Torricellianus invertitur, maximo cum impetu argentum vivum ruit in vacuum, dum ferme nullam ibi reperit reſiſtentiam: quod ſi autem in eodem tubo ſpatium relinquatur, aere repletum, & tubus invertatur, tardiſſime argentum vivum deſcendit, ipſumque aerem condenſat, qui forma bullularum juxta latera vitri tranſit & petit ſuperiora.

2. Liquida, præſertim ſpirituoſa, indita phiolæ longioris colli, admoto calore, admodum expanduntur, & majorem locum in hac occupant, propter ingreſſum fluidi tenuiſſimi, in poros liquidi factum.

3. In thermometro, quod conſtructum eſt ex globo vitreo, cui inditus tubus longus cum liquore; facta accuratiſſima clauſura aëriſque debita condenſatione, quandocunque tantum leviter calida manus globo applicatur, ſubito liquor petit ſuperiora.

4. Ex limatura martis indita phiolæ, deſuper affuſa certa quantitate olei vitrioli & aquæ, exſuſcitatur ingens motus, copioſæque bullulæ ex illa egrediuntur, vitrum incaleſcit, & quandocunque orificium phiolæ digito tegitur ac poſtea aperitur, cum fragore inſigni vapor egreditur.

5. Lacryma vitri, quando apex ejus frangitur, magno cum fragore in minutiſſimum pulverem reſolvitur & diſpergitur, quod fit ob fluidum æthereum, ſubito frigore, in elaboratione hujus corporis accedente, condenſatum, & ſub firmo cortice, eoque fornicato, vitri incarceratum, quod dato libero egreſſu, magna cum violentia ſeſe extendit, omniaque diſrumpit. Memoranda hic etiam quædam ſunt de effectibus fermentationis, quæ inſtituitur in vaſis clauſis.

6. Quando lacryma vitri prius ignitur, ut poris corticis duri vitrei leniter calore apertis, ætheri incarcerato egreſſus concedatur, apice diffracto, non amplius exſerit diſruptionis iſtius violentæ effectum.

7. Particula auri fulminantis, ferro impoſita & candelæ admota, maximum & ſtupendum fragorem edit, quoniam materia fluida miræ expanſionis, quæ nitro copioſe inſidet, in poris firmiſſimi metalli incarcerata, calore admoto, violenta expanſione clauſtra carceris rumpit & in aëre tremulum vibrativum motum efficit.

8. Pila parva ænea, aëre repleta & ubique firmiter clauſa, ſi imponatur igni, intenſiſſimo ſtrepitu ac ſono diſrumpitur, & damnum non leve corporibus ambientibus inferre poteſt.

DEMONSTRATIO II.

Dantur corpuſcula ſtupendæ exiguitatis, peculiaris virtutis & effectus.

Experimenta.

1. Effluvia magnetis per vitrum mercurio repletum, item XXX. diſcos ſtanneos operando, movent acum ferream, libere in aëre ſuſpenſam.

2. Spiritus fumans ſulphureus volatilis argentum, multis chartis & linteis involutum, fuſco colore tingit.

3. Idem ſpiritus argentum, oleo prius inunctum & poſtea chartis involutum, non amplius tingit, & ingratum colorem ipſi affricat, dum oleum effluviorum horum efficaciam ac virtutem plane infringit.

4. Aqua frigida, in æolipila contenta igne reſolvitur in ventum ſiccum & frigidum, qui flammam carbonum animat & excitat.

5. Adamas, ſolo attritu panni calefacta, attrahit arenam, quod etiam facit ſuccinum.

6. Decem guttulæ ſolutionis auri, ſi menſuræ uni aquæ fluviatilis infundantur, & poſtea adjiciatur æqualis portio ſolutionis ſtanni, in momento exſurgit color rubineus, diſperſus per totum corpus aquæ. Hoc experimento ſimul oſtenditur fundamentum præparandi rubinum artificialem.

7. Una guttula olei cochleariæ, vel etiam olei aniſi, decem menſuræ vini, vel aquæ, ita imbui poſſunt, ut ſaporem & odorem hujus olei præ ſe ferant.

8. Unum granum certi pulveris vegetabilis, uncias octo ſpiritus vini imbuere poteſt elegantiſſimo purpureo colore.

DEMONSTRATIO III.

Dantur corpuſcula minima, quæ ſingulari textura, figura & forma gaudent.

Experimenta.

1. Microſcopio præſtantiſſimo, quod clare & diſtincte ſiſtit objecta, exponuntur variæ ſpecies arenarum, nec non minerarum, ubi figuram, magnitudinem, colorem ac pelluciditatem intueri licet. Item, ipſi objiciantur varia ſemina v. g. tabaci, hyoſcyami, papaveris, ubi formam & texturam curioſam inſpicere licet.

2. Linteum ex ſerico confectum videtur compoſitum ex craſſis quaſi chordis, inter quas ſatis ampla apparent interſtitia.

3. Sub muſcæ alis varii conſpiciuntur vermiculi, pediculi, & pes muſcæ, pilis magnis inſtructus, duos ungues habet exiles, ut in quoſlibet poros ſe inſinuare poſſit, unde non mirum, ſi per vitra ambulare queat.

4. Pulex apparet ſex pedibus inſtructus, poſterioribus longioribus, quando ſalire vult, omnia crura ſimul extendit.

5. In papyro mirabilis textura, inſtar retis, apparet, & folia herbarum, nec non alæ papilionum, aſpectu mirabilia oculis ſiſtunt.

6. Situs conſpicitur ut copia exiguarum plantularum, capſulis ſeminalibus gaudentium: ex quarum aliis excuſſum quaſi eſt ſemen, aliæ nodoſæ & ſingulis ſuis caulibus diſtinctæ ſunt.

7. Aculeus muſcæ pungentis inſignis magnitudinis apparet, & variis recurvis uncis inſtructus eſt.

8. Folium urticæ acutiſſimis ſpiculis eſt plenum, ex quorum cuſpidibus exſudat liquor.

9. Caſei vermiculi, acari dicti, magni apparent, ubi & caput cum oculis, & pedes accurate diſtinguuntur.

10. In alio microſcopio, quod lentem habet minimam, circulatio ſanguinis in pediculo conſpici poteſt: item, per aliud inſtrumentum, in cauda anguillæ etiam ſanguinis circulus.

11. In aceto, ſi debite vitro applicetur, ſpicula figuræ anguillaris apparent.

DEMONSTRATIO IV.

Corpus craſſum, grave, indolis fixioris, mediante ætheris admixtione & motu, in ſummum tenuitatis & volatilitatis ſtatum deducitur.

Experimenta.

1. Sal commune cum oleo vitrioli leniſſimo igne reſolvitus

ſolvitur in ſpiritum fumoſum, qui aëris acceſſu ferme totus avolat in auras.

2. Idem ſpiritus, contentus in vitro amplioris orificii, admoto ſpiritu ſalis ammoniaci, exſuſcitat vaporem viſibilem intentiſſimum, qui in hypocauſto nebulam craſſam producere poteſt.

3. Sulphur vulgare accenſum, in vaporem penetrantiſſimum reſolvitur, qui in charta, oleo tartari imbuta, ſuſceptus, præbet ſal fixum in igne durans, quod ad mixturam ſpiritus vitrioli, protious priſtinum penetrantiſſimum vaporem ſulphureum reddit.

4. Oleum vitrioli graviſſimum extemporanea encheireſi reſolvitur in vaporem, qui, admota candela, inſtar ſulphuris vulgaris inflammatur ſimilemque odorem exhibet.

5. Magiſterium lunæ, cum ſale communi præcipitatum, exhibet corpus, quod in igne fit volatile & diſſipatur in auras.

6. Argentum, item aurum, ſolutione penetrantium liquorum ſæpius tractatum, tandem reſolvitur in liquorem, qui totus arenæ calore in aërem diſjicitur.

7. Oleum vitrioli, mixtum cum opio, & in retorta vitrea deſtillatum, reſolvitur in liquorem ſumme volatilem ſulphureum, aciditatis pene expertem, hærente in collo retortæ ſulphure artificiali, & in fundo ejus terra nigra inſolubili.

DEMONSTRATIO V.

Corpora etiam ſolidiſſima ſuis gaudent poris & cavitatibus, majoris vel minoris diametri, quibus fluidum æthereum inſidet.

Experimenta.

1. Metalla propter pororum diverſitatem ſpecifica gravitate inter ſe valde differunt, quod libra demonſtrari poteſt.

2. Cuprum, orichalcum ex tempore argenteo niveo colore imbui, argentumque inaurari, pulveris affrictu poteſt.

3. Mercurius cum ſaturno, mediante biſmutho, ita ſeſe miſcet, ut etiam corium libere pertranſeat.

4. Aqua regis ſolvit aurum, non autem aqua fortis: aqua fortis argentum, non autem aqua regis. Et quoniam aqua fortis lubentius diſſolvit cuprum, argentum cupro præcipitatur, & ferrum præcipitat cuprum, hoc autem ad fundum dejicitur zinco; quoniam aqua fortis aggreditur facilius zincum quam ferrum, & hæc omnia propter pororum diverſitatem.

5. Solo oris flatu in thermometro, ex tenuiſſimis vitreis tubulis parato, liquor contentus pro lubitu moveri poteſt.

6. Atramenti ſympathetici effectus oſtenduntur, ubi in charta liquore pinguntur literæ non viſibiles, quæ occultantur ſub magna copia chartarum, poſtea exterius applicatur ſpiritus, ſic in momento viſibiles & coloratæ redduntur.

7. Fragmenta coralliorum cera alba privari poſſunt rubedine per totum corpus diſperſa.

DEMONSTRATIO VI.

Motus fluidi ætherei agitatiſſimus in poris corporum calorem producit.

Experimenta.

1. Oleum vitrioli rite paratum, & inſtar aquæ limpidum, adjecta debita quantitate glaciei, vel aquæ communis, ita incaleſcit, ut manibus non teneri poſſit.

2. Oleum vitrioli cum ſpiritu vini rectificatiſſimo, vel oleo therebinthinæ, nec non ſpiritus noſter igneus, cum eodem ſpiritu, vehementiſſima ebullitione, tantum calorem efficit, ut metus ſit diſfractionis vitri, quo mixtura continetur.

3. Aqua fortis, cum limatura martis mixta, intenſiſſimum facit calorem, cum magna ſpuma & copioſiſſimorum flavorum fumorum emiſſione.

4. Grana tria terræ humidæ nigræ, adhuc humidæ, non ſiccæ, manu detenta, tribus guttulis aquæ aſperſis, vehementem calorem producunt.

DEMONSTRATIO VII.

Flamma eſt motus æthereus vehementiſſimus, in poris terræ tenuiſſimæ exſuſcitatus.

Experimenta.

1. Solo fortiori attritu chalybis & ſilicis ignis elicitur, quem teſtantur ſcintillulæ, quæ charta exceptæ & per microſcopium inſpectæ, ſunt nihil quam portiones ferri, vehementiſſima hac attritione fuſæ & liquatæ.

2. Ferrum, leviter ſaltem prius præparatum, ſolo & repetito fortiori ictu atque percuſſione, cum malleo facta, abſque ullius ignis acceſſu, candens redditur.

3. Phoſphorus Anglicanus ſolo attritu & motu accenditur, & flammam ſuppeditat lucidiſſimam, penetrantiſſime urentem.

4. Oleum caryophyllorum, æquali portione mixtum cum ſpiritu concentrato, ſingularis præparationis, à nobis igneo dicto, in momento, non ſecus ac ſi ignis admovetur pulveri pyrio, in ignem ampliſſimum lucidiſſimum reſolvitur, ſicciſſimo & leviſſimo cinere relicto.

5. Oleum majoranæ, terebinthinæ, aniſi, ſuccini, cum eodem ſpiritu ſi ſeorſim miſceantur, nullam dant flammam, ſed fortiter incaleſcunt & reſolvuntur in liquorem craſſum rubicundum, oleum terebinthinæ autem in nigricantem, inſtar picis, maſſam.

6. Venti ignei variis modis oculis ſiſti poſſunt, dum pulvis benzoes, maſtiches, vel ſeminis lycopodii, tubo vitreo, vel fiſtula tabaci exceptus, in candelæ flammam inſlatur.

7. Spiritus vini rectificatiſſimus, in æolipila contentus, convertitur in ventum, qui admota candelæ flamma, jucundo ſpectaculo accenditur.

8. Limatura martis, mixta cum ſulphure & aqua, ebullit, & maſſa nigra, aëri libero expoſita, flammam concipit.

DEMONSTRATIO VIII.

Flamma libero & neceſſario aëris commercio eget; hinc aër ignis anima.

Experimenta.

1. In campana, cui aër evacuatus eſt, flamma candelæ mox exſtinguitur, & carbones candidi impoſiti, mox amittunt ſuam urentem efficaciam.

2. Pulvis pyrius, in vacuo accenſus per convexum vitrum non flammam amplius concipit, nec fragorem edit; ſed tantum colliqueſcit & reſolvitur in fumum, qui fundum vaſis petit.

3. Globus plumbeus, involutus papyro, igne candelæ fundi poteſt, papyro illæſo.

4. Ipſa charta, ſuperpoſita igni, non accenditur, ſi nempe vaſi argenteo accurate fuerit circumvoluta: ita etiam ſtramen conciſum, vulgo *Heckerling*, in acervum poſitum, flamma non comburitur.

5. Sul-

5. Sulphur, aquæ impoſitum, accenditur per vitrum cauſticum; nihilo minus verum eſt, ſub aqua nec ſulphur nec petroleum, nec camphoram ardere.

6. Fornaces ſingulariter conſtrui poſſunt, ut dimidio ligni illud præſtari poſſit, quod duplo hoc, reſpectu communicationis aëris, in effectum traducendum.

DEMONSTRATIO IX.

Radii ſolares, vitro prægrandi Tſchirnhauſiano excepti & concentrati, longe potentiorem effectum exſerunt quam ullus alius ignis.

Experimenta.

1. Quodvis lignum madidum, foco oblatum, in momento accenditur & flammam concipit.

2. Omnia metalla, in debita quantitate applicata, nempe cuprum, ferrum, argentum, aurum, in momento liqueſacit, ferri autem laminam ſtatim perforat. Notabile eſt, dum ferrum in fuſione ſtat, quod radios & ſcintillulas copioſiſſimas undiquaque emittat.

3. Lateres, pumicem, amianthum, talcum Moſcoviticum, terram porcellanam, pulverem crucibulorum, fundit in globulos.

4. Omnes cineres vegetabilium reducit in vitrum, quale etiam conficit ex papyro.

5. Plumbum convertit in nitidiſſimum, & aurum cum terra porcellana mixtum, in purpureum vitrum.

6. Mineras quasvis in momento liqueſacit, & pleraſque in auras expellit.

7. Magnetem & hæmatiten in inſtanti convertit in ferrum, nec non mineram martis Haſſiacam.

8. Silices calcinati non in fluorem redigi poſſunt: cum calce viva autem ſi miſceantur, fluorem acquirunt.

9. Calces omnium metallorum, cum pulvere carbonum & nitro, redigit in ſua priora metalla, ſed cauta adminiſtratione ignis, alias calces volatiliſando, in fumum diſſipat.

10. Cancrum ſub aqua poſitum coquit & rubicundum efficit.

DEMONSTRATIO X.

Lux eſt liber & celer ætheris in poris ſulphureæ ſubſtantiæ motus, qui undulatione per corpora imperturbate tranſiens, efficit lumen.

Experimenta.

1. Ex ſpiritu nitri & creta, per debitam ſolutionem, coagulationem & ſublimationem, præparatur materia, quæ ſoli expoſita, & poſtea delata in tenebricoſum locum, inſtar carbonis vivi apparet; quod cum non accidat tempore nocturno, indicio eſt lumen ſolare hac materia fuiſſe concentratum.

2. Lapis Bononienſis, debite calcinatus, præparatus & libero aëri expoſitus, lucem ſpargit longe conſtantiorem & fortiorem prædicto phoſphoro Balduini.

3. Singularis ſpecies talci, noſtra inventione præparata, lucida reddi poteſt, non ſecus ac lapis Bononienſis, ita ut phoſphori lucentis Germanici titulum mereatur.

4. Lapides, dicti malachites, virides, cœrulei, violacei, hyacinthini, candefacti in loco obſcuro, lucem ſpargunt claram & ſerenam. Idem faciunt adamantes crudi non politi.

5. Phoſphorus Anglicanus in vacuo lucem perpetuo præbet, ſed flammam difficulter concipit.

6. Idem phoſphorus ad mixtionem certæ materiæ inflammabilitate privari, & quoad effectum lucentem mirum in modum multiplicari poteſt.

7. Idem phoſphorus, prius præparatus, oleo caryophyllorum reddi poteſt liquidus, quo innoxie, ſine combuſtionis periculo, in facie, veſtibus, varia pingi poſſunt; quod autem non procedit cum oleo ſuccini, vel ſeminum.

8. Phoſphorus liquidus, phialæ inditus, pro diverſa admiſſione aëris, & vitri motione, figuras jucundiſſimo ſpectaculo exhibet &c.

DEMONSTRATIO XI.

Corpora quævis, nec ſolida, nec fluida, ſe invicem, quoad ſuam dimenſionem penetrant.

Experimenta.

1. Oſtendatur campanæ urinatoriæ inventum, in qua ligneus virunculus conſtitutus eſt, hæc ponderibus appenſis, dum in fundum aquæ deſcendit, aër compreſſus ita aquæ reſiſtit, ut virunculus non reddatur madidus.

2. In campana vitrea, aquæ immerſa, candela ad certum tempus flammam poteſt exhibere, in mediis nempe aquis, quamdiu ſufficientem habet aërem.

3. In ſiphonem bicruralem, uno crure cera obſtructo, ſi infunditur argentum vivum, hoc non ad æquilibrium tranſit, ſed in uno crure tantum hæret, propter aëris compreſſi reſiſtentiam in crure altero: ſimul ac autem orificium aperitur, mercurius ad æquilibrium tranſit.

4. In thermometro, quod longiori tubulo, orificium apertum habente, inſtructum eſt, calore manus liquor thermometro incluſus non poteſt in altum aſcendere, ſi orificium eſt clauſum, ob impeditum aëris egreſſum: ſimul ac autem apertio fit, impetu quodam liquor in altitudinem fertur.

5. Inſtituatur explicatio, quare vitrum, aqua repletum, centum ducatos adhuc capere poſſit, nihilominus aqua non ex vitro effluat: item, cur maxima quantitas camphoræ ſolvi poſſit in ſpiritu vini rectificatiſſimo, ſpiritus interim non inſigne augmentum experiatur.

DEMONSTRATIO XII.

Nullum corpus alterum penetrare poteſt, & omnia ſpatia repleta cum ſint corporibus, hinc nullus motus fieri poteſt, niſi unum corpus alteri cedat, qua ſucceſſione impedita, tollitur & motus.

Experimenta.

1. Producitur fons, qui ad imperium noſtrum ſalit & ſalire deſinit, cujus conſtructionis fundamentum ſimul aperitur, ubi deprehenditur, fluxum aquæ ceſſare, quando aër ſuccedere nequit in ejus locum.

2. Siphone vitreo longiore, vulgo *Stechheber*, immiſſo dolio vini, vinum extrahi poteſt, quando orificium ſuperius digito clauditur, & tunc nihil ex inferiori aperto effluit: ſimul ac autem aperto ſuperiore orificio liber aëri concedatur ingreſſus, protinus ex inferiori effluit vinum.

3. Tenuiſſimo tubulo vitreo ex eodem fundamento mercurius ex alio vitro extrahi poteſt, ut libere ſuſpendatur in aëre.

4. Globo ſtanneo, poris copioſis referto, commodiſſime plantas pro lubitu irrigare poſſumus, ita, ut tan-

tum aquæ emittat, quantum nos velimus.

5. Conſtructio curioſa infundibuli, quo ſolent agyrtæ uti, exponatur: ex hoc infundibulo, aqua repleto, aqua effluit tota, poſtea de novo aqua aliquot vicibus pro lubitu reddi poteſt.

6. Fons tantum reddit aquæ ſalientis, quantum ſuccedit aëris, & hinc menſæ imponi & elegantiſſimo ſpectaculo loco clepſydræ adhiberi poteſt.

7. Ex eodem fundamento lampas conſtructa oſtenditur, ubi tantum olei effluit, quantum neceſſe eſt ad nutrieodum ellychnium.

DEMONSTRATIO XIII.

Corpus in centro virium ſuarum motricium, ſeu in æquilibrio, conſtitutum, quieſcit, quo magis autem à centro illud recedit, eo major ſit motus.

Experimenta.

1. Explicantur potentiæ mechanicæ fundamentales, nimirum tria vectis genera, planum inclinatum, trochlea, axis in peritrochlio.

2. In cuſpide acus gravia corpora libere moveri poſſunt.

3. Situla magna, aqua plena, cultro jacenti in menſa appendi poteſt.

4. Ingens os bovinum ſtramine contorto diſrumpi poteſt.

5. Exhibeatur machina, inſtructa rotis & una cochlea, qua puer facile centenarium attollere poteſt.

6. Exhibeatur machina magna, veſica inſtructa, qua flatu oris extenſa, pondus XL. librarum in altum tolli poteſt.

7. Virunculus, in puncto exſiſtens, ponderibus onuſtus, ægerrime è loco ſuo dimovetur.

8. Monſtratur applicatio potentiarum mechanicarum in machinis compoſitis e. gr. in muribus hinc inde diſcurrentibus, cochlea Archimedea, cujus beneficio ingens quantitas aquæ facili labore extrahitur, numeratore paſſuum, qui nobis non advertentibus, paſſus noſtros, vel equi quo vehimur, indicat, porro in aratro conſtructo, quo diſſeminatio granorum majori laboris compendio & in minori quantitate fieri poteſt, item in mure hinc inde diſcurrente. Tandem etiam currus, quo ſine equis vehi poſſit, oſtenditur.

DEMONSTRATIO XIV.

Tempus eſt motuum æqualium numerus.

Experimenta.

1. Producuntur pendula varii generis, brevia & longa, & oſtenditur, qua ratione his breviſſima temporis intervalla poſſint menſurari.

2. Oſtenditur quomodo pendulis altitudines, item profunditates maris imperſcrutabiles, commode detegi poſſint, item porro, in quantum diſtet tonitru auditum in nubibus à nobis, vel locus ubi tormenta exploſa viſuntur, hiſce etiam longitudines & diſtantiæ locorum inveniri poſſunt, nec non in quantum pulſus arteriarum præternaturalis à naturali diſtinguatur, cognoſcitur.

3. Ratio redditur quare pendula debent eſſe breviora circa polos, quam circa æquatorem.

DEMONSTRATIO XV.

Fluidum omne libram conſtituit naturalem, in qua ſolidum corpus poſitum, quod ejuſdem ponderis eſt cum fluido, neque aſcendit; ſi autem ſpecie gravius eſt, deſcendit, ſi levius, aſcendit.

Experimenta.

1. Omne liquidum, tubo incurvato immiſſum, exacte ſervat ſemper æquilibrium, ſive in æquali horizontali linea eſt poſitum.

2. Quandocunque heterogenea fluida, ſive diverſæ gravitatis, ſicuti argentum vivum & aqua, eidem tubo immittuntur, non eandem quidem ſervant lineam horizontalem, tamen æqualiter ponderant, adeo, ut ejuſmodi inſtrumento liquorum ſpecifica gravitas facili negotio indagari poſſit.

3. Virunculus vitreus, aquæ impoſitus, cum ipſa conſiſtit in æquilibrio, neque aſcendit, neque deſcendit, qui tamen poſtea facili labore eo redigi poteſt; ut pro lubitu vel deſcendat, vel aſcendat, aut in medio aquæ hæreat.

4. Inſtrumentis ex ſuccino, item vitro paratis, exactiſſime indagari poteſt bonitas aquarum, præſertim ſalſarum, quænam ſalis quantitas contineatur in liquido.

5. Simili inſtrumento, aliter tamen diſpoſito, ſpiritus vini bonitas commode explorari poteſt.

6. Hydraſpis *Wagenſeiliana* demonſtratur, cujus beneficio homo per medias aquas ire poteſt, ſine metu immerſionis.

7. Omnia metalla, injecta mercurio, ipſi ſupernatant, ſolo auro excepto, quod fundum petit.

8. Curioſum eſt, per libram ſub aqua poſitam metallorum, item minerarum bonitatem, an aurum argentumque contineant? explorari poſſe: ubi obſervamus, illa, quæ in aëre habent eandem gravitatem, ſi in aquis inſtituatur ponderatio, differre multum pondere, unde quodnam corpus altero ſpecie gravius ſit, cognoſcitur.

9. Curioſum identidem eſt inſtrumentum, quo tres vel quatuor libræ plumbi in aqua libere ſuſpendi & detineri poſſunt, ut fundum non petant.

10. Tandem explicatur, cur corpora veneficarum plerumque non ſubmergantur, ſed ſupernatent, item, quæ in mari mortuo corpora humana non inferiora petant, & porro, cur in aqua dulci ſubmerſa, poſt mortem rurſus in altum ferantur, nec non cur naves quæ in oceano natant, in fluvio ſubmergantur, item, quam ob cauſſam pulmones infantis in utero demortui, in aquam ſi ponantur, deſcendant; ſin autem infans vitalis fuit, ipſi aquæ ſupernatent, quo ipſo infanticidium ordinarie detegi ſolet.

DEMONSTRATIO XVI.

Nullum corpus per ſe eſt leve, ſed etiam omne tenuiſſimum grave eſt.

Experimenta.

1. Vapor & fumus, qui in libero aëre ſurſum feruntur, in vacuo deprimuntur: quo ipſo ad oculum oſtenditur ætherem etiam gravitatis & depreſſionis corporum ad terram cauſam exiſtere.

2. Globus vitreus, ex quo aër fuit evacuatus, minus ponderat, quam ſi aëre, præſertim condenſato, repletus eſt.

3. In globo vitreo, piſis & aqua repleto, atque probe cera occluſo, alud eſt pondus elapſis octo diebus, quam erat ab initio, nempe gravius.

4. Corpus mortuum minus ponderat corpore vivo, quod in ave experiri licet, bilanx autem debet eſſe accuratiſſima.

5. Vitrum

5. Vitrum exile, certo fluido colorato repletum & in æquilibrio aquarum conſiſtens, in aqua calida deſcendit, in frigida aſcendit, vel tantum pauciſſimis guttulis aquæ, per compreſſionem vitro accedentibus, vel decedentibus, modo fundum petit, modo ſuperiora.

6. Particulæ igneæ corporibus certis etiam addunt pondus; ita plumbum in minium redactum, ſtannum in cineres, capellæ ignitæ, lithargyrium recenter paratum, plus ponderant, quam ſi frigefacta fuerint & in aëre diu ſteterint.

7. Tubulus vitreus, inditus alio tubulo capaciori, qui continet argentum vivum, affuſo ſpiritu vini in hunc tubulum, qui reſpectu mercurii eſt longe levior, hic argentum vivum urgebit in ipſum tubulum, ut aſcendat.

8. Aqua, quæ gravior eſt oleo, ab hoc ſurſum tenebitur, ſi canalis vitreus, aqua repletus, oleo immittatur, in vitro oblongiori contento.

9. Scyphus vitreus, aqua repletus, inverti poteſt in medio aëre, ita ut ne guttula aquæ cadat in terram, levi accedente encheireſi.

DEMONSTRATIO XVII.

Fluida ſpecie graviora deſcendunt per fluida minus gravia, & hæc in eorum locum rurſus ſuccedunt.

Experimenta.

1. Vitreus tubulus, mercurio repletus, in orificio prius obturato immittatur aquæ, poſtea hoc aperiatur, tunc mercurius celerrime ex tubo in aquam deſcendet, aqua autem contra cum magna vehementia in tubum aſcendet.

2. Ex eodem fundamento pulchro ſpectaculo viſitur liquor cœruleus in tubulo contentus deſcendere, & ipſo momento liquor rubicundus, in inferiori vaſe poſitus, intra, & per hunc aſcendere, nulla facta colorum confuſione.

3. Aqua in tubulo contenta deſcendit; vinum autem rubrum, vel ſpiritus vini, rubedine tinctus, in ejus locum aſcendit.

4. Oſtenditur ex eodem fundamento, quænam aqua altera ſit purior, levior, quænam cereviſia tenuior, levior, item, quomodo vina, vel medicamenta, reſpectu aquæ, vel cereviſiæ, inter ſe differant, ratione ſubtilitatis & levitatis.

5. Liquores quatuor, diverſiſſimi coloris, ita in vitro miſceri poſſunt, ut non invicem confundantur, ſed quivis peculiarem ſuum locum & ſtationem occupet.

DEMONSTRATIO XVIII.

Nullus motus corporum fit per attractionem, ſed omnis pulſione fit, dum unum corpus, majori vi inſtructum, alterum minoris reſiſtentiæ & vis impellit.

Experimenta.

1. Monſtratur conſtructio præſtantiſſimæ illius machinæ, nempe pneumaticæ antliæ, & explicatur quomodo contractio aëris ex vitris contingat, & cur poſtea ipſa firmiſſime cum diſco, antliæ orificio impoſita, cohæreant, ut non ſine motu diſruptionis poſſint amoveri, pauco autem aëre admiſſo, ipſa cohæſio mox ceſſet.

2. Monſtratur, qua ratione bonæ antliæ examen ſit inſtituendum vel etiam ſiphonum; ſi enim hæc inſtrumenta non recte & accurate elaborata fuerint, experimenta non feliciter ſuccedunt.

3. Aqua tubulo vitreo incluſa, etiam fortiſſima ſuctione, ſive per os, ſive mediante antlia, non petit ſuperiora, ſimul ac autem acceſſus detur aëri per minimum foramen in inferiori tubuli regione, protinus aqua rurſum fertur in os ſugentis.

4. Argentum vivum, etiam vehementiſſima ſuctione, non poteſt attrahi per tubum ultra pedis magnitudinem, neque per antliam ultra XXIX. pollices, cum tamen, ſi ſuctio eſſet adæquata attractionis cauſſa, ultra etiam deberet fieri motus.

5. Explicationem meretur, cur calefactum vitrum v. g. cucurbita, adhæreat cuti humanæ, item poculum argenteum calefactum mortario, quod corio obductum eſt, ita nempe, ut hoc ipſum magni ponderis in altum cum poculo tolli poſſit. Mentio etiam fit quomodo reſpiratio in corpore noſtro peragatur; quomodo ſuctio tabaci ex fiſtula fiat, & infantes lac ſugant è mammis.

6. Mediante tubo inverſo, ſive ſiphone bicrurali, aqua ex vitro per ſuctionem commode extrahi poteſt; quod ſi autem vas aqua repletum in vacuum ponatur, ſuctione etiam maxima adhibita, nihil effluet: ita enim in ſiphone, embolo retracto, aſcendit aqua vel mercurius promtiſſime, in libero aëre ſi hæc conſiſtunt; quando autem aer, aquæ incumbens, inſtrumento accommodato removetur, & poſtea extrahitur embolus, nunquam aqua vel argentum vivum, in ſiphonem aſcendet.

DEMONSTRATIO XIX.

Aer fluidum grave eſt, & exercet potiſſimum gravitatem ſuam in corpora aere vacua.

Experimenta.

1. Vitrum quadratum, antliæ orificio applicatum, retractione emboli aliquoties facta, cum fragore in minimas particulas diſtringitur: quod phænomenon minime obſervare licet in vitro ſphærico.

2. Embolus ex antlia pneumatica extractus, clave ita diſpoſita, ne aër a tergo in antliam accedere queat, tanta vi ab externi aëris pondere reprimitur, ut etiam centenarii dimidium poſt ſe trahat.

3. Veſica orificio antliæ firmiter alligetur, hæc aëre evacuato, ita comprimitur ab externo aëris pondere, ut nullo modo ejus latera manu apprehenſa à ſe invicem dimoveri queant.

4. Marmora exactiſſime polita, calefacta, ſevo inuncta, ſibi invicem impoſita, ita elapſis aliquot horis cohærent, ut ab aliquot robuſtiſſimis viris non poſſint rurſus à ſe invicem ſeparari.

5. Hæmiſphæria duo cuprea invicem ſibi adaptentur, cera occluſis fiſſuris: hæc ipſa in libero aëre levi opera à ſe disjunguntur; aëre autem extracto, tam firmiter cohærent, ut non niſi à novem viris poſſint dimoveri.

6. Folles ab aëris commercio & introitu, aperturis ubique firmiter clauſis, ſi defenduntur, maxima etiam vi non poſſunt diduci, ſive latera illorum disjungi, propter maximum pondus aëris ſuperincumbentis.

DEMONSTRATIO XX.

Cohæſio corporum, ſubtractione aëris peracta, non adſcribenda eſt virtuti vacui attractrici, vel ſingulari potentiæ ejus.

Experimenta.

1. Duo hæmiſphæria arctiſſime poſt aëris evacuationem cohærentia, quæ à duobus viris non poterant ſejungi, impoſita campanæ & aëre externo mediante

antliæ exercitio ſublato, ſine adjuncto pondere, mox ſponte à ſe invicem ſecedunt.

2. Vitrum, quod in libero aëre adhæret orificio antliæ, poſtea iaterno, qui in campana eſt, ſubtracto, quando ſingulari enchireſi orificio applicatur, ſuctione de novo facta, adhæſionem renuit.

3. Folles, qui ab omni aëris introitu defenſi erant & in libero aëre non poterant aperiri, impoſiti vacuo, diſtrahebantur levi opera.

4. In vas vitreum, aqua repletum, ponebatur tubulus vitreus, qui tamen non attingebat ſuperficiem aquæ; poſtea omnibus exacte clauſis, aër tam ex vaſe, quam ex tubulo omnis evacuabatur, & tunc ipſe tubus intrudebatur in vitrum, aqua plenum, ita nulla aqua tranſibat in ipſum, quod tamen evenire debebat, ſi vacuum haberet vim attrahendi: ſimul ac autem aër ſuit conceſſus, protinus replebatur tubulus aqua.

DEMONSTRATIO XXI.

Aër noſter atmoſphæricus determinato pondere gaudet.

Experimenta.

1. Argento vivo ſi tubus vitreus repleatur, poſtea inverſus ſubmergatur, tunc digito retracto, in argento vivo deſcendit hoc uſque ad XXVII, vel XXVIII. pollices, & libere hæret in tubo. Idem etiam phænomenon obſervatur ſumto tubulo, majoris vel minoris diametri, ſive longior ſit, ſive brevior, omnis enim elabetur mercurius; ad certam autem diſtantiam quidam remanebit.

2. Aqua in tubis vitreis, ſingulariter adaptatis, non ultra XXXII. pedes detineri poteſt ſurſum, quæ aquæ quantitas ejuſdem gravitatis eſt, cum æquali diametro XXVIII. pollicum mercurii.

3. Quando tubus ſic dictus Torricellianus, mercurio repletus, vitro longiori includetur, & ex hoc aër per antliam auferetur, mercurius ex tubo deſcendet, neque aſcendet ſua ſponte, ſi antlia fuerit exacte elaborata, alias ſucceſſive, particulis aëreis per fiſſuras intrantibus, rurſus in altum elevabitur.

4. Quando tubus Torricellianus imponitur vitro, & aqua ſuperfunditur, tunc mercurii acceſſio in tubo erit major, pro diverſitate aquæ mercurio incumbentis.

5. In locis profundioribus vel ſubterraneis mercurius altior eſt in barometro; in turri autem, vel montis vertice, depreſſior.

6. Mercurius in barometro vel aſcendit, vel deſcendit, pro diverſa natura ventorum, noſtram atmoſphæram afficientium: hinc in borea & ſerena tempeſtate ordinarie aſcendit, auſtro autem flante ac tempeſtate pluvioſa, ordinario inferiora petit: quo enim eſt liberior & rectilinea magis aëris expanſio, eo plus ſubjecta corpora premit, & contra.

DEMONSTRATIO XXII.

Quamdiu corpora fluida ſunt in æquilibrio, nullus motus fit vel gravitas ſentitur, ſimul ac autem illud æquilibrium tollitur & preſſio corporum inæqualis efficitur, motus incipit & gravitas ſeſe exſerit.

Experimenta.

1. Ex globo vitreo aër extrahatur, hujus poſtea orificio applicetur digitus: tunc epiſtomio aperto, firmiter digitus ejus orificio adhærebit.

2. Quando idem globus vitreus vacuus immittitur aquæ, tunc epiſtomio aperto, magna cum celeritate & impetu aqua in dictum globum fertur, impletque ipſum, ſi ab omni aëre fuit exinanitus.

3. Ex tubo vitreo, ſi aër mediante antlia depleatur, ipſeque immergatur, tunc clave aperta, mercurius inſigni cum celeritate fertur in altum.

4. In phiolis probe calefactis & immiſſis poſtea liquoribus coloratis, vel etiam mercurio, ſponte aſcenduut liquores aut mercurius ad certam altitudinem.

5. Explicationem meretur, quare in aëre medio ſi ſumus, non percipiamus ejus gravitatem; item cur piſces & homines, conſtituti in aqua, non ſentiant ejus pondus, nec non quando digitus cohæret cum antlia, non experiamur externi aëris preſſuram.

DEMONSTRATIO XXIII.

Aër comprimi, ſive in arctius ſpatium cogi poteſt.

Experimenta.

1. Quando ex antlia embolus retrahitur, epiſtomio prius aperto, ut aër accedat, poſtea clauſo, ut impediatur aëris ex antlia egreſſus, tunc ipſe embolus etiam maxima vi non rurſus poteſt intrudi, ſed ſemper repellitur ab aëre interno compreſſo.

2. Veſica ſuilla, firmiſſime alligata antliæ orificio, aëre introrſum coacto, mirifice extenditur & magno cum fragore tandem rumpitur.

3. Ab aere compreſſo mercurius in tubum vitreum adigi & cogi ad certam altitudinem poteſt.

4. Bombardæ pneumaticæ mirandi effectus monſtrantur, & qua ratione aër compreſſus ſeſe reſtituat, libera data via, cum maximo impetu, dum nempe plumbeus globus in principio per duos aſſeres, & poſtea, repetitis decem vicibus, ad minimum per unum commode trajici poteſt.

5. Ex eodem fundamento demonſtratur fons artificialis, ubi aër compreſſus, data apertura, jucundo cum ſpectaculo ejicit aquam ſub varia forma.

DEMONSTRATIO XXIV.

Aër noſter atmoſphæricus gaudet virtute elaſtica, i. e. compreſſione ceſſante externa, ſeſe mirifice expandit: qua vi expanſiva eoſdem ferme effectus præſtat, quam vi gravitatis.

Experimenta.

1. Veſica, in qua paucus aër exiſtit, filo firmiter ſi conſtringatur & ſuſpendatur in vacuo recipiente, tunc aëre extracto, in veſica internus mire ſe expandit & veſicam inflat: ſimul ac autem aër rurſus in recipientem admittitur, veſica ad priſtinum ſuum ſtatum redit.

2. Similis veſica, in qua incluſus eſt paucus aër, plumbeo corpore inferius appenſo oneretur, hæc poſt factam aëris extractionem, non modo intumeſcet, ſed & hoc pondus in altum elevabit.

3. Vitrum repleatur mercurio, ita tamen, ut duo pollices aëre repleti maneant, tunc vitro inſeratur tubus, qui ſubmergatur in mercurio, poſtea vaſculum vitreum firmiter claudatur, & hoc inſtrumentum campanæ ſubmittatur aërque externus removeatur; ita videbis mercurium aſſurgere in tubulum ad XXVIII. ferme pollices, & tardiſſime, vel plane non, ſi antlia fuit perfecte conſtructa, relabetur: quo ipſo oſtenditur

ditur ætheris gravitas, & qua ratione elaſticitas aëris compenſet ejus pondus.

4. Sipho ſumatur bicruralis vitreus, qui ad certam quantitatem repleatur mercurio, poſtea unum crus claudatur cera, alterum maneat apertum, imponatur hic ſipho recipienti, & videbimus aëre ſubtracto, mercurium in crus apertum ex æquilibrio ſuo aſcendere, ab aere alteri cruri incluſo & valde expanſo.

5. Tubus *Torricellianus* ita aptetur, ut in ſuperiori parte ſufficiens capacitas præſens ſit, & ipſa aperiri & etiam rurſus claudi poſſit; immittatur tunc huic ſpatio veſica piſcis, & orificio firmato, repleatur tubus mercurio, & more ſolito invertatur, ſic aſcendet uſque ad conſuetam magnitudinem & veſica, in ſuperiori ejus parte relicta, prius quæ fuit flaccida, jam valde tumida apparebit.

DEMONSTRATIO XXV.

Animalia à nimia aëris interni, qui in ſanguine & humoribus eſt, expanſione, confeſtim concidunt & moriuntur.

Experimenta.

1. Aves, mures includantur vitro, & factis duabus ſuctionibus, miris torquebuntur agitationibus, convulſionibus, intumeſcent oculi, majores fient & extra orbitam prominebunt, & mox animalia morientur.

2. Idem experimentum poteſt fieri cum canibus, felibus, quæ animalia autem diutius ſubſiſtunt in vacuo, quam ipſa volatilia. Curioſum eſt, quando jam animam exhalare volunt, & aër provide rurſus applicatur, mox reviviſcunt; quandocunque autem nullus amplius in ipſis percipitur motus, nunquam reſtitutio ad vitam aëris admiſſione ſuccedit.

3. Animalia aquatica, ut piſces, ranæ, cancri, aëris detractione difficillime interficiuntur, & aſpectu jucundum eſt, quomodo piſces in aqua, aere ſubtracto, mox in altum aquæ evehantur, mox rurſus ſubſidant, ſi intermittamus aeris evocationem.

4. Ex vitreo globo aer omnis per antliam expellatur, poſtea avis roſtro ſuo provide orificio globi applicetur; tunc epiſtomio aperto, conſpicimus avem adhærere vitro & in momento, præmiſſis quibuſdam ſubſultibus, mori, & longe citius quam in campana vacua. Quod ſi thorax horum animalium aperitur, videmus pulmones ita compreſſos & coarctatos, ut ſub minima mole appareant.

DEMONSTRATIO XXVI.

Aer calore expanditur, frigore autem coarctatur.

Experimenta.

1. Thermometra varia producuntur, & primo vulgare, quod ex phiola longioris colli conſtat, ſpiritu vini rubicundo repletum, ubi obſervamus liquorem ſub calido aere deſcendere, ſub frigido autem aſcendere.

2. Exhibeatur Florentinum, quod conſtat ex graciliori phiola vitrea, ſpiritu vini ad mediam tubi partem repleta, in ſuperiori parte clauſa, ubi circa ejus uſum obſervandum; ne inſtrumentum hoc aeri nimis calido applicemus, alias ab incluſo aere valde expanſo facile diffringitur.

3. Phiola longioris & tenuioris colli ſumatur, colorato liquore ad medietatem repleatur, orificio ejus ſuperiori manente aperto, & poſtea calori applicetur; ita videmus, pro diverſa ratione caloris, vel frigoris, liquorem, ſi valde ſpirituoſus fuit, vel expandi & majus ſpatium acquirere, vel comprimi in majorem anguſtiam.

4. Curioſiſſima ſunt illa, quæ ex tenuiſſimis capillaribus quaſi canaliculis compoſita ſunt, ubi minima caloris vel frigoris alteratio maximos & valde ſenſibiles producit effectus.

5. Aliud ſiſtatur, nempe quod compoſitum eſt ex globo vitreo, cui intruſus tubulus & probe cum globo firmatus, ut aeris egreſſus impediatur, poſtea acri flatu comprimatur, ita liquor in calido loco in tubum aſſurget, in frigido decidet, idque valde ſenſibiliter.

6. Aliud quod ex tenuiſſimo tubulo conſtat & ex globo clauſo, ubi leniſſimus digiti attactus protinus effectum producit, & liquorem intus contentum è loco ſuo dimovet.

7. Adhuc ſingulare, quod conſtructum eſt ex ſiphone incurvato, ubi unum crus vitro phiolæ clauſæ inhæret, alterum phiolæ apertæ, ubi obſervamus, in priore liquorem per calorem aſcendere, in altero autem deſcendere.

DEMONSTRATIO XXVII.

Aqua & aër incluſus & calore expanſus mirabilem exſerit potentiam.

Experimenta.

1. Globus parvus vitreus, cui ſpiritus vini incluſus eſt, quando carbonibus injicitur ignitis, maximo cum fragore diſrumpitur.

2. Pulveris fulminantis ex nitro, ſale tartaro & ſulphure parati, portio cochleari indita & carbonibus impoſita, maximum fragorem excitat.

3. Fons jucundiſſimus aſpectu producitur, ex quo ſi accenſæ candelæ ipſi admoventur, proſilit aqua, vel lac ex mammis virginis: ſi extinguuntur candelæ, deſinit etiam fluxus.

4. Oſtenditur machinæ Papinianæ mirabilis effectus in celerrima coctione & emollitione corporum durorum, ubi dens apri, cornu cervi, ebur, intra dimidium horæ, pauciſſima carbonum quantitate, ita coqui poſſunt, ut inſtar caſei poſſint ſcindi.

5. Eadem machina caro bovina intra dimidium horæ in mucilaginem reſolvitur, piſa eodem temporis ſpatio abeunt in pultem.

6. Miniſterio hujus machinæ brevi tempore optima juſcula gelatinoſa ac ſanitati conducentia extrahi poſſunt, nec non infuſa & decocta longe efficaciora ex herbis parari, item cornua philoſophice calcinari.

DEMONSTRATIO XXVIII.

Aër copioſas humidas particulas in ſe complectitur.

Experimenta.

1. Quando ex bombarda pneumatica una vice & impetu aer intruſus ejicitur, tunc inſtar fumi exit & viſui noſtro ſe ſiſtit.

2. Nitrum fixum, nec non ſal ex creta & ſpiritu nitri paratum, item ſpiritus acidi concentrati, butyrum antimonii, oleum vitrioli, magnetes aeri ſunt, attrahunt multum aquæ ex ipſo aere, quæ per deſtillationem ſeparari poteſt, unde humiditas locorum ex effectu horum magnetum dignoſci poteſt.

3. Subjiciantur oculis varia hygroſcopia, v. g. ex chordis, quæ fidibus adhiberi ſolent, contexta, nec non longiora ex funibus, per rotam ſtructuram domus decurrentia, & indice monſtrantia humiditatis & ſiccitatis gradus.

4. Aliud ſumme ſenſibile chorda naturali, in avena exſtante, paratum, monſtretur.

5. Hygroſcopium inventionis *Feuberianæ* accuratiſſimum.

Aliud

6. Aliud quod ex lignis eſt compoſitum.

7. Machina compoſita ex thermometris, barometris & hygrometris oſtenditur.

DEMONSTRATIO XXIX.

Aër particulas varii generis ſalinas in ſinu fovet.

Experimenta.

1. Caput mortuum aluminis inſipidum, ſive alumen uſtum & ſalſedine ſua privatum, ſi per aliquot dies exponatur aëri libero & ſereno, non modo manifeſta ſalſedine rurſus imbuitur, ſed & ponderis augmentum capit.

2. Cineres clavellati ſoluti, diu aëri expoſiti, in ſal nitroſum, quod cum ſpiritu vitrioli parum effervеſcit, degenerant, odore emergente aquæ fortis.

3. Cineres clavellati, diu aëri expoſiti, in ſal neutrum, tartaro vitriolato ſimile, degenerant, quod ab ipſis ſeparari poteſt, & amaricantis eſt ſaporis, figuræ ſexangularis.

4. Minera martis Haſſiaca, item marcaſita Anglicana, quando aëri libero & pluviæ diu exponitur, convertitur in vitriolum martis elegantiſſimum.

5. Syrupus violarum & papaveris rhœados, addito oleo tartari, viridis factus, amittit hunc colorem, ſi mixtura per aliquot dies ſtat in aëre libero, quod neutiquam accidit ſi in vacuo illud peragitur.

DEMONSTRATIO XXX.

Aer ad intimam mixtionem corporum valde eſt neceſſarius.

Experimenta.

1. Spiritus igneus, qui cum oleo tartari mixtus, in libero aere luculentiſſimam producit flammam, nullam non modo producit, neque etiam intenſiorem ebullitionem, ſi phiolæ longioris colli indatur oleum caryophyllorum & ſuperfundatur dictus ſpiritus.

2. Solutio veneris, certo menſtruo facta, in vitro firmiter clauſo, nullo ſingulari colore imbuta eſt; ſimulac autem aëri conceditur liber acceſſus, ſaturato cœruleo colore menſtruum tingitur.

3. Putrefactio animalium, & vegetabilium impeditur in vacuo; hinc poma, pyra, pruna, ſalva ſua textura & forma, in vacuo per aliquot annos durant.

4. Effervеſcentia, quæ fit à limatura martis & oleo vitrioli; item ab argento & aqua forti, lentiſſima eſt in vacuo, celerrima in aëre libero.

5. Solutio veneris viridis, cum ſpiritu noſtro igneo facta, ſi aëri exponitur libero, brevi tempore colorem induit cœruleum.

6. Aërem ingredi in quoſvis liquores ſpirituoſos ſalinos patet, ſi campanæ vitreæ ſubmittuntur & aër extrahitur per antliam, tunc enim incipiunt ebullire, ſeu bullulas emittere.

DEMONSTRATIO XXXI.

Aqua eſt liquor univerſalis ſolvens, multis tamen heterogeneis partibus imbutus.

Experimenta.

1. Puritas & levitas aquarum probatur per peculiarem lancem, gradibus diſtinctam, quæ deſcenſu ſuo indicat puritatem majorem vel minorem.

2. Reſpectiva hæc puritas & levitas cognoſcitur, quando aqua colore imbuitur, tubo vitreo infunditur, qui inverſus imponitur alii aquæ: ſi liquor deſcendit, eſt gravior; ſi in tubulo manet, eſt levior ipſa aqua ſubjecta.

3. Adjectione olei tartari per deliquium indagari optime poteſt aquarum fontanarum natura. Si enim multum lacteſcit, indicium eſt multas particulas heterogeneas terreſtres in ipſa exiſtere, & contra.

4. Sacchari ſaturni ſolutio ſimili ratione patefacit contenta heterogenea aquarum. Si enim aquæ turbidæ fiunt, vel albæ, indicium eſt heterogeneitatis, ſi puræ & limpidæ manent, ſicuti accidit in aqua pluviali, optimum indicium eſt puritatis. Quibus experimentis manifeſtatur acidum occultum vitriolicum latitare maxime in aquis fontanis.

5. Simul etiam mentio fiat qua ratione acidulæ, thermæ examinandæ ſint per evaporationem in vaſe clauſo; item per mixtionem cum variis liquoribus.

6. In aqua cujuſcunque generis ſi ſolvitur ſal commune, & ejus tanta quantitas inditur, ut nihil amplius capere queat, quando tunc novum ſal v. g. alumen additur, hoc denuo diſſolvet & ſoluto hoc ipſo, ut nihil amplius accipere queat, ſi vitriolum adjiciatur, hoc rurſus recipiet, & ſic plures ſpecies capere poterit.

DEMONSTRATIO XXXII.

Effluxus aquarum in ſiphonibus fit ab inæquali preſſione aqueæ & aereæ columnæ.

Experimenta.

1. Quandocunque ſumitur ſipho, ex duobus æqualibus cruribus conſtans, & infunditur aqua, ita, ne in uno crure plus contineatur quam in altero; & ipſe ſipho invertitur, ex utroque crure ne gutta excidet.

2. Siphones variæ conſtructionis oculis ſubjiciuntur, in ſpiras contorti, recti, incurvati, duobus cruribus conſtantes, & ſimul oſtenditur, fundamentum quare ſemel inchoante fluxu ex uno crure, effluxus ille continuo duret.

3. Curioſus eſt ſipho, qui ex duobus cruribus compoſitus eſt, quæ crura in extremitatibus ſuis excipiuntur globo vitreo, cui firmiter annexa ſunt, & quando crus minus aquæ imponitur, & per alterum longius aqua prius infuſa effluit, tunc fons continuo & jucunde ſaliens exhiberi poteſt.

4. Poculum curioſæ ſpeculationis eſt hoc, ubi nempe vinum vel aqua infunditur nec effluit: quandocunque autem ad certam magnitudinem effunditur, incipit effluxus per ſubſtratas canales & omne effluit liquidum, cum tamen in ipſo poculo nulla cavitas oculis pateat, per quam in inferiores canales liquidum tranſire poſſit.

5. Curioſi ſiphonis, paulo ante memorati & dicti diabetis, ſtructura in alio inſtrumento oſtenditur.

DEMONSTRATIO XXXIII.

Aqua premit ſecundum altitudinem, non ſecundum molem, & quo columna aquæ altior eſt, eo major eſt preſſio in ſiphonibus.

Experimenta.

1. Quo profundius unum crus ſiphonis ſubmergitur aquæ, eo celerius aqua effluit per alterum, & vice verſa.

2. Sipho Wirtembergicus, magnus & parvus, qui monſtratur una cum fundamento, ubi ſimul detegitur invenſionem nullius eſſe momenti.

3. Experimentum fiat, quo demonſtratur, non tantum per crus longius, ſed etiam per crus brevius ſiphonis, aquam effluere poſſe.

4. Non

4. Non tantum aqua, verum etiam argentum vivum, per ſiphonem evacuari poteſt ex vaſe.

5. Oſtenditur ſipho exiguus vitreus, unius cruris, infra exiguo canale & exiliſſimo foramine imbutus, qui ſi intruditur argento vivo, in inſtanti ſipho repletur illo; ubi mirabile, quod tam exiguo temporis ſpatio per parvulum foramen tanta celeritate intraverit argentum vivum.

6. Siphunculi anguſtiſſimi capillares, liquoribus coloratis intruſi, illos ſponte recipiunt.

7. Situla Helmontiana oſtenditur & ejus effectus explicatur, cur nempe diſcus ligneus maneat in fundo aquæ, qui alias ad ſuperficiem aquæ pergit.

8. Inſtrumento ex ære confecto demonſtretur aquam ſecundum altitudinem premere, non ſecundum molem: unde una libra aquæ ad altitudinem poſita, reſiſtere non modo poteſt mille aquæ libris, ſed & eaſdem ſurſum pellere.

DEMONSTRATIO XXXIV.

Fontes omnes artificiales vel ex lapſu aquæ tendente ad æquilibrium, vel ex aëris vi elaſtica, poſt factam compreſſionem, vel ejus rarefactione per calorem, derivari merito debent.

Experimenta.

1. In ſimplici machina monſtretur lapſus aquæ, & qua ratione, ſi aqua fuerit repleta, in omnibus cameris & hypocauſtis per totam domum obtineri poſſit ad lubitum aqua.

2. Fons Heronis, ex vaſe ſuperiori & inferiore conſtans, per horam fermè emittit aquam jucundo ſpectaculo, præſertim quando variis figuris inſtructus fuerit.

3. Ex globo æneo, nec non ex alio magno ex laminis ferreis confecto, inſtructo ſua patina, intruſo prius per antliam pneumaticam aëre, aqua cum maxima delectatione ejicitur, præſertim ſi hiſce fontibus variæ figuræ fuerint appoſitæ.

4. Fons æneus, ſpiritu vini rectificato debite repletus & carbonibus impoſitus, projicit ſpiritum per varias figuras in aërem, hic, ſi admota candela accenſus, flammam concipit, jucundiſſima ſpectacula oculis ſiſtit.

5. Agitur hic etiam de machinis, quibus aqua ejicitur, qua ignis extinguitur, & quomodo tales machinæ poſſint applicari in quavis domus parte.

DEMONSTRATIO XXXV.

Radii reflexi ea natura eſt, ut angulus incidentiæ æqualis ſit angulo reflexionis.

Experimenta.

1. Objectum in ſpeculo aliquo plano, oblique ad illud poſitum, non videtur, niſi in certo aliquo loco & ſub eadem obliquitate.

2. Quando inſpicimus ſpeculum ſphæricæ concavitatis, ita ut facies conſiſtat intra quartam diametri partem, tunc enormiter magnum caput apparet, oculi quaſi bovini, & omnia miris modis ampliata.

3. Speculorum cylindricorum effectus monſtratur, hinc ubi deprehendimus, quod figuræ nimis diſtractæ ſint, ut oculis non appareant, in dictis ſpeculis exhibentur apparentes & formæ ſuæ debitæ reſtituuntur.

4. Specula concava polita, & unum parabolicum ex cupro confectum, oſtenduntur, & illorum effectus in ligno accendendo, plumbo vel ſtanno liqueſaciendo oſtenditur.

5. Polemoſcopium, quod tempore belli maxime inſervit, vel etiam, quo aliquis in domo ſua conſtitutus, actiones hominum in plateis evenientes, commode obſervare poteſt.

6. Camera catoptrica curioſo ſpectaculo producitur, ex ſpeculis parallelis conſtans, ubi obſervatur; quod inſigni modo multiplicentur ſubjecta & augeantur objecta in medio poſita.

DEMONSTRATIO XXXVI.

Radii luminoſi in diaphanis convexis refringuntur, majoreſque angulos efficiunt, & in uno puncto, ceu foco concentrantur; ubi rurſus radiorum fit divaricatio.

Experimenta.

1. Hic modus microſcopia conficiendi ex uno, duobus, vel tribus vitris convexis oſtenditur, varia curioſa ſimul ipſis ſubjiciendo.

2. Tuborum opticorum elaboratio ex duobus vel pluribus vitris exponitur, & ſimul modus monſtratur, qua ratione mirum in modum multiplicari queant objecta.

3. Tubo duodecim pedum, annulus Saturni, ſatellites Jovis nocte ſerena optime ſiſtuntur oculis.

4. Camera obſcura portatilis, quæ duos pedes longa eſt, & qua imagines rectæ ſiſtuntur, jucunda exhibet ſpectacula.

5. Camera obſcura exhibetur ſub variis vitris convexis, ſub majori vel minori diſtantia. Hinc vitro convexo, quod focum habet decem pedum, in papyraceo pariete ſiſtuntur objecta magnitudinis ſatis eximiæ.

6. Demonſtratur modus quomodo in camera obſcura imagines rectæ ſiſti queant per duo vitra convexa, ubi tamen minor magnitudo objectorum obſervatur.

DEMONSTRATIO XXXVII.

Omnia diaphana convexa, radios luminoſos ſolares concentrando in unum punctum, calorem intenſum, immo flammam producunt.

Experimenta.

1. Vitro ſphærico, quod aqua limpida repletum eſt, pulverem pyrium accendere, ſulphur colliquare, tabacum in fiſtula inflammare commode poſſumus, non ſecus ac ſi vitrum ſolidum convexum fuerit aſſumtum.

2. Glacie diaphana, convexam figuram habente, tempore hiemali, flammam jucundo ſpectaculo producere poſſumus.

3. Humore cryſtallino oculi bovini, punctum in papyro inuri poteſt.

4. Vitra convexa, duplicata, majoris vel minoris diametri, varia exhibentur, & illorum effectus in colliquandis metallis lapidibuſque monſtratur.

DEMONSTRATIO XXXVIII.

Imagines coloratæ, vitris infixæ, integro ac imperturbato ſuo colore, mirifica multiplicatione transferuntur in alia loca.

Experimenta.

Experimenta.

1. Laterna magica præſtantiſſimis vitris inſtructa, ultra octoginta imagines exhibentur, mirabilis magnitudinis, ſplendidiſſimis coloribus ſulgentes, ita ut ulnas quinque exſuperent.

2. Laterna magica inſtrui poteſt vel ſpeculo concavo vel ſphærico vitro, aqua repleto, vel vitro alio convexo ſolido.

DEMONSTRATIO XXXIX.

Color eſt lux vario modo reflexa & refracta, pro diverſa ſuperficiecularum corporis habitudine.

Experimenta.

1. Iris amœniſſima, inſignis circuli in parietem transferri poteſt, per vitrum priſmaticum & ſpeculum cylindricum; nec non copioſæ irides ſiſti in pariete, per vitrum cryſtallinum, compluribus angulis inſtructum.

2. Si vitra priſmatica, ſive polyedra, invicem combinantur, & loco feneſtræ uſurpantur, totum conclave ornant pulcherrimis coloribus, ſmaragdinis, ſapphirinis aliisque, adeo, ut amœnitatem horum nulla pictoris manus aſſequi poſſit.

3. Liquores colorati, pro diverſo poſitu ad ſolis radios, vel pro varia vaſorum, quibus continentur, diametro, diverſos ſpectatoribus exhibent colores.

4. Infuſio ſaturata florum tunicæ, vel roſarum, vel balauſtiorum, pro diverſa admixtione liquorum acidorum, aut alcalinorum, diſtinctiſſimos colores producit, rubicundum, purpureum, brunum, viridem, flaveſcentem: ſique infuſioni florum balauſtiorum adjiciatur momentum vitrioli, ſtatim atramentoſus exſurgit color.

5. Singularis cortex cujuſdam radicis, infuſo ſpiritu vini, item oleis, ſive deſtillatis, ſive expreſſis, producit elegantem colorem rubicundum: quodſi autem inditur ſpiritus ſalis ammoniaci vinoſus in momento ſaturatus, color cœruleus pulcherrimus excitatur, qui brevi tempore tranſit in purpureum.

6. Solutió mercurii ſublimati ab oleo tartari per deliquium, induit colorem aurantium: à ſpiritu ſalis ammoniaci lacteum: color uterque ſtatim perit, affuſa debita quantitate ſpiritus vitrioli, & mixturæ limpiditas priſtina reſtituitur.

7. Oleum vitrioli, cum oleo caryophyllorum mixtum, in momento producit maſſam rubicundiſſimam.

8. Olei vitrioli albiſſimi unciæ duæ, unica guttula olei rubicundiſſimo colore imbui poſſunt.

9. Atramentorum ſympatheticorum varia genera monſtrantur.

10. Curioſum eſt, ſi vitra colorata variis modis combinentur, quod tunc ſiſtatur alius color: ita ſi cœruleum vitrum cum flavo unias, excitatur color violaceus &c.

11. Corpora alba, propter intenſam radiorum reflexionem, difficilius accenduntur quam nigra, utut humiditate imbuta ſint: item in phiolis vitreis, nigro colore obductis, quæ ad thermometrum uſurpantur, ſi ſoli exponantur, liquor longe celerius deſcendit, quam ſi phiola fuerit albo colore imbuta. Mentio hoc loco etiam eſt facienda, quare fructus citius maturitatem ſuam acquirant in hortis, ſi parietes fuerint nigri, quam ſi albi.

12. Talcum nigrum, igne candefactum, auri colorem acquirit.

DEMONSTRATIO XL.

Sonus eſt tremulus aëris motus, qui in corporibus duris & fornicatis mirifice augetur & propagatur.

Experimenta.

1. Horologium cum campana immittatur recipienti, cui aër ſubtrahatur, tunc vix obſervamus tinnitum campanæ, cum antea per totum conclave perſonaret.

2. Tubi ſtentorii aliquot ſpecies offerantur, per quos vox emiſſa in planitie ad dimidium milliare, immo ultra derivatur.

3. Utiliſſima eſt quoque inventio tubi acuſtici, qui auri applicatus, ſurdaſtros juvat, ut ſonum percipere facillime poſſint.

4. Hujus generis eſt quoque major tubus acuſticus, qui auri applicatur, quándo quis ſonum è longinquo, per tubum ſtentorium emiſſum, diſtincte percipere vult.

5. Conſonantiarum & diſſonantiarum rationes in monochordo & dichordo explicantur.

6. Structura mirabilis organi auditus, ſive auris ſtructuræ internæ & externæ, tam in corpore humano, quam aliis animantibus, exhibetur & demonſtratur.

DEMONSTRATIO XLI.

Qualitates, vires, effectus corporum, dependent maxime à varia ſtructura, diſpoſitione ac mixtione partium, totum conſtituentium.

Experimenta.

1. Antimonium crudum non eſt venenum, quando autem cum una parte nitri miſcetur, virulentiam exſerit emeticam: ſi autem duæ partes nitri adduntur, debita ignis adminiſtratione, deponit omnem virulentiam & abit in medicamentum tutiſſimum diaphoreticum.

2. Mercurius ſublimatus, ſummum venenum, mixtus cum debita quantitate mercurii vivi, privatur omni ſapore, omni corroſivitate & effectu lethifero.

3. Gummi guttæ, colocynthis, fortiſſima & nocentiſſima purgantia ſunt, ſi in tinctura tartari ſolvuntur, emergit eſſentia reſolvens, diaphoretica, quæ plane nullam virtutem amplius poſſidet, vel minimam tantum, purgantem.

4. Oleum vitrioli, ſpiritus nitri concentratus, ſumme cauſtica & noxia corpora ſunt, quando ipſis inſtillatur in debita quantitate oleum tartari per deliquium, abeunt in medicamenta tutiſſima & præſtantiſſima.

5. Antimonium diaphoreticum, ſive ceruſſa antimonii, regulus antimonii medicinalis, addito carbonum pulvere, igne fuſionis tractata, virulentam priſtinam ſuam naturam acquirunt.

6. Panis, caro, alimenta gelatinoſa, ſunt optima nutrientia: deſtillata autem igne, exhibent liquorem oleoſum, ſalino-acrem, qui calorem intenſum corpori communicando, ſudorem pellit & ſapore ac odore ingratus eſt.

DEMONSTRATIO XLII.

Sapor & odor corporum ex mechanica ratione, ſeu mixtione ac diſpoſitione certa ac determinata corpuſculorum optime deducitur.

Experimenta.

1. Saccharum corpus dulce eſt, coloris albi, quod ſi igne colliquatur, amittit omnem ſuam dulcedinem, & in maſſam fatiſcit viſcoſam, rubram, cujus drachma aliquot menſuras aquæ limpidæ colore tingit elegantiſſime flavo-citrino, inſtar vini Rhenani, vel Hiſpani.

2. Aqua fortis, affuſa lythargyrio, dulcedinem acquirit: marti, ſtipticum ſaporem: lunæ, nauſeabundam amarítiem.

3. Corallia ſoluta in aceto, vel alio liquore acido, amareſcunt.

4. Amara

4. Amara intenſiſſima, ut colocynthis, aloe, myrrha, ſoluta in lixivio & ſpiritu vini extracta, mirifice deponunt ſuam amaritiem.

5. Spiritus ſalis ammoniaci penetrantiſſimi odoris, affuſo acido, omnem odorem amittit: ſi autem mixturæ additur calx viva, vel ſal tartari, protinus priſtinus odor nares ferit.

6. Spiritus ſulphuris fumans, fœtidiſſimi odoris, adjecto mercurio & prævia agitatione ſufficiente, exuit fœtorem ſuum. Spiritus nitri, aqua fortis, ingrati odoris eſt; ſi vero miſcetur cum ſpiritu vini rectificato & deſtillatio inſtituitur, tunc liquor odoris ſuaviſſimi emergit: idem fit cum oleo vitrioli, ubi liquor odoris & ſaporis aromatici penetrantiſſimi provenit.

DEMONSTRATIO XLIII.

Frigus motu penetrantiſſimo rectilineo, aqueas partes coagulat, illaſque in motu ſuo inteſtino ſiſtit.

Experimenta.

1. Demonſtratio fiat, quomodo breviſſimo temporis ſpatio, aqua etiam in hypocauſto calido, ſtatim converti in glaciem poſſit, & quidem mediante ſale communi, ſale ammoniaco, ſale tartari & ſpiritu vini rectificatiſſimo.

2. Nitrum & ſal ammoniacum, injectum aquæ, æſtatis tempore cereviſiam, nec non vinum in lagenis contentum, refrigerant ex tempore, præſertim ſi agitatio aquæ accedat.

3. Gradus frigoris in fluidis optime poſſunt explorari thermometro, quod unum canalem habet in ſphæra vitrea. Tale ſi imponitur fluido, pro diverſo ſtatu frigoris, liquor vel attollitur, vel deprimitur.

4. Aquæ ſalinæ, quæ non magnam quantitatem ſalis communis poſſident, corroborari poſſunt frigore conglaciante, utpote ejuſmodi frigus conglaciat partes aqueas, nequaquam autem ſalinas, quæ concentratæ, dum glacies eximitur, lixivium ſalis efficiunt fortiſſimum.

5. Vina omnis generis ſpirituoſiora, ſaporis melioris evadunt frigore, dum frigus conglaciat partes aqueas, unde ſpirituoſæ ſulphureæ, à conglaciatione immunes perſtantes, augent virtutem & ſaporem.

6. Eodem modo acetum vini fortius & præſtantius fit per actum conglaciationis.

7. Oſtenditur experimentum, qua ratione in frigore intenſiſſimo hiberno, liquor deſtillari poſſit per alembicum, ſine ullius caloris acceſſu.

DEMONSTRATIO XLIV.

Magnetis effluvia mirabilem potentiam exſerunt in certa corpora, & phænomena curioſiſſima exhibent.

Experimenta.

1. Monſtratur quomodo poli & puncta magnetis inveniri debeant & poſſint.

2. Magnes crudus præparari & armatura inſtrui & ratione virium corroborari debeat: item quomodo poſſit deperdi, & quinam magnetes aliis ſint præferendi.

3. Mutua attractio aut fuga ipſorum magnetum inter ſe invicem: item, acus ferrea pro ratione polorum monſtratur, & quomodo virtus magnetica inſtrumentis ferreis communicari, immo rurſus demi poſſit.

4. Naviculæ metallicæ, aquæ innatantes, magnete pro lubitu moveri in omnes plagas poſſunt: & curioſum eſt adſpectu, quod ipſæ hæ naviculæ inter ſe invicem modo ſe attrahant, modo repellant.

5. Magnes acum ferream, in vacuo exiſtentem, longe vehementius movet, quam ſi in libero aere poſita ſit.

6. Acus ferrea, ſine contactu à magnete, in vitro, immo intra papyrum conſiſtens, moveri & libere in aere ſuſpendi poteſt.

7. Magnetis præſtantiſſimi effectus monſtrentur, dum nempe libras quinque ad minimum inſtrumentorum ferreorum, ſucceſſive appenſorum, firmiter tenet.

8. Falſum eſt magnetis effluvia impediri per corpora oleoſa, utpote & acus oleo inuncta, vel ipſo oleo infuſa, extrahi poteſt per cultrum, magnetis efficacia roboratum.

9. Tandem verſorii varia genera exhibentur, & ſimul de inclinatione & declinatione acus magneticæ à polis diſſeritur.

DEMONSTRATIO XLV.

Lapides vario colore ac figura, forma, generati in terra, originem ducunt ex fluido, quod poſtea coagulatur.

Experimenta.

1. Oſtenditur liquor, qui aqueo liquore affuſo, degenerat in merum lapidem, & in quo muſcæ, vel alia inſecta, impoſita & exempta, lapideſcunt, ſeu lapidea cruſta obducuntur.

2. Oſtenduntur variæ ſpecies lapidum ex aquis, thermis, in ſpeluncis ſubterraneis, & ex aqua ſtillatitia generatorum, nec non ligna in lapides mutata.

3. Cryſtallus montana, ſeu *Qvartz*, item *Druſen*, producuntur diverſiſſima, tam ratione colorum rubicundi, purpurei, obſcuro-flavi, amethiſtini, viridis, cœrulei; quam ratione figurarum, ubi vel pyramidalem, vel nitriformem, vel cubicam, vel ſexangularem, octoedricam, planiformem, conicam, exhibent.

4. Eadem ratione lapidum ſpecies innumeræ, tam nobiliorum, quam ignobiliorum, producuntur; item lapides in variis animalibus geniti, nec non mineræ ſuccini.

5. Item curioſæ ſunt aſpectu variæ ſpecies marmorum, tam Florentini, quam aliorum locorum, colorum varietate variaque figura rerum, quas exprimunt, delectabiles: Item lapides ſciſſiles Iſlebienſes, Ilmenavienſes, merentur perluſtrationem, in quibus piſces diſtincte ſunt expreſſi & figurati.

6. Conſideratione quoque digna ſunt varia cornua, dicta Ammonis, varia ſtructura, armatura, curvatura ornata, coloris albi, gryſei, ferruginei, quorum nonnulla de marte participant.

7. Referendi quoque huc ſunt lapides figura admirabiles, conchites, oſtreites, ſtrombites, cochleites, ammonites, aſtroites, entronchi, piſolites, ceraunii, gloſſopetræ, flores æris, variæ talci ſpecies, lapilli conchulas plures continentes, ſtalachites varii, item qui caryophyllum exprimunt, teſſeræ luſoriæ è terra erutæ, conchæ bivalvules lapideæ, muſcus putrefactus & lapides varii tophacei, item marochtas, ætites, lapis Megaricus.

8. Spectant huc quoque dentes variorum animalium marinorum, item molares, nec non grandiorum animalium petrefacta, partim ex ſpecu Baumanniana, partim ex aliis locis, nec non partes ſceleti elephantini, Tonnæ reperti: item innumeræ terræ ſigillatæ & medicamentoſæ ſpecies.

DEMONSTRATIO XLVI.

Color gemmarum à metallico ſulphure dependet.

Experimenta.

1. Perluſtrari merentur variæ ſpecies gemmarum, jaſpidum, quæ vel virides punctis rubris præditæ: item rubeæ venis lacteis immixtæ, jaſpides virides & albi coloris: jaſpides Freibergenſes in quibus variæ chalcedonii, carneoli, item amethyſtes ſimul conſpiciuntur; carneoli, malachites, varii coloris, politæ & crudæ, item virides, nec non cœruleæ, immo amethyſtini coloris, lucentes in tenebris, pſeudoadamantes, aquæ marinæ, granati, in ſuis mineris, ex Miſnia, Sileſia, Bohemia, quarza amethyſtioa, calcedonii, opalii in ſuis mineris, oculi cati, achates, varias figuras exprimentes, item carneoli variarum figurarum.

2. Fundamentum præparandi gemmas artificiales exponatur, & quidem rubinum ex auro ac ſtanno, ſapphirum ex cobalto, ſmaragdum ex cupro & ferro, hyacinthum ex plumbo, opalum ex cornu cervi uſto, antimonio diaphoretico; amethyſtum ex auro, granatum ex croco martis & minio. Mentio hic etiam fiat de nova methodo illuſtris *Tſchirnhauſii*, vitra in incredibili magnitudine parandi, & ex illis ſtatuas, campanas & ſimilia conficiendi.

DEMONSTRATIO XLVII.

Succus maris ſalino-terreus, calciformis, teſtacea producit in animalibus marinis domicilia, ſeu cochleas curioſiſſimas, tam ratione colorum, quam ratione ſtructuræ & figuræ.

Obſervationes.

1. Merentur curioſam inſpectionem conchæ echinatæ, ſtriatæ, villoſæ, hiſpidæ, denticulatæ, faſciatæ, bivalvules, rotundæ, excavatæ, pyriformes: pectines varii, diverſæ magnitudinis, figuræ & colorum, bivalvules, denticulatæ, faſciatæ, ſtriatæ; turbines, cylindrici, umbilicati, cylindroides & conici, variæ magnitudinis, coloris & figuræ, cochleæ turbinatæ, conchæ anomiæ venereæ, inter quas nautili ſpecies, it. neritæ purpureæ, aculeatæ, matres unionum majores, ſtellæ marinæ, echini marini, uvæ marinæ & varia halcyonia, barina exotica varia, cochleæ exoticæ.

DEMONSTRATIO XLVIII.

Metalla facile deſtruuntur, & in mineras ſuas reducuntur per principium ſulphureum & ſalinum.

Experimenta.

1. Ultra bis mille ſpecies minerarum metallicarum, ſulphurearum, ſalinarum, terrearum, ex Hungaria, Miſnia, Norwegia, Tyrolia, ſilva Hercynia demonſtrantur, & qua ratione illa ipſa ſeparanda & ſequeſtranda ſint à ſcoriis ſuis per artem metallurgicam, item examen per capellam, oſtenditur.

2. Characteres eſſentiales, quibus quodvis minerale dignoſci poteſt, exponuntur.

3. Mediante ſulphure, cuprum, plumbum, ferrum; ſtannum, argentum, mercurius, regulus antimonii, in ſuas mineras reducuntur.

4. Ipſum aurum quoque ſulphure in pulverem & crocum verti poteſt, modo prius figatur in igne mediante ſale alcalino, quod ſulphur in igne detinet, ſecundum notiſſimum modum *Monteſnideri* & *Glauberi*.

5. Fundamentum metallurgiæ & docimaſiæ monſtratur, quod conſiſtit in ſeparatione ſulphuris à mineris, & debita liquefactione minerarum.

6. Variæ ſpecies arborum metallicarum exhibentur, in ſicco & liquido.

DEMONSTRATIO XLIX.

Terræ ſulphureæ inflammabiles alcalinæ, nec non ſalia fixa, lapides & cineres vitreſcibiles, metallorum calces ac ſcorias redigunt in metalla.

Experimenta.

1. Mineræ argenteæ, aureæ, varii generis, nec non ſaturninæ, cupreæ, ſtanneæ examinari debent, & ex iis metallum ſuum debito modo educi.

2. Nitrum, ſulphur minerarum deflagrando, facillime producit ex ipſis metallum, præſertim argentum & aurum: pulveres carbonum, ſalia alcalina oleoſa, mineras ferri, auri, cupri, ſtanni, ſi prius ſulphure decenter per calcinationem fuerint orbata, optime reducunt in ſua priſtina metalla, ſpicula acida in poris calcium & ſcoriarum relicta abſorbendo, & volatiliſatione auferendo & abigendo.

3. Pulvis niger ſuſorius (Germ. *ſchwartzer Flus*) ex mineris argenteis, cupreis, vel ſtanneis non ſeparat metallum, ſi adhuc ſulphure ſcatent, quoniam ſulphur hoc ſale ligatur, quod poſtea operando in metallum, magis illud deſtruit & in pulverem convertir, hinc mineræ ſulphure prius orbandæ ſunt, antequam tractentur cum ſalibus.

DEMONSTRATIO L.

Animalia balſamicis liquoribus via humida & ſicca à putredine optime conſervari poſſunt.

Experimenta.

1. Monſtrantur partes ferme omnes internæ corporis humani, utriuſque ſexus, nempe inteſtina, ventriculus, quorum vaſa cera rubra & viridi replera, hepar, lien, meſenterium, cor, omentum, pulmones, partes genitales, quæ curioſe præparatæ per quatuor jam annos conſervantur in liquore non pretioſo, & tali forma apparenr, quaſi recenter fuerint è corpore exemta.

2. Hæ partes omnes, etiam ſicco modo balſamo obduratæ, cera repletis vaſis, monſtrantur ubi curioſum oculum merentur vaſa omnia piæ matris, impleta liquore rubro.

3. Pes cum toto femore, etiam brachium cum manu, omnibus adhuc muſculis præparatis inſtructum, conſervatur integrum & ſine ulla corruptione in liquore, quem conſervationis modum, Deo dante, mox in integro homine experiri volumus.

OBSER-

OBSERVATIONES BAROMETRICO-METEOROLOGICÆ ET EPIDEMICÆ HALENSES ANNI MDCC.

Præmiſſæ ſunt curioſæ phyſicæ meditationes circa ventorum cauſſas, vires & operationes in corpora humana ac Barometron &c. &c.

VIRO

ILLUSTRI ET EXCELLENTISSIMO

DN. GODFRIDO GUILLELMO LEIBNITIO,

POTENTISSIMI ELECTORIS HANNOVERANO-Brunſvicenſis Conſiliario intimo, Regiæ Pruſſicæ Societatis Scientiarum Directori, Polyhiſtori conſummatiſſimo,

FRIDERICUS HOFFMANNUS.

Vir Illuſtris atque Excellentiſſime.

CONCEDAS quæſo, in conſpectum Tuum prodire has meas lucubrationes barometrico - meteorologicas, quas ei, cujus inſtinctu jam in publicam lucem emittuntur, hoc eſt Tibi, potiſſimum exhibendas conſecrandaſque cenſui. Cœpi jam dudum velle, ut mirifico Tuo favori, uti par eſt, reſpondere, Tuamque mihi perſpectam benevolentiam publico grati animi documento teſtari poſſem. Tu enim, VIR ILLUSTRIS, ſupra mea merita, multis modis me meoſque tenues labores ornaſti, ſæpiſſimeque tum litteris Tuis cultiſſimis, tum gratiſſimo, quo nuper perfrui licebat, acceſſu, ſingularem & prolixam in me Tuam voluntatem declaraſti, præſertim, dum me in Societatem Scientiarum, à Potentiſſimo noſtro Rege conditam, cum paucis aliis receptum ſignificares. Hujus itaque Societatis cum primus ſit meus qualiſcumque hic labor, Tibi, VIR ILLUSTRIS, ſummo & æquiſſimo rerum phyſicarum æſtimatori, & Directori hujus collegii digniſſimo, ipſum nuncupare, pietas exigebat. Equidem non Tuæ utilitatis cauſſa meis cogitatis opus eſt, quippe ſupervacaneum duco ſoli lucem fœnerare, ſive ejus ingenium, cujus ſtupendam vim in omni ſolidarum ſcientiarum genere diu admiratus veneratuſque orbis eſt, in phyſicis & curioſis erudire: ſed potius quia exiſtimabas, poſſe hoc laboris aliis quodammodo prodeſſe, non potui quin eundem cum curioſis communicarem, Tuoque ac cæterorum, ſi, qui Tui exiſtant æquales, exactiori judicio atque cenſuræ limatiſſimæ ſubmitterem. Perſpectum Tibi eſt, VIR ILLUSTRIS, quam ſit arduum negotium, ventorum ortum ac indolem ſciſcitari, tempeſtatum ac morborum primas cauſſas indagare, planetarumque ac ſiderum trajectiones & operationes quærere ac invenire, & ex hiſce omnibus futurum aliquid vaticinari. Ignoſces

igitur, ſi non cuncta à me tractata Tuis votis reſpondeant, perpendeſque, non tam ad eruditos hæc mea, quam erudiendos tendere. Uti enim ſolemne mihi eſt, hos ad nobiliſſimas ſcientias inſtituere, ſic ab illis diſcere, quoties majora ſpirant, nihil neque tenuo, nec erubeſco. Fateor majoris momenti rerum acceſſionibus, nec non nitidiore ſtilo potuiſſe adcurari ſingula: verum & temporis ratio, & alia non poſthabenda negotia, exactiorem curam & meditationes exquiſitiores turbarunt. Neque mihi unquam propoſitum eſt, ingenium & acumen oſtentare, ſed utilitati publicæ tantum litare, idque ſi aliqua ex parte conſequutus ero, ſatis grandem operæ fructum videor laturus. Spectat huc illud, quod elegans rerum ruſticarum ſcriptor COLUMELLA ſcribit, *boni venatoris eſſe, in magna ſylva quam plurimas feras capere, nec cujuſdam culpæ fuiſſe, ſi non omnes ceperit.*

Cæterum, Vir Illustris, pro ſummo Tuo & exactiſſimo judicio, atque inuſitata humanitate, quæ forſan in hoc opere deficiunt & deſiderari poſſunt, impoſterum emendanda & ſupplenda, quæque magno uſui futura & inquirenda adhuc ſunt, ut mihi ſignificare velis, enixe contendo. Interim vale pulcherrime, & muſis meis favere, publicæque rei, quod facis egregie, prodeſſe, nunquam deſiſte.

PRÆFATIO.

Sapienter divus Hippocrates *libro de natura hominis* pronunciat: *Morbi oriuntur tum à victus ratione, tum à ſpiritu, cujus inſpiratione vivimus.* Non immerito à veneranda antiquitate aër occultus vitæ cibus, ſpirituum pabulum, anima ore hauſta, & auctor omnium, quæ corpori accidunt, habitus eſt. Probe enim perſpiciebant, in aëre maximam vim eſſe, vitam & integritatem actionum vitalium conſervandi, & contra, totam œconomiam humani corporis pervertendi, ſi vitioſus eſſet & à ſibi debita temperie deſciverit. Teſtantur id morbi, qui populariter graſſantur, & maximam mortalium partem inficiunt ac interficiunt, quorum origo à nulla alia cauſſa, quam communi, ipſoque aere à peritioribus ducitur ac derivatur, quum experientia addoceat, ab intemperantia & victu pleno chronicas & obſtinatæ indolis affectiones magis, acutas autem, & quæ ſub certis temporibus naſcuntur & rurſus abeunt, ab aëris tempeſtatibus propullulare. Quum autem aër, cujus uſura perpetuo ad ſanguinis ſpirituaſcentiam, calorem, ac circulationem ſumme eſt neceſſaria, mirum in modum alteretur, & rariſſime ſimilis naturæ conſpiciatur, ſed pro tempeſtatum ortu, diverſam naturam, indolem ac vires acquirat; inde maxima ſolertia à Medicis hujus mutationis & tempeſtatum cauſſæ quærendæ ac indagandæ ſunt. Jam vero per diuturnam experientiam conſtitit, ventos eſſe, qui tempeſtates temporumque converſiones, aëris immutationes, & hinc dependentem fœcunditatem in vegetabilibus, in animantibus ſalubritatem, unice fere ingenerant atque ſuſcitant. Veriſſime hinc Argolus *lib.* II. ſcribit: *Quotidiana experientia innotuit, temporum ac aeris mutationes, etiamſi habeant alias occultas cauſſas, oriri ex ventis, quum ex eorum adflatus diverſitate optime conſpiciamus ſerenitates, pluvias, nebulas, nives, nubila aliaque circa aërem contingentia.* Quo circa optima ratione ſapientiſſimi Veterum, & inter eos magnus Hippocrates, ſedulo inculcant, ut qui Medicinam in certo loco facere velint, non modo ejus loci naturam ac ſitum, victus rationem, ſed præcipue ventorum & anni temporum viciſſitudines, differentias & morboſas affectiones inde reſultantes, accurate & ſollicite annotent, ut deinde ſimili impendente anni temporumque conſtitutione, commoda atque incommoda certis individuis, magno ipſorum emolumento, præcipere ac prænunciare poſſimus. Profecto vehementer eſſet optandum, ut ſapientiſſimum hoc Veterum inſtitutum poſtera ætas rectius eſſet perſequuta; ita non morborum accuratarum hiſtoriarum, quæ fundamentum totius rationalis medendi methodi ponunt, defectu laboraremus, non minimo certe noſtræ artis medicæ dedecore ac detrimento. Quo circa & hiſce temporibus plurimorum præſtantium virorum ardentiſſimum fuit votum & deſiderium, ut omnes, qui praxin exercent, qui ingenio ac peritia valent, & quivis in ſuo loco magna attentione & judicio ventorum, qui tempeſtatum ſubſequentium ac morborum præcipuæ cauſſæ ſunt, ortus ſingulis diebus, immo horis, notarent, conſignarent, ſimul adjiciendo fidelem morborum graſſantium narrationem. Ita utique futurum eſſet, ut

magna

magna laude ac gloria artis noſtræ incrementa in majus meliuſque proferri queant. Primus jam magno cum applauſu id laboris ſuſcepit præſtantiſſimus Italus, RAMAZZINUS, qui nobis exhibuit conſtitutionis epidemicæ Mutinenſis ſpecimen, hujuſque exemplum laudatiſſimo conatu jam ſequi incipiunt in Germania nonnulli eximii viri. Ego quoque per aliquot annos idem egi, & ſingulis diebus, non modo aëris noſtri Halenſis ſtatum, ſed & mercurii in barometro, & ſpiritus vini in thermometro mutationes, variaſque motiones diligenter notavi, & in diario conſignavi, una cum graſſantibus morbis, illorum indole ac ſanationis modo, privatum meum in uſum, quo in negotio eximiam mihi opem præſtantes hac in urbe Viri & Medici periti tulerunt, cum impoſſibile ſit, ut unus cuncta circa epidemicas affectiones obſervet. Quum autem *Illuſtris Vir & de ſolidis ſcientiis undiquaque promovendis multis meritis ſplendidiſſimus*, *LEIBNITIUS*, humaniſſimis me pluries litteris monuit & excitavit, ut in lucem boni publici cauſſa ea ipſa ederem; hinc magni hujus viri dicto obtemperaturus, hoc in præſentia anni ſpecimen ſuperioris exhibeo. Et ſi Deus vitam ac vires ulterius conceſſerit, ſubſequentibus annis ſimiles obſervationes continuabo. Conſtitui autem ſemper curioſa quædam phyſica, quæ ad rem hanc pertinere videntur, præmittere. Aggreſſus in præſentia ſum materiam præſtantiſſimam de ventorum viribus in corpora humana & argentum vivum: ubi perplexas iſtas cauſſas motuum mercurii in barometro pro viribus enodare ſuſcepi, eamque ſententiam, quam ſuperiori anno in diſſertatione extemporali labore publice propoſui, jam evidentiorem reddidi, ex eodem fundamento; in quod ſingulari ſato uno ferme tempore, quum neuter alterius præſciverit meditationes, in quo gaudeo, incidit honoratiſſimus meus Collega, diverſo tamen paullulum tractationis modo. Inpoſterum etiam hiſce ephemeridibus adſpectus adjungam planetarum, ut horum mutua invicem collatione facta, appareat, an ſidera præter ſolem & lunam in tempeſtatibus concitandis potentiam quamdam habeant, quam plane negare non auſerim, utut communem Aſtrologorum methodum veritati minus reſpondere probe ſciam. Cæterum, candide Lector, vale, & benigna mente lucubrationes has accipe.

CAPUT I.

De ventorum generatione, ortu ac cauſſis.

VEntum aëris ſenſibilem ac progreſſivum motum eſſe, vel ex eo ſatis liqueſcit, quod artificialem ventum, motum aëri introducendo, ſive per ſolles, ſive flabella manualia facili negotio excitare poſſimus. Quin immo non dubitandum eſſe, quod ventus ſit aëris motus, vel ad ſenſum patet, dum ſæpenumero motus vehementia, quam venti ſuppeditant, & arbores dejiciuntur, ac radicitus evelluntur, & ædificia infirmiora ſubvertuntur, itemque oceanus horrendis fluctibus concutitur. Quomodo autem in aere fluido, motus ejuſmodi vehemens ſuſcitetur, qui ventum efficiat, res certe implicita multis difficultatibus & ſubtilioris indaginis eſt. Qua de re antequam noſtram exponamus ſententiam, utile erit præmittere quædam circa aeris indolem ac proprietates noſcendas, quo deinde eo felicius in inquirendis ventorum cauſſis progredi queamus.

Videtur autem tota illa atmoſphæra, quæ nos ambit, commode conſiderari & reſolvi poſſe in tria quaſi principia. Primum eſt æther, fluidum univerſaliſſimum, tenuiſſimum, mobiliſſimum, omnia corpora pervadens, illorumque vacua ſpatiola occupans. Huic tenuiſſimo ac primo catholico fluido, omnis motus & progreſſivi & inteſtini, nec non illius, qui tam ex gravitate, quam elaſticitate provenit, in omnibus corporibus, ipſoque aere noſtro atmoſphærico, cauſſam aſſignare atque adſcribere recentiores Philoſophi aſſolent. Alterum principium ſunt congeries numeroſiſſima, indefinitæ naturæ, ut videtur, rigidæ, ſolidæ, flexibilis, corpuſculorum, quæ ita videntur comparata, ut comprimi, ſive in arctius juxta ſe ſpatium, expreſſo quaſi æthere, redigi queant; nec non ceſſante compreſſionis actu, ab ætheris niſu ac preſſione rurſus dilatari, expandi, atque in amplius ſpatium deduci poſſint, prout nempe reſiſtentia ambientium corporum id minus impedit. Et hujus indolis corpora vocantur peculiari nomine elaſtica, & aerem noſtrum potiſſimum ingrediuntur.

Tertium principium eſt humidum, ſive aqua, quæ beneficio ac interventu ætheris & principii elaſtici reſoluta in tenuiſſimas atomos, vaporea conſtituit, qui propter ſubtilitatem, tam elaſticis, quam æthereis partibus atmoſphæræ noſtræ intimius intermixti ſunt, & ab hiſce ſuſtinentur, adeo ut aer nunquam fere ſine vaporibus exiſtat: unde etiam atmoſphæræ nomen enatum eſt. Non hic negandum, præter aqueas, etiam terreas, tenuiſſimas, ſalino-ſulphureas diverſiſſimæ naturæ exhalationes in aere contineri, quod ex diverſa natura, effectibus aeris, fulgure, tonitru, uſu & ſalubritate innoteſcit clariſſime. Nihilo minus particularia tantum hæc ſunt effluvia; univerſalia autem & ubique præſentia ſunt aquea: utpote aqua majorem globi noſtri partem conſtituit, ut magis aqua terram, quam terra oceanum complecti videatur. Accedit & illud, quod aqua ejus naturæ ſit, ut accedente motu inteſtino calido, in particulas innumerabiles tenuiſſimas reſolvi, disjungi & expandi poſſit, ut quaſi humiditatem depoſuiſſe & in ſiccum vaporem converti videatur, quemadmodum id curioſo ſpectaculo æolipilæ exemplo apparet, ubi aqua calore ſufficiente reſoluta, in ventum frigidum, vividiſſime ignem excitantem, reſolvitur. Hæc ſunt præcipua aeris atmoſphærici, quo corpora ambiuntur, quo fruuntur, eſſentiam conſtituentia principia.

Repetendum autem hic ex phyſicis eſt, atmoſphæram noſtram duabus maxime affectionibus & effectibus gaudere, qui ſunt motus gravitatis & elaſticitatis. Aerem corpus grave eſſe, hoc eſt, premere & motum habere deorſum, ſive verſus terræ centrum, evidentiſſime confirmatur variis & famoſiſſimis experimentis. Ita ad ſenſum id patet, dum vaſa aere repleta in bilance accuratiſſime examinata, plus ponderant, quam ſi aer ex ipſis fuerit evacuatus. Vid. *Acta Soc. Regiæ Gallorum* p. 394. Deinceps manifeſta aeris ſuperincumbentis gravitas ſentiri poteſt, quando ex magno ſpatio aeris certa portio demitur atque extrahitur: tunc enim aer incumbens verſus illud ſpatium, in quo nullus vel paucus eſt incluſus, adeoque pauca reſiſtentia, preſſionem ac motum vehementem ac ſenſibilem exſerit. Ita follium latera diduci nequeunt, ſi accuratiſſime omnia foramina cum fiſſuris fuerint clauſa, hæmiſphæria ænea arctiſſime cohærent, ſi aër ex ipſis evacuetur, neque dimoveri poſſunt, niſi atmoſphæra incumbens, pondere alterius corporis proportionato ſuperficiei hemiſphæriorum, & ipſa contra preſſura auferatur. Ab eadem aëris preſſura & gravitate illud dependet, quod vitra anguloſa, vel planitie gaudentia, facillime exhauſto aere, magno impetu ac fragore diſrumpantur, & in particulas innumeras tenuiſſimas diſſiliant. Quæ autem ſphærica figura donata vitra ſunt, à diſruptionis hoc periculo plane ſunt immunia. Sed ut ratio certiſſima dictorum effectuum appareat, & quod nulla alia ſit horum phænomenorum origo, quam aeris externi preſſura & gravitas, id ipſum ex curioſis ſequentibus experimentis clarum fit: nempe notatu dignum eſt, in campana, ex qua aer fuit exhauſtus, ſolles poſſe diduci, hemiſphæria decidere, vitra non amplius orificio claudi, nec corio antliæ cohærere planum, nec quadratum rumpi, vel ſiphone diſtracto, aquam in ſe recipere, quæcunque tamen, ſi fuerit aeris acceſſus, contingunt, quemadmodum id curioſis hunc in finem fabrefactis inſtrumentis oculis auditorum meorum per multos annos objeci.

Poſtremo clariſſime & exquiſite ipſius aeris pondus monſtrat atque determinat famigeratiſſimus Torricelli tubus, qui ad XXIX. vel etiam ultra, pollices, ſive Germanice, *Zoll*, mercurium in liquido aere ſuſpenſum tenet: ita ut ratione ſtationis ſuæ variet, prout nempe locus eſt altus, vel demiſſus ſitus, aer ſiccus, compreſſus, dilatatus aut humidus eſt. Quæ omnia tam clara ac evidentia ſunt, ut nulla dubitatio poſſit amplius habere locum, niſi quis inania figmenta & conceptus inextricabiles admittere velit, & præfracte illa, quæ clara, perſpicua & ſufficienter comprobata ſunt, negare. Altera proprietas aeris noſtri atmoſphærici eſt elaſticitas: dicuntur autem elaſtica corpora, quæ comprimi poſſunt, & ceſſante compreſſione, in priſtinum ſtatum ac locum ſe recipiunt, & idem ſpatium, quod antea, occupant. Hujus generis eſt quoque aer noſter, qui comprimi & in arctius ſpatium, æthere quaſi expreſſo, cogi ac coarctari poteſt: ubi compreſſione, per alia corpora facta, deſinente, æther mobiliſſimus perpetuo niſu corporis hujus ſuperficiei inhærens, vehementiſſima vi poros permeat, & in priſtinum locum, immo in maximum ſpatium, niſi id alterius corporis reſiſtentia impediat, ipſum explicat atque expandit. Hæc ætheris actio expanſiva in aere, & elaſticitas, ſimiles ferme effectus producit ratione efficaciæ ac motus, quam ejus gravitas, ita ut vis elaſtica aeris reſpondeat ponderi & gravitati naturali. Sic mercurius in tubulum perpauci aeris incluſi elatere, remoto aere externo, per antliam intrudi poteſt, ut ad pollices 28. & ultra ſuſpenſus hæreat. Nec rarum experimentum amplius eſt, dum modicus aer veſicæ incluſus in vacuo non modo veſicam mirifice expandit, ſed una magnum pondus attollit. Plura experimenta collecta videri poſſunt in *demonſtrationibus meis Phyſico-Mechanico-*

rico-Curioſis. Et hæc aeris elaſticitas cauſa eſt mirabilis pulveris pyrii, auri fulminantis, lacrymarum vitri, machinæ Papinianæ, ſontium artificialium aliorumque curioſorum inſtrumentorum effectus.

Denique hoc maxime circa aërem ejuſque motum meretur attendi, ſcilicet quouſque & quamdiu aeris fluidum conſtituentes partes æquabili unione, proportione nec non æquali elaſticitate ſunt, adeoque in æquilibrio conſtitutæ, nullum fieri motum, quia, cum ubique æqualis vis preſſionis & motus ſit, & æqualis reſiſtentia, motus fieri progreſſivus nequit, quoniam omnis motus localis cauſa ex deſtructo æquilibrio ſive ex inæqualitate corporum juxta ſe poſitorum peti recte debet. Quandocunque itaque inæqualis fit aeris flatus, dum fortiter comprimitur in una regione, in altera expanditur, & ſic levior redditur, non poteſt non inde inæqualis preſſio, ſiva motus progreſſivus protinus ſubſequi. Quodcunque igitur ipſum aerem vel nimium in una parte rareſacit, in altera parte intenſe comprimit, hoc inæqualem ſitum, efficit, proportionem lædit & conſequenter inæqualem reſiſtentiam & preſſionem partium aeris fluidarum excitando ventum producit. Placet jam hanc hypotheſin ſtaticam quodammodo clariorem reddere experimentis. Ex vitro quando evacuatur aer craſſior, mediante antliæ exercitio, tunc epiſtomio aperto aer externus in hoc ipſum magna vi irrumpit, & vel aquam vel etiam ipſum argentum vivum ponderoſiſſimum cum magno impetu intrudit. In phialam, ex qua mediante igne aer interior expulſus fuit, Mercurio vel aquæ immiſſam, aſcendit aqua vel Mercurius ſua ſponte ad notabilem altitudinem: unde jam perſpicua eſt ratio, quare aer per inſpirationem deſcendat in thoracem, ubi partim aer rareſactus eſt propter calorem ſanguinis, partim etiam dilatatio coſtarum amplius ſpatium efficit. Quocirca quodcunque aeri & præſertim coacto rareſactionem inducit, illud ipſum & ventum protinus producere poteſt. Videmus id clariſſime in igne, qui ſemper comitem habet ventum, unde quotidiana teſtatur experientia, omnis incendii comitem eſſe vehementem ventum, qui demum ab ipſo incendio ſuſcitatur, quum cuncta antea fuerint tranquilla. Elegans in hanc rem eſt locus *in hiſtoria ventor.* VERULAMII *p.* 402. *traditur, temporibus, quum eſſet Gaſconia Anglicanæ ditionis, exhibitum eſſe Regi libellum ſupplicem, per ſubditos ſuos Burdegalliæ & confinium, petendo, ut prohiberetur incenſio ericæ in agris Suſſexiæ & Hamptoniæ, quia gigneret ventum circa finem Aprilis, vineis ſuis exitiabilem.* Quin imo res in vulgus nota eſt, quod in locis clauſis, fornicatis, hypocauſtis, quando tempore frigido intus accenditur ignis, aer per foramen anguſtum in conclave ſæpe cum magno impetu irrit, atque ventum efficiat. Ignis enim motu ætheris celerrimo & vehementiſſimo inteſtino aerem anteriorem propellit, rareſacit, expandit, ſicque revera ſpatium levius minuſque reſiſtens efficit, in quod propria gravitate à tergo aer gravior incidit, ſicque motum, qui ventus eſt ſuſcitat.

Quod itaque attinet ad ventorum productionem ac ortum, vero videtur valde ſimile, quod ventus nihil aliud ſit, quam vapor motus, ubi principium materiale vapores conſtituunt aquei, formam autem dat ipſe motus. Quemadmodum autem vapor ex calore & humido agnoſcit natales ſuos, ita etiam in macrocoſmo ex eadem profluit origine. Etenim vaſtiſſimum illud ſidus ſol, quod cuncta terræ ſpatia implet, calore ſuo actuoſiſſimo in mare & aquas agendo innumerabilium exhalationum copiam & agmen attollit & in aeris fluidum adducit, à quibus poſtea inæqualis preſſio, pulſio atmoſphæræ efficitur. Quo circa non ſine ratione à Philoſophis ſol ventorum princeps cauſſa ſtatuitur. Nec non plurimi ex recentioribus motus principium in ventis, ſiva quod impulſum faciat, in acceſſione vaporum ſupervenientium, apte collocarunt, utpote experientia teſtatur, ortum ac patriam eſſe ibi ventorum, ubi magna aquarum copia reperitur, & denſi vapores exſurgunt, unde etiam videmus, procellas & impetus ventorum in mare & crebriores eſſe, & magis pertinaces, quam in terram: immo & compertum eſt experientia, quod circa ingentes fluvios plerumque ſpiret lenis ventus. Quod autem aqua, calore in vapores raſoluta, in ventum converti poſſit, validum & impetuoſum, id evidentiſſime experimentum æolipilæ famoſum demonſtrat.

Quis itaque eſt, quin luculenter videat, nubes in aere ſuſpenſas, quæ nil niſi vapores aquei arctius collecti & coagmentati ſunt, ventorum materiam præbere commode poſſe, idque maxime ſi ſol radiis ſuis vividiſſimis in illas agit, ipſaſque rurſus in vapores explicat, qui per anguſtias delati, vel ad montes repercuſſi, creſcente impulſu, majorem potentiam adquirunt. Vulgaris hinc eſt obſervatio, nubes denſas ventis præcedere & ventos etiam nubes procreare, vapores undiquaque compellendo, qui deinde vel in imbres, aqua jus ſuum repetente, vel in ventos denuo ſolvuntur. Perſpicuum exinde eſt, quare vernis menſibus & autumnalibus impetuoſiſſimæ procellæ ſuboriri ſoleant, rarius æſtate vel hieme, niſi hæc tepida & autumno ſimilis ſit, utpote autumno & vere vapores in atmoſphæra inferiori potiſſimum hærent, nec nimis diffunduntur, ſicuti fit ab æſtivo calore, unde mox abeunt in nubes, mox in ventos vel imbres, mox cœlum obſcurum & nubilum fit, mox rurſus perſpicuum & ſerenum. At non tantum nubes diſſolutæ ventos formant, ſed nives quoque copioſiſſimæ in altiſſimorum montium jugis hærentes, ſive aqua conglaciata in locis polo arctico vicinis, ſolis actione ſolutæ atque liquatæ, ventos creant, eoſque ſatis frigidos ac validos. Ita ſolutio nivium citra mare glaciale diebus canicularibus in Italia & Græcia excitat graviſſimos aquilones, docente id VERULAMIO *in Hiſtoria ventorum p.* 474. Et ſolutio nivium per ſolem altiorem menſe Aprilis, vel etiam quandoque ſub principium Maii, in motibus præcelſis Moraviæ, Bohemiæ, Miſniæ, nive tectis, ventos producit in noſtris regionibus valde frigidos, ab oriente ſpirantes, qui non leve detrimentum hortis adferre ſolent.

Datur etiam præter has dictas alia ventorum cauſa, quando videlicet una grandior & adſtrictior nubes ſuper alteram æque denſam, celeri cadit vel ruit impetu: ſic enim compreſſus & inter anguſtias has excuſſus aer inſtantiſſime ventos, quandoque tonitru comitatos producit, qui in vorticoſum motum cineres in focis, & in plateis pulverem circumagere ſolent.

At vero quemadmodum vapores & venti, qui ex mari tanquam conſtanti fomite oriuntur, ſtatos, conſtantes & univerſales multis regionibus familiares ventos proferunt, ita qui ex particularibus fomitibus, nubibus, nivibus, vel ſtagnantibus aquis generantur, magis particulares, & certæ provinciæ proprii ſunt.

Ulterius res maximæ difficultatis, & non ita facile expediendæ obſcuritatis adhuc venit inquirenda, unde ſcilicet eveniat, ut hoc vel illo die hic vel ille ventus oriatur, unus alterum excipiat, & cur ex. gr. certa anni æſtate aquilonares & occidentales largiſſime ſpirent venti, fructuum maturitati obſiſtentes, hieme autem auſtrales, calidi, teporem, ingratum ſqualorem & inſalubritatem adferentes.

Fateor hujus rei cauſas genuinas & ad hunc uſque diem torquere ac fatigare nobiliſſima virorum ingenia, & rem indagatu perdifficilem eſſe. Quemadmodum autem ſolemnis ac vulgaris mos eſt, ut ſi certi phænomeni atque effectus cauſſas in naturalibus, non ſtatim penetrare valemus & abſtruſæ illæ atque occultæ videntur, mox confugiamus ad ſupernaturalia cœlum &

 ſidera,

ſidera, in quibus revera magnum ignorantiæ aſylum multi adhuc ponunt & quærunt; ita etiam circa præſens negotium paſſim id contingere, loquitur experientia. Sed quam perperam & qua ratione id fiat, docent infauſta aſtrologorum judicia & præſagia, quæ nunquam ferme, niſi caſu & per accidens, eventibus reſpondent. Et quamvis novam quamdam methodum ſe inveniſſe nonnulli glorientur etiam ex Anglia, qua prædicere ventorum ortus & tempeſtatum viciſſitudines futuras prolixiſſime & certo promittunt; nihilo minus & ea via multoties me fefellit, qui adſpectus planetarum cum obſervationibus aliquot annorum circa tempeſtates diligenter contuli, & rarius veritatem inveni. Reclamat etiam hiſce moliminibus ipſa ratio: quis enim conabitur concipere Jovem vel Saturnum cum luna talem adſpectum habente, in hoc vel illo mari, in hac vel illa plaga, elevare ac movere ad hunc illumve locum vapores, & quum tempeſtates & motus mercurii in barometro, & ventorum flatus, quandoque intra unius diei vel noctis ſpatium plus ſæpe quinque vicibus varient, neque iidem obſerventur in omnibus regionibus aëris ſtatus, quum experientia doceat, in una regione continuos per aliquot dies eſſe imbres, in altera autem cælum pulchre conſpici ſerenum: quis genuinas allegabit cauſſas ſpecialiſſimorum horum effectuum? Non equidem negaverim, maximas ſenſui nec non rationi manifeſtas operationes in ſublunaria habere ſolem, qui merito cor & anima univerſi, omnia calore fovens ac vivificans appellari debet. Neque luna quæ ſub vortice terræ continetur, & nobis proxima eſt, tam corpore ſuo vaſto, quam elaſtica luce ab influxu & effectu in globum noſtrum terraqueum, excludenda venit, utpote non modo maris æſtus ac motus, id confirmare videntur, ſed etiam docet à longiſſimo tempore experientia, quod circa præcipuas lunæ quadras, conjunctionem nempe & oppoſitionem cum ſole, ſive novilunium & plenilunium, quædam mirum tamen variantes mutationes, in aëre & in barometro contingant, nec non circa agriculturam & plantarum vegetationem hoc tempore plura non ſpernenda obſerventur. Quæ cuncta lunæ, circa totius terræ ambitum intra viginti quatuor horas ſe moventi, variaſque in aëre compreſſiones, rarefactiones cauſſanti, merito adſcribuntur, utut non certo determinari ac definiri queant.

Brevibus illud planum ac perſpicuum eſt circa ventorum negotium, quod compreſſio atque expanſio aëris, & exinde reſultans ejus inæqualis gravitas & preſſio, princeps cauſa ventorum ſit, materiam autem & fomitem horum ſubminiſtrent exhalationes & inprimis aqueæ, directionem vero illorum efficiant fortuiti nubium concurſus, aliorumque ventorum, montium & anguſtiarum occurſus, ſolis & lunæ poſitio, unde pro diverſis anni temporibus, locorum natura ac ſitu, innumeris modis variant venti.

CAPUT II.

De ventorum natura, ſpecialibus proprietatibus ac viribus.

UNiverſali ſic præmiſſa, quantum ratione ac ingenio aſſequi licet, ventorum, quoad ortum ſuum notitia; res jam magis poſcere videtur, ut ad cujuſvis venti ſpecialem indolem, vim ac efficaciam, animum atque curam noſtram advertamus. Primum autem noti ſunt quatuor iſti cardinales, quorum quivis à certo mundi angulo ſpirat, & ab ortu dicitur ſubſolanus, à meridie auſter, ab occaſu zephyrus, à ſeptentrione ſeptentrio.

Inter binos autem cardinales unus adhuc poſitus eſt; ita qui eſt intra eurum & auſtrum locatus, dicitur euro-notus, *Süd Oſt*; inter auſtrum & zephyrum, zephyro-notus, *Süd Weſt*; inter zephyrum & boream, zephyro-boreas, *Nord Weſt*; & inter boream & eurum, euro-boreas, *Nord Oſt*.

Quia autem ſol non eodem loco oritur & occidit, ſed alius eſt ortus & occaſus æquinoctialis, quibus ſubſolanus & favonius ſpirant, alius ſolſtitialis & hibernus; quatuor adhuc ventos adjunxerunt, ſpirantes à quatuor punctis interſectionis, tropicorum & horizontis, ſeu à punctis ortus & occaſus, ſolis æſtivi atque hiberni. Illum enim, qui flat ab ortu æſtivo, appellarunt cæciam; qui ab hiberno, vulturnum, ſive eurum; eum, qui venit ab occaſu æſtivo, corum: qui ab occaſu hiberno, africum. His addiderunt poſteriores adhuc alios quatuor, qui ſpirant à polis zodiaci, punctiſque oppoſitis, ſeu à lateribus polorum, circuliſque polaribus, ſeu punctis in horizonte ab iis notatis, ita ut quilibet ventus cardinalis duos collaterales habeat, appellaruntque eum, qui eſt inter ſeptentrionem & ortum æſtivum, boream; qui eſt inter ſeptentrionem & occaſum æſtivum, thraſciam ſive circium; eum vero, qui ſit inter auſtrum & occaſum hibernum, libonotum, qui inter auſtrum & ortum brumalem phœnician. Atque hic vulgatiſſimus ventorum apud auctores numerus eſt. Plura vide in PLIN. *Hiſt. N. l. II. c. 46.*

De proprietatibus autem & viribus cujuſvis venti ſeorſim dicturus ex propriis multorum annorum obſervationibus ſum. Primo omnium autem ſupponere debeo, nullum ventum per ſe ſingulari & ſpecifica qualitate ac virtute pollere, niſi quæ à loci, unde oritur, natura, nec non medii, per quod tranſit, indole derivanda ſit. Hinc prope notavit KIRCHERUS *in Mundo ſubterraneo pag. 233.* Ventum exſpirantem ex montibus nive coopertis, ſive ad ſeptentrionem, ſive ad auſtrum, orientem vel occidentem ortum ſuum habeant, ſemper eſſe frigidum, & contra humidum eum, qui paludes terraſque, ſtagnantibus aquis perfuſas, tranſeat, ac ſemper calidum ac ſiccum, qui per arenoſa deſerta æſtu ſolis aduſta ſpiret.

Quod itaque ad ſeptentrionales, illorumque naturam attinet, ſpirant hi ipſi ex terris gelu conſtrictiſſimis, à ſole remotis & mare glaciale, partim montes altiſſimos, glacie nivibuſque tectos, pervadunt. Et quum ſub cœlo gelidiſſimo aër valde conſtrictus, condenſatus ac compreſſus ſit; nullum dubium eſt, quin hi venti à radiorum ſolarium ex meridionalibus locis reflexione obliqua ad polos in frigidis iſtis terris excitati ſecum ferant & in noſtram atmoſphæram adducant aërem non modo valde condenſatum & compreſſum, ſed & ipſas rigidas glacieculas, quaſi pruinoſas, frigidiſſimas: qua de cauſſa & ventus notabile frigus adferre fere ſemper ſolet, adeo, ut ſi per aliquot dies continuus ſit, intolerabile, æſtate vero valde ſenſibile frigus evadat. Quid autem frigus aliud eſt, quam aër valde compreſſus, cujus particulæ juxta ſe in quiete hærent, & rectilineo motu corpora ſtringunt. Siccus hic ventus obſervatur, nam conſpicimus hoc ſpirante plateas ſqualore obſeſſas antea, mox humido quaſi omni abſumto exſiccari & purificari, ſimul & ipſe aër exuit omnem humiditatem, cælum fit perſpicuum, ſerenum, ſiccum, nebulæ, nubes, vapores condenſati diſpelluntur, evaneſcunt: quorum ratio hæc eſſe videtur, quod aër compreſſus & condenſatus, hiſce ventis adductus in noſtram atmoſphæram calidiorem, inſita ſua vi elaſtica mirifice ſe expandat, & ipſa hac expanſione propellat, dimoveat corpora & vapores obſtantes, illaſque evehat, & ſic gratiſſima ſerenitas reſtituatur. Ab hac virtute elaſtica expanſiva aëris ſeptentrionalis, alii quoque effectus in animantibus, vegetabilibus & corporibus morboſis, inferius recenſendi, derivandi merito ſunt.

Auſtralis ventus ex percalidis & arenoſis Africæ locis venit, zonamque torridam, nec non mare mediterraneum percurrit: hinc ab omni retro tempore calidus & humidus animadverſus fuit, utpote hieme frigus temperat, nivem ſolvit, ad pluvias atque nives diſponit, aërem denſum, humidum, cælum craſſum & nubilum reddit, omniaque humiditate & ſqualore ingrato complet. Etenim quemadmodum ex ſeptentrione qui provenit aër conſtrictus, ad elaſticitatem diſpoſitus, gravis & motu vividus eſt, ita verſa vice ex locis calidioribus nec non humidioribus oriens, valde rareſactus, expanſus adeoque levis exiſtit, unde in atmoſphæra frigidiori vapores ab ipſo inducti non modo ſtatim condenſantur, non ſecus, ac videmus in marmore gelido, in hypocauſtum calidum adducto, adhærere humoris forma vapores, verum etiam levitate ſua & nimia rarefactione occaſionem dat, ut vapores in aëre antea libere ſuſpenſi, jam in rareſacto iſto aere colligantur & ad ſe invicem proximius accedant, ſicque in nebulas, nubes, vel pluvias tandem, vel hieme nives condenſentur. Et probe hoc loco etiam notandum eſt, quod auſter per ſe ſit motu leniſſimus, lentiſſimus, & circa terram maxime ſerpat, unde vapores ex alto expanſi ſeſe dimittunt ac deſcendunt ad atmoſphæram inferiorem, ſeptentrionales autem magis quaſi ex alto ruunt, & majori motus efficacia, & niſu ſeſe dilatandi inſtructi ſunt: hinc humiditates magis ſurſum arripiunt & evehunt, quum expanſione ſua humidum in minimas partes dividunt, quas poſtea ceu ſpecie leviores ſuſtollunt, ſicuti videmus in ſolutionibus metallorum &c. unde rectiſſime dicuotur aerem purgare, ſerenare.

Orientales venti ex terris exſiccatis & ſole æſtivo aduſtis proveniunt, & per vaſtiſſima Aſiæ ſpatia ad nos accedunt, &, ſi quam humiditatem habent, ibi deponunt. Hinc per ſe calidi & ſicci ſunt, & æſtate quoque media æſtum intenſum anxium inferre ſolent, & pluvias quandoque, quæ ad aliquot dies perſeverare ſolent. Perquam autem notatu dignum eſt, quod in medio veris in noſtris regionibus, annua obſervatione id docente, plerumque intenſum frigus adferant: quod, ut ſupra dictum, evenit, quum nives in Bohemia, Miſniæ & Variſcorum montibus altiſſimis jacentes, altiori ſole ſacto, colliquent & frigidas iſtas partes in noſtrum aerem advehant. Quantum autem frigus immittat atmoſphæræ nix vel glacies ſoluta, præclaro experimento inde demonſtrari poteſt, quod ſpiritus vini rectificatus nivi adſuſus tantum gelu efficiat, ut liquor aqueus in propinquo mox in glaciem convertatur. Venti hi hieme flantes plerumque ſerenum exſerunt effectum, eamdemque ferme efficaciam habent, quam aquilonares, quia eadem ſimilique ratione aerem condenſatum & frigidum ex montibus vicinis adferunt.

Æſtate vero effectus plane contrarius eſt: æſtus enim intenditur, ſique multi vapores ab aliis ventis antea adducti in aere hærent, à levi & rareſacta talis modi aura perſacile colliguntur, ac digeruntur in nubes vel pluvias, quod nos vel aliquoties notavimus. Memorabile enim, quod hi venti plerumque ſint conſtantes, nec ventos procelloſos tumultuantes comites habeant, ſed ut plurimum tranquillum, amœnum & ſedatum cælum exhibeant.

Occidentales ex oceano Atlantico proficiſcentes uberrimam vaporum aquoſorum copiam ad noſtras terras adducunt, qui magnas nubes ibi, ſive aer noſter antea fuerit frigidus, ſive calidus, formare ſolent: unde imbres largas creant & frigus humidum inferunt. Curioſum autem eſt, nullum ventum magis impetuoſum, validum & violentum eſſe, quam hunc ipſum, maxime omnium autem ſi junctus fuerit cum boreali & auſtrali: hinc *Nordvveſt* & *Sudvveſt* ordinarie ſunt procelloſi, qui in mari maxima naufragia & detrimenta excitare ſolent, & ratio in promtu eſt: humidum enim quod cuſtodiunt occidentales, expanſivo elatere borealium vel calore auſtralium valide reſolutum in ventum ſat fortem mutatur.

Quemadmodum autem quivis ex cardinalibus ſua ſpecifica indole gaudet: ita ſi duo bi venti miſceantur, & ex plaga inter duos cardinales intermedia exſpiret ventus, neutram quoque naturam induit, & mutuatur exinde ſingularem efficaciam. Placet autem h. l. brevibus ſtrictimque ſubnectere obſervationes, quas fecimus circa cujuſvis venti effectus per ſingulos ferme anni menſes diverſos. Et quod primum attinet ad aquilonem ſive *Nord-Nord-Oſt*, hic ipſe ex noſtris obſervationibus brumalibus menſibus illuſtrem diei ſerenitatem, noctemque ſideream cum gelu maximo efflare ſolet, adeo, ut quo major ſolet adeſſe ſerenitas, eo vehementius quoque ſit frigus, quod etiam ad interiora conclavia penetrat.

Notabile eſt de hoc vento hieme ſurgente, quod pluries in principio cœlum nebuloſum reddat, id quod exinde videtur provenire, partim quod vapores omnes ex alto præcipitet & deorſum urgeat, partim etiam quod propter nimiam compreſſionem in ſuperiore regione liberam vaporum, & humorum elevationem & adſcenſionem impediat, cum tamen ſucceſſive mox ſerenitatem adducat gratiſſimam.

Menſe Martio idem ventus pluvias & nebulas, zephyri & auſtri genetrices, opportuniſſime diſſipat & cum ſerenitate frigus adſpirat. In Aprili & Maii exordio noctes ſerenas, ſed glaciales, plantis valde inſenſas, ingenerat, quo tempore etiam pluvias craſſas & minaces nubes circumquaque pulſare aſſolet. Maii æſtum admodum cuhibet, & ita fœcunditati atque hortorum fertilitati obſtaculo eſt. Per totam æſtatem gratiſſime æſtum levat, quandoque autem tonitrua adſert. Autumno frigus ſerenum, claras noctes, in fine glaciales, mana pruinoſum infert, & in principio quandoque craſſum, imbricoſum, ninguidum, nebuloſum aerem facit, quem tamen mox ipſe, vel etiam eurus ſubſequens, abigere ſolet.

Euro-boreas *Nord-Oſt*, item cæcias *Oſt Nord-Oſt*, fere eaſdem vires poſſident, quam dictus aquilo, modo quod ſecundum noſtras obſervationes remiſſius faciant frigus, & interdum etiam cœcias nivem producat, noctemque nubibus obſcuret.

Circius *Nord Nord-Weſt*, hiemali tempore frigus ingens, ſiccum, illuſtre, rigidum & nive vacuum facit, craſſam quandoque in principio nebulam efflante & triſti cœlo ſuccedente. Tempore verno mane nebuloſum, dies algidos, nec pluvia vacuos inducit & perſæpe gratiſſimus eſſe ſolet, nimium æſtum temperando. In autumno frigidior, pluvioſus, nec non nebuloſus animadverſus eſt.

Corus *Weſt Nord-Weſt*, in noſtris terris frequentiſſimus, menſibus hiemalibus vehemens & alſioſus eſt, & ſæpius denſam ac largam nivem, pluviaſque largas ſpargit, grandinemque efflat. Et ſi ullus, ſane hic nubes in cœlo propellere ac fugare ſolet, atque impetuoſitatem exercere. Martio denſam ac raram pluviam per totam diem aliquoties viſus eſt nobis effundere, non ſine grandine vel nive intermixta. Sub Aprili mane glaciale facit, non deſtitutis nubeculis, ſolem & calorem impedientibus, quæ etiam cœlum nocte occultant, & grandinem, immo pluviolas ac mane nebulas, ſiſtit. Æſtum in Majo levat, ſolique frequenter objectat nubes, & ingenerat maxime hujus menſis auroræ rorem copioſum cum nebula; circa veſperam quandoque pluvias denſas cum grandine, ac vento ſuſcitat, noctemque nubilam ac atram parit. Æſtivis menſibus frigore jucundus eſt, præterea pluvioſus, nubilaque agens ac hinc inde diſtrahens, interdum nubes involvit horribiles, quas ſequuntur imbres atque tonitrua.

In autumno tempeſtatem idemtidem grandinoſam, pluvioſam, glacialem etiam & perquam ventoſam facit, quod etiam præſtat cæteris menſibus, majori tamen algoris gradu.

Similes & ferme eoſdem effectus cum coro obtinet zephyro-boreas, qui idemtidem furibundus, in mari procelloſus, alſioſus, exiſtit, nubeſque excitare, multiplicare & hinc inde agitare ſolet.

Zephyrus, cujus potentia ac vis in noſtris his regionibus manifeſta eſt, brumali tempore ut plurimum ſævus, alſioſus eſt, & validiſſime flat. Si leviter ſpirat, ſerenitatem facit, ut plurimum tamen cœlum caliginoſum, nubilum pluvioſum producit, ſpurcamque & inconſtantem tempeſtatem profert.

Martii dies nubilas pluvioſas vento impetuoſo ſtipatas, diu perſeverantes quandoque facit, ſubinde magnas & triſtes nubes cumulando, ſi diu durat, tunc præter modum creſcere ſolent aquæ: maxime ſi auſter & phænicias præceſſerunt, qui atmoſphæram valde levem efficiunt.

Aprili menſe flocculos nivales, ſubtilem pluviam & egregium algorem infert, & nubes ſuperiores & inferiores agit, quarum has velocius, illas ſegnius rotat: interdum etiam hoc tempore grandinoſus eſt. Maio, Junio, Julio, Auguſto grandes nubes, quas anxius æſtus & pluviæ denſæ ſubſequi ſolent, inducit, calorem quoque cohibet: tempore autem autumnali ut plurimum furibundus eſt, cujus furorem imber tandem compeſcit.

Novembri & Decembri pluvias diuturnas cumulat, nivemque mollem nec ſatis ſiccam.

Quod ad africum attinet, *Weſt Sud-Weſt*, ille & frequentius in noſtris terris regnat, & Januario menſe nonnunquam inquietus eſt, turpem ſqualorem & pluvias auget, finemque ſerenitati præcedenti imponit, nec non circa meridiem nubila producit, uſitate autem remiſſum frigus infert & gelu non ita ſtrictum producit; nonnunquam pluvioſus & nivoſus eſt, ſi perſeverat, glaciem ſolvit. In Februario ſerenitatem inſtabilem parit, pluviam, nivemque copioſam ſubſolano, aquilone, vulturno vel euro præcedente, producit, ſique perſeverat, fulgura cum tonitru proferre ſolet, ſicuti factum anno XCIV. & Merſburgi nuperrime idib. Februarii CIↃIↃCCI.

Martio ſerenitatem gignit inconſtantem, nubilumque & pluvium cœlum, inprimis antecedente zephyro. Aprili pluviam quandoque fundit, interdum etiam nubila diſtrahendo, ſolem facit liberiorem.

Maio nubes denſas, diuturnos imbres emittentes, producere ſolet, fulmine & tonitru non raro comitatas. Junio æſtum quaſi ſuffocantem cum nubilis grandibus parit & pluvias quoque cumulat à zephyro primum adductas: id quod etiam Julio & Auguſto menſe notatur. Septembris & Octobris dies nebulis ſolet obducere, interdum mitis & ſerenus exiſtere, præſertim quando ex frigida & ſicca plaga venti præceſſerint. Novembri pluviam vel nivem raram cum tepore efflat. Decembri vel humidam denſam nivem ſpargit, cœlum triſte efficiendo, vel eandem cum pluvia diſſolvit, inſerendo teporem ingentemque ſqualorem. Eadem pene conditione cum africo, eſſe ſolet libonotus & zephyro-notus, tantum quod non tam permagna humiditate infeſti ſint.

De auſtro ſive noto, qui dicitur ἀπὸ τῆς νοτίδος, nempe à nebulis & humiditate, quomodo ad anni tempora ſe habeat, brevi etiam dicendum eſt. Et hic ipſe brumalibus menſibus frigus emollit, glaciem vel nivem ſolvendo, & aſperginem nivalem interdum addendo. Cæterum teporem gratum aëri & tranquillum ſtatum ingenerat. Vere amœnum, calidum, ſubnubilum tamen, cœlum efficit, nec caret pluviolis. Æſtivos dies calidos, ſerenos, amœnos, non tamen ſemper nubibus vacuos profert. In autumno rurſus cœlum facit nubiloſum, ſuccedente pluvia, ſæpius etiam æſtum uvis gratiſſimum ingenerat.

Subſolanus, & eurus, ut dictum eſt, brumali tempore ſereniſſimus & gelidiſſimus eſſe ſolet, & priores veris dies glaciales & mane pruinoſum adhuc reddit. Cæterum dies æſtivos, ſi ſpirat, ardentiſſimos, noctes claras, ſub mitiſſimo aëre progignit. In Septembri pruinas, noctesque ſerenas & alſioſas efficere ſolet.

Octobri idemtidem ſerenus, ſique diuturnus, glaciem, præſertim matutino tempore, adfert. Novembri autem jam gelu ſiccum & durum ſpirat.

Et hæ ſunt præcipuæ à nobis aliquot abhinc annis notatæ & conſignatæ ventorum qualitates & vires in noſtris his locis, pro diverſis anni temporibus multum inter ſe diſcrepantes.

CAPUT III.

Obſervationes ſpeciales circa ventos ac illorum efficaciam tradit.

PArticulares quaſdam à nobismet notatas obſervationes, diligenter de ventis habitas, placet jam cum benevolo lectore candide communicare: ex quibus forſan cum tempore uberiori obſervationum acceſſu regulæ tandem conſtrui poſſunt, quæ magnam utilitatem ad prædicendas & dignoſcendas tempeſtates, ut opinor, poſſunt fœnerari.

I. Obſervatum fuit, quod frigidi & ſicci diuturniores hieme, gelu ſtrictius & intolerabilius efficiant: & calidi venti, ſi diutius perſeverant æſtate, ut auſter, libonotus, phœnicias, tanto ardentiorem æſtum producant. Autumno autem zephyrus, africus, & zephyro-notus, diutius ſpirantes, aquas mirum augent. Quando autem verno tempore, & quidem Martio vel Aprili, dicti hi venti per longum tempus conſtantes ſunt, & largas proferunt pluvias; certum pene indicium eſt, Junio menſe aquarum diluvium hiſce in terris fieri: cujus rei abſtruſæ alias, hæc videtur ratio ſubeſſe, quod tunc temporis, quo dicti hi venti apud nos pluviarum copiam emittunt, in montibus præcelſis vicinis, Miſniæ, Bohemiæ, Variſcorum, largiſſimas nives ſub cœlo frigidiſſimo dimittant, quæ calore æſtivo celeriter dilutæ; noxia iſta aquarum diluvia noſtris in terris gignunt.

II. Venti pro diverſo locorum ſitu ac conditione variam naturam ac vim acquirunt. Fundatur hæc differentia maxime in locorum altitudine & ſitu illorum declivi. Ita in editiſſimis montibus, ubi aer valde rarus eſt, africus, zephyrus, corus, hieme nives, æſtate pluvias copioſiſſime, idque magno cum frigore proferunt, cum in declivioribus locis vel tenuis tantum aſpergo adſit, ac cœlum nubilum, ſicuti in Hercyniæ montibus id ſæpenumero vidi. Ita etiam urbes, quæ montibus altiſſimis circa ſeptentrionem ſeptæ ſunt, frequentius experiuntur pluvias, quam quæ liberam habent planitiem, quia ex auſtrali plaga ſpirantes venti, nubes circa montes agunt & ibi colligunt, & propter frigus montanum, perfacile in pluvias colliquant. Memorabile enim eſt, quod hi loci, qui proxime adjacent excelſis montibus, uti apud nos Bructero, Hercyniæ ſylvæ, frigidiorem perſentiant auram, quam qui longius ab iis remoti ſunt. Merentur huc transferri, quæ habet WAGNERUS *in hiſtoria naturali Helvetiæ Sect. 1. artic. 3.* ſequentibus verbis. Tempeſtas in Alpibus ſub eodem cœlo variat, quippe ſi circa menſem Auguſtum iter per eos inſtituas, uno die quatuor anni partes, æſtatem, autumnum, ver, hiemem, videre ac ingredi licebit. In ſupremis enim Alpium verticibus cum perpetuæ ſint nives, hiemem eſſe dixeris: in locis depreſſioribus, ubi paſcua viridantia ac amœnas

aſpectu

aſpectu violas, flores tuſſilaginis, herbas paralyſis pullulantes videbis: ibique eſt vernum tempus. Infra hæc loca arbores, pira pomaque proferentes, ſed quæ ſero matureſcunt, offendes, atque hic autumnus quaſi ſuam habet ſedem. Ad radices tandem montium, eorumque in convallibus, ubi radiorum ſolis major eſt reflexio, frumenta varii generis colligi conſpicies, æſtivumque calorem ſenties. Ita porro quando lacus à parte urbis ingens exſtat, venti ab ea parte ſpirantes, frigiditatem inducunt, quamvis natura ſua tales non ſint: ſic Genevæ frigus ſummum ſentitur, quod partim frigidiſſimis vicinis montibus, partim etiam Lemano lacui adſcribendum eſt. Præterea curioſum eſt, quod certis locis ac urbibus fremebundæ procellæ, fulmina ac tonitrua valde frequentia ac familiaria ſint, cum in alio vicino loco Jupiter placidus ſit, ac tranquilla omnia. Videtur id adſcribi poſſe locorum ſitui. Hinc novi loca Mülhuſæ, Eiſeldæ, & apud nos in pago *Erxleben*, Numburgi, quod tonitrua ibi frequentia ſint, quia iu declivi ſita ſunt, ut grandinoſæ minaces nubes ibi, nec non in magna Thuringiæ ſilva hæreant, concurrant, & mutuo conflictu fulmen, tonitru turbinem excutiant. Hæc cuncta cum ſint particularia, ventis, qua talibus, proprie hi effectus adſcribi non poſſunt, ſed ſicut quivis locus ac diſtrictus peculiarem ſuum habet ſitum, propriaſque exhalationes, ita etiam ventis per hæc additur ſpecifica vis ac proprietas.

III. Conſtans eorum, qui maria frequentant, eſt obſervatio, quod caurus ſive corus, qui a χαυρόω, *perturbo*, dicitur, & zephyro-boreas furibundi ac impetuoſiſſimi ſint, inque naufragiis ac procellis efficieodis frequentiſſimi, præſertim autumnali tempore; ex adverſo africus & zephyro-notus ſub hieme tepida & vere, ſimiles horrendos impetus in mare exercere ſoleant: quo ſpectat illud VIRGILII:

Una eurus notuſque ruunt, creberque procellis Africus.

Præterea etiam corus æſtate ut plurimum grandines, tonitrua ac fulmina in aëre fabricare ſolent. Africus autem cum tonitru affert imbres. Cauſſa cur procellas gignant, hæc ſubminiſtrari poteſt, quod ſint humidi & una elaſtici, ſive principium materiale, videlicet humores, & motum expanſivum, quod maxime valet de coro, recondant. Et res ſic videtur concipienda. Quando nubes aliqua extrinſecus compreſſa adeſt, quæ in ſui medio continet multum elaſtici valde compreſſi aeris, qui mora impatiens, exitum dum quærit, varie inter nubis ſinum compingitur, deflectitur, contorquetur, & impetu creſcente, in eam nubis partem procumpit, qua infirmior eſt. Et quia tamen nubes haud facile excutitur, fit, ut, quandam ejus portionem ſecum abripiat & convehat. Eaque de cauſſa cernitur quædam nubis quaſi columna deorſum vergens ac procidens, quæ in mare impacta, ipſum vi ſumma commoveat, quo nomine intelligitur procella, quæ ſæpius quoque fulgur ac tonitru comitem habet, ſi plures exhalationes ſulphureæ commixtæ fuerint. Confer. PLIN. *Hiſt. nat. p.* 404.

IV. Iidem venti, ſcilicet africus, zephyro-boreas, & corus ſunt illi, qui nubes maxime cœlo pulſare, fugare, eaſque congregare & cumulare ſolent. Unde ſæpiſſime vel pluvias diſpellunt & diſſipant, vel compellunt & adferunt. Ubi tamen notabilis hæc cernitur differentia, quod quæ coro adducuntur pluviæ, longe craſſioris ac rudioris naturæ ſint; longe ſubtilioris autem ac tenerioris, quas africus advehit: unde poſt has longe major terræ fœcunditas plantarum arborumque augmentum advertitur, quam poſt illas. Inde etiam nix a coro decidit longe aſperior & ſtabilior, eſt africo rarior ac ſubtilior.

V. Perquam notatu dignum eſt, quod venti de indole ac natura ſua propria quodammodo deflectant, ſi contrarii præceſſerint, & in atmoſphæra diu hæſerint. Ita ſæpius vidimus, ventos alias ſerenos, ſeptentrionales, adduxiſſe pluvias nubilumque cœlum, quod tunc temporis maxime fit, quando diu regnarunt auſtrales, africus & zephyro-notus ſine pluviis. Ita etiam annotavimus, ſi africus ſubſequatur aquilonem, non modo nivem hieme, ſed & fulgura cum tonitru, rarius tamen, orta eſſe. Et porro zephyrus præcedens ſine pluviis, ſuccedente euro, qui alias ſerenus eſt, pluvias largiſſimas effudit. Quod etiam quandoque valet, ſi auſtrum vel phæniciam carentem imbribus, preſſo ſequatur pede occidentalis. Quæ cuncta ex eo proficiſcuntur, quod frigidi venti vapores calidos & humidos in unum colligere ac denſare apti ſunt; calidi autem humiditatem in aere diſperſam propter levitatem ſuam coire in guttulas efficiunt, quamobrem quum aer ſubito fit tepidior, vel etiam gelidior, pluvia futura ut plurimum denotatur. Ex dictis conſequitur, quod mirandum amplius non ſit, quare ventus ex certa plaga ſpirans, non ſtatim prima die ſuam exſerat efficaciam, ſed ſecunda demum vel tertia. Quo circa ſi quis de ventorum effectibus judicium recte formare, & futurorum præſagium exhibere velit, ille non modo eos ventos, qui jam ſpirant, ſed & præcedentes diligenter animadvertere & ſpeculari debet. Nam in principio ventus, v. g. frigidus, ad atmoſphæram accedens calidam, quaſi commixtione facta, neutram nanciſcitur virtutem, & non ſtatim in limine illam, quam in ſinu ſuo fovet, ſed demum ſucceſſu temporis exſerit.

VI. Firma ac ſtabilis eſt quoque hæc obſervatio, quod venti flantes ex ſeptentrionali plaga, ſi tendant ad orieutem, ſemper conſtantiores afferant tempeſtates, v. gr. ſerenitatem conſtantem, frigus diuturnum, cœlum amœnum & placidum: quando vero ex ſeptentrione mox vergunt ad occidentem, tunc brevi tempeſtas iſta antecedens inverti atque mutari ſolet. Hinc in hieme ſerenitates, mox regelatio cum nubilo, vel etiam nivoſo cœlo, ſubſequitur. Ratio autem horum in promtu eſt, quod orientales & ſeptentrionales, ratiooe indolis ac naturæ ſuæ, valde congeneres atque affines ſint: ſecus fit, ſi ſepteotrionalem ſubſequatur occidentalis, vel mox auſtralis; ubi ex diverſa horum diſſimilitudine & contraria natura, contrarius quoque effectus ſuccedat neceſſe eſt.

VII. Certa quoque illa obſervatio eſt, quod eurus & ſubſolanus venti ſint valde conſtantes, uti jam dudum id notavit PLINIUS, *hiſt. nat. l. II. c.* 48. *p.* 203. his verbis: *Ab ortu flantes diuturniores ſunt ab occaſu flantibus:* uode quæcunque tempeſtas ſubſolano ſolet evenire, hæc diutius etiam perſeverat. Quare vidimus pluvias euri ſocios continuaſſe tamdiu, donec hic adſpiraverit. Aquilo hiberno tempore ſatis etiam conſtans eſt, & gelu protrahit longum in tempus, præſertim ſi frequentes cum euro viciſſitudines habeat. Ubi obſervavimus, ſi diu hi venti ſpiraverint, & ſtrictiſſimum gelu induxerint, utut ex oppoſita parte calidi quandoque flaverint, remiſſius tunc quidem gelu factum, ſed mox rurſus intenſum, utpote venti hi, ſi atmoſphæra eſt frigore conſtrictiſſima, de efficacia ſua in noſtro aere multum remitrunt, niſi diutius in uno tenore perſiſtant, duramque glaciem diſſolvant. Corus autem & zephyro-boreas admodum ſunt tumultuantes in mare. Accedit etiam illud, quod aquilonares & orientales venti magis ſint univerſales, & in diſſitis regionibus ſimiles ferme producant tempeſtates, quod ipſum de auſtro & zephyro pluvioſis non in univerſum dicere licet: utpote ſæpius videmus, præſertim vernis temporibus, in certa urbe pluvias, tonitrua, quæ dimidio miliaris abhinc plane non conſpiciuntur, tantum quod cœlum nubilum & ultra modum frigidum, pluvias in vicinia delapſas ſolenniter deſignent.

VIII. Teneri & illud meretur, quod ſæpenumero

bini

bini venti percipiantur, quorum unus terram adflat, & nubes inferiores pellit, alter ſuperiores. Commode autem illud indagari poteſt, ſi reſpiciamus ad motus vexillarum ſive bractearum, item ex ſumorum è camino evolutorum, inclinationes, nec non nubium in cœlo motu atque propulſione. Hinc nonnunquam obſervavi, quod bracteæ etiam accuratiſſimæ inclinent in alium locum, in contrarium autem ferantur nubes. Notavit id quoque VERULAMIUS, dum inquit *Hiſt. Vent. p. 451. auſter flat quandoque integer & ſolitarius: at borea, cæcia & coro flantibus, ſæpe contrarii & alii diverſi venti ſimul ſpirant.*

C A P U T IV.

De mirabili potentia ventorum in argentum vivum tubo Torricelliano incluſum obſervationes aperit.

DEvolvimur jam ad phænomenon mirabile, quod eſt argenti vivi in tubo Torricelliano (ſic dicto ab inventore) incluſi, motus ſive aſcenſus & deſcenſus, prout varius ventus exoritur certamque regionem perflat. Antea vero, quam in genuinas hujus admirandi effectus cauſſas penitius inquiramus, è re fore judico, ut clarior & illuſtrior ſententia noſtra fiat, præmittere obſervationes noſtras barometricas, quas ab aliquot annis ſingulis diebus notavimus, ex quibus poſtea collatis & conſideratis, abditas multas circa hoc negotium cauſſas eruere, facillimum, ut arbitror, erit.

I. Conſtans & certa eſt obſervatio, quod ventis calorem & levitatem adſpirantibus, cujus generis ſunt euro-notus, phænicias, auſter, libonotus, zephyro-notus, africus, mercurius in barometro ordinario fiat humilior, & ad aliquot gradus ſeſe dimittat.

II. Perpetua ferme eſt regula, quod dominantibus ventis ſiccis, frigidis, elaſticis, ex quorum cenſu ſunt ſeptentrio, aquilo, euro-boreas, cæcias, zephyro-boreas, merçurius ex loco depreſſiori evehatur notabiliter in altum, & quidem ea lege, ut adſcenſio ab hiſce ventis mercurö celeriter fiat, & verſa vice, à calidis & levibus, ſupra nominatis, celerrimus quoque deſcenſus: in univerſum autem verum eſt, quod magis repentinus ſit deſcenſus mercurii, lentior autem & nunquam tam celer adſcenſus.

III. Quo magis cœlum perſpicuum & liquide ſerenum, paucis nubibus obvolutum deprehenditur, ſpatium mercurii vivi in alto eſt, quod tamen plus obſervatur, ſi poſt nubila triſtia & pluvias ſerenitas gratiſſima ſuperveniat, tunc enim altiorem locum petere ſoler.

IV. Annotatum quoque frequenter fuit, quod menſibus hiemalibus plerumque elevatior ſit mercurius, quam reliquis anni, utut frigus adeo intenſum non regnet, neque tamen ſemper gelu vehementiſſimo reſpondet mercurii aſcenſio: ſed anno XCVIII, ubi hieme acerrimum gelu regnabat, mercurius tamen humilis valde erat.

V. Res quoque certæ experientiæ eſt, ſi cœlum ſerenum mox turbidum fiat, nubibus concurrantibus, & ad pluviam vel nivem diſponatur, quod tunc, his etiam jam præſentibus, mercurius ex ſublimiori loco deſcendat ad humiliorem: ubi tamen, pluviis ceſſantibus, & quando cœlum rurſus cœpit ſerenari, mox ad altiora ſeſe recipit.

VI. Sæpe numero tamen obſervavimus, quod cœlo exiſtente nebuloſo ac nubilo, immo nivoſo ac pluvioſo, tempore præſertim autumnali, argentum vivum in ſublimi loco poſitum fuerit, regnante utplurimum zephyro, vel zephyro-borea, aut coro.

VII. Zephyrus pluvioſus plerumque demittit mercurium: ſi autem præceſſerit corus vel aquilo, & maxime ſi pluviis vacuus fuerit, ſæpius ad magnam altitudinem ipſum attollit, adeo ut zephyrus medio ſe habeat loco, argentum vivum nonnunquam attollendo, nonnunquam etiam deprimendo.

VIII. Snbſolanus, eurus & euro-notus, cum temperati venti ſint & conſtantes etiam; non nimium attollunt, nec mercurium dejiciunt, etiam quandoque ſub frigore acerrimo hiemali, niſi humiditas in aëre ſimul adſit, ſed medio loco ſe habent, & conſtantem etiam ſitum faciunt.

IX. Obſervatum quoque crebrius ſuit, quod, quando diu perſeverant venti ſereni, ut ſunt ſeptentrionales & orientales, præſertim hieme, tunc mercurium elevent, & quidem paulatim, ſemper ad majorem gradum, poſtea autem etiam ipſum ſucceſſive rurſus demittant, iiſdem ventis præſenubus & eadem tempeſtate permanente.

X. Diligenter quoque tenendum eſt, non ubivis locorum mercurii eandem eſſe ſtationem, utut iidem in aëre dominentur venti, ſed ut loci ſitus erectior vel depreſſior eſt, aut is in libera planirie, aut montibus circumſeptus eſt, aut inter fluvios jacet, variiſque exhalationibus obnoxius: ita diverſas non modo tempeſtatum viciſſitudines, ſed & mercurii ſtationes experitur, quæ partiales & provinciales tamen ſunt.

XI. Vix die integro argentum in eodem gradu perſiſtit, ſine aliqua elevatione aut depreſſione, per dimidium ſaltem gradum: ſed hæc tamen modica mutatio nullam peculiarem portendit varietatem in tempeſtatibus.

XII. Præcipue à nobis notatum fuit, quod pro diverſa ſtructura & compoſitione tuborum vitreorum, variet etiam gradus in aſcenſu & deſcenſu mercurii. Ita in cadendo celerior mercurius eſt, ſi vitrum eſt capacius; tardior autem in aſcendendo, & contra in anguſtioribus & gracilioribus tubis celerius aſcendit, & difficilius cadit. Quin immo barometrum impoſitum vitro, ad cujus orificium aer libere poteſt accedere, longe expeditius preſſuram aeris ſentiendo, ad mutationes aeris dignoſcendas multo aptius & accommodatius eſt, quam ubi vitrum, cui inhæret tubus, eſt clauſum.

XIII. Recte ſuit notatum à *Societate regia Pariſienſi*, barometri altitudines majores eſſe de nocte quam de die. *vid. Hiſtor. fol.* 220.

XIV. Maximopere obſervandum eſt, ventos variam ſtationem mercurii in barometro efficere, prout variæ indolis venti præceſſerunt. Quocirca qui curioſius vult prædicere tempeſtates futuras, ille non modo ventos præſentes, ſed & præcedentes, conſiderare debet, alias indicium fallax erit. Eam ob cauſſam etiam fit, ut venti non eandem naturam ſervent in attollendo vel deprimendo mercurio, ſi atmoſphæra particulis, à diverſæ naturæ ventis allatis, adhuc eſt onuſta, quæ ſubſequentium ventorum vires vel augent, vel imminuunt. Hinc ſæpiuſcule notavimus, zephyrum attollere mercurium, antecedente diu aquilone brumali, zephyro-borea, vel zephyro-noto aut cauro. Item africus nonnunquam, quamvis rarius & tantum in principio, altiorem mercurii ſtatum facit, præcedente cauro, borea, zephyro-borea.

XV. Præterea cum à ventis, qui ſine ullo dubio in progignendis tempeſtatibus maximam potcotiam habeot, mercurii motus in barometro mutationes ſubinde experiatur; non ſine ratione prudentiores judicarunt, ex motu mercurii in hoc tubo, tempeſtates futuras & imminentes prædici poſſe, maximo cum commodo, tam agriculturæ, quam navigationis aliarumque humanarum operationum, adeo ut hæc præſagia longe multumque aſtrologorum judiciis, quæ ex ſiderum contemplatione hauriuntur, præferenda ſint. Nullum enim

dubium

dubium eſt, & quotidianum experimentum oſtendit, quod ſæpiſſime mutatio mercurii in barometro præcipiat tempeſtates, ita ut quando adhuc cœlum ſerenum eſt, mercurius celeriter demiſſus, certo prædicat pluvias, vel in ipſa urbe, vel in vicinia urbis. Non tamen ſemper, ut probe notat LANA *Magiſterio naturæ & artis Tom.* II. *l.* 2. *p.* 283. eodem modo: aliquando enim duobus vel tribus diebus ante futuram pluviam argentum ſenſim deprimi incipit, nonnunquam vero paucis ante pluviam horis fit tota depreſſio brevi tempore. In primo caſu pluvia diutius perſeverat, nec ex improviſo advenit, aut cum magno impetu, idque utplurimum accidit hieme: at vero in ſecundo caſu pluviæ vel grandines repente ingruunt cum impetu, ac brevi ceſſant, quod plerumque contingit æſtivo tempore. Verum non univerſalis regula eſt, quod in omnibus pluviis depreſſus debeat eſſe mercurius, ſed pulchre & veriſſime ſcribit idem LANA *l. c. Obſervavimus non ſemel notabiles in aëre mutationes & novas pluvias, cum tamen in barometro argentum eandem altitudinem conſtanter ſervaret, ut vix ulla in eo depreſſio animadverteretur; vix tamen unquam pluvias contigiſſe meminimus, tunc temporis, quando argentum maximam ſuam altitudinem ſervabat. In hieme ſæpiſſime notavi ventis diu regnantibus levibus, & mox ſuperveniente aquilone, mercurium in barometro altum obtinuiſſe locum, inque thermometro ad aliquot gradus fluidum adſcendiſſe, cum tamen nullum adhuc frigus extrinſecus perciperetur, ſed demum XII. horis poſt, interea prædicere illud commode potuimus.*

XVI. Mirabile illud eſt, quod ventus, licet ſi impetuoſiſſimus ac furibundus, non altiorem tamen faciat mercurium; immo potius contrarium experti ſumus, quod venti, excepto boreali & cauro, ſi vehementer furunt, deſcenſum moveant hydrargyri ante quam eo loco percipiatur, ubi barometrum conſiſtit. Hinc quæſtio perutilis oritur: annon procellæ prævideri barometro poſſint? Pulchra ſunt quæ illuſtris LEIBNITIUS hac de re proxime ad me perſcripſit: Notaverat GERIKIUS, barometro prævideri poſſe procellas, itaque ſæpe optaveram ſuaſeramque, ut experimentum ſumeretur in mare. Nunc tandem accepi etiam longinqua navigatione ſumtum eſſe, & compertum, ad XII. circiter horas extendi prophetiam: quod tempus ſatis eſt, ut navis à ſcopulis aut ſyrtibus recedens, aperto ſe credat mari, ſi portum attingere tam ſubito non poteſt, & ut præparet ſeſe contra vim tempeſtatis. Videtur probabile, cum corus vel *zephyro-boreas* plerumque impetuoſiſſimas iſtas turbines, quibus naves & maria ſumma vi circumaguntur & concutiuntur, progignant, quod ipſis ſpirantibus, ſi mercurius ſucceſſive ſe incipiat attollere, ultra modum præſagium, mea ſententia, fiat procelloſæ tempeſtatis: cum alias ſi pluvia impendet, à coro mercurius plerumque detrudatur.

XVII. Cum admiratione nuper legi ex relationibus publicis, Londini quemdam curioſum degere virum, qui ex barometro ſingulis quatuordecim diebus præſignificare ſtatum aëris promittat, affirmetque ex quinque vicibus vix ſemel contingere errorem: quæ res ſi ita foret, certe inventio eſſet utiliſſima. At vereor, ne auctor æquo ditior ſit pollicendo, utpote fateor, qui per aliquot annos jam tractavi barometron, tamen me mihi perſuadere non poſſe, cum notum ſit, ſæpe unica die, ventos & tempeſtates vel quatuor aut quinque vicibus mutari, & mercurii ſitum tunc quoque fieri diverſum. Quis vero hæc prævidere vult ex ſitu mercurii, præcedentibus diebus? Cum autem una vera & firma experientia centum conquiſitiſſimis ratiociniis prævaleat; hinc etiam in optatis foret, ut auctor boni publici cauſſa hanc præclariſſimam inventionem publicæ luci ſiſteret.

CAPUT V.

Cauſſas motuum mercurii in barometro tradit.

HIſce itaque obſervationibus & phænomenis præmiſſis, operæ jam erit pretium, horum genuinas & veras cauſſas paullo accuratius ſcrutari atque in eas inquirere. Et quamvis hucuſque à clariſſimis Viris ratio, cur mercurius in tubo vitreo ſuſpenſus hæreat, evidentiſſime fuerit detecta, quod ſcilicet à pondere ſuperincumbentis aëris id fiat: nihilo minus ex ipſo fundamento difficillime, nullaque cohærentia ducere ac derivare potuerunt, quæ ſit vera hujus effectus cauſſa, quod nempe cœlo ſereno & pluviis dimiſſis, ſicque aëre leviori reddito mercurius in elatiorem locum ſe recipiat, & contra nubilo & pluvioſo aëre impendente, adeoque pondere in atmoſphæra aucto, mercurius deſcendat. Fatigavit, ut notum eſt, hujus negotii explicatio adhuc celeberrimos quoſque Viros, adeo ut in utramque partem publice hæc invicem multumque ac copioſe diſputata ſint: cum autem hæc noſtri inſtituti ratio non ſit, confutandis aliorum ſententiis immorari, vel tempus controverſiis impendere, hinc tantum hoc loco noſtram expromemus ſententiam, & quid nobis hac in cauſſa diu veroſimile viſum fuerit, & jam dudum diſcentibus dictum, meliori tamen jam ordine ac ratione, exponemus.

Certum autem eſt & indubitatæ veritatis, mercurium ſuſpenſum hærere in tubo viginti aliquot pollicum (Germanice *Zoll*) altitudine, propter æquale pondus aëris, qui mercurio incumbit, ipſumque in vacuum ſpatium tubi in altum urget, vel demiſſius ſervat, prout nempe iſtud pondus vel augetur vel minuitur.

Quo circa quando barometer includitur vitro & ſuperincumbens aër evacuatur miniſterio antliæ pneumaticæ: tunc repente argentum vivum ad fundum uſque deſcendit, nec rurſus aſcendit, niſi vel aër, aperto opiſtomio, intromittatur, vel per per fiſſuras tenuiſſimas in antlia non curate ſatis elaborata, pedetentim intus ſe recipiat. Ulterius quoque evidentiam hujus cauſſæ adſtruit poſitio barometri in aquam: tunc enim obſervavimus, quod quo altior ſit columna aquæ, eo altiorem quoque fieri ſitum argenti vivi in tubo, quoniam ab aquæ pondere cylindri aerei preſſio augetur.

Jam autem argumentantur: cum ab aëris gravitate mercurius aſcendit, hinc aërem multis vaporibus aqueis invicem collectis onuſtum, ſicuti fit quando pluvia inſtat, tunc eſſe graviorem, ſeu plus ponderis habere; leviorem autem, quando deſtitutus eſt hiſce vaporibus & cœlum ſerenum: nihilo ſecius mercurium ſub tali ponderoſiori aere humiliorem conſpici; altiorem ſub ſereno. At vero ut hæc inter ſe conciliemus, & fundamentum barometri ſtabiliamus; paucis dicendum eſt: primum quod aër, qui ſuperincumbit mercurio, ipſumque ſurſum in tubo detinet, duplici modo debeat conſiderari, vel reſpectu gravitatis ſuæ ſpecificæ, quæ ex mole & quantitate materiæ haurienda, vel reſpectu ipſius motionis & virtutis elaſticæ. Etenim ex ſtaticis & mechanicis notum eſt, quod celeritas motus, ſemper compenſet pondus vel molem materiæ, ſive rem minoris molis celerrime motam, majori potentia motrice inſtructam eſſe, quam corpus majoris materiæ & molis in tardiori motu poſitum. Deinceps ex mechanicis compertum eſt, elaſticitatem corporum tanta pollere efficacia, & idem præſtare poſſe, quam illorum gravitatem, quemadmodum in horologiis aliiſque machinis id perſpicue liquet. Ita etiam aër, ſumma elaſtica vi inſtructus, eoſdem effectus præſtare poteſt,

C quam

quam alia graviſſima corpora. Sic pauco aëris elatere mercurius in vacuo attolli poteſt in altum: in thermometris expanſus paucus aër magnam aquæ quantitatem ſuppoſitam deprimit. Aër calore expanſus in inſtrumento *Papiniano*, ſumma vi brevi tempore emollit oſſa, & magno cum impetu & adſtantium periculo quandoque ipſam machinam, niſi probe elaborata ſit, diſrumpit, ſicuti meo periculo id ſemel expertus ſum. Nitrum ſal aëreum eſt elaſticum, in quo multæ particulæ aëreæ concentratæ ſunt, quando hæ ipſæ a principio ſulphureo phlogiſto expanduntur, prodigioſus ſequitur effectus, teſte pulvere pyrio.

Suppoſitis hiſce, dicimus: mercurium in barometro, in cujus ſuprema regione vacuus ab aëre locus eſt, detineri in alto, non tantum ab aëris gravitate ſpecifica & pondere, ſed ſimul etiam à vi ejus preſſoria elaſtica. Unde ſemper mihi placuit pulchra hujus phænomeni explicatio, quam tradit LANA *in Magiſterio naturæ & artis Tom.* II. *lib. VI.* dum ait: *Tantum eſt pondus argenti in tubo noſtro, quantum eſt pondus prementis aëris externi, & conſequenter virium elaſticarum, quibus aër externus compreſſus, dum conatur ſe dilatare, ſurſum propellit argentum in tubo, in cujus ſuprema parte nullus eſt aër, qui deorſum urgeat vi elaſtica ac preſſione ipſum argentum.* Utpote in locum vacuum ſemper ipſe aër non modo pondere ſuo magna vi ac niſu premit, ſed & ratione virtutis elaſticæ ſeſe dilatare atque expandere circa vacuum locum conatur.

Cum itaque aër fluidum ſit valde ſubtile & grave, quod mox inſtar ſpongiæ comprimi & rurſus expandi poteſt, ipſaque hæc expanſio non ſine motus & impulſus efficacia fiat, facile exinde concipitur, aërem præter gravitatem ſuam, etiam elaſtica & expanſiva virtute premere ac impellere omne fluidum, ſive aqua ſit, ſive mercurius, ad locum, præſertim leviorem & minoris reſiſtentiæ. Tanta virtute elaſtica preſſoria præter ejus gravitatem, quæ ex mole fluit, gaudet aër, maxime flantibus ventis ſeptentrionalibus, qui, ut ſupra notatum eſt, aëreas partes conſtrictas & condenſatas afferunt, quæ in noſtra atmoſphæra calidiore ſolutæ atque dilatatæ, egregiam expanſionem, quæ nunquam ſine compreſſione ac impulſu aëris vicini fieri poteſt, acquirit. Ab hac elaſtica expanſione, pendet quoque ſerenitatis cauſſa, quam ordinario hi venti afferre ſolent. Dum enim vapores elaſtica hac vi ſubtiliſſime dividuntur, & in minutiſſimas atomos reſolvuntur, quæ cum ſpecie leviores ſint ipſo aëre, ſurſum in ſuperiorem regionem aſcendunt, & ſic liquida ſerenitas evadit, qua exiſtente, argentum vivum in barometro utplurimum eſt in ſuperiori loco, quia ubi ſerenitas, ibi etiam plerumque aëris expanſio major fit.

Quod autem venti ſeptentrionales ſingulari virtute preſſiva agant in hæc inferiora, & præſertim in fluida, luculentiſſime quoque apparet in thermometris apertis. Notum enim eſt, quod ventis frigidis ſeptentrionalibus ſpirantibus, liquidum in ſuperiorem phialæ regionem aſcendat, non eam ob cauſſam, quod, uti nonnulli exiſtimant, frigus immediate in aërem incluſum capiti phialæ agat, ſed potius quod premendo liquorem ſurſum cogat, & ſic hac compreſſione, aërem condenſet & in arctius ſpatium cogat. Unde notamus, quod liquor in thermometro aperto, ubi caput phialæ ſuperius eſt, ferme eodem cum barometro munere fungatur, ita, ut ſi in hoc argentum vivum aſcendat, etiam in illo id fiat, & verſa vice.

Ut autem ad quæſtionem illam maximi momenti diſſolvendam accedamus, quare nempe aëre pluvioſo vel nebuloſo exiſtente, ubi acceſſu vaporum & aquæ, ſine dubio pondus atmoſphæræ accreſcit & mercurius humiliorem locum ſervat, quam ſi aër fuerit pluviis liberatus; breviter dicimus: quod quidem tunc temporis aëris gravitas major & pondus, ratione molis, utique gravius ſit. Cum autem ut ſuperius demonſtratum eſt, non tantum à pondere & mole aëris, ſed maxime a motu & niſu expanſivo particularem aërearum, dependeat mercurii in barometro elevatio, nec non liquoris in thermometro aſcenſio, inde liquido ſequitur, quod, ſi vis iſta expanſiva elaſtica in atmoſphæra minor ſit & ceſſet, ſicuti fit ſub ventis auſtrinis, aëre leviore vel tepidiore reddito, accumulatis multis vaporibus, aëreque tenuiſſimo calido inducto, preſſio etiam atmoſphæræ in corpora inferiora & inprimis mercurium, languidior ac debilior fiat, quamvis materiale pondus majus tunc videatur, quam ſub aëre ſereno & elaſtico, hinc mercurius propria gravitate ſua ſeſe recipit ad inferiora.

Ponimus itaque genuinam cauſſam adſcenſionis & deſcenſionis mercurii in tubo Torricelliano, maxime in vivido iſto & expanſivo particularum aërearum & vaporoſarum motu ad terram; qui quoniam pro diverſa ventorum ad noſtrum aërem acceſſione, variaque illorum ſibi invicem ſuccedentium, nec non pro loci ſitu, auctior, vel imbecillior eſt: hinc mutatio motus in mercurio ab ea cauſſa originem ſuam ducit. At vero in ſuperioribus dictum eſt, quod nonnunquam aëre nebuloſo, nubilo, immo pluvioſo exiſtente, nec non flantibus ventis zephyro, vel zephyro-borea, mercurius in alto loco conſpiciatur, quod etiam accidit ſæpiſſime circa auroram, ſolis ortum, nec non de nocte, ubi utplurimum ſolet eſſe excelſior mercurius, quam circa tempus meridianum, cum tamen aër ob ſolis præſentiam tunc temporis magis ſit expanſus, conſtrictus autem & condenſatus tempore veſpertino vel nocturno. Ex quibus colligere aliquis apte poſſet, vapores in aëre coacervatos pondus aëris non debilitare. Ad ea autem reponimus: quod non univerſale ſit aërem virtute elaſtica eſſe deſtitutum, ſi vapores ſint in unum congregati, illud tantum pro vero judicamus, quod, ſi nimia humiditas in aëre congeratur, & ſub ventis calidioribus, aër levis & nimis diſſolutus ad noſtram accedat atmoſphæram, vis elaſtica, ſive conatus ac niſus ex compreſſo arctoque loco ſe in ampliorem dilatandi, minor fiat atque languidior.

Quo circa utique elaſticitas cum vaporibus congregatis locum habere poteſt, ut ut vapores congregati ſæpius teſtentur de vi elaſtica ceſſante. Ex hiſce fluit ratio, quare zephyrus & corus, qui venti humidi, ſimul tamen elaſtici ſunt, mercurium in alto teneant, item cur zephyrus valde humidus, quando nempe atmoſphæra, præcedentibus borealibus, elaſticis particulis admodum onuſta eſt, nonnunquam in excelſiorem locum urgeat hydrargyrum. Unde patet, ſi aër ponderoſus eſt & gravis, nec ſimul elaſticitate defraudatur, quod tunc vehementiſſime premat & comprimat non modo mercurium, ſed & alia corpora, quam ſi elaſticitas ſola, vel pondus aëris materiale, ſibi relictum, adſit.

Nunc clariſſime intelligitur, quare poſt pluvias, accedente rurſus ſerenitate, nec non ſi cœlo nubilo, pluvioſo ac nivoſo, venti ſuccedant ſeptentrionales vel orientales, tunc argentum vivum ſublimiora petat. Notari autem meretur, quod non ſit univerſale, poſt deſinentem pluviam vel nivem mercurium altiora petere: nam ſæpius obſervavimus, auſtrum attuliſſe pluvias cum deſcenſu mercurii, & imbres ceſſaſſe cum quadam ſerenitate ſecuta, auſtro vero permanente, nihilo minus in eodem gradu ſubſiſtebat mercurius, immo demiſſior fiebat, quoniam tunc temporis atmoſphæra & elatere & humiditatis notabili pondere deſtituebatur. Diverſa autem longe res eſt, ſi imbricoſa tempora mox excipiat ſerenitas, à ventis elaſticis, quales maxime ſunt ſeptentrionales puri, vel cum orientalibus mixti, cauſſata.

Deinceps

Deinceps ex noſtra propoſita ſententia valde perſpicua ratio fit, quam ob rem ad ventorum ſeptentrionalium & orientalium afflatum, diu perſeverantem, diebus hiemalibus, mercurius prius ſucceſſive elevetur, poſtea rurſus lenium ex altiori gradu ſe demittat, & quidem ea de cauſſa, quod venti hi, ſi diu durent, nimium humiditates diſſipent, & hiemali tempore ſub acerrimo frigore, nullos plane vapores elevent. Probe autem tenendum eſt, elaſticitatem, quæ ſpecies motus eſt, in humido, tamen ratione quantitatis proportionato, exſerere maximam vim ac potentiam preſſoriam. Nam quemadmodum ſolus aër incluſus & calore expanſus, non tantam efficaciam habet in vento efficiendo & impetu exercendo, quam ſi quædam aquæ portio conjuncta fuerit: ita etiam debilior elater eſt aëris ſi plane humiditate vaporoſa caret, & ex adverſo, nimia humiditas & exſuperans elateris efficaciam quoque cohibet ac impedit. Sicuti enim ad motum promte conficiendum proportio debet eſſe inter movens, ſive vires motrices, & materiam mobilem, ita etiam hoc in negotio maxime id ipſum valet.

Mutatio ſtatus mercurii in barometro admodum variat, & intra diei & noctis ſpatium, ſæpe per octo vices mutatur, quamvis tantum ad dimidium gradum, quoniam in atmoſphæra noſtra rariſſime ſemper eadem vis premens & ſimilis gravitas atque elaſticitas deprehenditur, tum propter ventorum viciſſitudines, tum propter ſolis perpendiculares radios, nec non vapores accedentes, decedentes, expanſos vel condenſatos diverſiſſimos.

In locis & hypocauſtis calidioribus decidit mercurius in barometro deorſum, ſive ex ſtatione ſuperiori ſeſe ad aliquot gradus demittit, in locis autem frigidioribus adſcenſionem affectat. Ex eo tamen non exiſtimandum eſt, mercurii elevationem vel depreſſionem à calore & frigore dependere: nam nonnunquam gelidiſſimo tempore non ita altus eſt mercurius, cum tamen calido etiam ſole in ſatis alto loco conſpiciatur, quorum ratio hæc eſſe videtur, quod in hypocauſto calefacto, aëre facto leviori & raro, preſſio totius cylindri aërei non tantæ efficaciæ ſit, quam in loco frigido, ubi aër idemtidem compreſſus ſuperioris columnæ preſſionem majori efficacia ſuſtinere, & preſſionem in hydrargyrum exercere poteſt.

Dubium hoc loco moveri poſſet, quod, ſi aëris expanſio cauſſam miniſtret ſuſpenſionis, immo aſcenſus mercurii in tubo, tempore æſtivo & ſub ſole ſereno, ubi aër ſupra modum expanſus eſt, ſitus mercurii debeat eſſe altior in eodem inſtrumento, quod tamen neutiquam contingit. At vero ad hanc difficultatem diluendam perpaucis dicendum eſt: non expanſum aërem, qui levis & rarefactus eſt, & minoris preſſuræ, eſſe cauſſam aſcenſionis, ſed elaſticum, id eſt compreſſum, qui nititur ſe expandere & in priſtinum ſtatum reſtituere. Quemadmodum enim elateres in horologiis, ſi jam diducti atque explicati ſunt, nullam amplius habent motus efficaciam: ita ſi ex ſtatu compreſſionis tendunt ad ſtatum expanſionis, tunc egregie efficaciam ſuam motus produnt.

Poſtremo adhuc dubium quoddam reſtat, quare videlicet procelloſis & impetuoſis ventis, cum celeritate ex omnibus plagis locum aliquem pervagantibus, ubi ſumma aëris vis impulſus ac niſus eſt, mercurius non in altiſſimum evehatur locum? Cauſſa autem videtur facilis eſſe explicatu: nimirum quod venti hi rariſſime perpendiculariter in terram deſuper ex aëre ſpirent, ſed potius obliqua via pertumpant; cujus naturæ maxime ſunt africus & zephyrus: deinceps eſt talis ventus tantum aëris commotio, certam partem aërei fluidi afficiens; hinc gravitati & elateri totius columnæ aëreæ, quæ utique ad milliaria ſe extendit, nihil derogat.

Quandocunque autem occidentali violenti boreales junguntur, quales frequentiſſime in mari [illegible] qui furioſiſſimos illos typhones ex alto deſcendentes faciunt, tunc utique videtur valde probabile, dorſum premendo ipſos extollere mercurium, quæ tamen res ulteriori examini atque ſcrutinio commendanda eſt.

CAPUT VI.

De potentia ventorum in corpora humana, eorumque ſalubritate & incommodis.

QUum à cauſſis externis, & præcipue catholico iſto aëris & ætheris fluido, perennis ſanguinis & humorum liber ac æquabilis circulus, & ſub hoc neceſſarium ſecretionum & excretionum negotium, immo tota vita ac ſanitas pendeat, ex ſuperioribus autem fuſius demonſtratum fuerit, ventos mirifice demutare aëris ſtatum; nemo ſane inficias ibit, ventos magnum jus ac potentiam habere in corpora noſtra, ea tam firmando, roborando, quam morbida & imbecilliora reddendo. Ante vero quam hanc rem ſpecialius aliquanto evolvamus, perutile fore duco, graviſſimorum, ac præcipue veterum ſapientiſſimorum, teſtimonia, in ſubſidium vocare, ut quid illi de ventorum noxa atque ſalubritate ſenſerint, apertius videamus. Deprehendimus autem in eorum clariſſimis monumentis, & præſertim magni HIPPOCRATIS, duos hos ventos ſibi è diametro oppoſitos, & viribus plane ſibi contrarios, nempe boream & auſtrum, fortiſſimos ſemper fuiſſe creditos, qui animantium afficiant corpora. vid. *liber de morbo ſacro*, *num. XV.* Et in eo ferme unanimis eſt Medicorum conſenſio, quod auſter ventorum ſit inſaluberrimus, boreas autem ad conſervanda corpora vitamque tuendam aptiſſimus.

Primo itaque omnium allubeſcit, effectus quoſdam ſpeciales non tantum in animantia, ſed etiam in alia corpora, exemplis & auctoritate ſuffultos, breviter ſtrictimque recenſere, & quidem initium faciendo ab auſtro. Notabile eſt, auſtrinis aërem noſtrum pervagantibus, præſertim æſtivo tempore, quando minantur pluvias, homines anxio quaſi calore premi, largius ſudare, reſpirationem fieri citatiorem, corporiſque habitum intumeſcere. Animalia autem tam terreſtria, quam aërea & aquatilia, varias inſolitas & extraordinarias motiones, actiones, agitationes, vociferationes, clangores efficiunt, ex quibus etiam vulgus tempeſtates impendentes præſagire ſolet: qua de re latius videri meretur VERULAMIUS *in hiſtoria ventorum.* Porro ſub ſtatu aëris auſtrino, perhumido tepidoque, corporis habitus relaxatur, & denſa quæ fuerunt, flacceſcunt, cutis ſpongioſa ac rarior redditur, ad ſudorem diſponitur, vaſa ſanguinea intumeſcunt, calceamenta & tibialia arctiora, funes longiores fiunt, atque coria molliora & laxiora, uno verbo: pori ab aëre denſo & humido replentur, rigidæ partes emolliuntur & flaccidiores fiunt, quod evidentiſſime videmus in chordis inſtrumentorum muſicorum, quæ ſi ventis hujuſmodi humidis continguntur, ultra modum extenduntur. Arbores, quæ ad plagam auſtralem ſitæ ſunt, non modo longe teneriorem corticem obtinent, ſed etiam lignum habent ſucculentius laxiuſque, nec ita compreſſum ac ſtrictum, uti illud eſt, quod plagæ oppoſitæ ſeptentrionali objicitur. Neque hoc loco tranſmittendum ſilentio eſt, illa ædificia, domos, turres, quæ ſpectant ad auſtrum & occidentem, longe celerius ruinam ac detrimentum pati putredinemque concipere, quam quæ ceteris expoſitæ ſunt. Quin immo curioſum aſpectu eſt, in prææltis nonnullarum urbium turribus, ubi ad quamvis plagam horologium aureis numeris pictum eſt, has, quæ occidenti

... & auſtro patent, exeſas poſt breve temporis ſpatium ac quaſi deletas eſſe, cum in cæteris, quæ ſpectant ad boream & orientem, pulchre adhuc & nitide appareant.

Ceterum auſtrina aëris conſtitutione, præſertim ſub calore æſtivo, cadavera facillime in tetram putrilaginem abeunt, ſub autumno vero, immo ipſa hieme, utut non putrilaginem fœtidam concipiant, vappeſcunt tamen, corrumpuntur, & genuino ſuo ſapore carnis deſtituuntur.

Agriculturæ auſter præ cæteris opportunus eſt. Nullus enim ventus ſeminantibus tranſplantantibusque auſpicatior eſt, quam hic ipſe, quippe ſub calido & humido ſeminum cortex molleſcit, inteſtina motio & turgeſcentia, ad ſeminis efficaciam recludendam ſumme neceſſaria, tali tempore optime perficiuntur: inſecta porro his dominantibus & generantur & propagantur libentius, & cariem putredinemque vegetabilia tunc temporis facilius accipiunt.

Præterea adjicienda etiam ſunt illa, quæ dicti hi venti operantur in corporibus humanis. Placet autem aurea de his dicta HIPPOCRATIS aliorumque veterum in medium adducere: præcipuus quidem locus eſt *Aphoriſm. 5. ſect. III.* dum inquit: *Auſtri auditum hebetant, illique graves ſunt, caliginoſi, & tenebroſi, nec non capitis gravitatem, ſegnitiem, ſeu lentitudinem & corporis laxitatem afferunt.* Quotieſcunque itaque auſter diu multumque dominatum tenuerit, hujuſmodi fere ſymptomatibus ac morbis afficiuntur homines. *Et libro de humoribus ſect. II. pag.* 18. ſcribit: *Auſtri auditus gravitatem afferunt, oculis caliginem offundunt, capitis gravitatem inducunt, membrorum torporem ac languorem faciunt. Quum hic invaluerit, hujuſcemodi in morbis contingunt ulcera madentia, quæ os præſertim, pudendum aliaſque partes occupant.* Et RHAZES *lib. III. c.* 25. *de ventis & aëre: Ventus autem à polo veniens meridiano, à parte Subel, corpora diſſolvit, ſenſus turbat, atque dolorem capitis & oculorum ægritudinem facit, epilepſiam quoque ante conſueta tempora accelerare facit, febres itidem parit, propter ſuam putredinem. Gutturi tamen & pectori, & pulmoni exaſperationem non tribuit: eſt etiam plus omnibus ventis ægritudinem inferre paratus, & quam maxime ſi in æſtate flaverit, vel in fine veris.* PLINIUS *hiſt. nat. l. II. cap.* 48. *p.* 201. prodit: *Minus eſurire auſtro ſpirante creduntur animantia.* Et ARISTOT. *ſect. XXVI. Probl. XLVI. p.* 803. *Cur ſpirante aquilone avidiores ſumus, quam auſtro? an quod aquilo frigidior ſit.* Et CELSUS *lib. II. cap.* 1. inquit: *Auſter corpus efficit hebes, humidum & languidum.* Mirum certe eſt, quomodo auſter præ ceteris ventis paſſim apud Medicos ſcriptores, immo apud poëtas, male audiat, qui tot probroſis epithetis illum ſugillant. HORATIUS *l. II. Satyr. 6.* ventum hunc plumbeum appellat, quando dicit:

Nec mala me ambitio perdit, nec plumbeus auſter.

Et in eo ferme omnes conveniunt Medici, quod gravitatem corpori afferat. Notavit hoc jam ſuo tempore GALENUS, qui ſcribit *de Theriaca ad Piſ. c.* 11. *Quendam ex ſuis ſodalibus, in lecto cubantem, ſolitum divinare, quis ventus ſpiret, nam quoties gravari ſibi caput ſentiebat, ſtatim dignoſcebat, ventum auſtrum eſſe.*

Diſcuſſis hiſce, progredimur ad effecta ventorum aquilonarium, & eorum, qui ſiccitatem, frigus, elaſticitatem, & compreſſionem aëri noſtro atmoſphærico inferre ſolent: & quemadmodum hi ipſi è diametro oppoſiti ſunt auſtrini calido-humidis, nec non diverſa indole ac natura gaudent, ita contrarios quoque effectus in animantium aliaque corpora exſerere, quivis rerum phyſicarum paulliſper gnarus facillime poterit judicare. Et ſicuti auſtrini poros relaxant, corpora emolliunt, humores liquant ac fundunt, itemque tonum partium in animalibus laxant, fibraſque illorum flaccidas reddunt, ita hi ipſi poros arctiores in univerſum omnium corporum efficiunt, illos coarctando ac conſtringendo, partes autem ſolidas rigidiores, firmiores & ſolidiores efficiunt, fluida condenſant, comprimunt, & tonum in animantibus firmant ac roborant. Uno verbo: ad conſervationem, durationem, tam inanimatorum, quam vivorum multum faciunt, illa defendendo ab omni corruptione, putredine & deſtructione nativæ ſuæ mixtionis, ſive principiorum mixtum conſtituentium unionis. Eandem autem ob cauſſam dicti hi venti agriculturæ & plantarum vegetationi non adeo accommodati ſunt: hinc BODINUS *Theatr. naturæ l. II. p.* 180. ſcribit: *flantibus aquilonaribus, nec ſerere, nec plantare, nec arare licet.* Item: *ſterilitas ſequitur frugum, ſi aquilonares flaverint, ſole ſcorpionem percurrente, quoniam ſalutares ſeminibus imbres cohibentur, ſiquidem ſub calido & humido, quo vincula ſeminum optime relaxantur, & vis plaſtica explicatur, vegetabilium nutritio & augmentum optime procedit, quod rigidi, aſperi & frigidi iſti venti ſummopere cohibent poros & comprimendo & conſtringendo.* Et in univerſum hic notandum, quod agricolæ periti majora detrimenta & utilitates quoque ab ipſis ventis, quam ab aſpectibus lunæ & aſtrorum petere ac exſpectare poſſint: unde tempeſtatum viciſſitudo, varietas ac natura, ventorumque cognitio ipſis debet eſſe commendatiſſima. Notatu porro dignum eſt, quod illi agri ac horti, qui aquilonarium flatui libere ſunt expoſiti, acri frigore atque aſperis pruinis plus afficiantur, in maximum plantarum, vitium arborumque detrimentum, quam qui ab ipſis muniti ac ſepti ſunt.

Arbores ipſæ ex illa parte, quæ ad clima ſeptentrionale ſpectat, longe aſperiorem corticem, muſco obſitum, lignumque compactius habent, quam ubi auſtrali oppoſitæ plagæ objiciuntur.

Ceterum aquilo à venerabili antiquitate ſemper ſaluberrimus judicatus eſt. vid. PLIN. *hiſt. nat. loc. cit.* & ARISTOTELES illas urbes ſaluberrimas pronunciat, quæ ſolem orientem verſus ſitæ ſunt, & ventis orientalibus ac borealibus expoſitæ. Et magnus noſter HIPPOCRATES *lib. de morbo ſacro c. VII. p.* 483. aquilonem ad ſanitatem & corporis conſervationem valde commendat, quippe *ſect. III. aphor.* 17. hæc habet: *Aquiloniæ tempeſtates ſolida reddunt corpora, tum etiam firma, & ad motum expedita, & bene colorata, auditum acuunt, ſed tamen alvos deſiccant; quin oculos mordent, & ſi quis ante dolor in thorace exſtiterit, eum acerbiorem reddunt.* Et graviſſimus auctor CELSUS ita ſentit *lib. II. c.* 1. §. 20. *Ex tempeſtatibus aquilo tuſſim movet, fauces exaſperat, ventrem adſtringit, urinam ſupprimit, horrores excitat, item dolorem lateris & pectoris. Sanum tamen corpus ſpiſſat, mobilius atque expeditius reddit.* Huc quoque pertinet locus RHAZIS qui *libro V. de re medica cap.* 4. hunc in modum diſſerit. *Ab aquilonaribus ventis ille cuſtodiendus eſt, qui in pectore aſperitatem ſentit, vel tuſſim patitur, vel quibus pulmo aut pectus debile eſt: hic enim ſi aërem attraxerit frigidum, ad tuſſim vel ad ſanguinem ſpuendum velociter pervenit.* VERULAMIUS autem de hoc vento hæc prodidit: *Flante borea, magis alacres, ſani & avidiores ciborum evadimus.*

CAPUT VII.

Peculiares obſervationes medicas de ventorum noxa atque ſalubritate aperit.

GEneratim ſic perſpecta ventorum natura damnoſa & fructuoſa, quam in corporibus humanis exſerunt, placet jam ſpeciatim procedere, & in praxi notatas mihique occurrentes obſervationes quaſdam, ventorum

torum efficaciam deſignantes, conciſa quidem ratione, adducere, uberiorem hujus rei tractationem in aliud adhuc commodius tempus rejiciendo.

I. Animadverti diligenter in praxi mea, quod diu dominantes ex auſtro & occidente venti, ſub aëre denſo perhumidoque, & mercurio in barometro diu hærente in inferiori ſtatione, in prima ætate, id eſt infantia, copioſas fieri evacuationes, tam per nares tuſſimque, quam alvum excitaverint: quo tempore etiam achores, tinea in capite, ſtillantes aures, oculorum defluxiones, incrementa maxima ceperunt. Et præterea curioſe fuit annotatum, lumbricos in hac ætate magna in abundantia progenitos fuiſſe: ex quo fonte varii poſtea generis febres, è putridarum genere, tabes, nec non convulſivæ partium corporis affectiones, promanarunt. Hinc non ſine ratione lumbrici ad epidemicos morbos ſunt referendi, cum experientia addoceat, certis annis hos ipſos magis eſſe infenſos & frequentes quam aliis.

II. Sub eadem tempeſtatis conſtitutione, ii, qui pituitoſis referti ſunt humoribus, nec non hectici, majorem membrorum laſſitudinem viriumque languorem perſentiunt, & quibus pedes tumere ſolent, vel qui inflatos ventres habent, tunc temporis plus quoque affliguntur, quam ſi fuerit cœlum ſerenum. Quin immo glandularum eximii tumores, ut ſunt ſcrophulæ, valde hoc tempore increſcunt, & gravidæ, uterum longe inflatiorem & grandiorem, idque non ſine incommodo, gerunt.

III. Qui ulcera manantia habent, nec non ſeroſas putridas excretiones patiuntur, cujus generis ſunt, albus fluor in fœminis, gonorrhœa, ſive benigna, ſive maligna, in viris, alvi creber fluxus, & ulcera, ſive recentia ſive inveterata fuerint, ſcabies humida, puſtulæ in facie, ſub cœlo imbricoſo nubilo, diu perſeverante, non ita dolore affliguntur, ſordes tamen largiores, quam ſub cœlo ſereno ſiccoque, ejiciunt.

IV. Omnes nervorum & capitis imbecillitates atque affectus, qui ex humorum ſegnitie & obſtructione ſuboriuntur, quorſum referre licet auditus gravitatem, viſus hebetudinem, tumores capitis rheumaticos & œdematoſos, paralyſes, memoriæ debilitatem, ingenii torporem ac hebetudinem, immo ipſum epilepticum inſultum, ſub mercurio humiliori, cœlo auſtrino, plus juſto humido, mirum in modum exaſperantur, & ultra modum vires accipiunt.

V. Ulterius certiſſimæ experientiæ eſt, ſub diuturna auſtrina humidaque aëris intemperie, præſertim ventis vacua, magnam ad putridorum morborum generationem proclivitatem fieri, unde frequentius videmus, præcedente paullo longius ejuſmodi aëris ſtatu, magno cum agmine prorumpere morbillos, catarrhales, malignas & petechizantes febres purpurataſque, quales per aliquot jam annorum decurſum, eandem ob cauſſam, liberaliter adhuc experti ſumus, magnam hominum ſtragem undiquaque edentes.

VI. Neque hoc ſilentio prætereundum eſt, dominatum diu habentibus flatibus auſtrinis, denſoque, tepido ac humido cœlo, ſomnum fieri graviorem, multis anxietatibus & angoribus refertum, inquietum, turbulentum, nec non frequentiorem ſomni comitem exiſtere, præſertim in diſpoſitis, incubum. Inſuper ejuſmodi tempore appetitus ſolet eſſe imbecillior, nec tanta ventriculi in digerendis ac diſſolvendis alimentis vis deprehenditur.

VII. Curioſum illud eſt, quod qui graviter in quadam parte, præſertim tendinoſa ac fibroſa nerveaque, læſi ac ſauciati ſunt, præſertim in capite & pedibus, ita ut cicatrix vel nodus quidam durus relinquatur, ob fibras vaſaque capillaria nervuloſque à naturali ſuo tono ac ordinario ſitu detortos, quotieſcunque tempeſtas mutari ſolet, v. g. ex ſerena in turbidam & contra, experiantur in ejuſmodi partibus magnas moleſtias, pruritus, dolores, tractiones, punctiones, adeo ut calendarium quaſi perpetuum ſecum ferant, quo futuras tempeſtatea exacte prænunciare poſſint. Experimentum hujus rei quotidianum ſuggerunt clavi pedum, plerumque tempeſtatum converſionem indicantes. Singularis mihi nuper contigit caſus, ubi vir generoſus, calculum in veſica gerens, tempeſtates exacte prædicere poterat, ex acerbitate dolorum, vel illorum levamento in veſica: nam ſi dolores ſæviunt magis, indicium eſt appropinquantium ventorum borealium; ſi mitigantur, ſuccedunt venti auſtrini & humidi. Ex quo ſatis intelligitur, quantam habeat potentiam aër, qui à ventis mutatur, in corpora noſtra, illa variis modis alterando & demutando.

VIII. Ex frequenti & attenta obſervatione confirmatum habeo, quod illi, qui laborant arthtitide, podagra, vel alio gravi & diuturno morbo, nec non febribus & morbis chronicis, vires non ſufficienter recuperare & convaleſcere queant, quando mercurius in barometro eſt humilis ac depreſſus, & humida aëris intemperies diu invaluit: ſimul ac autem gratiſſima redire ſolet ſerenitas, & argenti vivi ſitus altior evadit, mox etiam inſignis mutatio in ægrotantibus percipitur, neceſſariæ cum tranſpiratione excretiones, eæque criticæ, expeditiores fiunt, appetitus reſtituitur, & ſomnus fit placidior.

IX. Multoties annotavi in praxi mea, omnis generis dolores, tam cephalalgiam, quam podagram & odontalgiam, fieri acutiores atque graviores, nec non in pleuritide reſpirationem difficiliorem, majoremque in pectore anguſtiam, ſi frigidi, ſicci elaſtici venti diu ſpiraverint, & exquiſita ac perfecta ſerenitas obſervetur. Ex adverſo omnes phthiſici confirmati, & qui pectore laborant, item qui dolorum ſævitia corripiuntur, nec non hectici, hæmoptyici, ſub nubilo, pluvioſo, humido cœlo, melius degunt, nec tantam malorum ſævitiam experiuntur, quam flantibus borealibus ventis. Qua de re conſule ſuperiorem locum adductum Rhazis *cap. ſuper. fin.* Idcirco etiam autumnus phthiſicis & ex labe pulmonum laborantibus valde funeſtus, quoniam ſæpe aquilonius eſt, qualis effato ipſius Hippocratis ſecundum *lib. III.* §. 14. natura humidioribus opportunus, ſiccis autem & bilioſis valde moleſtus.

X. Sciendum quoque illud eſt, ſub ventis ſerenis, elaterem aëri conflantibus, & mercurio altiori, appetitum longe fieri erectiorem, alacritatem & vires ingenii omneſque mentis actiones augeri, totumque corpus alacre fieri, digeſtionem faciliorem & appetitum largiorem, ſomnum quoque placidiſſimum, quod multoties in me aliiſque expertus ſum. Ex adverſo perhumidus idemque & denſus diuturni aeris ſtatus turbat, & ingenium hebes ac deſidioſum corpus facit: ideo Lana l. c. obſervavit, humana corpora, frigidiora & languidiora tunc temporis eſſe, quando argentum humilius ſubſidit.

XI. Quandocunque auſtrinos dies, eoſque humidos, ſubito vehementes boreæ flatus excipiunt, maxime tempore hiemali & verno, multas deſtillationum pravas & noxias ſpecies excitant, præſertim quibus caput, ac ſignanter fauces, obſidentur: unde coryza, odontalgiæ, tuſſes, arthritides, multos ex debilioribus & tenerioribus graviter tunc temporis affligere ſolent. Sed hæc jam circa hoc argumentum ſufficiant. Cum Deo alio tempore plura communicabimus.

EPHEMERIS BAROMETRICO-METEOROLOGICA

Anni MDCC.

Monendum eſt lineam - numeris adjectam in hac ephemeride ſignificare dimidium gradum.

JANUARIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1.	h. 8.	S	60	24-	Regelatio
	11	S. W.	59	24	cum pluvia modica
	4	--	59	24	adhuc
	11	--	60	24-	glaciale de nocte frig9
Qu.4	h. 8.	WNW	62	26	Ventus impetuoſus cum nive nocte
	10	--	62	26-	Serenitas
	11	--	64	28-	Ventus modicus
3	h. 8.	--	64	28-	Tranquillum, nocte gelu
	1	--	63	28-	Nix denſa humida
	10	--	63	28	Regelatio pauca
4	h. 8.	--	62	29	adhuc
	11	--	62	29-	Pluvia tenuis
	11	--	63	31	Nebula frigida,ſqualor
5	h. 8.	N. W.	63	32	Tempeſtas nubil. frigida nebula
	12	--	62	32	Nix ſolvitur
	11	--	63	32	Tranquillus aër
6	h. 8.	--	63	32	Cœlum nubibus tectum
	10	--	64	32	adhuc
7	h. 8.	--	64	32	Tempus cœnoſum
	11	WNW	64	32	Ventus & frig. modicum
	1	W	63	32	adhuc
	11	--	64	31	Tranquillum
8	h. 8.	--	63	31	Nix tenuis, Lipſiæ pluvia & nox tota pluvioſa
	1	--	63	30-	Tempus cœnoſum
9	h.11.	--	62	29-	Ventus cum triſti cœlo
	h. 8.	--	62	29	Tempus cœnoſum obſcurum
	11	N. W.	62	29	adhuc
	11	--	62	30	Nebula madens, tranquillum
10	h. 8.	--	62	30	Tempus cœnoſum caliginoſum
N. L	10	N.NW	62	30-	Pluvia tenuis, nebuloſa
	1	--	61	30	Item
	4	N.NW	61	30-	nebula denſa
	11	W	62	30-	ventus modicus
11	h. 5.	N W	61	30-	ventus modicus, ſordida dies
12	h. 8.	S W	62	30	ventus modic. nebula humens
	10		61	30-	ventus invaluit, nec frig. vacuus
	4		60	29	ventum impet. corus intermixt. efficit
	12		59	27	tranquillum frigidiuſculum
13	h. 8.	WNW	57	25	ventus validus
	10		56	24	ventus impetuoſus, phœbus, pluviæ
	8		57	24	ventus vehemens, pluvia ſtillans
	9		59	24	pluvia minuta
	11		59	24	ventus modicus
14	h. 8.	S. S. W	57	24	ventus
	11	W	55	24	ventum zephyrus efflavit
	6		50	23	impetuoſior cum pluv.
	11		50	23	ventus nullus, aſt frigidus
15	h. 8.	WNW	50	22-	pluvia larga & vento-
	11		50	23-	ventoſum (ſum
	3-		55	23-	ventus impetuoſus etiam Berolini
	11		57	22-	ventus modicus
16	h. 8.	N W	59	22	ventoſum, gelu mo-
	10-		59	23	phœbus (dicum
	4		60	24	ventoſum
	11		62	25	ventus modicus, nox inſerena
17	h. 8.	W	63	26	nocte nix tenuis
	11	WNW	63	26	nix tenuis
	2	N W	61	26	nix tenuis, phœbus
	4	W S W	6s	26	aura frigida
Q.2.	11-		61	23-	frigus duravit plateas
18	h. 8.	S. O.	55	22	ventus impetuoſ. cum ſole latente
	11	S.	57	22	nix tenuis
	2	S. W.	56	22	ventus impetuoſ. cum nive tenui
	3	S. O.	56	22	nix denſa cum vento
	3-	S. S. W.	57	22	nix nulla (impet.
	11	--	49	21	placid. frigus, Lipſiæ nocte nix copioſa.
19	h. 8.	S.	48	21	aura lenis cum nubilo cœlo
	19	W S W	48	21	ſol emicuit, aura mitis, lutoſum
	2	WNW	49	2s	ventus mod. cum pluvia tenui
	2-	--	48	21	nix denſa cum vento
	5	--	55	21	nix nulla (modico
	11-	--	56	16-	tranquillum frigidum
20	h. 7.	--	58	19	nox glacialis
	10-	--	58	19	aura mitis
2s	h. 8.	S.	57	19	ventus modicus

cali-

JANUARIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	1	W	56	19	calidum, phœbus
	11	- -	58	19	nebula denſa
22	h. 8.	S.S.W.	58	21	ſubnebuloſum, lutulentum
	1	- -	57	20	Phœbus cum calore
	12	- -	57	19-	nullum frigus
23	h. 8.	S. O.	55	19	leniſſimum frigus
	1-	O	56	18	ſerenum frigidiuſculum
P I	11	- -	56	17-	nubilum
24	h. 8.	WNW	56	17-	nocte nix tenuis, gelu
	1	- -	57	18	ſubventoſum, ſubfrigidum
	12	- -	50	21	tranquilla & frigidiuſcula tempeſtas
25	h. 8.	S.	59	21	ſimilis præced. diei tempor. conſtitutio.
	10	- -	58-	20	nec ventus, nec nix deficiebat
	10-	- -	57	18	aura frigida
26	h. 7.	- -	56	15-	lenis regelatio
	10	W	56	15-	ſol emicuit & ventus oriebatur
	2-	N. W	55	15-	pluvia pauca cadebat
	11	- -	57	17	nubes movebant, cum frig. intenſione
27	h. 8.	N.N W	58	19	Similis tempeſtas
	5	- -	50	22	feneſtræ incipiunt gelari
	10-	- -	62	23-	gelu increſcit
28	h.	W	62	24-	nox gelida omnia rigida fecit
	12-	W N	62	25-	ningit, frigus permanet
	4	S. W	62	25	pergit nix
	11	- -	63	27	ſtrictum gelu
29	h. 8.	W	63	28	nebula viſitur
	10	S. W.	63	28	ſol apparet cum cœlo ſer. auraque frig.
	11	W. S.W	63	28	tranquillus, frigidus tamen aer
30	h. 8.	S.	62	27-	apparet gelu remiſſius
	5	- -	62	26	ſerenit. tranquilla frigida cum ſole
Q. 4	11-	- -	61	25-	idem tempus
31	h. 8.	W S W	61	24-	nocte nix larga, quæ adhuc durat
	3	W	61	24-	nix liqueſc. incipit & ſol effulget
	11	- -	62	27	nix perſtat cum glacie modica

FEBRUARIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 8.	W	63	27	Nebula animadvertitur
	2	S	62	27	aliqualis frigor. remiſ. cum nivis ſol.
	11	- -	61-	26	feneſtræ rurſus gelu denſantur
2	h. 8.	- -	62	25	idem gelu contin. cum ſolis ſplend.
	9	O	62	25	temperat. aër, nix diffluit & ſol fulget
	8	- -	61	24-	placidus & temperatus ſtatus
	10	- -	61	24-	aura aſper. & frigid. fit cum ſer. nocte
3	h. 8.	W S W	61	24-	ſerenitas continuat & nix liqueſcit
	11	- -	60	23	nix liqueſcit à ſolis

FEBRUARIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
					ſplendore
	10-	- -	57-	20	placidus & temperatus aer
4	h. 8.	- -	55-	17	nivis liquatio ulterior
	12	- -	50	16-	ſplendor ſolis vagus
	11	- -	55-	16	gratus tepor
5	h. 7.	W.S.W	58	14-	mane glaciale
	10	- -	50	14	ſerenitas amœna cum ſole
	3	- -	49	14	aura frigidiuſcula Lipſiæ denſa nix
	11-	- -	50-	14	eadem
6	h. 7.	S.	55	14	mane glaciale cum amico ſole
	10	- -	55-	14-	ſerenitas grata
	11-	- -	56	15	aura mitis
7	h. 7.	S.W.	56	15	lutum gelatum & ſol apparet rurſus
	1	- -	55-	16	ningit per 3. hor. cum frigoris remiſſione
	11	- -	57-	16-	aura frigidior
8	h. 7.	- -	57	17	nox frigore non vacua
	1	W	57	17-	cœnum gelat. exhibuit ſplendor ſolis vagus
N. L	11-	- -	55-	15-	aura frigida
9	h. 7.	- -	60	20	nebula
	10-	- -	59-	21	novilunium nivem largam producit
	11-	- -	61	25	gelu diuturnum
10	h. 7-	N. W.	62-	26	rurſus ningit
	2	- -	61	26	ſerenitas cum temperato calore
	11	- -	61-	25	frigoris exaltatio à nocte ſerena
11	h. 5.	O N. C	61	25	ſerenitas amica
	12	O.	61-	25	ſerena & calida merid.
	11	- -	52	25-	frigus reſurgit
12	h. 7.	O.N.O	64	26	nox valde glacialis omnia conſtrinx.
	12	O.	63	26	phœbus
	10-	- -	63-	26	ventus paulo validus ſurgit & nox nub.
13	h. 5.	- -	63-	26	feneſtræ gelatæ ſunt
	3	N. O.	62	24	ſerenum & ſiccum frigus aquilo affert.
	11	- -	62	23-	intenditur idem: cœlum latet
14	h. 7.	S. O.	62	23	gelu vehementius & phœbus
	12	- -	52	23-	remittit
15	h. 5.	S. S. C	51	23-	nix mane volitabat.
	11	S	50	23	nix largior, quæ tamen paulo poſt à ſole merid. ſolvitur
	1	W S W			
Q. 2	11	- -	50	23-	ſubfrigidum
16	h. 7.	S	59	22-	ſerenit. cum placida tempeſtate
	11	- -	55	22	aura temperata
17	h. 9.	S W	55	21-	ſerenum cœl. cum ſole
	11	- -	55	22	moderatus aër cum modico vento
18	h. 7.	S O	57	21	pergit ſerenitas
	11	S S W	56-	21	ventus ſurgit cum ſole raro

MARTIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 7.	S. W	55	22	Serenitas amœna & ſubcalida
	1	S	57	22-	ſudum ac gratum cœl.

 ſerenitas

MARTIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	5	S. S. O.	55	22-	ſerenitas ſubfrigidula
	10	--	55	22-	Eadem
2	h. 7.	O	55-	22-	ſimilis priori dies
3	h. 7.	--	55	22	nebula humida
	11	--	57-	21	leve frigus
4	h. 7.	O.N.O	55	20-	aër rurſus nebuloſus cum mod. frig.
P.L.	10	--	58-	22-	tempeſtas commoda atque frigida
5	h. 7.	--	55-	22	tempeſtas placida.
	1	N.N.C	59	23	p. L. nivem humidam adducit quæ mox ſolvitur.
	11-	--	61	24	deſinit nivis ſolutio à frig. moder.
6	h. 7.	--	61	24-	nix cum cœlo nubilo
	12	--	60	25	nubibus cœl. obduct.
	11	--	61-	25	frigus ſentitur
7	h. 7.	--	62	25	nox glacialis feneſtras duravit
8	h. 7.	--	62	25	frigus pergit
	1	S. O	61	25	redit ſol & frigus temperat
	10-	--	62	25	aſperior aura
9	h. 7.	--	62	25	ſerenit. rurſus conſpicua glacies diſ.
	4-	W.S.W	60	23-	aër modice nebuloſ. cum tenui aſperg.
	11	--	61	24	temperata & tranquilla aura
10	h. 7.	--	61	24-	diluculum nubiloſum
	10	--	60	25	cœlum nebuloſum
	10-	--	61	26	aura paulo frigida
11	h. 7.	--	61	26	ſerenitas grata & glacialis
	5-	--	59-	24-	eadem
Q. 4	11	--	58-	23	aër alſioſus inquietus
12	h. 7.	S. O.	57	21	ultima quadra ventum mutat
	5-	S. S. O	56-	20	frigus montes auſtr. Variſci effund.
	11	--	58	21	creſcit
13	h. 7.	N.N.C	58	23	ſerenitas cum eodem frigore
	10	--	61	26-	hoc intenditur
14	h. 7.	--	61-	27-	nebula rarior
	3	O.	59-	27-	frigus remiſſius cum ſerenitate
	10-	--	59	27-	nox clara
15	h. 7.	--	59-	27-	ſerenitas egregia
	2	--	57	26	tempus vernum ſerenum gratiſſimum calidum
	11-	--	58	25-	nitida nox
16	h. 7.	--	59	25-	eadem ſerenitas tranq. cum nullo ſerm. frig.
	4	--	56	23-	pergit hæc cum calore
	10-	--	57-	23-	aër evadit frigidiuſc. nox clara
17	h. 6.	--	57	23-	ſerenitas pergrata
	10	--	55-	21-	ventus modicus, alſoſum tempus
18	h. 6.	W N W	57-	22-	ſimile tempus
	9	--	58	23-	ventus nubila pulſat
	11	--	60	26	aura frigidula
19	h. 7.	W	60	27-	pauliſper nebuloſum
	5	N	60	27-	aſpergo pluvioſa
N.1	11	..	60	27-	tranquillus aër, aſt frigidus
20	h. 6.	N.N.O	60	27-	cœlum nebuloſum frigidum

MARTIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	10	N.N.O	60	27-	Idem
21	h. 6.	--	60	27-	ſerenitas ſubfrigida
	10	S. O.	50.	25.	frigus exſpirat
22	h. 7.	N. O.	57-	25.	nebula denſa, mane glaciale
	1.	S. O.	55.	24	ſerena calida meridies
	11	--	56.	23	tranquillum tempus
23	h. 7.	N. W.	57.	24-	nebula rara, quæ mox a ſole diſſip.
	11	--	56.	25-	nubes ſolem obſcur. & pelluntur à ventis
	1.	--	57.	25-	pluvia tenuis & pauca
	11	--	59.	28	omnia ſedata
24	h. 7.	W	61.	28-	ſerenit. comitata vento, cui ſucced. nubila
	2.	N. W.	61.	29.	ſerenitas à nubibus turbata
	11.	--	63.	30-	nox frigida valde glacialis
25	h. 6.	--	64	31.	ſerenitas cum vento
	1.	N.N.O	63.	31.	cœlum clarum & ventus ſurgit impet.
	10-	--	64	31.	frigus ſurgit eximium
26	h. 6.	--	64	31.	ſerenitas cum acri frig. ſuccedit vent. mod. nix rara
	10-	--	64	30-	frigus intenditur
27	h. 7.	--	65.	30-	mane durum gelu
P. L.	10	--	61.	28-	idem tempus
28	h. 7.	--	62	28-	ſerenitas cum vento frigido
	10-	--	61.	27-	lenior tempeſtas
29	h. 6.	--	61.	27.	diluculum perfrigid. & clarum
	1.	O	59.	26.	ſerenitas non ſine vent.
	10	--	59.	25.	egregia tempeſtas, ſed glacialis
30	h. 7.	--	60.	25.	pergit ſerenitas perfrigida
	10	--	59.	25.	eadem
31	h. 6.	--	59.	25.	eurus adhuc glacialis & ſerenus
	10	--	59.	26.	clara & tranquilla tempeſtas

APRILIS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 7.	O	61	27-	Serenit. exquiſita non vacua glacie
	11	--	59	27	Frigus miteſcit, nox fuit clara
2	h. 6.	--	60	27-	Pulchrum cœlum frigidiuſculum
P.L.	11	--	59	27-	Aura lenior, nox ſerena glacialis
3	h. 6.	S. O.	59	27	Status ſerenus & amœnus excepit matutinam glaciem
	11	--	55	26	Frigus miteſcere incip.
4.	h. 5.	N. W.	51	25	aura ventoſa algida
5	h. 6.	--	60	27	mane frigidul. ſeren. cum tenui glacie
	1	N. O.	57	27	tempus vernum gratiſſimum
	6	--	57	26	Grata ſerena nox
6	h. 6.	O.	57	25	Pergit gratum tempus
	1	W S W	57	25	eadem amœnitas calid.
	6	--	50	21	nox calida deſideratiſſima ſine ſtellis
7	h. 6.	W N W	57	22-	Cœlum à nubibus occultatur

Pluvia

APRILIS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	1	W	56	23	Pluvia exoptata cadit
8	h. 6.	WNW	57	25	Serenitas reſtituit. non ſine glacie
	1	- -	56	24	Pluvia calida fœcunda ruit
	2	O	56	24	Serenitas redit
9	h. 7.	- -	56	22	Cœlum nubilum, nec pluviola deſtitut.
	6	- -	50	19	Cœlum latet
10	h. 6.	- -	55	18	diluculum ſine omni frigore vel glacie
	11	- -	48	18	Cœlum ſine nubibus, amœnum
Qu.	6	- -	49	18	Serenitas paululum turbatur
11	h. 7.	- -	56	20	Serenitas cum calore inſigni
	11	- -	50	20	perſtat
	6	- -	48	19	adhuc
12	h. 7.	- -	49	19.	ſimile mane priori
	1	S.	44	17	calor gravior fit nubibus intermixtis
13	h. 6.	WNW	48	17	Cœlum nubiloſum
	10	S. W.	47	18	hoc ſequitur pluvia
	6	W	47	17.	manet
14	h. 8.	S. O.	47	18.	ſubnubilum
	1	W	44	16.	calor increſcit & vent. oritur validus
	6	- -	45	16.	ventus modic. pluvia & cœlum triſte
15	h. 7.	- -	45	15.	pluvia, & præced. nocte vent. vehem.
	10	- -	47	15.	pluvioſ. cœlum cum vento leni
	7	O.	47.	17.	Serenitas grata revertit. cum nocte clara
16	h. 7.	W S W	50	17.	Dilucul. frigidiuſc. & ventus nubes agit.
	7	W	47	15.	Nubil. cœlum ſtellas recond. & Zeph. impet.
17	h. 7.	- -	49	16.	Pluvioſum & frigidum mane
	1	- -	47	16.	Ceſſ. pluv. ſed ſol latet
	7	W S W	48	17.	Serenitas accedit & ſol rubens occidit
18	h. 7.	N	50	17.	pluvia rurſus, eaque frigida
	1	W S W	50	17	Perſeverat & vent. ſpir.
N. L	6	N. W.	50	17.	Ceſſat pluv. manet vent. & nubila ſurgunt
19	h. 7.		55	19	Novilunium frigus infert.
	1		50	19	quod remittit, nubilo perman. cœlo
	7	N. O.	55	20	Serenit. mediocris, paulo frigida
20	h. 7.	O	56	22.	Serenũ primo frigidul. poſtea calid. gratiſſ.
	1	- -	50	21.	Subnubilum c. tepore
	7	- -	55	22.	veſperi frigoris non expers.
21	h. 6.	N	55.	21.	ſerenitas cœli à nubibus impedita
	2	N W	50.	20	nubes copioſ. nub. triſtia, quæ pluunt.
	7	O	50	20	cœlũ nubibus occultat.
22	h. 7.	- -	55	20	cum nubilis ſoli colluctandum
	2	S. O.	49	20	nubilum cœlum
	7	W	55	20	ſerenitatem comitatur

APRILIS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
					pluvia
23	h. 7.	- -	55	20	paulo frigida aura, cœlo minus claro
	2	- -	48	20	per vices ſol affulſit
	4	- -	50	19	pluvia larga ſequitur & tonitru
	7	N W	50	19	ſubſequitur ſerenitas & frigus mediocre
24	h. 7.	N W	50	20	clarum frigus
	1	S W	50	17	pluvia ſpargitur
	7	W	50	17	nubes ſtellas tegunt
25	h. 7.	WN. N	40	17	nubes circumcirca pelluntur.
	1	W	40	17	id quod continuat
Qu.	7	- -	45	17	ſerenitas ſequitur
26	h. 7.	- -	49	17	prima quadra lunæ gratiſſ. ſeren. infert
	1	S	46	17	meridies valde calida & pulchra
	7	W	49	17	nubes ſolem contriſtant.
27	h. 7.	S.	49	17	imbres cadunt
	2	O.	45	15	calor ſatis eximius
	7	- -	46	15	ſerenum calidum veſperi
28	h. 6.	- -	47	15	ſol affulget ſerenus
	1	S.	49	13	valde calida meridies
29	h. 7.	W.S.W	49	13	cœlum nubilum
30	h. 8.	N.N W	50	18	cœlum nubilum latens, frigidum.

MAJUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 7.	N. W.	31	24	ventus vehemens nubila pulſat
	1	- -	31.	24	ſerenitas cum non levi calore
	5.	- -	26.	23.	veſperi percalidum
2	h. 7.	N	36.	25.	ſerenitas amœna calida
	12	N. O.	32.	24.	pergit
P. L.	7	O	32.	23.	adhuc
3	h. 7.	- -	31.	23.	idem cœli ſtatus clarus & calidus.
	1.	- -	27.	21.	calor continuat
	6.	- -	21	19.	fit gravior
4	h. 7.	- -	28.	19.	eadem ſerenitas, frigidula tamen
	1	- -	23.	17.	meridies ſumme calid.
	6.	- -	38.	15.	permanet
5	h. 6.	S. O.	35.	16.	ſimilis dies
	1	S. O.	22.	14.	in eodem ſtatu pergit
	6.	S.	20.	14	ſerenit. incipiunt nubes immiſceri
6	h. 7.	O	23.	15.	cœlum rurſus ſeren. cum gravi calore
	1.	- -	20	14	perſiſtit
	7.	- -	21.	14.	adhuc
7	h. 7.	- -	22.	16.	mane rurſus amœniſſimum & calidum
	1.	S.	16.	15.	ſol liberior & calidior
	7.	S. O.	12.	13.	gravior calor
8	h. 7.	- -	18.	19.	ſerenitas paululum nubeculis turbatur
	1.	- -	13.	18.	idem cœlum
	7.	S.W.	16.	13	fit nubilum & caliginoſum
9	h. 7.	- -	21.	18.	pluvia deſideratiſſima conſpicitur
	1	N.W.	22	19	perdurat
	7	N. O.	21	20	pluvia deſinit

ſerenitas

MAJUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
10	h. 7	O.N.O	24	21	ſerenitas mutabilis
	1	O	26	19	perfectior fit
Q. 4.	7		20	17	perfectiſſima cum no-cte clara
11	h. 7		23	18-	ſerenitas integra cum æſtu
	1	S. O.	15	17	paululum nubibus in-terturbatur
	6		18	14	calor intenditur
12	h. 7	O.	21	17-	cœlum pure ſerenum ac ſudum
	1	S. O.	21	13	paucæ nubes ſurgunt
	7		22	15	idem cœlum
13	h. 7.	O.	21	18	ſerenitas rurſus perfe-cta
	1	S. O.	16	16	nubeculæ intermiſc.
	7		15	14	quæ permanent
14	h. 7.	O.	18	18	ſerenitas exquiſita &
	1	S. O.	28	18	perſeverat (calida
	7	O.	27	13	adhuc
15	h. 7.	S. O.	31	12-	cœlum nubilum red-
	5	W	27	19	pluvioſum (ditur
	7	N. W.	22	15	ſerenitas revertitur
16	h. 7.	N. O.	26	17	dies egregia
	1	W	22	16	nubes accedunt
	7	S. W.	23	22	& ſolis liberum fulgo-rem turbant
17	h. 7.	O.	26	17	ſerenum & ſudum c.
	1	S. O.	22	16	idem (gravi æſtu
N. L	7		21	18	nubila aſſurgunt
18	h. 7.	W	24	16-	novilunium gratam pluviam larg.
	1	WNW	21	15	cœlum nubibus invo-
	7	W	23	16	adhuc (lutum
19	h. 7	S W	25	17	idem adhuc cœlum
	1	W	22	16-	continuat
	7		26	17-	rurſus
20	h. 7	S. W.	26	19	mox ſol, mox nubila
	1	S	20	17	æſtus pergravis
	7	S. W.	22	16	hic continuat
21	h. 7	S	23	17	nubes tonitru emitt.
	1	N. W	21	17	nubes circumpelluntur, non ſine ſole
	7	O	22	17	cœlum fit ſudum & clarum
22	h. 7	S. O.	24	18-	ſerenitas modica
	1	N. O.	19	14	ſol & nubila per vices
	7	S. W.	21	18	nubilum
23	h. 7	W	24	18	nubila ſubſequitur plu-
	1	N. W.	26	19	continuat pluvia (via
	7		29	20	ſerenitas redit, non ta-men abſque nubib.
24	h. 7		31	22	nubes cœlo volvunt.
	1		28	22	ſerenitas modica
Q. 1.	7		31	24	fit pura
25	h. 7		32-	25	cœli ſtatus ſerenus
	1	S	26	21	calor increſcit
	7	O	27	20	ſerenitas permanet
26	h. 7	S	32	19-	paululum turbatur
	1		36	18	adhuc
	8	W	32	16-	cœlum fit nubil. cum pluvia comite
27	h. 7-	WNW	21	10	nubes, ventus & pluvia
	1		22	13	eadem tempeſtas & cœlum obſcurum
28	h. 7	O	21	19	ſerenitas grata perca-
	12		21	15	durat (lida
	7		22	15-	nubes paucæ miſcent.
29	h. 7		23	14	ſerenitas
	1	N. O	24	10	permanet
30	h. 7	W. S. W	23	10	nubilum cœlum
	12		22	12	permodicus ſol
	7		23	12	pluvia modica delapſa
31	h. 7	O.N.O.	24	13	calor continuat
	12		24	14	tempus calidum ſub-nubilum
	7		24	15	idem

JUNIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
P.L. 1		N.N.O	26	18	Æſtus quodammodo mitigatus
2			25	21	ſerenus & gravior æſtu præcedente
3		WNW	26	22	amœna ſerenitas
4	h. 7		34	17-	nubilum cœlum & paulo frigidulum
	1		29	16	ſerenitas interpolata
	7	S. W	26	15-	eadem
5	h. 7	O	20	14	adhuc & ſatis calida
	1	N. O.	18	13-	calor exacerbatur
	7		22	14	idem
6	h. 7	W S W	30	13	nubes cum imbribus
	1		28	12	adhuc durant
	7		36	12	ſerenitas nubibus in-terſperſis
7	h. 7	N	33	13	nubes cœlum obſcu-
	1	N. W	33	13	conſtans (rant
	7		34	15	parum pluit
8	h. 7.	W	40	18	pluvia ſatis larga
	1		41	19	adhuc durat
Q4	7	WNW	39	20	nubilum tempus
9	h. 7		40	19	ſerenitatem puram red-dit ultima quadra
			41	18-	ſerenitas nubibus co-mitata
	7		42	19	eadem tempeſtas
10	h. 7	N	41	20	nubes
	1	WNW	41	18	nubes ſerenitati inter-miſcentur
	7		42	18	ſerenitas non ſine nu-
11	h. 7		38	20	eadem (bibus
	1		36	18	eadem
	7	N	33	20-	ſerenitas pura
12	h. 7	W	37	22	eadem
	1		35	20	non ſine nubibus ſeren.
	7	N	35	20-	ſerenitas & nubes
13	h. 7	N. W	36	23	ſerenitas jucunda
	1	N. O.	40	20	meridies eadem
	7	O	41	19	eurus noctem claram & ſerenam attulit.
14	h. 7		38	22	amœna cœli ſerenitas conſtans mane
	1		35	18	meridies valde gravi calore moleſta
	7		33	18	veſpertinus calor mo-deratior
15	h. 7		29	20	ſol ſemper fulſit, nec cœlum nub. (nus
	1		28	16-	anxius calor meridia-
	7		36	18	& veſperi & nox ſer.
16	h. 7		36	18	paucæ nebeculæ tur-bant tot. diei ſeren.
	1		20	16	æſtus gravior increſcit
N. L	7		15	13	qui etiam per noctem ſeſe extend.
17	h. 7		23	18	æſtus & ſerenitas gra-
	1		21	16	viſſima pergit per
	7	O	24	18	totam diem
18	h. 7		29	18	Serenitas cum nubecu-lis

JUNIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
					lis mixta
	1		20	44	meridies anxium æ-
					ſtum produxit
	7	S.W.	26	17	nubilum craſſum cœ-
					lum, ſine pluv. ca-
					dente
19	h. 7.		25	18	nubila ſolem impedie-
					bant non ſine calore
					& pluvia cad.
	1		25	16-	meridies vacua pluvia
	7		29	17	veſpera & nox tota
					denſa, cum tenui
					pluv.
20	h. 7.	N. W.	36	17	ſol non conſpicuus ſed
					aër pluv.
	1		40	17	qui ad veſper. contin.
	7		40	17	pluvia ceſſat, & frig.
					percipitur
21	h. 7.		33	18	ſerenit. nubibus divul-
					ſis hic ventus reſtit.
	1		30	17	ſol liberius adfulſit
	7		28	16	& calor non medioc.
22	h. 7.		29	17	eadem fere (attulit
	1		32	17	& ſimilis dies præce-
					denti
Q. 2	7		40	18	veſpera frigid. & nocte
					vix ſtella apparuit
23	h. 7.		40	17	rurſus eadem & cœli
	1		29	15	& tempeſtatis con-
					ſtitutio
	7		31	16	nox tota nubila
24	h. 7.		32	17	tota hac die & nocte
	1		31	16-	ſol calidus cum plu-
	7		33	17-	via alternabat
25	h. 7.	W.S.W	32	16	ſerenit. non ſine atris
					nubibus
	1.		32	15	hanc ſequebantur tri-
	7.		33	14	ſtes pluviæ die no-
					cteque
26	h. 7.		40	16	objiciebantur ſibi co-
	1.		31	17	pioſa nubila, abſque
					pluvia tamen
	7.		33	17-	inſerena nox ſequuta
27	h. 7.	N. W.	37	21	cœlo nubilo ventus ſur-
					gebat
	1.	W	36	20	zephyrus nubes pelleb.
	7.	N. W.	37	21	nocte cœlum fere oc-
					cultabatur
28	h. 7.	N. W.	40	21	tota hac die, quandoq;
	1		32	19	ſol liberius ſulſit,
	7		31	18	mox ventus nub.
29	h. 7.		34	20	agens, iſti objiciebat,
					ut præcod. ſimilis
					dies & nox fuit
	1		33	20	ſimilis rurſus in omni-
	7		34	21	bus præcedenti dies
30	h. 7		36	21-	nubila hinc inde, ſicut
	1	W	31	19	in prioribus diebus
	7	N. O.	33	18-	agitantur, & noctem
					etiam inſerenam ef-
					ficiunt.

JULIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
P.L.					
1	h. 7	N. O.	33	18-	Nubes agitabat arge-
	1		31	18	ſtes, in terra autem
	6		34	20	cœcias ſpirabat, &
					æſtus non adeo mo-
					dicus ſentiebatur
2	h. 7.	N. W.	33	18	Nubes grand. æſtum vi-

JULIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	1	S.	28	17	deb. levare merid. ab
	7	S. W.	30	16	auſtro valde æſtuoſa
					facta cœlum recon-
					debatur à nubibus
3	h. 7.		28	18	
	1		29	17	Similis in omnibus dies
					priori
	7	N. W.	32	19	
4	h. 7.	N	36	22	ſerenitas exquiſita in
					cœlo
	1	S. W.	38	16	africus nubes objicieb.
	7		30	17	nocte non prorſus ſe-
					renæ fuer. ſtellæ
5	h. 7.	W	33	19	modica pluvia viſa fuit
	1	S.	28	17	ſolem reſtit. non tamen
					ſine nubib. auſter
	7	W	31	18	ſerenitas melior quam
					prior nocte
6	h. 7.	O.	32	19	tota hæc dies & nox
	1		27	17	fuit clariſſima ferme
	7		26	16	ſine nubibus, & cum
					æſtu ſatis gravi
7	h. 7	N. W.	32	19	Tota hac die ſol cali-
	1		26	16-	diſſ. mox ſulſit, mox
					ceſſavit, nubibus ob-
					jectis.
	7	N. W.	30	16	Eurus ſerenitatem e-
8	h. 7	O.	25	17	gregiam attulit, quæ
	1		26	16	per diem & noctem
	7		22	14	duravit, non ſine ca-
					lore, qui tamen ho-
					ris antemerid. erat
					mitior
9	h. 7		24	15	Mane ſerenum
	1	S. W.	21	13	meridie africus nubes
					adfer. cum æſtu maj.
	7	W	33	15	zèphyrus pluvias deſi-
					deratiſſ. ſparg.
10	h. 7	N. W.	31	19	ſerenitas pluvus diſſi-
					patis rediit
	1		28	17-	poſt meridiem pergra-
					vis æſtus adfligeb.
	7		24	20	nox fuit ſerena
11	h. 7	N.	21	22	mane ſerenum
	1	O.	18	19	eurus & ſerenitatem &
	7		22	20	æſtum continuavit,
					noctemque ſeren.
					reddidit.
12	h. 7	N.O.	26	20	ſerenitas ſine nubibus
					frigidiuſcula
	1		20	15	meridies & nox ſere-
	7		21	18-	na, non tamen ſine
					nubibus & anxio
					æſtu
13	h. 7		18	17	æſtus gravis cum ſere-
	1	S. W.	14	12	nit. egregia, quæ ta-
	7	O.	16	12	men poſt merid. ab
					africo nubilis tur-
					batur, & veſp. ac no-
					ctem nub.
14	h. 7		14	16	Africus ſerenit. variant.
	1	S. W.	16	14	& interſp. rarioribus
	7		14	13	nubibus cum æſtu
					perquam moleſto ad-
					ducebat
15	h. 7		26	13	aër valde frigid. & cœ-
					lum nubiloſ.
	1	W	16	14	nullus ſol, ſed pluviæ
N. L	h. 7	N. W.	21	16	perpetuæ per totam
					fera noctem

nubi-

JULIUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
16	h. 7.		22	17	nubilum cœlum adhuc
	1	N. W.	46	17	meridies valde frigida
	7	N. O.	23	17	veſpera cum magno calore
17	h. 7.	O	24	18	ſerenitas pura ſine nubibus
	1	S. O	22	17-	miſceb. nubes, quæ tamen levab. æſtum
	7	W	25	19	tota nox nubibus obſc.
18	h. 7.	N. W.	27	22	ſerenitas non continua
	1		26	21	cœlum nubilum
	7		27	22	quod veſperi & noctu etiam latuit
19	h. 7.	W	29	24	zephyrus ſerenitat. non multum turb.
	1	S. W.	26	20	meridie nubes æſtum intenſum reddeb.
	7	N. W.	24	21	ſerenitas à coro reſtit.
20	h. 7.		46	21	mane ſubfrigidum
	1	S. O.	29	17	meridies inſerena
	7		19	15	nox grata & parum ſerena
21	h. 7.		11	16-	æſtus pergit ſatis ſever.
	1		16	13	pomeridianis horis nubes accedentes temperabant calor.
	7		16	10	
22	h. 7.	W.S.W	18	14	Iota hæc dies nubiloſa cum pluvia tenui, nec non nox mixta fuit, non tamen deficiente calore
	1	N.NW	10	15	
	7		17	16	
N. L. 23	h. 7	W NW	46	17	mane ſubfrigidum
	1	W S W	10	15	meridie redit ſerenit. & ipſe calor, vento nubes agitante
	7		11	16	
24	h. 7.	WN W	16	19	mane nubilorum & frigoris non expers
	1		14	18	horis pomeridianis ſerenitas calida nubibus intermixta
	7		16	19	
25	h. 7.		14	19	eadem tempeſtas qualis præced. die.
	1	N. W.	12	18	eadem
	7	S. W.	10	13	
26.	h. 7.		19	16	ſerenitas egregia ſine nubibus
	1		16	14	nubes accedebant
	7		16	14	veſpera paulo frigidior, nubilaque
27	h. 7.	N	16	19	mane ſerenum gratum
	1	W.S.W	12	17	calor major cum ſerenitate moderata
	7		17	16	nocte ſtellæ minus conſpicuæ
28	h. 7.		24	16	mane cœlum nubibus occultatum
	1	W.S.W	20	16	accedebant imbres, qui ad noctem uſque durabant
	7		21	17	
29	h. 7.	N. W.	25	19	cœlum rurſus inclareſcebat
	1	W	28	18	ſerenit. cum pluvioſa aſperg. altern.
P. L.	7		20	18	veſpera & nox clarior.
30	h. 7.	W.S.W	22	17	ſol rurſus latuit uſque ad veſperam
	1		21	16	
	7		20	15	incipit ſerenari cœlum, non in totum
31	h. 7.		29	14	hac die & nocte nubes multæ in cœlo conſpicuæ.
	1		20	14	
	7		22	15	

AUGUSTUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 7.	N. W.	26	18	Nubes grand. ſolis fulgorem impedieb.
	1		35	18	meridies non ſine calore
	7	W	37	16	circa noctem cœlum nub. cum aëre hum.
2	h. 7.	W S W	36	15	tota hæc dies minus ſerena, ſed magis nubila fuit, cœlo minante & parum etiam ſpargente pluvias
	1		37	14	
	7		37	14	
3	h. 7.		34	15	Adſulſit ſol cum calore immoderato
	1		38	14	meridies & veſpera tranſiit cum nubibus pluviis, nec non tonitr. audiebantur
	7		40	14	
4	h. 7.		38	14	Tempeſtas rurſus humida, nubila, pluvioſa fuit, & ſolis ſplendor minus frequens
	1		36	14	
	7		37	14	
5	h. 7.	N. W.	35	18	hac die rurſus ſerenit. craſſis nubibus impediebatur
	1		37	17	
	7		38	18	Veſpera imbricoſa fuit
6	h. 7.	W S W	36	19	Amœna ſerenitas
	1		37	19	Solem nubes prorſus occultabant
	7		36	18-	nocte cœlum minus perſpicuum
7	h. 7.	N. W.	46	20	ſerenitas nubibus deſtituta
	1	S. W.	45	17	meridies parum nubila
	7		46	17	idem cœli ſtatus
8	h. 7.		45	17	hoc die ſerenitas ferme perfecta cum pergravi æſtu juncta fuit
	1		45	16	
	7		45	16	
9	h. 7.	N. W.	48	19	mane nubes craſſiores in cœlum adductæ, quæ ferme exſpirabant meridie
	1.		45	16	
	7		47	18	cœlum perſpicuum & gratum apparuit
10	h. 7.	N.	50	21	mane aër refrigeratus, ſerenus tamen
	1	S. W.	46	17	Africus nubes frequ. cœlo agitabat
	7		35	15	ſerenitas reſtituebatur & nocte clara
11	h. 7		36	17	ſerenitas ſequitur, non tamen privata nubibus & æſtu anxio
	1		36	15	
	7		36	13	
12	h. 7	O	35	15	mane ſerenum
	1	W	34	13	meridies nubila, ſole prorſus non ſulg.
	7	S. W.	34	13	ſequebantur tonitrua pluvioſa
13	h. 7		35	16	Serenitas ferme pura, ſole ſulgente liberius, adfuit per totum diem
	1		24	15	
N. L.	7		28	16-	mane paulo frigidiuſc.
14	h. 7.	W	40	20	indicabat pluv. alibi factas, & ſol. parc. viſus eſt
	1	S. W.	37	18-	Sol viſus æſtû augebat nox

AUGUSTUS.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	7		37	16	nox minus pura & ſerena fuit
15	h. 7	W	35	14	parum pluebat cœlo
	1		35	14	obſcurato ad occa-
	7	WNW	38	15	ſum ferme ſolis & æſtus plane ceſſavit
16	h. 7	WNW	40	19	ſol per vices fulgebat,
	1		38	19	& nubes ventus frigidus valde agitab.
	7		35	20	nocte ſtellæ apparuerunt
17	h. 7		44	23	ſerenitas egregia, frigidiuſcula
	1	WNW	43	21-	ſol creber & calid. non tamen ſine nubibus
	7		43	21	obſcuratum cœlum
18	h. 7		43	20	pluvia delapſa
			41	19	ſerenitas cum æſtu re-
	7	S. O.	41	19	nox ſiderea (diit
19	h. 7	O.	45	21	ſerena amœna, æſtuo-
	1		40	15-	ſa dies cum nocte
	7		39	17-	fuit
20	h. 7	W NW	42	20-	Nubes grand. in cœlo viſebantur
Q. 2.	1	O.N: O	43	18-	ſerenitas mediocris
	7		43	18	permanet
21	h. 7		44	20	ſerenitas hac die fuit
	1		36	17	non perpetua, ſed
	7	O.	36	17	nubibus interpolata, non tamen anxie calida.
22	h. 7		36	18-	Parciores hac die nu-
	1		35	15	bes tanto ſæviorem reddiderunt æſtum
	7	S. O.	36	15	
23	h. 7	S. W.	37	16-	Æſtus anxius hoc die
	1		39	15	& pergravis, modica ſerenitate pergente
	7	S. O.	45	15-	Veſpera nubila cum frigore modico.
24	h. 7	N. O.	40	17	Nubes hoc die fre-
	1	W	41	17	quentiores temperatum efficiebant aërem
	7	S. W.	42	17	
25	h. 7	W	43	16	Cœlum nubiloſum mi-
	1		42	15	nabatur & ſparge-
	7		43	15	bat etiam nocte tenuem pluviolam.
26	h. 7.	W NW	41	19	Serenitas intercepta
	1		41	17	frequentius nubibus, hinc æſtus fuit moderatus.
	7		40	17-	
27	h. 7.		44	20	Alſioſum mane
	1		41	20	Ferme idem aëris & cæli ſtatus
	7	W	43	20	Cœlum pluviam modicam frigidul. ſparſit
28	h. 7.		44	19	mane algidum triſte & nubilum cœlum
	1		45	19	pluvioſum
	7		46	21	perfrigida tempeſtas
29	h. 7		55	23	Tota dies hæc alſioſa
	1		43	22	& nubila fuit, ſine
	7		44	23	pluviis tamen
30	h. 7.		43	22	Idem ferme cœli ſta-
	1		43	21	tus, ſicuti heſterno
	7	S. W.	44	21	die, Lipſiæ autem

SEPTEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
					pluviæ.
31	h. 7.	W	44	21	Sol & pluviæ alterna-
	1		45	21	tim ſe ſiſtebant, ven-
	7	N. W.	45	22	to flante frigido.

SEPTEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 7	N. W.	55	23	Serenum ac ſudum cœlum
	1	S. W	53	21	nubilum ac tepidum
	7	W	53	21	nox pluvioſa
2	h. 7	N. W.	50	22	amœna ſerenitas ſine nubibus
	1		53	21-	circa meridiem & veſperam modica
	7	N	54	22	nubes fere nullæ cœ-
3	h. 7	S. O.	55	23	lum occuparunt.
	1		53	20-	hinc æſtus non me-
	7		54	20	diocris per hunc diem animadverſus
4	h. 7.		54	10	ſerena amœnitas per-
	1		53	19-	ſeverat, & calor he-
	1		54	19	ſterno die major, nocte quoque exiſtente clara.
5	h. 7		54	19	Idem cœli & ſerenita-
			54	16	tis & caloris ſtatus
Q. 4	7		51	16	
6	h. 7		52	17-	Cœlum rurſus ſereniſ-
	1	S. O.	50	14	ſimum & calidiſſi-
	7		52	15	mum die nocteque
7	h. 7	N. O.	55	19	Idem ſuaviſſimus cœli ſtatus.
	1		51	16	
	7		52	17	Orieb. nubes montoſ.
8	h. 7	N. W.	52	19	Nubes frequentiſſimæ
			54	17	cœlo adſtiterunt,
	1		53	18-	hinc æſtum tempe-
	7	W N. W.			rarunt, Conſtantinop. fulmen templum incendit
9	h. 7		55	21	Serenitas fere ſine nubibus
	1		52	19	
	7		53	18-	
10	h. 7		54	20-	Serenitatem interpo-
	1		52	19	larunt nubes præ-
	7		53	20	grandes & frequent.
11	h. 7	O	53	21	Sol & æſtus purus ac
	1		52	21	ſincerus, tempera-
	7		53	22	tus tamen.
12	h. 7	S.	52	14	Sudum & ſerenum cœlum.
13	h. 7	W S W	55	17	Crebras nubes hic ven-
N.L.	1		54	15	tus tota die advol-
	7		54	13-	vit, Lipſiæ hora tertia & tota nocte pluviæ ſparſæ ſunt, & Miſn. tonitrua procelloſa.
14	h. 7		55	15	Frigidus aër
	1	W	55	17	ventus validus ſurg. Lipſiæ pluvia
	7		57	19	Serenitas cum nubibus & frigido aëre
15	h. 7		60	21	Nubilum, ſed ſatis frigidulum
	1	W. S. W	57	20-	ſerenitas, nubiloſa ta-
	7		59	21	men, cum calore reſtituitur.
16	h. 7	S. W.	60	23	ſerenitas nubibus per-

SEPTEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
					mixta frigida
	1	S	57	21	cœlum plane nubilum calidius
	7	S	57	21	ſtellæ abſconditæ
17	h. 7.	S. O.	56	21	ſerenitas cum grato tepore
	1	S. W.	49	18	eadem
	7		47	18	veſpera nubila cum pluvia, quæ Lipſiæ non fuit
18	h. 7.		46	18	ſerenitas maximam partem pura cum æſtu mediocri
	1		40	16	continuabat
	7		50	15	circa VI. & noctem cœlum nubilum
19	h. 7	S. W.	57	18-	frigidulus aër, ſole minus claro
	1		56	17	circa meridiem calor major
N. L.	7	W	57	17	Nox frigida ventoſa, nec pluviola cadens
20	h. 7		59	16	dies hæc nubila frigi-
	1		57	16-	dula fuit, & nocte
	7		50	15	quoque ſtellæ non conſpicuæ
21	h. 7		52	21	frigidus aer, nubilo-
	1		51	20	ſum cœlum
	7	N. W.	53	21	tenebricoſa nox
22	h. 7	W	52	21-	nubilum cum pluvia frigidulum
	1	S. W.	51	18-	tepor nôn modicus
	7	W	52	20	pluviæ deſinunt
23	h. 7	N. W.	55	24	ſerenitas nubiloſa, per-
	1		53	23-	frig. mane exiſtit,
	7		55	25	& perſeverat per ceteras horas. Lipſiæ autem tota dies fuit pluvioſa
24	h. 7		56	25	ſol deſideretus liberius
	1		53	24	adfulſit cum frigore
	7		54	23	ſatis ſenſibili
25	h. 7		51	23	triſte cœlum & alſioſ. per totum diem
26	h. 7		52	24	continuæ nubes frigidæ ſine ſole
27	h. 7		53	21	ſol adfulſit ſuaviſſ. & calidus
	1		50	20	reliqua dies nubila &
	7		59	20-	tepida
28	h. 7		50	19	nubilum cum grato tepore
	1		49	19	Idem & africus una ſpirabat
	7		50	19	cœlum mox nubilum, mox ſerenum
29	h. 7	N. W.	50	20	ſerenitas cum nubibus ſatis calida, africo nubes ſimul agente
	1	N. W.	59	20	calor major
	7	N. W.	50	20-	nox clara, poſtea nebuloſa
30	h. 7	S. O.	50	12	ſerenitas inſignis cum calore
	1	N. O.	49	21	temperabatur nubibus
	7		51	22	nox rurſus pulchre ſerena.

OCTOBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas,
1	h. 7	O.	52	22	Sol fere ſine impedi-
	1		51	21	mento lucet per totum diem
	7		51	20	nox non adeo fuit ſerena
2	h. 7		52	21	ſerenatum rurſus cœlum frigidulum
	1		49	19	nubila miſcebantur,
	7		50	15-	quæ nec noctem deſerebant
3	h. 7.		39	18	nubila cœlum obſide-
	1		46	16	bant, nec tamen omnem ſerenitat. & calorem auſer.
	9		47	17	meridies & veſpera multum calida
4	h. 7.	S. O.	46	16	ſerenitas rurſus ſatis calida cum nubib.
	1	S. W.	45	15	cœlum nubilum tenui cum aſpergine
Q. 2.	9	S. O.	45	16	nubibus ferme omnibus divulſis ſerenit. redit
5	h. 7.		50	16-	nubes paucæ in cœlo viſæ
	1	S. S. O.	40	14	æſtus gravis animadvertebatur
	7	S. O.	40	15	claritas noctis
6	h. 7.	S. W.	45	17	ſerenitas frigidula
	1	S. W.	49	17	calor inſignis cum
	7		49	18	vento leni intermixto
7	h. 7.	W	59	20	ventus ſurgebat
	1		55	19	qui erat jam validior cum magno æſtu
	9		55	20	nox fere clara
8	h. 7.	S. O.	52	20	ſolis ſplendor parcior, æſtus levior & ventus ſentiebatur
	10	W	40	19	veſperi nubilum cœlum ſeq. ſulgure
9	h. 7.	W	0	19	Pluvia neceſſaria adhuc durat
	1		40	19	ſol alluc. quæ poſtea nubibus imp.
	9		49	19	nox caligine & nubibus plena
10	h. 7.		48	18	Die hac & nocte cœ-
	1		47	17	lum prorſus triſte,
	7		46	17	nubilum ac frigidulum fuit
11	h. 7.	N.N.O	47	17	Primis horis nubila,
	1		45	18	reliquo diei tempo-
N. L.	9	N. O.	45	19-	re ſol reſtituebatur & ſatis per noctem etiam frigidulus aer fuit
12	h. 7	W.S.W	45	21	Pluvia tenuis frigidula apparebat
	1	S. W.	43	15-	ſol inter nubes effulſit ſub calore
	11	W	43	17	nubes productæ cum pluvia
13	h. 7		43	17	cœlum nubilum ſine pluvia
	1		43	17	pluviam meridies afferebat
14	10	N. W.	46	21	ſerenitas & ventus ſatis frigidus

hac

OCTOBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	h. 7.		46	21	hac die ſerenitas ſæpe
	1	S. W.	44	20	iterumque nubibus
					turbata
	10	W	42	16	atra nox
15	h. 7.		40	14	cœlum pluvioſum
	1		43	15	nubila, pluvia, & ſere-
					nitas alternabant
	7	N. W.	43	15	nox clarior
16	h. 7.		50	20	tota die multæ nubes
	1		50	20-	ſolem ſæpius tege-
	7		50	20	bant, quibus tamen
					ſol interlucebat, no-
					cte exiſtente obſcura
17	h. 7.	N. S.	50	21	Serenitas cum acri fri-
					gore, ſine glacie
	1	S. W.	50	21	nubes admiſcebantur
	11		50	18	cœlum plane obſcurum
					fuit
18	h. 7.	W.S.W	51	15	tota dies ferme pluvio-
					ſa & algida fuit
19	h. 7.		52	14	tepida & nubila dies
Q. 2.			52	14	
20	h. 7.	O.S.W.	59	18	ſerenitas euri pruinas
					& glaciem attulit
	12	O.N.O	48	18	grata apricitas
	7	O.	50	18	ſtellæ non viſæ. Lipſ.
					nox tota imbric.
					fuit
21	h. 7.		51	15	pauca pluvia obſerva-
					batur
	12		49	24	nubila dies & nox
	6		50	24	
22	h. 6.	N. W.	50	24	pluvia cœlo delapſa
	12	N.N.W	49	23	cœlum nubibus occul-
					tatum
	6		48	23	etiam de nocte quæ
					Lipſ. pluvioſa fuit
23	h. 6.	N. O.	48	21-	tota dies hæc pluvioſa
	12	O.N.O	49	23	& nubiloſa fuit,
	6		50	24	etiam per ipſam no-
					ctem
24	h. 6.		52	26	per diem & noctem
	11		50	27	cœlum obſcuratum
	6	O.	50	27	fuit nubibus, nulla
					tamen decidente
					pluvia
25	h. 6.		51	28	continuavit etiam hoe
	12		50	25	die nubiloſum &
	6		50	27-	humidum tempus
26	h. 7.		50	27-	triſtis rurſus cœli fa-
	1		49	26	cies, nec pluvia, nec
P.L.	6		49	25	frigore deſtituta
27	h. 7	W.S.W	47	24	nebula animadverſa
	12		46	24	reliquis horis ſol ſem-
					per latuit
	6		47	24	plaga occidental. ſere-
					nari incipit
28	h. 7.	W.S.W	48	25	nebula, quæ etiam
					craſſiſſima fuit Li-
					pſiæ
	1		48	25	aprica & grata ſere-
	7		48	24	nitas per reliquum
					diem & noctem
29	h. 7.	N.	48	25	nebula rurſus conſpi-
					cua
	12		50	25	reliquis horis ſol vix
	7		49	25-	apparuit. Hac die
					grandinoſa procella
					circa Angliam
30	h. 7.	S. O.	51	25	rurſus nebul. advertitur

OCTOBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	12		49	24	reliquo tempore nu-
	7	S. O.	50	24-	bilo & pluvioſo exi-
					ſtente talis etiam
					fuit nox
31	h. 7.	S. O.	50	25	tota hæc dies nubila,
	8	O.	51	26	humida & frigida
					fuit.

NOVEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 7.	O.	52	27	Cœlum obſcurum &
	12		52	27	perfrigidum
	7		52	27	ſerenitas in coelo viſi-
					tur
2	h. 7.	S. O.	52	25	ſole perpaucum tempus
					frui licuit
	12		52	25	reliqua dies & nox ob-
	7		52	24-	ſcura, caliginoſa &
					nubila fuit
3	h. 7.	S.W.	41	24	glaciale mane repertum
	12		40	25	grata apricitas minus
					frigida viſa
Q. 2	7		49	23	nox caliginoſa
4	h. 7.		47	20-	cœlum nubilum, ob-
	12		46	19	ſcurum, pluvia in-
	7		45	19	termixta tota die
5	h. 7.	N. W.	46	20	nocteque fuit
	12		44	14-	ſimilis ferme in omni-
	7		45	19	bus dies
6	h. 7.		42	17	dies hæc ante meri-
					diem nubila
	12	S. O.	41	15	poſt meridiem pluvioſa
	7		40	13	& ventoſa fuit
7	h. 7.		41	16	ſol nubibus calide in-
					terluxit
	12		49	14-	amœnus calor
	7		48	15	circa veſperam & no-
					cte nubila & pluv.
8	h. 7.		41	17-	ſol tota hac die, nec
	12	S.	41	16	ſtella nocte appa-
	7		41	17-	ruit, ſed nubuum
					perpetuum
9	h. 7	O. S. O.	42	17	nubilum & alſioſum
					cœlum
	12		41	16-	ſol effulſit
N. L.	7	O. S. O.	42	16	Caligo & pluvia ſe-
					quuta
10	h. 7.	S. W	46	20	ſol modicus
	12		45	19	obſcurum cœlum
	7		46	20	copioſa cum ſqualore
					pluvia
11	h. 7	W. S.W	49	23-	nubilum adhuc
	12		49	25	ſol quandoque viſus
	7		51	27	pluvia veſpert. & no-
					cturna
12	h. 7		51	27	triſte rurſus & nubi-
					lum cœlum
	12		49	26	ſol enicuit
	7		51	26	caligo ſecuta
13	h. 7	W	54	30	nubilum cum nebula
					pruinoſa
	12		54	31	ſol per vices fulſit
	7		55	31.	ſerenitas frigida ſtellas
					fecit apparentes
14	h. 7.		56	31	nebula rurſus craſſa,
					cum frig glaciali
	12		55	30	reliquo diei tempore ex
			55	29	cœlo triſti nix hu-
					mida decidebat
15	h. 7.	S. W.	55	29	nubibus obvolutum

NOVEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
					cœlum
	12		53	25	ſol quandoque fulſit
	7	S. O	55	25	ſerenitas apparuit
16	h. 7		55	30	mane glaciale & ſerenum
	12	N. O.	57	31	continuat
	7	N	58	31	cœlum nubiloſum
17	h. 7		59	32	per totam hanc diem
	12	N. O.	59	32	obſcuritas frigida
	7		59	33	percipiebatur
18	h. 7	S. O.	58	32	horis antemeridianis
	12		57	37	ſol quandoque fulſit cum frigore notabili
	7		57	31	ſerenum comparuit cœlum
19	h. 7	S. W.	58	30	nubilum & frigidum
	12		56	28	interluxit ſol
	7	S. W.	55	27	nox atra & obſcura
20	h. 7		43	24	nubes abſcondebant cœlum cum frig.
	12		41	25	hoc remittebat
	7		49	15	ventus ſurgebat cum impetu
21	h. 7		49	16	nondum cœlum nubibus, nec aer vento liber
	12		49	19	ſolem per vices vidimus
	7		50	20	omnia rurſus nubila
22	h. 7		51	19	tota hæc dies rurſus
	12		59	20	nubila & caliginoſa
	7		50	22	fuit
23	h. 7	W.S.W	46	15	cœlum nubilum per
	12		45	15	totam diem, horis
	7		47	16	antemerid. ventum & pluviam emittebat, quæ circa veſperam ceſſab.
24	h. 7		52	14-	antemeridianis horis nulla pluvia
	12		42	14-	ſed pomeridianis larga
	7		41	14	
25	h. 7		46	16	Nubilum cœlum ſole interſulgente
	12		46	16	pomeridie ſubſequeba-
P. L.	7		46	16	tur grata ſerenit.
26	h. 7	S. O.	47	17	mane glaciale & pruinoſum
	12		46	16	ſerenitas cum glacie ſubſiſtente
	7		46	14	nubilum cœlum intercurrente luna
27	h. 7.		46	14	cœlum ſubſerenum & frigidulum
	12	W.S.W	46	15	ſol ſerenus frigus mitigabat
	7		46	15	nubilum cœlum intercurrente luna
28	h. 7.	S. O.	47	16	tota hæc dies rurſus nu-
	12		48	16	bila, frigida & obſcura fuit
	7		48	16	de nocte nix decidit non diu durans
29	h. 7.	N. W.	49	18	nebula denſa conſpiciebatur
	12		49	18	meridies ſolem rurſus detegebat
	7		51	20	de nocte pauca nix delapſa

NOVEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
30	h. 7		50	25	mane nivis flocculi volitabant
	12	N. W.	50	26	reliquum diei tempus
	7	N. O.	50	27	tenebris fuit obductum.

DECEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
1	h. 7	N. O.	40	25	Dies obſcura cum nive
	12	N	49	27	modica, circa meridiem cadente
	7		49	28	nox nubila & glacialis
2	h. 7		49	28	nubila rurſus
	12	O	48	27	ſolis radii per vices terram afficiebant
Q. 4	7		49	27	nox atra & nubila, Lipſiæ nix minuta
3	h. 7.		52	23	tota hæc dies nivoſa
	12	O.N.O	45	23	fuit & frigida, ſole
	7		46	23	minus claro
4	h. 7.		49	24	ſerenum frigus cum
	12	W	48	28	paucis nubibus hac die fuit
	7		49	30	cœlum nocte latuit
5	h. 7	W S W	48	30	tota dies nubila & ob-
	12		46	30	ſcura fuit, ſine ex-
	7		47	29	quiſito frigore
6	h. 7		47	29	eadem triſtis cœli fa-
	12		48	25	cies, ſicuti die he-
	7		49	28	ſterno
7	h. 7	W	49	25	
	12	W.S.W	48	26	obſcura pluvioſa &
	7		45	24	ſqualida tota dies
8	h. 7		44	24	eadem, ſicuti antece-
	12		43	23	dente die tempe-
	7		43	24	ſtas
9	h. 7	WN W	44	24	nubilum & obſcurum rurſus cœlum
	12		45	26	ſol nubibus intermixtis
	7		45	27	ſol penitus latet de nocte
10	h. 7	S. W.	46	28	nubilum cœlum cum aëre frigido
N. L.	12	S.S.W.	45	28	tepor
	7	W S W	44	26	pluvia magna
11	h. 7	W	43	24	nubila & tepida dies
	12	W N W	42	24	ſol quandoque interlucet
12	h. 8	N.NW	47	29	frigus intenditur, & pauciores nubes
	[illegible]	N. W.	49	33	nox ſerena & frigida
13	h. 9	N. W.	49	30	mane glaciale cum triſti cœlo
14	h. 6.	W.S.W	49	27	turbidum & frigidum mane
	12	W. W.	46	26	nix modica
	6	W S W	46	25	pergit
15	h. 7		47	25	triſtiſſima cœli facies
	12	WNW	46	25	nix, quæ tamen mox ſolvitur
	7		47	25	cœlum de nocte abſconditum
16	h. 7	S. O.	47	25	cœlum nubibus tot. obduct. cum frigor. intenſione
	12	N.NW	47	25	ſerenitas egregia
	7	N. O.	48	25	frigus
17	h. 7		48	26	glacialis nox

frigus

DECEMBER.

Dies	Hora	Vent.	Th.	Bar.	Tempeſtas.
	12		49	26	frigus intenſius ſole latente
	7		49	26	gelu moderatius
18	h. 7	O.	45	28	cœlum obſcur. cum gelu moderato
	12		49	28	pauca nix cum cœli tenebris
	7		49	28	pergit caligo & ſurgit validus ventus
19	h. 7		49	29	eurus valide ſpirat cum frigore
	12		49	29	ſerenitas moderata
	7		49	29	nubes propell. validius cum gelu ſereno
20	h. 7		48	28	nubibus cœlum obductum & frigidum
	12		46	26	clara ſerenitas
	7		48	26	cœlum pulchre ſtellatum
21	h. 7.		48	26	ſerenitas perſpicua, ſed frigida
	12		47	26	ſine nubibus cœlum ſerenum
	7	O.	48	26	nubes cœlum occupant
22	h. 7.	S. O.	48	26	nubilus aër per totum
	12	S.	46	26	diem, modo quod
	7		46	25	meridie quandoque fulſerit ſol
23	h. 7.	S.S.W.	47	24	nubilum cœlum cum pauco ſole
	12	S.W.	36	24	tepor cum nubibus
	7	S	45	23	pluvia modica adver-
					titur
24	h. 7	W.S.W	40	24	frigus notab. remitt. ex cœl. min. claro
	12	S.	41	22	glacies ſolvitur
	7		42	20	ſuccedit pluviola
25	h. 7		49	18	Tepidum mane cum nubibus
	12	W	49	17	ſuccedit ſerenitas
	7	S	48	16	cœlum rurſus obſcuratum
26	h. 7.	S. W.	39	16	tota dies nubila & te-
	12	W	48	16	pida
P. L.	8		49	17	
27	h. 7.	N. S.W	40	16	nubilum & tepidum mane
	12		41	18	accedit pluviola
	7		52	22	triſte adhuc cœlum cum tranquillo aere
28	h. 7.	S. O.	42	22	cœlum tota die turbi-
	12	O.S. O.	41	21	dum
	7		41	22	
29	h. 7.	S. O.	43	24	nebula cum pruina & glacie
	12		43	23	remittit gelu
	7		41	23	cœlum prorſus obſcurum
30	h. 7.		42	20	tota dies obſcura, plu-
	12		51	29	vioſa, tepida
	7	S. S. O.	51	29	
31	h. 7.	S. W.	42	21	tota rurſus dies nubi-
	12		42	22	la, humida, tepida,
	8		43	23	cum vento circa noctem.

CAPUT I.

Obſervationes de mercurii motu in barometro

Anno superiori habitæ.

QUod ad mercurii motum in famoſo *Torricelli* tubo attinet, fuit hic altus die quinto, ſexto & ſeptimo Januarii, ſpirante cauro; & obſervatione non indignum eſt, eo tempore cœlum nubibus tectum, aërem perhumidum, nebuloſum, immo nivoſum fuiſſe, & frigus valde mitigatum: nihilo minus liquor in thermometro pertingebat fere ad ſexageſimum quartum gradum, manifeſto documento, quod aëris preſſioni, non formali frigori, elevatio hæc adſcribi debeat: ſatis enim frequenter animadverti, quando mercurius ad ſubliniora ſe recipit, liquorem in thermometro idem facere, & verſa vice.

Deinceps mercurius vigeſimum octavum ferme gradum attingebat ejuſdem menſis die 29. & 30. licet flatus auſtrini, cœlo identidem non pure ſereno, ſed nubilis ac nebulis interpolato, minus frigido, regnarent: cujus rei non alia cauſa apparet, niſi quod præcedens aquilo, valde compreſſum & elaſticum aërem efficiens, in advectos per zephyrum & africum vapores aqueos, preſſoriam ſuam vim ac impetum longe validius exercuit, quam ſi vaporibus deſtituta fuiſſet atmoſphæra.

Die 1. Februarii à zephyro nivoſo mercurius ad gradum XXVII. viſus eſt elevatus, manifeſta rurſus nota, non humiditatem & aquam per ſe facere, ut cadat argentum vivum.

Martio ab euro, aquilone, borea, zephyro-borea ad eximiam altitudinem, præſente frigore intenſo atque ſereno, aſcendit mercurius, ita, ut pertingeret ad gradum XXX. Ex quo diſcimus, preſſionem aëris elaſticam, cum ſtatu aëris ſereno, frigus acutius producere, quam ſi aër fuerit multis vaporibus repletus.

Aprili, Maio, Junio, Julio, Auguſto & Septembri anni hujus argentum vix ultra vigeſimum gradum porrigebatur, ſed maximam partem intra decimum & vigeſimum verſabatur, propter ſtatum hujus anni hiſce menſibus percalidum, ſerenum & amœnum.

Quod etiam notabile eſt, mercurius per totum ferme annum circa tempus matutinum, nec non liquor in thermometro, elatior, uſque ad lineam unam, vel duas, circa meridiem autem ferme ſemper demiſſior fuit, niſi alterius indolis ventus id prohibuerit: quod ipſum deſignat, mane ſemper eſſe compreſſiorem atmoſphæram, & ſuperficiem terræ magis premi, quam meridie, cum levior & explicatior eſt aër. Et porro perſpicere licet ex præcedente ephemeride, menſibus hiemalibus & frigore adhuc ſtipatis, ordinario altiorem fuiſſe mercurium, quam ipſa æſtate.

Altiſſimus fuit mercurius hoc anno die 18. Novembris in meridie, dum ad gradum XXXVII. elevatus fuit, quod rarius viſum: cœpit autem tam notabiliter ſcandere die undecimo, & elevatio hæc ad vigeſimum uſque perduravit: regnarunt autem tunc temporis venti, quod valde mirabile eſt, è diverſis plagis ſpirantes, & primo africus, poſtea zephyrus, tandem euro-notus, ſuccedebant boreales & rurſus euro-notus: tempeſtas fuit minus ſerena, ſed partim nubila, frigida, nebuloſa, ſolis radiis rarioribus interſperſis. Ratio hujus præclari ac memorabilis phænomeni hæc videtur,

detur, quod copioſum illud humidum, per zephyrum & africum prius adductum, poſtea ſuccedentibus orientalibus & borealibus, valide expanſum, tantam vim preſſoriam in hæc inferiora ipſumque mercurium exercuit.

Celerrima mercurii aſcenſio à XVI. ad XXII. gr. notaia fuit die 16. Maii ab hora prima ad ſeptimam, & quod dignum admiratione eſt, præſtitum illud fuit à zephyro & zephyro-noto, nubes ſimul apportantibus, quorum effectus alias depreſſorius eſt. Tale exemplum etiam occurrit die 15. ejuſdem menſis, ubi hora ſeptima flante S. O. duodecimum gradum cum dimidio obtinuit: circa horam autem quartam poſt meridiem gradum XIX. aſſecutus per zephyrum eſt, cœlo pluvioſo exiſtente, ob nullam aliam, ut opinor, quam paullo ſuperius adductam rationem. Singulare etiam fuit, eum intra duas horas à gradu XIX. ad XV. per N. W. fuiſſe, ſerenitate quamvis perſpicua, præcipitatum.

Die 29. Maii hora ſeptima delapſus fuit mercurius ad gradum IX. & quidem per ventum ſiccum, alias evehemem vivum argentum, eurum nempe & euro-boream: qualem quoque celerem præcipitationem attendere licuit ad diem 20. Novembris, hora undecima, ubi mox à gradu XXV. ad XVIII. uſque cecidit, africo cum impetu exſurgeote. Ceterum à zephyro-borea, qui ventum validiſſimum adducebat 2. & 3. Januarii, in altum evehebatur argentum: toto vero menſe zephyrus fuit vehementiſſimus, & quidem die 13. & 14. ubi videbatur notabiliter mercurius depreſſus.

CAPUT II.

Obſervationes circa fœcunditatem ſuperioris anni.

SI ullus annus ex decem præterlapſis frugifer & ab ubertate fructuum, frumentorum ac vini commendandus eſt; iſtum certe proxime præteritum exſtitiſſe, non erit facile, qui non nobiſcum affirmet. Cum enim ſuperioribus annis ſumma ubivis frugum penuria & exhauſta ferme publica ac privata horrea, & proventus uvarum exiguus, quæ ferme nuſquam ad maturitarem, ob æſtatem valde aquiloniam, perveuerunt, magnaque ſterilitas ubique adeſſet; ecce benigniſſimum Numen hoc anno, novo vertente ſæculo, uberrima fructuum copia omnia replet, ut tam ſœcundus annus inter plures vix numerari potuerit. Rariſſime enim viſum eſt in noſtris terris, quod tam celeriter ad maturitatem omnes pervenerint fructus: & quod magis mirandum, verni menſes, Martius præſertim & Aprilis, ultra modum, & conſuetudinem frigidi erant, nec glacie, præſertim mane, fuerunt vacui; paullo poſt autem Aprilis medium, totusque Majus, ſerenus, gratiſſimus erat & æſtum pluviis deſideratiſſimis ſæpius miſcebat & temperabat, ventis maximam partem regnantibus euronoto & zephyro-noto, qui ſubinde aërem tenuem ac calidum reddendo, nutritionem in vegetabilibus egregie ſecundabant, & illorum augmentum, opportuniſſimas importando pluvias, promovebant.

Quoties enim in noſtris regionibus Martius & Aprilis pluvioſi exiſtunt, & Majus ſiccus ac fervens ſubſequitur, nunquam frumenti inopia facile laboramus. Et notabile fuit, quod hoc anno omnes fere arbores, nulla ſpecie excepta, largiter tributum ſuum ſolverint, & maturitate aliquot hebdomadas ab ordinario tempore anticipaverint. Secale & triticum abundantiſſimum erat & ab omni periculo, cui alias exponitur, immune præſtitum: areæ quæ ſuperioribus annis paucis granis refertæ, nunc innumeris repletæ videbantur: lolio in agris, quod nutrimentum defraudat, perpauco conſpecto; hordeum vero & avena, ob pluvias paululum retardatas, tanta copia & perfectione non crevit; prata lætiſſima & viridantia magnam fœni copiam reddebant. Ceterum tota ferme æſtate ſereniſſimi fuerunt dies, cum calore non modico ſtipati, adeo, ut ſi una æſtate, certe hac ipſa, propter limpidam & nitidiſſimam coeli perſpicuitatem, nubibus vacuam, experimenta egregia cum prægrandibus vitris cauſticis inſtituere, nobis peropportunum fuerit, quod præcedentibus æſtatibus perpaucis diebus, nubibus ſolem ſubinde impedientibus, licuit. Quin immo à longa retro memoria nullus fuit annus, quo ſemina exoticarum plantarum ad tam optatam maturitatem ſiccitatemque pervenerunt. Lignum vitium, quod potiſſimum præcedentibus annis permanſit immaturum, hoc ipſo maturitatem eximiam nactum eſt, ſub plurium voto pulcherrimaque ſpe, fore, ut etiam hoc anno ſit uvarum meſſis aurea. Aquarum noxias inundationes hoc anno experti non ſumus, neque à pravorum inſectorum copia calamitates in plantas ac animantes cernere licuit. Immunes etiam fuimus à grandinum nocivo dilapſu, nec non à roribus pruiniſve rubiginoſis, corroſivis, augmentum vegeiabilium mirifice impedientibus, quibus improviſo, veluti ſidereo afflatu, ſæpenumero exareſcunt frumenta.

Et quum Auguſtus atque autumnus clariſſimus fere ſemper exiſteret, & calida ſerenitas, paucis in principio diebus exceptis, etiam per Septembrem continuaret; non modo uvæ exuta acerbitate ſua, gratiſſimum dulcorem, optimi vini ſobolem, acquiſiverunt, verum etiam ſecale & triticum Octobris menſe, incredibilem ad altitudinem ſuccrevit, & primo Octobris, auriculæ urſi, caryophylli, de novo in quibuſdam hortis florere inceperunt, erucarumque ſemina, nidis incluſa, quæ ſequenti anno reviviſcere ſolent, viva jam apparuerunt: id quod tempori exquiſite fœcundo merito adſcribendum eſt.

Conſtitutio epidemica Halenſis Anni CIƆ IƆCC.

PLacet jam illorum affectuum, qui apud nos hoc anno populariter graſſati ſunt, hiſtoriam, conciſa, qua fieri poteſt brevitate, magnaque fidelitate exhibere, nec non rariora quædam, quæ a rerum medicarum peritis notari merentur, attingere. Quum autem epidemiales morbi non tam dependeant à præſenti tempeſtatum conſtitutione ac viciſſitudine, ſed prægreſſorum potius ventorum temporumque effecta atque producta ſint, adeo, ut ſæpenumero ſuaviſſimus & ſaluberrimus cœli ſtatus plures morbos producat, quam aër denſus, immotus, ſqualidus, vitioſus, quo non raro immunes ab ægritudinibus vivimus, quatenus nempe hic ingenerat morbos, ille autem ipſos excitat & in ſcenam ducit; hinc è re quoque noſtra fore arbitror, præcedentis anni indolem ac genium breviter perluſtrare, quo eo melius in cauſſis morborum ſuperiore anno regnantium evolvendis progredi queamus. Deinceps etiam diligenter animadvertendum eſt, cujus naturæ ac genii morbi præterito anno graſſati fuerint. Sæpe enim contingit, ut ſub diſſimili aliquot annorum conſtitutionum facie, iidem morbi adhuc dominatum habeant, dum nempe partim per contagium parvum propagantur, partim etiam a plane irregulari & damnoſa tempeſtatum natura tanta labes ac dyſcraſia fluidis corporis partibus inducta fuit, ut per plures annos mala exinde ſequentia durent, neque ſtatim ſubſequens melior anni ſtatus illud vitium corrigere, emendare vel plane exſtinguere queat.

Memorabile hinc eſt, aliquot jam annos, immo ultra ſeptem

ſeptem præcedentes, inſuetos fuiſſe, & à naturali, ſibi debita conſtitutione ac temperie, multum deſciviſſe, cum æſtas utplurimum, propter boreales ventos, humiditate ac notabili frigore, autumni naturam ac faciem induerit, unde etiam factum, ut ad maturitatem fructus raro pervenire, vel uvæ gratam dulcedinem acquirere potuerint.

Inſuper notandum, quod anno CIƆIƆCXCIIX. inundatio aquarum in hiſce terris maxima contigerit, quæ utplurimum aërem vitiare, & morborum ſeminarium conſtituere obſervata fuit.

Annus autem XCIX. leniſſimam hiemem exhibuit & valde mutabile ratione tempeſtatum tempus. Menſe Octobri & Novembri venti ex plaga auſtrali & occidentali ferme continuo ſpirarunt, rariſſime ſe intermiſcentibus borealibus & orientalibus, qui aërem expanſiva ſua vi egregie ſerenare in commodum vitæ mortalium ac purgare aſſolent. Unde largæ acceſſerunt pluviæ, nives, cum pruinis, nebulis, quæ tempus ſordidum, ſqualidum, aërem denſum, cœlum obſcurum, modico frigore ſtipatum, ingenerarunt.

Decembri autem corus & zephyro-boreas frequentiſſimus, ſatis potenter hydrargyrum ſuſtulit, inconſtantiſſimam autem tempeſtatem produxit. Si enim quodam menſe admodum mutabilis tempeſtatum conſtitutio ac viciſſitudo viſa eſt: certe menſe Decembri XCIX. ubi intra diem & noctem, gelu mox intentiſſimum, remiſſio ejus plenaria excepit, jam ventus impetuoſus ſurrexit, mox aura clementiſſima viſa, jam cœlum pluvioſum & obſcurum, mox ſerenatum ac perſpicuum videbatur. Et huic menſi conformis fuit etiam ſequens ferme Januarius & Februarius, adeo ut hiems ſqualida, valde mutabilis, modice tantum frigida, ſine penetranti vel conſtanti gelu, fuerit.

Morbi qui præcedentibus annis ſæviorem in modum graſſati ſunt, fuerunt anno XCIIX. fœdæ variolæ, quæ adultis, & maxime præcipuis perſonis, infeſtæ, magnam ſtragem atque ſævitiem multis funeribus ediderunt, ſicuti id latius deduxi in *diſſertatione*, qua *hiſtoriam variolarum* tunc temporis graſſantium deſcripſi.

Anno XCIX. ſub æquinoctium vernum in ſcenam prodiit febris malignitatis non expers, petechizans, cujus naturam atque ingenium ſimiliter in peculiari *diſſertatione* exhibui.

Annus autem ſuperior, cujus conſtitutio, quoad ſingulos menſes & dies in ephemeride præcedente abunde deſcripta legi poteſt, aluit maximam partem morbos, prioribus valde ſimiles; & quamvis variolæ & morbilli parcius viſi, non tamen penitus receptui canebant, ſed ſparſim per omnes ferme menſes adoriebantur diſpoſita individua. Affectus autem, qui urbem & vicina loca Lipſiamque ſæviter infeſtavit, fuit febris cum petechiis, quibus in fine ſucceſſit, non infauſto tamen eventu, purpura rubra, quæ ſi ob virium defectum non eruperit, vel retroceſſerit, in graviſſimum ægros præcipitavit periculum. Neque hic morbus pepercit infantibus, pueris, ſed & provectiori ætati fuit infeſtus. Et in univerſum notatum fuit, quod ſupra quinquageſimum conſtitutis, nec non compluribus ſiccæ melancholicæ individuis, non facile, vel plane nunquam, infenſus fuerit, valde autem ſoſeſſus naturis humidioribus, corporibus ſucculentis, ſanguine plenis, ſpongioſa & laxa carne gaudentibus, unde fœminas gravidas, puerperas, pueros, juvenes, maxime exercuit. Et quum ſine ullo dubio a principio quodam acri, cauſtico, ſalino-ſulphureo, copioſa excrementitia bile, in ſuccis corporibus noſtris plus juſto retenta ac præter naturam generata, à quibuſcunque etiam externis cauſſis prima mali origo petenda ſit, affectus foveatur ac ſuſtentetur, unde factum, ut ſcorbuticos, hypochondriacos, cachecticos, qui congeneres cum principio hoc morboſo fluores in venis alunt, cum primis offenderet, & ſævitiem ſuam præ aliis in iſtis exerceret.

Præter febrem hanc petechialem purpuratam, tales morbi regnarunt, qui affinitatem quandam cum hac aluerunt, quales ſunt, qui ex tenui cauſtico inflammatorio ſale, ſpaſmos, turbas, dolores, hinc inde proritante, naſcuntur, ut arthritides vagæ, hemicraniæ, quæ juvenes; podagra, chiragra, peripneumoniæ, quæ ſenes; pleuritides, tertianæ continuæ, ardentesblioſæ, quæ ſubjecta cholerica; febres catarrhales, eryſipelaceæ, coryzæ, tuſſes, diarrhœæ, quæ variæ ætatis & complexionis homines; febres purpuratæ ſimplices & miliares, quæ impura corpora, hoc anno invaſerint, adeo, ut, pæne nullus menſis hiſce morbis fuerit vacuus, tantum quod ad varietatem temporum ſymptomata mitiora fuerint. Hoc mirabile viſum, quod hoc anno, quamvis æſtas fuerit ferventiſſima, qualis ſimilis in multis præcedentibus non obſervata, morbus dyſentericus non tantum in noſtra urbe, ſed in tota ferme Germania ſiluerit, vel pauciſſima tantum ſubjecta invaſerit, præſertim cum largiſſimus fructuum & uvarum proventus, gula nunquam otiante, ubivis exiſteret.

Silentio autem non prætermittendum eſt, quod ante vernale æquinoctium, febres noſtræ exanthematicæ comitatæ fuerint deglutiendi difficultate, angina, & inſolitis ſudoribus frigidis, animique deliquiis, vomitu, ſeceſſibus, capitis dolore & inflammatione partim internarum, quorum ratio hæc eſſe videtur, quod ſanguinis ſpirituaſcentia, ob motum inteſtinum calidum aëris & ætheris debilem, tunc temporis ſit imbecillima: hinc etiam funeſtiores hieme ſolent eſſe omnes morbi acuti.

Menſibus vernalibus dolores laterum punctorii, deliria, tuſſes, ſputa viſcida, peripneumoniæ, purpuratis & petechialibus noſtris ſæpiuſcule fuerunt aſſociata. Aeſtate autem & autumno vomitus, alvi profluvia, tormina & murmura ventris, cardialgiæ, plus cum febribus noſtris conjunctæ apparebant, adeo ut fauſtiſſimo omine circa diem ſeptimum ſupervenientes alvi fluxus utplurimum morbum ſolverint ac ſuſtulerint. Et ratio horum, ſi quædam adjicienda eſt, hæc exiſtimari poterit, quod tempore verno, ob inæqualitatem aeris, mox calidi, mox frigidi, nec non ob expanſionem ſanguinis tunc liberiorem, ipſe cum lympha in motu ſuo hinc inde ſiſtatur, unde ſeri ac ſanguinis ſtaſes ac decubitus ſolemnes fiunt. Aeſtus autem fervidiſſimus, qui ſub medio Aprilis incipiebat, & ad autumni uſque medium fere perſeverabat, ob ſulphurearum ſanguinis partium, auctiorem inteſtinum motum, magnam bilis ſalinæ tenuis copiam ingenerat, quæ per alvum, ceu opportunum ſuum evacuatorium, commode ejicitur.

JANUARIUS.

In ejus principio arthritides vagæ cum vomitu & tuſſi vehementi quoſdam ſtrenue exercebant. Et die VIII. eryſipelate, ipſis conſueto, aliquot ſubjecta laborarunt. Miles eo retrocedente factus eſt anginoſus. Circa idem tempus mulier XL. annorum epilepſia uterina, ipſi chronina, graviſſime corripiebatur. Nec non puer VII. annorum febricitabat cum vomitu, ſuperveniebat delirium, narium hæmorrhagia, & abſceſſus glandularum colli. Utrum venti aquilonares cum zephyro intermixti ad excitationem horum affectuum anſam dederint, advertere licebit.

Die XXIV. mulier XXX. annorum, ex horrore primo gravem calorem, poſt abortum paſſa, maligne febricitabat, cum cardialgia, corporis jactatione, delirio, dejecit nigra & perfrigerata brevi moriebatur. Hydrargyrum tunc temporis valde erat demiſſum rurſusque ventorum luſus.

Die XXVI. Studioſus, XX. annorum, antea ſcabioſus, febricitabat, hæmorrhagia narium die V. ſuccedebat, comatoſus caput ſibi diviſum ſomniaverat, ſine petechiis & purpura convaluit. Die XXVII. ſervus XXIV. annorum vehementer delirabat, poſt copioſam narium hæmorrhagiam erumpebant petechiæ & convaleſcebat.

Cæterum multæ febres cum petechiis & purpura ſubſequente notatæ fuerunt, & etiam ſine illis.

FEBRUARIUS.

Eaſdem aluit febres, & morbilli plures infantes & aliquot virgines eaſdem ædes inhabitantes adortæ ſunt.

Die III. chiragræ dolores, alias conſueti, generoſum ſenem graviter afflixerunt, & præter conſuetudinem lecto affixerunt, quo tempore etiam generoſus vir podagrico dolore vehementi, cum inſigni languore, laborabat.

Notabile hoc menſe fuit, quod fœmina XXX. annorum ex terrore viſi funeris, petechiis extincti, horrore perculſa, maligne febricitaret, perfrigerationibus corporis animique deliquiis intercurrentibus: die VII. erumpebant petechiæ, quæ cum ſudoribus continuis ſtipatæ, fœdo acore nares adſtantium ferientibus, in purpuram rubram deſinebant, qua etiam morbus judicabatur.

Die VII. mulier gravida, ſeptimo circiter menſe, cum capitis, præcordiorum dorſique dolore, orthopnoica febricitabat: hæc fœtum mortuum enitebatur, partes externæ frigidæ erant, interna ardebant, cum maxima ſiti, forſan quod inflammatio eſſet interne maxima, ſucceſſive autem convaluit. Obſervatu curioſum eſt, quod hoc menſe inter viginti liberos, vix tres filii, omnes reliquæ puellæ, natæ ſint, quæ res cauſſis ſuis cum deſtituta non ſit, putaverim, non excludendas hic quoque tempeſtatum in conceptionis actu rationes eſſe, quæ non modo in ſanguinem, ſed & in ſemen, variis modis agere queunt.

MARTIUS.

Die IV. V. & VI. ſurgentes ex oriente & borea venti, febres catarrhales, tuſſes cum coryza attulerunt, quibus morbis omnis ætatis homines hinc inde correpti fuerunt.

Præterea memorabile fuit, quod juvenis XX. annorum febricitaret graviſſime, & febris cum enormi alvi fluxu, vires plane dejicieote inciperet: tandem ſupervenieote purpura, & denique ſcabie reſtituebatur. Et puella ruſtica VI. annorum ex horrore cum graviſſimo calore ſe jactabat, ſubſurda, vigil, delirans in ſomniis, præter ſudores, purulentæ ſaniei per aures fluxu, judicabatur. Adoleſcentem annorum XV. qui ex horrore febricitabat, cum calore acuto, dolore capitis lateriſque, ſ. pectoris, hinc dyſpnoicum cum rubore genarum tuſſis ferina fatigabat, cum intercurrente perfrigeratione, venarumque jugularium palpitatione, floccos legebat, & quoties externa frigebant, graviſſima ſitis urebat, alias mitior, judicabatur per hæmorrhagiam narium & ſudores.

Intra diem VIII. & XIII. auſter prævalens frigoris remiſſionem, nec non nubilum ac nebuloſum cœlum effecit: ſub quo dominabantur ſuffocativi catarrhi, & virgo generoſa, cujus pulmonaria vaſa concretione polypoſa referta erant, tunc ſuffocatione moriebatur.

APRILIS.

Aprilis à III. ad VIII. diem frigidos & elaſticos ventos ſatellites habuit, cum tempore tranquillo, ſereno, frigidiuſculo. Jam febres, quæ corripiebant virgines juvenculas & tenerioris conſtitutionis homines, ſtomacho erant infeſtæ, utpote cum vomitu, appetitu proſtrato, ructibus junctæ erant. Eodem tempore pleuriticæ febres juvenes XX. & aliquot annorum, invadebant, cum dolore capitis, ſputo cruento ſociatæ, & ſolvebantur maxime per ſudores, etiam narium hæmorrhagiam.

A die VIII. uſque ad XII. conſtans ferme fuit ſubſolanus, & aliquot infantes ex dentitione difficili patiebantur convulſiones, inter quos etiam puer IX. annorum paroxyſmos epilepticos graves perpeſſus eſt. A die XIII. uſque ad XIX. zephyrus pluvioſum & nubilum cœlum maximam partem effecit. Laborarunt hoc tempore febre maligna duo viri præcipui, unus Theologus, alter Medicus, intra XL. annos conſtituti, naturæ debilioris, partim etiam hypochondriaci, macilentioris conſtitutionis, & mortui quoque circa diem nonum ſunt, unus cum forti delirio, alter cum profuſis ſudoribus, qui mox in principio aderant.

MAJUS.

Inter initia hujus menſis febres pleuriticæ, cum inſigni capitis dolore, adoleſcentes & juvenes ſanguine plenos adoriebantur: & febres acutæ benignioris naturæ identidem ſubjecta plethorica infeſtabant, & hæmorrhagia, parotidibus, in quibuſdam alvi fluxu, plerumque autem ſudoribus, ſolvebantur.

Febrium petechialium cum purpura ſuccedente non erat mora, eæque magna ſudoris profuſione hoc menſe plus ſtipatæ erant, quam aliis. Et notabilis fuit viſus circa diem IX. Maii puellæ trium annorum, cui febricitanti purpura ſuperveniebat, qua neglecta & non ſatis erumpente, die XVII. parotis cum ſomnolentia epilepſiam & paralyſin alterius lateris ſecum ferebat, nihilo minus purpura denuo erumpente, reconvaleſcebat.

Et puer tunc temporis IX. annorum ex auris dolore cum calore febrili cephalalgicus vigilque delirabat, judicabatur poſt copioſiſſimum ſudorem, excretione cruentæ & purulentæ ſaniei per nares. Et porro etiam nobilis XX. annorum, ſanguineus, gravi dolore auris laborans, ſeri foetidi effluxum ex ipſa patiebatur. Ex quo diſcimus circa hoc tempus naturam in febribus maxime ſanguinem ad caput, glandulas pone aures, & ipſam membranam aurium glanduloſam propulſaſſe.

Die XV. Galli filiolæ VIII. annorum febricitaotis, cum parotide, ſomnolentia, delirio, ignorantia, calore acuto, loco purpuræ univerſa cutis, & maxime manus, una quaſi petechia continua, at tactu non aſpera, obducebatur, morbus ſolvebatur ſudoribus. Et puellæ duorum annorum febricitanti identidem univerſa cutis rubedine obducebatur, quæ poſt ſudores, die ſeptimo accedentes, exuvias albas deponebat.

Obſervatu dignum eſt, quod hoc menſe plures, & quidem ſequioris ſexus, perſonæ, de pruritu & dolore in iis locis, ubi tempore peſtis bubones exſtiterunt, fuerint conqueſtæ.

Circa finem Maii tertiana in ætate juventa viſa fuit inſigni anxietate, ſiti, tuſſi ſicca & ictero comitata.

JUNIUS.

Per hunc menſem febres acutæ plures tenerioris &islioſæ complexionis perſonas aggrediebantur, præcedebat utplurimum iracundia, & juncti erant diarrhœæ & vomitus bilioſi, forſan ob bilem acrem exſuperantem, à calore exceſſivo productam. Petechialibus & purpuratis acceſſerunt quoque in fine bilioſi vomitus, maximam partem funeſti: & fœminæ abortum patiebantur, nec non puerperæ purpuratis febribus afficiebantur, à quibus etiam non immunes fuerunt infantes.

Hoc menſe purpuræ maximam partem jungebantur tormina & murmura ventris, alvi fluxus, vomitus,

lateris dolores, tuſſes, ſudores frigidi à primis decubitus horis fatigantes. In obeſa cachectica muliere L. annorum purpura in puſtulas ſolvebatur. Et virgo XVI. annorum cui menſes non rite fluxerant, febre laborabat petechiali, maculæ autem non in pectore & dorſo, ſed manibus & facie denudatis apparebant, deinde purpura pruriebat cum narium hæmorrhagia, ſicque convaleſcebat. Et curioſum obſervatu fuit, quod poſteaquam ſana iam eſſet, maculæ in manibus nudis & parum frigentibus apparuerint, & contra illis incaleſcentibus, vel chirothecis munitis, diſparuerint.

Aliquot infantes hoc menſe extinguebantur variolis, & virgo etiam pulcherrima ex confluentibus obibat, nec non Medicus febre petechiali, cui continua diarrhœa per totum morbi decurſum erat juncta, moriebatur. Tertianæ continuæ, item alvi fluxus bilioſi, pueros & juvenes ſtrenue exeunte menſe exercebant.

JULIUS.

Continuarunt hoc menſe ferme ejuſdem genii morbi, ſicuti præcedenti, maxime autem febres cum alvi fluxu & torminibus ventris, quibus etiam ſolvebantur & cauſſam hiſce morbis dedit plerumque iracundia vehemens; conſpiciebantur quoque tertianæ continuæ. Et vir XXX. annorum laborabat morbillis, quos contraxerat extra urbem, anxia erat jactatio, ut ne per momentum quidem eſſet quietus, poſtea alvi fluxus ſuperveniebat, cum per tres dies antea obſtructa eſſet; & per noctem adeo augebatur ut XLV. vicibus dejiceret: poſtea ceſſavit inquietudo, corporis jactatio, & ſudores copioſi ſupervenientes, cum euphoria morbillos expulerunt. Purpura etiam hoc menſe notabatur, ſed non tam funeſta, uti nec petechiales tantopere ſævientes erant.

AUGUSTUS.

Febres die ſeptimo utplurimum ſponte ſequebantur dejectiones graveolentes.

Infans anni unius cum dimidio, ultra hebdomadem alvi fluxu laborabat, & dejectiones tandem evadebant cruentæ, parva purpura apparebat, qua per induſii mutationem diſparente, diarrhœa & paſſio cœliaca exacerbabatur, cum ventris torminibus calore acuto, pavore in ſomno, carnis colliquatione, ſudoribus frigidis, fœcum maleolentia; purpura rurſus expulſa, ceſſabant hæc ſymptomata, & poſt tres ſeptimanas convaluit. Hoc menſe multum remiſit malignitas & pauci moriebantur, cum alvi fluxus prudenter medicina moderati, utplurimum eſſent ſalutares.

Sequens caſus notabilis fuit. Vir XXX. annorum laborabat acuta febre, ſola utebatur theriaca, die nona ſuperveniebat alvi fluxus & quotidie quater vel quinquies dejiciebat, die ſecunda petechiæ erumpebant & oculi ſtrias rubras exhibebant, ſomnolentus erat dies noctesque, & ſputum copioſum cruentum ejiciebat, reſtitutus laborabat ſuffuſione, ac omnia nigra ſibi apparere & quaſi per aranearum tegmenta ſe videre querebatur, ceſſavit tandem hic affectus, ſternutationibus ſua ſponte provenientibus.

SEPTEMBER.

Hic menſis aluit ferme eoſdem morbos, quales erant priores, nempe febres petechiales purpuratas, cum alvi fluxu junctas, & quandocunque exanthemata hæc ex terrore vel ira retrocedebant, extremæ partes frigebant, facies erat pallida, ſequebatur animi defectio, tremor artuum, anxietas præcordiorum & ſenſus frigoris inſtar glaciei in alterutro latere: Facta pannis calidis frictione & convenientibus datis diaphoreticis, vel ipſæ petechiæ, vel purpura expulſa, ſymptomatum ac morbi vim plane imminuebant. Viſa etiam hoc menſe fuerunt varia tubercula albicantia poſtea rubicunda, item roſſaliæ, vulgo *Rötheln*, quæ maculæ rubræ ſunt, latiſſimæ & denſiſſimæ, nec non exanthemata miliaria notabantur: Dolores quoque in febribus viſi, quaſi aciculis totum corpus pungeretur.

Ejuſdem commatis purpurata febris puerperas ſtrenue quoque affecit, & ubicunque lochia non rite fluebant, funeſtum plerumque exſerebant effectum, etiam in perſonis vegetis, floridis.

Iracundia hoc menſe, non ſecus ac Auguſto & Julio, faciles alvi dejectiones, febrim cum vigilia & levi delirio movebat. Morbillis quoque hoc menſe quidam infantes corripiebantur, ex quibus alii per leviorem diarrhœam, alii per ſudorem evaſerunt.

OCTOBER.

Adduxit hic menſis arthritidem vagam, menſium & lochiorum fluxus diutius durantes, & in gravidis ſanguinis ſtillicidia per uterum, etiam menſe ſeptimo: id quod obſervavimus in fœmina quadam Judæa gravida, ſanguinei & vegeti habitus corporis, quæ per tres ſeptimanas laborabat fluxu menſium, parco tamen; poſtea horrendis ſpaſmis dorſi, ventris torminibus ſubſequentibus, enormis admodum & non ſiſtenda hæmorrhagia ſucceſſit, & inde mors. Circa hunc caſum ſingulare illud notavimus, quod quotieſcumque ſanguis ſiſteretur, & ex utero non efflueret, intentiſſima cordis oppreſſio fuerit ſecuta, & quamvis totum corpus ſudore frigido manaverit, ſitis tamen conjungeretur. Et fuit memorabile hoc menſe & per totum autumnum dyſentericum morbum, utut magnus fructuum proventus fuerit, penitus ferme ſiluiſſe, & nonniſi duo forſan hic loci exempla ſcimus commemorare. Parcius quoque viſæ fuerunt hoc menſe petechiales, & quæ videbantur, multum de atrocia ſua remiſerant.

NOVEMBER.

Hujus menſis principium attulit febres catarrhales continuas cum tuſſi, faucium inflammatione, & in ejus medio diarrhœæ infantes & viros quoſdam exercuerunt. Die XVI. & XVIII. cum ex boreali plaga venti exciperent ſibi oppoſitos, tuſſes, catarrhi, coryzæ pleno agmine varios variæque ætatis homines invaſerunt: & curioſum fuit, quod circa hoc tempus in aliquot juvenibus & viris, quorum ſex notavi, puſtula valde moleſtans intra palpebras & anguli oculum fuerit ſuborta, quod peculiare excretionis genus in peculiari loco meretur attentam obſervationem. Circa finem hujus menſis febres, quæ catarrhales & pleuriticæ videbantur, ſubito degenerarunt in malignas. Ita invaſit virum plethoricum XL. annorum horror cum capitis dolore, pectoris gravitate, ciborum inappetentia, accedebat coryza in naribus cum tuſſi, per octo dies deambulavit, ſed caruit ferme ſomno & corporis languor aderat eximius, circa diem undecimum ſudavit vehementius, de nocte deliravit, & petechiæ viſæ fuerunt in corpore, die decimo quarto phreneticus obiit.

In fœminis ſanguineis, cholericis, inflammatorias febres plures notavimus, qualis in perſona egregia die decima quarto etiam fuit lethalis. Febres arthriticæ, cum maculis latis roſſaliis, ſatis diuturne & cum tuſſi, urina rubicunda, ſudoribus junctæ, ſcorbuticos & ſiccioris conſtitutionis homines ſatis pertinaciter afflixerunt. Siccas quoque ophthalmias, tuſſes violentas, in perſonis ſiccioribus, vinum paulo largius bibentibus, vidimus. Tonſillarum quoque tumores, & inflammationes notatæ.

DECEMBER.

Hoc menſe pauciſſimæ viſæ fuerunt febres petechiales & purpuratæ, ſed ſimiles cum Novembri morbi, nempe catarrhales febres, arthriticæ, ſcorbuticæ, tuſſes violentiores, hæmorrhagiæ uterinæ abortivæ conſpectui ſe dabant.

OBSER-

OBSERVATIONES PRACTICÆ.

EX præcedente epidemiali ſuperioris anni conſtitutione obſervationes perpaucas utiliſſimas colligere operæ erit pretium.

I. Non indignum eſt obſervatione, quod febribus hujus anni exanthematicis purpuratis & petechialibus frequentiſſime ſeie conjunxerint ſudores frigidi, fracidi, vapidum acorem ſpirantes, copioſi, adeo ut per aliquot dies & noctes perſeveraverint, neque fuerint funeſti, utut HIPPOCRATES *aph.* 37. *Sect. IV.* ipſos pro malis & ſubſecuturæ mortis prodromis habuerit. At vero non ſemper ſunt mortiferi teſte experientia. Hoc quidem largimur, quod ſudor frigidus, qui internæ viſceris cujuſdam inflammationis vel ſphaceli comes eſt, & tantum particularis, & quando interiora calent & ſiti premuntur, exteriora frigent, plerumque ſit funeſtus, non autem omnis ille quia defectu caloris & virium proſtratione proficiſcitur. Conſentit hac in re *Cl.* RAYGERUS *in ſcholiis obſervat.* SPINDLERI *obſ.* 95. qui ita ſcribit: *Viciſſim ſæpius & ego in morbi declinatione poſt XIV. dies, viribus bene conſtitutis & rite ſe habentibus, reliquiſque bonis ſignis apparentibus, in calido corpore frigidos obſervavi ſudores, poſt febres acutas & malignas bene judicatas, cum allevatione magna erupiſſe & ultra XXIV. horas duraſſe.* Quanquam autem hujus generis ſudores non tendant ad mortem, indicant tamen magnam diſſipationem caloris & virium. Hinc ſi unquam alias, certe tunc opus eſt ſuccurrere analepticis, ex fonte diætetico magis quam pharmaceutico petitis, corpus linteis calidis crebrius detergere & fricare, ut per externa internus excitetur calor, ne æger in limine recuperandæ ſalutis conſtitutus deficiat.

II. Peſſimi moris petechiæ cum purpura fuerunt, ſi urinæ fuerunt tenues & naturali ſimiles, ſi ſudores ſtatim in principio invaſerunt, & per totum morbi decurſum continuarunt, ſi eruptio macularum paulo celerius, die tertio accidit. Et certum fuit lethalitatis ſignum ſi delirium magno ſudori adſtiterit, unde optime HIPPOCR. *in Coacis tit. IX.* delirium in ſpiritu & ſudore ſlethale.

Ratio horum hæc videtur, quod ob ſpirituaſcentiam ſanguinis debiliorem, & hinc languorem virium & pulſum arteriarum exiliorem, tunc ſanguinis circulatio valde tarda ac impedita ſit, quo fit, ut particulæ aqueæ & ſeroſæ cum ſanguineis non rite & exacte miſceantur, ſed illæ ſecedentes, per excretoria ſolemnia, cutem & renes, inſigni in copia evacuentur, quod peſſimum utplurimum in omnibus acutis præbet indicium, utpote delirium plerumque ſubſequitur, dum ſanguis craſſus, ſero defraudatus, per tubulos cerebri in motu ſuo impeditus, ibique ſtagnans, inflammationem & delirium producit.

III. In univerſum animadvertimus, præſertim hoc anno, ſemper tutius & melius fuiſſe cum ægris, quando alvus fuit lubrica & fluida, vel levis diarrhœa circa criticos dies acceſſit, quam ſi ſicca & dura permanſit. Et tali modo petechiales & purpuratæ plurimæ ſanatæ fuerunt, quod alias vulgari opinioni Practicorum minus reſpondet, qui alvi fluxus, petechialibus ſuccedentes, prorſus funeſtos proclamant, unde omnibus viribus ejuſmodi fluxus ſiſtere & compeſcere convenienti medicina moliuntur, id quod cum ſymptomatico & colliquativo, minime autem critico, recte procedit.

Et certe peſſimus mos eſt, & multi hoc pacto moriuntur, quod non modo ſiſtant ſponte provenientes diarrhœas, ſed & ſudoriferis & alexipharmacis calidioribus curam abſolvere intendant, quorum imprudenti uſu utplurimum putrida, bilioſa, craſſa, acris materia, quæ debebat alvo excludi, & ſubcutaneis poris glanduliſque minus reſpondet, retinetur, immo majori agilitate introducta, virulentior evadit.

Neque res nova eſt, quod alvi fluore, exanthematicis febribus ſuperveniente, iſtæ curentur: jam dudum graviſſimus auctor GALENUS *in ſect. IV. epidemiorum* §. 21. multas fere peſtilentes conſtitutiones alvi fluore judicatas recenſet, & *libro de atra bile cap. IV.* ſcribit, non paucos in peſtilentia æſtate orta ſervatos fuiſſe, excretione per inferiorem ventrem die ſeptima, nona vel undecima. Porro præſtantiſſimus *Italus* GERHARDUS COLUMBA *in libr. de febre peſtilentiali* mirifice commendat excretionis alvinæ effectus in ſolutione harum febrium, ubi ſcribit pag. 121. in illa conſtitutione peſtilenti fere omnes, quibus alvus copioſe ejecit, licet cum ſignis cruditatis fuerit, tandem liberatos fuiſſe. *Procedente enim*, pergit, *alvi fluore, indies coctionis ſigna ſuperveniebant, morbus evadebat clementior, & tandem alvi fluore perſeverante, fideliter & integre ægri judicabantur.*

IV. Memorabile eſt, quod in febribus hoc anno graſſantibus, tam exanthematicis, quam quæ ſine exanthematibus conſpiciebantur, clyſteres & convenientia laxantia, præſtantiſſimam & quaſi divinam operam tulerint. Et inter illas emicuit elixir purgans acidum, quod petechiis & purpura jam præſentibus oblatum fuit fauſtiſſimo ſucceſſu, & remiſſione graviſſimorum ſymptomatum ſecuta. Quoniam autem de purgationis effectu in febribus acutis & petechialibus plenius egimus in diſſertatione peculiari nuper habita, qua multorum auctoritate, experientia & ratiociniis hanc novam medendi viam roboravimus, benevolum lectorem ad hanc tractationem remittimus.

Ceterum in omnibus iſtis inflammatoriis, arthriticis, catarrhalibus, purpuraris febribus, quæ hoc anno uberius paullo graſſatæ ſunt, tutiſſimam medendi viam hanc deprehendimus: nimirum vel in principio ſecuro emetico ſaburram bilis eduximus, fomitem quaſi morbi præſcindendo, reliquum vero temporis blanda & continua diaphoreſi, quam ſuppeditabant liquores bezoardici temperati, ex ſpiritu nitri dulci, eſſentia ſcordii, liquore cornu cervi, ſcorzoneræ, nec non pulveres bezoardici nitroſi, cum & ſine camphora, tranſegimus. Neque omittebantur clyſteres & ſelecta purgantia, bilis acrimoniam ſimul figentia. Hiſce & talibus arthritides, pleuritides, febres petechiales, purpuram, & illis juncta ſymptomata, ſine ulla venæ ſectione, ſudoriferis fortioribus, feliciſſime, bono cum Deo, expugnavimus.

DE

DE
SALINIS HALENSIBUS
COMMENTATIO
IN QUA
PLURES SIMUL PHYSICÆ QUÆSTIONES
DE
FONTIUM SALSORUM ORIGINE IPSIUSQUE
ſalis differentiis, præparatione & utilitate illuſtrantur.

PRÆFATIO.

IN ſole & ſale Veterum ſagaciores non ſine ratione ſummam rerum conditarum inquiſiverunt perfectionem. Solare enim ſidus jure centrum univerſi, primum movens & perpetuum mobile dici meretur, ex quo vira, motus, duratio ac conſervatio corporum, inprimis eorum, quibus animam ineſſe dicunt, promanat; adeo ut eandem in mundano hoc opere præſtet utilitatem, ac cor in hominis brutorumque animantium corpore. Etenim quamdiu motoria cordis machina reciprocum motum retinet atque exercet, tamdiu animal vivere dicitur, tamdiu omnes corporis partes nutriuntur, calore foventur, & tam ad motum, quam ſenſum, perquam aptæ exiſtunt; ſimul ac vero hæc concuſſio penitus exſpirat, mors ſubſequitur, immo, ipſa hæc ejus ceſſatio, mortis nomine inſignitur. Pari ratione ſi paullo longius ſol ab atmoſphæra noſtra recedit, & oblique tantum vim ac virtutem ſuam terræ impertit, lux fugit, motus inteſtinæque commotiones languent & calor abeſt; ad altiora autem eodem vergente, conſeſtim quoque plus ſplendoris, plus caloris, incrementi, motus, vitæ ac ſenſus in univerſa rerum natura, maxime in vegetabilibus & animantibus, deprehenditur.

Poſt ſolem maxima quoque virtus, vis ac efficacia ſali ineſt, quod ad conſervationem, durationem, augmentum & propagationem admodum proficuum eſt. Numerantur autem tres potiſſimum ejus ſpecies, commune nempe & minerale illud, quod vitriolum dicitur, cum nitroſo ſale; quarum ambæ priores terræ fœtus ſunt, poſterius vero in aere hoſpitatur. Quemadmodum itaque tria recenſentur ita dicta naturæ regna, animale pura, vegetabile & minerale; ita illud inprimis perquam notatu dignum eſt, tria hæc cardinalia quaſi ſalia, ad conſervationem & incrementum corporum, tribus naturæ regnis comprehenſorum, multum conferre. Nimirum plantis aliiſque vegetabilibus proficuum inprimis eſt nitroſum in aëre ſal, utpote quod, non ſolum cum pluvia deſcendit, ſed etiam à ſubtili pingui ſuperiore terra abſorbetur, ulterius ad plantas defertur eorumque augmentum mirifice promovet. Quæ mineralium claſſem ducunt, vitriolico inprimis abundant ſale, id quod omnibus fere mineris, ſulphuri, argillæ lapidibuſque copioſe junctum deprehenditur. Animantibus vero, maxime homini, præter aëreum nitroſum ſal accommodatum eſt commune, cujus multiplex ad cibos condiendos, digeſtionem eorum promovendam & ad vitam ſanitatemque tuendam non ſolum uſus eſt, ſed quod etiam ne corpus putredine corripiatur, validiſſime impedit. Hebræos ſali nomen indidiſſe ferunt ab acredine, quod quaſi mordeat & carnes ac piſces, ne olidi quippiam contrahant aut corrumpantur, conſervet: Græcis autem vocatur ἅλς, quo nomine quoque ſalum inſigniunt, hanc forſan ob rationem, quod apud ipſos ſalem ex aqua marina per ſolis calorem elicere moris fuit.

Quod

Quod ſi vero præſtantiſſimam ſalis communis utilitatem contemplamur, tam eximia hæc eſt, ut nemo eodem nec in cibis, nec ipſa medicina, nec artificiis quibuſdam carere poſſit. Sane, cibi inſipidi, & panis omniaque eſculenta ſine ſalis condimento nauſeoſa ſunt; concoctio cum digeſtione deficiente ſalis uſura languet, neceſſariæ ſuperfluorum excretiones quieſcunt & corporis integritas vacillat: animantia ſine ſalis uſu pabulo non diſtenduntur, non grandeſcunt, non pingueſcunt, ſed mox intereunt; denique piſces, carnes, butyrum ac caſeus nonniſi ſalis miniſterio à corruptione defenduntur. Proinde notatu dignum eſt, quod gentes polo admodum propinquæ, Lapponiam nempe, Novam Zemblam & Grönlandiam incolentes, quibus ſal ob longinquitatem loci nimis caro ſtat pretio, & propterea rarioris & parcioris uſus eſt, non adeo proceri corporis ſint, viribus imbecilles & ad militiam inepti: contra vero ſeptentrionales algidiſſimas non minus incolentes regiones populi, ſale fruentes, uti Finni, robuſti, viribus valentes & ad labores, inprimis bellicos, perferendos, aptiſſimi ſint. Ipſe ſacer codex magnum ſali conſtituit pretium, dum ſacratiſſimus noſter Salvator *Luc.* XIV. 34. ſalem bonam rem non ſolum appellat, ſed etiam inviolabilia & nunquam infirmanda fœdera, cujus generis illud eſt, quod Deus per circumciſionem cum Judæis, & per ſacri baptiſmatis lavacrum, nobiſcum init, ſalis pacta nominantur. Moſes ex divino mandato præcipit, ut omnia libamenta ſale condirentur, nullumque eorum ſine ſale fœderis divini immolaretur, eoque, præter myſticum ſenſum, præſtantiam & eximiam ſalis virtutem ad ciborum condimentum procul dubio innuere voluit. Similiter verbi divini miniſtri ſal terræ vocantur, eo quod uti ſal in corporis, ita doctrina eorum in animæ commodum cedere debeat. Sal quoque ſapientiæ ac prudentiæ idemtidem comparatur, eamque ob cauſſam nunquam ſine ſale ſitis præcipit Chriſtus. Etenim ſicuti ſal cibos ſapidos & palato acceptos reddit; ita etiam quæ ſumma ratione circumſpecte perficiuntur, apud omnes in amore atque deliciis ſunt.

Quum itaque ſal homini tam utile tamque neceſſarium ſit, admiranda profecto Summi Numinis ſapientia, bonitas ac providentia eſt, quod non ſolum tam largum ejuſdem apparatum produxerit, ſed etiam in quamplurimis locis ejus proventum exſtare voluerit, quo omnes fere gentes eodem frui poſſint. Quemadmodum enim præcipuum providentiæ divinæ in rerum natura documentum exhibet, quod omnia ea, quæ præ reliquis mortalium neceſſitati atque utilitati inſerviunt, largiori longe copia proſtant iis, quæ non adeo eximii uſus ſunt; ita illud inprimis in beatiſſimo ſalis proventu animadvertere licet, qui tam uber & ſapientiſſime conſtitutus eſt, ut in remotis ab oceano locis, illud ipſum è terræ viſceribus eruatur, in iis vero regionibus, quæ & marino & montano ſale carent, fontes ſalſi liberali admodum vena ſaliant.

Aſt quo luculentius divinæ bonitatis teſtimonium ſal præbet, & quo major ejus utilitas atque præſtantia eſt; eo magis mirari ſubit, quod ejus exploratio à Medicis rerumque naturalium ſcrutatoribus tam incurioſe habita & frigide exculta ſit, ut de marino, foſſili atque fontano, ejus differentiis, indole ac viribus, vix quicquam prodiderint. Exemplo ſint ſalſi noſtri Halenſes fontes, qui, licet unanimi Hiſtoricorum conſenſu, Germaniæ antiquiſſimi ſint & ſalem purum, bonum ac ſaluberrimum largiantur, nihilo minus tamen admodum infrequens earum eſt mentio, & quæ de iis litteris conſignata ſunt, ita ſunt comparata, ut magis ad politicum ſtatum & varias publicas conſtitutiones pertineant, quam ad ſpecialiorem & phyſicam conſiderationem. Quare operæ pretium facturum me eſſe credidi, ſi ipſe manum operi admoverem, & ea, quæ de ſale & ſalinis à longo jam tempore ſtudioſe collegi, & ſedula percontatione, diuturna obſervatione & meditatione mihi comparavi, intelligenter traderem, meoque tum naturæ res magis inquirendi, tum etiam publico inſerviendi ſtudio, ſatisfacerem.

CAPUT

CAPUT I.

De Sale marino.

UNum idemque quidem ſal illud commune eſt quod in rerum natura exiſtit; attamen pro diverſitate locorum, quæ illud præbent, & pro differente ratione, qua vel effoditur, vel coctione ex aqua elicitur, aut alio modo conficitur, in tres potiſſimum claſſes diſtingui ſolet, ſal nempe marinum, foſſile atque fontanum. Et de marino quidem pervulgata hæc, ſed erronea, invaluit opinio, ac ſi ſummus rerum conditor, in mundani hujus operis productione, marinæ aquæ ſalſiſque ſcaturiginibus ſalem indiderit atque ingenerarit; cum tamen longe veriſimilius ſit, quod ſal commune, tanquam corpus ſolidum, terræ ſit fœtus, ac diverſæ plane indolis cum aqua, quæ fluida. Enimvero ſi ſal à prima creatione aquis eſſet commixtum, nulla ſane ſubeſſet ratio, quare ſalſuginis libra nunquam pluris ſalis contineat, quam eadem aquæ portio abſorbere & capere valet, ſex nempe uncias. Proinde ſi ſalinum quoddam elementum, ſive ſit alumen, vitriolum aut commune ſal, aquæ connubium ingreditur, utique ad veritatem accommodate aſſeritur, aquam hoc ipſum in terræ viſceribus liquaſſe, è ſubterraneis corporibus elambiſſe ac ſecundo flumine ſecum abſtuliſſe, adeoque marinum æque ac fontanum ſal terræ productum eſſe & foſſilis ſalis fœtum. Quamvis enim objicere quis poſſet, quum aquæ marinæ libra ad minimum ſalis ſemunciam comprehendat, difficile utique, ſi non plane impoſſibile, fore demonſtrare, unde vaſtiſſimo & inexhauſto oceano tam ingens ſalis copia obtigerit? attamen ſi contemplemur, terram ſæpius immenſam propemodum ſalis proferre copiam, *Poloniæ*, *Tranſylvaniæ* ac Hungariæ ſodinarum teſtimonio, in proclivi utique eſt judicare, quod aquarum colluvies, cum tempore maximi illius diluvii, ex concluſis terræ receſſibus prorumperet, ſuperficiem telluris inundaret, quaſdam illius partes impetuoſe disjiceret & nonnullas plane ſubmergeret, ad ſalſos quoque ſubterraneos tractus ac mineras pertigerit, eoſdemque ſenſim ac ſucceſſive colliquarit, adeoque marinæ aquæ ſalſedinem conciliarit. Eadem quoque ratio ſubeſſe videtur, quod mare non ubique eandem ſalis copiam vehit. Nimirum ſinus Bomicus, mare Balthicum & Finnicus ſinus parum ſalis, & libræ *vehiculo* vix drachmas duas cuſtodiunt; occidentalis vero oceanus, ab Albi flumine ad Belgium uſque, nec non canalis Angliam ac Belgium interluens, libra ſemunciam comprehendunt, ac denique Hiſpanicum & Mediterraneum mare unciam continent. Cauſam hujus differentiæ nonnulli ab auctiori ſolis calore in regionibus æquatori vicinis deducere contendunt; at vero ſolarium radiorum validiori operationi hoc adſcribi, non poſſe ex eo eluceſcit, quod aqua marina ſub ipſa æquinoctiali linea non magis ſalſa eſt ea, quæ longius ab eadem diſtat. Accedit, quod elevata per ſolis calorem aqua non tanta ſit, ut reliqua duplo ſalſior evadere queat; quum licet per aliquot menſes continuus æſtus in hac plaga urgeat, nihilo minus tamen ſedato ſervore, iterum per aliquot menſium lapſum pluvia largiter decidere ſoleat. Proinde veritati congruum eſt, deliteſcere ſub aqua matrices & ſalis *foſſilis* mineras, in tractibus, quibus ſalum majori ſal*ſedine* imbutum deprehenditur.

Præparatur autem marinum hoc ſal non in ſeptentrio*nis locis*, *nec* etiam in Anglia atque Batavia, ſed optimum conficitur in Hiſpania Almadæ & nitidiſſimum circa portum Gaditanum & in oppido St. Lucari. Præterea etiam elaboratur in Italia Anconæ, nec non in Luſitania, Setubaliæ ac Lisbonæ, in Gallia Rupellæ & Uliari, quod poſterius tamen vilius nec adeo candidum, purum ac granoſum eſt. Præparatio hoc modo adornatur. Tempore æſtivo, Junio nempe, Julio & Auguſto, ſole acuto & pluviis raris, aquam marinam, æſtu maritimo accedente, in cavernas, circumquaque argilla inveſtitas atque munitas, derivant, & in iiſdem flagrantiſſimo ſolis fervore humiditatem diſſipari & ſalem ad ſundum detrudi ac coagulari ſinunt. Quod ſi itaque fervens tempeſtas diutius regnat, multum nitidiſſimi ſalis conflatur, cœlo autem ſubſtillo, longe minor ſalis quantitas extrahitur ejuſque pretium exardeſcit. Gallicum hoc & Hiſpanicum ſal longe lateque maritimo itinere, in Boruſſiam, Daniam, Pomeraniam, Scotiam, Angliam atque Belgium advehitur, unde in Indiam orientalem & occidentalem transfertur & halecum aliorumque piſcium ſalſuræ inſervit. Belgæ quoque hoc ipſum recoquunt & ſal uſui domeſtico & eſculento magis accommodatum inde conficiunt, quo nomine nota inprimis eſt Dordraci conſtituta ſabrica, quæ ſal Coloniam Agrippinæ aliaſque Rheno adjacentes urbes, Heidelbergam uſque, dimittit.

CAPUT II.

De ſale foſſili.

SAl marinum locis maritimis & iis, quibuſcum rerum commercia habent, inſervit; remotis vero ab oceano regionibus, divina benignitas minerale ſubterraneum ſal conceſſit, eoque nomine nota eſt præ cæteris Polonia, cum Hungaria, Tranſylvania, Armenia, Ruſſia & Tartaria. Inprimis autem maxima ejus copia eruitur in Polonia, in pagis quos vernacula dicunt Bochnia & Veliska, ſive Wieliska: & Bochniæ quidem ex quamplurimis ſodinis extrahitur, quarum quædam prææltæ ſunt & ad mille octingentas ulnas ima verſus porriguntur, ita ut vix horæ ſpatio ad penetralia earum pertingere poſſis, quo deſcendunt ſcalis ligneis, quibus etiam jumenta deducunt. Intimiora ſpeluncæ miris ambagibus & flexuoſis callibus, platearum inſtar diſcurrentibus, urbem, quæ vix aliquot diebus peragrari poteſt, exacte referunt. Porticus atque cuniculi ita ſunt elaborati, ut in utroque latere columnæ ex ſale ſabreſactæ, ne tegmen terreum delabatur, conſiſtant, quæ gratiſſimum præbent ſpectaculum, maxime ſi affulgente luce, clarum repercuſſo lumine reddunt fulgorem & candidiſſimæ cryſtalli ſpeciem præbent. Saliunt quoque in hiſce fodinis præter ſalſas venas, ſcatebræ dulcis aquæ, foſſoribus potui inſervientes, ſuperfluum vero cochleis aliiſque hunc in finem fabrefactis machinis foras dimittitur. Ipſum ſal, ſaxeæ molis forma proſtans, in glebas majores diſcutiunt ac confringunt, eaſque Germanico nomine *Wände* appellant, quæ nonnunquam XL. aut L. centenariorum pondus æquant & tanta firmitate ac duritie pollent, ut ſub dio expoſitæ, nec à pluvia nec humida tempeſtate liqueſcant. Hoc poſtea minutius contundunt, aut in molendinis terunt, tum doliis indunt & per Poloniam, Lithuaniam, Pruſſiam Polonicam, Moraviam & Sileſiam diſtribuunt; ob rudiorem vero & compactiorem texturam, eximia ejus pars in finibus Sileſiæ Tarnovici depuratur & uſui, inprimis domeſtico, magis idoneum redditur. Conſtans ſalinatorum traditio eſt, moles iſtas ſalſas leviores longe eſſe in ſodinis, quam ſi ad ſuperiora protractæ ſuerint; id quod etiam ii, qui aliquoties ſubterranea hæc promtuaria frequentarunt, aſſerunt. Nec eſt ut de veritate hujus rei dubitemus, quum experientiæ huic non ſolum Cartesii ſenten-

ſententia, qui cauſam gravitatis corporum, ætheris circulantis conatum centrifugum eſſe, expreſſis verbis tradit, ſuffragetur, ſed etiam celeberrimus noſter WOLFIUS, ex demonſtratione HUGENII, *in tractatu de vi centrifuga*, ſupputationem fecerit, qua conſtat, molem, ſi ſexcentis ulnis ſub terra recondita centum libras pendit, è ſpelunca eductam, minimum centum cum duabus gravem eſſe.

Poſt has Poloniæ ſalis ſodinas celebrantur quoqua montes ſalis in Ruſſia, quorum duo præcipui duobus circiter ab Aſtracano milliaribus diſtant & tantum ſalis apparatum cuſtodiunt, ut ſi quotidie vel mille hominum, ligonibus, bidentibus aliiſque inſtrumentis illud abraderent atque deciderent, exiguum tamen foret & nihili propemodum æſtimandum, præ eximia ejus copia, narrante id pluribus PETRO PETREJO *in deſcriptione Ruſſiæ.* Tum etiam in Siberia Parmæ, nec non in regione Uſſi, inſignis admodum ſalis copia è terræ viſceribus ejicitur ac longe lateque divenditur.

Porro Hungaria ſuperior & Tranſylvania, & maxime quidem montes Carpathici, qui Hungariam atque Poloniam diſterminant, foſſile hoc ſal largiuntur. In Tranſylvaniæ comitatu Coloſſenſi, & Derenburgi, ob fœcundam ſaliſodinam celebrariſſima urbe, nitidiſſimum pellucidum ſal eruitur & eximium quotannis Principi reddit fructum, quemadmodum etiam Dardæ & Reeſæ urbes illud præbeot. In Hungaria ſuperiori, inprimis comitatu Marmaraſch, ex montibus Carpathicis tam largus ſalis hujus pellucidi ac puri proventus eſt, ut vel univerſæ Europæ ſufficeret. Notandum vero eſt, ſalem in Hungaria ac Tranſylvania non tam alte in terræ viſceribus reconditum eſſe uti in Polonia, ſed montes, ex ſale quaſi congeſtos, in plano conſiſtere, & ex his ſalem protui atque exſcindi, haud ſecus ac ſaxa è lapidicina.

Præterea Italiam venis quibuſdam ſalinis præditam eſſe, & ex iis Pontifici quotannis ſexaginta millia coronatorum redire, ferunt. Illud autem quod in Sicilia provenit, & incolis hujus inſulæ in uſum cedit, coloris quodammodo purpurei eſt.

Pari ratione de Tartaria conſtat, quod eximiam ſalis foſſilis copiam proferat, nec non de Armenia, quod tamen ſaporis quodammodo amaricantis eſt.

Denique etiam Germania noſtra non expers eſt montani hujus ſalis, ſed illud ipſum in quamplurimis locis concedit, nempe in comitatu Tirolenſi, Halæ ad Oenum, in Auſtria ſuperiori, in pagis, quos vernacula dicunt *Hallſtadt*, *Iſchel*, *Lambach*, *Auſſenſee*, nec non in Archiepiſcopatu Salisburgenſi, in oppido Hallein, unde in Bavariam, Carinthiam, Stiriam, Helvetiam & ad Griſones tranſportatur. Eſt autem hoc impurius & limoſis terreiſque partibus conſpurcatum, ideoque cædunt illud in ſodina ac poſtmodum aquam eo derivant, quæ aliquot hebdomadum decurſu, eodem largiter imbuitur, ut libra ſex uncias ſalis abſorbeat. Fœtam hanc ſale aquam per canales in cortinas ferreas agunt & in iis coquunt, eximendo ſingulis quatuor horis concretum ſal, quod in dolia conferciunt & ſal tabulatum conficiunt; id quod uberius deſcriptum exhibetur in *M. N. C. Dec. II. Anno IV. obſ.* 23.

Jam diſpiciendum erit, an, ut quorundam fert ſententia, ſal foſſile iterum in ſpeluncis excavatis generetur? Memorat D. GRASSIUS in M. N. C. *l. c.* fieri hoc Halæ ad Oenum, & literæ ad eundem datæ ita habent: *ſi moles ſalinæ in ſodinis ita perſodiuntur, ut vir corpore non inclinato, immo duo viri junctim, porticus inoffenſo pede pertranſire poſſint, quinque aut ſex annorum lapſu, ita à ſale recreſcente anguſtantur, ut vix ſolus & cernuus eaſdem perreptare poſſis.* His ſuffragatur THURNEISSERUS *lib. V. c.* 39. *fol.* 132. *Deprehenditur*, inquiens, *ibi* (Halæ ad Oenum) *terra quædam ſalſa, non aqua, uti Hala Saxonum & Lüneburgi, ſed aqua in ſodinas intromittitur, quæ ſalem liquat & ſpeluncas late excavat, donec eodem ſufficienter imbuta, (quod extractione ponderis conſtat) per incilia ad ædificium coctioni dicatum agatur, ibique in cortinis ferreis cocta, coaguletur. Sal vero in foveis, è quibus exemtum, iterum renaſcitur.* Idem quoque in Poloniæ ſaliſodinis contingere quidam aſſerunt.

Ut vero quid noſtri ſuper hac re ſit animi conſtet, hanc promimus ſententiam: quemadmodum nullum, nec ex metallorum, nec mineralium, aut lapidum cenſu recreſcit; ita idem quoque de ſalibus, vitriolo & alumine tenendum eſt: ſed aqua interiora terræ pervagans, in ſocietatem ſuam admittit non ſolum lapidoſam, ſed etiam gypſeam atque calcaream materiam, eandemque aliis in locis rurſus apponit; id quod cum ſale communi longe promtius atque facilius contingere poteſt. Quum enim ſubterranei tractus aquis redundent, illæ, quæ ſale ſoetæ ſunt, ad vacua loca penetrant illaque occupant; quo fit ut lentius diſſipata humiditate, ſalſa materia concreſcat & relicta ſpatia iterum repleat, haud ſecus ac in ſpecu Baumanniana, ex aqua rupes pervadente & lapidoſis terreis particulis onuſta, variæ figuræ lapides generantur.

CAPUT III.

De ſalſis Germaniæ fontibus.

SAl marinum commodiſſime ad loca diſſita transfertur, ideoque frequentiſſimi uſus eſt, & foſſile quoque permultis regionibus ac gentibus in uſum cedit, fontani vero longe minor his eſt proventus. Elicitur hoc ipſum ex fontibus ſalſis, quibus præ reliquis Germania noſtra gaudet, & maxime quidem provinciæ, quæ ditioni ac poteſtati Auguſtiſſimi Boruſſiæ Regis parent, ita, ut ſi quis calculum exacte ſubducere vellit, quotannis decies centena millia ſalis centenarios in iiſdem confici, conſtaret. Halæ Magdeburgicæ enim ad minimum trecenta & triginta millia, Staſsfurti, centum & quinquaginta millia, Salzæ, nec non Palæo-Salzæ, centum & octoginta millia, & Suldorfi quindecim aut octodecim mille ſalis centenarii elaborantur. Præterea quoque Sulhæ, nec non in pago *Friedrichsthal* & Giebichenſtein, eximia ſalſuginis levioris copia ſcaturit; neque dubium eſt, quin ſi hæ aliæque, non adeo multum ſalis cuſtodientes aquæ, minori impendio fructuoſiores reddi & ex iis ſal præparari poſſet, pondus vel trecentorum mille ſalis centenariorum inde reſultaturum foret: ut taceamus alias latentes adhuc ſcaturigines ipſumque reconditum in hoc tractu foſſile ſal. Confectum autem in memoratis ſalinis ſal in Marchiam, Thuringiam, Miſniam, Luſatiam, Voigtlandiam, Sileſiam inferiorem, Franconiæ fines, comitatum Hohenſteinenſem, nonnunquam etiam Ducatum Megalopolitanum advehitur; & ſi ulterius, negotiatione per mare Balthicum inſtituta, in Sueciam quoque tranſportaretur, non ſane infructuoſa mercatura foret.

Si à Ducatu Magdeburgenſi diſcedimus, Brunſvicenſes quoque ditiones quamplurimis ſalinis dotatæ ſunt, quarum præcipuæ Lüneburgi reperiuntur. Innotuerunt hæ jam à ſeptem ſæculis, & eodem quo Rammelsbergenſes & Goslarienſes metallifodinæ, cultæ ſunt tempore. Nimirum Anno DCCCCLXVIII. Henricus Auceps, Ottonis magni parens, has ipſas ſuſcitari curavit: Otto vero decimas, ſive vectigal ex annona ſalaria, cœnobio St. Michaëlis muneri obtulit. Et quum anno MCCCLXIX. imperante Joanne, nova ac liberalis vena in medio urbis proſiliret multumque ſalſuginis præberet, magis adhuc ſalinæ hæ exſplendue-

ſplenduerunt, atque ex eo inſignem obtinuerunt celebritatem. In plumbeis cortinis jam à ſexcentis annis ſalem coquere ſueverunt, eo quod ſalſilago ſale admodum fœta, eoque magis onuſta quam Halenſis, non diuturna coctione eget, ſed mox coagulatur, neque tam copioſe lapidoſam materiam apponit. Conficiunt quotannis centum circiter & octoginta ſalis centenarios, quos per Ducatum Lüneburgenſem, & Megalopolitanum, Weſtphaliam, Bremenſe territorium, nec non Boruſſiæ partem diſtribuunt. Præter Lüneburgenſes has ſalinas non incelebres ſunt ſcatebræ, quæ in pagis *Saltz-Güter* & Julius-*Halle* ſalſuginem, non copioſo quidem, ſed præſtantiſſimo ſale impraegnatam, fundunt, & ſub regimine Julii Ducis anno CIↃ IↃ LXIX. primam expertæ ſuot culturam. Accedit ſal quod in principatu Grubenhagenſi Salzæ Heldiorum paratur, cujus deſcriptionem LEZNERUS in *Chronico Eimbeccenſi* ſuſius prodidit. Denique ob ſalis præparationem nota etiam ſunt loca alia plura imprimis hæc, *Saltzdahl*, *Neuſtadt an der Hartzburg*, *Cernsdorf u. Saltz-Dütfort*; ſed ſegniter in his procedit negotium, & ſal quod elaboratur, vix patrio ſcaturiginum ſolo ſufficit, excepta exigua quantitate, quam Halberſtadienſis principatus, Hildeſienſis epiſcopatus & Herc yniæ ſilvæ incolæ nanciſcuntur.

Io Haſſia non ignotæ ſunt Allendorffenſes ſalinæ, quæ procul dubio antiquiſſimæ ſunt & Cattis olim paruerunt, eo quod præter alia ibi exſtantia antiquitatis rudem, quamplurimis ſeptæ ſunt ruinoſis munimentis & ædibus, quas accolæ inhabitarunt & fontem ab hoſtium incurſionibus defenderunt, & inditum iis oomen eſt Sodem, à Germanica voce *ſieden*. Fons in paludoſo ſolo profunde admodum demittitur, & ſcatebra largum quidem, ſed ſale parcius fœtum laticem emittit, eamque ob cauſam ſalſugini variis artificiis in caſis ſalariis nimiam humiditatem demere debent. Sal vero bituminoſis carbooibus, nec non ſubjecto ligno elicitur, & per Haſſiam, Palatinatum & Rheno adjacentes regiones divenditur.

In Bavariæ oppido Reichenballe, ſalſugo vena admodum liberali ſcaturit, ob ligni vero defectum, dimidia ejuſdem pars in canalibus plumbeis per prærupta montium juga, fabrefactis hunc in finem machinis preſſoriis, ad quatuor milliaria, Traunſteinium uſque agitur, ibique coquitur.

In Suevia Halæ ad Kocheram ſalinæ admodum nitidæ conſtitutæ ſunt, fonte nonaginta ulnas alto, ſed ſal in iis majoribus paulo impenſis elaboratur, propter ligni penuriam, quod per rates eo advehitur.

In Thuringia, Franckenhuſæ, jam tempore Friderici I. fons medius inter paludes & uligines ſuſcitatus eſt, cujus latex largus quidem, ſed non adeo ſalſus eſt. Sal deficiente ligno, fructuoſe ſarmentis elaborant, illudque Thuringiæ viciniſque aliis locis impertiunt. Pari ratione Salzæ, quæ Duci Gothano paret, ſalem coquunt, & licet liquamen ſit levius & ipſa quoque coctio caro admodum ſtet pretio, quotannis tamen viginti mille ejus centenarios parant. Ejuſdem quoque cenſus eſt ſalſus Nauenheimenſis fons ad Fridebergam, qui comiti Hanovienſi ſubjectus eſt, & jam eximiam ſalis copiam largitur.

Tum in Wetteravia, Homburgi, ſalſæ ſcatebræ ſaliunt, quarum emendatio à Celſiſſimo Landgravio ſummo ſtudio adornatur, teſte WINCKELMANNO in *Chronico Haſſiæ pag.* 71. Et in comitatu Niddenſi ejuſdem valoris fons eſt, cujus liquamen artificioſe ad ipſam elaborationem præparatum ſal granoſum, candidum ac bonum præbet.

Turichemi, quod dicunt *an der Hardt* & ad Palatinatus tractum refertur, ſubſalſæ quædam ſunt ſcaturigines, ſicuti etiam in principatu Halberſtadienſi, Aſcaniæ, raro admodum exemplo, in prato fons deprehenditur, non adeo ſalſus, qui derelictui antehac habitus, jam denuo colitur & adhibitis ad ſalis coctionem carbonibus bituminoſis, inſignem ejus apparatum concedit.

In Martisburgenſi epiſcopatu ſuperiori memoria in pagis Liebenau, Kœtſchau & Teuditzſch ſalinæ quoque celebratæ ſunt: & Teudicenſes quidem ante CCCL. annos aliquandiu cultæ ſunt; ſed quum expenſæ reditus ſuperarent, derelictui iterum habitæ ſunt, quas anno CIↃIↃLXIV. Auguſtus Saxoniæ Elector deouo ſuſcitavit & foſſa pro lignorum commodiore advectione inſtruxit, nihilo minus haud ita multo poſt rurſus intercidit earum cultura, quam anno CIↃIↃCXCVI. Lipſienſes quidam mercatores tertia vice ſuſceperunt, qui ſalituram per artificium fructuoſiorem reddunt & ſalem jam conficiunt, Halenſi nec candore nec virtute æquiparandum. Præterea etiam in vicis *Auleben*, *Kalten-eiſſ*, *Boſſerne*, quædam ſcaturigines, ſalino elemento parumper imbutæ, incultæ jacent.

In comitatu Mansfeldenſi ooo ſolum Arteræ, uber admodum ſaliturae, pauliſper tepidæ, ſcatebra ex ſolo calcario prodit, quæ ſalis parum vehit; ſed Erdebornæ quoque, vicino lacui ſalſo pago, agitarunt quondam ſalis cocturam, de qua SPANGENBERGIUS *in Chronico Mansfeldenſi* hæc memoriæ prodidit: *Anno* CIↃIↃXLII. *menſe Februario, comes Guntherus cum Præſulibus & civitatibus de ſalinis ad lacum ſalſum tranſegit*; id quod etiam confirmat ALBINUS *in der Berg-Chronicke, pag.* 308.

Marchia Brandenburgica etiam ſalſos quoſdam emittit fontes, Pelizii, quos tempore Joachimi II. Electoris per multos annos haud exiguis ſumtibus exercuerunt; quum vero torrentium affluxum inhibere ac divertere non poſſent, rem inchoatam deſtituerunt. Similiter in Marchia Uckerana, apud vicum *Beſenbruck*, quædam ſalſuginis ſcatebræ, antehac cultæ, vacant. Præterea ad pagum Nauen ſcaturiginoſus ſalſugine tractus eſt, cujus ſcatebræ juſſu Friderici Wilhelmi exploratæ ſunt, ſed terram ob ſabuloſum deciduum ſolum ad octo tantum pedes tum egerere potuerunt, jam vero quadraginta pedum altitudo eſt, & fundamentum præbet arena bibula, comprehendens ſalituram pellucidam, cujus menſura ſex ſalis drachmas vehit.

In Pomerania ulteriori Colbergæ, ad fluvium Perſante, ſalis coctura inſtituitur, quæ ſalſuginis largum quidem habet proventum, ſed ob lignorum defectum nimis ſumtuoſa eſt: hinc commodum ſibi parant, & Hiſpanicum ac Gallicum ſal in ſalitura liquant, illud depurant & hoc modo majorem ſalis copiam eliciunt. Præterea etiam in vicis Trepnow & Doberpole ſalinæ, olim agitatæ, jam exoletæ ſunt, id quod etiam iis evenit, qui in comitatu Rheinſteinenſi minus fructuoſe antehac cultæ ſunt, nec non Oldensloënſibus in Holſatia, quarum tanta tempore Henrici Leonis fuit celebritas, ut etiam Lüneburgenſibus æquipararentur.]

Minoris pretii ſunt ſalinæ, quæ io comitatu Marchiæ, Unnæ, in comitatu Lippenſi in pagis *Saltz-Uffen* & Orba, Lüderæ in ditione Fuldenſi, Werlæ in Colonienſi, nec noo in Franconiæ oppidis Dalheim, Erpach & Cranach reperiuntur, & ob ſalſuginem quem fundunt leviorem, plerumque derelictui habentur.

Et ex his patere arbitror, ampliſſimum fontium ſalſorum eſſe apparatum, quibus Germania oostra dotata eſt: quorum quidam ditiores, alii vero magis effœti ſunt, haud ſecus ac metallifodinarum quædam multum, nonnullæ etiam parum largiuntur.

CAPUT IV.

De origine fontium ſalſorum inprimis Halenſium.

PErvulgata quidem, ſed erronea Phyſicorum animis hæc huc uſque inhæſit opinio; quod fluvii, ſcaturigines aliique minerales æque ac ſalſi fontes, originem ex oceano ſortirentur. Autumarunt videlicet, aquam è maris barathro egredi & per ſalebras ſubterraneas tendendo, quaſi percolari, ibidemque ſalinas, quas in connubio ſuo ſovet, deponere partes, adeoque foſſile ſal producere; vel etiam ampliores terræ poros perlabendo, è concluſa vena in ſalſuginis ſcatebram eluctari. At vero, cum in quibuſdam ſubterraneis tractibus, ingens fere ſalis montani ſit affluentia, in aliis vero ne mica ejuſdem reperiunda, ex oceano ejus ortum arceſſere abſonum ſane foret. Porro ſi è mari ſalis & fontium ſalſorum eſſet origo, multo copioſior foret ſalis foſſilis proventus, & longe frequentiores ſalſuginis fontes, in maritimis locis, quam in his, qui ab eodem remoti ſunt, quod tamen experientiæ refragatur. Denique ſi omnium ſcatebrarum ex mari origo eſt, nulla ſane ſubminiſtrari poterit ratio, quare ſalſugo nonnunquam ſex aut quatuor ſalis uncias, interdum vero vix drachmas ſex contineat.

Similiter aliorum etiam fontium perperam ex oceano incunabula ducuntur, eo quod momentoſa admodum ſunt argumenta, quæ contrarium adſtruunt. Æſtate enim flagrantiſſima & cœlo per aliquot menſes impluvio, omnes propemodum ſcaturigines areſcunt & fluvii decrementum patiuntur. Tum conſtantis obſervationis eſt, ſemper non ſolum ſcatebras in valle ad radices objecti editioris loci ſalire, ſed flumina quoque in acclivitate ex ſcaturigine oriri, & ad mare, quod depreſſiorem obtinet ſitum, declivi ſemper itinere tendere, abſumtis in via fontibus aliis & rivis, nec non aquis quas nubes effundunt; quibus intumeſcunt & latius diffunduntur. Summa enim montium ſublimiorum cacumina, ob aërem, nubes & vapores in arctius cogentem, non ſolum perpetua uligine madent, ſed accedunt etiam emiſſæ per pluviam & è nive diſcuſſa aquæ, quæ ob gravitatem ſuam ſubterraneos ductus atque ſalebroſos receſſus petunt, argillam, ſaxa ſabulumque pervadunt, ac tandem in collium convallibus prodeunt: quare quo magis montani apices pluvia perfunduntur, nivibus pruiniſque obruuntur ac rore conſperguntur, eo largius ſcaturigines laticem fundunt, eoque majus incrementum flumina capiunt. Sunt vero etiam nonnulli fontes, qui licet aliquandiu ſol ſit acutus & ſiccitas regnet, perpetuo tamen eadem quantitate undam emittunt; ſed hi ex fluvio aut lacu, in eminentiori plaga conſtituto, nec tam facile ſicceſcente, aquam nanciſcuntur, quæ terram limoſam laterariam offendens, ibi colligitur, & inde per varios mæandros, ſaxa & ſabulum, flexuoſo itinere pergit, & nonnunquam interjecta aliquot milliarium intercapedine, demum prodit, & ſi altum eſt comma, profundam, ſi vero humile, vadoſam ſcaturiginem efficit.

Quod ſi itaque aqua, interiora terræ pervagans, communis aut alius mineralis ſalis venas præterlabitur, partes ejus liquefactas ſecum aufert, & ad ſuperiora eluctans, fontes minerales, ſalſos & medicatos producit, quorum quidam largius, quidam parcius ſalino elemento imbuti ſunt, prout nempe ſolum ſale ſubterraneo magis vel minus redundavit, vel etiam aqua ejus majorem vel minorem copiam abſorpſit. Hinc ſcite non minus quam vere PLINIUS *H. N. lib. XXXI. cap.* 10. aſſerit: eandem aquarum eſſe indolem, ac terræ quam perlabuntur. Neque proinde eſt ut dubitemus, quin iis in locis ubi ſalſi fontes ſcaturiunt, in terræ viſceribus eximius ſalis apparatus reconditus ſit, quum id ipſum pluribus rationum momentis confirmari poſſit, quorum præcipuum eſt, quod ſalifodinis plerumque junctæ ſint ſalſuginis ſcatebræ. Conſtat id non ſolum Polonicarum exemplo, quæ præter adjacentes fontes, in ipſis fodinis ſalſum laticem emittunt, qui tamen incurioſius habetur, cum foſſile ſal ibi longe vilioris ſit pretii, ſed AVENTINI etiam *annales Boiorum* fidem faciunt, quod in Bavariæ oppido Reichenhalle, eo in loco, ubi jam ſalſæ ſcaturigines proveniunt, olim ſalem effoderint. Et GEORG. AGRICOLA *de rerum ſubterranearum natura lib. IV. pag.* 514. Stasfurdenſium ſalinarum mentionem injiciens, idem confirmat, *quin etiam*, inquiens, *Stasfurdi ſal in ſaxonibus fodi poſſet: nam æſtivo tempore campi ſale aſperſi eſſe videntur, & ſemper effluunt ſalſæ.* Similiter Norvici, celebratiſſima ob ſalis præparationem Angliæ urbe, rupes quædam ſunt, quæ non ſolum nitidiſſimum foſſile ſal prabent, ſed etiam ſalſuginem eructant, de quibus pluribus *Acta Anglic. p.* 881. videantur. Porro ſi ſal foſſile in aqua diſſolvitur & rurſus coctione coagulatur, ejuſdem indolis ac efficaciæ ſal emergit, quam quod è fontibus elicitur; quemadmodum etiam ſal Polonicum hoc modo Tarnovici depuratur. Sal quoque tabulatum, quod Halæ ad Oenum, nec non Salisburgi, copioſe paratur, ſal foſſile eſt, quod affuſa aqua in liquamen converſum & poſtmodum à ſordibus liberatum, igne ſubmiſſo iterum in ſalem redactum eſt.

Inprimis autem memoratu dignum eſt, quod ſalſugo, quæ Allendorffii ad Werram deprehenditur, pro diverſa anni tempeſtatumque conditione, diverſæ indolis ac conditionis ſit. Nimirum à bacchanalibus ad diem uſque Jaçobi, nec non cœlo per annum imbricoſo ac ſubſtillo, uberior & ſale magis onuſtus humor prodit, hiemali autem tempore anniſque ſitientibus, parcius nec adeo ſalſus profluit. Cauſa hæc ſubeſſe videtur. Tempeſtate pluvioſa & humida, major aquæ copia à terra abſumitur, latius in eadem diffunditur, altius quoque ad interiora ejus viſcera penetrat & plus ſalis ſubterranei abſorbet, adeoque uberiorem ſalſilaginis proventum gignit, quam aridis ac torridis temporibus.

Sed ne ſuſpenſum quendam teneat id, quo non nulli demonſtratam hactenus ſententiam in dubium vocare conantur, aſſerentes: cum jam ab aliquot ſæculis quædam è Germaniæ ſalinis excultæ ſint, dudum utique debuiſſe ſal foſſile abſumi, ſi earundem origo ab hoc arceſſenda eſſet; illud imprimis notandum eſt, quod iis in locis, ubi ſal ſubterraneum provenit, ampliſſimus ejus apparatus & ingens copia latitet, ita ut ſalinæ venæ aliquot milliaria in longum latumque diffuſæ ac diſperſæ ſint. Rariſſime enim contingit, quod ſalſa una propullulante ſcaturigine, non in confiniis aut ad diſtantiam aliquot lapidum plures earum ſaliant; quemadmodum id ſalinæ Ducatus Magdeburgici luculenter teſtantur, quippe quæ aliquot milliarium ſpatio circumſcribuntur, & interjecta haud ita magna intercapedine, Palæo Salzæ, Mega-Salzæ, Suldorfi, Stasfurti & Halæ exſtant, ne dicam, quod omnes urbis Halenſis fontes aliquid ſalis in connubio ſuo habeant. Porro ſalinæ, quæ Aſcaniæ, Erdebornæ, Franckenhuſæ, Arteræ & in Martisburgenſi epiſcopatu reperiuntur, non multum diſtant, & ob eandem ſalſuginis indolem, communicationem inter ſe habere videntur. Eodem etiam modo ſalſæ Bavariæ & comitatus Tiroleoſis ſcaturigines, ſedecim circiter milliarium tractu continentur, & ſibi invicem appoſitæ ſunt; uti in Hallein, Reichenhalle, Hallſtadt, Iſchel, Lambach, Auſſenſee, Halæ ad Oenum, ut adeo in aprico ſit, venas ſalinas longiſſime porrigi, latiſſime explicari, nec adeo facile poſſe conſumi.

Quapropter,

Quapropter, ut ad Halenſium ſalſorum ſcaturiginum contemplationem propius accedamus, extra omnem quoque dubitationis aleam poſitum eſt, eoſdem ſali ſubterraneo, ab affluente aqua dulci liquefacto, deberi. Quum vero unus idemque ſemper humoris effluentis ſit proventus, ſiva pluvioſa, ſive arida tempeſtas regnet, immo ſalſugo, ſi vacet fons, ad XXXVI. ulnas aſcendat, quin penitus reſtagnet: in proclivi eſt judicare, tum, quod conceptaculum, è quo initium ducit ſcatebra, aquam perennantem & nunquam exareſcentem contineat, tum etiam, quod cum aquis pluvialibus aut torrentibus nullum, aut tantum exiguum intercedat ipſi commercium. Superius autem jam jam monui, ſcaturiginem, ſi æquabiliter ſemper redundat, ex fluvio quodam, aut in lacu confluente aqua, originem ſortiri: quare ſi circumjectum Halenſe ſolum contemplamur, Salæ fluvius ſtatim ſe offert, qui non longe abeſt à ſalinis; ſed ex hoc ſcatebræ originem arceſſi poſſe, minus probabile eſt, eo quod interjectum inter ſontes & flumen interſtitium, tam exiguum eſt, ut terra ſalina in eo recondita, neutiquam ſufficere potuiſſet ſalſugini, per aliquot ſæcula tam liberaliter ſcaturienti, ſed jam pridem conſumi debuiſſet.

Hinc à remotiori & editiori loco ortus derivandus. Jam vero ad aliquot milliarium diſtantiam nullus, nec fluvius, nec lacus, ſublimiorem ſitum obtinens, deprehenditur, ac ſalſus ille Seeburgenſis lacus, qui duobus Hala diſtat lapidibus, dimidium milliare in longitudinem, ad ducentas & quod excurrit ulnas in latitudinem protenditur, & quibuſdam in locis altiſſimus eſt. Confluit in hunc aqua tam ex quamplurimis dulcis aquæ ſcaturiginibus, quam etiam ex adjacente dulci lacu, & rurſus per alveos quoſdam effluit, ac tandem in rivum, Salza dictum, coit, qui in Salam effunditur. Una aquæ ex hoc lacu depromtæ menſura, tres ſalis drachmas comprehendit & mirandum eſt, ſalem in eo nec augeri, nec imminui, licet ab aliquot annis quamplurimæ aquarum reſuſiones tractum hunc inundarint; adeo ut non immerito pro naturæ miraculo venditari poſſit, quod lacus ſalſus tam longe ab oceano remotus ſit. Studioſe itaque inquiſivi, unde dulci hujus lacus aquæ ſalſedo concilietur? Quod ſi enim à ſale foſſili eſſet, prona admodum conſequentia inde flueret, lacum hunc aut ſalſiorem fieri interdum, aut ſi non plus ſalis abſorbere poſſet, ab affluente copioſius dulci aqua ſalſedine privari, quod tamen non contingit. Tandem poſt curatiorem diſquiſitionem ac perluſtrationem deprehendi, quod priſcis temporibus in hoc tractu foſſile ſal exſtiterit, teſte Agricola, qui *l. c.* hæc prodidit: *ſalis montes multi & illuſtres ſunt in orbe terrarum. Exſtant tales in Germania, juxta Seeburgum & lacum ſalſum, qua itur verſus ſeptentrionem; ſed non caditur, quod ex hoc effluant fluvii, qui ſalis deferunt ramenta, & illi finitimæ regiones ſint, quæ puteos habent ſalſos, è quibus artifices tam affluenter aquas hauriunt, ut foſſili facile carere poſſint.* Accedit quod ante aliquot annos Erdebornæ, vicino lacui pago, ſalinæ jam exoletæ viguerint, quarum ſcatebræ hodienum ſalſum laticem emittunt, ac in lacum effundunt ejuſdemque aquam ſalſedine imbuunt, quæ ſemper eadem eſt, ob æquabilem jugiter per alveos aquæ emanationem. Ex hoc itaque lacu, qui ſublimiori urbe noſtra loco comprehenditur, quidam ſcaturiginum Halenſium incunabula non incongrue petere anniſi ſunt; ſed ad veritatem magis accommodatum eſſe videtur, quod non ſolum ſalſarum, ſed etiam aliarum profundiorum aquæ dulcis in urbe Halenſi ſcaturiginum, origo è flumine quodam alio arceſſenda ſit, eo quod iidem ex media, inter orientalem & ſeptentrionalem plaga, proficiſcuntur, quæ non ſolum eminentioris ſitus, ſed etiam fluvio, Mulda nempe, quatuor ab urbe lapidibus, irrigua eſt. Dulcis autem hæc eſt aqua, & ſolum ſalſa materia in ſubterraneis receſſibus refertum pervadens, demum ſalſedine imbuitur, quæ eo uberior & acrior eſt, quo magis à cœleſtis aquæ & torrentium acceſſu libera exiſtit. Quare ſi divitem ſalſilaginis venam illibatam ſervare velimus, eo cura dirigenda eſt, ut inſipidæ aquæ appulſum arceamus, quod contingit, ſi liquamen ſalſum montoſos tractus perlabitur, & argillæ, aut latertariæ terræ circumjectæ munimento, ab affluxu alius aquæ, tanquam in concluſo flumine defenditur. Neque dubitandum eſt, quin eadem Halenſium ſalſarum ſcaturiginum ſit ratio, quarum una, *der Teutſche Brunn* dicta, lapidibus ſepta eſt, altera vero, quæ *Hackeborn* appellatur ex rupis ſinu prorumpit; id quod lapis, qui ſciſſilis inſtar, ſcaturiginem ambit, nec non ille, qui ſub coctura cortinæ lateribus ſeſa apponit, teſtantur. Præterea quam eximie hi fontes à commixtione dulcis aquæ defendantur, ante aliquot annos, cum novum in confiniis ſalinarum excitarent fontem, innotuit: terra enim ad LXX. ulnarum altitudinem egeſta, nil niſi marga, lapidis inſtar ſub terra indurata, deprehenſa fuit, luculento teſtimonio, eandem tanquam promontorium oppoſitam eſſe eminentiori urbis loco, & impedire, quo minus defluentes hinc aquæ ſalſilaginem contaminent. Quid? quod ob eandem cauſam contingit, quod in civium cellis plerumque aqua ſtagnet, & ſolum Halenſe adeo irriguum ſit, ut effoſſa quinque vix cubitorum profunditate terra, aqua proſiliat. Multorum quidem huc uſque in eo defixus fuit labor, ut modum excogitarent, quo aquæ alienæ acceſſum à ſalſugine non adeo ſalſa, averterent; ſed quam difficulter id ipſum perficiatur experientia docet. Nec commodior datur ratio, quam ut in confiniis ſalinarum, & quidem in acclivitate illius regionis, qua torrentes decurrunt, putei, ſcatebris ſalſis profundiores, effodiantur, quo in iiſdem confluant ac colligantur.

Denique commemorabile adhuc eſt, quod in locis quæ ſcaturigines ſalino elemento parcius imbutas emittunt, herba quædam ſingularis, ſaporem ſalſum obtinens, ſuccreſcat, quam ipſe Staſfurdi nec non in pagia Kotſchau & Giebichenſtein inveni. Vocatur hæc à Botanicis Kaly & multæ ejus numerantur ſpecies, quæ à Tournefortio *pag.* 247. enumerantur ac potiſſimum in littore maris Hiſpanici propullulant. Artifices eam redigunt in cineres, & inde ſal alcali eliciunt, cujus in conficiendis vitris cryſtallinis eximius uſus eſt, quem etiam in finem illud a Venetis adhibetur, teſte Verulamio *pag.* 490. Aſportatur quoque in Galliam, nec non Hamburgum, unde Neoſtadium in Marchia advectum, cum aliis mixtum, nitidiſſimis vitris conficiendis inſervit.

CAPUT V.

De fontibus ſalſis Halenſibus & ſalſuginis quantitate.

SAlſi itaque Halenſes fontes in decliviori urbis regione, qua occidentem ſpectat, exiſtunt, eamque ob cauſam locus, qui eaſdem una cum caſis ſalariis comprehendit, Germanico nomine vocatur *das Thal.* Antiquiſſimus horum & profundiſſimus eſt is, qui antehac Vandalicus appellatus, jam nomine proprio *Gutgar* audit, quaſi dicas bene coquens. Hic ſublimius paulo reliquis conſtitutus, ſepimento excepto, XLV. ulnas altus, in arctius ſemper ſpatium coit, circumpoſitis tam in ſuperiori, quam media regione ſarmentis, ne circumjectæ terræ pondere comprimatur ac collabatur; interius vero circumquaque con-

tabulatus, ac in inferiori fundo craticula inſtructus eſt, per quam ſi pertica adigitur, nigricans & limoſa colluvies ſubeſt. Scatebra jugiter in altum ſpuit ſalſuginem, quæ, ſi inferius ſedimentum non conturbatur, perſpicua atque pellucida eſt; quod ſi vero altius paulo ad XIV. ulnas liquamen aſſurgat, (quod XXIV. horarum decurſu contingit) ſalſum illum liquorem, qui inter tabulationem ac ſarmentorum rimas ſtagnans, fœculentus factus eſt, iterum abſorbet & exinde pauliſper obſcuratur. Id vero præ reliquis hic fons præcipuum habet, quod ſalſilago nonnunquam turbulentior exiſtat, majorem ſpargat odorem ac effuſa validius ſpumas agat, quam plerumque ſolet, quod ii, qui in ejus actione collocati ſunt, tempeſtatum viciſſitudini cœlique mutationi tribuere ſatagunt.

Alter horum fontium, quem vocant Germanicum (*den Teutſcken*) à priori occidentem verſus ad quinquaginta paſſus remotus eſt & depreſſiorem ſitum obtinet, nihilo minus ad XXXVI. cubitos ima verſus porrigitur. Vena ejus ex euro aquilonari plaga proveniens, ſalſuginem puram ac limpidam liberaliſſime fundit, adeo, ut nonniſi penitus exantlato fonte, incunabula ejus perſpicere liceat, & vacante eodem, liquamen contentum XXIV. dierum ſpatio tantopere increſcat, ut ob ſitum fontis humiliorem, tranſcendat ſepimentum atque reſtagnet.

Ab hoc vix ſex paſſuum intercapedine recedit tertius, quem peculiari denominatione vocant *Metrutz*, cujus altitudo ad XXXIX. ulnas accedit, ubi ex gracili vena fœculentam ac turbidam undam emittit.

Quartus *Hackeborn* dicitur, & longius à reliquis disjunctus, in eminentiori plaga conſtitutus eſt, ac in petroſa caverna, effoſſus in fundo cuniculorum inſtar, laticem protrudit, profunditate ejus ad XL. ulnas protenſa. Scaturigo parcius cæteris eructat ſalſuginem duriuſculam, quæ fortiori quidem igne indiget, ſed ſalem bonum ac rigidum concedit.

Præter jam memoratos quatuor fontes, ante aliquot annos quartum elicere anniſi ſunt, qui præaltus ad CXXXVI. ulnas eſt: ſed vena gracilis, nec ſale adeo dives eſt.

Pervulgata de his fontibus plerorumque eſt opinio, quod primus ſecundo, hic vero tertio pabulum præbeat, adeoque unam tantum, in primo nempe fonte, eſſe ſcatebram, ex quo per commiſſuras ac terræ mæandros ad reliquos tranſcendat ſalſus latex; in quam procul dubio inducti ſunt operariorum & experientiæ teſtimonio, quo conſtat, ſi is, qui *Gutgar* dicitur, diutius & crebrius exercetur, alter, nempe *der Teutſche*, diminutionem patitur; contra vero ſi non exantlatur prior, poſterior largius ſcaturit. Similiter ſi ex altero multum & diu hauriunt, tertius, qui *Metritz* audit, parcius, vacante vero illo, largius laticem emittit. At vero, licet de veritate hujus rei non dubitem, neutiquam tamen exinde conficitur, quod una tantum ſit vena & ſcatebra, quæ tribus hiſce fontibus ſalſuginem impertit, cum, uti ex ſequentibus plenius innoteſcet, tam ſalſilago, quam ſal ex iis elicitum, admodum inter ſe differant. Proinde non dubitandum eſt, quin quilibet fontium propria gaudeat ſcaturigine, licet quoque non negari poſſit, quod inter hos commercium quoddam intercedat, cui diminutio, quam exhauſto uno, alter experitur, tribuenda eſt. Quum enim fluida æquilibrio admodum gaudeant & graviter deorſum premant, contingit inde, ut aqua collecta, & in ſubterranea caverna in ſublime ob copiam elata, ſubjecta vacua & aëre repleta loca petat eademque occupet.

In determinanda vero ſalſuginis ex quatuor fontibus provenientis copia & affluentia, quæ aliquot abhinc annis juſſu potentiſſimi Boruſſiæ Regis curatius explorata eſt, Veteres, teſte HOHNDORFFIO *in Haligraphia* prodiderunt, ex iis hebdomadis, quæ ſalis coctura tota impenditur, ſpatio, ſedecim mille ſexcentas & octoginta ſitulas educi poſſe; quod tamen ita intelligendum, non quod ſingulis ſeptimanis hic capedinum numerus ex iis hauriatur, ſed quod idem requiratur, ad reditus, quæ inde Regi, ſalinarum dominia & operariis cedunt, perſolvendos, quemadmodum etiam ſuperiori memoria, vacantibus per aliquot dies fontibus, totidem ſitulas extraxerunt. Quod ſi enim per ſingulas hebdomades exercentur, non pluris quam quindecim mille capedines largiuntur. Ejuſmodi ſitula, ex conſtitutione Erneſti Archiepiſcopi, anno CIƆCCCCLXXXII. promulgata, comprehendit octo amphoras, quæ hunc in finem fabrefactæ, in locis quibuſdam publicis aſſervantur, & duodecim menſuras Halenſes, quarum quælibet duas ſalſilaginis libras continet, replent; adeoque una capedo duos ſalſuginis centenarios cum duodecim libris comprehendit, & ex novem harum quatuor ſalis glebas, quas dicunt *Sticke*, conficiunt. Quod ſi itaque jugiter per quinquaginta hebdomades, duabus nempe ad feſtorum dierum vacationem deductis, ſalſugo è fontibus exantlatur, 750000. capedinum numerus conflatur, è quibus 333332. ſalis glebæ elaborari poſſunt. Et quum ad duodecim tonnas, quæ ponderis genus, quod *Laſt* dicitur, conficiunt, complendas, triginta duo ſalis glebæ requirantur, uti que apparet, quotannis ad minimum undecim mille ejuſmodi pondera, ſive trecentos & triginta mille ſalis centenarios, elaborari poſſe.

CAPUT VI.

De quantitate ſalis quem ſcaturigines in Halenſibus aliiſque ſalinis complectuntur.

DUplex eaque optima uti omnia fluida, ita etiam ſalſilaginem examinandi ratio eſt, quæ vel ignis miniſterio, vel ſine eo adornatur. Prius fit ſi certa quædam pondere, aut menſura determinata liquoris quantitas, igni committitur, ut humor, relicta materia ſolida, in auras diffugiat; poſterius vero inſtrumento ſtatico perficitur: cui ſcopo accommodari poterit hydrometer ex aurichalco conflatus, ad quem fabricandum, ipſe celebri apud Lipſienſes Mechanico, LEUPOLDO, primus auctor ac monſtrator fui, vel etiam aliud inſtrumentum, hunc in modum parandum. Nimirum parva phiola ex vitro, ſuccino aut ebore fabricata, injecto capiti ejuſdem hydrargyro, aut plumbo granulato, ita concinnatur, ut aquæ pluviali immiſſa, æquilibrium obtineat, ſive ut collum ejus exacta æqualitate aquæ ſuperiora tangat, nec emineat, nec ſubmergatur: tum in collo ejus certi gradus deſcribuntur, & injecto aquæ ſale, quo uſque aſſurgat annotatur, ex quo poſtmodum colligitur, quantum hæc vel illa ſalſilago ſalis comprehendat, quo major enim ejus eſt copia admixta, eo altius phiola collum effert. Ut vero hydrometer ejuſmodi rite præparetur tenendum eſt: aquam ad experimentum non pondere, ſed menſura exigi debere, ita nimirum, ut v. g. menſura pluvialis vaſi indatur, immiſſoque eidem inſtrumento, ſalis drachmæ duæ adjiciantur, & quoad emineat collum obſervetur, ſimulque in eodem deſignetur. Porro duæ ſalis drachmæ rurſus addantur, & eminentia lineola iterum deſcribatur, illudque tamdiu repetatur, quam aqua quinque ſalis uncias abſorpſerit. Sæpius enim minus recte conficiuntur ſcapes hydrometricæ, & vel in æquales gradus diſpeſcuntur, cum tamen iidem in inferiori parte in anguſtius coëant, vel etiam collum incondite effictum eſt, ut circuli in eodem, ob nimiam, qua ſe mutuo contingunt, propinquitatem, non ſufficienter internoſci queant. Non minus vitium eſt, ſi determinatum aquæ

pondus

pondus c. c. libram recipimus, & admixta ſalis ſemuncia, gradum obſervamus in inſtrumento, eo quod confecta hoc modo lance, non exacte ſalis in aqua contenti pondus inquirere poſſumus, quum licet ponderata ſalſilagine, idem gradus quam in aqua ſale impraegnata notetur, neutiquam eandem ſalis ineſſe eidem copiam exinde conficiatur. Quare & illud inprimis notandum eſt, quod hydroſtatica ejuſmodi inſtrumenta, certæ cuidam dimenſioni & menſuræ accommodate effabricari debeant. Et quum menſurarum, pro diverſitate locorum & regionum, diverſa admodum ſit ratio, commodiſſime per libræ pondus, quod ubique ferme idem eſt, ſupputatio, quantum nempe ſalis in humore contineatur, inſtituitur. Ex hoc enim fonte ingens inter eos, qui de ſalinis & quantitate ſalis in iis quædam prodiderunt, ortus eſt diſſenſus, ut aut non exacte inſtitutum eſſe examen, aut ditiores olim fuiſſe venas ſtatuendum ſit: videlicet de noſtris THOLDEN in *Haligraphia* memorat: quod fons, dictus *der Teutſche*, XII. uncias, alter *Gutgar* XI. cum drachma dimidia, tertius *Metritz* eandem quantitatem, & quartus *Hackeborn* X. uncias, unam & dimidiam drachmam ſalis in complexu ſuo foveat, cui calculo ſubſcribit etiam UNZERUS in tractatu *de ſale*, quum tamen curatius capto tentamine, longe minor reſultet contentorum quantitas.

Proinde ingenue tradam, qua ratione ego examen ſalſuginis noſtræ adornarim. Nimirum quum ſtatera & pondus, quæ ad tentamina adhiberi ſolent, exactiſſima ſint, hiſce etiam ſalſuginem ponderando tentamento commiſi, eoque compertum habui, quod XXV. ſalſilaginis libræ, ex fonte, quem vocant *den Teutſchen* hauſtæ, ſalis quinque libras, tres uncias & ſeptem drachmas, ex fonte *Gutgar*, itidem quinque libras duas uncias, ex fonte *Metritz*, quinque libras, ex fonte *Hackeborn* vero, quinque libras & duas ſalis uncias complectantur; adeoque prioris libra una cuſtodit ſalis tres uncias & drachmas tres, ſecundi tres uncias & drachmas duas, tertii tres uncias, drachmam & triginta ſex grana, quarti denique tres uncias & drachmas duas. Et quum una ſalſuginis menſura Halenſis, è fonte, *Teutſch* appellato, duas libras & duodecim uncias pondere æquet, ſupputatione facta, ſalis novem uncias & drachmas tres eidem ineſſe conſtat; id quod etiam evaporatione facta comprobatum eſt: ſalſugo vero è quatuor fontibus confuſa, novem uncias & duas drachmas largitur.

Præterea ſpecificam ſalſilaginis, quæ ex quatuor fontibus educitur, gravitatem, comparatione ſimul cum aqua facta, exploravi hac ratione: vitrum quoddam primum aqua replevi & in trutina ſuſpendi, ubi pondus ejus LXXXIX. libras & decem uncias æquabat, poſtmodum effuſa aqua, ſalſuginem è fonte *Teutſch* eidem vitro infudi, & pondus ejus iterum exegi, eoque ad CII. libras accedente, animadverti, ſalſum liquamen duodecim libris, undecim unciis & duabus drachmis aqua gravius eſſe. Et quum liquamen fontium *Gutgar* & *Hackeborn*, æquipondium, nempe centum libras & duas drachmas obtineat, hoc duabus libris, quinque unciis & drachma ab iſta præponderari, nec tam ſale fœtum eſſe conſtitit.

Porro experimentum feci, quænam ſimilitudo aquæ cum ſalſugine intercedat: & diſſolutis hunc in finem ſex & dimidia ſalis unciis in aquæ ſextario, ſalituram exinde productam remenſus ſum, eandemque nona parte auctiorem eſſe deprehendi, ita ut oppleta priſtina menſura duæ adhuc ſupereſſent unciæ.

Denique mentio adhuc injicienda aliarum Germaniæ ſalinarum, quas quidem omnes adire mihi non licuit: nihilo minus ea quæ ex civium & indigenarum narratione mihi innotuerunt, commemorare placet. Videlicet ditiſſimam omnium & ſale maxime onuſtam ſalſilaginem eſſe ferunt, quæ in Hungariæ vicino Eperiæ pago, Schower, nec non in vico Bavarico Reichenhalle provenit, cujus libra quatuor ſalis uncias cum ſemuncia & duabus drachmis largitur. Porro Lüneburgenſis ſalſuginis libram quatuor ſalis uncias, Staſſurdenſis tres, Mega-Salzenſis duas cum dimidia uncias & drachmam, Palæo-Salzenſis, nec non Suldorffenſis, unciam cum drachma dimidia, Franckenhuſanæ unciam & tres drachmas, Allendorffenſis unciam cum ſemuncia, Aſcanienſis, Colbergenſis & Salzungenſis unciam ſalis complecti conſtat.

CAPUT VII.

De Salis Halenſis præparatione, ligni aliiſque compendiis.

ÆDificium in quo Halæ ſalis præparatio adornatur, peculiari nomine dicitur *in Roth* & ſalſilago *die Soole*. In hoc terræ infoſſum eſt conceptaculum, *ein Soolfaſs*, quod CCXL. circiter ſalſuginis ſitulas capit atque cuſtodit. Porro in caſa hac ſalaria focus eſt conſtructus, cui trabes duo oblique ſuperpoſiti ſunt, cum impactis ferreis cortinam ſuſtinentibus uncis, quo poſſit commode demitti iterumque reponi.

Cortina, quæ ſex ulnas cum dimidia in longitudinem, quatuor cum dimidia in latitudinem extenditur, ac dimidiæ profunditatem obtinet, ſi per integram hebdomadem ſal in eadem coquitur, ter repurgatur hunc in modum: ſuſtollendo demittunt eandem, & ante fores conſtituunt, ſuppoſitoque in latere baculo, ſtramen accenſum ſubdunt; tum erecta illa, malleis materiam lapidoſam, fundo adhæreſcentem & *Schöp* dictam, excutiunt, ac tandem cineribus & ſanguine bubulo eam obliniunt atque in ſtatione priſtina collocant.

Ad molem ſalis, quam vocant *ein Werck*, ſive duas glebas *zwey Stücke*, elaborandas, quatuor & dimidia ſalſuginis capedines ſive XXXVI. amphoræ requiruntur. Infuſa hac liquaminis in cortinam copia, ſalinator fortem ſubmittit ignem, & ſanguinis bubuli tantum affundit, quantum calathus ad medietatem capit, quo ſal exinde repurgetur. Ut primum ebullire incipit ſalſugo, ſpumas fortiter agit, haud ſecus ac carnes, quas ſedulo deſpumant, & tum abjectis purgamentis, tam pellucidam atque perſpicuam faciem induit, ut ipſe fundus transpareat, quod horæ ſpatio contingit. Simul ac coire incipit & glebulas protrudit, flammam pauliſper reſtinguunt & cortinæ ſuperſternunt tres aſſeres, ne aura & ventus frigidior irruat, & ter horæ ſpatio aliquot zythi calathos infundunt, quo granoſum evadat. Hoc facto, intactum ſinunt tantiſper, & carbones ad coagulationem perfectam (*zum Söcken*) addunt, ſuperiora ſucceſſive eximunt & qualis duobus, tignis impoſitis, indunt, quod dicunt *vollſchütten*, iiſque completis, ad aliquot ſpithamarum altitudinem cumulum addunt, donec omne ſal fuerit extractum. Univerſum autem negotium quatuor horis abſolvi poteſt, ideoque ſalinatores plerumque intra diem & noctem duodecim ſalis glebas (*Stücke*) conficiunt, licet MATTHESIUS *in Sarepta pag.* 498. & THOLDEN *l. c.* tradant, quod priſca memoria quatuordecim elaborarint.

Ad tigna foco ſuperſtrata, ex deſtillante lixivio ſalino, concreſcunt ſtiriæ, quæ una cum illo, quod guttatim delapſum in foco coagulatur & *Pot* appellatur, in uſum animalium cedunt, eodem modo ac in Hungaria, Polonia, Ruſſia, Tranſylvania, Boruſſia nec non Græcia ſalis foſſilis fruſta animantibus objiciuntur, ut ejus uſus internam corruptionem & morbos arceat.

Materiam ignis hic loci ſubminiſtrat aut lignum aut carbones bituminoſi, quæ æquabilem ſemper flammam

ſervant; unde fit, quod ſarmentis & ſtramine ſubmiſſis, ſal non tam bonæ notæ evadat.

Optimum autem & maxime acceptum ſal, his potiſſimum dignoſcitur indiciis, ut ſcilicet ſit leviter ſpongioſum, candidum, leve, majora paulo grana obtinens & ſiccum; ignobile vero gravitate, compacta nimis mole, colore cinericio & madore ſeſe prodit. Quapropter ut ſalinatores nitidum & præſtans ejuſmodi ſal obtineant, has cautiones & præceptionea tenere oportet.

I. Sanguis bubulus non nimia pinguedine imbutus, ſed penetrantis, volatilis odoris eſſe debet; eo quod omnis pinguedo ſalis coagulationem impedit, illudque molle ac farinulentum efficit; contra vero ſi is ipſe multas fuſcas, flavas & compactas ſpumas ejicit nitidiſſimus ſal evadit. Nonnunquam enim ſalſugo limoſa eſt, ideoque ſanguine hoc bovillo, vel etiam albumine ovi, ſpuma concitanda eſt, quo cum eadem ſimul ſordes, quibus conſpurcata eſt, demantur.

II. Ad granulationem multum confert lenior ignis: quotidiana enim experientia compertum eſt, aucta nimis, inprimis circa finem, flamma, non tam copioſum, nec tam leve ac granoſum ſal fieri, ac ſi coctio leniter procedit.

III. Coagulationem quoque promovet ſi non cereviſia, ſed zythus (*Breyhahn*) aut Lobeiunenſis cereviſia, quæ ſubacida eſt, aut quod melius adhuc eſt, vinum, ſub coctione admiſcetur. Quin immo periculum feci & inſtillavi rectificati vini ſpiritus unciam, loco cereviſiæ, quo inſignem & notabilem immutationem ac coagulationem animadverti, ſale candidiſſimo & admodum granoſo evadente. Spiritus enim vini egregie facit ad omnium ſalium cryſtalliſationem, eo quod unguinoſam & unionem ſalinarum ſpiculorum impedientem ſubſtantiam abſorbet, & ſalſas è liquore in fundum dejicit particulas.

IV. Sal qui ſub coctione concrevit, ſpathula provide eximendus eſt, ne nimia inde concitetur commotio & grana iterum disjungantur. Hinc *Acta Anglic. pag.* 885. præparationem ſalis Norvicenſis, quæ conformis admodum noſtræ eſt, tradentes, memorant: quod ſal in minoribus paulo cortinis, bihorio circiter confectum, longe melius in aëre perduret eo, quod in profundioribus elaboratur & ſemper è lixivio extrahitur; licet hoc, illo ſit mollius, magis granoſum ac levius.

V. Commemorabile eſt, quod ſal, repurgata ab adhæreſcente lapide cortina, primum coctum, non eandem bonitatem, levitatem, eundem nitorem idemque pondus adipiſcatur, ac id, quod poſtmodum elaboratur. Tum enim flamma fortius ac propius ſalſuginem feriens, granulationem impedit, quippe quæ longe melius procedit, ſi lapide adhæreſcente interjecto, acceſſus quodammodo retinetur: neque tamen ut ad nimiam molem ac craſſitiem lapidoſa iſta materia concreſcat concedendum eſt; eo quod plus ligni, aut alius pabuli flammæ, ad coctionem requiritur.

Denique de ligni compendiis in ſalis præparatione quædam dicenda ſunt. Et focus quidem opportunius jam eſt conſtructus, ut longe minor ligni copia ſalis coctioni ſufficiat; neque dubium eſt, quin plura adhuc excogitari poſſint artificia. Noſtra hac de re ita fert ſententia: in qualibet caſa ſalaria duos conſtituendos eſſe focos, cum cortinis duabus, quarum altera paulo minor, altera vero ſolitæ ſit amplitudinis, latior tamen & fundo non adeo impreſſo. Hæc loco conſueto reponenda erit, ut in ea ſub continua, leniori tamen flamma, plenaria ſalis elaboratio perficiatur; illa vero poſt hanc ſublimius conſtituenda, quo ignis, priori ſubmiſſus, & ab eo excitatus calor, per focum ejus ſimul tranſeat & demum ex infumiculo egrediatur. Tum ſalſugo frigida huic infundenda, ut incaleſcat, eaque calefacta ac in majorem illum catinum derivata, nova denuo affundenda, ut ſemper calida ſit, nec novus ac fortis ignis ad ejus calefactionem admovendua ſit.

Alia commodis lignique compendiis ſerviendi ratio eſt, ſi ſalſuginem leviorem & non adeo ſalſam artificiia quibuſdam, quæ dicunt *Leck-oder Gradier-Wercke*, tractant, & disjecta aëris beneficio nimia humiditate, eam ſale magis onuſtam reddunt, quod ſolenne eſt Allendorffii, Nauenhemi, Niddæ, Salzungæ, Lucenæ, Aſcaniæ & alibi. Sed ſumtus haud exigui impendendi ſunt ædificio, in quo tamen vix tantum ſalſuginis præparari poteſt, quantum duabus cortinis coquitur. Præterea ſubjecti ſtraminei faſciculi quotannis putreſcunt, à ſarmentis vero, loco illorum ſuppoſitis, ſali amaricans ſapor conciliatur. Imbres quoque conceptacula ſæpius corrumpunt, & ros iterum ſeſe liquamini inſinuat, totumque negotium minus exoptato ſuccedit, niſi ſiccitaa per annum regnet, & commodiſſime tantum adornatur vento boreali & orientali ſpirante, vernali atque æſtivo, non autem hiemali tempore.

Nonnulli eundem in finem ſalſilaginem frigori exponunt atque gelari ſinunt, & aptiſſima eſt huic ſcopo illa, quæ duas aut unam cum dimidia ſalis uncias comprehendit: quæ enim tres, quatuor aut quinque uncias cuſtodit, nunquam frigore denſatur, dimidia vero aut una uncia fœta, tota in glaciem abit. Sed negotium cum magna ſalſuginis copia non procedit.

CAPUT VIII.

De natura, indole ac viribus ſalis Halenſis.

TRanſcendimus jam ad conſiderationem indolis ac virtutis ſalis noſtri, quibua potiſſimum ab aliis ſalis communis ſpeciebus dignoſcitur atque diſtinguitur. Notiſſimum enim non ſolum eſt, maximam inter ſalia intercedere differentiam & unum præ alio pluris æſtimari; ſed experientia quoque conſtat, hoc, illo magia eſſe granoſum, candidius, acrius, durabilius, ſalubrius & ad ciborum condimentum carniumque ſalſuram aptius. Ut igitur noſtra hac de re innoteſcat ſententia, hanc interponimus: ſicuti in tota univerſi hujus compage, una tantum eſt aqua, unus per fermentationem paratus ſpiritus ardens, unus mercurius, unum volatile ſal, unum acidum, nitroſum ac vitriolicum ſal; ita pari ratione unum idemque ſal commune eſt: ſed quum plures alienæ, terreæ, lapidoſæ, ſulphureæ, calcariæ, minerales ac pingues particulæ cum hiſce corporibus connubium ineant, diverſa exinde emergit eorum indoles; & ſal commune idem ſemper obtineret ingenium, ſi quis pingues, terreas calcareaſque ab illo artificioſe ſegregare noſſet partes. Eſt autem inter communia ſalis ſpecies puriſſimum marinum & foſſile depuratum ſal, nec non illud foſſilis genus, quod ob nitorem ac pelluciditatem gemmeum appellatur; illud vero quod effoditur & ex liquamine ſalſo paratur, multum utique cum his differentiæ alit. Quum enim ſubterranei tractus varii generis ſalibus, lapidibua, terris & vaporibus referti ſint, quæ multiplici ratione, tam ipſius ſalis connubium, quam aquæ venas ſalis perluentis ſocietatem, adire poſſunt; facile conſtat, illud, quod depuratione ab his ſordibus liberatum eſt, reliqua puritate antecellere, cujus notam præbent cryſtalli candidæ ac duræ. Nihilo minus tamen ex ſale fontano, adeoque etiam noſtro Halenſi, candidum, purum, acre ac nitidum ejuſmodi cryſtallinum ſal facili negotio elaborari poteſt; per iteratam nempe ſolutionem ac coagulationem, qua linguea, ſulphureæ & lixivioſæ adhuc commixtæ ſordes ab eodem ſeparantur. Nimirum aut ſalſugo ipſa in calido hypocauſto fornaci imponitur, ut humor ſucceſſive in auras avolet; aut ſal

jam

jam elaboratum in crucibulo ignis miniſterio in fluorem redigitur, tum in cœleſti pura aqua iterum diſſolvitur, ſolutum per colatorium trajicitur, ac tandem concretioni exponitur.

Quum itaque diverſa ſalium bonitas ſit, differens quoque eorum eſt uſus & diſpar utilitas. Depuratum ſal marinum & foſſile, nec non ſal gemmæ, omnium puriſſima ſunt, foſſile acerrimum & in aëre maxime durabile, fontanum vero & iterata coctione ex marino paratum, corpori humano maxime accommodatum eſt atque proficuum; eo quod per ignis torturam, rigidiores, aſperiores & acutiores ejus partes infringuntur ac tenuiores mollioreſque redduntur, ne tam acriter carneas corporis fibrillas ac membranas aggrediantur, non tam alte iisdem ſeſe inſinuent eaſque rodant, neque tam promte ſcorbuto, ulceribus ſanguiniſque impuritati anſam & pabulum præbeant: quo nomine ſuſpiciendum inprimis eſt noſtrum ſal, quod præter temperatam indolem, non ſolum in complexu ſuo ſovet alcalinum amarum elementum, ſed etiam facili negotio ex humorum vitalium connubio iterum ejicitur, iisdem non ſpiſſitudinem inducit, & promtiſſime per urinariorum meatuum excretoria ejicitur. Proinde in Germania, & maxime in noſtris his regionibus, ſalis Lüneburgi & Halæ proventus omni æſtimatione dignus eſt; quorum tamen prius durius eſt & acrius, id quod ex utriuſque ſolutione, guſtu explorata, innoteſcit, poſterius vero ex plurimorum ſententia ad ciborum, piſcium, butyri aliorumque ſalſuram multo aptius eſt illo. Non quidem negandum eſt, Halenſe ſal, ob alcalini connubium, humiditatem ex aëre in principio abſorbere, & poſtmodum ſubſidere atque concidere, ſed haud difficulter fluxile hoc elementum ab eodem ſeparatur, ſi nempe liquamen ſalſum, quod à glebis deſtillat, nec non illud, quod finita coctione remanet, non turſus ſalſugini in conceptaculo admiſcetur. Accedit, quod licet ſal noſtrum recenter paratum humiditatis quippiam ex aëre admittat; attamen ſi diutius in eodem detinetur, copioſe amplioni & capaciori vaſi inditum, procedente tempore ſicceſcit, compactum evadit ac durum, ut in aere perduret & ſine liquationis periculo navigiis vehi & alio rſum tranſportari poſſit. Humiditas enim partim inferiora petit, partim etiam acidum vitriolicum ſal, quod in aëre hoſpitatur, calcareum & alcalinum elementum, quod humiditatem abſorbet, in fixiorem ac conſtantiorem ſtatum traducit.

Commemorabile eſt quod ex ſalſo iſto liquamine, quod guttatim à glebis decidit, per coctionem parari poſſit *ſal* amaricantis ſaporis, quod **XXIV.** horarum ſpatio aëri expoſitum madeſcit ac liqueſcit, & cujus ortus procul dubio ſulphureæ & calcareæ terræ, quam ſalſugo perlabitur, tribuendus eſt. Quum enim ex acidi ſalis communis & terræ calcariæ connubio, amarum ſal emergat; pleræque autem ſalſarum ſcaturiginum in nigricante aut bituminoſo ſolo comprehendantur, aut terram calcariam, gypſeam vel ſeptiſormem perluant; hinc fit, ut aquæ præterlabentes partes quaſdam ſorbeant & ſecundo flumine ſecum auferant, quæ ſal amarum, à Listero ſalis calcarii nomine inſignitum gignunt, quod ob virtutem aperientem & diſcutientem non inſalubre eſt, & in quamplurimis medicatarum aquarum deprehenditur.

Non minus memoratu dignum eſt, quod in fontibus, quos dicunt *den Teutſchen und Hackeborn*, in fundo ad ipſius ſcatebræ ora compacti ac duriores ſalſi lapides, ex ſtratis quaſi conflati, concreſcant, qui eandem ſibi vindicant originem cum lapidoſa illa materia, quæ cortinæ lateribus adhæreſcit, ac trium dierum ſpatio ad duodecim librarum pondus increſcit, calcariæ ſcilicet, à ſalſugine in ſubterraneis meatibus abſorptæ terræ.

Tandem non prætereundum eſt, quod ſi ſalſugo unius fontis ſola, nec cum aliis commixta, igni committatur, elicitum ex ſingulis ſeorſim ſal, differentis quadammodo indolis ſit. Nimirum illud quod ex fonte *Gutgar* appellato paratur, reliqua candore ac mollitie antecellit, ex fonte *Teutſch* productum, minora granula obtinet & compactum eſt, è fonte *Hackeborn* granoſum, nitidum ac candidum eſt, ac denique id, quod fons *Metritz* largitur, non tam albi coloris eſt ac è reliquis. Accedit quod ſalſugo fontium *Gutgar* & *Metritz* longe citius ac promtius ebulliat, quam reliquorum, eo quod aquam vehunt lævem & mollem, quæ pinguem limoſum ſolum tranſiit, illi vero aſperiorem & lapidoſam, per calcariam & gypſeam terram tendentem undam, trudunt. Hinc Matthesius *in Sarepta pag.* 497. aſſerit, quod ſalis coctura cum unius fontis ſalſilagine non commode adornetur & inſtituatur: & Veteres ſapienter conſtituerunt ac ſanciverunt, ut ex confuſa ſcatebrarum ſalſilagine, ſal conficeretur.

CAPUT IX.

De efficacia ac utilitate ſalis communis, inprimis Halenſis.

Asſeruimus jam in præfatione hujus commentationis, quod ſal commune jure inter rerum conditarum præſtantiſſimas, utiliſſimas & optimas connumeretur; nunc ſpecialius paulo, brevibus tamen, ejus indolem, vires ac uſum indagabimus & explanabimus.

I. Præcipuum ſalis communis eſt, quod in cryſtallos cubicas concreſcat; ſicuti nitroſum ſal, priſmaticam, & aluminoſum ſexangularem, ſub coagulatione induit figuram.

II. Aqua communis nullum ſal tanta copia abſorbet quam commune; ita ut ejus libra ſex ſalis uncias diſſolvat, cum vix quatuor nitri unciæ & minus adhuc aluminis & vitrioli pondus, in eadem liqueſcant.

III. Omnia alia ſalia hominibus non adeo ſunt proficua, ſed ſæpius noxia; commune autem, niſi abundantius ingeratur, quotidie innoxie aſſumi poteſt: quinimmo hoc ſal ipſam plantarum ſubſtantiam ingreditur, teſte herba Kaly.

IV. Aër ſalinis particulis refertus homini non infert detrimentum, exemplo eorum, qui in ſaliſodinis Polonicis, jugiter continentibus diebus, immo nonnunquam noctu ac interdiu, labores obeunt & vegeti, ſani atque obeſi ſunt. Ipſe quoque vapor, qui in caſis ſalariis ex ſale atque calore exſurgit, ſuavis odoris eſt ac ſaluber, aperitiva & exſiccante virtute præditus, quare etiam ſalinatorum plurimi, robuſti, ſani ac validi ſunt.

V. Eximia quoque ſalis virtus eſt, quam uſu externo, arcendo putredinem, præſtat. Veterum olim fuit mos, ut liberos recens natos muria abluerent, autumantes, corpus hac ratione firmari ac indurari, teſte Cælio Rhodigino *in S. lectionibus*, qui etiam memorat, Ægyptios mumiarum præparationes & cadaverum balſamationes ſalis ope adornaſſe & perfeciſſe. Neque ignotum eſt varia non ſolum carnium ac piſcium genera, ſi ſale adſpergantur, diu admodum conſervari poſſe, inprimis in ſicco minuſque calido loco, ſed etiam plantas & ſuccoſos fructus, per ſalſuram à corruptione defendi poſſe, uti ſunt cucumeres, aſparagus, faſeli, cynaræ ac cepæ. Enim vero ad balſamationem humanorum cadaverum nihil æque aptum eſt & accommodatum, ac ſal commune, aliis quibuſdam ſalibus nuptum; qua methodo, ipſe ante aliquot annos, primarii cujuſdam aulæ viri cadaver, ferventiſſima æſtate obturavi & illibatum ſervavi. Et ipſe omnes propemodum corporis humani partes, jam a decennio

in

in liquore quodam, ex ſale communi, aliis adhuc remixto, conflato, incorruptas ac tam vividas poſſideo atque aſſervo, ac ſi demum eſſent exemtæ.

VI. Non minor eſt utilitas, quam corpori humano & reliquorum animantium ſal, interne adhibitum, concedit. Licet enim nunquam, nec in fluidis, nec ſolidis animalium partibus, ullum ſalis veſtigium proprie deprehendatur, ſed illud ipſum ſemper iterum per alvi, ſudoris ac urinæ evacuatoria è corpore proſcribatur; nihilo minus tamen ejus uſus ad morbos, qui ex humorum affluentia & corruptione oboriuntur, præcavendos, eſt ſane præſtantiſſimus. Videlicet, cum corpora animantium à putredine in quam admodum prona ſunt, per jugem atque perennem ſanguinis humorumque curſum defendantur, ſal autem fibrillas ſtimulando, hunc non ſolum intendat, ſed etiam ut ſuperflua ac noxia eo promtius per alvum & ductuum urinam excementium oſtia foras dimittantur, & corpus à ſuperfluis, acribus ac humidis partibus repurgetur, efficiat; nullum utique eſt dubium, quin ſal, modice uſurpatum, ab omnibus impuritatibus ipſoque ſcorbuto cuſtodiat. Hinc etiam experientia compertum habemus, quod ii, qui parcius cibos ſale condiunt, ſæpius morbis tententur, ac longe facilius multoque magis ſanguinis impuritatem contrahant, iis, qui eodem ſufficienter utuntur. Ex adverſo autem nimius ſalis uſus admodum inimicus eſt atque damnoſus, eo quod hoc ipſum intimius carnis poros ſubiens, fibras ejus rodit, corrodit humoribuſque infenſam ſpiſſitudinem infert: id quod iis, qui jam ſanguinem lenteſcentem & craſſiorem alunt, motu corpus non exercent & parcius bibunt, eo pernicioſius eſt, & ad ſcorbutum, ſcabiem, ulcera atque dolores promtiſſimum parat aditum.

VII. Præter memoratam hactenus ſalis in animantium corpora operationem, peculiaris & commemorabilis adhuc eſt illa, quam in aliis, quæ vita & nutritione deſtituuntur, exſerit. Videlicet aurum, nonniſi ſalis communis miniſterio, poteſt diſſolvi, & argentum, cupro contaminatum, ab ejus connubio, adjecto ſale, per coctionem commodiſſime liberatur. Præterea ex fracidis vinariis vaſis, putidus odor & ingruens corruptio, ſalitura calefacta promtiſſime abſtergitur & removetur. Quid? quod teſtimonio & experientia præcipui cujuſdam, & in re familiari exercitatiſſimi viri, compertum habeo, curculiones, damnoſa frumentis animalcula, funditus deleri, ſi granarium tempore vernali aliquoties ſalſugine eluatur: equos quoque exoptatiſſime ali & à morboſis inſultibus immunes ſervari, ſi equile nonnunquam ſalſo liquamine perſundatur & abſtergatur, maxime ſi equi, pituitoſis & catarrhoſis contagioſis deſtuxionibus affecti, antehac in eodem fuerint detenti.

VIII. Accedit penetrantiſſimus, & præ omnium mineralium ſalium, maxime volatilis ſpiritus, qui ex ſale cum argilla vulgari modo elaborari, vel etiam inſtillato ſali, vitro indito, oleo vitrioli, inſtar ſubtiliſſimi vaporis exſurgens, leni admodum igne admoto, in objectum receptaculum propelli poteſt, & non ſolum ciborum cupiditatem augendo, ſolutiori ſtomacho egregie ſubvenit, ſed etiam ad viginti guttas libræ aquæ frigidæ inſtillatus, ſitim & caloris vehementiam reſtinguit, bilis acrimoniam contemperat, urinoſum laticem movet, omnibuſque, quibus ſanguis exæſtuat & bilis regurgitans inteſtina torquet, ſaluti eſt.

IX. Ultimo loco ioter utilitates, quæ ſali communi debentur, connumerandus adhuc eſt balnei ſicci uſus, in caſis ſalariis, in iis illarum locis, quæ exſiccationi ſalis dicata ſunt. Nimirum calidus ille, è ſale exhalans vapor, ſudorem validiſſime elicit, tumores diſcutit & catarrhos ſtagnanteſque in carne & artubus humores reſolvit atque diſpellit, & proinde balneum conſtituit valde ſalubre, quod opportune tempore vernali & autumnali, vena prius inciſa & expurgata leniori laxante prima regione, nec non epotis aliquot infuſi Thée, aut herbæ veronicæ, quo humores diluantur, vaſculis, adhibetur. Tenendum tamen eſt, quod peracta ſudatione, ſtudioſe cavendum, ne frigidior aura corpori adſpiret; nec non, quod corpore ſucco & ſanguine farto, ira facile exardeſcente, & ventriculo ac inteſtinis ſentina tenacis & viſcidi humoris ſcatentibus, circumſpectior ejus uſus requiratur, quin immo nonnunquam plane nocentiſſimus ſit.

DE METHODO COMPENDIOSA,

Plantarum vires & virtutes in medendo indagandi.

Quemadmodum benigniſſima natura innumerabilem rerum copiam ac varietatem in ſapientiſſimi conditoris venerationem liberaliſſime protulit: ita provido admodum ejus conſilio factum eſt, ut ſingulas diverſaſque rerum ſpecies, quo facilius dignoſci queant, propriis characteribus & peculiaribus notis quaſi ſignatas conſpiciamus. Magna ac pene immenſa eſt animantium in illorum regno multitudo ac varietas, quorum alia in aquis, alia in aëre, ſuum & victum habent & domicilium: quodvis tamen eorum dotatum eſt certis notis & characteribus, quibus ſane unum ab altero facillime diſcerni poteſt. In mineralium regno illud profecto mirabile, nec translatitia animadverſione dignum videtur, quod & metallorum & mineralium mineræ, ratione locorum & ſubterraneorum tractuum, ubi eruuntur, peculiari colore, figura & proprio habitu inſtructæ ſint, ut quilibet harum rerum apprime gnarus, ex ſolo aſpectu ſingularum natales & incunabula poſſit dijudicare. Inter centum enim mineras, v. g. plumbeas, cupreas, argenteas, vix una reperitur, quæ alterius ſimilitudinem exacte referat. Quod etiam valet de marmore, jaſpide, aliiſque pretioſis gemmis, quarum ſpecies ut diverſiſſimæ, ita diſtinctiſſimæ appareot, ut hiſce in rebus exercitato in facili & expedito ſit, ſtatim ad primum aſpectum indicare, ubi hic vel ille jaſpis, aut hoc v. illud marmor natum fuerit. Longe vero maxima & incredibilis eſt, in ampliſſimo illo vegetantium regno, plantarum, tam ratione generum, quam ſpecierum, copia & varietas. Nihilo minus tamen & hic cernuntur ſatis ſignificanter expreſſa ſapientiæ divinæ veſtigia, dum quodvis plantarum genus, ſingulaſque earum ſpecies, certis quibuſdam ac peculiaribus, quibus dignoſci poſſint, characteribus inſignitas obſervamus. Quæ exquiſitior herbarum notitia, veteribus plane ignorata fuit, unde non mirari oportet, quemvis pro lubitu, huic vel illi plantæ certum attribuiſſe nomen, quæ arbitraria appellatio, non modo rem botanicam mirifice perturbavit, ſed etiam hactenus maximam in addiſcendo peperit difficultatem. Quemadmo-

dum

dum vero noſtra ætate, omnes fere artes ac ſcientias longe ſubtilius excultas intuemur: ita etiam Botanices ſtudium, olim rude admodum & incultum, noſtris temporibus, ad ingentem perfectionis gradum perveniſſe lætamur. Surrexerunt enim diverſis in regionibus præſtantes ingenio viri, qui conquiſitis omnibus adjumentis, contentiſſimo ſtudio & mira accuratione in id incubuerunt, ut rem botanicam, ab exiguis profectam initiis, in majus meliuſque provelierent. Poſteaquam enim horum opera ad liquidum perductum eſt, cuivis plantæ certum inſitum eſſe characterem, ſecundum quem ſingulæ ad certum genus referri debeant, omnes ſane ſublatæ ſunt, quibus hoc ſtudium olim laboravit, difficultates, nec amplius operoſa, ſed potius perexpedita levique negotio parabilis eſt herbarum cognitio. Eminent in his rei herbariæ ſtatoribus Cæsalpinus Italus, qui primus omnium emicuit, & Fabius Columna; ex Anglis Morisonem & Raium, ex Germanis Hermannum, Ammannum & Rivinum, ex Gallis Tournefortium inprimis veneramur, qui tamen laudati autores paululum in eo inter ſe diſcrepant, quod quidam pro fundamento hujus diſciplinæ habeant capſulas ſeminales earumque figuram & habitudinem, alii vero, ex florum figura & petalorum numero, eam addiſcendam eſſe contendant. Nobis eorum ſententia proxime ad veritatem accedere videtur, qui non unum ſufficere characterem, ſed plures ſimul ſpectandos eſſe aſſerunt, ita, ut totus plantæ habitus tam quoad capſulas ſeminales, quam flores, folia & radices, pro vero ac genuino hujus ſcientiæ fundamento ponendus videatur.

Quamvis autem noſtris temporibus facta fuerit tam admirabilis ad omnem hujus diſciplinæ excellentiam progreſſio, tamen mirari ſubit, quod hactenus perquam pauci eruditorum ſatis diligenter cogitaverint de invenienda ejuſmodi methodo, qua ſpecificæ & ſalutiferæ vires cujuſvis plantæ facile indagari poſſint: quam ego rem profecto majoris utilitatis, ac exactiorem illam herbarum ratione generis & nominis imponendi notitiam, arbitror. Et licet nonnulli hoc in labore non ſine laude deſudaverint, dum partim ex ſpſis characteribus, partim ex ſapore & odore, hanc virium cognitionem petendam eſſe affirmarunt; tamen paulo curatiori ſtudio non ſolum hanc viam ſuſius perſequi, ſed & novam quandam methodum, virtutes herbarum dijudicandi, hoc loco proponere inſtituimus.

Primum itaque aſſerimus, plantas, quæ ſimiles gerunt characteres, viribus inter ſe multum ac ſæpius convenire. Ita cinnamomi, caſſiæ, malabathri, camphoriferæ arbores, unum eundemque præ ſe ferunt characterem, nec adeo magnum virium diſcrimen in iis deprehenditur. Zingiber, zedoaria, utraque galanga, coſtus Arabicus, canna Indica, zerumbeth Garciæ de Orto, & ſimili charactere, & pari virtute gaudent. Sale enim, quo pollent, acri, viſcidos & craſſos humores incidunt, attenuant, atque adeo ad ſolvenda obſtructionum clauſtra, in morbis longis, & ubi cruditatum ingens eſt in primis viis proventus, mirifice conferunt.

Omnes fungi, hiſque congeneres agarici, boleti, lycoperda, fungoides, eodem cognoſcuntur charactere, omneſque ac ſinguli virulenta ſubtili quadam acrimonia ſolidis ac motricibus corporis noſtri partibus vim hoſtilem minantur, neque internus eorum uſus adeo tutus obſervatur.

Omnium muſcorum, lichenum, & his congeneris lycopodii, equiſeti, lunariæ, oſmundæ, ophiogloſſi, & idem character & virtus valde ſimilis eademque eſt; utpote manifeſta ſiccandi & adſtringendi pollent facultate. Dantur in plantis quædam in dorſo ſemen ferentes, cujus generis ſunt filix mas & fœmina, lingua cervina, trichomanes, adianthum nigrum, ruta muraria, polypodium, in quibus vis eſt ſplenetica, leniter, minus firmum viſcerum, inque primis lienis, tonum, roborans.

Pulmonaria maculoſa, lithoſpermum, cynogloſſa, anchuſa, bugloſſa, borrago, conſolida major, poſt florem monopetalum, ſemina quatuor nuda proferunt, & ob terreum, quo abundant, elementum, glutinante & ſubadſtringente virtute vulneribus conſolidandis opitulantur.

Sunt plantæ, quæ ſemina plura reniformia, in formam caſeoli congeſta, poſt florem monopetalum proferunt, ut malvæ, althææ ſpecies, quæ ſucco turgentes glutinoſo, tenuem humorum acrimoniam demulcendo, in morbis qui ab hac naſcuntur, opem deſideratiſſimam ferunt.

Parietaria, blitum, atriplex, chenopodium, bonus Henricus, mercurialis, ſpinachia, ejuſdem characteris ſuccum alunt nitroſum; hinc ad alvum ſolvendam & acrimoniam humorum deliniendam, plurimum conferunt.

Plantas verticillatas, quarum flos monopetalus irregularis, galeatus & labiatus exiſtit, ſale volatili oleoſo ubertim eſſe inſtructas, nemo facile, qui has plantas igne chymico tractavit, inque uſum adhibuit, in dubium vocare poterit. In harum numero ſunt meliſſa, mentha, origanum, majorana, ſerpillum, roſmarinus, marum, hyſſopus, chamædrys, chamæpitys, lavendula, ſalvia, nepetha, marrubium Creticum, quæ omnes inter cephalicas & nervinas herbas ad imbecille nervorum genus corroborandum, principem facile locum tuentur.

Sequuntur jam ſic dictæ umbelliferæ, quæ ſemina nuda gemella poſt ſingulos gerunt flores, quas inter eminent carvum, angelica, leviſticum, chæreſolium, daucus, imperatoria, apium, anethum, coriandrum, aniſum, paſtinaca, quæ oleo & copioſo ſubtili & vaporoſo virtutis ſedativæ abundant, per quod & humores craſſos & flatus diſcutiendi facultate pollent eminente.

Denique benigna profert natura plantas, quarum capſula tripartita, poſt florem hexapetalum regularem conſpicitur, ut omnes allii, ceparum, aſphodelorum ſpecies, quæ duplex, quo agunt, agnoſcunt elementum, quorum alterum eſt tenue acre ſulphureum, alterum ſuccus dulcis glutinoſus. Ratione prioris fortiter excretoria ſtimulando, urinam & ſudorem pellunt ſanguinemque exagitant. Si vero ſal acre ſubtilius coctione perit, remanet glutinoſus ſuccus, qui duritiem humorum emollit & abſceſſus maturat.

Ex compoſitis, quæ ex regularibus conſtant floribus, & ſulphure conſtant vaporoſo, & principio ſalſo amaro gaudent, ad pellendos menſes, & ad alvo excludendos lumbricos, non parum conferunt, ut ſunt tanacetum, abrotanum, artemiſia, mentha Saracenica. Quædam ex compoſitis ex meris ſemifloſculis conſtructæ ſunt, ut dens leonis, ſcorzonera, endivia, hieracium, cichorium, chondrilla, quæ lacteſcentes ſunt plantæ & abſterſivo ſale præditæ.

Quoad arbores abies, pinus, larix, cupreſſus, arbor vitæ, cedrus de Libano, picea, balſamum de Tholu, ſunt coniferæ & gerunt flores imperfectos amentaceos, à fructu remotos, & omnes ac ſingulæ hæ gaudent reſinoſo ſucco, ex quo deſtillatione ſubtile balſamicum oleum elicitur quod valde calefacit, urinam pellit, & morbis longis ac frigidis, fibras delaſſatas roborando viſcidoſque humores attenuando, uſum præbet non contemnendum.

Sed miſſa hac via, quæ nos per characteres & ſignaturas externas, de convenientia virtutum inſtruit, progreſſum jam facimus ad aliam methodum, qua per compendium quaſi, beneficio ſaporis & odoris, ad potiſſimas ac præcipuas plantarum in morbis arcendis & vincendis vires, facile pervenimus. Valde potentia

in

in mixtione corporum ad producendas virtutes & vires elementa ſalem & ſulphur eſſe, nemo facile, qui leviter ſaltem ſcientia phyſica & chymica tinctus eſt, ignorabit; quorum alterum, nimirum ſal, ſapore, ſulphur autem, odore, optime dijudicatur, maxime quum per diverſiſſimas mixtiones partium, principium hoc ſalinum ſulphureum, & etiam ob id, ſapor & odor mirifice varient. Placet autem circa hanc rem certas quaſi conſtituere leges ac regulas, ſecundum quas ex ſapore & odore de viribus plantarum certum ferri poſſit judicium.

I. Omnes plantæ amaræ, propter ſal, quod in ſe reconditum habent, alcalino-fixum, terreum, cum ſulphure fixiori mixtum, virtute gaudent aperiente, incidente, obſtructiones & infarctus viſcerum expediente, dum acidum & viſcidum extinguunt, omniſque generis excretiones leniori ſtimulo adjuvant, hinc alvum ſervant apertam & perſpirationem faciliorem reddunt, aque ideo in cachexia, ſcorbuto, hydrope, ictero, menſium ſuppreſſione, affectu hypochondriaco, quartana aliiſque febribus intermittentibus, ſtomachi vitiis, cruditate acida, appetitu exuncto & alvo adſtrictiori opem ferunt plane egregiam. Hujus generis ſunt abſinthium, ariſtolochia, centaurium minus, carduus benedictus, carduus Mariæ, gentiana, ſcordium, fumaria, trifolium fibrinum, tanacetum, flores chamomillæ, radix cichorii, gentianæ, rhabarbari, aloë, china chinæ, extractum colocynthidis.

II. Quæ valde acrem ſaporem exhibent, fortemque odorem exſpirant volatilem, qui etiam deſtillatione exhalat, vim habent antiſcorbuticam, ſanguinem vehementer commovent, menſes pellunt, & in ſcorbuto, ut vocant, frigido, exulcerationibus, tumoribus, cachexia, immo etiam in vitiis ſtomachi, ex cruditatibus acido-viſcidis ſubortis, præſtantiſſimam exſerunt efficaciam. Ad hanc claſſem ſpectant radix ari, acorus, beccabunga, cochlearia, caltha paluſtris, eruca, hydrolapathum, naſturtium aquaticum, naſturtium ſiliquoſum, piperitis, ſedum minus, perſicaria acris, ſenecio, piper, ſinapi, allium, cepæ, raphanus ruſticanus, calamus aromaticus.

III. Plantæ aromaticæ, quæ ſubtili grato oleo pollent, potiſſimum nervis dicatæ ſunt, ſiquidem univerſum genus nervoſum corroborant, ejuſque infirmitati ſubveniunt; unde in omnibus morbis, qui naſcuntur ex virium imbecillitate & tono partium nervoſarum laxato, v. g. in paralyſi, apoplexia, epilepſia, rheumatiſmis, neque minus in ventriculi & uteri affectibus, in capitis aliarumque partium doloribus, inque arcendo membrorum externorum ſphacelo & corruptione, tumoribus quoque diſcutiendis & ſedandis fluxionibus, præſtantiſſimum adjumentum commodant. Hoc in numero ſunt abrotanum, mentha, meliſſa, roſmarinus, majorana, mentha Saracenica, origanum Creticum, calamus aromaticus, flores lavendulæ, flores chamomillæ Romanæ; ex aromatibus caryophylli, macis, nux moſchata, cubebæ, cinnamomum, cardamomum, coriandrum, nigella.

IV. Quibus ſapor ineſt acris oleoſus, terebinthinaceo-aromaticus, eæ virtutem poſſident diureticam, cephalicam, roborantem, inque iis morbis, qui ex renum vitio generantur, maxime ad præſervationem, inſigniter proſunt. Obtinent quoque virtutem vulnerariam, in gonorrhœa, fluore albo & externis cachecticorum læſionibus, ſatis conſpicuam; quo nomine commendari merentur virga aurea, balſamina, botrys, ſabina, chamæpitys, chamædrys, folia & flores hyperici, geranium Robertianum, folia & baccæ lauri ac juniperi, radix valerianæ, ſerpentariæ Virginianæ, ſpica nardi, pinus, abies, maſtix, olibanum, balſamum Peruvianum, terebinthina & ejus oleum, ex quibus maximæ virtutis eſſentia & balſama vulneraria liquida parari ſolent.

V. Sapor plantarum amarus & aromaticus manifeſtat vim tonicam, roborantem & carminativam, in ventriculi & inteſtinorum debilitate, in cachexia, febribus intermittentibus, digeſtione depravata, utilem inprimis ac proficuam. Ac tali quidem virtute excellunt cortices chinæ atque chaccarillæ, citri, aurantiorum, cortex Winteranus, ligni ſaſſafras, zedoaria, galanga, calamus aromaticus, cubebæ, cardamomum, flores chamomillæ Romanæ.

VI. Ex terreo amaro & ſubadſtringente ſapore judicare licet vim tonicam, vulnerariam, ſiſtendis fluxionibus, febriumque paroxyſmis cohibendis, ſingulariter idoneam; in horum cenſu ſunt maxime cortex fraxini, tamariſci, capparum, lingua cervina, capillus veneris, ſcabioſa, chamadrys, tormentilla, pulmonaria arborea, bugula, urtica mortua, folia ceterach, herba thee, herba veronicæ, quæ, ſuffragante experientia, in diarrhœis, cachexia, ſcorbuto, vitiis lienis, febribuſque intermittentibus maximam ferunt utilitatem.

VII. Vegetabilia, quorum adſtringens ſapor terreum ſubacidum prodit elementum, adſtrictivam habent facultatem, atque ad compeſcendas varii generis fluxiones & coercendos febrium impetus, quam plurimum valent; renum quoque laxitati, quæ calculorum generationi favet, egregie proſpiciunt. Inter hæc primas tenent radix tormentillæ, biſtortæ, plantaginis, cortices quercus, cortex radicis acaciæ, granatorum, acetoſæ, cynosbati, quinque folium, fragaria, equiſetum, perſicaria maculoſa, flores balauſtiorum, fructus acaciæ, perſicorum, meſpili, uvæ immaturæ, ſemen lycopodii.

VIII. In quibus eminens acidus ſapor deprehenditur, eæ refrigerant, ſitim ſedant & humores incraſſant, atque in æſtu febrili & ubi bilioſi exſuperant humores, peculiarem uſum inveniunt; ut ſunt acetoſa, acetoſella, ſuccus limonum, citri, aurantiorum, berberum, ribium, granatorum, ceraſorum, tamarindi, poma acida, uvæ immaturæ.

IX. Species plantarum, quæ non adeo exquiſite & eminenter ſapiunt, ſed partibus abundant aqueis, mucilaginoſis, parum ſapidis, quarum beneficio externe emolliunt, interne vero acrimoniam humorum demulcent ac temperant: in morbis quibus humorum ſubeſt acrimonia, in faucium exulceratione inflammatoria, teneſmo, ſtranguria, exulcerationibus ani, gonorrhœa, cum inſigni fructu adhibentur. Tali principio maxime inſtructa ſunt ſemina papaveris, pſyllii, fœnu græci, lioi, cydoniorum, item quatuor frigida. Pertinent huc etiam radices althææ, nymphææ, ſymphyti, bugloſſæ, folia malvæ, borraginis, parietariæ, violarum, portulacæ, amygdalæ dulces, gummi Arabicum, ceraſorum, tragacanthum.

X. Quorum mixtionem præter ſubſtantiam mucilaginoſam, ſimul principium oleoſo-ſulphureum & vaporoſum ingreditur, quemadmodum videmus in floribus verbaſci, chamomillæ vulgaris, meliloti, millefolii, ſambuci, croci, liliorum alborum, eæ ad emolliendos duros tumores & mitigandam dolorum acerbitatem egregie conferunt.

XI. Dulcis ſapor vegetabilium nos certos reddit de mixtione eorum bene temperata, mucilaginoſo-ſulphurea, & hinc illorum uſus recte transfertur ad eos morbos, quos ſalini, acres, pontici humores vel fovent, vel generant, ſicut in tuſſi, catarrhis, pectoris affectibus, ſcabie, lepra, calculo & ſtranguria animadvertimus. Horum quaſi claſſem ducunt radix glycyrrhizæ, ficus, jujubæ, ſebeſten, dactyli, paſſulæ, ſiliquæ dulces, pruna dulcia, mel, ſaccharum, ſemina aniſi & fœniculi.

XII. Plantæ, quibus eſt ſapor acris amaricans, virtute gaudent bezoardica & alexipharmaca; fibras enim motrices ſtimulando, ſanguinis motum accelerant,

ſudo-

ſudoremque ac diaphoreſin promovent : hinc earum uſus in morbis malignis inque præcavenda corruptione quam maxime commendandus eſt. Huc referri debent radix contrajervæ, dictamni, gentianæ, imperatoriæ, petaſitidis, angelicæ, catlinæ, ſerpentariæ Virginianæ, ſarſaparillæ, zedoariæ, valerianæ, ſcordium, chamædrys, chamæpitys, carduus benedictus, ſcabioſa, centaurium minus, enula, ruta, lignum juniperi, guajaci, cortex ligni guajaci, cortices citri, aurantiorum.

Saporem odor excipit, qui, quum partes ſulphuteas volatiles manifeſtas reddat, ad indagandas ſalutares plantarum vires haud parum conferre videtur. Satis enim evidenti experientia docemur, ea, quæ gravem & alienum ſpirant odorem & caput expanſivo vapore replent, non modo dolores levare, ſed etiam torporem ac ſtuporem quendam ſenſibus mentique inducera, quatenus nimirum efferatos motus componunt ac temperant. Quo ſpectant omnes papaveris, ſolani, ſtrammonei, hyoſcyami, nymphææ, pæoniæ, lolii, mandragoræ & croci ſpecies. Qui vero grati & fragrantis ſunt odoris flores, ob ſulphur, quod exhalant, blandum, quo impetum fluidi nervei paululum refrænant, ſpaſticis contractionibus nervoſarum partium moderandis & placidæ quieti inducendæ viribusque deperdiitis inſtaurandis exoptatiſſimam operam commodant. In quorum numerum flores roſarum, liliorum alborum, primulæ veris, tiliæ, jaſmini, acaciæ, ulmariæ, fraxinellæ, aurantiorum, citri, liliorum convallium, hormini, ſalviæ, hort. baſilici ſunt referendi.

Ex ſeminum claſſe, quædam contrita gratioris odoris exhibent per deſtillationem aquas, quæ & virtute analeptica & anodyna ſe plurimum commendant, ut ſunt nuclei perſicorum, prunorum, ceraſorum, armeniacorum, amygdalæ amaræ & hujus generis plura.

Expoſita ſic ea methodo ac via, quæ per characterea & ſigna externa, itemque per ſaporem & odorem vires ac virtutes eorum, quæ è terra naſcuntur, aperit atque recludit, ſequitur jam, ut aliam atque adhuc minus cognitam ac tentatam viam monſtremus, qua identidem ad notitiam virium plantarum pervenire poſſimus. Hæc vero eſt illa, ut videlicet fundi & ſoli, quo plantæ quævis peculiari gaudent & ſponte proveniunt, differentem naturam ac indolem, probe conſideremus. Diligenti enim & attenta experientia docemur, non quamvis omnes plantas *terram* ferre, ſed nonnullas in hac, quaſdam in alia ægrius vel lætius provenire. Silveſtres, reſpuunt plane fœcundum ſolum, quædam difficulter admodum in hortis conſueto adoleſcunt incremento, quod de taxo, abiete, pino, myrtillis, lycopodio, equiſeto, quæ ab omni cultura abhorrent, verum eſſe deprehendimus? Quædam in aliud ſolum translatæ, naturam ſuam valde immutant, atque à nativa indole quaſi degenerant. Ita apium paluſtre ingentis acrimoniæ, miteſcit in pinguiorem terram delatum. Omnes ranunculi paluſtres ſunt cauſtici, pratenſes vero & montani acrimoniæ fere ſunt plerumque expertes. Tormentilla montana minor, in locis uliginoſis multo majoribus creſcit augmentis, quod etiam valet de adiantho, de filice mare & fœmina, quæ in locis paludoſis in humanam fere excreſcunt altitudinem. Plantago, ſerpillum, primulæ veris in locis ſubudis longe felicioris proventus ſunt, quam in ſiccis & montoſis, ubi tamen odoratiores animadvertuntur. Frumenta, ut ſecale, triticum, hordeum, in locis editioribus tenuiori veſtiuntur cortice, & farinam & ſpiritum inflammabilem, mediante fermentatione, dant copioſiorem. Præſtantius eſſe butyrum, mel, lac & caſeum, item nobiliorem lanam in locis montoſis & frigidioribus, quam in humilioribus, omni dubitatione caret. In tractu Rhenano optimum vinum creſcere notiſſimum eſt, quod tamen ratione præſtantiæ & virtutis multum differre, idque unice à diverſa ſoli habitudine dependere, ex eo apparet, dum ſub eadem altitudine montium, ſitu ad ſolem, ſubque eadem ſpecie & cultura vinium, admodum diverſæ notæ vinum producitur, quod clariſſime conſpicitur in Hochheim, Koſthem & Caſſel, locis ſibi vicinis, vina quoad præſtantiam differentia producentibus. Circa loca ſalſuginoſa & maritima peculiares creſcunt & ſponte proveniunt plantæ, quæ in alia loca translatæ, minus germinant, ut ſunt herba kali, ſalicornia, ſquilla, ſoldanella, eſulæ maritimæ ſpecies, ſpergula marina, atriplex marina. Fundus ſiccus arenoſus ex arboribus pinum, abietem, piceam, juniperum, taxum, ex plantis ericam, ſaxifragam, ſtœchadem citrinam, chamæpityn, echium, benigne & liberaliter educat. In locis lapidoſis & ſaxeis carlinam, pulſatillam, bupleuron, chamædryn, ivam moſchatam, felicius provenire conſpicimus. Loca argillacea & lutoſa, legumina, piſa, fabas, lentes, vicias, craccas *Vogelwicken*, fœcundo ſinu alere videmus. In convallibus & umbroſis locis, ſanicula, pulmonaria, hepatica, aſarum, auricula urſi, vinca pervinca, alkekengi, laureola luxuriant; & circa ſepes umbroſas violarum, alſines ſpecierum, nec non chelidoniorum frequentior proventus eſt. Ad margines & rivulos aquarum puriorum, petaſites, armoracium, beccabunga, nummularia, lyſimachia, ulmaria, naſturtium aquaticum ut & pimpinella frequentius pullulant.

Etenim quum ex terra & pluviali aqua, experimento BOYLE & HELMONTII accuratius inſtituto, ſuum incrementum & augmentum plantæ accipiant, terreumque elementum, præcipuum mixtionis & animalis & vegetabilis fundamentum, & omnium ſalium & ſulphurum primordialis ſit materia, ut deſtillationes, combuſtiones, reſolutiones & combinationes chymicæ evidentiſſime oſtendunt, & ingens quoque terrarum ſit differentia; recte concludere is videtur, qui à ſpecifica & peculiari ſoli cujuſvis ingenio & indole ipſas herbarum vires deducere ac derivare ſtudet. Præſenim cum videamus eadem ſemina, pluribus differentis naturæ terris, eodem tempore commiſſa & eodem modo tractata, in incremento atque fœcunditate longe multumque à ſe invicem diſſare. Ad firmandam & ſtabiliendam hanc ipſam aſſertionem, placet tantum jam in medium proferre & aliquot exemplis clarioribus demonſtrare, methodum hanc, qua ex ſoli differentia ſpecifica virtus plantarum indagari poſſit, non inſuper vel nihili habendam, ſed potius ad ulteriorem indaginem eſſe commendandam. Obſervamus nempe in locis humilioribus, paludoſis, & ubi humiditates facile ſtagnant & putreſcunt, plurimas, quæ ibi naſcuntur, plantas, ſale ſubtiliori cauſtico virulento inſtructas eſſe, quod exterius cutim inflammat, veſicas excitat; intra corpus aſſumtum, ſedes, vomitus, vel etiam urinam potenter movet & lumbricos necat, quo etiam hæ plantæ pecoribus, ſi largiter iis veſcuntur, valde infeſtæ ſunt. Hujus virtutis ſunt arum aquaticum, apium paluſtre, alſine aquatica, anthora, aloë maritima, colocynthis, bryonia, cicuta aquatica, colchicum, cyclamen, clematites, dracunculi paluſtres, eſula paluſtris, equiſetum paluſtre, flammula jovis, hydropiper, gratiola, marrubium paluſtre, ros ſolis, ſenna, ſoldanella, frangula, zingiber, irides paluſtres, eupatorium, & id genus plures, quarum virtus potiſſimum in ſale acri cauſtico conſiſtit, quod in fibras nerveas intimæ admiſſionis eas arrodendo, lancinando, ſpaſmos & effrænes motus in animan-

animantium corporibus concitat. Equidem id minus profitentur, cauſticas plantas non in aliis locis præterquam in paluſtribus reperiri, ut videmus in eſula, pulſatilla, helleboro nigro & albo, quæ etiam loca altiora & ſicca amant, quamvis adhuc inquiri debeat, annon etiam in locis editioribus certæ dentur regiones & tractus, ſub quibus putrida & humida terra ſit recondita, quæ has acres deleterias plantas proferat. Contra noſtram ſententiam id etiam dubii moveri poteſt, quod loca paluſtria & humidiora plantas refrigerantes & ſemina ac fructus alant dulces ac nutrientes, quemadmodum in oryza, tribulis aquaticis, floribus nymphææ, plantagine aquatica animadvertimus. Sed tamen, licet hæc omnia veriſſima ſint, ſi horum radices guſtu explorentur, eas ſapore valde acri eſſe præditas quiſque facile experietur. Ad confirmandam noſtram ſententiam, etiam haud leve præſidium poſitum nobis in eo videtur, quod omnis generis fungi virulenti aliquid in ſe habeant reconditum, quod tamen potentius in aliis, in aliis tutius obſervatur. Ecquid vero notius eſt, quam quod hi ipſi ex ſucco nutritio radicis arborum ob copiam exſudante & vi caloris putrefacto, vel etiam ex plantis putrefactis & ſtercoribus in putrilaginem ſatiſcentibus, incredibili copia & ubertate proveniant. Et quia autumno ob cœlum valde humidum & pluvioſum, maxima fit plantarum corruptio, ideo etiam id tempus fungorum eſt feraciſſimum.

Ratio quare paludoſa loca & aquarum putridarum ſtagnationibus obnoxia, tam virulentis plantis abundent, hæc vero nobis ſimillima videtur; omnis putredo & ſalium & partium ſulphurearum fœcunda genitrix eſt, quam velut indivulſus comes fœtor & ingratus etiam ſapor ſequitur. Aqua igitur diutius in terra ſtagnans ſolis calore incipit putreſcere, unde, ſicuti effluvia ex ejuſmodi locis exhalantia, valde ſanitati inimica ſunt, ita non mitum eſt, ſi ejuſmodi corruptæ terræ partes, intimam plantarum mixtionem conſtituentes, minus ſalubres vires ipſis ingenerant.

Deinde attentior obſervatio botanica & medicopractica illud nobis conſiderandum ſuppeditat, plantas, quæ in locis excelſioribus, vento & aperto cœlo expoſitis, ſuos natales habent, præ reliquis valde ſalubres & medicis uſibus eſſe accommodatas, plurimaſque in vulnerariis & quæ chronicis morbis ſuccurrunt, primū & principem locum obtinere. Quo in numero ſunt abrotanum, agrimonia, ariſtolochia, alchymilla, artemiſia, arnica, abies, pinus, betonica, bellis, carlina, chamæpytis, chamædrys, calamintha montana, clinopodium, cichorium, centaurium minus, fraxinella, doronicum, daucus montanus, eupatorium, geniſta, hypericum, hyſſopus, juniperus, matricaria, marrubium, origanum, pentaphyllum, pulmonaria, pimpinella, piloſella minor, pyretrum, ſerpillum, ſideritis, ſedum, ſcabioſa, ſucciſa, ſanicula, ſeſeli, ſcorzonera, ſtœchas citrina, thymus, tormentilla, pyrola, polygala, virga aurea, vincetoxicum, veronica, verbena. Hæ omnes plantæ, utut non ex toto viribus ſibi reſpondeant, tamen in eo convenire videntur, quod omnes ac ſingulæ ob principium terreum & temperate balſamicum, ſubamarum & roborans, quo inſtructæ ſunt, ſolidis corporis noſtri partibus & fibris motricibus relaxatis multum faveant; quibus robur addunt, & humorum ac ſanguinis circuitum liberiorem reddunt, quo obſtructa vaſa & excretoria optime reſerantur, ſecretiones quoque & excretiones expeditiores fiunt, unde in hiſce magnam vim eſſe ad ægritudines corpore arcendas, neque minus ad eas tollendas, clariſſime intelligitur. Longe vero alia eſt virtus & efficacia plantarum, quas terra fœcunda, pinguis, ſtercoratione bene exculta, ſponte proferre & fovere ſolet. Siquidem hæ potiſſimum ob principium ſulphureum pingue, quod ex ejuſmodi terra eliciunt, anodynam, & ſedativam, ex parte etiam ſtupefactivam, ſive narcoticam virtutem, exhibent; atque adeo in demulcenda humorum acrimonia, in relaxandis nimium conſtrictis ſolidis, cum cautione adhibita, non ſpernendam præbent utilitatem. Ita in pinguibus & fœcundis terris lubentiſſime creſcunt, aniſum, anethum, anagallides, fœniculum, bugloſſum, cynogloſſum, chærefolium, crocus, coriandrum, ebulus, fœnum græcum, hyoſcyamum, horminum, leviſticum, lupulus, lilia, melilotus, mandragora, nicotiana, omnes papaveris, ſolani & ſtrammonii ſpecies, herba paris, populus, ſambucus, ſaponaria, valeriana, verbaſcum, ulmaria. Ecquis non videt, qui in artis exercitio vel leviter verſatus eſt, harum plantarum vires maxime in eo convenire, quod ob principium ſulphureum, pingue ac viſcidum, in temperanda ſalium acrimonia, in efferatis motibus compeſcendis, doloribus ſedandis & tumoribus emolliendis, vim & facultatem exſerant maximam. Ubi terræ ſulphureæ ſal quoddam nitroſum recondunt, ex quibus etiam ipſum nitrum elici ſolet, ibi atriplicem, bonum Henricum, mercurialem, parietariam, urticam, ſpinachiam, chenopodium, quæ omnes nitroſo abſtergente ſucco gaudent, latiſſime germinare videmus. Agros vero pingues & probe ſtercoratos, præſertim tempore præhumido, varias ſpecies loliorum, quæ ſtupefaciente vi caput replent, ubertim proferre, res in vulgus notiſſima eſt.

Sed hoc ulterius perſequi & ratiociniis phyſicochymicis illuſtrare, jam nec inſtituti, nec loci ratio, permittit. Ulteriorem vero hujus rei indaginem omnibus iis, qui ſolidæ Medicinæ & Phyſices ſtudium amant & amplectuntur, etiam atque etiam commendatam volumus. Quamvis enim artis opera exercitorum exquiſitiori Botanices ſcientia facile carere poſſe, non diffiteor; ad præſtantiam tamen & ornamentum artis, nec non ad delectationem & venerationem ſapientiſſimi Conditoris, hoc ſtudium plurimum conferre, nemo in dubium vocabit. Accedit, quod plures adhuc herbarum vires plane ſint incognitæ, inque medendo ex vegetantium regno multo plus, quam ex reliquis naturæ promtuariis auxilii atque opis exſpectandum ſit, modo quis rerum medicarum gnarus, aliquanto majori ſtudio hanc ſcientiam tentare & excolere velit.

DE TEMPORIBUS ANNI
INSALUBRIBUS.

PROOEMIUM.

Qualia ſunt tempora tales ſunt morbi conſtitutiones.

PRæclara ſunt, quæ tradit HIPPOCRATES de humoribus §.7. Qualia ſunt tempora, tales ſunt morbi conſtitutiones ex ipſis, ſi tempora tempeſtive & ordinate ſe habuerint, morbos judicatu faciles faciunt, ſi vero variaverit tempus, ſimiles & diſſimiles erunt morbi, qui in hoc tempore oriuntur. *Confirmat hoc ſapientiſſimum dictum ipſa experientia, veritatum medicarum optima parens. Nam ſingulis fere annis peculiares & certi in ſcenam producuntur morbi, qui aliis temporibus ſilent, nec amplius ſunt conſpicui.*

Morbi epidemici quid.

Communiter tales morbos Medici appellare ſolent epidemicos, *populariter graſſantes, & hi certe hujus ſunt naturæ, ut maximam ſtragem edere, & plurimam partem hominum occidere ſoleant. Cauſam horum morborum rectiſſime venerandus noſter Senex rejicit in anni tempora, quæ prout conſtitutionem ſuam naturalem ſervant vel ab ea diſcedunt, ſanum corpus ſervant, vel ægrotum efficiunt, variaſque ægritudines producunt.*

Quid Medico circa hos morbos incumbat.

Operæ hinc pretium erit, Medicum inquirere, quinam anni ſalubres vel inſalubres ſint, ſive quinam morbi ex hac vel illa anni temporum conſtitutione ſint orituri, & quibusnam ſubjectis iſti ſint infenſi? Certe magna exſtimatio ex ſolida hujus rei tractatione Medico magnumque incrementum medicinæ accedere poterit. Quid enim præclarius atque eximius excogitari poteſt, quam ex præcedentibus anni temporibus futuros morbos prædicere? Mirifice hæc res certitudinem artis noſtræ, nec non rationalis medicinæ mechanica & phyſica fundamenta ſtabiliora & firmiara reddiderit.

Unde fiant morbi.

I. VEriſſime prodidit HIPPOCRATES *lib. de natura* §. 18. *morbos partim ex diætis, partim ex ſpiritu quem attrahimus, fieri.* Per ſpiritum intelligit aërem, quem *libr. de flatibus* nuncupat *maximum in omnibus, quæ corpori accidunt, autorem: Dominum vitæ & fabrum morborum* & *lib. de flatib. item de morbo ſacro* ait, *aërem ſenſum & motum præſtare partibus.* Certiſſimum hoc eſt, ex omnibus cauſis externis, quæ corpus noſtrum afficiunt, ad vitam & ſanitatem ſervandam, nihil magis neceſſarium & præſtantius eſt ipſo aëre, qui non inepte hinc à

Aër vitæ pabulum &c.

Veteribus vitæ pabulum, occultus vitæ cibus, anima ore hauſta, & ſpiritus corporis noſtri dictus eſt. Is ipſe enim eſt fluidiſſimum ac activiſſimum elementum, quod ſicuti omnibus corporibus, ita maxime animantibus inteſtinum

Ejus actiones.

fluiditatis & ſpirituaſcentiæ motum, qui fundamentum vitæ & progreſſionis ſanguinis eſt, expanſiva & elaſtica potentia tuetur atque conſervat. Is ſolus eſt, qui præcipue robur, motum, tonum fibris motricibus largitur. Is ſolus eſt, qui pondere ſuo pulmonum ſpongioſum & veſiculare corpus expandit & tranſitum ſanguinis per hoc ipſum ex uno cordis ſinu ad alterum conciliat, nec non nimiam expanſionem humorum corporis noſtri, exhalationem quoque exceſſivam moderatur, inque æquilibrio ſervat. Is ſolus eſt, qui pondere externo & expanſione interna debitam ſyſtolen & diaſtolen muſculorum ac fibrarum, ex qua omnis motus vitalis ſuam mutuatur originem, in debito moderamine ac æquilibrio ſervat. Is denique ex omnibus rebus phyſicis naturam ſive mechaniſmum corporis noſtri, qui in debita coordinatione motuum nec non excretionum exiſtit, illibatam ſervat. Non vero omnis aër id æque bene præſtat, ſed qui elaſticus, qui purus, temperatus nullis pravis heterogeneis vaporibus vel humiditatibus eſt repletus.

Intemperies aëris morbos varios inducit.

II. Ex dictis clariſſime intelligitur, quod, ubi aër à benigna & temperata indole recedit, ubi varias mutationes ſubit, alteratur & p. n. quaſi conſtituitur, corpora humana pœnas inde luant & damna contrahant graviſſima. Oriuntur enim hinc epidemii morbi, qui multos homines uno tampore corripiunt, & qui inde ad communem cauſam, quæ aër eſt, quo maxime utimur ad vitam & ſanitatem, optime referuntur. Tales vero morbi ſunt ferme omnis generis febres, inflammationes, dolores, ſpaſmi, fluxiones, qui variis larvis & diſſidentibus ſymptomatibus pro diverſa temporum mutatione incedunt, corpora noſtra affligunt, imo interficiunt.

Quinam aër noceat & proſit.

III. Placet jam primo omnium determinare, quinam aëris ſtatus certo temporis anni ſpatio incluſus maxime proſit & noceat corpori noſtro. Dicimus itaque aërem ſiccum & ſerenum, adeoque & ſiccum & ſerenum anni tempus eſſe ſaluberrimum; aërem verò vaporibus & humiditatibus repletum & præhumidum annum eſſe noxium, id quod jam excutere noſtri erit inſtituti. Habemus hac in re autoritatem HIPPOCRATIS, Medici omnium ſeculurum judicio ſapientiſſimi optimique, qui *ſect. III. aphor.* 15. hæc habet: *Ex anni conſtitutionibus in ſumma ſiccitates pluvioſis ſalubriores ſunt, & minus lethales.*

Effectus aëris ſereni.

Ratio quoque eſt in promptu, quo ſiccior aër eſt minuſque humidus, eo majori expanſione & vi motrice expanſiva præditus, eo agilior, ſubtilior, & penetrantior eſt, unde inteſtinum ſpirituaſcentiæ mutum in minimis partibus accendere & continuare facilius poteſt. Siccus quoque & elaſticus aër tonum & majus robur affert fibris motricibus, à quibus vis impellens fluida corporis noſtri pendet. Quapropter ad circulum ſanguinis vitalem, ad excretiones adjuvandas, adeoque ad vitam & ſanitatem ſervandam aptiſſimus talis eſt aër.

Effectus aëris inſalubritatem adferentis.

Inde ex vi contrariorum certiſſime ſequitur, quod ille aër, qui humiditatibus plenus, adeoque minus activus, minus mobilis, minus elaſticus, non ſufficiat debitæ ſpirituaſcentiæ & exhalationi humorum, item tono, robori, impulſui & elateri partium ſolidarum. Ex quo fit, ut circulatiu & progreſſio humorum tardior, lentior poſt ſe trahat neceſſariam imminutionem actionum, quæ in excrementorum ſecretione conſiſtunt. Quæ omnia ſi ſeſe non recte habent, mox functiones corporis noſtri turbantur, p.n. fiunt, cauſæ morborum & motus morboſi irregulares producuntur.

Quinam venti ſalubres & inſalubres.

IV. Res poſtulat, ut hoc aſſertum ulteriori argumentorum pondere ac deductione confirmemus. Deciſum ac definitum eſt inter phyſicæ & medicæ ſcientiæ peritos, ventos orientales eſſe ſaluberrimos, ex occidente vero & ex auſtro ſpirantes, admodum inſalubres. Hi ipſi enim,

experientia teſte, & conſentiente HIPPOCRATE Parente artis medicæ *ſect. II. aphor.5. it.27. gravem auditum & capitis gravitatem, vertiginemque in oculis pariunt, ventres humectant & torporem inducunt*, CELSUS *lib.II. cap.*1. de auſtro hæc profert: *auſter corpus efficit hebes, humidum & languidum*, & RHAZES *lib.III. cap.*25.*de ventis & aëre* ſcribit: *Ventus à polo veniens meridiano corpora diſſolvit, ſenſus turbat, dolorem capitis & oculorum ægritudinem facit, epilepſiam quoque accelerat, febremque excitat propter putredinem.* PLINIUS *in hiſtor.natur. &* ARISTOTEL. *in problē.* ſpirante auſtro minus eſurire animantia perhibet. HORATIUS auſtrum plumbeum vocat. E contra aquilonares venti corpora compingunt, roborant ad motum idonea & bene colorata meliuſque audientia faciunt.

Ratio ſalubritatis & inſalubritatis ventorum.

Ratio, quare occidentales & auſtrales venti inſalubres, orientales vero & boreales ſalubres habeantur, eſt, quod illi ex oceano atlantico & mari mediterraneo flantes exceſſivis humiditaubus pleni ſunt, unde elaſticitas aëris perit, vitæ & animæ noſtræ unicum fulcimentum. Contra boreales & orientales elaſticum condenſatum aërem & humiditatis nimiæ expertem in atmoſphæram noſtram introducunt, unde vis expanſiva motrix non tantum hominibus, ſed & reliquis animaotibus vigorem, robur & vim vitalem afflat. Notabile quoque eſt, quod mentis functiones ſemper ſint ſolidiores, felicioreſque ſub ſerena aëris tempeſtate, quam ſub pluvioſa & humida, experientia id confirmante.

V. Porro humiditatem in aëre noſtro noxiam demonſtramus ex eo, quod eæ regiones, ea etiam loca ſaluberrima habeantur, quæ defenſa ſunt à ventis occidentalibus & auſtralibus, patent vero auræ orientali & aquilonari.

Quare humiditas aëris noceat.

Deinde montoſa & in editiori loco poſita ſalubriora & minus epidemicis paſſionibus obnoxia, Vid. *l.*1. *Conſult.*15. SYLVATICI ſunt iis, quæ in planitie poſita & depreſſioris ſunt ſitus. Ratio facilis eſt; aër enim in editioribus locis longe purior, deſæcatior, mobilior, vaporibuſque minus repletus eſt, in humilibus vero locis aëris humiditates atque vapores ob gravitatem ſuam deſcendentes unitæ atmoſphæram valde gravem humidamque reddunt.

Siccitas aëris prodeſt corporibus.

VI. Porro humiditatem nocere nimiam, ſiccitatem vero eſſe magis vitalem & ſanitatis parentem, docent nos abunde phlegmaticorum & cholericorum corpora. In illis ob exceſſum humidi motus fiunt tam progreſſivi, quam excretorii tardiores & ſegniores, unde eorum corpora minus vigoris habent, & mille malis obnoxia, & ſemper fere morboſa exiſtunt. In cholericis vero, ubi motus promptior, minorque humiditas locum habet, magnus corporis & animi vigor eſt, excretiones promptæ & faciles ſunt, minorque in ipſis ad morbos diſpoſitio deprehenditur.

Fœminæ ſunt humidæ.

Sexus ſequior, quod magis ad morbos diſpoſitus ſit, nullam aliam rationem agnoſcimus, quam quod fœminarum flaccidiora & humidiora ſunt corpora, unde ſolidorum motus & fluidorum progreſſio difficilior eſt, hinc fœminæ omnem morbum bis patiuntur.

Viri ſicci.

Viri contra ſiccioris ſunt naturæ, ideo magis vegeti, vitales & minus morboſi ſunt. Autumnus maxime morboſus ob nullam aliam cauſam eſt, quam quoniam nimis humidus & inæqualis tunc aër eſt.

VII. Demonſtravimus hactenus, humidum nimium omne naturæ humanæ admodum eſſe infenſum, jam argumentamur etiam exinde; annum præhumidum & valde pluvioſum inſaluberrimum exiſtere.

Multi magni morbi oriuntur ex præhumida anni conſtitutione.

Confirmat id obſervatio attenta & ſolida, qua edocemur, quod graviſſimi epidemici & putridi morbi ſequantur tempeſtates humidas, ſqualidas & pluvioſas. Quin imo ipſa peſtis & contagioſi maligni morbi graſſantes ex præhumida anni conſtitutione plerumque originem ſuam nanciſcuntur. HIPPOCRATES *l. 3. epidem.* ſcribit, aliquando poſt diuturnas pluvias, ingentem ſubortam fuiſſe peſtem, totam civitatem Abaton pervaſtantem, cujus ſævitia nonnullis inhabitantibus pedes ac brachia deciderint.

Multa exempla graſſantis peſtis.

Idem teſtatur *l.2. epidem.* ſuo tempore ex auſtrinæ conſtitutionis aëre in Cranone primum ichores & puſtulas multas, poſtea & carbunculos propullulaſſe. GALENUS *de temp. cap.*4. annum plus juſto humidum peſtis eſſe prænuncium ſcribit. WAGNERUS *in chronol. ſua &* SIGBERT.*centur.*8. tradunt, anno 801. ſub Imperio Irenes Imperatricis Conſtantinopolitanæ à prægreſſo aëris humidiſſimi dominatu invaluiſſe graviſſimam peſtem, quæ maximum hominum numerum in Gallia & Germania præcipue juxta Rheni tractum abſtulerit. CRENTHEM author eſt, anno 1221. à paſchatis feſto uſque ad autumni tempus humidam & pluvioſam valde viguiſſe tempeſtatem, quam mox exceperit peſtis tricennalis. SPANGENBERG *in chronolog. ſua* ut & POMARIUS & ENTZELIUS tradiderunt, regnante Sigiſmundo Imperatore anno 1427. hyemis temperiem adeo humentem ac tepidam fuiſſe, ut circa diem Nicolai ſextum Decembr. nonnullæ arbores, inter quas perſica imprimis fuit, frondeſcere ſeque in flores induere, nec non cyanus in agris aliique flores coronarii paſſim in viridariis progerminare ac reviviſcere viſi ſint, ſed ſequente æſtate invaluiſſe peſtem truculentam multa mortalium millia depaſcentem.

Peſtis familiariſſima in Ægypto.

Notum eſt, quod peſtis familiariſſima ſit in Ægypto, & quod in hac regione graviſſimi morbi contagioſi maxime regnent. Quandoque peſtis in Cairo tam ſæva eſt, & tantum numerum mortalium interficit, ut intra ſeptem menſes 500000. hominum intereant. Incipit autumno & deſinit æſtate, & notabile eſt, quod circa ſolſtitium æſtivum mox deſinat. Ratio eſt, quoniam tunc temperatus eſt æſtus & flatus ſeptentrionales aërem purgantes & ventilantes flare incipiunt, è contrario auſtrales, quos vocant *Camzios* autumno. Perquam notatu dignum eſt, quod ſcribit DAPPER *in deſcriptione Africa p.*127. *nunquam peſtem in Ægypto oriri, niſi Nilus nimium increſcat, & totas regiones inundet.*

Illius cauſa.

Addit hanc rationem, *quod quando Nili aqua ſtagnat ſuper terram, tota illa paludoſa fit, & accedentibus ventis auſtralibus & æſtu exceſſivo putridus aër fit. Deinde immodicis vaporibus aqueis ob evaporationem perpetuam Nili aër repletur, qui validiſſimus ad excitandam peſtem.* Subjicit hoc memorabile, *quod nunquam peſtis oriatur ex intemperato æſtu, ſed potius extinguatur.*

Variolæ Alexandrettæ protuberantes.

Alexandriæ autumno plures mali moris febres cum vomitione viridis bilis epidemice graſſantur ex nulla alia cauſa, quam ex putridis ſtagnantibus aquis ſub domibus incolarum. Alexandrettæ autumnali tempore identidem variolæ mali moris contagioſæ invadere ſolent homines, quæ nullam aliam originem agnoſcere ſolent, quam evaporationem aquæ putridæ Niloticæ. Nam quandocunque cornu ex Nilo, quod vocatur *Caleeb*, in civitatem Alexandrettam ducitur, & hæc aqua per totum annum immota ſtat, neceſſario putreſcit & corrumpitur præſertim æſtate, unde etiam omnes incolæ, qui accolunt huic brachio Nili, fugiunt ad alia loca, donec ex Nilo ſubſequente anno aliam aquam accipiat, qua de re legi meretur DAPPER *in deſcript. Africa. p.* 127. & 128.

VIII.

Inundationes aquarum ſuſcitant morbos mali moris.

VIII. Nam ſi quid aërem putridum reddere poteſt, certe eſt diluvium particulare, ſeu inundatio maxima aquarum, dum aquæ ſtagnant putreſcunt & putridos vapores in atmoſphæram tranſmittunt. Quapropter etiam obſervamus, noſtris in regionibus aquarum inundationes frequentiſſime mali moris morbos, imo ipſam peſtilentiam ſuſcitaſſe. BONFINIUS *decad.* 1. *lib.*8. refert, anno 589. regnante Mauritio Imperatore anni oppido pluvioſi & auſtrini conſtitutionem plurimas aquarum inundationes ſecũ afferentem, ſecutam fuiſſe in Italia magnam peſtem, cujus tamen ſævitia Romæ major, quam in aliis locis extiterit. Et legitur in hiſtor. Friderici II. Imperat. annn 1227. ob continuas pluvias Tiberim Romæ excreviſſe, & peſtem horrendam excitaſſe, a qua vix decimus quiſque evaſerit. Eandem ab exhalationibus lacuum maritimorum DIODORUS SICULUS *in deſcript. peſtis Carthaginenſ.* LIVIUS & VALERIUS MAXIMUS à Tiberis exceſſu Romæ quoque obſervarunt. E lacuum & puteorum morbidis exſpirationibus peſtẽ productam fuiſſe *Guainerius cap.*4. *de peſte* tradit. Febres tertisnas epidemicas à nimia humiditate & ab bac facta inundatione aquarum obſervavit *in ephemerid. Nat. Curioſ. Ann.*9. RAMAZZINUS *experientia & judicio præſtantiſſimus Medicus. Sub æquinoctium*, inquit, *& per integrum octobris menſem pluvia copioſe delapſæ immenſam aquæ largiebantur quantitatem, quæ vix contineri poterat hyeme humida nimboſa exiſtente cum exigua frigore, nivibus mox tabeſcentibus interſperſis, circa æquinoctium inſequentis anni ingentes pluviæ pariter ceciderunt per autumnum & integram fere æſtatem continuantes, quæ poſtea inundationes aquarum effecerunt, & in illis locis, ubi diu ſtagnarunt aquæ, magna febrium ſeges fuit obſervata, imprimis tertianæ rebelles indiſcriminatim homines occupantes, cujuſcunque ſexus, ætatis, temperamenti & vitæ generis eſſent.* plura vid. *l. c.* quæ certe lectu ſunt digna.

Curioſa obſervatio Ramazzini.

Variæ obſervationes inſalubritatis aquarum.

IX. BENEDICT. SYLVATICUS *conſil.* 14. *cent. I.* refert, *quod duo anni fuerint auſtrini frigidi pluvioſi cum maxima aquarum illuvie, unde etiam morbi uniformes fuerint per iſtam fere Italiam.* Nempe populariter graſſabantur febres ſpuriæ, ardentes, pediculares, morbilloſæ, varioloſæ, viros maxime plethoricos corripiebant, præſertim ſi locorum humiliorum fuerant incolæ, & veneri indulſerant. COLERUS *decur. III. obſ.* 5. plures epidemios morbos obſervavit poſt Danubii eruptiones crebras & imbres per plures dies continuos. MONTANUS refert, *prope Famaguſtam Cypri urbem locum eſſe, qui æſtatis tempore putreſcat ac cauſa exiſtat, quod aër putreſcat, unde febres peſtilentes oriuntur, infinitique homines ob vaporum contagionem à paludibus pereunt.* Notiſſimum porro eſt, quod in omnibus iſtis urbibus ac regionibus, quæ à mari vel fluminibus inundationes patiuntur, vel cinctæ ſunt maribus, frequentiſſimæ ſint peſtes, ut urbs Venetiarum, Ancona, Roma, Smyrna, Conſtantinopolis, Alexandria, Cairus & totus fere Archipelagus experiuntur. Notat FORESTUS *l. VI. de feb. & morbis epidemice graſſantibus p.* 162. *quod civitas Delphenſis inſalubris ſit, quoniam in loco profundiori ſita eſt, aquas non currentes habet, foſſis non amplis, ſed anguſtis, per quas moventur, inſtructa; hinc fit, ut aquæ ſtagnent æſtivo imprimis tempore, quæ ſub canicula putreſcunt & effluvia, quæ à tranſeuntibus ſentiuntur putrida ſunt, adeo ut fere ſingulis* 10. *annis præterlapſis incolæ vel peſte vel peſtilentialibus febribus afficiantur.*

Morbus contagioſus Leidæ graſſans.

X. Ante viginti & præterpropter annos oriebatur Leidæ morbus contagioſus peſtilentialis, qui magnam hominum ſtragem edebat, ex nulla alia cauſa, quam quod ex fluvio Rheni veteri inundationes in hoc diſtrictu factæ fuerant, unde aquæ ſtagnantes, putrefactæ, diram hanc luem procurarunt. PET. SALIUS *de peſtilent. febri c.*20. teſtatur, patriam ſuam exſiccatione aquarum in foſſis publicis ſtagnantium à febribus peſtilentibus alias quotannis autumno graſſantibus fuiſſe liberatam. Anno 1698. poſtquam hic Halæ hyemem valde placidam, lenem, humidamque ac clementem autumno ſimilem, ventis auſtrinis ſtipatam & poſtea tempus vernum calore ac humiditate abundans experti ſuimus, tunc per ſex menſes & ultra magna cum ſævitia per hanc urbem variolarum morbus graſſabatur. Succedebat æquinoctio vernali petechizans febris maligna, contagioſa, quæ è medio non paucos ſuſtulit. Ex profeſſo tam variolarum quam febris hujus hiſtoriam pertractavi in duabus peculiaribus Diſſertationibus. Pecora quoque & oves, ſi annus nimis eſt pluvioſus, contagioſa lues valde devaſtare ſolet.

Variolarum morbus Halæ graſſans.

Tempeſtates humidæ ſunt inſalubres.

XI. Manet itaque ex dictis ſtatum atque firmum, diuturnas tempeſtates, humidas, auſtrales pluvioſas corpori humano valde inſalubres eſſe, morboſque graſſantes, malignos putridos inducere, quod etiam confirmat incomparabilis medicinæ Autor, HIPPOCRATES *aphor.* 16. *ſect. III.* item *aphor.* 12. *A pluviarum multitudine*, inquit, *fiunt febres longæ, alvi fluxiones, putredines, comitiales morbi, anginæ; in mulieribus abortus & partus difficiles.* Cauſa horum omnium jure meritoque transfundenda in atmoſphæram ignavam, languidam, elatere deſtitutam, quæ non inſervit ſpirituaſcentiæ ſeu expanſioni ſanguinis & humorum intimæ, ſed fibrarum tonum relaxat, eas flaccidas reddit, unde progreſſio & circulatio ſanguinis debilitatur. Ubi vero tardior ſanguinis progreſſio, ibi ſecretiones & excretiones etiam retardantur, ibi ſanguis craſſus viſcidus & minus ſubtilis fit, & inde multi impuri humores in corpore accumulantur & ad prædictos morbos, maxime omnium vero ad putredinem diſpoſitio fit. Contra nihil magis præſervat ſanguinem à corruptione & ab omni putredine ipſum defendit, quam circulatio libera expedita & tranſpiratio liberior atque evacuationum promptitudo. Ita enim à copia particularum mobilium activarumque corruptionem minantium totum corpus liberatur. Quod ſi vero excretiones tardæ fiunt, invalide & languide per tubulos procedit ſanguinis fluor, excrementa remanent, & mutua in ſe actione inteſtinum putredinoſum motum totam craſin humorum diſſolventem producunt, unde etiam omnes graves epidemici morbi, maligni, contagioſi & peſtilentes, imo peſtis ipſa, à putredine humorum ortum ſuum nanciſcuntur.

Quid ſanguinem præſervet a putredine.

Dictum veterum de peſte.

XII. Peſtem ipſam non inepte Veteres dixere putredinem ſummam ac penetrantem. Deduxi jam olim *in diſſertat. de ulceribus*, naturam contagii in omnibus morbis poſitam eſſe in putredine. Putredo enim mirifice eſt ſui multiplicativa & parum fermenti putridi in vegetabilibus & animalibus ulterius ſerpere & ſuum motum communicare aliis corporibus aptum eſt. Pomum putridum facile inficit reliqua, pauxillumque putridæ vappidæ materiæ in vitro relictum, vini

Putredinis vis.

acetum, vappidum efficit. Quod etiam contingit, quando vappidum relinquitur in doliis, quod ſeſe per vini ingentem copiam non niſi magna alteratione ſaporis, odoris, & virtutis diffundit. Caries in oſſibus & dentibus mirifice ſeſe multiplicat ob putredinoſum motum. Dyſenteria, lues venerea, ſcabies, variolæ, petechiales febres omnesque putridæ contagio infeſtæ ſunt, non aliam ob cauſam, quam tenuiſſimam corporibus communicando putredinem, quæ poſtea mirifice ſeſe extendit. Ipſam peſtem ortum ſuum putredini debere, jam ſupra paulo fuſius eſt demonſtratum. Exoritur hæc calidiſſimis in regionibus, poſtquam in illis inundationes contigerunt aquarum diu ſtagnantium. Humidum æque ac calidum exceſſivum non inepte philoſophi veteres & ARISTOTELES ipſe ſalutarunt matrem putredinis. Et eam ob cauſam auſter & africus calidi & humidi peſtem gignere & fovere dicuntur, præſertim ubi imbres acceſſerint. PLUTARCH. *περὶ πολυπραγμ. p.* 515. refert, Empedoclem Agrigento ſterilitatem & peſtem depuliſſe obſtructis montis faucibus, per quas auſter in campum inciderat. Et VARRO *l.* 1. *de R. R. c.* 4. *p.* 12. teſtatur, ſe Corcyram inſulam à gravi peſte liberaſſe, obſtructis iis feneſtris, quæ auſtrum ſpectant, iiſque, quæ ad aquilonem vergunt, apertis.

Mater putredinis quid.

Generatio inſectorum ex quo aere promoveatur.

XIII. Quoniam calidus & humidus aër inſectorum generationem mirifice promovet, hinc plerumque peſtem futuram vel peſſimi moris morbos ſuccedentes prænunciare ſolet inſolita copia inſectorum, quæ amant propagari in talis modi ſtagnante quietu humido & vappido aëre. Recte hinc dictum à VALERIOLA *obſ.* 1. *l.* 2. *p.* 95. Inſectorum & locuſtarum copia morbos epidemicos pronunciat. Autor eſt VERULAMIUS *cent.* 9. *p.* 923. annos inſalubres fore & peſtis ſuſpicione infamari, quando ranarum, muſcarum, locuſtarum multitudo eſt, quia hæc animalia oriuntur ex putredine. Imo ipſa etiam hæc inſecta, quoniam ſale acerrimo abundant, ſi moriuntur & putreſcunt, effluviis putridis aërem replent, qui exinde magnam perniciaIem & malignam vim acquirit. Habemus enim manifeſta exempla, ubi propter exhalationes putridorum cadaverum infectus fuerit aer, & morbus malignus ortus. Refert PAULUS JOVIUS de prægrandi cete ad ripam maris rejecto & putrefacto, quod omnis Liguria fuerit contagio inde infecta. Similem legi hiſtoriam in PLUTARCHO *l. de induſtria animalium* de balæna ad ripam provinciæ Bunidis rejecta, à cujus putredine pariter peſtis incepit graſſari pertinaciſſima. Sacræ pariter literæ hujuſmodi contagii exemplum referunt, ex ranarum multitudine, quæ Ægyptum inſigni afficiebant moleſtia, in aqua Nili coacervata, putredine aërem & aquam infectam fuiſſe. Vide ſis PETR. à CASTRO *de Peſte Neapolitana & Genuenſ. p.* 43. 44. Habemus quoque exemplum in recenti memoria. Anno videlicet 1692. incredibilis copia locuſtarum in aëre volitantium viſa eſt, quæ univerſam Thuringiam, Miſniam, Vogtlandiam infeſtabant, inque terras deſcendentes ſegetibus & vegetabilibus maximum damnum inferebant. Ab hoc tempore cœperunt graſſari in hiſce regionibus multæ mali moris imo cum petechiis junctæ febres.

Aër infectus morbos malignos profert.

XIV. Demonſtravimus hactenus clariſſime, illa anni tempora præ aliis morboſa & inſalubria eſſe, quæ nimia humiditate & ſqualore abundant, quæ ventis ſerenis aerem ventilantibus & agitantibus ſunt deſtituta, ubi cœlum turbidum, nebuloſum, pluvioſumque diu exiſtit, quia videlicet ad putredinem & humorum ſtagnationem animantium corpora diſponere ſolent. At ſecundum noſtram ſententiam non ſemper ſufficit ad producendos & alendos morbos tot & diverſi generis, variaque facie certum ſæpe diſtrictum occupantes morbos epidemios ſola præhumida manifeſta atmoſphæræ conſtitutio, ſed concurrunt etiam aliæ cauſæ ex ſecundis qualitatibus, potentiæ nempe acres ſalinæ corroſivæ ſulphureæ in aëre ipſo ceu ſeminario cujuſcunque generis effluviorum productæ. Conſtat nempe experientia, in ipſo aere generari multa corroſiva ſalia, quæ rore ſe maxime pateſaciunt valde corroſivo, qui vegetabilibus infuſus ipſa non modo corrumpit, ſed etiam exedit & variegati coloris maculas arborum & plantarum foliis inducit, unde obſervatum, fructus talis modi rore conſperſos, vel gramina quoque hocce infecta & hominibus & brutis ſummam noxam intuliſſe. Quapropter non inepte interitum vel etiam peſtem, quæ graſſatur in boves, ſues, oves, &c. peritiores Phyſici non in tempus modo humidum putridum valde, ſed etiam in rorem valde corroſivum rejiciunt. Ita anno 1693. & 1694. in Haſſia rore valde corroſivo infecta ſunt vegetabilia, unde coacervatim boves vaccæque ſuccumbebant necatæ phthiſi pulmonali. Pravam rubiginem, qua tanguntur fructus autumnales & vegetabilia, non exiguam operam ad morboſam annorum conſtitutionem conferre eximie deduxit RAMAZZINUS *de conſtitutione aëris* 1690. Veteres non immerito talem rubiginem peſtem dixerunt vegetabilium. PLINIUS uredinem ſive carbuncularem morbum vocat. Dyſenterici morbi origo deducenda maximam partem ex rore eſt corroſivo maligno fructus horæos infeſtante. Nam ſæpius in certo diſtrictu graſſatur hæc lues, in alio non; & quicunque pruna, pyra hoc rore infecta comederit, labitur in talem morbum, à quo ſi abſtineret immunis eſſe poterat.

Quænam particulæ in aere generentur.

Morbi lethales ex rore corroſivo.

Morbi dyſenterici origo.

Virulentæ roris naturæ unde deducenda.

XV. Unde vero deducenda ſit virulenta roris natura, non immerito venit in diſquiſitionem. Statuimus nempe, aërem tantum non eſſe vehiculum, ſed & ſeminarium diverſi generis ſalium, in quo ipſo varias ſpecies ſalium generari, vero admodum ſimillimum eſt. Contineri in aere ſal quoddam univerſale ſulphureum, in *diſſertat. de generatione ſalium à me* habita fuſius demonſtratum eſt. Nitrum inflammabile non in terra recondi, ſed genuinam ſolius aëris prolem eſſe, res eſt indubia. Demonſtrant id terræ ſulphureæ elotæ & orbatæ omni nitroſo ſale. Quæ ſi per 3. vel 4. annos aëri libero expoſitæ fuerint, denuo hoc ſale fœcundantur. Alumen in ignem conjectum & in cineres albos converſum pauco tempore recipit rurſus in poros ſuos aluminoſum ſal, quod etiam circa vitrioli caput mortuum valet. Verum enim vero non tantum ſalibus diverſis impregnata eſt atmoſphæra, ſed & ſulphur ibi continetur vulgari quoad omnia ſimile. Demonſtrant id fulgura, tonitrua, quæ ſulphuris inflammabilis præſentiam exquiſite docent. Quod vero de natura ſulphuris vulgaris ſit, patefacit odor ſuffocativa virtute pollens, quæ nares ſimili modo, ut ſulphuris accenſi fumus ferit. Phyſici vulgares hujus ſulphuris ortum derivant ex exhalationibus ſulphuris, quod in mineris & ſubterraneis locis continetur: at vero noſtra ſententia hi admodum falluntur.

luntur. Sulphur enim minerale ejus eſt texturæ atque naturæ, ut difficillime evaporet, ſed magna vi caloris imo igne opus ſit, ut in ſubſtantia per vapores ſiccos abeat in auras. Tacemus, ipſum ſolis æſtum etiam vehementiſſimum, ultra 2. vel 3. ulnas penetrare non poſſe in terram. Mineras vero ſulphuris longe profundioris eſſe ſitus, eaſque ſæpe in imis collocari res notiſſima metallurgis eſt.

Generatio ſulphuris vulgaris.

Sententia itaque mea eſt, ipſum ſulphur vulgare non educi ex terræ viſceribus, ſed produci & generari in ipſo aëre, quomodo autem hoc fiat, non adeo difficile conceptu eſt. Supponimus nempe, uti veriſſimum, in aëre ſicuti in terra dari ſal quoddam univerſale acidum ſimile acido vitrioli & ſulphuris, quemadmodum id vel ex eo liquet, dum cineres clavellati diu aëri expoſiti in ſal neutrum tartaro vitriolato vel arcano duplicato ſimile magna ex parte abeunt. Supponimus porro ex vegetabilium & animantium genere multas oleoſas ſulphureas pingues reſinoſas particulas calore ſolis in altum elevari. Hæ cum acido ſulphureo concurrentes & intime mixtæ ac conſermentatæ motu inteſtino calido ſolia accedente in perfectum ſulphur minerale degenerant. Nota ſunt experimenta valde curioſa phyſico-mechanica de productione & reductione ſulphuris mineralis.

Experimentum Boylei. Experimentum alterum.

Primum eſt Boylei vid. *Chymiſt. ſcept.* ubi ex mixtione olei terebinthinæ & vitrioli elicuit veriſſimum ſulphur minerale. Secundum eſt noſtrum, ubi ex opio cum ſpiritu vitrioli commixto deſtillatione in retorta ſublimavi in ejus collum ſulphur colore, conſiſtentia, inflammabilitate, fœtore exactiſſime ſulphuri vulgari reſpondens.

Tertium.

Tertium eſt Dn. Stahlii, qui ex tartaro vitriolato ſiē arcano duplicato mediante carbonum pulvere produxit verum ſulphuris hepar, dum nempe acidum vitrioli in terram ſulphuream carbonum agit & producit ſulphuris ſchema, relicto ſale alcali, quod componebat tartarum vitriolatum, cum quo ipſum ſulphur abit, ut hepar, ex quo perfecte ſulphur vulgare elici poteſt. Quis dubitabit itaque, ſimili modo ex commixtione corpuſculorum reſinoſorum, quæ in aere exſuperant, cum acido univerſali aereo produci verum ſulphur vulgare, quod inflammatum ſulguris & tonitru etiam cauſa exiſtit.

XVI. In aëre diverſiſſimæ ſunt exhalationes terreæ ſulphureæ, ſal quoque ineſt univerſale acidum, nullum hinc dubium, quin pro diverſa horum commixtione, mutuaque conſermentatione, reactione & exaltatione diverſæ ſpeciea ſalium acres corroſivæ generentur. Compertum eſt ex mechanica chymica, ſolam partium corporearum diſpoſitionem, figuram adeoque texturam efficere formas, qualitates, virtutes in mixtis, adeo ut immutata textura venenum tranſeat in medicinam, medicamenta rurſus veneni indolem adſumant.

Venenum tranſit in medicinam & contra.

Horum vero ſalium aëreorum vehiculum ſunt ros & pruina. Illa enim nocturno frigore unita cum particulis humidis deſcendunt & ima petunt. Facilis jam eſt ratio, quare omnis fere ros alvum ſtimulet atque irritet.

Vim roris.

Et Chymici ex rore ſpiritum penetrantem metalla diſſolventem eliciunt. Nudis pedibus per campos & prata rorulenta ambulare, non proficuum eſt, pedes fiunt ſubinde ex eo ſcabri & maculis & puſtulis perſæpe pleni. Patet quoque ex dictis, qua de cauſa in præcalidis regionibus Hiſpania, Sicilia, Hungaria, India lethiferum fere ſit, dormitare de nocte libero ſub aëre. Præter frigus enim utique nocivum, noxia quoque & pernicialis eſt roris vis. Noſtra itaque ſententia eſt, à rore depravato & à naturali blanda indole deſciſcente ſeu corroſivo facto, quique per alimenta ſeſe inſinuat & etiam ore exceptus ſubit vitalia, pendere geneſin potiſſimarum epidemiarum afflictionum certo diſtrictu graſſantium, v. gr. dyſenteriæ, anginæ, ophthalmiæ, aphtharum, inflammationum faucium, alvi fluxus, tertianæ, quartanæ febris, purpuræ, variolarum, exanthematum, tuſſiumque, nam omnes hi morbi ſalis potentis corroſivi ſoboles ſunt.

Morbi varii ex eo provenientes.

Huic rori etiam adſcribimus, quod in certis diſtrictibus pereant & corrumpantur ſubinde vegetabilia, cum alio in loco ſalva & illibata maneant. Cæterum ſi ſola tempeſtas exceſſive humida vel inæqualis eſſet cauſa conſtitutionis morboſæ epidemicæ, ſequeretur etiam, ut ubicunque talis conſtitutio aëris vigeret, ſimiles morbi graſſarentur, quod tamen non accidit. Ex quo conjicimus, præter aëris qualitates primas manifeſtas alias ſalinas nempe in ſubſidium vocandas. Non abſone de ortu epidemiorum morborum philoſophatur Sydenham *ſect. V. cap. 4. p. 219.* Veroſimilius mihi videtur, hunc vel illum particularem aëris tractum effluviis repleri à minerali aliqua fermentatione, quæ aërem, per quem feruntur, particulis nunc huic animalium generi, nunc alteri exitialibus contaminantia, morbos variis terræ affectibus appropriatos eo uſque propagant, donec exſpiraverit ſubterranea illa halituum minera, quæ pariter in novam denuo fermentationem agi poſſit ex reliquiis nempe materiæ exoleſcentis.

Ex quibus ros vitiatus judicetur.

XVII. Vitiatum vero rorem judicare optime poſſumus ex lue illa rubiginoſa, quæ inficit fruges eaſque exurit & maculis rubris obducit, poroſque contrahit. Dehinc ros malignus generatur maxime poſt pluvias diuturnas & longum humidi aëris ſtatum. Quandocunque enim vapores aquei uberius deſcendunt ex aëris regione, fit, ut æſtu ſolis intenſo ſalia aërea in ſe magis coëuntia corroſivam acrimoniam acquirant, quod impeditur per humidos vapores in aëre adhuc retentos, qui diluendo acrimoniam & cavendo intimam mixtionem benignum rorem ſervant. Quapropter obſervatione certa conſtat, rores perniciales brutis vel vegetabilibus plus videri humidis & pluvioſis temporibus præcedentibus quam ſiccis.

Signum virulenti roris.

Certum ſignum eſt virulenti roris, quando apes parcius mellificant vel propriis in ſedibus exinguuntur, vel alio migrant. Bombyces quoque coacervatim pereunt, vel qui ſuperſtites ſunt in ipſo opificio ſemianimes & ignavi concidunt & major ſtrages pecudum viſitur, quemadmodum id doctiſſime Ramazzinus *l. c.* monuit. A cicadarum obmuteſcentia malas temporum conſtitutiones prænuntiari, ſcribit doctiſſimus Mercurialis *de peſt. cap. 6.* qui anno 1577. obſervavit in agro Patavino, aut nullas aut rariſſimas cicadas ceciniſſe, unde poſtea gravis ſubſecuta ſit epidemica lues.

Intemperies certi temporis annorum eſt inſalubris.

XVIII. Tandem etiam inſalubria tempora æſtimamus ex maxima inæqualitate & contraria conſtitutione aëris, ventorum, tempeſtatum certo anni tempore regnante, v. g. quando nimiam humiditatem ſiccitas & æſtus aut intemperantem calorem frigus validum & rigida hyems ſubito excipit. Talis modi mutatio aëris per extrema corporibus valde infenſa atque exitioſa eſt, & ideo fœcunda morborum genitrix. Perite Hippocrates *ſect. III. aph. 1. Mutationes temporum maxime pariunt morbos. & in temporibus magnæ mutationes frigoris & caloris & reliqua juxta rationem hoc modo.* Idem in *ſect. III. aph. 4. In temporibus quum eadem die modo calor*

modo frigus ſit, autumnales morbos exſpectare oportet. Inæqualis circulus ſanguinis excretiones turbatas poſt ſe trahit, unde ex tali temporum conſtitutione uberrime proveniunt catarrhi, coryzæ, tuſſes, ſebres, inflammationes, dolores, arthritidis ſpecies, alvi fluxus, ſpaſini & hujus generis plura. Egregius & inſtar omnium in hiſce eſt laudatiſſimus HIPPOCRATES *in ſect. III. aphor.* qui tempora inſalubria morbos parturientia ex inæqualitate & præcipiti mutatione aëris potiſſimum æſtimat. Quatuor *aphoriſmi* hac de re notsbiles merentur non modo recenſeri, ſed & exponi. Sunt vero 11. 12. 13. & 14. Primus hic eſt: *Si hyems ſicca & aquilonaris fuerit, ver autem pluvioſum & auſtrale, neceſſe eſt æſtate febres acutas, lippitudines & dyſenterias fieri mulieribus præſertim & viris natura mollioribus.* Ratio *aphoriſmi* hæc eſt: *hyems ſicca & aquilonaris ob intenſum frigus obſtipat poros & tranſpirationem impedit, ſanguinem denſat, unde multæ ſordes cum ſanguine intime miſcentur, ſuccedens vero ver propter pluvioſum & auſtralem aërem nimis humidum & rarefactum tonum fibrarum labefactat, hinc circulus humorum & ex eo pendentes excrementorum ſecretiones ſegnius procedunt.* Quare neceſſe eſt, ut ſordes in ſanguine cumulatæ æſtate ob fervorem intenſiorem in acrem & bilioſam ſalſedinem degenerent, quæ febres ardentes auctas, tertianam duplicem, tertianam continuam, diarrhœas, febres purpuratas, lippitudines, dyſenterias efficiunt in ſubjectis maxime humidioribus laxi & ſpongioſi corporis habitus, quoniam in hiſce plus colliguntur cruditates, partiumque robur invalidum eſt. Obſervationem quoque meretur *Aphor.* 12. *ejuſdem ſectionis. Hyems ſi auſtralis eſt & pluvioſa clemensque fiat, ver autem ſiccum & aquilonare, mulieres, quibus partus ad ver inſtat, ex omni occaſione abortiunt; quæ vero pariunt, imbecilles & morboſos pueros pariunt; aliis dyſenteriæ & lippitudines maxime fiunt, ſenioribus defluxiones brevi perimentes.* Sub hyeme nempe tepida & humida magna colligitur ſeri & excrementorum in corpore copia, ſuperveniente veris ſicco & aquilonari ſtatu atque natura fibras roborante & humores ad motum impellente & intus cogente, tunc in plethoricis, ut ſunt gravidæ, fiunt abortus diſruptis nempe vaſculorum uterinorum oris à ſanguinis impetu. Infantes vero, quos pariunt, morboſi fiunt, propter ſanguinem multis impuritatibus plenum, qui fœtum debite nutrire & ipſi robur addere nequit. Aliis lippitudines, dyſenteriæ, catarrhi, rheumatiſmi, arthritides fiunt ab impuris ſalibus excrementitiis ex tranſpirationis defectu congregatis & naturæ vigore ad exteriora proturbatis.

Notabiles aphoriſmi Hippocratis.

Explicatio Aphoriſmi 12.

Explicatio Aphoriſmi 13.

XIX. Sequitur *Aphoriſm.* 13. *Si æſtas ſicca fuerit & aquilonaris, autumnus autem pluvioſus & auſtralis, capitis dolores ad hyemem fiunt & tuſſes & raucedines ac gravedines, quibuſdam etiam tabes.* Fibræ enim, à quibus tonus, motus & preſſio ſanguinis dependet, æſtate nimis ſtrictæ & ſenſibiles evadunt. Tempore accedente pluvioſo & auſtrali accumulantur ob tonum dejectum fibrarum, ſuccorumque ſubtilitatem imminutam multæ humiditates ſordidæ in vaſis: (nam ſemper ſub tali tempore fiunt excretiones remiſſiores & in primis tranſpiratio.) Accedentis vero hyemis frigus conſtringens poros & cutim ſummam premens, atque a peripheria ad interiora fluida pellens cauſa eſt lymphæ ſtagnantis, præſertim in faucibus & capite, unde catarrhi, coryzæ, tuſſes, raucedines, inflammationes oris in diſpoſitis, pulmonum exulcerationes, capitis etiam dolores & gravedines fiunt. Conſtans obſervatio practica eſt, ſub longo dominatu ex auſtro & occidente ventorum ſpirantium ſub aëre denſo & præhumido, hydrargyrum in barometro inferius hærere. Si vero ſubito accedit ventus borealis, ſubnaſcuntur brevi coryzæ, tuſſes, raucedines, odontalgiæ, arthritici dolores, rheumatiſmi cum cutis horrore, extremorum frigore. Urinæ ardores perſæpe una nocte frigidiore humidiorem tempeſtatem excipiente viſuntur, ut & reliqui hi dicti affectus.

Obſervatio hydrargyri in barometro.

Aphoriſmus 14. Hippocratis.

XX. Ex dictis clare intelligitur *aphor.* 14. *Si aquilonaris & aquis expers autumnus fuerit, his, qui humidas naturas habent, & mulieribus commodus erit; reliquis vero fiunt lippitudines ſiccæ, febres acutæ & gravedines; quibuſdam etiam atræ biles.* Etenim humidæ naturæ vehementius patiuntur & affliguntur ſub humido & tepido cœlo, melius vero degunt ſub ſicco & elaſtico, qui elaterem fibrarum roborat, ita enim circulus ſanguinis & excretiones fiunt expeditæ. In præcalidis vero ſubjectis ob motum factum inteſtinum auctiorem talia impura in ſuccis exiſtentia evadunt acriora, unde tuſſes, lippitudines ſiccæ, febres acutæ &c.

Quando anni tempora ſint ſalubria.

XXI. Tractavimus hactenus inſalubritatem temporum, & ex ea deduximus graſſantium morborum originem, ſequitur jam, ut etiam brevibus indicemus ex contrariorum vi ac fundamento, quænam tempora ex omnibus ſint ſalubria. Superius oſtenſum eſt, morboſas & exitioſas non modo hominibus, ſed & brutis imo vegetabilibus eſſe diu perſeverantes humidas temporum conſtitutiones, præſertim ſtipatas lapſu acris maligni roris. Dictum quoque fuit, ſubitas mutationes aëris & tempeſtatum ab uno extremo in alterum non ſanitati ſavere, ſed eam labefactare magnopere, jam conſequitur, ex anni conſtitutionibus *ſiccitates pluvioſis eſſe ſalubriores*, uti aureus eſt *aph.* HIPPOCRATIS 15. *ſect. III.* Deinde temporum ſtatus hi optime judicantur, ubi non mutatio tempeſtatum ab uno extremo in alterum obſervatur, & quando anni tempora ſuam naturalem, id eſt temperatam & conſtantem ſervant indolem, tunc ſalubria ſunt, & morbi benigniores atque judicatu faciliores procedunt. Spectat huc eximius HIPPOCRATIS *aph.* 8. *ſect. III. In conſtantibus,* inquit, *temporibus, ſi tempeſtive tempeſtiva reddantur, morbi conſtantes & judicatu facillimi fiunt. In inconſtantibus autem inconſtantes & qui difficulter judicantur.* Elegans locus etiam hac de re apud HIPPOCRATEM eſt, qui ita ſcribit *lib.* περὶ ἀερ. ὑδάτων τοπ. *De annis hoc tenendum, qualis annus futurus ſit ſalubris an morboſus, & ſi in autumno aquæ fiant & hyems ſit moderata, & neque valde clemens neque modum excedens frigiditate, & in vere ac æſtate tempeſtive pluat.*

Obſervatio circa meſſem frugum.

XXII. Illud conſtantis obſervationis eſt, quod, ſi annus eſt ſaluber & minus morborum ferax, frugifer ſimul & ſaluber ſit vegetabilibus, aliiſque animantibus. Optimæ meſſes fiunt frugum & fructuum, id quod obſervamus maxime, ſi frigidum & humidum ver, æſtas calida, qualem jam annum habuimus. Fructus tunc fiunt abundantiſſimi & bene ſapidi, plures modiolos replent ſecale & triticum, farinam dant copioſiorem & ſalubriorem, oves dant lanam optimam & carnes ſapidiores ſunt. Curioſum eſt, quod flores lavendulæ, ſpicæ, ſalviæ, duplicem portionem olei hoc anno per deſtillationem dederint plus quam aliis annis, ob nullam aliam

caufam,

cauſam, quam quod ſolis æſtus conſtans vegetabilium ſalia & ſulphura melius foveat, maturet & perficiat.

Quænam ſint optimæ conſtitutiones temporum.

XXIII. Tandem optimæ conſtitutiones temporum ſunt, quando orientales venti, puri, mixti cum ſeptentrionalibus frequentes ſunt, rariores autem auſtrales & occidentales. Utpote illi ventilant, agitant egregie aërem ipſique elaſticitatem elargiuntur, hi vero levem & humidam reddendo atmoſphæram eam ignavam reddunt, quæ ad putredinem viventium corpora diſponit.

Quo pacto afflictiones oriundæ poſſint evitari.

XXIV. Tandem quædam adjicienda videntur, quorum beneficio ex inſalubribus tempeſtatibus oriundas afflictiones evitare poſſimus. Ut autem hac in re non ſine ratione fundamentoque procedamus, opus maxime omnium erit, præſervandi methodum dirigere ſecundum naturam & conſtitutionem temporum & inde reſultantes varios noxios effectus. Dictum ſcilicet fuit in ſuperioribus inſalubres eſſe eos annos, qui pluviis & humiditatibus fœdantur, deinde, in quibus viſitur maligni roris eroſiva qualitas, vegetabilibus reliquiſque animantibus noxia, poſthæc ubi tempeſtates valde inæquales & contrariæ invicem ſe excipiunt. Ex priori ſtatu aëris ad putredinêm & diſſolutionem corruptivam ſanguinis humorumque corpora præparantur, omneſque ii morbi incrementum capiunt, qui ex ſero vel copia & qualitate peccante gignuntur. Hinc videmus, frequentes febres, malignas, petechiales, putridas, catarrhales, lentas, verminoſas tunc graſſari. Denique hydropici, cachectici, ſcorbutici pejus ſe habent, putredines in naturalibus partibus, in extremis capiunt incrementum, abortus mulieribus facile contingunt, graviora ſunt puerperia, variolæ morbillique peſſimum induunt morem. Adverſus hos morbos ſi quis velit ſe defendere, ſequentia ſunt neceſſaria obſervatu. Primo humiditas aeris, quantum fieri poteſt, corrigenda eſt. HIPPOCRATES eum in finem optime uſus eſt igne in libero aëre accenſo, cui tantam poteſtatem etiam aſſignat, ut eo accenſo peſtilentiam abigi poſſe ſtatuat, comprobato hoc ipſo felici cum

Præſtantia ignis adverſus peſtem.

ſucceſſu Athenis. Utpote ignis motu celerrimo, quo pollet, humiditates abſumit & una motum & ventum parat, qui ad eventilandum aërem putridum & ignavum magnæ eſt virtutis. Exhalationes quoque ex lignis vel gummatis balſamicis emiſſæ virtute balſamica illum implent, ut ſpiritus inde hauſtus egregie ſuccurrat debiliori ſanguini ejuſque ſpirituaſcentiæ. Eum quoque in finem inconſuetis ſuadendus eſt tabaci uſus, ut nempe aër humidus corrigatur. Et quia ſemper aër in editioribus locis & ſuperioribus regionibus purior exiſtit, neque adeo denſus vaporibuſque plenus eſt, ac in humilioribus locis, ideo ejuſmodi tempeſtate humida regnante optimo conſilio habitacula ſunt petenda in emioentiore ſitu poſita, ſatiuſque eſt degere extra urbem ruri quam in urbibus, ubi tanta copia va, orum ſtagnans & ignava redditur atmoſphæra. Dehinc regnante ejuſmodi perniciali languidi aëris ſtatu, corporibuſque redditis imbecillibus oon ſine fructu temperantia in omnibus rebus maxime in victu & venere meretur commendari, nimium enim tunc maxime nocet, quando natura ad excretiones minus vigoris

Vinum optimum corroborans medicamen.

habet expediendas. Roborare vero naturam & ſollicitare ad motus excretioneſque augendas tunc maxime utile eſt. Non datur vero præſtantius roborans ipſo vino, quod bonæ notæ temperatum ſubtile ſpirituoſum & mediæ ætatis eſt, qualia ſunt Rhenana, quæ omnibus huic uſui inſervientibus palmam præripiunt. Horum temperans uſus excitat naturam, promovet excretiones, calorem nativum ſovet, omnemque ad putredinem diſpoſitionem depellit. Ex medicamentorum claſſe clara ſunt hoc nomine ſalia

Quæ pharmaca ſunt eligenda.

volatilia oleoſa, quæ ob blandam balſamicam naturæ amicam vim & volatile ſal motus & excretiones cujuſcunque generis adjuvant, nervos roborant, totamque naturam erigunt. Purgantia ſint parciora, nihilo minus alvus ſuum faciat officium neceſſe eſt. Commodiſſime præbentur talia, quæ balſamica vi ſimul ſunt inſtructa, cujus indolis ſunt elixir proprietatis cum & ſine acido, pillulæ *Ruſſi*, *Avicennæ* & polychreſtæ noſtræ. Venæ ſectio fere nullius eſt uſus, & ſicut ad curationem horum affectuum, qui ex prava hac aëris conſtitutione oriuntur, plane inutilis eſt, ita etiam præſervationi parum inſervit. Huic rectius ſubſtituuntur diaphoretica tranſpirationem promoventia. Hac enim egregie purgatur ſanguis à ſordibus & quiſquiliis ſuperfluis. Laudem etiam merentur tincturæ alexipharmacæ bezoardicæ, medicamenta ex ſcordio, inſuſa hujus herbæ & veronicæ. Præſidio etiam eſſe poſſunt balſamica ex ſuaviſſimis reſinis oleisque confecta, uti ſunt elixir balſamicum noſtrum & inſtar omnium balſamum noſtrum liquidum dictum vitæ ad guttas aliquot inter cibos ſumendum. Ejus quoque externus uſus ad nares inungendas in os ſumendum omnibus temporibus contagioſis humidis & inſalubribus laudatiſſimus eſt.

Quomodo morbi prædicti ſint præcavendi.

XXV. Ordine jam provehimur ad eorum morborum præſervationem, qui maxima ex parte corroſivo elemento in atmoſphæram producto & cum rore in ima deſcendente debentur. In quam claſſem referimus epidemias dyſenterias, diarrhœas, exanthematicas varias febres, purpuratas bilioſas ardentes, ſemitertianas, variolas, morbillos, tuſſes convulſivas, ophthalmias, anginoſas & putridas faucium inflammationes. Difficilis ſane res eſt, qualitatem noxiam in tenuiſſimo principio radices agentem corrigere. Rara enim ſunt ejuſmodi alterantia, quæ ad virulentam noxiam materiam immediate per mixtionem corrigendam quippiam conferunt, ſequentes vero regulæ, ſi earum ratio habeatur, non ſine fructu

Regulæ obſervandæ. Aër apertus matutino & veſpertino tempore fugiendus.

erunt. *Primo*: fugiatur aër apertus matutino veſpertinoque tempore ante orientem occidentemque ſolem, imprimis circa & poſt æquinoctia ſolſtitiumque æſtivum; *ſecundo*: nulli fructus aſſumantur niſi probe prius abſterſi corticibuſque nudati; *tertio*: liberalior uſus ſit inſuſorum cum aqua ſalubri factorum, ut acredo in ſanguine eluatur & emunctorioru̅ princeps tranſpiratio aperta ſervetur, quo exhalare, ſi quæ hauſtæ fuerint, peregrinæ partes poſſint; *quarto*: fructuum autumnalium parciſſimus ſit uſus, temperata vero diaphoretica & diluentia tunc temporis utilia ſunt.

Morbi ex aëre inæquali provenientes.

XXVI. Ex intemperato & inæquali aëre ſubitaque tempeſtatum mutatione naſcuntur coryzæ, tuſſes, rheumatiſmi, dolores pleuritici, inflammationes varii generis, febres tertianæ, quartanæ, catarrhales alvique fluxiones. Tunc bonum ac utile eſt, æquali ſemper veſtitu velari & omnem nimium aërem, quantum fieri poteſt, vitare, in publicum non prodeundo. Si ſtatus adeſt plethoricus, circa æquinoctia mittendus eſt ſanguis, poſtea diaphoreticis & infuſis calidis ſpiracula cutis aperta maneant: temperantia vero ad omnes arcendos epidemicos morbos eſt optimum remedium.

DE SIDERUM IN CORPORA HUMANA INFLUXU MEDICO,

DISSERTATIO PHYSICO-MEDICA INAUGURALIS

De Aſtrorum influxu in corpora humana.

PROOEMIUM.

SI quid eſt ex rebus naturalibus, quod ſummo unquam ſtudio inter ſummos viros agitatum fuit, certe ſiderum in corpora influxus agitatur. Quanta enim diſceptatio contentioque intet Phyſicos ac Medicos nnſtri ſæculi hac de re ſoveatur, non obſcurum eſſe potcrit iis, qui hanc doctrinæ partem attigerunt. Sunt qui hunc influxum negent plane ac explodant, ita tamen negent, ut ſolis vim ac efficaciam in corpora admittant atque tueantur. Dicunt enim, errantes & fixas ſtellas remotinres eſſe à globo noſtro, quam ut luce ſua, quam diffundunt in illum influere, nedum manifeſta ratione in contenta operari poſſint. Solem contra ſolum eſſe adſerunt, qui ſublunaria adficiat, qui calore ſuo plantas atque animantia ſoveat enutriatque, cum de cæteris planetis non conſtans neque exploratus obſervetur effectus. At ut ipſi negamus omnino, hominum ſortem, mores, ſortunam ab aſtris ſolum eſſe deducendam; ita affirmamus contra mirifica ac inſigni ſane potentia aſtra in corpora influere. Cui quidem ſententiæ ex recentioribus non pauci acceſſerunt, ex quibus mihi Angli inprimis nominandi, qui ob inſignem induſtriam, quam hac in re poſuerunt, merito ſunt admirandi. Hi omnes aſtrorum influentiam non in meteorologica ſolum, ſed in corpus quoque humanum, quatenus illud morbis eſt expoſitum, acerrime propugnant ſtatuuntque. Neque vero Veteres hoc ipſum latere potuit, qui aſtris attribuerunt plurimum, præcipuaſque rerum cauſas, quæ in mundo accidunt, ex illis derivarunt. Atque illi tantum dederunt huic ſcientiæ, ut non ſanitatem atque morbos ſolum, ſed mores etiam ingeniaque hominum; quid? quod maximarum rerum bellorum regnorumque momenta inde explicarent. Res eſt proinde pulchra & non minori utilitate quam jucunditate commendanda, paulo diligentius influxus hujus veritatem explorare, & quid de illa ſentiendum videatur, clarioribus complecti argumentis. Id quod laboris in præſenti nobis ſumpſimus de aſtrorum influxu diſſertaturi & hunc ipſum ſolida confirmaturi ratione.

§. I.

MAgni ſemper æſtimata fuit ſiderum ſcientia, & jam inde ab antiquo tempore magno in honore habita. Hæc à ſolertiſſima olim gente Ægyptiis nempe inventa & ad alios tranſmiſſa populos ubique diligentes ac religioſos ſui cultores reperit. Neque ex longinquo repetendæ rationes, cur tanto honore atque dignitate priſcæ gentes hanc ſint proſecuti, quod nempe facile videbant, quantum bonorum ex aſtris ac ſideribus ad homines redundaret. Aſtronomia enim varios variorum ſiderum, ſed certæ legi adſtrictos progreſſus, ſitus, motus concurſusque complectitur, quæ omnia magnum maximi Dei opus illuſtrant, tantique operis autorem prædicant ac conteſtantur. Benignitatem porro ſiderum omnia ſublunaria experiuntur, dum ſœcundo illorum lumine excitantur atque ſuſtinentur. Ex horum obſervatione terrarum mariumque ſitus locorumque intervalla deſcribimus ac perſcrutamur, & annorum, menſium, dierum ac horarum ſpatia metimur. Horum beneficio nec maris impotentiam extimuerunt homines, ſed aſtronomia frequenti Phœnices primi ut Poëta canit:

Fragilem truci pelago commiſerunt ratem.

Hujus munere ſolis atque lunæ defectus admiramur, & ad temporis momentum præſagimus. Nullum inde eſt dubium, quin diverſus aſtrorum ſitus diverſusque poſitus tempora annique qualitates variet, & exinde tam in plantis, quam in animantibus varias mutationes excitet. Quo magis intereſt prudentis Medici, aſtronomia etiam inſtructum eſſe, eo nempe fine, ut exinde graſſantium morborum rationem poſſit explicare. Aſtronomiam requirimus in Medico, non vanam illam ſcientiam, ſi ſcientia dicenda eſt, & non potius ludibrium humanarum mentium, quæ cum multa ſuperſtitione, ex natalitio uti vocant themate, cujuſvis hominis ſortunam, morbos atque mortem conjicit ac auguratur. Næ illi, qui ad hanc animum adplicant, magno negotio nugas agunt, dum leviſſimam omnino artem, & quæ utilitate plane caret, tanta religione ſtudioque colunt atque venerantur. Sed venerentur ſane, ſi modo ipſa dignitas aſtronomiæ non exinde imminueretur. Quid enim boni divinatoria hæc ars attulit, niſi ut veram aſtrorum ſcientiam ex faſtigio ſuo, in quo alias conſtituta fuit, male deturbaverit? Concedimus omnino, aſtra ceu cauſas remotas ad has etiam res aliquid conſerre, illud vero nunquam adprobamus, ex iſtis ſolis certas res eſſe prædicendas. Inde enim eſt, quod jam plures ex Veteribus fuerint, qui hunc abuſum agnoſcerent ac improbarent. Eminet intet hos ALBERTUS ſuo tempore jure magnus qui *libro III. de mineral. tract.* 3. *c.*3. graviter omnino ſcribit: *Multi, qui ex aſtris divinant, ſæpe mentiuntur & abominabilem ſuis mendaciis faciunt ſcientiam, cum alioquin bona utiliſque ſit.* Nec diſſentit AVERRHOES *in Avicennæ cantibus*, dum ait: *Ars aſtrologiæ eſt debilis, & falſum eſt plurimum, quod in ea exiſtit.* Cujus quidem rei pulcherrimā APOLLONIUS apud PHILOSTRATUM dat rationem: *At ego*, inquit, *aſtronomiæ ſcientiam atque omnem divinandi artem humanæ naturæ metas excedere puto, & an quiſpiam vere ipſam noverit, neſcio.* Minus toleranda vero eſt illorum inſolentia, qui dierum faſtos vel annuas Kalendariorum tabulas conficiunt. Hi pulchri vates, ſi Diis placet, tanquam ex tripode prædicunt felices vel ſiniſtros dies, & quod magis rideas, ad ridiculas plane res ſiniſtram hanc diligen-

ligentiam conferunt. Leges in illorum libris quo die novas veſtes induere, pecuniam numerare, vendere, emere, cspillos vel barbam ponere bonum ſit atque ſalutare. Neque intra hos terminos conſiſtit illorum impudentis, ſed profano etiam ore medicinæ ſacra contaminant, dum certos atque ſalutares dies Venæ ſectionibus, purgstionibus ac medicamentorum uſui præſcribunt. O flagris dignum facinus, exclamat LANGIUS, Vir antiqua ſimplicitate atque eruditione, *ep.* 35. *P.* 1. quo innumeros perdunt ægros.

§. II.

Rejecta igitur hac ſuperſtitione & aſtrologorum fabulis, ſumma nobis cura providendum eſt, ne in alteram peccemus partem, aſtrorumque vires & virtutem plane deſtruamus atque invertamus. Impietatis enim hocce fuerit, naturam naturæque autorem Deum nempe parum recte intueri ac cognoſcere. Ita enim nobis perſuadendum eſt, non fruſtra cœlum tot pulcberrimis ſideribus luminibuſque diſtinctum eſſe, neque fruſtra illa fulgere, ſed maximis omnino commodis humanæ gentis inſervire. Quorum magnitudine ac copia inducti Veteres eo proceſſerunt, ut divino plane cultu ſtellas venerati ſint, aras illis conſtituerint, nihil denique neglexerint, quo impiam ſuam pietatem aſtris teſtarentur. Videbant nempe quanta eſſet potentia horum corporum, & ab his omnibus ſere ſublunaribus vigorem atque robur inſpirari. Quo minus etiam mirandum puto, cur Veteres etiam Medici in morbis aſtra maxime reſpexerint, & horum obſervatione pluſrimum fuerint innixi. At, ut laudanda atque prædicanda eſt illorum diligentia, ita deſtituti accurstiore experientis atque obſervationum ubertate, minus recte declarare potuerint, qua ratione aſtra operari poſſent. Et hoc ipſum eſt, quod in præſenti exhibebimus, & paulo majori cura demonſtrare adnitemur, uſum ab abuſu, mendacia à veritate ſeparaturi. Ad quod ipſum præſtandum, opus eſſe videtur omnino, ut præter ſummorum virorum autoritatem, ratione quoque ac experientia opinionem noſtram confirmemus ac communiamus. Eſt itaque noſtra ſententia, non ſolem & lunam ſolum, ſed cætera etiam ſidera planetas maxime operari in hæc ſublunaria, & quidem proxime per ætherem & atmoſphæram. Hæc ab aſtris immutata, ac adfecta plantarum æque ac animantium corpora variis modis mutat adficitque. Si enim certum eſt, ut infra etiam evincere conabimur, quod aſtra varias tempeſtates, varios motus atque ventos concitare poſſint, de facili exinde judicari poteſt, corpora etiam noſtra ab iis poſſe commoveri. Unde quiſque colligere poteſt, quanto commodo, quantoque ornamento hæc ſcientia ſit artem facientibus. Placet jam ex Divi Senis monumentis, quæ eminent loca excerpere, cum ad illuſtrandam noſtram ſententiam, tum ad præſtantiam hujus doctrinæ demonſtrandam. Primum vero ſiſtit ſe locus elegans ex *lib. de aër. aq. & loc. p.* 129. edit. Lind. *Si quis*, inquit, *temporum mutationes & aſtrorum ortus, occaſus obſervaverit, quemadmodum ſingula horum eveniant, prænoſcet utique & de anno, qualis hic ſit futurus*, & *lib. de ſignif. vitæ & mort.* in præfat. *Nemo ſe committere debet manibus ejus, qui neſcit aſtronomiam, quia non eſt perfectus medicus.* Et *lib. de aër. loc. & aq. p.* 345. *Oportet & aſtrorum exortus conſiderare, præcipue canis, arcturi & pleiadum occaſum. Morbi enim in his maxime diebus judicantur, aliique perimunt, alii vero deſinunt, aut in aliam ſpeciem, aliumque ſtatum tranſmutantur.* In ſumma, anatomia oculus medicinæ eſt dexter, aſtrorum ſcientia ſiniſter, & qui aſtrologiam ignorat, inquit ALBO HAZEN, *Hali filius Abenragel ex Hippocrate, eſt tanquam cæcus baculo viam prætentans, huc illuc cespitans pro qualibet boni malique adparentia inani, ut fatuus trepidans.*

§. III.

Quod vero aſtra operentur in aërem non minus elegans locus eſt, quem *in libro de flatibus* divinus Autor prodidit §. 5. *Omne*, inquit, *quod inter cœlum & terram eſt, ſpiritu repletum eſt, ſolis vero & lunæ & aſtrorum omnium vires per ſpiritum prodeunt.* Per τὸ πνεῦμα ſive ſpiritum, ventos, aërem, & ætherem intelligit. Optime vero GALENUS aſtrorum influxum in hæc ſublunaria *lib.* 2. *Prorrheticor.* demonſtrat. *Si mutuus ſtellarum adſpectus operaretur nihil, ſoli duntaxat, qui fons luminis ac vitæ eſt, conceſſo imperio in hæc inferiora quatuor anni tempora* ſingulis annis *eandem faciem eandemque temperaturam ſervarent, cum ſol non alium uno quam altero anno curſum ſuum peragere ſoleat, quod tamen non accidit.* Juvat jam ex uberrimo experientiæ fonte paulo fuſius deducere, quæ vis ac poteſtas ſit aſtrorum in tempeſtatibus movendis. Ac primo quidem ſcire licet, quod non tam adſpectus, quos luna cum planetis habet, intuendi ſint, quam potius mutui planetarum reliquorum inter ſe adſpectus, licet hic nec ipſa luna negligends. Optime id adnotarunt Angli clariſſimi GOAD & KOOK, & crebra nos experientia hac in re confirmavit.

§. IV.

Quandocunque Saturnus alium planetam Sole excepto, adſpicit, ſive ſit cum ipſo in conjunctione, ſive uppoſitione, ſextili, trigono & quadrato, aërem comprimit, ventos frigidos excitat, & ex ſeptentrione maxime eos adducit. Hinc in hyeme ſtrictum ac vehemens gelu gignit, noctes facit ſerenas, tempore vero verno, præſertim menſe Majo tales adſpectus inopinatum ſubitumque frigus inducunt, plantis inprimis exoticis pernicioſum. Si vero Saturnus cum Venere ſocietur, plerumque inde frigidæ pluviæ ſunt expectandæ; ſpirante ſimul frequenter vento occidentali & ſeptentrionali.

§. V.

Jupiter ordinario ventoſus obſervatur, cum quocunque planeta concurrat, præſertim verno tempore ac autumnali, ita ut raro procelloſus atque impotentior ventus obſervetur, quin Jupiter cum planetis reliquis habeat adſpectum. Ex pluvioſis planetis primas tenet Venus, præſertim ſi cum Mercurio, Saturno & Jove conjungatur. Sereni & qui calore atmoſphæram implent, præcipui ſunt Sol & Mars, maxime mutua ſocietate conjuncti; & tempore æſtivo. Idem accidit, licet quidem benignius, ſi cum Jove & Mercurio jungantur.

§. VI.

Inconſtantis eſt naturæ Mercurius, qui inconſtantium tempeſtatum autor eſt, adeo ut eodem die pluat, eodemque adpareat ſerenitas, ſerenitati mox cœlum nubilum ac turbidum ſuccedat. Ventos parit, ſi cum Jove congreditur, pluvias, ſi cum venere miſcetur. Notandum quoque, horum planetarum operationes multum differre pro ſitu Solis ſive anni temporum. Nam hyeme Saturnus longe vehementius frigus excitat, quam æſtate quidem, Sol & Mars hyemali tempore frigore clementiore agunt. Jupiter & Mercurius in ventis commovendis vere & autumno magis quam æſtate ſuam vim ſævitiamque exſerunt. Ex anni vero temporibus nullum frequentioribus patet tempeſtatibus & inconſtantioribus, quam autumnale tempus. Quod fit, ut autumnus ſit periculoſiſſimus & plurimos opprimat, propter ſummam aeris & tempeſtatum inæqualitatem. Nam meridianis fere temporibus calor, nocturnis atque matutinis, ſimulque etiam veſpertinis frigus eſt,

§. VII.

Non alienum jam erit exp[illegible]ere, quantum Luna faciat

ciat ad planetarum vires vel augendas vel imminuendas. Conſtat nempe exploratis obſervationibus, plenilunium adeo mirifice ſœnerare lucem ſuam reliquis planetis, ut illorum virtus mirum quantum inde augeatur atque excitetur. Et quod magis mirabile, eadem ratione fit, ut anticipent quandoque duobus vel tribus diebus, antequam adſpectus ipſe abſolvatur. Lunæ porro potentia quanta ſit, exinde facile adparet, quod ſub ſingulis ejus quadris atmoſphæra non mediocriter adficiatur atque commutetur. Non inepte inde Dominam dixerunt Veteres, quod nempe non obſcure inde ratio tempeſtatum earumque mutationis conſtabat. Et res eſt vulgo etiam nota, quantopere Lunæ vicibus tempeſtas immutetur, ita quidem, ut accedente nova Luna ſemper vetus exoleſcat, nova vero capiat incrementum. Plura eaque pulchra hâc de re obſervata ſi quis deſiderat, adeat Doctiſſimi KOOKS *meteorolog. ſ. aſtron.* item GOADS *tractat. meteorolog.* Illud omnino certiſſimum eſt, uti id etiam celeberrimus & peritiſſimus aſtronomus KEPLERUS adnotavit, plantarum adſpectus mutationem meteoris adferre omnino, & in excitandis tempeſtatibus non parum valere. Ac utinam & accuratius eas determinare, gradumque ac rationem earum prædicere poſſemus, quod, cum obſervationum copia deficiat, non eſt in noſtra poteſtate. Certe quam difficile, quam arduum ſit, his de rebus judicare, vel exinde poteſt intelligi, quod qui præcedunt adſpectus, præſentes ratione ſuæ efficaciæ non parum alterant adficiuntque. Accedit loci ſitus, effluviorum natura, ipſum denique clima, quæ, ſi bene calculum ponas, non minores excitant mutationes.

§. VIII.

Aſtrorum vero adſpectus non in meteora ſolum, ſed in corpus etiam noſtrum mirifica virtute agere, ipſa experientia, qua non melior veritatis eſt magiſtra, optime demonſtrat. Argumento eſſe poteſt vernum æquinoctium, & ſolſtitium æſtivum, circa quæ tempora intermittentium ſebrium impetus vel elangueſcit, vel conquieſcit plane ac extinguitur. Ipſa febris quartanæ contumacia, quæ raro alias evincitur, & autumni maxime eſt filia, tunc ſponte cedit, ac remediorum ope emollitur, aſtivo nempe ſolſtitio adpropinquante Conſtat porro explorata experientia circa æquinoctium tam vernum, quam autumnale maxime humores commoveri. Eodem tempore ſanguis ſummam motus ſubit inæqualitatem, unde in conſuetis crebræ ac frequentes accidunt hæmorrhagiæ. Infeſtum hocce tempus ſenibus inprimis, qui inde hæmorrhoidum vexantur fluxu, vel conatu certè naturæ ad ſanguinem per hæc venarum ora expellendum. Sique ejuſmodi excretiones non recte proceſſerint, in illis, qui ſenſibilioris ſunt naturæ, varia ex ſpaſmis incommoda, dolores in abdomine & circa loca evacuando ſanguini dicata obſervantur. Segnioribus vero naturis, item ſenioribus, non minus inde eſt periculum, quibus variæ ſtagnationes & infarctus in iis partibus ſunt metuendi. Quo circa non ſine ratione ac experientia faciunt illi, qui ſanguinis miſſionem ante æquinoctium plethoricis & qui ejuſmodi ſanguinis profluvio adſueverunt, diligenter commendant ac injungunt. Hoc enim modo optime præcavetur malum, ſanguiniſque effuſio, quæ alias inſtare videbatur, tuto, & celeriter propellitur. Sique ſanguis per hæmorrhoides exitum adſectat, è pede, ſi per pulmones atque nares redditur, commodiſſime è manu ſanguis eſt detrahendus.

§. IX.

Æquinoctia phthiſicis, hecticis & qui lentis malis contabeſcunt, maxime ſunt inimica. In hæc tempora, ſi morbi longi incidunt, plerumque ſolvi ſolent, ſive cum eventu ſiniſtro ſive cum felici atque expectato. Raro tamen contingit, ut qui cum ejuſmodi conflictantur morbis, æquinoctiorum tempus ſuperent, ſed plerumque circa illos dies mali vehementia evicti conſumuntur.

§. X.

Solſtitio hyemali humana natura eſt imbecillima, corpus languet, & ad ſecretionem ac excretionem minus promtum eſt. Quo fieri etiam ſolet, ut qui tunc acuto morbo laborare cœperunt, ſummo cum diſcrimine laborent, & frequenter moriantur. Nocet tunc vel leviſſimus error in victu atque vitæ genere admiſſus & non raram morbis præbet occaſionem. SANCTORIUS Vir Cl. IN TRACT. DE MEDICINA STATICA pulchre ſcribit, circa ſolſtitium hyemale libram minus nos perſpirare, quam alio tempore. Qua quidem obſervatione liquido demonſtrat, laborare tunc inprimis perſpirationem, laborare ſanguinis motum, fibrarum motricium robore infracto atque imminuto. Eadem ex ratione magnus noſter HIPPOCRATES *lib. de aër. aq. & loc.* §. 30. medicamentorum uſum circa ſolſtitium plane interdicit hiſce verbis: *Maxime autem obſervare oportet magnas temporum mutationes, ut neque in ſolſtitiis medicinas libenter exhibeamus neque uramus quæ circa ventrem, neque ſecemus, priuſquam prætereant dies decem aut plures & non pauciores.*

§. XI.

Dicendum jam de Solis in corpora effectu ac virtute, de qua tanto minus quis dubitaverit, quanto clarius hæc ipſa ex anni temporibus eorumque differentia maniſeſtatur. Quantam mutationem ſubeat corpus noſtrum vere, æſtate, autumno & hyeme, notius eſt, quam ut longa opus ſit narratione. Ex his temporibus unumquodque ſuos atque certos pati morbos cum experientia docet, tum ipſe HIPPOCRATES paſſim in aphoriſmis ſuis in ſectione III. exquiſita tradit diligentia induſtriaque. Optime ſect. III. aph. 19. ſcribit: *Morbi quidem omnes omnibus temporibus ſiunt, quidam tamen magis in quibuſdam. Ita vere inſania, atræ biles, comitiales morbi & ſanguinis fluxiones, anginæ, gravedines, raucedines, tuſſes, lepræ, impetigines, puſtulæ ulceroſæ, tubercula, morbi articulares graſſantur.* Et ſequentibus aphoriſmis cujuſvis temporis mala peculiaria eleganter complectitur, ita, ut aphor. 21. æſtatis aphor. 22. autumni & aph. denique 23. hyemis incommoda âc morbos explicet.

§. XII.

Illud memorabile inprimis, quod menſe Martio plures moriantur homines, quam ullo reliquo totius anni menſe. Non cedit Martio malignitate ſua October, qui non minorem numerum mortalium interimit. Ratio tam triſtis anni temporis non alia eſt, quam aëris circa hæc tempora inæqualitas. Modo enim frigus eſt intenſum, modo frigori miſcetur calor; Peſſima vero omnium eſt atmoſphæra, tetris vaporibus repleta, qui cum ſurſum exhalare nequeant, inferiora petunt, & millia ſecum adferunt incommoda. Inde ſubito mutatur valetudo, quæ cum hunc aëris ſtatum ferre non poſſit, in varia morborum genera præcipitatur, tono nempe fibrarum peſſime debilitato. Nam qualis aër, tale fibrarum robur, talis elater; qualis vero elater, talis fluidorum circuitus, qualis vero hic, tales excretiones ſunt expectandæ. Quare circa hæc tempora, dum labaſcit excretio, humores inde fiunt impuri, hinc inde ſtagnant, & varios producunt morbos. Partes enim infarciendo, ad lentas diſponunt paſſiones; copia vero diſtendendo, in activioribus ſubjectis ſpaſmodicas efficiunt contractiones. Et hi ſpaſmi januam hæmorrhagiis aperiunt, quæ ſi ullo tempore, hoc certe vigent ac proveniunt.

§. XIII.

Solis effectus, qui alias non ſatis prædicari poteſt, in

in hoc inprimis admirandus eſt, quod ad illius curſum morbi nunc quieſcant, nunc impetum reſumant. Ita diligenti conſtat experientia, ſub ortu Solis febres ſynochas, circa meridiem tertianas adoriri, circa pomeridianum vero tempus quartanæ, & veſperi catarrhales ſolennem paroxyſmum exerunt capiuntque incrementum. Idem tenendum de fluxionibus, doloribus gravativis, & tumoribus quæ mala circa veſpertinum tempus maxime exacerbantur.

§. XIV.

Luna etiam magnas efficit mutationes in corporibus morboſis. Et primo de eclipſi dicendum, quam non ſine damno multi ægri experiuntur. Refert Joan. Matth. Faber *in Append. dec.II. An.IIX. p.*49. hanc hiſtoriam: *Illuſtris Vir melancholicus diem, eclipſiu præcedentem, triſtis & meditabundus tranſigebat, ipſo vero puncto eclipſeos nudo enſe non per domum modo propriam, ſed vicinas etiam & plateas diſcurrebat furioſo ſimillimus, non in homines tantum, ſed & ſcamna, & fores, & quicquid illi occurrebat, injurius.* Obſervatione dignum eſt, quod ſcribit Vir Nobiliſſimus Ramazzini *de conſtitutione annorum* 1692. & 93. quod poſt plenilunium, & multo magis ſilente Luna febris petechialis tunc graſſans multo ferocior fuerit; eandem, novilunio accedente, ſemper mitiorem factam, eclipſi vero ingruente maximam partem ægrotantium abripuiſſe.

§. XV.

Quadræ Lunæ magnas in corporibus morboſis excitant mutationes. Ita epileptici inſultus in nonnullis ſtato die ac hora redeunt ad certam Lunæ quadram, item novilunium ac plenilunium. Ipſe ſacer codex σεληνιαζομένους adpellat epilepticos & maniacos *Matth. IV.* 24. & 47. idque non aliam ob rationem, quam quod lunaribus mutationibus peculiariter ſint obnoxii. Apud Bar. Limpurgicum ſervus erat juvenis, qui ſub quodvis plenilunii tempus, radiis lucentibus caput per feneſtram perpetuo exerere collumque viperæ inſtar circumrotare ſolebat, donec in ecſtaſin devergens aliquamdiu immotus procumberet. *Obſerv. Rumleri* 66. ap. Velsch. *curat. & obſervat. cent.* Multos novi quibus circa plenilunium familiares ſunt dolores capitis, ex calculo item cardialgici. Quod circa, vel poſt plenilunium inſultu apoplectico correpti fuerint plures, V.C. Wepferus multis exemplis demonſtrat in diſſertatione *de apoplexia p. 3. ſeqq.*

§. XVI.

Muliebrem ſexum quantum adficiat Luna, vel exinde patet, quod menſtruorum fluxus, à quo ſanitas mulierum dependet, ab hac ſimul dirigatur atque foveatur, ſive ſit novilunium ſive plenilunium. Inde ipſe fluxus lunare vocatur tributum, & raro inſignior Lunæ accidit mutatio, quin ſanis feminis ferantur menſtrua, ſive ſit plenilunium, ſive novilunium. Hæc Lunæ vis in corpora, eo induxit Veteres, ut prava religione atque cultu illam adorarent, & fœcunditatem publicis precationibus ab illa exorarent. Eâdem Romanæ mulieres in partu plurimum ſe adjuvari credebant, ideoque Lucinam, quæ Luna eſt, religioſe venerabantur, ut hanc ſibi experirentur propitiam. Non alia ex ratione vero à parturientibus invocata videtur, quam quia proprium ejus munus eſt diſtendere rimas corporis, & laxare meatus, quod eſt ad partus celebrandos ſalutare. Vid. Macrob. *Saturnal. lib. VII. cap.* 16.

§. XVII.

In plenilunio tumores ventris, partiumque glanduloſarum, & ſcrophulæ fiunt ampliores, decreſcente vero Luna decreſcunt ac imminuuntur. Elegans eſt hiſtoria, quam hâc de re *Cl.* Maurit. Hoffmannus *Dec.II. An.VI. Obſerv.*161. *Miſc.Cur.* memoriæ prodidit: *Erat,* inquit, *puella* 14. *annorum matre epileptica pronata. Huic venter increſcente luna paulatim intumeſcebat, decreſcente decreſcebat atque minor reddebatur. Interim ſævis cruciatibus adfligebatur, quamdiu ventris fieret diſtenſio.* Simili fere ratione de oſtreis conchyliisque tradit A. Gellius *Noct. Attic. l.XX. c.*8. illa creſcente Luna augeri, ac uberiora fieri, ſeneſcente illa tabeſcere. Ad eaſdem Lunæ vices, alia etiam animantia augeri ac imminui, idem ſcriptum reliquit. Hippocrates in ea eſt ſententia, pleraſque mulieres circa plenilunium præcipue concipere.

§. XVIII.

Bennet Vir ſingulari induſtria conſpicuus *in theatro tabidorum p.*98. & 99. adnotavit, primis Lunæ quadris, ſive cum illa ſe in cornua curvare cœpit, præſertim noctibus novilunium præcedentibus, illos exaſperari morbos, qui à ſalina materia ortum trahunt. Igitur tunc maxime aculeos ſuos intendunt dolores, pruritus, & omnia exanthematum genera, cum ſumma laborantium moleſtia. Ultimis vero Lunæ quadris & cum orbem implevit hocce ſidus, aqua & humores in corpore adcumulantur. Id quod omnes morbi, qui ex ſeri vitio ſuboriuntur manifeſto docent. Ingraveſcit tunc coryza, lethargus, aſthma, paralyſis & cachexia, omnes denique hujus communis morbi, qui ex corrupto ſero atque lympha derivantur.

§. XIX.

De Lunæ in corpus efficacia eleganter admodum Galenus ſcribit *l.*3. *Prorrheticor.* Quantam vim habeant ſidera in hæc inferiora, ſatis ex Lunæ impreſſionibus colligere eſt, ut ii, qui arthriticis, gallicisque deſtillationibus obnoxii ſunt, ſatis experiuntur; prout enim Luna temperatos vel intemperatos planetas adſpicit, fauſtos atque ſalutares, vel contra morboſos dies nunciat. Neque vero menſtruus ſolum Lunæ motus evidentes efficit mutationes, ſed & diurnus corpus manifeſte adficit. Id quod, cum à multis obſervatum, tum à Carolo Pisone clariſſime his verbis comprobatur in Hiſt. Natur. l.1. p.24. *Singulis ſex horis, accedente mari morbum ingraveſcere ac dolores exacerbari, viciſſim ſex aliis, quibus mare recedit, remittere cruciatus, ipſi ægri conteſtantur. Quod in acutis æque ac minus acutis morbis, præſertim in iis, qui plenitudine & è fluxionibus oriuntur, abunde adparet. Adeo adcreſcentibus aquis æſtuque maris in plenilunium incidente, nonnulli cum infirmitate conflictantur, pleroſque autem pelago decreſcente extingui, notum eſt.* Adjungit graviſſimus autor rationem ſuo ingenio digniſſimam, qua adſerit omnino, omnia hæc à validiſſima aſtrorum influentia, occultisque cœli marisque qualitatibus plerumque dependere.

§. XX.

Silentio tranſmittimus mirabiles Lunæ effectus, qui in fœcunditate plantarum, earumque incremento atque decremento ſatis ſuperque elucent, teſtante id, cum botanicorum tum agricolarum ſolertia. Inter alia conſtans hæc obſervatio eſt, quod poſt novilunium arborum translatio, magna cum ſpe lætiſſimi proventus, inſtituatur. Ubi quidem hæc in primis obſervatur differentia, quod quæ plena Luna inſeruntur arbores, celerius ferant fructus, ſed minores atque lapidoſos. Contra quæ circa novilunium ponuntur, tardiores fundunt fructus, ſed tarditatem pulchritudine præſtantiaque copiarum, pomorumque compenſant.

§. XXI.

Omnes porro plantæ, quarum flores expetimus, plena Luna, & quarum radices deſideras, deficiente Luna, terræ optime committuntur. Ligna quoque cæſa

in plenilunio citius putreſcunt, nec tam commode inſerviunt ædificationi, quam quæ Luna decreſcente excinduntur. Teſtatur id præter crebram experientiam Macrobius Saturn. lib. VII. c. ult. *Ligna, quæ luna vel jam plena, vel adhuc creſcente, dejecta ſunt, inepta fabricis ſunt quaſi emollita per humoris conceptionem. Et agricolis curæ eſt frumenta de areis nonniſi luna deficiente colligere, ut ſicca permaneant.* Idem pulchre ibidem ſcribit, carnes quæ per noctes plena lucente Luna portantur, facilius putreſcere. De cujus rei cauſa prolixe ibidem diſputat, humiditati hujus ſideris inſigni hoc effectu attributo.

§. XXII.

Procedimus jam, omiſſa Luna, ad ceteros planetas, de quorum potentia & vi in corpus noſtrum, præſertim imbecillius, & in ſtatu morboſo, peritiſſimi aſtrologi cum Veteres tum recentiores has ſibi obſervationes collegerunt. Et quidem primum Martem & Saturnum planetas ratione effectus non admodum benignos judicarunt, quippe vel inter ſe, vel cum aliis juncti, humorum ſanguiniſque commotiones varias efficere, & malos procreare morbos ab omni memoria ſunt crediti. Benigniores contra ſunt Jupiter & Venus, ſub quorum conjunctione virea corpori accreſcere, feliciuſque ſolvi ac ſanari morbos multi tradiderunt. Mercurium vero indifferentem ſemper cenſuerunt, & eorum planetarum induere naturam, quibus ſeſe adſociat. Inprimis hunc ipſum morbos ex ſero ortos egregie movere, non ſine ratione arbitrantur.

§. XXIII.

Speciatim vero certas conjunctiones benignas ſive malignas crediderunt. Ita Solis & Jovis adſpectus inſervire morborum chronicorum curæ, v. g. malo hypochondriaco, ſcorbuto, non inepte prædicarunt. Præterea venæ ſectionem, ac purgationem, ceterorumque medicamentorum uſum, ſub hoc adſpectu commendarunt. Porro adſpectus Jovis & Veneris, Solis & Mercurii, item Jovis & Mercurii læti ac ſalubres phthiſicis, hecticis, iiſque qui laborant febribus ardentibus & inflammatoriis, bonæque criſes ſub hoc adſpectu fieri dicuntur. Infauſti contra ſunt adſpectus Martis & Mercurii, Martis etiam & Jovis, qui inflammationes, hæmoptyſes, excretiones ſanguinis, febres denique ardentes excitant, in quibus etiam morbis parum læti pollicentur.

§. XXIV.

Adſpectus Solis & Mercurii phlegmaticis & morbis ſeroſis expedit, conjunctio vero Martis & Solis bilem flavam commovere & exinde inflammationes ventriculi faucium ac cerebri ſuſcitare creditur. Quando vero Mars Mercurium adſpicit, tunc diſpoſitio fit ad arthritidem, dolores, præſertim à phlegmate & copia humorum proficiſcentes. Martis & Saturni adſpectus noxius dicitur cholericis melancholicis; item cardialgias, cephalalgias, phrenitides excitat & facile iram provocat ac animi commotiones. Saturni & Veneris conjunctio gravidis periculum portendit. Eadem movet tuſſem, coryzam, arthritidem, cephalalgias & paralyſes, infantibuſque maxime infeſta dicitur. Martis & Veneris adſpectus minus propitii ſunt gravidis puerperiſque, & exinde illis maxime reformidandi.

§. XXV.

Saturni & Jovis, item Saturni & Martis adſpectus graves caſus mortalibus præonunciant. Plerumque enim has ſiderum conjunctiones epidemii acuti, imo contagioſi morbi conſequuntur. Loquuntur de ferali horum ſiderum effectu atrociſſimæ febres, vehementiſſime exinde per totam Europam ſæpius graſſatæ. Ex hoc planetarum adſpectu peſtis impendere plerunque periculum, multis obſervationibus oſtendit Matth. Zeisius *in orat. de cauſ. & period. peſtil. morb.* Ita anno 1127. truculentiſſimam ſæviiſſe peſtem teſtatur, quæ immenſis fere funeribus orbem exhauſerit, & hujus ortum ex conjunctione Saturni & Jovis aſtrologos inprimis deduxiſſe. Peſti 1348. graſſanti adſpectum Jovis, Saturni & Martis occaſionem præbuiſſe Boccatius & Guido de Cauliaco ſcriptis tradiderunt. Eandem anno 1478. ſævientem ad luminum eclipſes & Saturni ac Martis conjunctionem retulit ſummus ſuo ſæculo Philoſophus Marsilius Ficinus. Itaque quoque celeberrimus Tubingenſium Profeſſor Casp. Bartholi ex Saturni & Martis conjunctione 1628. autumno æſtivo, & hyeme tepida præcurrente, peſtem annis ſequentibus univerſam prope Europam proſternentem prædixit, ſolenni diſputatione hac de re habita in illo loco. Sic domus Cæſareæ Archiater D. Paul. de Sorbait conſilio medico MS. peſtem Viennenſem eorundem planetarum in geminis, egregia prædixit divinatione. Adde quæ ſuo tempore de dyſenteria epidemica ex eodem ſiderum poſitu 1624. & 1637. Dan. Sennertus *l. III. Part. 2. Sect. 2. c. 7.* obſervavit.

§. XXVI.

Quantum Lunæ, variiſque planetarum poſitionibus, Veteres fere omnes quoad dies criticus attribuerint, paſſim in ipſorum ſcriptis celebratur. Neque quidem de nihilo eſt, utut in eo mihi admonendi videntur, quod Lunæ in conſtituendis diebus criticis, excluſa morbi & materiæ peccantis conditione, nimium confidant adſcribantque. Nam præter dicta, adſpectus ejus cum planetis maxime conſiderandos eſſe, in confeſſo eſt. Placet hac de re eximium Euchstadii proponere locum quem *lib. 2. eph. de diebus criticis* adducit: *Quodſi*, inquit, *luna in principio morbi acuti vel nullum adſpectum cum planetis aliis habuerit, & in progreſſu ad mali planetæ radios, conjunctione, oppoſitione, vel tetragono pervenerit, vel ſtatim in principio maleficorum radiis læſa fuerit, tum ſi in progreſſu maleficos adſpectus denuo incurrat, miras videbis tragœdias, & periculoſas in corpore turbationes, & non raro criſes lethales.* Ad ſolam itaque lunam inquit Cl. Moebius *aſtronomus & aſtrologus inſignis in Epiſt. Inſt. med. l. III. P. 3. c. 8.* non reſpiciendum, ſed vires ceterorum planetarum, quos Luna recipit, ſimul ſunt intuendæ.

§. XXVII.

Quod ipſam medendi rationem attinet, & ordinem, atque tempus remedia adplicandi, hac in re etiam ipſi Veteres aſtra minus neglexerunt. Compertum eſt, purgationes aut venæ ſectiones, tempore ſolſtitiorum aut æquinoctiorum, item Sole aut Luna deficiente, item præſente vel accedente maligno planeta v. g. Saturno cum Marte & Lunæ conjunctione illa hora, qua adminiſtratæ fuerunt, non urgente neceſſitate, temere inſtitutas, plerumque ſiniſtre ceſſiſſe, uti id latius demonſtrat *Dn.* Frid. Hoffmannus *Parens digniſſimus in method. medend.* Circa ſolſtitia æſtiva medicamentorum uſum plane fugiendum eſſe, ſerio præcipit Hippocrates loco ſuperius laudato. Vulnera luminaribus conjunctis, ſeu oppoſitis inflicta, difficilius tardiuſque coaleſcere, quivis obſervabit Chirurgus & Levinus etiam Lemnius commonuit. In omnibus ſtrumis, Luna decreſcente, medicamenta exhibita plus proficiunt, quam alio tempore. Si quis epilepſia vel nervorum capitiſque adfectu laborat, is ſingulis Lunæ mutationibus nervina, cephalica & epileptica adhibere debet, & non parum inde ſentiet levamenti. Quando vermibus inteſtina torquentur, Luna decreſcente anthelminticorum uſus maxime eſt commendandus. Eodem tempore optime ſanguis mittitur, quem morem etiam per totam Helvetiam, cujus incolæ expetunt hoc remedium, ſollicite cuſtodiunt.

Qui

Qui menſes ſuppreſſos movere tentat, optime id fecerit, ſi circa novilunium vel plenilunium emmenagoga exhibeat. Bulbuli allii tres aut quatuor feliciter ab iis, qui calculo laborant, ſumuntur ſingulis ſeptimanis, ſemel eo die, qui proxime quatuor lunæ quadras præcedit, vid. FRID. HOFFMANN. *Clav. Pharmaceut. Schrœd. p.* 406. Similiter etiam magnæ purgationes melius fiunt tribus vel quatuor diebus ante & poſt plenilunium.

§. XXVIII.

Hactenus ea adduximus, quæ jam dudum à priſcis peritiſque Medicis fuerunt obſervata circa aſtrorum influxum in corpora; jam reſtat, ut & noſtrum judicium ſententiamque hac de re exponamus. Ut paucis vero rem expediamus, adfirmamus omnino, nos media incedere via. Neque enim nimium tribuimus aſtris, neque virtutem illis atque operationes plane detrahimus, ſed merito diſtinguimus inter ſanam & rationalem aſtrologiam, ac inter ſuperſtitioſam, fabuloſam, ac empiricam. Certe negari non poteſt, multas ſuperſtitiones, fabulas, & quæ rationi, providentiæque divinæ repugnant, à nonnullis ex Veteribus fuiſſe tradita. Ecquis enim ſaniore mente præditus ferre poterit, eo vecordiæ illos proceſſiſſe, ut hominum mores, fortunam, morbos ac mortem inde ſint hariolati. Jam vero quis non doleat aſtrologiam meteorologicam tam negligenter hactenus fuiſſe cultam, eamque manſiſſe mancam, dubiam, rectoque deſtitutam fundamento. Laborat hic inprimis Calendariorum fides, in quibus ejuſmodi tempeſtates prædicuntur, quæ raro experientiæ reſpondent. Inde permoti complures ex recentioribus tam Phyſicis æque ac Medicis, contrariam plane inierunt viam, omni omnium aſtrorum, ſi à Sole diſceſſeris, effectu & virtute pernegata. Cujus quidem rei eas adferunt cauſas, quod nempe longius diſſiti ſint planetæ. At nec hæc ipſa diſtantia ſufficit, ut communicationem cum globo terraqueo excludat. Hæc enim, ſi non impedit lucis in oculos influxum, multo minus impediet illius in aërem ac atmoſphæram actiones. Præter hæc quis adeo vecors eſt, quin confiteatur plane, mirabiles hos planetarum motus, progreſſus & conjunctiones non fruſtra à divina providentia creatas eſſe atque inſtitutas? Neque facile alia ratio inveniri poterit tantarum mutationum atque tempeſtatum, quæ in aëre contingunt, quam diverſæ ſiderum ratione ſitus poſituſque operationes. Equidem effectus Solis ſunt clariſſimi, extraque omnem dubitationem poſiti, illi tamen ſufficiunt tantæ temporum diverſitati inde explicandæ. Frequenter enim experimur, altero anno hyemem tepidam, altero aſperam ac inclementem eſſe, autumnum quandoque ſiccum, quandoque pluvioſum, æſtatem denique alio tempore humidam, alio ferventiſſimam omnino obſervamus. Quin imo, non eundem ſemper morem ſervant venti, ſed pro diverſitate ſiderum, diverſam formam indolemque induunt. Qui à ſeptentrione ſpirant, ordinario ſunt frigidiſſimi, nonnunquam tamen, quod mirabile, ferocitatem hanc deponunt plane, & per longum ſæpe tempus clementi modeſtoque flatu obſervantur. Orientales alioquin pluvioſi ſummam ſæpe adferunt ſerenitatem.

§. XXIX.

Omnis vero ſcrupulus, omniſque dubitatio, quæ de hoc influxu reſidere videtur, hoc inprimis eximitur quod ſub duorum planetarum adſpectu non mediocriter aër immutari obſervetur. Licet enim, quod optandum ſane foret, minus accurate hanc mutationem prædicare ac determinare poſſimus, nihilo tamen ſecius experientia innixi illam non injuria aſſerimus. Temperare mihi non poſſum, quin hoc loco egregiam ſummorum Virorum operam *Dn.* KOOKS *Angli & Dn.* SCHLITTERS hac in re collocatam dilaudem, qui poſt longam ac frequentem experientiam ſingularem aëris mutationem à planetarum ſitu tandem deprehenderunt. Nos ipſi per decem annos magna induſtria ephemerides confecimus meteorologicas & barometricas, ſingulis diebus ſemel iterumque tempeſtate ventorumque varietate, item mercurii in barometro ſitu diligenter adnotato. In his conſtantiſſime adſeveramus, planetarum adſpectum maxime ſuperiorum, Saturni & Jovis item Martis, ſive intra ſe, ſive cum aliis conſpirent, certas atque graves conſequi in aëre turbationes, præſertim ſi plures adſpectus ſimul uno tempore concurrant.

§. XXX.

Ad Lunæ vero quadras tempeſtatum fieri mutationem, non eſt ut multis confirmemus experimentis, cum id ipſum plebejis ac agricolis non ignoretur. Et de Lunæ quidem in noſtrum globum efficacia, inſigne ſane teſtimonium maris æſtum judicaverim, qui communi Philoſophorum ſuffragio lunæ vicibus adſcribitur. Hæc enim, dum amplitudine ſua maximum in æthere occupat ſpatium, inde evenit, ut globus terraqueus paulatim centrum ſuum egredi cogatur, indeque aquæ recedant, adfluantque iterum, terra in locum ſuum reſtituta.

§. XXXI.

Datur proinde aſtrorum influxus, & dari ſane negaverit nemo, qui paululum adſpexerit ſaltem, quantum plantæ, quantum animantia à Lunæ poſitu ac luce alterentur. Atque utinam obſervationum copia eodem tempore pluribuſque in locis iſta res curatius excoleretur, ne hac ſterilitate quodcunque boni provenit, in primo flore ſtranguletur. Cui malo optime occurri poterit ſufficienti obſervationum abundantia, ut diverſis nempe locis, eodemque tempore, non tempeſtatis aëriſque ſtatum ſolum, ſed & ventos mercuriique ſitum in barometro & caloris frigoriſque gradus in thermometro probe exploremus. Pulchre huic rei inſerviet novum inventum thermometri noſtrum, quo modum invenimus in uno inſtrumento non minimas ſolum mutationes caloris atque frigoris, ſed & proportionem calidi ac frigidi in aëre eodem pernoſcendi, nullo intercedente effectu barometrico, qui aliis fere thermometris non ſigillatis eſt familiaris.

§. XXXII.

Si proinde verum eſt, & verum etiam eſt, dari aſtrorum influxum, facillimum erit oſtendere, corpora noſtra graves inde experiri commutationes. Ecquis enim, niſi hoſpes plane ſit in naturali medicaque ſcientia, ignorat, quanta aëris in noſtrum corpus ſit potentia ac virtus? Aër nempe eſt ex elementis maxime nobis neceſſarius, hoc ſpiritus, quo vita continetur, trahitur, hoc materialis uti adpellatur anima fovetur atque ſuſtinetur, hoc denique cœleſtis illa pars, quæ in nobis dominatur, in vinculo conſervatur. Aër elatere ſuo in corpus corporiſque ſuccos admiſſus, motricium in muſculis fibrarum motus cauſa jure meritoque celebratur. Idem ſolidis, quæ ſanguinis circuitum tuentur, robur atque tonum elargitur. Aër porro pondere ſuo in æquilibrio conſervat humores, ne intentiori motu nimis expanſi ſyſtolen vaſorum neceſſariam impediant. Eundem ſubito immutatum magnorum morborum eſſe autorem, prodidit HIPPOCRATES *lib. de flat.* Teſtes ſunt epidemici morbi, quibus plurimi mortalium pereunt, quique non alia ex cauſa, quam ex aëris malignitate oriuntur. Qualis enim aër, talis ſanguinis eſt circulus, qualis hic, talis valetudo. Serenus atque temperatus omnia tranquilla efficit, corpuſque ſanum & integrum præſtat. Denſus contra corpus reddit imbecillum, excretiones nempe lædendo, unde tono fibrarum debilitato, ſanguinis motus atque ordo maxime perturbatur.

§. XXXIII.

Non abs re igitur magnus noſter HIPPOCRATES paſſim in ſcriptis ſuis aërem ejuſque vires prædicat ac admiratur. Imo diligenter obſervata præcedente tempeſtate, futuri anni conſtitutionem, atque morbos adeo feliciter prædicit, ut tam prudens ejus divinatio merito ſit admirationi. Qua de re legi meretur egregius illius *liber de aëre, aquis & locis* item *de flatibus*; ſique ulla in re ejus induſtria, quam in innumeris probavit rebus, laudem meretur, certe in hac unice meretur. Primus enim fuit, qui hanc doctrinam ab inferis velut excitavit, ac ad uberiorem revocavit contemplationem. Ac utinam, & plures pulcherrimum hoc inſtitutum majori diligentia fuiſſent perſecuti, & obſervationum copia hanc nobiliſſimam doctrinæ partem confirmaſſent! Aurea ſunt verba, quæ in *libro de humoribus* §.7. ſapientiſſimus Autor ſcribit: *Qualia vero ſunt tempora, tales etiam erunt morbi & conſtitutiones ex ipſis.* Si tempora tempeſtive & ordinate ſe habent, morbos judicatu faciles faciunt. Vernaculi autem temporum morbi indicant mutationes, & prout variaverit tempus ſimiles, aut diſſimiles erunt morbi, qui hoc tempore exoriuntur.

§. XXXIV.

Nemo proinde erit, qui ex his, quæ propoſuimus, non clariſſime ſit intellecturus, aſtrorum ſitus & poſitus, quoniam aërem variant, corpus etiam diverſo modo variare. Nec in obſcuro eſſe poterit, in mentem etiam omnino illa agere, mores ingeniumque varie adficiendo. Novit enim tum prudentiſſimus quiſque Medicus, tum & in *noſtra Diſſ. de temperamento fundam.morum & morbor.* prolixe hoc expoſitum, quod temperies motuſque ſanguinis & humorum animum, mores, ingeniique vires maxime ſormet & conſtituat. Jam vero conſtitutionem ſanguinis ab aëre, qui ab aſtris excitatur, dependere, adeo certum eſt, ut nulla ſane opus ſit probatione. Inde ſane adductos Veteres crediderim, ut aſtris non potentiam ſolum in corpus atque animum adſcripſerint, ſed ex iiſdem ſortem hominum, fauſtoſque vel infauſtos rerum exitus, cum non mediocri ſuperſtitione divinaverint. In quo quidem adeo non recte ſecerunt, ut potius ipſorum error jure ſit reprehendeodus.

§. XXXV.

Licet vero propter imbecillitatem intellectus noſtri minus adſequi & capere queamus hujus influxus rationem, atque modum in corpora, nihil tamen hoc ipſum detrahit ſcientiæ ac veritati. Quot enim dantur res tum in medicina, tum in naturali ſcientia, quarum ratio non invenitur, de illis tamen minime ambigitur ac dubitatur. Vetus porro eſt canon philoſophicus, à negatione modi & τὸ διότι ad τὸ ὅτι ſive exiſtentiam non eſſe concludendum. Tentandum tamen videtur, & tentabimus etiam, ut aliquo modo huic quoque dubitationi occurratur. Nobis ita videtur, id ipſum mediante rarefactione ac compreſſione, motuſque directione ad hanc vel illam lineam fieri. Ita Saturnus in corpus atque atmoſphæram operari videtur, ut comprimendo aërem, motumque ejus rectilineum conſtituendo, frigus atque ventos inde excitet. Sol & Mars, ſi in re incerta hariolari licet, inteſtinum ac verticillarem motum, qui caloris eſt, producunt propagantque. Venus vero & Luna dum leviorem reddunt aerem vaporum copiam adcumulant, & pluvioſi inde ſunt planetæ. Luna ſecundum quadras vel nimium rarefacit aërem, unde corpora & ſucci turgeſcunt, nimiaque fit tranſpiratio, vel ſi novilunium eſt, vel deficit Luna, aër compreſſus inde varia excitat mala.

§. XXXVI.

Omnium planetarum nobiliſſimus, & qui maxime corpus ſuſtinet, eſt Sol, cujus præſtantia tanta eſt in conſervanda ſanitate, ut exinde medendi poteſtatem illi attribuerit antiquitas, quia nempe temperatus Solis calor omnium morborum fuga eſt. Apollo enim medicinæ Præſes idem eſt ac Sol, inde adpellatus, quod mala pellat, ideo ceu *ſoſpitalis ac medicus Deus* teſte MACROBIO in Romanis etiam ſacris cultus. Hujus cum Jove conjunctio, & Jovis cum Venere, item Jovis & Mercurii adſpectus ea maxime mala levant, quæ à ſpaſmo, & ſpaſmodica fibrarum ſtrictura proveniunt. Propitii inde ſunt planetæ malo hypochondriaco, hyſterico, phthiſi & iis qui inflammationibus periclitantur. Nempe atmoſphæram leviorem reddendo, tonum fibrarum relaxant ſordiumque impurarum juvant tranſpirationem. Eandem ob cauſam ſub conjunctione Solis & Jovis commendatur omnis medicatio tam per venæ ſectionem, quam purgationem, cæterorumque medicamentorum uſus.

§. XXXVII.

Solis & Mercurii adſpectus phlegmaticis conducit & morbis, qui à ſero trahunt originem. Idem facit adſpectus Solis & Martis, qui inſauſtus contra eſt cholericis, dum inteſtinum ſanguinis motum nimium accendit, & bilioſos calidoſque inde morbos, hæmorrhagias maxime producit. Non diſſimili eſt operatione Martis & Mercurii conjunctio.

§. XXXIIX.

Veneris & Saturni adſpectus, quia aërem comprimit, fibras tenſas reddit, poros occludit, & ad ſpaſmos, rheumatiſmos, ſebres, tuſſes, coryzas, item abortus corpora diſponit ac præparat. Martis & Saturni adſpectus quia ſanguinem interne commovet, & externe perſpirationem impedit, iram provocat, celereſque excitat adſectiones. Idem morbos ex bile fecundat, eamque ob cauſam ad putredinem & peſtem facillime viam ſolet aperire. Diuturnus Veneris Mercuriique adſpectus, dum juſto leviorem ſiſtit atmoſphæram, ulcerum morborumque putridorum, vermium, aphtharum, febriumque catarrhalium injicit periculum. Saturni atque Jovis adſpectus identidem triſtem poſt ſe relinquit operationem. Jovis enim adſpectus rarefacit humores, Saturnus vero externe comprimendo retardat perſpirationem.

§. XXXIX.

Luna creſcente tumores ampliari ſupra fuit demonſtratum. Evenit hoc non alia ex ratione, quam quod partium ſolidarum tonum relaxat tam rareſactione, quam humiditate, unde perſpiratio ſuſpenditur, & humorum ſanguinis & ſeri fit accumulatio. Luna vero decreſcente perſpiratio adquirit vires, & exinde tonus fibrarumque robur confirmatur. Et hæc eſt cauſa, cur optime medicamentorum uſum homines tunc perſerre poſſint, quippe eo tempore bona eſt evacuatio, bona etiam venæ ſectio, quæ tunc maxime inſervit præſervationi.

§. XL.

Solſtitiorum tempore abſtinendum eſſe à validioribus purgantibus, ex eo adprobatur, quia ſub æſtivo maximus æſtus, viriumque eſt dejectio, hyemali vero naturæ ſumma ſemper adeſt imbecillitas. Æquinoctia vero, cum propter humiditatem ſuam fibras relaxent, humores, qui ejiciendi erant, intra corpus remorantur. Inde, ſi purgantia robuſtiora circa hocce tempus dederis, facile accidere poteſt, ut horum violentia ad has vel illas partes coacti humores periculoſas excitent ſtagnationes. Quo majori ac intentiori

cura

cura providendum eſt Medico, ut hoc tempore rejiciat plane hæc medicamenta, lenioribus contra laxantibus, & quæ clementer alvum ducunt, tum utatur. Decreſcente vero Luna, unice probanda ſunt, quæ verminibus tumoribuſque opponuntur, quia tunc majori robore ſuffulta natura, medicamentorum vires auget, egregioque illis eſt adjuvamento. Quo magis vero remedia à naturæ viribus juvantur, eo maturior feliciorque eorundem operatio omnino debet expectari & contra.

§. XLI.

Illud vero inprimis ſciri oportet, aſtrorum influxum ad eas morborum cauſas referendum eſſe, quæ corpus noſtrum ſive in ſano ſive in infirmo ſtatu remote ſaltem adficiunt. Diſponunt enim ſaltem aſtra ad hanc vel illam valetudinem, ad hanc vel illam corporis fibrarumque conditionem, non vero proxime & immediate morbum vel adfectum aliquem producunt. Veterum hæc jam fuit cautio, qui aſtra inclinare, non neceſſitare, prudenter dictitarunt. Ad neceſſarium etiam effectum neceſſario & cauſa proxima requiritur, remotarum vero, ut fiat effectus, plures debent concurrere. Monendum porro, aſtra in corpus noſtrum agere, non ſecundum modum activitatis, ut ita loquamur, ſed ſecundum modum receptivitatis. Quæ quidem regula tanto magis hic etiam eſt attendenda, quanto diligentius hæc ipſa de cunctis cauſis morbificis, morborumque, ac medicamentorum operatione memoriæ eſt infigenda. Eadem ex cauſa frequenter evenire videmus, ut non eodem modo corpora ab aſtris adficiantur, ſed quandoque idem effectus alteri conducat, alteri ſit nocumento. Poſtremo non prætereundum eſt, in imbecillis maxime naturis ſiderum influxum deprehendi. Hi enim propter laxum atque ſpongioſum habitum corporis & languidiorem ſanguinis motum, illorum injuriæ inprimis patent, cum robuſtiores non facile ab iis patiantur.

§. XLII.

Ultimo demum loco probe tenendum & illud, neceſſitate urgente neque aſtrorum, neque aëris habendam eſſe rationem. Nemo enim à medica regula in morbis acutis, irato licet adverſoque ſidere deterreri debet, probe monente egregio Medico *Levino Lemnio O. N. M. l. 2. c. 32.* ſic in angina, pleuritide, inflammationibus, neglecta aſtrorum contemplatione, mature ad venæ ſectionem eſt decurrendum. Ut enim nauclerus ingruente tempeſtate, adverſo etiam æſtu adverſo vento celerrime ſaluti proſpicit, ſidamque ſtationem adſequi velis remiſque contendit; ita Medicus prudens, neglectis aſtris, prima occaſione adhibet remedia ad tollendam morbi ferocitatem.

D E

FATO PHYSICO ET MEDICO

EJUSQUE

RATIONALI EXPLICATIONE DISQUISITIO

IN QUA

MULTA SUBTILIORIS INDAGINIS ARGUMENTA
De Fato Stoicorum, Spinozæ, Medico & Phyſico, de Fortuna, Providentia Divina, Harmonia præſtabilita, Miraculis, necnon Declinatione fati curatius paulo tractantur & excutiuntur.

PRÆFATIO.

Si ulla unquam paulo ſubtilioris indaginis materia, clariſſimorum virorum certatim provocavit induſtriam, eorumque acutiſſima etiam torſit & exercuit ingenia; profecto ea eſt, quæ de fato, fortuna, infortunio, caſu & cauſis eventuum in hoc univerſo, à priſcis jam temporibus innotuit, & inter omnis ævi & ſectæ Philoſophos ſumma agitata fuit contentione. Quamvis autem in enucleando arduo hoc argumento, ſummi & magni nominis Philoſophi tantopere deſudarint, ſuaſque de eodem meditationes innumeris propemodum ſcriptis divulgarint; re tamen propius inſpecta, eos nihil quod ſolidum, ſtabile & dubitationis expers ſit, propoſuiſſe, ingenue dicendum eſt: ita prorſus, ut nonniſi diſſidentes opiniones, miras dubitationes & obſcuros terminos in illis, quos de fato concinnarunt libris, reperire liceat, & nodum Gordium, aut Sphyngis plane ænigma, ſapientiſſimis quoque inenodabile, ſubeſſe, judicandum ſit. Neque quiſquam hæc ita eſſe mirabitur, qui curatius perpendet, Philoſophorum antiquiores non ſolum vera Dei cognitione, ſed etiam ſolida & exquiſita rerum naturalium ſcientia plane non imbutos, & via ac methodo inveniendi & demonſtrandi veritatem deſtitutos fuiſſe. Quapropter ſicuti omnes fere diſciplinæ, ut Phyſica, Metaphyſica, Medicina & ſcholaſtica Theologia, à Veteribus minus recte tractatæ atque excultæ fuerunt, eo quod multos obſcuros, intricatos & dubios termi-

nos, quibus nil præter ignorantiam ſuam prodidere, ad evolvendas res adhibuerunt; ita etiam in moralibus, politicis ac naturalibus quaſdam voces ex eodem inſcitiæ fonte profluxiſſe, dicendum eſt. Etenim tam deplorata quidem & miſera mentis humanæ eſt conditio, ut omnes, qui veritatem amant & colunt, ingenue fateri debeant, eandem in rebus aliquanto ſublimioribus dijudicandis & explicandis, imbecillem, truncam eſſe & mancam; nihilo ſecius tamen tanta corruptio tamque perverſa ſuperbia mortalium ingenio inſidet, ut in rebus ſubtilioribus, quæ captum ipſius tranſcendunt, explanandis, hanc ſuam ignorantiam profiteri nolint, ſed potius rerum abditarum modum & cauſas, confictis quibuſdam ſpecioſis, ſed nihil ſignificantibus terminis, prorupta eruere contendant audacia. Notiſſimæ ſanæ ſunt in phyſicis ſympathiæ, antipathiæ, virtutis attractricis, occultæ qualitatis, formæ ſubſtantialis, fugæ vacui, voces; in medicis naturæ, ſpiritus inſiti & influi, archei, principii vitalis, errantis, ſapientis, conſenſus partium, antipraxiæ, aliæque in cæteris diſciplinis innumerabiles propemodum denominationes, quas hoc loco omnes commemorare noſtri non eſt inſtituti, ſufficiet ſi eaſdem ignorantiæ & ignavi ingenii terminorum nomine inſigniemus. Nec à veritate alienum erit, ſi frequentiſſima in metaphyſicis, politicis & naturalibus fati, fortunæ & infortunii nomina ad eundem cenſum referemus. Quemadmodum enim termini & voces nihil aliud ſunt quam idearum, cogitationum ac rerum ſigna, quibus mentis noſtræ operationes exprimuntur & cum aliis communicantur; ita certe mera nomina, loco modorum, vel cauſarum quæ latent, allegare, inane prorſus eſt & fatuum. Quum itaque apud Philoſophos, tam vetuſtioris quam recentioris ævi, non genuina, una eademque fati ſit explicatio, ratio & applicatio, rem non projectæ operæ eſſe ducimus; ſi de ſubtili pariter ac curioſo argumento, FATO nempe PHYSICO ET MEDICO, an illud detur, & à quibus cauſis dependeat? perveſtigatus paulo agamus & uberius ediſſeramus: quo noſtro propoſito fine ut eo melius & ex voto potiamur, Veterum de fato & fortuna doctrinam qua fieri poteſt brevitate præmittere, minime alienum erit.

§. I.

ANte vero quam ipſam de fato tractationem aggrediamur, evolvenda nobis in limine erit vocis fati claritas; ad quam obtinendam, ejus originem, ſive radicem, & uſum, ſive ſignificatiooem notam, tradere oportet. Radix itsque hujus vocis ſioe omni dubio eſt verbum fari, cujus participium perfectum paſſivum, fatum, idem eſt ac dictum, effatum, edictum ſive decretum; uſu vero denotat neceſſitatem immutabilem: adeoque exin emergit decretum, ſive edictum, inevitabilis eventuum neceſſitatis. Indeclinabilis hujus neceſſitatis cauſas ut inquirerent Philoſophi ſtrenue utique allaborarunt, ſed diſſidentibus plane rationibus id perfecerunt. Saniores enim illorum, qui Deum omnium rerum fontem, ejuſque fata & decreta immutabilia eſſe aſſerebant, cauſam abſolutæ & fatalis neceſſitatis ad hunc referebant: alii vero, à ſenſu & cultu divino alieni, coocatenatam, perpetuam, immo æternam cauſarum in univerſo ſeriem, omnium, quæ ſingulis deſtinato tempore bona vel mala eveniuot, originem eſſe, aſſeverabant; alii denique, Chriſtiani nempe, hos eventus non quidem cauſis naturalibus earumque ſerie deſtitutos eſſe judicabant, ſed DEUM, naturæ ordinis auctorem, ſibi reſervaſſe poteſtatem, ut eundem pro beneplacito ſuo immutare queat, exiſtimabant.

§. II. Primum itaque meditationem noſtram ſubibunt ii, qui fortunam, infortunium ipſumque fatum ad Deos referebant. Hos inter maxime emineot idolorum cultores, qui tot ſibi fingebant Deos, quot diverſæ conditionis bona mortalibus obtingere perſpiciebant, illorumque ſingulis certos ac determioatos boni cujuſdam effectus liberaliſſime tribuebant. Ita non modo ſol cum omoibus planetis, ſed etiam ignis, ex animalibus bos, ex volucrium numero ibis, apud Ægyptios in Deorum claſſem relati fuerunt; quibus in grati animi ſignum, cultum & honores divinos obtulerunt. Maxime vero omnium inter barbararum gentium quamplurimas divinitatis nota inclaruit ipſa fortuna, quæ ad denotandam inconſtantiam atque mobilitatem, ſub virginis cœcæ, rotæ inſiſtentis ſimulacro, religioſe excepta fuit. Etenim non ſolum JUVENALIS *Sat.* 10. diſertis pronuociat verbis:

Te ſacimus Fortuna Deam cœloque locamus.

Sed etiam TACITUS memorat, Ancum Martium & Servium Tullium Romæ huic Deæ templum dedicaſſe, Fortunamque auream in interiori principum cubiculo coluiſſe. Quum itaque Fortunam Deam crederent, eandem immutabilem & fatum inexorabile eſſe inde deducebant. Legem enim Numinis eſſe plane immutabilem, & quicquid etiam fauſti vel infauſti à Fortuna Dea mortalibus decretum ſit, nullo modo mutari poſſe, ſed placido potius & æquo animo ferendum eſſe, exiſtimabant. Ineluctabile hoc fatum graphice ſane pro more ſuo deſcribit SENECA, *N. Q. Lib. II. c.* 35. *fata*, ioquit, *jus ſuum peragunt, nec ulla miſericordia flectuntur, non gratia, ſervant curſum irrevocabilem, ex deſtinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in ſe non recurrunt, nec moratur quidem, quia priorem ſuperveniens præcipitat; ſic ordinem fati æterna ſeries rotat, cujus hæc prima lex eſt: ſtare decreto.* Et CICERO *de divinat. lib. II. c.* 6. eandem in rem ſcribit: *quid eſt aliud ſors? quid fortuna? quid caſus? quid eventus? niſi cum ſic aliquid cecidit, ſic evenit, ut vel non cadere atque evenire, vel aliter cadere atque evenire, potuerit.* His quoque accedere videtur LIPSIUS, dum *ep.* 43. *cent. I. Hæc publica*, ait, *& æterna lex, cui quiſquis repugnat, improbus eſt & refractarius. Ut athletis olim ſors, non electio adverſarium dabat, cum quo certarent: ſic cuique noſtrum vita ſuam conditionem fata, cum quibus luctemur. Hanc vincere oportet*, i. e. *ferre. Hujus pugnæ robur omne in patiendo eſt, & victoria in cedendo.*

§. III. Ex inevitabili hac eventuum neceſſitate, quam Veteres fati nomine inſigniverunt, Stoici moralis doctrinæ deſumſerunt fundamenta, quorum cardo in eo potiſſimum vertitur, ut quiſque patienti & æquo animo

Sui

animo ferat omnia, quæ in hominis poteſtate non ſunt, i. e. quæ mutare non poteſt, cujus generis ſunt publicæ & privatæ calamitates, fames, morbi, mors, inimici, infelix conjugium, inordinatæ temporum conſtitutiones, bella, ſervitutes, injuriæ & potentiæ principum, aliaque id genus plura. Et quemadmodum ſaniorum hujus ſectæ ſcripta, SENECÆ nempe, EPICTETI & ANTONINI, id ſatis planum faciunt atque teſtatum; ita memoratu inprimis hoc loco digna ſunt SENECÆ verba:

Duc Summe Pater altique dominator poli
Quocunque placuit, nulla parendi mora eſt.
Adſum impiger, fac nolle, comitabor gemens
Malusque patiar facere quod licuit bono.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Hac vocis fati ſignificatione uſus quoque eſt antiquiſſimus rerum medicarum ſcriptor, HIPPOCRATES, qui in *epiſtolis p. m.* 394. hæc habet: *omnibus hominibus amara neceſſitas incumbit, ut quæ à fato ſtatuta ſunt ferant; vi enim exſequitur quæ vult.*

§. IV. Quod ſi autem primam, ab omni inde ævo originem fatalis hujus eventuum in univerſo neceſſitatis, ſolicitius paulo inquiramus, vetuſtiſſima hiſtoriarum monumenta nos edocent, Chaldæos, Aſſyrios atque Ægyptios, doctrinæ de fato inventores fuiſſe & propugnatores. Sicuti enim omnium ſcientiarum antiquiſſima eſt Aſtrologia, quam præter Chaldæos & Aſſyrios Ægyptii etiam ſtudioſe excoluerunt, maxime poſt tempora Abrahami, qui teſte JOSEPHO *Antiquit. lib. I. c. 9.* primus ex Chaldæis eos Aſtronomiam docuit; ita ſtatim ſub ipſis artium & diſciplinarum incunabulis, cauſam omnium, quæcunque hominibus vel fauſta vel infauſta accidebant, ad æthera & aſtra relegabant, illudque dicebant fatum. Fingebant nimirum planetas malignos & benignos, & unicuique horum peculiarem virtutem, influxum & operationem in ſublunaria corpora, inque primis in hominis ingenium, inclinationes, animum ipſumque corpus aſſignabant, quæ potiſſimum eo ipſo temporis articulo, quo homo in lucem ederetur, ſeſe exſereret. Ex hac origine repetenda ſunt deducta ex aſtris præſagia & thematis genethliaci perſcrutatio, quibus mirifice ſeſe extulerunt Chaldæorum ſacerdotes, qui themate poſito & geneſi inſpecta, quid homini per totum vitæ decurſum ſit eventurum, prænunciare ſe poſſe jactabant, quo factum, ut aſtrologi audirent fatidici. Invaluit poſtmodum antiquiſſima hæc, ſed falſiſſima ſententia, & omnes propemodum ætatis & ſectæ Philoſophos in eoſdem errorum murices præcipitavit. Ita PLATO, quo majorem ætate ſua non habuit Græcia, in *Tim.* 1054. nec non ejus ſectatores PROCLUS, PORPHYRIUS & SYRIUS non ſolum acerrimi fati fuerunt propugnatores, ſed etiam illius ſedem in aſtris eſſe aſſeruerunt: immo progreſſu temporis eo deventum eſt, ut impune aſſeverare liceret, viciſſitudines rerum in univerſo contingere & fortunam variare, prout aſtra mutentur & non in eodem loco ſubſiſtant. Neutiquam vero defuere, qui, inprimis è Chriſtianorum numero, hanc fatalem eventuum ex aſtris provenientem neceſſitatem, magno impugnarunt ſtudio; quo nomine laudem merentur DIODORUS Tarſi epiſcopus & JOANNES *cognomine* CHRYSOSTOMUS, quorum prior libros adverſus aſtronomos, aſtrologos & fatum, poſterior quinque homilias & tres epiſtolas de fato & providentia divina concinnarunt, nec non EUSEBIUS & AUGUSTINUS *in libro de civitate Dei.* Si enim tam ſtupenda fati in omnibus actionibus humanis & eventibus in univerſo eſt potentia, quam aſtra rebus & animatis & inanimatis inſinuant, vanum utique erit & inane omnia moralis philoſophiæ, omnis pietatis & doctrinæ cœleſtis ſtudium, & nihil, niſi quod omnia quæ accidant ſint indeclinabilia, & proinde patienti animo ferenda, remanebit.

§. V. Conſiderato ſic fato aſtrologico, ſequitur jam ut Stoicorum, qui præcipui fatalis neceſſitatis defenſores fuerunt, ſententiam excutiamus. Ex hiſce prodeat primum SENECA qui *de beneſic. libr. IV. §. 7.* de fato tradit, quod nihil aliud ſit, *quam ſeries implexa cauſarum:* & ex mente CHRYSIPPI fatum eſt *naturalis quidam ordo & connexio rerum ab æterno, aliis ab aliis conſequentibus, ſed immutabili manente hujus complicatione.* Neque minus commemorabile eſt CICERONIS effatum, cujus AUGUSTINUS *de C. D. Libr. V. c. 9.* totidem verbis mentionem facit: *ſi præſcita ſunt omnia futura, hoc ordine venient, quo ventura eſſe præſcita ſunt. Et ſi hoc ordine venient, certus eſt ordo rerum, certus eſt ordo cauſarum. Non enim aliquid fieri poterit, ubi non aliqua efficiens cauſa præceſſerit. Si autem certus eſt ordo cauſarum, quo fit omne quod fit, fato fiunt omnia quæ fiunt. Quod ſi ita eſt, nihil eſt in poteſtate nullumque eſt arbitrium voluntatis.* Nefarium autem in eo paſſi ſunt Stoici lapſum, quod non ſolum voluntatem humanam, in ſe liberam, fatali huic alligaverint neceſſitati, (de quo infra latius diſſeremus) ſed etiam ipſum Deum, qui fata ſcripſit, iiſdem ſubjicere conati ſint, nec quicquam ab ipſo in hoc cauſarum ordine immutari poſſe aſſeveraverint: id quod quam plurimis eorum confirmari poteſt teſtimoniis. Sic enim perhibet SENECA: *ipſe ille omnium conditor ac rector ſcripſit quidem fata, ſed ſequitur, ſemel ſcripſit, ſemper paret.* Et idem auctor in *Q. N. Lib. II. c. 36.* negat, ſapientis viri ſententiam poſſe mutari, quanto minus Dei; quum ſapiens quid ſit optimum in præſentia ſciat, divinitati vero omne præſens ſit. Quin immo *Lib. I. de beneſic.* hunc in ſenſum diſputat: non poſſe Deum è fatorum lege quicquam derogare, quia neceſſe ſit ut eadem illi ſemper placeant, *neque ob hoc*, inquit, *ille minus liber & potens eſt, ipſe enim eſt neceſſitas ſua.* Graviſſimum hunc errorem Stoicos exinde contraxiſſe judico, tum quod mundum æternum eſſe crediderint, tum etiam quod ejus materiam pure paſſivam, ab univerſali quodam movente & principio, quod animam mundi dixerunt, moveri, actuari & vivificari debere, ex mente PLATONIS, (qui teſte PORPHYRIO, omnibus mundi partibus per partes mundi diffuſis, animam conciliavit,) perhibuerint. Licet enim per animam mundi divinam quandam vim & potentiam denotare videantur; eandem tamen tam intime immiſcent & alligant materiæ, ut revera nihil aliud innuant, quam naturam eſſe Deum, & Deum naturam, quemadmodum id SEXTUS EMPIRICUS & SENECA apertiſſime & expreſſe profitentur.

§. VI. Ex hiſce Stoicorum placitis, nec non doctrina CARTESII, qui itidem materiam univerſi mere paſſivam eſſe aſſerebat, infeliciſſimo ſane ſidere prodierunt nefariæ illæ & execrabiles SPINOZÆ opiniones. Is eaſdem cum Stoicis in eo quidem inflavit tibias, quod omnia quæ fiunt & eveniunt in univerſo ex certa & concatenata cauſarum & effectuum ſerie & ordine derivaret, quia vero hanc cauſarum ſeriem actu infinitam aſſerebat, eamque pro una & abſolute neceſſaria ſubſtantia venditabat, cujus partes & modi omnis generis res in univerſo ſint: dilucide utique pateſcit, illum univerſum & ordinem in eo pro ipſo Deo habuiſſe, & cuncta tam præſentia, quam præterita & futura, indeclinabili fatalis neceſſitatis jugo ſubjeciſſe. Qua perverſa & vere peſtilenti ſententia, cum Dei exiſtentia & providentia negatur, tum etiam omnis religio, cultus, preces, exhortationes & conſilia uno quaſi ictu concidunt penituſque exſpirant: ut taceamus & miraculorum exiſtentiam, & ſacrarum litterarum veritatem eadem abrogari & tolli. Quum vero profanæ hujuſmodi opiniones noſtro ævo proh dolor! adeo invaluerint, ut eruditiſſimorum etiam virorum animis, qui nonniſi theologiam naturalem & moralem admit-

tunt, altius infixæ ſint, nemo utique nobis vitio verteret, ſi nefariam SPINOZÆ ſententiam & reliqua ex Stoicorum placitis, quæ veritatem ſubruere videntur, ſolido argumentorum robore convellere atque deſtruere conaremur: ſed quoniam illud à præſtantiſſimis viris factum eſſe novimus, in prolatis jam ab ipſis momentis recenſendis non erimus longiores, ſufficiet ſi unicum tantum h. l. adducemus & urgebimus. Nimirum abominandi hujus erroris origo in contingentis & neceſſarii termino inquirenda eſt; quorum vocabulorum claritas ſignificatio & proprietas proinde erit evolvenda. Neceſſarium itaque dicimus illud, quod non aliter ſeſe habet, vel habere poteſt, ſive quod immutari plane à nemine poteſt, cujus oppoſitum eſt impoſſibile, quo ſpectant omnes veritates geometricæ, arithmeticæ, morales & metaphyſicæ, ut: totum majus eſt ſua parte, cauſa prior eſt effectu &c. Contingens vero illud appellamus, quod aliter ſe habere & mutationem pati poteſt; cujus generis ſunt omnia quæ à mente, ingenio & voluntate libera dependent, res nempe artificiales & alia in poteſtate hominum ſita v. g. menſa rotunda poteſt etiam eſſe quadrata, & id genus plura.

§. VII. Quando itaque oritur quæſtio: utrum univerſum ad entia abſolute neceſſaria, an ad contingentia pertineat? facile conſtare arbitror, illud ipſum neutiquam ens abſolute neceſſarium, quod à ſe eſt, & nullam, nec cauſam nec mutationem, admittit, eſſe; ſed potius inter contingentia referri debere, eo quod ejus partium ſtructura, ordo & diſpoſitio etiam alio modo poſſibilis eſt. Ex quo hoc univerſum extra ſe aliam adhuc habere cauſam, quare hoc, non alio modo, ſit conſtructum, conficitur, & divini Numinis exiſtentia adverſus Atheos, qui cœleſti doctrinæ præfracte adverſantur, validiſſime aſſeritur firmiſſimeque ſtabilitur. Solus enim Deus eſt ens illud abſolute neceſſarium, à ſe exiſtens, liberrimum, infinita ſapientia, potentia & bonitate præditum, cujus nuſquam circumſcripta actio ex eo clariſſime innoteſcit, quod ex pluribus, in intellectu ſuo poſſibilibus, mundis, præſentem hunc liberrime extra ſe in conſpectum proferre & ad exiſtentiam perducere decreverit. Præclare hanc in rem magnus noſtri ævi Theologus CAMPEGIUS VITRINGA *in aphoriſm. doctr. Chriſt. p.* 90. ſcribit: *Voluntas Dei de nulla re ſtatuere poteſt, niſi quæ intellectui ejus obverſatur ut poſſibilis & voluntatis imperio ſubjecta.* Et alibi: *per decretum Dei intelligimus independentem divinæ voluntatis actum, quo res quaſdam, quæ intellectui ipſius poſſibiles obverſabantur, ad futuram exiſtentiam determinavit.* Infinita hæc Summi Numinis potentia ex immenſi hujus univerſi creatione, ſive productione extra ſe reali, qua conſpicua facta ſunt quæ antea non erant perſpicabilia, dilucide pateſcit: ineffabilis vero ſapientia ex admiranda illa partium univerſi ad certos fines obtinendos ordine, ſtructura & nexu manifeſto eluceſcit: & immenſa denique bonitas evidentiſſime colligitur ex rerum conditarum finibus, dum omnia quæ in iis deprehendimus bona, ad earundem perfectionem tendunt & unice collineant. Ex tribus his eſſentialibus divinis proprietatibus, omnipotentia nempe, ſapientia & bonitate, reliqua Dei attributa, ut juſtitia, miſericordia, providentia, omniſcientia, immutabilitas & æterna veritas, haud difficili negotio deduci & derivari poſſunt; quæ utique omnis genuinæ Dei cognitionis omniſque divini cultus ac venerationis inconcuſſa ſunt fundamenta.

§. IIX. Demonſtrata hoc modo & ſtabilita Summi Numinis & exiſtentia & eſſentia, utique facillimum erit, perditiſſimum SPINOZÆ errorem, de fatali neceſſitate, quam in ipſo rerum & cauſarum independente, abſolute neceſſario & actu infinito ordine, fundatam eſſe putavit, deprehendere; ita ut neminem latere poſſit, ipſum hoc univerſum pro Deo habuiſſe. Neque etiam difficile erit Stoicorum de fato errores paulo apertius intueri & pervidere, utpote qui neceſſitatem eventuum in certo rerum & cauſarum ordine ac ſerie quæſiverunt quidem, ſed hunc ipſum cum Deo tanquam ejus cauſa confuderunt, nec hæc probe diſcreverunt. Nos autem exquiſitiori, meliori & ſaniori tam divini Numinis cognitione, quam rerum naturalium ſcientia, inſtructi, de fato, de cauſis eventuum, de neceſſitate fatali & id genus pluribus terminis, quibus barbari & quamplurimi Veterum Philoſophi uſi fuerunt, rectius omnino ſentire, eoſdemque ſine veritatis injuria rationi congruenter explicare poſſumus.

§. IX. His præmiſſis, ingenue & aperte profitemur, per fatum nihil aliud eſſe intelligendum: quam neceſſitatem, aut ſi mavis, certitudinem quandam eventuum & effectuum, qui fuerunt, ſunt & erunt in univerſo, à certo rerum & cauſarum ordine, nexu ac ſerie dependentem; atque adeo cum in rebus phyſicis & medicis, tum etiam in moralibus, politicis, quin immo ipſa in Theologia, fatum, ſano ſenſu acceptum, admitti poſſe exiſtimamus. Etenim ſummus ille & æternus rerum opifex nihil abſolute in hoc univerſo voluit vel fieri decrevit, ſed ut omnia ex ſapientiſſimo, ab ipſo tamen libere dependente rerum & cauſarum ordine, ſerie ac nexu, eveniant, conſtituit, hanc potiſſimum ob cauſam, ut cum immenſa ſua potentia, infinita ſimul ſapientia, in regendis ab ipſo conditis, eluceret. Quare vulgo quidem, ſed recte dicitur, voluntatem Dei in gubernandis rebus univerſi non abſolutam eſſe, ſed ordinatam, quum certe nihil in hoc univerſo efficiatur & producatur, ſine præcedentibus cauſis efficientibus, nec ulla rerum mutatio concipi poſſit ſine cauſa, quæ hanc rebus infert, & omnis effectus ſecundum canonem metaphyſicum neceſſitetur à ſua cauſa, immo proportionatus ſit ejuſdem viribus; hinc qualis effectus, talis cauſa, & vice verſa. Ex quo apparet, effectus, ex cauſarum ſuarum potentia & viribus, non modo certos, ſed & neceſſarios eſſe; neceſſitate quidem, uti nemo non intelliget, non abſoluta, ſed ſic dicta hypothetica, ſive ad conditionem cauſæ relata.

§. X. Quum vero cauſæ neceſſariorum effectuum productrices, non ſint unius ejuſdemque, ſed diverſæ naturæ ac virtutis, utique ſecundum illarum diverſitatem & conditionem, hi quoque conſiderandi erunt & æſtimandi. Nimirum obvius eſt in hoc univerſo ordo quidam cauſarum libere agentium, cum inde profluentibus eventibus atque effectibus; occurrit vero etiam ejuſmodi nexus cauſarum, quæ in ſe non aliter, quam quidem operantur, agere poſſunt, ſed ex neceſſitate quadam inſita, à Deo tamen dependente, ſuos edunt effectus. Hunc cenſum ſubeunt res naturales ſive corporeæ, quarum eſſentia in vi & potentia motrice, nitente & renitente, in ſpatium diffuſa, conſiſtit, & qua conſtantes ſemper effectus, ſecundum certum & ſapientiſſimum ordinem, à ſummo rerum opifice conſtitutum, quem Recentiores motuum leges appellant, proferunt. Antiquiores hunc cauſarum ordinem naturam ſalutarunt, quam PLATO per artem Dei in materia definiebat, & ab eodem, tanquam primo principio, omnes effectus in macrocoſmo non minus, quam in microcoſmo derivarunt; naturalis vero & experimentalis Philoſophiæ noſtro hoc ævo quamplurimi inſtauratores, eundem Mechaniſmi nomine inſigniunt, quem, uti in artefactis & automatis, ita etiam in naturalibus, nonniſi in certa determinatione motuum, à ſapienti rerum, ratione magnitudinis, figuræ, ſitus & connexionis variarum diſpoſitione, ſtructura & coordinatione conſiſtere demonſtrant.

§. XI. Proinde quum in univerſo ſapientiſſime inſtitutus rerum corporearum, activa vi motrice inſtructarum, ordo obſervetur & nexus; minime addubitare licet,

licet, certos, immo neceſſarios, inde promanare effectus, quorum neceſſitatem, ſi quis cum ARISTOTELE fatum phyſicum dicere velit, is certe non errabit. Neque vero tantum Philoſophi, ſed etiam Theologorum perſpicaciores, ejuſmodi nexum & cauſarum naturalium ordinem in univerſo agnoverunt, quos inter primo loco commemorandus ſupra laudatus VITRINGA qui *l. c.* hæc prodidit: *per mundum intelligimus complexum omnium corporum, elegantiſſimo conſtructum ordine, & ſecundum leges æqualiter motum.* Nec non *p. 94. Eſt ſapientia divina plane admiranda, quod circa tot & tam varias, eaſque diverſi generis, & contrarias ſæpe, natura & ingenii res, ſuo, ſic ſit verſatus decreto, ut vaſtum hoc opus Dei, quale eſt hujus mundi compages, omnibus ſuis partibus perfectum prodiderit, elegantiſſimo conſtructum ordine & in omni ſuo motu ſecundum accuratiſſimas & optimas leges compoſitum.* Acutiſſimo huic viro magni itidem nominis Theologus GURTLERUS *in Inſtitut. theol. p.* 381. aſſurgit: *omnes*, inquiens, *Dei actiones fiunt in mundo pulchro ordine, ſtatuto tempore & tendunt ad finem præfixum.* Sed teſtimonium omni exceptione majus ipſe LIBER SAPIENTIÆ perhibet, quo adſtruitur, *Deum omnia ſecundum numerum, pondus & menſuram*, i. e. ſecundum cauſas & leges mechanicas, *diſpoſuiſſe.* Quod ſi vero quiſquam luculentiſſimum & evidentiſſimum ſapientiſſimæ in rerum natura conſtitutum Mechanices exemplum expoſceret, conſtantiſſimus ille ſiderum curſus & motus, cujus varia phænomena, calculo ſubducto, vel in mille annos prædici poſſunt, ipſi abunde ſatisfacier; quo etiam Regius PSALTES permotus, Pſ. CXLIIX. 11. *Deum ſtellas conſervare, & ita ordinare, ut non aliter ire poſſint*, aſſerit.

§. VII. Vaſtiſſima hæc ſolis, lunæ & reliquorum planetarum corpora, à noſtro quem incolimus globo, perquam quidem remota ſunt; nihilo minus tamen iiſdem nexum quendam cum hoc intercedere, non eſt quod dubitemus: quum influxus eorum, ſive operatio in ſublunaria, illud ipſum luculentiſſime teſtetur. Neminem enim later, fulgentiſſimum non ſolum & ſtupendæ operationis ſolarem globum, calido ſuo & lucido motu univerſo hominum, animantium & vegetabilium generi, vigorem, vitam, motum, calorem, nutritionem & fœcunditatem largiri, eoque remoto marceſcere quaſi omnia atque emori: ſed lunare etiam ſidus pro vario ad tellurem poſitu, in fluxu & refluxu maris, in tempeſtatum ac ventorum ſuſcitatione, in decremento vel augmento vegetantium, haud exiguas efficere mutationes. Quid æquinoctia, quid ſolſtitia in alterandis humanis valeant corporibus, iis potiſſimum qui in artis medicæ exercitio verſantur, innoteſcit, apud quos quotidianæ propemodum experientiæ eſt, quod capitis & nervorum affectiones, ut plurimum his temporum articulis exacerbentur, contumacea vero & chronicæ febres mitigentur, vel plane deſinant. Præterea atroces iſtæ, quæ mortales nonnunquam affligunt calamitates, fames nempe, peſtis & graviſſimi alii epidemici, hominibus vel brutis infeſti morbi, itidem ſine omni dubio à vario ſiderum curſu, ſitu & influxu, nec non à globi noſtri terraquei motu ac diverſiſſimæ indolis & virtutis effluviis derivandi ſunt. Inde enim anni tempora præternaturalem ſortiuntur ſtatum, inde ventorum, qui ingentem atmoſphæræ inferunt turbationem, ex variis plagis reſuſcitatur flatus, à quibus poſtea acerrimum & diuturnum frigus, intenſiſſimus æſtus, continua imbrium copia, fœcundæ multorum malorum matres, originem nanciſcuntur. Ex his itaque cuivis abunde conſtare arbitror, dari admirandam quandam inter ſidera, globum terraqueum ejuſque inquilinos connexionem, & ex hac mirificos & incredibiles fere, neceſſario provenire effectus, quos Veteres, hujus rerum ordinis minus gnari, fatali neceſſitati tribuere non veriti ſunt.

§. XIII. Sicut vero nullus effectus nec eventus in tota rerum natura ſine certo rerum nexu, cauſarum ordine & motuum inter ſe communicatione ac propagatione contingit; ita certiſſimæ & indubiæ veritatis eſt, tum macrocoſmo, tum etiam microcoſmo omnibuſque corporibus organicis, primum quoddam & principale ineſſe movens, quod omnia quaſi actuet, regat & gubernet. Proinde uti fulgentiſſimum ſolis ſidus in mundi machina, ceu ſuprema rota, omnes planetarum hujus globi vortices movet ac circumrotat, & vivido ſuo igne ac calore cunctis motum, vitam & vigorem inſpirat: ita microcoſmicum illud vitale cordis viſcus, perpetuo illo quem exercet contractionis & dilatationis motu, univerſam fluidorum & ſanguinis maſſam jugiter circumagit, corporiſque partibus nutritionem, vigorem ac robur infundit. Nam res certe conſideratione digna, quin penitus admiranda eſt, humani, immo omnium animantium corporum compagem, ex materia in fœtidiſſimam putredinem quam maxime prona, coagmentatam, ſolo cordis motu, & ab illo pendente ſanguinis in circulum abeunte progreſſu, a præſentanea hac vindicari corruptione, quæ penitus eodem exſtincto, preſſo protinus ſubſequitur pede. Hæc perennis cordis concuſſio, omnibus quoque univerſi corporis functionibus præeſt, nec ſine ea anima in ſenſuum & motuum voluntariorum exercitio ſuas operationes exſerere, neque ulla corporis pars officio ſuo perſungi valet: quare quieſcente in ſyncope ad tempus cordis & arteriarum motu, omnis & cogitatio, & ſenſus, & ratio perit, reſocillato autem eodem, è veſtigio redit. His accedit, quod prodiens hic è cordis machina motus, ſaluberrimum ſecretionum & excretionum negotium, quo arcentur inſalubria, eliminantur noxia & corpus à morbis validiſſime defenditur, ſuſtineat, adeoque Veterum naturam medicatricem conſtituat, qua ſponte ſæpe, ſine Medici ope, graves ægritudines ſaneſcunt.

§. XIV. Hæc hactenus eo animo atque conſilio fuſius paulo prolata ſunt, ut non ſolum eo clarius pateret quomodo ſeries, nexus & ordo cauſarum ac rerum, quem fatum veterum Philoſophi appellarunt, diſtincte concipi & rationali modo explicari poſſit; ſed etiam ut nobis viam panderemus, cui inſiſtentes, de nonnullis rerum naturalium non adeo obviis effectibus, claras atque perſpicuas cauſas reddere queamus. Quum itaque nihil familiarius tam vulgi, quam etiam quorundam eruditorum ſermone uſurpetur, quam fatalem moriendi neceſſitatem hominibus & animantibus incumbere, ex ſummi Numinis decreto, iis poſt lapſum impoſitam; primum meditationis noſtræ argumentum erit id, de quo omnes fere Philoſophorum & Medicorum libri ſilent, videlicet ut diſpiciamus, in quo hujus divini decreti & inevitabilis moriendi neceſſitatis ratio ſit poſita. Hujus genuinam cauſam in *Medicina rationalis ſyſtematica T. I.* dilucide primus fere tradere allaboravi, eamque non tam in fluidarum, quam ſolidarum machinæ noſtræ partium, fibrarum nempe & membranarum cum ætate creſcente craſſitie, duritie & compactiore textura, inquirendam eſſe ratus ſum; quum licet homo temperatiſſime ad exquiſitiſſimæ diætæ regulas & præſcriptum vitæ rationem inſtituat, & ab omni animi commotione ſibi perquam ſolicite caveat, mortem tamen ſubire debeat. Quemadmodum enim indubia experientia conſtat, cartilagines progreſſu temporis tranſire in oſſa, hæc procedente ætate majorem induere duritiem omniumque annoſiorum animantium carnes ſolidiores eſſe quam juniorum, & proinde diuturniori egere coctione; ita exinde facile apparet, minima vaſa, quo craſſiores & compactiores eorum evadunt tunicæ, eo anguſtiora reddi & magis occludi, ita ut tandem penitus coaleſcant & nihil amplius fluidi tranſmittant. Jam vero ad animum revocandum

dum firmiterque tenendum eſt, vitalem corruptibilis noſtri corporis durationem, non ſolum perenni & jugi ſanguinis ac benignorum humorum ad minima partium affluxu obtineri, ſed etiam inutilium atque impurorum per varii generis, ex minimis & capillaribus tubulis conflata emunctoria, excretione ſuſtentari: proinde ſi in extrema ſenectute cerebri, medullæ ſpinalis & nervorum canales minimi, quos tenuiſſimum & ſumme mobile, partibus vires & robur addens fluidum perluit, ſolideſcunt, virium languor, corporis debilitas & caloris nativi defectus, familiaria ſenibus mala, ingruunt; ſi vero tubuloſa corporis excernicula, præſertim in hepatis viſcere, nec non in vaſculoſo & poroſos corporis cortice, cute nempe, coarctari & obturari incipiunt, impuriores, ſalinæ, limoſæ & ſulphureæ ſordes remanent, & delibatiſſimi vitales ſucci, qui nutritioni ſerviunt ac vires reficiunt, collutulantur & inficiuntur: hinc corpus tabeſcit, partes emarceſcunt & varii generis mala, ex impuritate humorum oriunda, infeſtant, donec ſenſim ſenſimque ad ipſam mortem aditus paretur. Quæ quum ita ſint, ad producendam vitam vix alia ſuppetit ratio & via, quam ſi optabile ejuſmodi excogitaretur remedium, cujus ope fibrarum mollities & tubulorum ac meatuum, ex quibus tota ferme corporis noſtri compages coagmentata eſt, alveoli, aperti ſervarentur; quod tamen ſub præſenti elementorum & alimentorum intemperie ac inſalubri conſtitutione, ne quidem ſperandum eſt.

§. XV. Eandem conſiderationem meretur vitæ humanæ conſtitutus terminus, quem quod alii tardius, alii citius, nonnulli morbis afflicti, quidam non ita, attingant, ex quam plurimorum ſententia ad fatum ejuſque indeclinabilem neceſſitatem refertur, quum tamen veræ & phyſicæ hujus effectus ſubſint cauſæ. Etenim ſciendum eſt, longam & à crebris morborum inſultibus liberam vitam à duabus potiſſimum cauſis proficiſci, quarum altera apta vaſorum & fibrarum ad ſolidorum & fluidorum motum diſpoſitione ac ſtructura continetur, altera vero in victus inquirenda eſt ratione. Prior maxime nativa eſt, à virtute parentum ſeminali acquiſita, & conſiſtit in eo, ut non ſolum ſyſtema fibrarum nec nimis tenerum, nec nimis craſſum ac tenſum, ſed etiam ut vaſa non nimis exilia & anguſta, ſed magis patula atque aperta ſint: attenta enim obſervatione compertum eſt, corpora ſpongioſa, valde exilibus & copioſis vaſis dotata, plurimis morbis ſubjecta & brevioris vitæ eſſe, contra vero ea, quæ canalibus amplioribus & fibris tenſis ac paulo firmioribus prædita ſunt, non ex facili in morbos incidere, facilius ſaneſcere & longiorem vivere vitam. His accedit, quod indubiæ experientiæ ſuffragio conſtet, parentes in vigore ætatis conſtitutos, ſanos, robuſtos & pacato animo præditos, firmioris naturæ liberos progignere; ſeniores vero imbecilliores, & qui intemperantius vivunt, generare & animo & corpore debiliores, in morbos proclives & minus vivaces. Poſteriorem longioris, vel brevioris vitæ, nec non firmioris aut adverſæ valetudinis rationem, victus & rerum ſic dictarum nonnaturalium uſus ſubminiſtrat. *Aër enim & victus eſt*, ut præclare tradit HIPPOCRATES *de flatibus, quo vivimus, quo vita & ſanitas conſervatur, & quo etiam ægrotamus ac morimur.* Hinc à longo jam tempore obſervatum, eos qui ad centum & ultra annos ſani ætatem extenderunt, non tantum à parentibus integræ valetudinis & longævis geniti, ſed etiam ſimplici victu & aëre puro uſos fuiſſe, animum tranquillum geſſiſſe & debito labore ac motu corpus exercuiſſe; illos autem qui otioſam & ſomnolentam tranſegerunt vitam, cœlo non adeo benigno fruiti ſunt, ac ignorantia aut prava conſuetudine ducti, ordinis ad vitam & ſanitatem tuendam parum curioſi fuerunt, plurimis patuiſſe morbis, nec diu vitam protraxiſſe. Hæ ſunt præcipuæ longævitatis, præmaturæ mortis, morborum & ſanitatis phyſicæ & naturales cauſæ; quas quum non eum attulerimus in finem, ut ſententiæ, quam venerandi Theologi de termino vitæ, à ſummo Numine conſtituto, & proinde à nemine ſuperando, fovent, obluctemur: id tamen nobis affirmare integrum erit, nihil Deum circa hominis, temporalem pariter, ac æternam ſalutem, ſine ſapiente cauſarum efficientium ordine, cujus ipſe auctor eſt, & ejus ab homine libero obſervatione, ſtatuiſſe vel decreviſſe.

§. XVI. Accedimus jam ad conſiderationem annorum qui decretorii, malefici & ad vitam ſuccidendam pollentes putantur, & proinde climacterici dicuntur. In his omnis vetuſtas majorem quandam vim ineſſe credidit, eamque partim ex Pythagoræorum mente, in occulta numeri ſeptenarii efficacia inquiſivit, partim etiam exemplo Aſſyriorum, à ſtellarum fato deduxit. Utut autem horum annorum efficacia, ad morbos producendos & ingentem corporibus humanis inducendam mutationem, non penitus neganda ſit; id tamen etiam in confeſſo eſt, communem hanc aſſertionem, juſtis non ſubnixam rationibus, ſaniori egere explicatione. Nimirum ſummum Numen non ſolum mundani hujus operis, ſed maxime etiam corporis humani naturam, mirabili artificio coagmentavit, ac ſingula ſuis numeris, menſura, pondere, ordine & harmonia vinxit ac colligavit, ut certo gradu, certo tempore, ad certum finem, in tota rerum corporearum œconomia operationes perficerentur. Proinde quemadmodum corporis noſtri compages certum requirit tempus ut formetur, ut ad exitum ex utero diſponatur & ad perfectionem perducatur; ita etiam ejuſdem in interitum mutatio, certo temporis indiget intervallo. Quum enim nulla in rebus corporeis mutatio ſine motu & certa motuum quantitate fiat & abſolvatur; tempus vero nonniſi menſura & duratio motuum ſit: facile ſane pateſcit, notabiles mutationes certis ſeſe exſerere temporibus, non quod tempora & anni id efficiant, ſed quia ad effectum certi & determinati motus deſiderantur, qui tempus conſtituunt. Inprimis autem conſtantis obſervationis eſt, ita machinam noſtram ejuſque partes eſſe conſtructas, ut ſeptenarius numerus iis ſit veluti criſimus, cum quo notabilem ſemper & illuſtrem, nonnunquam cum ſanitatis periculo junctam, mutationem ſubeant: ſic ter ſeptima hebdomade fœtus ſeſe movet in utero, ſexies ſeptima paratus eſt ad exitum, ſeptimo menſe infans dentire incipit, ſeptimo ætatis anno infantia clauditur & dentes decidunt, decimo quarto menſtrua puellis veniunt, ſemenque in virilibus teſtibus generari incipit, vigeſimo primo debitam corpus nanciſcitur ſtaturam, & reliqui anni tantum ad robur ejuſdem acquirendum & animi perfectionem impetrandam inſerviunt: donec converſo itinere, iterum ad decrementum ruat, & ſeptimo ſeptenario menſium fluxus cum generandi potentia ceſſet, nono vero ſenectus incipiat, vires notabiliter labaſcant, corpus contabeſcat, memoria debilitetur, ſenſuum vigor pereat, ad capitales chronicos morbos, ex viſcerum obſtructione oriundos, diſpoſitio fiat, & hac denique ſenſim incrementa capiente, ipſa mors ingruat. Quapropter quum decretorii hi, per ſeptem conſurgentes temporum articuli, vitam humanam quaſi per gradus agant: neutiquam dubitandum eſt, contingere ſub iiſdem in partium ſolidarum ſtructura, fluidorum motu omnibuſque corporis noſtri functionibus, notabilem mutationem; licet eadem in quibuſdam nonnunquam præcedente, nonnunquam inſequente anno, eveniat. Accedit, quod firma experientia conſtet, climactericas has ætatis noſtræ periodos, interdum vitæ fatales eſſe, nec ſine grandi periculo decurrere. Videlicet infantes ſeptimus menſis in haud leve diſcri-

diſcrimen adducit ob dentium eruptionem, quæ eos non ſolum graviſſimis doloribus excruciare, ſed etiam ita interdum affligere ſolet, ut pereant; id quod etiam de decimo quarto tenendum, quo prorumpentes canini, longiores & acutiores dentes, lethalia non raro concitant ſymptomata; quin immo dimidio primi ſeptenarii, intra tertium nempe & quartum annum, molares ſi exitum affectant, lentis ſæpius febribus tabeſcunt. Septimo anno non ſolum ob carnis gingivalis laxitatem os fœtet, dentes nigri & carioſi evadunt ac tandem excidunt, ſed etiam lumbrici circa hoc tempus uberius gignuntur & gravius corpus infeſtant: decimus vero quartus fœminino ſexui maxime eſt infeſtus, quo menſibus erumpentibus, lividi coloris fiunt, laſſitudo cum lento calore corpus occupat & ciborum exoritur faſtidium. Præterea uti anni, vigeſimus primus ad trigeſimum quintum, juvenibus multum periculi important ex hæmoptyſi & phthiſi; ita quadrageſimus nonus tantam fœminarum corporibus inducit mutationem, ut plerumque menſium fluxus penitus ſubſiſtat & inde varia hyſterica pathemata cum cachexia oboriantur. Ætate ingraveſcente, ſexageſimo tertio nempe anno, ſanguinis progreſſus per viſcera abdominis tardus fit & segnis, eaque propter in ſanguineis & ſenſibilioribus metus eſt apoplexiæ, vel aſthmatis convulſivi, in aliis cachexiæ, calculi renum, podagræ & colicæ ſpaſmodicæ, quæ ſexageſimo nono ætatis anno quamplurimos necant. *Decrepita* ætas mala maxime patitur circa veſicam, dum ſtranguria, urinæ ſtillicidium, mictus cruentus, veſicæ calculus & exulceratio vires atterit & valde conſumit, quibus accedit facillima hiſce annis ad ſphacelum, tam internarum quam externarum partium, diſpoſitio, quam ſubita tandem mors excipit.

§. XVII. Ejuſdem momenti quoque eſt illa de diebus criticis ſive decretoriis medico-practica in morbis acutis obſervatio, eo quod iidem mutationem quandam in pejus aut melius afferunt, & pari ratione ſeptenario numero continentur, niſi quod nonæ etiam quamplurimorum deferatur. Proinde mirabilium illorum effectuum rationem nonniſi in certo & determinato motuum numero, qui tempus conſtituit, inquirendum eſſe cenſeo; quum utique in confeſſo ſit, certum cordis & arteriarum pulſuum deſiderari numerum, ut cauſæ, quæ morbum facit, malignitas attemperetur & ad excretionem præparetur, vel alia ſtaſin concipiens materia, diſcutiatur ac reſolvatur.

§. XIIX. Notiſſimum porro eſt quoſdam morbos ut inſaniam, apoplexiam, epilepſiam, podagram, phthiſin, hydropem, renum & veſicæ calculum, malum hypochondriacum, motus convulſivos ſpaſmodicos, hæmorrhoidales motus, nonnullis familiis ſolennes, familiares & quaſi fatales eſſe, quorum ratio plerumque quidem ex diſpoſitione hæreditaria arceſſitur, ſed in quonam hæc ipſa conſiſtat, id ſane quamplurimos latet. Nolumus autem hic ideales animæ formatricis vires, tanquam cauſam admodum remotam adducere, ſed ſufficere poterit, ſi indicaverimus, ægritudines, quæ à parentibus in liberos transferuntur, in vitiata partium ſolidarum ſtructura, quæ congruis & vitalibus motibus producendis ac continuandis minime idonea ſit, fundatas eſſe & radicatas. Læſa enim hujus vel illius viſceris ſtructura, ita ut vel nimia vaſorum anguſtia fibrarumque laxitate, vel earundem nimia ſtrictura & tenſitate delinquat, certis ætatibus, quarum quævis ad morbos certos inclinat, perquam facile ſtaſes & ſtagnationes, graviorum morborum fœcundæ productrices, exoriuntur.

§. XIX. Hactenus in hoc fuimus occupati ut monſtraremus complures inſolitos & mirabiles in natura effectus, fati vocabulo, tanquam cauſæ, inaniter & pene ſuperſtitioſe tribui, quorum genuinæ, adæquatæ & efficientes cauſæ indagari tamen poſſent & ſuppeditari: quum vero ad certum producendum effectum non una tantum & proxima cauſa, ſolertiori rerum phyſicarum ſcrutatori conſideranda, ſed ulterius progrediendum ſit & inquirendum, unde hæc oriatur, quæ hujus cauſæ cauſa, quænam huic originem præbeat adeoque gradatim quaſi à cauſa ad cauſam aſcendendum; rectius utique ſenſiſſe videntur cum Aris-totele Stoici, qui fatum per ſeriem & nexum cauſarum definiverunt, licet in eo acquieverint, neque ullius naturalis effectus nexum & catenam cauſarum indagarint & expoliverint, & proinde ipſa hæc fati definitio nil niſi petitionem principii ſapiat. Quod ſi enim quæſtio incidat: à quibus cauſis hic vel ille in rerum natura effectus dependeat? reponunt à fato; ſi ulterius quæſiveris: quid ſit fatum? reſpondebunt: concatenatam cauſarum ſeriem, idem per idem hac ratione explicantes, haud ſecus ac Medicorum dialectici & metaphyſici, qui, ſi quando interrogantur: quænam ſit cauſa mirabilium motuum & functionum corporis noſtri? dicunt: eſſe naturam; cujus ſi poſtulatur definitio, hanc tradunt: quod ſit principium motus & quietis, & nil niſi verba loco rerum & cauſarum magno apparatu obtrudunt.

§. XX. Quum itaque, ut ſuperius jam jam monuimus, nullus qui in rebus phyſicis obſervatur effectus, ſine proportionato cauſarum nexu perficiatur & abſolvatur, eo quod omnia in univerſo corpora, non ſecus ac in horologio partes, connexa ſunt; è re utique erit & noſtro inſtituto quam maxime accommodatum, ut dilucide tradamus hanc cauſarum ſeriem, eandemque ut à quovis intelligi & concipi poſſit, planius exponamus. Res vero tota clarior & illuſtrior dato apparebit exemplo, quod ex pathologicis deſumemus. In febre bilioſa ardente adeſt intenſiſſimus, corpus & vires conſumens calor, ſitis inexhauſta, anxietas, inquietudo, agrypnia & mentis error, cum alvo conſtricta ac tenſa, & urina rubicunda & craſſa. Quod ſi igitur præternaturalis hujus ſtatus & graviſſimæ læſionis functionum cauſam quis ſcrutari velit, vix aliam, quæ proxime hæc ſymptomata producat, ſubeſſe deprehendet, quam circularem ſanguinis & humorum motum intenſiorem redditum & velociorem. Hoc enim præter modum aucto, non ſolum partes ſulphureæ ſæpius ac vehementius alliduntur & atteruntur, ut ingens exoriatur calor, qui humidum elementum, quo nutritio & robur ſuſtinetur, conſumit, & texturam partium ſanguinis diſſolvens, vires dejicit, ſed etiam phantaſia ob citatiorem per cerebri vaſa tranſitum, turbatur & agrypnia producitur. Si ulterius quæſtio movetur: unde velocior hic progreſſus ortum ducat? reſpondendum eſt: id fieri à celeriori arteriarum pulſu & vehementioris cordis motu; cujus cauſam ſi quis etiam expoſcat, certe non alia ſuggerenda erit, quam ſpaſtica quædam contractio univerſi fibroſi & vaſculoſi machinæ noſtræ ſyſtematis, quæ ſub initium febris per horripilationem & rigorem, cutim aridam & contractam alvumque tenſam ſeſe exſerens, cor cum arteriis validius conſtringit, & fortiorem ac celeriorem ſanguinis, per anguſtiora vaſa magis attritivum & calidum, concitat motum. At ſi in hujus cauſæ ſcrutinio quis non ſubſiſtere velit, & ſpaſticæ ſtricturæ ſcaturiginem percontetur, tunc certe ad motus & ſenſus in corpore fontem eſt ablegandus, cerebrum nempe & ſpinalem medullam una cum membranaceis ſuis involucris, quibus præter naturam affectis & identidem vehementius conſtrictis, tenuiſſimi, in celerrimo motu exiſtentis fluidi, quo motum, ſenſum, robur & tonum fieri patet, in omnes partes ſit effuſio. Ex hoc alia emergit quæſtio: unde in nervoſis partibus oriatur ſtrictura? ſic diluenda: bilem nempe acriorem corruptam, primis in viis ſtagnantem, ad maſſam ſanguinis, nec non cerebri ac ſpinalis medullæ membranas delatam, morboſam hanc

ſuſcitare

ſuſcitare commotionem; quæ peccans bilioſa materia quum cauſa quoque non careat, accuſanda utique erit tum tranſpiratio læſa & alvus clauſa, tum ingeſta incongrua eſculenta & potulenta, præſertim ſi cum iis aër corroſivæ indolis ſimul deglutiatur. Porro ſufflaminatæ perſpirationis cauſa à valde frigido & humido aere deducenda, hic vero à ventorum borealium flatu, quorum magna vis eſt tranſpirationem cohibendi, præſertim tempore æſtivo, ſole occiduo. Neque veotorum flatus ſua deſtitutus eſt origine, cujus ſi iterum innotuerit cauſa, aliam procul dubio habebit productricem. Manifeſto ſane hoc exemplo convincimur, certum quendam & inſolitum effectum, non ab una, ſed innumerabili fere cauſarum ſerie dependere, ita prorſus, ut prior agens, neceſſarium ſuum producat effectum, qui quum nonniſi certi motus ſpecies ſit, rurſus agit, & fit cauſa alterius effectus, hic iterum vicem cauſæ ſuſtinens, novi effectus origo eſt, & ita porro; quæ tamen indefinita cauſarum atque effectuum ſeries, eo uſque tantum progreditur, donec ad unum & per ſe neceſſarium ac independens principium perveniamus.

§. XXI. Egimus hactenus de eventibus in univerſo naturalibus, qui ex immutabili neceſſitate, à cauſis phyſico-mechanicis, corporum nempe mole, figura, ſitu & motu dependent, quæ ex neceſſitate quadam inſita, non aliter quam quidem operantur, agere poſſunt, & a Veteribus ad fatum relati ſunt: etenim ſi Stoicorum ſaniorum ſcripta perluſtramus, advertimus, illos phyſicos effectus, qui à rerum corporearum natura & motu pendent & immutabiles ſunt, κατ' ἐξοχὴν ad fatum revocaſſe, ſive fati nomine inſigniviſſe, notante id maxime A. GELLIO *in noct. Attic. Lib. XIII. cap. I.* reliquos vero malos ſortunatos eventus, ad quos liberum hominis arbitrium concurrit, contingentes & fortuitos vocaſſe, illoſque fortunæ, vel ſecundæ vel adverſæ, quam ceu idolum venerati ſunt, imputaſſe, quos hinc præter naturam & fatum contingere ipſe CICERO memorat in *primo Antonianarum.* Jam itaque de ejuſmodi malis ſermonem inſtituemus, ad quorum proventum hominis voluntas potiſſimum confert momentum, & proinde haud immerito ad fatum phyſico-morale, ſi ita loqui licet, vel rectius, ad ſeriem cauſarum phyſicarum, cum moralibus conjunctarum, referuntur. Nimirum ſi quiſquam ſibi ipſi vel alteri violentas manus inferens, mortiferum vulnus ioſligat, & cordis ventriculos ac vaſa ſanguifera ampliora perfodiat, aut fundamentum nervorum io medulla oblongata & ſpinali graviter lædat: tunc utique fatalis & abſolutæ neceſſitatis mors ſubſequitur, quæ non ingentem cauſarum phyſicarum expoſcit ſeriem, ſed in depravata & ad malam actionem determinata hominis voluntate fundamentum ſuum habet. Pari ratione ſi venenum corroſivum ſufficiente mole propinatur, enormes ac plane horribiles ſpaſmi oboriuntur, qui in nervoſa ventriculi & inteſtinorum membranacea ſubſtantia initium ſumentes, & univerſum partium ſyſtema ſenſim occupantes, totam motuum vitalium œconomiam ſubvertunt, & niſi cito præſentaneum offeratur antidotum, deſtruunt penituſque extinguunt. Præterea quot mala & ægritudines homines partim ignorantia, partim voluptatum illecebris ducti, per incongruum vitæ regimen & rerum minus ſalubrium uſum ſibi contrahunt? Vehementes animi commotiones, ſi recte calculum exigimus, quartam mortalium partem abripiunt iiſque fatalem horam accerſunt. Denique, turpe quidem dictu, ſed veriſſimum eſt, Medicos, non quidem re, ſed nomine tales, idiotas nempe, inter fatales mortis cauſas eſſe recenſendos, quum haud è longinquo conquirenda ſint exempla, quæ abunde fidem faciunt, multos ſane ex imperitia eorum, qui vitæ & ſanitatis cuſtodes eſſe volunt, ante præſtitutum tempus fato cedere, qui tamen; peritioribus inter initia morbi in conſilium adhibitis, ſervari & ad ſanitatem reduci potuiſſent.

§. XXII. Quum itaque ex his quæ adduximus luculenter non poſſit non conſtare, ad hæc phyſico-moralia, ſive mixta fata, plurimum utique hominis conſerre voluntatem principemque eorundem eſſe cauſam: pretium certe erit operæ, ut perveſtigatius paulo inquiramus, quomodo hæc ipſa ad fatales & immutabiles rerum humanarum eventus concurrat, quo exinde eo clarius innoteſcat, fati pure phyſici, & phyſici-moralis, reſpectu ordinis cauſarum, differentia. Videlicet omnes phyſicæ ſive corporeæ cauſæ ex neceſſitate quadam operantut, neque aliter, quam inſita iis vis motrix vel natura fert, agere poſſunt, ſed edunt effectus viribus cauſæ proportionatos; longe alia vero ſubſtantiarum incorporearum, ſpirituum & mentis humanæ eſt ratio, quippe quæ non ex neceſſitate operantur, neque ab ulla cauſa externa ad operandum coguntur, ſive neceſſitantur, ſed immediate ex ſe & libera ſua natura agunt, ipſiſque agere & non agere, vel hoc vel alio modo actiones exercere, conceſſum eſt: in qua libertate omnioo mentis humanæ perfectio, nobilitas & præſtantia præ rebus corporeis conſiſtit, adeo ut hæc libertas ſit quaſi domina, ratio vero & intellectus tantum mioiſtri & conſiliarii vices ſuſtineant. Utut vero mens in ſe & ſua natura ens liberum ſit; attamen ſi ſe conſtanter ad actionem quandam determinat, tunc utique cauſa fit certi cujuſdam, immo reſpectu virtutis activæ, quæ in cauſa continetur, neceſſarii effectus: neque ob id libertatem ſuam amittit, ſed eandem tam ante, quam poſt operationem, retinet. Hinc recte non ſolum moralis philoſophiæ doctores hanc inculcare ſolent regulam: quod prius erat voluntatis & libertatis, id ex poſt facto fit neceſſitatis; ſed etiam omnia ea, quæ à mente humana ejuſque libeto arbitrio facta, ſive bona, ſive mala, proveniunt, illi, in cujus poteſtate hæc vel illa actio poſita erat, imputantur, & bene acta præmiis compenſantur, male vero acta pœnis coercentur.

§. XXIII. Ex hoc ardua jam emergit quæſtio: unde voluntas humana, in ſe indifferens & libera, determinationem & impulſum ad agendum accipiat? cui ut ſatisfaciamus hanc noſtram promimus ſententiam, aſſerentes: nec liberas hominum actiones ordine morali, quem nos Moraliſmum, ad differentiam Mechaniſmi in rebus corporeis, appellare ſolemus, à quo pendent, eſſe deſtitutas, qui tamen non in cauſis efficientibus, cogentibus & neceſſitatem imponentibus, ſed potius in ſuadentibus, impulſivis & flectentibus, ſive motivis, conſiſtit. Argumenta vero, ſive motiva, quæ ad voluntatis determinationem, ut cauſa evadat, faciunt, duplicis ſunt generis: nimirum vel ex motu liquidi oervei & objectis ſenſualibus, adeoque phantaſiæ fonte, proveniunt, vel etiam ex ſana & multis doctrinarum veritatibus inſtructa, aut virture verbi divini colluſtrata ratione, proficiſcuntur. Illa tantum vitioſis cupiditatibus voluntatem incendunt & ad voluptates inclinant; hæc vero eandem ad verum bonum amplectendum diſponunt, & hunc cenſum ſubeunt proprie deliberationes, meditationes, promiſſiones divinæ, ſapientum conſilia, monita & dehortationes, quibus verum & reale bonum demonſtratur & ad imitationem proponitur, quo omnia & chriſtianæ doctrinæ, & philoſophiæ moralis præcepta collineant. Proinde in libera voluntatis poteſtate repoſitum eſt, utrum phantaſiæ, quæ plurimorum vitiorum & malorum genitrix eſt, illecebris, an ſanæ & rectæ rationis dictamini, quo virtutis moralis natura continetur, obtemperare velit.

§. XXIV. Ex dictis æque & adductis perquam clare conſtare arbitror, inſignem inter fatum mere phyſicum,

sum, & phyſico-morale, intercedere differentiam: quum in illo innumerabilis propemodum cauſarum ordo deprehendatur, quarum operatio in poteſtate hominis ſita non ſit, ut eandem mutare vel impedire poſſit; hoc vero proxime quidem à cauſa phyſica dependeat, ita tamen ut eadem ab operatione entis liberi, à quo non ulterior fieri poſſit progreſſio, & cui libera conceſſa ſit poteſtas in hunc vel illum effectum influere vel non, proveniat. Sed quid dicendum videtur de eorum dogmatibus, qui voluntati humanæ, in ſe liberæ, facultatem & influxum in res corporeas ipſumque hominis corpus penitus adimunt; eo quod mentis ceu ſpiritûs in corpora actio ratione nec concipi poſſit nec intelligi, ac ingenioſe proinde commentantur: divinum & præpotens Numen voluntatis humanæ actus ab æterno prævidiſſe & ineffabili prorſus ſapientia, non ſolum cauſarum naturalium in univerſo ordinem, ſed etiam corporis humani mechaniſmum, ſive motuum in eo œconomiam, ita inſtruxiſſe, certamque harmoniam inter actus voluntatis & motus membrorum præſtabiliviſſe, ut artuum motiones, ad finem quem voluntas intendit accommodatæ, juſto loco & debito tempore proveniant, quæ, etiamſi nullum mentis adeſſet arbitrium, eodem tamen ordine, loco, tempore eademque ſerie eſſent eventuræ. At vero pace illuſtris Auctoris & eorum qui preſſe ejus veſtigia legunt, veritatis amore, non affectu quodam ductus, ingenue profiteor, hanc præſtabilitam harmoniam eodem, ſi non meliori jure quam ſatum, terminorum ignorantiæ catalogo eſſe inſerendam, & tantum abeſſe, ut ſuppoſita hac harmonia, commercium animæ cum corpore explanate tradatur, ut potius eadem hujus nexus ignorantia revera nonniſi ingenioſe tegatur & ſpecioſe incruſtetur. Quum enim termini ignorantiæ, noſtra quidem ſuperius propoſita ſententia, nihil aliud ſint quam ſpecioſa nomina, quæ loco rerum & cauſarum efficientium allata, nullum realem & poſſibilem cauſalem conceptum involvunt, ſed idem per idem explicant; id autem in quæſtionem veniat: quomodo ad nutum voluntatis hi vel illi artus moveantur? ſive, quod idem eſt, quare motus membrorum voluntatis actibus reſpondeant? facile ſane pateſcit, idem per idem reſolvi, ſi quis reſponderit, cauſam hujus conſenſus eſſe harmoniam, inter motiones artuum & voluntatis actum ab æterno præſtabilitam. Præterea notiſſimum eſt, motus, qui in manibus, pedibus aliiſque corporis noſtri membris contingunt, ab influxu liquidi nervei in muſculoſam eorundem ſubſtantiam potiſſimum dependere, & tenuiſſimum hoc cerebri ac nervorum fluidum à ſanguine, hunc vero ab aëre & ingeſtis ſuam mutuari originem; quod ſi itaque hoc fluidum ad mentis arbitrium linguam, hunc vel illum digitum, ut motum iis largiatur ingredi debet, cur ad has nec alias partes tendat, quædam utique ſuberit cauſa, quæ tamen nec in ſanguine, nec in externis quibus vivimus rebus quæri & inveniri poterit. Et quum hic artuum motus ſecundum unius voluntatis variationem, ne dicam mille hominum, vel centies una tantum hora immutari poſſit; profecto nec ſagaciſſimus perſpicere & concipere valet, qua ratione à ſolo nexu & ordine cauſarum phyſicarum, tam notabilis mutatio in corpore humano contingere queat: adeoque hæc harmonia præſtabilita nullo modo, nec concipi, nec demonſtrari, nec explicari poteſt. Neque cauſalem animæ in corpus influxum hanc ob rationem in dubium vocandum eſſe cenſemus, quod modus quo fiat ratione capi nequeat, quum neque ullius ſubſtantiæ in aliam, neque unius corporis in aliud actionem, niſi experientia edocti, percipere & intelligere poſſimus; quin potius firmiſſime perſuaſum habemus, apprime hoc loco applicari axioma metaphyſicum: quo poſito, ponitur ſtatim & ſemper effectus, & quo remoto, ſtatim & ſemper removetur effectus, id recte cauſa dici meretur. Denique nec ſimilitudo illa, qua perſpicuum hujus harmoniæ conceptum tradere laborant, quod nimirum duo horologia, ita ab artifice conſtrui & effabricari poſſint, ut exactiſſime in determinando temporis momento, ſine ullius in alterum influxu, conveniant, huic conſiderationi accommodata & congrua eſſe videtur, eo quod hac ipſa ſaltim inter res corporeas diſtinctas congruentia, non vero inter corporeas & morales, adſtruatur & illuſtretur. Tacemus jam quamplurimas male ſanas conſequentias, in moralibus, politicis & phyſico-medicis eliciendas, ſi liberis entibus quiſquam influxum cauſalem in corpus humanum plane abdicere velit. Sed noſtri inſtituti jam non fert ratio, ut hæc pluribus excutiamus, id duntaxat addimus & profitemur, voluntatem humanam à Deo non otioſam & inertem, ſed efficacem utique & potentem eſſe conditam, ut imperium quoddam haberet in certa corporis membra, & per hæc in alia quoque corpora operari poſſit. Neutiquam tamen hanc noſtram aſſertionem ad ſiniſtrum quendam ſenſum detorqueri volumus, ſed potius id firmiter tenendum eſſe inculcamus, voluntati mentis humanæ in dirigendis partium motibus, nec datum nec conceſſum eſſe, pro lubitu & arbitrio cordis, arteriarum, aliorumque ſecretionibus & excretionibus dicatorum tubulorum motum regere, minuere, vel augere, ſed eandem hoc ſuum imperium in externis tantummodo exercere artubus, ut exſequi poſſit ea, ad quæ ſeſe determinavit: ineffabilis enim Dei ſapientia voluit, ut vita, ſanitas, mors, morbi eorumque ſanationes, non pure à mentis noſtræ arbitrio penderent, ſed à cauſis mere phyſico-mechanicis, quarum ipſe auctor, præſes ac rector eſt.

§. XXV. Quemadmodum vero voluntas humana, multorum malorum, miſeriarum & calamitatum, prout ab imprudentia & a pravo regitur affectu, cauſa & fons eſt; ita etiam plurima bona, ſucceſſus rerum proſperi ac fortunati, ab eadem, ſi prudentia, conſilium & ſana ratio eam gubernant, proficiſcuntur. Gentilium, qui vera Dei cognitione & cauſarum exquiſitiori notitia deſtituti erant, omnium & fauſtorum & infauſtorum quæ cuique & aliis eveniebant, cauſam ac fontem fortunam eſſe, communis & inſita erat opinio: in cujus tamen ſignificatione mirum variabant, dum alii pro Dea rerumque felicium & infelicium rectrice eam habebant, contra alii eandem ut mulierem pingebant, quo ex hac pictura nihil aliud quam ignorantiam & inconſtantiam illam eſſe conſtaret; quin immo ARISTOTELES eam ſine oculis, ſine judicio & ſine prudentia eſſe aſſerebat. Hinc EURIPIDES *apud* ATHENAGORAM *in apologia* conqueritur:

Sæpe mihi ſubivit cura
Animum, dubitavi anxie
Deus an Fortuna regat
Hominum inconſtantem vitam,
In qua & opinato ſæpius
Et inique miſeri ſunt quidam,
In familiis etiam claris,
Aliqui, quod nemo ſperaſſet,
Abſque Deo fortunati.

Verum enim vero nos etiam hanc ipſam fortunam, quam Veteres pro idolo habuerunt, ad Fauni, ut cum GELLIO loquar, & ignorantiæ aſyla relegamus. Nam ſicut nihil quod fit in hac rerum univerſitate, ſine cauſa ſufficiente & adæquata perficitur: ita etiam proſpera & adverſa quæ cuique accidunt, cauſis certis & quæ effectibus congruunt continentur, quæ tamen cognoſci, intelligi & explicari debent. Nos itaque felicitatis & ſalutis humanæ, quatenus ab homine proficiſcitur, cauſam eſſe judicamus prudentiam atque ſanam

& rectam rationem, diſponendi res per congrua media ad certum finem; & viciſſim imprudentiam & depravatum affectum pro ſonte & ſcaturigine inſelicitatis & miſeriæ humanæ agnoſcimus, unde vetus eſt parœmia: quemlibet eſſe fortunæ ſuæ ſabrum. Spectat vero huc maxime illud JUVENALIS:

Nullum Numen abeſt, ſi ſit prudentia rebus:
& OVIDII *de Pont. IV.*
Crede mibi miſeros prudentia prima relinquit,
Et ſenſus cum re conſiliumque perit.

Eandem quoque in rem egregie faciont hæc LIVII: *ubi omnia ſumma ratione & conſilio acta fuerunt, fortuna etiam ſequitur.* Et SALLUSTII verba *in Catilin. Vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt.*

§. XXVI. Quod ſi enim curatius perpendimus, unde rerumpublicarum & multarum provinciarum proſperrimus ſtatus & integra ſalus dependeat, certe hiſtoriarum monumentis docemur, à Principe juſto, prudente, bono & potente, qui publicas res gerit, eam eſſe arceſſendam. Ad victoriam in bello reportandam ſumma prudenua imperatoris opus eſt: & ſi quis in œconomia ſecundos exoptat ſucceſſus, is utique harum rerum peritia & prudenria eſſe debet inſtructus. Pari ratione ut proſpere & ſeliciter Medicorum in ſanandis ægris labor ſuccedat, non cœca fortuna, ſed Medici prudentia opus eſt, quæ in eo conſiſtit, ut ægrotantis non minus, quam morbi naturam ac indolem, ſecundum omnium circumſtantiarum rationes, paulo perveſtigatius ſcrutetur, certas remediorum vires ſciat & ſecundum leges ac regulas ea opportuno tempore, congrua doſi & debito ordine præſcribat, ad cauſas, tanquam omnium ſymptomatum productrices, ſubigendas penituſque eradicandas. Communis quidem, ſed peſſima ac vana non modo vulgi, ſed & haud indoctorum opinio eſt, ad ſanandos morbos, præter peritiam, etiam ſortunam in Medico requiri, qua ducti, eos ſolent eligere, qui pro felicioribus ſuperſtitioſe æſtimantur & à magnatibus in conſilium adhibentur. Neque ſabula hæc, quod unus Medicus præ aliis magis fortunatus ſit, noſtro demum ævo, ſed à primis jam temporibus ſub ipſis artis incunabulis acta deprehenditur, ita ut primum & optimum artis ſalutaris parentem, HIPPOCRATEM *lib. de loc.* §. 58. contra hoc ruditatis tegmen ſtrenue pugnaſſe, & fortunam Medici, nil niſi ejus peritiam eſſe, docuiſſe, conſtet. Meretur ſane eximius hic de fortuna Medici locus, qui totus tranſcribatur; ita vero habet: *Qui recte medicinam novit, minime fortunam reſpicit aut exſpectat, ſed & citra fortunam, & cum fortuna, recte faciet. Nam fortuna ſui juris eſt, nec ullius imperia ſubeſt, neque optantis eſt ad ipſam pervenire; ſcientia vero imperata facere cogitur, & facile eſt ipſam aſſequi, ſi quis ſciens uti velit. Deinde quid opus eſt medicinæ fortuna? ſi enim morborum medicamenta clara ſunt & manifeſta, velut equidem arbitror, non exſpectant ſane fortunam ad ſanandos morbos, ſiquidem ſunt medicamenta. Si vero cum fortuna ipſa exbibere poteſt, non magis medicamenta, quam ea quæ non ſunt medicamenta, una cum fortuna exbibita, ſanos faciunt. Quicunque vero fortunam ex medicina aut alia quapiam arte expellit, dicitque eos, qui probe rem aliquam ſciunt, fortuna non uti, is contrarium mibi judicare videtur. Mibi enim ſoli bi fortunate aſſequi videntur, qui recte quid & male facere ſciunt. Fortunate enim aſſequi, eſt recte facere; boc autem qui ſciunt, faciunt: non aſſequi autem, boc eſt, ſi quis non ſciat, bæc non recte faciet. Indoctus autem qui eſt, quomodo is fortunate aſſequi poſſit? ſi quid enim etiam aſſequitur, non memorabilem ſane ſucceſſum babebit. Qui enim non recte quid facit, non fortunate aſſequi poterit, quum reliqua, quæ æquum eſt facere, non faciat.*

§. XXVII. Neque vero negandum eſt præter prudentiam & peritiam, non tam ad fortunam Medici in medendo, quam potius ad bonam exiſtimationem & ſui confidentiam comparandam, multum adhuc alia conſerre, divina nimirum hæc omnia adgubernante providentia. Videlicet ſi in conſilium vocatur ab iis qui multum auctoritate valent penes populum, ſi morbos non adeo malæ indolis epidemice graſſantes v. c. intermittentes ſebres, catarrhales, variolas, morbillos, curandos nanciſcitur, ſi ægris minus refractariis & præceptis exacte obtemperantibus medicinam facit, ſi forſan declinante morbo & ſuperato jam periculo accitus, remedia propinat, & quod maximum eſt, ſi offendit naturas non adeo debiles, nec viribus exhauſta corpora & minus integra viſcera, ſed talia, quæ gaudent firma & robuſta natura. Quo fit, ut ſæpe plures Medici non adeo periti inſignem nominis & famæ celebritatem conſequantur, adeoque fortunati evadant; alii vero, quamvis peritiſſimi, ejuſmodi temporis aliarumque circumſtantiarum, licet fortuitarum, opportunitate deſtituti, frequentiſſime à plebeiis non minus, quam etiam à viris ſæpe præcipuis, ad judicandum tamen de Medici peritia ineptis, imperitioribus & hoc modo fortunatioribus poſtponantur. Etenim ad res fortunæ obtinendas non ſola hominis providentia ſufficit, ſed multorum benevoleotia opus eſt; & quicunque ea deſtituuntur, quanquam noo careant rerum ſuarum peritia, minus tamen ſelices perpetuo ratione eventuum ſunt.

§. XXVIII. Conſideratis jam ea qua par fuit brevitate & perſpicuitate, factis & effectibus qui in univerſo contingunt, nec non qua ratione iidem à cauſis ſuis dependeant, generentur ac producantur; reliquum eſt, ut paucis adhuc indicemus: an bæ cauſæ earundemque ordines ex ſe & à ſe ſubſiſtentiam habeant, vel an potius cauſam primam auctorem & directorem agnoſcant? SPINOZA & ante eum abortivæ philoſophiæ infauſti parentes, fatuum fatum parturientes, hunc rerum & cauſarum nexum abſolute neceſſarium & immutabilem eſſe putabant: ſaniores vero Philoſophorum & inprimis Theologorum, eundem immutari poſſe, nec abſolutæ neceſſitatis eſſe aſſerunt, quo potiſſimum providentiæ divinæ fundamentum continetur, eaque propter nos etiam, prout ſuperius docuimus, fati & fatalis neceſſitatis terminos ita explicandos eſſe cenſemus, ut dicamus: omnia quæ fiunt & aveniunt in univerſo, in phyſicis, moralibus, politicis, immo certo reſpectu in theologicis, à certis & adæquatis cauſis dependere, quarum effectus ſit immutabilis, licet illæ ſuperioris directioni pareant. Hanc Summi Numinis providentiam Stoici quidem non negarunt, ſe eandem fato, ſive cauſarum ſecundarum ordini, tam firmiter alligarunt, ut amplius ne ullam quidem in hoc cauſarum nexu à Deo fieri mutationem aſſeveraverint: quo factum eſt, ut precibus nihil plane tribuerent efficaciæ; quemadmodum id pluribus patet ex MAXIMI TYRII *diſſertat. philoſoph. p. m.* 307. *ſqq.* Etenim dicebant: quæ precamur aut ad providentiam Dei, aut ad fati neceſſitatem, aut ad curſum fortunæ referenda ſunt; ſed ad hæc omnia prece non eſt opus. Si enim Dei eſt providentia, ea optime ſcit citra precem, quæ nobis proſunt vel nocent, quia nos ipſi curæ ſumus. Et ridiculæ ſunt preces in ſato; facilius enim flexeris tyrannum quam fatum, quod non ſuperiorem agnoſcit, nec flecti poteſt. Neque in rebus quæ à fortuna fiunt aliquid petendum eſt, quia fortuna eſt improvida, inſana, ſine ratione.

§. XXIX. Quum itaque ex perverſo hoc & præpoſtero de providentia divina, fato, & fortuna ſenſu ac conceptu, tam pernicioſa & execranda in verum Dei cultum redundarint conſectaria; omni profecto cautione opus eſt, ne in noſtram, quam auctore Chriſto ſuſcepimus religionem, ullo modo injurii ſimus, & talis potius de Summi Numinis rerum omnium directione

Digitized by Google

ctione interponenda eſt ſententia, quæ attributis divinis, ſacris litteris & rectæ rationi conveniens ſit & quam maxime accommodata. Potiſſimum itaque providentiæ divinæ momentum hoc eſſe aſſerimus: quod Deus non ſolum hos diverſarum rerum ordines condiderit & illorum exiſtentiam ac operationem ſuſtineat & conſervet; ſed etiam eoſdem ad infinitam ſuam majeſtatem, immenſam ſapientiam, ſummam bonitatem & nuſquam circumſcriptam potentiam demonſtrandam, pro beneplacito ſuo nonnunquam immutarit & adhuc mutare, vires & cauſas eorum augere, ſuſpendere & ad alium ſcopum dirigere valeat, adeoque extraordinarios & miraculoſos effectus producat. Huic de miraculis ſententiæ nonnulli objiciunt: facta hoc modo in cauſarum nexu inſolita mutatione, ipſum hoc miraculum novo quodam eſſe abolendum, quo omnia in priſtinum reducantur; porro, rebus omnibus corporeis tam arcte inter ſe connexis, non poſſe aliter fieri, quam ut aucta, ſuſpenſa vel impedita ordinaria cauſarum virtute, in vicinis & remotis partibus ingens quoque oboriatur mutatio: verum exigui admodum valoris & momenti hæc eſſe nemo non perſpicit. Mutata enim a Chriſto in vinum aqua, & inductis aquæ partibus ſimili nexu, ſtructura, figura & magnitudine, quam interiores vini partes obtinent, quid inde mutationis in vicinis aliis vel remotis partibus contigerit, ut opus fuerit ejus per novum miraculum abolitione, ego quidem nec capio nec intelligo? Pari ratione nullo modo demonſtrari poterit, quicquam in omnibus aliis & contiguis & remotis partibus immutatum fuiſſe, quum hic ipſe ſacratiſſimus noſter Salvator leproſum ſanaret & valde glutinoſis tenacibus humoribus, quibus obſtructa erant emunctoria, ut teterrimæ & corporis ſtructuræ valde inimicæ ſordes remanerent, præpotenti ſua virtute fluiditatem & motum conciliaret. Notiſſimum eſt Chymicos præſtantiſſima ſua arte tantopere partium texturam immutare poſſe, ut ex veneno medicinam, ex ſalubri mortiferum, ex frigido calidum, ex calido frigidum, ex ſapido inſipidum, ex inſipido ſapidum, prodeat, & alia id genus admiranda plane, quæ natura ſponte non gignit, efficere poſſe: ſed uti nihil exinde mutationis in univerſi partibus accidit, ita multo minus hoc evenire cenſendum eſt, ſi Deus, auctor, præſes ac rector cauſarum ordinis, omnipotenti ſua vi quicquam in eo mutet.

§. XXX. Proinde licet non negaverim, inſolitas ſæpe temporum anni conſtitutiones, vi ordinis & *curſus rerum* naturalium contingere; attamen nec ullo modo dubitari poterit, Deum nonnunquam ſine talium cauſarum miniſterio, extraordinario plane modo agere, & ad demonſtrandam ſuam juſtitiam, probos confirmandos & improbe refractarios puniendos, in atmoſphæra venenum, quod hominibus, beſtiis aut vegetabilibus exitiale ſit, efficere, cogendo aptas in aëre materias, tempeſtates, tonitrua, ventoſque excitare, & denſiſſimas diuturnas tenebras inducere poſſe, quemadmodum id tempore Moſis in Ægypto, nec non ſub mortem Chriſti factum eſſe ſacræ litteræ fidem faciunt uberrimam. Luculentiſſimum quoque hujus in univerſum dominii documentum exhibet ingens illa mutatio, quæ poſt primorum parentum lapſum obtigit & tanta *fuit*, ut cum omnium rerum intemperie, disharmonia motuumque inæqualitate, morbos, mortem & communem depravationem induxerit. Simili miraculoſo prorſus & omnipotenti modo, per totalem illam inundationem, univerſum cauſarum phyſico-mechanicarum ordinem & inde dependentem nexum effectuum, adeo in terrarum orbe Deus immutavit, ut deflectentibus à priori ſua ac ſimpliciori indole & alimentis & elementis, atque alienam plane vim & efficaciam induentibus, homines, qui ante diluvium nongentos fere annos attingerent, vix centum poſt illud ſuperarent. Nec exſtantiora magni hujus & miraculoſi in rerum natura effectus deſunt veſtigia ac rudera, quæ in ſubterraneis cavernis per varia ſtrata & marina omnis generis animalia eorumque oſſa, ſceleta aliaſque petreſactas partes, diſtinctiſſime apparentes, noſtra etiam ætate, à rerum naturalium curioſis detecta & huic origini vindicata ſunt: adeo ut ipſi etiam Sceptici ſtupendi hujus miraculi veritate, de divina ſacrarum litterarum auctoritate validiſſime convincantur.

§. XXXI. Inſtituto hoc de iis quæ miraculoſe præter naturæ ordinem in univerſo fiunt eventibus, ſermone, devolvimur ad quæſtionem: an Deus in medicina faciat interdum extraordinarios adhuc effectus? & non diffitemur, naturam ex cauſarum ordine nonnunquam magnos & plane mirabiles producere effectus, nec tamen inficias ire poſſumus, haud raro plane inſolitos & qui omnem captum humanum exſuperant in re medica occurrere caſus, ut ægri re penitus conclamata, & comparentibus jam ſignis certiſſimam mortem præſagientibus, præter omnium ſpem atque exſpectationem eandem tamen effugiant & vitæ ac ſanitati reddantur. Neque minus peculiarem plane Dei providentiam atque directionem in graviter vulneratis frequentius obſervare & admirari licet; dum in exemplis nobis aliquoties hic loci fuit, quoſdam gladio perfoſſos fuiſſe, iis in locis, quæ partes, vitali corporia conſervationi immediate ſervientes, cuſtodiunt, illæſis iiſdem manentibus, adeo ut exquiſitiſſima partium earumque ſitus notitia inſtructus, vix deſtinata opera, tam innoxie telum trajicere potuiſſet. Viliſſimum ſæpe & abjectum remedium chronicum & quam maxime inveteratum morbum diſpulit penituſque ſubegit, quod in aliis eodem morbo decumbentibus, ne minimum quidem opis tulit: ut taceamus frequentiſſima eorum exempla, qui fortuito quaſi & inſperato quodam eventu, ſolo caſu, graviſſimo ex morbo periculo erepti, ſanitatem recuperarunt, quorum plura narrat Bohnius *de officio medici duplici pag.* 18. *ſeqq.* Et novimus ipſi quoſdam aſſumto ex errore veneno à pertinaciſſimis morbis eſſe liberatos. Ecquis igitur negare auſit, in fortuitis ejuſmodi caſibus & minus prævifis, divinam cauſarum & mediorum diſpoſitionem ac directionem? cui nihil fortuitum, ſed omnia ad certum finem ſapientiſſime intenta ſunt. Neque abſonum eſt dicere; Deum adhuc in rerum natura & per naturam in productione monſtrorum, ex ſola virtute imaginatrice, & maxime in propagatione generis humani, patrare miracula: quum nulla ratione capi vel intelligi poſſit, quomodo corporis humani fabrica in unica liquoris ſeminalis guttula lateat, & quo pacto ovulum, ex ovario per tubam Fallopianam ad ipſum uterum accedat, aliaque id genus plura, quæ omnia luculentiſſime evincunt, divinam ſapientiam longiſſime omnem humanum tranſcendere captum.

§. XXXII. Ultimo loco brevibus adhuc excutienda eſt hæc ſingularis momenti quæſtio: num ſæva quæ hominibus imminent fata evitari vel declinari poſſint? Negarunt id Stoici, autumantes, fata eſſe Deorum decreta, eaque propter immutabilia, nec, ut Apuleius effert, aliter ſe habere ac Proconſulis tabulam, qua ſemel lecta, ne litterula quidem demi potuit vel adjici. At vero quum Deus nihil ſtatuerit, voluerit vel decreverit in rebus humanis, ſine præcedente ordine & certa ſucceſſione cauſarum, ad quam non ſolæ cauſæ phyſicæ, quæ ex neceſſitate agunt & quas mutare homini integrum non eſt, requiruntur, ſed frequentiſſime etiam hæ ipſæ cum cauſis libere agentibus, hominis nempe ingenio, ratione & voluntate mixtæ ſunt, uti apparet in rebus moralibus, politicis & quæ ad ſanitatem ac vitam tuendam, nec non ad ægritudines præcavendas ſpectant; ita nihil certe dubii ſupereſt, quin hominum prudentia, providentia, arte, ingenio, ſumma ratione & mira virtute ſævientis fortunæ minæ, miſerandi

miſerandi caſus, vis ac poteſtas ſuperari, averti ac declinari queant: idque multo magis ſi devotis & aſſiduis precibus, quarum magna vis eſt ad imminentia fata & quævis atrocia mala avertenda, divinam opem, auxilium atque directionem in omnibus actionibus quis efflagitet. Et porro uti immoderatis animi affectibus & diætæ vitio plures fatales morbos, immo prematuram mortem, ante vitæ terminum, quem robuſta corporis ſui ſtructura & legitimo rerum nonnaturalium uſu aſſequi poſſent, mortales ſibi accerſunt: ita omnia hæc mortis & morborum fata vitari ac declinari poſſe non eſt quod dubitemus. Denique omnium ſcientiarum, omnium doctrinarum & omnibus diſciplinis excultæ rationis finis & ſcopus eo potiſſimum collineat, ut ſæviſſima fata æternæ damnationis in theologicis, ruinarum & calamitatum publicarum in politicis, infelicitatis & miſeriæ humanæ in moralibus, egeſtatis in œconomicis, morborum in medicinis, his ipſis ſtudiis avertamus & declinemus; quum ſine hoc fine obtinendo, omnis eruditionis & doctrinæ uſus plane exſpiret atque ſupervacaneus ſit.

§. XXXIII. Proinde non incongruum & à ſcopo noſtro medico alienum erit, ut coronidis loco ſtrictim ediſſeramus, qua ratione peſſima quædam morborum imminentia, eaque ſæpius funeſta fata, declinari & evitari queant. Videlicet certa & indubia, prout ſuperius jam monuimus, experientia conſtat, æquinoctium, inprimis vernale, multis ultimam eamque fatalem afferre horam, & præcipue ſanguine abundantes, cacochymicos & ex hæmorrhoidum ſuppreſſione cachecticos ſenes, apoplecticis inſultibus aggredi & hoc modo auferre; hypochondriacos vero & melancholico-maniacos, non modo circa tempora æquinoctialia, ſed etiam circa ſolſtitialia, gravius laborare & atrocia perpeti pathemata. Ad prævertenda itaque hæc mala certius & aptius non eſt præſidium, quam in decenti ſanguinis miſſione, ante æquinoctia & ſolſtitia, maxime in partibus inferioribus inſtituta, quam poſtea externe frequens pediluviorum, interne diluentium & ſalubrium aquarum uſus, excipere debet. Porro quum fœminino ſexui quinquageſimus & ſubſequentes anni maxime fatales exiſtant, ob ceſſantem penitus ſanguinis per uterum expurgationem, ita ut poſthac eaſdem cachexia, ſcorbuticus languor, phlogoſes, ventriculi & inteſtinorum ſpaſmi aliique ſpaſmodici affectus infeſtare ſoleant: nihil ſane ad præſervandas morbidas has afflictiones magis exoptatam locat operam, quam ſanguinis miſſio, primarum viarum à ſordibus repurgatio & tranſpiratio non ſufflaminata. Senibus nihil æque infeſtum ac frigus intenſum, frequens acidorum uſus & vita nimis ſedentaria, quæ, inprimis ſi concurrant, ſenili ætati congruos & quaſi proprios excludunt morbos, ſtranguriam, exulcerationem veſicæ, calculum, atrophiam, colicam, ſcabiem ſiccam, pruritus, tuſſes chronicas, raucedines, noctes inſomnes & hujus generis plura, ad quæ præcavenda abſtinentia ab acidis, frigoris evitatio & commoda corporis exercitatio egregie faciunt. Virginibus anni poſt decimum quartum gravia mala minantur, eo quod menſes erumpentes, ſi non recte procedunt, vel inordinata vivendi ratione cohibentur, gravem inferunt noxam, quæ proinde abſtinentia ab otioſa vita, à cibis acidis, dulcibus, farinaceis & qui lentorem ſanguini inferunt, frigido potu & omni refrigeratione declinanda ac evitanda eſt. Juvenes, ſi fatales ætati ſuæ morbos hæmoptyſin & phthiſin præoccupare velint, à vehementiori corporis & animi commotione, potu ſpirituoſo, nec non frigido corpori calenti ingeſto, ſibi temperare debent. Denique ab ingruentibus & epidemice ſævientibus morbis qui immunes eſſe percupiunt, CELSI monitum *lib. I. cap.* 10. perquam ſtudioſe teneant: *Tum vitare debet homo fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem, multoque magis ſe continere. Si qua gravitas eſt in corpore, tum neque mane ſurgendum, neque pedibus nudis ambulandum eſt, neque movenda alvus, atque etiam ſi per ſe mota eſt, comprimenda eſt*; adeoque omni cura atque ſtudio evitent, quæ vires & robur corpori ſuffurantur, quæ tranſpirationem ſupprimendo, ſordes excrementitias accumulant, & commendatiſſimam habeant abſtinentiam, qua cruditatum generatio avertitur & tranſpiratio opportune promovetur.

DE
ANNORUM CLIMACTERICORUM
RATIONALI ET MEDICA EXPLICATIONE.

PRÆFATIO.

Annus Climactericus vulgo Merdin jahr.

ANTIQUISSIMAM omnino eſſe, & per tot ſæcula celebratam annorum climactericorum efficaciam, vel leviter verſato in ſcholis Philoſophorum & Medicorum obſcurum amplius eſſe nequit, noſtris vero temporibus non modo in dubium vocata à pleriſque Medicis dictorum annorum vis, ſed etiam pro commento ſuperſtitioſo, & fabuloſo Aſtrologorum figmento habita fuit. Verum enim vero, ſicuti illud, quod tam diuturna & conſtanti experientia adſertum fuit non rationibus evertendum, neque ob id maxime, quod inveniri rationes non poſſint, temere negandum: (nam quando agitur de rebus, quæ facti & experientiæ ſunt, prius certi eſſe debemus de re ac facti ſpecie, poſtmodum rationes quærendæ:) Ita illud ipſum imprimis valet de climactericis annis, qui num habeant fundamentum in ipſa re & experientia, prius perſpiciendum, poſtea eorum explicatio evolvenda. Majores utique noſtri cum in omni doctrinæ genere, tum in medendi ſcientia fuerunt ſapientes & cordati homines, quo minus illud ipſum, quod conſtantis fuit experientiæ apud ipſos, imo traditionis, non ſtatim propter rationis, quibus explicatio fit, inconvenientiam, figmenta admixta, vel propter abuſum, in dubium vocandum, vel ipſa res aut fides & veritas rei pernegandа, ſed potius ſemper veritas facti inquirenda & melioribus explicationibus vindicanda eſt. Quapropter etiam diu hæſi circa hanc ſententiam, annos hos climactericos non plane eſſe rejiciendos, præſertim magnos, quos tantopere animadverterunt Veteres, ſed potius vindicandos & veram eorum naturam perſcrutandam. Sumſi itaque hunc laborem & conabor oſtendere, utique habere eos fundamentum in ipſa re, eorumque naturam atque cognitionem Medicis eſſe valde neceſſariam. Deus vero inexhauſtus omnis boni, veritatiſque fons, propoſito noſtro indulgentiſſime faveat!

A pleriſque pro commento habetur.

Non plane tamen eſt rejiciendus.

§. I.

ACturus itaque de annis climactericis eorumque vim & potentiam vindicaturus, primo omnium, quæ ſit vis & ſignificatio hujus vocis, unde originem habeat, & quænam ejus ſint ſynonyma, circumſpiciendum videtur. Climacteres itaque ſive flexo vocabulo græco ad indolem latinæ linguæ climacterici, originem ſuam petunt ἀπὸ τοῦ κλίμακτος, ſive quod rectius ἀπὸ τῆς κλίμακος, quod ſcalam vel gradum ſignificat, vel interprete COLUMELLA *Lib. V. cap.* 1. certam quandam menſuram, uſu autem, optimo interprete, per climacterem certum vitæ humanæ tempus, vitæ fortuniſqua periculoſum dixerunt, qua de re conſuli poteſt VARRO *d. hebdomad. it.* GELLIUS *L. III. cap.* 10. Certus itaque annus, iſque à nativitate ſeptimus, habitus vel dictus fuit climactericus, ſive ſcalaris, fatalis, decretorius, quoniam nempe ſucceſſive quaſi per ſcalas, ad hunc ipſum annum aſcendimus, ubi mutatio vitæ & periculum quoddam imminet. Ex hiſce vero, ſeptenariis annis periculoſus maxime æſtimatus fuit & magnæ conſiderationis annus ætatis quadrageſimus nonus, quinquageſimus ſextus & ſexageſimus tertius, qui heroicus, quoniam ipſe maxime validus & aptus eſt ad mutationes inſtar ſtrenui herois efficiendas. Græce etiam dictus fuit ἀνδρόκλας, uti SALMASIUS vult, à Græco ἀνὴρ vir in genit. ἀνδρὸς & κλάω frango, quoniam virum frangit & debilitat eoque tempore vires collabuntur.

Dicitur & ſcalaris fatalis & decretorius.

Veterum de hiſce annis ſententia.

§. II. Verum ne nimius ſim in cura nominum, filum hic abrumpo, & illud potius, quo tamen fieri poteſt compendio, dicam, quamnam ſententiam habuerint Veteres, de hiſce annis, & quid tribuendum ſit climactericis. Quod quidem ex locis quibuſdam eximiis Veterum copioſe ac luculenter demonſtrari poteſt; inter hos autem eminet maxime PLINIUS, quando *L. VII. c.* 49. climacteras appellat ſcanſilem annorum occiduam legem, i. e. legem mortis, GELLIUS *Lib. XV. noctium Atticarum cap.* 7. in hæc verba de climactericis diſſerit: Obſervatum in multa hominum memoria expertumque eſt in ſenioribus pleriſque omnibus, ſexageſimum tertium vitæ annum cum periculo & clade aliqua venire, aut corporis animique morbi gravioris, aut vitæ interitus, aut animi ægritudinis. Memorabilia etiam ſunt, quæ de Auguſto Imperatore ſcripta leguntur: Cave mi Caje, quem ſemper medius fidius deſidero, cum a me abeſt, ſed præcipue diebus talibus, qualis eſt hodiernus, quem ſpero lætum ſexageſimum quartum natalem meum, nam ut vides, climactericum communem ſeniorum omnium ſexageſimum tertium evaſimus, vid. *Caſparum Caldera de Heredia in Tribunali medico p.* 348. Et SALMASIUS *in lib. de anno climacterico pag.* 2. ſcribit: Convenit inter omnes, climactericos dici annos vitæ, quibus periculum imminet, aut alicujus caſus, quem vix evitare datur. JULIUS FIRMICUS *L. XIV. Matheſeos cap.* 14. ſcribit: ſane, extra cæteros climacteres ſepteni anni ac noveni per omne vitæ tempus multiplicata ratione currentes, naturali quadam & latente ratione variis hominem periculorum deſcri-

Verba Auguſti.

Salmaſii & Julii Firmici ſententia.

diſcriminibus ſemper afficiunt, unde & ſexageſimus tertius annus, quia utriuſque numeri ſummam pariter accipit, ἀνδροκλᾶς appellatus fuit.

Numerus ſeptenarius præſertim pro Climacterico habitus.

§. III. Quamvis vero ex Veteribus nonnulli, & novenarios annos habuerint pro climactericis; univerſaliter tamen, magiſque omnium unanimi conſenſu numerus ſeptenarius habitus eſt. Deinde notandum etiam eſt, quod ab omni ætate diviſio adornata fuerit horum annorum, ita ut diſtinguerent in leviores, periculi expertes, temperatos, tranſitorios, & graviores, nempe periculoſos, formidoloſos, difficiles imo quandoque lethales, ex illis annus 7. 14. 21. 28. 32. 35. habitus eſt, hos vero ſtatuerunt, 49. 56. 63. 70.

§. IV. Vim ac potentiam horum annorum ferme concordi ſuffragio ſapiens antiquitas deducere laboravit ex impari ſeptenario numero. Et quanta fuit hujus numeri veneratio olim apud omnes philoſophos, neminem eruditorum latere poteſt. PYTHAGORAS princeps philoſophorum, qui ſcientiam ſuam ab Ægyptiis, Chaldæis, Phœnicibus traditam accepit, primus fuit, qui numeris ad divinarum & naturalium rerum cognitionem tantam adſcripſit efficaciam. Iſque PYTHAGORAS medicinam & muſicam ante omnia ſanitati conducere prædicabat, quia in hiſce bella numerorum eſſet conſonantia, qua animi item corporis, alias inſanabiles ægritudines poſſint perſanari, quin imo aſſerebat, quod ſacra per certam numerorum proportionem efficacia ad operationes reddantur, maxime autem ſeptenario numero aſſignavit divinam efficaciam.

Pythagoras magnam adſcripſit efficaciam.

Numerus ſeptenarius virgineus nuncupatus.

Peripatetici hunc numerum virgineum nuncuparunt, alii Regem & perfectiſſimum; quia conſtat ex tribus & quatuor, qui ambo totum ſunt ſui numeri, & perfectum in ſuo genere, ejus autem perfectionem inde adſerebant, dicentes: Numerus impar indicat ſpirituale, par corporeum autem, continet enim impar unionem & indiviſibilitatem adeoque durationem & æternitatem, ut etiam divinæ eſſentiæ ſymbolizet; unde dixerunt Deum impari numero gaudere, numerus vero par quoniam incipit dividi demonſtrat materiam & creaturarum materialium eſſentiam, cauſaque corruptionis eſt. Hic itaque numerus conjunctus creditus eſt perfectus, eaque de cauſa veteres Poëtæ, cum felicitatem eximiam prædicare volunt, dixerunt:

O terque quaterque beatus.

§. V. Coluerunt & maximè celebrarunt priſci hunc numerum, quoniam nimirum divinis myſteriis Deus eo uſus eſt, hincque in gubernatione & œconomia rerum humanarum ſeptimo numero multa notabilia continentur: ab ipſo Deo ſeptimus dies ſanctus ſtatutus eſt. Veteres ætates diviſerunt in ſeptem. Lunæ facies, ſeptimo die, ſemiplena, bis ſeptimo rotunda, ter ſeptimo ſemidefecta & quadriſeptimo defecta naſcitur. Septem Plejades, ſeptem epicycli, ſeptem planetæ, ſeptem metalla, ſeptem dies in hebdomade ſtatuti ſunt, nec ipſe Zodiacus ſeptenario caret, nam in ſeptimo menſe fit ſolſtitium æſtivum à bruma, in ſeptimo brumæ ab æſtate, in ſeptimo æquinoctium vernale & in ſeptimo autumnale. Præterea ex VARRONIS ſententia antiquiſſima ſeptimo die conceptus fit, bis ſeptimo figuræ redditur capax, ter ſeptimo ſpina & caput formatur, ter ſeptima hebdomade fit motus infantis & animæ vis ſeſe exſerit, ſex ſeptima naſcitur, quin imo PLATO in *Timæo*, dicit, Deum, animam ex ſeptem portionibus conflaſſe. Dein ſeptimus dies, teſte magno noſtro HIPPOCRATE & experientia criticus & decretorius eſt dies in febribus præſertim acutis, quo morbus mutatur & vel in pejus vel melius ſolvitur, vel in melius vel in deterius. Conſtantiſſimæ enim obſervationis eſt, quod natura in morborum ſolutione ac curatione, ni laceſſita & impedita aliunde ſit, obſervare ſoleat ſtata ordinataque tempora & quidem ſeptimum diem, ſi legitimæ & tutæ ſint criſes, nam ſi in altero numero vel nono vel duodecimo accidit ſingularis mutatio vel excretio, plerumque imperfecta vel mala eſſe ſolet criſis, quæ in ſeptimo & decimo quarto, ſemper bona.

7. dies à Deo ſanctus ſtatutus.

Ex numero ſeptenario plurima enumerantur.

Dies ſeptimus Hippocrati eſt criticus.

§. VI. Ex hiſce prædictis non infimi momenti argumentis quæ luculenter declarant ſeptenarii numeri potentiam & virtutem, defendere etiam veritatem conantur annorum climactericorum, qui in annum ſeptimum incidunt. Verum enim vero conſtanter aſſerimus, nullam vim vel occultam quandam efficaciam ineſſe numeris agendi in corpus humanum, cum quantitas ſit nullius effectus productiva, nec quicquam addat rebus numeratis, & tempus per ſe nihil aliud ſit, quam certi motus duratio, quæ certis terminis intellectus clauditur, ad dimetiendos aliarum rerum motus, vel durationes: deinceps virtus ſequitur eſſentiam rei, à qua dimanat, & diverſitas vel identitas virtutis diverſitatem vel identitatem denotat eſſentialis principii, ſed hæc virtus annorum climactericorum, quæ mutationem inducit, non provenit à numero, numerus enim forma caret; porro numerus ſecundum ſui rationes abſtractus ab omni materia, eſt quoddam mathematicum, hinc nec activum nec paſſivum eſſe poteſt; cauſa itaque efficiens ſive effectuum fons, qui adſcribitur annis climactericis, neutiquam ſeptenario numero, ut numero aſſignari poterit. Denique & experientia quotidiana docet, quod & alii anni vitæ periculum ipſamque mortem adferant. Quapropter pie & conſtanter, olim Maximilianus II. Imperator cuidam gratulanti, quod climactericum annum tranſcendiſſet reſpondit, omnes vitæ ſuæ annos ſibi eſſe climactericos, & ipſum ſexageſimum quartum & alios deinceps ſe magis æſtimare, quam ſexageſimum tertium, decretorios climactericos, periculoſos, quia mortis diei ſint propinquiores.

Definitio temporis.

Numerus forma caret.

Cauſa quæ adſcribitur annis Climactericis neutiquam numero ſeptenario aſſignari poteſt.

Chriſtianum Maxi. II. Imperat. cuidam de anno climacterico reſponſum.

§. VII. Alii qui non contenti ſunt hac explicatione, deducere climactericorum virtutem ex aſtrorum potentia & malignorum planetarum conjunctionibus præſertim Saturni allaborant, nempe hoc evenire, quando Saturnus ſingulis ſeptem annis ad quadraturam, vel ſaltem ad contrarium ſuæ naturæ ſignum perveniat. Hæc omnia autem, quæ de ſtellis adferunt mathematici, imprimis aſtrologi, certe inania ſunt & futilia figmenta, quæ refutare ſuſius non attinet, repugnat enim hic ipſa ratio, ſimul & experientia, vitam noſtram & ſanitatis fortunæque rationem dependere ab aſtris, vel ex quadam neceſſitate fatali, nos vivere aut mori. Antediluviani vixerunt annos nongentos, quod ſtellarum decretis minime tribuendum fuit, hinc etiam noſtra vita, quæ hoc tempore conciſa & circumſcripta eſt, ab aſtris minime provenit, nec tamen operatio ſolis vel cujuſdam planetæ mutata eſt. A diſpoſitione autem parentum hæreditaria, à cœli ac ſoli varietate locorum ac climatum diverſa indole, variaque victus ac potus ratione, diſcrepare hominum corpora & ingenia, & ad ægritudines has vel illas ipſa diſponi, vitamque ipſis

Quidam ab Aſtrorum potentia climactericorum virtutem deducunt.

Alii à diſpoſitione parentum hæreditaria.

ipſis eſſe vel ſaniorem vel longiorem, res apud Medicos & Philoſophos conſtantiſſimæ experientiæ & veritatis eſt, quin imo obſervamus, gemellos uno quaſi puncto editos, diverſæ naturæ ac temperamenti gaudere corporibus, illorumque mores, diſpoſitionem ad morbos, illorum quoque fortunam, animum, actiones etiam ſub acceſſione annorum ſic dictorum climactericorum mirum differre.

§. VIII. Ex dictis itaque apparebit, mutationes, quæ contingunt humanis corporibus circa annos climactericos, non eſſe ipſis aſtris adſcribendas vel à cœlo petendas, neque numero ceu cauſæ efficienti, (cum potius hic ſignum ſit mutationis, non autem cauſa,) tribuendas; ea propter cum efficacia horum annorum non penitus ſit neganda, aliud fundamentum inquirendum eſt. Scilicet ſapientiſſimum Numen, rerum omnium naturam mirabili artificio coagmentavit, ac ſingula, ſuis quibuſdam numeris, menſura, pondere, ordine, harmonia vinxit, ut in tota œconomia rerum corporearum, omnes operationes ſtatice, mechanice, certoque tempore perficerentur. Corpus humanum certum requirit tempus, ut formetur, ut ad exitum ex utero diſponatur; certis temporibus corpus ad perfectionem debitam pervenit, certo temporis progreſſu fiunt morbi, temporibus quoque certis ſanantur: nam cauſæ morbificæ antequam potentes ſint ad agendum & ad morbum producendum, antequam etiam corrigantur & expellantur, certa depoſcunt tempora. Cum enim omnis effectus in toto rerum corporearum univerſo, omnis mutatio non niſi per motum debitum, certum, ſufficientem fiat, & abſolvatur, tempus autem non niſi menſura & duratio motuum ſit, facile adparet, alterationem & peculiarem mutationem, quæ viſitur in corporibus, certis temporibus ſeſe manifeſtare, non quod tempora, dies vel anni id efficiant, ſed quia certi ad effectum vel mutationem neceſſarii & determinati motus requiruntur, qui conſtituunt tempus.

Aliæ rationes in medium proferuntur.

§. IX. Corpus nempe noſtrum mirabili ordine ad perfectionem ſummam, ad quam poteſt pertingere ex benigniſſima voluntate Conditoris paulatim pervenit, inque omnibus viribus augetur. Et cum ſtatutum ſit, hominibus ſemel mori, etiam huic corpori indita eſt talis interitus cauſa, quæ etiam ordine & tempore fit, hujus vero perfectionis item defectionis & diſpoſitionis ad interitum vis, ſtatis temporibus anniſque, maxime ſeptenariis, viſitur, ubi magna vel ad perfectionem vel ad defectionem mutatio accidit, quoniam ſapientiſſimus rerum Conditor ex liberrimo beneplacito, cauſarum phyſicarum operationes & effectus notabiles certis alligavit motibus & temporibus, & maxime numero ſeptenario adſtrinxit. Cum ita Veteres deprehenderent, quod ſub ſingulis ſeptem annis, cuivis corpori ſingulares accidant mutationes, dixerunt, iſtos annos climactericos, quibus homo quaſi per ſcalam tranſit vel ad ſuam perfectionem, vel defectionem, id eſt, vires, hiſce annis vel augentur, vel imminuuntur. Sunt enim hi anni velut gradus humanæ vitæ corporiſque durationis; hoc namque non in eodem ſemper permanet ſtatu, ſed ſecundum illud notum AVERRHOIS dictum, à generationis puncto, tendit homo ad corruptelam. Pulchre ſcribit SENECA in *Epiſtola* 28. nemo noſtrum idem eſt in ſenectute, qui fuit juvenis; nemo mane, qui pridie, corpora noſtra rapiuntur fluminum more; quicquid vides currit cum tempore; nihil ex his quæ videmus, manet, ego dum loquor iſta, ipſe mutatus ſum. Corpus humanum tranſit ad perfectionem, tranſit etiam rurſus ad interitum, hinc indita corpori noſtro talis cauſa, cujus neceſſitate in viribus augetur, deficit & etiam interit. Et hæc eſt illa mortis & interitus pernicies, ut inquit VERULAMIUS *Lib.* 3. *cap.* 10. *de ætate.* Hæc inteſtina illa calamitas, quam nulla ars, nulla humana induſtria effugere, ſed ne reprimere quidem poſſit, etenim ſi cui ab ortu temperato vel Æſculapius præſit, qui illum ab iis, quæ foris ſunt, aut quæ intro ſumuntur cauſis, ſalvum & incolumem ſic tueatur, ut nullum inde corpus detrimentum capiat, is tamen à ſemet ipſo ſuaque ſponte magis magiſque conficietur, conſumeturque, donec extremum vitæ ſpiritum edat, illuc dum contendit, plurimas hoc interim ſpatio mutationes neceſſario ſuſtinet, has qui annorum ſpatiis & intervallis dimenſi, primum diſcreverunt, ſimul ætates appellarunt: ut ſit ætas id vitæ curriculum, quo luculenter corporis conſtitutio per ſe, ſuoque nutu mutatur.

Hi anni ſunt velut gradus humanæ vitæ.

Indita corpori noſtro talis cauſa.

Quid ſit ætas.

§. X. Contingit itaque hæc mutatio uti diximus, ſeptimo anno, ob quam mutationem, ætas etiam aliud accipit nomen. Ejuſmodi mutatio accidit quibuſdam non ſine periculo ſanitatis, quæ turbatio in motu ſanguinis & humorum contingens, aliis eſt tuta, aliis noxia, prout nempe corpus ſanum, vel debile eſt, vel jam diſpoſitio, aut cauſa quædam ad morbos latet, vel immoderata animi paſſio, aut inſalubris diuturna tempeſtas præceſſerit, vel morbus quidam in corpore deliteſcit. Tales itaque cauſæ externæ ſi in corpora incidunt, quæ annos agunt climactericos, in quibus ſenſibilis ad defectionem corporis fit mutatio, ſæpius lethum inferunt. Quod ſi vero corpora fuerint robuſta, temperata & diætæ regulas bene obſervent, corporiſque & animi bonus fuerit habitus, facile climacteres ſine offenſione ſuperant; paucis: ſub ætatibus tranſmutatio temperamentorum accidit, mechaniſmus corporis noſtri, ſolidæ & fluidæ partes aliam accipiunt craſin ac motum. Omnem autem temperamenti mutationem ſecundum GALENUM *Lib. VI. Epidem. Sect.* 3. periculum inſequitur.

Hæc ſeptimo quovis anno aliud accipit nomen.

Quia tum fit temperamenti in nobis transmutatio.

§. XI. Ratio autem poſtulat, ut mutationes, quæ fiunt ſingulis ſeptem annis in corpore notabiliores, ſub certis ætatibus in medium adducamus. Nempe ter ſeptima hebdomade infans ſolet ſeſe movere in utero, in ſex ſeptima hebdomade paratus eſt ad exitum, ſeptimo menſe incipit dentire, ſeptimo demum anno, cum prima ætas infantiæ clauditur, dentes decidunt, corporaque per hanc ætatem ſunt humidiſſima. Sequitur poſt hanc pueritia, quæ ad decimum quartum annum extenditur, quo tempore fœminis menſtrua veniunt, mammæ increſcunt, pili in pube prodeunt & potentia accedit generandi. In maſculis teſtes incipiunt ſeparare ſemen à ſanguine, quod titillationem efficit. Huic proxima eſt adoleſcentia, quæ clauditur vigeſimo primo anno: nomen habet quoniam corpora, tunc ob humoris ubertatem plurimum adoleſcunt, corpus tum debitam acquirit longitudinem, barba apparet in mento. Adoleſcentiam excipit juventus, quæ duplicato ſeptenario abſolvitur, & durat ad trigeſimum quintum annum. Hæc ætas dicitur florida, cui propria eſt venuſtas, agilitas & in hac ſecundum HIPPOCRATEM, homo ad incrementum totius corporis, debitamque ſtaturam pervenit, membra præſertim, oſſa acquirunt legitimam ſoliditatem ac firmitatem. Sequitur poſtea quinta ætas, nempe virilis, à du-

Mutationes quæ fiunt ſingulis ſeptem annis ordine hic deſcriptæ.

Infantia.

Pueritia.

Adoleſcentia.

Juventus.

Virilis ætas.

plici ſeptenario ad ſepties ſeptem perdurans, recte dicitur à vi & viribus, quoniam tunc vis & robur animi & corporis maximum eſt, judicium floret, & qui iis annis non pervenit ad prudentiam & ſapientiam, ille nunquam ejus fiet particeps. Dicitur etiam ætas perfecta, matura, conſiſtens: Germani dicunt *Funffzig Jahr ſtille Stahn.* In fœminis circa quadrageſimum nonum anoum cum jam incipiat vis corporis deficere, ceſſat potentia generandi, ordinario tum menſes deſinunt non ſine magna motuum ſanguinis turbatione. Sexta ætas dicitur prima ſenectus, quæ per bis ſeptem extenditur ad ſexageſimum tertium: deficit tunc roſcidum nutritium humidum & ſiccior natura evadit, & contabeſcit corpus, caro fit dura, rugæ apparent in facie, memoria valde debilitatur, quæ ex humido viget, cura, ſollicitudo, avaritia incipit, judicium autem & prudentia creſcit. Veteres hanc ætatem conſiliariam dixerunt, ſenes enim aptiſſimi ſunt ad conſilia. Antiqui melancholiam crediderunt ſedem eſſe ſapientiæ, hinc orbis heroes malancholici: *Alexander* in bello & pace. *Socrates* quoque melancholicus. Et SENECA *de tranquillitate* 15. *lib.* 3. *ſcribit:* nullum magnum ingenium ſine dementia fuit i. e. melancholiâ. Melancholici optimi fuerunt poëtæ, futura etiam prædicentes. Et bene HERACLITUS: aridus animus ſapientiſſimus, ſive etiam anima ſicca ſapientiſſima. Altera ſenectus debilis, imbecillis, decrepita dicta, vitam claudens, ultimum ſenium, ordinario ad ſepties decem i. e. ſeptuageſimum annum, etiam DAVIDE Regio pſalte teſte profertur, ibi maxime eſt virium corporis & animi decrementum ac defectus, morbida debilitas & ſenectus ipſa morbus; clauditur ordinario hic ſpatium vitæ humanæ, pauciſſimi perveniunt ad 81. annum. Optime dixit SALOMO *Eccleſiaſtes c. ultimo à v.* 2. *uſque ad* 7. tunc anni diſplicent: nulla pars facit ſuum officium, intellectus obſcuratur, manus & pedes vacillant, dentes labuntur, oculi caligant, aures obſurdeſcunt, in capite fit calvities, crineſque decidunt; ſanguis exſiccatur, imbecillior fit circulatio, motus cordis tardus languiduſque fit, nervorum robur perit. Itaque omnes ætates mutant temperamenta & actiones humanas. Merentur hic legi ſequentia, quæ habet CASPARUS CALDERA *de Heredia, in tribunali medico, loc. ſupr. citato*, ubi dicit: oriuntur & manant temperamenta, tum à primigenia natura, tum ab ætate, quæ illi comes eſt individua, cumque id, quod à natura prodiit, comparate duntaxat, quod vero ab ætate, ſimpliciter dici ſoleat: conſequitur, æſtimandis temperamentis, ætati quam naturæ vim tribui majorem, & eam quæ ex ætatum decurſu fit, temperamenti ſpeciem, ei tum victoria tum nomine præferri, quam natura ortuſque contulit.

Prima ſenectus.

Senectus decrepita.

§. XII. Ex hiſce dictis clariſſime patebit, non ſine ſumma ratione à veneranda antiquitate ſeptenarium anni numerum obſervatum atque æſtimatum fuiſſe, quoniam infinitus Conditor ſapientiſſime voluit, ut ſub certo tempore & ſeptenario numero, non quidem ex ejus natura & operatione, quæ nulla eſt, ſed ex neceſſitate harmoniæ & ordinis cauſarum corporearum, naturalium & mechanicarum, peculiaris mutatio corpori, & animo accederet ut increſceret ipſis vis, & ad perfectionem perveniret, inque in ea ad tempus maneret, poſtea vero ſucceſſive decreſceret. Hæc ipſa coordinatio & complexus incrementi & decrementi hominis ſub certis ætatibus & temporibus maxime apparens, luculentiſſime deprædicat ſapientiam, ordinem, ſymmetriam, ſummum artificium ac regimen Creatoris, quibus gubernat totum muodum ejuſque partes, maximeque io eo corpora organica & viva. Ex præcedentibus etiam clarum fit, non in numero neceſſariam quandam fatalitatem certumque periculum, ratione vitæ metuendum, multo minus ipſum annorum numerum in caſus fortunæ vel infortunii, aliquod jus & potentiam habere: hæc enim pure à providentia divina ab externis accidentibus cauſiſque contingentibus, ut ſunt accuſationes, inſidiæ malitioſorum hominum, peregrinationes periculoſæ, damna, incendia, naufragia, vulnera, dependent, hæc enim adverſa ex naturali illa per ſeptenos aut novenos annorum circuitus, graduum ætatis diſtinctione neutiquam poſſunt proveoire.

Nulla in numero neceſſaria eſt fatalitas.

Hæc pure à providentia divina dependent.

§. XIII. Quare autem ſub ſexageſimn tertio anno plures finem vitæ ſuæ impleant, ratio etiam non eſt quærenda in numero, quatenus eſt numerus, ſed quatenus circa hoc tempus, virium præſentiſſimum fit decrementum, & ſenectus ultima incipit. Si itaque humor morboſus præſens, ſi virium debilitas, etiam ex aliis cauſis, ſi animi paſſio vehemens adſit, utique hiſce concurrentibus, facile ad interitum pervenit corpus. Nam experientia loquitur, quod hoc anno plures etiam egregii viri extinguantur. Accedit, quod adpropinquante hoc tempore homines plurimum timeant ſibi hunc oumerum eſſe fatalem, periculoſum & imminere malum corpori exiſtimantes, inde inquieto & perturbato ſunt animo, timent, triſtantur, anguntur, idemque periculum ſemper ipſis imminere cogitant, ſique vel leviter valetudo offendatur, diem fatalem imminere exiſtimant. Jam vero cum nihil efficacius in corpus noſtrum agat, ejuſque vires deſtruat, inque morbum præcipitet, quam gravis animi affectio, ideo fieri poteſt, ut eo anoo, infirmum feſſumque ætate corpus curiſque & mœrore confectum vel incurrat morbum, vel fatalem plane neceſſitatem, idemque tanto gravius periclitari, quanto vehementius adfectibus animi antea debilitatum fuit.

Sub ſexageſimo tertio anno plures finem vitæ implent.

Qua ratione hoc fiat.

§. XIV. Ceterum poſſet hic objici, quod mutationes quæ fiunt ab ætate ad ætatem non ſint inſignes, quoniam non ſubitæ, ſed paulatinæ, & intra limites ſanitatis fiant adeoque tutæ, cum repentinas non tolerare poſſit natura. Verum enim vero utique mutationes ſunt maxime inſignes, an non enim inſigne quod certo anoo dentes decidant, quod pubertas accedat, menſes præſto ſiot, deficiant, corpus adoleſcat, certo tempore dentes erumpant? Inſuper reſpondemus, etiam mutationes, uti videmus io phthiſicis, hecticis, maligna febre laborantibus, certis diebus vel horis ad ἀκμὴν periculi accedere. Poteſt hæc res eleganter illuſtrari æquinoctiorum & ſolſtitiorum natura. Notum eſt, quod paulatim ſol feratur ab uno cœli puncto ad alterum, nihilo minus tamen, quando ad æquinoctiala & ſolſtitiale pervenit, mox inſignes mutationes in macrocoſmo inque corporibus noſtris excitat. In vernali natura accipit robur & morbi diuturni vel in melius vel in pejus mutantur: phthiſici hectici evadunt vel moriuntur: intermittentium paroxyſmi ad tempus deſinunt. In ſolſtitio æſtivo, diuturnæ quartanæ, citra uſum remediorum, vel plane exſpirant, vel ſi perſiſtunt adhuc, poſt boc tempus, totum autumnum & hyemem perdurare ſolent. Sub æquinoctio autumnali multæ commotiones ſanguinis

Objectiones refutantur.

Argumentis ab anni tempeſtatibus & à quibuſdam morbis deſumptis.

&

& humorum fiunt, conſuetæ excretiones ſanguinis v. g. per hæmorrhoides, per arteriam aſperam revertuntur. Circa ſolſtitium hybernum natura eſt imbecillima, ubi omnes morbi acuti valde ſunt periculoſi & chronici paroxyſmis graviſſimis ſtipati. Quibus manifeſto perſpicimus, urut paulatim & accedat & recedat ſol à ſolſtitiorum & æquinoctiorum punctis, nihilo minus ipſis in punctis quando conſiſtit, præſentiſſimas fieri mutationes.

§. XV. Ulterius videmus in corpore noſtro, ægroto etiam, certis temporibus fieri v. g. in variolis & morbillis excretiones, febres maxime inflammatorias die ſeptimo vel in pejus vel in melius deſinere, menſium quoque fluxus ſtato die vel menſe accedentes in fœminarum corporibus, varia ſuſcitare pathemata. Ex quibus patet, diſpoſitionem ad mutationes fieri quidem ſucceſſive, ſed ipſam mutationem in inſtanti. Eodem modo ſe res habet cum climactericis, ſive annis ætatum, ubi anno ſeptimo accedente, notabilis viſitur vel in incremento vel decremento corporis humani mutatio. Quicquid autem ſit, negandum non eſt, vim horum annorum etiam ſeſe exſerere in quibuſdam anno præcedente, vel etiam proximo ſequente. Ulterius dubium quoddam, quo infringere volunt virtutem horum annorum excutiendum eſt. Aiunt quidam, mutationes has fieri intra limites ſanitatis, adeoque abſque periculo. Verum neutiquam valet conſequentia, nam & intra limites ſanitatis gravi mœrore & terrore corripi poteſt homo, qui affectus mox gravem morbum, vel etiam mortem inferre poteſt. Equidem non aliquis moritur ſanus, ſed intra limites ſanitatis mors diſponitur.

Quibus probatur quod anno ſeptimo accedente notabilis viſitur vel in decremento vel in incremento corporis humani mutatio.

Quibuſnam maxime incommodis circa ſingulas ætatum mutationes ſint obnoxii homines.

§. XVI. Porro à ratione inſtituti noſtri non alienum eſſe exiſtimo, perpaucis ſubjicere, quibuſnam maxime incommodis vel ægritudinibus circa ſingulas ætatum mutationes, homines ſint obnoxii. Et ut auſpicemur à ſeptimo menſe circa dentitionem, notum eſt, graviſſima pathemata circa hoc tempus ſemet exſerere, ſiquidem, comitantur dentium eruptionem vigiliæ, febres, pavores in ſomno, diarrhœæ, aſthmata, epilepſiæ, alvi adſtrictiones, tormina, quæ ſi non prudenter, adjuvante natura, à Medico tractantur, facile infantes jugulant. Decimo quarto menſe plerumque canini dentes prodeunt, qui quoniam longiores & acutiores ſunt, gingivalem carnem magis dilacerant & vellicant, hinc magis periculoſa & mortifera excitant ſymptomata. Dimidio ſeptimo numero, nempe intra tertium & quartum annum molares ut plurimum exitum affectant, ubi lentæ febres ſæpius non ſine periculo ſeſe aſſociant. Septimo anno quando dentes decidunt, ob nimiam gingivalis carnis laxitatem, os fœtet, vel dentes fiunt nigri & carioſi. Complicantur quandoque diarrhœæ, appetitus proſtratus, febres ſtomachales, à deglutita vitiata ſaliva, lumbrici quoque circa illud tempus uberius ſeſe exſerunt. Circa annum decimum quartum, in fœminis ante menſium eruptionem varia ſymptomata ſe aperiunt, macilentæ nempe fiunt, cephalalgiis vexantur, nauſea cibique faſtidio male habent, lividi coloris fiunt, laſſitudo & gravativus dolor adeſt in pedibus, lentus accedit calor. Eodem tempore creſcit corpus in longitudinem, quapropter multæ tenſiones dolorificæ hinc inde in artubus ſentiuntur. Vigeſimo primo & vigeſimo octavo accedente, fœminæ fiunt multum ſalaces, amatoriis febribus corripiuntur, circa hoc tempus quoque mares inſolentiores ſunt in appetenda venere, unde facile gonorrhœa, aut contagio venereo inficiuntur, corpus fit ſiccius, calidius, hinc frigidos potus & aërem frigidum amant, unde pleuritides, peripneumonias & alias febres inflammatorias, nec non ventriculi inflammationes incurrunt. Per id tempus uſque ad trigeſimum quintum annum juvenes ad hæmoptyſin & phthiſin inclinant. Viri anno quadrageſimo ſecundo & nono, cum ſanguis eorum ſit fervidiſſimus, niſi parcius utantur calidis potibus, incurrunt in ardentes, bilioſas febres tertianas continuas, cauſum. Annus etiam hic quadrageſimus nonus maxime infenſus eſt fœminarum ſanitati, ceſſare tunc ſolent menſes, unde varia pathemata hypochondriaca & hyſterica per aliquot annos pati neceſſe habent cum lento calore. Sexageſimo autem tertio anno item ſeptuageſimo, cum jam inſignis adſit virium debilitas, morbi chronici, cachexia, aſthma, hydrops, apoplexia, quartana febris, icterus niger, hæmorrhoides cœcæ minari ſolent periculum. Subſequens ætas, ob humidi benigni defectum, ſpirituum imbecillitatem, nervorum & fibrarum denſitatem, ad viſus, auditus imminutionem, vertiginem, paralyſin, tumores œdematoſos pedum, maraſmum, ſtranguriam, veſicæ calculum, tremorem artuum, vacillationes pedum facile inclinant.

§. XVII. At vero non tantum ſeptimo anno ætatis accedente, diſpoſitio fit ad morbos, verum etiam per ſingularum ætatum annos, peculiaris morborum vis ſeſe exſerit, qua de cauſa cum hæc doctrina ad rationalem praxin multum conſerat, pauca ſaltem adhuc hac de re mouere allubeſcit. Primo omnium notatu perquam dignum eſt, diſpoſitiones ad morbos, paulatim per ætates fieri, maxime ſecundum regiones corporis, adeo ut infantes & pueri plus laborent morbis capitis, adoleſcentes & juvenes affectibus thoracis, viri & ſenes morbis abdominis, decrepiti ſenes vitiis artuum & extremarum partium. Ita videmus, quod infantes & pueri corripiantur achoribus, & tinea capitis, tumoribus parotidum, oculorum acribus defluxionibus, panno oculi, gutta ſerena, exulcerationibus aurium, faciei puſtulis, in lingua aphthis, narium defluxionibus, & hæmorrhagiis, coryza, amygdalarum tumoribus, capitis doloribus, quin imo epilepſia, ceu morbo capitis, infantibus maxime familiari. Adoleſcentes & juvenes experiuntur facile ſiccas tuſſes, cordis palpitationes, luxationes vertebrarum, pleuritides, peripneumonias, hæmoptyſes, phthiſin, apoſtemata in pectore, & hecticam. Juvenes etiam & virilis ætatis homines valde proclives ſunt ad omnis generis febres intermittentes, tertianas, quartanas, inflammatorias, bilioſas, acutas, deliria, phrenitidem, febreſque arthriticas. Sunt enim hæ febrium ſpecies maxime cordis & arteriarum affectiones, quæ partes locatæ ſunt in thorace. In conſiſtente virili ætate & ſenectute prima, cachexia, morbus niger, hydrops, dolores in lumbis, colicæ ſpaſmodicæ, infarctus lienis, vomitus, præiertim in fœminis, cruenti, tenſionea circa os ſacrum, calculoſæ paſſiones, internæ hæmorrhoides, magis conſpiciuntur. Ulterius procedente ſenectute, in partibus extremis viſuntur morbi, & haſce ætates maxime adoriuntur ſtranguria, urinæ ſtillicidium, calculus veſicæ, artuum tremores, diſpoſitio ad ſphacelum, podagra, paralyſis, apoplexia. Ratio quare natura, hoc ordine gaudeat, ut incipiendo à capite progrediatur, diſponendo partes ad morboſas con-

Diſpoſitiones ad morbos fiunt ſecundum regiones corporis.

Morbi unicuique ætati præ cæteris proprii.

Hujus rei ratio.

conſtitutiones, uſque ad extremos artus, hæc vero proxima eſt. Natura ſemper in ipſo formando fœtu, primum elaborat caput, deinde thoracem & abdomen: ita etiam intendit primo in nato homine, principaliores partes, nempe caput perficere idque ad debitam firmitatem & robur deducere, unde major ad eam partem in pueritia & infantia humorum & ſanguinis fit affluxus. Cum autem facile, vel ob quantitatem vel qualitatem vitioſam, vel ob alias concurrentes etiam externas cauſas, circulatione debita impedita, ſtagnent & ſiſtantur humores, fit, ut dicti propullulent affectus. Sub ætate adoleſcentiæ & juventutis, natura molitur elaborationem & perfectionem thoracis & in eo contentas partes nempe pulmones & cor, cui fini etiam affunditur copia largior ſanguinis, qui quando minus recte per has partes movetur, ſed ſiſtitur & ſtagnat, naſcuntur inde affectus circa has partes maxime. In virili ætate & ſenectute prima amplius fit abdomen, deinde etiam, quoniam natura non habet tantam efficaciam ad motum, colligitur in vaſis venoſis abdominis magna quantitas ſanguinis, quæ impeditius movetur, & ibi ſtagnans producit commemoratos adſectus. In extrema vero ſenectute ob defectum boni ſucci, nervorum rigiditatem & ineptitudinem ad motum, ſpirituum etiam & caloris defectum in extremis partibus, quos tarde cunctanterque ſanguis perluit, facile ſtagnat ſanguis & ſerum, coagulatio fit, pororum & nervorum obſtructio, unde adducti morbi originem nanciſcuntur.

De moribus, ad quos ſingulæ ætates inclinant.

§. XVIII. Coronidis loco perpauca addam, quaſi ſuperpondii loco de moribus, ad quos ſingulæ ætates inclinant, nempe puerili & adoleſcenti ætati familiares ſunt, ſomnolentia, negligentia, ſecuritas, petulantia, otium, delectatio dulcium, uſus variarum voluptatum. Juvenes magis ſunt præcipites, loquaces, rixoſi, iracundi, audaces, impatientes, ambitioſi, agiles. Viri evadunt conſtantiores, vigore agendi instructi ſunt, vigiles, ambitioſiores. Senes ſunt pertinaces, diffidentes, avari, ſuperſtitioſi, penſitabundi, ſolitudinem amant atque taciturnitatem.

DE
DIABOLI POTENTIA IN CORPORA,
DISSERTATIO PHYSICO-MEDICA CURIOSA.

PRÆLOQUIUM.

NOn minus ſcite, quam vere, ſcriptum reliquit PLUTARCHUS *Sympoſ. lib. 5. c. 7. Quodammodo philoſophiam tollunt, qui rebus mirabilibus fidem non habent. Oportet autem; quam ob cauſam aliquid fiat, id ratione tractare. Quod vero id fiat, ex hiſtoria eſt ſumendum.* Quocum perpulchre conſentiens PLINIUS *Hiſt. Nat. Lib. VII. Cap. I. Quemadmodum*, inquit, *multa fieri non poſſe, priuſquam facta ſunt, judicantur: Ita multa quoque, quæ antiquitus facta, quia nos ea non vidimus, neque ratione aſſequimur, ex iis eſſe, quæ fieri non potuerunt judicamus; quæ certe ſumma inſipientia eſt.* Quibus ſapientiſſimi & cordatiſſimi viri optima ratione eos reprehendunt, qui hiſtorias & res, quas vocant facti, eam ob cauſam pernegant, quia quomodo fiant, vel facta ſint, minus aſſequuntur. Jamdudum hunc errorem animadvertentes Philoſophi, utiliſſimum hunc canonem condiderunt: *Ab ignoratione modi, non valet conſequentia ad negationem exiſtentia rei.* Dici vix poteſt, quam frequenter ab hac regula decedant, non tam Philoſophi, quam ipſi etiam Medici, qui dum experientiam & obſervationes rationi debebant ordine præferre, & poſtea effectorum rationes ſcrutari, contraria via ſæpenumero incedunt, & antequam, num aliquid fiat, nec ne? exploratum habent, protinus ad intellectum & rationem confugiunt, & ex ea id petunt atque exquirunt. Verum enim vero cum ratio hominis plurimorum effectuum naturalium æque ac ſpiritualium cauſis inveniendis atque detegendis plane inhabilis ſit, & rarius judicium de rebus è genuinis principiis ac fundamentis deducatur, hinc ratio plerumque fallax & minus recta exſurgit. Quare conſultius eſt, prius de veritate & fide hiſtorica circumſpicere, ubi agitur de effectibus, quam anticipatione intempeſtiva & præpoſtera ratione, in rerum exiſtentiam & modum inquirere. Obſervavimus itaque, ex neglectu ſupra allatæ regulæ, ingentem diſſentientium opinionum varietatem oriri, etiam, quando agitur de poteſtate malorum ſpirituum, adeo, ut ſint qui nimium diabolo & incantationibus ſagarum tribuunt, eaque, quæ ex mere neceſſariis & phyſicis cauſis fluunt, hiſce adſcribunt, cum alii contra plane nihil potentiæ diabolis concedant; immo operationes ejus in corpora penitus negent, eo quod, id rationis principiis conſentaneum non eſſe judicant. At vero his breviter reponimus: cum ad facti cujuſdam confirmandam veritatem bini aut terni teſtes omnium gentium conſenſu ſufficiant, nos quidem ſuſpicari non poſſe, cur ea demum neganda videantur, quæ omni hominum memoria ab univerſis gentibus credita, à Theologis pariter ac Philoſophis & Medicis prudentiſſimis miro conſenſu obſervata, ſacri codicis teſtimonio firmata, & tot denique magiſtratuum edictis ac judiciis, ipſaque reorum confeſſione ſtabilita legimus. Certe in rebus facti ſola auctoritate eſt nitendum, quæ tamen omnino rejicienda eſt in aliis, quas ratione & intellectu aſſequimur. Num autem majori unquam auctoritate hiſtoria factorum firmata, & roborata ſit, quam ea, quæ docet varios effectus diaboli in corpora naturalia & hominis, merito anceps hæreo? Nihilo minus operæ pretium duco, probe perpendere illa ratiocinia, quibus adducti nonnulli alia omnia ſtatuere non dubitant: Providendum enim, ne nimium, & ne nihil tribuamus diabolo, memores eorum, quæ à PLUTARCHO ſapientiſſime monentur *in Vita Camilli p. 132.* τοῖς τοιούτοις καὶ τὸ πιστεύειν σφόδρα, καὶ τὸ λίαν ἀπιστεῖν ἐπισφαλές ἐστι, διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν,

ὅρον

ὅρον ἵνα ἔχωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐκφερομένη, ὅπου μὲν εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ τῦφον, ὅπου δὲ εἰς ὀλιγωρίαν τῶν θείων καὶ περιφρόνησιν, ἡ δ' εὐλάβεια καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν ἄριστον. *Talibus nimium credere, aut nimium diffidere periculoſum eſt, propter humanam infirmitatem, quæ fines non habet, neque ſui compos eſt, ſed fertur interdum quidem in ſuperſtitionem, interdum vero in neglectum & contemtum rerum divinarum. Metus vero, & ne quid nimis, optima ſunt.* Quapropter videndum Philoſopho, quid valeat & non valeat diabolus, & an omni tempore & in omnibus ſubjectis id præſtare poſſit? Suſcepimus inpræſentiarum hunc arduum & gravem laborem, citra tamen ullam præoccupationem, vel ullius injuriam. Neque hanc tractationem à foro noſtro alienam cenſemus: nam qualis ſit differentia inter ſpiritum & corpus, & quidnam corpora pati queant à ſpiritibus, aut nequeant, nemo exactius, noſtra ſententia, poterit ad liquidum perducere, quam Phyſicus & Medicus. DEUS autem fons & auctor omnis lucis, & deſtructor omnium tenebrarum, operumque diabolicorum, etiam hac in re ad nominis ſui gloriam proximique emolumentum nos deducat in omnem veritatem!

§. I.

Antequam autem ad ipſam rem ejuſque tractationem preſſiorem nos accingamus, & num dæmon poſſit agere in corpora? diſquiramus; ordo & inſtitui ratio poſtulare videtur, ut primo omnium, quid vocabulo diaboli velimus intellectum, in medium adducamus. Eſt autem diabolus, communi omnium, cum Theologorum, tum Phyſicorum & Medicorum, conſenſu, ſpiritus creatus, finitus, nocentiſſimus, certa potentia in creaturas, maxime in hominem, præditus. Spiritum eum eſſe dicimus, quoniam ejus natura atque eſſentia eſt ab extenſione & repletione certi circumſcriptique ſpatii remota, impenetrabilitatis & diviſibilitatis expers, denique quoniam intelligendi cognoſcendique facultate, nec non voluntate, eſt præditus. Creatus porro eſt, quia dependentiam atque exiſtentiam, id eſt, originem ſuam, ſupremo illi ac infinito ſpiritui debet. Finitum etiam & limitatum vocamus, non modo ratione eſſentiæ ſuæ, ſed & operationum, ſiquidem tum ipſe, tum univerſa ejus potentia, infiniti illius ac increati ſpiritus imperio ſubeſt. Præterea nocentiſſimum diximus, cum eo diſcrimine à beatis illis mentibus quam maxime ſejungatur. Tam depravata enim eſt ejus voluntas, ut liberrimo impetu in malum feratur, Deoque non minus, quam hominibus perpetuo reluctetur, nihil exiſtimans cura iſta ac cogitatione antiquius. Ex quo colligere licet, cacodæmonem ad omnem malitiam, fraudem, odium ac perditionem eſſe profligatiſſimum, cum bonorum contra ſpirituum, ſummus ſit amor ſummaque benignitas. Sed & potentiam diabolo tribuimus. Cum enim nulla omnino ſit res creata, quin potentia ſua gaudeat: diabolo ſane illa tanto minus videtur deneganda, quanto ſpirituum natura reliquis creaturis eſt ſublimior. Poſtremo & in homines potentiam ejus ſeſe exſerere diximus: idque non tam ratione mentis, pure & ſine corporis commercio operantis, quam earum facultatum, quæ corporis utuntur miniſterio. Quapropter in eam animæ partem, quæ phantaſia dicitur, mira ejus eſt energia; nec minor in ipſa corpora, tametſi eam limitibus ſuis divinitus circumſcriptam eſſe, ultro fateamur.

§. II. Jam primo omnium eorum rationes expendemus, qui, licet eſſe diabolum, non inficientur, ipſum tamen in corpora quicquam poſſe, negant. Deprehendimus vero ex Philoſophis & Theologis maxime eos, qui Philoſophiam Carteſianam profitentur, huic ſententiæ pollicem premere. Balth. Beckerus Theologiæ D. & Eccleſiaſtes Amſtelodamenſis, qui in opere, quod *Mundum faſcinatum* inſcripſit, conſopitas eruditorum concertationes de ſpirituum operationibus denuo reſuſcitavit, eo prolapſus fiduciæ, ut diabolo non minus, quam veneficis, omnem hominis lædendi, aut in longinquos morbos conjiciendi, poteſtatem adimeret. Verum enim vero, ut fundamenta, quibus periculoſa opinio innititur, conſideremus, res omnis tanquam ab ovo repetenda videtur. Occaſionem huic errori dedit ipſe Cartesius, dum Deum cauſam proximam atque immediatam motus, in corporibus obvii, ſtatuit. Ex qua pernicioſa ſententia (ut ſolet mira eſſe errorum fœcunditas) novus error natus eſt, videlicet, quod dæmones nihil in corpora poſſint. Corpus enim ſibi concipiunt tanquam materiam, in ſe mere paſſivam omniſque actionis expertem, id eſt, extenſam tantum & diviſibilem. Itaque ut actionis capax ſit, neceſſe eſt principium aliquod activum accedat, quod vim, vigorem ac vitam ipſi inſpiret. Porro hoc principium non materiale eſſe poſſe exiſtimant, (quum omne extenſum non niſi paſſivum ſit,) nec finitum, quum nec id motum in univerſo hoc tam vaſto & tot corporibus repleto præſtare poſſit: hinc nihil ſupereſſe, niſi ut ipſum DEUM immediatam omnis motus cauſam eſſe fateamur. Atque ita perpulchre, ut ipſi opinati ſunt, demonſtrationem de Deo adornarunt. At vero, ſi ulla ſententia in Theologia non minus ac Phyſica, innumeris graviſſimiſque erroribus viam pandit, certe hæc ipſa eſt, quam modo explicavimus. Demonſtrari quidem hac ratione poteſt, Deum eſſe, ſed ita, ut inter Deum & mundum parum relinquatur diſcriminis. Et hæ ſunt iſtæ ſyrtes, in quibus Benedictus Spinoza naufragium paſſus, omnem religionis ſenſum amiſit.

Ens enim quod nulla agendi vi pollet, nullam profecto figuram, nullam formam ac diſpoſitionem poteſt retinere. Quos effectus tamen, dum materiæ vulgo tribuunt, creatoris rerumque creatarum eſſentiam atque effectus manifeſto errore confundunt. Fingamus beſtiam feciſſe pauperiem, aut hominem infortunio mactaſſe: ecquis erit tam emotæ mentis, ut Deum id feciſſe, proximamque fuiſſe hujus damni cauſam dicat? Ego vero expenſis rebus omnibus, quæ huc facere videntur, rationibuſque ſubductis, hanc feci cogitationum mearum ſummam: Quod ſi enim virtus illa corporibus indita, qua agunt, qua operantur, qua movent alia corpora, eſſet eſſentialis divina, ſequeretur, quod DEUS ſit principium activum corpora conſtituens, quoniam à materia, ceu paſſiva, nulla actio, nulla operatio, proficiſci poteſt. Creator eſt ſubſtantia, ſive vis quædam infinita, pure activa, & cauſa ac fons virium omnium, quas in rebus creatis deprehendimus. Creaturæ autem nihil aliud ſunt, quam vires quædam ſubſtantiales finitæ, ad agendum & patiendum aptæ. Dependent videlicet originaliter univerſæ creaturæ & vires, ipſis inditæ ſubſtantiales, quæ fontes ſunt earum operationum, ab ipſo Deo, qui omnipotenti ſuo verbo eas condidit, perpetuoque conſervat ac ſuſtinet. Acceperunt itaque corpora à Deo virtutem internam moventem, quæ ſimul patitur, hoc eſt, quæ actionem alterius corporis recipit. Falſum itaque eſt earum vim immediate eſſe divinam. Res autem longe clarius patebit, ſi eam conferamus cum noſtris cogitationibus. Hæ ſunt, conſentiente doctorum judicio, actus mentis, ex interna ejus virtute, eaque finita, provenientes. Sane enim Deus non eſt, qui in nobis cogitat vel vult, ſed mens noſtra propria cogitandi & volendi gaudet potentia. Nihilo minus generali Dei concurſu, ut cogitemus, opus eſt, ſiquidem ſine eo ne cogitaremus quidem. Ita etiam corpora moventur virtute propria, ad cujus conſervationem univerſali divina opus eſt.

§. III. Ulterius, Deum non eſſe cauſam proximam, quæ

quæ moveat corpora, non infimi ponderis argumento, à poſteriori petito, poteſt declarari. Videlicet phantaſia matris, fœtum gerentis, à nullo ſano homine unquam venditatur pro Dei actione immediata, ſed omnium conſenſu eſt operatio animæ maternæ. Jam autem certum atque compertum conſtanti experientia eſt, perverſam matris phantaſiam, ſæpenumero penitus turbare ac pervertere poſſe fœtus formationis in utero negotium. Quod ſi vero Deus exiſtimatur immediate formare fœtum in utero, ſecundum placita Carteſianorum, ſequitur exinde, quod actio matris poſſit turbare Deum in ſuo opere, id quod impium & à ſana ratione alienum jure meritoque eſt exiſtimandum. Quoniam igitur Carteſiani adhuc conſtanter in hac fuere ſententia, Deum præſtare immediate motum in corporibus; hinc eo principio adducti, non poſſunt ſibi perſuadere, diabolum agere in corpora eaque movere, cum nullam potentiam habeat in Deum, qui proxime auctor ſit motus & ordinis in creaturis. Sed deſtructo hoc falſo fundamento, cui ſubſternitur eorum ſententia, ſicuti jam copioſe & ſolide factum eſſe exiſtimo, concidit ſimul uno ictu aſſertum illud præpoſterum, diabolum agere in corpora non poſſe.

§. IV. Proximum jam eſt, ut etiam reliqua, quibus ad tollendam diaboli vim in corpora utuntur, argumenta, perluſtremus. Dicunt videlicet, ſpiritum non poſſe agere in corpora, quoniam ſubſtantia ſaltim eſt cogitans, intellectu & voluntate prædita, quæ nullam convenientiam habet cum motu corporum. Colligunt porro omnem motum fieri per contactum: inextenſam autem ſubſtantiam corpora non tangere poſſe, hinc & diabolo efficaciam corpora movendi eſſe denegandam. Hiſce reſpondemus: certiſſimum eſſe, nullum corpus moveri a ſe ipſo, id eſt, unum corpus, conſideratum in ſe, non poſſe efficere motum, ſed ad minimum duo requiri. Motus enim eſt actio non unius corporis, ſed duorum, ubi unum movet, alterum motum recipit. Ordinarie itaque communicat movens ſuam vim per contactum cum corpore mobili, & tali ratione unum corpus movet alterum. Quæſtio vero eſt: num corpus moveri queat, ſine alterius corporis actione, vel impreſſione virtutis in ipſum, & quidem per aliam ſubſtantiam immaterialem, nempe ſpiritum? Quam ob cauſam autem id non fieri poſſit, equidem non video. Nam ſi conſideremus, cujus indolis ſit vis iſta, quæ corporibus in motu imprimitur, certe non alia eſt, quam immaterialis. Nihil enim corpus, quando celerrime impellitur, materialitatis ut ita dicam, recipit, nihil ipſi additur, vel moventi derogatur, nam unum corpus infinitum, id eſt, abſque fine, ſine diminutione virium ſuarum, motum provocare in aliis corporibus quieſcentibus poteſt. Et ut verum fatear, vis illa ſubſtantialis, quæ omnium operationum, id eſt, motionum in corporibus cauſa & fons eſt, non alia quam immaterialis, dicenda videtur. Omnem enim ſubſtantiam & eſſentiam creaturarum colloco in immaterialitate. Cum itaque ſpiritus ſit ſubſtantia immaterialis, ſumme activa; qua de cauſa vim ſuam non poſſit etiam cum corporibus communicare, non intelligo. Si qua forſan exinde naſcatur dubitatio, quod inter vires ſpirituum & corporum ingens diſcrimen ſit, nullaque detur inter ea communio: fingamus, & hoc ita ſe habere. Interim ſufficit nobis, quod negari nequeat, ſpiritum excitare poſſe vim eam, quæ eſt in corporibus, motricem. Nam omnia corpora inſtructa ſunt vi movente & mobili, quamvis DEUS talem legem tulerit, ut nonniſi vel excitata ad motum, vel facta communicatione virium ab alio corpore, moveantur. Sed quid opus eſt longa diſputatione? Ubi rerum adſunt teſtimonia, exulent ratiocinia. Quid enim clarius ac magis obvium eſt, quam ad nutum & voluntatem animæ noſtræ ſpiritus animales movere hæc vel illa membra? Equidem ipſa anima non immediate movet muſculos, manus vel pedes, ſed ipſi ſpiritus ſic dicti animales, elaſtica & ſubtili materia conſtantes, illud exſequuntur, unde influxu ipſorum per nervum obſtructum ceſſante, etiam voluntas animæ efficaciſſima nihil peragere poteſt. Nihilo minus imperat potius mens, quæ ſpiritualis proſapiæ eſt, fluido nerveo, ſive excitat & dirigit virtutem motricem. Ex quibus clariſſime patet, ſpiritum utique ſolo ſuo deſiderio & voluntate, (quæ actiones certe non ſunt materiales, ſed immateriales,) ad motum certum poſſe incitare corpora. Deſtructis itaque, vel certe multum labefactatis, eorum, qui Satanæ denegant operationem in corpora, fundamentis, proximum jam eſt, ut, quid diabolus poſſit & valeat in corporibus, & quid non poſſit, circumſpiciamus.

§. V. Primum unanimis eſt ſaniorum ſententia, diabolum nulla poſſe edere miracula. Antequam hoc demonſtremus, opus erit, ut genuinam miraculi indolem, quanta poterimus brevitate, indagemus. Miraculum autem eſt effectus ſupernaturalis in ipſis corporibus, id eſt talis, qui curſum, qui ordinem, qui vires naturæ tranſcendit. Nam omnipotens rerum Conditor, non modo certam vim atque energiam ad agendum cuivis corpori indidit, ſed & ex liberrima voluntate atque arbitrio voluit, ut actiones & reactiones corporum inter ſe certo ordine, quem legem Recentiorea appellant, fierent; e. gr. omnis motus fit ab inæqualitate virium, ſeu quod idem eſt, corpus, quod moventis vice fungitur, majori efficacia motrice inſtructum eſſe debet, ac mobile. Porro corpora in æquilibrio conſtituta, quieſcunt. Movens communicat cum mobili quandam vim motus. Motus celeritatis compenſat pondus, ſive motum gravitatis; & quæ ſunt hujus generis plura. Secundum has leges motuum eduntur omnes, qui in univerſo conſpiciuntur, effectus corporum. Quod ſi itaque occurrit effectus quidam, qui revera eſt ſupra iſtum ordinem, neque ex natura motus explicandus, quique non conformis eſt viribus corporibus inditis, dicitur ille ſtupendus ſive miraculoſus, v. gr. ſi corpus ſpecie gravius, in fluido ſpecie leviori non deſcendat; ſi fœmina pariat ſine mare: ſi ignis non accendat corpora igni concipiendo apta: ſi corpus mortuum & jam putridum ad vitam revocetur. Hæc vera dicenda ſunt miracula, cum extra ſolitum naturæ curſum & ordinem producantur. Et hæc nemo efficere poteſt, niſi ipſe DEUS, auctor naturæ, qui omnium virium creatarum centrum ac fons eſt, quique leges has ſancivit, unde à nulla creatura hæ leges ſuſpendi atque tolli poſſunt, præterquam à DEO, qui ſolus hac prærogativa gaudet. Et revera omnia miracula, quæ à DEO & Chriſto edita eſſe in ſcriptura ſacra memoriæ proditum eſt, ingenioſe explicari poſſunt ex hoc principio, id eſt ſuſpenſione legum motus, qua de re latius videri poteſt D. Connor. *in Evangelio medica.* Excluditur itaque merito diabolus ab omnibus miraculoſis & ſtupendis effectibus, quia nullum jus habet in ordinem naturæ. Tametſi enim aliquid facere queat, fieri tamen id nonniſi mediante hoc naturæ ordine poteſt.

§. VI. Primo igitur naſcitur quæſtio: num diabolus corpora humana per aërem transferre atque evehere queat ex uno loco in alium? Dicimus autem rotunde, in diaboli poteſtate id non eſſe poſitum: eſſet enim hoc verum miraculum. Nam quoniam corpus humanum, fluido aëris, vel bis centum ac ultra vicibus præponderat, diabolus vel tollere corporis humani gravitatem, vel aërem efficere corpore hoc graviorem deberet; id quod eſſet miraculum. Equidem haud ignoro à Theologis quibuſdam alia omnia ſtatui, dum ex Novo Teſtamento proferunt exem-

plum

plum Salvatoris noſtri à Satana ſtatuti ſupra pinnaculum templi & in montem excelſum evecti. At vero perpulchre refutavit hoc ipſum eruditus & acutus Theologus reformatus WALÆUS in *comment. ad novum Teſtamentum*, dum docet, vocabulum παραλαμβάνειν ordinarie in Novo Teſtamento non ſignificare *geſtare, circumferre*, ſed *aſſumere, abducere, comitem ſibi adjungere aliquem* Matth. I, 24. παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Cap. XVII, 1. παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον & paſſim alibi. Et notat ORIGENES, Dominum ſecutum quaſi athletam ad tentationem ſponte proficiſcentem, & veluti in hanc ſententiam loquentem: Tu invenies me in omnibus fortiorem. Deinceps quæ vulgo traduntur de tranſvectione ſagarum in montem Bructerum, meræ ſunt fabulæ, inſomnia & illuſiones ſagarum diabolicæ. Nobiſmet ipſis enim non ignota ſunt exempla ſagarum, quæ in vinculis publicis habitæ, cuſtodiisque ſervatæ accuratiſſimis, ſi quando è gravi ſomno expergefierent, in remotiſſimis montibus una cum multis peregrinationis hujus ſociis ſe fuiſſe jactarunt. Spectat huc egregia hiſtoria relata à GODELMANNO in *Tractat. de Magis lib. II. c.* 4. Mulier quædam Megalopolitana in crimen vocabatur, ac ſi conventiculis ſagarum in Bructero ſæpius interfuiſſet. Fidem rumori denegabat dominus nobilis, cui mulier iſta ſerviebat. Exploraturus tamen rem, cauſam cognovit, & à muliere tulit reſponſum, cras eo ſibi eſſe avolandum. Nobilis, adſcitis Paſtore & domeſticis, mulierem diligenti cuſtodia ſervabat, coram, quid de ea futurum ſit, ſpectaturus. Sed miſera illa unguento quodam ſe illinens, tam alto obruebatur ſomno, ut nec illa nocte, nec poſtridie poſſet excitari. Expergefacta demum, una cum aliis veneficis in Bructero ſe fuiſſe obſtinate aſſeverabat, nec errorem hunc ex animo ſibi evelli patiebatur.

§. VII. Secundo loco quæſtio occurrit: num dæmon tranſmutare queat corpora, v. gr. an ex metallis ignobilioribus poſſit facere nobiliora, an ex rebus animatis organica & viva producere valeat? ad quam reſpondemus: neutiquam in poteſtate ejus hæc eſſe poſita. Forma videlicet corporum conſiſtit in certa & ſpecifica partium, mixtum aliquod conſtituentium, diſpoſitione, ſitu, figura ac magnitudine. Et tranſmutatio unius corporis in alterum fit, quando textura, ſchematiſmus & craſis partium, qua gaudet corpus, mutatur, & alterius texturam ac diſpoſitionem partium & pororum induit. Ita videmus, alimenta mutari in chylum, hunc in ſanguinem, in ſerum & lympham, hæc in oſſa & carnem, carnem denique in *putredinem* abire. Non autem veriſimile eſt, dæmonem ullius corporis eſſentiam intimam & conſtructionem ejus, partiumque connexionem exquiſite noſſe, quamvis de eorum effectibus & corporum operationibus, quin eas ſciat, non dubitemus. Si enim ſciret mixtionem corporum, & ad ejus nutum ſerviret hæc rerum viſibilium materia, diverſiſſima corpora poſſet producere, quod tamen ſolius DEI opus eſt. Tanto minus corpora organica, vel principium eorum, nempe ſeminium quoddam, formare poterit. Nullius enim creaturæ, ſed ſolius DEI eſt, ullum ſemen, quod natura non efficit, producere. Omnia autem organica & viva corpora, ex ſeminibus oriri ordinario naturæ curſu, certiſſimum eſt. Objiciunt quidem, Pharaonis magos, incantationibus ſuis fretos, virgas dæmonis ope transformaſſe in veros dracones, ſicuti & Moſes fecit. Verum non patiuntur rationes noſtræ, ut iis adſtipulemur. Negari non poteſt, Moſen, quo omnipotens DEUS legato ad Pharaonem uſus eſt, divini verbi virtute virgam revera in vivum draconem, aquam in ſanguinem transformaſſe, quo ipſo edocuit, ſe à DEO, infinito illo rerum conditore, cujus ſolius eſt creare, & res vere tranſmutare, miſſum eſſe. Quando autem magos Ægyptios divina hæc miracula imitatos eſſe ſcriptura refert: nemo profecto, qui paulo accuratius rem expendit, veram hanc fuiſſe metamorphoſin intelliget: multoque putabit probabilius, magos carminibus ſuis feciſſe præſtigias, Regiſque oculis veluti ſimulacrum quoddam ſerpentum objeciſſe. Unde & præſtigioſos iſtos ſerpentes, egregio vanitatis eorum argumento, ſerpens à Moſe productus deglutiit, quemadmodum mendacium à veritate abſorbetur. Idem cenſendum eſt de immutatione aquæ, quæ ſine dubio pauca fuit in vaſe conſervata, in rubicundum colorem, ut & de ranarum productione mere imaginaria; qua de re latius legi meretur WIERUS *de præſtigiis dæmon. lib.* 2. *c.* 8.

§. VIII. Cæterum & hæc quæſtio meretur ventilari: an diabolus verum poſſit aſſumere corpus? Negamus id de vero ac impenetrabili corpore, de imaginario autem & apparente concedimus. Ipſe enim peritiſſimus artifex, atque ob diuturnam experientiam ſummus Phyſicus & Opticus, facillimo negotio ex commixtione diverſorum corporum, præſertim fluidorum, variaque diſpoſitione lucidi cum opaco, quoſcunque vult, colores exprimit, ut, quæ nuſquam ſunt, tamen, quaſi eſſent, ab hominibus conſpiciantur. Sane conſpicimus nubes, quæ nonniſi vapores aquei inter ſe collecti ac coacti ſunt, ſæpius varia corpora repræſentare, adeo ut caſtella, palatia, umbroſi ſylvarum tractus, lucis & umbræ mirifica mixtura, producantur. Nullum enim eſt dubium, quin extrinſecus talia efficere, & intrinſecus etiam phantaſiam hominum, in quam magnam habet potentiam, varie ludificari poſſit. Diabolus quidem hominum, & mortuorum, & adhuc viventium, formam aſſumere poteſt, variis ſub ſimulacris. Sic in mulieris forma ſeſe obtulit Curtio Ruſo: ſenis macie ac ſqualore confecti ſpecie Athenodoro Philoſopho, referente PLINIO SECUNDO *lib. VII. Epiſt.* 27. Caſſius Julium Cæſarem, jam mortuum, ſive dæmonem, ejus imagine indutum, in prælio vidit, humano habitu auguſtiorem, equo in ſe impetum facientem. Vid. VALERIUS MAXIMUS *lib. I. c.* 8. Plura exhibet exempla FROMMANNUS in *Tract. de Faſcinatione pag.* 786. Pariter etiam brutorum formam aſſumere diabolus poteſt. Referendam quoque ad illuſiones phantaſiæ exiſtimo evocationem Samuelis è terra, ſolito corporis habitu & veſtitu, futura prædicentis, niſi, quæ nonnullorum Rabbinorum eſt ſententia, omnia à muliere relata mera mendacia arte conficta fuerint.

§. IX. In diſquiſitionem jam venit: num diabolus doctos & prudentes homines facere queat? Nota enim ſunt quæ vulgo tradi ſolent de ſpiritu eruditorum familiari. Veruntamen cum anima hominis lumine quodam intellectus inſito conſtet, cujus auctor eſt ipſe Deus, & hoc lumen in ſe ſumme ſit bonum, non video, qua ratione in id agere diabolus, vel excitare ac perficere id ipſum, quod diximus, queat. Et cum prudentia, ſapientia, ſanæque rationis uſus ſint dona & bona, quibus perfectio ſpiritus humani abſolvitur; ab eſſentia autem diaboli plane ſit alienum, quidquam vere bonum efficere: (nam ejus operatio non niſi damnoſa & ſumme noxia eſt,) colligo exinde, nequaquam à malo dæmone expectandum eſſe, ut vera doctrina, prudentia & judicio imbuere queat animam hominis. Objiciunt quidem, multa docere poſſe dæmones, de iis rebus ac actibus, quos exquiſite norunt. Verum id rem nondum conficere videtur. Diabolum variis ideis objectis in phantaſiam agere poſſe, utraque manu largimur, nec dubitamus, quin ſæpenumero ſagis ac mancipiis ſuis varias ſpecies intelligibiles, variaſque res ad ſpeciem veri confictas, repræſentare queat: verum aliud eſt materia eruditionis, aliud ipſa forma; & aliud eſt veritas, aliud fictio. Pulchre ſcribit MAJOLUS *dierum canic.*

Tom. II. colloqu. 3. pag. 169. Illa quæ à Deo ſunt in excellentibus ingeniis, rectis, & naturis heroicis, diabolo ἀμίμητα, non imitabilia ſunt. Nam tenebrarum princeps potius offundit tenebras, vel certe mille fraudibus & erroribus incruſtat ſuam, quam largiri videtur, ſapientiam. Omne donum bonum & perfectum deſcendit à Patre luminum. Alia autem quæſtio eſt: num arte dæmoniaca juvari & amplificari queat memoria? Proferuntur hanc in rem varia exempla apud JORDANUM *in libro de eo quod divinum eſt in morbis cap. 9. c. 34.* Veruntamen timendum hic eſt, ne confundamus effectus quoſdam naturæ extraordinarios cum operibus geniorum malorum. Memoria partim ſpectat ad animæ facultatem imaginativam, & hinc phantaſiam habet pro fundamento, partim etiam ad diſpoſitionem & conſormationem filamentorum ac pororum cerebri. Si ergo dæmoni quædam poteſtas in memoriam concedenda eſt, eam demum intelligendam eſſe memoriam arbitramur, quæ phantaſiæ utitur miniſterio. Hanc enim, præſertim in impiis, impreſſis quibuſdam à dæmone ideis, ſublevari poſſe, admodum veriſimile eſt. At hæc non eſt vera memoria, ſed tranſitoria tantum, ſuperficialis, ad certos duntaxat actus & ad certum tempus reſtricta: ad veram enim memoriam diſpoſitio certa cerebri, quæ retinet firmiter idearum veſtigia, requiritur. Nullo modo autem diabolum in conformationem ullius partis internæ habere poteſtatem conſtanter aſſeveramus.

§. X. Tandem & illud gravis momenti excutiendum eſt problema: an diabolus corpora ſolida, magna, animata & inanimata, ſua virtute pro lubitu hinc inde loco movere poſſit? Hac in re, ut verum fateamur, omnem vim exiſtimamus diabolo eſſe denegatam. Nam ex certis indubitatiſque operationibus atque effectis tantummodo judicare Philoſophus debet, quid creatura poſſit & non poſſit. Inde, cum non obvia ſint luculentæ fidei exempla & teſtimonia, ex quibus appareat, quod diabolus ſua vi corpora ſolida, compacta, inſignia molis & gravitatis, huc vel illuc traduxerit, jure meritoque hunc effectum in dubium vocamus. Equidem ita comparata eſt natura ſpirituum, nullum ut corpus, ſi accurate loqui velimus, moveant. Non enim vera illa ac adæquata motus cauſa ſpiritus eſt, ſed dirigere tantum certos motus corporum, vel certi generis corpora excitare poteſt ad motum, quod patet ex indole animæ noſtræ, quæ non propria ſua virtute ullum corpus extra ſuum domicilium movet, neque ipſo in corpore in omnes partes idem jus movendi habet; (nam pro lubitu cordis, arteriarum, ventriculi, inteſtinorum motum vel ſuſpendere, vel augere non poteſt,) neque etiam immediate & proxime voluntas animæ, vel ullum articulum vel muſculum manus aut pedis movet, ſed alio agente interveniente, cujus motum dirigere & cui imperare poteſt. Ex quo intelligimus, quoniam ſpiritus non ſunt creaturæ, propria virtute moventes, ipſis non competere in corpora promiſcuam, liberam & neceſſariam facultatem movendi, ſed potius certis modis, conditionibus & limitibus reſtrictam.

§. XI. Multo minus autem hinc diabolus penetrationem dimenſionum in corporibus cauſari poteſt, neque efficere, ut corpus majus tranſeat per ſpatium minus proportionatum, id quod omni naturæ, & omni phyſico principio repugnat. Utpote ſummum Numen univerſa in certa menſura, numero ac pondere conſtituit, & activitatem ac vires cuivis rei creatæ attribuit, quam divinam legem diabolus nullo modo mutare poteſt. Quicquid itaque de cuti impenetrabili, ipſiſque gladiis & globulis obluctante, jactant, item, quod gladii aciem præſens diabolus obtundere ac recurvare, & globulos ad cutem protruſos repellere dicitur, mera ſunt figmenta, deſtituta claris & evidentibus documentis: ac evenit quandoque, aciem gladii adigi in os ſterni, quod penetrare neutiquam poteſt. Contingit etiam, globulum non ſufficienti pulveris pyrii virtute adactum, vel ob loci nimiam diſtantiam enervatum, non pervadere cutim, qui extraordinarii eventus non protinus in præſtigias dæmonum ſunt transfundendi. Ceterum pervulgatus eſt rumor, Lappos & Fmnos callere talem artem, ſed occaſio erroris exinde nata fuit, quod docuerit experientia, non tam ſubito & facile, gravi utut percuſſione, duriſque etiam inſtrumentis facta, ipſos occidi. Ratio autem eſt in proclivi: nam ob frigidum & conſtringentem, in quo degunt, aërem, hi populi oſſa habent longe compactiora, ſolidiora, majora, quæ non tam facile perfringuntur, quam ea, quæ noſtrarum regionum incolæ habent.

§. XII. Perſpectis igitur iis, quæ denegata ſunt malo dæmoni, operationibus in corpora naturalia, maximeque humana; jam ipſa res inſtitutique ratio exigit, ut expoſita ſententia noſtra, dicamus: quænam diabolus poſſit agere, ſive quanam potentia in corpora ipſumque hominem utatur? Primo omnium autem dicimus, cum diabolus ſit ſpiritus, cujus voluntas nocentiſſima, intellectus autem penitus confuſus, tenebris phantaſmatum erroribuſque corruptus ſit, ipſum cum creaturis, quæ itidem ſunt ſpiritus, majorem habere communionem, communicationem, commercium atque ſocietatem, quam cum ipſis corporibus, quæ ſunt naturæ ἰψſi heterogeneæ. Unde, ſi quis eo perverſæ temeritatis proruat, ut neget diabolum: non poterit melius convinci, quam ut in ſe ipſo, & impiorum hominum propenſionibus atque actionibus, ipſum quærat ac demonſtret. Quis enim negabit, in unoquoque hominum non quandoque naſci pravas, voluntatique divinæ adverſas inclinationes, cogitationes & ad peccandum ſtimulos? quorum cauſam & originem non poſſumus adſcribere DEO, qui omnis boni, omnis lucis, omnis vitæ atque ſalutis potius cauſa & fons eſt. Hic potius monita ſtimuloſque ad bonum, & ad reſiſtentiam mali ſuggerit fidelibus ſuis, ut pravas malorum ſpirituum ſuggeſtiones animadvertant, pulcherrimoque triumpho devincant. Nam ut rem clarius exprimamus. Deus hominem condidit bonum, ut ejus intellectus lux ſplendida & pura eſſet, qua bonum pervidere & à malo diſtinguere poſſet. Voluntatem quoque condidit liberam atque idoneam ad bonum ſectandum & malum fugiendum. Si jam velimus inquirere in triſtiſſimæ illius cataſtrophes & metamorphoſeos cauſam, qua factum eſt, ut jam ipſius hominis iotellectus errorum tenebris oppreſſus conſpiciatur, & voluntas perpetuo ad malum feratur: injurius quis eſſet in Deum, ſi cauſam ipſi velit aſſignare, ſed ipſa fatente revelatione & ſana ac reſtituta ratione, auctor hujus corruptionis & miſeriæ ipſe diabolus eſt, à quo omne malum, ceu à fonte ſuo, derivatur. Videmus, proh dolor! inde luculentiſſime mali dæmonis actionem ſpiritualem in hominem. Neque dubitandum, quin perpetui ejus influxus, & operationes in impios adhuc durent, ac ne ipſi quidem pii ac fideles ab earum impetu immunes ſint.

§. XIII. Omnium autem optime nomina, quibus inſignitur diabolus in S. Scriptura, oſtendunt, omne malum in univerſo terrarum orbe, inque ipſo homine, ex diabolo ſuam adſciſcere originem. In HIOBO dicitur Behemoth, & Leviathan, cujus virtus exiſtit in lumbis ejus, & robur illius in umbilico ventris ſui: illecebris enim venereæ voluptatis, quæ circa lumbos & umbilicum præcipue ſentitur ac perficitur, frequenter hominem impugnat. Exprimitur etiam hoc ipſo ejus natura admodum potens & perverſa, quæ omnem humanam naturam everteret, niſi divinæ omnipotentiæ habenis coercretur. Vid. integrum

HIOBI

Hiobi *cap.* 40. 41. In Tobia dicitur Aſmodeus, id eſt, *ſpiritus coecitatis, deſtructor, peccati abundantia*; in Novo Test. voce Syriaca Mammoo, id eſt, *cupiditas divitiarum*: Diabolus Græcis, *calumniator*: Cacodæmon, id eſt, *multas res perverſe ſciens*; Hebræis Satan, hoc eſt, *adverſarius, qui omni bono reſiſtit, qui omnibus nocet.* In Apocalypsi Hebraice Abaddon, Græce *ἀπολλύων*, *perditor ſive perdens.* Et paſſim in Novo & Veteri Teſtamento *mendax, impoſtor, immundus, ſpiritus fornicationis, leo, qui aperto marte nos invadit; draco, qui in occulto nobis inſidiatur, ſerpens antiquus*, propter occultum veneoum, & occultas à longo tempore inſidias. *Spiritus furoris: Spiritus impurus: Spiritus, Princeps & DEUS hujus mundi: Rex ſuper univerſos filios ſuperbiæ, qui ſeducit totum terrarum orbem.* Quibus nominibus, quæ rerum & operationum cujuſdam ſubſtantiæ ſemper ſunt characteres atque inſignia, Deus in S. literis ſatis docet, quantos effectus, quantamque potentiam hic ſpiritus habeat in hominis nobiliorem partem, animam puta, quam funditus peſſumdaret, niſi Dominum haberet & ſuperiorem Deum.

§. XIV. Poſtquam conſideravimus, quam ingentem & horribilem diabolus habeat potentiam in ſui generis creaturas, nempe ſpiritus, quæ natura ipſi quaſi eſſentialis & primaria eſt: utile jam erit, ut circumſpiciamus, quod noſtri maxime eſt inſtituti: quid valeat circa corpora? Ut igitur noſtra fert opinio, ea potentia in corpora diabolo magis ſecundaria, quam primaria, ſimulque valde limitata & circumſcripta eſt. Aſſignamus itaque ei poteſtatem in fluida corpora, & per hæc tandem io alia. Princeps autem fluidum catholicum, quod interjacet terræ & planetarum ſpatiis, & magna potentia pollet in omnis generis corpora, eſt aër & æther, quem vario modo dirigere, & cui imperare poteſt, ot hos vel illos ſubeat motus. Probamus id primo ex ipſa S. Scriptura. Dicitur enim ibi non ſine ratione Prioceps aëris, qui ſuum dominatum & ſuam poteſtatem in eo habet. *Epheſ.* II. *v.* 2. Quæſtio vero hæc potiſſimum in diſquiſitionem venit: num pro lubitu ipſum aërem movere poſſit? Dicimus autem rotunde, quod ſpiritus non ſit cauſa adæquata motus in corporibus, atque adeo nec in aëre: ſed potius quod certam potentiam atque dominium in fluida, quæ jam ipſa vi motrice inſtructa ſunt, habeat. Apparet id clariſſime in corpore oostro, in quo ipſum fluidum nerveum aëreo-elaſticum, in lympha cerebri & nervorum ipſoque ſanguine, eſt cauſa primaria motus in muſculis. Nihilo minus anioa à Deo *facultatem habet* conceſſam, limitatam tamen & certam, duntaxat in quibuſdam membris imperandi hiſce ſpiritibus motum. Hoc modo etiam res ſeſe habere videtur cum diabolo, qui non cauſa motus eſt in aëre, ſed ipſe aër mobili facultate jam eſt inſtructus: nihilo minus ipſe habet quoddam imperium in aërem, eum ad certum motum determinandi, quod tamen etiam non ſine ſingulari permiſſione Dei exercere poteſt. Hinc fluit, ipſum dæmonem utique, varias ſpecies corporum phantaſticas, tam hominis quam animantium, ex aëre vaporoſo, ſub luce & umbra varie & artificioſe collecto, commode induere poſſe: unde apparitiones ſpectrorum non ſunt de nihilo, & vetuſtiſſimis monumentis, ſacræ quoque ſcripturæ auctoritate, plurimiſque per omnes ætates & regiones obſervationibus confirmatæ. Nec ſuodamento caret, diabolum, dum jus habet operandi in aërem, varios tumultus, ſtrepitus, ſonos, fragores edere atque excitare poſſe. Hæc enim nil eſſe, niſi varios tremulos & vibratorios aëris motus, ex phyſicis compertum eſt. Diabolus itaque facile aërem cogere & impellere, nec non ad corpora allidere poteſt, ſicuti quis ore ex fiſtula aërem explodit. Porro cum imperium & dominatum habeat in aërem, non negari poterit, quod & ventum, qui nonniſi motus aëris eſt, & fulmina, pluvias, grandinem, aliaſque tempeſtates ciere poſſit, quibus vegetabilibus & frugibus nocet. Valvasor *in deſcriptione Carniolæ*, exemplis demonſtrat quamplurimis, ſæpius ventos, pluvias, tonitrua à ſagis excitata in hiſce, quas deſcribit, regionibus fuiſſe. Notum enim eſt, ex variorum vaporum commixtione & colliſiooe, hæc meteora reſultare. Pluvias autem facillima ratione terris immittere poterit, modo vapores, per aërem diſperſos, ad frigidam aëris regionem, quam natura ſemper paratam habet, propellat, ubi poſtmodum frigore condenſati, in aquæ guttulas reſolvuntur.

§. XV. Deinceps generari inſecta in aëre à dæmone poſſe, per naturales tamen cauſas, non dubitamus. Sæpiſſime accidit innumerabilem locuſtarum, aranearum, erucarum multitudinem, in certo quodam terrarum tractu reperiri frugeſque dependere, oeo non ipſis animantibus nocere vicinis locis, quæ eadem cœli temperatura fruuntur, plane immunibus ab ipſis; ubi ratio certe difficillime invenitur. Quin immo, ut verum fatear, inſolitas iſtas & pene extraordinarias temporum mutationes, ubi tempora anni plane deſciſunt à ſua natura, ventis & aſtrorum influxibus, (unde magna mala in vegetabilibus, animalibus & ipſo homine fiunt, cum graviſſimi morbi inde naſcantur,) ſæpenumero diabolum cauſari, ſi quis dixerit, non abſurdum dicet. Spiritus equidem, qualis eſt diabolus, non eſt cauſa mechanica; nihilominus, ceu cauſa moralis, effectus profert mere mechanicos, non ſecus ac anima in corpore ooſtro. Peſtis origo abſtruſiſſima, nec non ejus certus terminus & duratio in quibuſdam regionibus, ingenia etiam excellentiſſima mirum in modum fatigavit. Neque exiſtimo, errorem commiſſum iri, ſi quis primam cauſam ſæpius, in ipſum diabolum, varie agentem in aërem, refundere velit; umt, quod probe notandum, non omois peſtis aut morbi contagioſi & graſſantis origo ex eo principio petenda ſit. Si enim in noſtro microcoſmo anima, ceu cauſa moralis, ſola impreſſione & cogitatione mirifice corpori nocere & damnum inducere poteſt: qua de cauſa id diabolus nequeat, Dei permiſſu facere, certe non video.

§. XVI. Quæſtio, dum hæc tractamus incidit: num dæmon etiam quoddam imperium habeat in ignem, adeo, ut ignem ſiſtere in motu ſuo poſſit? Pervulgata eſt opinio, ad nonnullorum hominum verba & incantamenta ſiſti poſſe ignem, ut non ulterius ſerpat, germanice exprimitur *das Feuer verſagen.* Tale artificium vulgo quoque crepant venatores in exploſione bombardarum, ſiquidem efficere ſibi videntur, oe accendant ſcintillulæ pulverem pyrium. Dicimus, naturales hic ſæpius ſubeſſe cauſas, nam tempore pluvioſo pulvis pyrius flammam à ſcintillis chalybis ægre concipit. Nihilo minus & diabolum illud, permittente Deo, poſſe, à ratione oon eſt alienum; nam ſi potentiam habet aëris motum ſiſtendi, vaporeſque humidos colligendi, utique & ipſam in flammam habet, ſiquidem aër eſt flammæ motor, anima atque director.

§. XVII. Ordine jam ſequitur, poſtqoam luſtravimus ea, quæ in macrocoſmo diabolus perpetrare poteſt, ut hæc etiam inveſtigemus, quæ in corpore humano fabricare poſſit. Dicimus itaque, cum in materiam fluidam tenuiſſimam, quæ in macrocoſmo eſt aër & æther, ipſi poteſtatem adſcribamus, eodem modo quoque quoad microcoſmum, in fluidum illud tenuiſſimum, animantium & corporis humani, poteſtatem ipſi eſſe conceſſam: idque maxime propterea, quoniam certo ſcimus, materiam ſpirituoſam, quæ movet & regit omnes noſtri corporis artus, nonniſi aërem eſſe ſubtiliſſimum, tenuibus ſanguinis ſulphureis particulis mixtum.

§. XVIII. Statuimus itaque diabolum poſſe agere in corpus, inque ipſam etiam animam, ſpirituum, ceu vocantur, animalium, miniſterio, qui non modo animæ rationalis, quo agit, inſtrumentum exiſtunt, ſed & motum præſtant reliquis corporis membris. Primo omnium conſiderabimus: qua ratione poſſit agere in animam? Dicimus autem in intellectum & voluntatem, ejus influxum eſſe ſpiritualem, quoniam hæ facultates ſunt mere ſpirituales. Quod autem attinet ad phantaſiam, cum res ſit partim immaterialis, partim etiam corporalis, ſiquidem nulla impreſſio externorum objectorum in ſenſoriis fieri poteſt, nullaque idea in mente exſurgere, niſi miniſterio ſpirituum animalium; hinc ante omnia agit in phanthaſiam hominis, quatenus nempe ſpiritus in organis certis exiſtentes, variis modis interne afficit, variaſque impreſſiones, ſive motuum ſpecies, in eos inſert, unde intrinſecus variæ ſenſationes, variæque ideæ menti offeruntur. Quamobrem accidit, ſagarum ſenſus à diabolo mirifice ac varie faſcinari, v. g. ut res, quas extra ſe videre arbitrantur, intra ſint. Quomodo autem ipſa phantaſia humana decipi queat, ut perverſiſſime judicet, firmiterque ſibi perſuadeat, res quaſdam extra ſe exiſtere ac operari, cum tamen nullæ adſint: vel ex natura inſomniorum, deliriorum, quæ ſecundum HELMONTIUM, inſomnia vigilantium ſunt, clariſſime apparet. Ita pleræque operationes diaboli in ſagis ſunt meræ illuſiones phantaſticæ, quales ſunt earum translationes ad conventicula, ecſtaſes, apparitiones, mutationes in varii generis bruta, & ſimilia. Nam ut preſſius rem ſignificemus, pleræque actiones in magis ſunt nonniſi inſomnia dæmoniaca, ſive reales influxiones dæmonis in vigilantium phantaſiam.

§. XIX. Verum enim vero, cum diabolo non inſit poteſtas pro lubitu agendi in cujuſvis hominis phantaſiam, ſed uti alia creatura non abſolute agit ſecundum modum activitatis, verum receptivitatis; hinc neceſſe eſt, ut adſit certa quædam diſpoſitio in phantaſia humana, qua præſente, ſuas operationes ſuoſque influxus longe felicius perſequi poterit. Deprehendimus itaque, omnia illa individua, quæ ſanguinem alunt copioſum & craſſum, & quandocunque is ipſe tardius circulatur per cerebri vaſa, magis eſſe diſpoſita atque idonea, ad actiones diaboli recipiendas, quam ea, quæ ſanguinem tenuem, fluxilem, mobilem, floridum in venis habent. Ita certiſſima experientia comprobatum eſt, eas ob cauſas melancholicæ temperaturæ homines, ætate ſenes, ſexu aniculas, melancholia hypochondriaca laborantes, & victu duro, craſſo, minus ſpirituoſo fruentes, & ſub cœlo craſſo frigidoque degentes, item nocturno tempore, ubi aër eſt craſſus & denſus, admodum eſſe obnoxios illuſionibus iſtis dæmoniacis. Quare melancholia dicitur balneum diaboli; & incubus, qui non niſi ſanguinis ſtaſis eſt, in pulmonibus atque cerebro, malum dæmoniacum. Ex eo fluit ratio, cur in Italia, Gallia, inque iis locis, ubi homines laborant, vinum bibunt, rationis ſtudio indulgent, converſationibus delectantur, vel parum, vel plane nihil, de ſagis aut ſpectrorum apparitionibus audiamus. Contra in ſeptentrionalibus regionibus præfrigidis, in Lappia, Finnlandia, Suecia, in locis ubi cereviſiam bibunt tenuem vel nimis lupulatam, victuque utuntur duro, v. gr. piſis, fabis, pane craſſiori, carne ſuilla, uti in Weſtphalia, ducatu Mecklenburgico, Pomerania, ſagarum, incantationum, ſpectrorum aliarumque dæmoniacarum illuſionum frequentiſſima occurrunt exempla; nam ingens Actorum inquiſitionalium copia in hiſce locis obvia, undique id ipſum confirmat. Videlicet notatu hoc loco perquam dignum eſt, ipſum diabolum non ſemper pro lubitu etiam in ipſis ſagis operari poſſe, niſi prius præparato ad id ipſorum ſanguine; unde ex veneficarum actis olim ipſe, cum degerem in Weſtphalia, notavi, ſagas prius ſemper, quandocunque diaboli ſuggeſtionibus & operationibus ſeſe tradituræ eſſent, ſe inunxiſſe, præſertim in carpis manuum ac plantis pedum, temporibuſque, unguentis quibuſdam ſomniferis, v. gr. ex mandragora, ſemine hyoſcyami, lolii, cicuta, baccis ſolani ſomniferi, axungia taxi, vulpis, opio confectis. Quo facto, alto & profundo ſomno ſepeliuntur, in quo diabolus ſuggeſtionibus ſuis, revelationibuſque variis in phantaſiam earum operationes exercet. Tunc etiam, cum ex longo rerum uſu tempeſtates has vel illas orituras, vel illa mala proventura in hominibus, inque ipſis beſtiis, prævidet, ſuggerit ipſis, hoc vel illud ſi facerent, tales tempeſtates ſubſecuturas. Nam diabolo ſolenne eſt, ut opera, quæ fiunt viribus naturæ, ſibi aſſignet, atque hoc pacto magnam potentiæ opinionem penes ſua inſtrumenta ſibi conciliet. Clariſſime ex hiſce apparet, diaboli potentiam in homine malam, nocentem, illuſoriam & adſtrictam utique eſſe ad certas leges, ad certam corporis & ſanguinis diſpoſitionem. Probe tamen hic animadvertendum eſt ac cavendum, ne omnes illuſiones phantaſiæ, quæ fiunt in morbis, quæque fiunt à narcoticis, adſcribamus diabolo, ſed tunc demum, quando extraordinaria quædam ſimul occurrunt, & quando ea, quæ patiuntur in hiſce inſomniis, tendunt ad præſens malum inferendum proximo.

§. XX. Notum etiam eſt, qua ratione pii & fideles ſæpiſſime magnas tentationes, cum ingenti deſperatione conjunctas, ab ipſo diabolo patiantur. Obſervavimus, eas crebrius fieri circa confinia mortis, vel etiam certis in morbi intervallis: videlicet non ſemel, ſed plus ſimplici vice vidimus, in hujuſmodi morbis acutis, in quibus periodice ex ſpaſmis inferiorum partium ſanguis pellitur ad caput, facie facta turgida & inflata, ut etiam quandoque ſanguis ex naribus effluat, tentationes æſtuoſiſſimas, deſperabundas eſſe, cum, remittente ſponte paroxyſmo, vel per medicamenta, mox omnia evaneſcant, & ægroti ſpirituali gaudio gratiaque Dei rurſus fruantur, & ſuperior tentatio revertitur, circulo ſanguinis per caput turbato. Neutiquam vero talia poſſumus ſoli ſanguini & naturæ adſcribere, ſed hoc dicimus, quod diabolus, favore naturæ & vitio ſanguinis, ſpiritualiter etiam actiones ſuas inſtituat. Nam ipſe ibi maxime eſt præſens in operando, ubi non recte ſeſe habent res in natura, ſed quando confuſio, turbatio & corruptio deprehenditur. Paucis: ubi malum accidit in natura, tunc occaſionem agendi arripit, cum hoc ſociat ſuas operas, & malum, ceu amicum ſuæ naturæ, ſemper amplectitur, ſuamque poteſtatem & dominatum ibi exſerit; quæ res ſcitu maxime neceſſaria eſt non modo Medicis, ſed & ipſis Theologis.

§. XXI. Proximum eſt, ut jam videamus an morbos poſſit inducere in corpus humanum diabolus? reſpondetur: utique. Tales autem potiſſimum, qui dicuntur morbi ſpirituum. Nam uti fluida corpora ante omnia ſunt potiſſimum in ejus poteſtate, ea varie dirigendo; ita accidit id etiam in ſpiritibus corporis noſtri. Spiritus autem, conſenſu prudentiorum Medicorum, & motus voluntarios & ſenſus præſtant corpori noſtro, quapropter omnes morbi magici & dæmoniaci verſantur circa motum voluntarium vel ſenſus. Plerumque in iis motus viſuntur ferociſſimi, jactationes, circumvolutiones immanes corporis, ejuſque partium robur immenſum, convulſiones, ſpaſmi, truculenti dolores, ex quibus ſufficienter apparet, malum exiſtere primario in ſpiritibus. Ita etiam morbi, quorum mentio reperitur in Novo Teſtamento, & quorum originem deducit Spiritus Sanctus ab ipſo dæmone, ſunt maxime furor, melancholia, epilepſia, variæque jactationes corporis & concuſſiones. Deinceps cum non modo diabolus

abolus poſſit ſpirituum motum augere, ſed etiam ſiſtere; hinc videmus etiam, eundem, ſacra ſcriptura teſte, linguæ aphoniam, ſurditatem, contracturam &c. produxiſſe. Quo ſpectat etiam impotentia conjugalis, quæ ex ceſſante ſpirituum influxu per penis muſculos oritur, id quod per incantamenta induci poſſe etiam in vulgus notum eſt. Pertinet etiam huc cutis inſenſibilitas & hujus generis varia. Deinceps & ipſe quoque ſacer codex ſufficienter declarat, ulcera peſſimi moris à diabolo induci, quod procul dubio fit, dum cutis & fibrarum tonum deſtruit & relaxat, unde ſtagnans ſerum & lympha in fœtidiſſimam putrilaginem abit, cujus manifeſtum exemplum habemus in Hiobo; quod factum non parabolam eſſe, egregie demonſtravit Spanhemius.

§. XXII. Verum enim vero complures, præſertim hodierno tempore, reperiuntur, qui plane hos morbos, quos ſcriptura à dæmone natos docet, pure naturali cauſæ adſcribendos, & ſimplices morbos eſſe dicendos, autumant, quoniam à naturalibus cauſis ſimiles morbos oriri poſſe animadvertunt. At vero, utut non negemus, tales morbos etiam proficiſci poſſe à cauſis naturalibus; exinde tamen non fluit, diabolum tales non poſſe producere. Deinceps, occurrunt quædam in morbis iſtis, quorum ſcriptura meminit, magicis, quibus ii diſtinguuntur ab aliis morbis naturalibus. Primo enim expreſſe ſcriptura eos illatos fuiſſe à dæmone ſcribit. Quandocunque autem recenſet alios morbos naturales, nunquam eorum cauſam refert ad dæmonem. Secundo, expulſo dæmone, fugatus eſt morbus, quoniam ipſe fuit cauſa. Quod autem expulſus verus dæmon fuerit, luculentum rei habemus teſtimonium, dum, annuente Servatore, ingentem ſuum gregem invaſit, eosque omnes præcipitavit in mare. Tertio etiam in quibuſdam ſubjectis quædam extraordinaria, quæ in aliis morbis naturalibus non viſuntur, occurrerunt, v. gr. blaſphemationes, vaticinia, ſtupendum corporis robur, quo catenas perruperunt, quæ omnia utique noſtram confirmant rationem.

§. XXIII. Ceterum tamen non negandum eſt, morborum naturalium & ſupernaturalium quandoque magnam eſſe affinitatem, & ſub leviorum morborum larva, dæmonem quandoque latere & blandam naturalis affectus opinionem excitare poſſe. Ejuſmodi exempla recenſita vide in Fernelio *lib. II. de abditis rerum cauſis cap.* 60. Deinde quoque non ſemper, ubi inuſitata & inſolentia quædam viſuntur in morbis ſymptomata, ſtatim ad cauſas ſupra naturam poſitas & incantamenta eſt confugiendum. Conqueritur jam de eo ipſe noſter Hippocrates in principio libri *de morbo ſacro*, dum dicit: *Homines naturam & cauſam hujus morbi divinam eſſe putaverunt, præ inexperientia & admiratione, propterea quod reliquis morbis nulla re ſimilis eſt.* Et paulo poſt: *Qui primi hunc morbum ſacrum eſſe pronunciaverunt, tales homines mihi eſſe videntur, quales etiam nunc ſunt magi & expiatores, & circulatores, & quidam arrogantes, qui ſe vehementer pios eſſe ſimulant, & amplius quid ſcire. Hi itaque conſilii ac mentis inopia obvelantes ac prætexentes divinitatem, quum nihil haberent, quod exhibitum prodeſſet, ut ne manifeſta fieret ipſorum ignorantia, ſacram hanc affectionem eſſe pronunciarunt: & rationibus idoneis collectis, curationem conſtituerunt ſibi ipſis ſecuram, expiamenta offerentes, & incantamenta.* Eſt enim morborum quorundam facies ferme admiranda, qua territus Medicus, etiam expertiſſimus, quandoque dubius hæret, utrum naturalis, an ſupernaturalia, agentis ſint effectus iſti. Alexander Benedictus *lib. V. c.* 6. refert, ſpinam aliquando in arcus Scythici modum retrorſum flecti, tanto cum cruciatu, ut ſæpe intra dies quatuor tollantur è medio. Uteri ſuffocatio tanto nonnunquam cum impetu proſternit fœminas, ut defunctis fiant ſimiles, & teſte Paraeo *lib.* XXIII. *c.* 26. pro mortuis, etſi viverent, fuerint elatæ. In ſaltu S. Viti homines, inſano ſaltandi furore perciti, choreas ducere ſemper appetunt, & cum aliis tripudiare ad extremum virium deſatigationem geſtiunt: Horstius *Epiſt. med. ſect.* 7. *de admirand. convulſ.* Morbus ſacer, qui epilepſia Hippocrati dicitur, præſertim à minera ſcorbutica ortus, graviſſimis hominem quandoque convulſionibus, ac ſi faſcino eſſet læſus, cruciat, notante D. Drawizio *im ſchmertzmachenden Scharbock pag.* 90. *Vidimus*, inquit Th. Willis *de Morb. convulſ. vis pag. m.* 21. *quoſdam convulſionibus admirandis ac perpetuis affectos, ut neceſſe habuerint, membra huc illuc tractare & diſtorquere, ſaltare, humum manibus aut pedibus contundere aliaſque geſticulationes ſtupendas exercere, haud ſecus, ac ſi ſagarum præſtigiis laderentur.* Exempla morborum plura, in quibus θαυμαστὸν habetur, apud D. Serizium videantur. Neque ſtatim, quandocunque inſecta quædam, uti buſones, lacertæ, ranæ ex ventriculo & per alvum ejiciuntur, id adſcribendum erit præſtigiis dæmoniacis. Exſtant hujus rei apud auctores exempla quamplurima, ubi mere naturales cauſæ ſubfuerunt, qua de re legi meretur Reinesius *in epiſt. ad Neſteros*, *it.* Paul. Sorbait *Miſc. cur. Ao. II. obſ.* 130. *item Dec. II. Ao. VIII. obſ.* 157. itemque apud Joh. Hellvigium *Obſ. phyſ. medic.* 80. & 92. cum *ſcholiis* Schrockii. Varia enim animalculorum ſemiuia & ovula cum alimentis aſſumta, ſalva ſua textura, in corporis cavitatibus ſtagnantia, blando calore foveri, & tales beſtiolas hinc procreari poſſe, non eſt abſurdum.

§. XXIV. Quapropter ne in tam gravi & arduo negotio decipiamur, & probe morbos naturales, qui ex cauſis pure phyſicis & mechanicis, à magicis, qui ex alriori, ſupernaturali, & morali cauſa oriuntur, diſcernamus, opus eſt, ſubjicere hic quoſdam characteres & criteria, ex quibus judicare præſentiam morbi magici poſſimus. Non ſufficiunt autem hic ſolæ horrendæ vociferationes, geſtuum deformationes, inſolentes atque admirandæ corporis motiones, quippe hujuſmodi ſymptomata ſpaſmodicis & arthriticis morbis valde ſuot familiaria, ſed ſuſpicionem generant veneficii, ſi ſanus & robuſtus homo, ſubito, citra morbum præcedentem, graviſſimis convulſionibus, membrorum mirificis agitationibus doloribusque torquetur. Secundo, ſi accedit blaſphematio DEI, & verbi divini abuſus, & obſcœnarum rerum intermixtio. Tertio rerum ſecretarum & incognitarum, præſertim futurarum, vel remotiſſimis in locis geſtarum, notitia, & revelatio, maxime cum rudes & indocti ſint homines; ut liquet in Pythoniſſa Philippenſi *Act. XVI.* itemque viro illo, cujus meminit Camerarius *Horarum ſubc. Cent. I. obſ.* 70. qui nunquam à ſe viſos proprio nomine compellavit, & ipſis ante actæ vitæ, itemque parentum & familiarum, quas nunquam viderat, res geſtas narravit: & hæc quidem fecit cum ſedatiori fuit animo, ubi autem commotior ipſum animus oppreſſit, falſa & obſcœna intermiſcuit; immo multa alia, lectu ibi digna, & prolixiora, quam quæ adducere velimus. Quarto peregrinarum linguarum ſcientia, quas nunquam audiverunt vel didicerunt. Quinto ſi robur exſerant, quod vim omnem humanam ſuperat. Et ſexto, quod certiſſimum ſignum eſt, ſi varias monſtroſas & heterogeneas res v. gr. clavos, crines, ligna, ceram, vitrum, ſpinas, ſilices, aciculas, fruſtula fiſtulæ nicotianæ, chartam, piſcium officula, globulos ſtanneos, lanam contortam, dentes, cum graviſſimis & horrendis dolori-

bus ventris, per vomitum maxime emittant; vel grana milii, ſtupas, plumas ex oculo; chartas, crines, acus ex membro virili, ex auribus, & utero extrudant. Hujus commatis hiſtorias accuratiſſime deicriptas, cum omnibus circumſtantiis, tot teſtibus fide dignis præſentibus, collegerunt varii Medici periti & docti, Veteres & Recentiores, diverſis temporibus, & diverſis locis. Legi ex his poſſunt LANGIUS *lib. I. epiſt.* 28. ANT. BENIVENTUS *de abditis morborum cauſis cap.* 8. SENNERTUS *lib. V. Pr. Med. P. 9. c.* 5. BALD. TIMÆUS à GÜLDENKLEE *lib.* VII. *caſ. Medic. lib.* 24. SEBIZIUS *diſcurſu de caſu adoleſcentis:* quibus junge GREG. HORSTIUM *in addit. ad Marc. Donati edit. novam pag.* 716. CASP. à REIES *camp. quaſt.* 97. *num.* 10. Et inſtar omnium legi poteſt Clariſſ. MERKLINUS, qui vel ſexaginta memorabiles hiſtorias morborum magicorum in unum librum collegit & recenſuit. Poſſemus etiam hic annectere ejuſmodi caſus, à fide digniſſimis & oculatis teſtibus medicis nobiſcum communicatos, ſi io longum protrahere ſermonem noſtrum animus eſſet, ſique res dubitationibus penes Medicos adhuc eſſet obnoxia. Placet tantum mentionem hic injicere unius & alterius hiſtoriæ, præ cæteris notatu dignæ. Memorabilis eſt, quam communicat LANGIUS *lib. I. epiſt.* 38. In quodam Eiſtetenſis Epiſcopi ditionis pago, Fugenſtal, agricolam, cum crudelibus dolorum tonnentis in altero hypochondriorum latere conficeretur, ſubito clavum ferreum, ſub illæſa cute, manu apprehendiſſe, quem Chirurgus illic balneator novacula exciderit, nec tamen dolores ceſſaſſe, ſed indies magis incruduiſſe. Quare cum nullum aliud dolori remedium, quam mortem, ſupereſſe putaret, eum, arrepto cultro, guttur ſibi abſcidiſſe. Cadavere aperto, adſtante ingenti hominum frequentia, & ventriculo inciſo, lignum teres & oblongum, quatuor ex chalybe cultri, partim acuti, partim inſtar ſerræ dentati, & duo ferramenta aſpera reperta fuiſſe, quorum ſingula ſpithamæ longitudinem excedebant, adfuiſſe & capillorum inſtar globi involucrum. Nec prætermittendum duximus ſingularem & fide dignum, qui Ienæ anno CIↃIↃCLXXXV. contigit, caſum, ubi uxor Thuringica lanii cujuſdam, caput vitulinum inter alia venale habebat; quod cum vetula quædam licitaretur, & quidem nullo ſerme pretio, recuſavit altera vendere. Verum vetula mutiens abiit, nemine mortalium mali quippiam propterea eventurum conjiciente. Nihilo minus accidit, ut venditrix mox inſequenti tempore magnum capitis dolorem ſentiret, qua de cauſa (quia indies dolores intra cranium augebantur) experientiſſimus DN. D. SLEVOGTIUS h. t. Prof. Ienenſ. in conſilium ſuit vocatus, qui contulit, quod potuit. Irritus vero labor erat, naturalia eaque ordinaria adhibere remedia, cum omnia in ægrotante præter naturæ ordinem fierent. Excernebat enim miſera illa aliquo die magnam cerebri copiam per aurem ſiniſtram, ſine ulla ruptura vel luxatione in ea commiſſis. Habebatur tale excrementum primum pro cerebro humano, re vero curatius conſiderata, & cum DN. D. STAHLIO, t. t. ibidem commorante, perpenſa, agnoſcebatur vitulinum eſſe, idque eo certius, quo citius multa etiam oſſicula, caput vitulinum conſtituentia, ejiciebantur. Fecit Satanas hos ludos per aliquot menſes, quibus elapſis, uxor lanionis in integrum reſtituta & in hodiernum fortaſſe adhuc diem Ienæ inter vivos degit. Denique ſeptimum indicium magici morbi eſt, quandocunque remedia, præſentiſſimæ cæteroquin virtutis, contra dolores, convulſiones, ſpaſmos, omnem exuunt efficaciam, & nullum relioquunt effectum.

§. XXV. Diximus ſuperiori loco, infallibilem morbi ab incantatione orti notam eſſe, quando multæ artificioſæ & peregrinæ res ex inſuetis locis excludun-tur. Conſpicimus enim hoc pacto manifeſto ipſius diaboli opera. Res certe eſt ſtupenda, & quæ excedit omnem humanum captum, unde valde difficile eſt, in modum penetrare quo diabolus talia conficiat. Plurimi quidem in ea opioione verſantur, ac ſi diabolos tunc & ægrotorum & adſtantium oculis præſtigias atque offutias objiciat: verum hic faſcinatio, quæ ſaltim eſt turbata imaginatio, non habet locum, adſunt enim corpora vera, quæ immenſos dolores & cruciatus pariunt, hi, poſt excretionem earum rerum evaneſcunt, immo ſæpius adhuc in ipſo ſecto cadavere poſt mortem talia reperiuntur, teſte hiſtoria ex LANGIO modo citata. Quæſtio tantum eſt: quomodo diabolus ejuſmodi res aliunde, ipſis ioſciis, poſſit transferre in eorum corpora? Verum enim verm ſi, in re tam cognitu difficili, conjecturis iodulgere licet, vero eſt ſimillimum, diabolum immediate non loco movere hæc corpora, ſed hoc ipſum præſtare, mediantibus ſagis & veneficis. Exiſtimo enim, diabolum, ad hujuſmodi res mirabiles in corpora immittendas, loco inſtrumenti uti ſagis, in quarum non modo voluntatem & phantaſiam, ſed in ipſos ſpiritus animales artuſque potentiam habet. Hæ in illis actibus ſeſe habent pure paſſive. Unde exiſtimamus, ipſum diabolum regere, mira ſagacitate ac artificio, earum artus, ut in corpora talia immittere poſſint. Quam prodigioſa & mirabilia opera, magna ſagacitate & manuum celeritate, efficiant *circulatores* & agyrtæ, etiam in vulgus notum eſt. Ad confirmationem ſententiæ maxime illud accedit, quod, facta accurata exploratio doceat, hos morbos à ſagis plerumque domeſticis & vicinis introductos eſſe, quæ, ceu inſtrumenta, ſi fuerint ad rogum damnatæ & concrematæ, morbi ceſſarunt, cum tamen dæmon ſemper ſuperſtes ſit. Qua de re legi meretur JOH. BODINUS *in confut. operis Wieri pag.* 580. Deinceps exiſtimamus, tunc temporis, quando gravi ſopore ſepulti jacent ægroti, id ipſum fieri. Ipſe quoque diabolus efficere poteſt, ne homines hoc ſentiant, vel videant. Legimus etiam exempla à MERCKLINO aliiſque notata, ubi ipſi ægroti faſſi fuerunt, ſagas noctu acceſſiſſe, & ipſos cruciaſſe. Ulterius memorabile eſt, ſi conferimus extraordinarias haſce hiſtorias, utplurimum perſonas, quibus tales res, magico actu, fuerunt immiſſæ, fuiſſe infantes, pueros, adoleſcentes, fœminas juniores, in quibus ſolidæ partes cutiſque valde flexiles & dilatabiles exiſtunt.

§. XXVI. Eſſent jam quoque adjicienda quædam, quæ facerent ad curam talium morborum. Verum cum & propria in iis experientia deſit, nec non modus operandi antimagicorum plane nobis ſit incognitus, merito hæc prætermittimus. Notum alias eſt, quod nonnulla ex triplici regno deſumta, adverſus magicos morbos undique celebrentur, & famoſiſſima exiſtant, ex quorum claſſe ſunt herba lunariæ, flores hyperici, adianthum aureum, antirrhinum, betula, viſcus coryli, verbena, ſtercus humanum, aſſa fœtida, mercurius vivus, quorum applicatione per fumigationem, ſuppoſitionem, appoſitionem, balneationem, internoque etiam uſu, ſanare hos morbos tentant. Verum an ſucceſſus reſpondeat, determinare hic non poſſumus. Cum Chriſto commendamus jejunium & preces: ſique ſubjectum eſt melancholicum, venæ ſectiones, motum, nitri, ſalium volatilium & evacuantium uſum ſuademus, perſuaſi, hiſce ſæpeous mero ſpectrorum apparitiones, quibus nonnulli perpetuo exercentur, ceſſare; immo ſcribimus experti, nonnunquam ceſſaſſe. Si immodicæ artuum præſto ſunt vibrationes & contorſiones, antiſpaſmodica non erunt ſine inſigni fructu atque effectu.

§. XXVII. Coronidis loco monendum eſt, dæmones hodie non tanto imperio tantaque poteſtate uti in rerum naturalium ordinem, ipſumque genus humanum,

quanta

Digitized by Google

quanta olim polluerunt. Quod vel inde apparet, quod noſtris temporibus ſpectra, obſeſſiones, incantationes, aliæque hujus generis præſtigiæ, rariores ſint, quam olim, quum Chriſto iter facienti ubique occurrerent. Cujus rei rationem optime expediunt antiqui Patres, qui miro conſenſu obſervant, dæmonum ludibria, ex quo Chriſtus advenit, magna ex parte evanuiſſe. Hinc ATHANASIUS *de incarnatione Verbi DEI cap. 47. p. 88. Et vero*, inquit, *olim quidem omnia dolis oraculorum plena erant, falſaque hominum opinione, Delphorum, Dodonæ, Boetiæ, Lyciæ, Lybiæ, Ægypti & Cabirorum oracula, nec non Pythiæ omnibus admirationi erant: nunc autem, ex quo Chriſtus ubique prædicari cæpit, penitus defecit illorum inſania, nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Olim dæmones, variis ſpectris, hominum mentes decipiebant, fontibuſque & fluviis, lignis aut lapidibus inſidentes ſtultos mortales præſtigiis percellebant: jam vero, poſt divinum Verbi adventum, evanuerunt hujuſmodi fallaciæ.* Idem teſtatur JUSTINUS MARTYR, in *Dialogo cum Tryphone Judæo p.* 149. DIONYSIUS ALEXANDRINUS *apud* EUSEB. *lib. VII. H. E. cap.* 10. Quin ex ipſis paganis PLUTARCHUS, dum ſingulari libro in cauſas deficientium oraculorum inquiſivit, ſatis docuit, dæmones jam ſua ætate priſtinam, qua pollebant, potentiam, magna ex parte, perdidiſſe. Et ita merito fieri oportuit. Miſſus enim eſt Chriſtus, ut Satanæ opera deſtrueret, humanumque genus io priſtinam vindicaret libertatem. Hinc, ut clarius rem exprimamus, vinctus jam & magis ligatus eſt cacodæmon, ejuſque operationes in humanum genus multo ſunt hodie, quam olim, adſtrictiores. Neque dubitamus, fore, ut in poſterum ejus potentia ludibriaque magis magiſque evaneſcant. Clarior enim lux veritatis ubique in animis hominum cœpit exſplendeſcere, florent artes & ſcienriæ, rationis cultura ubique accuratiſſime ſuſcipitur. Quinimmo beatum iſtud millennium, quod multi tam anxie exſpectant, & de quo tanta ſunt inter Theologos ſententiarum divortia, ſacra docente ſcriptura, Apocal. XX. 2. in nulla re alia conſiſtit, quam in ligatione diaboli per mille annos.

D E

TEMPERAMENTO FUNDAMENTO

MORUM ET MORBORUM IN GENTIBUS.

PROOEMIUM.

Cognitio ſui ipſius ex omni ſcientiarum genere pulcherrima dicenda.

SI ulla ex omni ſcientiarum genere pulcherrima eſt, & utilitate tam Philoſopho quam Medico ſe commendas, ea certe dicenda eſt, quæ cognitionem ſui, omniumque gentium tractat. Maxima ſapientiæ pars à veneranda antiquitate conſtanter olim habita eſt cognitio ſui ipſius, nec ſine ratione. Quid enim eximius, quid pulchrius, quam œconomiam ſui corporis noſſe, & ex hac futuras ægritudines, vel quid noceat, vel proſit ſanitati, exquiſite ſcire? Excellentius vero eſt, ex illo nexu, qui eſt inter ſanguinis motum & ſpiritualem animæ vim cognoſcere ſui ipſius, imo aliorum hominum propenſiones, mores, affectus, ingenii vires, nec non virtutes & vitia. Verum enim vero quam nobilis & utilis hæc doctrina eſt, tam neglecta adhuc & ignorantiæ tenebris immerſa reperitur. Muneris eſſet eorum, qui moralium ſcientiam agitant, hæc ſolide ſcite que ſcrutari, fundamento autem deſtituti, videlicet phyſico-medica doctrina de temperamentis nihil laude dignum hactenus præſtiterunt. Medici itaque & philoſophici potiſſimum negotii erit, virtutes vitiaque, aut potius virtutum vitiorumque ſemina ſingulis innata nationibus accurate ſubtiliterque ex ſanguinis circulo, cœli rigore & clementia ſolique natura & victus ratione penſitare. Suſcepi itaque id laboris, & in præſenti diſſertatione breviter ſtrictimque, ſolide tamen, ut arbitror, exponam: fundamentum morum, morborum, & diverſitatis animorum originaliter in ſanguinis circulo, ſive, ut veteres loqui amant, in temperamento contineri.

Quid oporteat medicos & philoſophos circa virtutum vitiorumque ſemina ſingulis innata nationibus.

Hominum mores diverſiſſimi & diſſidentes eorum ad virtutem & vitia propenſiones.

I. DIverſiſſimos eſſe hominum mores, diſſidenteſque eorum ad virtutes & vitia propenſiones, diſtinctas quoque ingenii vires, res extra omnem dubitationem poſita eſt. Quis enim ignorat morum animorumque difformitatem in ſingulis fere hominibus? quem latet, ſingulas nationes & gentes virtutibus, vitiis, moribus, ingenioque diſtinctas eſſe? Neque recens obſervatio eſt, ſecundum ætates cujuſvis hominis animum indolemque, nec non propenſionem ad virtutes & vitia demutari. Aëris clementia & victus tenuis & laudabilis longe alios mores vireſque ingenii ingenerat animo, quam craſſa diæta cœlumque rigidum. Stupenda & maximi momenti hæc res eſt, animi vim atque ἐνέργειαν ſic variare, varieque diſponi pro phyſicarum cauſarum differenti ratione, id quod inquirere jam noſter labor erit.

Homo eſt creatura mixta conſtans duplici ſubſtantia diſtincta.

II. Ut autem hæc omnia clarius intelligantur, placet ab ovo repetere quaſi ea, quæ ad negotium noſtrum ſpectant. Agnoſcimus nempe hominem eſſe creaturam mixtam i. e. conſtare ſubſtantia duplici diſtiroctiſſima, quarum altera eſt omnis materiæ atque extenſionis expers, rerum conſcia, libere agens, judicans, impreſſionum capaciſſima; altera eſt corpus organicum, artificioſiſſime ſecundum leges mechanico-ſtaticas conſtructum ad varios motus edendos, qui vitales audiunt, durationem corpori ad corruptionem alias propenſo præſtantes. In intima & arctiſſima hac unione principii ſpiritualis & organici corporis genuina hominis eſſentia verſatur. Et quamvis diſtincta ſit anima ſecundum operationes ſuas, quæ in cognitione, judicio agendique libertate conſiſtunt, à corporis eſſentia atque operationibus, quæ motu

continentur, placuit tamen Divino conditori, ut corpus recipiat ab anima ſecundum ejus operationes multas impreſſiones, & rurſus ipſa anima à motu corporis fluidarum maxime ejus partium. Manifeſtum documentum habemus operationis animæ in artuum motu, dum à certa cogitatione, idea & arbitrio hominis manus vel pedes certa menſura & proportione determinata motus ſuos edunt. Teſtantur quoque animæ perverſæ erroneæque cogitationes, vel animi paſſiones, nec non impreſſiones phantaſiæ, quanta turbatio motuum vitalium in corpore, imo, ſtructuræ in partibus ſolidis immutatio ſuccedat. Ex adverſo certum eſt, motus ſanguinis & humorum, qui à cauſis mere neceſſariis, phyſicis, corporis externis, aëre, æthere, alimentis dependent, varias & mirificas impreſſiones in anima efficere, ejuſque operationes varie diſponere atque determinare, quod ipſum jam in præſenti tractatione fuſius explicare inſtituti noſtri erit. Quomodo vero hæc operatio fiat ſpiritualis principii in corpus, & qua ratione idealis & immaterialis actus, ſicuti eſt cogitatio, & judicium motus partium ſolidarum & fluidarum certa menſura & gradu diſponere, & rurſus, quomodo hi ipſi animam in ſuis operationibus adficere atque determinare poſſint, res ultra limites intellectus & captus humani poſita eſt, interim tamen veriſſima.

Corpus recipit ab anima multas impreſſiones & contra.

Aſt quomodo id fiat, difficile eſt dictu.

Duplex in anima via. III. Admittimus vero in anima duplicem viam, qua datur ingreſſus eam diſponendi, perficiendi & cultiorem reddendi. *Prima.* Prima eſt per impreſſiones immateriales, quæ fiunt inſtitutione, conſuetudine, educatione, unde harum rerum maxima vis eſt rectam rationem moresque optimos efformandi in homine. *Altera.* Altera via eſt per ipſum corpus noſtrum ejuſque fluidas in motu exiſtentes partes, quæ quid valeant in immutandis hominum moribus & animis, ulterius excutiemus.

Locus Hippocratis in eum finem allegatus. IV. Elegans locus, qui meretur trutinari circa hanc rem, extat apud HIPPOCRATEM *l.* 1. *de diæt.* §. 21. *Anima*, inquit, *eadem eſt in omnibus hominibus, corpus tamen uniuscujuſvis differt, anima ſemper ſibi ſimilis eſt, & in majore & minore non alteratur, neque per naturam neque per neceſſitatem, corpus autem nunquam idem in ullo aliquo eſt, neque ſecundum naturam neque ex neceſſitate, propterea quod paſſim ſecernatur in omnia, partim miſceatur ad omnia.* Vult nempe ſapientiſſimus Senex, unam eandemque eſſe eſſentiam animæ in omnibus hominibus, & eam in ſe nulli corruptioni vel alterationi materiali eſſe obnoxiam, cui corpus ex variis elementis compoſitum patet. *Quare anima in uno ſit ſapientior, quam in altero.* Quod itaque anima in uno homine ſapientior ſit, quam in altero, id ejus eſſentiæ, quæ eadem natura in omnibus eſt, non tribuendum, ſed vel inſtitutioni ſive rationi alterius, vel ipſi corpori, in quo habitat, eſt adſcribendum. Optime enim HIPPOCRATES: *Magni refert, quali in corpore animi locati ſunt, multa enim in corpore exiſtunt, quæ acuunt mentem, multa quæ obtundunt.*

Diverſa natura corporis diverſos mores progignit. V. Diverſam naturam corporis diverſos mores progignere, antiquiſſima Medicorum & Philoſophorum eſt ſententia. Quod mores ſequantur temperamentum corporis, GALENUS peculiari libello tractavit. Quid vero intellexerint per temperamentum, quod etiam naturam & complexionem vocarunt, paulo accuratius explicandum eſt. *Quid per temperamentum intellexerint.* Tenendum vero ante omnia eſt, aliud eſſe temperamentum mixti, aliud vivi corporis, illud omnibus etiam non organicis & inanimatis competit, hoc tantum de vivis prædicatur organica ſtructura & anima præditis. *Temperamentum mixti. Veteres quatuor ſtatuebant elementa.* Etenim temperamentum mixti reſpicit tantum commixtionem elementorum ſive partium corpus conſtituentium. Elementa videlicet Veteres quatuor ſtatuebant, quæ & nos admittimus, modo pro igne fluidum æthereum activiſſimum ponatur, nec primariæ concretiones horum, ſal nempe & ſulphur, quæ Chymicorum principia audiunt, melioris explicationis ergo excludantur. Prout itaque corpora ex hiſce varie mixta ſunt, dicuntur temperata vel intemperata, calidum vel frigidum effectum producentia. *Temperamentum vivi corporis.* Aliter vero res ſe habet cum temperamento vivi corporis, ubi non tam ad materiam ſive elementorum commixtionem reſpiciendum eſt, ſed potius ad ipſum motum tam progreſſivum quam inteſtinum, partiumque ſolidarum impulſum, qui dicti motus vitam abſolvunt. Nam ſine hiſce vita ſubſiſtere nequit, hiſque deſtructis ceſſat. Quandocunque itaque Veteres naturæ & temperamenti mentionem injiciunt, ipſiſque certos aſſignant effectus, interpretandum hoc eſt de circulo ſanguinis & humorum per varios minutiſſimoſque corporis noſtri tubulos. Hic enim præcipuus & vitalis ille motus eſt, ex quo ceu fonte omnes, qui fiunt in corpore effectus, explicari debent. In eo omnis natura & mechaniſmus corporis individui conſiſtit.

VI. Tradito ſic conceptu de temperamento hominis, intelligi jam facile poterit ille canon philoſophico-medicus maximi momenti: quale temperamentum i. e. qualis circulus ſanguinis & fluidorum in individuo, tales animi mores, inclinationes & ingenii vires. Sanguinem afficere animum & animam noſtram, jamdudum HIPPOCRATES ſapientiſſimus teſtatus eſt, qui *lib. de flat.* §. 20. inquit: *Opinor inter omnia, quæ in corpore ſunt, nihil magis ad prudentiam conferre quam ſanguinem, qui ergo cum in conſtanti habitu perſiſtit, conſiſtit & prudentia; ſanguine vero permutato, concidit etiam prudentia. Videmus id in temulentis per ebrietatem, ubi aucto repente ſanguine percellitur animus & in animo prudentia, ſiunt præſentium malorum obliviosi, & futurorum bonorum ſpe beantur.* Et ſcribit porro: *poſſem plura congerere, in quibus ſanguinis permutationes animi quoque prudentiam permutant.* Et in *lib.* 1. *de diæt.* totus fere in eo eſt, ut demonſtret ex temperatura vel intemperantia corporis animi ſapientiam & deſipientiam procedere, dum §. 29. prodidit: *quando in corpore elementa temperamentum acceperunt, ſapientiſſimi ſiunt homines.* Et notabile eſt, quod prodidit DEMOCRITUS in quadam ad HIPPOCRATEM epiſtola: *Augeſcit*, inquit, *intelligentia præſente ſanguine, cujus providentiam habere, honeſtum eſt eos, qui recte ſentiunt. At ubi corporis habitus ægrotat, nec mens ipſa alacritatem habet ad virtutis meditationem, morbus præſens animum vehementer obſcurat, & intelligentiam in conſenſum trahit.* Quid etiam manifeſtius eſt, quam in febribus vel à nimia vini ſpirituoſi copia rationem humanam turbari & prudentiam ad tempus perire, multaſque aberrationes in intellectu fieri?

Hippocrates teſtatur ſanguinem afficere animum & animam.

Sententia Democriti.

Eſt convenientia quædam inter motus ſanguinis & animæ. Quod exemplum probat cholerici. VII. Ut autem res clarius pateat, ſciendum eſt, animam maxime inſtituere operationes ſuas ſecundum impreſſiones, quas accipit à circulo ſanguinis, adeo ut convenientia quædam inter motus ſanguinis & animæ obſervetur. In cholerico, qui ſanguinem calidum & tenuem in venis fovet, dum is celeriter per cerebri membranas circulatur, diſponit ejus animum ad omnes

celeres

celeres præcipites impetuoſaſque actiones e. g. ad iram, audaciam, impatientiam, temeritatem, rixas, vehementiam in amore & odio, præcipitantiam in dictis & factis, ſeditionem & quæ ſunt hujus generis alia.

Melancholici.

Quandocunque vero in ſic dictis melancholicis ſanguis craſſior & ſpiſſior per cerebri membranarum vaſa impeditius & difficilius tardiuſque procedit, in animo exſurgunt ideæ, quæ cum tali ſpecie motus ſimilitudinem quandam fovent, unde ipſi trepidi, timidi, triſtes ſunt, tardi in expediendis negotiis, & in ſententia dicenda perpetuo lenti, anxii, ſuſpicioſi, diffidentes, & facile deſperant de rerum ſucceſſu. Porro valde diſpoſiti ſunt ad terrorem, timorem, utpote dicti hi affectus omnes convenientiam amant cum tardo & languido ſanguinis motu.

Ut & homines hilari ingenio.

Aliter ſe res habet in iis corporibus, ubi fluores bene temperati fluidique blande & ſine ulla moleſtia vel obſtaculo fibras & vaſa pertranſeunt, cerebrique ſinus percurrunt. Talis ſanguinis motus reddit homines ſecuros, nimia cura, angore vacuos, adeo ut etiam ad negligentiam, incuriam, inconſideratas actiones propendeant. Præterea læti hilares ſunt, prompti alacres. Sanguis vero nimia ſeroſitate abundans & ſegniter circumvolutus pigros, ſomnolentos, otioſos, inertes, timidos etiam & torpidos homines format.

Vitia derivantur ex temperamento.

VIII. Vitiorum γένεσιν ex temperamento etiam derivare atque deducere expeditiſſimum eſt. Obſervamus, ſuperbiam, arrogantiam, jactantiam, ambitionem quam maxime familiares eſſe cholericis, ubi cum fervore & celeritate trajicitur ſanguis per caput, utpote dicti hi affectus ſimiliter fiunt cum quadam intenſione & aucta vi animi. Quibus vero placide & tranquille & cum quodam delectationis ſenſu ſanguis transfluit fibras ſenſoriaque corporis, hi mirifice amant omne, quicquid ſenſibus gratum acceptumque eſt, ideoque voluptates, delicias in victu & amictu ſectantur, venere delectantur, comœdias, ludos, muſicam, dulces & gratos cibos & vinum optimum æſtimant. Ubicunque vero fluidorum per fibras & vaſa curſus difficilis, tardus & cum quadam moleſtia fit, ibi tenax retinendi libido, quæ avaritiæ nomine venit, turpiter regnare ſolet.

Differentia ætatis ad diverſa vitia proclivis.

Perſpicua jam ex dictis erit ratio, cur avaritia ſenectutis, voluptas juventutis, ambitio virilis ætatis perquam familiare vitium ſit. Neminem enim Medicorum latet, in ſenibus viſcidum & craſſum eſſe ſanguinem, tardumque ejus progreſſum, in juvenibus contra fluidum & facilem ejus circuitum, in viris impetuoſum & celerem eſſe.

Ingenii vires ex eodem fundamento proveniunt, ac vitia.

IX. Detectis ſic vitiorum cardinalibus tribus fontibus ex temperamenti varietate, diſpiciendum jam eſt, an ingenii vires ſimiliter ex eodem fundamento depromi poſſint? Et certe res in aprico eſt. Conſpicimus nempe, aptiſſimos ad ſtudia, ad res celerrime comprehendendas inveniendas & proferendas adeoque excellentiſſimi ingenii eſſe eos, qui ſanguinem ſubtilem ſpirituoſum & talem, qui ſatis prompte & vegete movetur, in corpore alunt; utpote ii rerum ideas, quæ fundamentum ſcientiarum ſunt, facillime capiunt, rurſus inveniunt, eaſque combinare ſciunt. Tali vero ingenio carent, ſed judicio contrapollent melancholici, quibus ſanguinis motus per cerebrum tardior. Hi enim pauciores ſed fixiores habent ideas, majorique cura, patientia & induſtria eas invicem comparant & conferunt, in quo vera judicii ratio continetur. Non inepte inde à Veteribus & jam olim ab Aristotele dictum: melancholicos eſſe ſapientiſſimos.

Melancholici à veteribus ſapientiſſimi dicti.

Memoria vero abundant, parciori tamen judicio fruuntur ii, quos ſanguineos vel phlegmaticos dicimus. Gaudet enim memoria ſive retentio idearum temperato cerebro, i. e. temperato dulci roſcido ſucco imbuto, unde judicium, quod in ſicco habitat, non tanto in gradu in ipſis obſervatur.

Ad quæ ſtudia melancholici magis ſunt diſpoſiti.

Clariſſimum jam erit ex dictis, cur melancholici magis diſpoſiti ſint ad eas diſciplinas, quæ judicio, patientia & aſſiduitate egent, v. gr. ad mathematicas ſcientias, philoſophiæ naturalis & medicinæ, theologiæ profundioris & myſticæ ſtudium, ad conſilia danda in bello & pace, & ad jus adminiſtrandum.

Ad quæ cholerici.

Patet porro ex dictis, cur cholerici ad exercitia corporis facienda, ad diſciplinas militares addiſcendas, ad diſputandum, refutandum, dubitationes proferendas, reformandas doctrinas, libros conficiendos ſint aptiſſimi.

Et ſanguinei.

Sanguinei ob memoriæ felicitatem varii generis linguas celerrime addiſcunt & ad genealogiæ, hiſtoriæ, geoprahiæ ſtudium, recitationem concionum orationumque valde ſunt idonei.

X. Non exiguus hujus doctrinæ uſus quoque eſt ipſa in politica ſive republica adminiſtranda.

Ad quænam negotia melancholici ſunt eligendi.

Prudenter enim ille Princeps facit, qui videlicet cameralibus negotiis & collegiis, quæ conſulendi, deliberandi, judicandi poteſtate inſtructa ſunt, præficit melancholicum.

Cholerici.

Ad obeundas vero legationes, ad ducis militum munus, ad profeſſoris officium, ad oratorem longe magis quadrabit cholericus.

Sanguinei. Phlegmatici.

Ad aulicam vero, politicam vitam, ad concionatorem, hiſtoriarum doctorem aptiſſimi erunt ſanguinei. Phlegmatici ſanguinem ſeroſum agilitate deſtitutum poſſident, hinc ad ſtudia & ingenii virtutes atque bonas artes plane ſunt inepti, unde tales homines ad militiam, ad ſervitia, ad operarias rudes artes ſunt telegandi.

Mores pravi & boni melancholicorum.

XI. Placet jam ulterius vitia & mores pravos & bonos ex dictis temperamentis recenſere. Obſervamus nempe melancholicos taciturnos, ſecretorum capaces, pertinaces tamen & ſuſpicioſos, moribus graves, vitam ſedentariam amantes, celebritatem fugientes, invidos, ſorditiem amantes, delicias reſpuentes.

Cholericorum.

Cholerici ad alios fallendos, circumveniendos valde apti, ingenioſi, non facile ferunt ſuperiorem, ad ſeditionem, certamina, inimicitias prompti ſunt, facile iraſcuntur, vindictæ cupidi, quem amant vehementer amant, quem odio habent vehementer hunc perſequuntur.

Sanguineorum.

Sanguinei contra ad luxum, voluptates, ad magnificentiam, pecunias conſumendas valde prompti, injuriarum oblivioſi, benigni, mites, affabiles, ſuaves, in converſatione inconſtantes, leves, petulantes, novarum rerum cupidi, arcanorum propalatores, potatores, luſores, veneri addicti, non ſuſpicioſi, facile fidunt.

Phlegmaticorum.

Phlegmatici ſubdoli, timidi, ſordidi, crudeles, ſuſpicioſi, honorum non amantes, humilis & abjecti animi.

XII. Perſpeximus hactenus mores & vitia, quatenus proveniunt ex ſanguinis motu celeriore, tardiore, moderato & imbecilliore. Verum enim vero cum in mechanicis non modo ad virtutem moventis ipſiuſque motus gradum reſpiciendum ſit, ſed & ad mobile & ad mobilis materiæ magnitudinem, hinc etiam non inconſultum erit, effectus circuli ſanguinis, qui ab ejus copia vel ejus paucitate fit, in animo modificando deſcribere. Nam uti longe alia eſt ratio aliuſque effectus iſtius motus, ubi mobilis

major

major moles & copia eſt, quam ubi minor ejus quantitas: ita etiam in corpore redundat alia virtus in animum ex motu ſanguinis copioſi, alia ex motu paucioris, ideoque obſervamus, ſi cholericus ſanguine abundat, omnes ejus animi actiones vehementiores atque impotentiores eſſe. Quare majus robur, vigor, animoſitas, virtus, generoſitas, ſoliditas animo increſcit, quæ omnia remittunt, ſi exilior ſit ſanguinis in venis copia. In melancholicis copioſus & craſſior ſanguis hærens in cerebri anfractuoſis tubulis, majorem fixitatem idearum, ſpeculationem de rebus profundiorem majoremque conſtantiam imo pertinaciam producit, ac ſi parcior ejus quantitas, tunc timor locum habet. Paſſiones quoque magis in ſanguineis creſcunt ſub copia ſanguinis quam ſub ejus defectu, utpote hic facit timidos, minus fortes, fluctuantes, inconſtantes.

Effectus cholerici ſanguine abundantis.

Melancholici.

Sanguinei.

Ætas alterat fibras corporis.

XIII. Ulterius edocet experientia, ſub mutatione ætatis, quæ mirifice alterat fibras corporis, quæ motus inſtrumentum ſunt, varias mutationes non modo in corporibus, ſed etiam ratione morum, inclinationum, virtutum, vitiorumque contingere. Prima ætas ordinario multas actiones communes habet cum phlegmaticis & ſanguineis. Pueri enim & adoleſcentes voluptatibus gaudent, cura ſunt vacui, otio & ſomno indulgent, ſunt negligentes, incauti, dulcibus delectantur, memoriaque gaudent. Ratio in procinctu eſt; partium quippe ſolidarum fibræ motrices, quæ fluida impellunt, laxiores & humidiores ſunt, ſanguis vero cum ſero roſcidus, dulce, temperatum & fluxile eſt. In juvenili & virili ætate creſcit ſpirituum copia, humorum adeſt acredo, fibræ muſculorum ſtrictiores, ſicciores, ſenſibilioreſque evadunt, unde majori robore pollent fluida impellendi. Qua de cauſa ambitio, ardor animi, ingenii vigor, ad agendum promptitudo, audacia, ſuperbia hac in ætate regnare ſolent. Senes vero ob fibrarum duritiem & immobilitatem ſpirituum & virium decrementum, humorumque craſſitiem, circuitum ſanguinis poſſident tardiorem, unde hi timidi, pertinaces, avari ſunt, vitam item ſedentariam diligunt, voluptatem ſpernunt, judicii robore abundant, ſomno carent.

Mores puerorum & adoleſcentium.

Juvenum & virorum.

Senum.

XIV. At vero non tantum ætates, quæ magnam differentiam corpori inferunt, mutant hominum mores, verum etiam ipſe aer, ipſe victus diverſus plane alios ingenerat animo mores & diſſidentes propenſiones. Unde curioſa eſt obſervatio, ratione plagarum & climatum mundi non modo corpora, ſed & penitus mores ac animos gentium mirifice inter ſe differre. Ad comprobandam hanc ſententiam, in medium placet adducere autoritates clariſſimorum virorum. VEGETIUS *l. 1. c. 2.* prodidit: *plagam cœli non tantum ad robur corporum, ſed animorum quoque plurimum valere.* Cui non abſimile BALDI *JCti* dictum: *Ingenia hominum fieri deteriora vel meliora ex aëris diſpoſitione.* Eo ſpectat CURTIUS *l. 8. Ingenia ubique locorum ſitus formant*, & POLYBIUS *l. 4. Ita natura comparatum eſt, ut cœlo habitationis conſimiles evadamus.* Et ARISTOTELES *Problem. 4. §. 14. Optima temperies aëris non corpori ſolum, verum etiam hominis intelligentiæ prodeſt, deceſſus autem omnes ut corporis, ita etiam mentis temperamentum pervertunt.* SENECA *in conſol. ad Helv. l. 1. c. 6. Ingenia hominum ad ſimilitudinem cœli ſunt formata.*

Aer & victus diverſos alios ingenerant animo mores.

Quod affirmant ſententiæ quorundam.

Aër maxime immutat ingenia & corpora.

XV. Aërem vero, qui ſub climatibus & plagis variat, tanta gaudere potentia ingenia corporaque immutandi, rationi admodum conveniens eſt. Aër enim ſapienter ſcribente HIPPOCRATE *lib. de flat. §. 4. maximus eſt in omnibus, quæ corpori accidunt, & autor & dominus*, utpote ſpiritus ille eſt, quo vivimus & qui, ut HIPPOCRATES ait, *ſenſum & motum præſtat membris & prudentiam cordi ſubminiſtrat*, vid. *lib. de morbo ſacro* §. 8. Nam principium illud, quod movet artus & muſculos corporis, materiale, non aliud quam fluidum illud aëreo-æthereum elaſticum magnæ potentiæ eſt, quo nullum animal carere poteſt. Qualis itaque ſolet eſſe aër, tales & ſpiritus corporis, tales & partium ſolidarum & exinde fluidorum motus. Aër purus, ſerenus, liquidus, temperatus temperatum ſanguinis efficit motum & temperaturam corpori conciliat. Aer nimis frigidus & conſtrictus condenſat humores, duriores efficit ſolidas partes, adeoque robuſta corpora gignit. Nimis ſubtilis rarefactus & calidus nimium diſſipat humidum, exſiccat fibras, & corpora imbecilliora ſiccioraque reddit. Cœlum turbidum, aër craſſus, humorum redundantiam impuritatem & motuum languorem cauſatur.

Qualis aër tales ſpiritus corporis.

Effectus aëris diverſi.

XVI. Ut autem hæc illuſtriora evadant, & melius ſtabiliatur noſtra ſententia, experientiam optimam veritatis parentem conſulere placet. Et primum illos populos conſiderabimus, qui in plagis ſibi oppoſitis, natura diſtinctiſſimis, habitant. Notum eſt ex phyſicis geographicis, cœlum ſeptentrionalium regionum eſſe frigidiſſimum, aërem valde rigidum & condenſatum, in plaga vero meridionali & juxta æquatorem aërem eſſe calidiſſimum valde ſubtilem atque rarefactum. Jam videbimus, quomodo differant corpora & ingenia in diverſis hiſce plagis viventia. Audiamus autem VITRUVIUM, qui in hac re declaranda inprimis egregius fuit. Hic *lib.* VI. *c.* I. ſcribit: *ſub ſeptentrionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo & ruffo, oculis cæſiis, ſanguine multo, quoniam ab humoris plenitudine cœlique refrigerationibus ſunt conformati. Qui autem ſunt proximi ad axem meridianam (hyperbolice Zonam torridam vocant) ſubjectique ſolis curſui, brevioribus corporibus, colore fuſco, criſpo capillo, oculis nigris, cruribus invalidis, ſanguine exiguo, ſolis impetu perficiuntur.* Hæc de corporis diſpoſitione & habitu. De animo idem adjicit; *in meridianis regionibus propter ſanguinis exiguitatem timidiores naſci, tolerantiores vero ardoris febrium, quod illa corpora cum fervore ſint nutrita.* Et interjectis nonnullis: *propter tenuitatem cœli meridianæ nationes ex acuto fervore mente expeditius celeriuſque moventur ad conſiliorum cogitationes, ſeptentrionales vero nationes infuſa craſſitudine cœli propter obſtantiam aëris humore refrigorata ſtupentes habent mentes.*

In plaga ſeptentrionali frigidiſſimus aer in meridionali calidiſſimus.

Sententia Vitruvii de corporis diſpoſitione.

Ut & de animo.

XVII. Recenſemus vero inter ſeptentrionales inprimis Suecos, Norwegos, Danos, Lithuanos, Livonos, Moſcovitas, Anglos & Scotos. De hiſce populis obſervamus, quod habeant corpora procera, obeſa, robuſta, coloris candidi oſſaque magna. Aer quippe frigidus conſtrictus externe corpora ambiens, impedit exhalationem humidi & calidi, in quo vita & nutritio conſiſtit. Præterea ſtrictiores efficiendo poros ſolida & dura membra reddit, compingendo invicem partes, unde robur & durities fibris accedit, pinguedo non diſſipatur, ſanguis colligitur, & ſucculenta fiunt corpora candidi coloris, qui frigiditatis ſignum eſt; nam nimius calor adurendo candorem extinguit.

Quinam ſint ſeptentrionales gentes.

Eorum corpora.

Illorum animo.

XVIII. Propter ingens corporum robur, ſanguiniſque copiam & vires unitas, fortes

&

Digitized by Google

& bellicoſi ſunt hi populi, metus enim fit ex minori ſanguinis copia & ſpirituum. Egregia ſunt, quæ circa hanc rem annotat ARISTOTELES, *l. 2. de part. c. 4.* ita ſcribens: *Quorum animalium ſanguis fibris multis & craſſis refertus, illa animoſa & furibunda ſunt; ſolida vero omnia, quando calefacta ſunt, vehementiſſime calefaciunt. ex quo fit, ut tauri & apri animoſi, iracundi furibundique ſint, ſanguis enim eorum fibris refertus eſt.* Robur corporis ſanguinis viriumque copia animo etiam infundunt robur, fervorem & audaciam, unde non meliores milites dantur populis, qui habitant ad ſeptentrionem. Elegans locus eſt, quem BODINUS haber in *method. hiſt.* ita ſcribens: *Imperia verſus auſtrum propagata ſemper fuerunt, vix ab auſtro verſus ſeptentrionem. Sic Aſſyrii Chaldæos, Medi Aſſyrios, Græci Perſas, Parthi Græcos, Romani Pœnos, Gothi Romanos, Turcæ Arabes, Tartari Turcas fregerunt. At Romani ultra Danubium progredi noluerunt. Galli ab Anglis ſæpe victi, Angli ab Scotis. Omitto Gothorum, Scytharum, Hunnorum incurſiones & infinitis ea res probari poteſt exemplis. Atque illud eſt, quod Prophetæ toties ab aquilone bella minentur, quod intelligendum eſt de iis, qui à gradu 45 uſque ad 75 habitant. Cæteri, qui ultra habitant, nimio frigore pereunt:* Addimus & hoc, quod horum populorum corpora aſpera & dura ad injurias aëris & tempeſtates non facile alterentur, & hinc labores ac vigilias ſuſtinere diutius poſſint. Sunt etiam ingenia eorum immanſueta. Præclare SENECA *de ira lib. 2. c. 16. In frigora ſeptentrionemque vergentibus immanſueta ſunt ingenia ſuoque, ut Poëta inquit, ſimillima cœlo.*

Septentrionum incolentes ſunt optimi milites.

XIX. Præterea ſeptentrionales gentes præ auſtralibus, & qui præcalidas regiones incolunt, hoc habent peculiare, quod ſint fœcundiores, longæviores quoque cæteris mortalibus. Notum eſt ex hiſtoricorum veterum monumentis, à ſeptentrione verſus auſtrum colonias ubique deductas & populos inde diſſeminatos. Fœcunditas enim ex ſanguinis laudabilis copia oritur, qui ſi præſens eſt, & ſuccum roſcidum ſeminalem abundantem ſuppeditat, & in matribus nutritium optimum ſuccum ſubminiſtrat, longævitas vero ex fibrarum robore ſpirituumque ac virium copia pendet. Obſervatione digniſſimum eſt, quod idem BODINUS *l. 3. theatri naturæ*, ſcribit, *in regionibus auſtralibus mulieres quadruplo numero ſuperare viros, in regionibus aquilonaribus virorum numerum aut ſuperare fœminas aut illis æquare.* Ratio eſt, quia mares à robuſtioribus, fœminæ ab imbecillioribus procreantur. Sic HERCULES fertiliſſimus mares ſuſcepit 72, unam tantum fœminam. ACHABUS Rex Samariæ 72 quoque liberos virilis ſexus, GEDEON Hebræorum Princeps filios 71, nullam omnino fœminam procreavit.

Septentrionales gentes ſunt longæviores & fœcundiores auſtralibus.

Unde fœcunditas. Unde longævitas.

XX. Notandum eſt, quod in ſeptentrione nati & educati non ita ſint malitioſi, quam auſtrales & calidarum regionum incolæ. Certe malitia in proceritate corporis minus moratur. Non male olim Cæſar Antonium & Dolabellam obeſiores minime timebat, Brutum vero & Caſſium, à quibus occiſus fuit, reformidabat. Quo fit, ut pene ab omni memoria Scythæ, Germani, Scoti, Helvetii ad cuſtodiam Principum fuerint adhibiti. Rationem ſi quærimus, hæc dari poterit: Malitia perficitur multis ſubtiliſſimis inventionibus & artibus, ad quas texendas opus eſt ingenio, ingenium vero poſcit ſpiritus ſubtiliſſimos, quibus ob inclementiam & rigiditatem aëris nationes hæ deſtituuntur. Quicquid enim corporibus hic accedit, menti decedit. Nam paulo ſtupidiores & non valde ingenioſi ſunt populi hi omnium conſenſu & experientia teſte præ auſtralibus ob ſpirituum & ſanguinis craſſitiem atque humores aduſtos. Eleganter enim ARISTOTELES *l. 2. de part. anim. c. 2.* dicit, *ſanguinem craſſiorem & calidiorem concurrere ad efficiendum robur, ſed non ad intelligentiam, tenuem vero obtinere vim pleniorem ſentiendi & intelligendi.*

Quare ſeptentrionales non ita ſint malitioſi, quam auſtrales.

Unde malitia.

XXI. Percurramus jam etiam auſtralium mores, qui ſicuti regiones, plane ſunt contrarii. Nam ſtatum & firmum manet hoc, cœli poſitionem corporibus habitum & ingenium indolemque dare. Per auſtrales vero intelligimus Afros, Barbaros, Arabes, Perſas, Ægypti populos, & qui ſub elevatione XXXV. gradus uſque ad æquatorem habitant. Hæ gentes, quoniam fruuntur cœlo tenui & ſubtiliſſimo calidiſſimoque aëre, ſanguinem valde acrem ſulphureum aduſtum habent, ubi nimius ardor humidum roſcidum ex corpore diſſipat, & ſpirituoſas partes, quæ ſtabilimentum virium ſunt, conſumit. Eam ob cauſam corpora minus plena & obeſa ſunt, ſed parva, ſicca, macilenta, debilia, coloris fuſci, oculis nigris, criſpo, duro & nigro capillo. Oſſa habent exiliora, tenuiora, quare ob imbecillitatem corporum minus ad militiam apti & laboribus injuriiſque aëris ſuſtinendis idonei, bellicoſi & fortes non ſunt, ſed timidi ob paucitatem ſanguinis & fibrarum, quibus vis eſt motrix, teneritudinem. LIPSIUS *in not. Senec.* ita ſcribit: *Hiſpani, Galli, Afri, Syriæque populi, molles bello, antequam legio viſatur, cedunt, opportuni ad iracundiam & agendum illis corporibus & animis delicias, luxum, opus ignorantibus, da diſciplinam, neceſſe erit nobis, Romanos repetere.*

Quinam per auſtrales intelligantur.

Quare illorum corpora minus ſint obeſa &c.

XXII. Ulterius auſtrales populi minus ſunt fœcundi, quia calor nimius diſſipat rorem dulcem, qui ſeminis materiam conſtituit, & infantis nutritioni inſervit. Eam ob cauſam videmus, fœminas Indiæ, Africæ, Ægypti non ultra duos vel tres parere liberos, quod etiam in auſtraliore Hiſpaniæ parte accidit. Salaces vero ſunt hi populi omnes, unde mares etiam in Hiſpania 16 etiam anno, & 14 fœminæ conjugium ineunt, & vaga libidine mire agitantur. Quæ ſalacitas fit ob acrimoniam lymphæ ſtimulantem humores, quippe ob æſtum prænimium acres & ſalſi fiunt; nec inepte ſalacitas à ſale derivatur. Inde olim ſacerdotes Ægyptii caſtiſſimi omni ſale abſtinebant & inſulſo pane utebantur. Venus etiam dicitur cum ſpuma nata.

Quare auſtrales minus ſint fœcundi.

Salacitas derivatur a ſale.

XXIII. Deinceps auſtrales populi his moribus præditi. Sunt ad rem attenti, timidi, crudeles, triſtes, ſolitarii, mollitiarum ſtudioſi, ſtupidi. Sanguis nempe nimio calore aduſtus craſſius fit & iners, & ſpiritibus diſſipatis motus fit tardior & imbecillior fluorum, unde fluit dictorum vitiorum origo. Sunt vero infidi, aſtuti, malitioſi, inconſtantes ob ſpirituum nimiam tenuitatem & mobilitatem. LIVIUS *l. 3. dec. 5.* dicit, *Afram gentem ad omnem auram ſpe mobili & infida mente exiſtere.* Et VIRGILIO *l. 1. Æneid.* Tyrii, qui Afri ſunt, *bilingues* i. e. fallaces vocantur, ut explicat SERVIUS ad verſ. illum:

Quippe domum timet ambiguam Tyrioſque bilingues.

Græci dicuntur ingenio & facundia præſtantes, aſſentatores, leves, & infideles. Cappadoces, Cilices, Cretenſes ſuopte ingenio fraudulenti &

Mores auſtralium.

Digitized by Google

& mendaces, in quorum notam Græcum illud eſt ϑηία κα'κα κα'ιςω, ac de Cretenſibus omni exceptione majorem habemus teſtem D. PAULUM in *Ep. ad Tit. c.* 1. *Dixit quidam ex iis proprius ipſorum propheta: Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri*, quod ex EPIMENIDE ſumtum eſt.

Verba Apoſtoli Pauli.

Mores & ingenia mediarum regionum incolarum.

XXIV. Mediarum regionum incolæ & qui ſub zona temperata vivunt, maxime ii, qui ſub elevatione poli gradus 53 uſque ad 42. degunt, & in Europa inprimis Angli, Germani, Galli, Hiſpani, Itali, Græci, Huogari, Turcæ Europæi meliori ingenio fruuntur, & ſapientiores reliquis nationibus ſunt. Temperatura enim caloris & frigoris optimum habitum corporis & ſanguinis efficit, & temperatus ſanguis ſapientiam etiam ipſo HIPPOCRATIS effato conciliat. Quare obſervamus, ſtudia & artes ſubtiliſſimaſque diſciplinas non alibi excelſius floruiſſe, quam dicto in climate. Itali pictura, architectura, muſica præſtantiſſimi, Hiſpani profundæ ſpeculationis ſunt in moralibus & philoſophicis, Angli in Theologia morali, Metaphyſica & inventione artium mechanicarum, Galli præſtantiſſimi oratores ſunt, politici, Anatomici & Chirurgi, Germani optimi Chymici, Medici, Juriſconſulti, Mechanici, plurimas quippe inventiones ipſis debemus. Sufficerit tantum meminiſſe pulveris pyrii, typographiæ, tuborum opticorum, præſtantiſſimorum experimentorum phyſicorum, chymicorum, e. g. phoſphori, vitri rubini, artis metallurgicæ & ſuſoriæ, tormentorum bellicorum, medicamentorumque optimorum. In Græcia olim ſapientiam habitaſſe notum eſt. Quapropter hæ regiones ob ritus humaniores, mira ſemper fœcunditate ingenia protulerunt, legislatores ſapientiſſimos, æquiſſimos judices, philoſophos ſubtiliſſimos, principes mathematicos, diſertiſſimos oratores, & præſtantiſſimos poetas.

Studia & artes harum gentium.

In Græcia olim habitavit ſapientia.

Temperatæ regiones diſponunt egregie ad virtutes.

XXV. Temperatæ quoque regiones ob cœli clementiam & aëris temperaturam diſponunt egregie ad virtutes, quas mediocritas & temperies ex communi philoſophorum ſententia ſemper commendat. Quapropter Germani, Galli, Itali, Cumani mites, affabiles, boni & honeſti, miſericordes & aliis clementiores ſunt. De Aſia ſcribit LIVIUS *l.* 23. *c.* 34. Aſia mitiſſimo cœlo, igitur & clementibus accolæ ſunt ingeniis. Et THEVENOT. *l.* 1. *p.* 84. *itin.* Turcas non crudeles homines, ſed mites, non avaros, ſed principi fideles & temperantes æſtimat. Italos inprimis Genuenſea & Lucenſes eſſe indolis ingenuæ modeſtos, humanos, affabiles, mites ingenio, ſubtiles, Germanos miſericordia & humanitate, candore, ingenio quoque omnes fere nationes ſuperare, quis ignorat?

Mores Aſiam incolentium.

Italorum.

Germanorum.

Diſcrimen populorum ad orientem & occidentem habitantium.

XXVI. Tandem etiam diſcrimen obſervatur inter populos, qui ad orientem & occidentem habitant. In oriente aër ſubtilior, ſiccior, ſerenior, in occidente eſt humidior, unde orientalium corpora ſicciora, macilentiora & ſenſibiliora ſunt, pinguiora & craſſiora occidentalium. Nam aër ſiccus & calidus acutiores reddit mentes, refrigeratus tardiores. Chinenſes ingenio acuto multis gentibus præferendos eſſe, illorum inventiones in opificiis mechanicis abunde teſtantur. Eoſdem ob ingenium ſubtile magnos luſores & mercatores eſſe, notum eſt. Circa occidentales & omnes eos, qui inſulas occidentales vel loca maritima colunt, notandum, quod craſſiora corpora gerant, & ad rem nauticam, & naumachiam aptiſſimi ſint, teſtantibus id Suecis, Norwegis, Scotis, Anglis, Batavis, Luſitanis, Gallis. Inter hos vero omnes excellunt Batavi. Ratio nobis bæc videtur, quod cœlum humidius impreſſionem etiam animo faciat ad amorem maris & aquarum, ut lubentius fere ibi, quam in terris habitent, unde nautica arte excellunt omnes. Ingenioſe FLORUS *l.* 2. *c.* 4. ait, *Alpina corpora humenti cœlo educata habent quiddam ſimile cum nivibus ſuis.* Videmus nempe populos verſus orientem & meridiem degenres plane inidoneos eſſe ad navigationes, unde mari bellum gerere & claſſem navium inſtruere neſciunt. Robuſtiora occidentalium ſunt corpora, nutritio enim amat humidum & animalia quoque, equi, boves, vaccæ ſunt longe grandiora & obeſiora, maximamque copiam lactis fundunt, teſtantibus id butyro & caſeis Hollandicis, Suecicis, Anglicis, Friſiis, Cimbricis. Humorum vero in corpore abundantia ut obtundit mentis vires, ita hi populi ſtupidiores ſunt iis, qui verſus auſtrum & orientem habitant, quod etiam valet de animalibus. Conſtat enim equos Hiſpanorum, Turcarum, Arabum, Perſarum breviores quidem & macilentiores, ſed longe celerioris activitatis ac docilitatis eſſe Danicis, Friſiis, Cimbricis. Neque climata tantum homines, ſed ipſa quoque animantia efficiunt eorumque actiones diſponunt.

Chinenſes ſunt acuti ingenii.

Occidentales ad rem nauticam aptiſſimi.

Inter eos excellunt Batavi.

Corpora occidentalium ſunt robuſtiora.

Quare hi populi aliis ſunt ſtupidiores.

XXVII. Maximam eſſe potentiam cœli & aëris in corpus, ſanguinem ejuſque motum adeoque in mentes hominum, demonſtratum hactenus. Verum quum non modo aer ſanguinis habitum & circulum diſponat, ſed & ipſe victus; hinc nullum dubium, quin & hic ipſe in mentem, ut in corpus agat, nec levem mutationem ibi efficiat. Multum enim confert ad motum progreſſivum circularem, qualis indoles & conditio fluidarum & mobilium partium ſit, quæ materiam & nutrimentum à victu accipiunt. Victus enim durus ex induratis & ſalitis carnibus & piſcibus, fabis, piſis, pane craſſiore non alium niſi craſſum, denſum, viſcidum ſanguinem corpori ingenerat, unde oſſa ſolidiora, craſſiora, fibræ duriores fiunt, ſed mens ſtupidior. Poteſt hinc dari ratio, quare non modo ob aëris rigiditatem, ſed & victum duriorem ſeptentrionales validiora corpora gerant, & hinc bellicoſiores ſint ipſis auſtralibus.

Victus magnam mutationem corporis efficit.

In Germania magna differentia hominum reſpectu corporum & animorum.

XXVIII. Eam ob cauſam in Germania magna datur differentia hominum reſpectu corporum & animorum. Conſpicimus nempe Pomeranos, Mecklenburgicos, Weſtphalos, Brunſwicenſes, Marchicos, Haſſos, Juliaceoſes optimos eſſe Germaniæ milites, adeo ut à ducibus præ omnibus aliis æſtimentur. Ratio in procinctu eſt. Fruuntur victu duriore, qui corpus firmum & robuſtum reddit & laboribus aëriſque injuriis tolerandis aptum; nec luxui aſſueti ſunt, ſed frugaliores, inde bello optime inſerviunt. Addimus & hoc, quod ſanguis ex hoc victu promanans copioſus & craſſus, fortes conſtantes horum hominum animos efficiat. Ineptiores bello obſervantur Miſnici, Suevi, Auſtriaci, Thuringi, Sileſii, quia ſunt mollioribus tenerioribuſque cibis aſſueti, otioque & ſomno deditì, qualis victus effœminatum animum teneriuſque corpus reddit. Ex adverſo vero animadvertimus, hos omnes acutioris & ſubtilioris ingenii eſſe quã Pomeranos, Weſtphalos, Cimbros reliquoſque.

Ad ſanguinis laudabilis

XXIX. Ad ſanguinis laudabilis copiam confert multum carnium recentium & juſculorum

inde

copiam multum confert carnium eſus.

inde extractorum eſus, qua de cauſa Galli, qui carnes amant, ſanguine maxime abundant, unde V. S. optime tolerare poſſunt.

Qualem ſanguinem foveant Hiſpani & Auſtrales.

Sanguis hinc factus copioſus & fluxilis ingenium promptum, facile, alacre, varium, flexile, curis vacuum ad ſtudia & artes aptum, mentem vero inconſtantiorem, fluxiliorem inque nonnullis leviorem reddit. Hiſpani, Luſitani & Auſtrales ob æſtum majorem ferventiorem & calidum, ciboſque boni ſucci, fovent ſanguinem calidiorem, unde faſtuoſi, jactabundi, graves ſunt. Quoniam vero ob nimiam ſalacitatem & venerem præmaturam otiumque imbecilla corpora reddunt, ad labores, opificia, agriculturam & fœcunditatem inepti ſunt.

Itali.

Itali ob delicioſum dulcem & aromaticum victum tenuemque aërem molles ſunt corpore, valde libidinoſi, ingenio tamen acutiſſimi, bello inepti.

Alpinarum regionum accolæ.

Alpinarum regionum accolæ Helvetii, Tyrolenſes, Pedemontani & qui Carnioliam, Carinthiam Sririamque accolunt, habent ob aërem frigidiorem, ſimplicem victum, lacteam diætam & frugalitatem corpora robuſta, procera candidi coloris; hinc ad militiam & ſervitia magis, quam ad ſtudia apti ſunt, & ſanitatem vitamque diutius ſervant præ aliis, quoniam diuturna vita & optima valetudo frugalitatis, ſobrietatis, temperiei ſimplicis victus, quieti animi nec non exercitationis corporis ſoboles eſſe ſolet.

Angli & Scoti.

Angli & Scoti non adeo temperato benignoque cœlo fruuntur, ob frequentem tamen carnium nec non vini generoſi uſum corporibus ingenio & moribus diſcrepant plane ab aliis ſeptentrionalibus gentibus; & ſecundum Veteres ipſorum temperamentum dici poterit ſanguineo-melancholicum, quod ad ſtudia, opificia, meditationes ad bellum gerendum, ad rem nauticam tractandam quoque eſt præſtantiſſimum. Nam ob lautam diætam ſanguinem copioſum & ſpirituoſum generant, frigidior vero aër & humidior robur ingenerat fibris, ſanguinemque denſat, & eam ob cauſam nationes hæ præ omnibus aliis peculiare quid habent; boni enim ſunt milites, opifices, litteratores. Bodinus ſcribit: *Gallos ſæpe ab Anglis maximas clades accepiſſe, & pene imperium amiſiſſe & nunquam in Angliam niſi ab incolis accitos penetrare potuiſſe.* Et Anglicus Martialis Owenus canit.

Anglorum ſenſis virtutem Gallia ſemper.
Ad Galli cantum non fugit iſte Leo.

Scoti ſunt melancholici.

Et Herodianus *vocat illos gentem bellicoſiſſimam atque avidiſſimam cædis l. 3. c. 14. §. 14.* Scoti quoniam tam delicato victui non aſſueti ſunt, ut Angli, hinc uti vocant, ſunt melancholici, in bello ſtrenui & nunquam victi, factorum non minus ac injuriarum tenaces. Unde videre eſt, familias antiquiſſimas vadimonio mutuo ad difficultates redactas. De ingeniis exercitatiſſimis Scotorum judicium non erit arduum, qui Bellendenos, Cardanos, Barclajos, Burnetos, Ridæos, Sibaldos, Melinos, Lesleos, Magillos, Neperos & tot alios longe clariſſimos muſarum alumnos noverit. *Buchananum* certe nominaſſe ſuffecerit, qui ſolus etiam, ſi ſterilis alias ſtudiorum fuiſſet patria, illam divino ingenio illuminare potuiſſet.

Conſtitutio corporum Aſiaticorum & Africanorum.

Aſiaticis & Africanis eſt oryza, ex qua panem conficiunt, frequentiſſimus cibus, præterea carnibus leviter aſſatis & dulcibus fructibus utuntur, à ſpirituoſo autem liquore omnes fere abſtinent, & cum nimius æſtus diſſipet ſpirituoſas ſanguinis partes reliquaſque adurat, hinc timidi, ſubdoli, molles, otioſi, ingenio ſtupidi, bello inepti & ad ſervitia aptiſſimi prædicantur.

Sileſii ad labores non ſunt idonei.

Sileſii, Hungari carna & boni ſucci alimentis utuntur, & aëre valde clementi: hinc ſanguineorum mores æmulantur, & ad labores militiamque non adeo idonei ſunt.

Quibus in locis creſcat optimum vinum.

XXX. Circa potum, quod ille ipſe corpori & animo mutationem afferat, & noſtram obſervationem inſerere placet. Conſtat ex Geographicis, à 43 uſque ad 50 gradus elevationis poli in Europa vinum creſcere optimum, reliqua loca vel propter nimium æſtum, vel frigus ad proferendas uvas earumque maturationem plane eſſe inepta, exceptis Canarienſibus inſulis. Continentur vero ſub dicto hoc diſtrictu tota Hiſpania, Gallia, Italia, Germaniæ auſtralior pars, Hungaria, Græcia, Natolia, Sicilia, Cyprus & totus Archipelagus, ubi molliſſima vina ſoli & cœli indoles profert.

Populi, qui vino utuntur, ſunt reliquis longe ingenioſiores.

Jam obſervamus, omnes hos populos, qui vino utuntur, longe ingenioſiores eſſe reliquis omnibus. Nullibi enim artes liberales & diſciplinarum ſtudia melius floruerunt & florent quam dictis in locis.

Vires vini.

Vina enim fovent vires, pituitam extenuant, mordaces curas humanis mentibus infeſtas abſtergunt, vim animo reddunt, ſpirituaſcentiam ſanguinis promovent, ingeniumque acuunt; unde non inepte vinum poëtarum equus dictus eſt. Intelligendum vero id eſt de moderato uſu, non de exceſſivo. Nihil enim menti & rationi magis nocet & vitiorum diſpoſitionem ingenerat, quam ebrietas ex vino & ſpiritu vini:

Vitia vini.

fiunt inde temerarii, fallaces, infidi, libidinoſi arcanorumque proditores. Et inde rationem damus, cur ob potum vini & ſpiritus vini nimium Poloni, Hungari, Tranſylvani, Moſcovitæ nec Principibus nec propinquis fidem ſervent, & temeritate, arrogantia, fraudulentia Europæ cæteris nationibus ſint ſuperiores.

Quare Turcæ & Perſæ ſunt fideles.

Turcæ & Perſæ quod non ament rixas & certamina, quod non crudeles ſint, ſed fideles, honeſti, boni, non fraudulenti, maximam partem aquæ potui, ſimplici victui & quod à vino vel ſpiritu vini abſtineant, adſcribimus. Deteſtandus etiam mos eſt in locis ſeptentrioni ſubjectis, cereviſia, ſpiritu vini & tabaco ſeſe inebriare.

Cereviſia ſpiritus vini & tabacum deſtruunt vitam.

Nulla autem peſtis ingeniis noſtris majorque ſtupiditas infertur, & ad vitia proclivitas, quam hoc more. Longæviores eſſe eos, qui aqua ſubtili & vino moderato utuntur, quam qui cereviſia & ſpiritu vini, certiſſimum eſt, nec eget ulla probatione. Primævi homines ante diluvium præter aquam nihil aliud bibebant, & ad extremam ſenectutem ſani robuſtique degebant. Brachmanes longævi erant, quia abſtinebant carnibus & vino. De Indis eorumque adverſus voluptatem variis exercitiis ſeu Gymnoſophiſtis Clemens Alexandrinus prodidit, non ſolum à vino aliiſque cibis delicationbus eos abſtinuiſſe, ſed prorſus, quo omnis voluptatis vim plane infringerent, frequentiſſima jejunia interpoſuiſſe. Voluptati enim per temperantiam optime obviam itur. Hinc Pythagoras ſimpliciſſimum victum diſcipulis ſuis commendabat. In hoc omnium carnium eſum fuiſſe prohibitum, Alexis apud Athenæum, Strabo, Plutarchus, Origenes, Hieronymus aliique tradunt.

Bona diæta poteſt mutare ingenium.

XXXI. Cum itaque tanta ſit vis aëris, alimentorum ſolidorum & fluidorum in corpora ingeniaque hominum, facile exinde diſcimus, bonam diætam, convenientem rerum non naturalium, imo medicamentorum uſum ingenii etiam vim mutare poſſe. Rectiſſime concludit Hippocrates *l. de diæta 1. §. 32. & ſane hoc faciens*

(*h. e. tali diæta & medicamentis utens*) *ſanior & ſapientior anima fuerit.* Et ibid. *ſect.* 36. §. 33. *Poteſtque ex diæta & melior & deterior anima fieri.* Pulchra ſunt, quæ ſcribit in hanc rem

Verba Carteſii.

CARTESIUS *diſſ. de methodo* §. 6. *Animus adeo à temperamento & organorum corporis diſpoſitione pendet, ut, ſi ratio aliqua poſſit inveniri, quæ homines ſapientiores & ingenioſiores reddat, quam hactenus fuerunt, credo illam in medicina quæri debere.*

XXXII. Ex dictis & adductis hactenus illud concludendum eſſe arbitror, primo, quod animi mores, ingenii vires, propenſiones ad vitia & virtutes utique optima ratione ex ſtatu ſanguinis, prout ille differt temperie, mixtione & motu, deduci & explicari poſſint, adeoque ad hominum affectus exponendos opus ſit doctrina

Explicatio veterum de temperamentis nullius eſt momenti.

phyſico-medica de natura humana. Secundo diſcimus ex ſuperioribus, quod Veterum explicatio de temperamentis, dum ea diſtinguunt in ſanguineum, phlegmaticum, melancholicum, cholericum & ex quatuor humorum vel elementorum mixtione ea deducunt, nullius ſit momenti neque ſufficiens, ſed naturæ humanæ diverſitates ex circulo ſanguinis commodiſſime ex-

Unde diverſitates naturæ humanæ ſint deducendæ.

ponendæ ſint. Qui circulus, prout differt reſpectu virium motricium ſeu ſpirituum, reſpectu vaſorum, quæ viæ ſunt motus, reſpectu fibrarum, quæ inſtrumenta ſunt motus, ſit ille vel celer vel tardus, vel temperatus, vel magnus aut parvus, debilis vel vehemens & pro differentia hujus motus differentia inclinationum & mo-

Res externæ corporeæ non paſſive tantum ſe gerunt, ſed etiam active.

rum animo ingeneratur. Tertio ex præcedentibus etiam clarum eſt, res externas corporeas non paſſive ſe tantum gerere reſpectu animæ, nec mere ſub imperio ejus eſſe: ſed cauſas valde activas exiſtere, quæ mirifice ex ſe & ſua natura & neceſſitate quadam alterare non modo corporis, ſed & animi habitum poſſint, unde exquiſita rerum corporearum phyſica & mechanica ſcientia non modo ad medicinam rationalem, ſed & philoſophiam moralem ſaniorem ſumme eſt neceſſaria, adeo, ut Medicus hac deſtitutus pure empiricus, voce bono ſenſu accepta, maneat. Quarto: perperam agunt, qui exi-

Circuli ſanguinis cognitio non ſufficit ad explicandum mores hominum.

ſtimant, circuli ſanguinis cognitionem ad explicandos mores hominum eſſe ſufficientem & tantum in conjectandis hominum affectibus ad temperamentum reſpiciendum eſſe. Nam utut non negemus, naturalium propenſionum fundamentum in hac re conſiſtere, attamen cum & educationis, conſuetudinis, inſtitutionis necnon diſpoſitionis hæreditariæ magna ſit in propenſionibus corrigendis vis; hinc optime ille facit, qui deditus eſt ſtudio ſapientiſſimæ doctrinæ moralis, quæ animum hominis cognoſcere docet, ut ſimul ad dictas res attendat & hæc invicem probe conferat; alias in prædicendo & conjiciendo mirum quantum decipietur.

XXXIII. Perſpeximus hactenus, fundamentum morum in circulo ſanguinis ejuſque motu poſitum eſſe, jam inſtituti ratio exigit, ut breviſſime etiam dicamus, qua ratione circulus humorum diverſus diſponat etiam ad ipſos morbos. Et ut exordiamur à cholericis ſeu iis, qui circulum ſanguinis celerem & vehementem habent, conſtat obſervatione practica, quod ad morbos ſimilis indolis, nempe cum impe-

Ad quos morbos cholerici inclinent.

tu junctos inclinent, v. gr. ad tertianas, continuas, intermittentes, febres ardentes bilioſas & cholericas, deinde ad inflammationes, pleuritidem, phrenitidem, eryſipelas, anginam, ophthalmiam, hæmorrhagias narium, hæmoptyſin & inde propullulantem phthiſin hecticam, inflammationem hepatis ventriculi ac inteſtinorum. Iidem ad vomitum, diarrhœas, colicam bilioſam, purpuram, arthritidem vagam, cephalalgiam acutam proclives ſunt. Et quoniam in ætate juvenili & virili, item in regionibus præcalidis & auſtralibus, nec non à victu calido & aromatico, vini potu ſimilis motus celer nempe ſanguini conciliatur, hinc etiam fit, ut tam ætas juvenilis & virilis, quam præcalidum clima & victus ſimilis ad eoſdem morbos corpora diſponant.

Quoſnam morbos melancholici patiantur.

XXXIV. Melancholici, in quibus ſanguis craſſus difficulter movetur, propendent ad morbos chronicos, qui à tali cauſa foventur, nempe à tardiori ſanguinis per caput viſcera & abdomen progreſſu. Itaque proni ſunt ad malum hypochondriacum, obſtructiones hepatis & lienis glandularum, viſcerum obturationes, ſcorbutum, ulcera, alvi adſtrictionem, calculum, podagram fixam & nodoſam, melancholiam, hæmorrhoides cæcas & ſuppreſſas, hemicraniam, icterum nigrum, ſiccam ſcabiem, herpetem & pathemata hyſterica ſpaſmodica. Et iiſdem quoque morbis afficiuntur ſeptentrionalium regionum incolæ atque provectioris ætatis, nec non qui victu duro craſſoque utuntur, acidiſque delectantur.

In quoſnam morbus incurrant ſanguinei.

XXXV. Sanguinei ob temperatum ſanguinis motum, victum lautiorem, ſedentariam vitam variaſque voluptates colligunt ſibi exceſſivam ſanguinis copiam, quæ non ſufficienter moveri poteſt, præſertim, cum præditi ſint utplurimum habitu corporis laxiore ſpongioſiore, vaſorum multitudine, exilitate atque fibrarum muſculoſarum laxitate. Hinc ſanguinis ſtagnationes fiunt in illis, & incurrunt inde inflammationes nempe ophthalmiam, pleuritidem, nephritidem, peripneumoniam, empyemata, abſceſſus, apoſtemata, narium hæmorrhagiam, phthiſin, dolores lumborum, fluxum hæmorrhoidalem, dolores ex calculo articulorum, cephalalgias, odontalgias, otalgias, ſcabiem humidam, febres ſanguineas ſynochas, apoplexiam & aſthma. Et ſimiles quoque effectus conſpiciuntur in iis, qui laute & intemperantius vivunt, temperataſque regiones incolunt.

Ad quæ mala phlegmatici ſint proclives.

XXXVI. Phlegmatici, quorum ſanguinis motus, debilis, languidus & quibus ſerum magis quam ſanguis in venis reſidet, ad catarrhos, rheumatiſmos, coryzam, alvi fluxum, ἀπεψίαν, paſſionem colicam, ſphacelum, cachexiam, anaſarcam, hydropem aſcitem, febres quotidianas, putridas, verminales, petechiales, animi deliquia, apoplexiam pituitoſam, paralyſin, glandularum tumores, defluxiones ſeroſas, epiphoram, & fluxiones oculorum, genitalium putredinem, gonorrhœam, fluorem album valde ſunt proclives. Adjuvant hæc mala ætas puerilis, aër valde humidus, cælum denſum craſſum, vaporibus repletum, tempeſtas diuturna humida & otioſa vita.

Morborum diſpoſitio unde petenda.

XXXVII. Clariſſime perſpicimus ex dictis, morborum diſpoſitionem atque fundamentum petendum eſſe ex hominis natura vel temperamento, ſeu rectius ex mechaniſmo corporis, ſive clarius ex circulo ſanguinis. Verum enim

Objectio.

vero opponere quis poſſet, quod plures dentur homines, qui tali temperamento præditi ſint, & raro tamen quis inveniatur, qui tali malo corri-

Reſponſio.

piatur. Cui dubio reſpondemus, quod temperamenta quidem diſponant ad morbos hos, exinde tamen minime ſequi, ut cauſæ ſint pro-

ximæ,

ximæ, quas preſſo pede ſequi debeant effectus. Una vero cauſa remota, quæ diſponit corpus, non ſufficit, ſed plures ſimul conſpirent neceſſe eſt in eundem effectum producendum. Quapropter ſi quis cholericus conſtitutus ſit in ætate puerili, non incurrit hos morbos, ſi quis fuerit in ætate juvenili, non utitur vero aëre calido & à cibis calidis abſtinet, neque tum incurret morbos dicti temperamenti. Quod ſi vero dicto temperamento clima calidum, æſtus, ætas juvenilis calidorumque uſus aſſociantur, tunc non evitabit morbos, qui adſcribi ſolent huic temperamento.

Quomodo medicamenta ſint propinanda.

XXXVII. Poſtremo ex omnibus, quæ attulimus, clariſſimum jam erit differre quoque pro natura locorum, temperamentorum & victus, ipſa medicamenta & alio opus eſſe in nimia ſanguinis copia, in ejus motu præcipiti & vehementi, alio in tardo & debili & alio in Gallia, alio in Suecia, alio in Germania. Alio modo tractandi ſunt, qui duro & craſſo cibo, aliter, qui lautiore victu fruuntur. Unde patet, eos, qui medicinam univerſalem crepant, non intelligere naturam artis noſtræ, ſed inter rudes plane & deceptores numerandos, utpote in eo artis & ſcientiæ noſtræ indoles poſita eſt, ut diſtinguamus naturas hominum, morborum cauſas, remediorum vires & pro horum differentia prudenter ordinemus & dirigamus eorum uſum.

DE RATIONIS INSTRUCTÆ EXCELLENTIA IN REBUS DIVINIS ET HUMANIS.

ORATIO DICTA IN ACTU SOLENNI PROMOTIONIS

An. CIↃIↃCCIV.

Quoties in hoc loco publico coram vobis, ſplendidiſſimi Auditores, mihi nata fuit occaſio diſſerendi, illud ſemper inivi conſilium, ut ſeligerem ex foro meo materiam, quæ utilitate, claritate & perſpicuitate ſeſe commendaret, captuique veſtro eſſet accommodata. Atque in hoc expertum me fuiſſe veſtrum favorem ac benevolentiam, neque injucundum diſſerendi argumentum exſtitiſſe, compluribus ex rationibus perſuaſus fui. Hodierno die, quum actus publici cauſa, & conſuetudo & ratio poſtulet, verba ad vos facere, conſtitui ex alieno foro, quod mihi concedere velitis materiam, prænobilem pertractare: materiam inquam, in qua fundamentum omnis eruditionis, & unicæ veritatis genuinum verſatur. Dicam videlicet de excellentia rationis bene inſtitutæ, ejuſdemque tam in rebus divinis, quam in humanis uſu multiplici. Quod argumentum, quoniam ad eos maxime pertinet, qui litterarum ſacris operantur, qui eruditionem, veritatem ac ſapientiam colunt: non injucundum vobis, vel infructuoſum futurum, judico. Quapropter ut benevolentiam, attentionem & animum mihi dicturo, idque per breviſſimum temporis ſpatium, accommodetis, eſt quod à vobis ſummopere peto atque contendo.

Non præterire vos poſſe arbitror, Auditores, quanta diſſenſio ac diſceptatio adhuc fuerit, quanta etiamnum inter maximi nominis & auctoritatis viros vigeat, de humana ratione ejuſque exercitio. Theologi in hac ſunt ſententia, penitus eam poſt lapſum eſſe corruptam, vitioſam, & nonniſi errores, tenebras, vitia pravaſque cupiditates ex iſta generari. Hinc homini, præſertim in rebus ſacro-ſanctis, eam eſſe pernicioſiſſimam, atque proinde fide penitus coercendam, omni contendunt aſſeveratione. Quidam ex adverſo humanam rationem adeo evehunt atque extollunt, ut non modo pro regula & norma cunctæ veritatis habeant, ſed & ſufficere opinentur, dummodo id homines præſtiterint, quod ratio dictitet, ad felicitatem, non temporariam tantum, ſed æternam quoque, feliciter obtinendam. Et quamvis revelationes quaſdam, ceu fundamentum ſalutis noſtræ ſupra rationem eſſe largiantur, ſolaque fide apprehendendas; nihilo ſecius nec adverſum iſtas rationi tenere, neque quæ in ſacris litteris nobis injunguntur, pugnare cum ipſa, magna ſane confidentia propugnant.

In tanto ſententiarum diſſidio, nemo profecto, quo ſe vertere debeat, ſtatim reperiet. Faciemus autem nos periculum, an non perſpicuitate quadam ac facilitate, quæ difficilia ſunt in hac quæſtione, evolvere & conciliare hæc invicem ſic poſſimus, ut aperta exinde reluceat veritas. Sed ſtatim hæc ita exordientem ſubit admiratio, ſapientes viros adhuc litem agitare de eo, quod fons exiſtit omnis juſti ac veri, omniſque ſcientiæ; & quod nondum, quid veri vel falſi inſit in hac quæſtione, recte ſtatuerint vel deprehenderint. Diſſenſus vero, qui circa hanc quæſtionem ubivis ferme eſt obvius, ſatis aperte declarat, hoc argumentum non ita, uti decebat, eſſe omnibus clarum atque explicatum. Dicam itaque ſtrictim, ni vobis gravis mea dictio fuerit, ſententiam meam, vobiſque eam dabo æſtimandam.

Mea vero ſemper conſtans fuit opinio, non indagari in his terris majus bonum, neque ul-

lum in hac univerſitate præſtantius productum eſſe, quam illud, de quo nunc cœpi dicere, rationis lumen, quovis theſauro pretioſius. Infinitus DEUS, cujus ſanctiſſimum Numen nobis merito venerabile eſt, nil niſi excellentiſſima, & infinita ratio eſt: ipſa vero ratio, quid eſt aliud, quam ſapientia? Quid ſapientia aliud, quam mirabilis ordo certum ad ſcopum tendens? Ordo vero complectitur rerum, quæ in ordinem diſponuntur, notitiam, complectitur earum inter ſe proportionem, complectitur accuratam earum comparationem, ut conjungantur ſimilia, diſſimilia ſeparentur. Sed hæc omnia continentur in ratione. Hæc enim omnia dirigit accurate per certam menſuram, numerum & tempus, ad deſtinatum finem.

Ita excellens DEI ratio, ordo & ſapientia elucet luculentiſſime ex incomparabili totius univerſi fabrica, quæ nonniſi admirandum ordinem, *συμμετρίαν*, artificium ſummum, in ſalutem humani generis tendens, oſtendit. Elucet porro ſumma DEI ratio ex artificioſiſſima machinæ hominis, omniumque organicorum corporum ſtructura; quin immo omnia profunda, ſubterranea cœleſtiaque non ſatis prædicare poſſunt infinitam ejus potentiam ac rationem incomparabilem. Ipſe nihil non ratione providet, diſponit, ordinat, nihil non ratione tractari atque intelligi vult, dixit TERTULLIANUS. Ordo, quo utitur benigniſſimum Numen ad lapſum & præcipitatum in miſerias humanum genus in integrum reſtituendum, nonniſi maximam rationem explicat: nec gradus pœnarum damnatis inferendarum, nec felicitatis ſubſecuturæ fidelibus, erit ſine rationis & ſapientiæ æquilibrio.

Jam vero DEUM condidiſſe hominem ad imaginem ſuam nullus diſſenſioni locus eſt relictus: quomodo vero potuerit exactiorem ſui imaginem animæ humanæ infundere, quam per ipſum rationis lumen, equidem non video. Neque dubitari poterit in primo homine rationis lumen fuiſſe abundantiſſimum, ut omnia condita accurate cognoverit, & comparationem ac proportionem rerum inter ſe mutuam invenire potuerit exquiſitiſſime. Optime enim ſciebat, quid rectum & verum, quid bonum vel falſum eſſet.

Libertas autem arbitrii, non amplectentis bonum, tantum in cauſa fuit ejus corruptionis: nam cum ſemel conſtanter animum determinaſſet ad malum, abſtulit juſtiſſimus DEUS eam imaginem, abſtulit rationis lumen; unde non ſolum perpetua inclinatio ad malum & vitia, ſed & tenebræ ac errores in animis hominum remanſerunt. Proinde agnoſcimus lubentiſſime, & profitemur liberrime, naturam humanam ita eſſe corruptam, ut ſibi relicta & naturalis, ſine adminiculo, ſine inſtitutione & doctrina, ſine lumine alieno, in negotiis humanis, œconomicis, phyſicis, civilibus, moralibus, plane neſciat, quid verum ſit, quidque ad veram ejus felicitatem pertineat. Quis dubitabit itaque, longe magis in ipſis divinis, in myſteriis fidei & religionis, in cultu divino, in judicio de ſacris ferendo, per ſe eam nihil comprehendere, nihil ſcire, ſed plane depravatam, ineptam atque corruptam eſſe? Atque id eſt, quod divinæ litteræ locis tam illuſtribus frequentiſſime nobis inculcant. Nam quid miſerabilius, quam homo ſibi relictus, ſine inſtructione, educatione, ſine communicatione & ſine cultura rationis?

Longe autem diverſiſſime res habet cum ratione humana, quæ probe inſtructa. Hanc ſi quis velit rejicere, certe is omnem ſcientiam, omnem veritatem ex mundo tolleret. Nullum enim aliud benigniſſimum Numen reliquit ſubſidium, rationem penitus poſt lapſum depravatam in priſtinum reſtituendi, quam bonam & fidelem inſtitutionem: utpote remanſit lapſis mortalibus facultas quædam naturalis res comprehendendi, & comparandi has ipſas inter ſe invicem, inveniendique earum proportionem. Relicta quoque ſunt principia actionum atque contemplationum, omnibus inſita & irrefragabilia, ex quibus veritates apta connexione duci ac derivari poſſunt. Relictum eſt lumen omnibus inſcriptum, quod norma juſti & injuſti ſit. Tandem reliquit univerſalem omnium hominum circa verum & juſtum conſenſum, adeo, ut, ſimul ac veritas fuerit rite demonſtrata, protinus quiſque ad aſſenſum moveatur, & æterna de veritate ſit convictus. Proinde non ſine ratione ſapientiores Veteres characterem omnis veritatis ponunt in plenaria aſſenſione & convictione hominum.

Remanſerunt hæc omnia ex divina gratia in miſeriam prolapſis hominibus, ut horum beneficio emergant ex præcipitiis tenebrarum, & veritatis lucem rurſus videant, tanquam imaginem, ad quam antea erant conditi. Quid vero ſit illud lumen, non inepte venit in quæſtionem? Dicimus itaque rationem ſanam, lumen, quo res cognoſcuntur, & rerum evidentiam veritatemque, unum idemque eſſe. Sicuti vero lumen omnia facit clara & perſpicua tenebraſque expellit, ita lumen rationis & veritas, in clara & diſtincta rerum evidentia & cognitione verſatur. Et quo plura clare ac evidenter ſcimus atque cognoſcimus, eo lumen animæ majus, & mens, quo magis eſt inſtructa ſcientiis, quo cultior & expolita magis ratio, eo magis eſt illuminata. Quemadmodum vero porro luminis ea eſt indoles atque conditio, ut ſeſe in diſpoſito ſubjecto multiplicet in infinitum, ſine diminutione ſui: ita etiam tanta eſt vis ac *ἐνέργεια* omnis veritatis ac luminis, quod ineſt ratione, ut celerrime ſe multiplicet in intellectu humano, & ſibi ſimilem rationem ac veritatem ibi progignat. Uti itaque lumen producit aliud lumen: ita ratio generat rationem & veritatem. Neque ſtatuendum eſſe videtur, multiplex eſſe lumen, quo veritates capimus: tantum differentia eſt reſpectu ipſarum rerum. Prout vero multas res accurate cognoſcimus & diſtinguimus, clariſſimeque rerum cauſas ac connexiones & proportiones perſpicimus, eo majus lumen in intellectu accenditur, utpote hoc ipſum augeri & imminui poſſe, extra dubitationem poſitum eſt. Et quod attinet ad lumen gratiæ, quod à rationis lumine vulgo diſtinguere ſolent, vocatur hoc ipſum ille habitus, quo mens eximios facit progreſſus in religione, in divino cultu, in pia ſcientia. Sed, ut verum non diſſimulemus, hoc ipſum proprie in ſe non eſt diverſum lumen, potius luminis, ex verbo divino nati, operatio, quæ ipſam mentem animique interiora penetrat, movet, convertit, & eo dirigit, ut meditetur & æſtimare diſcat ea, quæ ipſum reddunt ſanctiorem. Proinde evidens & vera cognitio de rebus, ad religionem, ad pietatem ſpectantibus, in profano æque ac emendato animo, non differt luminis ratione, neque profani & pii cognitio diverſum conſtituit cognitionis genus. Verum enim vero ſummus

Digitized by Google

mus DEUS, accendit lumen in intellectu, rationemque inſtituit, erudit ac perficit, tam per verbi revelati claritatem, quam per λογισμὸν humanum, non alio fine, quam ut penetret exinde ad voluntatem, ibique operationem habeat ſummæ ſalutarem.

Non fine magna ratione itaque Veterum ſapientes rationem nuncuparunt lucem, ducem, normam ac regulam voluntatis, ut ducat & dirigat eam in bonum. Neque datur ordinario alius aditus animum hominis ſanctum, pium atque devotum reddendi, quam per illuminatum intellectum. Contendit eo omnibus viribus ſanctus Spiritus, ut præceptis ſaluberrimis, non niſi ſummam rationem ſpirantibus, inſtruat atque flectat peccatoris mentem ad bonum.

Quæ cum ita ſint, non datur alia, nec melior via hominem convertendi, & ad ſaniorem frugem reducendi, quam per demonſtrationem veritatis, & viæ ad bonum, idque per congrua ratiocinia, convictum animum tenentia. Nam is Theologus bene convertit, qui bene demonſtrat & connectit divinas veritates; & qui hoc beneficio deſtitutus eſt, in caſſum plerumque laborat. Deinceps maximum præbet ratio in Theologia uſum, ſi enim veritas datur in rebus divinis, ſi porro hæreſes ſunt ac ſectæ, nec non errores à veritate deflectentes, ſicuti ſunt; ſi autem veritas defendi, ſi errores oſtendi debent; tunc judicate, quæſo, Auditores, quo modo ex hoc labyrintho poſſit quis emergere, & rectam veri viam calcare, præterquam per rectæ rationis lumen, quæ didicit clare ac evidenter falſas res percipere & diſtinguere, falſas ideas disjungere, connexionem & proportionem invenire, ex veritate una aliam detegere, & idonee hanc proponere. Talis λογισμὸς, ſeu λόγος & ratio hominis, æternæ veritatis eſt, una eſt, ſimplex, nec corruptibilis, & infinitis modis ſeſe multiplicat.

Ulterius omnis eruditionis, omnis ſcientiæ ac prudentiæ natura, tam in politicis & naturalibus, quam ſacris, unice continetur in rationis cultura, circa diverſas tantum res; & univerſi errores, opiniones, diſſenſiones in diſciplinis, nullam aliam agnoſcunt originem, quam rationis neglectum: neque ullus doctus, eruditus, vel prudens eſt, qui non fruitur recta ratione. Porro in gubernandis moribus, in ſeligendo honeſto, & evitando turpi, rationis lumen ſumma eſt norma atque regula. Dictitat ratio, Deum eſſe infinitæ ſapientiæ & potentiæ, & infinitum amorem, & non aliud velle, quam ut ratione prædita creaturis ſemper bene ſit. Neque aliud fundamentum & principium omnium legum, quæ cordibus noſtris ſunt inſcriptæ, & quæ nobis ſunt revelatæ, deprehendimus, quam publicum bonum & felicitatem ſingulorum: tendunt enim omnes ad ſalutem tam animæ, quam corporis, & ad tranquillitatem tam temporalem, quam æternam. Quoniam vero anima non poteſt eſſe perfecte felix, niſi unionem atque amicitiam habeat cum infinito atque benigniſſimo Ente; nec homo in hoc mundo conſtitutus, tranquille & commode vivere poteſt, niſi amicitiam habeat cum homine. Hinc ipſa natura & ratio ſubminiſtrat & docet, ſocietatis cum divinæ, tum humanæ, vincula, quæ ſunt fides ac amor mutuus, ſine quibus nulla ſocietas, nulla amicitia, nulla felicitas, nulla tranquillitas vel auxilium ſubſiſtere vel ſtabiliri poteſt. Amandus proinde eſt DEUS, amandus etiam eſt proximus, fidendum eſt DEO, fidendum eſt hominibus. Talem fidem mutuam, ac amorem mutuum tot ſaluberrimis præceptis, monitis, inſtinctibus ſuadet natura, ratio, ſcriptura. Quis non exinde clariſſime perſpicit, concinnam pulchramque harmoniam, quæ intercedit jus divinum, naturale & revelatum, & nunquam rationi adverſa ſunt ea, quæ in ſacris literis tradita ſunt, & ad componendos mores vitamque inſtituendam ſpectant.

Deſcendit jam noſtra meditatio ad ea, quæ externa ſunt, & quæ faciunt ad temporalem noſtram felicitatem. Attendite, quæſo, Auditores, an ad rempublicam prudenter gubernandam ac conſervandam aptius inveniatur medium, quam recta & ſapiens ratio? Hæc leges cuivis ſtatui aptas atque accommodatas invenit: Hæc noxam & damnum prævidet, eaque debito modo avertit. Hæc ad ſervandam felicitatem populi utiliſſimas conquirit rationes mediaque. Eodem modo res habet in propria cujuſvis hominis invenienda & conſervanda felicitate, ubi quando non director eſt actionum, quas inſtituit, ſana ratio, omnia abeunt in damnum & detrimentum. Porro neminem latere arbitror, quam nocentiſſimis affectibus & præpotentibus motibus, ex ſanguine plerumque naſcentibus, agitetur ſæpenumero animus hominis, neque ad hos coercendos, ſubjugandos, exquiſitius ſuppetit medium, quam ſana ratio, & ex hac profluens virtus. Virtutem ad omnia eſſe utilem etiam ethnici intellexerunt. Omne autem virtutis fundamentum in eo eſt poſitum, ut quis vivat ſecundum dictamen rectæ rationis, & in firmo atque conſtanti propoſito ſit, ea omnia faciendi, quæ recta ratio ipſi ſuadet, nec cupiditatibus ſuis ab hoc abduci ſe permittat. JCti eſt leges ſaluti publicæ aptas invenire, eas explicare, & ad certa facta applicare. Id autem unice perficitur recto rationis uſu, & fruſtra jura addiſcit, qui non incipit à purgamentis rationis & intellectus ſui. Medici munus eſt cognoſcere & diſtinguere naturas hominum in ſtatu ſano & morboſo, cauſas morborum inveſtigare, remediorum vires ſcrutari, eaſque prudenter applicare. Sed in hiſce omnibus opem unice debet exſpectare à ſano judicio, rectæque rationis uſu. Non dicam jam de omnibus iis, quæ in œconomicis & in phyſicis faciunt ad commodam vitam, ubi attenta ratio omne abſolvit punctum.

Demonſtrata ſic rationis eminentia, devolvimur jam ad ea, quæ faciunt ad ejus culturam perfectionemque. Compendio autem dicimus, excoli rationem ratione. Uti enim lumen in apta materia ſuſcitat novum lumen: ita ratio peculiari multiplicativa vi accendit rationem. Patet hinc excellentia informationis, quæ partim hauritur ex auditu, partim ex lectione ac converſatione cum ſapientibus atque eruditis viris. Maxime omnium huc faciunt præcepta Chriſtianæ doctrinæ & ſanioris Philoſophiæ, quæ docent veras à falſis diſtinguere ideas, quæ tradit ſcientiam numeri, ordinis & proportionem, quæ mores hominis componit & actionum humanarum naturam æſtimat, & ſcientiam motuum ac operationes mechanicas corporum explicat, ex quibus omnibus æternæ veritates emicant, quæ olim pro

dono ac invento Deorum habitæ ſunt. Elucet itaque ex dictis, quod perperam ii agant, qui rationem ex faſtigio plane dejiciunt, eamque quaſi in exilium ex ſcholis & academiis agere contendunt, & ob id humanæ ſapientiæ ſtudium, & rationis culturam parvi faciunt, ſine quibus tamen trunci, ſtupidi & inhabiles omnes ſumus.

Verum enim vero nec diffitendum hoc loco eſt, rationem in divinis eſſe inſufficientem, ejuſque etiam abuſum penes eruditos eſſe maximum. Nam ratio etiam optima non ſubminiſtrat vera offenſi Numinis expiamina; non reſtituit pacem peccatorum conſcientiis; non vincit & ſubigit carnis illos ſtimulos & impetus; nec patientiam, humilitatem, manſuetudinem & conſtantiam in adverſiſſimis infundit mentibus noſtris: ſed hoc facit Spiritus fidei, Spiritus amoris, maximum illud à DEO nobis datum lumen per verbum ejus, quod ſicuti ſol ad candelam, ita Spiritus ad rationem ſeſe habet. Deinceps & ipſi homines rarius inveniunt, rariſſime ſequuntur ductum rectæ rationis. Mens enim eorum penitus occœcata, non attendit rationis lumini, non cupit ea diſcere, quæ inſunt rationi, multo minus ea facere, quæ ratio proponit ſectanda. Et tali ſenſu ſcriptura, & rationem, & rationis voluntatem ac intellectum humanum, dicit eſſe corruptum: quod tamen neutiquam intelligendum de ratione recta, exculta & inſtructa; hæc enim lumen eſt à DEO nobis datum, ad verum & bonum cognoſcendum. Unde ſcite & veriſſime dictum à Veteribus: *qui rationi paret, DEO paret.* Et ſciri oportet, abuti ſæpenumero hominem rationis theſauro, utpote in totum perverſa voluntas male utitur ratione ſua ad exſequendas voluptates & paſſiones ſuas; propter quod tamen ratio non culpanda eſt, ſed potius ipſe animus hominis. Nemo ignorat Arithmeticam eſſe divinam ſcientiam: ſi quis autem ea abutitur ad fallendum proximum, non eo nomine mala dici meretur, ſed propter intentionem decipientis.

Manet itaque ſtatum atque firmum, nihil dari in mundo præſtantius inſtructa atque exculta ratione. Manet etiam firmum, quod Spiritus ſanctus verbo ſuo perficiat potius rationem ac exaltet, quam eam deſtruat. Manet etiam firmum, quod lumen, tam à DEO, quam ab homine accenſum, conceſſum ſit ad ſanandam mentis corruptionem, ut ſanata ſic in æternum felix ſit.

DE
RATIONE UNIVERSÆ MEDICINÆ PRÆSIDE.

PROOEMIUM.

Lumen rationis eſt donum divinum.

R*ationis lumen homini à Deo conceſſum, divinum eſſe donum, quo nihil ſit præſtantius, omni tempore non modo ſapientiores agnoverunt, ſed etiam ipſe Deus in Sacro Codice nobis id revelavit. In hujus confirmationem, ut aliorum innumera teſtimonia taceamus, unicum ex Gentilibus* CICERONEM, *in medium producere placet, qui* lib. v. de Fin. cap. 13. in homine nihil eſſe ratione divinius *affirmat*; & lib. III. de Republ. Rectam rationem perpetuam & æternam, quia Deum ſequitur *appellat*; *&* JUVENALIS *Sat. x. habet:* Nullum numen abeſſe, & fruſtra Fortunam Deam coli, ſi rebus adſit prudentia. *Nemo vero rationis excellentiam majori opera commendare ſtudet, quam Regum ſapientiſſimus* SALOMO *in Proverb. ubi virum prudentem & ratione præditum* caram *vocat* animam; *& paſſim inculcat, omnia* negotia infeliciter cedere, nec conſilia perſiſtere *poſſe, niſi ducem* habeant rationem, atque prudentiam. *Ipſe denique Sanctiſſimus noſter Salvator* Matth. VII. 22. *ſtultitiam & imprudentiam ſummis mortalium miſeriis annumerat. Neque ſi rem paulò curatius intuemur, quippiam in orbe univerſo animæ noſtræ ſtatum rectius perficit, quam rationis uſus. Veritas, quæ lux humani intellectus dicitur, nihil aliud eſt, quam rectæ rationis ſoboles, quæ rerum proprietates, diſtinctionem, ordinem, proportionem atque connexionem perſpicuè demonſtrat, quemadmodum contra error recte confuſio & abuſus rationis dici meretur. Enim vero cœleſtis doctrinæ veritates ratione humana multo ſunt ſuperiores; tantum autem abeſt, ut ipſi ſint adverſæ, ut potius rationis lumen mirifice perficiant. Ecquis eſt, qui ea, quæ Deus nobis tam ad fidem quam ad vitam pertinentia in verbo ſuo propoſuit, recte explicare, ab aliorum dubitationibus vindicare, & docere poterit, niſi id excultæ rationis fiat beneficio? Juſti & æqui ſcientia, ejuſque origo ab hominum cultiore ratione proficiſcitur. Quid enim ſalutares Reipublicæ leges aliud ſunt, quam regulæ, noſtras actiones dirigentes, ex ſumma ſapientum prudentia ac ratione adornatæ? Nec quiſquam ſecundum leges recte judicare, & forenſia negotia hiſce apte applicare poteſt, niſi ratione & prudentia fuerit inſtructus. Perfectiſſima diſciplinarum Matheſis, unice in rationis cultura, atque exercitio conſiſtit, dum rerum quantitates, magnitudinem, numerum, menſuram, pondus, proportionem, æqualitatem & inæqualitatem invenit & demonſtrat, poſteaque ad uſum multiplicem & omnis vitæ utilitatem applicat. Qui Rempublicam gubernare, & multorum ſaluti proſpicere cupit, is in omnibus difficillimis negotiis rationem ac prudentiam pro duce & conſiliario habeat oportet. Inter diverſiſſimarum indolum homines verſari, vitamque beate ac tranquille traducere nemo ſine ſingulari prudentia, quæ optima vitæ eſt dux & moderatrix, potis erit. Ut adeo recte* OVIDIUS L. IV. de Pont. *verſ.* 12.

Crede mihi miſeros prudentia prima relinquit,
Et ſenſus cum re conſiliumque perit.

Quum itaque tam excellens & ingens, recta ratio homini à Deo conceſſa, ſit beneficium, & in omni veritatis inquiſitione, omnibuſque ſcientiis principem locum teneat; hinc quis uſus, quis fructus, & quantum emolumenti inde in medicam artem redundet, merito venit diſpiciendum. Communis uſque eo invaluit inter doctos æque ac indoctos opinio, medendi artem atque profeſſionem non

Margin notes: Ipſe Deus id nobis revelavit. Etiam gentiles hoc confitentur. — Nemo vero rationis excellentiam magis commendat quam Rex Salomo in Proverb. — Ipſe Salvator noſter ſtultitiam & imprudentiam ſummis mortalium miſeriis annumerat. — Veritas rectæ rationis ſoboles. Error rationis abuſus dici meretur. — Cœleſtis doctrinæ veritates ratione humana ſunt ſuperiores non adverſæ. — Juſti & æqui ſcientia ab hominum ratione proficiſcitur. — Matheſis unice in rationis cultura atque exercitio conſiſtit. — Qui remp. publ. gubernare cupit rationem & prudentiam pro duce & conſiliario habeat oportet. — Communis opinio artem medendi non

tam ratione quam experientia ſuſtineri.

non tam ratione, quam uſu multiplici ac longa experientia ſuſtineri; unde etiam experientiſſimi nomen Medicis tribuitur. Verum enim vero, utut experientiæ laudes detrahere animus noſter neutiquam ſit, re tamen paulo altius perpenſa, deprehendimus in univerſa medicina, tam theoretica quam præcipue practica longe potiores rectæ rationis quam ipſius quidem experientiæ eſſe partes, adeo, ut ſana Medici ratio præſes ac directrix praxeos medicæ merito ſit dicenda: quod pernobile argumentum paulo diligentius impræſentiarum perſequi apud animum conſtituimus. Cui inſtituto ut infinita & perfectiſſima Divina Ratio faveat, & noſtram longis paraſangis inferiorem hoc in negotio clariorem reddat atque perficiat, eſt quod precibus efflagitamus humillimis.

In univerſa medicina longe potiores rectæ rationis quam experientiæ eſſe partes deprehendimus. Quod argumentum Auctor apud animum perſequi conſtituit.

ſ. I.

Ars Medica variis probris laceſſitur, quia ejus fundamentum experientia ſit fallax, Medicique judicium difficile.

SUnt & fuerunt ſemper ex nobilium æque ac vulgi numero, qui artem noſtram ſaluberrimam variis probris laceſſere ac dehoneſtare non erubuerunt, inducti maxime hiſce rationibus, quod videlicet *experientia*, cui ceu fundamento ſuperſtruitur, primo quoque medicinæ parente HIPPOCRATE teſtante *Aphor. 1. Sect. 1. admodum ſit fallax*, cui tuto fidere nequeamus, *judicium* vero Medici de iis quæ agere debeat, ſit *difficile*, & eam ob cauſam longiſſimi temporis filia ſit, cui nequeat comparari vita Medicorum brevis. Quod graviter dictum ulterius variis ratiociniis roborare annituntur, præcipue quidem quod ingens omni tempore & loco Medicorum, tam in theoria quam praxi diſſenſio ac diſcrepantia vigeat, ita ut tot fere opinionum ferax ſit ævum, quot Medicorum, cum tamen una tantum ſit veritas, certitudinis partus. Opinio vero ipſo HIPPOCRATE fatente *lib. de leg.* in medicina in crimen verti debeat, quoniam perniciem affert maximam. Urgent porro in artis noſtræ contemptum, quod plures ſæpenumero ex plebejis atque ruſticis, qui nulla Medicorum ope fruuntur, convaleſcant, & cum ſanitate in gratiam citius redeant, quam qui Medicis, eorumque pretioſis atque copioſis remediis uſi fuerunt; Addunt præterea, quod indocti & vulgus hominum, expertis & familiaribus quibuſdam remediis in morbis profligandis ſæpe ſæpius plus valeant, quam doctiſſimi Medici exquiſita ſua methodo, & magnificis ſuis arcanis.

Variis illud ratiociniis roborare annituntur. Præcipue quod ingens omni tempore & loco medicorum diſſenſio ac diſcrepantia vigeat. Quid porro in medicinæ contemptum urgeant.

Ut has adverſus medicinæ certitudinem adductas difficultates Medici diluerent ſequentia reſpondere ſolent.

ſ. II. Ut itaque has non levis momenti adverſus medicinæ certitudinem adductas difficultates Medici diluerent, reſpondere communiter ſoliti ſunt: à Medicorum ignorantia ad artis incertitudinem atque non-exiſtentiam haud eſſe concludendum, neque Medicos cum arte eſſe confundendos; Veritatem vero & certitudinem arti noſtræ ſalutari ineſſe inde colligunt, quod duabus fulturis firmiſſimis experientia nempe, & ratione nitatur; neque negandum eſſe aſſerunt, dari ex alimentis & remediis, multa quæ ad ſanitatem tuendam, vel morbos profligandos modo noceant, modo proſint; utilia autem & noxia vitæ & ſanitati noſſe, præcipuum eſſe medicinæ cardinem, & horum cognitionem optime uſu atque experientia comparari poſſe. Porro veras ſcire & cognoſcere cauſas, cur ſc. hæc vel illa noxam vel utilitatem in morbis afferant, à recta proficiſci ratione affirmant. Et quoniam nec vera ac ſolida experientia, nec demonſtrativa ratio fallere poteſt, hinc colligunt, artis noſtræ fundamenta utique eſſe certiſſima & inconcuſſa, ex quibus veritas & certitudo in noſtra arte optime poſſit ſtabiliri.

Præcipuus medicinæ cardo.

Artis Med. fundamenta eſſe certiſſima.

ſ. III. Equidem hæc omnia egregia ſunt argumenta, quæ valide ſatis exiſtentiam ac veritatem artis noſtræ roborant. Verum ſi paulo curatius noſtræ profeſſionis faciem ac indolem modernam, ejuſque communem & familiarem pertractationem intueamur, fatendum profecto eſt, de perfecta experientia, & ſolidis inde ratiociniis parum quempiam gloriari poſſe. Pauciſſimi enim intelligunt quid velint per experientiam, neque conceptum de hac poſſident, aut deſiderantibus magnum ſuum fulcrum explicare poſſunt. Plurimorum experientia quam allegant imperitia & ignorantia eſt: rationes, quas in theoreticis pariter ac practicis afferre ſolent, minus ſunt ſolidæ, incertæ atque inevidentes, & ſæpe nihil niſi meræ opiniones, nugæ, ſpeculationes, fictiones & probabiles conjecturæ, quæ nec explicari nec demonſtrari poſſunt, ut etiam ex earundem ſumma diverſitate & mira diſcrepantia, imbecillimas eaſdem eſſe & prorſus inanes, curate in eas inquirenti facile diſpaleſcat.

Pauciſſimi intelligunt quid velint per experientiam. Plurimorum experientia eſt imperitia.

ſ. IV. Ne autem hæc gratis & quaſi in contemtum artis à nobis dicta eſſe videantur, eo allaborabimus ut aſſertum noſtrum ſincerius & per ſingula capita excutiamus. Primum autem, quam inſtabilis & iofirma practicorum quam allegaot experientia ſit, ex ingenti horum diſſenſu circa V.Snis uſum licet obſervare, quod certe exemplis meretur uberius coofirmari. Conſtat inter artis noſtræ peritos, quod V.S. olim ab ERASISTRATO, & ſuperioribus ſeculis à PARACELSO & *Helmontianis*, noſtris vero temporibus, à plurimis Belgis Carteſianæ ſectæ Medicis penitus è praxi proſcripta, imo pro infami remedio habita fuerit: neque deſunt hodie, qui à ferro velut ab hoſte metuentes, ad tranquilla horum caſtra, cruori ſuo parcituri tranſeant, quorum ſi ſpectes rationes, potiſſimum in eo conveniunt, quod ſanguis theſaurus vitæ ac virium ſit, & quod plurimi ſine V.Sne vitam longam & à morbis immunem duxerint; nec minus ſine hoc remedio chronicæ pariter atque acutæ paſſiones perſanatæ fuerint. Contra vero ingens etiam eorum eſt numerus, tam inter Veteres quam inter Recentiores, qui experientia multifaria non minus quam rationibus fulti non dari præſentius nec excellentius in morbis cum ſanandis tum præſervandis præſidium V.Sne, aſſeverant. Utraque pars diſſentientium affert experientiam & ab hac deſumtas rationes. Illi a V.Snis uſu io morbis vires dejectas, tranſpirationem impeditam & materiæ per peripheriam corporis eliminandæ reverſionem ad interiora notarunt; inde præſertim noxam in acutis paſſionibus, periculoſa ſymptomata, & diſpoſitionem quoque ad morbos chronicos ac epidemicos graſſantes ſuſcipiendos obſervarunt. Hi rurſus in contrarium abeuntes, ſe expertos docent, quod à V.Soe vires reſtitutæ, & tranſpiratio auctior facta, & materia nociva promptiſſime expulſa fuerit; præterea vero tutum quoque adverſus morbos epidemicos & febres graſſantes præſervativam eſſe, frequenti obſervatione animadvertiſſe, & inſuper eam à malo hypochondriaco, à calculo, a cachexia, & hydrope corpus defendere aſſeverant. Quot ſunt Practici, qui in omni febre, ſive benigna, ſive maligna, ſive intermittens, ſive continua fuerit, vel exanthematica, ut purpura, variolæ; morbilli &c. V.Snem reformidant? Alii contra in omni febre, quæcunque demum fuerit, V.Snem ceu ſummè neceſſarium præſidium commendant, experientia multiplici & longa inducti. Hic ſi obſervationes medicas proſtantes conſulere velimus, quot ſunt quæ ad faciliorem, & meliorem expulſionem, variolarum,

Ex ingenti Practicorum diſſenſu circa V.Snis uſum obſervare licet quam infirma ſit eorum experientia. A quibus proſcripta & pro infami remedio habita fuerit. Horum rationes.

Contra ingens eorum eſt numerus qui non dari præſentius in morbis præſidium V.Sna aſſeverant.

Utraque pars diſſentientium affert experientiam.

Partis utriuſque rationes.

larum, morbillorum, aliorumque exanthematum, extollunt V.Snis adminiſtrationem?

Et multifaria exempla pro & contra V.Snem.

§. V. Plures Practicorum V.Snis uſum in intermittentibus febribus plane damnare ſoleot, eo quod diuturniores & contumaciores inde factas fuiſſe obſervaverint. Ex adverſo multos proſerre licet, qui magna cum εὐφορίᾳ hiſce in febribus ea uſi fuerunt, dum ſc. ſanguinis facta detractione protinus æſtus vehementia, gravis capitis dolor, & ingens circa præcordia anxietas, ſe remiſerunt. Quanta præterea efficacia olim & ab omni tempote V.Sni in gtavioribus ioternis inflammatiooibus mirigandis adſcripta fuerit, ingentia practicorum volumina teſtantur. Neque vero minus dantur haud incelebris nominis Medici, qui hoc remedii genus ceu inutile in hiſce affectibus non modo reſpuunt, ſed longe melius ſioe illo evadere poſſe ægrotantes exiſtimant, & præter experientiam, quam allegant, hoc inprimis ratiocinio ſe fulciunt, quod ſanguis incarceratus & coagulatus ſive intra ſive extra vaſa exiſtens, qui cauſa inflammationis eſt, neutiquam ſanguinis miſſione tolli poſſit; quum tamen non deſint mille exempla, cum in noſtris climatibus, tum præcipue in Gallia, & Italia, ubi inflammationibus & inprimis in peripneumonia, non una quidem vel altera, ſed quinta, ſexta & ſeptima vice per ejuſdem morbi decurſum non ſine fructu & manifeſto ſpirandi allevamento, vena fuerit adaperta. Quin imo plures practicotum in eo conveniunt, quod vera angina ex ſanguinis ſtaſi ſubnata funeſta ſit, niſi ſtatim ab initio ſanguis è venis ſublingualibus fuerit miſſus. In puerpetis ſi febris utget, vel inflammationis merus eſt, novimus, non ſine fauſto ſucceſſu V.Snem fuiſſe celebratam. Conſtat vero, maximam practicotum partem id temedii genus, mirum quantum, in hoc caſu reſormidare. Deinde vulgaris eſt & recepta opinio, in gravidis ante medium geſtationis tempus ab omni V.Sne eſſe abſtinendum, quod plerumque ſequatur abotius: ſuppetuot vero quam plurima exempla, ubi ſecundo & tertio menſe ſanguis fuit emiſſus, & vel quinquies id per tempus impræguationis fuit repetitum, adeo felici cum ſucceſſu, ut quæ multoties abortiverunt, ſanam & perfectam prolem in lucem hac ratione produxerint.

Quod ſanguis, qui cauſa eſt inflammationis neutiquam ſanguinis miſſione tolli poſſit nonnulli tuentur.
Contra alii quod manifeſto allevamento vena iam fuerit adaperta.

Quod variis exemplis demonſtrant.

Idem fatum etiam alia avacuantia remedia experientiæ inconſtantia nanciſcuntur.

§. VI. Verum enim vero oon V.S. ſolum, ſed etiam alia ex evacuantium remediorum generibus, idem fatum ab experientiæ inconſtantia nanciſcuntur. Novimus plures haud infelicis nominis ptacticos, qui ſingulis fete in morbis, etiam acutis, emeticis uti non verentur. Alii contra ab eorum uſu valde metuunt, iiſque vel rariſſime, vel plane non utuntut, eo quod ventriculo noxam aut funeſtam inflammationem induxerint; denique ſaburram primarum viarum longe tutius abſtergentibus & evacuanöbus poſſe educi, exiſtiment. Neque obſcurum eſt, in calidiotibus locis, Italiæ, Hiſpaniæ, Galliæ &c. eorum uſum non ſempet feliciter ſuccedere, adeo ut olim Romæ ioducti fuerint, publico pœnali edicto antimonialium emeticorum uſum interdicere. In iotermitteoöum contumacia expugnanda quidam practicotum non ſatis ea poſſunt laudare, quod fomitem febrilem præſentiſſime extirpent. Alii contrarium tuentut, qui longe felicius vel tutius harum curationem abſolvi poſſe ſtatuunt, ſi ſalinis deterſoriis obſtructiones reſerentur, & ſpecificis, v. g. Chioa China ſtatim febriles impetus coërceantur, præſertim cum pleræque intermittentes ex aëris & tempeſtatum vitio gignantur, & magis ex ſubtili cauſticâ acrimooia, quam copia, vel ſtagnatione humorum ſubnaſcantur. Ingens omni tempore fuit formido in morbis, ubi ad habitum corporis aliquid expellitur, criticis, evacuantia tam emetica quam purgantia præſertim eruptionis vel expulſionis tempore adhibere, propterea quod peccantem materiam magis in interioribus atque in centro retineant; hoc non obſtante, ſunt noſtris temporibus practici, qui in variolis & motbillis ante eruptionem imo ſub ipſa teiteratis vicibus & emetica & evacuantia propinare non verentur, ad experientiam crebri & fauſti ſucceſſus confugientes. In apoplecticorum inſultu utrum emetica conveniant nec ne, ingens adhuc lis atque eontentio eſt inter practicos. Quidam hac vehementi commotione ſanguinis & humorum impetum magis ad caput urgeri exiſtimant: alii contra è capite ſtagnantes humores hoc modo detrahi commodiſſime judicant. Multis ſolenne eſt, poſt bilis commotionem ab iracundia factam emeticum ad ipſam deplendam exhibere; alii experientia inducti hoc remedii genus tali in caſu ſeu perniciosiſſimum damnant ac reſpuunt.

Plures emeticis uti non verentur.
Alii contra ab eorum uſu valde metuunt.
Et quare.

Romæ olim inducti fuerunt publico pœnali edicto antimonialium emeticorum uſum interdicere.
Quo in caſu emetica prodeſſe poſſunt.
Quod ra- man alii refragantur.

Qui felicius & tutius per ſpecifica curationes abſolvi poſſe ſtatuunt.

Ubi ad habitum corporis aliquid expellitur ingens eſt formido tum evacuantia adhibere.
Attamen alii etiam tum temporis evacuantia propinare non verentur.

Quidam emetic. in Apoplexia convenire volunt, ſed alii illa aſpernantur.
Poſt bilis commotionem ab iracundia ratio, nempe pro & contra ab utraque parte.

§. VII. Purgantia validiora, helleborata, ſcammoniata, colocynthiaca, & olim Hippocratis tempore, & per longam ſeculorum ſeriem, in uſu frequentiſſimo Medicis fuerunt; unde in officinis ingentem farraginem compoſitionum variarum putgantium, tam veterum, quam recentiorum adhuc proſtare, ubivis ferme locorum deprehendimus. Siquidem credebant his ipſis humores & copia & qualitate peccantes, tam præſervandi quam curandi fine optime hac tatione poſſe educi. Sunt tamen & fuerunt ſemper, qui omnia valentiora evacuantia ceu pemicioſa damnarunt. Ipſe Asclepiades reſerente Celso *lib. I. p.* 29. putgantia è foro medico expulit. E recentioribus Paracelsus, Helmont, Bontekoe, & qui ejus caſtra ſequontur, acriora hæc purgantia mortiſera & infamia remedia appellare non etubeſcunt, eo quod ſemper fere noxia obſetvata fint, vires dejiciendo, tonum ventriculi & inteſtinorum deſtruendo, & cauſtico inflammatorio ſale fibrillas nerveas convellendo; neque res eſt de nihilo; cum certe plus damni quam emolumenti ab eorum uſu ſit expectandum, quâ de re legi meretur *Diſſertatio noſtra de purgantibus fortioribus è foro Med. proſcribendis.* Ad hydropicorum aquas eliminandas tutus ſemper acrium purgantium uſus habitus fuit. Nihilominus confirmat experientia, morbum hunc ab eorum uſu ingraveſcere, inque pejorem ſtatum præcipitari. Quin imo obſervatum fuit, à frequentiori horum uſu cachexiam & hydropem ioductum fuiſſe. Noluerunt antiquiores in acutis & exanthematicis febribus ullo modo irritare alvum, vel clyſterem admittere; uſus tamen & experientia docuit, vanum hunc eſſe metum, cum alvi fluxu ſpontaneo ſæpe hi morbi terminentur, & moderata facta ejus apertione longe felicius earum curationes ſuccedant. Aloën in concitandis hæmorrhagiis, hæmoptyſi, hæmorrhoidibus, menſibus, olim admodum reformidarunt: à longo vero jam tempore convicti ſumus experientia, hanc ipſam convenienti doſi & methodo adhibitam, ad hæmorrhagias ſiſtendas eſſe utiliſſimam. Infuſum mannæ, & caſſiæ in noſtris locis fetme proſcriptum fuit, ceu languidum, effœtum; & quod tormina & flatus producat: contra olim Ægyptiorum Medici, Galli quoque, in ingenti copia ad uncias ſex mannam & caſſiam pro doſi præſcribunt; & hæc infuſa vel decocta, in pectoris præſertim affectibus, inque aliis morbis acutis & chronicis præſtan-

Validiora purgantia ab Hippocratis tempore in uſu fuerunt.
Sunt tamen & ſemper fuerunt qui hæc ceu pernicioſa damnarunt.

Ad Hydropicorum aquas eliminandas tutus ſemper eorum uſus habitus fuit.
Antiquiores in acutis febribus alvum irritare noluerunt.

Aloën olim in concitandis hæmorrhagiis admodum formidarunt.
Sed experientia jam ſumus convicti, ad hæmorrhagias ſiſtendas eſſe utiliſſimam.
Manna & Caſſia

Digitized by Google

ſtantiſſimi effectus eſſe, experientia docet.

Apud nos ferme ſunt proſcripta, ſed non æque apud Gallos. Variolas, morbillos, purpuram atque peſtem, alexipharmacis eſſe tractandas, olim communis fuit opinio.

§. VIII. Communis tam vulgi quam Medicorum olim fuit opinio, variolas, morbillos, purpuram atque peſtem expellentibus & alexipharmacis eſſe tractandas, quo videlicet illud quod vitæ ſit inimicum, cito & celeriter per corporis peripheriam expellatur: unde tot in officinis proſtant tincturæ bezoardicæ alexipharmacæ, ſpiritus volatiles, ſalia volatilia, ex viperis etiam deſumta, ac pulveres varii expulſivi, ſudoriferi, olea calidiora, camphorata, alexipharmaca, quorum uſus in hiſce morbis fuit frequentiſſimus. Et quamvis per multa ſecula hæc methodus medendi fuerit ſolennis, nihilo minus ſolida & accurata per plurium annorum decurſum experientia oſtendit, hæc omnia nocentiſſima eſſe, longe vero tutiora in expellendis variolis & morbillis eſſe quæ nimios motus ſiſtunt, impetus arcent, humectant imo refrigerant: cujus generis ſunt acidula, anodyna, terreaque fixa, emulſiones ex ſeminibus quatuor frigidis, & hujus generis plura. Denique omne regimen in his morbis temperatum calidiori nocentiſſimo longis paraſangis eſſe præferendum uſus quotidianus perdocuit.

Accurata nihilominus experientia oſtendit, hæc omnia eſſe nocentiſſima, & tutiora eſſe humectantia imo refrigerantia.

Salia volatilia, oleoſa & aromatica quondam in pretio habebantur.

§. IX. In recenti forſan adhuc verſatur memoria, quanta æſtimatio laus ac dignitas ſalibus volatilibus oleoſis, ſali volatili Cornu Cervi, ſpiritibus volatilibus oleoſis vario modo aromatiſatis, coolliterit, adeo ut pro panaceis præſervandi & curandi fine hæc ipſa remedia habita & magno pretio vendita fuerint, eo quod credebant, circulationem ſanguinis & humorum nec non inutilium partium excretionem egregie hiſce promoveri, unde in morbis chronicis debellandis maximi ſemper fuerunt habita. Verum enim vero & hæc ſua ſubierunt fata atque tempora, dum annotatum fuit, in compluribus chronicis paſſionibus ea plus damni quam emolumenti attuliſſe vehementer humorum maſſam commovendo. Hoc vero notatu dignum occurrit, quod hæmorrhagias ſalibus volatilibus augeri communiter aſſertum ſit, cum tamen experientia demonſtret contrarium; utpote hæc moderata doſi exhibita, ſpaſmos, qui hæmorrhagiarum fabri ſunt, ſiſteodo, hæmoptyſin & nimium menſium fluxum in diſpoſitis egregie cohibent atque coërcent.

Quæ jam flocci faciuntur.

Hæmorrhagias tamen non augent, cum experientia contrarium demonſtret.

Spiritus acidi ante aliquot luſtra in Germania frequentem uſum habuerunt.

§. X. Aote aliquot luſtra in noſtris Germaniæ locis quidam Chymiatri non modo acidos minerales ſpiritus, ſed & alia acida refrigerantia ex vegetabilium claſſe in frequentem uſum traxere, & non modo in acutis, ſed chronicis etiam paſſionibus ea adhibuerunt, quo nomine famigeratiſſima fuit tinctura aperitiva *Mœbii*, quæ ſpiritus ſalis bene rectificatus & coloratus eſt; & maximo pretio hæc habita fuit, & à multis practicis in renum & veſicæ calculo, malo hypochondriaco, ſcorbuto fuit ordinata. Poſtea vero quam praxis Bontekoëana & Belgarum methodus curandi noſtris terris innotuit, omnia acida fere remedia è foro medico proſcripta fuerunt, utpote hi ſtatuebant omnium morborum originem eſſe ſtagnationem & coagulationem humorum, conſequenter acidum & viſcidum, hinc curationem morborum iis quæ humores lentos & viſcidos reſolvebant, acidumque extinguebant, unice moliebantur, eumque in finem acida ex remediorum claſſe penitus propellebant.

Poſtea omnia fere acida remedia è foro medico fuerunt proſcripta.

Opium & Opiata divinis laudibus omni tempore celebrata fuerunt.

§. XI. Opium, & quæ ex hoc parantur remedia dicta laudana, anodyna, theriacalia, quorum præcipuum ingrediens eſt opium, divinis laudibus olim & omni tempore celebrata fuerunt, imo inter panaceas relata, quaſi omnium morborum antidota: neque ullus fere extitit celebris nominis Medicus, qui non hoc remedii genus magni fecerit. Quidam de eo volumina compoſuerunt: nonnulli ſe nolle eſſe Medicos dixerunt, niſi opium exiſteret. Nihilo minus ab omni tempore fuerunt Medici, qui inſtar veneni illud reformidarunt, quod vitales motus & vires extinguat, ſenſibus torporem ac ſtuporem inſerat. Et ex recentioribus, complures ſolidiores animadverterunt, quod ab opiatis cujuſcunque generis & compoſitionis fuerint, tam in chronicis quam acutis paſſionibus, plus damni quam utilitatis corporibus accedat, utpote cum peccantem morbi materiam ſive in qualitate ſive in quantitate intus retineant ac figant, humorum ſtagnationes & ſtaſes, tantum abeſt ut removeant, ut potius augeant & ſalutares excretiones impediant: quibus rationibus permoti non dubitant aſſerere, theriacalia & opiata valde infida eſſe minuſque ſecura remedia.

Nihilominus ab omni tempore fuerunt Medici, qui inſtar veneni illud reformidarunt.

Martis & Martialium uſus ab his laudatur.

§. XII. Dudum eſt, ex quo medicamentorum è Marte deſumptorum uſus in morbis chronicis debellandis, nominatim in malo hypochondriaco, cachexia, hydrope, menſium ſuppreſſione, ad contumaces viſcerum obſtructiones expediendas, mirifice fuit æſtimatus, uſque eo, ut innumeras compoſitiones, in liquida & ſolida forms, quas ferrum ingreditur, in Medicorum ſcriniis & pharmacopoliis ſpleodentes, ubique reperias. Neque tamen deeſſe plures novimus ex recentioribus, qui ancipitis & minus tutæ virtutis, ut omnia ex metallorum regno deſumta, martialia remedia judicant, quum adſtrictione ſua in chronicis morbis vaſculorum obſtructiones magis firment, ac fibroſas nerveas partes ad ſpaſmodicas contractiooes admodum diſponant: & hoc uſque adeo, ut dictis in morbis illa magis nocere quam prodeſſe, experientia practica ſit commonſtratum. Ulterius quanta diſſenſio, quanta contentio inter practicos circa corticis Chinæ uſum hodienum obſervatur? Hic à pluribus magois Medicis, divinum adverſus intermittentium contumaciam præſidium habetur, neque innumeris obſervationibus hanc ſententiam tueri deſiſtunt. Quod ſi vero experientiam conſulamus obviam atque peritorum Practicorum obſervationes perluſtremus, innumera etiam occurrunt exempla, ubi infauſtus eventus hujus uſum fuit conſecutus, dum vel pejores febrium recidivæ factæ fuerunt, vel gravior morbus, ut cachexia, hydrops, malum hypochondriacum, contractura artuum, aſthma ſpaſmodicum, & colica convulſiva febrem hoc remedio intempeſtive ſuppreſſam exceperunt.

Culpatur ab illis.

Quanta contentio circa corticis Chinæ uſum obſervatur?

A plurimis divinum adverſus intermittentium contumaciam præſidium habetur.

Experientiam vero ſi conſulamus innumera occurrunt exempla, ubi infauſtus eventus hujus uſum fuit ſubſecutus.

§. XIII. Pari modo ex Mercurio deſumpta remedia ingentibus Medicorum diſſenſionibus obnoxia videmus. Et quamvis vetus illa & male fundata opinio, mercurialia & metallica eſſe venena, dudum expiraverit, ſolideque compertum ſit dextre præparata & applicata non carere inſigni fructu & utilitate; nihilo tamen minus cenſuram merentur illi, qui Mercurialia vel etiam Solaria, etiam rite præparata, tantis extollunt laudibus, ut ea efficaciſſima & univerſalia pronuncient, quum certe fama ſua longe ſint minora. Quis enim neſcit à mercurialibus, quocunque modo etiam præparata, correcta vel rectificata fuerint, plurima incommoda, debilitates generis nervoſi, moleſtas ſalivationes, paralyſes, & tremores ortos fuiſſe. At miſſa hæc facimus, certe enim volumen componendum eſſet, ſi vel omnia remediorum capita perſequi, &

Etiam remedia ex Mercurio ingentibus Medicorum diſſenſionibus obnoxia videmus.

Cenſuram illi merentur qui mercurialia tantis extollunt laudibus.

Plurima

hoc

ex iis incommoda. Circa veſicatoriorum & fonticul. circa thermar. acidulas. &c. uſum, quantus inter Practicos viget diſſenſus? Diſſentiendi inter Medicos nullus modus vel finis. Singuli tamen in ſua ſententia tuenda ad experientiam confugiunt. Debile igitur eſt experientiæ medicæ fulcrum, & cœca opinio magis quam certitudo & veritas in medicina regnat.

hoc argumentum condignè tractare vellemus. Quibus enim ignotum eſt, quantus diſſenſus inter Practicos vigeat, circa Veſicatoriorum & Fonticulorum, circa Thermarum, Acidularum, & Lactis uſum? & quomodo ad lectum cujuſcunque ægrotantis uullus fere modus vel finis diſſentiendi vel contradicendi ſit inter Medicos, ſinguli tamen, quod mirum, in ſua ſententia tuenda ad ſummum illud experientiæ tribunal & idolum confugiant? Videmus hinc clariſſime, quam imbecillum ac debile experientiæ, cui Medici innituntur, ſit fulcrum, videmus porro, quod magis opinio cœca, quam certitudo & veritas regnet in medicina. Dolendum vero maximè omnium, quod ſingula hæc ita ſint comparata, ut tyronem ab artis ſtudio merito arcere, & potius horrorem illam addiſcendi incutere queant. Et hæc utique eſt ratio, quare apud prudentes ingens contemptus & opprobrium Medicis & medicinæ ſemper acceſſerit.

Quibus experientiam ſuam defendere ſoleant medici. Veræ experientiæ deſcriptio. Sed hæc rara eſt avis. Potius omnes obſervationes mancæ ſunt & mutilæ. Medicamentorum virtutes parum ſunt cognitæ.

§. XIV. Verum enim vero neceſſe etiam eſt ut audiamus, quæ ad hæc omnia reponere, & quibus experientiam ſuam defendere & vindicare ſoleant Medici. Dicunt nempe: experientiam eſſe omnis certitudinis & veritaris medicæ parentem, dummodo non ſuperficiaria, incompleta & imperfecta, ſed ſolida & accurata fuerit, ad quam requiritur, ut omnes circumſtantiæ, quæ ad veram morbi hiſtoriam pertinent, ſint junctæ: quod ſi enim ſubjectum quod ægrotat, indoles morbi, ejuſque cauſæ atque effectus probè fuerint cogniti, nec non ea quæ opem vel etiam noxam attulerunt, accurate annotata, tunc utique tales obſervationes ſæpius repetitas fallere minime poſſe affirmant. Neque certe de nihilo hæc eſt aſſertio. At vero ubi proſtant tales obſervationes, tales completæ morborum hiſtoriæ? ubi invenitur talis experientia? ubi notatus eſt talis remediorum effectus, in quo omnes & ſingulæ circumſtantiæ fuerunt junctæ? ſi enim vel veterum vel recentiorum monumenta evolvis, rariſſime talia invenies; potius omnes obſervationes mancæ ſunt & mutilæ præcipuis omiſſis circumſtantiis. Præterea piget & pudet proponere, quam parum veræ virtutes & dotes medicamentorum ſint cognitæ, quamvis innumeras laudes, encomia & vires in Botanicorum, Chymicorum, & Pharmacopœorum libris jactatas & venditatas videas, quarum tamen pauciſſimæ fidem ſuſtinent, & effectui reſpondent. Et nulla hic alia ſubeſt ratio, quam quod, ſi forſan à tali medicamento aſſumto bonus effectus ſequutus fuerit, ſtatim hujus cauſam medicamento aſſignaverint, nullo habitu reſpectu ac ratione hiſtoriæ morbi, ejuſque circumſtantiarum, ſub quibus exhibitum fuit remedium.

Dubitari meritò poteſt, num ad experientiam bene inſtructam pervenire poſſibile ſit. Natura & corpora hominum mirum in modum variant, differunt etiam morbi:

§. XV. Verum enim vero quamvis non negandum ſit experientiam bene inſtructam, & accuratæ morborum hiſtoriæ ſuperſtructam minimè eſſe fallacem, & maximopere in praxi medica commendandam, attamen dubitari meritò poteſt, num ad talem experientiam pervenire poſſibile ſit. Non enim ignotum eſt, naturas & corpora hominum mirum in modum variare, differre etiam morbos, eorum indolem ac cauſas, & infinitas eſſe circumſtantias, remediorum uſum applicationem & effectum determinantes; unde videmus pro diverſitate climatum, vitæ generis, ætatis, ſexus, victus, aëris, anni temporum, tempeſtatum, aquarum, conſuetudinum & diſpoſitionis hæreditariæ variare morbos, variare methodum medendi, variare etiam ipſa remedia. Ita idem purgans decem ſubjectis, ejuſdem etiam ætatis & roboris exhibitum, diverſiſſimas producit operationes; in quibuſdam fortius, in aliis ſegnius movet alvum; nonnullis digeſtionem turbat, appetitum proſternit, anxietates parit, & vomitum ſimul concitat. Et idem homo, qui hoc tempore bene potuit hoc vel illud remedium ferre, alio tempore damnum inde experitur. Unde bene notatum à SYDENHAMIO: methodum febrem curandi, uno tempore prodeſſe, alio nocere.

Pro diverſitate climatum, vitæ genere &c. Variant ipſa remedia. Horum exempla.

Variant morborum curationes pro diverſis climatibus. Difficilis & operoſa res eſt, medendi methodum addiſcere per obſervationes.

§. XVI. Variant quoque morborum curationes pro diverſis climatibus. Quis enim auderet enervantes Gallorum curas in febribus, per crebrius repetitas VSnes, purgationes & ptiſanas in noſtris locis temere in uſum trahere? & nemo facile in Hiſpaniâ, Italiâ aliiſque calidioribus locis, noſtram in Germania medendi methodum, quo ad uſum emeticorum, volatilium, & calidiorum imitabitur? Quare videmus, quam difficilis & operoſa res ſit, rectam medendi morbis methodum addiſcere per obſervationes, etiam accuratiſſimè conſcriptas, quum mirum in modum diſcrepent circumſtantiæ, quarum minima ſæpe variat remediorum applicationem. Profecto centum hominum ætates non ſufficerent huic operoſo negotio. Et antequam hac ratione, nempe per longam & annoſiorem experientiam, vera medendi methodus inveniretur, plures oporteret extingui. Ulterius vero Medici pro defendenda experientia hoc argumento ſolent uti, quod ingens ille diſſenſus circa remediorum vires & applicationem non deſtruat ipſam experientiam, & ad ſtabiliendam hanc unice opus ſit, ut reſpiciamus ad numerum eorum, qui medicamentum in morbo vel male vel proſpere ſucceſſiſſe affirmant: imo ſi mille fuerint qui bonum eſſe medicamentum pronuncient, centum vero qui contrarium aſſerant, tunc dicunt majori numero plus eſſe credendum quam aliis, qui contrarium obſervarunt minori numero. At varo, nec hæc argumentandi ratio difficultatem hanc expedit; utpote à numero & multitudine idem ſentientium non adſtruendum eſt veritatis criterium. Longiſſimo tempore Opiata magna in morbis remedia credita fuerunt, quùm tamen experientia teſtetur, plus nocumenti, quam emolumenti in morbis ab ipſis eſſe exſpectandum: Quot numero fuerunt Practici, qui calida expellentia volatilia, myrrhata in variolis & morbillis proficua judicarunt? quæ tamen certiſſime plus nocent quam proſunt. Lenientia & alvi fluxus in febribus acutis pro interdictis habentur & damnantur, cum tamen experientia contrarium teſtetur. Vehementiora purgantia per tot ſecula in frequentiſſimo fuerunt uſu, quum tamen valetudinem magis deſtruant & morbum augeant quam auxilium ferant.

Centum hominum ætates huic negotio non ſufficerēt. Ingens ille circa remediorum vires & applicationem diſſenſus non deſtruit ipſam experientiam. Argumenta eorum qui hoc ſtatuunt.

Longiſſimo tempore opiata magna in morbis remedia credita fuerunt, quum tamen experientia contrarium teſtetur. Quod Practici qui calida in variolis & morbillis proficua judicarunt? quæ tamen plus nocent quam proſunt. Contrarium planè locum habet in lenientibus & catharticis. Soli experientiæ ſi credere non liceat, quæritur unde certitudinem

§. XVII. Quum itaque tam miſera & deſperata res ſit, ſoli experientiæ credere & adhærere in praxi medica, hinc quæſtio non immerito oritur, unde certitudinem & veritatem Medicus in ſuis curationibus mutuari debeat. Plerique Medicorum in eo dubio procul conſentient, quod hoc paſſu ad alterum medicinæ fulcrum confugiendum ſit, nempe ad rationem, quæ cum experientia ſit conjungenda. At vero quamvis non animus ſit hæc duo artis medicæ fulcimenta infirmare, ſed potius ea roborare ac firmare, placet tamen, eo, quod id modo perfecimus circa experientiam, demonſtrare quoque quam lubrica, quam languida & imbecillis res ſit Medicorum ratio, qua ceu fulcro inniti

adhuc

Digitized by Google

medicus in ſiſis curationibus mutuari debeat. Ad rationem confugiundum.

adhuc communis & perverſus mos fuit. Qui rationem in auxilium firmandæ artis noſtræ cauſa advocant, id urgent maxime, ratione omnium morborum cauſas & remediorum effectus penetrandos eſſe, & quomodo hoc vel illud fiat in medicina, vel cur fauſti nec non infauſti curationum eventus proveniant, unice ratione intelligi poſſe. Quid vero per rationem, quæ veritatum medicarum norma ſit accipi debeat, non minimæ difficultatis eſt; etenim quiſque ſibi perſuadet, ſe recta ratione uti, ſe veras cauſas penetrare & firmis in demonſtrando principiis niti, quum tamen tot diverſæ cauſæ & rationes ejuſdem effectus in medium proferantur, quot fere numero ſint Medici, non obſtante, quod una tantum ſit veritas. Adeo opiniones male fundatæ, imo fictiones, pro veris rationibus & demonſtrationibus haberi ſolent.

Quiſque ſibi perſuadet, ſe recte ratione uti. Interdum fictiones pro veris rationibus haberi ſolent.

Quantus diſſenſus eſt circa principia, quibus Theoria & Praxis medica ſuperſtrui debet? Pauciſſimi artem recte ratiocinandi & unum ex altero deducendi, ex cognitis incognita eliciendi, res invicem connectendi & diſtinguendi, aut errores ex veris & ſimpliciſſimis principiis demonſtrandi norunt, ſed ſine ordine, ſine delibetatione, ſine intima rerum cognitione, ex ſola ſaltim imaginatione, & ſua perſuaſione philoſophantur. Tædet certe preſſius proſequi quot figmenta, quæ nec concipi, nec explicari, aut demonſtrari poſſunt, à tot ſeculis ab ipſis diſſentientibus Medicis in ſcenam producta fuerint; cujus commatis ſunt ex Veteribus calidum innatum & humidum radicale, natura, anima, cujuſque facultates, expultrices, attractrices, concoctrices, ſpiritus inſitus & influus, naturæ prudentia, intentio, directio, energia, ſympathia, antipathia, idioſyncraſia, antipraxia, vis plaſtica, quatuor qualitatum & humorum temperies & intemperies, hæcque vel cum materia, vel ſina materia, Helmontii archæus, Chymicorum ſal, ſulphur, mercurius; diverſi ſalium ſapores, Gas, Blas, ſemina & fermenta morborum, ideæ morboſæ ſpiritibus inſitæ, vel influæ, & nonnullorum lux & ſtan mula vitalis, ſpiritus vitalis, lucidus & igneus Williſii, peregrinus æther, variæ craſes & materiæ ſecundum figuram ſitum & magnitudinem diſpoſitiones; quæ omnia & ſingula, nil niſi meri termini ſunt, toni & ſoni, nihil ſignificantes, quorum explicationem ſi deſideras, nihil aliud niſi petitio principii exſurgit: manent itaque ſpeculationis & imaginationis ſimulacra & figmenta, nec ullum uſum habent in damonſtrando.

Pauciſſimi artem recte ratiocinandi norunt.

Vana Medicorum figmenta ac idola.

Quæ nil niſi toni ſunt & ſoni, nil ſignificantes.

Qui ſolidiori Philoſophiæ Mechanicæ & experimentalis ſcientia inſtructi ſunt, facile agnoſcunt, omnes in univerſo mutationes, omnes effectus fieri motu, qui unice res alterat, corrumpit, deſtruit, immutat, generat, producit, & omnium effectuum cauſa & fons eſt. Facile quoque hi perſpiciunt, omnes qualitates, omnes proprietates & vires corporum motu fieri, nec ſine motu concipi poſſe. Ex quibus etiam recte argumentantur, omnia quæ contingunt in corporibus humanis, ſive circa vitæ & ſanitatis, ſive circa morborum, eorumque præſervationis vel ſanationis negotium verſentur, unice tantum abſolvi motu; omniumque effectuum ac phænomenorum, quæ in corporibus animantium obtingunt, unicam & veram cauſam eſſe motum. Quare cum motus præcipuum ſit mechanices principium, hinc omnia, ſicuti in univerſo, ita etiam in corpore noſtro mechanice fieri & explicari debere aſſeverant: & Phyſicum ac Medicum, non ſecus ac Mechanicum, motuum omnis generis leges exacte noſſe debere, adeo, ut, quo plures cognitas habeat, eo felicius in demonſtrandis effectuum cauſis progredi poſſit. Ex quo perſpicue patet, quid intelligi debeat per Philoſophiam & medicinam Mechanicam, & quam ſit turpiſſimum hæc ipſa à novellis doctoribus quibuſdam non tantum ignorari, ſed impudenter etiam contemni, & ſuſque deque haberi.

Solidiori ſcientia inſtructi facile agnoſcunt omnes mutationes & effectus fieri motu.

Hinc omnia in corpore noſtro mechanice fieri & explicari debere aſſeverant.

Patet hinc quid intelligi debeat per Philoſophiam & medicinam mechanicam.

Verum enim vero, quamvis circa hæc inter prudentiores amplus ſit conſenſus quod ſcilicet in corpore animantium, præſertim hominis, omnia fiant, tam in ſtatu ſano, quam etiam quandoque in ſtatu reſtitutionis, certo ordine, tempore, proportione, ad certum finem; & quod ſubſit horum ſumma ratio, ars & ſapientia, quæ ex certis mediis ad finem ducentibus proportionatis cognoſcitur; nihilo tamen minus in diverſas rurſus recedunt ſententias. Quidam dicunt harum rerum cauſam eſſe principium quoddam incorporeum, quod efficiat motus, quod ſapientia, ratione, intentione & cognitione præditum, corpus ſtruat, conſervet, præſervet & reſtituat, ſi vero hoc ab illa ſapientia atque prudentia deficiat, tunc motus erroneos, fruſtraneos, & morboſos efficiant. Alii ſecundum mentem noſtram dicunt motum eſſe mutationem ſtatus in corporibus, provenientem ab impulſu, mutua actione & reactione, niſu & remiſu vario corporum; Nam vires quibus corpora agunt à Deo creatæ & per multiplicationem diffuſæ ſive extenſæ veram naturam & eſſentiam corporum conſtituunt; quapropter motus cauſa non extra corpus, ſed intra eſſentiam corporis eſt quærenda. Neque negamus in macrocoſmo pariter ac in microcoſmo, nec non in omnibus animantibus & plantis, à ſapientiſſimo ordine, arte ac ratione in certum finem, ſive machinas artificioſiſſimas eſſe productas, quæ nunquam clarius perſcrutanda potentia & modo, propagantur & multiplicantur, in quas tamen omnes & ſingulas externa, ſolida & fluida, elementa, alimenta, medicamenta inducunt. Quas mutationes, ante omnia Phyſicus & Medicus tam à poſteriori, quam à priori bene debet noſſe, inquirere, explicare & poſtea in uſum applicare.

Quidam dicunt harum rerum cauſam eſſe principium quoddam incorporeum, quod efficiat motus.

Alii motus cauſam non extra corpus ſed intra eſſentiam corporis quærunt. Rationes illorum.

§. XVIII. Nnn vero noſtri inſtituti vel temporis ratio poſtulat hæc ſuſius adhuc & diſtinctius hic loci excutere, & ab aliorum objectionibus vindicare, ſed leviter ſaltem illa attingere placuit, ut omnes intelligant, quanta diſſenſio adhuc circa prima principia Phyſica & medica vigeat inter Medicos. Enim vero non tantummodo inter Medicos diſſenſio circa principia theoriæ medicæ, ſed & circa morborum generationem, cauſas eorumque curationem abundantiſſime viſitur. Quidam plethoram pro cauſa omnium fere morborum habent, excluſa omni qualitate & potentia ſalſa & acri. Alii ne ullam quidem ſanguinis præternaturalem abundantiam dari affirmant, ſed potius ex perverſo motu partium corporis noſtri ipſique inſenſis qualitatibus morborum cauſas deducunt. Ex Recentioribus plures ex ſolo acido, ſpecifico tamen, nec non viſcido, omnium morborum chronicorum originem explicare allaboraruot. Quidam hæc eſſe inſufficientia aſſerentes, adjecerunt potentias ſalinas, acres, ſalſas, cauſticas, volatiles & ſulphureas bilioſas; nonnulli nec hæc morborum explicationi ſufficere judicantes, morborum ſpecifica fermenta, ſemina, ideas ſeminales, fermentationes hoſtiles, ætherem peregrinum, & diverſas materiæ morboſæ texturas in ſocieratem advocarunt. Sunt quoque qui omnes cauſas materiales negligunt & occaſionales

Plethoram pro cauſa omnium fere morborum quidam habent.

Alii ne ullam quidem ſanguinis P. N abundantiam dari affirmant.

Plures ex acido viſcido omnium morborum chronicorum originem explicare allaborat.

Nonnulli morborum ſpecif

tantum

ſica fermenta ſemina &c. in ſocietatem advocantur. Sunt qui in Archæo quærunt.

tantum aſſerunt, veras autem morborum cauſas in ipſo Archæo ſeu principio vitali, in ſpiritu corporis noſtri, ſeu in ipſa anima, corpus noſtrum dirigente, quærunt, quæ cognitione, prudentia & vigilantia inſtructa, contra & propter materiam corpori noſtro inſenſam, præſertim ſanguinem abundantem ſe propriis viribus & marte proprio armet, & motu ſalutari critico, aut evacuatorio, aut ſebrili conſumtorio, perniciosum vitæ humorem à corpore arcere & propellere moliatur: quales motus ſalutaria potius naturæ conamina, quam vere morboſi effectus dicendi eſſent.

Alii à cauſis mere Phyſicis hos motus præternaturales deduci debere aſſerunt.

Alii qui ſimile quid concipere nequeunt, à cauſis mere phyſicis neceſſariis hos præternaturales motus proxime deduci debere aſſerunt, qui in ſe & per ſe ad turbationem, ſæpius etiam ad deſtructionem œconomiæ corporeæ & ejus perniciem tendunt, perſæpe vero per accidens dirigente ſic divina Artificis, qui corpus noſtrum ſtruxit, ſapientia ſalutares fiunt, & in ipſius cauſæ morbificæ, à qua oriuntur, correctionem, vel expulſionem vel deſtructionem benigne terminantur.

Neque in explicandis remediorum viribus & operationibus Symboliſmus obſervatur. Quid veteres ſibi de Remediis perſuadebant.

§. XIX. Neque in explicandis remediorum viribus & operationibus conſenſio & ſymbolismus obſervatur, ſed plerique in diverſas & contrarias ſæpe abeunt ſententias. Veteres peculiarem virtutem certis partibus dicatam remediis affingebant, unde emergebant pectoralia, ſtomachica, hepatica, cephalica, cordialia; vel etiam ſibi perſuadebant dari evacuantia, quæ peculiarem humorem v. g. bilem, pituitam, melancholiam è corporis ſphæra attrahant & eliminent. Fuerunt qui medicamenta ſaltim operari in ſpiritus, illos irradiando vel etiam obſuſcando, aut terroris vel etiam iracundiæ ideam pervertendo, ſibi imaginabantur, vel etiam, quod ſpeciali ratione fermenta & ſemina morborum extinguerent; quæ omnia ſi bene æſtimamus, nihil niſi vanæ ſpeculationes & figmenta quæ nec intelligi nec perſpicue explicari poſſunt, merito dici debent.

Vanæ illorum circa hæc ſpeculationes & figmenta. Item Recentiorum.

Ex Recentioribus vero ſurrexerunt, qui omnem remediorum efficaciam in concilianda ſanguinis & humorum fluiditate eorumque circulatione promovenda, unice ponebant. Sunt quoque qui remediis præcipuam virtutem in medendo denegant, & ſoli naturæ medicatrici ſanandi & medendi vim adſcribunt, inſauſtoſque ſucceſſus ejuſdem erroribus, aſſignare non verentur. Sed utinam hæc omnia quæ gratis ſic in medicina afferuntur, ſolide prius & explicentur & demonſtrentur.

Ex quibus adductis intelligitur Medicorum rationem non ſecus atque eorum experientiam admodum in medicina eſſe imbecillem.

§. XX. Ex quibus omnibus dictis & adductis clariſſime intelligitur tantopere à Medicis laudatam rationem, non ſecus atque eorum experientiam admodum imbecillum in medicina, tam Theoretica quam Practica, eſſe fulcrum: Ecquis enim eſt, qui ubi tantus opinionum & diſſenſionum numerus reperitur, certitudinem ac veritatem ſibi poterit promittere? Verum enim vero quo tandem ex omnibus hiſce, quæ nos premunt difficultatibus, emergamus, paucis dicimus: opinionem perverſam & errorem, ſicuti in omnibus aliis diſciplinis, ita etiam in medicina, unice ex corrupta noſtra ratiocinatione oriri, omnem vero veritatem & certitudinem ex ſolida & bene fundata ratiocinatione profluere.

Ex corrupta vel ex ſolida noſtra ratiocinatione hæc omnia profluunt. Sana recta & perfecta ratiocinatio quæ ſit.

Sanam autem rectam & perfectam ratiocinationem eam ſtatuimus, quæ firma nititur demonſtratione, id eſt, quæ clare & diſtincte res diſtinguit, intelligit, explicat, connectit & debito ordine in adſtruendis cauſis utitur; neque res ſeparatas aut ordinem rerum & cauſarum inter ſe confundit, denique ex notis ignota detegit, media fini convenientia invenit, ſuaſque demum illationes multiplici experientia & conſtanti eventu confirmat.

Plurimi artem recte ratiocinandi ignorant.

Plurimi profecto eruditorum artem recta ratiocinandi ignorant, unde in graves incidunt errores. Plures veritates ſingulares poſſident, ſed eas poſtea ad inveniendas & eliciendas alias male applicant. Quam pauci norunt ſpeculationes, opiniones, reſque imaginationis à claro & perſpicuo conceptu diſtinguere? Pauci etiam nominales definitiones & explicationes à realibus ſciunt ſeparare.

Quorum ignorantia & errores ab Auctore indicantur.

Quot ſunt qui nondum ſatis demonſtrata vel explicata pro veris aſſumunt principiis, ex quibus poſtea multa inconvenientia inferunt. Cauſarum ordo à plurimis turbatur, ita ut remotas cauſas pro cauſis proximis ponant & intermedias cum principalibus confundant. Dantur, qui ſingularia nomina fingunt, ipſiſque realem quandam tribuunt efficaciam, vel à recepta terminorum ſignificatione abeunt, unde non mirum quod propter obſcuritatem non poſſint intelligi Et quod maximum, plures eruditorum hoc morbo laborant, quod ambitionis, philautiæ, contentionis, quam veritatis ſint cupidiores; & dedecori ſibi habeant, ſemel amplexam ſententiam relinquere.

Hic eſt fundus miſeriæ medicæ.

Hic eſt fundus miſeriæ medicæ, hic fons eſt tot hypotheſium, variarum opinionum, ſectarum.

Medicinam medicinæ eſſe neceſſariam.

§. XXI. Quis igitur non intelligit medicinam medicinæ eſſe neceſſariam, quæ noſtro quidem judicio, non ſalubrior excogitari poteſt, quam quod rationem Medici ante omnia corrigere, emendare & proficere, qua poteſt fieri ſolertia ac dexteritate allaborent.

Quibus cultura rationis maxime continetur.

Cultura vero rationis maxime continetur duobus, alterum eſt, ut intellectus compluribus veritatibus ex ſenſu experientia & obſervatione petitis in Phyſicis, Mechanicis, Chymicis, Anatomicis & Practicis imbuatur; alterum eſt ut veritates jam cognitas bene connectere & in ordinem dirigere ratio diſcat: quod ultimum, ſaniorum judicio, ſtudio divinæ Matheſeos maxime acquiritur. Hæc enim ut bene monet HIPPOCRATES *Epiſt. ad Theſſalum Fil. non ſolum vitam illuſtrem, & ad multa commodam in humanarum rerum ſtatu efficit, ſed etiam animam acutiorem & clariorem reddit ad omnium, quorum uſus in medicina expetitur, utilitatem conſequendam.*

Quo pacto Medicus veritates facile promovere poteſt ad axiomata invenienda & omnia obſcura explicanda.

§. XXII. Quod ſi itaque Medicus artem recte ratiocinandi bene calleat, & plures veritates ex Phyſicis & Medicis ſingulares cognitas habeat, tunc facile eas promovere poteſt ad axiomata invenienda, nec non ad incognitas veritates ex iis detegendas, & omnia obſcura explicanda. Hiſce præſidiis jam inſtructa Medici ratio facile perſpiciet, experientiam omnem medicam in ſe non eſſe fallacem, neque anſam dare diverſis opinionibus atque erroribus, ſed præcipitantiam in judicando eſſe horum unicam cauſam, quod nempe ea quæ obſervavimus v.g. à dato remedio ſive fauſtos ſive infauſtos effectus, nimis præcipitanter ipſis datis remediis hos adſcribamus. Nam quemadmodum in Phyſicis & Mathematicis, ſenſus in ſe nec fallunt nec falluntur, ſed judicium; quod nempe ſecundum ſenſuales perceptiones ad ipſarum rerum exiſtentiam, naturam & cauſas ſtatim argumentemur:

Experientia minime in ſe fallit, ſed fallit nos præceps noſtrum judicium & quomodo.

Ita etiam experientia minime in ſe fallit, ſed fallit nos præceps noſtrum judicium. Communis enim & quaſi innatus error eſt, quandocunque, ut ſupra jam monuimus, à dato remedio in morbo proſperum vel infauſtum effectum obſervamus, quod ſtatim hujus cauſam ipſi remedio aſſignemus, cum tamen ad hunc vel illum effectum ſæpe plures ſimul cauſæ

concur-

concurrant, quæ nec cognoſcuntur, nec perpenduntur. Quis enim neſcit, pro diverſitate humorum, pro differentia motuum, quibus fibræ & partes ſolidæ corporis aſſuetæ ſunt, mirè variare remediorum vires atque effectus? ut proinde, remedia non ſecundum activitatem ſuam, ſed ſecundum receptivitatem ſubjecti agere, Veteres rectè inculcaverint.

Sana Medici ratio genuina eſt clavis experientiæ & optima opinionum conciliatrix.

§. XXIV. Sana itaque Medici ratio ac judicium ſolidum genuina clavis eſt, & vera directrix experientiæ practicæ, & optima conciliatrix diverſarum opinionum. Supra mentio facta eſt, ingentem inter Practicos, circa remediorum efficaciam in morborum ſanatione exiſtere diſſenſionem, dum alter certam medendi methodum & certa remediorum genera mirum extollit, alter eadem valde deprimit atque contemnit, utut ſinguli experientiam diuturnam pro fundamento aſſertionum ſuarum allegent. Hujus diſſenſus cauſas facilè perſpicit, Vir exquiſita ratione præditus, & hinc diſcrepantes invicem Practicos haud difficili negotio conciliat. Er ut exemplis rem confirmemus, quando concertant Medici, utrum in variolis, in purpura, aliiſque exanthematicis febribus V.Sio locum habeat nec ne, tunc perfacile Medicus peritus deciſionem dabit rationi convenientem, quod videlicet V.Sio adminiſtrata in talis modi morbis exanthematum exitum promoveat, ſi ſubjectum ſit juvenile, vino aſſuetum, ſanguine turgeat, vel effrænes motus in fibrarum ſyſtemate vigeant; contra vero quod in corpore ſegniori, ſpongioſo, cachectico & ubi bonorum ſuccorum defectus eſt, circa expulſionis præſertim tempus, nunquam ſuadenda ſit. Ita etiam ratione controverſia inter Medicos facile decidi poterit, num quiſquam ſanitatem vel longævitatem ſibi promittere poſſit ſine V.Sne? ſive, an V.Sio ad vitam ſanam & longam multum conferat? Quod ſi quis itaque valde laborat, partiumque ſolidarum robore inſtructus eſt & vaſa ampliora poſſidet, is certè ſine V.Snis auxilio diu ſanus vivere poterit. Si quis autem in vita tranquilla & otioſa, copioſos & boni ſucci cibos ingerit, corporis vero ſpongioſi eſt & laxioris, illi, niſi velit ſibi ſubtrahere alimenta horumque bonitatem, opus utique erit ſanguinis miſſionibus.

Res exemplis confirmatur.

Solenne eſt in Gallia per repetitas V. Snes purgationes &c. vires valde enervare.

Solenne eſt in Gallia in omni febre, vel etiam inflammatione per repetitas V.Snes, purgationes, clyſteres, ptiſanas vires valde enervare, & ita ſanguinis ebullitiones æſtuſque vehementiâ deprimere: hæc methodus in illis regionibus facilius tolerari poteſt, quam in noſtris humidioribus & frigidioribus, ubi non tanta corporum agilitas, fibrarum ſenſibilitas, humorum fluiditas & ſanguinis reſtauratio, ſed fibrarum major adeſt craſſities, humorum denſitas; unde nimium per Venæ Sectionem imminuto virium robore, vel pereunt ægri, vel ſi remittit vehementia morbi, mox tamen majores fiunt recidivi, vel alii mali moris morbi ſuccedunt.

Sed in frigidioribus Regionibus non adeo convenit.

An in intermittentibus V.S ſit utilis Medicus adhibita ratione commode id poteſt definire.

In intermittentibus quando diſceptatur, an Venæ Sectio utilis ſit nec ne, tunc Medicus adhibitâ ratione commodè quoque id poterit definire, videlicet non uſum habere eam ſi in prima regione præſertim ventriculo & duodeno humorũ corruptorum ſtagnet colluvies, vel in puro ſanguine infarcta vaſa & viſcera ſint. Si vero febris fuerit epidemica vel ex tranſpiratu prohibito naſcatur, præterea corpus juvenile calidum & ingens æſtus cum metu delirii præſens ſit, quis dubitabit ſanguinis evacuationem eſſe ſumme utilem?

Ita quoque in inflammationibus.

§. XXV. In inflammationibus, num Venæ Sectio ſit proficua nec ne, rationibus ſolidis Medicus facile quoque determinabit, ſi enim viſcus, uti pulmo, inflammatum graviter fuerit; ſique ingens circa hoc ſanguinis ſtagnatio ex oppreſſione reſpirationis obſervetur, denique vaſa ſanguine repleta fuerint, tunc certe Venæ Sectio præſentiſſimum præſtabit auxilium, quod ſubito reſpirationem liberiorem reddat. In ſenibus vero & ubi plus ſeri impuri quam ſanguinis in venis ſtagnat, utique ſanguinem multum emittere & per crebras vices eum imminuere non tutum, ſed periculoſum erit.

In ſenibus vero ſanguinem multum emittere non tutum, ſed periculoſum eſt.

Diſputaverunt olim Medici, num purgatio præcedere debeat Venæ Sectioni, vel Venæ Sectio purgationi? Non vero difficilis erit horum conciliatio, ſi inter purgantia & inter laxantia fiat diſtinctio. Hæc utiliſſimè ſemper miſſionibus ſanguinis præmittuntur, ne bilioſi humores in primis viis collecti ſuccedant in locum ſanguinis & vaſa occupent: minime vero purgantia ante Venæ Sectionem inſtituendam locum habere poſſunt. Vidimus exempla ab imprudenter datis emetico-purgantibus in viris plethorico-hypochondriacis varia ſpaſmodica nec non paralytica pathemata excitata, quæ V.Sne ſtatim remiſerunt. Neque enim aliter contingere poteſt, quam quod partibus a purgante fortiter commotis & ſpaſmodice tandem conſtrictis, ſanguinis copia ad cerebrum cum impetu deferatur, & ibi facta ſtagnatione & congeſtione, varia in genere nervoſo excitet incommoda.

Num purgatio præcedere debeat V.ſni vel hæc purgationi. Horum non eſt difficilis cum diſtinctione conciliatio.

Emetica nonnulli è Praxi medica lubentiſſimè expellerent. Alii nolunt ſine illis eſſe Medici.

§. XXVI. Sunt nonnulli, qui emetica cum Aſclepiade è praxi medica lubentiſſime expellerent, alii nolunt ſine illis eſſe Medici. Medicus vero ratione imbutus hanc dubiam ſententiam facile conciliabit, quod carere certe emeticis ſolidus Medicus nequeat, quoties conſiderat plurimorum etiam acutorum morborum fomitem plerumque ſubſiſtere in primis viis & flexura duodeni ceu ſuccenturiato ventriculo, uti id *D. Præſes* latius in *Diſſert. de duodeno multor. mal. ſede* deduxit. Nocent vero emetica ſi ſpaſmodicæ partium criſpaturæ & contracturæ urgent, ſique plus acrimonia cauſtica ſubtili humores quam copia peccant, vel ſi ab animi impetu motus œconomiæ corporis fuerint turbati. Ubi vero à ſaburra & quantitate humorũ ſtagnantium atonia partibus inducitur, tunc certe iis ablatis robur fibris debilitatis rurſus ſua ſponte additur. Quæſtio etiã decidenda occurrit, num vomitoria, vel etiam laxantia aut clyſteres in variolarum vel morbillorum affectu tuta ſint, an vero ſingularis potius noxa ab ipſis metuenda? At vero ſana etiam Medici periti ratio horum uſum & abuſum facile determinabit: Nam certe corpora hiſce affectibus correpta, quovis etiam tempore ſubinde hiſce remediis exercere, conatus erit omni prudentia ac ſcopo vacuus, inde debilioribus ſubjectis non ſine periculo; ſi vero indicium adfuerit ſaburræ acidæ bilioſæ in ventriculo & duodeno exiſtentis, præſtat utique hanc moderato emetico cum laxante, v. g. mannæ decocto mixto prius evacuare, ita enim benignior certè & tolerabilior, ſine ingenti quoque copia exanthematum, ſuccedet morbus. Quod vero alvum aperire, quandoque per decem dies occluſam, in hiſce morbis renuunt, nec admittere volunt clyſteres lenientes, nec temperata laxantia, hi certe non capiunt, quod nimia mora in inteſtinorum canali contenta colluvies bilioſa mucoſa perniciales corruptiones induat, quæ poſtea gravioribus ſymptomatibus viam pandit apertiſſimam.

Quos repugnantes Medicus ratione imbutus facile conciliabit. Emetica quando nocent vel proſunt. Quæſtio deciditur num vomitoria &c. in variolis vel morbillis tuta ſint. Ac ratione & experientia confirmatur.

Utrum emetica in Peſte uſum habeant inquiritur.

§. XXVII. Utrum in peſte emetica uſum habeant nec ne, nuperrimo tempore diſputatum fuit, à diſſidentem experientiam allegantibus. Ob-

ſervatum tamen fuit mox in principio ea data profuiſſe, ſi vero jam malum in univerſum corpus & nervorum ſyſtema diſperſum fuit,tunc inflammationem, quæ ſemper fere in peſte præſens eſt, adauxerunt. Miaſma enim peſtilens tenuiſſimæ indolis cum ſaliva mixtum deſcendens ad œſophagum & ventriculum, ibi ſtagnantes & ad corruptionem proclives humores, facile in ſuam naturam conſermentat, ubi utique hanc corruptionis virulentæ mineram antequam elaboretur, ſubito è corpore expellere tutiſſimum erit.

Antiquus ſudoriferorum in exanthematibus uſus jam ferè ceſſat & damnatur.

§. XXVIII. Quod attinet ad expellentia & ſudorifera, horum magnus olim uſus fuit in expellendis exanthematibus, noſtris vero temporibus in totum ferè ceſſat & damnatur. Integrum vero erit h.l. etiam aſſerere, ſanam Medici rationem, modo dextrum horum uſum ſuadere, modo ab eorundem abuſu dehortari, de utriuſque vero legitima indicatione pro diverſa circumſtantiarum indole prudenter decernere. Sic ubi nimiæ vigent commotiones ſolidorum æque ac fluidorum in machina noſtra, ubi irrequieta anxietas, intenſus æſtus, humorum abundantia, ubi calidiora hæc remedia veneni vicem ſubeunt, & utique magis è re erit tali caſu propinare ſedativa, quæ efferos ſanguinis & humorum motus refrenent, utque hac ratione feliciter heterogeneorum expulſio promoveatur.

Et qua de cauſa.

Ita ſaniori quoque ac recta ratione decernimus non quadrare calidiora & expellentia iis morbis, ubi materia nondum eſt ad motum apta, neque ad ſecernendum vel excernendum prompta atque diſpoſita. Statuit quoque ratio in morbis chronicis, ante ſolutionem plethoræ, ſudorifera activiora neutiquam convenire, ne intenſiori ſanguinis & humorum peccantium circulo, per incongrua loca eruptionem materiæ moliens natura ingentes hæmorrhagias, extravaſationes, humorum ſtagnationes & inflammationes, vel etiam paralyſes & apoplexias in ſcenam producat. Si vero, excretionis tempore, & materia ad excernendum digeſta & congrua natura nimis langueat & ſegnis ſit ad expellendum, tunc utique prudentia Medici in eo verſari debet, ut fidelem naturæ miniſtrum ſe gerat, eamque in opere ſuo deficientem, adjuvet.

Quomodo Opiatorū oſores cum nimiis horum fautoribus conciliari queant.

§. XXIX. Similiter ut Opiatorum oſores cum nimiis horum remediorum fautoribus conciliemus, opus quoque & labor unicus rationis erit. Ecquis enim non intelligit, ubi motus in corpore deficiunt, ubi copia & lenteſcentia humorum peccantium eſt, eorumque ſtaſis aut inflammatio metuenda; præterea pulſus debilis & languidus, ætas ſenilis, habitus corporis ſpongioſus, quod neutiquam tunc,quicumque demum etiam morbus fuerit, eorum uſus ſit conveniens. Contra vero ubi nimia dolorum & ſpaſmorum adeſt ferocia, ex animi affectu, vel principio ſubtiliſſimo, aut cauſa externa producta, vel ubi natura anomalis motionibus morboſis aſſueverit,præterea natura eſt ſenſibilior, ætas juvenilis, & motuum concitata vehementia, ibi certè deſideratiſſimam opem ferre ſolent.

Nec non litigantes de Chin. Chinæ, Martialium ac adſtrictivorum uſu.

§. XXX. Eodem modo ſeſe res habet cum China China, cum Martialibus, Roborantibus & leniter Adſtrictivis, quorum abuſus valde nocet, dexter vero uſus ſummè eſt proficuus,nec tamen diſcerni invicem, niſi per judicium & prudentiam Medici, poſſunt. Quis enim Chinæ Chinæ excellentem virtutem, in ſiſtendis febrilibus motibus; quis Martialibus in roborandis viſceribus, aperiendis obſtructionibus & eliminandis ſuperfluis vim derogare velit, ſi dextre adhibeantur, ſubtracta nempe è primis viis prius nimia humorum peccantium colluvie vel plethora ſolutâ, & ubi toni fibrarum remiſſio & laxitas advertitur. Contra vero, ubi in prima regione non ſolum,ſed in ipſis quoque viſceribus humorum abundantia fuerit; ſi tonus fibrarum vigeat, & ſpaſmis conſtrictæ fuerint partes, plus certe nocent quam proſunt, & ab eorum uſu graviſſimorum ſemper morborum catervam, tanquam ex Pandoræ pyxide conſurgere dolebimus, dum materiam morboſam, quæ debebat excerni,intus continent atque coërcent.

Mercurialium abuſum damnat, uſum commendat rectæ rationis conſultatio.

§. XXXI. Mercurialia quod concernit horum pariter abuſum damnat rectæ rationis conſultatio, prout dextrum eadem adhibendi modum ſummopere ſuadet atque commendat. Quotus enim quiſque eſt quem lateat mercurialia in pulveris forma deglutita facillimè ſalivationes excitare, quod partim glandularum ſalivalium mæandris celerrimè ſe inſinuent, partim etiam tunicis ventriculi impacta,ex concurſu variorum humorum & ſalium corroſivam ſuam rurſus nanciſcantur indolem, unde illæ lacrymæ. Contra vero ſi in pilulas cogantur, effectus longe præſtantior ſponderi poteſt, dum per inteſtina prius devolvuntur quàm ſoluta fuerint, & ſi ſucceſſive colliquata vim ſuam placidè diſpergunt, & tandē foras, qua data porta ruunt. Præterea mercurialia nunquam interne dari debent, quoties prima regio acribus ſalinis bilioſis ſordibus ſqualet, ne ſalinæ hæ particulæ mercurialibus aſſocientur, & corroſivum virus ipſis reſtituant, unde ſæpius præſertim in hypochondriacis, ſcorbuticis, arthriticis, febribus bilioſis, infantibus lacte corrupto adfectis noxam intuliſſe præſentiſſimam compertum eſt. Nec ubi genus nervoſum vel cerebrum valde languet, fibrarum & vaſorum tonus inſigniter relaxatus, vel etiam nimis conſtrictus eſt,ceu in paralyſi,epilepſia,apoplexia &c. fieri aſſolet, locum habent heroica hæc remedia, utpote quæ ſtimulando & animando ſyſtema fibroſum omnem lymphæ ac humorum maſſam turbando ingentes concitant motus.In hujuſmodi caſibus mercurialia, quæ certe alio tempore, loco, morbo & ſubjecto non modo tutiſſima ſunt, ſed etiam efficaciſſima, eximiam noxam afferre poſſunt corporibus, tot hiſtoriis & obſervationibus id teſtantibus. At ubi nihil vetat ea propinare, certe nulla potentius remedia contumaces oppilationes reſerant, & obſtructiones, etiam in remotis & anguſtiſſimis capillaribus vaſis perfringunt ipſis mercurialibus: nulla efficacius viſcidos craſſos & lentos humores fundunt atque colliquant quam hæc ipſa: unde in rebellibus ac contumacibus affectibus, venerea lue, antiquis exulcerationibus, tumoribus duris diſſolvendis, vermibus fugandis, & depuranda lymphæ maſſa divinam ferunt opem, dum modo dextra methodo & debito cum regimine adhibeantur.

In pulveris forma deglutita facillimè ſalivationem excitant.

In forma Pilulari effectus lōgè præſtantior ſponderi poteſt.

Quo tempore Mercurialia rectè dentur internè.

Nulla potentius remedia contumaces oppilationes &c. reſerant.

A thermarum, acidularumque uſu noxam pariter atque levamen ægrotantibus accedit.

§. XXXII. Tandem quis ignorat à fontium ſalubrium & nominatim Thermarum, Acidularumque uſu noxam pariter atque levamen ægrotantibus accedere, ut profecto etiam circa horum ſelectum & prudentem applicationem Medici ratio cautè verſari debeat. Quis etiam non à priori videt in gravi viſcerum obſtructione, induratione, corruptione &c. ut fit in hydrope & phthiſi, vel etiam nimia cerebri & nervorum laxitate, ut in epilepſia & paralyſi, vel ſeri etiam extravaſatione, ut in hydrope thoracis & aſthmate convulſivo horum fere nullum eſſe uſum, adeoque

Quorum exempla ſubminiſtrantur.

Pro & contra.

adeoque plus detrimenti quam emolumenti inde expectari poſſe? Contra ubi obſtructionum ea eſt ratio, ut poſſint ſuperari, ubi humorum tenacitas reſolvi & expelli poteſt, acidi ſalſive humores corrigi & dilui, conſtrictæ nervorum partes emolliri, ibi ſane hi fontes ſumma ſunt ad rebelles chronicas paſſiones arcendas vel ſanandas præſidia. Non vero hujus loci vel temporis eſt hæc omnia ſpecialius adhuc deducere, cum certe integrum volumen de hoc pernobili argumento conſcribi poſſet. Sufficit quod ſatis ſuperque exemplis demonſtravimus, ſanam & rectam Medici rationem, omne fere in omni genere medendi ferre punctum. Quare etiam HIPPOCRATES *lib. de art. Sect. 7.* ſcribit: *Quæ profuerunt, ob rectum uſum profuerunt, quæ vero nocuerunt, ob id, quod non recte uſurpata ſunt, nocuerunt.* Etenim ratio optime cauſas inquirit & ſcrutatur, cur medicamenta vel noceant vel proſint, adeoque uſum eorum vel abuſum detegit; ideoque ſcite rurſus pronunciat HIPPOCRATES *l. c. Quod Medicus omnia bene fundata ratiocinatione facere debeat, & quod opinio in medicina in crimen vertenda ſit, quia perniciem affert.*

Hippocratis de hoc negotio dictum memorabile.

Medici ratio etiam in præcavendis morbis plurimum valet.

§. XXXIII. Verum enim vero non tantum Medici ratio potiſſimum præſtat in medendo, ſed præcipue etiam in præcavendis morbis plurimum valet, dum exquiſite ſanitatis naturam callet, & quæ labefactare hanc idonea ſunt prævidet, & morborum originem, generationem & progreſſum, cognitis infinitis eorum cauſis concurrentibus, quaſi ex alto proſpicit, & ſpeculatur. Quibus evolutis jam facile cognoſcit Medicus, quæ ex elementorum, alimentorum vel remediorum etiam claſſe morbis reſiſtere, vel tempeſtivè illis ſuccurrere eorumque vim infringere poſſint. Ipſe etiam Medicus diſtinctè perſpicit machinæ noſtræ vitam æque ac ſanitatem dependere à continuis ingeſtionibus & egeſtionibus, quarum utræque ſi deficiunt, vel modum atque proportionem excedunt, periclitatur ſanitas; unde menſuram ingeſtorum & egeſtorum accurate perpendit. Perſpicit quoque longam & ſanam vitam fluidorum pereoni libero & non interrupto motu ſtabiliri; quare maxime in id incumbit, ut humores convenienti humidi quantitate mobiles atque fluxiles, vaſaque & vias apertas ſervet, & ut quæ ſolidis robur addunt, & fluidorum in ſolida impulſum adaugent, ſicuti ſunt exercitia corporis, motus, medicamenta balſamica, roborantia, ſuadeat atque commendet. Optime quoque cognoſcit, cogitationes & impreſſiones animæ operari in partes ſolidas, fibras & membranas, quarum tono & motu læſo, fluidorum quoque motus invertuntur, & à regulari ſua velocitate deflectunt & turbantur: hincque animum ſedatum & moderatum, qui ut Poeta loquitur, gaudeat minus, minuſque doleat, omnibus commendat; denique cum à ſuppreſſis vel omiſſis ſanguinis vel aliorum humorum excretionibus præſertim conſuetis, morbos propullulare videat, hinc ſollicitus ſemper eſt, ut mature eas reſtituat.

Quæ Medicus ulterius diſtinctè perſpicit.

De omnibus cæteria rebus non naturalibus.

Alimenta quæ certis ſubjectis conveniunt, aliis eodem modo ſunt proficua.

§. XXXIV. Tandem ſagax Medicus maximam differentiam ſubjectorum, temporum, circumſtantiarum, locorum & climatum in medendi methodo obſervat: neque enim alimenta quæ certis ſubjectis conveniunt, aliis eodē modo ſunt proficua: neque quæ æſtate aſſumuntur, pari cum ſucceſſu exhibentur hyeme: neque victus certis regionibus ac populis familiaris & conſuetus, æque conducit aliarum regionum incolis; neque remedia, quæ huic vel illi individuo in

Neque remedia quæ huic vel illi individuo ſunt exoptatiſſima, aliis individuis conducunt.

certis quibuſdam morbis ſunt exoptatiſſima, aliis individuis eodem morbo laborantibus conducunt. Nullus igitur Medicus obſervationibus, aut libris medicis diverſis in locis ſcriptis, recte uti, & ea quæ continent ad ſanitatis ac vitæ tutelam applicare poteſt, niſi ſumma ratione ſit inſtructus. Sic enim à priori ſtatim dijudicare poterit, quando circumſtantiæ principaliores in obſervationibus ſunt omiſſæ; atque illico perpendet, methodum medendi huic illive climati ex aëris, victus, diverſitate & ſingulari corporum conſtitutione familiarem & utilem, non convenire diverſis ab his regionibus, adeoque non eſſe facile imitandam. Quare ſemper exacto cum judicio, & clara diſtincta ac ſolida cum ratione legendi ſunt Medicorum libri, & caute perſcrutandæ ſunt obſervationes aliorum, niſi in praxi poſtmodum quadrata rotundis miſcere, & graviter impingere Medicus velit.

Exacto cum judicio legendi ſunt Medicorum libri.

Ars medica per ſolidam ratiocinationem &c. magis increvit, quam per experientiam.

§. XXXV. Reſtat jam ut demonſtremus, artem noſtram per ſolidam ratiocinationem & ſanam Philoſophiam longe magis increviſſe, quam per immenſam atque infinitam experientiam. In confirmationem hujus aſſerti producere licet magnum illud, quo non datur in medicina ſuperius, nec in mundo præſtantius inventum, Sanguinis Circulationem, quam Anatomiæ exquiſitiori debemus. Hæc, ut primum quidem in ſcenam prodiit, tantam arti & ſcientiæ noſtræ lucem affudit, ut inde Medici non ſolum longe penitius in abditam vitæ & ſanitatis naturam penetraverint, & partium corporis noſtri functiones & viſcerum officia dextre magis, ac olim factum erat, explicaverint: ſed etiam Veterum figmenta & ſomnia in meris verbis, ſonis atque tonis nihil ſignificantibus, ut ſupra jam innuimus, tradita, tandem ſub felici hujus auſpicio diſparuerint, atque exploſa ſint. Hoc divinum inventum hodie tam firma fundamenta cum Phyſiologiæ tum Pathologiæ & Therapiæ ſubminiſtravit, ut hujus cognitione omnes fictiones de medicamentis ſpecificis certis partibus dicatis, hepaticis, ſpleneticis, cordialibus, uterinis &c.; præterea omnes facultates concoctrices, ſecretrices, retentrices, excretrices, nec non electrices medicamentorum purgantium, uno quaſi ictu ceciderint, & funditus everſæ ſint. Neque minus Recentiorum commenta de medicina univerſali, de ſeminibus & fermentis ſpecificis morborum, de electione venarum quoad ſcopum evacuatorium, hujus ope detecta & profligata ſunt, & demonſtratum præterea paucis & ſelectis quibuſdam remediis omnium morborum curationes commode & efficaciter poſſe perfici. Non dicemus jam de aliis præſtantiſſimis Anatomicis, Chymicis, Mechanicisque inventis, quæ non tantum in Theoria, ſed etiam in Chirurgia, Pharmacia, & Medica Praxi tuto fideliter & jucunde gerenda operam præſtant deſideratiſſimam.

In aſſerti confirmationem producitur ſanguinis circulatio.

Divinum hoc inventum veterum chimeras & figmenta funditus evertit.

Neque minus recentiorum commenta hujus ope detecta & profligata ſunt.

§. XXXVI. Optandum vero vehementer foret, ut in Mechanicis Hydraulicis, Staticis & Hydroſtaticis plures leges motuum, fluidis pariter ac ſolidis elaſticis, magis determinate nobis eſſent cognitæ, ut motuum in corpore noſtro anomalias accuratius explicare & exactiſſime cognoſcere liceret. Optandum præterea, ut melior eſſet oculorum acies, quo exiliſſimos illos cerebri, nervorum, fibrarumque canaliculos rimari, & fluidorum per illos motus preſſius proſequi, & mixtiones atque texturas corporum attendere poſſemus; tunc certe deſiderio noſtro potitis, longe adhuc nobiliorem futuram eſſe ſcientiæ noſtræ medicæ faciem, ſperare liceret. Neque minus

Quid optandum foret.

Solide medica Theoria & Praxis potiſſimum in ratione & prudentia fundatur.

nus egregia noſtræ arti ſalutari accederent incrementa, ſi ejus antiſtites, in pulſuum, qui de ſanguinis atque humorum progreſſu teſtantur, negotio, tam in ſanis quam ſubinde etiam ægrotis intenſius paulo deſudarent, nec non curatius ad excretiones, earumque modum, quantitatem ac pondus reſpicerent.

Qui inventis Anatomicis, &c. uſum atq; præſtantiam in Theoria & Praxi medica ſtabilienda derogant penitus ignorant in quo artis noſtræ natura, perfectio &c. verſentur.

§. XXXVII. Quis itaque ex dictis & demonſtratis hactenus oon evidenter agnoſcit, ſolidam Medici theoriam & praxin potiſſimum in ratione & prudentia fundari? Quis porro ambiget aſſerere, rationem Medici eſſe experientiæ & obſervationum directricem, imo clavem: atque experientiam rationali & phyſica theoria deſtitutam infidam eſſe, empiricam, mutilam atque mancam, & verum ignorantiæ aſylum? Patet ulterius ex antea adductis, illos qui inventis Anatomicis, Phyſicis, Mechanicis atque Chymicis uſum atque præſtantiam in ſolida Theoria & Praxi medica ſtabilienda derogant, penitus ignorare, in quo noſtræ artis natura, perfectio & incrementa verſentur. Neque obſcurum amplius eſſe poteſt, quod methodus medendi ſpecialis nihil ſit aliud quam Medici judicium: quo differentiam ſtatus morbi cognoſcit, convenientia remedia invenit, inventa debito tempore ordine ac regimine applicat, & tandem ægrotantes ab iis omnibus, quæ ullo modo noxam inferre valent, ſedulo dehortatur. Unde etiam fluit, quod qui acri judicio pollent, ad praxin medicam faciendam admodum ſint idonei, & quod prudentia in judicando, felix atque fœcunda mater ſit omnis peritiæ, prout imperitia è contrario miſera ſoboles eſt hebetis animi, & ſtolidæ in diſcernendo imprudentiæ.

Methodus medendi ſpecialis nihil eſt aliud quam Medici judicium.

Qui acri pollent judicio, ad Praxin medicam admodum ſunt idonei.

Pauci ex Medicis intelligunt quid ſit medicina &c.

§. XXXVIII. Exponere hæc omnia paulo clarius in præſenti Diſſertatione voluimus, quum pauci ex Medicis, multo minus è vulgo, & artis noſtræ rudibus intelligant, quid medicina ſit, quæ ad ejus incrementa promovenda requirantur, quæ ejus ſint fulcra atque fundamenta, & quæ Medicus diſcere, ſcire ac docere debeat? Vulgaris error eſt, experientiam omne punctum ferre in praxi medica, & Medici ratiocinationem in ea parum eſſe utilem, quum tamen, ut ſupra oſtenſum, ignorent veram rationis medicæ & experientiæ naturam; hinc etiam uſum & abuſum remediorum, in quo cardo medicinæ practicæ verſatur, perperam diſtinguunt, ſed vel ex proſpero ſucceſſu obſervato certa remediorum genera in cœlum uſque extollunt; contra vero ſi male aliquando ceſſerit eorundem uſus, ea ipſa, mirum! rurſus deprimunt & in orcum uſque damnant, quum tamen ipſum remedium, quod in ſe eſt optimum, hujus infauſti effectus non ſit incuſandum, ſed Medici ignorantia, qui prudentia id recte applicandi eſt deſtitutus. Quare noſtro judicio ii Medici qui abſolute vel remedia nimium extollunt, vel ea ab aliis laudata ſine diſcrimine & limitatione increpant atque contemnunt, parum certe videntur artis noſtræ & veræ theoriæ & praxeos naturam penetraſſe. Sed hæc pro hac vice ſufficere cenſemus. Te vero L. B. rogamus ut memineris illius *Horatiani*:

Vulgaris eſt error, experientiam omne punctum ferra in praxi medica.

Quam ob cauſam.

Medici qui remedia nimium extollunt vel ea ab aliis laudata increpant, artis noſtræ naturam parum videntur penetraſſe.

-------- Si quid noviſti rectius iſtis,
Candidus imperti, ſi non, his utere mecum.

DE
ATHEO CONVINCENDO
EX
ARTIFICIOSISSIMA MACHINÆ
HUMANÆ STRUCTURA
ORATIO

HABITA D. XXVII. MART. AN. MDCXCIII. IN ALMA FRIDERICIANA,

CUM MUNUS PROFESSORIUM AUSPICARETUR.

Perilluſtris Domine Cancellarie,
Magnifice Domine Director,
Viri maxime Reverendi, Excellentiſſimi, Conſultiſſimi, Ampliſſimi, Experientiſſimi, Clariſſimi, Profeſſores ac Collegæ honoratiſſimi, Domini Patroni, Fautores, Amici ſumme devenerandi,
Tuque ex delibatiſſimo juventutis flore adornata Dnn. Studioſorum corona.

NON ulla res mente humana dignior eidemque ſalubrior videtur, quam quæ circa venuſtum rerum creatarum artificium ſuſcipitur contemplatio. Etenim ſi quid inconcuſſæ felicitatis aut jucunditatis ſummum voveri, vel in hac vita acquiri poteſt, ſane eſt profunda mentis deſcenſio in abdita creaturæ cujuſvis centra ac receſſus ſecretiſſimos, ubi Majeſtatis Divinæ conſummatiſſimam ſapientiam ac bonitatem, & immenſam ejus perfectionem apertius intuemur, admiramur ac veneramur. Ad profundiſſimum & inexhauſtum omnis boni hic devolvimur fontem, & cornu copiæ ampliſſimum, ex quo omne quod veram tranquillitatem animo conciliare, quod ad genuinum virtutis ac pietatis fundamentum hominem ducere ac componere valet, uberrime fluit ac derivatur. Quod ſi enim ulla re, ſane intimiori planiorique rerum creatarum contemplatione, ad ſapientiſſimi Conditoris ac Opificis noſtri cognitionem adſcendere nobis promtum ac facile eſt. Simulacrum & imago ejus, infinitæque omnes perfectiones, luculentiſſime in omnibus ejus operibus, illorumque plus quam mechanico artificio, emicant & exſtant; horum ſedula, non perfunctoria mentis contemplatione, ſummam mentem ac manum ejus ſapientiſſimam undiquaque cognoſcimus, ſimulque ad piiſſimum ejus cultum venerationemque accendimur ac incitamur. Et hæc præcipua ac regia via eſt, convincendi præfractiſſime Divini Numinis exiſtentiam negantes, ut hoc modo conſenſus ipſis invitis, tanto perſpecto rerum artificio ac mechaniſmo, extorqueri poſſit, dari ſummam mentem ac rationem, à qua hæc omnia fluant.

Et ſane huic contemplationi ac meditationi ſummo ſtudio ac opere inſiſtendum ac invigilandum eſſe videtur, quia nullo non tempore exſtiterunt, & adhuc (horrendum dictu eſt, at veriſſimum!) chriſtiana luce jam clarius micante emergunt, qui ejurata ac excuſſa ex intimis mentis meditulliis ac ſenſibus omni pietate ac religione, conſtanter ac frivole propugnare conantur, non exiſtere revera tale ens ſumme bonum infiniteque perfectum, ſed potius merum commentum, vaſramentum ac technas eſſe Politicorum, qui ignarum ac ſimpliciſſimum vulgus hac arte in officio ac reverentia continere, ipſique terrorem incutere vellent, quo haberent obſequentiorem ejus animum. Quumque primum illud ac ſummum boni fundamentum in dubium vocare contendunt, ſimul omne, quod huic ſuperſtructum eſt, intelligo S. Scripturæ auctoritatem, verum DEI cultum, animæ immortalitatem, cunctaſque virtutes funditus evertere, ac de ſolio & dignitate ſua dejicere conantur.

Verum enim vero ut nefandum & iniquiſſimum hoc aſſertum ex omnium hominum animis penitus eradicetur ac ſuffocetur, omnis vertenda eſt opera, omniſque lapis movendus. A nullo autem commodius ac felicius argumentum hoc tractari, & inſtitutum noſtrum in effectum traduci poſſe, perſuaſiſſimus ſum, quam à Medico & rerum phyſicarum gnaro, utpote qui ipſius naturæ miniſter, longe altius provehitur ad introſpicienda reconditiora divinæ ſapientiæ arcana, quique, dum indeſinenter verſatur cum ejus operibus, centralem illorum indolem ac artificioſam ſtructuram examinando ac inveſtigando, DEUM, ceu ſapientiſſimum naturæ Præſidem ac Magiſtrum, continuo agnoſcit, ejuſque perfectiones in artificioſiſſima corporum textura, illorumque conſervatione circumquaque intuetur ac demiratur. Hanc ob cauſam & ego hoc argumentum enucleatius evolvendum ad manus ſumſi, quum à Sereniſſimo ac Potentiſſimo Electore FRIDERICO III. Sapientiſſimo, Domino ac Principe meo Clementiſſimo, mihi nuperrime Medicinæ ac Philoſophiæ naturalis, Profeſſio publica & ordinaria in hac nova Academia quam ad immortalem Majeſtatis ſuæ gloriam, ſæviſſimo bello jam circumquaque ſtrepente, exſtrui curavit, clementiſſime mihi demandata

ac oblata fuerit, brevius ac planius expoſiturus ac illuſtraturus ſimplici oratione, magiſque veritatis, quam ſtili venuſtatis, rationem habendo, quo modo evidentiſſimis argumentis, ex concinna ac admirabili ſtructura organica machinæ humanæ, ejuſque præcipua, & fere divina parte, mente, ipſius ſanctiſſimi Numinis exiſtentia, eſſentia, ejuſque infinitæ perfectiones luculentiſſime demonſtrari poſſint, ut Athei, pertinaciſſime hoc perneganties, nolint velint, ad aſſenſum pertrahi ac cogi poſſint.

Uti autem inſtitutum hoc ſumme pium ac utiliſſimum eſt: ſic ſpem imbibi certiſſimam, fore, ut Auditores omnium ordinum honoratiſſimi, mihi breviter dicturo, faventes animos ac patientes & attantas aures benevole accommodare non dedignentur, id quod ea, qua convenit, devota animi ſubmiſſione efflagito.

Equidem quocunque in hoc mundi theatro attentionem noſtram dirigimus oculoſque convertimus, ubique evidentiſſima Divinitatis exſtant documenta, ut de omnibus, etiam minimis, totum hoc conſtituentibus principiis ac partibus, dici mereatur, quod olim Heraclitus de humili ac levi caſa dixiſſe fertur: etiam illic Deos commorari. Quodſi enim ex ſpecu hac terrena oculos noſtros attollimus ad immenſa ac numeroſiſſima cœli coruſcantia ſidera, ubique convenientiſſimus ordo, & pulcherrimus ſplendor deprehenditur, & quod maximum eſt, determinatos ac directos motus ſidera hæc ſemper cœca quaſi obedientia exercent, & nunquam ex orbita ſua aberrant. Quumque omnis fœcunditatis, caloris, lucis & vitæ principium ex præcipuo horum, puta ſole, dependeat, hinc ita attemperatus ac ordinatus pro variis plagis ejus curſus eſt, quo ad varia terræ ſpatia beneficia hæc accedere queant, ut non excogitari aptius quid poſſit. Tacemus ordinatos ac mere mechanicos animalium, v. gr. araneæ in contexendis telis, apum in conficiendis favis, actus. Præterea virtutum omnium theatrum animalia pandunt, ipſaque optima virtutis morumque academia ſunt, quæ non præcepto, ſed efficaciſſimo exemplo docent. Quod autem hæc omnia non à ratione ipſis indita proficiſcantur, exinde liquet, quia bruta hæc ſemper hærent ac morantur in ſimilibus, nec ad alia vel altiora provehuntur, quare ab extrinſeco, hæc omnia dirigente principio, talia fluere apertiſſimum eſt. Quamvis itaque tota natura mere mechanica ſit, ac mathematice omnia univerſi corpora conſtructa ſplendidiſſimum ſpeculum ſint, in quo benedicti rerum Parentis ac Conſervatoris exiſtentiam, ejuſque conſummatiſſimam bonitatem intueri licet, nulli tamen creaturæ magis divinitatis ſuæ ſemen ac ſenſum inſculpſit ac inſperſit, nullique majori artificio præfuit, quam homini: qui ob id perfectiſſimum Divinitatis ſpecimen & exemplar, microcoſmus, omnium mirabilium maximum, ac perfectionum divinarum complementum nuncupatur. Hunc jam penitius ac exactius conſiderabimus.

Conſtat ille ex duplici, & admodum in ſe diverſo principio, nempe uno immateriali, ſpiritu, anima immortali ſive mente, altero materiali, corruptibili, receptaculo ac involucro cœleſtis hujus ſubſtantiæ, puta machina, ſecundum normam ac leges mechanicas artificioſiſſime ſabricata. Hæc duo valde diverſa principia, quod omnem rationis excedit captum, arctiſſimo vinculo ac commercio inter ſe ſunt conjuncta ac copulata, beneficio ſpirituum animalium, ceu vinculo, ut affecto uno, & alterum patiatur; hinc in quibus luminoſior, ſubtilior ac purior eſt ſpiritus, machinæ noſtræ rector, eo activior ratio, promtius judicium ac ſubtilius ingenium emergit: ex adverſo quo impurior tinctura hæc vitalia & hic archeus minus activus ac vegetus exiſtit, eo magis ſtupiditas, torpor, triſtitia animum occupant, ita ut ex hoc ſymbolico mentis cum corpore vinculo ac unione, inclinationes animi, mores, vitæ prolongationem, ejuſque diminutionem, plurimorum morborum generationem, quam feliciter deducere ac derivare ſciant Philoſophi ac Medici.

Equidem ex hac dicta mentis cum corpore connexione intimaque unione, illi, qui præpoſteris argutiis dediti ſunt, argumentum petere conantur ad immortalitatem animæ ſuſtollendam, nempe: quia organicæ ſunt animæ facultates, idcirco corpori eam alligari, quaſi non poſſit ſubſiſtere ſine illo, contendunt. Verum enim vero longe abeſt, quin potentiæ animæ functionibus, quæ corpori ſerviunt, incluſæ ſint. Cogitationes nos diſtinguunt à brutis, longe aliud ac diverſum quid ſunt à corpore & ejus actionibus, utpote functionibus corporis ceſſantibus & deperditis, vigent tamen cogitationes, memoria, judicium; ſcire arithmeticam, numerare, ſubtrahere, metiri terræ & cœli ſpatia, comparare præſentia cum futuris & præteritis, quid hoc commercii habet cum corpore? Quin etiam in ſomno, catalepſi, ecſtaſi, deliriis, ubi ſphæra activitatis ſpirituum prorſus immutata, depreſſa ac læſa eſt, anima non otiatur, ſed varias ideas procudit & fabricatur, multaque utilia & ſublimia concipit, verſat, de iis ratiocinatur & divinat. Porro in cogitatione, quæ menti noſtræ propria eſt, nulla concipi poteſt extenſio, adeoque nulla diviſio; ſolum etenim extenſum eſt diviſibile, quod ſoli materiæ competit, quæ ob id, quod poteſt *dividi* in partes, corruptioni expoſita eſt. Jam autem nulla extenſio cadit in cogitationem & mentem; hinc neceſſario illam immaterialem ac incorruptibilem æſtimandam, eſſe diſtinctiſſimam à materia, quivis ſanioris mentis facile aſſequi poterit. Anima itaque noſtra, cum ſpiritus ſit immaterialis ac incorruptibilis, nec exiſtentiam ſuam habeat à ſe ipſo, multo minus primum ac neceſſarium exiſtens ſit, alias aliarum rerum exiſtentiæ ab illa dependerent, agnoſcimus merito cauſam quandam ſuperiorem & priorem ipſa anima, quæ cum non ignobilior eſſe poſſit ſuo effectu, hinc apertiſſime fluit, ens quoddam dari longe perfectius anima noſtra immortali, à quo hæc dependentiam ſuam ſortiatur.

Porro ſi attentius ac ſollicitius conſideremus noſtras cogitationes, quas nemo negare poteſt, deprehendimus, infiniti ac perfectiſſimi entis ideam ac conceptum has in ſe complecti, dum perfectum illud eſt, ubi nulla cogitari poteſt imperfectio, & infinitum illud, quod non habet terminos, nec dividi poteſt in partes; illa autem idea, illa notio, cum non vi imaginationis, ſed intellectus virtute formata ſit, & omnibus hominibus communis, nec fieri poſſit, ut fallatur, hinc revera cauſam quandam proximam hujus ideæ extra nos ponendam eſſe judicamus, quæ cum non ignobilior eſſe poſſit ſuo effectu, hinc infinita perfecta cauſa hujus ideæ externa eſſe debet, quæ non niſi id eſt, quod vocamus Deum. Et hujus methodi ope qua omnes veritates mathematicæ liquent, Dei exiſtentia demonſtrari poteſt, idque ex principiis & notionibus omnium mentibus inſcriptis.

Et revera talis idea, talis conceptus & character Divinitatis omnium mentibus inſculptus ac inſitus eſt, ut nemo mortalium ad ignorantiæ prætextum confugere queat. Hinc Ciceronis effato, *Lib. de natura Deorum: nulla gens tam barbara eſt, nulla natio tam efferata, cui non inſideat hæc perſuaſio*, Deum *eſſe:* Immo nulla natio eſt, quæ non perpetuo religionis ſemen aliquod retinuerit. Idololatria luculentum hujus rei eſt documentum, inque ea tacita quædam confeſſio eſt, eſſe omnibus inſcriptum Divinitatis ſenſum. Et in hoc conſiſtit conſcientia ſive conceptus verus & clarus de ente infinito, qui convincit nos, illud exiſtere: & quamvis audaciſſimi quidam ore negent Deum; animus tamen mire exhorreſcit & trepidat, ſi indi-

Digitized by Google

ſi indicium aliquod iræ divinæ proſeratur, tunc quaſi ad ſtrepitum ſolii perturbatur. Et hoc locum habet in profanæ mentis hominibus, qui anxietate conſcientiæ mirum torquentur, hoc tacite conſitentes, ſe revereri aliquod ſummum ens extra ſe, & in ipſis notionem occultam eſſe entis abſoluti, ſumme perfecti, quæ nono deleri nunquam poteſt, unde non erubeſcimus affirmate cum acutiſſimo Theologo CALVINO: Non doctrinam de Deo eſſe talem, quæ in ſcholis demum diſcenda ſit, ſed cujus ſibi quiſque ab utero magiſter eſt, & cujus neminem oblviſci natura patitur, quamvis hic multi nervos omnes intendant. Et quare non ex mentis eſſenria demonſtrari poſſit Deus? cum ipſa mens ſecundum PLATONEM & DEMOSTHENEM Diviniitatis particeps ſit, &, uti ex ARATO illud citat PAULUS *Act. XVII.* 28. *nos Dei progenies ſumus.* Pythagorici, referente CICERONE *Lib. de Senectute*, dicebant, ex univerſa mente divina delibutos animos nos habere. Et uti divina eſſentia conſtat iotellectu & voluntate, ratione intellectus Deus dicitur omniſcius & omnipræſens, ratione voluntatis, miſericors & juſtus; ſic quoque anima noſtra duabus facultatibus donata eſt, adeoque revera ad imaginem Dei creari ſumus, quam imaginem per primævam labem corſuptam & vitiatam, ut reſtauremus, huc omnis tendit Theologiæ ſcopus, nimirum ut intellectus illuminetur, ut voluntas ſanctificetur: ſic iterum ad Dei unionem accedimus & beati reddimur.

Hæc dicta ſunt de præcipua hominis parte, mente videlicet, quomodo nimirum ex hac & ejus eſſentia à priori clariſſime demonſtrari poſſit exiſtentia ſummi ac perfectiſſimi entis. Aggredior jam alteram hominis partem, nimirum cœleſtis & immortalis auræ & ſpiritus involucrum ac tabernaculum, corpus, ex cujus admirabili, & plus quam mechanica ſtructura, partium ejus nexu, ſymmetria, connexione, uſu, pulchritudine, compoſitione ingenioſiſſima ac artificioſiſſima, luculentiſſimis teſtimoniis apparet, quis admirabilis hujus opifex & artifex, quæ ſit ejuſdem inſuperabilis ac immenſa bonitas, ſapientia & potentia.

Quod ſi magnificam urbem intrantes, mirificas ædium ſubſtructiones avidiſſimis oculis luſtramus, & exacte conſideramus concinnam ac accuratam diſpoſitionem lapidum, trabium, lignorum; ſi obſtupeſcimus ad machinas & horologia affabre perfecta, ſimulque incitamur & accendimur ad admirandum opificis artificium tacite celebrandum. Quis itaque poteſt ſine inſigni admiratione, & quaſi ſtupore mentis, ſingularique cultu, & avido cognoſcendi amandique deſiderio, intueri ac perluſtrare corpus humanum, illiuſque abdita ac penetralia introſpicere, ac ſimul internum ejus artificium cognoſcere, quin ſimul in piiſſimum cultum, venerationem ac admirationem ſummi artificia, mens aſſurgat atque aſcendat.

Verum placet exordiri de productione ac origine corporis humani admirabili. Sane toti attoniti ſtupemus, inque ingentem admirationem trahimur, dum paulo preſſius cogitamus, ex quam rudi, inculta & minutiſſima materiæ mole, tam mirabile corpus, cujus partea tam admirando & infando artificio coagmentatæ ſunt, exſurgere poſſit, nimirum ex ovulo, tam minimo principio, ſi cum mole ex illo ſucceſcente, ſcilicet corpore, conſeratur. Admirationem ſane omnem excedit, hominem, illud DEI operum caput ac complementum, ex puncto quaſi generatum ac productum fuiſſe, præcipue quando conſideramus, vix decimam partem, liquoris in ovulo contenti, aptam eſſe ac concurrere ad productionem & generationem corporis tam admirandi, adeo, ut cum SCALIGERO exclamare neceſſum habeamus: *Inter minima dari maxima, naturæ potentiam in exiliſſimis potiſſimum exſtare, & ſummum hujus univerſi autorem, ex minimis ejusmodi initiis maximum apparere voluiſſe.* Sic ex nihilo & puncto quaſi generamur, & rudimenta accipimus. Videmus ex hiſce omnipotentiam ipſius Numinis; hinc quod omnes ſenſus fatigat & eludit, & vix mente aſſequi poſſumus, illud præſtat DEUS. Quare etiam dubitationi non amplius locus relinquendus videtur, poſſe etiam reſuſcitare noſtra corpora Deum, & corpus incorruptibile nobis largiri, dum ex nihilo produxit tantam corporis molem. Porro ſi penſitamus minutiſſimum illum ſpiritum ovulo contentum, qui autor & fabricator eſt omnium noſtrarum partium, quomodo vi plaſtica illas formet, & partem quamcunque affabre, ingenioſe & mechanice conſtruat ac contexat. Præterea ſi conſideramus, quomodo ille ſpiritus principium primum ſit omnis motus, vitalitatis, quomodo omnes humores, ipſumque purpureum rutilantem vitæ fontem, ſanguinem, generet, tinctura vitali imbuat, illumque perenni ac incorrupto motu circulari volvat, quomodo in palæſtris & officinis ſpirituum animalium, muſculis, ſenſum ac motum efficiat, quomodo reſideat quaſi in corde, omnium viventium primo, cujus motu extincto, non aliter ac in horologio omnes partes quieſcunt, ſuo vitali calore ac motu deſtituuntur, & vita amittitur. Tantæ autem ſubtilitatis ac tenuitatis ſpiritus hic potentiſſimus machinæ noſtræ motor exiſtit, ut ſenſuum omnium acutiſſimorum inveſtigationi minus pateat, ſed illos eludat & per impervias vias & ſtrictiſſimos poros ac nervorum thorulos, ex cerebro, ceu ſanctiori regimine, amandatus ad partes, illas omnes actuet, agitet & moveat, non ſecus ac lux unico momento totum hemiſphærium pervadit & illuſtrat. Ex minutiſſimo tali principio noſtra machina, vita, ſenſus, motus omneſque actiones animales originem ſuam ducunt, & ſubuliſſimo quoque ſpiritu, omnes ſenſus fugiente, foventur & conſervantur, quo vitiato & exſtincto, tota machina omneſque ejus actiones ac motus fatiſcunt ac pereunt, ſenſuſque cum vita amittitur. Et tamen proh dolor! pauciſſimi mortalium id agnoſcunt, alias non ita proterve vitiis ac peſſimis voluptatibus, luxui, ſuperbiæ animum mentemque immergerent ac imbuerent, etenim conſideratio noſtræ originis & interitus, ſeu deſtructionis, quatenus minutiſſimo principio debetur, revera mentem noſtram adducit ad ſummam ſubmiſſionem & devotum entis ſupremi cultum.

Præterea artificioſiſſima pulcherrimi corporis noſtri fabrica, conſtructa ac compoſita eſt ex partibus ſolidis & conſiſtentibus, ſimulque ex fluidis ac liquidis, quæ illas ad motum impellunt ac agitant. Inter ſolidaa præcipua ſunt oſſa, quorum plura quam ducenta numerantur; hæc ceu columnæ ac fulcra ipſius machinæ, tam arcte conjuncta & ſingulari ſymphyſi & diartrhoſi compacta ſunt, ut unum quaſi videatur: quo etiam faciunt ligamenta & cartilagines, quorum ope arctiſſima ſit conjunctio. Ne autem arida & ſicca hæc corpora facile periculum fracturæ incurrant, temperatiſſima pinguedine, quæ illorum medulla eſt, imbuta ſunt, qua delibuta, externis impetibus reſiſtere poſſunt. Machina hæc oſſium moveri ac impelli debuit, hinc natura prudentiſſimo conſilio muſculis plus quadringentis illam texit, quo in omnis poſitionis differentiam, ſurſum, deorſum, dextrorſum ac lævorſum, antrorſum & retrorſum moveri poſſit: hique muſculi prout vario modo oſſibus traducuntur, ſingularem acquirunt figuram, & ſunt vel bicipites, tricipites, bicornes, & hujuſmodi. Muſculi hi conſtant ex fibris cavis, ſive tubulis, diverſimode configuratis, & vel laxius vel arctius contortis ac contexns, ita ut parallelogrammum, obliquangulum, ad intumeſcentiam & inflationem, à vi elaſtica ſpirituum dependentem, & huic connexam contractionem efficiendam, aptiſſimum conſtituant, uti oculatiſſimi Anatomici, muſculorum fabricam, ad regulas ac leges mathematicas contextam, ſufficienter deſcripſerunt ac detexerunt.

Partes hæ omnes ſolidæ & fibræ motrices carneæ ac tendinoſæ, ut impellerentur, agitarentur ac moverentur, neceſſum fuit à partibus fluidis. Inter has primas tenet purpurea ſanguinea maſſa, quæ minutiſſimis corpuſculis ac moleculis, ratione magnitudinis, figuræ, motus variis, conſlata ac turgida, jugi circulari evolutione ac æquali motu per omnes machinæ partes cietur ac pellitur, ad illas ſenſu, motu & nutritione animandas ac vigorandas. Ad hunc ſumme neceſſarium vitalem circularem motum, omnia prudentiſſime à Deo inſtituta ſunt, junctoque opere, amiciſſime in unum finem conſpirant, thorax, pulmones, cor, arteriæ, venæ illarumque variæ configurationes, valvulæ, diaphragma, muſculi intercoſtales &c. Nimirum ad motum hunc localem conficiendum opus erat elatere & pondere vi aëris, immo ad impulſum, abſque quo nullus in rerum natura celebratur motus, efficiendum; proinde aëris tanta eſt neceſſitas, ut nullum animal eo carere poſſit. Quo autem mixtura hæc ſeri cum ſanguine hat, in hunc finem tota thoracis ſtructura fornicoſa tendit ac inſervit. Nimirum ob diaphragmatis contractionem atque deſcenſum & coſtarum elevationem, beneficio muſculorum intercoſtalium, augetur ipſum thoracis cavum, ſicque ſublato aëris interni cum externo æquilibrio, aër ambiens, gravitate ſua ac pondere irruit in aſperam arteriam inque pulmones annexos, qui cum ſpongioſum rariſſimum corpus ſint, ex innumeris veſiculis & fiſtulis aëreis, detegente id ipſum Malpighio, conflatum, facillime e. dicantur ac expanduntur, ſicque materia aëris ſubtilioris ipſi ſanguini, contento in minimis vaſorum pulmonalium fiſtulis ac thorulis, permiſcetur. Inſpirationem hanc mox ſequitur exſpiratio, ubi vi muſculorum intercoſtalium ac abdominis, in fornicem ſuum redit ac cogitur diaphragma, atque reſultantibus inde coſtis, concidit iterum thorax, ſicque aër iterum exprimitur, locuſque datur iterandæ novi aëris inſpirationi: non aliter ac diſtenſis ac expanſis follium lateribus, ipſe aër pondere ſuo in ipſum corpus follium illabitur, compreſſis follium parietibus, iterum extruditur atque expellitur.

Imprægnatus ſic ſanguis in pulmonibus moleculis aëreis elaſticis, ex ſiniſtro cordis ventriculo, per arteriæ aortæ ramoſos canales, ad omnes corporis partes æquali quodam niſu conſtantique flumine deſertur, & per illarum tubulos in venarum oſcilla receptus, mediante illarum trunco, nimirum vena cava, à dextro cordis ventriculo recolligitur, reduciturque per vaſa pulmonum ad eundem unde effluxerat, ſiniſtrum cordis ſinum, & hic motus dicitur circulario. Primarium inſtrumentum hujus circuitus eſt cor, quod in medio thorace ſitum, antliæ pneumaticæ vicem gerit, quoniam ſanguini ex venis in arterias transfundendo inſervit ac deſtinatum eſt. Ut autem hoc felicius procederet, neceſſe fuit, ut motum perpetuum, & quidem reciprocum, unum dilatationis, quo ſanguis recipi poſſit, alterum conſtrictionis, quo expelli iterum poſſit, exercere. Hunc in finem cordis fabrica ac ſtructura mere muſculoſa eſt, nempe cor ſatis robuſto gaudet tendine, in quem fibræ carneæ & nerveæ, multiplici flexu & ſpirali ductu ſibique oppoſito, omnes ad hunc uſum mathematice diſpoſitæ inſeruntur, quo nimirum propenſio facilior ſit ad motum ſyſtoles, quæ fit, quando conus aſſurgit ad baſin, & diaſtole, quando recedit & reſtituitur in priorem ſtatum. Ut autem iſta transfuſio ſanguinis ex venis in arterias, & rurſus ex arteriis in venas, celebrari poſſit, appoſiti ſunt duo magni tubuli, unus vena cava dicitur, & ex dextri ventriculi ſinu exoritur, alter, arteria aorta magna, cordis ſiniſtræ cameræ originem ſuam debet: hæc innumeris rivulis ac brachiis omnes microcoſmi partes irrigat, ubertim ſanguine arterioſo perfundit, iis innumerabiles venarum tubi incubant, qui in ſingulis partibus diſperſi ſunt, ut ſanguinem arterioſum ex illis in venam cavam, veluti in ſuum mare revocent.

Circularem hunc ſanguinis motum porro adjuvant valvulæ, quibus cordis & vaſorum cavitates inſtructæ ſunt, & ſunt tricuſpidales, vel ſemicirculares: illæ ita ſunt conſtructæ, ut admittant ſanguinem in cor, & ob id ſunt alligatæ venæ cavæ & venæ pulmonali; hæ autem ſemicirculares orificiis arteriarum appenſæ ſunt, claudunt acceſſum & impediunt, quo minus ſanguis ſemel expulſus, in cor remeare poſſit.

Sancte DEUS! quis non hic admiratur, & quaſi in ecſtaſin rapitur, ſi conſideramus immenſam tuam ſapientiam in formanda cordis, pulmonum, venarum, arteriarum, valvularum ſtructura, ubi omnia ſimul juncta conſpirant in unius operis miniſterium, videlicet ut ſanguis continuo ac jugi motu circuletur per omnia membra, in qua circulatione tota noſtra conſiſtit vita, qua ſublata, exſpirant ſtatim actiones vitales. An poteſt aptius ac perfectius quid excogitari à ſapientiſſimo artifice, mechanica ipſa ſabrica cordis? Diu torſit ac ſatigavit clariſſima ingenia excogitatio perpetui mobilis, quod nondum ad perfectionem venit. Et ecce perpetuum verum mobile cor repræſentat, quod non ſolum jugi indeſinentique motu per plures annos motum exſerit, nullamque quietem habet, verum etiam quod temporis momenta exactiſſime menſuratur: utpote beneficio pendulorum, quorum motus ſolum debetur pulſui arteriarum in extremitatibus digitorum exiſtenti, horologia fere omnia tali modo concinnantur, & tempus aptiſſime dividitur ac menſuratur. Sic natura longiſſime ſuperat artem.

Porro aggredimur ipſam œconomiam animalem, & conſiderabimus, quam apte & concinne omnia hic ordinata ac diſpoſita ſint. Nimirum quo ſanguis & ſerum vitale in nutritione & actionibus animalibus ac vitalibus abſumtum reſarciretur, opus erat materia, quæ huic fini inſervire poſſet, nimirum chylo, qui proximum elementum ſanguinis & quinta eſſentia ciborum eſt. Ut autem ille in ipſo ventriculo & inteſtinorum volumine elaboretur, & ex variorum ciborum maſſa extrahatur, varia hic concurrunt & conſpirant beneficia, à prudentiſſima natura tali modo diſpoſita ac conceſſa. Videlicet ut extractio facilitaretur, præparatione ciborum opus erat, quæ ipſa maſticatione in ore peragitur, dum ab inciſoriis dentium cuneis, tanquam piſtillis, craſſiores ciborum boli in minutiores partes dividuntur, deinde planis molaribus commiſſi, & hinc inde linguæ motu agitati, velut ſub mola quadam, conteruntur. Quemadmodum autem in Chymicis ad ſolutionem & extractionem duriorum corporum facilitandam irrigamus ac maceramus primo illa menſtruo quodam: eodem modo ſaliva, continuo affluxu per innumeros ductus in os eructante, alimenta in oris cavitate primo ſubiguntur ac præparantur, ut facilior deinde in ipſo ventriculo ſolutio & ſecretio utilis ab inutili fieri poſſit. Uti autem porro in omnibus ſolutionibus chymicis, & eſſentiis extrahendis, neceſſario requiritur primo menſtruum quoddam, ſeu liquor ſolvens, qui rerum extrahendarum poros laxet, particulaſque dividat & diſſolvat, ſibique appropriatas imbibat, deinde calor lenis ac blandus, qui poros relaxando, iſtam ſolutionem juvet: ſimili ratione naturalis ſpagyrica viget in ipſo ventriculo & alimentorum magno iſto canali, puta inteſtinis, dum liquor quidam lymphaticus, ſubtiliſſimo æthereo ſale imbutus, ſpirituque animali, per numeroſas nervorum propagines adducto, turgidus, magna quantitate ex ipſa tunica ventriculi & inteſtinorum glanduloſa ſtillat, & funditur in cavitatem ventriculi, ut alimenta ore præparata, ulterius dividat & diſſolvat, ſubtiliſſimaſque, oleoſas, ſulphureas, dulces, gelatinoſas particulas extrahat atque imbibat. Quum autem acidum, quo liquor iſta

ventri-

ventriculi turget, plus juſto maſſam ciborum in ventriculo imprægnet; omneque acidum motui ac tenuitati ſanguinis ac humorum maxime infenſum ſit, prudenti conſilio ac inſtituto, natura ciborum maſſæ, ex ventriculi pomœriis exeunti, mox bilem, ceu correctivum, admiſcet, quod ſale ſuo volatili, alcalino, ſulphureo, non ſolum ſuperfluum acidum deſtruit & enervat, ſed & viſciditatem humorum frangit & corrigit, & blando ſtimulo tam chyli ſecretionem, quam fœcum naturalem excretionem adjuvat ac promovet. Ut autem hic ſecretus chylus, ſive quinta eſſentia alimentorum, ad ipſum ſanguinem ferri ipſique immiſceri poſſit, innumeros fere ductus ac rivulos natura conſtituit in ipſo meſenterio, qui chylum hunc percolatum ac ſecretum per villoſam ac ſpongioſam inteſtinorum tunicam, recipiunt, & ſimul in commune receptaculum, ubi pene omnia lactea & lymphatica inferiora vaſa concurrunt, effundunt; ubi deinde diaphragmatis alliſu, pulſuque arteriarum & vi propria elaſtica, ulterius per ductum quendam, qui dicitur thoracicus, ad venam ſubclaviam ſiniſtram, ubi permiſcetur cum ipſo ſanguine, tranſvehitur; ut autem iſte motus chyli per ductum thoracicum commodius ſuccedat & promoveatur, valvulis inſtructus eſt, quæ impediunt, quo minus chylus iterum refluat, & verſus ventriculum abripiatur. Chylus hic ſanguini infuſus, dum cordis pulſu per pulmones totumque corpus frequentius circumagitur, & longiori hac circulatione digeſtioneque ab impuritatibus ſuis liberatur, ſucceſſive convertitur partim in lympham, partim propter abundantiam oleoſarum particularum in ipſum ſanguinem, qui non niſi pinguior pars chyli eſt, magis reſoluta, rareſacta & exaltata, in purpuream rutilantem tincturam mutata.

Denique quam anguſta ſunt penetralia & adyta vix penetranda ipſius cerebri ac capitis! hic quaſi manu deducimur ad mentis noſtræ palatia, ad ſingulos nimirum ejus montes, colles, acclivia & declivia, uno verbo: ad cerebri cerebellique pontem & concamerata opera, quibus ceu commiſſuris ac juncturis tota cerebri compages ac ſtructura, corticalis medullariſque, quam diutiſſime perſtat indemnis. Et quid dicturus ſum de mentis ſatellitibus, h. e. ſenſuum organis, quorum beneficio plures veritates cognoſcimus & exploramus? annon arguit immenſam ac inſuperabilem bonitatem ac ſapientiam divinam, quod mens noſtra externis ſatellitibus ſtipata ſit, quorum quiſque ita eſt conformatus, ut à certis objectis variam alterationem ac motum menti imprimat? Placet ſolummodo, quoniam nimis excreſceret oratio, ſenſuum omnium præſtantiſſimum, nimirum viſum, paulo latius deducere. Ejus organon eſt oculus, hujus bulbus, inſtar cameræ obſcuræ, mirifica arte, ex tribus humoribus totidemque membranulis conformatus eſt. Quemadmodum autem ad cameram obſcuram, ubi ſpecies recto modo ſe repræſentare debent, primo requiruntur duæ lentes convexæ, ſecundo foramen rotundum, per quod radii tranſeunt, tertio conclave obſcurum & tenebricoſum, & quarto objectum, in quo radii colligi poſſunt: ſic quoque in oculo deprehendimus mira arte humorem cryſtallinum & vitreum, qui ſumme pellucidi, ſphærica & convexa figura gaudent, ita ut non ſolum litteræ appareant majores, verum etiam ut radii ſolares, in majori bovillo humore cryſtallino in unum punctum concentrari, accendere materiam ſubſtratam poſſint. Deinde adeſt quoque in oculo foramen, per quod ſpecies tranſmittuntur, quod exiſtit in uvea & vocatur pupilla. Denique tunicæ, uvea, & choroides, nigrore intus obductæ, conclave tenebricoſum efficiunt, & tandem ipſa tunica retina expanſa ipſam chartam repræſentat, in qua ſpecies depingi ſolent. Tacemus jam artificioſiſſimam auris, tam externæ quam internæ ſtructuram, aliorumque organorum, quæ nonniſi ſumma ac mirifica mechanica arte conſtructa ſunt. Placet omnium eorum evolutionem ac fuſiorem explicationem differre in tempus, ubi Deo dante demonſtrationes has publice in ſubjectis humanis ſumus exhibituri. Quapropter hic merito filum orationis abrumpimus & ſubſiſtimus, ſufficientiſſime edocti, ex ipſa perfectiſſima mentis eſſentia, & infinita ejus cogitatione, itemque ex artificioſiſſima & mechanica corporis ejuſque partium ſtructura, dari ENS infinite perfectum, immenſa ſapientia, bonitate & potentia præditum. Nonne enim omnipotentia ſatis elucet, ex noſtri corporis origine? ſi conſideramus, tam minutiſſimo principio tam magnam illius molem deberi. Annon ejus infinita perfectio clariſſime demonſtrari poteſt, dum conſideramus mentem noſtram infinite perfectum quid cogitare ac concipere poſſe? Annon ejus bonitas ac ſapientia immenſa luculentiſſime patet in tam concinna ac prudenti ſollicitaque conformatione cujuſque viſceris ac partis, ita, ut nil ſine ſingulari uſu, ſine ac conſilio hic appareat? Tandem cum tota machina infinitis ratione magnitudinis particulis, quæ ſunt in ſanguine, lympha nervoſoque fluido, moveatur, & quævis particula ſingulari ſuo motu gaudeat, neceſſaria conſequentia fluit, quoniam nihil a ſe ipſo & ſua natura movetur, infinitum quoque harum infinitarum particularum motorem eſſe, adeo ut contumaciſſimus Atheus hiſce fundamentis motuum, quæ nullo modo negare poteſt, non poſſit non ad aſſenſum trahi, & ad confirmandum magnum illud effatum: dari DEUM.

Nihil jam reſtat amplius, quam ut benigniſſimo DEO, opificii noſtri textori ac fictori ſapientiſſimo, æternas laudes ac gratias perſolvamus, quod ex pulvere & luto, immo fere ex nihilo, talia ac tanta nobis finxerit præcordia, quanta noſtris imis pectoribus condita gerimus, ex quibus perfectiſſima ejus bonitas, ſapientia ſumma, ac inſuperabilis potentia eluceat & hinc ſummis laudibus extollenda ac celebranda eſt. Quare non immerito cum Davide in Conditoris laudea ſic erumpimus: *Celebro te, eo quod ſuſpiciendis operibus iſtis in admirationem traducor: Celebro mirabilia opera tua, quæ maxime novit animus meus. Non celata eſt vis mea tibi, ex qua factus ſum in abdito artificioſe confectus, velut in imis partibus terræ. Maſſam meam viderant oculi tui, & in libro tuo hæc omnia ſcripta erant, ex quibus die formabantur, quum nondum ullum ex eis exſtaret. Nonne ſicut lac fudiſti me? & tanquam caſeum coagulaſti me? cute & carne, oſſibus & venis induiſti me.*

Præfari hæc placuit, cum divina ſic diſponente providentia, publicum & ordinarium munus docendi medicinam & Philoſophiam naturalem in hac Academia, Sereniſſimi & Potentiſſimi Electoris noſtri clementiſſima voluntate, adeptus ſum, quod ipſum benigno DEI auxilio, in quo unicum mihi præſidium ac ſolatium eſt, jam lubens ac intrepide capeſſo, in id conſtanter omni animi mei cura incubiturus, ut mihi concredita dextre, diligenter, alacriter geram & expediam, in Summi ac boni DEI & Numinis gloriam, & proximi mei ſummum emolumentum. Cuncta enim, partim quæ ipſam Phyſicam, partim quæ Medicinam ſpectant, dirigere animus ad myſteria DEI & manibus ejus efficta opera cognoſcenda, ut ex illa cognitione aſcendamus mente ad ipſam cognitionem ſapientiſſimi rerum Opificis, qui longe accuratius nobis patebit in altera illa, in beata vita. Supplici hinc prece adoramus Divinum Numen, velit non ſolum ex alto conatibus noſtris laudatiſſimis aſſiſtere & ipſis addicere, verum etiam Electorem nostrum FRIDERICUM III. Sapientiſſimum, qui univerſo orbi ludum hic aperuit, & diſciplinarum officinam conſtituit, in qua præclara ingenia ad æternam famam excudantur, diutiſſime ſervare, una cum potentiſſima Domo Brandenbur-

denburgica, ejuſque potentiam ita firmare, ut uſque dum magna hæc mundi machina diſſolvetur, Majeſtas domus Brandenburgicæ perſeveret inconcuſſa, ſæviſſimi belli æſtus immanes procul à regni ejus finibus avertantur, ut ſub potente ejus dextra, omnes provinciæ & hæc urbs una cum Academia, quæ inſigne ſane patriæ decus eſt, floreant & in omni perenni felicitate immotæ perſiſtant.

Quod reliquum eſt, tuæ Excellentiæ, Perilluſtris Dn. Cancellarie, & quod omnibus titulis præcellit humaniſſime, pro ſingulari tua humanitate, qua non pro faſtigio tuo te metitus es, ſed patientibus auribus dignari tenui filo hanc contextam orationem volueris, æternum devinctus ſum. Supremum Numen ſupplex veneror, ut canitiem tuam firma roboret valetudine, tantumque bonum provinciæ diu ſervet. Vobis quoque Magnifice, Excellentiſſimi, Conſultiſſimi, Ampliſſimi, Auditores omnium ordinum honoratiſſimi, inſigniſſimas grates ac laudes perſolvo, quod non ſolum attentas aures mihi peroranti benevole accommodare volueritis, ſed & quod favorem ac amorem indulgentiſſimum in ſtudia ac conatus laudabiliter ſuſceptos luculentiſſime præſentia veſtra declaraveritis. Nihil æque accendit & incitat diligentiam ac auſus ad eximia tendentes tam docentium, quam diſcentium, quam ſi viri doctrina atque auctoritate plurima pollentes, approbant variis benevolentiæ documentis inſtituta ac auſus doctorum & ſtudioſorum. Sic animoſius decurrunt ſtadium ſuum ſacris Muſarum operantes, ac invigilantes. Ego uti officia ac beneficia hæc devota mente concipio: ſic nihil magis mibi enitendum erit, quam ut ſubmiſſa veneratione ac obſequii mei delatione, hæc & plura alia mihi præſtita ex parte ſaltim rependam. Tandem ad vos accedo Collegæ honoratiſſimi, hujus Academiæ clariſſima ſidera, comitate veſtrorum officiorum obſtrictiſſimus vivo, & quamvis nihil præcipui de me habeam promittere, illud tamen ſancte vobis polliceor, nullam rem in hac vita academica mihi tam propoſitam fore, quam ut fidem, concordiam, candorem, amorem vobis approbem, & ſemper intactam ac illibatam ſervem. Soſpitet vos benigniſſimus DEUS, & eruditas curas veſtras actioneſque omnes, ſolidis & veris ſtudiis propagandis unice deſtinatas, omni benedictionum genere uberrime fœcundet!

DIXI.

FRI-

FRIDERICI HOFFMANNI OPUSCULA DE AQUIS MINERALIBUS EARUMQUE SALUTARI VIRTUTE.

DE ELEMENTIS AQUARUM MINERALIUM recte dijudicandis & examinandis.

PROOEMIUM.

AUreum ſane, omnibuſque, qui in certo regionis tractu certaque urbe medicinam faciunt, ſummopere commendandum eſt monitum, quod antiquiſſimus ille medicinæ parens, HIPPOCRATES, in principio *libri de aëribus, aquis & locis*, inculcat: *Quicunque*, inquiens, *artem medicam integre aſſequi velit, primo temporum anni rationem habere debet, deinde ventorum, qui cuivis regioni proprii. Neque negligentiorem ſe circa aquarū facultates cognoſcendas exhibere convenit. Quemadmodum enim guſtu differunt, & pondere ac ſtatione: ſic quoque virtute alia aliis longe præſtant; has, ſi quis ad urbem ſibi incognitam perveniat, diligenter oportet ſcrutari.* Nam ſi curatius rationes ſubducimus & calculum exigimus, ſunt maxime aër & aqua, quæ motus, quibus vita & actionum integritas abſolvitur, in corpore noſtro adminiſtrant & tuentur. Quippe, vitæ & ſanitstis fundamentum, non modo in ſpirituum natura, craſi ac motu convenienti, ſed & in omnia generis corporis noſtri humorum jugi ac inoffenſo progreſſu ac circulatorio motu verſatur; adeo, ut ipſa arctiſſime cum hoc ſic dicto circulo ſit connexa. Hoc ſalvo ac integro, ſanitas viget & vita durat: & hoc viciſſim vitiato aut deſtructo, morbus & mors præſtolantur ac inſidias ſtruunt. Jam vero ex omnibus, quæ extrinſecus ad ſpirituum generationem & ſanguinis curſum conferunt, & ſic proxime ad ſanitatem tuendam faciunt, quod majorem virtutem atque efficaciam habeat aëre & aqua, eſt certe nihil. Hæc duo merito principatum obtinent inter ea, quæ incolumitatem, & quæ morbos, in homine pariunt. Proximum enim ſpirituum elementum, ipſo etiam HIPPOCRATE dudum id [illegible], ſubminiſtrat aër: aqua autem ſanguini omnibuſque humoribus fluxilitatem, ad vitalem circulum deſideratiſſimam, conciliat. Ex quo patet, quantum interſit, ut Medicus, non ſolum ejus loci in quo degit aërem & aquam cognoſcat; ſed etiam ut intelligat, diverſarum aquarum aëriſque cujusvis loci indolem ac proprietates, quo ceu medicinam has ipſas nonnunquam commendare queat. Siquidem Deus O. M. ſummas & longe præſtantiſſimas in aquis recondidit ſecretas vires, quarum tanta eſt excellentia tantaque utilitas, ut longe multumque omnibus aliis remediorum generibus ſint ſuperiores, &, ſi ex vero dicere licet quod res eſt, univerſalior aqua non detur medicina. Hac enim nullus ſanus, nullus ægrotus carere poteſt, hæc omne indicationum in medendo punctum complet, hæc calefacit, ſiccat, refrigerat & humectat, omneſque in corpore excretiones æque promovet, ac immodicas compeſcit. Hæc efficaciſſime occluſa reſerat, & omne id præſtat, quod à medicina univerſali, quam nonnulli in abſconditis operoſe, fruſtra tamen, quærunt, ſperari poteſt. Accedit luculentus experientiæ calculus, quæ innumeris exemplis evidentiſſime hoc noſtrum aſſertum confirmat. Nunquam enim tam exoptati & ſtupendi in perſanandis rebellibus morbis ab alio quodam remedio effectus patrantur, quam à ſalubribus aquis, quas benigniſſimum Numen gratis & largiſſime ex ſubterranea officina ubivis ferme terrarum miſero mortalium generi largitur. Foret itaque perutile, quin immo ſummopere neceſſarium, ut ii, qui cuſtodes ſanitatis audiunt & morbis mederi ſtudent, aquarum ſalutarium, paſſim ſcaturientium, genuinas & proprias vires inprimis probe & curate explorarent, quo

ægro-

ægrorum incommodis recte conſulere poſſent. At vero, dolendum utique eſt, quod ea, quæ neceſſaria, quæ ad manus ſunt, ſicuti etiam in aliis accidit, ſolenniter negligantur, val etiam plane non intelligantur. Etenim quampauci ſunt Medici, qui fontium ſalubrium, tantum in patria Germania, nomina norunt, pauciores eos viſitant, & pauciſſimi illorum naturam ac vires perſpectas habent. Et quod magis mirandum eſt, quotidiana ſunt exempla eorum, qui fontes ſoterios crebrius, immo quotannis, frequentant & frequentarunt, tam indocte tamen, tam inſulſe, de illorum elementis fabulantur & ſcribunt, ut chymicarum ἐγχειρήσεων plane ignari, aurum, cuprum, argentum, antimonium, arſenicum, terram ſigillatam, ſal ammoniacum, bitumen, ambram, & ſexcenta alia, ipſis ineſſe audacter affirment, vel plurima ſalium in iis contentorum genera enumerent, quum tamen vix duo in ipſis poſſint inveniri. Nihil jam dicam de viribus atque effectibus, quos empirica plane ratione generatim iis adſcribunt, nulla ægrotantium & cauſarum morbi ratione habita: quum tamen eos, qui rationales Medici audire percupiunt, oporteat ſcire, vires & effectus in medendo non tantum ex ipſis remediis, ſed corporum in quæ agunt diſpoſitione ſimul profluere. Unde conſultius omnes facerent, qui de aquis agere & ſalubrem illarum virtutem exponere ſibi ſumunt, ſi non generalioribus tantum inhæreſcerent, ſed commemoratis una debitis circumſtantiis ſubnexiſque obſervationibus particularibus, id præſtarent. Quum itaque hos decumanos à pluribus in exploratione aquarum medicatarum committi errores indolens animadverterem, ſimulque maximum illum defectum in dignoſcenda illarum virtute & utilitate perſpicerem: utiliſſimum rei medicæ laborem ſuſcepturum me fore ratus ſum, ſi veram minerales aquas examinandi, earumque vires a priori indagandi methodum, ſolidis ac genuinis, phyſicis nempe & chymicis principiis, fultam, traderem & dilucide exponerem.

§. I.

PRimo omnium igitur dum prænobilem hanc tractationem aggredior, præmonendum duco, per aquas ſalubres minerales, me non modo intelligere, celebres illos medicatos thermarum vel acidularum fontes, verum etiam alias aquas manifeſti ſalini vel mineralis principii expertes quidem, nihilo minus tamen ſoterias. Et quoniam benigna rerum parens natura uberem admodum aquarum & fontium ſalubrium & inſalubrium cuivis ferme regioni conceſſit proventum, iisdemque diverſiſſimas vires indidit: omnino, ut ſalutares à minus ſalubribus, utiles à noxiis, ſtudioſa diſcernamus, palmaria noſtra eſſe debet intentio.

§. II.

Ut autem quiſque rerum medicarum & phyſicarum gnarus, in tam affluenti aquarum copia, vel à priori ſtatim dignoſcere queat, quænam ſint proficuæ, quæ damnoſæ? neceſſarium erit, ut fundamenta, ad quæ tanquam normam illarum examen inſtitui poſſit, conſtituam, quibus jactis, facile poſtmodum erit, cujuſvis bonitatem perſpicere atque determinare. Antequam vero hæc tradam, circumſpiciendum prius & indicandum erit, in quo ſalubritatis, quæ de fontibus his prædicatur, indoles & natura potiſſimum contineatur. Id igitur ſalubre dicitur, quod actiones corporis ſecundum naturam neque lædit, neque imminuit, ſed eaſdem conſtituit, perficit ac firmat. Et hujus indolis ſunt ea, quæ cauſam harum functionum augent, conſervant ac erigunt. Cauſa vero eſt ipſa corporis noſtri natura, per quam hic maxime intelligimus, fluidiſſimum & ſubtiliſſimum illud elementum, quod ſpirituum nomine venit, & in univerſa humorum maſſa continetur, maxime vero in canaliculoſa & tubuloſa cerebri ac ſpinalis medullæ compage ſeparatur, & inde per poroſam nervorum ſubſtantiam ad partes amandatum, ſolidis robur, tonum ac motum inſpirat, fluidis autem fluxilitatem, motum inteſtinum & ſpirituaſcentiam conciliat, humorumque texturam integram conſervando, eos à corruptione ac putredine defendit. Hoc fluidum ſi debite comparatum eſt, vegetum, firmum ac ſanum eſt corpus, omneſque in eo vitæ miniſtrantes actus rite & ex voto ſuccedunt. Deinde quum actionum vitalium integritas non poſſit illibata conſiſtere, niſi humores per minima & capillaria vaſcula vehendi, fluxiles ſint ac ſatis tenues, niſi etiam per aperta ſecretoriorum & excretoriorum ductuum oſcula inutilia ſeparentur & foras dimittantur: quare omne id, quod humorum integritatem intemeratam ſervat, quod excretiones promovet & emunctoriis patula reddit, jure meritoque ſalutiferum nuncupatur. Ex adverſo inſalubre illud dici meretur & incolumitati inimicum, quod naturæ ſpirituum eorumque generationi repugnat, quod eorum motum interturbat, humores coagulat eoſque craſſos & viſcidos reddit, quod tenuiſſimos & exiliſſimos meatus occludit & excretionum ſucceſſum ſufflaminat atque retardat.

§. III.

Poſteaquam igitur explicavi, in quo natura & ratio ſalubrium rerum contineatur; proximum jam eſt, ut indagem ea, quæ aquarum ſalubritatis vel inſalubritatis exiſtunt cauſa. Quo ut eo melius defungar, opus eſt, ut examinem varia aquarum contenta & elementa. Videtur quidem omnis aqua corpus liquidum, ſimplex & homogeneum, ex unius ejuſdemque naturæ ac virtutis partibus conſtare, unde à Veteribus etiam pro elemento habita fuit. Aſt re penitius inſpecta, heterogenea potius eſt omnis aqua. Hinc pulchre *l. c.* dicit HIPPOCRATES: *aquæ multum inter ſe differunt & guſtu, & pondere, & ſtatione, & virtute aliæ aliis præſtant.* Quæ ſane differentia luculenter arguit, non unius ejuſdemque naturæ eſſe aquam, ſed diverſa vehere contenta, differentemque horum eſſe mixtionem ac proportionem. Aqua enim, ſicuti omne corpus naturale, noſtra quidem ſententia, compoſita primum eſt ex elemento fluidiſſimo, elaſticæ & expanſivæ virtutis, quod nonniſi materia ætherea, mobiliſſima & tenuiſſima eſt, deinde ex humido, quod κατ' ἐξοχὴν aqueum elementum vocatur, ac denique ex ipſo ſolido, ſive terreo ac ſalino elemento. Æther cauſa eſt motus inteſtini, levitatis, ſpirituaſcentiæ & vindicationis à putredine. Humidum autem quod maximam aquæ partem conſtituit, ſubtiliſſimæ materiæ vehiculum ſuggerit, & ex lubricis valdeque flexilibus compoſitum eſt particulis, quarum ope, poros corporum promte ſubit ac intrat, & terræ ſaliſque ramenta abſorbet arcteque detinet. Etenim nulla in tota rerum natura aqua reperitur, quæ non in complexu ſuo ſiccæ & ſolidæ materiæ quippiam foveat. Siquidem quævis aqua, utut multoties deſtillationi ſubjiciatur, ſemper tamen in imo cucurbitæ ſicci & ſolidi momentum relinquit. Idem pateſcit & oculis ſiſtitur, ſi aqua, etiam puriſſima, gelaſcit, & in glaciem concreta, calore rurſus in aquam liquatur, ſubſidente tunc in fundo craſſiuſcula quadam terrea portione.

§. IV.

Differentia itaque aquarum earumque virtus ac ſalubritas merito depromenda & dijudicanda eſt, ex elementorum ipſas conſtituentium indole mutuaque mixtione ac proportione. Videlicet, multum diſſident aquæ ratione ſpiritus, ſive principii aëreo-æthereo-elaſtici, quod parcius vel redundantius eaſdem incolit,

Google

incolit, multo autem magis ratione elementi ſolidi ſalino-terrei. Quum enim plurimi ſontes ex intimis terræ viſceribus, varii generis ſalibus, mineralibus, terris & metallis refertis, prodeant; non poteſt aliter fieri, quin tranſeundo plures particulas tenuiſſimas ex ipſis ſolvant, inque poros ſuos recipiant. Hæc autem in quavis aqua curate noſſe & probe diſtinguere, non inutilis certe Medici & Phyſici labor eſſe debet.

§. V.

Primo omnium autem in diſquiſitionem noſtram veniunt, quænam ſint bonitatis & ſalubritatis aquarum notæ. Dicimus itaque, omnium optimas, præſtantiſſimas & quæ efficaciam in medendo ſpondent longe exoptatiſſimam, eas eſſe, quæ æthereo illo tenuiſſimo elemento copioſius perfuſæ, id eſt, quæ ſpirituoſæ ſunt. Quænam autem hoc nomine præſtabiles ſint, certis quibuſdam dignoſci poteſt ſignis & characteribus. Hos inter primo loco connumeranda eſt levitas, quippe levis aqua, communi Medicorum conſenſu, optima cenſetur. Quemadmodum enim aër & æther omnis rarefactionis cauſa exiſtit: ita etiam levitatis; quum leve dicatur, quod poroſum, & rarum, grave autem, quod compactum & æthereo elemento deſtitutum eſt. Quod vero ſpirituoſum aquas redundantius incolens priocipium eaidem leves reddat, luculenter confirmat GÆRINGIUS in *deſcriptione Spadan. pag.* 15. hunc in ſenſum diſſerens: *curioſum eſt, quod acidulæ illa, qua ſpiritibus, ſive exhalationibus ſulphureis, referta ſunt, aliis acidulis, quæ carent ſpiritu, longe leviores ſint: quod valet maxime de aqua Spadana, nempe illo fonte, qui dicitur* Savenir, *& dimidii milliaris ſpatio ſejunctus eſt à pago. Hic longe levior eſt & validius venas penetrat cuiusque vires ſuas perficit, quam fons pagi; unde etiam à ſcaturiginis loca ſine virium amiſſione aqua tranſportari nequit, ſed ad pagum vicinum ſolummodo tranſlata, gravior efficitur, amiſſis nempe in itinere ſpiritibus, levitatis cauſa.* Id quod vero non tantum de Spadanis, ſed de omnibus quoque acidulis, veriſſimum eſt & experientia confirmatum.

§. VI.

Specificam vero cujuſvis aquæ levitatem indagare, res admodum curioſa eſt. Poteſt tamen id fieri, vel inſtrumento hydrometrico, quod STURMIUS *in colleg. curioſ.* deſcribit; vel melius adhuc, per tubulum vitreum, aqua tepletum, & aquæ alius generis immiſſum. Notum enim eſt, quod fluidum ſpecie gravius, immiſſum in fluidum ſpecie levius, deſcendat & hoc rurſus ejus locum ſubeat. Ita e. c. aqua in tubulo contenta, vinoque immiſſa, deſcendit ex tubulo, & vinum tubulum occupat: ideoque jucundo admodum ſpectaculo ſpecificum aquæ pondus explorari & oculis ſiſti poteſt, ſi illa, quam ſpecie graviorem judicamus, ad meliorem dignotionem, colore quodam, v. g. croco, prius inficitur ac tingitur. Ipſe etiam celebri apud Lipſienſes Mechanico, Dn. LEUPOLDO, primus auctor & monſtrator fui ad fabricandum cylindrum hydroſtaticum, ex aurichalco conflatum, quo jam inde à pluribus annis in exigendo liquidorum pondere uſus ſum. Sed, licet hæc lanx perquam accommoda ſit examini vini, cereviſiæ, fontium aquæ communis & ſalſuginis, earumque tam gravitatem, quam levitatem, in deſcriptis lineolarum gradibus exacte indicet: cautum tamen ſit experimentum, in thermarum & ejuſmodi aquarum, quæ copioſius æthereo elaſtico elemento afflatæ ſunt, exploratione, qua de re in inferioribus pluribus diſſerendi erit occaſio.

§. VII.

Porro VERULAMIUS aqusm iſtam optimam judicat, quæ ad ignem æqualiter ſtructum coctione velocius avolat atque conſumitur. Neque ratione deſtituitur experimentum: quippe, quo copioſius aquis innidulatur ſpirituoſum elementum, & quo major hinc agitatio, expanſio & tareſactio interna contingit, eo tenuiores & ſubtiliotes ſunt partes aquæ, eoque promtius & expeditius ſuccedit exhalatio, quæ potiſſimum ab interno iſto motu dependet. HIPPOCRATES *ſect. V. aph.* 26. aquam, quæ cito caleſcit & cito perfrigeratur, leviſſimam & optimam eſſe judicat. Nec ſine ratione. Calor enim nil niſi motus ætheris velociſſimus eſt; hinc quo copioſiorem in complexu ſuo alunt ſpirituoſam illam tenuiſſimam ætheream materiam aquæ, eo citius incaleſcunt, ſive in motum tslem abripiuntur. Accelerata autem refrigeratio fervidæ aquæ, pariter levitatis indicium eſt; eo quod frigidus aër raræ & poroſioris texturæ corpora facilius intrare, & calidum in iis motum ſiſtere poteſt, quam in compactis, quæ minus patent allabenti perfrigeratæ auræ, ideoque diutius calorem ſervant.

§. IIX.

Præterea ſaluberrimæ & præſtantiſſimæ judicantur illæ aquæ, quæ ex ſcatebra hauſtæ, copioſiſſimas bullulas, fundo vitri ſeſe colligentes, ad ſuperiora collectius emittunt, vel marginem vitri margaritarum inſtar iiſdem inveſtiunt, ita, ut quo copioſius eædem emergant, eo præſtantior quoque ipſa aqua ratione virtutis habenda ſit. Sunt enim hæ bullulæ nihil aliud, quam ſubtiliſſima illa ætherea ſubſtantia, aquæ poros incolens, cujus expanſionem, quum mitior aëris atmoſphærici compreſſus cohibere nequeat, protinus quando movetur liquor, vinculis quibus antea irretiebatur, ſeſe expedire & exitum affectare nititur. Hinc eſt, quod acidulæ in lagena ad tertias repleta aſſervatæ, & orificio obturato, fortiori agitatione conquaſſatæ, remoto ſenſim obturaculo, magno cum impetu, vel purum vaporem emittant, vel, ſi aqua aperturæ proximior ſit, humidum ad eximiam altitudinem proſiliat & late diſpergatur. Tali enim quaſſatu incolens æthereum elementum in celerrimum motum abripitur, & elatere atque expanſione ſua impedita, qua exitus datus, erumpit, partemque liquidi remorantis nonnunquam ſimul protrudit.

§. IX.

Idem quoque ſpirituoſus elaſticus æther in cauſa eſt, cur vitra vel lagenæ anguſtioris orificii, acidulis penitus repletæ, ſi arctius obturentur, ſæpius diffringi ſoleant: id quod multoties contigiſſe vaſis Egranis & Pyrmontanis oppletis animadverti. Et GRUNDELINUS *de acidulis Roitſchenſium*, eandem in rem pulchre *p.* 58. ſcribit: *contigit mihi*, inquiens, *dum elapſa hieme magnum & craſſum vitrum aliquot menſurarum, rite veſica bubula clauſum & munitum, in cubiculo meo reſervarem, ubi ab initio, turgentes ſpiritus, veſicam elevantes, duxerunt in eam figuram ſphæricam: poſtmodum vera, dum præter voluntatem meam magis ſolita caleſactum fuerat, ſpiritus iſti etiam magis excitati & rareſacti, plus ſpatii occupare volentes, exitum quæſiverunt, qui tamen per fortiorem clauſuram impeditus eſt: hinc craſſum hoc vitrum magno cum impetu diſruptum eſt in fruſta, cum omnium acidularum per cubiculum diffuſione.*

§. X.

Perpulchro etiam experimento bonitas & particularum elaſticarum in aqua redundantia indagatur, quando vacuo, per antliam pneumaticam facto, aqua examinanda in vaſculo ſupponitur. Tunc obſervamus, quod eæ, quæ ſunt ſubtilis ac ſpirituoſæ naturæ, aëre ſubtracto, mirifice ebulliant & numeroſiſſimas in altum trudant bullulas. Curioſi hujus tentaminis mentionem facit in *M.N.C. Dec. III. an. II. obſ.* 292.

M excel-

excellentiſſimus Brunnerus, Medicus conſummatiſſimus. Et certiſſimæ utique experientiæ eſt, hac ratione in liquidis luculenter monſtrari & oculis ſubjici poſſe, non modo earum ſubtilitatem, ſed & particularum elaſticarum quantitatem. Nam quæ multum alunt ſpiritus, uti ſunt volatilia urinoſa quæcunque, copioſiſſimas in vacuo antliæ pneumaticæ rejiciunt bullulas, perpaucas autem, quæ ſpirituoſæ ſubſtantiæ expertes ſunt. Hinc liquido patet, quod illæ aquarum, quæ in vacuo admodum bulliunt, longe ſubtilioris & ſpirituoſioris indolis ſint iis, quæ paucas emittunt bullulas. Nam origo harum bullularum naſcitur, quando per externi aëris gravis atmoſphærici ſubtractionem, æquilibrium tollitur, ut incolens æthereum elementum liberius ſpatium nanciſcatur, & vi connati ſui elateris, promte ſeſe expandere & ſubducere poſſit.

§. XI.

Ut autem majori adhuc argumentorum robore ſtabiliamus ac demonſtremus ſpiritualſcentiam, qua aquæ ſalutares dotatæ ſunt; placet eximia quædam hac de re obſervata ſubnectere. Videlicet, per experientiam compertum eſt, quod aquæ omnes ferme frigidæ medicatæ, inprimis acidulæ, ad fontem hauſtæ, unanimi fere Medicorum conſenſu, longe majoris ſint efficaciæ, quam ſi ad alia loca transferuntur. Ratio eſt in proclivi: dum enim ſub vectura aquæ admodum interno motu agitantur, attenuatæ inteſtina hac motione, apertiorem viam pandunt ſubtiliſſimo, & ſpirituoſo elemento, ut eo promtius diſſipetur atque aufugiat. Deinde notandum eſt, quod neceſſe ſit, ut exquiſite obturentur lagenarum mineralibus aquis repletarum orificia. Niſi enim hoc fiat, ſapor & odor, cum omni præſtabili virtute perit. Patet hoc exemplo Pyrmontenſium, Egranarum, Swalbacenſium, Antonianarum, Selteranarum omniumque acidularum, quæ, ſi libero aëris patent acceſſui, omnem ſaporem, & cum ſpirituoſo elemento efficaciam, perdunt, relicto effœto & turbulento humore.

§. XII.

Colligimus hinc tertio, quod vitra & lagenæ non ſolum probe muniri, ſed etiam parum vacui ſpatii in iis relinqui debeat, ne aër externus illud occupet & intus contento labem aſpergat. Nihil enim tam celeriter liquidorum mixturam & craſin turbare & corrumpere poteſt, quam ipſe aër externus atmoſphæricus. Patet id luculenter exemplo vini cujuſvis, quod aſſervatum in doliis ſemiplenis, mox vappidum fit & ſitum contrahit. Idem etiam evenit oleis deſtillatis aromaticis, quæ aëri objecta, majorem & craſſiorem acquirunt conſiſtentiam, & colorem magis ſaturatum nanciſcuntur, mutato ſuavi eorum priſtino odore, in terebinthinaceum & ingratum. Spiritus quoque volatiles & urinoſi, ab aëris acceſſu, tincturam ſuſcipiunt flaveſcentem & rubicundam. Tanta aëris in humida eſt potentia, quippe qui, motu vivido inſtructus, facile illud, quod in liquidis mixtis eſt tenue, abripit & auſert, motuque ſuo inteſtino, intime unionem partium, à qua forma & ſapor pendet, immutat & deſtruit. Id quod etiam valet de fontibus medicatis, quibus nihil tam adverſum & inimicum eſt, quam aëris liber acceſſus; ita prorſus, ut efficaciſſimi illorum, huic expoſiti, penitus ab indole ſua deficiant, & poſtea vix dignoſci poſſint, ob ſummam inductam inertiam.

§. XIII.

Quarto, in aëre calido facilius fontes medicati virtutem ſuam amittunt, quam in frigido: unde etiam noctu & frigido cœlo tutius ad alias regiones transferuntur aquæ medica virtute nobiles, quam æſtate & ſole acuto. Eandem quoque ob rationem expedit, eaſdem potius circa auroram, quam meridiem potare. Externus enim calor, motum inteſtinum augendo, diſſipat & in auras diſpellit tenue efficaciſſimum earum elementum: frigus autem, preſſione ſua à circumferentia ad centrum, hoc ipſum magis unit, detinet & intus ſervat. Maxime omnium autem quinto commemorabile eſt, quod aquæ minerales, non modo diutius ſub libero aëre detentæ, ſed multo magis coctæ, omnem medicinalem virtutem cum ſapore & ſpiritu exuant. Immo, quod attentione perquam dignum, multi ſunt fontes, qui, inſperſo gallarum pulvere, atramentoſum colorem recipiunt; ſimulac vero ſpirituoſa ſubſtantia exhalavit, aut aqua igne incaluit, omnem tincturam recuſant: manifeſto indicio, abripi ſimul cum ſpiritu, minerale quoddam volatile principium. Patet hinc, uti probe Sebizius, in tractatu, *de erroribus, in bibendis aquis committi ſolitis*, monet, quam perverſe agant ii, qui ægris acidularum calefactarum uſum commendant; quum hac ratione omnis iſta deſiderata virtus, quæ unice in elemento ſpirituoſo continetur, deperdatur, & aqua cruda & minus utilis reddatur, quæ, licet calida non omni prorſus careat utilitate, plus tamen non præſtat, quam quævis alia rudis & ſimplex calefacta aqua. Monendum tamen hoc loco eſt, quod, quum non omnes ægri, præſertim qui nervorum vitio laborant & ſolutioris ſtomachi ſunt, frigidas, inprimis matutino tempore, ferre queant acidulas, conſultius ſit, lagenas medicatis aquis repletas & probe obturatas, ferventi & bullienti aquæ aliquandiu immittere, ut tepeſcant, nec frigore obſint.

§. XIV.

Egregia ſexta eſt obſervatio: quod acidulæ fere omnes, admixto vino Rhenano, aut quovis acidulo liquore, (non enim id ſuccedit cum vinis oleoſis dulcibus) ebulliant, præſertim ſi ſaccharum inſpergatur & mixtura agitetur. Jucundo ſic ſpectaculo, in conſpectum prodeunt innumeræ bullulæ, alte ſalientes, cum ſpuma alba & eructatione copioſorum vaporum, ut vinum ſic aquæ nuptum, à multis cupide & ſumma cum oblectatione bibatur. Plurimi itaque notarunt, quod aquæ eo meliores ſint, quo majorem concitent vino permixtæ ebullitionem; & viciſſim, quod inertes, fatuæ, effœtæ & ſpiritu deſtitutæ, ſi infuſo vino, nulla plane mutatio & inteſtina motio oboriatur. Cauſa autem hujus ebullitionis, eſt conflictus acidi vinoſi, cum ſubtili terra alcalinæ naturæ, quam connubio ſuo ſuſceperunt acidulæ. Nam omnes fere, quaſcunque illarum vidimus, cum acido fortiori mixtæ, effervefcentiam ſubeunt, luculento teſtimonio, alcalinum quoddam in ipſis latere elementum. Dum itaque acidum agit in alcali, contentæ in aqua ſpirituoſæ partes commoventur, & in motum actæ, cum impetu exitum affectant, dumque in ſpumam coëunt, vaporem fortem exſpirant.

§. XV.

Nota ſeptima eſt obſervatio: quod ſuperior in lagenis aqua, longe efficacior ſit, ad vires corporis roborandas & ſuſcitandam cum vino ebullitionem, illa, quæ in ima vaſis parte continetur; quum æthereum elementum, ob ſummam tenuitatem & exquiſitam levitatem ac mobilitatem, ſemper ad ſuperiora eluctetur. Denique non injucundum eſt ſpectatu, quando acidulæ, recenter inprimis hauſtæ, vitro puro & pellucente excipiuntur, & hoc, obſerato prius digito orificio, validius agitatur, non ſolum ſpumeſcunt, ſed etiam, uti ſuperius memini, tam ipſe aër, quam vicina collo aqua, cum ſono è vaſe proſiliunt. Fortiori enim hoc quaſſatu, elementum intus deliteſcens æthereum, in motum acceleratum urgetur,

&

& partes aqueæ explicantur in bullulas, quarum coitus ſpumam efformat, quæ, veſiculis ceſſante motu concidentibus, evaneſcit, aut remoto ſub ipſa agitatione digito, elaſtica ætherea ſubſtantia impetuoſe, qua patet via, enititur, objectumque humorem ſimul excutit.

§. XVI.

Clariſſime, ut arbitror, ex hactenus dictis innoteſcet: ineſſe utique medicatis & ſoteriis fontibus ſubſtantiam quandam valde ſubtilem & activam, elaſticæ indolis, cui enumerata phænomena tribuenda & commemorati effectus in acceptis referendi ſint. Hæc delibatiſſima illorum pars & quaſi anima eſt, quæ ipſis virtutem inſpirat illam mirabilem & ſpectatiſſimam, quam in perſanandis multis contumaciſſimis ac rebellibus morbis exſerunt. Nobiliſſimus hic ſpiritus eſt, qui præſtabili ſua facultate ac penetranti indole, ipſo odore ſeſe in ſenſus ingerit, dum non ſolum blando halitu nares ferit, ſed etiam odore totum caput implet, ut eidem gravitas nonnunquam concilietur ſomnuſque potantibus inducatur. Adeo elaſticæ & expanſivæ volatilis indolis ſpirituoſum hoc principium eſt, ut in altum elatum, non modo caput oppleat, ſed & tenerrimos arteriarum in eodem propagines tantiſper diducat, ipſumque ſanguinem rarefaciat, ut diſtenſione hac cerebrum quodammodo comprimatur, & ſanguini in confi-iendo motu remora objiciatur. Hinc eſt, quod Egranæ acidulæ, æſtiva & calida ſicca tempeſtate, ad ſcaturiginem potari nequeant, ſed tranſportari debeant Egram urbem, quæ dimidio milliari ab oris fontanis diſtat. Idem experientia teſtatur de Pyrmontanis, quæ in Germania omnium maxime ſpirituoſi elementi affluentia inſtructæ ſunt: quippe quæ, vel aliorſum vehendæ, aut minimum in domicilium aſportandæ, & tum demum bibendæ ſunt. Si cauſam diſquiramus, nulla alia ſuberit, quam, ut hac mora & in via vaporoſa & ſubtilis illa ſubſtantia, nares feriens caputque gravans, tantiſper exhalet & in auras disjiciatur.

§. XVII.

Aethereus & mineralis hic ſpiritus porro in cauſa eſt, quod perſuſæ eodem aquæ, non tam refrigerent & debilitent corpus, quam potius calefaciant & roborent; ita, ut ventriculo & venis conceptæ, interpoſita aliqua mora, cupiditas ciborum augeatur, arteriæ crebrius & validius micent & facies vivido colore perfundatur. Idem quoque aquis irretitus ſubtilis ſpiritus, eſt efficax & generoſum illud principium, quod eas ſumma agendi potentia inſtruit, dum expedite univerſum pervadit corpus, tenuitate ſua per ultimas vaſorum anguſtias ſtrenue eluctatur, fibris motricibus & organorum robur addit ſtimulumque infert, ut pertinacius obſtructa reſerentur, noxiumque æque ac ſuperfluum, per omnis generis emunctoria, alvum nempe, urinarias vias, ſalivam, immo non raro per vomitum ex ſuperioribus, prout varia naturarum eſt diſpoſitio, eliminetur & exturbetur. Delicatiſſimum denique hoc elementum cauſa eſt, quod nonnullæ ſoteriæ aquæ, recenter exortæ, ab initio, ſtupendos effectus, omnibus aliis remediis denegatos, præſtent. Experientiæ enim fide conſtat, quod, quidam è ſalutiferis fontibus, noviſſime prodeuntes, deſperatas & immedicabiles ægritudines, ut guttam ſerenam, ſurditatem, linguæ paralyſin, epilepſiam aliaſque, diſcuſſerint penituſque abegerint. At virtus hæc non fuit perennis, neque diu duravit, ſed ſucceſſu temporis penitus exſpiravit, ita prorſus, ut inſequentibus annis, nullius plane uſus fuerint fontes, primum tantopere celebrati.

§. XIIX.

Jam vero nemo non exiget, ut tandem dicamus: cujus ergo ſit indolis, cujus naturæ, ſpiritus ille de cujus virtute & efficacia hactenus tam eximia ediximus? Ut igitur paucis nos expediamus, aſſerimus: eſſe hunc ſpiritum mineralem. Res ita eſt comparata. Aethereum illud valde mobile ac ſubtile fluidum, univerſalis eſt ſpiritus, fons & cauſa omnis ſpirituaſcentiæ, tam quæ in ſic dicto regno vegetabili, quam animali & minerali deprehenditur. Quemadmodum vero æther ſuam ſedem, vim atque virtutem maxime collocatam habet in ſulphure, & hoc triplex eſt, pro trium regnorum diverſitate; ita hinc fit, ut varie mutatus, pro diverſitate ſulphuris, differentem induat naturam, diſſidentiſque ſit effectus. Intelligimus itaque per mineralem ſpiritum, ſubſtantiam valde tenuem, fluidam admodumque elaſticam & volatilem, cum univerſali mineralium ſulphureo ente combinatam, omneſque inferiores terrarum tractus pervagantem. Anima quaſi eſt mineralium hic ſpiritus, variarumque mutationum & effectuum, qui in promtuario ſubterraneo contingunt, fons atque cauſa. Hic paſſim reperitur in omnibus mineris, ſub forma vaporis penetrantis ſulphurei, & reconditorum ærariorum lapidum & ſoli metalliferi teſtis ac proditor eſt. Hic præterlabentibus aquis in terræ viſceribus ſeſe ingerit, in iis ſiſtitur eaſdemque medica virtute imbuit ac inſtruit.

§. XIX.

Neque deſunt ex clariſſimorum virorum acutiſſimorumque rerum naturæ ſcrutatorum numero, qui huic noſtræ ſententiæ calculum adjiciunt. Inprimis BECHERUS *Phyſ. ſubterr. ſect. II. cap. 4.* exiſtimat: minerales aquas non inde provenire, quod ſucci quidam à transfluente aqua ſolvantur; quum, ſi hoc fieret, loca ſubterranea, licet vaſtiſſima & mineralibus referta, continua tali elixivatione, elutriarentur: *ſed potior pars*, inquit, *conſtat ex acido terræ centrali, perpetuo, inexhauribili, cui minima mineralium pars eſt admixta. Nam profecto eæ vires, quæ inſunt iſtis aquis mineralibus, minime arceſſendæ ſunt, à contentis illis craſſis mineralibus, ſed potius ab incoërcibili earundem ſpirituoſitate & volatilitate.* Et delicatiſſimus quoque hic ſpiritus præcipua & vera cauſa eſt, quod nulla, vel excogitatiſſima arte, acidulas, thermas aliaſque medica virtute nobiles aquas parare poſſimus. Nam licet non adeo difficile ſit, vulgarem aquam ſolidioribus maximeque ſalinis, quæ evaporatione ſiſtuntur elementis imbuere; neutiquam tamen ita aptari poſſunt, ut nativas præſtantia virtutis exæquent: quum ſpirituoſo hoc principio deſtituantur.

§. XX.

Non minoris momenti & adhuc excutienda eſt quæſtio: annon efficaciſſimum hoc mineralium aquarum elementum, ipſa arte, vel chymico quodam miniſterio, ſeparari, obtineri & hinc procul dubio in ſummam concentrari poſſit medicinam? Aegerrime quidem negotium ſucceſſurum fore ultro profiteor: non tamen dubito, quin, ſi ſpirituoſæ ejuſmodi aquæ recenter ex ſcatebra hauſtæ copia, magnæ cucurbitæ, munitis & obturatis ſtudioſe commiſſuris omnibus, leniſſimo ſtatim ſubſtrato igne, indatur, ſpiritus deſtillationis ope ex ea elici poſſit, magnarum procul dubio virium: id quod peritis omnibus & curioſis Chymiatris tentandum & perficiendum commendamus. Commemorabile enim hanc in rem jam eſt experimentum, cujus meminit DU CLOS *ſuper aquis Galliæ pag. 93.* Hic quum deſtillationi ſubjeciſſet aquam de Saint Mion en Auvergne, notavit: *id quod prima deſtillatione exigua in quantitate prodiit, aquam torna-ſolis*

cæruleam rubedine infeciſſe: quod ante deſtillationem, nec non continuatam, poſtea non factum eſt. Rationem hujus phænomeni ſi inquirimus, procul dobio hæc ſuggerenda erit, quod ſpiritus mineralis indolis fuerit acidiuſculæ.

§. XXI.

Progredimur jam ad alterum fontium ſalubrium ingrediens, quod κατ' ἐξοχὴν aqua vocatur, omnia reliqua quantitate ſuperat, & tam ſpirituoſo, quam ſolido & ſalino elemento hoſpitium præbet. Hæc humiditate, copia & tenuitate ſua integritati corporis conſervandæ & revocandæ mirifice patrocinatur: ſiquidem ſuccos vitales perluit, lentos humores eliquat, morboſa & peregrina ſalia abſorbet, & ad ipſa viſcerum penetralia provecta, inertes ibi & impactos humores attenuat, ſolutoſque cum reliquis purgamentis per ductuum excernentium oſtia everrit. Perutile itaque erit, aquam ſolum ſimplicem, ſine ſpiritu, vel contentis ſalinis & mineralibus, medice hoc loco perpendere. Certiſſimum enim eſt, quod pro differentia locorum & ſoli ex quo ſcaturiunt fontes, longe multumque inter ſe diſtet diſſideatque aqua, ut una præ alia præſtantior ſit atque ſalubrior.

§. XXII.

Primum itaque aſſerimus dari aquas duras, crudas & aſperas, & viciſſim molles, mites ac lenes, quarum illæ pravæ, hæ bonæ ſunt. Inter crudas ac duras primum referimus aquam, quæ ex glacie liquatur. De hac pulchre prodidit HIPPOCRATES, *libro de aërib. aquis & loc.* §. 20. *Illud*, ait, *quod in glaciata aqua elarum, leve & dulce eſt, excernitur ac diſperditur, quod vero turbidiſſimum & ponderoſiſſimum relinquitur. Hoc vero cognoveris hoc modo. Si enim volueris hiemis tempore, vaſculum certa aquæ menſura inſuſa, ſub dio exponere, quo maxime congeletur: deinde poſtridie in locum calidum deportatum ſinere, quo maxime glacies liqueſcat, & ubi exſoluta fuerit, aquam metiri, reperies aquam multo pauciorem.*

§. XXIII.

Rationem, cur nivalis aqua & vegetabilibus & animalibus minus accommoda & potius nociva ſit, optimam utique affert divus Cous. Dum enim in glaciem concreſcit aqua, ejus craſis & mixtio plane deſtruitur. Secedit quippe ſubtile principium à craſſo, illudque quaſi ad centrum pellitor; unde in qualibet glacie interius magnæ viſuntur bullulæ, ex intus coacto aëre ortæ. Et hic unitus etiam rarefactivo elaſtico motu auget molem glaciei, ut amplius occupet ſpatium, quam prius tenuerat aqua, ex quo ratio ducenda, diffractionis à congelata aqua vitreorum nec non terreorum vaſorum. Hinc, manifeſto patet, qua ratione, ſecedente tenui liquido elemento, craſſum poſtea, grave & ponderoſum relinquatur, ut aqua, hoc modo depravata & corrupta, non poſſit non eſſe inſalubris.

§. XXIV.

Maxime omnium vero nivalium ejuſmodi aquarum uſus, in gignendis glandularum, præſertim colli, tumoribus veliſicatur: qui valde familiares ſunt gentibus ad radices montium nive tectorum habitantibus, inprimis fœminis, quæ appenſum plerumque magnum gutturi tumorem geſtant. Experiuntur id malo ſuo, qui montes Pyrenæos, Alpinos nec non Hercyniæ, Helvetiæ & in Tirolenſi Comitatu accolunt. Cavendum itaque eſt maxime ab iis aquis, quæ liquata glacie & diſcuſſis nivibus, magno impetu per alveos è montium cacuminibus decurrunt, & in convallium planitie ſalientes latices ſæpe conſpurcant atque corrumpunt.

§. XXV.

Deinde duræ, crudæ & graves illæ aquarum ſunt, quæ in fodinis metallicis ſcaturiunt & ex præaltis rupibus prodeunt. Hæ enim ex ipſis foſſilibus, mineris, calcariis, tophoſis, nec non durioribus compactis lapidibus, cruda terrea & conſtringentia ramenta elambunt, & ejuſmodi infeſtis qualitatibus imbuuntur, ut pauci eaſdem ferre poſſint, & earum uſus, inſuetis præſertim, magno ſanitatis ſtet diſpendio. De his egregium eſt magni naturæ conſulti HIPPOCRATIS effatum, *lib. cit.* §. 13. Videlicet improbas & reſpuendas cenſet *eas aquas, quarum fontes è petris ſcaturiunt: (duras enim eas eſſe neceſſe eſt) aut iſthic ubi calidæ aquæ exiſtunt, aut ferrum naſcitur, aut æs, aut argentum, aut aurum, aut ſulphur, aut alumen, aut bitumen, aut nitrum: non enim ex hujuſmodi terra aquæ bonæ prodeunt, ſed duræ & æſtuoſæ, quæ & difficulter minguntur, & ad alvi egeſtionem contrariæ ſunt.* Optima ratione hic mentionem facit experientiſſimus Senex aquarum inſalubrium, quæ in thermarum confiniis ſaliunt. Ipſe enim veriſſimum id eſſe deprehendi: dum in Carolinis fontanas aquas crudas peſſimæque conditionis eſſe animadverti, ut etiam cereviſia, quæ ibi coquitur, admodum inſalubris ſit, & tam per alvum, quam urinam, tardius & difficilius ſecedat. Rejiciendum autem hoc vitium potiſſimum videtur in tophaceam & calcariam terram, qua ſolum circa has thermas mirifice eſt refertum.

§. XXVI.

Crudæ quoque & gravis eæ aquæ ſunt indolis, quæ ex terra calcaria prorumpunt. Patet hoc ipſum, dum canales per quorum alveos decurrunt, tophaceæ materiæ glomeramine incruſtant, vel in vaſe æneo decoctæ, latera ejuſdem lapideſcente cruſta inveſtiunt. Paucis: omnes aquæ lapideſcentes, cujus generis ſunt, qui ex calcariis montibus prodeunt, crudæ ac duræ exiſtunt. Perfacile enim ſolvitur & ab aqua imbibitur calcaria terra, quæ ipſam ponderoſiorem reddit, ut tardius per hypochondria primaſque vias volvatur, neque tam facile ad extremas venarum anguſtias pertingat. Obvium inprimis hoc eſt in noſtra hac urbe Halenſi, in qua omnes fere fontes ſale & calcaria terra ſunt collutulati ac referti, ut hinc aqua quam fundunt minus ſalubris, & ad cereviſiæ coctuiam minus ſit apta.

§. XXVII.

Porro inſalubres eæ aquæ ſunt, quæ deſides, paluſtres & in compluviis lociſque paludoſis colliguntur, nec non ſontes, qui in planitie & campeſtri ſolo ſcaturiunt, & limum terramque pinguem & bituminoſam in fundo obtinent. Hæ enim craſſæ fiunt, turbidæ & fœtentes, perduntque, utut pluvia nova ſubinde aqua ipſis inſeratur, ab incumbente gravius ſole, tenue & utiliſſimum elementum, eamque ob cauſam ad morbos chronicos putridos promtiſſimum parant aditum. Quas autem potiſſimum noxas inferant, quoſve morbos ingenerent, latius meretur videri HIPPOCRATES, *lib. cit.* §. 10. 11. 12.

§. XXIIX.

Saluberrimas vero & optimæ notæ aquas eſſe cenſemus, quæ ſunt leviſſimæ, quæ dulces, quæ molles & tenues, ac expedite per omnia excretoria tranſeunt, quibus dotibus nobilitatæ inprimis ſunt cœleſtes. Rationem ſolidam non minus quam elegantem affert HIPPOCRATES *lib. cit.* §. 17. dum ait: *primum ſol quod tenuiſſimum ac leviſſimum eſt, in aqua educit ac ſurſum rapit, ſalſum autem & craſſum ac grave in mari relinquitur.* Nam pluvialis aqua revera eſt deſtillata, dum ſol non tantum ex oceano,

ſed omnibus etiam fluviis, nec non fontibus, leviſſimum & tenuiſſimum in altum evehit, radiis ſuis attenuat ac perficit, nec non univerſale, æthereum ſulphureum ſal ipſi immiſcet, ut aqua ejuſmodi non poſſit non prompte per hypochondria omniumque in corpore canalium alveos ſecundo flumine decurrere ac ferri, & celeriter per ductus excretioni dicatos iterum egredi. Hinc cœleſtem hanc aquam tam ad nutritionem vegetabilium, quam ad cerevisiæ cocturam, infuſa cum herbis paranda, nec non quotidianos alios domeſticos uſus, accommodatiſſimam & utiliſſimam eſſe, extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt.

§. XXIX.

Verum enim vero ſolent nonnulli in contrarium aſſerere, quod aqua pluvialis cito putiſcat, ſicque indolem ſuam minus ſalubrem prodat. Sed indicium hoc eſt, plures ineſſe eidem particulas activas ſulphureas, id quod etiam veritati reſpondet. Poteſt tamen etiam delapſa per pluviam aqua, ab hac labe defendi, ſi non ex ſtillicidiorum ſqualore, ſed ex ipſo aëre decidens colligitur, deinde, quando ſedimentum, quod ad fundum dimittere ſolet, elapſis aliquot diebus transcolatione ſeparatur, & ipſa aqua in vaſis argillaceis, vel vitreis aſſervatur, non vero ligneis, è quibus, præſertim recentibus, plures particulas fermenteſcibiles, ſulphureas extrahit, & corruptionem ſuſcipit. Et hoc modo collecta & cuſtodita, incorrupta & intemerata per multorum annorum decurſum recondi poteſt. Spiſſum enim illud quod ſubſidet craſſamentum, noſtra quidem ſententia, ex particulis unctuoſis ſulphureis, quæ motum inteſtinum putredinoſum ſuſcitant, colligitur, iiſque remotis ac ſeparatis, integra & illibata conſiſtit remanentis purioris humidi textura.

§. XXX.

Notandum etiam hoc eſt, quod aquæ, quæ circa æquinoctium vernale & menſe Maio, ſpirante orientali & auſtrali vento, cum pluvia deſcendunt, longe ſubtilioris ac ſpirituoſioris indolis ſint, lætius quoque & celerius vegetabilia nutriant & fœcundent, iis quæ flante ex oppoſitis plagis aura, decidunt. Etenim in plagis, quæ frigidiſſimæ, vel denſis vaporibus refertæ ſunt, non ita excoqui & attenuari poſſunt halitus, quam ubi acutior ſol diſraratos illos elevat & attrahit.

§. XXXI.

Deinde eas etiam aquas, tanquam optimas laudamus, quæ ex ſublimi loco, collibus terreis, ſolo arenoſo, tophoque & pura argilla emanant: dulces item quæ ſunt, hoc eſt, omnis ſaporis expertes, limpidæ & perſpicuæ, æſtate frigidæ & hieme calidæ, & quæ ad ſolis ortum ſaliunt. Quippe per puram ejuſmodi & poroſam terram, quæ ab humore non liquatur, colantur quaſi & depurantur aquæ. Notum enim eſt, quod in Italia & Sicilia limoſam & paluſtrem aquam, per lapidem, qui dicitur filtrum, incolæ trajicere & eandem hac ratione deſæcare & perpurgare ſoleant. Nam lapis, dum per poros ſuos tranſmittit aquam, ſordes retinet, & purum nitorem gratamque limpiditatem ipſi conciliat.

§. XXXII.

Ulterius ex effectu ac virtute, de tenuitate, bonitate & ſalubritate aquarum haud fallax deſumi poteſt indicium. Norunt certe quam optime œconomi & patresfamilias, eas aquas valde molles, & leves eſſe, quæ ſaponem facile admittunt, & in ſordibus linteorum extergendis ſeſe approbant, nec non eas, in quibus celeriter piſa & legumina coquuntur & penitus molleſcunt. Et utique quæ hoc non præſtant, duræ cenſendæ ſunt & aſperæ. Hinc ſummopere hoc

nomine commendari ſolet aqua pluvialis, quippe quæ, ad ſordium deterſiones & leguminum & olerum coctionem, longe aptiſſima eſt & accommoda.

§. XXXIII.

Probantur porro maxime eæ aquæ, ex quibus bonæ & præſtantes parantur cereviſiæ. Salubritas enim cereviſiarum, maximam partem ab aquarum bonitate pendet: unde accidit, ut in Vogtlandia, nec non Bohemia, optimas cereviſias & ſaluberrimas quoque ac diu durantes alant, quæ nec ſtomachum gravant, nec alvi ſeceſſum interturbant, ſed ſine mora per urinarias maxime vias diſcedunt. Idem teſtatur Claramontius in tract. *de aëre, aquis & locis Angliæ*, fidem faciens, quod in pleriſque regni hujus locis, turbidæ & inſalubres ſint cereviſiæ, propter pravas, limoſas & craſſas aquas. Peſſimæ autem hæ ſunt cereviſiæ, quæ flatuum proventui in ventre favent, cunctanter & tardius in corpore pertranſeunt, calculos viſceribus ingenerant, dentibus cariem inferunt & vitia faucium nec non gingivarum ingignunt.

§. XXXIV.

Præterea laudem merentur aquæ, quæ bonos & ſalubres piſces alunt, nec cito congelantur. Hæc enim de ſubtilitate partium & temperata ac ſalubri ipſius humoris indole, haud vanum præbent teſtimonium. Accedit, quod molles & ſubtiles aquæ, uti cœleſtes & fluviales plurimæ, ad calces metallorum a ſalibus depurandas ſint aptiſſimæ, minus autem quadrent fontanæ duræ. Quin immo nullum gypſum, in aqua pluviali aut alia tenui ſubactum indureſcit, ſed ut fontana in uſum vocetur, neceſſe eſt.

§. XXXV.

Denique non prætermittendum eſt, quod eæ aquæ debita non defraudandæ ſint laude, quæ diu immunes perſiſtunt à corruptione. Hoc enim ſubindicat, eſſe eas expertes impurarum & heterogenearum ſordium, ſed potius ſimplices, puras, & ſpirituoſo elemento, quod corruptionem arcet, fœtas. Hinc obſervavimus, quod aqua tam pluvialis, quam fluminea, à ſordibus liberata prius, & poſt in ſubterraneis promtuariis recondita, amplioribusque vaſis excepta, longe melius & diutius aſſervari poſſit, quam in minoribus & anguſtis vaſculis & in calido aëre. Inſignis etiam hanc in rem adduci meretur locus, quem prodidit Bruyerini, in *Dypnoſophia pag. 662. aquam*, perlubens, *Tiberinam, Romani in uſus cibarios potulentoſque uſurpant: & recenter hauſtam & è flumine invectam, quanquam turbidam & cœnoſam, plebs; at Magnates & proceres, quique opibus abundant, ſolent in cellis vinariis grandia vaſa fictilia habere, bina aut trina, ſcilicet ut quiſque pro ſplendore fortunæ poteſt, & lautus videri poſtulat; quibus vaſis aqua Tiberina largiter conduntur atque reponitur, ſervanda, non in dies paucos, (quod mirum dictu eſt) ſed menſes annoſque, ſine culpa ac vitio.*

§. XXXVI.

Expoſitis ſic & explanate traditis ſubtiliſſimo & ſpirituoſo, æque ac humido & liquido aquarum elementis; tertium adhuc ſupereſt examini ſubjiciendum, videlicet ſolidum, quod itidem diverſum eſt & ad medicam virtutem in iis multum confert. Dari enim aquas, quæ non modo de diverſi generis ſalibus, ſed etiam terris, partes abſorpſerunt, nemo rerum phyſicarum gnarus facile in dubium vocabit. Sed qua ratione & qua methodo, examen curate ſit inſtituendum, & variæ hæ ſubſtantiæ eruendæ, in diverſum abeunt auctorum ſententiæ, & perpauca utilia ac vera apud eos, qui de fontibus ſalutaribus quædam prodiderunt,

diderunt, reperiuntur, quippe qui, plerumque Chymiæ & Phyſicæ experimentalis notitia deſtituti, ſubolere potius, opinione cernere & populari approbatione metiri, quam experimentorum & tentaminum ope contenta expiſcari, ſcrutari ipſiſque rerum ponderibus librare voluerunt. Operæ itaque pretium erit, ut certa quædam infallibilia ſigna & characteres proferam, quibus cujuſvis ſalis, mineralis metallique natura indagari poſſit & dignoſci.

§. XXXVII.

Primo autem merito ootandus eſt communis ille error, dari medicatas aquas, quæ aurum, argeotum, plumbum, ſtannum, antimonium &c. in complexu ſuo ſoveant. Figmenta enim hæc ſunt & commenta. Quippe metalla niſi fuerint ſoluta & in ſal converſa, non poſſunt aquarum connubium ingredi & cum ipſis miſceri. Jam vero nullibi reperiundum eſt vitriolum auri, argenti, plumbi aut ſtanni, oeque etiam antimonii vel arſenici. Ideoque nunquam etiam hæc metalla & mineralia aquis inſinuari & in iis deprehendi poterunt.

§. XXXIIX.

Ejuſdem plane furfuris eſt pervulgata illa & probatiſſimis etiam quibuſdam Chymicis ſcriptoribus ſolennis opinio, aquas exiſtere nitroſas, & vero inflammabili nitro fœtas. Pace enim horum virorum dicere liceat, nitrum inflammabile non eſſe ſal foſſile vel unquam è terræ viſceribus erui: ſed hoc potius dicendum eſſe ſal aëreum, ex pingui alcalina terra, ipſoque aëre ſupra terram generatum & productum; ut adeo, quin purum nitrum aquis inſit, plane dubitemus.

§. XXXIX.

Perperam non minus quam abſurde, ſal ammoniacum quibuſdam aquis nonnulli adſcribunt. Quis enim ignorat, ammoniacum hoc ſal eſſe artis productum, ex miſtura ſalis volatilis urinæ, ſuliginis, nec non acido ſalis communis conflatum? Neque alia fuit nativi & foſſilis Veterum origo, quam quod ſub arena ferventi, ex urioa equorum aliorumque animantium, tranſeuote per terræ poros tenui aquoſa portione, confectum fuerit & concreverit. Neque etiam ſal illud ſulphureum quod in Veſuvio & ſulphureis Campaniæ montibus efflореſcit & volatilem ſpiritum continet, ſal ammoniacum & huc referendum eſt.

§. XL.

Viciſſim precario à quibuſdam aſſeritur: ſal alcali inter foſſilia & in regno minerali non dari, ſed per artificium tantum parari & vegetabilium eſſe prolem. Contrarium enim evidenter demonſtrari & oculis ſubjici poteſt, dum non modo ex thermis, præſertim Carolinis & Emſenſibus, verum etiam ex acidulis, maxime Selteranis & Buchenſibus, purum ſal alcali, ſali tartari quoad omnes effectus ſimile, elici & præparari poteſt. Neque enim, quod primus omnium ego obſervavi, purum acidum in acidulis deliteſcit, ſed omnes, quotquot ſunt & dicuotur, in omnibus Europæ locis, ſal alcali vehunt, ut potius alcalinæ dicendæ eſſent.

§. XLI.

Sed hæc de confictis & falſo medicatis aquis immerſis elementis; jam quæ revera in ſocietatem illarum tranſeunt & io iis continentur exponemus. Initium autem faciemus à metallis, inter quæ, ſi utilitatem & uſum ſpectamus, principatum obtinet mars, cujus vena, Plinio etiam olim notante, omnium metallorum largiſſima eſt, & in Germania nuſquam non occurrit: quin immo argillæ omneſque rubicundæ bolares terræ nonniſi martialis proſapiæ ſunt. Nullum quoque ex metallorum cenſu eſt, quod tam promte à quovis acido diſſolvatur, quam ferrum; quin ipſa aqua, ob permixtum æthereum principium & univerſale ſal, promte illud aggreditur ejuſque ſcobem imbibit. Unde ignitum ferrum in quavis aqua extinctum ramenta ipſi inſinuat; teſtante id virtute roborante & adſtrictiva, qua hæc imbuitur: ut adeo nullum prorſus ſit dubium, quin aqua fontana quævis, martiales venas, vel terreas argillaceas rubras perlabens, tenuiſſimas ferri partes elambat & ſecundo flumine ſecum auferat.

§. XLII.

Dici ſolent tales aquæ ferratæ, quibus Italia inprimis exuberat, & quarum paſſim mentionem injiciunt Seneca, *quæſt. nat. lib. III. cap.* 2. Plinius, *Hiſt. nat. lib. XXXI. c.* 2. Bened. Sylvaticus *in conſil. medic.* & Raym. Fortis *in conſult. medicis*, nec non Andr. Baccius *lib. de thermis*. Neque noſtras regiones martiatis talibus aquis natura defraudavit, neque extra famam ſunt Bebranæ in Thuringia, Freyenwaldenſes in Marchia, Radebergenſes io Miſnia, nec non noſtræ Halenſes, maxime vero Lauchſtadienſes, quarum mirabilis ad varias paſſiones, efficacia, jam inde à multo tempore, non paucis iiſque inſignibus exemplis notata eſt. Cognoſcuntur autem ejuſmodi aquæ ferratæ partim ex ſapore, quem linguæ inprimunt, quodammodo conſtringente, partim ex ochra flaveſceote, qua ductus per quos feruntur obducunt eorumque oſtia incruſtant. Hæc enim probe prius elota, ſiccata & extremo igne toſta, non ſolum martialem indolem prodit, dum magneti promte accedit, ſed etiam facta cum ſale ammoniaco ſublimatione, ex elatis in altum floribus, nitidiſſimam tincturam martialem largitur. Eandem martialem indolem conſpectius arguit purpureus color, quem inſperſo gallarum pulvere ſuſcipiunt, nec non flavus, quo ovum injectum & induſia in balneo imbuuntur, quippe qui non niſi tenerrimæ martialis croci rubigini tribuendus.

§. XLIII.

Porro ex metallorum familia cuprum quandoque cum aquis connubium init, non tamen integrum, ſed in vitriolum diſſolutum. Teſtatum id faciunt plures in Hungaria fontes, inprimis Neuſohlii, è quibus immiſſo ferro, puriſſimum deſcendit cuprum. Sed nullius interni in medicina hæ aquæ ſunt uſus, propter ſepticam & emeticam, quam venus nunquam oon ſervat, virtutem: externo tamen uſu, quibuſdam in caſibus, has non inutiles fore remur. Et præter duo hæc metalla, nulla alia è mineralibus aquis erui & denudari poſſunt, licet omnibus veſtigiis indagentur. Mars autem, uti omnium maxime medica virtute gaudet & ſaluberrimum eſt metallum; ita etiam aquæ quæ illum complexu ſuo ſuſceperunt, ſalubritate etiam præ reliquis ſunt magis commendabiles.

§. XLIV.

Progredimur ad ſalia, quæ ab aquis affluentius in ſocietatem admittuntur, quum humidum ipſis liquandis quam maxime ſit accommodum. Primas autem ex iis tenet vitriolum. Etenim nullum ſal magis catholicum & in ſubterraneis locis obvium eſt, quam hoc vitriolicum: quippe quod omnibus fere mineris adhæreſcit. Si ejus natales diſpicimus, naſcitur hoc ex ſulphuris acido, quod omnium mineralium univerſale ſal & ex ferri quidem ſubſtantia eſt, dum videlicet acidi ſulphuris halitus, qui ex inferiori terrarum tractu ſurſum rapiuntur perlabentes aquas contingunt, & ramentis terreo-martialibus per illas diſperſis ſeſe aſſociant, & ſic principium quoddam vitriolicum efficiunt. Diſcernitur vitriolum in aquis ſa-

lubri-

lubribus omnium optime per mixtionem cum pulvere gallarum; ſiquidem exinde mox purpureum, ſi minor, mox atrum, ſi major copia ineſt, ſuſcipiunt colorem.

§. XLV.

Obſervavimus autem, quod vitriolum illud quod aquæ in ſinu fovent, ſit duplex, volatile nempe & fixum. Sed in acidulis & thermis aliiſque celebribus medicatis aquis, fixum tale vitriolum non hoſpitatur: quæ vero volatile & tenuiſſimum vitriolicum elementum cuſtodiunt, optimi ſunt fontes medicinales & mirabili virtute præſtant. Apparet hoc ex eo, quando frigidæ aquæ, aut recenter hauſtæ, inſperſis gallis nigreſcunt; ſimul ac vero admoto igne calorem conceperunt, aut liberiori aëris afflatui patuerunt, omnem tincturam remittunt. Ex quo luculenter patet, quantum errent, qui ſolius exhalationis, vel deſtillationis beneficio, aquarum mineralium elementa eruere & in apricum ponere contendunt; quum chymico hoc miniſterio, volatile illud minerale, in quo maxima virtus conſiſtit, una cum deſideratiſſimo ſpirituoſo principio, aquis elabatur & diffletur.

§. XLVI.

Quod autem poſt evaporationem relinquitur vitriolum, hoc merito dicendum eſt fixum, & priori ratione virtutis longe inferius eſt. Dantur nimirum aquæ martiatæ, uti Lauchſtadienſes & Radebergenſes, quæ momentum vitrioli fixi admittunt, peculiari encheireſi eliciendum, ſed non ſunt dicendæ acidulæ. Et tales aquæ non tantum cum gallis mixtæ induunt nigricantem colorem, verum etiam folia quercus, flores balauſtiorum, cortices granatorum, extractum herbæ thee & tormentillæ idem præſtant, & tinctura quidem eſt conſtantior. Deinceps alius modus eſt, ex vitriolaceis illis aquis illud quod martiale eſt ſeparare atque præcipitare. Videlicet drachma una concharum uſtarum aquarum libræ eſt indeoda & per aliquot dies rite aſſervanda & quandoqne agitanda mixtura: tum ſubtilis flaveſcens ochra ad ima dejicitur. Vel melius adhuc, ſi ovum recens humori immittitur, per omnem ejus ambitum ſubſtantia flava flocculorum inſtar ſeſe agglutinat, & poſtmodum decidens, fundum petit in eoque colligitur. Idem contingit ſi lagenæ ejuſmodi aquis ad dimidiam repletæ ſub dio exponuntur: tunc exhalante ſpirituoſo elemento, ad ima defertur leviſſimus & tenuiſſimus croceus pulvis. Generoſum enim illud principium, quum ſcobem illam martialem compedibus ſuis intra aquarum nexum detineat, diſceſſu ſuo, ut aquæ vehiculum hæc deſerat, efficit.

§. XLVII.

Non raro etiam ſalutares fontes ſalis communis participes ſunt. Hujus indolis fuerunt olim fontes Hornhuſani & nuperius Staſſurdenſes. Et adhuc eodem ſorti ſunt Wisbadenſes, nec non quos Ratzeburgi ſalire accepimus. Acquiritur commune hoc ſal, leni facta deſtillatione & omnimoda liquoris exhalatione. Ita enim in fundo cucurbitæ remanet, & rite elotum, à rejectitiis partibus liberatum & cryſtalliſationi expoſitum, in cubicam figuram concreſcit, carbonibus injectum crepitat, & aquæ forti inditum, eam armat, ut aurum ſolvat. Dignoſcitur etiam ſal commune exinde, ſi inſtillato reſtibili poſt reſiccationem concremento oleo vitrioli, vapor exſurgit, inſtar ſpiritus ſalis nares feriens & acriter compungens. In aquis autem ſalis communis præſentia colligi poteſt, ſi indita ſolutione lunæ, turbantur & pulverem album ad ima rejiciunt.

§. XLIIX.

Porro in aquarum ſalubrium ſinu hoſpitatur ſal alcali fixum. Deprehenditur hoc, prout ego primus aſſerui & demonſtravi, in omnibus thermis æque ac acidulis: & inprimis copioſius elici poteſt ex Carolinis, Emſenſibus, Selteranis & Buchenſibus. His autem ſeſe prodit indiciis. Aquæ, inſtillatis acidis, inprimis vitrioli ſpiritu, efferveſcunt & conflictum edunt. Sal evaporationis ope ex iis paratum iterumque ſolutum, ſyrupum violarum viridi colore inficit, & eum ſpiritu vitrioli in tartarum vitriolatum convertitur. Præterea idem ſal ſolutionem mercurii ſublimati aurantio colore tingit, & ſali ammoniaco admixtum, hujus volatile liberat, ut ſpiritus urinoſus diffletur, & odore ſeſe in ſenſus ingerat.

§. XLIX.

Præterea plurimi & præſtantiſſimi in Germania ſunt fontes, qui ſal quoddam innominatum, & ferme etiam incognitum, inter acidum & alcali ambigens, & medium quaſi temperamentum obtinens, vehunt. Auctoribus vulgo nitrum audit. Sed ne minimam quidem nitri umbram refert. Non enim eſt inflammabile, non in cryſtalliſatione pyramidalem figuram ſuſcipit, neque aquam fortem largitur. Dicendum igitur potius eſt ſal neutrum, dum neque cum acido, oeque alcali pugnat, ſed ſalis Glauberiani notatiorem ſimilitudinem habet, & frigoris quendam linguæ ſenſum imprimit. Hoc ſale quam maxime fœti ſunt Egrani & omnes illi fontes, quorum plures quam quinquaginta circa Egram ſcaturiunt; nec non Elſterani in Vogtlandia: omnium vero maxime is, qui ante aliquot annos in Bohemiæ pago, Sedlitz, detectus & ad uſum à me primum traductus eſt, una cum contermino huic, ad pagum Seydſchütz, fonte, quippe quorum libra medica, duas minimum ejuſmodi ſalis drachmas largitur. Ejuſdem quoque generis ſal paratur ex aquis quibuſdam Pariſienſibus, quarum tres ſpecies ante plures annos mihi tranſmiſſæ, exhalatione facta, illud exhibuerunt.

§. L.

Primus, qui hujus ſalis mentionem fecit, eſt Listerus, in lib. *de aquis medicatis Angliæ*, & vocat illud nitrum calcarium, verba, quæ *in cap. I.* initio exſtant ita habent: *Ad hæc ſalia quintum adjiciendum eſt genus, quamvis è minus cognitis, tamen quod omnium longe copioſiſſimum eſt, nimirum ſal, ſive nitrum calcarium.* Et *pag.* 13. hæc prodidit: *hujus ſalis minus cogniti, (etiamſi omnium foſſilium, certe apud nos, frequentiſſimi) cryſtalli, tenues longæque ſunt, iiſque mediis quatuor latera parallelogramma ſunt, at fere inæqualia: ex altera vero parte, ipſe mucro ex binis planis lateribus triangularibus formatur.* Hoc ſal originem procul dubio ſortitur ex connubio acidi ſulphurei & calcariæ terræ, quæ indolis eſt alcalinæ. Quando enim aquæ acido hoc ſulphureo perfuſæ, per calcariam terram, cujus uber admodum in ſubterraneis cryptis eſt apparatus, labuntur, imbibunt illam, & cum illa congredientes, ſal amaricans conſtituunt. Luculenter id patet, & ex eo declarari poteſt, ſi acidum ſulphuris vulgaris, cum alcali quodam commiſcetur, quippe, pariter ex harum ſocietate, ſal ſui generis, amaricans & abſterſivum exſurgit. Sed de hujus ſalis natalibus ac geneſi, inferius, in fontis & ſalis Sedlicenſis examine, fuſius ſententiam noſtram exponemus. Id tantum hoc loco non prætermittendum, quod reagentium ope difficulter admodum, vel plane non, hoc peculiaris ingenii ſal erui & in aquis deliteſcens detegi poſſit, ſed ſola liquoris exhalatione & reſiccatione, ſeſe conſpiciendum præbeat.

§. LII.

Perquirentibus autem nobis vera medicatarum aquarum elementa, exponendum etiam eſt & explorandum: an alumen in illarum ſocietatem admittatur? Communis ita fert opinio, ſubnixa potiſſimum experimento, quod inſtillato aquis ſalubribus oleo tartari per deliquium, lacteo colore inficiantur, eodem modo, ac ſolutioni aluminis, infuſo illo, nebula & albeſcens tinctura inducitur. Sed fallax utique eſt tentamen ejuſque fides admodum ſubleſta, quum omnes calcariæ & ſalſæ aquæ, admixto alcalino liquore, pellucidam faciem exuant & albeſcant, immo ipſa aqua calcis vivæ limpida, turbetur & albo colore perfundatur. Tum demum experimento fides conſtaret, & de aluminis connubio non amplius dubitandum eſſet, ſi candidus ille, poſt alcalinorum mixturam præcipitatus pulvis, igni injectus intumeſceret & in ſpongioſum magma tranſiret: id quod tamen non contingit. Quamvis igitur fateamur, nos nunquam in aquis ſoteriis alumen deprehendiſſe; non tamen inficias ibimus, quod iis in locis, ubi uber aluminis in ſubterraneis tractibus eſt proventus illudque copioſe effoditur, fontes eodem imbuti ſcaturiant. Id enim teſtantur aluminoſi illi Dibæ ſalientes latices. Sed nemo etiam iis medicam attribuet virtutem: quum potius interne nullius plane uſus ſint, & auſteritate ſua, nec non rodente facultate, non ſolum palato ingrati, ſed corpori etiam inimici ſint & nocivi. Largimur etiam, aluminis acidum, nonnunquam primordialiter aquis quibuſdam inſinuari; ſed immutatur illud in hoc conſortio, neque purum manet & ſimplex.

§. LIII.

Eadem ferme ratio eſt ſulphuris. Conſtans plerumque & pervulgata Medicorum eſt ſententia, omnes thermas ſulphur in complexu ſuo alere; immo, ab ejus connubio, plurimi caloris in iis cauſam derivare ſatagunt. At hi fere ſunt, qui thermas non frequentarunt, aut tanquam canis Nilum eas deguſtarunt; ideoque non mirum eſt, ſi eximie fallantur. Pauciſſimæ enim calidarum ſoſpitalium aquarum ſunt, quæ ſulphur vehunt, & ſi Aquisgranenſes, & paucas forſan alias, exceperis, vix umbram ejus deprehendes. Sunt quidem plurimi, qui Carolinis, Wisbadenſibus & Emſenſibus, ſulphur affingunt, lepidam ſomnii à colore croceo, quo induſia alba in balneo inficiuntur, rationem cogentes, ſed longe alia hujus tincturæ eſt ratio, & mihi tam felici eſſe non contigit, ut ex his plurimiſque aliis ſulphur eruere & denudare potuiſſem, licet ſummo ſtudio & quæſitiſſimis artificiis examen inſtituerim. Eſt quoque fons fœtens & inurbani admodum, ovorum putridorum inſtar, odoris, in confiniis Francofurti ad Mœnum, & qui ab ipſo profluere putatur, in ipſa urbe, vernacula vocant, *den Faul-Brunn*. Hic egregia laxante virtute pollet, & in febribus ad ſitim ſedandam avide ab ægrotantibus hauritur: ſed adornato curioſe ejus examine, pariter nihil plane ſulphuris in eo reperire licuit. Notæ autem & characteres, qui formalis ſulphuris præſentiam produnt & arguunt, ſunt: ſi aquæ argentum fuſco vel nigro inficiunt colore, & poſt omnimodam liquoris exhalationem, concrementum relinquunt inflammabile, quod cum ſale tartari in hepar ſulphuris tranſit.

§. LIV.

Ultimo loco diſquirendum etiam eſt: an aquæ terrarum conſortium patiantur? Videtur quidem hæc mixtio naturæ eſſe contraria: ſed, licet aqua non congruum ſit terræ ſolvens; nihilo minus tamen, nulla illarum eſt, quæ non de terreo elemento quippiam comprehendat. Quare nullum eſt dubium, quin terra ex præcipuis ſit principiis, quæ non modo ſalubres, ſed etiam reliquas conſtituunt aquas. Differunt autem terræ aquarum ſinu exceptæ, eodem modo, ac illæ, quæ extra illum obviæ ſunt. Videlicet communiſſimæ & frequentiſſimæ ſunt calcariæ, quæ optimæ quidem non ſunt notæ, affluenter tamen thermas inhabitant, & ſalſuginis quoque laticibus ſeſe inſinuant, unde ex noſtris Halenſibus extrahitur durum quoddam & ſplendens concretum, lamellas amianthi referens. Melinris indolis ſunt pingues argillaceæ; quippe quæ dulcem aquis conciliant ſaporem, eaſque molles ac mites reddunt. Ochreacea denique ſubſtantia, licet à marte ſuum petat colorem, ab acido non tamen ſolvitur, quia lutoſæ & argillaceæ naturæ eſt, & virtutem roborantem, exſiccantem, quæ maxime in balneo apparet, aquis impertit.

§. LV.

Difficilius hæ terræ aquis immerſæ deteguntur, & vix alia, quam per evaporationem, ratione, in apricum ponuntur. Et calcaria quidem, inſtillato oleo tartari per deliquium, aut ſolutione ſacchari ſaturni, lacteum colorem producit, ac redundantius aquas incolens, maxime calidas, ſub aëre frigidiuſculo ſecedit, ſeſe vaſis & canalibus apponit, & injecta, brevi lapidoſa cruſta obducit: id quod inprimis contingit in Carolinis. Poſt exhalationem autem, partim ex efferveſcentia cum acido, partim etiam ex uſtione, qua ſummam acquirit acredinem, innoteſcit. Ochreaceam prodit, ſi ſedimentum, quod poſt evaporationem & cryſtalliſationem ſalium in filtro manet, flavi eſt coloris, qui ſub calcinatione in rubrum vertitur, prout ſuperius jam meminimus. Si vero in fontibus quippiam lapidoſi continetur, id ſeſe optime per elutriationem, factam cum ſufficienti aquæ affuſione, qua omne terreum ſubtile ſolvitur, manifeſtat. Hoc enim ob gravitatem in fundo reſidet, nec facile è loco ſuo dimovetur.

§. LVI.

Sed hæc de elementis aquarum mineralium recte diſcernendis & eruendis ſufficiant. Id certe ex omnibus hiſce intelligentium judicio luculenter patebit: pauca admodum eſſe, quæ ſoſpitalibus aquis revera inſunt, & multa illis ab ignaris temere affingi.

SCRUTINIUM PHYSICO-MEDICUM

PRINCIPIORUM ET VIRTUTUM IN PRÆCIPUIS MEDICATIS GERMANIÆ FONTIBUS.

§. I.

SI quid aliud, certe medicati fontes, qui paſſim & in plurimis regionibus, ad ingens commune mortalium commodum, ſalutarem laticem fundunt, luculentiſſima divinæ providentiæ & admirandæ ſapientiæ ac benignitatis documenta exhibent. Incomparabilem enim & plane divinam mineralibus hiſce aquis, tam calidis, quam frigidis, ineſſe virtutem, ut in morboſis afflictionibus, tum avertendis & tempeſtive præſcindendis, tum protelandis & perſanandis, omnia, vel exquiſitiſſima arte concinnata remedia, longiſſime exſuperent, nemo facile in dubium vocabit, niſi qui, ex ſupina quadam negligentia, in illarum cognitione rudis, inſulſus ignotæ rei exiſtimator eſt.

§. II.

Profecto, avidiſſime quidem & perquam cupide, etiam à non ineruditis, univerſalis quædam medicina, quæ curandi indicationibus quovis in morbo reſponderet, hucuſque expetita fuit, & adhuc omni arte atque ingenio operoſe conquiritur: ſed non eſt, cur fruſtraneam operam conterant, quum benigniſſimus naturæ rerum parens, per beatiſſimum aquarum mineralium proventum, optabile ejuſmodi ſanitatis præſidium nobis prorſus gratis elargiatur. Ecquis enim eſt, qui de ullo alio remedio, id vere prædicare, vel etiam tantum ſperare poterit, quod cito, tuto, efficaciter, & ſine omni virium diminutione, per omnis generis emunctoria, excrementitias, quæ morbos gignunt & fovent, ſordes, foras è corpore educat atque proſcribat, quam de ſoteriis aquis? utpote quæ, non ſolum congeſtam in ventriculo & inteſtinis recrementorum colluviem promtiſſime exturbant, ſed etiam, ſeri ſalſo-ſulphurei per urinarios tubulos ſeceſſum egregie adjuvant, & per commune illud ſubcutaneum cribrum ſubtiliora purgamenta eliminant. Neque aquæ hæ medicinales evacuandi tantum facultate præſtant, ſed inſignem etiam alterandi virtutem poſſident, ita, ut ne quicquam aliud melius & præſtantius lentis ac tenacibus humoribus diſſolvendis, acribus & ſalinis diluendis ac temperandis, acidis & auſteris invertendis ac corrigendis, & obſtructionibus minimorum vaſorum reſerandis, aptius & accommodatius iiſdem excogitari & inveniri poſſit. Accedunt deſideratiſſimæ tonicæ & roborantes vires, quas ſalutiferi fontes, ſi ſolidæ partes nimium ſunt reſolutæ vel laxatæ, abunde complectuntur & ſummo cum fructu impertiunt. Et quod maximum eſt, præclaras has virtutes ſecure & ſine omni ſubſequente noxa exſerunt; ideoque tutiſſime, non tantum robuſtis & valentibus corporibus, ſed etiam admodum imbecillis, è morbis brevi convaleſcentibus, puerperium egreſſis fœminis, gravidis etiam, nec non ſenibus, ſuaderi & propinari poſſunt. Præterea minerales aquæ, hoc præ aliis medica facultate inſtructis auxiliis peculiare ſibi vindicant, quod omni ætati, temperamento, ſexui etiam, conveniant, & quovis anni tempore, nec hiemali excepto, tuto & utiliter adhiberi poſſint.

§. III.

Neque etiam prætereundum eſt id, quod in fontium indole & genio ſuo ſalutarium conſideratione maxime mirandum eſt: nimirum, quod præcipui eorum, contrariis quaſi videantur pollere viribus, dum, ſi excretiones nimiæ ſunt, eas tuto ſiſtunt atque compeſcunt; & viciſſim, ſi defectu peccant, earum ſucceſſum efficaciter & fructuoſe promovent. Quod ſi enim prima regio, per quam ventriculum maxime & primum inteſtinum, duodenum nempe intelligo, ſaburra bilioſa obſidetur, eandem vomitu egregie deplent: contra vero, contumacem illam & enormem, hypochondriacos ſubinde affligentem vomitionem, illico componunt & quam efficaciſſime percurant. Similiter, ſi menſtruus ſanguinis in fœminis fluxus, aut ſolennis illa ſanguinea in viris per hæmorrhoides excretio, minus legitime ſuccedunt, ſed ſubſiſtunt, tam præſtans medicatorum fontium in proritandis his & revocandis eſt virtus, quam nullius medicamenti: nihilo minus tamen, ſi ani & uteri venæ plus juſto cruoris fundunt; eædem minerales aquæ, ad cohibendum nimium profluvium, egregiam commodant opem.

§. IV.

Verum enim vero, præter incomparabiles has ſoteriis fontibus inditas dotes atque virtutes, divinum etiam & ſapientiſſimum Numen eoſdem præcipuo quaſi præ omnibus aliis charactere & peculiari prærogativa notare atque inſignire voluit, quo immenſæ benignitatis in mortalium genus ubertas eo teſtatius eluceſceret. Nimirum ſcaturigines medica facultate commendabiles, per multorum jam ſæculorum decurſum conſtanter, & perenni flumine undam ſuam emiſerunt, neque unquam, ſub ferventiſſima etiam tempeſtate, ut alii fontes, exaruerunt. Deinde eandem ſemper elementorum, ſive ingredientium, & qualitatem, & quantitatem, ſub certa menſura continent atque tuentur. Et tandem neque ex mineralium, neque metallorum cenſu, ea, quæ infenſi & virulenti quippiam alunt, licet ſubterranei tractus iiſdem admodum referti ſint, abſorbent & ſecum auferunt, ſed potius, delectu quaſi inſtituto, ea tantum, quæ partibus corporis noſtri, tam ſolidis, quam fluidis, accommoda & amiciſſima ſunt, è terræ viſceribus elambunt & in ſocietatem ſuam admittunt.

§. V.

Quum itaque tot ac tanta divina beneficia, pleno alveo per medicatas aquas in mortales deriventur, ut ſumma cum ratione à Veteribus ſacræ appellatæ ſint: miranda utique & non ſine cenſura dimittenda eſt, craſſa illa & ſupina tam Phyſicorum, quam Medicorum, veterum æque ac recentiorum quorundam, in recte cognoſcendis & debite examinandis ſalutarium fontium principiis, operationibus & effectibus, negligentia & ignorantia. Nam ſi monumenta hoc de argumento divulgata evolvimus, maxima certe cœcutientium eſt turba, & omnes non ſatis explicite & ſignificanter vera & genuina mineralium aquarum ingredientia expoſuerunt & demonſtrarunt; ſed potius plane incongrua & naturæ adverſa elementa pro arbitrio confinxerunt, & iiſdem ineſſe tradiderunt,

quo-

quorum tamen ne micam vel veſtigium reperire licet. Hinc factum eſt, ut non ſolum ibi locorum degentes, ſed etiam exteri Medici, quibus nnn data fuit copia fontes noſtros ſoterios frequentandi eorumque aquas examinandi & harum elementa penitius ſcrutandi, eoſdem valde intutos & ſuſpectos eſſe precario crediderint, eamque ob cauſam nonniſi valentibus, & robuſtis eorum uſum ſuaſerint, verentes, ne debiles & qui interiores partes non ſalvas & perfecte integras habent, ab his, tot mineralium, naturæ humanæ noo adeo amicorum, conſortio imbutis, & impetuoſe ac cum vehementia operantibus aquis, admodum læderentur, quin penitus interimerentur. Sed parum etiam hi ipſi ſibi conſtiterunt, eo quod docente experientia, chronicis paſſionibus mirum quantum emaciatos, & quos nulla arte ad ſanitatem reducere potuerant, irritis demum omnibus, ad fontes medicinales, tanquam ultimum refugium, & ut ita dicere liceat, ultimum appellatinnis forum, ablegare ſueverint: quaſi vero illi, qui cum tam diuturnis conflictati fuerunt morbis, robuſtis & quoad viſcera integris annumerari deberent. Quare ultro fateantur neceſſe eſt, qui adhuc eadem mentis caligine premuntur, inſignem mineralibus fontibus juvandi ineſſe facultatem, quæ imbecillis corporibus neutiquam pernicioſa, ſed potius ſummopere proficua ſit; licet ipſi ignorent, unde hæc dependeat & quam agnoſcat cauſam.

§. VI.

Quodſi vero primam cauſam & originem, unde incerta hæc, dubia, fluctuans & falſa prorſus auctorum de ſalutiſera aquarum mineralium facultate opinio, emanarit, ſciſcitemur: vix aliud quippiam accuſari poterit, quam quod Philoſophia phyſico-chymico-mechanica experimentali plane deſtituti, genuina eorum ingredientia, tanquam operationum fontes, explorandi modum ignorarint, eaque propter ſine omni ſolida ratione vel firma demonſtratione, ex imaginaria tantum probabilitate, omnis generis contenta & elementa ſubolere voluerint iiſque audacter aſſignarint.

§. VII.

Et frivola hæc opinio mirum invaluit, quin eo proceſſit, ut nihil ferme ex metallorum & mineralium, terrarum, lapidum, ſalium & ſuccorum familia eſſet, quod ſecundum illam noo cum medicatis aquis connubium iniret. Potiſſima autem mineralium fontium ingredientia ubivis ferme ab auctoribus hæc recenſentur: alumen, nitrum, vitriolum, ſal commune, nitrum veterum, terra ſigillata, ferrum, ochra, calx, bitumen & ſulphur, quibus alii cuprum & arſenicum addunt: aſt, quod certe mirandum, neque de nitro, phlogiſto illo, neque de vitriolo, neque de alumine, neque de bitumine, neque etiam de ſulphure vulgari, excepto unico tantum Aquisgranenſi fonte, multo minus de cupro & arſenico, mica & veſtigium ullum, exquiſitiſſime etiam inſtituto examine, deprehendi ulloque modo demonſtrari poteſt; ſed longe diverſa & alia ſunt, quæ in ſinu ſuo minerales fontes cuſtodiunt, quorum ab iis, qui ſcriptis hoc argumentum exponere anniſi ſunt, nulla plane facta eſt mentio. Neque minus graviſſimum in eo & Medici & Phyſici admiſerunt errorem, quod ad unum omnes acidulas, fontes acidos eſſe, firmiſſime crediderint, eamque ob cauſam non ſolum lactis uſum, propter coaguli metum, majorem in modum ſub earum potatione prohibuerint, ſed etiam quod eas, tanquam acido eminenter imbutas, non facile in chronicis ſic dictis paſſionibus, quæ ſemper exceſſiva aciditate ſtipantur & exacerbantur, ſuaſerint & ad uſum præſcripſerint.

§. VIII.

Ego vero ſicuti hunc nunquam non indui & ſervavi animum, ut nihil precario crederem, neque Medicorum dogmata populari approbatione metirer, ſed omnia ipſe ſubacto, quantum quidem valerem, judicio curate expenderem, ipſiſque rerum ponderibus ac momentis librarem: ita eo minus ab utiliſſimo hoc mote in doctrina de aquis mineralibus diſcedendum eſſe ratus ſum, quo major illarum eſt præſtantia & in arte medica utilitas. Unde factum eſt, quum à receptis huc uſque ſententiis aſſenſum cohiberem, & ipſe Chymiæ experimentalis ope, ſoſpitalium aquarum examen molirer, variiſque inſtitutis phyſicis, chymicis & ſtaticis tentaminibus, in genuinam earum indolem, principia & facultatem inquirerem, ut mihi ultro innoteſceret, commenta eſſe & figmenta pleraque, quæ ab auctoribus de ſoteriis ſontibus prodita ſunt & adhuc traduntur. His autem perſpectis, non potui, quin, ignava opinionum portenta ſtrenue impugnarem, exploſiſque erroribus, ea, quæ medicatis aquis revera ineſſe deprehenderam, ingenue & dilucide exponerem, meamque ſententiam ſolido argumentorum robore in plurimis ſcriptis ſtabilirem. Et quamvis is non ſim, qui gloriam ex hoc qualicunque labore ambitioſe aucupari velit; id tamen ſine arrogantiæ nota dicere licebit: quod primus ego omnium fuerim, qui evidentiſſime & momeotoſis rationibus docuit, quod in acidulis minime acidum, qua tale, ſed potius acido contrarium, alcalinum nempe, tam terreum, quam ſalinum elementum, quod cum acido promtiſſime confligat, reperiatur. Ipſe etiam eodem fundamento innitens, primum inveni & expoſui, quo pacto, aqua mineralis diuretica, mediante fortiſſimo acido, in purgantem tranſmutari poſſit, & hoc ipſum multoties feliciſſimo ſucceſſu præſtiti, ac Buchenſes, ſpectantibus id & approbantibus viris præcipuis, in Egranas extemplo converti. Primus porro acidularum & thermarum ratione ingredieotium & uſus convenientiam, perſpexi, monſtravi & poſtmodum peculiari diſſertatione fuſius illuſtravi. Et hac cognitione inſtructus, divina ſic adgubernante providentia, ſaluberrimos quoſdam latices detexi; & derelictui antehac habitos, ſummo cum fructu ad uſum traduxi. Id quod non ſolum exemplo Sedlicenſis purgantis, ſalſi & amari in Bohemia, jam famoſiſſimi, ſed etiam martialis Lauchſtadienſis in Miſnia fontis, nec non tepidæ illius in Carolinis ſcatebræ, quæ Germanis *der Mühlbrunn* audit, & jam cum communi & fervidiſſimo fonte, *Prudel* vocato, de prærogativa certat, luculenter conſtat.

§. IX.

Quum vero non negandum ſit, quod fontes medica virtute pollentes, tam thermales, quam ſic dicti acidi, in multis Germaniæ regionibus ſcaturientes, multum ratione elementorum & principiorum, oec non puritatis aquarum differant, & alium quoque atque alium in his vel illis morbis, aut in his vel illis corporibus effectum exſerant, ideoque majoris vel minoris in arte medica uſus ſint; operæ utique pretium eſſe, & ipſa ſalubrium aquarum dignitas atque præſtantia expoſcere videtur, ut eadem experimentali methodo, in quonam præcipuorum medicatorum, noſtris in regionibus ſalientium fontium, differentia verſetur, à priori oſtendatur, & tum ab experientia, effectu videlicet, peculiares cujuſvis & propriæ vires confirmentur. Et hoc eſt, quod in hac phyſico-medica diſquiſitione plenius excutere, & curatius paulo perſequi ſtatutum nobis eſt atque propoſitum.

§. X.

Initium autem faciemus ab acidulis, & quidem Pyrmontanis, quæ ob penetrabilem & expeditam maxime qua gaudent vim, principem inter reliquas locum tueri videntur. Omnia vero quæ cum ipſis inſtituimus

ſtituimus tentamina, nec non obſervata phænomena, ordine ſigillatim enumerabimus, qun hiſce collatis, de illarum viribus & uſu rectius judicium ferre poſſimus.

I. De Pyrmontanis igitur aquis hoc inprimis notatu dignum eſt, quod vaſa vitrea, æque ac terrea, ad fontem iiſdem repleta & probe obturata, levi tantummodo calore accedente, vel agitatione facta, facillime cum impetu diſrumpantur; id quod cum aliis acidulis non facile evenit. Quare ſi ad alia loca transportandæ ſunt, neceſſe eſt, ut lagenæ non ſtatim penitus oppleantur, ſed ut vacuum in iis relinquatur ſpatium, & ipſæ per aliquot horas apertæ maneant, quo volatile illud & elaſticum elementum tantiſper exhalet.

II. Si ad ſontem frigidæ jejuno ventriculo matutino tempore hauriuntur & aſſumuntur, ſubtili & penetrante vapore ſurſum elevato, nares feriunt, ipſumque caput quaſi temulentum reddunt.

III. Pyrmontanæ alvum aliquoties ſollicitant, eoque copioſiores ſedes cient, ſi non ad ſcatebram, ſed ad remotiora loca delatæ, bibuntur. Fæces vero poſt earum uſum magis nigræ ſecedunt, quam poſt aliarum acidularum potationem contingere ſoler. Sed omnis hæc ſpurgandi virtus perit, ſi eædem diutius libero aëri exponuntur, nec tum excrementa nigro colore tingunt.

IV. Si ſolia thee, flores balauſtiorum, aut gallarum pulvis, io tranſparente vitro Pyrmontanis injiciuotur, primo cœruleus, brevi poſt purpureus & demum niger color in conſpectum prodit: luculento indicio, nigrum colorem ex purpureo concentrato exſurgere & cœruleum non niſi purpureum dilutum eſſe. Sed inſtillato infectis hoc modo aquis vitrioli ſpiritu, omnis color protinus diſpellitur.

V. Acido quovis affuſo, ſive ſit fortius, ut vitrioli ſpiritus & aqua fortis, ſive mitius, ut acetum, ſuccus citri, vinum Rhenanum, manifeſto ebulliunt, & copioſiſſimæ bullulæ cum vapore emergunt & ad ſuperiora eluctantur.

VI. Si vero liquores alcalini, ſive fixi, ut oleum tartari per deliquium, ſive volatiles, ut ſpiritus ſalis ammoniaci aquoſus, cum Pyrmontanis conſunduntur, nulla lucta vel effervescentia obſervatur, ſed turbantur paulisper & albæ fiunt. Spiritu autem vitrioli inſtillato, & alcalino elemento eodem ſaturato, priſtinam pelluciditatam recipiunt.

VII. Lac bubulum æquali menſuræ parte acidulis Pyrmontanis admixtum, minime abit in coagulum, ſed potius fluidius redditur, & à corruptione acida, cui æſtivo tempore alias promtillime patet, defenditur & præſervatur: indubio teſtimonio, acidum in his neutiquam eminere.

IIX. Syrupus violarum ſi Pyrmontanis permiſcetur, eaſdem intenſius viridi inficit colore, qui immiſſis aliquot ſpiritus vitrioli guttulis, mox evaneſcit.

IX. Libras quatuor medicas hujus aquæ moderatiſſimo igni commiſimus, & evaporatione peracta, materiæ ſiccæ ſcrupulos duos obtinuimus. Hujus dimidiæ parti in vitro conſervali triginta guttas olei vitrioli inſtillavimus, quo facto, ſortis contigit ebullitio, & extemplo vapor tenuiſſimus, nares acriter compungens, adſcendit, haud ſecus ac ſale communi & oleo vitrioli confuſis, evanire ſolet. Alteri vero parti ſpiritum vitrioli ſimplicem affudimus, eumque conflictu edito, amaricantem & ſalſum ſactum eſſe animadvertimus, remanente multum adhuc calcariæ terræ, quæ aqua elota, cum ſpiritu acido non amplius effervescebat.

X. Aliquot Pyrmontanarum libras in ampla argentea patina per viginti quatuor horas libero aëri expoſuimus, & tantopere à priſtina ſua indole defeciſſe obſervavimus, ut vix eas dignoſceres, ob ſummam inductam inertiam. Nam guſtu exploratæ, mineralem, acrem & penetrantem ſaporem penitus perdiderant, & plane inſipidæ factæ erant. Pellucidam quoque exuerant ſaciem & turbulentæ evaſerant, demiſſa ad fundum ſubtili flaveſcente terra. Supernatans liquor affuſo acido non amplius ebulliebat, nec inſperſo gallarum pulvere nigreſcebat, nec etiam adjecto violarum ſyrupo viridiuſculum referebat colorem.

Ex memoratis igitur experimentis & obſervatis phænomenis, jam in proclivi eſt judicare: Pyrmontanas aquas ſpiritu minerali, puriſſimo, valde penetranti & elaſtico copioſe admodum eſſe imbutas; ita, ut ab hoc potiſſimum ſpectatiſſima earum virtus derivanda ſit. Tenuiſſimum enim hoc elementum, quamdiu particulis terreis calcariis adhæreſcit, alcalini principii indolem mentitur, ſubtiliori autem martiali terræ aſſociatum, vitrioli ingenium æmulatur, & ſaporem exhibet vitriolicum, fæces nigras reddit, & inſperſis gallis tincturam edit; eaque propter quamdiu hoc ipſum aquæ poris innidulatur, ſub forma principii ſalini alcalini & vitrioli ſubtilioris eandem ſumma agendi potentia inſtruit, eique in viſcerum tono roborandu, iis obſtructis aperiendis, excretoriis ſtimulandis, vim certe fœnerat maximam. Auſugiente autem illo & deperdito, omnia ſimul aquarum efficacia perit atque exſpirat. Quare quum Pyrmontanæ affluenti & locupleti ſpirituoſi hujus elementi materia nobilitatæ, & ob id vehementioris tantiſper operationis ſint; facile pateſcit: earum uſum magis corporibus carnoſis & robuſtioribus, quam tenellis & mollibus eſſe accommodum. Tutiſſime tamen etiam à debilibus uſurpari poſſunt, ſi vel puræ, refracta doſi bibuntur, vel cum alia ſontana puriſſima aqua nuptæ, ad uſum propinantur. Summo quoque cum fructu cum dimidia lactis parte remiſcentur, & hoc pacto arthriticis & ſcorbuticis, ex multiplici noſtra experientia, egregio ſunt præſidio.

§. XI.

Poſt Pyrmontanas ob præſtantiſſimam virtutem ſecundum locum merito ſuo tuentur EGRANÆ. Hæ utut non tam affluenti ſpirituoſæ materiæ copia perfundantur & minoris indolis ſint: nihilo minus tamen ob hanc cauſam tutiori efficacia præſtant, & noſtris temporibus multo familiariori uſu præ Pyrmontenſibus celebrantur; adeo ut ad remotiſſimas etiam regiones immenſa propemodum copia quotannis deferantur. Quænam igitur Egrani hujus ſontis genuina ſint elementa, & in quo à Pyrmontenſi diſſideat, curatius etiam diſquirendum & tentaminibus quibuſdam adſtruendum erit.

I. Ut alcalinum Egranarum principium expiſcaremur, affudimus ipſis vitrioli ſpiritum, & maniſeſtam inde ebullitionem annotavimus, licet non tantam, quanta in Pyrmontanis ſuerat & in Selteranis & Buchenſibus eſſe ſolet.

II. Ad mixturam olei tartari per deliquium, limpidus permanſit liquor & clarus, nulla pelluciditatis turbatione ſuccedente; quum aliæ ſere omnes minerales aquæ, inſtillatis alcalinis liquoribus, obſcurentur & lacteſcentes fiant, ob ſalis communis, vel terræ calcariæ connubium.

III. Si è ſcatebra hauriuntur, inſperſo gallarum pulvere purpuraſcunt: ſi vero ad remotiora loca tranſportantur, niſi vaſa exquiſitiſſime fuerint munita, nullam plane coloris ab hoc pulvere ſubeunt immutationem; argumento baud exiguo, quod parum vel nihil martialis terræ alant.

IV. Admixto violarum ſyrupo, viridiuſculo colore paulisper perfuſæ ſunt, indicio, alcalinum elementum in iiſdem quodammodo eſſe ſuperius.

V. Solutio vitrioli martis flocculos flaveſcentes

ad

ad lundum dejecit; quorum tanien generatio non tam ipſi aquæ, quam potius vitriolo martis, humoris ope liquato, tribuenda eſt: eo quod acidum vitrioli martis, cum ſale fontium alcalino congrediens, tenuiſſimas has martis particulas è nexu ſuo dimittit.

VI. Egranarum libram medicam, quæ, prout notum, duodecim uncias æquat, leniori ignis gradu in B. M. deſtillari curavimus, & chymico hoc miniſterio primum obtinuimus phlegma inſipidum prorſus, & tum materiæ ſiccæ remanentis grana XXIV. Huic affudimus oleum vitrioli, nullo prorſus effervescentiæ motu ſuccedente, nec etiam volatili fumo emiſſo; eoque edocti ſumus, ne quicquam de ſale communi in ea recondi.

Ex hoc itaque Egranarum examine dilucide pateſcit: quod vis illa, qua eminent alvum ducens, copioſo quod fovent ſali amaro, cathartico & mediæ naturæ accepta referenda ſit. Id quod etiam quotannis eximia copia artificioſe per coctionem ex ipſis paratur & ad exteras regiones dimittitur. Neque hoc ſal alia quam Sedlicenſe & Ebshamenſe pollet efficacia, ſed ad unciam in una aquæ medica libra liquatum, alvum ter aut quater ſummo cum levamine ſolvit. Præterea Egranæ ob aquæ quam vehunt ſuhtilitatem, levitatem & puritatem, inprimis etiam commendabiles ſunt, & hoc quoque nomine ipſis Pyrmontanis, quæ largo ochreæ & calcariæ terræ connubio ſcatent, anteponendæ. Quæ quum ita ſint, utique & rationi & experientiæ congruenter inde concludere licet: quod Egranus fons ad viſcidas, præſertim primarum viarum, ſordes in hypocbondriacis & cachecticis abſtergendas, eluendas & per alvi ſeceſſum exturbandas, nec non ad tollendum & reſerandum vaſorum ſanguiferorum in viſceribus inſarctum, & ad lentos atque tenaces humores diſſolvendos ac diſſipandos, aptiſſimus ſit & quam maxime accommodatus.

§. XII.

Succedunt jam SELTERANI fontes, ob inſigniſſimam utilitatem longe lateque celebrati, qui in diœceſi Trevirenſi, in pago *Nieder-Seltz*, in confiniis urbis Limburgi, vena admodum benigna & larga ſaliunt, & ob mitiſſimum quo agunt ingenium, etiam valde debilitatis, emaciatis & inprimis pulmonum labe affectis ſingulari cum emolumento præſcribuntur. Quapropter ut hos etiam examini ſubjiciamus, & quæ illorum mixtionem ingrediuntur principia penitius ſcrutemur, inſtituti noſtri ratio poſtulare videtur.

I. Cum quocunque acido ſive fortiori, ſive mitiori, promtiſſimam ſubeunt effervescentiam. Sique cum vino Rhenano, adjecto contuſo ſaccharo, miſcentur, ingenti cum ſtrepitu ac fumo ebulliunt, copioſiſſimaſque bullulas, ut tota mixtura lacteo quaſi colore perfundi videatur, emittunt, haud ſecus ac cum Antonianis & Wildungenſibus contingere ſolet.

II. Si cum æquali parte vini veteris Rhenani generoſi confunduntur, obſcurantur, & colorem ex bruno ruſeſcentem induunt, eodem modo ac videmus, ſi oleum tartari per deliquium, vel ſpiritu ſalis ammoniaci urinoſus concentratus, generoſiori vino infunditur.

III. Sapor hujus aquæ non tam compungens, penetrans & ſubacidus eſt, quam aliarum acidularum, ſed lixivioſi quippiam reſipit.

IV. Injecto gallarum pulvere, non cœruleum, purpureum, multo minus atrum colorem reddunt: neque fæces alvinæ, ſub earum potatione egeſtæ, atramentoſi quid referunt.

V. Inſtillata ſalis tartari ſolutione, lacteſcentem tincturam receperunt: nihil tamen præcipitati ad fundum deſcendit.

VI. Ex duabus libris medicis Selteranarum, lenioris exhalationis beneficio, drachmam unam & grana duodecim materiæ ſalinæ impetravimus; quæ aqua iterum ſoluta & per chartam bibulam trajecta, lixivium præbuit, ex quo ſalis pure alcali ſcrupulos duos collegimus. Hujus ſalis ſolutioni immiſimus aquam mercurii ſublimati, & illico præcipitatum aurantii coloris, turpethum minerale, ſenſim fundo prolapſum eſt. Neque injucundum erat ſpectaculum quando infuſum rhabarbari hac ſolutione rubicundam tincturam ſuſciperet. Idem ſal, cum ſale ammoniaco remixtum, recluſa ejus compage & acido ligato, liberum & ſui juris fecit ſpiritum volatilem, nares acriter compungentem.

VII. Duabus libris medicis harum aquarum vitrioli ſpiritum, ad punctum uſque, ut aiunt, ſaturationis, conſudimus, & poſtea leni igni ad evaporandum impoſuimus, & poſt omnimodam liquoris exhalationem, ſalis medii, quod tartari vitriolati notatiorem ſimilitudinem habuit, drachmam unam & dimidiam obtinuimus.

VIII. Nullæ nobis ex medicatarum aquarum numero notæ ſunt, quæ tam facile fœtida putredine corripiantur, ac Selteranæ. Hinc ut lagenæ prorſus oppleantur, ſubere firmius obturentur, picentur & curate muniantur neceſſe eſt.

IX. Si in ampliore vaſe Selteranæ liberiori aëris acceſſui patent, intra diei & noctis ſpatium, priſtinum ſaporem penitus perdunt, & vere lixivioſum, ac ſi oleum tartari per deliquium inſtillatum *fuiſſet*, naniſcuntur: neque tamen quicquam flaveſcentis materiæ ſubſidet.

Singula autem hæc phænomena, ſi attentius conſiderantur; clariſſime innoteſcit: bunc fontem affluenti & locupleti ſalis alcalini puri materia eſſe refertum, ita ut non ſit in Germania, qui tantam ejus copiam cuſtodiat. Neque vero quicquam de ſale calcario amaricante, nec non martiali elemento, in connubio ſuo fovet: unde fit, ut parum alvum exerceat, ſed urinoſum maxime laticem moveat. Accedit, quod hic fons tenuiſſimo illo volatili & minerali ſpiritu parcius imbutus & afflatus, eamque ob cauſam non admodum vehementis ſed mitiſſimæ indolis ſit. Ex quibus junctim penſitatis, id in uſum medicum redundat, quod Selteranæ non modo innoxie, ſed ſæpius ſummo cum emolumento, à maxime etiam debilibus, inprimis ſcorbuticis, phthiſicis & qui affectibus ſpaſmodicis gravius detinentur, poſſint in uſum vocari. Adhibentur autem vel ſolæ vel melius adhuc, cum lacte aſinino, aut caprillo, remixtæ: quem uſurpandi modum primus in therapiam feliciſſimo cum ſucceſſu à viginti abhinc annis invexi, meumque ductum, exoptato non minus eventu, plures Medicorum ſequuti ſunt. Neque enim ad crudos & male coctos humores diluendos, & ad ſanguinis & humorum dyſcraſiam in arthriticis & podagricis temperandam & emendandam, nec non ad ſpaſticas nervoſarum partium tractiones laxandas & componendas, præſentius, certius & præſtabilius, Selteranis cum lacte adhibitis, datur præſidium.

§. XIII.

Accedimus nunc ad notiſſimum in Germaniæ oris, & ob jucundiſſimum ſaporem palato maxime acceptum fontem, qui vernacula *der Tönnſteiner*, latina autem ANTONIANUS audit, & diſpiciemus: utrum palato tantum oblectamento inſerviat, an vero medico etiam quodam uſu ſplendeat? Experimenta autem quæ eum in finem adornavimus, huc redeunt.

I. Id cum omnibus acidulis Antonianæ commune habent, quod cum acido ebulliant. Et hæc etiam ratio ſubeſt, quare vini & ſacchari admixtione, cum magno ſtrepitu & fumo, ob innumeras & collectius emiſſas bullulas, lacteſcentem quaſi fermentationem efficiant.

II. Inſperſis

II. Inſperſis gallis tincturam recuſant, & nativam claritatem integram & illibatam retinent: quod inſigni documento eſt, eas non ſovere martialea particulas, nec complexu ſuo quippiam vitriolici ſuſcepiſſe.

III. Syrupus violarum iiſdem eodem modo ac aliis acidulis pauliſper viridem inducit colorem, in non exiguum alcalini principii argumentum.

IV. Si tartari oleum, quod per deliquium paratur, iis inſtillatur, protinus turbantur, & lacteo colore tinguntur, ſecedente ad fundum levi quodam ſedimento; indicio, ſalis communis, vel calcarii quippiam, iis ineſſe.

V. Si quando paulo diutius in ampliori vaſe liberiori aëris afflatui patent, haud ſecus ac reliquæ acidulæ, acutum ſaporem perdunt & faciem pellucidam exuunt.

VI. Si in patina à ſtanno confecta prunia candentibus imponuntur, & decoquuntur, cuticula in ſuperficie concreſcit, variis coloribus variegata; quod neque cum Selteranis, neque aliis acidulis, evenire ſolet.

VII. Demum libras duas Antonianarum medicas leni igne exhalavimus, relictis, poſt omnimodam liquoris evaporationem, duobus materiæ ſiccæ ſcrupulis, eaque ſoluta iterumque debita ratione reſiccata, unus ſalis, & unus terræ calcariæ, remanſit ſcrupulus. Sali in vitro apto conſervali aliquot olei vitrioli acerrimi adſperſimus guttulas, & mox ingens ſuborta eſt ebullitio, cum denſo & penetrantiſſimo vapore, ejuſdem prorſus naturæ & indolis cum illo, qui ex ſalis communis & olei vitrioli mixtura exſpirat.

Et his experimentis clariſſime evictum eſſe cenſeo: Antonianas parum ſalis alcalini, plurimum vero calcariæ terræ & ſalis communis, nec non inſignem ſpiritus mineralis copiam, in complexu ſuo alere, & quod proinde temperatiſſimæ indolis ſint, ne nimium alvum ſubducant, aut urinæ fluxum proritent. Quocirca non dubitandum eſt, quin eædem in morbis, tam chronicis quam acutis, loco cereviſiæ, quæ rariſſime ægrotantibus conducit, cum vel ſine vino, non ſolum innoxie, ſed etiam ſummo cum fructu, adhiberi poſſint. Neque leve eſt præſidium & auxilium, quod extracto longius uſu, in malo hypochondriaco ſpondent.

§. XIV.

Quum WILDUNGENSES multum affinitatis cum Antonianis alant, & vulgo ad uſum magis diæteticum, quam medicinalem deſtinentur; jam etiam harum ſcrutinium perveſtigatius paulo inire placet.

I. Manifeſtum alcalini inhoſpitantis elementi indicium præbet, quod admixtum iis acidum conflictu excipiant & leniter efferveſcant: tenuiſſimo autem quod afflatæ ſint ſpiritu, ex eo innoteſcit, quod diutius aeri expoſitæ, mineralem & acidulis proprium amittant ſaporem.

II. Inſtillata ſalis tartari ſolutione, lacteſcente colore perfunduntur, levi ad fundum deturbaro ſedimento.

III. A gallis, vel floribus balauſtiorum nullam plane tincturam recipiunt; violarum vero ſyrupus remiſſius tantum virideſcit.

IV. Exhalationa inſtituta, libræ duæ medicæ ſalis alcalini grana quatuor, & terræ albiſſimæ, ſpiritu vitrioli ſolubilis, grana octo præbuerunt.

Hæc puto planum atque teſtatum faciunt, quod Wildungenſes, inter acidulas hactenus commemoratas mitiſſimæ ſint, & ob id commodiſſime potus ordinarii locum vel ſolæ, vel vino remixtæ, ſuſtinere poſſint. Quamvis vero ad moleſtas chronicas afflictiones expugnandas & ſordes primarum viarum ejiciendas, minus accommodæ ſint: nihilo minus tamen ad acrimoniam humorum in ſcorbuticis & arthriticis contemperandam & diluendam, largiori doſi & longiori uſu, non ſine eximio emolumento adhiberi poterunt.

§. XV.

Accedimus ad SCHWALBACENSES, quæ frequentiſſimi pariter ac præſtantiſſimi uſus ſunt, & quid de his obſervaverimus, ſtrictim enumerabimus.

I. Si Schwalbacenſes in lagenis laxius paulo obturatis cuſtodiuntur, putiſcunt & ſedimentum flavum deponunt.

II. Inſperſus recenter hauſtis gallarum pulvis, purpureum colorem reddit, & è ſcatebra potæ, fæces quodam modo inficiunt, in non exiguum martialis elementi indicium.

III. Cum acidis efferveſcunt, cum oleo tartari per deliquium turbantur & lacteſcunt, & liberiori aeris acceſſui expoſitæ, grato ſapore & laxante virtute penitus privantur.

IV. Salina materia, quæ poſt duarum medicarum librarum exhalationem, reliqua fuit, ad lancem exacta, duos fere ſcrupulos æquavit, & tertiam ochreæ ſubſtantiæ partem continuit.

Quæ quum ita ſint, quiſque rerum phyſicarum & medicarum gnarus facile perſpiciet: Schwalbacenſes inter Egranas & Pyrmontanas medium quaſi obunere locum, & ob tenuiſſimum mineralem, quem connubio ſuo exceperunt ſpiritum, nec non ob martialis & ſubtilis vitriolici principii conſortium, non modo excretiones per alvum, ſed etiam per vias urinarias egregie promovere, ſimulque roborare: & hinc hypochondriacis & melancholicis magno uſui atque auxilio eſſe.

§. XVI.

Mentio etiam injicienda eſt SPADANARUM. Quamvis vero nobis non affulſerit occaſio, harum examen ſuſcipiendi, ſed de his inſtar omnium legi poſſit HENRICUS *ab* HEER, qui terſiſſimum de iis tractatum, *Spadacrene* inſcriptum, compoſuit: noluimus tamen celebratiſſimas has aquas ſicco prorſus pede tranſire, ſed partim ex laudato HENR. *ab* HEER, partim ex NICOLAI VALLERII *tentaminibus phyſico-chymicis*, ea depromere & commemorare, quæ ad ſcopum noſtrum maxime faciunt.

I. Si Spadanæ aquæ ad diſſita loca, optime etiam in lagenis clauſæ, tranſportantur, poſt longiorem moram, exiguam terreſtris materiæ quantitatem dimittunt, ſimilem fere ochræ flaveſcenti.

II. Unum pulveris gallarum granum, mox integram aquæ Spadanæ unciam, colore ſatis intenſe purpureo tingit; ſed ſi calefactæ eidem gallæ injiciuntur, omnem tincturam recuſat.

III. Lacti affuſæ, illud non coagulant; vino autem permixtæ, fumum calidum quaſi bullientis aquæ excitant, odoreque gratiſſimo naſum, & bullis alte ſalientibus oculos recreant.

IV. Fons Spadanus inebriare quaſi ſolet; ſed ebrietas raro horæ quadrantem æquat, vel excedit.

V. Vitro eandem in altitudinem Spadana & poſtea communi deſtillata aqua, repleto, & eadem bilance ponderato, aqua communis trium unciarum, quatuor drachmarum & XLI. granorum gravitatem exhibuit, Spadana autem ad trium unciarum, quatuor drachmarum & quadraginta tantum granorum pondus acceſſit.

VI. Libra medica Spadanarum, ex allegato à VALLERIO calculo, poſt lenem evaporationem, unum circiter cum dimidio granum pulveris albi dedit.

Quod ſi itaque memorata hæc ab auctoribus fide dignis obſervata & experimenta ſtudioſe penſitamus; haud difficulter apparet: Spadanas omnium fere acidularum eſſe ſubtiliſſimas & leviſſimas, adeo, ut pondere etiam aquæ communi deſtillatæ, VALLERIO auctore

auctore, cedant. Quia vero exiguum terræ vel fixæ ſalinæ materiæ, plurimum vero ſpiritus catholici mineralis vehunt, inſigniſſima has medicinali virtute inſtructas eſſe, prona admodum conſequentia elicitur. Et has Spadanæ virtutes atque laudes omnium optime & pleniſſime delineavit HENR. *ab* HEER *l. c.* ubi earum uſum potiſſimum in renum & veſicæ vitiis extollit, quando nimirum vel calculo, vel muco tartareo, aut ulcere obſidentur. Ita enim *pag.* 81. habet : *fontis hujus ea propria ac ſingularis eſt facultas, ut veſicæ renumque dolores ſopiat ac leniat.* Nec non *pag.* 83. *dixi,* inquit, *ſupra, mucum, aut humorem in veſica lentum, his aquis elui, addo ſcabiem in ejus corpore & collo, aut ulcus in ſphinctere, ab iis abſtergi mundarique & ſæpe ad cicatricem perduci.* Et *pag.* 97. ita rationes ſubducit: *eadem* (Spadana aqua) *renum ulceribus & carnis in urinario meatu incremento, ſeu carnoſitati, utiliſſima eſt: tollit enim humorem, qui illum generat, ipſum deſiccando; & ſi aqua Spadana in meatum urinarium injectio fiat, ulcus cicatrizat ſuaque roborante vi, carunculæ regenerationem ac recidivam impedit.* Hinc etiam earum uſum laudat in gonorrhœa, aphthis, ſeu ulceribus gallicis, quæ os & linguam occupant. Præter has autem Spadanis quaſi proprias virtutes, eædem aliis adhuc, cum reliquis acidulis communibus, nobilitantur, & ad lentos humores in canalium alveis incidendos, diſſolvendos & in motum redigendos, neque minus ad ſalſos & acres diluendos & per congrua emunctoria eliminandos, egregii certe uſus ſunt.

§. XVII.

Progredimur ad CARBENSES acidulas quæ in Wetteravia, in territorio Friedbergenſi, diu quidem ſcaturierunt, ſed à non adeo longo tempore innotuerunt & frequentatæ ſunt; & quænam ipſis elementa inſint, nec non quibus inſignitæ ſint viribus paucis diſpiciemus. Quum vero eaſdem inſpiciendi & per varia tentamina explorandi nobis non data fuerit copia; ea tantum, quæ D. PITZLERUS, Friedbergenſis Medicus, in peculiari de iiſdem ſchediaſmate commemoravit, exponemus. Hic autem tradit quod Carbenſes acidulæ

I. Circa ſcatebræ ora, nec non in canalibus per quos feruntur, ſucceſſu temporis, ingentem molem duri lapidis & ochræ apponant.

II. Quod inſtillato liquore alcalino, ſive volatili, ſive fixo, turbentur & pellucidam faciem exuant; dejecto ad fundum ſedimento terreo-alcalino.

III. Quod ſal enixum & terram fixam alcalinam poſt liquoris exhalationem largiantur, hac proportione, ut ex quatuor libris, civilis ponderis, duo ſcrupuli & decem grana terræ fixioris, ſalis vero enixi tantum grana duodecim, remaneant.

IV. Quod, ſi paulo diutius in lagenis detineantur, ad fundum dimittant tenuiſſima ochræ ramenta.

V. Quod recenter hauſtæ, gallis inſperſis, tincturam non recuſent, ſed colorem ex cœruleo brunum induant.

VI. Quod ingens & extraordinaria ſpiritus mineralis copia in iiſdem deliteſcat. Nam ſi ampulla terrea, collo longius protenſo inſtructa, ad dimidium iiſdem repletur, & orificio pollice occluſo, fortius agitatur, æthereum hoc aquas incolens elementum, validiori quaſſatu in celerrimum motum abripitur, partes aqueæ in veſiculas explicantur, coitu ſuo ſpumam efformant, & ipſe liquor, remoto obturaculo, magno cum ſtrepitu & impetu proſilit & ad decem vel octo paſſus diſpergitur.

Quum vero Carbenſes aquæ non ſolum urinam moveant, ſed etiam alvum ſubducant, in proclivi utique eſt colligere : terram hanc, quam copioſe alunt alcalinam, nonniſi calcariam eſſe, magneſiæ albæ exacte ſimilem; quippe, quæ, teſtante ſupra laudato PITZLERO, cum oleo vitrioli promtiſſime effervescit. Neque proinde dubitandum eſt, quin à calcaria hac terra alvum ſollicitans virtus petenda ſit : eo quod, ſi in primis viis acidum offendit, quod ſolenne eſt in hypochondriacis, in ſal amarum, cathartica virtute præditum, tranſit, eodem modo ac de magneſia alba notum eſt. Et ſicuti omnes medicatæ aquæ, quæ multum ſubtilioris calcariæ terræ in connubium ſuſceperunt, urinarias potiſſimum vias exercent, mucum in iis diſſolvunt illumque cum urina extrudunt, generationem calculorum impediunt, & ſi qui præſto ſunt, è ſede ſua dimovent : ita ejuſmodi diuretica virtute, Carbenſes aquas etiam præditas eſſe, à fide dignis viris relatum nobis eſt.

§. XVIII.

Denique in hoc acidularum examine non prætermittendæ ſunt BUCHENSES, quæ uno tantum milliari à Carolinis diſtant & in tractu fagis nemoroſo prorumpentes, Germanico nomine vocantur *der Buchſauerling.* Hæc autem cum ipſis cepimus experimenta, & hæc annotavimus.

I. Admixto vitrioli oleo, fortiter effervescunt, & ſyrupum violarum notabili viridi colore inficiunt : injecto vero gallarum pulvere, nullam plane recipiunt tincturam.

II. Immiſſa vitrioli martis ſolutione, tenuiſſima martis ramenta, flocculorum inſtar, ſenſim fundo prolabuntur.

III. Evaporatione inſtituta, ex duabus libris XXII. grana materiæ ſalino-alcalinæ obtinuimus : eaque denuo ſoluta, XVI. ſalis pure alcalini, & ſex terræ grana impetravimus.

IV. Si elicito è Buchenſibus ſali oleum vitrioli inſtillatur, vehemens quidem exoritur ebullitio; ſed nullus plane vapor ſpiritus ſalis communis volatilis exſpirat.

V. Buchenſes etiamſi liberaliori copia hauriantur, alvum tamen non ſolvunt, ſed maxime diureſin provitando operantur; quod ſi vero ſpiritus vitrioli debita quantitate ipſis commiſcetur, ſal in iis emergit ſalſum, & ipſæ illico alium ſaporem aliamque virtutem, alviducam nempe, ſortiuntur.

VI. Spiritu minerali copioſe etiam imbutæ ſunt, & exhalato illo, inſipidæ fere redduntur; quum Selteranæ alcalino elemento pariter admodum fœtæ, illo privatæ, ſaporem valde lixivioſum adſciſcant.

Atque ex his liquido conſtare arbitror : Buchenſes eximia puritate, levitate & ſubtilitate præſtare, & eminenti ſalino alcalino, nec non affluenti ſpirituoſo elemento imbutas & perfuſas eſſe. Sed quia Egranæ & thermales Carolinarum præſtantiſſimæ aquæ Buchenſibus finitimæ & nimis confines ſunt, hæ ab accolis ferme neglectui habentur, & ipſi etiam ibi locorum medicinam facientes Medici eaſdem rariſſime, & nonniſi ſub uſu balnei, in Carolinis in uſum vocant. Mirandum tamen eſt, quod Buchenſes, quum tam eximia medica facultate nobilitatæ, & tam Selteranis, quam Antonianis virtute, ſi non ſuperiores, certiſſime tamen pares ſint, & præterea in vaſis rite obturatis, optime & commodiſſime aſſervari poſſint, non ad diſſita & remotiora loca transferantur & dimittantur.

§. XIX.

Perſpectis ſic & per varia tentamina exploratis plurimis & præcipuis Germaniæ acidulis : ulterius nunc pergendum eſt, & potiorum quoque thermalium aquarum ſcrutinium ſuſcipiendum, inferendo pariter ad indolem & virtutem eo plenius perſpiciendam, facta cum ipſis experimenta. Proinde hanc thermarum conſiderationem auſpicabimur ab iis, quæ inter celebriores primum obtinent locum, CAROLINIS nempe. Quum vero harum naturam, elementa, operandi

ratio-

rationem, virtutem & uſum in ſequentibus peculiari diſquiſitione fuſius proſequi animus ſit: breviter curtimque ea tantum hoc loco commemorabo, quæ ad convenientiam & differentiam, quæ inter Carolinas & alias thermas intercedit dignoſcendam, maxime conferunt.

I. Quod itaque Carolinæ multum ſalis & materiæ alcalinæ in conſortium ſuum ſuſceperint, vel ex inſigni, quam cuivis acido confuſæ concitant efferveſcentia & acerrimi olei vitrioli contemperatione, innoteſcit.

II. Idem etiam patet ex eo, quod libræ duæ medicæ leniua evaporatione inſtituta, drachmam pulveris alcalini largiantur, qui prompte cum omni acido confligit, ſyrupum violarum praſino colore inficit, ex ſolutione mercurii ſublimati flavum præcipitatum dejicit, & infuſo rhabarbari nitidiſſimum ſanguineum colorem inducit.

III. Ex hac pulveris alcalini drachma, per iteratam ſolutionem & reſiccationem, ſalis alcalini drachma dimidia, & terræ grana XVII. colliguntur: reliquis ponderi drachmæ decedentibus grania ſub ipſo chymico miniſterio diſpereuntibus.

IV. Commemorabile eſt quod elicitum hoc è Carolinis alcalinum ſal, ſi majori copia paratur & diutius libero aëris acceſſui exponitur, mediam quadantenus oaturam induat, ſuſcepto ex aëre univerſali illo ſulphureo acido. Hinc ſi hoc modo comparatum cum tertia pulveris carbonum parte in crucibulo ignito funditur, maſſa hepari ſulphuria analoga emergit, è qua ſoluta, purum ſulphur, regeneratum nempe, præcipitari poteſt.

V. Quod vero Carolinæ, præter ſal alcali, largam terræ ad calcis partim, partim ad ochræ martialis naturam accedentis copiam, præ omnibus aliis Germaniæ aquis, in ſocietatem ſuam adminant, non ſolum *lacteus* ex tartari oleo, ſolutione ſacchari ſaturni & lunæ *inſtillatis*, emergens color & prolabens ſundo ſedimentum prodit: ſed etiam ex eo pateſcit, quod ingenti propemodum lapidis duriſſimi, & jaſpidem & marmor fere æmulantia mole, ſcaturiginis oſtia, objectoſque aſſeres incruſtent, & ſimili, mollioti tamen & magis triabili glomeramine, canalium ligneorum per quos feruntur parietes, nec non balneorum alveos inveſtiant.

VI. Eidem etiam origini debetur, quod thermalis aqua, in caldariia per XXIV. horas ſtagnans, albam cuticulam in ſuperficie hærentem contrahat atque exhibeat. Et albus hic & ſubtiliſſimus thermarum cremor, qui dentibus dealbandis & detergendis, nec non ulceribus reſiccandis & conſolidandis apprime inſervit, non ſecus ac terreo-lapidoſum illud in ductibus concrementum, cum quovis acido pugnat & nonnihil etiam ſolvitur, dimidia tantum parte inſolubili, craſſiori & terreſtriori relicta.

Jam ſi vires & operationem Carolinarum contemplamur, primo loco commemorandum eſſe cenſemus: quod eædem hoc præ omnibus ferme aliis thermis ſibi proprium & quaſi peculiare vindicent, quod calidiſſime etiam ſumtæ, fortiter alvum vacuent & quandoque octo, decem vel etiam plures ſedes provocent; quum alias liquida, actu nimis calida, dejectiones alvinas compeſcant & ad ſudorem eliciendum promtiora ſint. Sed valida hæc purgandi vis neque ciborum appetentiam proſternit, neque etiam vires ſubtrahit. Deinceps memorabile eſt, quod à continuato per aliquot dies & hebdomades Carolinarum interno uſu, pedes plerumque intumeſcant; qui tumor, tamen balneo, vel ter tantummodo adhibito, illico diſcutitur atque diſparet. Porro monendum eſt, quod frigida & tepida earum potatio minus tuta ſit, eo quod in corpore faciliime ſtagnant, & per alvum aliaque excretoria ægerrime tranſeuot atque ſecedunt.

Neque etiam prætereundum, quod lavacrò pauló calidius admiſſo, balneantes, præſertim ante internum thermalis aquæ uſum, perquam facile in capitis dolores, cordia palpitationes, febres intermittentes, immo acutas, incidant. Hos omnes vero ac ſinguloa effectus, à copioſo terreo calcario elemento, quo Carolinæ præ reliquis fœtæ ſunt, ſumma cum ratione ducimus ac derivamus. Nam cathartica illa & valide purgans earum virtus, vix aliam agnoſcit cauſam, quam quod alcalina, terrea, calcaria, ipſas inhabitans materia, ab acido morboſo & reſidua ab alimentis in primis viia aciditate, ſoluta, in tertium quoddam ſal degenerat, & haud ſecus ac magneſia alba purgantem effectum conſpectius exſerit: quemadmodum ex eodem fonte virtutia alvum ducentia genuinam originem in *commentatione de fonte Sedlicenſi*, fuſiua expoſui & ſolide demonſtravi. Si vero terra hæc in primia viis non liquatur & ſolvitur, ſed aquæ ea onuſtæ & graves ad ſanguinis maſſam volvuntur, difficilius utique per minimos poroa & exiliſſima vaſcula, præſertim per caput commeant & circulantur, ſed paſſim in canaliculorum alveis ſubſiſtunt, & non raro minus exoptatum ſucceſſum inducunt. Quare ob hanc aquarum ruditatem & craſſitiem opus eſt, ut non ſolum ſub earum uſu, ſed maxime etiam finito illo, remedium quod alvum ducat offeratur, quo intus reſtagnantium aquarum colluvies, ex inteſtinorum volumine ipſoque corporis habitu, ceu nociva, exturbetur. Et quum Carolinæ minus expedite, ſed difficilius paulo per interiores & minimos tubuloa ferantur, contingit, ut in ſolutioribus & debilioribus partibus, nec non affectis vel læſis viſceribus ſtagnent, & extravaſatæ corruptionem magis augeant. Hinc phthiſici, vel hydrope pectoria laborantes, paralyſi & hemiplegia olim tacti, & qui ſeroſius cerebrum obtinent, rebus ſuia melius conſulunt, ſi à potatione harum aquarum plane abſtinent, aut ad minimum circumſpecto maxime uſu eaſdem uſurpant. Sed hæc omnia de fonte communi & æſtuoſiſſimo, vulgo *Prudel* dicto, intelligenda ſunt & tenenda.

§. XX.

Nunc experimentalis hæc noſtra contemplatio tranſcendit ad ſcrutinium fontis in Carolinis tepidi, qui extra urbem prope molendinum graciliori vena prodit, eaque propter Germanica denominatione *der Mühlbrunn* audit. Præſtantiſſima hæc ſcatebra olim deſpicatui & neglectui prorſus habita, neque ab ullo medicationis cauſa adhibita fuit, ſed aquarii loco inſerviit, in quod equos lavatum agebant: viginti vero abhinc annis ob eximiam elementorum quam in ea deprehenderam præſtantiam, ægrotantibua quibuſdam ejus uſum iuaſi, aliiſque Medicis ut idem facerent auctor exſtiti, & ſic eandem ad uſum magis magiſque tranſtuli; ita ut renitentibus primum ordinariis Medicia, ante aliquot annos à principibus tantum perſonis, externe & interne, ſummo cum fructu ſit uſurpata. Quamvis vero phæoomena è variis liquorum mixtione prodeuntia, facto cum molendino fonte experimento, ferme, ex toto reſpondeant iis, quæ in examine communis obſervantur; nihilo minus tamen tepidus hic fons eam maxime ob cauſam commendabilis & pretioſus eſt, quod copioſiorea alvi dejectiones communi illo provocet, & neque ſomnolentia, neque habitus ſubcutanei intumeſcentia, quod calidiſſimo nunquam non ſolenne eſt, utentes infeſtet. Longe tutius etiam & ſine graviorum ſymptomatum metu, tepidæ hujus aquæ, tam potationis, quam balnei gratia adhibitæ, uſum ferre poſſunt ii, qui teneriorìa & exquiſitius ſentientis conſtitutionis ſunt, & in quibua nervorum ſyſtema ſolennibus ſpaſmia conturbatur, nec non qui nimiis hæmorrhagiis detinentur, quam æſtuoſi illius

fontis;

fontis. Quod ſi vero genuinam hujus differentiæ rationem ſcrutamur, nulla alia certe ſuggerenda erit quam, quod molendinus hic fons, terra illa calcaria, qua calidiſſimus iſte mirum fœtus eſt, penitus ferme deſtituatur, & hinc multo ſubtilior ſit ac levior. Nam pretioſiſſima hæc ſcatebra, non ſolum ne minimum lapidoſi ſpiſſamenti egerit & fontis canalium que lateribus apponit, ſed etiam ſi libræ duæ ejus aquæ ad exhalsodum ſeponuntur, drachmam quidem materiæ ſiccioris præbent, ſed ex hac debita encheireſi tres ſcrupuli & tria puriſſimi ſalis grana, terrei autem corporis, pauca tantum, quinque circiter, grana, eliciuntur: quum contra, io eadem è fonte communi hauſtæ aquæ parte, ſalis tantum drachma dimidia, & terrei elementi minimum grana XVII. reperiantur. Præterea hic fons præter alcalinum ſal, neutrum etiam & amaricans ſal, quod Egrani ſimilitudinem exactiſſime refert, complectitur; id quod etiam facili negotio educi & oculis ſubjici poteſt, quando nimirum una hujus ſalis libra, in duabus aquæ libris diſſolvitur & in amplioris orificii vitro calidæ fornaci imponitur: tunc enim jucundiſſimo ſpectaculo, medium hoc ſal ceu gravius, fundo & lateribus vitri ſeſe agglutinat, lixivioſum vero, aquæ contubernium non deſerit.

§. XXI.

Veniendum jam nobis eſt ad examen & conſiderationem celebratiſſimarum Aquisgranensium thermarum, quæ multum conformitatis cum Carolinis alunt iiſdemque congeneres ferme ſunt. Aquiſgranenſes enim haud ſecus ac Carolinæ fervidiſſimæ ſunt, & inſignem lapidoſæ materiæ molem eructant lateribuſque alveorum apponunt. Flos etiam inſipidus, inſtar cremoris Carolinarum, tepeſcentibus iis innatat, qui igni admotus, neque crepitat, neque liqueſcit, ſed fixus manat. Præterea non ſolum dejectoria alvi facultas, aliis thermis non adeo familiaris, Aquiſgranenſibus cum Carolinis communis eſt, ſed experimenta etiam cum utriſque inſtituta, & inde obſervata phænomena, non adeo diſcrepant, ſed ferme eadem ſunt. Aquiſgranenſes enim æque ac Carolinæ cum acidis pugnant, à lixivio albeſcunt & præcipitantur, à gallis non inficiuntur & poſt deſtillationem ſal alcalinum, quodammodo neutrius generis, relinquunt, & quidem ex una libra medica, ſalis XXV. terræ autem V. grana. Peculiaris autem & Aquiſgranenſibus tantum propria virtus eſt, quod argentum fuſco colore obducant, manifeſto indicio, præter alcalinum elementum, etiam quippiam ſulphuris communis in earum conſortium tranſiiſſe: quemadmodum etiam in ſcaturigine balnei Cæſarei, in putei collo & teſtudine, genuini ſulphuris flores calore ſublimantur & concreſcunt, ut nonnunquam aliquot eorum libræ colligi poſſint. Præſtant itaque hæ thermæ propter ſulphuris, ſalis alcalini & medii copioſi connubium, præ omnibus aliis calentibus ſoſpitalibus aquis, ſpecialibus quibuſdam & admirandis in corrigendis & perſanandis externarum partium vitiis dotibus ac facultatibus. Dum enim vitioſum tendinoſis & nervoſis partibus altius inſidens humidum validiſſime diſcutiunt & diſſipant, tumorem, dolorem, tremorem, torporem & paralyſin artuum promtiſſime expugnant & profligant. Dum porro roborante & tonica ſua virtute relaxatas & ſolutas nimis partes fulciunt & firmant, languorem & movendi impotentiam tollunt. Ligamentorum etiam in arthriticis indurationes emolliunt, contracturas perſanant, & omnes cutis ſordes ac defœdationes extergunt, eamque à ſubtus inſidente acrimonia exeſam & eroſam conſolidant. Conveniunt præterea morbis ſpaſmodicis, qui partibus nervoſis ac membranaceis incumbunt: & hinc iis, quibus præcordia dura, tumida ac veluti tenſa ſunt, non contemnendum afferunt auxilium. Denique mulieres etiam hæ thermæ eximie ſolantur, ſteriles grata fœcunditate beant, uteri lubricitati medentur, abortus cohibent, & à fluxu menſtruo defectis, vel lunare tributum male ad calculum ſolventibus, efficaciſſime opitulantur.

§. XXII.

Excipiunt Emsenses. Hæ pariter uberem admodum ſalis alcalini apparatum, & duarum quidem librarum medicarum pondere, drachmam, comprehendunt, elicitumque hoc ex iis ſal cum ſpiritu vitrioli promte ebullit & in ſal tertium concreſcit, quod tartari vitriolati indolem obtinet, & denuo in aqua ſolutum ac frigido aëri expoſitum, haud ſecus ac Glauberianum, in ſolidam, craſſam & ſtabilem offam coagulatur. Porro Emſenſes aquæ, affuſo quovis acido, collectius emittunt bullulas, & lenem ſubeunt effervescentiam. Oleum tartari per deliquium his inſtillatum limpiditatem conturbat & lacteum colorem reddit. Syrupus violarum viriditate eas inficit. Et inſperſus gallarum pulvis umbram & caliginem iiſdem inducit. Quum igitur ex his abunde pateat: Emſenſes exquiſitioris ſubtilitatis, & terreis particulis orbatas, inſignis puritatis eſſe, luculenter admodum conſtare arbitror, quod eædem tenerioribus & mollioribus maxime accommodæ, & in penitiſſimos viſcerum receſſus expeditiſſime transfuſæ, ad inertes ibique impactos humores attenuandos, diluendos & ſolutos per ductuum urinam excernentium oſtia prompte everrendos longe aptiſſimæ ſint. Ob ſingularem etiam qua pollent levitatem, deſidis ac lenti humoris decubitus eliquant, reſolvunt, & diſſipatis iis, laxas & debiles partes fulciunt ac roborant, & ob id contractis & pareſi ac ſpaſmo comprehenſis egregio ſunt præſidio.

§. XXIII.

Ab Emſenſibus provehimur ad Wisbadenses, ſive martiatas thermas, quæ jam Taciti ævo claruerunt, & quid de his obſervavimus, trademus. Wisbadenſes igitur infuſis acidis liquoribus leviſſime efferveſcunt; inſtillato vero liquore ſalis tartari, turbulentæ evadunt & albeſcunt: & exhalatione inſtituta, è libris duabus medicis, dimidia materiæ ſiccæ drachma reſtibilis eſt, quæ ad ſalis communis ingenium accedere videtur, eo quod, non ſolum carbonibus vivis injecta crepat, ſed etiam adjectis aliquot vitrioli olei guttulis, intenſam ſuſcitat ebullitionem & album penetrantiſſimum difflat vaporem, ejuſdem plane indolis cum illo, qui è ſalis communis & olei vitrioli miſtura exſpirat. Ex quo elicimus: has thermas præter alcalinum elementum etiam ſalis communis momentum complecti, & ab hoc alvum ducentem Wisbadenſium facultatem merito derivandam eſſe cenſemus. Neque etiam ſoſpitales hæ aquæ ſubtili ochra deſtitutæ ſunt, ſed eandem copioſe admodum egerunt & ſcaturiginis oſtia luteo coagmento, cruſtæ inſtar, obducunt. Quapropter non dubitandum eſt, quin Wisbadenſes eximia agendi vi inſtructæ ſint, & in multis morbis utilitatem præſtent egregiam. Et quamvis olim nonniſi ad externum uſum inſervierint; nihilo minus tamen à viginti abhinc annis, internus quoque earum uſus invaluit, & in pluribus morboſis afflictionibus longe utiliſſimus deprehenſus eſt.

§. XXIV.

Enumeratarum hactenus thermalium aquarum claſſi accenſendæ adhuc ſunt Bollenses, haud ignobiles Ducatus Würtembergici thermæ, quarum virtutes & effectus, nec non adhibendi modum, integro libro complexus eſt Jo. Bauhinus. Hinc quum nobis

&

& locus & occaſio defuerint, harum examen ut aliarum ſuſcipiendi; quædam à BAUHINO prodita huc transſcribemus, & cum de earum operandi ratione nonnulla interſeremus. Ita autem is *lib. I. cap. I. pag.* 7. tradit: *Harum aquarum quinquaginta uncias decoximus; reſultavit ſalis albiſſimi & leviſſimi, nequaquam acris, drachma dimidia. In cacabis vero, quibus aqua balnei hujus noſtri incoquitur, accreſcit lapis cruſtoſus, ſpiſſus, durus, & qua cacabo adhæret parte, cinereus, reliqua albus, pulvere albo, ſparſus, quem ægroti balneantes, balneo egreſſi, ſalubriter ulceribus ſuis inſpergunt.* Quum igitur Bolenſes thermæ intus hauſtæ vehementer alvum vacuent & urinoſum quoque laticem moveant, & exterius uſurpatæ, exſiccandi, roborandi & diſcutiendi facultate polleant egregia: nulla certe alia effectrix præſtantiſſimarum harum operationum materia ſubminiſtrari poterit, quam ſubtile calcarium terreum elementum, cujus hæ thermæ admodum feraces ſunt. At vero ut non ſine ſingulari cautione & circumſpectione calcariæ ejuſmodi aquæ interne & externe commendentur, auctor ſuaſorque ſum: quippe, ſi acidos & lentos prima in regione offendunt humores & ad ſpiſſeſcentem ſanguinem pertingunt, egregiam utique collocant operam, & acidum abſorbendo, ex acidi & calcariæ terræ connubio, catharticam demum nanciſcuntur virtutem, prout §. XVII. & XIX. monuimus. Contra vero, ſi aquæ calcariis particulis onuſtæ hauriuntur, nec ab acido ſolvuntur, pondere ſuo inteſtina gravant, tarde & cunctanter per vaſa volvuntur, neque tam facile ad extremas venarum anguſtias pertingunt, ſed in corpore manentes, eidem oneri ſunt, & debitas ſecretiones & excretiones ſufflaminando, ad varias ægritudines inducendas promtiſſimum parant aditum.

§. XXV.

Hactenus in eo fuimus occupati, ut præcipuos quoſdam ſoterios fontes, qui plerumque & acidularum & thermarum nomine indicantur, & operatricem ſuam materiam maxima ex parte alcalino elemento debent, enumeraremus, & perveſtigatius eorum contenta inquireremus: jam vero eadem ratione meditationis noſtræ argumentum erunt, qui neque thermarum, neque acidularum cenſum ſubeunt, ſed diverſum plane & peculiare ingenium obtinent, & longe aliis principiis inſignes ſunt. In horum numerum referendi primum ſunt è ſalutarium fontium claſſe, qui virtutis ſuæ cauſam atque originem ad martialem proſapiam referunt: & proinde à Veteribus aquæ martiatæ appellatæ ſunt. Hoc nomine in patria noſtra haud extra famam ſunt RADEBERGENSES prope Dreſdam, LAUCHSTADIENSES in Miſnia, BEBRANÆ in Thuringia, FREYENWALDENSES in Marchia, & WEISENBURGENSES in Franconia fontes. Et omnes hi, ſi curatius & obſervatius examini ſubjiciuntur, nulla alia effectrix eorum materia erui ac in aperto poni poteſt, quam tenerrimus martis crocus, commodiſſimo aquæ puriſſimæ & leviſſimæ hoſpitio exceptus. Nam neque tam profuſa ac promta ſpirituoſi & tenuiſſimi inhoſpitantis principii in iis eſt diſſlatio, ac in aliis, neque etiam elementi alcalini participes ſunt; quo fit, ut acidis confuſis non efferveſcant, & adjecto violarum ſyrupo virideſcentem non induant colorem. Similiter in eo diſpar earum cum plurimis medicatis aquis eſt ratio, quod inſperſis gallis, atro-purpureum colorem reddant, & diutius libero aëris acceſſui patentes, aut decoctæ, flavum ſedimentum ad ima rejiciant. Peculiarem vero earum indolem & proprium iis martiale elementum, ipſa fontium ejectamenta manifeſto & oculos feriente indicio produnt. Nam ipſa non ſolum ſcaturiginis oſtia concretione lutea ochreacea ſubinde incruſtata conſpiciuntur; ſed ſimile glomeramen terreum etiam inveſtit canalium parietes, per quorum alveos aquæ defluunt, & in receptaculorum & labrorum fundis pariter poſt aliquot hebdomadum decurſum tale coagmentum colligitur. Ochreaceam vero hanc cruſtam nihil aliud eſſe, quam ferrum in ſubtiliſſimum pollen tenuatum, & naturalem martis crocum, ab artificialis ſimilitudine non abludentem, ex eo pateſcit, quod non tantum calcinatione in genuinum converti poſſit crocum, verum etiam quod, ſi admixto æquali portione eidem ſale ammoniaco, denuo in crucibulo igni committatur, nitidiſſimi & fragrantiſſimi in ſublime ferantur flores, qui affuſo ſpiritu vini puriſſimo, egregiam martialem tincturam largiuntur: quemadmodum id pluribus *in examine fontis Lauchſtadienſis phyſico-medico* exponemus. Si facultatem martiatarum aquarum diſpicimus: eædem tam aperiente, quam roborante virtute pollent, & interne æque ac externe haud exiguo cum fructu adhibentur. Et intus quidem hauſtæ, alvum non ſubducunt, ſed corpus firmant, ventriculum roborant, appetentiam excitant & perquam commode iis in morbis, in quibus martialium medicaminum uſus tutus & præſtans eſt, ſuaderi & uſurpari poſſunt. Exterius vero eminens & ſpectata earum operatio in balneis eſt, ad laſſa, torpentia, immobilia, dolore & ſpaſmo affecta membra roboranda & fulcienda, nec non ad ulcera extergenda & ad conſolidationem deducenda. Et licet tepide tantummodo in lavacro admittantur, nihilo minus tamen corpus calefaciunt, & accedente inprimis poſt balneum lecti calore, cutis meatus pandunt & ſudorem eliciunt.

§. XXVI.

Pari ratione adhuc alii fontes indole & genio ſuo ſalutares ſunt, qui neque inter calcarias & alcalinas acidulas vel thermas, neque ferratas aquas connumerari poſſunt, ſed ſui generis ſunt, & purum ſal medium amaricans catharticum complexu ſuo ſuſceperunt. Proventus autem harum aquarum rariſſimus eſt, & nullæ huc uſque in Germania innotuerunt, præter illas, quas aliquot abhinc annis in agro SEDLICENSI Bohemiæ reperi, & inſpectis cum cura elementis, earum uſum primus illuſtrius demonſtravi & auſpicato cum ſucceſſu introduxi. Dignus autem viſus mihi fuit nobiliſſimus hic fons, cujus genium, operatricem materiam & uſum, peculiari examine eruerem & explanarem; eamque ob cauſam hoc loco ejus conſiderationem omittere & eo rejicere licebit, ubi ſpeciali meditatione, plenius & perveſtigatius omnia excutere conſtitui. Quemadmodum vero effectrix virtutis in Sedlicenſi fonte materia, eſt ſal amarum, ex calciformi & acido elemento compoſitum; ita quidam etiam è medicatorum Germaniæ fontium familia ſunt, qui diligenter explorati, præter ſal calcarium, haud exiguam ſalis communis quantitatem alunt, cujus rei præclaro argumento eſt ſalutaris iſte fons, quem olim HORNHUSÆ vidit, nec non is, qui RATZEBURGI adhuc ſalit magnamque utilitatis famam habet. Hujus ingenii & ejuſmodi ſalinis ſpiculis armatæ aquæ, præſtantiſſimi certe uſus ſunt & ad repurganda ventriculi & inteſtinorum à tenacibus & viſcidis humoribus diverticula, in his quibus appetentia proſtrata digeſtio vacillat & cruditatum ſentina flatibus progignendis & ſpaſticis commotionibus in remotioribus etiam partibus ſuſcitandis infeſta eſt, operam commodant longe exoptatiſſimam. Sed non conſultum eſt, ut eædem copioſius & longius extracto uſu hauriantur, ideoque iis in affectibus, qui altius viſceribus innidulantur, & ab infarctu & obſtructione eorum gignuntur & foventur, minus accommodæ ſunt, eo quod longe major aquarum copia requiritur, quo hæc ex minimis canalibus conflata viſcera penitus eluantur, & attenuati à ſale intus ſtagnantes lenti humores

humores, propellantur & tandem aquarum vehiculo eliminentur. Poſſunt tamen etiam huic ſcopo accommodari, ſi nempe affuſa alia aqua, temperantur & diluuntur; id quod commodiſſime cum Sedlicenſi inprimis ſuccedit, ſi eidem dupla Toplicenſis aquæ pars permiſcetur.

§. XXVII.

Poſtremo ſuperſunt adhuc medicatorum fontium quidam, qui examine curatiſſime etiam adornato, vix veſtigium ſalis medii vel alcalini, nec non terræ mineralis aut martialis exhibent, ſed ob aquæ quam vehuot ſummam puritatem, levitatem & ſubtilitatem pretioſi ſunt. Horum claſſem ducunt tum calidi, tum frigidi nonnulli latices. Et inter illos inſignem utilitatis celebritatem nactæ ſunt TOPLICENSES calidiſſimæ aquæ, quibus mira ſimilitudine accedunt FABABIÆ, ſive PIPERANÆ in Rhætia, quæ demum menſe Maio, quo ſol acutior nivem in prealtis montibus liquat & diſcutere incipit, ad finem uſque Septembris, ſalutarem humorem fundunt. Quamvis vero Toplicenſes thermales aquæ ſalis aut materiæ terreæ inopes ſint & plane ſteriles; nihilo minus tamen hunc defectum naturæ benignitas ubertim compenſavit humoris ſingulari puritate & exquiſita levitate, quæ tanta eſt, ut non ſolum commixtis quibuſvis liquoribus, & acidis & alcalinis, nativam claritatem integram ac illibatam ſervent, ſed etiam poſt omnimodam liquoris exhalationem, nihil ſolidæ materiæ relinquant, & immiſſo frigefactis iis inſtrumento hydroſtatico, incredibili levitate ipſas quoque cœleſtes aquas ſuperent. Quum itaque neminem fugiat, quod in reliquis dotibus à quibus aquæ laudari poſſunt, puritas & levitas præcipuæ ſint, quæ fontes peculiari quadam ſalubritatis nota inſigniant: pro certo utique eſt, quod Toplicenſes & Piperanæ, leviſſimæ & puriſſimæ aquæ, eximiis in medendo polleant facultatibus. Nam calens ſoſpitalium harum aquarum lavacrum præſtantiſſimi profecto uſus eſt, non ſolum in variis externarum partium vitiis, & iiſdem contractis, nimis arefactis, rigidis, torpentibus, tabidis, à robore & motu defectis, fibras duras emolliendo, corrugatas laxando, ſolutas firmando & debitum ſanguinis ac liquidi nervei in languentes affluxum invitando, mirabilem edit efficaciam; ſed egregie quoque ſolatur eos, quibus partes interiores, tendinoſæ & nervoſæ, ut in malo hypochondriaco, colica, aſthmate aliiſque affectibus ſpaſmodicis contingere ſolet, moleſtis tractionibus & diſtenſionibus torquentur & gravius excruciantur, præſertim ſi non nimis calidum, ſed tepidum magis, meo ex conſilio in ſolio, domum delatis aquis, admittatur, eo quod non omnes exceſſivum balnei æſtum ferre poſſunt. Quare etiam fons extra urbis pomœria ſaliens, vulgo *das Schwefel-Bad*, longe frequentioris & ſalubrioris uſus eſt, licet, ſi temperatum calorem exceperis, ejuſdem plane indolis ſit, ac ille, qui in urbe ſcaturit. Et quum trita vetuſtate omniumque Medicorum ſuffragiis robuſta ſententia ſit, quod leviores & puriores aquæ integritati corporis conſervandæ & reducendæ mirifice patrocinentur, Piperanarum quoque internus uſus nobili hujus rei exemplo ſit: nullum utique eſt dubium, quin Toplicenſes etiam refrigeratæ, iotus hauſtæ, multis in morbis valde præſtabilem laturæ ſint opem, licet hic potandi mos nondum receptus ſit, & eædem ad diluendum tantum vinum à quibuſdam adhibeantur.

§. XXVIII.

Summa quoque partium tenuitas, exquiſita puritas & maxima levitas vera & genuina cauſa eſt, quæ aliis etiam ſalutaribus aquis mirabilem prorſus vim inſpirat, ut ſpectatiſſima in morbis ſanandis polleant efficacia. Præclaro exemplo ſunt laudatiſſimi SCHLANGENBADENSES fontes, quibus naturæ favor Haſſiam dotavit. Ex his nullum ſalinum, terreum, martiale, vel quodvis aliud minerale elementum, ulla arte elici poteſt, ſed aquam tantum fundunt ſimplicem, puriſſimam tamen & leviſſimam: nihilo minus tamen tam potæ, quam lavando & balneando adhibitæ, inſignibus & maxime præclaris ſplendent virtutibus.

§. XXIX.

Neque aliunde, quam ab aquæ bonitate, præſtantiſſimam ſuam facultatem trahit ſaluberrimus ille, à D. STEURLINO deſcriptus SCHLEUSINGENSIS fons, quem Germani *den Wilhelms-Brunn*, vocant. Quemadmodum enim puriores & optimæ aquæ his potiſſimum notis atque indiciis dignoſcuntur: ſi vacuo antliæ pneumaticæ ſubjectæ, collectius bullulas rejiciunt, & oleo tartari per deliquium, nec non lunæ, vel ſacchari ſaturni ſolutióne inſtillatis, non turbantur, neque præcipitatum dimittunt: ita pari ratione Schleuſingenſes aquæ, omnes hos characteres conſpiciendos præbent, & depoſito in tranſitu & lapſu per arenarum & lapidum interſtitia, quicquid abſorpſerunt impuri, ab admixtis variis reagentibus nullam prorſus experiuntur mutationem, & disjecta ſub vaporis forma aqua, nihil plane terreæ ſubſtantiæ relinquunt. Quo rariores igitur puriſſimæ ejuſmodi fontanæ aquæ ſunt, eo majori etiam in pretio habendæ, ob inſigniſſimam quam ad ſanitatem tuendam, morbos arcendos, quin etiam chronicas quaſdam paſſiones perſanandas, afferunt utilitatem; ſiquidem expedito admodum itinere per minimas vaſorum anguſtiaa commeant, ad intima viſcerum penetralia pervadunt & eliquatis lentis humoribus, iterum per vaſorum excernentium oſtia promtiſſime egrediuntur.

§. XXX.

Jam ex omnibus his quæ fuſius in hac ſalutarium aquarum contemplatione tradidimus atque deduximus, luculenter conſtare arbitramur: quod benigniſſimum & ſapientiſſunum Numen, non unius ejuſdemque, ſed diverſæ naturæ elementis, fontes medicatos benigniſſime inſtruxerit, quo pro differente morborum & naturarum indole, arcendis æque ac tollendis omnibus ac ſingulis vitiis, pares ſint & accommodati. Nam ſi ſordes primas vias obſidentes extergendæ & craſſiora purgamenta per alvum exturbanda, calidos æque ac frigidos fontes fautrix natura protulit, qui huic ſcopo apprime ſatisfaciunt, & inter calidos quidem Carolinos & Aquisgranenſes, inter acidulas Egranas, & inter ſalſos Sedlicenſes & Ratzeburgenſes. Si ſeroſorum humorum colluvies per urinarios ductus evocanda, Selteranæ cum Emſenſibus aquis commodiſſimam locant operam. Si dejectum viſcerum robur fulciendum & reſtituendum, Pyrmontanæ omnibus palmam præripiunt. Si craſſi & viſcidi humorum decubitus expediendi, infarctus viſcerumque obſtructiones eluendæ, relaxatæ fibræ firmandæ, & renes ſimul cum veſica à lento muco liberandæ ſunt, Antonianæ, Wildungenſes & Spadanæ exoptatiſſimam præſtant efficaciam. Si ſalſa, acris & tartarea ſuccorum in arthriticis & podagricis dyſcraſia diluenda & emendanda, nervoſarum partium læſio ſimul innoxie complacanda, puriores aquæ, ut Schlangenbadenſes, Schleuſingenſes, vel Selteranæ etiam, præſertim cum lacte remixtæ, deſideratiſſimam ſpondent opem. Et ſi denique bilioſi & acres humores temperandi & cicurandi, ventriculi etiam & inteſtinorum tonus roborandus, martiatæ aquæ ex uſu eſſe poſſunt.

§. XXXI.

Si externum ſoſpitalium aquarum penſitamus uſum: is pari etiam ratione, pro diſſidente læſionum, corpo-

rum & partium affectarum genio, diſcrepat, & peculiares ac diverſæ etiam dotes ſunt, quibus fontes nobilitati ſunt. Quando enim exſuccæ nimis, tenſæ, ſpaſmo criſpatæ & duræ partium externarum fibræ, humectandæ, laxandæ, explicandæ & emolliendæ, Toplicenſibus, Emſenſibus, Piperanis, Schlangenbadenſibus & Schleuſingenſibus ſalutiferis aquis, nihil præſtabilius eſt. Contra vero, ſi reſolutus eſt vigor & partes debiles ac nimis humidæ, præclara & inſignis martiatarum aquarum roborans & confirmans virtus eſt. Et quando tumores diſcutiendi, lenti ac deſidis humoris decubitus diſſipandi & reſiccandi, cutis ſordes ac defœdationes, in ſcabie, impetigine & ulceribus extergendæ ac conſolidandæ, balnei in Carolinis & Aquisgranenſibus uſus ſummopere proficuus eſt.

§. XXXII.

Excuſſis itaque variæ naturæ & principiorum, calidis & frigidis, dulcibus & ſalſis fontibus, uniuſcujuſque elementa & operationum fontes per inſtitutas mixtiones, deſtillationes & reſiccationes, eorumque quæ poſt evaporationem remanſerunt, examina ſufficienter eruta & explanate ſatis tradita eſſe arbitramur; licet ſcrutinium non nimio reagentium ſupellectile & experimentorum apparatu aggreſſi ſimus. Notandus enim & tanquam inanis merito rejiciendus eſt Phyſicorum & Chymicorum quorundam mos, qui in mineralium aquarum examine experimentorum multitudine ſplendorem affectare videntur, & iiſdem innumera propemodum, ad rem tamen nihil prorſus facientia, commiſcere, & uti inprimis *cl.* Hiærne & Vallisnerio in more poſitum eſt, ſalis communis, nitri, vitrioli, aluminis, plumbi, argenti, cupri, ſulphuris, auripigmenti & mercurii ſublimati ſolutiones confundere ſolent. Nam ſupervacaneus eſt labor, & licet vel centena adhuc mineralibus aquis adjiciantur, nihil tamen, præter ea quæ adduximus, erui poterit & oculis ſubjici: id quod iis, qui vires corporum & facultates norunt, apprime cognitum eſt.

§. XXXIII.

De induſtria etiam omiſimus tentamina, quæ nonnulli inſtrumentorum, ſeu cylindrorum ſtaticorum ope, ad pondus contentorum explorandum inſtituere ſolent. Quamvis enim noſmet ipſi primum opinati ſimus, quod materiarum in acidulis & thermis comprehenſarum quantitas, ad hanc lancem eodem modo expendi poſſit, ac in vini, cereviſiæ, urinæ humanæ, fontium aquæ communis & ſalſuginis examine fieri ſolet: attamen re penitius expenſa & probe ſubducto calculo, compertum habuimus, quod omnia hoc modo adornata experimenta lubrica admodum ſint atque fallacia. Nam multiplici obſervatione edocti ſumus, quod hydrometer ſi in aqua à fonte recenti demergitur, admodum ſurſum feratur & gravitatem quandam mentiatur; contra vero, ſi poſtera die eidem aquæ immittitur, altius deſcendat, & aqua majorem præ ſe ferat levitatem. Et quum nemo, quantum quidem novimus, ſingulare hoc phænomenon annotarit, multo minus diſcuſſerit, non ſine ratione in hanc ivimus ſententiam: quod hæc cylindri elevatio ejuſque aſcenſus, in aquis à fonte recenter hauſtis, à ſpirituoſo illo ſubtili & expanſivo aëreo æthereo elemento, quod minerales aquas redundantius incolit, & majus in iis affectando ſpatium, in contrarium nititur, dependeat. Refugiente autem ab aquis hoc ſpiritu, tollitur etiam niſus, & inſtrumentum, ceſſante elaſtica vi, priori ſtatione dimovetur atque altius mergitur. Ut adeo pateat, vim corporum elaſticam eorum gravitatem compenſare, ſive æquales vires potentiæ elaſticæ & gravitatis eſſe. Neque etiam juſtum aquarum pondus per lancem hydrometricam indagari & contentorum copia accuratius perſpici poteſt, ſi exſpectamus, donec ſubtile illud principium aquis ſe ſubduxerit: quum eodem penitus diſſipato, aquæ ut plurimum fiant turbidæ, & ochreæ partes, unionem mixti deſerentes, ad ima deferantur, ut adeo pondus earum explorari nequeat. Multo minus autem inſtrumentum hoc hydroſtaticum idoneum eſt ad thermalium aquarum pondus exigendum; quandoquidem omnes aquæ calore rareſactæ leviores fiunt & minoris gravitatis, quo fit, ut injecto calidis illis inſtrumento, eximiam levitatem referant, perfrigeratæ autem, cylindro ad ſuperiora elevato, gravitatem longe majorem indicent.

§. XXXIV.

Denique differentibus nobis de medicatarum aquarum examine, hæc magni momenti quæſtio ſolvenda etiam eſt ac decidenda; utrum videlicet incomparabilis illa mineralium aquarum in medendo virtus, ab iis, quæ per ſuperius memorata experimenta eruta ſunt fixioris naturæ elementis, dependeat, & ſali, ſive alcalino, ſive neutro, & terræ, ſive calcariæ, ſive martiali, unice, vel maxima ex parte, accepta ſit referenda? an vero præclaræ hujus & ſalutaris facultatis ratio ab alio quodam ſubtiliori principio, quod tantarum virium baſis & anima ſit, & tamen non facile in ſenſus cadat & in aprico poni poſſit, ducenda ſit? Jam vero in propatulo eſt, quod thermæ, nec non acidulæ omnes, diutius liberiori, præſertim calidiori, aëri expoſitæ, vel evaporationi, aut deſtillationi ſubjectæ mirifice immutentur & priſtinum ſaporem, pelluciditatem & claritatem, nec non cum gallis tingendi facultatem, una cum potiſſima ſua ſaluberrima virtute perdant atque amittant. Accedit, quod licet omnia illa, quæ chymico miniſterio educta fuerunt, ſalia, vel terræ, denuo cum aqua, etiam puriſſima, miſceantur: neutiquam tamen prioris indolis & virtutis medicinalis aqua prodeat. Quapropter nullum utique eſt dubium, quin mineralibus aquis ſubtilioris indolis materia inſit, quæ licet celerrime in auras diffletur & oculis minime ſubjici poſſit, nihilo minus tamen ſpirituaſcentiæ, virtutis expanſivæ & elaſticæ, innumeras bullulas concitantis, vaſa diſrumpentis, penetrantis & compungentis ſaporis & odoris, neque minus eximiæ iſtius roborantis, & aperitivæ facultatis, fons atque origo ſit. Et hinc etiam dilucide pateſcit, quod præſtantiſſima ſoſpitalium aquarum efficacia, ab intima unione & commixtione hujus ſubtiliſſimi, ſive ſpirituoſi elementi, cum particulis fixioribus ſalino-terreis, ducenda ac derivanda ſit; ita ut mutua horum ſeceſſione facta, ſpectatiſſima ſimul pereat virtus.

§. XXXV.

Cujus vero indolis atque originis agiliſſimum hoc & maxime generoſum principium ſit, altioris utique paulo eſt indaginis. Nos quidem in re tam difficili & ardua ita cenſemus: fluidum quoddam catholicum, puriſſimum & maxime penetrans æthereum, non modo per univerſum aëris, ſive potius atmoſphæræ, ambitum, ſed etiam per omnes ſubterraneos tractus diſperſum eſſe, quod pro diverſa ſalium vel terrarum, quas offendit & quibuſcum ſeſe conjungit, natura, varias ſubinde induit formas, & vaporem, vel ſubtiliſſimum acidum, vel ſulphureum conſtituit, aut etiam alcalinis & calcariis terris adhæreſcens, in neutrum ſal, vel martialibus particulis terreis cohærens, in ſubtiliſſimum vitriolum convertitur. Quod ſi igitur genium ſpiritus quo minerales aquæ turgidæ ſunt diſpicimus: is ad acidi & ſulphuris, puriſſimi tamen & ſubtiliſſimi, naturam accedere videtur, & idem plane eſſe cum illo, qui ex marcaſitis ſulphureis & martialibus

in acervum collectis, ſolet exſpirare; quippe qui in terræ viſceribus præterlabentibus aquis ſeſe ingerit, in ipſis ſiſtitur, iiſdemque pro diverſa terreſtrium quæ vehunt elementorum indole, varias formas, variaſque virtutes inducit atque conciliat. Et ſane memorabile eſt, & ad hanc ſententiam ſtabiliendam maxime facit: quod in tractibus, ubi thermæ vel acidulæ ſcaturiunt, plerumque in conterminis iis locis larga ſulphurenrum & acidorum vaporum ſit diffiatin, quos neque animalia, neque homines propius accedentes, ſine ſuffocationis metu ferre poſſunt. Sic PECHLINUS *lib. III. obſ.* 44. mentionem facit Swalbacenſis cryptæ, Puteolanæ illi ſimilis, vulgo Grotta di cane, quæ nebula quadam ſulphurea & acida tantopere perfuſa eſt, ut injecta animalia etiam pereant. Simile quid narrat de Carolinis SUMMERUS in *Carolinarum deſcriptione*, *pag.* 7. nec non de Wildungenſibus RAMLOVIUS *in der Beſchreibung des Wildunger Sauer-Brunnens pag.* 61. Et memoranda nobis à viro fide digno relata eſt obſervatio: quod nimirum fons in Ducatu Würembergico, in ſilva nigra, *im Kintzinger Thal*, à longo jam tempore fluens, omni ſapore ac virtute protinus orbatus fuerit, eam ob cauſam, quod vicinis in locis facta rupium apertura, vapor ſulphureus & mineralis impetuoſe eruperit; clauſo vero & obturato iterum antro hiante, de novo priſtinis viribus armatus prodierit. Verum enim vero, quum hoc ſpirituoſum aquarum mineralium elementum, paſſim, in omnibus ferme de mineralibus aquis editis ſcriptis, tetigerim, & de eodem in ſubſequutura diſquiſitione, *de convenientia elementorum ac virium in thermis & acidulis*, copioſius agere conſtituerim: nolo diutius eidem exponendo hoc loco immorari; ſed præcipuorum medicatorum Germaniæ fontium examini jam ſatisfactum eſſe reor.

D E
CONVENIENTIA ELEMENTORUM
AC VIRIUM IN THERMIS ET ACIDULIS.

§. I.

CUM multæ ſunt eæque ampliſſimæ utilitates, quæ ex penitiori fontium ſoteriorum ſcrutinio redundant: tum vero præclarum & ad uſum medicum inſigne momentum eſt, quod exquiſita illa, quam inter ſe alunt harmonia & convenientia, luculenter ipſa ſub exploratione innoteſcat. Quamvis enim altum hac de re in Veterum monumentis ſit ſilentium, neque vulgaris, per manus quaſi tradita opinio, ita ferat: id tamen ſanior quivis ultro largietur, eſſe utique affinitatem inter latices, qui ad ejuſdem matris, terræ, gremium, ortum ſuum referunt. Altioris autem paulo indaginis eſt, mutuum hunc aquarum mineralium conſymboliſmum quoad ſpecialiora perquirere & perſpicue evolvere; quo dilucide pateſcat: affines & ſimiles non ſolum illarum eſſe natales, ſed etiam vires & elementa. Id quod quidem de variis acidularum generibus verum eſſe nobiſcum cenſebunt plurimi: inter calidos autem & frigidos fontes, thermas ſcilicet & acidulas, ejuſmodi ſimilitudinem & convenientiam adſtruere, paradoxon videbitur multis. Nihilo minus tamen, facta paulo curatius inquiſitione, & ratione bene putata, clariſſime patet: eximiam quoque inter thermas & acidulas ſubeſſe æqualitatem & affinitatem, tam ratione originis & principiorum, quam etiam facultatum & virium. Hoc igitur ut demonſtremus & perſpicuis argumentis ſtabiliamus, noſtri jam erit inſtituti; eumque laborem eo magis utilem fore plane confidimus, quo minus quiſquam in eo induſtriam poſuit.

§. II.

Ut autem ab ovo, ut aiunt, ordiamur, ipſa fontium adeunda erunt incunabula. De his multus & varius eſt Phyſicorum ſermo. Sunt enim qui eaſdem in ipſius oceani voragine conſtituunt, omniumque, quotquot ſcaturiunt fontium, originem ex diſſitiſſimo maris & terræ centro arceſſunt atque derivant. Sed uti hæc, inprimis Veterum ſententia, non modo omnibus legibus mechanico-ſtaticis, ſed etiam ipſi rationi refragatur: ita eandem merito tanquam perverſam & erroneam improbandam & rejiciendam eſſe reor. Quin potius clariſſimo & ſenſibus obvio argumento conſtat: omnium fluviorum & ſcaturiginum in noſtro hoc terraqueo globo ortum, ex ſuprema cœli & aëris regione eſſe petendum. Videlicet, pluviæ, nives, nubes, nebulæ, ros ac pruina ſunt, quæ fontibus non minus quam fluviis, materiam & alimentum ſuggerunt largiſſimum; adeo, ut quo copioſiores decidant imbres, eo magis augeri ſcatebras & flumina, & viciſſim decreſcere & exareſcere omnes in tellure aquas, his per longum temporis ſpatium deficientibus, obſervemus. Accedit, quod omnium fere fontium in vallibus & depreſſioribus locis exſtet ſcaturigo, dum aquæ vel ex vicinorum fluviorum, altiori plaga conſtitutorum alveis ſecedentes, vel etiam in montium ac collium apices per pluviam delapſæ, per copioſiſſimos terræ poros ac mæandros repunt & tanquam per cribrum colantur, donec in ſolida ac tenaciora conceptacula, ſtrata nempe lapidoſa & argillacea, delatæ, ibique copioſius collectæ, impedito ulteriori deſcenſu, ad ſuperiora tandem eluctantur, & ex concluſo flumine in ſalientem venam ſeſe aperiunt. Hæc eſt genuina origo & generatio fontium. Fontes autem dum jugiter undam eructant, trudente ſemper poſteriore priorem, rivulos primum dimittunt, qui imbrium delapſu & nivium diſcuſſione ſubinde aucti, terram ſecando alveos efformant, & longius evoluti, in itinere cum aliis coëunt & amplius ſeſe in rivos & fluvios explicant. Et fluvii denique ejuſmodi minores confluentes, grandiora ac majora efficiunt flumina, quæ latius diffuſa, demum omnem, primum ex aëre delapſarum aquarum colluviem, in oceanum convehunt eidemque infundunt. Amœniſſimorum vero, qui nonnunquam in ſummis montium cacuminibus ſaliunt fontium origo, nubibus, in prægaltis & frigidiſſimis his locis condenſatis merito tribuenda eſt & adſcribenda.

§. III.

Quum igitur omnium omnino fontium origo in altioribus montibus & collibus quærenda ſit ac invenienda: jam quæ in horum cryptis reconduntur, & aquis perlabentibus miſta, iis medicam virtutem conciliant, ſcrutanda erunt & eruenda. Quod vero metalla attinet, horum nobiliorum venæ, videlicet auri & argenti, in univerſo orbe ſunt rariſſimæ, neque ipſa

metallorum

metallorum compactior, & firmior compages aquarum poros ſubire, multo minus ſalubrem ipſis vim addere poteſt. Perluſtranda itaque potius ſunt ea, quæ montes liberaliori apparatu ſuppeditant; diſquirendo: an ita ſint comparata, ut aquis virtutem ac facultatem quandam inſinuare queant? Jam vero montes noſtros ex ſtratis variis compoſitos eſſe & congeſtos ad oculum patet. Horum potiſſima ſunt ſabuloſa, lapidea & calciformia, lutoſa vel argillacea, ex quibus omnibus calciformis materia lubentius ipſius in aquæ contubernium recipitur. Deinceps inferiores terrarum tractus ubertim ac redundanter locupletatæ ſunt martialium mulufque ſulphurearum marcaſitarum ſtratis. Quemadmodum enim tam univerſalis ferri eſt uſus, ut eodem nemo carere poſſit: ita etiam naturæ beoignitas, inſignem & copioſum martialium venarum proventum, omnibus fere terrarum tractibus & regionibus elargita eſt. Sunt autem ferri participes non modo lapides, ſed & argillæ, luta, terræ flaveſcente & ochreo colore conſpicuæ. Præterea ſulphure quoque montium cavernæ abundantiſſime ſcatent. Inprimis in Germania & Italia multa ſunt loca, ubi illud mineralium genus, quod vocant *Schwefel-Kieſs*, ubertim naſcitur, & quod, ſi igne rite tractaveris, ſulphur vulgare, quod purum & nativum in terra vix occurrit, fundit. Geneſis quoque vitrioli ex ipſis marcaſitis, è quibus paſſim præparatur, arceſſenda. Denique Gas illud minerale, ſeu vapor ſulphureus, qui totum telluris ambitum pervadit, ejus viſcera montiumque receſſus pervagatur, metallicis venis ac mineris mutationes inducit, & ſubinde à metallicolis non ſine ſuffocationis metu percipitur, nullum alium agnoſcit ortum, quam quod marcaſitæ ſic dictæ ſulphureæ, ſive pyrites, inteſtino motu, & mutua principiorum, quibus conſtat, reactione, penetrantem ejuſmodi volatilem, ſulphureum & inflammabilem vaporem exſpirent atque emittant.

§. IV.

Perſpectis ſic materiis, quæ in terræ abditis reconditæ, in ſocietatem aquarum venire poſſunt: noſtrum erit, ut curatiorem fontium, tam calidorum quam frigidorum, explorationem adornemus, & perquiramus, quænam inſtituto eorundem examine chymica elementa ac principia elici poſſint & revera in conſpectum veniant. Primum vero animadvertimus: omnes fere aquas medicatas, quæ acidularum ac thermarum nomine inſigniuntur, martialis terræ eſſe participes, quippe quæ, non modo ex ipſo ſapore paululum adſtringente cognoſcitur, ſed & ex appoſitione ochrei coagmenti, circa ſcaturiginem & canalium, per quos aqua fertur, parietes, dijudicatur. Nullum enim fontem medicatum vidimus, nullas thermas, vel acidulas, quæ non circa ora fontana, ochream, magis vel minus flaveſcentem maſſam depoſuerint, quæ bene elota & calcinata non exhibuerit pulverem, cujus ramenta magneti promte acceſſerint. Horum claſſem inprimis ducunt ex thermis Carolinæ, Aquisgranenſes, Emſenſes, Wisbadenſes, Toplicenſes & Hirſchbergenſes, & ex acidulis Pyrmontanæ, Egranæ, Swalbacenſes, Wildungenſes, Gœppingenſes, Spadanæ, Carbenſes, flaveſcentem ejuſmodi ſubſtantiam circa ſcatebras largiter ejicientes.

§. V.

Præter hos ſunt etiam alii fontes puriſſimi frigidi, ſaporis penetrantis expertes, qui licet inter acidulas locum non mereantur; nihilo minus tamen ſpectatæ in variis morborum generibus ſunt virtutis. Hi omne quicquid ab iis ſalubre exſpectari poteſt, debent martiali quo fœti ſunt elemento. Et martialem hanc eorum indolem luculenter teſtatur, præter ochreaceum glomeramen, quo ſcaturiginis oſtia inveſtiunt, non ſolum ſapor quem linguæ imprimunt ſubadſtringens, ſed etiam atro-purpureus color, quem inſperſo gallarum pulvere ſuſcipiunt & pertinacius ſervant. Ex horum familia ſunt Freyenwaldenſes, Bebranæ, Radebergenſes, Lauchſtadienſes, nec non noſtræ Halenſes; una cum celebribus in Italia Tetuccianis, Aponianis, Piſanis & Calderianis, Villenſibus, aliiſque aquis, quæ omnes virtutem ſuam ad martialem proſapiam referunt; & quicquid in medendo præſtant, partim fibras à naturali tono dejectas firmando, partim diluendo, eluendo & evehendo craſſos & ſalſos humores perficiunt. Ex quo utique conficitur: nullos fere medicatos eſſe fontes, qui à martiali conſortio ſunt immunes.

§. VI.

Deinde notatu perquam dignum eſt: quod inſignis ratione ingredientium in thermis & acidulis deprehendatur convenientia; dum utræque ſal quoddam alcalinæ naturæ, cum omnibus acidis pugnans ſimileſque cum aliis alcalinis effectus producens in ſinu ſuo fovent & complectuntur. De alcalini hujus ſalis in thermis præſentia, qui amplius dubitet, eſt fere nullus; poſtquam noſtro hoc tempore, accuratius fontium elementa indagare & eruere cœpimus. Inprimis autem eodem admodum referta ſunt Carolinæ, adeo, ut ex menſura aquæ circiter drachma ſalis colligatur. Neque minus Aquisgranenſes eodem largius imbutæ ſunt, quippe ex una illarum libra grana XXV. elici poſſunt ſalis alcalini, quod cum quovis acido conflictum edit; in aëre deliqueſcit, ſyrupum violarum viridi colore inficit & argenti ſolutionem præcipitat, prout fidem facit Vallerius in *tentamin. phyſico-chym. pag.* 119. Porro Bollenſes in Ducatu Würtembergico ſal alcali manifeſto conſpiciendum præbent, quod cum acidis confligit & ſolutiones menſtruis acidis factas ex humoris ſinu deturbat. Emſenſes quoque identidem ejuſmodi ſal concedunt, quod cum ſpiritu vitrioli effervescendo congreditur, & poſtea in ſal neutrum inſtar tartari vitriolati tranſit. Idem teſtatur de aquis Burbonenſibus in Gallia Pascalius *de aquis mineralibus*, memorans: quod extractum ex iis ſal, cum acido in neutrum hermaphroditicum degeneret, tincturam coralliorum acidi ope paratam, dejiciat & lactis coagulum diſſolvat. Toplicenſes denique & Hirſchbergenſes, quicquid demum ſolidi cuſtodiunt, alcalinæ eſt indolis, licet tam parce iiſdem inſperſum ſit, ut menſuræ decem vix dimidiam drachmam ſuppeditent.

§. VII.

Verum enim vero, non ſolum thermæ, ſed & ipſæ acidulæ, quod mirum prima facie videtur, ſal, quod characterem alcalinæ naturæ in omnibus effectibus refert, complectuntur. Pervulgata enim & per manus quaſi tradita, at erronea, opinio mentibus inhæret, acidulas dici ab acido, quod ipſis inſit; quum tamen nullus fons ullibi reperiatur, qui more acidorum cum alcali ebulliat, lac coagulet, aut ſulphuris ſolutionem præcipitem det; ſed omnes potius acidulæ, quod ante nos nemo obſervavit, ſal acido è diametro oppoſitum, alcalinum videlicet, obtineant. Id quod quum examine inſtituto luculenter pateſcat: licebit potiores in Germania acidulas luſtrare earumque ſcrutinium inire. Videlicet omnium validiſſimæ, & vehementioris operationis ſunt Pyrmontanæ, iiſque vulgo magna vitrioli, nec non acidi mineralis portio, ineſſe creditur; cujus tamen ne granum quidem concedunt & exhibent. Contra vero id obſervatu innoteſcit: quod non ſolum inſtillato oleo vitrioli vehementer ebulliant, & adjecto violarum ſyrupo, pulchrum viridem colorem referant; ſed etiam poſt omnimodam liquoris exhalationem, terreum quoddam calciforme craſſamentum in fundo relin-

relin-

relinquant, quod itidem cum acido confligendo alcalinum manifeſtat ingenium. Si autem acido vitrioli prius fuerint liberalius imbutæ & ſaturatæ, evaporatione, ſal neutrum, tartaro vitriolato, vel arcano duplicato conforme, in conſpectum venit. Similiter Egranæ vitrioli ſpiritu, vel alio acido affuſo, inſignem cum copioſa bullularum eructatione edunt conflictum, à ſyrupo violarum immiſſo viridem ſuſcipiunt tincturam, & oleo tartari per deliquium inſtillato, integram mixtionem & imperturbatum ſervant colorem. Porro Selteranæ, quæ inſignem noſtro tempore utilitatis famam nactæ ſunt, cum acido non tantum fortiter pugnant, ſed etiam adjecto violarum ſyrupo, viridi colore perfunduntur: & ex libra medica, lenioris exhalationis beneficio, drachma dimidia & grana ſex materiæ ſalinæ colliguntur, quæ facta ſeparatione, ſcrupulum ſalis exquiſite alcalini concedunt: ſi vero eidem aquæ menſuræ ſpiritus vitrioli ad punctum, ut aiunt, ſaturationis confunditur, ſal exſurgit medium, cujus pondus ad drachmam dimidiam & quindecim grana accedit. Præterea nobili exemplo ſunt Antonianæ, Swalbacenſes, Wildungenſca, Geberſweilenſes, nec non Greisbacenſes, Landſteinenſes, fons ad Andernacum, *der Prudel-Brunnen*, *das Wild-Bad*, ſcaturigo prope Geisſingen dicta *Uberlingen*, Gœppingenſes & Deinacenſes; quippe quæ omnes, uti partim propria, partim aliorum fide dignorum experientia compertum habemus, non modo cum acidis fortioribus, ſed etiam vino Rhenano, ſubtili aciditate imbuto, effervescunt atque ebulliunt, & igni ad exhalandum impoſitæ, terram tantum alcalinam, parum vero ſalis fixi, relinquunt. Accedunt Eliteranæ in Voigtlandia, nec non Buchenſes in confiniis Carolinarum: quæ ambæ, facta acidi ſpiritus inſtillatione, non ſolum effervescentiam ſubeunt, ſed etiam adjecta ejuſdem ſufficienti quantitate, ſapore, virtute & effectu Egranas tam exacte referunt, ut dignoſci invicem nequeant, quemadmodum ante aliquot annos in Carolinis, adſtantibus plurimis Medicis aliisque præcipuis viris, experimentum cepi. Eadem ratio eſt Geiſmarienſis in Haſſia fontis, qui teſte cl. BEAUMONT, in concinnato de eodem tractatu, à ſyrupo violarum viridem, & inſperſis gallis, atro-rubicundam tincturam recipit, & non ſolum ipſe cum acidis ebulliendo congreditur, ſed etiam elicitum ex eo ſal eandem cum acidis pugnantem indolem exſerit. Et licet in Suecia rariſſimi alias ſint medicati fontes; nihilo minus tamen ſcaturit ibi fons dictus *der Weſtmannlandiſche Sauer-Brunnen*, quem cl. GRACCHIUS, Archiater Regis Sueciæ meritiſſimus, latius deſcripſit, ſimulque ſal alcalinum ipſi ineſſe docte demonſtravit.

§. VIII.

Poſteaquam igitur acidularum & thermarum, tam quoad ochreaceam ſubſtantiam, quam alcalinum elementum affinitatem expoſui & demonſtravi: nunc ulterius progredior ad ſubtile volatile minerale ingrediens, admirandarum virium & mirabilium effectuum, quibus ſoterii fontes pollent, præcipuam atque palmariam cauſam. Omnes enim, qui acidularum & thermarum nomine proprie inſigniuntur fontes, eodem perfuſi ſunt & eſſe debent: quin immo, quo parcius hoc foveot, eo minorem quoque in corpore exſerunt virtutem, & viciſſim, quo magis eodem turgent, eo majori efficacia & utilitate præſtant. Non difficile autem & operoſum eſt ejus in aquis præſentiam cognoſcere, ſed manifeſtum indicium præbet, copioſior bullularum ex recenter hauſtis aſcenſus; & collectior in margine vitri & ſuperficie conſeſſus, quarum origo elateri hujus ſpiritus, aquarum poris innidulantis & exitum affectantis, merito adſcribenda eſt. Jucundius adhuc ſpectaculum eſt, ſi aëre regnante ſereno puro & temperate calido, aut humore vitro pellucente excepto fortius agitato, bullulæ alte ſaliunt & agminatim exilire videntur. Quemadmodum vero temperato calore & quaſſatu æthereum hoc elementum expanditur & ſub forma bullularum aquis elabitur: ita cœlo nubilo & frigido gravius incumbente, intus coërcetur. Et hinc ratio patet, quare, qui integra virtute & efficacia ſalubres aquas ad remotiora loca transferre cupiunt, operam dare debeant, ut non ſolum tempeſtate frigidiori & ſereno ac matutino tempore eaſdem vaſis infundant eaque curatiſſime obturent, ſed etiam nocturno magis frigidiuſculo tempore, quam interdiu & ſole acuto, vehant atque aſportent.

§. IX.

Eſt porro hic thermarum & acidularum ſpiritus indolis admodum penetrantis: unde tam nares blando halitus, quam linguam acuto ſapore ipſumque caput temulentia ferire ſolet. Et quoniam facillime ab aquarum ſocietate recedit & aufugit; inſtar regulæ tenendum eſt: quod potatio earum ad ſcatebram inſtituta, longe præſtantior & efficacior ſit ea, quæ in diſſitis locis adornatur.

§. X.

Obtinet præterea tenuiſſimum hoc elementum elaſticam naturam. Elateris vero ea ratio eſt, ut mirifice ab incumbentibus extrinſecus aliis corporibus comprimi poſſit, ceſſante autem horum compreſſu, in priſtinum locum ſeſe iterum recipiat, ita tamen, ut renitens hæc reſtitutionis vis, ſemper ponderi gravanti priori quadret atque reſpondeat. Hinc eſt, quod elaſticus hic ſpiritus frigore in arctius cogatur & valde concentretur, calore vero & motu inteſtino rareſcat & expandatur, tanta vi, ut vitra aliaque compactiora vaſa impetuoſe diſrumpat. Et hoc fontium ſalubrium aëreo-elaſticum elementum ejuſque redundantia curioſorum oculis amœno aſpectu ſiſtitur, beneficio antliæ pneumaticæ. Scilicet ſuppoſitis eidem vaſis variorum fontium aqua ad medium repletis vitreis, aëris incumbentis pondere ſubtracto, mirum ebulliunt, adeo ut nonnullæ, quæ copioſius hoc ſpiritu turgent, ipſa lagenarum ora tranſcendant: id quod minime ſuccedit cum vulgaribus aquis, tam ſubtili elemento orbatis.

§. XI.

Præterea notatu perquam dignum eſt, delibatiſſimum hunc mineralem ſpiritum, omnis ferre medicinalis virtutis, qua ſoterii fontes nobilitati ſunt, nec non grati odoris, & acris, ſtimulantis ac præſertim vitriolacei illius atramentoſi quem linguæ inſinuant ſaporis, præcipuam eſſe cauſam atque originem. Quod ut luculenter confirmemus, placet in medium proferre examen Pyrmontanarum, noſtro quidem judicio, omnes nobis cognitas ſpirituoſi elementi redundantia ſuperantium. Hæc autem ſub exploratione curioſa occurrunt. I. Staticum vitreum inſtrumentum, quo ſpecificas indagare ſoleo aquarum gravitates, in recenter hauſtas has immiſſum, ſex punctula alba in cylindro notat, quum alias ſimplex communis aqua tantum quatuor deſignet. II. Ipſis ſi gallarum pulvis inſpergitur, color atramentum referens exſurgit. III. Inſtillato vitrioli ſpiritu, effervescentia vehemens oboritur. IV. Admixto violarum ſyrupo, viridis tinctura excluditur. V. Guſtu exploratæ, ſaporem valde penetrantem, acrem & vitriolicum exhibent. VI. Motu & agitatione quaſſatæ innumeras bullulas rejiciunt. VII. Intus ſufficienti copia hauſtæ, aliquot ſedes cient, per urinæ ductus expedite feruntur & dejectam appetentiam revocant. Quod ſi vero Pyrmontanæ in amplam patinam effunduntur & per XXIV. horarum decurſum liberiori & tantum temperato calori committuntur: en videbis mirabilia. I. Gravitas antea notata & conſpicua perit, & cylinder ſtaticus ad quatuor

tuor

tuor puncta albicantia demergitur, manifeſto indicio, aquas ejuſdem cum aqua ſimplici eſſe ponderis. II. Ab injectis gallis non amplius umbra & nigredo iis inducitur. III. Nec inſtillato vitrioli ſpiritu effervеſcentia exoritur. IV. Syrupus violatum non amplius viridiuſculum profert colorem. V. Omnis ſapor, odor & penetrantia exſpiravit. VI. Potæ ventriculum gravant & canalem alimentorum flatibus implent, diſtendunt & tardius ſecedunt. VII. Grata pelluciditas obſcuratur & turbidæ fiunt, concreſcente in ſuperficie cuticula variegati coloris, & deſcendente ad ima ſedimento calcario ferruginoſo. Tanta tamque celeris eſt aquæ medicamentoſæ & ſummarum virium cataſtrophe, in effœtam, inutilem omnique virtute privatam. Cujus cauſam ſi rimamur, nulla alia, quam ſpirituoſæ ſubſtantiæ, quæ antea largiter imbutæ erant, jactura, menti æque ac ſenſibus ſeſe offert.

§. XII.

Par ratio aliorum mineralium eſt fontium, neque hac prærogativa tantum Pyrmontanæ gaudent, ſed eadem plane phænomena ſimileſque prorſus effectus circa Wildungenſes, Schwalbacenſes, Antonianas, Elſteranas, Buchenſes, nec non Egranas & Selteranas obſervantur. Quippe ſi hæ liberiori auræ tepidioris afflatui exponuntur, perit pondus, exſpirat gratus ſtimulanſque ſapor & odor penetrans, omnemque purpuraſcentem à gallis, & virideſcentem à ſyrupo violarum, tincturam recuſant. Neque dubium eſt, quin eadem experimenta ſimili modo in aliis acidulis ſuccedant.

§. XIII.

Denique non prætereundum eſt, quod mineralis hujus ſpiritus ea propria ſit laus atque virtus, ut integram ac ſalvam aquarum craſin atque texturam conſervet earumque corruptionem avertat. Curioſum quidem, ſed tamen in vulgus notum eſt, aquas in lagenis quibus tranſvehi ſolent facile turbidas fieri, rejecto ad fundum ſedimento; quinimmo corrumpi & fatuas atque inutiles reddi, ſi quando ſpatium in vaſis relinquatur, vel ipſa non curate muniantur, ut circumfuſo aeri pateat aditus. Inprimis facillime virium contrahunt fontes, qui aquam leviorem & molliorem, (*ein weiches Waſſer*) ſpiritus & activi interſtui elementi hoſpitium, vehunt: exemplo Selteranarum, quæ corruptæ intolerabilem ferme fœtorem exſpirare ſolent. Ex quo luculenter pateſcit: liberum aërem, aquis noſtris eſſe inimiciſſimum, quippe qui, diſceſſum inquilini hujus *ſpiritus* facile efficit, quo præſente aquis ſua conſtat integritas & ſalva manet virtus. Cuſtodire vero partium corpus conſtituentium, unionem ac mixtionem ſpirituoſam poſſe ſubſtantiam, vel ex eo liquet: quod ſolus ſulphuris communis vapor, vina etiam recentia, ab omni vappeſcentia, lentore & corruptione, vulgari experimento præſervet. Quæ quum ita ſint, nemini amplius dubium fore autumo, quin convictus credat: medicinalem & ſalutarem fontium vim, non tam à craſſa quadam ac materiali ſubſtantia, quam potius à tenuiſſimo volatili elemento eſſe petendam; eaque propter arduum, quin vanum eſſe molimen, aquas ſoterias, ut nonnulli per imperitiam jactant, per artificium parare velle, ut nativas virtute æquent. Quippe, tam diu irritus & fruſtraneus omnis erit labor; quamdiu ſpiritus quidam ſubtiliſſimus volatilis, elaſtica indole imbutus, fontiumque ſpiritui exquiſite ſimilis, arte non poterit confici ac obtineri.

§. XIV.

Neque vero tantum acidulæ, ſed etiam thermæ minerali hoc ſpiritu afflatæ ſunt. Prodit autem ejus connubium inter alia bullularum ex recenter hauſtis thermalibus aquis emergentium copia, nec non ſapor penetrans & compungens, una cum atramentoſo & purpureo, quem gallæ injectæ conciliant colore. In eo tamen inter acidulas & thermas differentia intercedit: quod in his, utpote frigidis, volatile hoc elementum diutius coërceatur; in illis vero ob calorem celerius in auras disjiciatur. Quo magis neceſſarium eſt atque proficuum, ſine mora longiori eas bibere, ne elabatur & aufugiat id, quod eſt ſaluberrimum. Proinde non poſſum non vehementer improbare receptum aliis in Carolinis morem; dum ampullis amplioris orificii aquas ad ſcatebram excipiunt, & leviter tantum linteis tectas, poſtea ſæpius ad diſſita loca, ubi potaturi degunt, avehunt; quo fit, ut multum ſubtilis elementi in via exhalet & ſeſe ſubducat. Longe vero conſultius eſt, aquam vaſis anguſtioris orificii ope infundibuli immittere, ea firmiter claudere & ſic uſui ſervare. Ubi tamen ſemper tenere oportet: uti aquas omnis generis medicatas; ita maxime thermas, & ſapore, & virtute, longe efficaciores deprehendi, quæ in ſuperioribus, quam quæ in inferioribus vaſis continentur: ideoque non ſine ratione, ultra medium lagenas thermalibus aquis repletas non epotandas eſſe cenſeo. Succurrit in hujus rei notatu dignum experimentum, quod videlicet omnes in vaſis aſſervatæ minerales aquæ, ſuperiora occupantes in vacuo longe copioſius bullulas rejiciant inferioribus, quæ hanc etiam ob cauſam neque tam penetranti ſapore, neque odore pollent. Hinc eſt, quod thermas, præſertim Carolinas, frigefactas, bibere non tutum ſit, quippe quæ, calidæ hauſtæ, cito per univerſi corporis ductus feruntur; refrigeratæ autem, non modo tardiſſime ſecedunt, ſed & flatibus progignendis, aliiſque in abdominis regione producendis incommodis favent.

§. XV.

Quum igitur tenuiſſimus hic ſpiritus æthereo-elaſticus, omnium mineralium aquarum delibatiſſima pars & quaſi anima ſit, qui ipſis virtutem inſpirat mirabilem, unde ſpectatiſſimi earum effectus emanant: mirandum utique eſt, quod à Veteribus æque ac Recentioribus, qui de medicatis fontibus ſcripſerunt, ejus natura ac virtus neque explanate tradita, neque pro dignitate expoſita ſit. Ex omnibus ſolus TABERNÆMONTANUS, inſignis & cum cura in examine aquarum verſatus auctor, multa utilia de eodem prodidit. Is enim in *Hydroph. pag.* 441. ita ſcribit: *Wann die Sauer-Brunnen warm getruncken werden; ſo verſchwinden die minerahſchen Geiſter, und wird alſo aus einem heilſamen, ein unheilſames und ſchädliches Waſſer, davor ſich männiglich hüten ſoll: denn die Krafft dieſer Waſſer beſtehet einig und allein in der Spirituoſitat.* Porro aſſerit: matutino tempore fontem penetrantiorem obſervari: ſi vero tranſportetur, amitti virtutem illam penetrantem. *Quo propius*, pergit, *aqua bibitur à fonte, eo efficacior, quo remotius, eo fit languidior, adeo, ut aquæ Schwalbacenſes, ſpatio centum paſſuum profluentes à fonte, omnem fere vim ac virtutem exuiſſe videantur, ſecureque piſces in iis degere poſſint, qui in aquis fonti propioribus mox extinguuntur.*

§. XVI.

Quamvis vero non diffitear, inter difficiles & perobſcuras quæſtiones non ultimam eſſe: unde tam hujus ſpirituoſi elementi, quam caloris in thermis ratio ſit petenda? neque omni dubitatione careant opiniones huc uſque de eadem in medium prolatæ; præ omnibus tamen arridet mihi nobiliſſimi Angli, *Martini* LISTERI, ſententia, cui etiam *cl.* BERGERUM, in eleganti tractatu de *thermis Carolinis*, accedere video. Hic nimirum ſubterraneum, non minus, quam motus terræ & flammas ſubinde erumpentes & quas ignivomi montes eructare ſolent, à marcaſitis ſulphureis, ſive pyritibus in terræ intimioribus accenſis, deduci debere aſſerit atque confirmat. Etenim huic aſſerto lucem

affundit

affundit clariſſimam illudque ſtabilit, notiſſimum illud chymicum experimentum, quo aſſumta æquali & ſulphuris communis & limaturæ martis, in ſubtiliſſimum pulverem redactorum parte, his commixtis & aſperſa ſimul ad ſufficientem humectationem usque aqua, tam calor quam ignis producitur. Videlicet: maſſa ita præparata intra XXIV. horarum decurſum vehementer primum ebullit, incaleſcit, majus occupat ſpatium & colorem mutat; exemta deinde & in fruſta diffracta, ſi in acervum congeritur & aëri circumfuſo committitur, paulo poſt fumum & flammam emittit. Quum itaque marcaſitæ, omnium Chymicorum conſenſu, ex marte & ſulphure ſint coagmentatæ, in proclivi eſt judicare: quod ubi ingens earum in ſubterraneis tractibus reconditur copia, & humidi cum aquis acceſſu, elementorum quibus conſtant diſſolutio, & poſtea mutua inter ſe actio & reactio ſuſcitatur, intenſiſſimus oboriri & exſurgere poſſit calor & æſtus; qui quam facillime, ſi quando per occultos terræ meatus liberior ab aere motus acceſſerit, in apertam flammam erumpit. Solus enim aër eſt, qui ignem occultum in manifeſtam lucidamque flammam ciet. Hoc igitur ſubterraneo & in abſtruſis terræ receſſibus gliſcente igne, præterlabentes aquæ incaleſcunt, & pro hujus differentia, ſitu & loco, propinquiori vel remooori, magis vel minus inferveſcunt.

§. XVII.

Et his marcaſitis ſulphureis earumque mutuæ inter ſe actioni, tribuendus quoque eſt mineralis ille & ſulphureus ſpiritus, quin immo ipſius ſalis alcalini & ſubtilis vitrioli ortum ab ipſis derivandum eſſe cenſeo. Vapor enim, qui ex accenſis ſulphureis marcaſitis exſpirat, naturæ eſt penetrantiſſimæ, ſimpliciſſimæ & ſumme elaſticæ; unde etiam thermas æque ac acidulas promte pervadit, in ipſis ſiſtitur, colligitur ac coërcetur. Quippe ea aquarum indoles eſt atque facultas, ut ſiccos ſubtiliſſimos halitus facile vincire, coercere ipſiſque vehiculum & hoſpitium præbere poſſint; exemplo ſpiritus vitrioli, nitri, ſalis, qui nihil aliud ſunt, quam ſicci acidique vapores io humido concentrati.

§. XVIII.

Hic mineralis & ſulphureus vapor loca ſubterranea frequentius pervagatur, & metallicolis quandoque, non ſine inſigni vitæ periculo, occurrit. Memorabilis certe, ante aliquot annos, ſed tragicus, hic loci contigit caſus: quum metallurgus in ſuburbio puteum fodere molitus, & jam ultra viginti ulnas provectus, nullum aquæ veſtigium deprehenderet, eamque ob cauſam, ad rimandum aquæ venas, magna opera & laborioſe inferiora ingenti terebræ machina perfoderet, inſigni cum ſtrepitu ſiccus erupit vapor, arenas ſurſum projiciens. Cujus penetrantiam & deleteriam vim perſentiſcens operarius, adſtantium auxilium implorat, ſed fruſtra. Quamvis enim illico ipſum admotorum inſtrumentorum ope extrahere niterentur, mortiferi tamen halitus, ipſi, antequam ad ſuperiora liberumque aërem eveheretur, cum ſpiritu vitam ademerant, adeo, ut ad imum relapſus, interiret.

§. XIX.

Fontium vero calidorum, nec non frigidorum hæc mihi eſſe videtur ratio. Ubi aquæ paulo propius illud marcaſitarum incendium præterlabuntur, calorem concipiunt; ſi vero marcaſitæ profundius locatæ ſunt, neque tantus, quantus ad ignem ſuſcipiendum requiritur, earum cumulus congeſtus eſt, ſed ipſæ mutua actione & reactione tantum vaporem emittunt; contingit, ut hic exſpirans halitus, per ſciſſuras ac fiſſuras rupium, terræque poros raptus & ſublatus, frigidis ſuperius tranſeuntibus aquis ſeſe inſinuet, & ſic acidulæ exſurgant. Unde jam perſpicua fit ratio, quare ſemper fere in confiniis thermalium aquarum acidulæ ſcaturiant: & circa thermas æque ac acidulas, plerumque larga & copioſa ſulphureorum vaporum difflatio deprehendatur; id quod jam in præcedente *ſcrutinio præcipuorum medicatorum Germaniæ fontium* §. XXXV. aliquot exemplis illuſtravimus & confirmavimus.

§. XX.

Incidit vero hoc loco non exigui momenti dubitatio: cur videlicet, ſi mineralis fontium ſpiritus vapori ſulphuris debeatur, is non ejuſdem cum ſulphure vulgari tetri ac fœdi odoris ſit? Hanc vero ita facillime diluendam eſſe reor. Conſtituenda videlicet eſt differentia inter ſulphur minerale commune, arte ex mineris elicitum, & inter illud, quod purum ac nativum in ſubterraneis tractibus reperitur. Nam vulgare ſulphur, nonniſi ope ignis culinaris ſuccenſiſque lignis vel carbonibus cogitur; quo fit, ut cum pura illa nativa ſulphuris materia, etiam empyreumaticum, quo omnia ligna fœta ſunt, oleum, in ſe recipiat. Nativum autem ſulphur, ignis torturam nondum expertum, & empyreumatico contagio non temeratum, ſimpliciſſimæ ac puriſſimæ eſt indolis, omniſque ſpecifici odoris expers. Id quod ſequenti curioſo experimento eximie illuſtratur. Quando una martialis in phiolam vitream uncia ſcobis injicitur, & boni ac puri olei vitrioli portio inſtillatur, & his permixtis, tres aquæ partes adſperguntur; protinus ingens cum ſpuma exoritur ebullitio, ſimulque vapor penetrans ſulphureus, qui vix pollice coërceri poteſt, ſurſum fertur: quo paululum, obturato orificio, ſuppreſſo, & admota poſtea remoto digito candelæ flamma, magno cum impetu halitus erumpit & cum fragore fulguris inſtar flammam vibrat. Hic autem vapor, licet totus ſit ſulphureus, omnis tamen tetri ſulphurei fœtoris expers eſt. Neque dubium eſt, quin, ſi liberalem hujus ſpiritus copiam obtinere liceret, is, noſtro minerali ſpiritui, ratione virium & effectuum, quam ſimillimus futurus ſit.

§. XXI.

Evoluta ſic atque perſpecta mineralis ſpiritus viribus, geneſi ac indole, è re fore exiſtimo: ut redeam ad ſal alcalinum, hujus etiam generationem indagaturus. Conſtans ac recepta adhuc in ſcholis Phyſicis æque ac Medicis, fuit opinio, ſal alcali, tam volatile, quam fixum, formaliter & nativum in rerum natura non reperiri; ſed tantum artis & ignis beneficio produci. Sed directe huic aſſerto refragatur ipſa obſervatio & experientia quotidiana, dum ex thermis & acidulis, ſine ullius additione, decente encheireſi adhibita, fixum ſal alcali ſatis copioſe extrahi & colligi poteſt. Deinceps, nec illis, qui rerum geographicarum notitia vel tincti ſunt, ignotum eſſe poteſt: quod in orientalibus quibuſdam locis, præſertim in Ægypto, inſignis ſalis alcalini, quod Veteres nitri nomine inſigniunt, copia, è terræ viſceribus eruatur, quo ad ſaponem & vitra conficienda artifices uti ſolent. Inprimis hac de re legi meretur *le Voyage du Levant lib. II. pag.* 780. ubi auctor ſcribit: *in deſerto de St. Machaire, in Ægypto, invenitur lacus Natron, qui duo tantum milliaria ab hoc diſtat & valde notabilis eſt. Apparet enim tanquam fluvius glaciatus, in quo parum nivis jacet. Is lacus in partes duas diviſus eſt: ſeptentrionalis fit per aquam, quæ fluit ex terra, verum non obſervatur locus; meridionalis qua per fontem ſcaturientem fit. Aqua alta eſt uſque ad genua, & mox ſeſe coagulat & natron ſal perfectum fit per hanc aquam anni ſpatio. Aqua ipſa eſt rufa, ſub qua ſal eſt rubrum, latitudine ſex vel ſeptem digitorum. Sub hoc eſt ſal nigrum, quo utuntur Ægyptii loco lixivii. Et id eſt natron veluti primum, ſed ſolidum. Sub hoc eſt aqua fontana. De hoc lacu provenit,*

ut,

ut circa Pentecoſten viſitur, ſal pyramidale. Porro *Carolus* CLUSIUS, *de exotic. lib. II.* tradit: *in Cairo nitrum veterum adeo vulgare eſt, ut ejus decem libræ, vix uno maiain* (eſt monetæ genus) *æſtimentur. Varius apud illos hujus eſt uſus, & vaſa eo inducunt, & ſiliquis acaciæ admixtis, coria parant.*

§. XXII.

Quæſtio igitur noſtra indagine non indigna hic occurrit: utrum alcalinum, quod fontes medicati complectuntur, ſal, ex terræ viſceribus ſit arceſſendum? & an illud nitrum Veterum appellari mereatur? Plura vero, ne veritatem diſſimulemus, ſunt, quæ, quo minus in hanc ſententiam deſcendere queamus, impediunt. Siquidem nuſquam in terræ interioribus ſal alcali ſiccum reperitur, neque illud alii fontes, niſi medicati & ſpiritu minerali afflati, ſubminiſtrant. Accedit, quod BELLONIUS, *obſerv. cap.* 21. aſſerit: in Europa ne micam quidem veri nitri exſtare, quod in Ægypto tamen viliſſima res ſit.

§. XXIII.

Proinde reſtat, ut aliunde ejus geneſin derivemus. Noſtra autem ſic fert ſententia: ſal alcalinum thermarum & acidularum eſſe fœtum ac ſobolem ſpiritus mineralis, qui, quando cum calcaria terra, quæ abundantiſſime fontanas aquas incolit, coit atque miſcetur, propter ſubtile, quod in receſſu fovet acidum, degenerat in ſal, characterem ſalis alcalini exacte referens. Conſtat enim variis experimentis, è Chymia petitis, ex calce viva, creta, gypſo, topho & omnis generis alcalinis terris, per mixturam acidorum ſpirituum, vel etiam tantummodo ſalis aluminoſi, ſalis vitriolici, aut ſalis communis, alcalinæ indolis ſalia confici poſſe, quibuſcum eadem, quam quæ cum ſale fontium inſtituimus tentamina, ſuccedunt. Quis vero neget, thermas, præſertim Carolinas, alioſque medicatos fontes frigidos, ingredi tophaceam materiam? quando perpendet: lapideſcentem eorum vim & cruſtam tophaceam, qua oſa fontana inveſtiunt, huic unice eſſe tribuendam.

§. XXIV.

Neque tamen exiſtimandum eſt: quod ex lapidibus, quos ignis vehementia in calcem urere ſolent, illud, quod aquis calcarium ineſt, repetendum ſit. Proſtant enim toti montium tractus, uti in Helvetia, Italia, Anglia, ex terra alba calcaria congeſti, qui ob id aquas tranſeuntes contaminant & inſalubres reddunt, ut ſtrumarum generationi velificentur. Plurimæ quoque ex aquis noſtris fontanis ejuſmodi calcaria terra onuſtæ ſunt, id quod luculenter patet, modo ipſis oleum tartari, quod dicunt per deliquium, inſtillatur; ita ſubito nebula perfunduntur, conturbantur & lacteo colore inficiuntur, ſecedente mox ad fundum materia alba.

§. XXV.

Eſt autem alcalinum quod aquæ ſoteriæ hoſpitio exceperunt ſal, vel volatile, vel fixum. Per volatile hic non intelligimus urinoſum, quale ex animantium partibus igne elicitur, ſed ejuſmodi, quod verſatilis indolis eſt, & calore & coctione promte diſſipatur. Tale reperitur in plurimis acidulis, quæ cum acidis pugnant, ſimul ac vero igne calorem conceperunt, aut coctionem expertæ ſunt, ſalſum ſaporem exuunt & in imis vaſis parum vel nihil ſalis alcalini, plurimum autem calcariæ terræ relinquunt. Solæ excipiuntur, quantum quidem nobis cognitum eſt, Buchenſes, Selteranæ & Antonianæ, quæ ſalem fixum alcalinum poſt exhalationem largiuntur. In thermalibus vero plurimis aquis, affluens ſalis fixi, alcalinæ indolis, copia, poſt reſiccationem in conſpectum prodit.

§. XXVI.

Hujus rei cauſas ſi ſcrutamur, hæ potiſſimum ſubeſſe videntur. Quando marcaſitæ ſulphureæ vehementer incaleſcunt, magna ſpiritus ſulphurei, non tantum ſubtilis & volatilis, ſed etiam fixioris copia exhalat, qui, facto cum terra calcaria connubio, arctiori vinculo concreſcit & conflat ſal fixum. Quando vero marcaſitæ non tam eximio gradu calorem concipiunt, vapor tantum ſubtilior elevatur, qui aquas pererrans, cum terra ipſis innatante calcaria laxius congreditur, & teneriotis ac parum conſtantis naturæ connubium efficit, quod calore accedente, facile diſjicitur iterumque reſcinditur.

§. XXVII.

Eadem ferme ratio & eædem natales vitrioli illius ſubtilis, quod aquis quibuſdam ineſſe diximus. Etenim in vulgus notum eſt, vitriolum ex ſpiritu acido ſulphuris, ſive vitrioli, & materia quadam martiali concreſcere. Jam vero id cujuſvis intelligentis judicio jam ex ſuperioribus luculenrer patet, pleraſque aquarum ſalubrium, inſignem ferreæ & ochreæ materiæ apparatum fovere, qui partim ex ſedimento, partim ſapore dignoſcitur. Quando igitur ſubtiles illi acidi ſulphuris halitus ſurſum rapti, particulis martialibus per aquam diſperſis occurrunt, iiſdemque ſeſe aſſociant, naſcitur ex eorum connubio principium quoddam vitriolicum, cujus complicatio eo minus eſt firma, quo facilius, ſpiritu avolante, hæc ipſa reſcinditur atque deſtruitur. Neque enim ſtabilis connexio eſſe poterit, quum vapores iſti ſulphurei non ſolum indolis ſint tenuiſſimæ & conſtans vinculum renuant, ſed inſuper etiam cum tenerioribus martis rameotia intercedente aquarum vehiculo cohæreant, quo firmior earum congreſſus impeditur, & enatum exinde elementum vitriolicum verſatilis admodum naturæ eſt, ac facillime iterum à ſocietate aufugit. Ex quo jam ratio elicitur; quare calefactæ acidulæ illico omnem ſaporem penetrantem & atramentoſum exuant, nec amplius inſperſis gallis tincturam recipiant. Fixum vero vitriolicum ſal, quod ignis torturam ferat ac ſubſiſtat, nunquam in acidulis reperies; id quod nec LISTERUS, nec noſmet ipſi, licet omnibus veſtigiis illud indagaverimus, invenire & eruere potuimus.

§. XXIIX.

Mirum quidem & paradoxon quam plurimis videbitur, thermis, quarum pleræque ſal alcali fixum obtinent, vitriolici quippiam ineſſe, autumantes, omne alcalinum ſal vitrioli craſin deſtruere, eaque propter ambo hæc in uno nullo ſubſiſtere poſſe modo. Verum enim vero & hoc dubium haud difficulter dilui poterit. Quippe experientia & quotidiana obſervatio docet, ſal alcalinum & vitriolicum una exiſtere poſſe. Præclaro exemplo ſunt omnes fere acidulæ, quæ vitriolicum non ſolum referunt ſaporem, ſed etiam admixtis gallis, vel floribus balauſtiorum, purpureo-atrum colorem ſuſcipiunt, & his vitriolicum ſuum luculenter teſtantur elementum; nihilo minus tamen cum acidis eminentem concitant efferveſcentiam, & alcalinam indolem produnt. Idem etiam cum thermalibus Carolinarum aquis, licet remiſſiori paulo gradu, ſuccedit; utpote quæ, manifeſto vitriolici principii documento, fæces tingunt, & injecto gallarum pulvere, purpuram induunt. Neque obſervationi refragatur ratio; ſiquidem uno actu mineralis iſte ſpiritus aquis innexus, partim cum alcalina terra concurrit, & ſic alcalinum ſal gignit, partim terræ martiali allabitur, & tenue ac ſubtile vitriolum excludit. Secus vero res comparata eſt, longeque alius ſubſequitur effectus, quando liquoribus, ſale alcalino jam imbutis, demum vitrioli ſolutio in-

jicitur; vel viciſſim, ſi vitriolicis aquis alcalinus liquor affunditur: quandoquidem ambo hæc boc pacto illico conflictum edere & ſeſe mutuo deſtruere incipiunt. Pro diverſa itaque ratione temporis ac ordinis, horum mixtione, diverſus utique ut conſequatur effectus neceſſe eſt.

§. XXIX.

Atque ex his quæ hactenus adduxi & fuſius proſequutus ſum luculentiſſime cuivis conſtare arbitror: eximiam & ſummam ratione elementorum thermas inter & acidulas ſubeſſe affinitatem & convenientiam. Jam ordo rerum dicendarum exigit, ut ad alterum hujus diſquiſitionis momentum deveniam, & eadem ratione oſtendam ac demonſtrem inſignem illam conſpirationem & ſimilitudinem, quæ etiam quoad vires & operationes medicatorum thermalium & ſic dictorum acidulorum fontium obvia eſt. Hoc autem ut à priori evincam in proclivi eſt. Etenim ubi eadem agendi principia ſimilisque ingredientia; ibi eadem etiam operatio idemque effectus ut reſultet neceſſe eſt. In utriſque vero, thermis æque ac acidulis, mineralis penetrantiſſimæ indolis ſpiritus, nec non partim ſubtile, volatile, partim fixum alcalinum ſal hoſpitatur & offenditur; ideoque virtus & facultas æqualis reſpondebit.

§. XXX.

A poſteriori ipſa experientia & conſtans obſervatio hanc convenientiam evidentiſſime adſtruit. Quemadmodum enim generales & fundamentales indicationes, quibus univerſa & theoria & praxis medica innititur, huc potiſſimum redeunt: ut medens obſtructa expediat, inſenſas ac nocentes materias corrigat, dejectum fibrarum robur fulciat, & tandem ſi opus eſt, noxia & inutilia è corpore proſcribat: ita omnibus hiſce, ex toto ſaluberrimi, tam thermarum, quam acidularum fontes, ſatisfaciunt. Siquidem ob elaſticum, æthereum, penetrantem, quo afflatæ ſunt aquæ ſoteriæ ſpiritum, nec non alcalini ſalis connubium ipſiuſque liquidi aquoſi copiam, humores in tubulorum alveis ſtagnantes incidunt, reſolvunt, colliquant, eluunt veterumque obſtructionum repagula laxant. Deinceps ſale quo fœtæ ſunt alcalino, acidos & ponticos primis in viis ſtabulantes ſuccos obtundunt & contemperant, viſcidumque ſanguinis mucum diſrarant atque reſolvunt. Aquarum copia crudos & male coctos diluunt iiſque interſertas ſalinas acies imbibunt, hebetant ac diſpergunt. Porro fontes hi medicati, ob ſpiritus elaſtici & ſubtilis vitrioli redundantiam, ipſum robur ac tonum labefactatum ſolidorum erigunt & firmant, & ſic reciprocum humorum curſum egregie adjuvant. Denique omnis generis excretiones vegete promovent, dum non ſolum elateris ſui admiſu canales expandunt & occluſa emunctoria reſerant, ſtagnantes humores viſceribus elidunt, ut congeſta intus ſaburra corpus exoneretur, ſed etiam ſalinis quibus aquarum interordinia referta ſunt ſpiculis, nerveas ſenſibilioris texturæ fibras ac membranas laceſſunt ac vellicant, ut aucto harum motu, ſuperflua & inutilia in organorum ſecretioni dicatorum officinis ſeparentur, exprimantur & ſoluta è corpore proſcribantur. Hinc eſt, quod thermæ & acidulæ per omnis generis emunctoria, alvi ſeceſſum, urinæ emiſſaria, cutis meatus, ſalivales ductus, quin ex ipſo ſtomacho per vomitum ſuperflua & recrementitias ſordes evehant atque exturbent; idque, quod mirabile, aliiſque remediis plane negatum eſt, citra ſingularem irritationem viriumque dejectionem. Ut adeo pateat, divina prorſus & incomparabilia minerales aquas eſſe remedia, neque immerito à Veteribus ſacros fontes appellatos, quippe quæ, non ſolum omnibus in medendo indicationibus reſpondent, ſed inſuper etiam & plethoræ, & cacochymiæ, & perverſo humorum motui, quæ tanquam ſolennes & fœcundæ morborum genitrices removenda ſunt, abunde ſatisfaciunt.

§. XXXI.

Placet vero jam paulo ſpecialius, brevibus tamen, vitia percurrere, quibus thermarum & acidularum potus medetur. Is igitur dicatus eſt omnibus ventriculi morbis: ſiquidem ejus moleſtam inflationem & inde ortam præcordiorum anxietatem egregie tollit, ſitim reſtinguit, appetitum emortuum ſuſcitat, ſtomachi gravitatem, cujus cauſa inhæreſcens crudorum & male coctorum humorum pondus eſt, feliciter ſubmovet, neque minus nimiam ciborum appetentiam, exſuperantis plerumque acidi ſobolem, promte deſtruit, vomituſque viſcidæ plerumque materiæ matutinos cohibet & abigit. Deinde acidulæ potæ inteſtinorum vitiis opitulantur; dum duram ac tenſam alvum molliunt & laxant, ut munus ſuum obeat; flatulentias quoque ac ſpaſmos in inteſtinorum volumine ſcenam adornantes & hypochondriacis admodum familiares ſopiunt ac diſcutiunt, priſtinum robur fibris inteſtinalibus reddendo, ſordes acido-viſcidas & bilioſas ex plicis & diverticulis anfractuoſi hujus canalis fructuoſe eluendo eaſque è latibulis ſuis trudendo penituſque eliminando. Thermæ ani lubricitatem & procidentiam, laxatis fibrillis robur addendo, reſiccant ac reponunt, ac teneſmum, diſſipato ibi deſide humore, percurant. Porro eædem tam frigidæ, quam calidæ aquæ, dum oppilata in meſenterio, hepatis & lienis viſcere vaſa reſerant, ductuſque bilioſum humorem convehentes ab impactis exonerant & liberant, cachexiæ, ſcorbuto, icteritiæ, melancholiæ hypochondriacæ, hydropi, contumacibus quartanis febribus, nec non aliis intermittentibus, inprimis præmature, cauſa earum adhuc intus deliteſcente, ſuppreſſis, inſigni cum levamine ſuccurrunt.

§. XXXII.

Et quoniam enormes ſanguinis excretiones, tam per vaſa ventriculi brevia, quam hæmorrhoidales, uterinos & pneumonicos tubulos, viſcerum vel infarctui, vel ſpaſmodicæ conſtrictioni originem debent, facile patet: ſoterios hos fontes iis compeſcendis & in ordinem redigendis admodum eſſe idoneos, hac tamen ſemper cum cautione: ut prudenter & circumſpecte eorum uſus adminiſtretur & inſtituatur. Viciſſim, ſi conſuetæ & ordinariæ per uterina aut hæmorrhoidum vaſa ſinceri ſanguinis evacuationes non rite, nec juſto ſuccedant tempore, vel plane ſuppreſſæ fuerint, ilias malorum naſcitur; cui ſuperandæ & exſtirpandæ præſentius & efficacius ipſis aquis mineralibus non oppoui poteſt præſidium, quippe quæ, tam calidæ, quam frigidæ, roborante, reſolvente & ſtimulante ſua facultate eaſdem revocant, moderantur & ordini reſtituunt.

§. XXXIII.

Maxime omnium vero urinariis viis, tam in renibus, quam veſicæ, mineralium aquarum uſus eſt accommodus, earumque vitia efficaciſſime corrigit atque emendat. Dum enim hæc diverticula mundant & mucum cum ſordibus tartareis, in concretiones calculoſas facile abituris, abſtergunt, à calculo, cum renum, tum veſicæ, præſervant, eumque jam intus deliteſcentem, ductus laxando & expandendo, ad expulſionem urgent. Dyſuriam quoque & mordentem ex urina acri dolorem, veſicam & ſphincterem obſidentem, mucum eliquando & eluendo, tollunt & ſopiunt.

§. XXXIV.

Præterea pulmonalia vaſa ab infarctu liberant, eoque pacto reſpirationem in aſthmate humido interclusam liberiorem reddunt. Neque phthiſicis ſunt inſenſæ, præ-

præſertim ſi ex viſcerum obſtructione, obortus fuerit morbus, eaque propter ad arcendum periculoſum hoc malum MORTONUS *in phthiſiol. lib. II. cap.* 2. aquas medicatas Islingtonienſes etiam atque etiam commendat; fidem faciens, quod ſaluberrimam illarum facultatem non tantum in multis aliis, verum etiam in ſemetipſo, feliciſſime expertus ſit. Omnibus vero in hoc effectu palmam præripiunt Selteranæ, præſertim æquali lactis caprilli portione remixtæ. Hæ enim lenitate ſua apprime utiles ſunt debilibus ejuſmodi corporibus, & pulmonales tamen obſtructiones promte expediunt, ſimulque humores acres & noxios per urinarias vias evocant, & omne, inprimis præſervatoriæ curationis, in hoc morbo ferunt punctum.

§. XXXV.

Non minus eximiam ſalutares aquæ opem afferunt in arthriticis podagricis, nec non rheumatiſmo, falſisque acribus catarrhis & defluxionibus afflictis: quandoquidem impuritates, vitales ſuccos conſpurcantes, non modo diluunt, ſed & per dicatas excretioni officinas ejiciunt. Et omnes hos quos enumeravimus præſtantiſſimos effectus, thermas æque ac acidulas præſtitiſſe, partim experientia firma, eaque quotidiana, partim auctoritate eorum, qui obſervationes de ſalubri aquarum mineralium facultate memoriæ prodiderunt, ipſaque ratione judice convincimur.

§. XXXVI.

Si externum aquarum ſoſpitalium uſum diſpicimus: ſimiliter eximiam inter thermas & acidulas vigere affinitatem & convenientiam deprehendimus. Etenim utræque balneando uſurpatæ duros tumores emolliunt, cutis meatus pandunt, partes nervoſas & musculoſas, ob lenti & deſidis humoris decubitum, à tono ſuo dejectas, mirifice firmant ac roborant, ſpaſmo vero ac rigore prehenſas, ſolantur & laxant, eamque ob cauſam paralyticis, contractura, imbecillitate & languore, nec non dolore & tumore affectis membris, egregie opitulantur, cutis impuritates ac defœdationes extergunt, ſcabiem reſiccant, impetiginem tollunt & lepram una abigunt.

§. XXXVII.

Quemadmodum igitur thermarum & acidularum conſpirans uſus eſt longe ampliſſimus & præſtantiſſimus: ita utriſque communis etiam eſt noxa, quam imprudens & intemperatus earum uſus infert. Videlicet neque acidularum neque thermalium aquarum potatio tuta eſt atque proficua, ubi viſcera nimium ſunt indurata & ſcirrhoſa, ubi humores è vaſorum alveis feceſſerunt vel eruperunt & cavitates capitis, thoracis & abdominis jamjam occuparunt, ubi ventriculus, pulmones, meſenterium & inteſtina exulcerata aut empyemate & abſceſſu exeſa ſunt atque affecta. Inſalubris itaque & nocivus earum uſus eſt iis, qui ad apoplexiam, epilepſiam & hemicraniam inveteratam proni, & memoriæ ſenſuumque, tam internorum, quam externorum, vigore deſtituuntur. Porro non conſultum eſt, ut aquis mineralibus utantur, qui aſthmate convulſivo detinentur, polypum cordis geſtant, hydrope pectoris impliciti, conſummata phthiſi confecti, vel cancroſis, depaſcentibus & late ſerpentibus ex lue venerea ulceribus afflicti ſunt, vel etiam feminis fluxu attentantur. Cautus denique & maxime circumſpectus eſſe debet eorum uſus in omnis generis inflammationibus, tam internarum, quam externarum partium, niſi morbi vis jam conquieverit atque remiſerit.

§. XXXVIII.

Tandem mutuam acidularum & thermarum harmoniam quoque arguunt, regimen, diæta omneſque cautiones & regulæ, quæ in utrarumque uſu æque ſtudioſe tenendæ ſunt ac obſervandæ. Hæ autem potiſſimum huc redeunt. Antequam cura adornetur, ſi corpus ſuccis & ſanguine turgeat, ſanguis è vena mittendus, ne ejus abundantia moli aquarum capiendæ ac regendæ obſtet. Deinde primæ viæ a ſordibus bene ſunt repurgandæ, ne aquæ per vaſa citato curſu raptæ, recrementa, in primæ regionis diverticulis latitantia, ſecum una abripiant, vel illa etiam humoris ſalutaris medicinalem facultatem impediant atque eludant. Purgatio autem minime molienda validioribus, quæ tonum ventriculi & inteſtinorum deſtruunt, ſed potius lenioribus mannatis, rhabarbarinis, ſalinis, quæ ſine virium diminutione operationem ſuam exſequuntur. Et hæc alvina evacuatio non ſolum ſub initio curæ, ſed intermedio etiam tempore, & finita hac, ſuſcipienda eſt. Neque nimia copia aquarum ventriculus ſimul obruendus eſt, ſed hæ ſub auſpicio parcius & deinde largius hauriendæ. Conveniens quoque victus ratio habenda & ſervandæ exquiſitæ diæteticæ leges, corpus etiam decenti motu exercendum, ſolicite ſemper evitando impetuoſas omnes animi commotiones & ad triſtitiam ac in mœrorem occaſiones: ne his neglectui datis, utiliſſima fontis effecta deſtruantur. Subveniendum in omni aquarum potu ventriculo roborantibus & balſamicis, quo ſolennia illo labefactato mala arceantur & ſalutaris humor æqualiter & promte per univerſum corpus dimittatur & diſtribuatur.

§. XXXIX.

Quamvis vero ex his junctim penſitatis, nemini non clarum ac perſpicuum fore credam, ſummam & exquiſitam inter thermas & acidulas vigere affinitatem & convenientiam: neutiquam tamen negare auſim, ſubeſſe etiam inter utraſque differentiam quandam, licet hæc tanti non ſit, ut cum harmonia aſſerta æquiparari poſſit. Videlicet differunt in eo, quod thermæ calore, & acidulæ actuali frigore, conſpicuæ ſint, eamque ob cauſam tam quoad curationem, quam ipſorum corporum habitum, probe ſint diſcernendæ & cum judicio ſuadendæ. Diſcrepant quoque quod acidulæ ſalia magis alant volatilia, thermæ vero fixa. Porro quod ſubtile vitriolum uberius inſit acidulis quam thermis, harum autem nonnullæ, ſulphur commune foveant in ſubſtantia, exemplo Aquisgranenſium. Et denique haud levis in eo acidularum & thermarum eſt differentia, quod hæ ſemper uberiorem ſpiritus mineralis copiam alant præ illis, quæ ob calorem facillime eodem orbantur.

§. XL.

Ipſas quoque inter acidulas diſcrimen deprehenditur; quippe nonnullæ redundantius ſpirituoſo elemento afflatæ ſunt, ut Pyrmontanæ; aliæ parcius eodem imbutæ, ut Wildungenſes & Antonianæ. Quædam præter ſal alcalinum, ſal etiam neutrum alunt, uti ſunt Egranæ, quædam hoc etiam ſolum complectuntur, uti Ebshamenſis fons in Anglia & Sedlicenſis in Bohemia. Nonnullæ magis vel minus chalybeatæ ſunt, quo nomine Pyrmontanæ inprimis, Egranæ & Carbenſes celebrantur. Aliæ ſal fixum in ſocietatem admiſerunt, cujus generis ſunt Selteranæ, Buchenſes & Geiſmarienſes in Haſſia. Diverſa etiam omnium in genere tam thermalium, quam acidularum aquarum quodammodo indoles eſt, ratione humidi, cujus ſinu, quæ reliqua eſt pars medicamentoſa, comprehenditur. Quippe vehunt quædam rudiorem & ponderoſiorem aquam, uti Carolinæ, aliæ leviorem & puriorem, Tœplicenſium & Emſenſium exemplo. Ex acidulis Pyrmontanæ, duriorem & graviorem fundunt humorem; molliorem vero & exquiſitæ levitatis Selteranæ, Spadanæ, Wildungenſes & Antonianæ obtinent.

§. XLI.

Et ex cognita hac ab intimius perſpecta aquarum mineralium diverſitate, multa eximia uſibus medicis axiomata depromi & accommodari poſſunt. Potiſſima hæc ſunto. Qui vaſa anguſta & fibras teneriores, admodum mobiles & exquiſitius ſentientes habent, & quibus nervorum ſyſtema imbecille & ad ſolennes ſpaſmos proclive obtigit; his calidi fontes magis ſunt accommodi & utiles quam frigidi. Deinde, robuſta corpora, quibus firmior eſt fibrarum contextus, & obſtructionum morbique urget contumacia, ex acidulis & thermis fortiores & validiores earumque aquas paulo graviores melius ferre poſſunt, quam teneriora, ſenſibiliora & ſpongioſo laxoque habitu prædita corpora, quibus thermæ & acidulæ ſubtiliores & quæ tenuiorem aquam trudunt, utiliores magiſque proficuæ ſunt. Quoad externum uſum vero hoc conſpectius eſt diſcrimen. Thermæ, quæ graviorem ac duriorem aquam nactæ ſunt, fortiter repellunt, hinc facile febres, capitis dolores ſitimque accendunt, & exterioribus incumbentia mala ad interiora urgent, eamque ob cauſam, èxemplo Carolinarum, earum uſus magna cum cautione adminiſtrandus eſt. Quæ vero mollem, mitem ac lenem undam trahunt, dura & rigida potius emolliunt, meatus pandunt excretioneſque, quæ à centro ad circumferentiam tendunt, eliciunt & provocant.

§. XLII.

Denique de acidularum genio, diſcrimine & uſu hæc adhuc monenda arbitror: ineſſe quidem iiſdem præ thermis nobiliorem & præſtantiorem facultatem, ob ſpiritus mineralis, quo valent, copiam. Leviores quoque eas ac ſubtiliores volvere aquas ipſis thermis, quæ calore quo imbutæ ſunt, impuras & rudiores multas in terræ viſceribus latentes materias facile colliquant & ſorbent. Nihilo minus tamen plus damni ab acidulis, quam thermis induci & procurari experientiæ teſtimonio conſtat. Culpam autem frequentioris hujus noxæ, merito in frigus, quod nonnullis corporibus inſenſiſſimum & potis iiſdem, interioribus allabitur, rejiciendam eſſe puto. Quantum enim periculi & nocumenti, & hominibus & reliquis animantium generibus frigidus incutiat potus, notiſſimum & quotidianum eſt. Inprimiſ perfrigerata potio damnoſa & maximo ſanitatis diſpendio ſtat iis, qui corpus labore & motu exæſtuarunt, qui contractum & anguſtum pectus gerunt, ſolutioris ſtomachi ſunt, quibus tonus inteſtinorum labefactatus eſt ac debiles nervi obtigerunt, cujus generis potiſſimum ſunt ſenea & infantes. Eo majus autem inducitur damnum, ſi jejuno ventriculo frigida potatio inſtituitur, quippe ingurgitatæ in vacuum ſtomachum aquæ, nulliuſque occurſu contemperatæ, protinus ſenſibilioribus tunicis allabuntur iiſdemque noxam affricant. Unde auctor ſum, ut omnis generis acidulæ, quæ matutinis horis hauriuntur, non frigidiſſimæ, prout è ſcatebra aſportantur, ſed pauliſper tepefactæ, bibantur: ita enim ſpes eſt, fore, ut non modo longe præſentior in ſanandis morbis effectus conſequatur, ſed & omne ex frigore metuendum damnum arceatur & evitetur. Quando tamen facile contingit, ut admoto calore, ſubtiliſſimus ille ſpiritus, delibatiſſima aquarum pars, iiſdem elabatur & in auras diſjiciatur; conſultum utique fore judico, ut vaſa acidulis repleta, ſemper antequam potatio adornetur, probe adhuc obturata, aquæ fervidiſſimæ aliquandiu imponantur, quo tepeſcant, & ſic egelidæ, circiter ad medium tantum lagenæ epotentur: ita enim neque jactura nobiliſſimi ſpirituoſi elementi, neque à frigore noxa timenda erit. Sed de iis, quæ circa acidularum æque ac thermarum uſum, tam culpanda ſunt, quam inculcanda, in ſequentibus uberius & plenius agam; his autem affinitatem & convenientiam ſufficienter erutam ac demonſtratam eſſe arbitror.

OBSERVATIONES ET CAUTELÆ
CIRCA
THERMARUM ET ACIDULARUM USUM ET ABUSUM.

PROOEMIUM.

EGregium certe & in omnium omnino mineralium aquarum uſu ſtudioſe tenendum eſt monitum, quod *Joan.* GRATIANUS, in diſput. *de viribus fontis Lælii acidi Recobarii*, de acidularum potu ſigillatim conſiderate inculcat: *dicere auſim*, inquiens, *vix ad ullum aliud medicaminis genus exhibendum, tanta circumſpectione atque tam accurata conſideratione opus eſſe, quantam in præſcribendis acidulis adhibeant Practici neceſſum eſt.* Etenim præſtantiſſima quidem medicatarum aquarum eſt virtus & ampliſſimus uſus: at in eo par illarum cum omnibus medicaminum generibus eſt ratio, ut quicquid demum ſalutaris præſtent, nonniſi recte adhibitæ perficiant; perperam autem uſurpatæ, damnum inducant, & gravius noceant. Is autem rectus eſt uſus, qui exquiſito nititur judicio, & omnium tam ægri, quam morbi circumſtantiarum ratione curioſe habita, adornatur ſingulisque prudenter accommodatur. Ad hunc vero felici cum ſucceſſu inſtituendum, poſt exactam morbi, ejus cauſarum & corporis afflicti dignotionem, nihil magis confert & neceſſarium eſt, quam peritior cognitio tam facultatum & virium quibus ſoteriæ aquæ pollent, quam modi quo operationem ſuam exſequuntur. Hæc enim qui cognita habet atque perſpecta, non ſolum exacte rationes ſubducit & ex illarum cenſu, quas maxime aptas & proficuas fore putat, ſeligit, ſed etiam ipſum uſum ita diſponit & circumſpecte ita dirigit, ut exoptatus non poſſit non reſpondere effectus. Contra vero neutiquam certe mirandum eſt, ſi his neglectui datis, ii, qui imprudenti conamine hoc ſanitatis præſidium in uſum vocant, niſi caſus felicem attulerit eventum, plus damni quam emolumenti eodem procurant. Nihilo ſecius tamen multis certe Medicorum ſalutares fontes ſunt idolum; idolum inquam, de quo precario multa credunt & lepidi fabulantur, non ſolum quoad elementa & ingredientia, ſed etiam quoad vires & facultates. Videlicet ea multorum animis inſidet ignava ſuperſtitio, ut graviſſima a mineralibus aquis metuant, & tantum in deſperatis caſibus ad eaſdem tanquam ad aram confugiant, ablegantes eo omnes, quos aut prava medicatione inſanabili malo affecerunt, aut omni ſua arte ad ſanitatem reducere dubitant, quum tamen ipſi,

tam

tam nocendi, quam juvandi rationem, nec perſpexerint, nec ut intelligerent, unquam anniſi ſint. Ego vero, ex quo à plurimis annis non ſolum ſtudioſe in mineralium fontium elementa facto examine inquiſivi, ſed etiam ipſe multos illorum frequentavi, & experientia optima magiſtra uſus, earum effectus & virtutes in variis ægrotantibus ſolicite obſervavi & annotsvi: ultro compertum habui, commenta eſſe hæc omnia, & ſalutares aquas præſtanriſſimum & maxime innocuum eſſe ſanitatis præſidium, quin nunquam utiliſſimo effectu deſtitui, ſi modo medens iiſdem recte & opportune uti noverit. Quare neque inutilem, neque ingratum me ſuſcepturum fore laborem confiſus ſum, ſi ea, quæ in fontium ſoteriorum uſu ab aliis minus caute & perite acta nocuiſſe, & quæ ipſe multiplici experientia profuiſſe & felicem ſucceſſum attuliſſe deprehendi, ingenue ediſſererem, ac cautelas & obſervationes quaſdam, circa acidularum & thermarum tam uſum quam abuſum, hoc in ſchediaſmate exponerem ac dilucide commonſtrarem.

§. I.

DE variis itaque circa fontes minerales acturus obſervationibus, antequam eas in medium proferam, neceſſarium erit, breviſſimis tantum, quædam de ingredientibus & elementis, quibus conſtant & agunt hæ aquæ, prælibare, quo poſtea facilior fiat aditus, ad falſas aliorum opiniones, inde natales ſuos habentes, diſcutiendas. Scio equidem, eſſe nonnullos, inter quos præcipue nominandus, *Urb.* Hiærna, qui in libro cui titulum fecit, *Brevis aquarum explorator*,. incertas & ſuſpectas pleraſque huc uſque notas explorationes, quæ ad harum aquarum naturam inveſtigandam, inſtituuntur, ſat ingenioſe perſtringit; nec negandum, difficilem eſſe talem cognitionem, quam deſiderat, omnibus numeris abſolutam, ob innumera in terræ viſceribus, quæ aqua transfluit, contenta, è quibus facile ſubtiliſſima quædam ramenta in ſuos recipere poteſt poros: nemo tamen cui methodus rite examinandi aquas eſt cognita, inficias ire poterit, etſi non omnia, præcipua tamen, & è quibus ſolia earum operationes optime explicantur, ingredientia, examine erui ac clariſſime demonſtrari poſſe. Si quis autem Veterum, hac de re conſulit monumenta, is ſane ſpe ſua fruſtratus inanis recedere cogitur, & præter abſonam confictorum elementorum farraginem, nihil ſolidi deprehendit. Neque etiam, quod certe mirandum, noſtra adhuc ætate, cui tamen ſplendidiſſimum philoſophiæ naturalis lumen affulget, deſunt, qui vel vetuſtatis veneratione, vel contradicendi libidine, vel alia, neſcio qua, cauſa commoti, antiquatis ſententiis pertinaciſſime inhærent.

§. II.

Sed quum jam in ſuperioribus quam inſulſa ſit precaria ejuſmodi opinio abunde evicerim: licebit hæc tantiſper ſupponere atque omittere, & impræſentiarum ea tantum afferre, quæ ad uberiorem confirmationem & errorum reſutationem faciunt. Hos inter autem primo merito connumerandum eſt loco, pervulgatum illud commentum, quod fere omnes, qui de aquis medicatis aliquid litteris prodiderunt, amplectuntur, eaſdem continere vitriolum, ad naturam, quæ ſaniorum adhuc eſt ſententia, vitrioli martis proxime accedens. Quod vero ad oculum vitriolum inhabitans demonſtrent, phænomena aquæ minerali, ac ſolutioni vitrioli martis, aqua ſimplici factæ, communia, ſtudioſe allegant, ſequentia: Videlicet I. & aquam mineralem, & vulgarem vitriolo imprægnatam, eodem propemodum ſapore afficere linguam. II. Utramque aquam, à minori portione gallarum, acquirere purpureum colorem, intercedente differentia hac tantum, ut purpureua aquæ mineralis color, ad rubrum, ſolutionis vero vitrioli, ad cæruleum magis accedat; quod tamen diſcrimen ochræ ſubrubræ, mineralibus aquis combinatæ, ttibuendum cenſent. III. Aquam utramque à majori pulveris gallarum copia atramentoſo ita tingi colore, ut nigredinem hanc, modo cum pelluciditate priſtina, adjecto, alcali communiter, modo etiam acido inſtillato, denuo recuperet. IV. Aquam neutram conciliare lacti coagulum. V. Utramque parum ab oleo tartari per deliquium turbari & præcipitatum ad ima dimittere. VI. Terram ſubrubram, ab aqua minerali pariter atque illa, quæ vitriolo imbuta, poſt evaporationem relictam, itemque ochram ſponte ſua ſubſidentem, aliquot guttulis ſpiritus æque nitri ac vitrioli inſtillatis, notabilem, cum ſpuma fumoque ſuſcitare ebullitionem, & huic ſimilem quoque in vitriolo martis à ſpiritu nitri, non tamen à ſpiritu vitrioli, quum ab hoc ferrum in vitriolo martis jam tum perfectius, ac in aqua minerali ab acido eſurino ſaturatum ſit, annotari effervescentiam. VII. Denique ſal, è terra inſipida poſt exhalationem omnimodam ſuperſtite, convenienter extractum, colorem quidem pallidum, figuramque irregularem obtinere, eoſdem tamen cum vitriolo martis exſerere effectus. Hæc ſunt palmaria argumenta quibus *Sam.* Derham *in deſcriptione aquarum mineralium, apud Ilmington repertarum Oxonii MDCLXXXV.* edita, confiſus, ſatis vitriolaceam ſoſpitalium aquarum nsturam comprobatam eſſe, ſibi perſuadet. Conf. *Act. Erud. Lipſ. A.* MDCLXXXVI. *p.* 446.

§. III.

At vero, quam imbecillis & ficulneis fundamentis hæc ſententia ſuperſtructa ſit, jam conſiderandum erit. Nolumus tamen omnia refellere, quippe quæ ita ſunt comparata, ut ad confirmationem aſſerti nihil faciant: ſed id tantum ex eorum numero expendemus quod præcipuum eſt, & quo diluto, reliqua ſponte concidunt. Videlicet, vitriolacei quid reperiri in aquis mineralibus, nemo quidem facile in dubium vocabit, cui ſenſus adhuc ſunt integri: ſapor enim & tinctura, quam ab injectione omnium adſtringentium aſſumunt, teſtes ſunt omni exceptione majores; ſed hoc potiſſimum in quæſtione eſt: an hoc vitriolum tale ſit, quale communis uſus eſt in rebus variis mechanicis? id quod nullo modo, nec rationibus demonſtrari, nec experientia probari poterit. Illud enim, quod in aquis medicatis latitat, volatile eſt; hoc autem, ſcilicet vulgare, fixum, & ambo naturam ac operationes inter ſe toto cœlo exhibent diverſas. Quippe multiplici experientia conſtat, coloris mutationem, quam ab injectis gallis hæ aquæ ſuſcipiunt, in thermis levem eſſe ac vix notatu dignam, niſi id ſtatim fiat ad ipſam ſcaturiginem. Quamprimum enim breve tantum tempus in vaſe, ad quod aër externus libere pertingere poteſt, thermalis aqua ſteterit, non amplius idem apparet phænomenon. In acidulis autem hæc tinctura major quidem eſt magiſque in oculos incurrit & à purpureo ad nigredinem vergit, ſed pari ratione perquam facile ſapor æque ac color, accedente levi etiam calore vel liberioris auræ afflatu, illico fugatur. Sic aquæ Antonianæ, Egranæ, Schembergenſes, Spadanæ, Wildungenſes, Elſteranæ in Vogtiandia, & non procul à Thermis Carolinis diſtantes, Buchenſes, facile hanc alterationem & mutationem ab externo aëre & commotionibus patiuntur. Nullæ vero diutius & pertinacius hanc tincturam & atro-purpureum colorem ſervant, quam Pyrmontanæ, & in Bohemia Tupponenſes, ſub ditione Comitis de Lutzau, à thermis Carolinis non ultra duo milliaria remotæ, nihilo minus tamen, ambæ calori admotæ, aut aëris liberiori acceſſui expoſitæ, elapſis XXIV. horis, pariter umbram renuunt & omne vitrioli veſtigium

ſtigium exuunt. Deinceps eandem volatilem vitrioli in aquis deliteſcentis indolem, fixioris autem defectum conſpectius arguit: quod nemo unquam eorum, qui pleno ore vitriolum crepant, vel contentiſſimo ſtudio ex centum harum aquarum libris, tantum unicum vitrioli veri granum chymico quodam miniſterio elicere & oculis exponere potuerit. Etenim licet Helmontius Paradoxo IV. jactantius glorietur, quod ex Spadanis deſtillationis ope vitriolum extraxerit: vana tamen & falſa hæc eſſe, inde luculenter pateſcit, quod nemo alius eadem methodo, vel quæſitiſſimo artificio, verum vitriolum eruere & adipiſci poſſit. Id igitur potius ex verſatili & parum conſtanti quam minerales aquæ recipiunt colore eliciendum erit: ineſſe quidem aquis aliquid martiale, quod cum ſpiritu ſulphureo junctum, ſaporem & colorem vitrioli æmulatur, neutiquam tamen ad vulgaris naturam accedit & cum illo eſt comparandum. Multo autem minus hanc ob cauſam, iis fides habenda, qui audito vitrioli nomine, illud ex effectibus vulgaris noſtri metientes, ipſas aquas ſuſpectas reddere, immo infamare, non dubitant.

§. IV.

Huic adjungendus & alius eſt error, qui plerorumque animos obſedit; ac ſi aquæ minerales, inprimis quæ acidularum nomine inſigniuntur, ſal quoddam acidum, à quo non tantum nomen adipiſcantur, ſed & vires, quas in corpore exſerunt, trahant, connubio ſuo ſuſceperint. Eſt hæc ſententia, in qua omnes ſuperioris ævi de hoc argumento ſcriptores confidenter verſantur, unicum ſi excipiamus *Petrum* Givrium, qui jam *anno MDCLXVII. Pariſiis* publicæ luci expoſuit librum, cui titulus eſt, *Arcanum acidularum noviſſime proditum, in quo communis opinio, de aquarum mineralium aciditate, convellitur:* licet ipſe hic libellus neutiquam inſcriptioni reſpondeat, ſed ut Senecæ verbis utar, *multum habeat inanitatis & vani; plus ſonet, quam valeat.* In thermis quidem ſunt & fuerunt, qui ſal quoddam ex alcalinorum genere admittunt; de acidulis vero qui idem aſſeruerit & momentoſis rationibus experimentiſque demonſtrarit, nemo fuit, antequam id à me factum. Et licet *Henr. ab* Heer *in Spadacr. cap. II. pag.* 13. luculentis verbis efferveſcentiam acidularum cum acidis prodiderit: *hanc,* inquiens, *aquæ temperiem & Spadani & plerique Germaniæ fontes acidi ſervant, ut affuſo vino, fumum calidum, quaſi bullientis aquæ, quidem excitent, odoreque gratiſſimo naſum, bullis alte ſalientibus, viſum, mire recreent:* nunquam tamen laudatiſſimo huic auctori, de alcalino in ipſis latitante elemento, ſuſpicio oborta, ſed eandem de acido principio retinuit & profeſſus eſt ſententiam. Plura autem ſunt quæ alcalinum in acidulis deliteſcens elementum produnt & demonſtrant, quæ ſuperius jam in *diſquiſitione de elementis aquarum mineralium recte dijudicandis & examinandis* enumeravi & ſuſius evolvi, eaque propter hoc loco lubens prætermitto. Id tantum monendum eſſe reor: alcalinum acidulas inhabitans ſal, nonnunquam ſolum eſſe, nonnunquam cum alio, ad medii, aut ſalis communis ingenium accedente, nuptum & ſociatum.

§. V.

Præter ſalinum vero hoc aquarum mineralium elementum: aliud adhuc ipſis innidulatur nobiliſſimum principium, quod quidem oculis ſubjici & artificioſe elici nequit; nihilo minus tamen earum delibatiſſima pars eſt, quod ipſas mirabili agendi potentia inſtruit; videlicet ſubtiliſſimum æthereo-elaſticum. De ejus origine ſuperius ſententiam noſtram paſſim expoſuimus ſimulque monuimus, illius connubium diſruptione vaſorum, bullularum eructatione, penetranti ſapore & compungente odore, nec non hydrometere & quod aquis eo perfuſis diu integritas conſtet, potiſſimum manifeſtari. Eidem vero tenuiſſimo ſpiritui etiam tribuenda ſunt omnia ea, quæ Veteres de inebriantibus aquis tradiderunt, uti ex Agricolæ libro *de natura eorum quæ effluunt ex terra L.* 11. *cap.* 2. *&* 11. & Henr. ab Heer *in Spad. cap.* 11. *p.* 13. evidenter cognoſci poteſt. Inde quoque vera deſumitur ratio, quare piſces loca ſcaturigini proxima, incolere nequeant; ſed ſimul ac eo deferantur, ſpiritu præcluſo jugulentur. Quin ipſos quoque homines, in majori copia prodiens è ſcaturiginis horum fontium oſtio penetrans vapor, in præſentiſſimum vitæ diſcrimen adducit. De qua re haud ſupervacaneum erit Ettneri transcribere verba *de acidulis Egranis cap.* 1. ſic patrio ſermone ſcribentis: *Wann der Räumer ſich zu lange in dem Quelle verweilet, ſo benimmt ihm der ſtarcke aufſteigende Geruch den Athem, wie der junge Moſt oder Wein und neues Bier im Gähren und Brauſen zuthun pfleget, daſs, woſern er nicht alſobald herausgezogen und gerettet würde, müſste er von dem Qualm vergehen.* Deinde reperiuntur aquæ, quæ tam cito ſuam amittunt virtutem, ut & tantum vaſis exceptæ, & ad alia loca translatæ, cum recentibus, ad ipſam ſcaturiginem hauſtis, nullam amplius, tam ratione ſaporis, odoris, quam aliarum virtutum, habeant convenientiam. Quod de aqua Charterienſi teſtatur Hiærna, *Brevi aquarum exploratore*, quæ ob ſummam ſuam volatilitatem, quando Lutetiam Pariſiorum portatur, ſaporem & virtutem perdit, id quod & Swalbacenſibus, aliiſque facile accidit. Accedit, quod multæ è mineralium aquarum cenſu, in primis Selteranæ, ſi diutius in vaſe aſſervantur ſimulque aëri acceſſus patet, aufugiente ſpirituoſo hoc elemento, odorem contrahant inurbanum, fœtum maximeque abominabilem. Idem clarius pateſcit in fonte, veris acidulis Egranis proximo, qui dicitur Germanis *der Wilde oder Bolder-Säurling.* Hujus enim aqua admodum eſt impura & horrendum ſpargit odorem: quo etiam accolæ commoti, huic fonti adſcribunt vim quandam venenoſam & lethalem; inprimis quum rana injecta mirum in modum diſtendatur, aliaque animalcula vita ſpolientur. Unde ſupra quoque citatus Hiærna, hanc aquam mortuam, ob defectum ſpirituoſi principii, appellat, & alio loco, dyſenteriam movere credit. Aſt vana hæc eſt opinio. Fœtor enim ille aliunde non provenit, quam quod hic fons è terra prorumpit pingui & ad corruptionem aquis invehendam valde apta, nec à ſordibus ſuis, ut alter ille, cujus major cura ob frequentem uſum geritur, repurgatur. Accedit, quod & ſal, quod evaporationis ope ex fœtente hac aqua elicitur, eandem plane habeat cum illo naturam, quod ex altero fonte paratur. Id quod etiam teſtatur & confirmat ſupra laudatus Ettnerus, qui *cap. VIII.* de hoc fonte ſuſius agit.

§. VI.

Sed hæc de elementis aquarum mineralium carptim indicaſſe ſufficiant: jam ſub examinis incudem revocandæ ſunt variæ virtutes, quas interius aſſumti ſoterii fontes exſerunt. Hic vero ſe magnus talium effectuum ſiſtit numerus, quales nullum unquam medicamentum, ſpecioſiſſimum quoque & mire dilaudatum, præſtare poterit: quibus omnibus haud obſcure viſis, multi eam arripiebant ſententiam, dependere has ſingulares facultates à ſolis, quibus fœtæ ſunt medicatæ aquæ, ingredientibus, eidemque tam firmiter inhærebant, ut ferme ipſius humoris, cujus ſinu reliqua, quæ medicamentoſa pars eſt, comprehenditur, obliviſcerentur. Quum vero ſalia, vel pure alcalina, vel etiam neutra, immo ipſe ſpiritus ille, quo afflatæ ſunt tenuiſſimus, ſine aqua, ad tales effectus edendos, minimè reperiantur ſufficientia; graviſſimis certe de cauſis in hanc ivimus ſententiam: quod

quod aquarum mineralium virtus, tam in præſcindendis, quam curandis morbis, præcipue & principaliter ſit adſcribenda aquæ, reliqua autem eidem nupta elementa, tantum loco ſtimuli inſerviant. Si enim conſervatio & ſanitas corporis noſtri, à perpetuo, æquabili & temperato fluidorum omnium in humana machina motu dependet circulari, morbus contra ab ordine hocce perverſo atque turbato: quis non videt? id, quod hunc motum in debito ſuo tenore & itinere conſervare, deflectentem vero, revocare poteſt, eſſe illud, quod ſanitatem præſentem conſervare, amiſſam vero reſtituere optime poſſit. Quo autem hic motus inoffenſo curſu procedat, nihil magis requiritur, quam ut illud, quod movendum eſt, ad motum ſuſcipiendum aptum reddatur & præparetur: id quod nulla re melius, quam fluidis aqueis perſici poteſt. Quum enim humores, qui in corpore noſtro jugiter circumaguntur, maximam partem ex fluidis aqueis conſtare particulis, experientia probatum ſit, nihil ſane quod propius ad eorum naturam accedat, iiſque convenientius ſit, aqua, excogitari poteſt. Nec deſunt exempla eorum, qui ex quotidiano aquæ uſu, loco ordinarii potus ſumto, vel ad canam & decrepitam pervenerunt ſenectutem, vel à graviſſimis liberati ſunt morbis. Aqua enim eſt, quæ omnes humores, quibus tum nutritionis, cum reliquarum functionum negotium abſolvitur, in debito motu atque temperie conſervare poteſt. Aqua eſt, quæ impedit, quo minus ſubtiliores terreſtres, ſalino-ſulphureæ partes, in humoribus exiſtentes, putredinem inferant, corpuſque labe irreparabili afficiant. Aqua eſt, quæ omnes viſcidos humores, in minimis tubulis obhæreſcentes, eoſque obſtruentes, diſſolvit atque diluit. Denique aqua eſt, quæ omnes excretiones adjuvat & promovet, quibus tam per alvum, urinam & ſudorem, quam per alia loca, materia corpori inimica expellitur.

§. VII.

Et quid ulterius de iis aquis dicendum erit ſalubribus, in quibus vix ullum ſalini vel mineralis principii reperitur veſtigium, quæque nihilo minus virtutis in medendo ſunt longe ſpectatiſſimæ? Quo nomine celebrantur, Schleuſingenſes, Freyenwaldenſes, Toplicenſes, Bebranæ, Fabariæ & in Haſſia Schlangenbadenſes, aliæque quas jam ſilentio prætermitto, quippe harum ſalutaris effectus non aliunde, quam à levi & puriſſima aqua potiſſimum petendus ac derivandus eſt. Attamen quia ab ipſa aqua nihil præſtari poteſt laude digni, niſi copioſe hauriatur, & à parciori hauſtu, ſæpe plus damni, quam emolumenti corpus noſtrum accipiat, liberalior vero ingurgitatio facile naturæ oneri cedat, quod non facile ſua ſponte, neque accedente aliunde auxilio, ſuperare & vincere poteſt, ſed inde ſtagnationes & extravaſationes ſuſcitentur: ad præcavenda omnia hæc incommoda, nihil certe erit aptius, quam aquas ſalino & activo quodam ſtimulo acuere. Hoc enim non ſolum fibræ motrices, ad promtiorem edendum motum ſollicitantur; ſed & materia viſcida craſſa, tubulorum lateribus appoſita, impedimentumque liberiori tranſitui objiciens, promtius diſſolvitur & eluitur. Hinc utique maxima laus, nec exigua præſtantiſſimæ utilitatis pars tribuenda eſt illis principiis, quæ aquarum mineralium conſortium ſubierunt, ſalino-activis & ſpirituoſis; cavendo tantum, ne plus iis adſcribatur, quam re ipſa præſtant ac demonſtrari poteſt.

§. VIII.

Ex eadem falſa & erronea, quam de effectu aquarum mineralium nonnulli tuentur, opinione, alius, non minoris momenti error, traxit ortum. Sunt enim quamplurimi, etiam ex Medicorum ordine, qui, de harum aquarum ſalubritate judicium laturi, eam nulla re melius, quam ex uberiori ingredientium mole, poſt evaporationem relicta, explorari & monſtrari poſſe, autumant: nulla ratione habita, quod ignis neque hic fidus corporum ſit analyſta. Hujus quippe auxilio, tantummodo eruuntur & in apricum ponuntur fixiora, minime vero ſubtiliora: in quibus tamen haud exiguum ſalubritatis poſitum eſt momentum. Terreſtris enim, tophacea & calcaria materia, qua multæ ſunt onuſtæ, impedit magis aquarum mineralium laudabiles effectus, quam promovet, inprimis calore & ſpirituoſo principio jam fugato. Hinc etiam ejuſmodi aquæ frigefactæ & per aliquod temporis ſpatium aëri expoſitæ, in corpore noſtro, ſi aſſumuntur, multas procreant moleſtias, neque ut aliæ, nativum genium adhuc perfecte obtinentes, tam promte excernuntur. Qua de re nihil eſt, quod clarius perhibere poſſit teſtimonium, quam ambo notiſſimi fontes in Carolinis ſcaturientes. Ibi enim communis ille & calidiſſimus, qui furioſus dicitur, Germ. *der Prudel*, ſalit, qui facta leni evaporatione, ex libris duabus aquæ, pulveris alcalini circiter drachmam largitur. Jam ſi aquæ huic tempus, quo refrigeſcat, concedas; ſolidæ materiæ nihil quidem decedit: attamen experientia docet, ejuſmodi aquam frigefactam & ſpirituoſo ſuo principio cum calore naturali orbatam, non ſine gravi incommodo aſſumi. Eſt vero ibidem alius fons, Molendinus dictus, Germ. *das Mühl-Bad*, antea quidem, ob temperatum teporem & parciorem calcariæ materiæ apparatum, neglectui datus, à me autem ante XXIV. annos variis tentaminibus exploratus, & perſpecta ejus ſaluberrima indole, Medicis non modo, ſed & illuſtribus perſonis, quoties has thermas frequentavi, ad uſum ſummo & majori cum fructu commendatus. De quo tamen inferius, ubi de Carolinis thermis ſpecialius ſingula exponemus, uberior dicendi erit occaſio.

§. IX.

Quo graviores itaque & magis decumani multorum Medicorum de mineralium aquarum elementis & facultatibus ſunt errores: eo minus certe mirandum eſt, quod ex erroneis his theoreticis opinionibus, mendoſæ non ſolum, ſed etiam maxime periculoſæ, in praxin de fontium ſalubrium uſu, pullularint ſententiæ, quas ut jam etiam breviter ſtringamus, inſtituti noſtri ratio poſtulat. Scilicet multi ſunt, qui levi tantum auditiuncula de ſalutaribus aquis reſperſi, nunquam vero eaſdem frequentarunt & coram utiliſſima earum effecta ſpectarunt, ſed ſexcenta & noxia multa iis ineſſe elementa inſipide confinxerunt, non verentur earum uſum pro auxilio vehementi atque draſtico & ancipiti, vulgo *Pferde-Curen*, judicare & audacter proclamare; quodque nonniſi in corporibus robuſtis & quadratis inveniat locum: minime vero in iis, quibus natura ſenſibilius texturæque tenerioris obtigit corpus. At vero vulgari huic & quaſi civitati adſcripto commento, quantum non ratio ſolum, ſed & experientia repugnet, declarabunt ſequentia. Quis enim eſt tam perfrictæ frontis, qui aquam puram remedium æſtimare velit vehemens? quum eadem nihil aut fingi aut excogitari poſſit innocentius. Quid eſt porro in arte medica, quo ſecurius uti poſſimus, ſalibus, in primis vero neutris, alcalinis? Quid magis violentiæ expers & à robore defectis proficuum, quam ſubtilis calciformis & martialis terra, aquæ puriſſimæ & leviſſimæ hoſpitio excepta, aut ſali amico nupta? Quid denique, quod corpori noſtro majus robur inſpirare poſſit, quam ſubtile fluidum, inſipidum & ſpirituoſum? Quorum ſingulorum nomina, minime draſticorum eorumque, quæ corpori noſtro inimica ſunt, generi accenſeri

poſſunt; & à quibus tum fluidorum, tum ſolidorum motus, aut turbari, aut intercipi poſſint. Nihilo minus tamen hæc ſunt activa iſta principia, vigore & lenitate mixtiſſima, à quibus medicinales aquæ omnem ſuam facultatem trahunt. Hinc etiam eſt, quod minerales aquæ, quicquid agant, tranquille, placide & ſine ullis moleſtiis perficiant. Sic moventur ſedes, ſic proritantur vomitus, ſic provocatur urina. Nulla enim inde ſentitur virium deſtructio, nec ulla appetitus dejectio, licet ſtomachus ſubvertatur & ſingulis diebus plus quam vicies deponatur alvus; quin potius jam antea languidus & emortuus, revocatur. Urinoſus latex copioſe, ſed ſine acrimoniæ ſenſu, placide ſtillat. Et cutis meatus ſeſe pandunt ſudorque liberaliter prorumpit, ſine ulla moleſtia viriumque languore. Quid? quod magis mirandum, vidimus perſonas utriuſque ſexus conſtitutionis tenerrimæ, quæ gravioribus morbis, ſebribus, hæmorrhagiis aliiſque malis, quin immo ſœminas, quæ puerperio nuper erant defunctæ, cum pallido faciei colore viriumque maxima infirmitate thermarum Carolinarum potum intrepide ſuſcipientes, ne minimum quidem inde tuliſſe detrimenti. Seceſſerunt per ſingula excretoria aquæ quam optime, nec leve fuit ſolamen & virium incrementum, quod inde reportarunt. Hinc jam olim, pueros ac prægnantes his aquis tuto uti poſſe, luculenter probavit Hen. ab HEER *in Spadacr. p.* 143. *ſeq.* Hæc enim divina & plane ſingularis ſalubrium aquarum virtus eſt, ut in tenerioribus & ſenſibilioribus ſubjectis, longe facilioris ſint operationis, quam in robuſtioribus: quu eadem, non tantam aquarum copiam ingerere teneantur, ſed à portione mediocri ad votum commoveantur & expurgentur. Illud tamen diſſimulandum non eſt, liberaliorem aquarum, ſaporis non admodum ſuavis, hauſtum, qui interdum ad decem aſcendit libras, ſingulis diebus, intra aliquot horarum ſpatium infundendum, quandam moleſtiam ac tædium gignere iis, qui huic potui nondum fuerunt aſſueti: ex quo tamen neutiquam conficitur, uberiorem ejuſmodi potationem eſſe dicendam *eine Pferde-Cur*, quum à copia hauriendæ aquæ, ad violentiam operationis, argumentatio ducatur longe injuſtiſſima.

§. X.

Quamvis autem minerales aquæ, ſi earum indolem & vires ſpectemus, remedium ſint quam maxime innocens omniſque violentiæ expers, & ejuſmodi ſcomma ſummopere inſulſum: multoties tamen contingit, ut ipſorum medentium, qui earum operationem conſiliis ſuis dirigere & pro circumſtantiarum ratione diſpenſare nituntur, culpa, cura iiſdem inſtituta fiat, *eine Pferde-Cur.* Perverſus enim & undique à Medicis receptus mos eſt, uſui harum aquarum, vel in ipſo die, quo cura incipitur, vel diem ante, præmittere purgans quoddam draſticum: quo corpus, ut veſana eorum fert opinio, ad earum potationem & operationem reddatur aptius. Certe ſi abſonum hoc molimen accuratius ponderamus, detrimentum inde corporibus infligitur, vix ullis auxiliis reparabile. Purgantium quippe fortiorum, ut ſunt ea, quæ ex colocynthide, reſina gialappæ, ſcammonio, elaterio, gummi guttæ, helleboris, aliiſque conficiuntur, ea vis ac natura eſt, ut virulento ſuo & cauſtico, quo conſtant & agunt elemento, ventriculi & inteſtinorum robur, eorumque motum periſtalticum, ob immediatum ſcilicet quem cum his habent contactum, plane pervertere & deſtruere poſſint. Quod quam intempeſtive hic fiat, inde patet, quia nihil eſt, quod magis ad optatum harum aquarum effectum requiritur, quam harum partium integer adhuc incorruptuſque motus ac tonus. Longe vero periculoſior & funeſtior validiſſimorum ejuſmodi pharmacorum uſus iis eſt, qui acidularum & fontium frigidorum potum adornarunt. In his enim hæc omnia mala, ob frigus, augentur potius, quam imminuuntur; quum contra thermarum aquæ, ob calorem, noxam hanc & labem quodammodo diluere, conſtrictiones ſolvere, & deperditum motum quadantenus inſtaurare poſſint. Maximum autem damnum, à medicamentis his draſticis proveniens, quodque magis in oculos incurrit, illud eſt, quod mox ſequenti die, quo aquæ bibuntur, non tam promte, ut debebant, per omnis generis colatoria tranſeant & excernantur: ob conſtrictionem nimirum, quæ inde in inteſtinorum canali & contiguis partibus relinquitur: eodem prorſus modo, ac quotidianæ experientiæ teſtimonio conſtat, quod in aliis etiam hominibus, medicatis aquis non utentibus, poſt fortiorum purgantium uſum, alvus ſequentibus diebus, ſiccior fiat, magiſque quam antea conſtringatur.

§. XI.

Verum enim vero, quemadmodum abuſus in aliis rebus non tollit uſum legitimum: ſic & hic non omnia omnino damnamus purgantia, modo ea adhibeantur, quibus non tam vehemens, corporique noſtro inimicum ineſt principium. Etenim ſummopere utique neceſſarium eſt, ut antequam mineralium aquarum uſus inſtituatur, prima corporis regio expurgetur, præſertim in iis, quorum inteſtina tenacis & viſcidi humoris ſentina ſcatent, quæ liberum aquarum tranſitum cohibendo, ſalutarem earum operationem non modo remoratur, ſed varia etiam incommoda affert. Aut, ſi exterius tantum iiſdem uti animus ſit, idem ut perficiatur ex uſu eſt, ne in motum acta & magis acri reddita intus deliteſcente corrupta & aliena materia, ſalutaris effectus impediatur, vel plane novi morbi inducantur: id quod inprimis omnes ii cum damno ſuo experiuntur, qui corpus minus præparatum incauti balneo in Carolinis committunt. Hinc ſummo jure horum loco commendanda ſunt ea, quæ primarum viarum colluviem & ſordes clementer abſtergunt, & ſine ulla moleſtia educunt. Ad quod obtinendum, nihil erit efficacius, quam inſuſum mannæ, cum cremore tartari, aut rhabarbaro paratum: vel pro circumſtantiarum ratione, ſemunciam vel drachmas ſex ſalis Anglicani, Egrani aut Sedlicenſis in menſura dimidia aquæ, quam potare conſtitutum eſt, primo die aſſumere, vel etiam quod mirifice prodeſt, Sedlicenſis aquæ ſedecim circiter uncias bibere. Quod ſi vero fæces induratæ inteſtinis inhærent, tunc optimo quoque cum ſucceſſu his ſuperaddi poſſunt clyſteres demulcentes: è quibus præ omnibus nobis arrident ii, qui parantur ex floribus vel radicibus emollientibus, decocto avenaceo, vel lacte & oleoſis, adjecto ſale. Cæterum moneo, in iis, quorum prima regio non humorum ſcatet inſigniori colluvie, ſufficere primo hauſtui aquarum mineralium drachmas tres ſalis cujuſdam ſtimulantis ſuperius laudati admiſcere, quo aquarum tranſitus mirum quantum facilitatur. In cujus rei veritatem placet apponere verba H. ab HEER *p.* 94. *Spadacr.* quæ ſic habent: *Ii, qui corpore ſat laxo fuerint, ut ſunt qui bis, ter, indies ſecedunt, nullo medicamento prævio, Pouhontii vel Geronſterii aquis, per ſe ſatis alvum jam incitatam promoturis, uti poſſunt.*

§. XII.

Non minori reprehenſione dignus eorum cenſendus error eſt, qui, finita aquarum cura, purgantibus utuntur vehementiſſimis, nullo modo, vel de diverſa corporum natura, vel regimine hic neceſſario, ſolliciti, quo ſine ulla mora reliquiæ aquarum è corpore exturbentur. Illud quidem certum & ſolerti experientia comprobatum eſt, quod aquæ tam copioſe & longius extracto uſu hauſtæ, in variis corporis partibus, in-

primis

primis vero in inteſtinorum plicis, ſtagnare ſoleant, & quod eædem in his diverticulis neutiquam relinquendæ, ſed potius expellendæ ſint: aſt hoc non imprudenter & cum virium jactura, ſed potius blandis perficiendum. Qua de re circumſpecti Medici eſt, ea hunc in finem diſcernere atque ſeligere, quæ huic vel illi corpori, ratione texturæ & roboris, in ſingulis maxime differentis, optime conveniunt. Non quidem hic omnem fortiorum tantiſper medicamentorum uſum rejicimus; ſed ea tantum præponimus, quæ non virulento quodam principio agunt & validam tamen & expeditam operationem exſerunt, cujus generis potiſſimum ſunt mannata, auctiori doſi data cum ſalibus, & amara, ac inter hæc extractum rhabarbari, hellebori nigri rite præparatum, it. extractum aloes, utpote quæ longe facilius à liquoribus inteſtinorum ſoluta, in actum deduci poſſunt, nec ut reſina gialappæ, ſcammonii, gummi guttæ, lateribus inteſtinorum adhærent, eademque laceſſendo, vel acerbiſſimos dolores, vel etiam inflammationes lethales producere ſolent, inprimis ſi ſola, nec cum amaris mixta, offerantur. Si quis vero nihilo ſecius ſingularia hiſce purgantibus fortioribus effici poſſe ſibi perſuadeat & firmius uſui eorum inſiſtat, huic auctor ſuaſorque ſum, ut ea in minori propinet doſi; & ſequenti mane, per ſal Ebshamenſe vel aliud neutrum, ad drachmam unam porrectum, hujus purgantis operationem promoveat. Notum enim eſt, quantopere ejuſmodi ſalia intendant atque augeant horum medicamentorum efficaciam, ita, ut unicum diagrydii vel reſinæ gialappæ granum, cum decem vel quindecim granis ſalis neutrius mixtum, majorem in operando præſtet virtutem, quam ſi gr. ſex de his ſolis fuerint aſſumta; nihilo minus hæc, quam nupta ſic & purgantia & ſalina, faculias exſerunt, tutiſſima eſt & non facile inde ſanitatis periculum timendum. Sed fingamus, occurrere nobis quendam, natora & ventriculo robuſtiori dotatum, in quo magna ſtagnantium reſtet aquarum copia: tunc utique fortius quoddam eligendum erit purgans, idque etiam ſine ulla noxa offerri poterit, modo cum regimine convenienti hoc præſcribatur, id eſt omne frigus à corpore arceatur, calidus in quo degat aſſumens eligatur locus, & tam ante, quam poſt medicamenti operationem, juſcula calida demulcentia, ut ſunt avenacea, interponantur, ne ventriculus, his delinitus quaſi, ab acrimonia arrodente cauſtica, tam facile læſionem accipere poſſit.

§. XIII.

Circa purgantium uſum, adhuc alius occurrit error, à quo multi Medicorum, magni etiam nominis, qui hos fontes frequentant, non ſunt immunes. Videmus enim pleroſque unicam tantum purgantis formulam, in uſum trahere, quam omnibus, ſine ulla diſtinctione, offerunt, quaſi natura ad unius medicamenti regulam corpora aptaſſet omnia. Alii, & quidem maxima pars, pilulas ſecum gerunt ex extracto hellebori, aloes vel diagrydio paratas, quibus alii reſinam gialappæ addunt. Alii vero extractum aloes cum extracto colocynthidis acuere ſolent. His quidem non omnem derogamus uſum: ſed hoc tantum urgemus, quod pro tanta corporum differentia, ratione ſexus, ætatis, temperamenti, & humorum in primis viis latitantium, non commodum ubique inveniant locum. Etenim ii, quibus ventriculi & inteſtinorum tonus eſt deſtructus, & qui immodicis alvi fluxibus ſunt obnoxii, ut in hypochondriacis, gravidis, puerperis accidit, item ubi ex iracundia magna in primis viis colluvies acerrimorum humorum eſt producta, nullo medicamento melius, quam rhabarbarino, expurgantur. In iis, ubi acrimonia humores peccant, quorum corpora arthriticis, rheumaticis & catarrhalibus vexantur paſſionibus, & quandoque in melancholicis & hypochondriacis, mannata adjectis ſalinis, effectus ſunt exoptatiſſimi. Ubi bilis abundat, ad copiam & fervorem ejus infringendum ſimulque evocandum, nihil tamarindinaris erit præſtantius. Quæ omnia vero inverſo ordine adhibita, inverſos quoque & plane ſibi contrarios edere neceſſum eſt effectus. Ut adeo pateat, Veterum ſententiam non ludibrio prorſus habendam eſſe, qua ſingulis humoribus ſingula etiam purgantia opponenda eſſe, ſtatuebant, ſi modo non ultra fines ab experientia, ratione ſuffulta, poſitos, procedamus, de quo vero copioſius hic agere, ab inſtituto noſtro erit alienum.

§. XIV.

Alia potius mihi de purgantium in aquarum mineralium uſu oblatione diſquirenti ſeſe offert quæſtio curioſa, quæ ſæpe Medici & ægrotorum animos his aquis utentium ancipites tenet, atque crucem figit: num ſcilicet ſemper ſit neceſſarium, una potus cura abſoluta, ante, quam balneum ingrediantur, pharmaco ſumto corpus expurgare? Cui ut ſatisfaciam, eorum ſubſcribo opinioni, qui purgantia non ſemper balneo præmittenda eſſe, aſſeverant. Si enim bene & ad votum aquarum ſeceſſio reſpondit earum ingeſtioni, nec in pedibus, aut totius corporis ambitu, aquarum ſtagnantium veſtigium amplius supereſt, & præterea curatio hæc tantum præſervationis cauſa inſtituta eſt, quid eſt, cur tam crebra purgantium aſſumtione ventriculum totumque corpus fatigemus? Nihilo minus tamen, ſi verum fateri licet, ſæpius Medici magis quæſtui ſuo, quam ægrotorum hac in re ſerviunt ſaluti: liberaliter & officioſe obtrudentes purgantia ſua, quo auctis his, ſoſtrum quoque increſcat. Longe vero aliter ſe res habet, quando aquæ eadem menſura, qua hauſtæ ſunt, per excretoria non redduntur, ſed in corpore ſtagnant ac moras nectunt, vel ſi cum corporibus nobis res eſt hypochondriacis, quorum ventriculus magna viſcidorum & acidorum, ob alimentorum digeſtionem depravatam, eſt obſeſſus ſaburra, tunc utique non diſſuadenda, ſed potius etiam atque etiam commendanda ſunt alvum ducentia, niſi ea majoribus exponere velimus periculis corpora. Uti vero jam in ſuperioribus inculcavi, ſic & hic ſumma adhibenda eſt diligentia, ne fortioribus, ſed levioribus naturæque magis amicis illud moliamur; è quibus ſemper ſummo cum fructu eliguntur, potus conveniens aquæ Sedlicenſis, vel infuſum mannatum, aut etiam pilulæ *Ruſi*, Aloëphanginæ, & *Avicennæ*, vel ex harum ordine aliæ.

§. XV.

Excuſſis itaque ac diſcuſſis variis, de inepto & pernicioſo purgantium uſu, opinionibus, ſequitur: ut jam de venæ ſectione, quatenus ad thermarum & acidularum curam proficua eſt, quædam diſſeram. Multi adhuc reperiuntur, qui ERASISTRATI, HELMONTII, aliorumque hujus farinæ hominum ſalivam lingentes, ſumma cum auctoritate, falſis & in ipſorum cerebro tantum enatis rationibus ducti, venæ ſectionem tanquam remedium, quo nihil magis ad vitæ theſaurum & animæ vehiculum exhauriendum ſit commodum, proſcribunt & è foro medico ejiciendam pleno ore pronunciant. De cujus autem ſententiæ valore fuſius hic agere, noſtrum non eſt; ſufficit oſtendiſſe, ſanguinis miſſionem ſæpenumero, ad aquarum potum rite & cum fructu ſuſcipiendum, ſumme eſſe neceſſariam, eandemque nonniſi maximo cum ægrotorum damno omitti poſſe. Non quidem omnibus ſubjectis eam imperare convenit, ſed tantummodo iis, quorum corpora nimia ſanguinis & humorum copia ſunt repleta. Qualia ſunt fœminarum, in quibus menſium fluxus, vel à morbo, vel à graviditate, eſt inter-

interceptus, virorum, in quibus hæmorrhoidalis excretio eſt ſuppreſſa, &c, quorum vaſa in totius corporis ambitu ſanguine turgida prominent, item, qui vinoſo & lauto vivendi generi ſunt addicti, nec non ii, qui faciem rubro & vivido colore perfuſam gerunt, quoſque accurate depingit CELSUS *L. II. cap.* 2. *Si plenior*, ait, *aliquis & ſpecioſior & coloratior factus eſt, ſuſpecta habere ſua bona debet. Quæ quidem nec in eodem habitu ſubſiſtere, neque ultra progredi poſſunt, fere retro, quaſi ruina quadam, revolvuntur.*

§. XVI.

Quo vero hujus remedii utilitas, ad harum aquarum potum, magis eluceſcat, nobiſcum paulo altius conſiderabimus: an fluidorum qui in corpore noſtro jugiter circumaguntur copia, aquarum operationes turbare & impedire poſſit. Ad facilem autem ſalutaris humoris per omnes corporis tubulos tranſitum, requiritur, ne vaſa majori humnrum copia ſint oppleta, quam motus eorum impellere, trudere, ſubigeſe & vincere poteſt. Si enim hæc major eſt, tunc motus fit remiſſior & tantiſper ſuſpenditur, & ſic totius ſanguinis circulus, a quo tamen omnes excretiones dependent, impeditur ac ſufflaminatur. Id quod haud obſcure patet in corporibus plethoricis. In his enim ordinario arteriæ debilius atque languidius micant, quam primum vero ſanguinis copia venæ ſectione imminuitur, tunc preſſo pede ſequitur pulſus, multo quam antea fortior ac robuſtior. Quod ſi itaque, omnibus vaſis jam ſanguine tumefactis & inflatis, tanta accedit aquæ copia, tunc eadem nnn ſolum minus expedite per canales decurrit, ſed ſtagnat & corrumpitur, ſed etiam facile, ob aquarum molem à tergo prementem, excitari poſſunt ſanguinis ad partes nobiliores congeſtiones, ex quibus deinde hæmorrhagiæ, dolores, inflammationes, infarctus viſcerum, aliaque mala facile provenire poſſunt: ut ſic ii, qui ejuſmodi conſtitutum corpus obtinent, neglecto hoc remedio, in præſentiſſima vitæ adducantur pericula. Quando vero hæc ſubjecta, unum vel duoa dies ante aquarum potum, venæ ſectione minuunt ſanguinis abundantiam, neutiquam jam recenſita mala iis timenda ſunt; ſed aquarum uſus exoptatiſſimos potius feret fructus. Id quod ſæpius ii, qui cum prudentia fontium uſui præſunt, obſervarunt. Multi enim ibi inveniuntur, qui à prima aquarum cura peſſime ſeſe habuerunt, aquis non rite per convenientia excretoria exeuntibus, ſed corpus mirum quantum aggravantibus & gravia incommoda inducentibus, ita, ut deſiſtendum eſſe à potu jam crediderint & curam abrumpendam; alio vero Medico in conſilium adhibito, & admiſſa venæ ſectione, non ſolum ab omnibus liberati ſunt his moleſtiis, ſed & altaram incipientes curam, maximam & incredibilem inde perſenſerunt utilitatem. Sic ſæpe miſeri ægrotantes graviſſime luunt Medici imperitiam.

§. XVII.

Circa acidularum & frigidorum fontium mineralium potum, nonnullorum quoque hic proponenda erit opinio: qui ſe nimis ſcrupuloſos in iis ordinandis gerunt, nec eaſdem iis ſuadere audent, qui, ob genus nervoſum nimis debile, frigida ferre nequeunt, & ſic valetudini quam tutandam ſuſceperunt gravius obſunt. Id quidem certum & experientiæ calculo confirmatum eſt, non ſolum ab externo frigore ſæpe periculoſiſſima in corpore noſtro produci mala poſſe, neque etiam eſt, quod dubitemus, quin idem longe certius & magis contingat, ſi ad interiores partes, frigori ferendo nondum aſſuetas, ei conceditur aditus. Sunt enim multæ certe in promtu hiſtoriæ, hoc luculenter comprobantes, ex quibus autem tantum illam quæ in M. N. C. *Dec. I. A. VI. & VII. Obſ.* 211. narratur, proferam, ubi ex totius corporis refrigeratione, viſus privatio omniumque membrorum tremor ſecutus eſt. Et BARTHOLINUS *in Hiſt. Anat. Cent. I. hiſt.* 76. refert de viro, qui ex frigido clyſtere injecto, graviſſimis ortis ſymptomatibus, æterno frigore obrutus, eſſe deſiit. Porro, ſi auctoritatibus hic agere licet, audiamus CELSUM *L. I. cap.* 9. ſic dicentem: *Frigus inimicum eſt ſeni, tenui, vulneri, præcordiis, inteſtinis, veſicæ, auribus, coxis, ſcapulis, naturalibus, oſſibus, dentibus, nervis, vulvæ, cerebro.* At vero ſi quis hanc ob cauſam acidularum uſum penitus rejicere vellet, is certe injurius eſſet in præſtantiſſimum hoc remedium & ſtupiditatem ſuam nimium proderet. Quin potius, ſi quid ex jam recenſitis malis ægrotorum infeſtat corpora, perfrigerata quidem nimis potio ſerio interdicenda, & methodus potandi excogitanda & adminiſtranda, qua accommoda reddatur aqua imbecillis ejuſmodi corporibus. Id quod, ut cum bonis ægrorum rebus perficerem, à longo jam tempore ſolenne mihi fuit, potantibus imperare, ut vaſa aqua acidularum frigida impleta, calidæ altius imponerent, uſque dum calorem corpori & palato aſſumſerint magis convenientem: hac tantummodo cautela addita, ut ſubtili foramine, acu facto, vaſorum obturacula pertunderent, ne contentus ſpiritus ſumme elaſticus, à calore expanſus, nullum exitum inveniens, vaſa diffringeret. At inquis: hoc modo hæ aquæ ſpirituoſo ſuo, de quo tanta prædicaſti, & quæ earum quaſi anima eſt, privantur principio? Ego vero, non intenſam hic intelligo calefactionem, ſed tantum leviorem, quæ ex acidulis, utpote majori præ thermis hujus ſpiritus copia abundantibus, non omne ſubtile auferre poteſt: inprimis quum lagenæ adhuc obturatæ maneant, nec liberior aëri pateat acceſſus, nec per exile foramen tam brevi tempore omnis omnino elabi poſſit is ſpiritus. Notum enim thermas, licet ſint calidiſſimæ, non penitus deſtitutas eſſe hoc volatili principio. Et quid opus eſt verbis, ubi rerum adſunt teſtimonia.

§. XVIII.

His vero veluti in conſpectum quendam, quatenus ſcire tam Medico, quam iis, qui potum aquarum ſubire volunt, neceſſarium eſt, adductis, nunc deſcendendum ad ipſos morbos, in quibus curandis mineralibus aquis ſuperius nihil eſt. Ex his autem tantum perſequar ejuſmodi morborum genera, quibus maxima Medicorum pars plus obeſſe, quam prodeſſe aquas has medicatas, docet, paucis, tam ratione quam experientia ſubnixis, oſtenſurus, quam longe hic à veritatis aberretur tramite. Inter notiſſimos autem morbos, à quibus minerales aquæ alienæ cenſentur, primo loco expendemus nimium menſium & hæmorrhoidum fluxum. Medici, quibus vera harum excretionum cauſa nondum eſt cognita atque perſpecta, quique falſæ adhuc, de variis metallicis, vitriolaceis & ſtipticis harum aquarum ingredientibus, opinioni inhærent; experientia quoque edocti, nihil eſſe, quod majora in his morbis excitare poſſit damna, quam adſtringentium uſum, interdum quoque thermarum vel acidularum potum: his ſingulis collectis, non tantum hic nihil juvare, ſed potius magis nocere, aquarum medicatarum uſum, interponunt judicium. Quum vero nobis ex divino illo circuli ſanguinis invento, longe alia, de vera cauſa harum ſanguinearum evacuationum, ſi exceſſu delinquant, illuxerit ſententia, nec inanis amplius de ingredientibus ſtipticis nos terreat timor: eorum ſententiam jure meritoque, ut vanam repudiamus. Si enim paulo accuratius in cauſam hæmorrhagiarum enormium inquirimus, nihil eam eſſe aliud invenimus, quam liberioris progreſſus ſanguinis in partibus quibuſdam turbationem & impeditionem. Hoc autem non rite procedente, viſcerum infar-

infarctus generantur atque obſtructiones, per quæ quum ſanguis non, ut antea, tam promte tranſire poſſit, & à tergo ſemper major appellatur copia, tunc in alia ut irrumpat loca neceſſe eſt: quæ ſcilicet vel jam hiſce excretionibus ſunt aſſueta, vel ubi leviſſima ſentitur reſiſtentia, ibique viam ſibi faciunt, & ſic impetuoſius & nimium erumpunt. Quare primaria utique ejus, qui his vitiis feliciter & cum ratione opitulari nititur, erit intentio, ut viſcerum infarctus & obſtructiones reſeret, easque aperiat, circulumque ſanguinis per ea rurſus æquabilem ac liberum reddat: id quod nullo certe præſidio melius & efficacius perfici & præſtari poteſt, quam aquis leni ſalino ſtimulo armatis; quippe quæ, copioſo ſuo liquido humores diluunt, attenuant & ad motum aptos reddunt, ſalinis autem aciebus viſcida diſſolvunt, & canales, ut fortius & crebrius intus contentam molem premant atque protrudant, ſollicitant. Diſertis verbis id de Spadanis teſtatur *Henr. ab* Heer *in Spadaer. cap. IX. pag.* 83. *inter cætera*, inquiens, *menſibus movendis hæ aquæ inprimis idoneæ ſunt, quod millies experientia comprobavit. Et tamen nimium eorum fluxum, quovis alio medicamento felicius ſiſtunt.* Quo vero eo certius & majori cum fructu ſaluberrimus hic mineralium aquarum effectus impetretur, probe & accurate erit circumſpiciendum: ne corporibus, hiſce malis conflictantibus, major & intemperantior aquarum potus permittatur, ſed potius acidulæ & thermæ temperatiores, nec nimis calidæ commendentur. Quantopere enim exquiſita hæc dignotio & circumſpectio neceſſaria ſit, luculento inprimis exemplo ſunt fontes ambo in Carolinis; ſiquidem ex molendini temperati uſu optimus & quam maxime proficuus ſubſequitur effectus, communis vero æſtuoſus majus reddit damnum, ut malum majora inde capiat incrementa. Id vero ſerio monendum, ut ſi his in caſibus & ægrotantibus nimiis ſanguinis profluviis detentis, aquarum mineralium potus inſtituitur, ſummopere ante, inter & poſt eundem evitentur purgantia aloëtica & fortiora omnia, quibus major ſanguinis orgaſmus producitur: & potius, eorum loco, in uſum vocentur lenitiva, & quæ ſimul roborantem virtutem habent, ut ſunt amara, rhabarbarina & ſennata.

§. XIX.

Quemadmodum vero harum aquarum virtus, in excretionibus hiſce nimiis, plane eſt eximia: ſic & in harum ſuppreſſione, non minori ſplendent efficacia; de quo nemo amplius dubitat, niſi qui nunquam eaſdem vidit & frequentavit, ſed in earum cognitione rudis inſulſus ignotæ rei exiſtimator eſt. Quum enim harum ſolenniu & criticarum ſanguinearum evacuationum ſuppreſſio & impeditus ſucceſſus, nonniſi vel ab obſtructione, vel ſpaſtica conſtrictione vaſculorum, quorum oſcula alias ſanguinem plorant, proveniant: identidem patet, ad eaſdem revocandas iterumque promovendas, apprime uſui ſalubres aquas, quæ promte ad rubulorum anguſtias provehuntur & non ſolum ibi obhæreſcentes & alveos obſtipantes craſſiores ſubſtantias incidunt, eliquant & elateris ſui anniſu elidunt, ſed etiam humoris largi ope, criſpatas & ſtrictas fibras laxant & ſtricturam tollunt, & ſic ut cruor effundatur viam pandunt. Quod ut eo teſtatius innoteſcat, licebit in confirmationem inſerere hiſtoriam notatu digniſſimam, quam ante aliquot annos contigiſſe novimus, & ex quamplurimis ſeligere placuit. Vir ſcilicet quidam honoratior, annum quinquageſimum circiter agens, temperamenti ſanguineo-cholerici, vitæ aulicæ, vinoſæ & inordinatæ diætæ a multo tempore aſſuetus, incidit in podagram fluxumque hæmorrhoidalem, ſtata tempora tenentem, quorum tamen incommoda leviſſime pertulit, quamdiu venæ ſectioni, juſto tempore inſtitutæ, indulſit. Ante vero aliquot annos, neſcio quis Medicus, ſanguinis miſſionem diſſuadet, ſenectutis ingruentis prætextu uſus, cui quum obtemperaret æger, tempore æſtivo, horrendis colicis, cum duriſſima alvi obſtructione, affligebatur doloribus. Medici ejus ordinarii, veram cauſam hujus doloris ne ſuſpicantes quidem, in podagram retropulſam rejiciebant culpam, & venæ ſectionem plane inutilem & ſuſpectam, unanimi conſenſu, judicabant. Alius vero, rerum cauſas propius ſciſcitatus, ſtatim ut vena in pede pertunderetur, invitis licet ordinariis, & clyſteres emollientes ſubjungerentur, præcipiebat. Quo facto, dolorum vehementia præſentiſſime fracta, ſenſim in meliorem æger redactus eſt ſtatum, donec tandem appetente ordinario tempore, ad thermas Carolinas transferri ſe curaret, ex quarum uſu, tam interno, quam externo, hæmorrhoides cum podagra feliciter cum ſucceſſu redierunt, colici autem dolores penitus remiſerunt.

§. XX.

A ſanguinis excretionibus nimiis, tranſitum faciam ad lymphaticas & ſeroſas, è quibus eæ, quæ corpus noſtrum frequenter moleſtare conſueverunt, in viris ſunt gonorrhœa, & in fœminis fluor albus. De hoc morborum genere multi ſunt & fuerunt in hac ſententia, quod aquæ minerales iis minime conveniant, ſed potius hi fluxus inde augeantur. *Henr.* quidem *ab* Heer jam ſuo tempore ſat evidenter hujus rei falſitatem annotavit in *Spadacr. cap. IX. p.* 80. ſic dicens: *Gonorrhæa venereæ, quicquid alii dubitent, certo auxiliatur: quod & ego cum aliis, tum hoc anno, in duobus Pariſienſibus & alii obſervarunt: paraſtatarum dyſcraſia hinc nata etiam utiliſſima eſt. Tuto itaque qui morbo vel gallico, vel ſuo verius laborant, utantur.* Sed lepida ſane eſt, quam de hac re ibidem ſibi fingit ratio, ita pergens: *ſi enim metalla, ſatentibus omnibus, vim ſpecificam ad hunc morbum debellandum habent: hujus autem aquæ facultas tota ex metallis eſt: cui dubium, quin Adonidis nepotuli, propitiis his aquis uſuri ſint?* Alii, & quidem emunctioris naſi Medici, vanitatem hujus rationis videntes, ſuffragante quoque experientia, quæ docet, quod ab aquarum mineralium uſu hi fluxus plerumque fiant copioſiores, priſtinam deſerentes ſententiam, in contrariam ruebant; ignorantes, poſſe adhuc aliam veritati longe ſimiliorem, de hac re erui rationem, ad quam vero, horum fluxuum veram originem neſcientibus, iis pertingere non licuit. Nimirum quum hæc noſtra ætas nos longe certiores de vera ſede & cauſa fluxus ſeminis in viris & fluoris albi in fœminis inveterati, reddiderit, quod ſcilicet, ille plerumque ex imprudenti curatione benignæ gonorrhœæ originem trahat, dum glandulæ proſtatæ aliæque in quibus ſeminis officina eſt, ſcirrhoſæ & fiſtuloſæ factæ; hic autem ab acri ſub ferventiori & crebriori congreſſu generato, aut per impurum coitum inſinuato humore proveniat, qui poſtea glandulas vaginales ipſaſque lacunas glanduloſas vitiat, ut non ſolum copioſius ſucco ſuo circumjectas partes irrigent, eundemque per inferius genitalium oſtium dimittant, ſed is etiam ſimili labe infectus, fibrillas lancinando arrodendo & exedendo, excoriationes & ulcera efficiat, quorum materia virulentum reddit fluxum: non minus liquido conſtat, ad abſtergendas & contemperandas has ſordes, glandulas induratas reſerandas, a robore dejectas fulciendas & eroſas has cum reliquis partibus conſolidandas utiliſſimum eſſe aquarum mineralium uſum. Hoc quidem certum eſt, quod eo tempore, quo aquæ potantur, hi fluxus incrementum capiant: abſoluto autem potu, certior poſtea & conſtantior ſanatio ac conſolidatio eſt promittenda. His aquis vero ſemper adjungenda ſunt medicamenta balſa-

balſamica, & lignorum decocta temperata, pro potu ordinario præſcribenda: quibus omnibus mirum quantum hæc cura facilitari poteſt.

§. XXI.

Neque vero tantum in harum glandularum vitiis aquarum medicatarum uſus ſummopere eſt laudandus, ſed etiam in univerſo corpore conſtitutis glandulis, vel obſtructis, vel a naturali defectis tono, ob aperientem, diluentem, reſolventem & abſtergentem facultatem, mirifice prodeſt. In cujus rei fidem curioſam aliquam obſervationem ante aliquot annos annotatam, adjungam. Fœmina, præcipuæ in Luſatia familiæ, ætatis, quantum memini, triginta annorum, ante aliquot menſes à Medico quodam poſcit laxantem medicinam, non quod ægram ſe ſentiret, ſed morbum prævertendi gratia. Et ille quidem officioſus, electuarii forma aliquid exhibet, à cujus uſu, non multo poſt, in ptyaliſmum largum ac continuum, per octo fere menſes durantem, incurrit, omnes vires penitus depaſcentem & corporis venuſtatem ac robur deturpantem. Thermas adit Carolinas, hiſque per paucos dies, tam interne, quam externe uſa, debiteque expurgata, non ſolum ſalivæ moleſtum fluxum evaneſcere cum gaudio vidit, ſed priſtinas quoque vires non lento gradu recuperavit. In hac fœmina notabile illud accidit, quod omnibus optatæ curationis jam defuncta partibus, quum balneo nimis calenti diutius inſideret, quam præceptum ipſi eſſet, ſubito ad priſtinum malum relabi videretur. Et relapſa ſine dubio fuiſſet, niſi Medicus cito ſuccurrens, inferiora emunctoria laxando, majus malum antevertiſſet.

§. XXII.

Hunc errorem excipit alius, antecedenti non multum cedens, nec minori reprehenſione dignus: ſcilicet aquarum mineralium potum noxam inferre pulmonibus, eorumque vitia pejora reddere ſolere. Cui ſententiæ nihil aliud quam falſa, de harum aquarum ingredientibus, opinio, & incongrua ac immatura experientia, quam de iis, quorum pulmones jam ulceribus corrupti ac conſumti erant, deſumebant, anſam dedit. Id quod deinde in omnibus pulmonum morbis fieri, ſibi imaginabantur ignati. Pleraque autem pulmonum vitia à glandularum, quibus hoc viſcus eſt refertiſſimum, obſtructione & induratione oriri, ex quibus deinde tuſſis inveterata, phthiſis, reſpiratio difficilis, aſthma aliaque proveniunt, ſolers & accurata cadaverum, his morbis defunctorum, pateſecit inſpectio. In quibus ſingulis morbis unica medentis cura & intentio eo dirigenda, ut tubercula & ſcirrhi hic latitantes & morbum cauſantes, diſſolvantur atque reſerentur. In ſuperioribus autem jam ſatis ſuperque, ut ſpero, oſtendi, nulla re præſentius, quam aquarum potu, id effici poſſe. Ne vero acrimonia ſalina harum aquarum, quæ utique pulmonum ſubſtantiæ ſpongioſæ & ſubtili eſt inimica atque contraria, damnum inferre poſſit, ſummo cum fructu, non ſolum ad ſalſas in aquis deliteſcentes partes infringendas, ſed & totius maſſæ ſanguineæ acrimoniam temperandam atque obducendam, aquæ hæ commiſcentur lacti vel aſinino, quod teſte experientia optimum eſt, vel caprino. Nullum enim, quæ multorum falſa eſt opinio, ab acidulis lacti infertur coagulum, quin potius magis præcavetur. Nec deſunt varia exempla, quibus aquarum ſalubrium in pulmonum vitiis uſum ulterius corroborare poſſem, è quibus tamen illud, quod recentius animo obverſatur, reliquis præfero. Virgo viginti annorum, temperamenti ſanguinei, quæ faciem præ ſe ferebat pallidiuſculam, & tributum lunare parce, & male ad calculum perſolvebat, corripiebatur ante aliquot menſes feroci tuſſi, tempore præſertim matutino & poſt meridiem, cujus vehementia ventriculum ita ſæpe in conſenſum trahebat, ut vomitu pituitæ parum, nec ſine anxia difficultate, rejiceret. Alvus inter hæc dura & ſicca erat. Hæc cum thermarum Carolinarum aquas triduo ad præſcriptum & conſilium bibiſſet, efficacia non obſcura eluxit; quippe tuſſis moleſtia ſopiebatur, ut brevi poſt, abſoluto remedii juſto uſu, ſana & hilaris ad ſuos remearet.

§. XXIII.

Sed quod de pulmonibus jam dixi, idem quoque fatum reliqua viſcera, in imo ventre ſita, ſuſtinuerunt omnia. Quam multi enim è Medicorum reperiuntur numero, quorum ſermones & libri de maximo aquarum mineralium damno viſceribus inflicto, pleni ſunt atque referti, è quibus tantum produco AGRICOLAM, qui in libro de *natura eorum quæ effluunt ex terra L. II. cap.* 2. hæc omnia ſat craſſe explicat, cujus verba, ne L. B. ſtomachum commoveam, tranſcribere dubito. Monendum vero ante omnia, nobis non cum iis hic controverſiam eſſe, qui de viſcerum jam plenaria conſumtione ac labe id intelligunt, vel ubi humorum jam adeſt extravaſatio, ut in thorace & abdomine, à diſruptis vel eroſis vaſibus, vel præſentibus apoſtematibus, quo in loco utique, ne major fiat extravaſatio morſque acceleretur, ab his aquis eſt abſtinendum. De quo ſingulare exemplum tradit *Cl.* BERGERUS *in deſcr. therm. Carol. cap. IX. p.* 252. Minime autem id de omnibus viſcerum dicendum eſt morbis. Maxima quippe morborum, quæ lentis incrementis adoleſcunt & diu affligunt, pars, ab infarctu & obſtructione harum partium, indeque ſanguinis curſu impedito, originem ſumit, ad quos præcavendos vel tollendos, aquis mineralibus convenientius eſt nihil. Hæ enim ſunt, quibus viſcerum robur conſervatur obſtructioneſque reſerantur. Hinc optime antevertunt ſcorbutum, cachexiam curant, aſthma præcavent, abortus & ſterilitatem tollunt, podagram jam præſentem minuunt & imminentem repellunt, hydropem avertunt, & calculorum generationem impediunt. Ex quibus clariſſime intelligitur, quam inanis, inſulſus, immo ſtolidus ſit multorum Medicorum timor, quem de harum aquarum noxa fovent, licet iis non deſint variæ ſimilitudines, ſat ingenioſe fictæ, quibus, ad veritatis ſpeciem obtinendam, opportune uti ſolent, quorum vero meritas laudes ſi audire cupiunt, adeant BAGLIVUM, conſiderate, & ſcite in eos perorantem, in *Prax. L. I. cap.* 6. §. 4. *Populares hæ ſimilitudines magno in pretio à rudioribus habentur Medicis, qui morborum curationes inſtituunt non per leges dogmaticas & ex ipſo naturæ penu eductas, ſed potius ad normam efflictæ alicujus, aut incompletæ ſimilitudinis.*

§. XXIV.

Hactenus ea propoſui, quæ ad internum mineralium aquarum maxime uſum pertinere viſa ſunt: nunc ad ea progrediar, quæ ad externum ſunt referenda, quo & hic varii indicentur errores, à quibus ſæpiſſime ſanorum & ægrotorum ſalus periclitatur. Quam varia enim & quam gravia ea ſint mala, in quæ ab incauto balneorum mineralium uſu, præcipitantur homines, pervulgatæ his in locis ſunt querelæ: nullibi tamen frequentius audiuntur, quam in thermis Carolinis, quæ ſingulari præ aliis thermis hac gaudent virtute, ut non tam, ut aliæ, partes emollire ſoleant, quam potius ob contentam copioſam terreſtrem & conſtringentem materiam, conſtringant, relaxata roborent poroſque occludant, & ſic effectum aliis balneis plane contrarium edant. De quo vero multi Medici minus ſolliciti, nulla habita, vel morborum, vel temperamentorum ratione, dum ſine diſcrimine eas ſuadent, quantum corporibus damnum pro-

procurent, ne verbis quidem perſequi poſſum. Inprimis maximam nocendi facultatem in iis exſerunt, qui ſunt ſenſibilioris naturæ, quorum corpora ſunt impura, qui ſpaſmodicis affectibus, qualis eſt hypochondriacus & colicus, laborant, quorum extrema corporis ſuperficies variis exanthematibus eſt obſeſſa, qui articularibus morbis vexantur, in quibus menſes vel hæmorrhoides fluunt, quibus caput dolet, cor palpitat, qui venereis morbis infeſtantur, & quæ hujus generis alia adhuc ſunt mala. Quæ omnia nervoſe ac erudite WEDELIUS *in Amœn. mat. med. L. I. S. III. cap. XI.* his verbis effert: *thermæ ubi robur addendum eſt articulis, ubi ligamenta & tendines ſuaviter in motum citanda, ubi exſiccandum, habent locum: cavendum tamen & in illis eſt, ne in extremum alterum membrum deducant, dum motum, exſiccando nimis, minorem fænerare poſſunt.* Qua in re ſæpius Medicis aliisque hominibus aqua hæret, mirantes, quod omnibus potus tempore rite & ad votum reſpondentibus, ultimo demum balneo egreſſi, graviſſimis corripiantur morbis, & omnia in pejus ruere videantur. Hujus autem tam inopinatæ mutationis cauſa, ex ſuperioribus facile reddi poteſt. Eo enim tempore, quo ejuſmodi homines potui aquarum adhuc indulgent, tantas in corpore noſtro moleſtias balnea excitare nequeunt, quoniam internus calidarum uſus conſtrictiones aliaque mala, à balneis producta, rurſus reſolvit atque emollit; idque, quod ab externis ad interna eſt repulſum, iterum expellit & è corpore rejicit, id quod vero potu finito amplius fieri nequit.

§. XXV.

Quoniam itaque tam anceps & periculoſus thermarum Carolinarum uſus eſt externus, (de his autem loquor aquis, quæ ex ſonte ſic dicto furioſo ſcaturiunt, aqua enim ex molendino, utpote longe ſubtiliori, multo quoque tutius uti poſſumus) ob copioſam ſcilicet, quam vehunt tophaceam & adſtringentem ſubſtantiam: hinc ægrorum rebus melius conſulunt ii, qui non exactam & pleniorem ejus cognitionem tenent, neque ejus uſum pro circumſtantiarum ratione diſcernere & dirigere norunt, ſi ejuſmodi thermales aquas ad uſum præſcribunt, quibus tam valida & minus tuta vis non ineſt. E quorum numero agmen ducunt thermæ Tœplicenſes, quarum facultas in emolliendo, relaxando ac deobſtruendo externas partes, ſummis merito laudibus eſt extollenda. Quippe accuratiori examine liquido patet, eaſdem vix quippiam calcarii in ſocietatem ſuam admittere, eamque ob cauſam neque cum acidis confligere, neque ab oleo tartari per deliquium turbari ac præcipitari, ſed omnem omnino nobiliſſimam ſuam facultatem ab exquiſita humoris levitate & ſingulari puritate trahere & ſine metu damni exſerere; eaque propter ad tumores duros emolliendos, membra rigida & ſpaſmo comprehenſa refocillanda & ſtrictum ac corrugatum corporis corticem laxandum & reſerandum, uſus ſunt longe exoptatiſſimi. Securiore quoque virtute dotatæ ſunt Emſenſes & Wisbadenſes, quæ identidem non adeo redundanter calcario elemento fœtæ ſunt, ſed aquam puriorem & leviorem vehunt. Quin immo eodem nomine, laudem merentur balnea, ex acidulis Egranis & aquis leniter martiatis confecta, ejuſdemque virtutis alia, quæ ſilentio hic ſunt prætereunda.

§. XXVI.

Porro quoad externum thermarum uſum ſæpe haud levis in eo admittitur error, quod balneum nimis calide & fervide uſurpetur, & ſic graviori noxa ægri afficiantur. Quum enim ab admiſſo exterius fervido calore ſanguis incaleſcat, humores motu inteſtino vehementer agitentur & nimium expandantur: nihil certe aliud contingere poteſt, quam ut cordis palpitatio & anxietas præcordiorum oboriantur, dolor capitis & inquietudo ſuſcitetur, ipſæque corporis vires frangantur ac dejiciantur. Et hoc damnum eo gravius eoque pernicioſius eſt, quo magis corpus balneo calenti immiſſum ſuccis & ſanguine turget & impuris humoribus ſcatet: inde enim exſuperans moles fortius in partes impingitur eaſque vitiat, ſordes autem calore magis ſubtiliſantur & acriores ac pejores fiunt ut non poſſint non gravius corpori nocere. Quare ſemper ita balnei calor circumſpecte eſt inſtruendus, ut tepidus tantum ſit, & jugiter æqualis, eumque in finem, ſi longiori inſeſſu opus, fervida ſubinde aqua affundenda, ne nimium refrigeſcat.

§. XXVII.

Ultimo loco pauca quædam de iis, quæ in diæta bibentium delinquuntur, dicenda reſtant. Quemadmodum enim nulla eſt medicina, quæ debito vivendi regimine neglecto, fructus proferre poſſit felices; ſic & aquarum mineralium uſus exquiſitam hac in re deſiderat curam. Multi autem in his locis inveniuntur, qui hic in alterutram peccant partem, dum alii nimium indulgent, alii nimium prohibent. Sunt quippe multi hac in re tam ſcrupuloſi atque timidi, ut bibentibus omnem omnino acidorum, ſalſorum, aromatum, aliorumque gratiſſimorum uſum ſummo cum rigore interdicant: quum tamen pro cujuſcunque conſuetudine ſe hic gerere Medico maxime neceſſarium ſit. Multi enim deprehenduntur, quorum à longo tempore ventriculus his ita eſt aſſuetus, ut eos cibos, in quibus ejuſmodi condimenta non ſunt, plane vel reſpuat, vel non bene digerat, ex quibus deinde variæ generantur cruditates. Alii, qui accuratiorem ventriculi rationem habere nituntur, multa ſpirituoſa, carminativa & aromatica præcipiunt & ſuadent, à quibus tamen omnibus ſalutare excretionum negotium admodum turbatur: alvum enim inde fieri conſtrictiorem, vulgaris eſt experientiæ. Denique ægrotantes ipſi, ſibi ſæpius magnopere nocent nimia voracitate & animi affectuum intemperantia, dum evocatis è digeſtionis officina ſordibus, appetitu auctiore facto, eidem obtemperant & ventriculum ciborum copia nimis aggravant, ut is ab aquis tantiſper relaxatus, iiſdem ſubigendis impar ſit & cruditates excludantur, & ipſæ copioſius hauſtæ aquæ, longius in ejus cavo remorentur variisque inducendis incommodis velificentur. Animi autem impetuoſarum commotionum quam pernicialis in corpus noſtrum ſit effectus, ſanus quilibet novit & experitur, eo majorem itaque noxam corpori ægro & aquarum potu in motum jam actis humoribus ac ſordibus, induci ab iiſdem neceſſum eſt. Siquidem experientia teſte, inde apoplexiæ, epilepſiæ, paralytici affectus aliaque id genus graviſſima mala oboriuntur. Sed hæc de iis, quæ circa acidularum & thermarum uſum & abuſum tenenda ſunt, ſufficiant, quibus coronidem impono ſaluberrimo SAVANAROLÆ præcepto: *Medicus bonus & prudens, oculos mentis diligenter apponere debet, antequam infirmis de tranſitu ad fontes & balnea conſulat.*

DISQUISITIO PHYSICO-MEDICA.

DE

THERMIS CAROLINIS

EARUM CALORIS CAUSA, ELEMENTIS, VIRIBUS, UTILITATE ET USU.

PROOEMIUM.

POſteaquam hactenus in eo fui, ut exploſis ſterilibus Veterum opinionibus & lepidis commentis, ea, quæ in genere de elementis, viribus & uſu mineralium aquarum ſcitu & cognitu neceſſaria erant atque utilia, traderem, & hæc jam ſufficienter non minus, quam ſolide, expoſuiſſe mihi videor: conſtitutum nunc eſt, ad ſpecialiora deſcendere, & quorundam medicatorum fontium ſcrutinium ſigillatim inire. Quemadmodum vero omnes omnino fontes, indole & genio ſuo ſalutares, ad duplex potiſſimum genus reduci poſſunt, ut ſint vel calidi, vel frigidi: ita antiquioris uſus & in majori honore & admiratione nunquam non fuerunt ii, qui inſito & nativo calore ſingularem ſuam indolem apertius prodiderunt & tantum non in ſenſus ingeſſerunt. Sane fabuloſa & lumine divino nondum colluſtrata antiquitas eo perducta eſt, ut thermalibus aquis non ſolum divini quid ineſſe aſſeruerit & fontes eas fundentes ſacros appellaverit, ſed etiam, ut ipſos Deos in earum confiniis conſediſſe & domicilium conſtituiſſe crediderit, eamque ob cauſam his in locis ſuperſtitioſum cultum religioſe & frequentiſſime exercuerit. Labentibus quidem temporibus, quod veſanæ erat ſuperſtitionis evanuit, & beatior lux animis affulſit; dignitas tamen & celebritas thermarum duravit & cum uſu ad noſtra uſque tempora propagata eſt, quibus ad penitiorem earundem cognitionem inſignis facta eſt acceſſio. Etenim à multo quidem ac longo tempore magni ingenii viri, omnibus conati ſunt viribus, ut admiranda illa circa thermales aquas obvia eruerent & intimius pernoſcerent; ſed quam inauſpicatus & ſterilis eorum fuerit indagini inſumptus labor, ſatis conſtat & paſſim à me eſt monitum. Quin, profecto neminem adhuc novi, qui genuinam rationem reddere potuerit perennis, quo perfuſæ ſunt thermæ, caloris; vel qui ad veritatem accommodate expoſuerit, unde ex minerali regno proventus iſte fiat ſalis alcalici, quo plurimæ earum fœtæ ſunt. Hoc ſane adhuc intelligenter traditum eſt, quomodo thermales aquæ, licet fortiter & efficaciter, ſine virium tamen ſingulari dejectione, ſedes cieant, nec non ſudorem, urinam, vomitum provocent & ſæpe contrarios etiam effectus edant. Quæ omnia licet difficillima ſint expoſitu, non tamen deſiſtendum nec deſperandum eſt, quum noſtræ ætati ea obtigerit felicitas, ut philoſophiæ experimentalis variorumque tentaminum præſtantiſſimorum ope, abſcondita antea & miranda in rebus naturalibus plurima detegere & in aprieum ponere poſſit. Sicuti autem calidi foterii fontes non unius ejuſdemque indolis atque præſtantiæ ſunt, ſed haud levis inter eaſdem intercedit differentia, tam ratione caloris, quo alios fervidiſſimos, alios tepidos eſſe conſtat, quam elementorum ipſiuſque facultatis, ut alii alios virtute antecellant: ita certe in Germania noſtra nullus ex illorum cenſu eſt, qui tantam nactus ſit celebritatem, tam frequenter inviſetur ac tam eximia & conſpicua agendi potentia inſtructus ſit, quam Carolinus ille in Bohemia. Hunc ego ipſe ſæpius & plus quam vicies frequentavi, & accurate omnia quæ vidi, audivi & obſervavi, notavi; inſtituendo varia cum ejus aqua experimenta, percontando ex Medicis ejus loci aliiſque effecta, & propria multiplici experientia in diverſis corporibus ac morbis operationem & virtutem ſpectando & animadvertendo. Quare dignæ omnino mihi viſæ fuerunt celebratiſſimæ hæ thermæ, quas examini ſubjicerem & perveſtigatius paulo explanarem, additurus, quæ ab aliis omiſſa ſunt; emendaturus, quæ perperam expoſita, & proprias meditationes & obſervationes collaturus: ita quidem, ut omni præjudicio damnato, nullam ullius auctoritatem vel metuerem vel reſpicerem, ſed liberrimo animo & debita modeſtia, quæ rationi ſolidæ & experientiæ non fallaci reſponderent, ediſſererem.

CAPUT I.

De cauſa caloris in thermis & ſpeciatim Carolinis.

§. I.

INter plura ſtupenda & ſingularia, quæ in thermarum ſcrutinio obvia ſunt, nihil certe magis magnorum virorum torſit & fatigavit ingenia, quam calor ille actualis perennis, quem teſte ſenſu in quibuſdam è terræ viſceribus ſalientibus ſcatebris deprehendimus. Nullibi ferme majus opinionum divortium & major Medicorum & Phyſicorum diſſenſio occurrit, quam in enodando hoc argumento atque phænomeno. Nolo tamen hoc loco omnes enumerare & excutere ſententias, ſed breviter tantum quaſdam magis receptas ſtringere. Plurimi, præſertim Veterum, nunquam evaneſcentem hunc aquarum ſervnrem ex barathro Platonico & centro terræ cogere ſatagunt, autumantes, in hoc perpetuum ignem foveri & per rimas telluris apertaſque vias diſpergi. At vero tale quid phantaſiæ ludibrium ſapit, omniſque ſolidi ratiocinii vel conceptus expers eſt. Alii Solis operationi calorem thermalium aquarum tribuerunt: quum tamen Solis radii in terræ intima non penetrent, & thermæ eundem fervorem ſemper retineant; licet Sol noctu ab hæmiſphæriis receſſerit, & hiemali tempore debile micet & terra gelu conſtricta rigeat. Neque etiam ratio reddi poterit, ſi Soli calor eſſet adſcribendus: cur non & alii fontes, ejus radiis ſimiliter patentes, ferverent?

§. II.

Quidam, in Chymicorum ſcholis verſati, ab effervescentia acidi & alcali, nec non calcis vivæ cum aqua congreſſu, mirabilis hujus phænomeni originem & cauſam arceſſere annifi ſunt. Verum, ut alia taceam, ſi calor iſte ex acidi & alcali conflictu & connubio exſurgeret, neceſſarium utique eſſet, ut ſal neutrum, quod ſemper ex horum commixtione conflatur, in thermis obvium eſſet, quod tamen non contingit. Et utut calcarii montes in tellure exiſtant, neutiquam tamen eorum materia, niſi prius igne fuerit perufta, aquæ ullum concedit & inſinuat calorem. Viva autem calx

calx rariſſime in terræ cryptis viſa & ex iis effoſſa eſt. Meliorem ſententiam imbibiſſe perſuaſum habent ii, qui ſub ipſa univerſi productione, aquis his inditum & inſitum eſſe calorem putant: ſed hi à veritate omnium maxime remotiſſimi mihi eſſe videntur. Si enim innatus eſt hic fervor, cur tam cito diſpereat & ab aqua recedat non video? ut potius exinde prona admodum conſequentia conficiatur, eundem à communicatione & acceſſu igneæ ſubſtantiæ dependere, eodem modo, ac in illis aquis, quæ igne admoto calorem concipiunt, eodemque remoto, perfrigerantur.

§. III.

Proinde non eſt quod dubitemus, quin aquæ frigidæ calorem in terræ quæ perreptant viſceribus contrahant, non vero terra ipſa ex aquarum fervore calida reddatur: quum ſicuti extra terram ignis ope aqua calore imbuitur & caleſit, eodem prorſus modo etiam in telluris receſſibus reconditus occultus ignis præterlabentem humorem tepidum aut candentem efficiat. Quod vero ejuſmodi ignis non precario aſſeratur, ſed certo in mæandris terræ deliteſcat, tot ignivomi in diverſis regionibus montes, motus immanes & tonitrua ſubterranea, horrenda flammarum fulgura & ſaxorum ac montium incendia clariſſime teſtantur. Diſpiciendum itaque eſt, qua ratione ignis in terræ viſceribus generetur & quo pabulo tam diu & jugiter foveatur ac ſuſtentetur.

§. IV.

Ut autem perobſcura hæc & explanatu difficillima res clariſſime exponatur: neceſſarium eſt, ut ex mechanico-phyſicis & chymicis repetamus, qua ratione origo ignis & flammæ productio contingat. Dicimus itaque: materiam & matricem, ſive pabulum igni ſubminiſtrari corporibus pinguibus & ſulphureis. Hæc non tantum originem dant flammæ, ſed & mox ac celeriter abripiuntur in igneum motum. Sulphura verò in ignem convertuntur, per motum celerrimum concitatiſſimum inteſtinum: ut adeo ignis nonniſi motus inteſtini velociſſimi ſit ſpecies, unionem & mixtionem corporis deſtruens ac diruens. Quare, qui ex frigidis corporibus ignem & flammam producere nititur; neceſſe habet, ut aſſumat materias ſulphureas eaſdemque motu vehementiſſimo attritivo & colliſione in celerrimam igneam commotionem cogat & redigat.

§. V.

Nobili exemplo eſt ferrum, metallum valde ſulphureum, eamque ob cauſam præ omnibus aliis metallorum generibus ad calorem ſuſcipiendum aptum; unde dum in fuſione ſtat, innumeras ſtricturas rejicit, ejuſque limatura candelæ flammæ inſperſa & inſufflata, illico lucidas ſcintillulas diſpergit. Hoc ſulphur martis, colliſione in acceleratum motum abreptum manifeſtum ignem producit: hinc enim eſt, quod baculus ferreus, ſola celeri & iterata cum malleo percuſſione, plane igneus & candens reddatur, ut urat & ſulphur accendat. Eandem caloris & ignis geneſin luculenter adſtruit curioſum experimentum, quo lucidiſſima flamma in momento producitur, dum ſpiritus concentratiſſimus fumans debita encheireſi oleo caryophyllorum confunditur, & oleum hoc, ſulphure denſo copioſo turgidum, ſpiritus hujus admixtione, in agitatiſſimum inteſtinum motum, qui ignis eſt, cietur.

§. VI.

Quando igitur in quæſtionem venit: quænam prima ignis in ſubterraneis cryptis ſit origo & quonam pabulo foveatur & ſuſtentetur? ita ſentiendum eſſe reor: quod hæc nulla alia ratione perficiantur, quam quod recondita in terræ receſſibus ſulphurea corpora, mutua inter ſe actione in vehementiſſimum motum agitata, primum excludant ignem, qui deinde facile per appoſitas ſulphureas, bituminoſas maxime & facile inflammabiles materias, multiplicetur & latius propagetur. Proinde circumſpiciendum eſt, quænam ſubſtantiæ in terræ promtuario abſconditæ, ad ignem ſuſcipiendum aptæ, reperiantur. Hæc vero, ſecundum noſtram ſententiam, potiſſimum ſunt mineræ ferreæ nec non ſulphureæ. Ferreis enim mineris magnos terrarum tractus refertos eſſe notiſſimum, itemque certiſſimum eſt, profundiſſimas cryptas totas repletas eſſe ſulphureis & vitriolaceis mineris, cujus rei præclaro documento eſt ſulphuris & vitrioli effoſſio, jam per mille fere annos Goslariæ, in monte, quem vocant *den Rammelsberg*, adornata ac celebrata.

§. VII.

Quin immo loca nonnulla Italiæ abundantiſſime ſulphure ſcatent, & hæc inſignis ejus copia, potiſſima cauſa eſt montium incendiorum, terræ motuum, hac in regione frequentiſſimorum. Probe hinc annotavit *Illuſtr.* TSCHIRNHAUSEN, *de medic. ment. pag.* 112. quod quatuor maxime annotaverit circa montes ardentes, Veſuvium & Ætnam, hunc Siciliæ & illum Campaniæ notiſſimum montem, nempe primo ſulphur commune inflammabile, ſecundo terram poroſam, tertio aërem & quarto mare. Sulphur enim ibi accenſum non modo horrenda illa incendia conflat, ſed etiam terram intenſius calefaciendo, aquas perlabentes calidas reddit.

§. VIII.

Et hæc etiam ratio ſubeſt, quare in Italia, ubi ſulphur in ſubterraneis tractibus ardet, thermales aquæ copioſe & affluenter ſaliant: id quod diſertis verbis teſtatur *Laurentius* GRYLLUS in *orat. de peregrinat. ſtudii medicinal. ergo ſuſcepta pag.* 5. ita ſcribens: *in agro Senenſi ſupra XV. ſcaturigines habentur.* IDEM *ibid.* hæc memorat: *poſtea Puteolis vidi ſulphuris vivi, quod in multis officinis deſideratur, integros montes; quos olim Phlegræos appellarunt. Vidi & varias thermarum mixturas prope Bajas, & in ſinu Bajano, prope lacum Avernum, vapores è terra prodeuntes, qui vim thermarum propemodum ſuperant.* Invenitur quoque ſulphur ejuſmodi in quibuſdam Germaniæ thermis, inprimis Aquiſgranenſibus, de quibus jam ſuperius meminimus: quod non ſolum argentum fuſco colore obducant, ſed etiam puriſſimum ſulphur in balneo ſic dicto Cæſareo in ſublime eructent & florum inſtar apponant.

§. IX.

Adſtruximus itaque & ſufficienter confirmavimus: ſulphur eſſe materiam uti omnis ignis, ita etiam ejus, qui in ſubterraneis mæandris gliſcet; ſed qua ratione hoc ſponte accendatur & ignem concipiat, hoc nondum eſt expoſitum. Noſtra autem ita fert ſententia: id fieri mutuo corporum ſulphureorum congreſſu inteſtinaque inter ſe vehementiſſima commotione. Et ut paucis mentem exponamus, id contingere exiſtimamus: quando ſulphur ſolutum agit in terras & mineras martiales, vel terram bituminoſam. Concipimus ſcilicet rem ſequenti ratione. Quando in terræ viſceribus ſulphur cum bitumine, ſive ligno foſſili, ſale acido referto, nec non marcaſitis martialibus ſulphureo-vitriolicis, eſt commixtum & in magnos cumulos acervatim congeſtum, & aqua ad hæc mineralia accedit, tum acidum vitrioli, quod in ſulphure deliteſcit, liquatur, & actione ſua in terram illam bituminoſam & ſulphureas martiales mineras, non modo intenſiſſimum calorem ſuſcitat, ſed etiam, ſi terra poroſa eſt & aëri aditus ſufficienter patet, luculentam excludit flammam.

§. X.

Evidentior res fiet ſequenti experimento chymico. Quando una ſulphuris vivi in pulverem redacti libra, cum tantumdem tenuioris martialis ſcobis exacte permiſcetur, & his vitro inditis, aquæ tantum aſpergitur, ut mixtura humida inſtar pultis fiat, maſſa hæc, elapſis duodecim horis, in ſpumam attollitur & internus calidiſſimus exoritur conflictus, ut ob calorem vitrum diffringatur, colore antea flavo, in nigrum degenerante, ipſoque magmate per calorem admodum compacto reddito. Hoc è vitro exemtum & in minora fruſta comminutum, in acervum collectum aërique libero expoſitum, exiguo temporis ſpatio, non modo vehementius quam antea incaleſcit, ſed & manifeſtam flammam cum fumo ſulphureo eructat & vibrat.

§. XI.

Plura adhuc in promtu habemus momenta, quæ natales ignis ſubterranei dilucide oſtendunt. Videlicet non eſt ignotum, ſed vulgari experimento conſtat, quod marcaſitæ & glebæ ſulphureæ, è quibus vitriolum conficitur, aëri humido & pluvioſo ſubjectæ & commiſſæ, brevi tempore intenſum æſtum concipiant. Idem fit, quando remanentis, poſt ſublimationem ſulphuris ex marcaſitis ſulphureis, capitis mortui nigri fragmenta, in cumulum aggeruntur & auræ nimboſæ patent; quippe, hoc facto, fervorem contrahunt tantum, ut manus ſine adustionis periculo proximius admoveri nequeat: id quod oculis & manibus perſpicue patet in pago Bohemiæ, milliari à Carolinis ſejuncto, dicto *Alt-Sattel*, ubi alumen, ſulphur & vitriolum copioſe & affluenter coquuntur.

§. XII.

Ulterius ſubterranei æſtus ortum & genuinam cauſam apertius teſtatur, commemorabile illud phænomenon, quod iis in locis, ubi aluminis coctio viget, uti Diebæ in Miſnia & Commodaæ in Bohemia, quotidianæ obſervationis eſt. Nimirum novimus, aluminis præparationem ita adornari, ut primum eruantur è terræ cryptis carbones foſſiles, ſive terra nigra bituminoſa inflammabilis, in qua ſal ſulphureum acidum aluminoſum deliteſcit. Hæc terra deinceps in acervum congeritur, & delapſis pluviis inſperſa ac madefacta, non modo vehementius inſerveſcit, ſed etiam fumum, immo quandoque apertam flammam emittit, nullam aliam ob cauſam, quam quod acidum aluminis ſulphureum, aqua liquatum, aggreditur terram ſulphuream bituminoſam, & facta hinc mutua partium inter ſe actione & reactione, ſulphur incaleſcat, vel accedente aëris motu, plane in ignem convertatur. Quin immo, curioſum non minus quam apprime huc faciens experimentum eſt, quo ex aluminis uſti, cum materia quadam inflammabili ſulphurea connubio, maſſa conficitur, quæ è veſtigio in liberum aërem protracta, poſt calorem ſponte ignem concipit & ardet.

§. XIII.

Enumeratis & ſuppoſitis hiſce luculentis tentaminibus & obſervatis, ignis originem adſtruentibus; non erit difficile, generationem & veras cauſas eruere ignis & caloris ſubterranei, qui fervoris in thermalibus aquis, terræ motuum & montium ignivomorum cauſa ac fons eſt. Scilicet, quando ſulphur, per mutuam actionem mineralium variorum bituminoſorum, ferreorum & vitriolico-ſulphureorum, vehementiſſimo interno motu agitatur, & aër in terræ cavernis concluſus, inſufflando calorem adauget, ac inteſtinam colliſionem & motionem magis excitat: luculentus exardere poteſt ignis, qui in cryptis ſubterraneis latius ſerpens, terrarum tractus ſæpe concutit, horrenda fulgura & tonitrua ſubterranea ciet ac nonnunquam ingentes terræ ſaxorumque obviorum moles in ſublime agit ac longe protrudit. Sunt autem hæc phænomena potiſſimum ſolennia & obvia iis in locis, quæ mare alluit, & in quibus marina aqua cœco lapſu in ſubterraneos meatus irruens, aërem intus contentum in arctius ſpatium cogit, & ſic ventum excludit; eodem modo ac notum eſt, quod aquæ lapſu ventum per canales excitare poſſint, qui multis in locis follium vices ſuſtinent. Contra vero ubi validior auræ afflatus deeſt, & loca longius ab oceano remota ſunt, uti fit in Germaniæ interioribus, æſtus quidem exoritur maximus, ſed ignis quaſi concluſus tantum gliſcet, neque in manifeſtam flammam erumpit: nihilo minus calidiſſimas exhalationes longe lateque diſpergit, qui terram ſuffervefaciunt & per ejus poros ac rimas tranſeuntes, aquas perlabentes calore imbuunt & fervidas reddunt.

§. XIV.

Verum, haud levis prima fronte dubitatio hoc loco occurrit: qua ſcilicet ratione continuus & perennis per tot ſeculorum decurſum calor, æquali ſemper fervore aquas inficiens in ſubterrancis ſpecubus ſubſiſtere poſſit? Reſpondemus: rem conceptu non adeo eſſe difficilem, ut prima fronte videtur. Etenim minime exiſtimandum eſt, parcum & exiguum eſſe memoratorum mineralium in terræ viſceribus apparatum; ſed inexhauſtæ potius ſunt profunditates ſulphuris, bituminis & marcaſitarum vitriolicarum. Nobili inprimis exemplo ſunt fodinæ illæ, in Bohemiæ pago *Alt-Sattel*, ubi ultra duo ſecula ſulphur, bitumen & vitriolum erutum atque confectum eſt: nec non Puteolis in Italia, ubi per multa ſæcula alumen & ſulphur excoctum fuit, & immenſus tamen adhuc ejuſmodi minerarum proventus ſupereſt. Deinceps quando in intimis terræ cryptis, aquæ tranſeuntis acceſſu, per mutuam illam mineralium actionem & reactionem, ſulphur in concitatiſſimum & igneum motum vel ſemel abreptum eſt, ipſa hæc inteſtina motio circumcirca offendit ſimile pabulum, & ſic facillime ſeſe propagat ſimilemque motum communicat cum pinguibus inflammabilibus, uti potiſſimum eſt terra bituminoſa inflammabilis carbonum foſſilium.

§. XV.

Porro crebriori obſervatu conſtat: omnem ignem occultum & liberiori aeris acceſſu præcluſum, diutiſſime ſine notabili pabuli abſumtione & combuſtione durare nec facile diſſipari. Norunt certe, qui triſti ſpectaculo conflagrantibus ædibus interfuerunt, quod collapſis ex incendio trabibus & materie, ignis ſub cineribus diu deliteſcere & gliſcere poſſit, ut etiam ſæpe poſt aliquot demum dies denuo exardeſcat. Idem præſtant carbones foſſiles, qui, ſi ſemel ignem conceperunt, perdiu ſub favilla eundem ſervant & retinent. Eſt quoque curioſa obſervatio, quod in machina Papiniana, quæ firmiſſime occluſa eſt, adeo, ut ipſi vapores aëria & aquæ calidi non poſſint elabi, ſubjectis pauciſſimis carbonibus vivis, carnes etiam duriores coqui poſſint, & aenea hæc machina iis impoſita cito caleſiat & diutiſſime contractum ſemel calorem retineat. Et ut in exemplum adducamus ipſum noſtrum corpus: hoc poris occluſis, vel tranſpiratione prohibita, in febribus longe majori æſtu jactatur, quam ſi vapores calidi per patulos cutis meatus ventilatione facta libere diffIantur. Simili fere modo calidiſſimi ſub terra halitus, dum non in aërem liberum diſſipantur, ſed elapſi recidunt & quaſi in ſe redeunt ac reſorbentur, facta hac in gyrum circulatione, longiſſime durant, nec tam cito abſumuntur.

§. XVI.

§. XVI.

Inprimis commemoratu dignum eſt diu occultati ignis exemplum, quod carbonarius ille prope Zwickaviam in Miſnia mons ſuppeditat. Narrant videlicet accolæ, quod hic mons elapſo ſæculo à Suecis incenſus ſit & per longum tempus arſerit, ut opus fuerit, rimas & antra dehiſcentia injecta terra opplere & ignem ſic ſuffocare: ante tria autem circiter luſtra, dum meatus denuo fuerunt aperti, adhuc ardeſcere interiora obſervatum novumque exortum eſt incendium, ut rurſus ſciſſuras & hiatus occludere & oppilare coacti ſint. Verum jam ante centum & quod excurrit annos montis hujus mentionem fecit *Georg.* Agricola *de ortu & cauſ. ſubterran. lib. II. cap.* 20. it. *de nat. eor. quæ effluunt ex terra lib. IV. cap.* 17. ita perhibens: *mons in Miſnia prope Zwickam ſemper ardet, in ſuperficie decidentibus paullatim foſſis, quas ſi quis intueatur, fornaces ardentes eſſe apparent, materia non prorſus admota, ſed ex intervallo, quatuor pedum diſtans, ignem accendit.* Et porro ſcribit: *in multis locis Germaniæ ardentes vapores de nocte emittuntur, in Miſnia vero ad Muldam fluvium, toto illo campeſtri tractu, qui eſt inter Zwickam & Glaucham.* Meminit quoque hujus montia *Laurent.* Gayllus, *l. c. pag.* 71. *Non procul*, inquit, *à Zwickavia urbe mons eſt, qui perpetuo incendio, non aliter quam temporibus Trajani Veſuvius in Campania, flagrat, & ſulphureum quid, quod in medicina utile eſt, eructat.*

§. XVII.

Nullum quoque dubium eſt, quin in iſto tractu ubi Carolinæ ſcaturiunt, olim exarſerint ignes & adhuc occultentur, qui vaporibus calidiſſimis difflatis & per ſuperficiem terræ diſperſis, ex altis montibus decidentes aquas calefaciant. Egregiam hac de re fidem facit idem Agricola *de re metall. pag.* 562. his verbis: *Præterea loca videntur aduſta, ignes quondam arſerunt, & ejus fomitem plerumque in viſceribus adhuc continent. Sicut in Germania in agro Elbogano, inter Leſſaviam & Culmam pagos, licet cernere. Ibi enim teſtaceæ terræ effodiuntur, exuſta nonnihil, nec mirum, quum ibidem ſint acetoſæ, & prope Sattel pagum fodiatur bitumen, atque etiam non longe ab oppido, quod ex Falconum planitie nomen invenit, in loco, cui ardens collis nomen eſt, à quo abſint calidæ Caroli IV. circiter octavum lapidem.*

§. XVIII.

Sed memorabilius & illuſtrius hac de re teſtimonium exſtat in *Bogiſl.* Balbini, *hiſtor. regni Bohem. cap. XXXII. pag.* 81. hæc memorantis: *Elbogenſis diſtrictus carbonibus foſſilibus abundat, ſed non utuntur, quod in ſilvoſa regione lignorum ſit ſatis. Ad Falckenaviam prope Egram fluvium, (ad pagum Königswehr iter eſt, ubi ſanctæ Cunigundis eccleſia viſitur) mons, vel potius quoddam concavum, aut grandis crater occurrit, magnum olim malum vicinia daturus. Subterranei ignes viſcera montis depaſcuntur, & ſi aurem penitus ſolo admoveas, quod ego feci, tantum intus murmur ventorum, aut flammarum exaudies, ut parvum quendam Veſuvium ipſe ſibi timor cogitatione depingat. Ardet mons ille noctibus, immo & diebus; quoties gravis aliqua aëris mutatio regioni impendet: jam & terra aliquem tremorem cum triſti mugitu non ſemel vicina illa ſenſit; fuiſſe eo in loco quondam ferri fodinas accolæ narrant. Sunt etiam eo in loco carbones foſſiles permulti, ſed nigri & fere jam in ipſa terra flammis abſumti, quales per reliquam Bohemiam aliquando inveniri BOETIUS teſtatur.* Quæ recenſita verba, apertiſſime fidem faciunt, quod olim in hiſce tractibus ſubterranea incendia arduerint & fuerint.

§. XIX.

Et notatu perquam dignum eſt, quod ubi fontes noſtri ſaliunt, terra circumjecta calida obſervetur. Hæc enim ratio ſubeſt, quare Carlsbadii, propter calorem ſubterraneum cellæ non poſſint effodi ac inſtrui, ſed in vicinis montibus conſtituantur. Inde quoque eſt perſpicuum, quare nix tempore hiemali, mox in vico diffluat, & omnibus circumcirca nive & frigore obtectis, non diu perſiſtat, ſed citius diſcutiatur. Præterea inveniuntur adhuc alia loca, extra urbis pomœria, prope molendinum, in quibus nix mox colliqueſcit: ut adeo pateat, univerſum hunc tractum, in quo Carlsbadium exſtructum eſt, igne ſubterraneo deliteſcente ſufferveſieri, qui præterlabentem aquam propius contingens, eandem calore imbuit, longius vero ab eadem remotus, halitus tantum per mæandros dimittit & diſpergit, qui aquis inſinuati, iiſdem medicam nobiliſſimam virtutem conciliant. Quod enim aquæ à terra, per quam fluunt, calorem & fervorem ſortiantur, luculenter adſtruit, quod complures exiſtant, aquæ dulces calidæ, nulla prorſus minerali ſubſtantia fœtæ, ſed exquiſite puræ ac leves, cujus generis ſunt in Italia balneum St. Joannis in agro Lucenſi, nec non Piſanum, Senenſe & id quod dicunt de Cornetto. Eundem genium obtinent celebratiſſimæ illæ Piperanæ in Rhætia thermæ, quarum aqua, ex nive in montium jugis calore ſolis liquata, calida ſubterranea loca in tranſitu pervagans, calorem ſuſcipit ac fervida erumpit.

CAPUT II.

De natura & contentis fontis in Carolinis communis, quem vocant den Prudel.

§. I.

Superiori capite ſatis ſuperque, uti arbitror, expoſitum eſt: quænam cauſa & origo ſit caloris ſubterranei, qui tam in genere frigidas aquas calidas reddat & thermas conſtituat, quam ſpeciatim fervorem Carolinis conciliet. Jam ordo rerum dicendarum exigere videtur, ut, quænam elementa & contenta mineralia ſalubria contineat communis ille in Carolinis fons, *Prudel* dictus, eruamus. Ut vero eo melius, & quaſi à priori, ejus natales & cum ſolidioribus ſubſtantiis connubium perſpicere & evolvere poſſimus: primo omnium prælibare quædam breviter ſtrictimque de fontium origine opportunum viſum eſt. Sunt nonnulli in hac opioione: cauſam fontium, præſertim perennium, eſſe circulationem aquæ in globo terraqueo; ita, ut hæc per alveos ſubterraneos juxta ſabulum bulliens, volvatur ex mari in mare, ex uceano ſcilicet ad ſcaturigines fontium, inde in rivulos, ex rivulis in amnes, ex amnibus in oceanum, & hac ratione in orbem quaſi agatur.

§. II.

Verum, utut non negemus, aquas dari ſubterraneas, ex in tellure non ſecus ac in corpore humano, certas venas ac canalea aquas vehentes exiſtere, in quibus aquarum fluxus & refluxus contingat; minime tamen arbitramur, ad perennium fontium ſcaturiginem ſufficere has aquas ſubterraneas. Sed potius noſtra ſententia ita fert: aquæ quidem terræ à prima ſtatim productione univerſi ſunt conceſſæ & in interioribus ejus receſſibus ubique deprehenduntur, etiam in montium altiſſimorum abditis, ſicuti metallurgi norunt: ſubterraneæ vero hæ aquæ alimentum & incrementum continuum ſuſcipiunt ex pluvialibus, quæ à nubibus delapſæ, per poroſam telluris ſubſtantiam repunt & colantur, donec tandem circa argilloſa compactiora loca ſiſtuntur & colliguntur, ac poſtea copioſius aggregatæ, viam ſibi pandunt & in depreſſioribus locis, mon-

tium radicibus ac convallibus erumpentes, per certos canales & rivulos diſtribuuntur ac dimittuntur, prout jam ſuperius meminimus. Et obſervamus, quod quo longior & magis continuus eſt montium tractus, immo quo montes ſunt altiores, eo diuturniores & in altum magis proſilientes ſcaturire fontes. Præclaro hujus rei exemplo ſunt Piperanæ in Rhætia prope Curiam thermæ, vernacula, *das Pfeffer-Bad* : quippe quæ quotannis circa tertium Maii prodeunt, ac die decimo quarto circiter Septembris reſiccantur ac fluere deſinunt. Cauſa enim hujus annui & ſtati fluxus eſt, quod circa hoc tempus nives in altiſſimorum montium jugis reſtibiles auctiori ſolis calore liqueſcant, per mæandros terræ deſcendant, calore in his receſſibus deliteſcente ſubterraneo, fervorem contrahant ac tandem ex concluſo flumine in apertam venam ſeſe evolvant.

§. III.

Quapropter nullum etiam eſt dubium, quin aqua fontis noſtri Carolini ex ſubterraneis hydrophylaceis, & collectis cœleſtibus aquis, montium rimas perreptantibus eorumque cavernas pervagantibus, ſuam petat originem. Inprimis vero longe videtur ſimillimum: quod ex ſic dicto cervorum monte, quam vocant *den Hirſchſtein*, & qui ad aliquot milliaria porrigitur, primum incunabula ducant hæ aquæ, & per ejus cryptas tranſmiſſæ, calorem, immo mineralem & medicatam virtutem ſuſcipiant. Quod enim aquæ noſtræ ex hujus montis penetralibus dimittantur, ex eo haud fallaci ſuſpicione concludendum eſſe reor: quia admota ſolo, ubi curia exſtructa eſt, aure, inferius aquarum ſub terra cum ſtrepitu & murmure fluctuantium curſus, auditu percipi poteſt. Nec ignotum eſt incolis ac Pharmacopæo maxime hujus loci, quod ſubinde in ejus laboratorio calidi latices proſilierint, qui vix compeſci ac obturari potuerunt. Viſitur quoque circa ejuſdem montis radicem: item non procul à molendino, fons, ex duriſſimo ſaxo prorumpens, tepidus & ſubtilioris naturæ, quam celebris impetuoſus: qui, quod non tam calidus ſit, neque tantam copiam tophaceæ ſubſtantiæ contineat, hæc mihi videtur ſubeſſe ratio, quoniam anticipato alveo nimis cito effluit, nec per mæandros ignem & calcem cuſtodientes, qui dubio procul ſub vico & fluvio, cui Tepla nomen, exiſtunt, tranſeat. Denique lapſum humoris, quem fons noſter ſundit, ex ſublimi, conſpectius arguit impetuoſa ejus eructatio & per ſcatebræ oſtium ejaculatio elatuſque in aërem aſcenſus, ante plures annos ad decem, jam vero duarum circiter ulnarum altitudinem accedens; quippe qui, nonniſi accelerato aquarum ex alto caſui & preſſioni tribuendus eſt.

§. IV.

Jam res & ipſe ordo poſtulat, ut fontem noſtrum paulo ſpecialius deſcribamus, & ejus indolem ac elementa inveſtigemus. Natale ſolum ipſi obtigit ager Elboganus, in confiniis Bohemiæ, ubi olim à CAROLO IV. Cæſare, anno MCCCLXX. inventus, brevi mirum exſplenduit, & in rei memoriam, ab Auguſti inventoris nomine, Carolinus nuncupatus eſt. Duo autem ibi conſiſtunt montes, qui vallem ſparioſa o aperiunt, in qua fons noſter læto flumine in ſalientem venam ſeſe explicat, non procul à Tepla fluvio, qui à calidis his aquis Bohemicum hoc nomen accepit: Teply enim calidum Bohemis ſignificat. Spuit hæc ſcatebra aquam fervidiſſimam, tanto calore præditam, ut ter vel quater intincta animantia, gallinæ, ſues, glabrentur ac pennas & pilos amittant. Adjuncti ſunt ſcatebræ oris & ſolo implantati ampliores tres tubi & canales, qui continuo largiſſimeque effundant humorem, qui ex duorum alveis derivatur per incilia alia plura lignea, huc & illuc tendentia, ad ædificia incolarum, balneaque, ut copiam ibi habeant pro lavando ſatis inſignem. Ex unico vero canale impetuoſius effunditur aqua & in altum ejaculatur, intervallo breviſſimo interjecto, craſſitie brachii, ubi eam petunt incolæ & hoſpites pro potu in urceis argillaceis, eum in finem confectis. Propter fervorem, ibi viſuntur copioſiſſimi vapores & halitus in aërem elevati, præſertim cum aër denſus & nebuloſus eſt, & vapores condenſati oculis patent, qui ſicco & ſereno cœlo regnante, rarius diſſipati, non ita veniunt in conſpectum, ut hinc incolæ ex denſiſſimis his halitibus circa fontem, pluvias præſagiant.

§. V.

Hiſce expoſitis, princeps noſter labor eſſe debet, ut ſolerter examinemus, quænam elementa & contenta, à quibus virtus ſalubris petenda venit, foveant noſtræ aquæ? Mirari autem hoc loco ſubit, ab omnibus ferme, qui de Carolinis quædam in publicum emiſerunt, ingredientia plane aliena fuiſſe adducta, & vera minus clare evoluta ac demonſtrata. Quippe falſiſſimum eſt, eas cuſtodire ſulphur minerale in ſubſtantia, alumen, nitrum, vitriolum; multo minus aurum vel cuprum in exiliſſima quantitate recipiunt, dilucide id confirmantibus experimentis chymicis eum in finem inſtitutis. Nam argentum non fuſco colore imbuunt, neque ad infuſionem gallarum notabiliter nigreſcunt, aut cum alcali efferveſcunt. Nitrum vero inflammabile, cum ſal ſit aëreum, nec ſub terra, nec in ulla aquarum reperitur. Verum Carolinæ noſtræ cuſtodiunt ſal, & quidem tale, quod permultis mirum videbitur, dum artis tantum, non naturæ productum id eſſe à magnis Chymicis hodienum creditum, nempe puriſſimum ſal alcali. Hujus præſentiam ſatis inſignem teſtatam facient experimenta à nobis adornata.

§. VI.

I. Thermæ hæ cum quocunque acido, ſive ſit mite, ut acetum, ſive forte, ut ſpiritus ſalis, vitrioli aut nitri, efferveſcunt, cum magna bullularum & exhalationum in aërem copia. Acidum valde corroſivum, uti eſt oleum vitrioli mox miteſcit, obtunditur & exuit ſuam aciditatem. Fecimus experimentum cum hoc, & in uncias duas aquæ inſtillavimus ejus guttas decem, quibus ſaturatum fuit alcali, & evaporatione debita facta, nacti ſumus ſal neutrum, duplicato ſali vel vitriolato tartaro non abſimile. II. Affuſo ſyrupo violarum thermæ hæ viridem colorem induunt, quod contingit, quando ſal tartari in aqua ſolvitur, & huic ſolutioni idem ſyrupus infunditur. III. Quando pulvis rhabarbari inſpergitur hiſce aquis, tunc rubicunda tinctura inde emergit, qualia etiam alias extrahitur ex rhabarbaro, per menſtrua alcalina. IV. Mercurii ſublimati ſolutio noſtris aquis inſtillata, gignit ſolutionem aurantii coloris: quæ omnia ſatis ſuperque alcalinum ſal patefaciunt.

§. VII.

Verum enim vero non hic ſubſtitimus, ſed partim deſtillavimus, partim ſimplici inſpiſſatione examinavimus has aquas, & ex libris duabus medici ponderis, obtinuimus drachmam materiæ ſalino-terreæ; quæ aquæ ope iterum liquata & per chartam emporeticam trajecta, concretione facta ſalis puri dedit drachmam circiter dimidiam. Hoc ſal, teſte ſapore, proxime accedit ad ingenium ſalis tartari, intenſe alcaliſati. Confligit enim cum quovis acido, & cum ſale ammoniaco mixtum, penetrantiſſimum volatilem ſpiritum elicit. Cum ſulphure maritatum & igne tractatum, tranſit in hepar, ex quo cum ſpiritu vini elegans ſulphuris tinctura paratur. Quando tres partes nitri,

nitri, cum parte una ſulphuris, & hujus ſalis partibus duabus, miſcentur, pulvis emergit, qui in cochleari impoſitus carbonibus vivis, horrendum fragorem inſtar ſclopeti edit. Quæ omnia ſatis declarant, ſal purum alcalinum contineri in thermis noſtris. Monendum autem hoc loco de ſale è Carolinis elicito alcalino eſt, quod ſi hoc ipſum, per aliquot menſes libero aëris acceſſui pateat, illud quodammodo in mediam naturam tranſeat, non ſecus ac ſal tartari & ſal ex cineribus clavellatis, aſſumto ſcilicet & abſorpto ex aëre acido catholico. Hinc eſt, quod ſi ejuſmodi ſal in aqua diſſolvatur & ſolutio fornaci calidæ imponatur, neutrum ſal, tartari vitriolati notatiorem ſimilitudinem exhibens, cryſtalliniforme, fundo & parietibus vitri ſeſe apponat. Porro ſi hoc diutius in libero aëre detentum alcalinum ex Carolino fonte ſal, cum pulveris carbonum quarta parte miſcetur & igni in crucibulo hæc mixtura ut fluat imponitur, maſſa ſanguinei coloris, inſtar hepatis ſulphuris conflatur, ex qua non modo affuſo ſpiritu vini puriſſimo rubicunda ſulphuris tinctura paratur, ſed etiam aſperſo ejus cum aquæ factæ ſolutioni aceto, verum lac ſulphuris ad ima dejici & confici poteſt.

§. VIII.

Aſt non exiſtimandum eſt, noſtras thermas tantum imbutas eſſe alcalino ſale, ſed in aliis quoque hoc ipſum deprehenditur. Nam ſecimus experimentum ante plures annos Darmſtadii, præſente Excell. Dn. Hertio, cum ſale ex incoctis Emſenſibus thermis parato, quarum libræ ſex medicæ concedunt drachmam unam hujus ſalis, quod identidem efferveſcit cum ſpiritu vitrioli, ſal neutrum producit, & omnibus requiſitis & effectibus ſalis alcalini ſplendet. Notatum quoque hoc ſal alcali eſt à celebri medico Dn. Jungckenio in *deſcriptione aquarum Emſenſium*: Aquiſgranenſis efferveſcunt quoque cum acido, & materia alba præcipitatur, in argumentum alcalini ſalis. Sunt vero etiam aliæ calidarum ſoſpitalium aquarum, quæ alcalinum ſal non velunt: nam cepimus olim tentamen cum Wisbadenſibus apud Moguntiam, & in illis nil niſi ſal enixum inſtar ſalis communis invenire ac detegere potuimus, quæ nihilo minus eximia in medendo virtute pollent, & antiquiſſimi pariter ac ſpectatiſſimi uſus ſunt.

§. IX.

Progredimur jam ad alterum elementum noſtrarum aquarum, quod eſt calcaria, tophacea terra, cujus quantitas non eſt exigua. Deponitur hæc & concreſcit ſubinde in canalibus ligneis, per quorum alveos fertur aqua ad balnea. Neque facile inveniuntur aquæ in eo noſtris æquiparandæ, quæ intra XXIV. horarum ſpatium omnia impoſita, ſive ſtramina ſint, ſive ligna, ovorum teſtæ, argillaceæ imagines, vel folia arborum, cruſta lapidea obducunt. Ingentes quoque circa balnea conſpiciuntur lapides, qui ex aquæ guttis ſtillantibus accreverunt, coloris flavi & fuſci, jure meritoque ſtillaritii, vulgo *Tropff-Stein*, nuncupati. Verum non unius generis lapidoſa materia eſt, quam thermalis hæc aqua vehit. Quippe curioſum eſt, quod ſub terra, ubi ſcaturit fons, lapis gypſeus durus, albus γαλακτίτην Græci vocant, eruatur & ibidem etiam progignatur. Nam aquæ ex montium penetralibus, in quibus ſpathi lapis uber eſt proventus, effluentes, elambunt & ſecum abripiunt quaſdam ex eo partes, & calore ac ebullitione interveniente, in ſuperficie terræ deponunt, & cortice quaſi lapideo ita ſcaturiginem incruſtant ac muniunt, ne aquæ alienæ ex Tepla fluvio proximo incurrant & commiſceantur. Quando vero cruſta hæc & munimen lapideum, violentia inundationis, vel glaciei tempore hiberno læditur vel diſfringitur, uti ante aliquot annos factum eſſe memini, tunc torrentes irruunt & aquæ peregrinæ ad ſcaturiginem accedentes, languidiorem ſoſpitalis aquæ virtutem efficiunt, donec elapſis aliquot menſibus, cortex lapideus iterum accreverit & meatus apertos obturarit, ut ſuas duntaxat undas fons trahat.

§. X.

Præterea alium lapidem adhuc continent & formant noſtræ aquæ. Nam juxta oſtium fontis, ubi ebullit & prorumpit aqua, quando alliditur aſſeribus circumpoſitis & ſubſtratis, concreſcit ibi lapis elegantiſſimæ ſtructuræ, ex variis lamellis & ſtratis ſuperſtratis coagmentatus, qui colorem obtinet variegatum, laterinium præſertim & fuſcum, inſtar rubricæ, textura ſatis eſt firma atque compacta, ac politus & lævigatus, elegantiſſimas jaſpides coloris varietate æmulatur. In ſuperficie exteriori varias eminentias & tubercula quaſi polita gerit; quale fruſtum inſignis magnitudinis & adſpectus jucundiſſimi nobiſcum aliquoties tulimus. Ignitus autem hic lapis nihil ſulphurei vel penetrantis odoris emittit, cum omni vero acido efferveſcit, ejuſque color tam immenſe rubicundus, ac varius, nec non compages denſior firmior dependet à fortiori alliſu aquarum ad objectos aſſeres, & debetur potiſſimum appoſitioni ſub calore & motu violento magis arctiori & compreſſiori factæ, ex qua etiam, non tantum ſpecioſe, ſed etiam ex vero, gemmarum in ſubterraneis locis ex fluido geneſis erui poteſt & explicari.

§. XI.

Aliud lapidis genus in canalibus & ipſis balneis, de quo antea dictum eſt, conſpicitur. Hic magis eſt friabilis quaſi arenoſus, tophaceus, flavi, ochrei coloris, naturæ fixæ. Nam igne etiam fortiſſimo nihil volatilis emittit, ebullit autem & ſolvitur ſpiritui acido injectus, manifeſto documento alcalinæ naturæ. Circa hunc lapidem & ejus generationem hoc potiſſimum commemorabile eſt, quod non ubique ejuſdem deprehendatur conſiſtentiæ vel texturæ; nam quo calidior & ſcatebræ propius per canales decurrit thermalis aqua, eo durior, rubicundior, ſed parcior lapis iſte generatur, quo magis autem tepidus & temperatus eſt humoris calor & quo longius à ſcaturigine porrigitur alveus, eo mollioris naturæ & coloris dilutioris lapis conflatur.

§. XII.

Denique reperitur adhuc alia ſpecies terræ ſubtilis, albæ, unctuoſæ, levis in Carolinis. Hæc inſtar cremoris vel cuticulæ tranſparentis, folium craſſitie æquans, aquis tepefactis in balneorum receptaculis ligneis contentis innatat & in ſuperficie earum viſitur, quando videlicet tarde aqua influit in balnea, & per viginti quatuor horas in caldariis immota ſtat. Melius ſuccedit negotium & cuticulæ ſeparatio ac appoſitio, ſi tempeſtas fuerit ſerena, neque pluvioſa, nec nimis frigida & ventoſa, januæ quoque ac valvæ probe clauſæ, ne aër aquis impetuoſe allabatur, eaſdemque motu quodam concutiat. Hæc ſubſtantia tenuis calcaria exemta & ſiccata, albiſſima eſt, ſaporem habet inſtar oſtis ſepiæ, efferveſcit cum acido, & loco dentiſricii ad dealbandos dentes commode adhibetur. Externe quoque ejus uſus egregius eſt ad ſiccanda ulcera: interne vero drachma aſſumta dicitur urinam pellere.

§. XIII.

Hæc ſunt contenta, quæ in communi & furioſo Carolinarum fonte, accurato facto examine, deprehendimus. Mineralis vero vel metallici nihil invenire potuimus. Et licet odor circa ſcaturiginem obvius volatile quoddam principium ſalinum prodat; non tamen urinoſi quippiam redolet, ſed ſimilis odor ferme eſt illi, quando coquitur ſal tartari cum ejus cremore mix-

P 4 tum

tum in aqua. Nullus etiam mineralis ſulphuris halitus nares compungit, & thermalis aqua deſtillationi ſubjecta, nullum vel peculiarem ſaporem vel odoris vaporem præbet. Ex quibus omnibus clariſſime eluceſcit, omnem Carolinarum virtutem ex ſale alcalino, terra calcariæ indolis teneriori & craſſiori, nec non ex ipſius aquæ qualitate & quantitate eſſe petendam ac derivandam.

CAPUT III.

De differentia & prærogativa fontis in Carolinis tepidi, vulgo des Mühl-Brunns.

§. I.

QUum vero ea, quæ de contentis & natura Carolinarum modo expoſuimus, potiſſimum & ſigillatim ad fontem communem & furioſum, quem vocant *den Prudel*, referenda ſint; præter hunc autem alius adhuc ibidem ſcaturiat non minus celebris & frequentis uſus, Germanis, *das Mühl-Bad:* utile omnino erit ac neceſſarium, ut differentia quæ inter utrumque intercedit, & quibus peculiaribus dotibus ſplendeat molendinus hic ſic dictus fons, evolvamus & tradamus. Situm obtinet hic fons mox ad radices illius montis, cui urbs Carlsbadium inhæret, & à communi intra ſclopeti jactum abeſt, nec ut ille ſolum ſubter flumen, Tepla dictum, perreptat, ſed cis illud, non procul à molendino humorem effundit, eamque ob cauſam molendinus vocatur, vernacula *der Mühl-Brunn.* Præſtantiſſima hæc ſcatebra diu admodum neglectui data in occulto jacuit, nec ab ullo tam interne, quam externe, medicationis cauſa adhibita fuit, ſed primum aquarii vices ſuſtinuit, in quod equos morbidos egerunt; poſtea vero quidam vilioris ſortis periculum fecerunt, & balneando eodem uſi ſunt. Quum vero viginti abhinc & quod excurrit annis, primum Carolinas frequentarem, & facto accuratiori examine, in earum elementa ac vires curioſius inquirerem, hunc etiam diſquiſitioni ſubjeci, eademque inſtituta, illico deprehendi, ſaluberrima & ſalubriora furioſo ejus eſſe principia & facultatem ſpectatiſſimam. Quare primus auctor exſtiti permultis, quibus utiliſſimum fore hujus aquæ uſum à priori noveram, ut eandem adhiberent; quod quum exoptatiſſimo cum ſucceſſu fieret, exſplenduit magis magiſque nobiliſſimi hujus fontis præſtans virtus, ita, ut non ſolum repurgato ſcaturiginis oſtio, domo ſuperinſtructa includeretur, quæ duobus balneis inſtructa eſt aliaque adhuc conclavia potantium uſui deſtinata obtinet, ſed etiam nunc frequentiſſime, tam interius quam exterius, à principibus maxime & præcipuis aliis perſonis, uſurpetur, ac cum communi de prærogativa certet.

§. II.

Quod ſi vero hujus fontis elementa tanquam operationum veram cauſam curioſius rimamur, inſtituto quidem per variorum reagentium commixtionem, examine, non adeo magna differentia inter hujus & communis aquam obſervatur. Etenim ambo infuſis acidis ſpiritibus, vitrioli intenſius, & nitri ac ſalis mitius efferveſcunt & ebulliunt; inſtillato tartari oleo, quod vocant per deliquium, turbantur & flocculus albos rejiciunt; admixta ſolutione ſacchari ſaturni lacteſcunt & præcipitatum dimittunt; mercurii ſublimati liquamen iis admixtum aurantium colorem ſuſcitat & præcipitat ex mixtura partes teneras; ſyrupus violarum viridem induit tincturam, gallæ autem inſperiæ neque umbram neque nigredinem inducunt, eodem plane modo prout ſuperius de fonte communi meminimus. Nihilo minus tamen plura ſunt, quæ differentiam & peculiarem molendini hujus fontis indolem luculenter commonſtrant & conſpectius arguunt, jam feorſim conſideranda.

§. III.

Videlicet caloris in molendino fonte remiſſior longe eſt gradus, quam in furioſo communi, ita, ut comparatione inſtituta, ille tantum tepidus dici mereatur. Hinc eſt quod ſenſibiliores & delicatiores nauſea & vomendi conatu crebrius poſt ejus potum attententur, eamque ob cauſam ut hoc incommodum arceretur, ii, qui ſine faſtidio tepidam hanc aquam bibere nequeunt, vaſa eadem repleta ferventi & calidiſſimæ communis aquæ immittere ſolent, ut majore calore imbuatur minuſque faſtidioſa ſit. Porro tepida hæc aqua ſcaturiginis, ex qua effunditur oſtia, & canalium per quorum alveos fertur latera, cruſta tophacea & lapidoſa non ut communis inveſtit: neque etiam in caldaria immiſſa & aliquandiu immota detenta, cuticulam teneram in ſuperficie, quam vocant, *Bade-Schaum*, contrahit & exhibet.

§. IV.

Exhalatio tandem ſi adornatur, ex libris duabus hujus aquæ drachma magmatis ſalino-terrei colligitur, ex quo per iteratam ſolutionem colationem & coagulationem ſalis duo ſcrupuli & tredecim grana, & terræ grana circiter ſeptem eliciuntur. Terra quidem educta eandem plane alcalinam & calcariam naturam exhibet ac illa, quæ ex communi reſiccationis ope producitur; ſal vero extractum, licet alcalinam ſuam indolem eminentem per inſtituta tentamina abunde comprobet, nuptum tamen eſt, cum tantillo alius ſalis, quod ad medii naturam accedit & Egrani notatiorem ſimilitudinem refert. Quod ſi enim ſalis ita parati portio, denuo in dupla aquæ parte liqueſcit, & liquamen calidæ fornaci in vitro amplioris oſtii, cujus generis eſt ſic dictum conſervale, imponitur, medium hoc ſal, ceu gravius, fundum & parietes vitri occupat iiſdemque adhæreſcit: lixivioſum vero & alcalinum, ab aqua non recedit, ſed eidem implicitum manet.

§. V.

Et hæc puto planum atque teſtatum faciunt, diverſitatem ac differentiam, quæ inter molendinum & communem in Carolinis fontem ſubeſt, in eo potiſſimum & unice eſſe quærendam: quod ille tepore ac moderato calore imbutus, parciori terreſtri ac tophacea materia fœtus ſit, & præter alcalinum copioſum ſal, neutrius momentum, complectatur: ex quibus certe haud tralatitia eidem accedit commendatio. Quum enim ponderoſior & calcaria ſubſtantia adeo onuſta ex communi aqua, non poſſit non tarde & cunctanter per corporis canales volvi, neque tam facile ad extremas venarum anguſtias pertingere; prima utique & palmaria molendini fontis in eo conſtituenda eſt prærogativa: quod longe promtius per vaſa decurrat, intimius ſuccos vitales perluat, & expeditius longe emunctoria ſubeat, tranſeat iterumque reddatur. Hinc etiam eſt, quod poſt ejus potum caput neque temulentia, neque ſomnolentia infeſtetur, ſed idem quam antea vigor eademque alacritas animi perduret: neque etiam habitus ſubcutanei, inprimis pedum, intumeſcentia, bibentes terreat; quæ perquam ſolennis eſt poſt communis uſum. Deinceps ob moderatum calorem ac teporem, quo molendini aqua perfuſa, longe mitior & magis accommodata corporis integritati ejus uſus eſt, quam quidem fervidiſſimæ, quæ humores cum intus contentis ſordibus in vehementiorem motum impetuoſe ciendo, variis incommodis inducendis velificatur. Et denique ipſa ſalini elementi ubertas, omnis generis excretionum ſucceſſum efficaciſſime

ociſſime promovet, inprimis ob neutrius connubium, quippe quod longe certius & tutius alvinam vacuationem ſuſcitat, quam calcaria furioſi terra, quæ niſi prius ſoluta fuerit in primis viis acidi acceſſu, potius conſtipat & officit, quam prodeſt.

§. VI.

Ut vero paulo ſpecialius pateat, quibus in morbis, quibusque corporibus magis accommodus ſit & utilis molendinus fons: non abs re erit, pauca quædam hunc in finem afferre. Et de uſu quidem interno hæc monenda habeo. Omnes ii, qui cerebrum habent debile ac ſeroſius, teneriorisque & exquiſitius ſentientis conſtitutionis ſunt, melius tepidam hanc aquam ferre poſſunt, quam calidiſſimam illam: id quod etiam tenendum de iis, qui ſolutioris ſunt ſtomachi variisque inde pullulantibus morbis patent. Deinceps, id tanquam univerſale præceptum, de noſtro hoc fonte inculcandum: quod omnes ii, qui magnam ſaburram acido-bilioſam in primarum viarum diverticulis gerunt, & in quibus magis alvum, quam ſudorem movere ex uſu eſt, uti ſunt podagrici, arthritici, hypochondriaci, hyſtericæ ejusque generis alii, longe ſalubriorem & magis exoptatam facultatem ab eodem ſperare poſſint, quam communi. Molendinus enim maxime alvum & urinam movet, furioſus autem corpus ejusque ſuccos magis exæſtuat, ac ſudorem, & vehementius quidem, elicit, ſicque ſordes in prima corporis regione latitantes facile in motum agit, in maſſam ſanguinis corporisque habitum impellit, ut inde non ſolum phlogoſes, prurituis moleſtiſſimi, dolores capitis, eryſipelata, purpurata aliaque exanthemata oboriantur, ſed etiam paroxyſmi podagrici & arthritici novi facile producantur. Neque denique ii, qui temperamenti ſunt calidioris, & quorum ſanguis ad motum acceleratum & enormes profuſiones pronus eſt atque diſpoſitus, variisque hæmorrhagiis & colliquativis ſudoribus hanc ob cauſam obnoxii ſunt ex hujus noſtri fontis aqua, tam facile damno afficiuntur, quam à communi, quæ omnia hæc mala mirifice auget & exacerbat.

§. VII.

Quoad uſum externum duplici pariter nomine molendinus fons communi eſt præferendus, tepore nempe & calcariæ ſubſtantiæ parciori connubio. Graviſſima enim ſunt damna quæ ab admiſſo nimis calido balneo reſultant: quippe, eodem non ſolum humores corporis noſtri in acceleratum & inteſtinum vehementem motum abripiuntur, ſed etiam nimium expanduntur & rareſcunt, ut lipothymiæ inſidentes attentent, vires dejiciantur, impuritates augeantur, & è latibulis excuſſæ, ſubtiliores ac pejores reddantur, ſanguinique non ſine ſubſequente gravi ejus labe inſinuentur. Quod ſi vero per aliquod tempus aqua ut refrigeretur ſeponitur, aufugit cum calore ſubtile & delibatiſſimum ejus elementum, ipſiusque humoris tenuiores & ſubtiliores partes exhalant, ut reſiduum minime per cutis meatus ad intimiora pervadere poſſit: inprimis quum eidem largus calcariæ conſtringentis materiæ apparatus inſit, ut non tam cutis meatus pandat, quam potius occludat & ſubtus contentas ſordes ad interiora reprimat, quæ, niſi corpus ſtudioſe ab earum noxia vi muniatur & defendatur, ægros in grave periculum adducunt. Sed molendini fontis ea præcipua laus atque facultas eſt, quod aquam vehat tepidam, ſubtiliorem, & conſtringentis terreſtris materiæ mole careat, ut hinc ejus uſus tam longe tutior, quam etiam plerisque morbis magis conveniens cenſendus ſit: quum non modo partes à naturali robore dejectas egregie fulciat ac firmet, verum etiam ad duras emolliendas rigidasque laxandas facultate polleat longe ſaluberrima.

CAPUT IV.

De generatione ſalis alcalini in thermis.

§. I.

Salem alcalinum, ignis torturam ſuſtinentem & in eodem fixum manentem, artis tantum eſſe productum, omnes ferme Chymici firma conceperunt opinione, & ita quidem, ut nonniſi in vegetabilium ſubſtantia deliteſcat ac reperiatur, quippe quæ igne peruſta ac concremata, ex reſiduis ab uſtione cineribus, aqua prius ſolutis & elotis, colatu per cribrum & exhalatione accedente, ſal largiuntur fixum alcalinum, cujus generis eſt tartari, abſinthii, lignorum & elicitum ex omnibus vegetabilibus ſal. Quod autem ab ipſa natura ejusmodi ſal generetur, & in ſubterraneis cryptis, immo aquarum ſinu, uber admodum ejus contineatur apparatus, huc usque, quantum quidem memini, noſtris in regionibus, parum cognitum fuit ac notum.

§. II.

Simili modo inter non entia relatum fuit ſal volatile, idque urinoſum, ex terra & minerialium familia oriundum: nihilo minus tamen pervulgato huic & per manus quaſi tradito aſſerto, ipſa experientia apertius refragatur. Etenim commemorabile certe hanc in rem eſt, quod in agro Ruppinenſi Marchiæ effodiatur terra alba argillacea, ſpongioſa & levis, ex qua calcem coquunt, iam eximia in copia, ut ejus tractus quadringentos pedes, in longum latumque, & latiſſime profunda verſus, porrigatur. Miſſus mihi hujus terræ largus ante plures annos eſt Berolino apparatus, ejusque libram igni debito modo commiſi, & chymico hoc miniſterio, ex eadem primo ſpiritus unciam unam, deinde ſalis volatilis drachmam unam & tandem olei fœtidi, eandem cum illo, quod è cornu cervi paratur, indolem referens, ferme drachmas duas obtinui, ſuperſtite capite mortuo gryſeo & valde ſpongioſo. Quin, hæc terra, carbonibus tantum injecta, volatilem & fœtidum odorem difflabat, non ſecus ac oſſa animantium facere ſolent.

§. III.

Ad fixum vero alcalinum ſal quod attinet, de eodem in terræ cavernis reperto ac deliteſcente, parum quidem conſtat: nihilo tamen ſecius ex fide digna illorum, qui orientales regiones, Græciam præcipue, Syriam & Ægyptum inviſerunt, relatione compertum habeo: nitrum illud Veterum eſſe puriſſimum alcali, & hodiernum in Ægypto confici, incolas id vocare natron eodemque ad ſaponem & vitra conficienda ſolenniter uti. Præterea Smyrnæ reperitur terræ genus, perpetuo madens & ſale alcalino penitus refertum, ex qua illud aquæ ope educitur, & quam proxime ad cinerum clavellatorum genium accedit, eamque ob cauſam Lutetiam Pariſiorum magna in copia devehitur, ibique ad varios uſus cinerum clavellatorum loco adhibetur. Id quod etiam teſtatur auctor libri *Voyage du levant lib. II. pag.* 780. nec non *Carol.* CLUSIUS, prout in antecedentibus jamjam expoſui.

§. IV.

Porro eandem ſalis alcalini naturalem in terræ interioribus geneſin & proventum, luculenter adſtruit id, quod ex curatiori mineralium fontium inquiſitione noſtra demum ætate innotuit. Videlicet nemini amplius ignotum eſſe poterit, celebratiſſimas Germaniæ thermas, uti ſunt hæ noſtræ Carolinæ, Aquisgranenſes, Emſenſes, Bollenſes aliasque, ſal ejusmodi alcalinum

alcalinum fixum connubio ſuo ſuſcepiſſe & facta exhalatione concedere. Quin immo, quod magis adhuc mirandum eſt, non tantum in thermis, ſed etiam in acidulis ſic dictis omnibus ſontibus, ejuſdem alcalinæ indolis ſal deliteſcit, ut eædem hinc cum acidis pugnent, cum ſyrupo violarum viridem colorem efficiant, & elicitum ex iis ſal, omoes alcalini ſalis effectus, exhibeat ac commonſtret. Confirmavimus autem id jam ſuperius Buchenſium, Selteranarum, Wildungenſium & Antonianarum præclaro exemplo, eaque propter hoc loco ibi dicta omittimus, contenti, nemini amplius in re tam clara ac perſpicua dubium alicujus momenti ſupereſſe poſſe.

§. V.

Quod ſi vero curioſius paullo alcalini hujus ſalis natales rimamur; id potiſſimum enodandum ac dilucide evolvendum occurrit: unde proveniat vel generetur ſal alcali in terræ penetralibus & aquarum ſinu, utrum ſcilicet ſit nativum ſimplex, an vero compoſitum & ex aliorum connubio prognatum? Et certe, ut nihil diſſimulemus, non poſſumus negare, poſteriorem ſententiam nobis magis arridere, noſque aſſerere: quod ex varia corporum inter ſe commixtione, ſal alcalinum in terræ receſſibus producatur ac gignatur. Ita enim merito rationes ſubduci poſſe putamus: quemadmodum ſal alcali fixum extra terram conficitur atque paratur: ita ſimili prorſus ratione ejus geneſin in ſubterraneis cavis contingere veriſimillimum eſt. Jam vero per experientiam & chymica plurima experimenta notiſſimum eſt, naturam, nunquam ſponte in ullo regno hoc ſal proferre, ſed id demum ex commixtione & intimiori variarum rerum connubio emergere.

§. VI.

Videlicet latius jam olim & explanate ſatis tradidi atque deduxi in *diſſertat. de ſalium generatione*, vegetabilium fixa alcalina ſalia, conflari ex commixtione ſalis acidi cum terra ſulphurea alcalina, miniſterio ignis, intime has ſubſtantias unientis. Nam eæ tantum plantæ, quæ acidum ſal tartareum, vel principium oleoſum & acidum cuſtodiunt, inſignem largiuntur hujus ſalis copiam. Demonſtravi quoque, ex nitro, arcano duplicato, tartaro vitriolato, accedente terra inflammabili ſulphurea carbonum, ignis ope, ſalia alcaliſata coocinnari poſſe. Quin immo acetum deſtillatum, vel ejus ſpiritus, nec non ſpiritus ſalis communis, juncta cum terreis alcalinis, quas corallia, lapides cancrorum, teſtæ ovorum aliaque oſtracodermata complectuntur, facta ſolutione, degenerant in ſal, quod tam in præcipitatione, quam ſolutione, effectus ſiſtit ſalis alcalini. Eodem porro modo, quando vitriolum, vel etiam ſal culinare cum calce viva miſcetur, & ambo affuſa ſufficienti quantitate aquæ, decoquuntur, emergit ſal, tam ratione ſaporis, quam effectus, pure alcalinus.

§. VII.

Quo circa neutiquam certe errabimus, ſi ex his experimentis atque productis, generationem alcalini ſalis in terræ viſceribus eliciamus ac deducamus; & quidem hanc potiſſimum ob rationem, quia in ejus abditis ſimiles deprehenduntur materiæ, ex quarum iotimo connubio confici poteſt alcalina ſalina ſimilis ſubſtantia. Adſunt enim in terræ cryptis lapides calcarii, quorum cenſum etiam ſubit ſpathum, copioſiſſimi: quin immo paſſim, & maxime in Helvetia, Anglia & Italia ſpatioſi tractus montani exſtaot, qui cretacea calcarea terra adeo referti ſunt, ut transfluentes aquas eadem largiter imbuant ac inſalubres reddant; ut adeo non neceſſarium ſit, quo tam intenſus in terra ignis confingatur, qui lapides perurat & molliores & liquationi obſequentes reddat. Adſunt porro ſulphurea, acida, mineralia & vitriolacea ſalia, inprimis ſubtiliſſimus ille acidulus ex marcaſitis exſpirans ſpiritus, qui longe lateque diſpergitur & per rimas quaquaverſum difflatur. Quæ ambo ſi invicem miſcentur, præſertim accedente intenſiori caloris gradu, partes magis rarefaciente ac ſubtiliſante; cur non ſal alcalinum ſimili modo, uti per artificium fieri ſolet, produci poſſit, nullas certe in contrarium invenio cauſas?

§. VIII.

Jam ſi hæc ſpecialius paullo ad geneſin ſalis alcalini in Carolinis applicemus, & curioſius rimemur: num in tractu iſto, in quo Carolinæ ſaliunt, ejuſmodi ſubſtantiæ præſto ſint, quæ ad generationem hujus ſalis requiruntur; deprehendimus utique, ſi in ullo loco, certe in hoc diſtrictu, eaſdem redundanter adeſſe. Quemadmodum enim ſalium mineralium & ſpiritus iſtius tenuiſſimi, qui ex marcaſitis ſulphureis exhalat, præſentiam luculenter confirmat; quod ſemper ubicunque thermales aquæ alcalino ſale fœtæ ſcaturiunt, io vicinia etiam acidulæ exſtent & ſulphur, vitriolum & alumen eruatur: ita omnino patrium Carolinarum ſolum his omnibus affatim dotatum eſſe conſtat. Et de vitriolicis, ſulphureis & aluminoſis quidem mineris, eorumque in noſtrorum ſontium confiniis largo apparatu, jam ſuperius capite ſecundo fidem nobis præſtruximus & in teſtimonium adduximus Commodam & pagum *Alt-Sattel*, locos non adeo magna intercapedine à Carolinis ſejunctos, una cum univerſo Falckenavienſi diſtrictu. Acidularum autem in hoc tractu tam numeroſus eſt proventus, ut vel centum ſoſpitialibus noſtris calidis aquis, contermini numerentur aciduli latices. Horum celebratiſſimi ſunt Egrani, qui non modo quotannis, ibi ad bibendum confluentium frequentia, ſed etiam tranſportatione ad exteras regiooes, virtutemque ſpectatiſſimam dudum nobilitati ſunt. Deinde milliari à Carolinis ſalit in ſilva acidus ſons, qui Carlsbadium advehitur & balneantibus potus loco inſervit, eumque à loco ubi ſtatet fagis obſito, vocant *den Buchſauerling*. Porro non procul à communi ſonte, meridiem verſus, in monte dicto *der Sáuerlings-Berg*, ubi in planum deſcendit appoſitus mons, quem nuncupant *den Buch-Berg*, acidulæ effluuot. Quin immo quod mirandum eſt, pone ipſum craterem bullientis in Carolinis aquæ, in inferiori loco, erumpunt acidulæ tepidæ, quæ ſapore non minus, quam nigricante ab inſperſis gallis colore, mineralem ſuam & acidulis propriam indolem conſpectius arguunt.

§. IX.

Non minus etiam alterum ingrediens & ad ſalis alcalini productionem neceſſarium elementum, in vicinia Carolinarum in promtu eſt, terra ſcilicet calcaria. Ut enim taceamus, quod diſtantia unius milliaris ab iiſdem lapides in calcem optimam urantur: id tantum hoc loco ioprimis commemorabile eſt: quod non procul à fonte ejuſmodi calx affluenter reperiatur. Meretur certe in confirmationem adduci egregius locus ex Sommeri libro *de thermis Carolinis pag.* 10. ita perhibentis: *Locus circa templum ſitus, plenus eſt exhalationum ſulphurearum, ubi terra effoditur ſub cœmeterio, ubi fovea in gratiam fontis calcarii effoſſa eſt. Copioſi adſcendunt venenati vapores, tantæ efficaciæ, ut & non paucæ illapſa beſtiæ iiſdem ſuffocatæ perierint: atque hæc ſpelunca parum differt ab illa, quæ in Campania ad Puteolos cernitur, & vulgo nomen ipſi tribuitur Apozolo, nec procul diſtat à lacu Agnano. Sub ſepulcreto etiam lapilli quidam effodiuntur, piſis non diſſimiles, in ingentia fruſta coagmentati. Iiſdem in locis multum calcis effoditur, & quidem variorum colorum, partim rubri, partim albi. Alibi cineritii coloris calx reperitur: aliis in locis marmoris & lapidis arenoſi formam præ ſe fert, qui colores debentur materiæ, quæ ab aquis advehitur.*

§. X.

§. X.

His itaque definitis jam atque deductis, veri videtur longe ſimillimum, ſalem illum alcalinum, qui in locis ſubterraneis gignitur & non adeo exili mole in aquis mineralibus calidis & frigidis, quas vulgo, ſed minus recte, acidulas vocant, continetur, vix aliam ſortiri originem ac geneſin, quam ex intima acidi ſulphurei, cum ſubtilioribus terræ, quæ alcalinæ eſt indolis, ſive calcaria, ſive alia ſit, particulis, in terræ viſceribus unione. Neque etiam eſt, ut quiſquam, ob æqualem ſemper in thermalibus aquis, ſalis alcalini copiam, earumque perennem per trecentos annos effluxum, & calcariæ materiæ inde ſactam abſumtionem, hæc in dubium vocet, quum humori, illo, quo per terræ meatus eodem ſemper curſu transfluit, certo tempore, certa & eadem tantum non ſolum ſalium & vaporum acido-ſulphureorum, inſinuari poſſit copia, qui cum certa tantum calcariarum particularum quantitate congrediuntur earumque connubio in ſal alcalinum tranſeunt, ſed is etiam non plus tophaceæ materiæ imbibat, quam in tranſitu elambere & hoſpitio ſuo excipere poteſt. Præterea inexhauſtum etiam mineralium & terrarum in cryptis ſubterraneis eſt promtuarium & latiſſime patet, ita, ut ſi vel mille centenarios horum elementorum ex illo ſecum auferant aquæ, exiliſſima tamen hæc ſit pars, reſpectu immenſæ propemodum ibi reconditæ quantitatis. Sane Halenſes noſtræ ſalinæ, ultra mille annos, ſi fides hiſtoriis adhibenda, viguerunt & cultæ ſunt, ac quotidie mille propemodum centenarios ſalis incolis largiuntur & exteris: nihilo minus tamen, jugiter adhuc eandem ſemper in eadem ſalſuginis menſura ſalis concedunt quantitatem, licet calculo ſubducto, incredibilis ex terræ penu ſoſſilis ſalis per aquam educta videatur copia, ut ſpatioſiſſimus tractus tantum vix capere poſſit.

CAPUT V.

De Carolinarum viribus, operandi ratione & in morbis variis uſu.

§. I.

Excuſſis ſic qua fieri potuit exploratione fontium in Carolinis elementis atque contentis: deſcendendum nunc eſt ad vires, quæ ab iiſdem dependent, inquirendo potiſſimum, qua ratione has exſerant & quibus in morbis uſum præſtent longe exoptatiſſimum. Primaria vero & palmaria Carolinarum facultas eſt, quod fortiter & crebrius alvum ſubducant, ita, ut iiſdem ſufficienti in quantitate potis, alvus vel vicies ad evacuationem ſolliciretur. Neque tamen, quod omnibus aliis validius paulo purgantibus nunquam non ſolenne & tantum non proprium eſt, ab crebrioribus his dejectionibus ſanguis exæſtuatur, vires imminuuntur, & tonus ac robur ventriculi neque labefactantur, neque deſtruuntur, ſed potius via ſemel patefacta, viribus integritas ſervatur, quin augetur, ipſeque appetitus in luculentum vigoris ventriculi teſtimonium, ſemper vegetus eſt & increſcere ſolet.

§. II.

Tribuenda autem eſt nobiliſſima hæc & electiſſima fontium noſtrorum virtus inprimis terræ calcariæ, qua largius fœti ſunt. Quemadmodum enim rationis ſuffragio ipſiuſque experientiæ calculo conſtat, quod magneſia, quæ nil niſi flos calcis vivæ & inſipidus fere calcarius pulvis eſt, laxantem, quin nonnunquam purgantem effectum edat; nullam aliam ob rationem, quam quod in ventriculum & primas vias delata, cum deliteſcentibus ibi acidis ſuccis congrediatur & in ſal amaricans tranſiens, virtutem alvum vacuantem adipiſcatur: ita pari ratione non eſt quod dubitemus, quin calcaria illa ſub potu Carolinarum ingeſta terra, cum reſiduis à ciborum digeſtione aciditatibus in ventriculo connubium ineat, in ſal tenium degeneret & ſic purgantem virtutem conſequatur. Hinc etiam eſt, quod ſi hæc terra in primæ regionis diverticulis acceſſu acidi non liquatur, ipſæ aquæ reſtagnent, tardius per corpus volvantur, cunctanter per excretoria organa tranſeant, ſed corpus aggravando, variis incommodis inducendis ſaveant. Accedit vero etiam alcalinum illud nec non neutrum in molendini aqua contentum ſal, quæ purgantem effectum mirifice adjuvant & intendunt, ita, ut nativa hæc, & illud in corpore generatum ſal acre amarum, obhæreſcentem in inteſtinorum plicis ac diverticulis mucum, cum recrementitiis ſordibus reſolvant, abſtergant & ſpiculis ſuis ſenſibiles inteſtinorum tunicas fortius attentent atque ſolicitent, quo eædem validius & crebrius ſeſe contrahant, intus contenta citatius protrudant & ſic frequentiores alvi dejectiones producant: inprimis, quum ipſe ingurgitatus copioſus calidus humor, viſcidos & ſpiſſos ſuccos diluat eoſdemque excretioni obſequentes & aptos reddat. Quod autem poſt validam & fortiorem à thermalibus aquis purgationem, nulla virium imminutio & toni inteſtinorum labefactatio exoriatur, has ob rationes fieri arbitror: tum, quod ſalia hæc elementa agant corpori amico ac blando & mitius ſtimulent, quam quidem valida purgantia, virulento principio acrius arrodente instructa: tum etiam, quod ipſa calcaria & indole ſua conſtringens terra, ſimul fibris tantiſper delaſſatis & crebriori motu laxatis, robur addat eaſdemque iterum fulciat.

§. III.

Altera, qua Carolinæ nobilitantur dos eſt, quod urinæ fluxum efficaciſſime proritent. Exſerunt hanc virtutem potiſſimum, ubi pori ſunt arctiores, fibræ etiam tenſiores & ſtrictiores; operatio autem non tam cito & expedite ſuccedit, quam ab inſuſo theé, vel veronicæ, ſed ſucceſſive eadem abſolvitur, & ſæpius ad quintam pomeridianam uſque extenditur; & ita quidem, ut primum ſecedant urinæ parum tinctæ & remiſſius citrinæ, deinde tenues & limpidæ, ac demum turbidæ & craſſæ. Et curioſum non minus, quam commemorabile eſt, quod urinæ hæ, diurno ſpatio ex eodem corpore redditæ, inſigniter differant. Quod ſi enim remiſſius tinctis & limpidis, primo & medio tempore mictis, ſpiritus vitrioli inſtillatur, nullus conflictus nullaque efferveſcentia percipitur: contra ea, ſi turbidioribus & veſpertinis horis excretis, ſpiritus iſte admiſcetur, pugna & ebullitio magna exoritur, non ſecus, ac ſi ipſis thermalibus aquis adjicitur, luculento indicio, tenuiorem primo humoris partem, ac poſtea craſſiorem ſalinam ſubſtantiam per renales tubulos tranſiiſſe.

§. IV.

Jam ſi effectricem hujus diureticæ facultatis materiam indagamus, nulla alia ſuggerenda erit, quam ſal tam alcalinum, quam neutrum, quod thermales aquas incolit. Quum enim ſalium, tam neutrius quam inprimis alcalinæ indolis, ea propria ſit laus ac virtus, ut non ſolum humores viſcidos liquefaciant, reſolvant & attenuent, ſed etiam renales tubulos ſtimulent, ut urinoſi ſeri citatior, major & expeditior per eoſdem fiat ſequeſtratio: ita Carolinas utique, largius alcalino ſalino elemento & ad neutrius genium ſuſcipiendum apto imbutas, hanc ob rationem diuretico effectu pollere, extra omnem poſitum eſt dubitationem.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

Accedit tertia & ſpectata Carolinarum virtus, qua eaſdem tranſpirationem augere, ſudorem movere & ſalivæ fluxum ſuſcitare conſtat: id quod potiſſimum contingit eoque efficacius, quando aquæ potæ ægrius per ani ſeceſſum effluunt, ita ut quandoque potantes bis vel ter induſia mutare cogantur. Cauſam autem hujus effectus nonniſi in ſalinum earum elementum rejiciendam eſſe cenſeo: quippe hoc funduntur & fluxiliores redduntur corporis ſucci, & ſubcutaneæ non modo, aliæque ſalivalis humoris ſecretioni dicatæ glandulæ ad promtiorem ſeparationem exſtimulantur, ſed etiam fibræ univerſi corporis motrices in acceleratum & validiorem motum cientur, ut fluida vehementius premant, citatius trudant & velocius circumagant, quæ ad ſecretorias & excretorias officinas crebrius appulſa, ibi deponunt jugiter & relinquunt partes per aperta meatuum oſtia demum copioſius erumpentes. Notiſſima enim eſt virtus horum ſalium, inprimis diaphoretica; dum eum in finem in febribus intermittentibus, cachexia & hydrope ſummo uſurpantur cum fructu. Succurrit tamen etiam in noſtris fontibus actualis ille quo perfuſi ſunt calor, utpote, qui ſanguinem & humores calefacit, eoſdem in concitatiorem motum cogit & ad corporis corticem propellit, eodem modo ac notum eſt, quod poſt aſſumtum potum calidum, decoctum aut infuſum theiforme, pulſus, auctiori facto ſanguinis progreſſu, ipſaque perſpiratio liberior & expeditior reddatur.

§. VI.

Præterea Carolinæ hanc etiam ob cauſam ſummopere commendabiles ſunt, quod acidum cicurent ejuſque noxiam indolem efficaciſſime contemperent. Etenim non ſolum copioſum, ſed etiam morboſum acidum ſæpius in corpore, inprimis in ventriculi & inteſtini diverticuſis, obhæreſcit, præſertim in melancholicis, hypochondriacis, hyſtericis, vitæ ſedentariæ addictis, menſium ſuppreſſione laborantibus, quin immo dantur corpora, ubi omnia aſſumta coaceſcunt, ut ventriculus ex Germanorum proverbio ſit *wie ein Eſſig-Krug*. Hæc autem præternaturalis aciditas, quum digeſtionem turbet, ventriculum inflet, ructus, moleſtum in præcordiis ſenſum, alvi obſtipationem & fæces albas gignat, variiſque morbis inducendis velificetur: thermarum certe præclara eſt facultas, quod interius aſſumtæ, non ſolum copioſa ſua calcaria terra, ſed ipſo etiam alcalino ſale, aciditatem imbibant, obtundant, infringant, & cicurata illa neutrius ſalis naturam induendo, inteſtinis ſtimulum inſinuent, quo acidi hi immutati ſucci ſine damno per ani ſeceſſum exturbentur.

§. VII.

Accedit præſtantiſſima aperitiva & incidens virtus, qua Carolinæ ſplendent, ad quam exſequendam aquæ copia, ſal contentum ipſaque alcalina terra ſuum conferunt ſymbolum. Dum enim aqua copioſius ingurgitatur, crudos & male coctos, viſcidos, ac craſſos ſuccos offendens, eoſdem diluit, attenuat, fluxiles reddit, & altius impactos abſtergit, ut in motum redacti, prompte per organa ejici poſſint. Dum porro ſal quod vehunt alcalinum non tam lentorem craſſorum humorum disjungit & incidit, quam potius tunicas alveorum, in quorum cavis lenti & viſcidi ſucci ſubſiſtunt, laceſſit & ad motum exſtimulat, fit, ut eædem crebriori & validiori compreſſu intus contenta trudant & volvant, & ſic obſtructiones expediantur. Dum denique calcaria alcalina terra acidum ſorbet, quod antea minima conſtrinxerat, ipſisque ſuccis ſpiſſitudinem induxerat, apprime inſervit reſerandis obſtructorum repagulis, inprimis quum ſimul virtus exſurgat ſtimulans, ipſosque ſenſibilium tunicarum parietes, ad contractionem & contentorum expulſionem ſollicitans.

§. VIII.

Non minus hæc nobiliſſima thermarum Carolinarum facultas eſt, quod tonum viſcerum roborent & relaxatas laſſataſque fibras erigant ac firment, quo his ad motum animatis, omnia in corpore officio ſuo rite perfungantur, ſanguis per omnes corporis partes vegetius tranſprimatur, omnes humores promtius per vaſa volvantur, infuſoque cum his ventriculo aliisque robore ac vigore, omnes omnino functiones liberius & expeditius ſuccedant. Dependet autem electiſſima hæc virtus potiſſimum à terreo illo calcario elemento, quo largius fœtæ ſunt thermales noſtræ aquæ; quippe quod humidum ſorbendo & fibras leniter ſtringendo efficit, ut partes fibroſæ propius ad ſe invicem coëant, & arctiori contactu duriores & compactiores reddantur, quo dum elater intenditur, majus robur nanciſcuntur majoremque vim acquirunt ſeſe contrahendi & humores quos vehunt propellendi.

§. IX.

Denique non ultima Carolinarum laus eſt, quod ferme omnibus temperamentis & naturis conveniant, calidis & ſiccis, æque ac humidis & frigidis. Nam dum poros aperiunt & perſpirationem liberiorem reddunt, ſulphurearum & calidarum partium exhalatione, inteſtina motio langueſcit, calor remittit corpuſque ab æſtu liberatur. Frigidis vero & humidis ſuccurrunt partim calore ſuo, fovente ac refocillante, partim roborante virtute, qua humidum redundans reſiccant & ex corpore proſcribunt. Et ſicca corpora humida ſuo humectant, aquarum copia ſtricta emolliendo, tenſa laxando, criſpata ſolvendo, & moram nectentes, omnes partes liquido perfundunt.

§. X.

Jam in prono & facili eſt judicare, multis morbis Carolinarum uſum proficuum eſſe. Sunt vero potiſſimum ventriculi morbi quibus accommodus eſt. Videlicet ſæpe contingit, ut interior ſtomachi tunica nervea muco craſſo & lento inviſcetur, qui prohibito affluxu menſtrui ad digeſtionem neceſſarii, intimam ciborum diſſolutionem impedit, & cruditates, preſſiones, inflationes, nauſeam, ſitim & appetitus proſtrationem cauſatur: ad quem abſtergendum & expellendum Carolinis nihil eſt aptius. Alii ob deliteſcentem in ventriculi cavo acidorum ſuccorum copiam appetentia nimia & avida divexantur, quæ itidem non melius percuratur, quam ingeſtis copioſius aquis alcalino ſale & calcaria terra imbutis, quæ acidum promte imbibunt & ex corpore eliminant. Porro admodum obvium eſt, ut caput, ob contentam in ventriculo crudorum & male coctorum humorum ſaburram & intercedentem conſenſum, gravius luat & diuturna cephalalgia afficiatur, quæ itidem non melius ſubmoveri & perſanari poteſt, quam iis, quæ cauſam tollendo & ventriculum à ſordibus deplendo, eidem medentur.

§. XI.

Deinceps opitulantur quoque inteſtinorum morbis, eadem lubrica reddendo, & alvinæ excretionis ſucceſſum ita fulciendo, ut etiam poſt earum uſum non obſtipetur. Inprimis auxilio ſunt hypochondriacis, qui torminibus, & tenſionibus moleſtis in abdominis regione afficiuntur & torquentur, dum flatus diſpellunt, robur inteſtinis addunt, & acidos, viſcidos ac bilioſos humores, in inteſtinorum plicis obhæreſcentes, eliquant, abſtergunt ac tandem exturbant, canales minutiſſimos, tam ſanguineos, quam lymphaticos, nec non glandularum tubulos, aperiunt & liberum omnibus humoribus commeatum concedunt. Et utut potæ alvum crebrius ſolicitent, ejus tamen nimium fluxum diuturnum ſedant, & in teneſmo, procidentia ani & uteri,

tam

tam interno, quam externo uſu, ſeſe mirifice quoque commendant.

§. XII.

Porro etiam eximie proſunt in morbis qui ex perperam curatis & ſuppreſſis febribus exoriuntur, & ſpaſtica ſtrictura tenuium ſecretioni dicatorum tubulorum in ventriculo, duodeno, meſenterio & hepate inprimis infeſti ſunt, quo fit, ut circulatione humorum turbata, eorumque repurgatione impedita, corpus, imprimis inferiores partes, intumeſcant, lividus color faciem occupet, icterus gignatur, menſtruus ſanguinis fluxus in fœminis, & hæmorrhoidalis in viris, ſupprimatur & quæ plura alia ſunt incommoda. Quod ſi autem hæc mala & conſtrictiones organorum non tempeſtive removentur, facilis ad hydropem, aut ſaltim ad moleſtiſſimum hypochondriacum malum, eſt tranſitus: quam in rem nihil certe magis ex uſu eſt, quam mineralium aquarum, & inprimis Carolinarum uſus, quippe quæ, non ſolum aquarum copia ſordes eluunt, ſed etiam ob ſal contentum, inteſtina à ſordibus repurgant, & inprimis cruſtam villoſam à muco lento ac ſpiſſo liberant, ut ſanguinis materiam iterum transmittere poſſit, induratas porro in meſenterio glandulas molliunt, ſanguinem fluxilem reddunt, ut liberior ejus per venæ portæ ramos ipſumque hepar fiat curſus, & bilioſus humor ab eodem ſecernatur, ſicque ſublata cauſſa, ipſe morbus arceatur & abigatur.

§. XIII.

Neque in levi habenda eſt Carolinarum efficacia, quam in moleſtis torſionibus, preſſionibus & tenſionibus in abdomine ſævientibus exſerunt. Scilicet, quando ſanguinis copia nimium increvit, vel retardato nimis & lentius procedente ejus curſu, non debite in colatoriis officinis à ſordibus repurgatur, ſed acrimoniam ſuſcipit: fit, ut vaſa, inprimis venæ portæ, per abdominis viſcera diſperſa, ſanguinis mole infarciantur, iiſdemque nimium diſtentis, ſpaſtica oboriatur ſtrictura & tenſio. Qua quum liberum ſanguinis iter magis adhuc intercipiatur, is non poteſt non ad alia loca impetuoſius ruere, & in primis ad caput & pectus ferri, ubi dolores, vertigines, languores, melancholias, ſomnia terrifica & gravia, quin apoplecticum quandoque inſultum cauſſatur, vel ad pectoris regionem magis vergens, anxietates, palpitationes, ſanguinis ſputa, inflammationes & id genus plura excludit. Vel ſi ſanguis copioſius & impetuoſius ad renum tubuloſum cribrum, vel veſicam adigitur, mictus ingruit cruentus, calculum, tam renum, quam veſicæ, haud raro inſequenti tempore gignens. Nonnunquam etiam præcluſo in lienem influxu, per vaſa brevia ſanguinis impetus regurgitat ad ventriculum & in ejus cavo effunditur. Ut vero omnia hæc mala arceantur, nihil certe magis utile & accommodum eſt, quam opportunus & ſub initium inſtitutus noſtrarum thermarum potus, quæ ſanguinem craſſum diluendo fluidum reddunt & ſpaſticas ſtricturas laxando & remittendo eidem viam pandunt, quo inoffenſo curſu per omnes corporis partes æqualiter decurrere poſſit. Quod ſi autem ſanguis jam præter conſuetum ordinem per hæmoptyſin, mictum vel vomitum cruentum ejicitur: tutius utique eſt à thermalibus aquis abſtinere, ne hæmorrhagia augeatur magisque exagitetur, ſed ſanguis per congrua remedia ad ſuetas & tutas vias derivandus eſt.

§. XIV.

Porro Carolinæ opem ferunt egregiam in renum & veſicæ vitiis. Sive enim renes, ureteres & veſica muco tartareo & ſabulo obſideantur, ſive calculus & lapidoſa materia in ureterum cavo ſubſiſtat & diros dolores ſuſcitet, tam præclara Carolinarum eſt facultas, ut copioſius ad renales tubulos delatæ, intus contentas ſordes & materias alienas eliquando & fluxiles reddendo ejiciant, ſpaſticis autem ſtricturis ureterum reſiſtendo, eoſdemque laxando & ampliando, humoris ope obhæreſcentem in eorum alveo lapidem protrudant & elidant. Quin ipſam etiam generationem calculi ejuſque incrementum antevertunt: dum humores diluunt & ſalſedinem & acrimoniam eorum contemperant, quo minus mucoſæ & ſalſæ materie coire & concrementum lapidoſum exoriri poſſit. Accedit & illud, quod thermales hæ aquæ, ſi urina cum ardore & dolore ſtillet, exoptatiſſimam ſpondeant opem: nullam aliam ob cauſſam, quam quod humoris largius poti ope, ſalſa tam ſanguinis, quam lymphæ acrimonia contemperatur & infringitur, eademque per excretoria organa educta, urina tenuior & nulla acri materia referta, exquiſitius ſentientem interiorem veſicæ & urethræ membranam non gravius exſtimulat, ſed ſine doloris ſenſu excernitur.

§. XV.

Præterea quando univerſa ſanguinis maſſa, multis recrementitiis, acribus & heterogeneis particulis onuſta eſt, ſive etiam ſpiſſitudinem contraxit, eodem per exteriores corporis partes difficilius commeante, oriuntur tumores, dolores artuum, cutis defœdationes, glandularum intumeſcentiæ, in collo præſertim, ſcabies, malum iſchiadicum aliaque incommoda gravia. Ad hæc autem abigenda & perſananda aquis thermalibus nihil certe eſt præſtantius, utpote quæ, omne indicationis in eorum cura punctum complent, eidemque ſine vehementia & virium noxa ſatisfaciunt. Scilicet aquæ copia lentorem eliquant, acredinem diluunt, quo minus nervoſas partes lancinare & dolore afficere poſſit, & id, quod partibus jam altius impactum, perſpiratione liberiori reddita, ſenſim diſcutiunt. Neque minus per alvi ſeceſſum & urinarios meatus ſordes acres eliminant & ulteriorem earum generationem impediunt, quandoquidem elotis & repurgatis iiſdem ventriculo & inteſtinis, purus, delibatus & ſimplex chylus ſanguini affunditur. Et hæc etiam ratio ſubeſt, quare ſcorbuticum quam maxime contumax malum, nullo alio remedio, tam cito, tam ſecure & tam efficaciter exſtirpetur, quam uſu noſtrarum thermarum, cum debito in vita & victu regimine adornato. Quin immo novimus plures ulcera ſordida diu geſtaſſe, quæ tandem adhibitis tam interius, quam exterius Carolinis, penitus coiverunt & coaluerunt, nulla plane, quod alias ſolenne eſt, ſubſequente noxa, quia impuritates & recrementitiæ materiæ, alias per hoc oſtium eliminari ſolitæ, partim per aquæ potum antea evocatæ, partim ad organa eorundem excretioni dicata iterum derivatæ ſunt.

§. XVI.

Jam ſic roborantem & firmantem Carolinarum facultatem diſpicimus: eædem virtute ſplendent longe exoptatiſſima, in omnibus morbis, ubi tonus partium laſſatus atque dejectus eſt, unde tumores diſſipant, ventriculum fulciunt, nauſeam emendant, appetitum erigunt, paralyticas partes eximie fovent, involuntarium urinæ ex ſphincteris laxitate oriundum ſtillicidium compeſcunt aliaſque plures præclaras operationes edunt. Inprimis etiam ſterilitati mulierum, ex uteri laxitate & humiditate nimia proveniente, medentur. Quum enim uterus contorta & plurima alat in complexu ſuo ſanguinea vaſa, venoſa æque ac arterioſa, fibris nimium remiſſis & laxis, ſanguinis per labyrinthos hos & implicatos admodum canales curſus intercipitur, eoque ſufflaminato, ipſe uterus vitium contrahit & ad conceptionem

inepta redditur officina. Ut igitur lubricitas hæc tollatur, laxum adducatur & ſanguini curſus reddatur, humidum reſiccando & robur addendo, thermæ noſtræ egregiam conferunt opem.

§. XVII.

Balnei in Carolinis utilitatem quod attinet, ejus facultas longe ſpectatiſſima eſt in tumoribus diſſipandis, membris reſolutis, paralyſi tactis, luxatis & à robore defectis firmandis, ulceribus, ſcabie aliisque cutis defœdationibus extergendis & conſolidandis: quandoquidem calor quo perfuſæ ſunt, una cum conſtringente quam complexu ſuſceperunt materia, altius in balneo inſinuata, quod ſubtus offendunt, diſcutiunt, & reddito partibus tono, efficiunt, quo minus denuo ibi acris, lenti ac deſidis humoris decubitus colligatur, ſed per congruorum oſtia è corpore dimittatur. Et has Carolinarum laudes compendio exhibet BAYERUS *in epiſtolis à* CRATONE *collectis pag.* 129. ita ſcribens: *Carolinæ ad miracalum uſqae membra debilia & luxata, nervoſque læſos conſortant, dolores articulorum leniaat, tumores ex affluxu humorum frigidorum, ut in me ipſo expertas ſum, diſſipant & abſumuat.* Idem teſtatur CRATO *in epiſt.* 257. *Carolinæ*, inquiens, *efficaciores ſunt Hirſchbergeaſibas ad membra reſoluta & contracta, diſcutiunt dolores ſpinæ, coxendicum, articulorum; diſſipant etiam copioſos tumores flatuoſos & laxos, renumque & veſicæ tamores abigunt.*

CAPUT VI.

De noxa & abuſu harum aquarum.

§. I.

QUamvis vero thermarum noſtrarum uſus incomparabilem in plurimis morbis, tam arcendis, quam perſanandis, præſtet utilitatem; monendum tamen eſt: quod non omnibus morbis omnibusque ſubjectis conveniat, ſed debita cum cautione adminiſtrandus ſit. Sunt enim non ſolum morbi in quibus irrita & fruſtranea eſt earum uſurpatin, ſed etiam, ejuſmodi affectus, in quibus ob metum gravioris ſubſequuturi mali, vel morbi incrementi, ab iiſdem abſtinere tutius eſt & melius.

§. II.

In genere autem tenendum eſt, nihil valere Carolinarum uſum in nimis diuturna & firmiori viſcerum induratione, multo minus ſi in ſcirrhum jam tranſiit; quandoquidem hoc facto, nulla amplius ſpes ſupereſt, fore, ut aquæ perrumpant, & licet in principio difficilius, poſtea tamen expeditius patefacta via, per tubulos commeent. Pari ratione incaſſum adhibentur, ubi vaſis diſruptis humor effluxit, & in capite, thorace vel abdomine jam reſtagnat; quippe nullum, vel quæſitiſſima arte confectum & ſummopere dilaudatum medicamentum, hoc in caſu quippiam vere & conſtanter ſalutaris præſtare poteſt. Idem fit, ſi ventriculus, inteſtina, hepar, pulmones, renes, pancreas, meſenterium vel aliæ nobiliores interiores partes, ulceribus obſidentur vel jam exeſæ ſunt. Porro perperam commendantur iis, in quibus metus eſt apoplexiæ, qui epilepſia infeſtantur & hemicrania diu affliguntur: eo quod ſectione compertum eſt, in his plerumque ſerum ventriculos cerebri occupare, & propter partium & tubulorum debilitatem verendum eſt, ne aquarum graviorum acceſſu & retardato ſanguinis curſu, ſeroſus humor extra vaſa conſtitutus magis augeatur. Eadem etiam ratio ſubeſt, quare, ſi memoriæ vis, & ſenſuum externorum cum ratione vigor & uſus, ſimul & ſemel intercidit, thermarum uſus, non accommodus, ſed infructuoſus, quin plane damnoſus ſit.

§. III.

Qui aſthmate convulſivo, polypo cordis & aqua in pectoris cavo natante ſtipato, detinentur, caveant ſibi à thermarum uſu, ne morbum exacerbent ſibique necem accerſeant. Non minus hydrops, ſi jam eo proceſſit, ut vaſis lymphaticis ruptis, in abdominis cavitatem humor effuſus ſit, thermarum potum non fert, eo quod aquæ copioſius hauſtæ, affluxum & tumorem augent, tantum abeſt, ut ad ejus diminutionem quicquam faciant. Similiter fruſtraneus prorſus, earum eſt uſus in phthiſi, pulmonibus jam profundius exulceratis, nec non conſummata hectica & quæ jam diu corpus attrivit. Quin immo SOMMERUS *in deſcript. therm. Carolin.* perite monet: nocere eaſdem ſiccis & calidis, phthiſicis & hecticis, ſanguinis defectu laborantibus, tabidis, ira & triſtitia affectis, qui venas anguſtas & parvas habent, nec non qui ex diuturno morbo convaluerunt; cujus hanc eſſe cauſſam reor; quod ob virium defectum languente humorum progreſſu, aquæ potæ non expedite per corpus volvantur iterumque exturbentur, ſed moram nectentes, eidem oneri ſint & damnum inferant.

§. IV.

Porro nunquam cum bonis ægrorum rebus propinantur thermales noſtræ iis, qui ſordida, ſerpenria & fœtida ex infectione venerea ulcera geſtant, vel virulento ſeminis fluxu laborant. Harum enim potu, ſordes iſtæ perniciales, per ulcerum ora & ſeminis ſtillicidium antea è corpore ſecedentes, non ſine gravi detrimento ſuccorum laudabilium conſortium iterum inſinuantur, iiſdemque univerſa humorum maſſa inficitur, non vero è corpore ita proſcribuntur, ut ipſe morbus ſaneſcat. Quin immo crebriori obſervatu compertum habemus, hos, qui ante plures annos ſeminis fluxu detenti, ab eodem liberati ſunt, poſt calidarum potum, moleſtiſſimo affectu denuo attentatos eſſe. Eandem quoque ob cauſſam thermarum uſus minus tutus eſt iis, qui antea enormes ſanguinis profuſiones experti ſunt, & metus eſt, ne ſuſcitata vel levi commotione & exæſtuatione, iterum ſanguis prorumpat & copioſe effluat.

§. V.

Denique internus quoque Carolinarum uſus, parum accommodus eſt, quin cum maximo ſanitatis diſpendio ſtat iis, qui durante inſultu doloris arthritici, podagrici, chiragrici & qui id genus plures ſunt, eundem ſuſcipiunt. Nam quia ſub dolorum tormentis, haud levis ſtrictura partibus affectis inhæret: aquæ potæ non poſſunt libere cum reliquis in corpore ſuccis circumagi & vim ſuam quaquaverſum explicare, ſed potius retinentur, & corpus aggravando gravius obſunt. Contra vero utiliſſime bibuntur, ſi dolorum ſævitia penitus conquievit, ægrotantes non nimis ætate graves & ſenectute enervati, ac præterea per exquiſitam victus rationem aliaque congrua remedia ipſum curationis ſucceſſum ſecundant. Et licet inchoato potu, ſolennes hi dolores repetere videantur, tranſitorii tamen & paucorum dierum nulliusque momenti ſunt; neque ab eodem deſiſtendum, quum aquæ, ſimul ac viam ſibi patefecerint, fibras emolliant & ipſam modicam illarum ſtricturam, doloris cauſſam ſolvant, ut is brevi ſopiatur. Tenendum autem: quod, ſi eryſipelacea inflammatio doloribus acceſſerit, ſuſpendendus ſit ad aliquot dies aquæ uſus.

§. VI.

De balneo monendum: quod quum ob copioſum terreum

terreum elementum, conſtringente & poros occludente facultate polleat, non adeo conveniens & ſalubris ſit ejus uſus his, qui ſpaſmodicis tenſionibus, vaga arthritide, podagra, convulſionibus & eryſipelate detinentur, eo quod acre illud ſerum, articulorum ligamentis incumbens, nec non eryſipelatis materiam, ad interiores partes repellit, & ſufflaminata perſpiratione longe ſaluberrima, ſordes augendo noxam infert. Imprimis THONERUS *lib. IV. obſ.* 5. illuſtribus aliquot exemplis confirmat, quod balneum in thermis podagricis & arthriticis impenſe noceat, & pneumoniam, febrem, anorexiam & paralyſin ſuſcitare poſſit. Aliud exemplum memoratu dignum relatum legimus in M. N. C. *Dec. III. An. II. obſ.* 115. de dolore podagrico thermarum externo uſu ſedato quidem, ſed ſubſequente ſubita morte, tranſlata ſcilicet morbi cauſſa ad alvum & veſicam. In colica quoque ipſe PAYERUS *l. c. pag.* 29. balneum diſſuadet his verbis: *caveat colicus, ne ſedeat in balneo, quia in exitu intenditur colicus dolor, ſicut in pluribus vidi.* Et idem Auctor *pag.* 64. ita diſſerit: *ad balnea non abſque diſcrimine mittendi ſunt diverſis morbis languentes: vidimus enim multos thermas ingreſſos, lethali gravamine periclitatos.* Paucis: balnea nocent impuris omnibus corporibus, eamque ob cauſſam præmittenda eſt purgatio, vel potus thermalis aquæ.

§. VII.

Sunt etiam multi, inprimis qui hypochondriaco malo affliguntur, & hanc ob cauſſam variis ſpaſmodicis tractionibus & conſtrictionibus, anxietate, flatibus nec non doloribus ac torminibus in abdomine detinentur, vel levi ſaltim de cauſſa horum vehementiam perſentiſcunt, quibus minus ſalubris & tutus eſt balnei uſus: id quod etiam contingit in iis, qui ſtrictioris alvi ſunt & quibus potus tempore ægrius per corpus aquæ tranſierunt. Etenim licet thermalium aquarum potatio his ipſis feliciter admodum & cum inſigni levamine ſucceſſerit: attamen ſi ad balneum deſcendunt, illico pejus ſe habent, & perducto ad finem ejus uſu, maximo damno mactantur. Melius igitur rebus ſuis hi conſulunt, ſi quum auſpicata & ſalubris fuit aquarum potatio, valetudinem non in aleam dent, ſed à balneo abſtineant, & dies eidem dicatos, quieti corporiſque refectioni impendant.

§. VIII.

Quæ quum ita ſint, prudentis utique & perſpicacis erit Medici, ut exquiſitam rationem habeat corporis cui tam externe, quam interne thermas noſtras ad uſum præſcribit: diſpiciendo potiſſimum ætatem, virium & temperamenti rationem, cui vitæ generi aſſuetus ſit æger, quibus olim & haud ita pridem tentatus morbis, & quomodo ab iis liberatus, quænam animi ſit diſpoſitio, an is quietus & tranquillus, & quæ plura alia ſunt. Ad hæc enim ſi non dirigitur curatio, non ſalutariter cedere, ſed potius diſpendioſa eſſe ſolet. Quare ſaluti ſuæ parum proſpiciunt ii, qui neglectis Medicorum prudentum conſiliis, ex arbitrio ſuo uſum hunc moliuntur, quum ipſi, neque an proficuus ſit diſcernere, neque eundem ſingulis circumſtantiis prudenter accommodare, longius extrahere, vel abrumpere, ſciant, neque variis ſub ipſa cura obvenientibus ſymptomatibus ſuccurrere poſſint.

§. IX.

Vehementer autem certe optandum eſſet, ut ipſi medentes, qui regimen Carolinarum adminiſtrare ſibi ſumunt, tantum haberent ingenii & habilitatis, quantum ad incomparabile hoc divinum munus, ægris ex æquo & cum fructu diſpenſandum, requiritur. Sed multo profecto horum præconceptis opinionibus occæcati, vel neſcio quid metuentes, ſupervacaneum fore putant laborem huic diſquiſitioni impendendum, ſed contenti ſunt, ſi levi de iiſdem auditiuncula reſperſi, nonnihil ſermocinari norunt, licet hanc ob cauſſam ſtolidum nonniſi conſilium dare poſſint, in re ipſis ignota minusque perſpecta. Ut igitur errata ſua palpent & aquarum vires penitius cognoſcant, frequentandi ipſis erunt ſoterii ſontes, & ex vero omnes circumſtantiæ in tot tamque diverſis ibi confluentibus ægrotantibus obſervandæ & annotandæ: neque dubium eſt, quin ſi hoc fecerint, eandem inde reportaturi ſint convictionem, quam STRAUSSIUS *in deſcript. Carolin. pag.* 57. ſibi contigiſſe ingenue profitetur. Non minus etiam ad præcavendum damnum, quod ex abuſu aquarum redundat, multum certe faceret, ſi Medici, ibi locorum aut degentes, aut eo, quo iiſdem uti ſolenne eſt tempore, ibidem medicinam factitantes, curioſe, prolixius & candide notarent omnes caſus, ubi thermarum uſus vel obfuit, vel profuit; quo exinde magis eluceſcerent peculiares ejus dotes, neque à quovis per longam demum experientiam addiſci deberent.

CAPUT VII.

De ratione potandi Carolinas.

§. I.

Thermæ quidem antiquioribus non fuerunt ignotæ teſte BACCIO *lib. de therm. lib. VII. cap. I.* Et ipſe HIPPOCRATES *de aër. aqu. & loc. cap.* 13. injicit mentionem aquarum calidarum, quibus inſit ſulphur, bitumen & nitrum. Sed uſus earundem magis fuit externus & in deliciis maxime, quales erant deſides Baiæ, inter Romanos celebratiſſimæ; de interno autem earum potu, exigua in Veterum monumentis ſunt veſtigia. Et de Carolinis etiam nonnullorum fert ſententia: eaſdem interne demum ante ſeptuaginta circiter annos in uſum eſſe vocatas, & antea non niſi exterius uſurpatas. Verum duo jam effluxerunt ſæcula, quum celebris Ellboganus Medicus *Wencensl.* PAYERUS de Carolinis ſcripſit, & quidem omnium optime & peritiſſime, earumque uſum interne maxime commendavit, ita, ut eundem longe balneo anteponendum eſſe cenſuerit. Et revera, plus etiam ad potum, quam balneum idoneæ ſunt, plus etiam in morbis internis efficiunt, quam externis.

§. II.

Neceſſarium igitur erit, ut quæ circa internum uſum tenenda tradam, quo ſalutaris reſpondeat eventus. Antequam is inchoëtur, corpus eſt præparandum, & prima regio blando laxante expurganda, ne aquæ moles, occluſo per villoſam tunicam tranſitu, reſtagnet, habitum corporis in tumorem attollat & nauſea, anxietate & vomitu moleſta ſit. Nam licet ipſæ thermales alvum aliquoties potæ ſolicitent; nemo tamen incommoda illa, quæ neglecta præparatione ingruunt, lubens ſuſcipiet, & exſpectabit donec aquæ viam ſibi aperuerint: inprimis quum ipſe humor ſalutaris, prius non ſublatis ſordibus, his utique conſpurcetur & inquinatus ad ſanguinem volvatur. Perficienda autem eſt hæc purgatio neutiquam validioribus & acrioribus, quæ tonum inteſtinorum & ventriculi, ad felicem curationis ſucceſſum ſummopere neceſſarium, labefactando ac deſtruendo, graviter nocent; ſed lenioribus & laxantibus, quo nomine laudem merentur ſalia digeſtiva & abſterſiva, nec non mannata & rhabarbarina, pro varia ægrotantis corporis conditione & vigore, ſufficienti in quantitate propinanda. Inprimis etiam ex uſu eſſe poſſunt pilulæ balſamicæ temperatæ, quæ aloes aliquid complectuntur, aliquoties iterato deglutiendæ; quippe quæ,

non ſolum primarum viarum diverticula à ſordibus liberant, ſed etiam ventriculum cum inteſtinis & vicinis partibus ſimul roborant.

§. III.

Porro ad felicem potationis effectum etiam ſummopere neceſſarium eſt, quo ſub inoffenſo ſanguinis & humorum per corporis compagem progreſſu, aquæ aſſumtæ, iiſdem infundi, permixtæ ad omnes partes libere & ſufficienti in copia diffundi, ac tandem per dicatos ſordium excretioni tubulos iterum expelli poſſint. Quod quum farto ſanguinis plenitudine corpore fieri nequeat: expedit utique, quo ante potum aquarum inciſa vena, ſuperfluum exantletur & liber commeatus procuretur, quin, ſi exundans nimis plethora adeſt, ſanguinis miſſio utiliter iterato ſuſcipi poteſt. An vero laxatio prius inſtituenda, quam venæ apertio, non adeo multum refert, ſed ſufficit noſſe, alvum commoventibus ſanguinem non eſſe ſubducendam. Nihilo minus ſi nimia ſanguinis redundantia urger, aliquot ante purgationem diebus venæ ſectio admittenda, cavendo tantum, ne venæ ſectio & alvi ſubductio ſimul contingant: quandoquidem debilitatis per ſanguinis detractionem tantisper ventriculo & inteſtinis, verendum eſt, ut medicamentum exhibitum deſideratum effectum exſequatur.

§. . IV.

Præterea ad exoptatum curationis ſucceſſum impetrandum confert, quo perſpiratio libere & expedite ſuccedat, eamque ob cauſſam eandem æſtivo potiſſimum inchoante & declinante tempore adornare moris eſt, licet aquis brumali non minus, quam æſtivo tempore, eadem inſit facultas. Animus ab omni ægritudine liberetur, officia & labores ſuſpendantur, & potaturi exquiſitum, tam in cibo, quam potu, ſibi indicant temperamentum, omniaque ea ſtudioſe evitent, quæ ullo modo ſalutarem aquarum operationem turbare & impedire poſſunt.

§. V.

Ad ipſum pôtandi modum quod attinet, is quidem non ita præſcribi ac delineari poteſt, ut omnibus quadret; ſed diſcrepat utique pro varia virium, ſenſibilitatis & temperamentorum ratione, nec non diverſa morborum quibus afflicti accedunt indole ac cauſſa. Hinc eſt, quod alii largiorem, alii parciorem aquæ copiam bibere debeant, quidam brevi ſanitatem recuperent, nonnulli longius extracto uſu eandem adipiſcantur. Quod ſi igitur corpus ad aquarum uſum rite præparatum, elapſo uno vel altero poſt purgationem die, inchoatur potus, cui quam maxime accommodum eſt tempus matutinum, quo firmato per ſomnum corpore, aquarum operatio ante prandium abſolvatur. Qui è lecto ſe ſubducete nequeunt, cubantes bibant & ſtratorum calore madorem eliciant; reliqui vero aquam deambulantes, vel melius ſedentes, capiant, quippe ſeſſu, non ſolum abdomen ſimulque ventriculus tantisper comprimitur, ut aquæ citius, fulto ſic motu periſtaltico, inteſtinorum volumen trajiciant, ſed etiam æqualis perſpirationis ſucceſſus ſervatur, qui moto ſub deambulatione aëre, per allapſum ejus, facile pororum occluſioni, ſaltim in ea quam contingit parte, intercipitur.

§. VI.

Aqua ex ſcatebra hauſta & aſportata, nulla interpoſita mora, quantum quidem calor permittit, ſorbilletur, ne longiori mora delibatiſſima pars iiſdem elabatur, aut ſi diutius ſteterit, inferiora in ollulis & lagenis ſunt ſeponenda. Præſtat autem ſub initio aquam parcius, ac ſubſequentibus diebus largius bibere, & tandem curatione peracta, converſo ordine, in copiam magis acciſam deſinere. Quum enim omne inſuetum naturæ mutationem inferat, minus conſultum eſt, largam aquarum copiam prius ingerere, quam de expedito earundem tranſitu conſtet. Proinde tutius eſt, primo die XV. tantum vel XIIX. ebibere ollulas, niſi majorem doſin firmitas minusque mobilis corporis conſtitutio ſuadeat. Inſequenti vero tempore, plurimis ad XXX. uſque quotidie ollulas, paucioribus ad XL. aſcendere conducit. Optime legitima portio dignoſcitur ex ſedium numero & mole, quæ ſi ſexies vel octies antemeridianis horis ſecedunt, ſimulque urina promte fluit, ſufficientem aquæ copiam ſuiſſe aſſumtam patet. Notandum tamen eſt, quod ſi ſudor & urina copioſius manant, alvi ſeceſſus non adeo frequens eſſe ſoleat, nec tamen majori aquarum copia urgendus, quum per has vias ſordes & aquæ ſufficienter proſcribantur. Viciſſim non mirum eſt, ſi in his, quibus alvus vel vicies ſolvitur, parcius ſudor & urina prodeant. Quod ſi vero aquæ ægrius per corpus tranſeant & non in debita quantitate iterum effluant, ſeceſſus, per uſum ſalium, Ebshamenſis maxime, Sedlicenſis & Egrani, nec non illius, quod in Carolinis paratur, promovendus.

§. VII.

Non raro etiam contingit, ut ventriculo & tenuibus inteſtinis craſſo & lento muco firmius obductis, aqua ſubſiſtat & non ad interiora admittatur, ſed moram nectendo, eliquata ſpiſſa mucoſitate, nauſeam & vomitum ſuſcitet. Quod ſi evenerit, à potu non deſiſtendum, ſed ſtomacho ſubverſo, illico iterum aliquot ollulæ ingerendæ, eoque facto, aqua retinebitur & potus feliciter cedet. Porro ſub potu nonnunquam in hypochondriacis, flatus & dolores pungentes, tam in dextro quam ſiniſtro hypochondriorum latere, infeſti ſunt, a crudis & viſcidis ſuccis, nec non fæcibus induratis, ab aquis in motum deductis & in flexuris coli obhæreſcentibus, oriundi, quibus ſummovendis, apprime conducunt clyſteres emollientes & ſtricturam mulcentes.

§. VIII.

Alii torporem capitis perſentiunt, inclinationem ad ſomnum, vertiginem, uvulæ lapſum, coryzam & hujus generis alia experiuntur, ob leniorem aquæ per capitis tubulos & glandulas colli commeatum. Quidam de dolore & ardore circa cordis ſcrobiculum ad dorſum tendente conqueruntur, forſan ob bilis commotionem, vel nervorum ventriculi ab aquarum pondere tractu. Nonnulli, in quibus ſanguinis maſſa multis acribus ſordibus referta, propulſis ad ſuperficiem corporis ab aquis recrementitiis materiis, purpura, maculis, ſcabie & eryſipelate infeſtantur. In habitioribus & pinguioribus, urinæ fluxus ſub initium tantisper nonnunquam ſufflaminatur, quia liquati ab aqua craſſi & viſcidi ſucci, ad renum anguſtiores tubulos delati, ægrius pertranſeunt, & urina poſtmodum ſtillans turbida mingitur. Sed omnia hæc ſymptomata, neque Medicum terrere, neque laborantes ab inſtituto abalienare debent, quia continuato aquæ potu, ſponte exſpirant & remittunt.

§. IX.

Non minus experientia compertum habeo, quod in iis, qui arthritidi, podagræ, chiragræ & doloribus ex calculo antea obnoxii fuerunt, ſub initium curæ, horum morborum inſultus leviores repetant, brevi iterum ultro diſceſſuri. Idem uſu venit in tumoribus, pedum maxime corporisque inferiorum, haud raro in ſpongioſa, laxa carne præditis, obviis, qui niſi extracto longius potu, ſponte ſubſident, certiſſime tamen, aliquoties adhibito balneo, evaneſcunt. Quod ſi vero menſium vel hæmorrhoidum fluxus inciderit in

hanc

hanc temporis periodum, qua aquæ bibuntur, ſatius eſt, potiſſimum fœminis, ad aliquot dies a potu deſiſtere.

§. X.

Ut vero ad ea, quæ de modo bibendi monenda, redeam, optimum quidem, ſi peritus Medicus dijudicet, quamdiu potatio, pro morbi ægrique conditione, ſit extrahenda; interim tamen communis eſt mos, ut ſeptem dies primum potui, & duo vel tres balneo, impendantur, quibus exactis denuo potatio cum balnei uſu inſtituitur, & his quoque abſolutis, nonnunquam tertia vice eadem ratione aquæ uſus iteratur. Verum, ſi dicere licet quod res eſt, longe conſultius utique eſſe videtur, viis ſemel patulis redditis, eouſque potui inſiſtere, quouſque morbus expoſcit, quam balneo interpolare ſucceſſum, meatus iterum adducere, & demum nova potatione eaſdem rurſus reſerare. Quare, noſtra quidem ſententia, optimum foret, ſi potui tamdiu indulgeretur, ad decem circiter dies, donec corpus ſufficienter expurgatum, & poſt duorum dierum intereapedinem, paucis adhuc diebus, altera modo cura ſuſciperetur & abſolveretur, niſi enatus tumor, ut balneum interponatur, juſſerit.

§. XI.

Solenne etiam eſt in Carolinis, ut bibentes, ob inſicetum tantiſper aquæ ſaporem, ori indant & mandant cortices citri & aurantiorum conditos: ſed quia iidem, ob adhæreſcentem interiorem album corticem, difficiles concoctu ſunt, melius eſt ſaccharo inſtillare oleum de cedro, vel eſſentiam corticum aurantiorum, & epotis aliquot ollulis, tantillo hujus elæoſacchari ingratum ſaporem emendare; quippe quod, nihil quod noxium relinquit, ſed potius ventriculi robur ſolatur ipſumque ſanguinem balſamica ſua virtute egregie perfundit. Ii autem qui tabaci fumo aſſueverunt, ſub potu thermalis aquæ eodem uti poſſunt, ne tamen quid nimis fiat.

CAPUT VIII.

De modo utendi balneo in Carolinis.

§. I.

Reſtat adhuc ut de externo Carolinarum uſu diſſeramus & quæ in hoc tenenda tradamus. Is plerumque ita adornatur, ut univerſum corpus balneo immittatur: nonnulli tamen embrocationem affectarum partium etiam ſuadent. In genere autem monendum: lavacrum in Carolinis nunquam prius eſſe admittendum, quam thermales aquæ ad aliquot dies aſſumtæ. Non minus die ante balneum, per lene laxans, cujus generis ſunt pilulæ balſamicæ, aquæ, à potu in corpore reſtibiles ſunt evocandæ; ita tamen, ut pilulæ mature deglutiantur, ne longius earum operatio duret, ſed antequam tempus balnei appropinquet, finiatur, quandoquidem ſanitati nihil magis diſpendioſum excogitari poteſt, quam uno eodemque tempore, per laxantis uſum apertionem, & balneum occluſionem moliri.

§. II.

Ubi ad balneum ventum, corpus aquæ non nimis calidæ eſt immittendum, ſed tamdiu exſpectandum, donec tepore tantum perfuſa ſit: quod ſi enim nimis fervida eſt aqua, non ſolum vires dejicit, ſed etiam ſitim, quin plane febrem accendit. Quare etiam motis eſt, ut fervidiſſima ex calidiſſimo fonte in caldariis per XXIV. horas detineatur, quo tepeſcat. Nibilominus tamen paullo ante quam è balneo egrediendum, calida affundenda & eidem corpus immergendum. Poſt balneum caute providendum ne frigidior aura corpori allabatur, ſed in tepidario corpus calefactis linteis abſtergendum & perfricandum. Eandem quoque in rem apprime utile eſt, ſi balneo egreſſi, ſtragulis, prius leniter calefactis, corpus immittunt & lenem madorem exſpectant.

§. III.

Tempus quo lavacro utendum quilibet ſibi maxime accommodum & opportunum eligere poteſt, cavendo tantum, ne mox poſt prandium vel cœnam in balneum deſcendat: aptiſſimum tamen tempus eſt matutinum, inter ſextam & ſeptimam horam, & poſt meridiem, quinta hora, quibus concoctione peracta & chylo diſtributo, nihil noxæ timendum. Quamdiu vero balneo inſidendum, pro circumſtantiarum ratione præſcribendum eſt. Plurimi horarium commodiſſime ferunt, quod ſatis longum eſt, quum quod primo lavacro non abigitur, repetito cedit, & periculoſum eſt diuturniori inſeſſu ſimul omnium diſcuſſionem urgere. Sunt etiam, qui ſuadent ut eadem ratione, quam de potatione monuimus, primo brevius, & deinde longius, in balneo morentur ægri, ita quidem, ut primo per horam, deinceps per unam & dimidiam, tum per duas balnei uſum extendant, & gradatim poſtea iterum deſinant. Verum licet hic modus non penitus reprobandus eſſe videatur, neutiquam tamen indiſcretim omnibus eſt imperandus, ſed Medici curam dirigentis judicio relinquendus.

§. IV.

Supereſt alia Carolinis exterius utendi ratio. Scilicet multi ad eas ſe conferunt, nulla alia plane labe affecti, quam quod reſolutione femoris, aut alius cujuſdam externæ partis vitio, detineantur. Hi ut plurimum nihil aliud agunt, quam ut affectum membrum tantum tepidæ immergant, aut ſaltim corpus ad umbilici regionem uſque aquæ immittant, & egregium inde experiuntur levamen. Eundem in finem alii excogitarunt modum, quo aquam thermalem partibus laborantibus ſenſim inſtillant, quo in iiſdem exquiſitus magis ſuſcitetur ſenſus. Sed quum ita admiſſus uſus nonnullis bene ceſſerit, aliis non item; magis è re eſt, ſi in conſilium adhibetur uſu pollens Medicus, qui pro judicio omnia diſpenſet. Saltim minus tutum eſt externe tantum uti, niſi prius uſurpata ſint laxantia.

§. V.

Abſoluto autem penitus omni, tam interno quam externo Carolinarum uſu, neceſſarium eſt, quo aquarum in corpore reſtagnantium colluvies per oblatum paullo efficacius purgans exturbetur. Sed multum certe intereſt, quo prudenter id perficiatur, ne ægrotantes corpus magis cauſſarium ex thermis reportent, quam eo adduxerunt. Sunt enim plurimi, qui hunc in finem mirifice commendant fortiora purgantia, quorum cenſum ſubeunt reſina jalappæ, aurum fulminans, mercurius dulcis, trochiſci alhandal, gummi guttæ, extractum eſulæ, ſcammonium & hujus farinæ plura: ſed quam præpoſtere ipſa docet experientia. Quippe metallica, ut mercurius dulcis & aurum fulminans, licet aliis nupta, in quibusdam caſibus utilitate non deſtituantur: minime tamen ex uſu ſunt, inprimis reſinæ jalappæ juncta, poſt aquarum mineralium uſum, eo quod ob gravitatem ſuam diutius incumbunt nervoſis tunicis, eaſdemque ob acceſſum aquæ ſalſæ gravius rodunt. Reſina jalappæ autem ab aquis non liquatur, ſed firmius adhæreſcendo inteſtinis, eo majora concitat tormina, quo exquiſitiore ſenſu hæc pollent. Et omnia denique omnino purgantia tonum & motum periſtalticum in inteſtinis pervertunt & plane deſtruunt, qui tamen ad vitam &

& ſanitatem ſummopere neceſſarius eſt. Quare, utut non penitus validiorum uſus in robuſtioribus ſit rejiciendus, abſit tamen in omnibus tenerioribus & ſenſibilioribus. Longe certe commodius, tuto non minus quam efficaciuer, huic ſcopo inſervit manna, paullo majori doſi cum ſale digeſtivo, vel rhabarbaro exhibita, nec non pilulæ ex aloë rite præparatæ, extractisque amaris concinnatæ & extracto ellebori nigri aquoſo, nec non extracto rhabarbari acuatæ, quippe quæ, necsſſitate exigente, iterato propinari poſſunt.

§. VI.

Ultimo loco quædam adhuc de victus & vitæ ratione, toto curationis tempore ſervanda, monenda ſuperſunt. Primo omnium abſtinendum eſt à nimia cibi & potus repletione & ingeſtione. Vitentur omnes cibi indurati, ſalſi, duri, concoctu difficiles, marini, acidi, ſermenteſcibiles, lacticinia & flatuum proventui faventes. Ex cereviſiis laudem merentur diureticæ, uti ſunt Iochimthalenſis, Sneebergenſis & Neukirchenſis. Vinum Hungaricum, Languedocenſe, & hujus cenſus aliud, inter cibandum admitti poteſt. Poſt paſtum, potum & balneum ſomnus eſt diſcutiendus & arcendus. Aer frigidus, pluvioſus & crebrius immutatus ſedulo evitandus, per totius curæ tempus. Motus corporiſque exercitium, quo aquarum operatio egregie promovetur, ſubinde inſtituendum; omnes autem animi perturbationes, curæ & profundæ meditationes omni ſtudio ſugiendæ, & cuncta ita adornanda, quo is, qui propoſitus eſt finis, fortunante Deo impetretur. Et hæc de Carolinis phyſice & medice expoſuiſſe ſufficiant, qui plura, potiſſimum ad legitimum thermarum uſum facientia, deſiderat, adeat deſcriptionem Carolinarum *Cl.* SRAUSSII, SOMMERI, PAYERI & STROBELBERGERI, nec non libellum, quem vernacula, *de conſervanda per convenientem mineralium aquarum uſum valetudine*, ante aliquot annos evulgavi.

EXAMEN CHYMICO-MEDICUM

FONTIS SEDLICENSIS AMARI IN BOHEMIA NOVITER DETECTI,

NEC NON SALIS EX EODEM PARATI.

PROŒMIUM.

INgens divinæ miſericordiæ donum aquas minerales medicatas eſſe, recte omnino dictum eſt ab ARNOBIO; eo magis & admirandum & venerandum, quo magis patet: eas non unius ejuſdemque eſſe indolis, virtutis & uſus, ſed in tanta ægrotantium ipſorumque morborum diverſitate, ita ſapientiſſime diſpenſatas, ut non uni tantum aut alteri, ſed quamplurimis ſaluberrimam præſtare poſſint opem. Etenim licet in propatulo ſit, eximiam inter ſontes ſuo genio & indole ſalutares ſubeſſe harmoniam & convenientiam: neutiquam tamen negari poteſt, quod haud levis etiam inter eosdem vigeat differentia, ratione virium & elementorum, ut alii his, alii aliis morbis, magis dicati eſſe videantur, & nonnulli reliquis ſalubriores, præſtabiliores magisque efficaces ſint. Scilicet jam ex ſuperioribus in aprico eſſe reor, multas ſalubrium aquarum, omnis terrei, vel mineralis contagii expertes, potiſſimam ſacultatis ſuæ partem trahere, à ſingulari humoris puritate & levitate, & ob id mitiſſimæ, leniſſimæ omniumque tutiſſimæ eſſe operationis. Alias terram calcariam, vel martialem ochram complexu ſuo ſuſcepiſſe, eademque effectum exequi maxime roborantem & debilia ſulcientem. Pleraſque autem armatas eſſe ſalinis principüs, vigore & lenitate mixtiſſimis, ita quidem, ut vel alcalini ſalis genium referant, vel ad neutrius naturam accedant, vel etiam ſal fixum alcalinum & medium, amico connubio junctum exhibeant, & his effectum vel diureticum, vel alvum ducentem, vel etiam utrumque ſimul, mox efficacius, mox remiſſius, prout parcius, vel uberius, ſalino elemento imbutæ, edant. Quemadmodum igitur tria hæc poſtrema ſontium ſoteriorum genera, præ aliis medica virtute ſplendent, & tam in arcendis, quam debellandis, quamplurimis morbis, ſacultate pollent longe ſaluberrima: ita in horum numero haud ultimum certe merentur locum ii, qui ſal neutrum in conſortium admiſerunt. Quum enim ſalium mediorum ea propria ſit laus & peculiaris indoles, ut non ſolum naturæ humanæ omnium maxime ſint convenientia, & ne minimam quidem alterationem ſanguinis & fluorum vitalium texturæ ac mixtioni inducant, ſed etiam poſt egregias corpori præſtitas utilitates, expedite admodum, per ductuum excretoriorum oſtia, alvi maxime ſeceſſum, exeant, ſordesque ſimul everrant; facile conſtat: aquas iisdem inſtructas, venis totique corpori eſſe amiciſſimas non modo, tutas & ad uſum internum egregie accommodas, verum etiam efficaciſſimas & longe utiliſſimas. Quo ſalubriores autem & præſtantiores ſunt fontes ſalis medii connubio nobilitati: eo magis certe mirandum, quod in Germania, neſcio an ipſorum raritate, an inquirentium deſidia & inſcitia? nullus plane huc uſque innotuerit, qui purum ejuſmodi neutrius ingenii ſal, ſine omni alcalini veſtigio, continuerit, præter hunc, qui paucis abhinc annis, meo potiſſimum ſtudio meaque commendatione, ad publicam cognitionem pervenit & ad uſum traductus eſt. Et licet hoc nomine dudum in Galliis Burbonenſes & maxime in Anglia Ebshamenſes celebres ſuerint: noſter tamen ſons, his ob uberiorem ſalis cathartici copiam, longe præſerendus eſt. Quare quum is, neque in Germania, neque in aliis regionibus æqualem & parem habeat, excepto illo, qui nuperrime demum in hujus confiniis ſalire deprehenſus eſt, ac de eodem parum adhuc inter eruditos conſtet: non dubitavi, ejus natales & virtutes quas poſſidet longe nobiliſſimas, inque primis ſalis iſtius amaricantis, à quo præcipua ejus virtus pendet, naturam, indolem ac geneſin paullo penitius exponere atque evolvere; ut Medici & aliorum locorum eruditi intelligant, quam ſalutares vires & dotes, immenſa Dei benignitas, in Bohemia per novum hunc ſontem, in ſalutem atque incolumitatem ægrotantium, clementiſſime obtulerit.

§. I.

Expoſituro mihi eximias, quibus Sedlicenſis fons ſplendet, dotes ac facultates; ordo rerum dicendarum exigere videtur, ut prius breviter ſtrictimque ejus originem

ginem & incunabula luſtrem, quam ad eruenda ejus elementa & dependentes inde virtutes progrediar. Eſt autem natale noſtri fontis ſolum Bohemia, aquarum mineralium feraciſſima, iiſque tota propemodum irrigua regio; & patria quidem obtigit Sedlicium, ignotus alias & ignobilis vicus, de quo non eſt ut quicquam commemoremus, præter id, quod ditioni ac poteſtati, religioſorum Canonicorum Brixienſium, qui vocantur *die Creutz-Herren*, pareat, & uno Brixia, duobus vero Tœplicio, ob thermas celebratiſſima urbe, diſtet milliaribus. Ipſam ſcaturiginem tenuis ruſtici villa comprehendit; de qua illud inprimis commemorabile eſt: quod tempeſtate brumali & cœlo pluvioſo, longe abundantius ſalubrem laticem emittat, quam æſtuoſo annique graviſſimo tempore; nihilo minus tamen eundem ſemper ſervet ſaporem, virtutem & eandem ſalis contenti quantitatem.

§. II.

Diu admodum in occulto jacuit & neglectui datus fuit nobiliſſimus hic medicatus fons, qui nec ad uſum domeſticum & culinarem, nec animantium potum ob inficetum ſaporem aptus, levi tantum auditiuncula eo nomine inquilinis notus erat, quod ad menſuram dimidiam hauſtus, moveret alvum eamque obſtructam reſeraret: tandem vero, in uſum & in publicam notitiam ut proferretur hæc oblata fuit occaſio. Labebatur jam annus MDCCXVII. quum adulto Maio iter ad Carolinas ſuſcipiens, illud per Dresdam primum & deinde Tœplicium dirigerem, hanc maxime ob cauſſam, ut celebratiſſimas Tœplicenſes thermas inviſerem eaſdemque curatius paullo ad ipſam ſcatebram examini ſubjicerem. Tœplicium igitur delatus, viſitatis & inſpectis quæ notatu digna erant, explorationem thermalium aquarum adornavi, per varia tentamina, reagentium admixtionem ipſamque exhalationem in earum elementa inquirendo & cuncta ſtudioſe annotando. Intererat autem huic negotio præter Excell. Dn. D. ZITTMANNUM aliosque, illuſtriſſimi Comitis de CLARY aulæ præfectus, jam vita functus, & impenſius omnia oculis uſurpans, tandem mentionem faciebat aquæ amariſſimæ ſalſæ, purgantis, in pago Sedlitz ſcaturientis, adjiciens: ſe quidem vehementer optare, ut eandem pari ratione explorarem.

§. III.

His auditis, animum naturalium rerum curioſiſſimum, illico ingens inceſſit cupido, ignotæ hujus aquæ indolem penitius pernoſcendi, eaque motus, ab eodem, qui cupiditatem injecerat aulæ præfecto, petii, ut copiam ejuſdem mihi faceret. Is illico petito annuens, poſtera die duas lagenas, aqua hac repletas, afferri curavit mihique transmiſit. Accinxi igitur me ad examen, & his potiſſimum experimentis indagationem inſtitui. Infudi primum undam vitro puro & transparenti, in quo ſummam oſtendit perſpicuitatem & pelluciditatem: guſtu autem explorata, ſaporem inſigniter amarum & ſalſum exhibuit. Tum ſpiritus acidos validiores, vitrioli nempe & nitri, affudi, nullum tamen ebullitionis motum obſervavi, eoque compertum habui, non redundare alcalinum principium, id quod etiam adjectus ſyrupus violarum, qui viridem colorem, ſi quicquam alcalini ſalis accedit, induit, parum, vel nihil mutatus, confirmavit. Ad mixturam gallarum nullus purpureus color in conſpectum venit, indicio, nihil martialis ſubſtantiæ hanc aquam continere. Inſtillato oleo tartari, quod Chymici dicunt per deliquium, perſpicuitas quodammodo conturbata fuit, quod ſemper fere fieri ſolet, ſi quicquam calcariæ terræ in aquæ ſinu deliteſcit. Tandem ad evaporationem ventum, qua lenius adminiſtrata, ex libra medica drachmas duas & aliquot grana obtinui ſalis amari mediæ naturæ, quod Ebshamenſis Anglicani notatiorem ſimilitudinem habebat.

§. IV.

Hinc perrexi ad Carolinas, inſerviturus pro more conſilio & ſtudio ægrotantibus, frequentiſſime circa id tempus ibi confluentibus. Tum autem ſors mihi obtigit, ut illuſtriſſimus Bohemiæ Cancellarius, Comes de KYNSKI, tutelam ſanitatis mihi committeret, cui data occaſione fideliter acta retuli & vires præſtantiſſimæ hujus ſcatebræ expoſui. Is acceptum ſibi hoc eſſe non ſolum gratioſe teſtificatus eſt, ſed etiam animos addidit & à me exegit, ut ulterius in hujus fontis ſalisque ex eo extracti indolem inquirerem, & ad Auguſtiſſimum Cæſarem illius notitiam perferrem. Domum vero redux ex thermis his factus, non deſtiti examen hujus fontis, noviter detecti, ejuſque virtutes, à priori perſpectas, in diſſertatione *de acidularum & thermarum uſu & abuſu*, brevibus cum eruditis communicare.

§. V.

Quamvis vero diſcedens à Tœplicenſibus, Medicis ibi medicinam factitantibus, hujus aquæ uſum, ad purgandam primam regionem, loco aliorum purgantium mirifice commendaſſem, ſimulque rogaſſem, ut efficaciam & virtutem ejus per experimenta practica magis adhuc explorarent: vix tamen quisquam fuit, qui hoc ipſum cum peculiari attentione & obſervatione perficeret; donec tandem peropportuna obtingeret occaſio, qua ſaluberrima hujus fontis virtus penitus ex latebris & occulto quaſi emergeret & illuſtrius exſplendeſceret. Acceſſerat nimirum ineunte vere anni MDCCXXI. ad Carolinas Auguſtiſſima Imperatrix, iiſque utebatur ſub præſentia & conſilio *Perilluſtris Conſiliarii & Archiatri Cæſarei, Dni.* PII NICOLAI GARELLI, quocum à longo jam tempore & amicitia & litterarum commercium mihi interceſſerat. Appuleram & ego in Carolinis, & hunc conſummatæ eruditionis Medicum inviſebam, qui inter alios, quos mecum ibidem miſcebat ſermones, Sedlicenſis quoque fontis reminiſcebatur, cujus notitia jam ex ſupra memorata diſſertatione ad ipſum pervenerat, & ingenti hanc aquam videndi deſiderio flagrans, ut aſportaretur rogabat. Ablegato igitur Sedlicium tabellario & aqua per eundem advecta, non ſolum ſuperius memorata experimenta iterata vice inſtituta ſunt, ſed periculum etiam fecimus, & eandem debito cum regimine quibusdam febre intermittente decumbentibus cum inſigni levamine obtulimus. Validiſſime placuerunt omnia excellentiſſimo Archiatro, & finito Carolinarum uſu, Pragam cum Auguſtiſſima Imperatrice concedens, mirificis laudibus hanc aquam Bohemiæ Proceribus commendavit, quo factum eſt, ut ingenti copia Pragam & Viennam adveheretur, ejuſque virtus ad alvum ſolvendam & roborandum ſtomachum inſigniter approbaretur. Subſequente vero autumno, illuſtriſſimi Bohemiæ Comites ac reliqui Proceres, qui quotannis in thermis Tœplicenſibus confluunt, exoptatiſſimo cum emolumento hac aqua una cum balneo uſi ſunt. Exſplenduit exinde magis magisque medicata hujus fontis virtus, & fama de eodem Dresdam etiam, Berolinum aliasque præcipuas urbes perlata fuit, ut ibidem tam familiaris jam ſit Sedlicenſium aquarum uſus, quam Egranarum.

§. VI.

Quum vero in ſale potiſſimum reſideat laudatiſſima fontis virtus, neque ſemper opportuna occaſio ad diſſita loca aquam hanc aſportandi detur, nec quilibet ſumtus transportationi impendere valeat: auctor & ſuaſor exſtiti Pharmacopœo & Chymico Illuſtriſſimi Comitis de CLARY, Tœplicenſi, MULLERO,

ut debita enchireſi, leniori nempe coctione, evaporatione & purificatione, ſal ex eadem pararet exterisque divenderet. Nec ſpem ſefellit eventus. Is enim, pervulgata hujus ſalis nobiliſſima efficacia, jam tanta in copia ejus præparationem adornare ſolet, ut vix quinque centenarii ſufficiant, qui quotannis conſumuntur & per remotas regiones diſtribuuntur.

§. VII.

His ita peractis, quum fontis hujus laus & ſpectatiſſima virtus, fama longe lateque celebraretur: factum eſt, ut ſolertius excuteretur circumjectum ſolum & terra fonti propinqua, ex quo id fructus tulerunt rimantes, ut aliam adhuc ſalſam & amaram ſcatebram haud ita pridem detegerent. Salit hæc, vena admodum benigna, in patenti agro, ad pagum Seydſchütz, & haud adeo magna intercapedine a Sedlicenſi recedit, ſitum autem obtinet hac paullo altiorem, & ſapor intenſius amaricans magisque ſalſus eſt: neque dubitandum videtur, quin hæc per mæandros declivi itinere Sedlicium etiam laticem dimittat, & fonti ibi ſcaturienti pabulum & materiam præbeat. Elementa quidem ipſiusque ſalis indoles in utroque fonte non diſcrepant, ſed examine facto, eadem ambo exhibent phænomena: poſterior tamen hic tantisper uberiorem ſalis apparatum vehit, & libræ medicæ pondere, duas ejus drachmas cum decem granis, & terræ calcariæ tenerioris grana ſex complectitur: hanc, uti reor, ob rationem, quod in loco elatiori conſtitutus, à torrentium incurſu tutior ſit, quam quidem Sedlicenſis, cujus unda depreſſiora permeans, facile aliarum aquarum acceſſu diluitur.

§. VIII.

Admiſſi ſumus ad fontis noſtri incunabula, & vidimus, qua ratione innotuerit, & indies magis magisque inclaruerit, nec non quod ſalino potiſſimum, ad medii naturam accedente, elemento polleat: nunc, ut paullo penitius & exquiſitius hujus ſalis indolem pernoſcamus, inſtituti noſtri ratio expoſcere videtur. Quum vero hoc ſal, & ſapore & virtute proxime accedat ad illud, quod Ebshamenſis nomine venit, non abs re ſore puto, ſi prius hujus brevibus mentionem injiciam, & tum nonnulla experimenta & tentamina afferam, quæ cum utriſque inſtitui, quo comparatione facta, uniuscujusque indoles & peculiaris virtus eo teſtatius eluceſcat. Vocari autem ſolet Anglicanum hoc ſal Epſomenſe, ſive potius Ebshamenſe, quoniam celeberrimus Angliæ Medicus, D. Grew, primus ex fontibus Angliæ Ebshamenſibus ejuſmodi ſal amarum purgans præparavit, ac de eodem elegantem libellum compoſuit. Quum autem harum Ebshamenſium aquarum libra medica, non ultra drachmam dimidiam ſalis præbeat, certo utique certius eſt, Ebshamenſe ita dictum ſal, quod in magnis vaſis, immo doliis, ex Anglia adportatur, & cujus libra vix octo groſſis venit, ex hujus fontis aqua non præparari, ſed arte factum eſſe. Et præparatur illud etiam non modo in Anglia à famigeratiſſimo Chymico Hanckwitz, ex reſiduo à coctione ſalis communis lixivio, vulgo *Mutter-Soole*, ſed & in Germania à celebri Lipſienſi Phyſico & Medico, Lehmanno, in Thuringia Sulzæ, eximia in quantitate conficitur. Neque dubium eſt, quin aluminoſum quoddam acidum, cum alcalina ſalis communis terra congrediens, in hoc lixivio contineatur. Notandum tamen, non ex omnibus ſalinis, neque noſtris Halenſibus, tale ſal medium præparari poſſe, hanc forſan ob rationem, quod mineræ aluminis in tractibus ſubterraneis, quos ſalſugo perlabitur, deficiant.

§. IX.

Experimenta autem, cum utriſque uno eodemque tempore adornata, huc potiſſimum redeunt & hæc obſervavimus. I. Paratum è fonte Sedlicenſi ſal, coloris eſt opaci, nivei & quaſi lactei; Ebshamenſe vero majori gaudet pelluciditate & aquoſitate, unde etiam gravitate ſpecifica Sedlicenſe antecellit, & multo promtius humiditatem ex aere imbibit. II. Sal Sedlicenſe, tam in aqua ſolutum, quam ſolida forma guſtu exploratum, ſapore inſigniter amaro non ſolum Anglicanum ſuperat, ſed etiam ſimul ſaporem nauſeoſum exhibet. III. Crucibulo ignito injecta, ambo fluunt, & utrumque dimidiam ſui partem in vaporis aquei forma amittit: fluor vero hic igneus, in Sedlicenſi limpidiſſimus & aquæ ſimilis, in Epſonienſi autem magis tenax eſt atque lenteſcens. IV. Rectificatiſſimus vini ſpiritus utriusque ne granum quidem abſorbet. V. Utrumque ſal cum cineribus clavellatis & pulvere carbonum in crucibulo ignito debite tractatum, maſſam hepati ſulphuris æmulam largitur; magma vero ex ſale Ebshamenſi paratum, ſi aquæ injicitur, eandem longe intenſiori viriditate inficit, quam cum Sedlicenſi confectum: quemadmodum quoque illud, admixtis aliquot acidi guttulis, hoc multo uberiorem lactis ſulphuris quantitatem exhibet. VI. Utrumque ſal cum vitriolo ad rubedinem calcinato mixtum, & crucibulo candeſacto immiſſum, vaporem primo emittit qui ſpiritui ſalis haud abſimilis eſt, hunc vero elapſo exiguo temporis ſpatio, ſpiritus vitrioli volatilis excipit. VII. Adjecto violarum ſyrupo, Sedlicenſi ſali viridis, Epſonienſi vero cœruleus color inducitur. VIII. Utriuſque ſolutio cum oleo tartari per deliquium in adeo ſpiſſum coagulum abit, ut vitro inverſo nil fere effluat; major tamen coagulationis gradus in Sedlicenſi obſervatur. IX. Pari ratione per inſtillationem ſpiritus ſalis ammoniaci, utriuſque ſolutio, ante limpidiſſima, turbulenta admodum evadit, multiſque flocculis craſſioribus conſpicua redditur. X. Una aquæ communis uncia abſorbet ſalis Sedlicenſis unciam unam cum ſcrupulis duobus; Epſonienſe vero æquali tantum portione abſumitur. XI. Saturatior ejuſmodi ſalis Sedlicenſis ſolutio citrinum exhibet colorem: Ebshamenſis non item, ſed remanet eadem aquæ, quæ antea perſpicuitas. XII. Cryſtalli, quæ ex utriuſque ſolutione poſt exhalationem concreſcunt, haud multum differentiæ alunt, niſi quod Epſomenſis majores ſint ac ſpecioſiores, nitro quodammodo ſimiles. XIII. Sal Epſomenſe, per aliquot dies in fornace calido detentum, omnem deponit pelluciditatem, atque exteriori quoque facie Sedlicenſi ſimile evadit. Ex quibus clare pateſcit: Sedlicenſe & Ebshamenſe ſal multum utique convenientiæ alere, tam quoad elementa & principia, quam indolem ipſamque virtutem.

§. X.

Eadem fere ratio eſt ſalis iſtius nativi *cathartici*, cujus proventum D. Herrmann in *Hungaria*, primum Neoſolii in fodinis, & poſtea Chemnitii in fodinarum maxima, *auf der Wind-Schacht*, it. *Dreyfaltigkeit-Stellen*, deprehendit, & in diſſertatione epiſtolica, ad Perilluſtrem Garelli directa, anno MDCCXXI. una cum ejus examine & virtute fuſius expoſuit. Etenim Hungaricum hoc ſal, non ſolum ratione ſaporis & formæ exterioris, notatiorem ſimilitudinem & Anglicani & Sedlicenſis refert, ſed etiam ratione ipſius operationis & facultatis cum iiſdem admodum conſpirat, & ſufficienti in quantitate oblatum, alvum efficaciter ſolvit, eamque ob cauſſam jam in Hungaria, Sileſia aliisque conterminis locis uſus eſt frequentiſſimi. In eo tamen diſpar ejus à Sedlicenſi eſt ratio, quod non per coctionem & coagulationem ex aqua eliciatur, ſed jam tum ſiccum, filamentorum inſtar cuniculorum parietibus adhæreſcens, colligatur

gatur ac poſtmodum depuretur. Neque hanc ob cauſſam dubium eſt, quin Hungaricum hoc ſal quoad natales maximam affinitatem obtineat cum aphronitro illo, cujus circa Ienam in montibus, & maxime in notiſſima illa ſpelunca, quam vocant *die Teufels-Höhle*, uber effloreſcit apparatus, & quod pari ratione abſtergente virtute præditum, urinam movet, & liberalius datum, alvum quoque exercet. Quemadmodum enim hoc ſic dictum aphronitrum, nonniſi ſal amarum, acre & fixum eſt, concretum, ex terra gypſea ſpatiformi, in cujus poros acidum primigenium ſulphureum ex aëre ſe inſinuavit & cum ea ſocietatem iniit: ita pari etiam ratione Hungaricum hoc ſal, ex iiſdem principiis in cuniculorum alveis conflatur & generatur: quandoquidem terra ſpatiformis ex ſolutione illius, adjecto alcali, ad fundum dejici, ob inſitum acidum verò catholicum, admiſto ſale tartari & pulvere carbonum, verum ſulphur minerale ex eodem præparari poteſt.

§. XI.

Quod ſi vero ullum ſal arte paratum, & Chymicis non ignotum, ad naturam & virtutem ſalis Sedlicenſis vere nativi & Epſomenſis artificialis accedere videtur; certe illud eſt, quod à celebri Germanorum Chymico, GLAUBERO, nomen mutuatur, & ex oleo vitrioli diluto & ſale communi, abſtracto prius leni calore per alembicum ſpiritu ſalis & eluriato capite mortuo, paratur. Eſt illud quidem, ſi quis punctum ſaturationis exacte tetigerit, mediæ naturæ, amari ſaporis, virtutis quoque abſterſivæ & catharticæ: attamen re propius paullo inſpecta, à Sedlicenſi & Epſomenſi non parum differt. Etenim ſapor ejuſdem longe acerbius linguam ferit, ac Sedlicenſis & Ebshamenſis, licet multo majorem copiam aquoſitatis in complexu ſuo foveat, ita, ut ſi fornaci calido imponatur ad uncias tres, id ipſum liqueſcat, & inſtar aquæ fluat, remanentibus vix duabus unciis. Præterea ſi in æquali portione aquæ ſolvitur & frigori committitur, in coagulum & ſolidam fere maſſam abit, ut effundi nequeat: contra vero, ſi ſolutioni inſtillatur oleum tartari per deliquium, eadem non coit, quemadmodum cum Sedlicenſis & Ebshamenſis ſalis ſolutione contingere ſupra meminimus. Hujus differentiæ cauſſam ſi quis inveſtigare velit, veri valde eſt ſimile, terram ſalis communis culinaris eſſe quidem naturæ alcalinæ ſubtilioris, calci ſeu ſpatiformis: ſed in muria, è qua paratur ſal Epſomenſe, contineri paullo craſſiorem ac graviorem, quæ à ſolutione, lixivio admixta, fundum petit, quod non contingit in ſale Glauberiano, ex puro ſale communi & oleo vitrioli parato; neque etiam dubitandum eſt, quin acidum è vitriolo vehementia ignis prolectum, non parum etiam ratione ſubtilitatis differat à ſale ſubtiliori acido, quale ſub terra ex aluminis, ſulphuris & vitrioli mineris accedit.

§. XII.

Porro non quidem negandum: eſſe adhuc alia plura ſalia media, ad quarum concinnationem vitrioli acidum uſurpatur, & quæ non ſolum ſaporem amaricantem obtinent, ſed etiam liberalius data, alvum aliquoties ſollicitant, cujus generis ſunt arcanum duplicatum, vel tartarus vitriolatus. At vero in nativis iſtis fontium ſalibus, & amarities & vis cathartica longe major eſt, & exquiſitior quoque partium ſubtilitas in iis obſervatur, quod vel ex eo clarius elucet, dum ſalia nativa amara expedite ab una parte aquæ communis ſolvuntur, ut una aquæ uncia ſalis quoque unciam recipiat, quum tartari vitriolati & arcani duplicati vix quarta pars, in eadem aquæ quantitate liqueſcant.

§. XIII.

His excuſſis quæſtio incidit: unde ſal hoc mediæ naturæ, quod non modo in aquis Sedlicenſibus, ſed etiam in omnibus ſontibus, qui ſedes fortiter movent, inprimis Egranis, continetur, ſaporem amaricantem nec non purgantem virtutem accipiat & mutuetur. Ut autem hac de re mentem noſtram clarius exponamus, aſſerimus: peculiares has proprietates, quæ ſalibus iſtis nativis adhærent, amaritiem puto & purgantem facultatem, non tam ab acido illo ſulphureo catholico, quod non modo in aëre, ſed etiam in ſubterraneis locis abundantiſſime mineris adhæret & ex iis elicitur, tanquam à cauſſa derivandas, ſed potius à ſolidiori terreo-alcalinæ indolis elemento, quod ad lapidis calcarii, ſive potius ſpati, naturam accedit, petendas eſſe. Lapide enim calcario & rudiore & ſubtiliore, qui vocatur *Spat*, item *Marmor*, *Alabaſter*, ſubterranea loca referta eſſe, extra omne dubium eſt, quemadmodum etiam res pervulgatæ cognitionis eſt, omnes hujus lapidis ſpecies vehementiſſimo igne in calcem uri. Similiter calciformis ejuſmodi materia quoque in marinis, maxime oſtracodermatum & cochlearum generibus deprehenditur.

§. XIV.

Quod vero ſalia calcariam ejuſmodi ſubſtantiam in ſocietatem ſuam admittant, facile comprobari poteſt. Inprimis autem ſal commune culinare uberius eandem alit: unde fit, quod in ejus coctione, præſertim noſtri Halenſis, cortinæ lateribus copioſe & firmiter ſeſe agglutinet lapidea materia, *der Schöp-oder Saltz-Stein*, ut etiam ſingulis hebdomadibus igne ſubmiſſo, eam exurere & poſtea malleis excutere cogantur ſalinatores, quæ, elota prius quæ reſtat ſalis portione, fortiori uſtione in calcem redigitur. Ejuſdem quoque indolis eſt lapidoſa illa alcalina & fere calcaria materia, quæ abundantiſſime in Carolinis conſpicitur, & non ſolum in præcipuo earum fonte, vulgo *Prudel* dicto, nec non in canalibus, per quos decurrit aqua, ingenti in copia apponitur, ſed etiam circa ſcaturiginis oſtium, ubi aqua cum magno impetu ad circumpoſita ligna fertur, in lapides concreſcit, qui politi & variegati, elegantiſſimum marmor vel jaſpidem nitidiſſimam referunt. Neque ea propter dubitandum eſt, quin calcarea hæc terra, cum acido univerſali ſubterraneo commixta, præcipuum Carolinarum ingrediens efficiat, à quo cathartica earum virtus pendeat; præſertim quum circumjacens ſolum adeo lapide calcario, tenuiſſimo & craſſiori, inſtar marmoris, ſcateat. Denique magma illud ſalino-terreum, quod ex ipſis Sedlicenſibus aquis extrahitur, ſi denuo iterum aqua ſolvitur, relinquit etiam materiam pure lapideſcentem.

§. XV.

Quod porro amarities & purgatrix ſalis fontium nativa vis, à ſubtiliſſima calcaria quadam, valde tamen alcalina materia, arceſſenda ſit, ſequentia planum ac teſtatum faciunt experimenta: ſi ſolutioni ſalis Sedlicenſis vel Ebshamenſis oleum ſic dictum tartari per deliquium inſtillatur, ſpiſſum admodum & album emergit coagulum, quod ſufficienti aquæ communis quantitate dilutum, per chartam bibulam trajectum, relinquit terram albiſſimam in filtro, quæ magna efferveſcentia ab affuſo ſpiritu vitrioli iterum ſolvitur, & rurſus ſalem præbet amaricantem laxantem. Poſterior vero hæc ſolutio, quæ fit ex ſolutione ſalis Sedlicenſis, mixta cum oleo tartari per deliquium, identidem in ſal tertium coagulatur, quod tamen non tanta amaritie ac vi laxante pollet, quam prius. Quo experimento evidenter confirmatur: terram hanc calcariam, acido non tam firmiter & intime adhæreſ-

cere

cere, ſicut terra procul dubio tenerrima, quæ in tartaro vitriolato & arcano duplicato reperitur: ſiquidem hæc ipſa minime, affuſo ſolutioni oleo tartari per deliquium, mixtionem ſuam deſerit, ut ab acido admixto ſeparari poſſit. Porro videmus ex hiſce: terram hanc eſſe valde alcalinæ naturæ, & plane integram ac illibatam manere, ſi ab acidi connubio liberetur.

§. XVI.

Clarius vero adhuc aſſertio noſtra ſequenti experimento ſtabilitur. Magneſiam, quæ ex lixivio à coctione nitri relicto, vulgo *Mutterlauge*, per ſolam inſpiſſationem & calcinationem paratur, alcalinæ & calcariæ eſſe naturæ nemo facile inficias ibit, maxime ſi conſideraverit, calcariæ naturæ eſſe terram illam, quæ nitrum ex aëre ſuſcipit, & ex qua nitrum coquitur, item terræ effœtæ nitroſæ, calcem vivam & ſal commune admiſceri, ut nitroſo ſale fœcundior fiat. Deinceps non amplius in artis exercitio verſantibus obſcurum eſſe poterit: magneſiæ pulverem albiſſimum, & fere inſipidum, ad drachmam unam oblatum, fortiter, licet non ſemper cum ſtimulo quodam, alvum movere, præſertim ubi acidum copioſum in primis viis offendit; tunc enim ambo degenerant in ſal amaricans purgans. Quod ſi vero de veritate hujus rei quis uberius convinci cupiat, is ſpiritum vitrioli affundat magneſiæ, & tota ſolvetur in liquorem amarum & ſalſum, qui inſpiſſatus, dabit ſal amaricans purgans, quod ſi rurſus liqueſcit & ſolutioni oleum tartari per deliquium inſtillatur, albiſſimus pulvis ſuodum petit, non ſecus ac fieri ſolet cum ſolutione ſalis Sedlicenſis & Epſomenſis. His pulvis elotus, denuo promtiſſime ſolvitur cum ſpiritu vitrioli, & liquor rurſus emergit amaricans, ſalſus, laxativæ virtutis.

§. XVII.

Et ex his luculenter admodum patere arbitramur, ſalia illa amaricantia, quæ fontibus catharticam vim conciliant, ex ſubtiliori calcaria terra & acido catholico, quale in ſulphure, vitriolo & alumine deprehenditur, eſſe compoſita. Circa differentiam autem ſalium mediæ naturæ, quæ omnia ejuſdem indolis ac virtutis acidum, ceu ingrediens admittunt, illud utique notatu dignum eſt: quod illa, quæ ex ſale alcalino vegetabili, & quod facile in vitrum abit, ſunt compoſita, præſertim ſi alcali quodammodo præ acido emineat, ſi mixta cum pulvere carbonum, debita quantitate fluant in igne, verum hepar ſulphuris exhibeant, quod ſolutum, non ſolum, præcipitatione cum acido facta, ſulphur largitur, ſed etiam cum rectificatiſſimo vini ſpiritu ſolutum, veram ſulphuris tincturam concedit. Neutiquam vero hoc ipſum contingit cum ſale Sedlicenſi, Epſonienſi, Egrano, aphronitro & artificiali illo, quod cum ſpiritu vitrioli & magneſia paratur, eo quod ſola calcaria & alcalina terra omni & fuſioni, & vitrificationi, reſiſtit. Si autem hæc ſalia cum ſale tartari & cineribus clavellatis, præſertim diutius aëri libero expoſitis, miſcentur, & tunc adjecto carbonum pulvere igni committuntur, tartari ſal, aut cineres clavellati, ex ſale amaricante recipiunt acidum & in fluorem abeunt, ut maſſa hepati ſulphuris æmula exinde emergat.

§. XVIII.

Tandem diſpiciendum eſt: num amara hæc & cathartica ſalia, quæ exhalationis beneficio ex medicatis aquis eliciuntur, ſi iterum in aqua ſolvantur, eandem cum humore nativo ſalutari virtutem ac efficaciam obtineant? Nos certe negativam hic tueri mallemus, quam affirmativam, ob non exigui momenti rationes. Nimirum experientia, certiſſima rerum magiſtra teſtatur, maximam, ratione virtutis, eſſe differentiam inter ſoterios omnis generis fontes, ſive aquas ſic dictas minerales, quæ ex ſcaturigine hauriuntur, & inter contenta eorum, quæ evaporatione & ignis miniſterio educuntur, ſi in alia, puriſſima etiam aquâ, iterum liqueſcant. Nam præparatæ hoc modo per artem medicatæ aquæ, non tam expedite per corpus feruntur, neque tam promte emunctoria ſubeunt atque rurſus è corpore egrediuntur, neque tam efficaciter languidum appetitum excitant, aut vires dejectas erigunt, neque denique tam eximiâ laxante vi pollent, quam hæ, quas fautrix natura inexplicabili artificio producit ac ſponte offert. Patet hoc luculenter admodum Sedlicenſium exemplo, quæ ex ſcatebra potæ, ſive aliorſum in lagenis ſolicite munitis tranſportatæ, non ſolum longe amaricantioris ſaporis ſunt, ac ſi eadem ſalis quantitas in eadem alius aquæ copia diſſoluta fuerit, ſed etiam ad eaſdem numero ſedes movendas, vix ſalis drachmæ ſex ſufficiunt, quas una & dimidia medica aquæ libra, tres tantum ſalis drachmas comprehendens, efficaciter ciet. Quapropter nullum utique dubium eſt, quin medicinales aquæ, præter ſalinas iſtas fixiores particulas, quæ intime iis commixtæ ſunt, ſubtili adhuc, licet inſipido, ſpirituoſo, aëreo-æthereo elemento fœtæ ſint, quod tenuitate ſua per minima canalium oſtia ſtrenue eluctans, majorem aquæ conciliat penetrantiam, ut operatio ejus inde adjuvetur magisque augeatur: id quod in genere, non modo de Sedlicenſibus, ſed & de omnibus mineralibus aquis, notandum eſt ac tenendum. Etenim liber aëris acceſſus, calor & ignis tortura, mirifico unionem, craſin & mixtionem partium, quæ fontibus ſalutarem virtutem inſpirant & à quibus ſpecifica eorum efficacia pendet, immutant, corrumpunt ac deſtruunt.

§. XIX.

Enucleate ſic expoſita effectrice fontis noſtri materia, ſalis ſcilicet amaricantis, geneſi, natura ac indole: ſequitur jam, ut eximias, tam hujus, quam ipſius aquæ vires, quas ad ſanitatem tuendam & reſtituendam poſſident, explanate quoque tradam & uberius paullo recenſeam. Et certe, ſi ex communi ſuffragio & populari approbatione, de ipſius rei dignitate & præſtantia judicare licet: profecto medicinalem hunc noſtrum fontem ſaluberrimum & longe præſtantiſſimum eſſe conſtat. Etenim exiguum admodum & paucorum tantum annorum eſt ſpatium, ex quo ſoterii hujus laticis primum ad publicam notitiam traducti, vires, laudes ac fama adeo effloruerunt & longe lateque inclaruerunt, ut non ſolum ii, qui ſoſpitalibus calidis Tœplicenſibus exterius utuntur, eundem, repudiatis Egranis, Selteranis aliisque mineralibus aquis, antea ibi communis interni uſus, ſummo cum emolumento bibant, ſed etiam alii, in exteris regionibus degentes, immenſam propemodum ejus copiam peregre acciant & conſumant: ne dicam de eximia ſalis quantitate, quæ quotannis ex eodem conficitur & quaquaverſum dimittitur.

§. XX.

In genere autem, non ſolum à priori, ex ſcrutinio & examine indolis ac virium ſalis in hoc fonte contenti, ſed etiam a poſteriori ipſius experientiæ calculo uberius conſtat: ad crudos, viſcidos, acidos & biliosos corruptos, & in ventriculo ac inteſtinis obhæreſcentes ſuccos, abſtergendos & ſine noxa per alvi ſeceſſum eliminandos, amara hac & ſalſa aqua, nihil aptius eſſe, nihil efficacius; ita, ut eidem tam ſalubritate, quam expedita facultate, neque alii medicati fontes, neque ſolennia purgantia, æquiparari poſſint. Quod anim ad alias medicatas aquas attinet, harum ea eſt ratio, ut quædam illarum alvum quidem moveant, ſed quia ſalina ſpicula parcius iiſdem interſerta & in aquarum largiori vehiculo magis diſperſa ſunt,

opera-

operatio illarum purgativa longe debilior ac remiſſior eſt, & duæ vel tres earum menſuræ ſunt ingerendæ, antequam pervadant alvumque exerceant; quo tamen facile faſtidium movent & ſolutiorem ſtomachum gravant. Contra ea, noſtræ aquæ tam efficax & tam promtus eſt effectus, ut in exquiſitius ſentientibus ac tenerioribus, vel quinque aut ſex patellæ, è quibus infuſa calida ſorbillare moris eſt, ſufficiant, firmioribus dimidia menſura ſatisfaciat & robuſtiſſimia quoque vix ultra unam menſuram aſcendere liceat. Deinceps nulla prorſus ex omnium mineralium aquarum cenſu eſt, quæ tam cito effectum ſuum exſequatur, & inteſtinorum volumen trajiciat ſordeſque educat, quam noſtra, quæ elapſo exiguo admodum temporis ſpatio, operationem edit efficaciſſimam. Accedit & illud, quod quum Sedlicenſis aqua uberius ſalino elemento imbuta ſit & præſentis adeo effectus, non neceſſarium ſit, diuturnum tempus ejus uſui impendere, ſed paucorum tantum dierum intercapedo, octo ad ſummum vel decem dies, ſatis longa ſit.

§. XXI.

Quemadmodum igitur Sedlicenſis aqua, aliis medicatis ob expeditam & validiorem virtutem palmam præripit: ita non minus alvum vacuans qua pollet facultas, longe etiam præſtantior ac ſalubrior eſt, quam omnium reliquorum uſu receptorum purgantium medicamentorum. Id enim crebriori obſervatu conſtat: omnia illa pharmaca, quæ crebrius & fortius alvum ſollicitant, vires dejicere, nauſeam & moleſtum in præcordiis ſenſum ſuſcitare, quin appetentiam ciborum proſternere; quum contra amara hæc aqua, licet efficaciſſime alvum ſubducat, neque languorem & debilitatem inducat, neque faſtidium ciborum ingignat, neque ſiccitatem oris cum ſiti inferat, ſed potius amaritie ſua ſtomachum ſoletur & appetitum augeat.

§. XXII.

Non minus experientia compertum eſt: purgantia & inprimis pilulas, quarum præcipuum ingrediens aloë eſt, ſanguinem exagitare, & præter volatilem æſtum ſanguiniſque exæſtuationem, dolores dorſi concitare, ſanguinem impetuoſius, mox huc, mox illuc urgere, & ſæpius, maxime ſucco & ſanguine ſartos, multis mactare incommodis. Quæ autem mitiora ſunt & laxantium familiam ducunt, præſertim ſennæ folia, agaricus, caſſia & manna, in nonnullis flatuum proventui favent & tormina in abdomine gignunt. Sed hæc omnia, Sedlicenſi aqua, vel ejus ſale, uſurpatis, neutiquam ſunt metuenda, quippe quæ, effectum ſuum ſine moleſtia & ſine ſubſequente noxa edunt.

§. XXIII.

Si cauſſam nobiliſſimæ hujus prærogativæ diſpicimua: ex facili ſuppeditari poteſt. Quum enim omnia illa purgantia, quæ ex vegetabilium cenſu depromuntur & è terra pullulant, facultatem & virtutem ſuam non tam ad ſalinum elementum, quam potius multas ſulphureas, oleoſas & pingues particulas ſubtiliore acredine remixtas, referant; facile patet, eadem ſanguini infuſa, non poſſe non ejus inteſtinam motionem augere & ebullitionem cauſſari, ſolidis autem, nervoſis, ſenſibilibus corporis partibus altius inſinuata, acredine ſua moleſtum inducere ſenſum, ut non ſolum ventriculua cum inteſtinis, ſed etiam confines nervoſæ partes, præter naturam ſtringantur & criſpentur, ſanguiſque exæſtuatus inæquali motu circumagatur. Quin immo nonnulla è purgantium familia, quaſi malignitate ſtipata, tam pernicialis ſunt indolis, ut fluidis & maxime mobilibus corporis noſtri partibus, ſpiritibus ita dictis animalibus, penitus adverſa ſint & inimica, & hanc ob cauſſam vires mirifice proſternant, motuum anomalias, ſpaſmos & convulſivas ſtricturas efficiant: quo nomine potiſſimum notanda gummi guttæ, ſcammonium, elaterium, colocynthis, eſula, helleborus albus, laureola, jalappa, ſemina cataputiæ & hujus farinæ alia. Contra vero ſalis in noſtro fonte ea propria laus & peculiaris indoles eſt, ut pure ſit ſalinum fixæque indolis, & ſal quidem medium, naturæ, hoc eſt, ſtructuræ ac diſpoſitioni partium ſolidarum & fluidarum conveniens & amicum, quod neque volatilis & commoventis, neque ſulphurei & exæſtuantis quippiam, complectitur, & hanc ob cauſſam omnis noxæ expers eſt.

§. XXIV.

Ut autem clarius paullo & explanate magis virtutem & operationem fontis noſtri ſiſtamus; prius monſtrabimus: in quas potiſſimum corporis partes poteſtatem & vim exſerat, & deinde quibus morbis, tam antevertendis, quam perſanandis, ejus uſua dicatus ſit, docebimus. Jam vero omnium quidem medicamentorum ea eſt conditio, ut primum & potiſſimum effectum exſequantur in ventriculo & annexis inteſtinis; ſed longe eminentius & efficacius id perficiunt ea, quæ minus volatilia, ſed fixa ſunt, & tamen inſigni facultate pollent, immutationem motuſque augmentum nervoſis & exquiſitius ſentientibus partibus inſerendi. Et ad horum claſſem merito referenda ſunt varii generis ſalia, & maxime etiam id, quod fons noſter in ſinu alit, cujus indoles, virtus & operatio in eo verſatur, ut non tam immediate lentorem craſſorum & viſcidorum ſuccorum incidat & diſtraret, quam potius ſalinis aciebus nervoſas fibrillas & ſenſibiles tunicas ventriculi & inteſtinorum aggrediatur, vellicet & ad contractionem vegetiorem ſolicitet, quo intus contentas ſpiſſas & craſſiores materias validiua premant, citatius trudant & tandem penitus è corpore ejiciant. Ex quo prona certe conſequentia elicitur: in omnibus omnino affectibus & morbis, qui fixam ſedem in ventriculo & inteſtinis, præſertim duodeno, obtinent, & à viſcidorum, craſſorum, bilioſo-acidorum, corruptorumque ibique obhæreſcentium humorum ſentina ortum trahunt, ſalia ejuſmodi media, abſterſiva & ſtimulantia, cujus generis eſt id, quod Sedlicenſem aquam incolit, tam mature præſcindendis, quam debellandis, facultate pollere longe ſpectatiſſima, quippe quæ, recrementitias haa materias tempeſtive proſcribendo efficiunt, quo minus morbis anſam præbere, vel, ſi jam adfuerint, eoſdem fovere ac ſuſtentare poſſint.

§. XXV.

Proinde, quum appetentia proſtrata, ciborum faſtidium, ructus, nauſea, ſtomachi inflatio, preſſiones & tenſiones in præcordiis ad ſcapulas & dorſum excurrentes, ſæpius à crudis & male coctis ſuccis, nec non obhæreſcente in ſtomachi cavo lente muco, originem ſortiantur: nullum uiique ad horum malorum ſublationem & perſanationem, præſentius & efficacius excogitari poteſt remedium, quam Sedlicenſis noſtræ uſus. Hæc enim ſufficienti in copia & debito cum regimine pota, non ſolum collectas haa ſordes ſenſim educit, ſed ipſum etiam ventriculum tam egregie fulcit, ut cibos avidius aſſumat, melius ſubigat, concoquat & digeſtos promtius in inteſtina trudat, ſicque morbi præſentes abigantur, & incurſum minantes arceantur.

§. XXVI.

Affectiones quæ hypochondriacos excruciare ſolent, uti ſunt anxietates præcordiorum, ſpirandi anguſtia, nauſea, lividus faciei color, languor totius corporis, ſomnus inquietus & terrificis ſomniis interturbatus, alvi obſtipatio, animi angor, dolores dorſi & capitis,

capitis, palpitationes cordis, vertigines, partium extremarum refrigeratio &c. plerumque incunabula trahunt, ex ſpaſmodica conſtrictione vel inflatione ventriculi, nec non ex nimia diſtenſione nervoſarum & exquiſito ſenſu dotatarum inteſtinalium tunicarum, præſertim coli, ab occluſis in ejus flexuris flatibus. Quia vero flatuum, moleſtarum inflationum & ſtricturarum ortus, tam craſſis, acidis, bilioſis & corruptis humoribus, quam potiſſimum imminuto & fracto ventriculi ac inteſtinorum robori & tono, ſive motui periſtaltico ſordes expellenti perverſo, debentur; in prono & facili eſt judicare: his in caſibus & afflictionibus, præſtantiſſima & ſaluberrima ea eſſe præſidia, quæ debitum robur & vegetum motum inteſtinis & ſtomacho reddunt, quo his fultis, ſuperfluæ & recrementitiæ materiæ, per contortum canalem protrudantur, expellantur, alvus officio fungatur & ſic pabulum ac fomes his malis ſubtrahatur.

§. XXVII.

Quamvis autem peritis & in artis exercitio verſatis Medicis haud obſcurum eſſe poſſit: quod in ſpaſticis his flatulentis & hypochondriacis affectionibus, non ſolum ſordium per alvi ſeceſſum excretio difficulter admodum & inordinate ſuccedat & flatus ad ſuperiora ipſumque ſtomachum magis vergant, ſed etiam, quod ſumma cum cautione & prudentia alvus officii ſit admonenda ejuſque ſucceſſus proritandus: profecto tamen vix dici poteſt, quam graves errores & inexcuſabilia delicta, in hoc perficiendo admittantur. Etenim communis & peſſimus plerumque Medicorum mos fert, ut hunc in finem offerant vel purgantia validiora, aut ſaltim aloeticas purgantes pilulas, vel etiam quotidie clyſterum injectione anum fatigent: verum, quo ſucceſſu, ægri damno ſuo experiuntur; quippe, quo crebrius & diutius his intempeſtive laborantes exercentur, eo magis augetur mali atrocia, ita ut licet poſt exhibitum purgans alvus aliquoties reſeretur, operatione tamen peracta, pertinacior ſubſequatur obſtipatio, ipſumque abdomen flatibus ad duritiem uſque diſtendatur. Mitiora quæ ſunt & magis blanda, inprimis caſſia & manna, non omnes ob faſtidium commode ferre poſſunt, ſed ſæpe contingit, ut iis aſſumtis, inprimis ſi à minus perito præſcribuntur, flatus augeantur aliaque incommoda oriantur. Optima forent ex rhabarbaro confecta; aſt nimis remiſſa earum eſt operatio, nec morbi pertinaciam expugnare valent. Et licet denique pilulæ balſamicæ polychreſtæ, ad mentem Beccheri paratæ, omnium tutiſſima & accommoda eſſe videantur præſidia: ipſa tamen experientia teſte conſtat, easdem nonnunquam plane nullum edere effectum, & non omnibus hypochondriacis earum uſum eſſe ſuadendum: quandoquidem, ſi ſanguis redundat & ad exæſtuationem pronus eſt, ipſe impetuoſius plerumque ad ani venas fertur, ibique impactus hæmorrhoides cæcas cum diris doloribus protrudit. Ego vero confirmatius id aſſeverare poſſum: quod in ſolennibus hypochondriacorum afflictionibus, nullius medicamenti virtutem tam præſtabilem & maxime egregiam multiplici uſu deprehenderim, quam Sedlicenſis aquæ, vel vere & autumno adornatum, vel neceſſitate exigente crebriorem potum. Novi certe plures, qui à multis annis nunquam alvum, ſine pilularum aſſumtione, vel clyſterum injectione, depoſuerant, ex ſalutaris autem noſtri humoris uſu tam eximiam adepti ſunt utilitatem, ut alvus ſponte poſtea fluxerit & ordinatum ſeceſſum ſervarit.

§. XXVIII.

Porro ipſa eaque multiplex experientia comprobavit; multum valere fontis noſtri uſum in cachexia fœminarum, quas cohibitus menſtruus ſanguinis per uteri venas fluxus ad languorem dedit, reſpirationis difficultate, calore interno febrili, corporis contabeſcentia & appetitus proſtratione afflixit, ita, ut pota per aliquot dies Sedlicenſi aqua, vena in pede poſtmodum inciſa & repetitum pilularum balſamicarum & elixirii alcalini uſu, ſanguinis ſtillicidium repeterent & ipſæ perfecte cum ſanitate in gratiam redirent. Quamvis enim prima & palmaria hujus mali cauſſa à ſubſiſtente menſium fluxu & ſanguinis in viſceribus ſtagnatione arceſſenda ſit: preſſo tamen pede perverſos hos motus excipit ilias malorum, ex prava digeſtione & ventriculi languore oriunda. Scilicet ſucci illi ſalivales, quos tunicæ glanduloſæ œſophagi, ventriculi, pancreas & duodeni glandulæ plorant, una cum bilioſo humore, intimæ ciborum digeſtioni & reſolutioni ſervientes, inde corrumpuntur & ſordibus quibus ſanguis ſcatet conſpurcantur, ut laudabilis ac temperatus chylus non amplius elaboretur, ſed ventriculus & inteſtina acidis & male coctis ſuccis oppleantur, qui chylo inſinuati & una cum hoc ad ſanguinem advecti, eundem longe magis collutulando & penitus inficiendo, mali contumaciam augent & exacerbant. Quare qui huic morbo mederi nititur & felicem curationis ſucceſſum exoptat: id potiſſimum agere debet, ut primam corporis regionem à ſordium ſentina liberet, digeſtionem revocet & laudabiles ſuccos corpori inſerat, & hoc facto, reliqua menſium fluxui proximius dicata remedia utiliter & felici cum eventu exhibentur.

§. XXIX.

Pari ratione egregie ſuccurrit fœminis, quæ ſubſiſtente penitus poſt quinquageſimum annum menſtrua ſanguinis purgatione, ex contracta ſanguinis redundantia, inordinatas varias commotiones, ebullitiones, æſtus volatiles, cum flatibus, appetentiæ proſtratione, doloribus dorſi, pedum tumoribus aliaque incommoda gravia perſentiſcunt: quandoquidem pota noſtra aqua, vacillans ciborum appetitus erigitur, tumor diſparet & vires corporis incrementum capiunt. Sunt etiam inter exempla viri, inter quadrageſimum & quinquageſimum annum conſtituti, qui litterarum ſtudiis impenſius invigilantes, per vitam nimis ſedentariam, profundas meditationes & concurrentes animi affectus, intumeſcentiam & œdematoſos tumores, pravum corporis habitum, inflationes hypochondriorum & abdominis, ciborum faſtidium & ructuum poſt paſtum eruptionem, ſibi arceſſiverant, ex noſtri fontis uſu, fructum perſenſerunt deſideratiſſimum. Monendum tamen, quod ejuſmodi in caſu diutius & liberalius paullo aqua bibenda ſit, eoque facto, alvo reſerata eructationes ſiſtuntur, flatus ad ani oſtium feruntur, alvus ad officium redit & ipſe œdematoſus tumor cum univerſi corporis intumeſcentia ſubſidet & diſparet. Ut adeo pateat, fonti noſtro hanc etiam laudatiſſimam ineſſe facultatem, ut ſubſiſtentes paſſim in partium poris humiditates in motum cieat, laxatum, tam in viſceribus, quam remotis partibus, inprimis pedum muſculis, tonum adducat, roboret & priſtino vigori reddat.

§. XXX.

Præterea eximia etiam fontis noſtri, & ſalis ejus in aqua ſoluti virtus eſt, ad maſſam ſanguinis & lymphæ à ſcorbuticis impuritatibus & recrementitiis ſordibus liberandam & repurgandam. Nimirum latius ſerpit & infeſta ſemina noſtra ætate ſpargit, chronica & ſcorbutica illa purpura, multisque quos corripit, incommodis divexat, ita, ut non ſolum ad aliquot menſes lecto affigantur, ſed etiam convaleſcentes, brevi iterum eidem implicentur. Ad ſuperandam autem & ſubigendam rebellem hujus mali contumaciam, nihil

nihil certe accommodatius & præſentius deprehendi, quam ſi amara noſtra ineunte vere, ad aliquot dies aſſumitur, & his exactis, fons Lauchſtadienſis, vel Selterana aqua, debito ordine in uſum vocatur & ad tres vel quatuor hebdomades continuatur: ita enim maximum ſemper ægri levamen perſenſerunt, quin penitus moleſtiſſimum morbum evaſerunt. Et certe apprime hanc in rem commemorabile eſt, quod ipſa Lauchſtadienſis martialis aqua, omnis purgativæ facultatis expers, ita, & ab his uſurpata, tam efficaciter & crebro alvum ſubduxerit, ut ægri vix ano inſidere potuerint: quum contra repetito ſequenti anno poſt Sedlicenſem hujus potu, parum vel nihil ſollicitarit, eo quod acria illa morboſa ſalia, priori cura ad inteſtinorum volumen evocata, non amplius in ſanguinis maſſa obhæſerunt.

§. XXXI.

Accedunt gravia illa mala, quæ viris, qui ob nimiam ſanguinis redundantiam ejuſque interceptum per viſcera abdominis progreſſum, diſpoſitionem nacti ſunt ad hæmorrhoides, his ſubſiſtentibus & retentis, imminent atque ſolennis ſunt. Quod ſi enim repreſſus cruor ad inteſtina ipſumque ventriculum fertur, dira in abdominis regione tormina exoriuntur, & in dorſo dolor percipitur. Si præter ſtomachum ad pectus & caput urgetur, præcordia anxietate ſtringuntur, nauſea infeſtat, difficulter trahitur ſpiritus, ſicca tuſſis ingruit, caput torpore animuſque angore detinentur, quibus plerumque accedit vel plenaria alvi obſtipatio, vel inordinatus ſaltim minuſque ſufficiens excretionis alvinæ ſucceſſus. His igitur ut ſuccurrant Medici, pro recepto more promte offerunt pilulas, ſic dictas polychreſtas, ex aloe potiſſimum & balſamicis gummatibus, ad mentem inventoris Beccheri confectas, iiſdemque non ſolum alvum expedire, ſed etiam ſanguinis per ani venas ſtillicidium proritare nituntur. Verum, licet ejuſmodi pilulæ in quibuſdam, & maxime quidem ſegnioris naturæ ac phlegmatici temperamenti, nec non ſœminis, eximio cum fructu in uſum vocari poſſint: attamen, quia noſtro ævo, earum uſus nimis frequens eſt, & ab iis, qui plerorumque è morbis chronicis natales perperam à ſuppreſſo vel inordinato hæmorrhoidum fluxu ducere audent, ſine rationali diſcrimine & ſubacto judicio, in omnibus ferme temperamentis, naturis, quin ſexu & ætate adminiſtratur, non mirum eſt, ſi repetita & per aliquot dies, immo hebdomades, continuata earum oblatione, plus damni quam emolumenti procuretur. Quodſi enim corporibus ſucco & ſanguine fartis, & exquiſitius ſentientibus, nec non in quibus maſſa humorum ſordibus recrementitiis multis infecta, crebrius inprimis, exbibentur, primum quidem alvum ſubducunt, extracto vero uſu non amplius, ſed potius ſanguinem exæſtuant, in acceleratum inordinatum motum & ebullitionem cient, eumque impetuoſius ad inferiora dorſi & inteſtinorum agunt, ut preſſio dolorifica dorſum & os ſacrum attingat, ac in recti inteſtini extremis tumores cum ſævo dolore protuberent, qui ſæpius, accedente improvida curatione, in fiſtulas mali moris tranſeunt. Longe vero tutior & melior eſt inſtitutus hunc in finem, poſt tempeſtivam ſanguinis detractionem, aquæ noſtræ potus, quo non ſolum ſymptomatum atrocia componitur, ſed admiſſo etiam leni emolliente ſotu, ſanguinis per ani venas ſeceſſus in diſpoſitis ſummo cum levamine provocatur: inprimis ſi ægrotantibus non tam ſanguinem exagitantia, quam leniora antiſpaſmodica ſimul propinentur.

§. XXXII.

Denique vermes communi afflictione infantes maxime excruciant, & nonnunquam in ventriculi cavo, communiſſime autem in tenuium inteſtinorum plicis ac diverticulis hoſpitantur, ubi moleſta & dolente roſione ac vellicatione nervoſarum tunicarum, permulta inducunt mala, & gravia, quin nonnunquam funeſta, ſuſcitant ſymptomata. Quum vero omnia ſalia vermibus penitus ob acredinem ſint adverſa eoſdemque necent: nullum quoque eſt dubium, quin fontis noſtri aqua, largius ſale fœta, eundem exſequatur effectum, eo efficaciorem, quo penetrantior & activior nativi hujus ſalis eſt facultas. Accedit purgans aquæ virtus, qua peremptos illos una cum recrementitiis materiis eorum hoſpitio per anum exturbat, adeoque ejuſmodi virtutem edit, quæ à nullo alio remedio ſolo, tam expedite ſperanda. Poterit igitur infantibus ad tollendam verminoſam progeniem, pro ratione ætatis, hæc aqua ad duas, tres, vel plures uncias, tutiſſime propinari, non tamen ſola, ſed cum alio accommodo vehiculo diluta.

§. XXXIII.

Quemadmodum igitur ſpectata eſt fontis noſtri virtus in propulſandis morbis: ita non minus eminens ejus eſt operatio in arcendis iiſdem. Laudabilis certe plurimorum eſt mos, ut ineunte vere corpus à collectis ſub hiemis intemperie ſordibus repurgent morborumque futurorum ſemina præſcindant, adhibito plerumque vino medicato laxante. Erit vero utile non minus quam accommodum, inprimis ſanguinem copioſum in venis foventibus, ut loco hujus, poſt venæ ſectionem, aquæ noſtræ potum ad quinque vel ſeptem dies inſtituant, & ſimul ad ſtomachum firmandum flatuſque diſſipandos, in prandio & quandoque cœna, quadraginta, vel quinquaginta guttas eſſentiæ corticum aurantiorum aſſumant & ſic ſeſe adverſus morborum incurſus muniant. Quin immo quotieſcunque, ſive adſit, ſive præſtoletur morbus, ventriculum & inteſtina à ſordibus liberare expedit, longe ſalubrior & tutior eſt aquæ noſtræ, ad unum vel alterum diem uſus, quam ullius alius purgantis medicamenti.

§. XXXIV.

Maxime omnium autem ſummopere laudandus eſt, aquæ vel ſalis Sedlicenſis uſus, in ſuſceptis ad ſanitatis tutelam aquarum mineralium ope curis. Notum enim eſt, quod non ſolum tam ante acidularum, quam thermarum potum, corpus prius ſit præparandum, quo ſalutaris humor ſine obſtaculo quaqua verſum ſeſe explicare poſſit, nec in effectu præſtando à ſaburra in ventriculo & inteſtinis deliteſcente impediatur; ſed etiam quod intermedio tempore & perducta ad finem potatione, purgatio inſtituenda ſit, quo ſucceſſus felix promoveatur & reſtibiles adhuc in inteſtinis & glandulosis partibus aquæ penitus proſcribantur & effectus ſalubris ſtabiliatur. Satis autem pro re effari nequeo, quam gravia ſint damna, quæ oblatis hunc in finem validioribus purgantibus, a Campegio, Helmontio aliiſque merito venenatis dictis, in ægrotantes redundant. Quod ſi enim præmittuntur vel interponuntur potui, frangunt ac dejiciunt ventriculi & inteſtinorum tonum ac motum, qui tamen ad auſpicatum eventum ſummopere eſt neceſſarius, ita prorſus, ut uſurpatis his, ſuccedente adhuc pharmaci operatione, nauſeam, cum languore & ciborum faſtidio perſentiſcant ægri, ac ſubſequentibus diebus aquæ potæ, neque per alvum, neque per urinam expedite tranſeant, ſed ſubſiſtant & abdomen cum maxima moleſtia inflent. Si vero abſoluta jam curatione propinantur, eo magis ventriculo & inteſtinis pernicioſa ſunt, ſpaſticas ſtricturas, flatus, nauſeabundas commotiones ingignunt & hypercatharſes cauſſantur, ut aquarum ſalubrium uſus ſæpius cum maximo ſanitatis ſtet diſpendio.

§. XXXV.

Sed tuta, certa & innoxia fontis noſtri ejuſque ſalis eſt virtus eamque ob cauſſam ſummopere proficuum, ſi ſalis Sedlicenſis ſufficiens quantitas, in dimidia menſura aquæ quam bibere animus eſt, diſſolvitur, & antequam cura inſtituitur aſſumitur & ſic corpus ad potum aptatur. Non minus medio curationis tempore & finita hac, apprime huic negotio inſerviunt ſalina, vel alia benigna laxantia, eumque in finem jam à plurimis annis ſolenne mihi fuit in Carolinis mannæ liberaliorem doſin, nuptam cum ſale, cujus generis eſt Sedlicenſe, adhibere; quo aſſumto, ſexies vel decies alvus ſoluta, inſignem aquarum & male coctorum ſuccorum copiam dimiſit. Idem ſummo cum fructu perficitur, ſi externe tantum medicatæ aquæ uſurpantur & alvi ſubductionem ante, ſub & poſt balneum, moliri ex uſu eſt.

§. XXXVI.

Sed ſufficienter expoſitas eſſe reor ſpectatiſſimas fontis noſtri dotes & in variis morbis utilitates: ſupereſt nunc, ut quoque doceam, qua ratione, qua portione ſit exhibendus & quamdiu ejus uſus extrahendus. Et de potu quidem monendum, adultis pro diverſa corporis, ægrius, vel expeditius commovendi, habitudine, ſufficere, ſi unam vel ad ſummum duas aquæ libras una vice hauriant, neque facile liberaliorem copiam aſſumere licet, quin immo, qui facilius & exquiſitius ſentiunt, quinque vel ſex vaſculis, è quibus infuſa calida ſorbillare ſolent, ſufficienter expurgantur. Et infantibus tres, quatuor vel plures unciæ, prout ætate diſcrepant, concedi poſſunt, diluta prius accommodo liquore aqua. Salis vero ſemuncia aut drachmæ ſex adultiores & firmiores ferre poſſunt, qui teneriores duas tantum aut tres drachmas deſiderant. Liquatur hoc ſal in pura fontana & calcariis materiis deſtituta, vel melius in aqua temperata minerali, cujus generis eſt Wildungenſis, Spadana, Emſenſis & aliæ, ita quidem, ut menſuræ dimidiæ, ſive libræ, injiciatur ſalis ſemuncia. Tempus aſſumtioni aptiſſimum eſt matutinum, quo tam aqua, quam liquamen ſalis, non nimis perfrigerata ſucceſſive potantur, & ſi ventriculus à frigida læditur & ſors fert, elapſa hora aliquot patellæ infuſi theiformis ſuperbibuntur, quo facto poſt aliquot horarum intercapedinem alvus aliquoties ſolvitur.

§. XXXVII.

Quamdiu vero & quoties uſui inſiſtendum, ſuperius jam ſigillatim in morborum enarratione inculcatum, idque hanc ob cauſſam hoc loco lubens prætermitto, traditurus adhuc nonnulla, quæ circa eundem obſervanda. Si longius extracto uſu, vere vel autumno, hanc aquam bibere animus eſt, octo vel decem dies potui impendendi, ita tamen, ut exactis quatuor vel quinque ad duos ſuſpendatur, & tum reliquis quatuor aut quinque finis imponatur. Neque è re, vel neceſſarium eſt, ut alia medicamenta à bibentibus ſub potatione in uſum vocentur, ſed ſatis eſt, ſi ad roborandum ſtomachum inter cibandum accommoda aſſumitur medicina. Et curioſius victus & vitæ ratio habenda. Vitandi cibi concoctu difficiles, flatibus ingignendis apti, ſale & aciditate inimici, nec ſtomachus nimis opplendus. Potui convenientiſſima eſt cereviſia tenuis, defœcata & probe cocta, cum modico vini ventriculo firmando apti, Rhenani inprimis & Hungarici. Animus quantum quidem fieri poteſt tranquillus & pacatus ſervetur, neque ita & terrore exagitetur, neque mœrore & triſtitia dejiciatur. Corpus denique ſubinde ſub temperato cœlo exerceatur, hora ante prandium, & poſt meridiem, peracta ciborum digeſtione & chyli per corpus diſtributione.

§. XXXVIII.

Porro non prætermittendum eſt, quod aqua noſtra, nec non ſal ex ea elicitum, appoſite ſatis & fructuoſe cum aliis laxantibus remiſceantur & horum efficaciam mirifice connubio ſuo augeant atque intendant. Exemplo ſit manna; hujus unciæ unæ, in aqua quadam deſtillata diſſolutæ, ſi adjiciuntur ſalis Sedlicenſis drachmæ duæ, aut aquæ Sedlicenſis unciæ quatuor aſſunduntur, mixtura ita epota, longe efficaciorem edet effectum, quam ſi vel tres mannæ ſolius unciæ aſſumerentur. Similiter ſi drachmæ duæ rhabarbari infunduntur cum quatuor Sedlicenſis aquæ unciis, & demum ſemuncia circiter ſyrupi de cichorio cum rhabarbaro admiſcetur, plus præſtabunt mixta hæc, quam aquæ Sedlicenſis libra. Porro laudabilis quidem omnino pilularum balſamicarum ex gummatibus, extractis amaris, aloë correcta & extracto hellebori nigri concinnatarum virtus, ſed nimis debilis, ſi major ſordium colluvies exturbanda; at ſi deglutitis veſpertino tempore quatuordecim harum pilularum, inſequenti mane quatuor aquæ noſtræ unciæ bibuntur, vel drachmæ duæ ſalis noſtri liquati aſſumuntur, efficax & exoptata ſuccedet operatio. Et quum ex hoc, pro medentis intentione adornato connubio, nova ſemper exſurgat facultas: nullum utique eſt dubium, quin uſus tam aquæ, quam ſalis Sedlicenſis, pluribus adhuc, quam quidem diximus, morborum circumſtantiis quam utiliſſime accommodari poſſit.

§. XXXIX.

Neque denique in levi habenda eſt efficacia, quam fons noſter uſu externo ſpondet. De hoc autem inprimis commemorabile eſt, quod aqua Sedlicenſis, ſi alvus obſtipata & inteſtinum colon ſtercoribus vel *flatibus* fartum, commodiſſime clyſteribus addi poſſit, *ita* quidem, ut vel ſola, vel melius adhuc mannæ & oleis lenientibus, uti raparum, olivarum vel *chamomillæ* eſt, remixta, injiciatur, & hoc pacto in hypochondriacis & hyſtericis ad evocandos flatus & derivandas ad inferiora ſordes apprime conducit. Vel ſal quoque Sedlicenſe hunc in finem ſemunciæ, vel unciæ pondere, loco ſalis communis clyſteribus adjici poteſt & infundi. Præterea haud infructuoſum fore reor uſum hujus aquæ externe admiſſum, ad ulcera ſordida & quæ in vetuſtatem inciderunt, eluendo repurganda. Quamvis enim ingenue fatear, me nondum periculum feciſſe, & experientiam propriam afferre poſſe: non tamen ſine ratione & incongrue hanc virtutem aquæ noſtræ tribui patet, quum alii *liquores* ſalini & v. c. lapis medicamentoſus Crollii, in aqua diſſolutus, hunc in finem adhibeantur, & eloto cum iiſdem ulcerum ſinu, ad conſolidationem via pandatur.

§. XL.

Quia vero omne omnino, licet ſaluberrimum ſanitatis præſidium, temere, & inconſulto adhibitum, detrimentoſum eſt & ſanitati diſpendioſum; neceſſarium non minus quam utile erit, ut ultimo loco cautiones quaſdam adjiciam, quo rectius perſpiciatur, quibus & qua ratione fons noſter minus conveniat:

I. Scilicet ſuperius jam indicatum eſt & ſuſius evolutum, aquam noſtram à ſale quod hoſpitio excepit, facultatem trahere, ſalis uberiorem copiam in eo contineri & inde dependentem virtutem ventriculum potiſſimum cum inteſtinis afficere, eademque à ſordibus efficaciter repurgare. His autem penſitatis, in prono & facili eſt judicare: non nimis liberalem hujus aquæ copiam, nec nimis longe extracto uſu eſſe bibendam; eo quod ſalibus uberius corpori inſinuatis, periculum eſt, ne lapſu temporis villoſam & nerveam ventriculi & inteſtinorum tunicam, nimiopere arrodant

arrodant atque fatigent, quin plane ſanguinis maſſam non ſine detrimento ſubeant.

II. Si obeſiores & habitiores ad uſum aquæ noſtræ deſcendunt: conſultum eſt, ut non ſolum ſufficienti copia, ſed etiam ſatis diu eandem potent. Quod ſi enim potationem parciorem nimiſque accisam, ad unum vel duos tantum dies adornant; ſordes quidem in corpore in motum cientur, non vero exturbantur, ſed commotæ, varia inducunt incommoda, flatus, anxietatem, ructus & id genus plura.

III. Multi morborum, qui lentis adoleſcunt incrementis, originem trahunt ex minimorum tubulorum in hepate, liene & pulmonibus, nec non in glandulis obſtructione & a craſſo lento muco infarctu. His autem expediendis & abigendis apprime inſervit aqua, quæ copioſius hauſta & per corporis canales decurrens, obhæreſcentes in venarum anguſtiis ſpiſſos ſuccos, eliquat, diluit, protrudit & ſic obſtructa reſerat. Sed quia noſtra aqua largius ſale imbuta eamque ob cauſſam non liberalius ingurgitanda; hæc quæ aſſumitur liquidi portio, deſideratum effectum præſtare nequit. Nihilo minus tamen quum aquæ puræ ea ſit indoles, ut partes quibus incumbit debilitet atque relaxet & ægrius per corpus feratur, neceſſarium utique eſt, quo ſal naturæ amicum accedat, quod tanquam admiſſis calcaribus tubulos ad motum ſollicitet & aquarum tranſitum promoveat. Quare quum aciduli ſic dicti fontes alcalia & media blanda ejuſmodi ſalia in connubio alant, copioſius tamen aſſumi poſſint; quin eorum uſus his in morbis ſit ſaluberrimus & noſtræ præferendus, non eſt quod dubitemus. Interim tamen idem etiam ferme effectus fonis noſtri potu obtineri poteſt, ita accommodando eum & temperando, ut uni ejus parti, duæ partes alius puræ, levis fontanæ aut pluvialis admiſceantur; aut his deficientibus, aqua cum hordeo leniter decocta eadem menſura affundatur, & ſic attemperata noſtra cum debito in vita & victu moderamine, quotidie ad unam & dimidiam vel etiam duas menſuras bibatur.

IV. Similiter Sedlicenſis aquæ potatio non ſatis tuta eſt iis, quibus exquiſitius ſentiens natura obtigit, qui ſpaſmodicis afflictionibus ſolenniter tentantur, & ex facili diarrhœa, torminibus, vel colica convulſiva infeſtantur. Quemadmodum enim his omnia ſalia, liberalius uſurpata nocent, & conſuetos hos affectus advocant: ita idem etiam à fontis noſtri aqua, ſale uberius onuſta, timendum.

V. Porro minus recte commendatur iis, qui labe pulmonum laborant, vel in quibus nervorum ſyſtema ſenſibilius ſolennibus ſpaſmis conturbatur; ſed melius rebus ſuis conſulunt, qui eandem uti tradidimus, temperatam, cum lacte caprillo miſcent & ſic in uſum vocant, eodem modo ac cum Selterano moris eſt.

VI. Nunquam cum bonis ægrorum rebus in aſthmate convulſivo, & ubi nervoſæ partes gravius afflictæ, multo minus, ſi jam humor lymphaticus effluxerit & thoracis cavum occuparit, propinantur ſalia & noſtra etiam ſalſa aqua: eo quod his, partes exquiſito ſenſu prædite, magis vellicantur & ad criſpaturam exſtimulantur, neque tamen ipſa mali cauſſa, quæ plerumque polypus, vel hepatis infarctus eſt, removetur atque diſcutitur.

VII. His, quæ partu functæ, ad evocandas ſordes & elicienda lochia, apprime quidem ex uſu ſunt benigna laxantia; noſtra autem aqua aliaque ſalina minus accommoda ſunt, ſed ut hoc negotium lenioribus pilulis balſamicis, cujus generis Beccherianæ ſunt & ad imitationem earum paratæ, perficiatur, auctor ſum.

VIII. Si corpus intumuit & abdominis regio aqua intercute & extra vaſa conſtituto obſidetur; nihil valet noſtræ uſus, ſed plus detrimenti, quam emolumenti procurat.

§. XLI.

Hæc itaque ſunt, quæ de natalibus, elementis, viribus, & utilitate fontis Sedlicenſis commentari è re viſum fuit: nihil ſupereſt, quam ut ex animo voveam, quo ejus uſus, quamplurimis porro in ſalutem cedat longe exoptatiſſimam.

DE
FONTIS MARTIATI LAUCHSTADIENSIS
VIRIBUS ET USU.

PROŒMIUM.

Inter admiranda illa phænomena, in penitiori fontium ſoteriorum ſcrutinio obvia, palmarium utique eſt inexplicabile illud naturæ artificium, quo aquæ, in tanta mineralium, metallorum, lapidum & ſaliorum ſuccorum, quibus ſubterranei tractus referti ſunt, copia, perlabendo ea tantum delibant & in ſocietatem ſuam admittunt, quæ corpori noſtro non ſolum accommoda, ſed etiam ſaluberrima ſunt. Ut enim mittamus ſalia illa utiliſſima alcalia & media, quæ eaſdem uberius incolunt, inprimis hanc in rem commemorabilis eſt mirus ille delectus quem inter metalla ſervant. Scilicet quum in horum plurimis, tam firma & compacta ſit textura, tam ſtabilis nexus, ut aquis nupta & cum iiſdem in corpus delata, ſuccis ſolventibus temperatis nullo plane modo obediant, ſed potius pondere ſuo oneri ſint; aut ſi etiam contingeret, ut ab acri quodam humore in terræ ſinu liquata, in aquarum contubernium deſcenderent, certiſſimum tamen, ob corrodentem vim, corpori injungerent detrimentum: providum omnino eſt conſilium, quod medicatæ aquæ illud tantum ex illorum cenſu hoſpitio ſuo excipiant, quod ad ſanitatem tuendam omnium eſt utiliſſimum aptiſſimumque, ferrum. Nam ſicuti mars, ſi non tam pretium & caritatem, quam potius præſtantiam & utilitatem ſpectes, in rebus mechanicis, œconomicis aliiſque ad vivendi rationem pertinentibus, omnibus omnino metallis longe anteferendus: ita pari ratione longe magis medico uſu ſplendet, quam reliqua cuncta; utpote qui, non ſolum expedite à menſtruis corporis inſipidis ſolvi ſuamque virtutem iiſdem inſinuare poteſt, ſed etiam tam præſtabili pollet facultate, ut languentes fibras egregie ſulciat & laſſatis partibus efficaciter robur addat. Quamvis autem ſaluberrimum hoc metallum in mineralium aquarum plurimis deprehendatur, ita, ut vix ullam reperias, quæ non tenuia martialis terræ ramenta alat: ſaliunt tamen nonnulli latices, qui uberiorem ejus apparatum vehunt, & potiſſimam facultatis ſuæ partem ad hoc referentes, peculiaris plane indolis ſunt & ſingulari præ aliis virtute inſtructi, ferrati, vel martiati audiunt. Horum mentionem jam injiciunt Plinius & Seneca, & nos ſuperius etiam uberem eorum eſſe proventum in Italia memoravimus. Neque etiam noſtræ regiones iiſdem deſtituuntur, ſed notæ ſunt hoc nomine Freyenwaldenſes in Marchia, Bebranæ in

in Thuringia, Radebergenſes prope Dreſdam & Weiſſenburgenſes in Franconia. Hos tamen omnes martialis elementi ubertate & virtutis præſtantia, antecellere mihi videtur, fons ille, qui in vicino Lauchſtadii oppido ſalit, & ab aliquot annis ad inſignem utilitatis famam adſpirare cœpit. Quem quum ego primus detexerim, ejuſque elementis cum cura inſpectis, ad uſum traduxerim; id mihi in præſentiarum ſumſi, ut principia, vires & uſum ejus plenius evolverem & uberius paullo exponerem.

§. I.

Dum itaque conſtitutum eſt, de fonte medicato martiato Lauchſtadienſi nonnulla commentari; placet primo loco ejus incunabula & ortum inſpicere. Is autem ſcaturit Lauchſtadii, quod oppidum mediocre eſt Miſniæ & Sereniſſimo Saxo-Martisburgenſi Duci paret, ac uno Martisburgo, duobus Halæ & tribus Lipſia diſtat milliaribus. Et licet non ea loci amplitudo & pulchritudo ſit, ut cum ſpatioſiſſimis & florentiſſimis comparari poſſit; nihilo minus tamen ita ædificiis inſtructus eſt, ut concedentes eo fontinalia celebraturos ſatis commodis excipere poſſit hoſpitiis. Aer ibi quoque ſpirat ſaluberrimus, & circumjectum ſolum amœnitate ac fertilitate nulli cedit. Scatebra ipſa in horto arboribus frondibuſque veſtito ſalutarem humorem fundit, ex pinguioris terræ ſinu, quæ paſſim colore ex flavo ruffeſcente martialem indolem conſpectius prodit.

§. II.

Occaſio autem qua noſter hic fons primum innotuit, hæc fuit. Viginti & quod excurrit elapſi ſunt anni, quum amicum quendam, à longo tempore mihi conjunctiſſimum, & tum quæſtoris munere Lauchſtadii fungentem, jam vero vita functum, inviſerem, & prandio finito, ambulationem cum eo in horto conficiens, rivulum conſpicerem, ad alvei, per quem labebatur, latera ochram flaveſcentem egerentem. Videram hoc, & illico haud fallaci augurio conjiciebam, aquam hanc martialis quippiam in ſinu alere. Quod ut explorarem, vitro tranſparenti humorem excepi, qui turbulentam tantiſper faciem exhibebat, & guſtu exploratus, ſaporem martialem & vitriolicum linguæ imprimebat, inſperſo autem gallarum pulvere, purpureo perfundebatur colore. Edixi igitur: mineralem & medicatam eſſe hanc aquam, eamque interne in morbis diuturnioribus, tumoribus, febribus, cachexia fœminarum aliiſque, externe vero in balneis, ad laſſa & debilia firmanda, non inutilem fore.

§. III.

Dicta memori mente repoſuerat integerrimus comes, & poſt meum diſceſſum nonnullis, quibus ex uſu fore audiverat hanc aquam, eandem ſuadebat. Qui, quum levamen & fructum inde perſentirent exoptatum, aliis ut idem facerent conſilium dabant, ita, ut ſuccedente ſub manu negotio, increbeſceret fontis fama, & non ſolum multi è vicinia allicerentur, ſed etiam ipſa aqua ſubinde alio rſum adveheretur, mihique haud ita multo poſt Lauchſtadium venienti, plura memorabilia de ſalutari ejus virtute narrarentur exempla. Interea temporis à Potentiſſimo Boruſſiæ Rege auguſtæ memoriæ Berolinum evocabar, & aliquot ibi commorabar annos, quum interim aquæ noſtræ virtus & utilitas magis magiſque exſplendeſceret & frequentiores ibi confluerent, qui ſalutem ejus ope adipiſci ſperabant. Acceſſit liberalis Sereniſſimi Principis clementia, qua mandatum, ut ad commodiorem & meliorem uſum ſcaturigo domo inſtrueretur eidemque aquilex præficeretur.

§. IV.

Quum vero Halam iterum repeterem, & omnia hæc reſcirem, digna omnino mihi viſa ſuit res, quam curatius inveſtigarem, & animum induxi, exquiſitius in hujus fontis elementa & vires inquirendi. Inſtitui igitur hunc in finem varia experimenta phyſico-chymica, quæ hoc loco memorare non alienum erit. Primum autem fuit, ut aquæ levitatem invento à me hydrometere indagarem, eoque humori immiſſo, animadverti, eundem, capto ad fontem tentamine, gravitatem quandam mentiri, & pondere pluvialem aquam ſuperare, domum autem delatum, hac leviorem eſſe & inſtrumentum altius mergi. Affudi deinde ſpiritum vitrioli & nitri, quorum utrumque aqua ſine pugna, ſine conflictu excepit, quod tamen ſolenne eſt, ſi alcalinum elementum eandem incolit. Porro mercurii ſublimati ſolutionem adjeci, ſed pariter, neque rubicundus, neque flaveſcens, neque lacteus color, qui alcalinum fixum, vel cum acido nuptum, vel etiam volatile elementum prodidiſſet, in conſpectum prodiit. Tum addidi ſolutionem vitrioli martis, itidem ſine ulla ſubſequente mutatione, quæ ſi flocculos flavos protrudit, aut colorem nigreſcentem induit, terræ calcariæ & adſtringentis principii index eſt. Præterea oleum tartari per deliquium inſtillavi, quod quidem nullam edidit ebullitionem; nihilo minus tamen pellucidam faciem tantiſper conturbavit, & leves albeſcentes floccos eructavit, ob tenue terreum in aqua contentum elementum. Denique gallarum ſolutionem infudi, quæ tincturam ſuſcepit ex atro-brunum, nihil tamen ad ima dejectum, luculento indicio, hoſpitari in aquæ ſinu principium martiale.

§. V.

Ex his igitur perſpiciebam, martiale potiſſimum principium in noſtro fonte redundare, quod ut magis adhuc eruerem & examini ſubjicerem operam dedi. Et hoc mihi diſpicienti, veſtigia ejus luculenta conſpicere viſus ſum, quod induſia balneantium flavo colore inficiantur, & ovum humori injectum, brevi tempore, quoad omnem putaminis ambitum, flavedinem induat. Inprimis autem terra illa rubra bolaris, quæ non ſolum canalium, per quorum alveos aquæ decurrunt, parietes inveſtit, ſed etiam in conceptaculi lapidei, in quo aqua per hiemem aſſervatur, fundo copioſe ſubſidet & colligitur, martialem indolem teſtatius prodidit. Quæ, quod nihil aliud ſit, quam ſubtilis ſulphureo-martialis terra & verum martis crocum implicitum foveat, his compertum habui tentaminibus. Cepi hujus terræ uncias duas, eandemque aqua prius elotam & à craſſioribus ſabuloſis partibus liberatam, in crucibulo primum leni igne ficcavi, quo elapſo horæ quadrante, colorem fuſcum exhibuit & aucto poſtea caloris gradu, perufta, intenſius rubere cœpit & in genuinum martis tranſiit crocum. Hunc poſt refrigerationem exemi, & addito dimidiæ ejus parti tantundem ſalis ammoniaci, iterum igne debito modo commiſi, ſublatis haud ita multo poſt in ſublime nitidiſſimis floribus, qui ad quatuor ſcrupulorum pondus accedebant. Tum his affudi ſpiritum vini rectificatiſſimum, & præſtantiſſimam martialem tincturam extractam eſſe animadverti, quam, tam ſolam, quam melius adhuc, eſſentiæ amaræ nuptam, ſubinde ad ſtomachum roborandum, & ad febrium intermittentium, nec non cachecticorum morborum contumaciam ſuperandam, ſummo adhibui cum fructu.

§. VI.

Præter martiale autem hoc elementum, aquam fontis noſtri etiam incolit, aliud quoddam, omnibus mineralibus medica virtute nobilitatis aquis, commune

princi-

principium, ſubtiliſſimus ſcilicet ille ſulphureus & æthereus ſpiritus, cujus præſentiam plura phænomena planam faciunt atque teſtatam. Scilicet ſuperius jam memoravi, lancem hydrometricam, aquæ recenter hauſtæ injectam, ſurſum ferri, & gravitatem monſtrare, quæ mota & aëris acceſſui patente eadem, diſparet; quod quidem nullam plane aliam ob rationem contingere arbitror, quam quod tenuiſſimus ille humori interfluus elaſticus ſpiritus, elateris ſui annisu, ad ſuperiora eluctetur, ſimulque inſtrumentum elevet atque protrudat, quod auſugiente eodem, illico altius demittitur. Porro hæc noſtra aqua vitro infuſa, & longe magis patinæ ſtanneæ immiſſa, carbonibusque impoſita, innumeras bullulas emittit, in margine & fundo vaſis collectius conſidentes, quæ nihil aliud ſunt, quam ſubtiliſſimæ aereo-æthereæ in aquæ ſinu contentæ partes, quæ in motum actæ, aut aëris externi remiſſiori compreſſu non amplius cohibitæ, aquæ vinculis ſeſe expediunt & exitum affectant. Præterea eidem ſubtiliſſimo huic elemento in acceptis referendus tenuis ille halitus & vapor, quem aquæ exſpirant, quo fit, ut ſi copioſius ingurgitentur, caput quaſi temulentia & ſomnolentia afficiatur. Ac denique eadem etiam cauſſa ſubeſt, quod latex algidiſſima quoque hieme frigore non condenſetur, & humori, ſi curioſius paullo aëris arceatur allapſus, diu ſine corruptione ſua conſtet integritas.

§. VII.

Quum itaque fons noſter medicatus, non ſolum aquam puram & levem vehat, ſed etiam ſpiritu æthereo & principio ſubtili martiali redundet; omnino non dubitandum videtur, quin in variis morborum generibus, tam interne, quam externe uſurpatus, virtute polleat longe ſaluberrima. Quia enim exquiſita ejus eſt puritas & à ſalinarum & calcariarum particularum contagio immunis; tenuiſſimam illam martialem ſcobem non ſolum uberius admittere & & imbibere, ſed etiam ſalutarem facultatem longe expeditius corpori inſinuare, crudos & male coctos ſuccos melius diluere & contenta morboſa ſalia ſorbere ac vehiculo ſuo educere poteſt. Accedit mira levitas, quæ tanta eſt, ut cœleſtes etiam aquas ſuperet. Quemadmodum enim leviores omnes aquæ ſanitatis tutelæ egregie favent: ita pari ratione noſtris, à ſingulari levitate haud tralatitia accedit commendatio & facultas, quippe quæ in cauſſa eſt, ut non ſolum expedito itinere per univerſum corpus commeare & ad penitiſſimos viſcerum receſſus penetrare poſſint, ſed etiam, ut ſuccos vitales intime perluant, lentos humores eliquent & infarctos iiſdem meatus promte reſerent.

§. VIII.

Deinceps quam mirabilem virtutem ſubtile illud ſpirituoſum principium medicatis aquis inſpiret, ut quaſi earum anima ſit, in prima diſquiſitione jam expoſuimus. In noſtra autem aqua id potiſſimum eidem tribuendum, quod gravia tantiſper martis ramenta in aquæ contubernio detineat, quo fit, ut ſi aqua aliquandiu immota in libero aëre ſteterit, martialem ſcobem ſub forma flocculorum dimittat & ad ima vaſis trudat. Non minus ea hujus inſiti ſpiritus eſt laus atque facultas, ut tenui elaſtica ſua indole, intimius ad penetralia corporis nitatur, & ſtrenue per oſtia eluctans, aperientem & reſerantem ipſius aquæ facultatem mirifice intendat atque promoveat.

§. IX.

Palmarium autem & potiſſimum fontis noſtri ingrediens eſt terra illa ſubtilis martialis, qua largius imbutus eſt, & cujus origo ac natales in ſolo fonti propinquo inquirendæ. Nimirum totus iſte tractus in quo ſalit, admodum refertus eſt terra ſulphurea martiali, ita, ut paſſim in confiniis ſcatebræ à talpis egeratur & crebrius conſpicua ſit. Hanc dum perlabitur humor, non ſolum tenues partes elambit & ſecum aufert, ſed etiam ſurſum rapti ex inferioribus ſulphurei ſubtiles halitus, aquæ inſinuantur, qui, ſi quando rudiores martiales particulas offendunt, iiſdem ſeſe agglutinant & ſal fixum vitriolicum efficiunt, ſi vero ad ſubtiliores tantum pertingunt intercedente vehiculo aquarum, nexu non minus arcto cohærent, & volatilem magis ſervant indolem; quo fit, ut ſubdio, aut admoto calore, illico diſſipentur, & aquæ recedentibus his, inſperſis gallis, vel cum floribus balauſtiorum decoctæ, non amplius nigreſcentem tincturam recipiant.

§. X.

Non quidem negandum, fontem hunc momentum vitrioli martis complecti, quod rarius alias in mineralium aquarum conſortium venit; ſed quia tam parce eidem inſitum eſt, ut XX. libræ vix dimidiam ejus drachmam alant, nullo modo inſignis aliquis medicus effectus ex eo derivari poteſt, ſed potiſſimam ſpectatæ facultatis & aperitivæ & roborantis partem martiali terræ tribuendam eſſe cenſeo. Quum enim ferrum ejus ingenii ac temperaturæ ſit, ut ſulphureas multas & terreſtres particulas in complexu foveat, quarum ea vis atque facultas eſt, ut ſuperfluum humidum imbibant & reſiccent, ac fibras relaxatas leniter adducant & ſtringant: fit utique, ut propius ad ſe invicem coeuntibus fibroſis ſtaminibus, pars ex iis coagmentata compactior & durior reddatur, majoremque vim nanciſcatur ſeſe contrahendi, & ſub vegetiori motu humores quaquaverſum trudendi & citatius circumagendi. Hinc eſt, quod potis modice noſtris aquis, ſanus, elapſis aliquot horis, appetentiam ciborum auctiorem, pulſumque validius micantem perſentiſcat, & ipſa facies colore vivido & rubicundo perfundatur. Et partibus ita fultis & ad motum animatis, is quoque ſubſequitur effectus, ut eædem ſubſiſtentes paſſim in canalium alveis craſſos & impuros ſuccos concutiant, premant, accedente copioſiori humido penitus eluant, abſtergant & ſic obſtructionum repagula ſolvant, quo fit, ut pro varia diſpoſitione corporum in quibuſdam alvus ſecedat, in aliis urinoſus latex copioſius ſtillet; & in quibuſdam, inprimis ſi lenior motus & calor acceſſerit, ipſe ſudor eliciatur.

§. XI.

Neque tamen metuendum eſt, ne dependens à martiali terra roborans fontis noſtri virtus, infeſtam partibus ſtricturam inferendo, cum ſanitatis ſtet diſpendio. Quamvis enim non inficias ire velim, quod medicamenta è marte depromta, ſæpius adſtringentem pro corporis conſtitutione & partium ſolidarum diſpoſitione edant effectum, & eodem non raro detrimentum ingungant; inſignis tamen inter hæc, & fontis noſtri aquam, intercedit differentia, quæ omnem noxam excludit. Videlicet in illis ferrum aut ignis tortura ſubtili inſito ſulphure orbatum, ejusque alcalina terra, deſtructa mixtura, penitus in calcem uſta, aut ipſum metallum ab acidis menſtruis corroſum atque ſolutum, nocenti facultate imbutum eſt; in hac autem, marti nativa adhuc conſtat integritas, neque quippiam alieni ſociatum, & hanc ob cauſſam omni perniciali & detrimentoſo effectu deſtitutus eſt. Ac licet in prima corporis regione ipſi occurrant acidi ſucci; ipſa tamen ingeſta ſimul aquæ copia ſuccurrit, & diluendo obvias aciditates, ipſaſque fibras à conſtrictione inimica muniens, omne damnum arcet atque avertit.

§. XII.

Denique eidem martiali elemento merito etiam tribuenda

buenda ſpectatiſſima illa efficacia, qua fons noſter externe uſurpatus ſplendet. Hoc enim in balneo per cutis poros corpus ſubiens, fibris & nervoſis partibus ſeſe inſinuat, eoque delatum, non ſolum obhæreſcentes ibi acres & corruptos humores reſiccat & diſſipat, ſed fibris etiam motricibus robur addit, ut majorem & vegetiorem ſeſe contrahendi potentiam adipiſcantur & ſanguis omneſque humores promtius circumagantur. Hinc eſt, quod balneo, licet tepide tantum admiſſo, venæ intumeſcant, pulſus validius manum vibret, & perſpiratio, repoſito in lectum corpore, copioſius eliciatur & nonnunquam plane liberalis ſudor ſubſequatur.

§. XIII.

Excuſſis ſic qua fieri potuit exploratione fontis noſtri elementis, expoſitis quoque in genere inde dependentibus ejus virturibus; jam ſpecialius paullo diſpiciendum: quibus potiſſimum morbis ejus uſus dicatus ſit. Ad uſum igitur iotemum quod attinet, is quidem non adeo ſalubris eſt, quam acidularum, neque etiam externo æquiparandus: nihilo minus tamen ſunt quidam morbi, qui eundem commode & utiliſſime ferunt, chronici ſcilicet & diuturni. Videlicet quum morbi, qui lentis adoleſcunt incrementis & diu extrahuntur, plenimque incunabula trahant, vel ex inſigni ſolidarum corporis partium laxitate ac debilitate, vel ex inſeſta exquiſito ſenſu dotatarum ipſiusque vitæ conſervationi proximius miniſtrantium ſtrictura & conſtrictione, vel ex infarctu & obſtructione viſcerum, indeque ſuſſlaminata legitima ſordium per excretoria eliminatione: in prono & facili eſt judicare; ad eorundem tam levamen, quam perſanationem, egregiam utique eſſe, roborantem & aperientem fontis noſtri virtutem.

§. XIV.

Firmante igitur & debilia fulciente ſua facultate, utilis admodum eſt in ſtomachi & inteſtinorum debilitate & motu deſtructo, omnibuſque inde pullulantibus afflictionibus, cujus generis ſunt appetentia proſtrata, digeſtio vacillans, inflatio abdominis, & hinc pendens anxietas præcordiorum & ſpirandi difficultas, vomitus viſcidi muci, lienteria variique alvi fluxus. Non minus ſuccurrit reliquorum viſcerum imbecillitati & inde oriundis malis, vitiis uteri medetur, nimium menſium fluxum cum fluore albo compeſcit, morbos quæ laxitati uteri ortum debent abigir & ortam inprimis hinc ſterilitatem tollit, excedens quoque per ani venas ſtillicidium ſanguinis, una cum mictu cruento ſopit ac cohibet. Porro in morbis ſpaſmodicis partibus nervoſis & membranaceis incumbentibus conducit, inprimis in malo hypochondriaco, paſſione hyſterica aliiſque cum exquiſitis doloribus ſtipatis afflictionibus, ex lentiori ſanguinis curſu & intercepto humorum per viſcera tranſitu, enatis.

§. XV.

Abſtergens vero & roborans ejus virtus, haud proletariam opem ſpondet iis, qui viſceribus oppilatis & obſtructis, lienis & hepatis affectibus laborant, qui ictero impliciti, chloroſi affliguntur, cachexia detinentur & hinc ad hydropem tam pectoris quam thoracis rendunt. Laudem porro meretur in ſuppreſſo ſanguinis, tam per ani, quam uteri venas fluxu, & quæ inde ſubnaſcuntur affectionibus, nec non in morbis ſic dictis tartareis, qui ex humorum impuritate originem ſortiuntur, quorum familiam ducunt arthritis, podagra, iſchiadicum malum, calculus renum & veſicæ, quibus denique accedunt omnia illa pathemata, quæ à ſcorbuto cognomen habent.

§. XVI.

Maxime omnium vero præclara & innumeris ferme exemplis uberius confirmata eſt, fontis noſtri exterius adhibiti virtus; ita, ut plane omiſſo etiam aquarum potu, exoptatiſſimo cum ſucceſſu ad balnea uſurpari poſſit. Scilicet egregie opitulatur iis, qui tam rigidis & contractis, quam aridis & languentibus membris, neque ambulare, neque pedibus inſiſtere poſſunt, nec non exquiſitis doloribus in pedibus, brachiis & ſcapulis torquentur. Deinceps multiplici experientia compertum habeo, balneum ex aqua Lauchſtadienſi egregium ſolamen & robur attuliſſe his, qui perpeſſa apoplexia, vel diutius podagra & arthritide detenti, elumbes facti, languidos & vacillantes circumtulerunt artus, ita, ut admiſſo illo, munia iterum obire & promte perficere potuerint. Porro eminens eſt balnei operatio, ad diſcutiendos, à lenti & deſidis humoris decubitu, nec non fracto fibrarum robore, oriundos tumores, inprimis pedum. Non minus eximio præſidio eſt grandævis, qui ob ætatis rationem viribus deficientes, ad languorem & laſſitudinem dantur, & doloribus acutis membrorum excruciantur. Quinimmo ubicunque feſſa, fluida & languida ſunt membra, laudatiſſimus & ſummopere commendandus eſt fontis noſtri in balneo uſus.

§. XVII.

Præterea ſæpius contingit, ut in collo, ſub axillis, in regione inguinali, inprimis ſi ſcorbutica impuritate ſucci infecti ſunt, tumores piſorum inſtar protuberent, qui plerumque acribus catharris, ulceribus ichoroſam materiam fundentibus, lippitudine & humiditate oculorum nec non ſcabie ſerpiginoſa ſtipantur. His autem, quum prohibita debita lymphæ in glandularum officinis à ſordibus repurgatione, ſuccorum in corpore impuritatem ſuſtineant & augeant; mala inde pullulantia prius non ſaneſcunt, quam tubercula iſta, ſive glandulæ tumidæ, diſparuerint & ſubſederint, ac humorum depuratio his in organis iterum libere ſucceſſerit. Et in his omnibuſque a glandularum obſtructione prognatis morbis egregium affert auxilium externus fontis noſtri uſus, inprimis ſi accommodis internis medicamentis ſecundetur ac promoveatur. Similiter crebriori obſervatu conſtat, multum prodeſſe balneum fontis noſtri in ulceribus ſordidis, & vetuſtis, ſcabie, impetigine, variis aliiſque cutis defœdationibus, adhibitis ſimul interius laxantibus, diluentibus & ſanguinem a ſorditie liberantibus. Et quia luxato membro, confines quoque partes vitium pati ſolent & relaxantur, ſolenne admodum eſt, ut repoſitum ex facili iterum è ſede dimoveatur ac dilabatur, aut ſaltim tumor juncturam occupet: præſtabilis certe fuit multis balnei noſtri uſus, quo membra firmata & intumeſcentia diſcuſſa eſt.

§. XVIII.

Inprimis autem ingens præſidium affert balneum noſtrum fœminis, quæ puerperio functæ, aut abortum paſſæ, plurimis attentantur malis, & fluore albo tabeſcunt, tributum lunare parce & male ad calculum ſolvunt, hyſtericis pathematibus torquentur, anxietate præcordiorum, ſtomachi & dorſi dolore, cephalalgia, animi angore, & laſſitudine ac languore artuum, cum æſtu volante, livido colore & alvi obſtructione affliguntur; eo quod hæc fontis noſtri peculiaris laus atque facultas, ut laxatum uteri robur adducat & fulciat, venas firmet, & ad revocandum legitimum menſtrui fluxus ſucceſſum multum conferat. Monendum tamen eſt, quod in ejuſmodi morbis, præter balneum, interius quoque bibenda ſit alia quædam mineralis aqua, Egrana inprimis vel Selterana, quo ejus potu, excretiones promoveantur, & ſordibus è corpore proſcriptis, ipſum balneum ſalutarem effectum eo promtius & efficacius exſequatur.

§. XIX.

§. XIX.

Supereſt ut ipſum exhibendi & utendi modum, tam internum, quam externum, tradam atque exponam. De hoc primo loco monendum: quod ejus uſus, uti omnium mineralium aquarum, commodiſſime inſtituatur tempore, quod nec frigore, nec calore modum excedit, vernali nempe & autumnali. Tempus vero diei, tam potationi, quam balneo, aptiſſimum eſt matutinum, quo ventriculo vacuo aquæ longe expeditius & ſine obſtaculo operationem edunt, niſi neceſſitas repetitum uſum ſuaſerit. Copiam aquæ pro doſi hauriendæ exactius definire non licet; eo quod ob diſſidentem corporum conſtitutionem & varium morborum genium cauſſaſque differentes, mox largiorem, mox liberaliorem potum ſuadere expedit. Interim tamen communis mos fert, ut dimidia vel una menſura, interpolatis hauſtibus bibatur. Neque etiam temporis uſui impendendum ſpatium penitus determinare integrum, quum quibuſdam octo aut decem dierum intercapedo ſatis longa ſit, nonnullis vero per duas vel tres hebdomades inſiſtendum. Prudentis itaque & periti Medici erit, omnia circumſpecte ita dirigere ac diſpenſare, prout ægri ipſiuſque morbi conditio expoſcit & ad ſalutarem eventum obtinendum neceſſarium eſt. Eundem tamen in finem conſultum fore puto, ſi generales quaſdam præceptiones & cautiones ſubtexam, & uſuris ad curioſam obſervationem commendem.

§. XX.

Et de interno quidem uſu hæc monenda habeo:

I. Priuſquam potatio inſtituitur, alvus benigno cum laxante ſubducenda, ne obhæreſcens in prima corporis regione viſcidorum & male coctorum ſuccorum ſaburra, aquæ tranſitui remoram injiciat, operationem interturbet & varia inducantur incommoda, anxietates, compreſſus in ſtomacho, nauſea, vomitus & id genus alia. Neque plane diſſuaſerim, ſi pro circumſtantiarum ratione, leni vomitorio ſtomachus depleatur, & poſtea alvum ducens medicamentum propinetur.

II. In ſucco & ſanguine ſartis neceſſarium eſt, ut vena pertundatur & ſuperfluum ſubtrahatur. Quum enim aquæ intimius ſuccos & ſanguinem perluere, in penitiores viſcerum receſſus provehi, & denique iterum per organa excretioni dicata evehi debeant; ſanguinis autem exundans copia liberum & promtum curſum mirifice impediat: hæc utique ſubmovenda eſt, & aquis liber commeatus parandus.

III. Juniores, firmiores ac robuſtiores, fibris durioribus & vaſis amplioribus dotati, nec non qui vini potui aſſueti, majorem aquæ copiam ferre poſſunt, quam qui exilitate canalium & fibrarum teneritudine exquiſitius ſentientem indolem produnt & ad ſpaſmos proni ſunt.

IV. Tutius eſt, parcius primum bibere & in copiam liberaliorem aſcendere, ac tandem in copiam magis acciſam deſinere. Quemadmodum enim omne inſuetum naturæ alterationem inducit: ita minus etiam conſultum eſt, copioſiorem aquæ quantitatem in principio ingurgitare, & verendum, ne ventriculum & inteſtina nimis diſtendendo, ægrius pervadat & in aliis corporis partibus moleſtiam importet.

V. Quando octo vel decem dies potationi indulſimus; è re eſt, ut alvus vacuetur & reſtibiles aquæ una cum viſcidis humoribus aliiſque ſordibus evocentur; eoque facto, diſpiciendum: an morbi ægrique conditio expoſcat, ut potus diutius extrahatur, vel finiatur.

VI. Sub tota curatione non ſolum animus ab omnibus curis, ægritudine, affectibus & profundis meditationibus liber eſſe debet, ſed etiam exquiſitum in vita & victu moderaman tenendum, ne operatio ſalutaris fontis turbetur & ſpes decolletur. Corpus quoque ante prandium exercendum, ſomnus vero, præſertim pomeridianus, vitetur, quippe qui, experientia teſte, capiti nocet & ſæpius febres intermittentes, vertigines, laſſitudinem, deſtillationes cum torpore & capitis gravitate inducere obſervatus eſt.

VII. Stomachi porro ratio habenda ejuſque robori, balſamicis accommodis ſubſidiis ſuccurrendum, quem in finem apprime elixirium alcalinum & ſtomachicum utile eſt, quod tam ante prandium, quam peracta digeſtione, aſſumi poterit. Non minus etiam ſub ipſo aquarum potu alia adhuc medicamenta, morbo proximius dicata, ex uſu ſunt, pro prudenti medentis intentione offerenda.

VIII. Quia vero fontis noſtri virtus magis roborans eſt quam aperiens, & neceſſarium ſæpe, quo prima corporis regio à craſſis viſcidis impuritatibus repurgetur; apprime ex uſu eſt, ut alternis, vel ternis diebus, veſperi pulvis ſalinus aperitivus aſſumatur, quam in rem terram ſoliatam tartari, ſolutionem oculorum cancri, arcanum duplicatum, tartarum vitriolatum & in biliosis ſubjectis nitrum commendo. His quoque, qui multos acidos ſuccos in primæ regionis diverticulis alunt, ex uſu eſt, ut ſalinos hos pulveres cum oculis cancrorum remiſceant. Quod ſi vero neceſſarium foret, ut evacuatio alvina liberalius ſuccederet, ternis vel quaternis diebus ſemuncia ſalis Anglicani, vel Sedlicenſis, in dimidia aquæ menſura liquati, exhiberi poteſt. Nonnullis etiam apprime conducet infuſum mannæ, inferius commendandum, inprimis ſi ſcorbuticæ acres ſordes ſenſibiles in thorace partes irritant & tuſſim cient.

IX. Non raro contingit, ut aqua noſtra primum, maxime ab inſuetis, pota, nauſeam, vomitum, inflationes, dolores circa præcordia, capitis gravitatem, ſomnolentiam nec non tumores pedum œdematoſos ſuſcitet; ſed hoc neque Medicum terrere, neque bibentes à potu abalienare debent, quum continuato uſu & pervadente aqua, omnia ſponte evaneſcant. Si vero diutius infeſtarint, ut ſuſpectum reddant potum, ſatius eſt abſtinere, quam valetudinem in aleam daro & ægros periculo exponere.

X. Natu majoribus & infirmis, quibus ſolutior ſtomachus & ſpongioſus corporis habitus, nec non qui brevi à morbo convaluerunt & præterea ſpaſmis ſolennibus patent, inprimis fœminis; neutiquam expedit, ut frigidam bibant, ſed aqua in lagena ferventi aquæ immittenda, ut tepeſcat; tenendum tamen, quod hoc facto, tantum ad dimidias lagena ſit epotanda, & inferiora, quia ſpirituoſo elemento orbata, ſeponenda.

XI. Similiter perfrigerata potatio nocet, ſi ſpaſmodici affectus præſto ſunt, & nervoſas partes attentant, ſi alvus copioſius fluit & ſanguis liberalius ex ſedalibus & uteri venis manat, vel etiam compreſſus eſt, ſi dolores adſunt, partes contractæ nimis & artus immobiles, nec non in omnibus morbis, qui à cohibita perſpiratione incidunt.

XII. Operatio fontis longe præſtabilior magiſque præſens eſt, ſi pota ad quinque vel ſex dies aqua, balneum admittitur & potatio uſu ſalis Anglicani vel Sedlicenſis, aut mannati infuſi, denuo inchoatur. Quippe temperatus in balneo calor, & ſubeuntes, admiſſo eo, corporis intimiora ſubtiles partes, multum conferunt, quo affluxus impurorum ſuccorum ab exterioribus ad interiora & excretioni dicata organa convertatur.

XIII. Cholerici, graciles & ſiccioris alvi, circumſpecte utantur potu, qui vero ſpiritum ægre trahunt, phthiſi, hectica & febribus lentis tabeſcunt, plane abſtineant. Neque etiam conſultum eſt, potationem inſtituere circa temporum articulos, quibus ſolennia ſanguinis profluvia repetere ſolent.

XIV. Si hepar aut reliqua abdominis viſcera,

indurata, ſcirrhoſa vel plane labe affecta, aut ſaltim ita indurata ſunt, inferiora corporis inde intumeſcant & ſuperiora contabeſcant, oeque ſpes affulger, fore, ut aquæ pervadant & aditum ſibi parent: nihil fontis noſtri, ut omnium remediorum, valet uſus.

XV. Ultimo loco monendum, quod quum fons noſter peculiaris ſit indolis, neque communis adeo interni uſus eſſe poſſit: optime rebus ſuis conſulant, qui antequam ad ejus uſum deſcendunt, in conſilum adhibent peritum ac prudentem Medicum, qui naturarum differentiam probe callet, morborum cauſſas pernoſcit & vires, remediis à DEO conceſſas, probe perſpectas habet; quo is poſt exactam deliberationem omnium circumſtantiarum, rationali modo dijudicet, an ægro conducat vel noceat.

§. XXI.

Ad uſum externum quod attinet; ingenue fateor, longe plura de ejus ſalubritate ac præſtantia huc uſque innotuiſſe, quam de interno, quod quidem hanc ob cauſſam factum eſſe arbitror, tum quod ille revera longe tutior hoc, tum quod frequentius etiam, & crebrius ad balneum uſurpatus ſit. Placuit igitur etiam de hoc utiliſſima quædam monita ſubnectere, ad quorum normam omnia ſolicite ſunt adomanda.

I. Ante uſum balnei corpus blando laxante à ſordibus repurgandum, eumque in finem egregiæ virtutis eſt hæc potio: *Recipe mannæ electæ uncias duas, cremoris tartari drachmam unam, aquæ florum acaciæ uncias quatuor; coque & ſolve leni calore, adde ſyrupi violarum unciam dimidiam, olei de cedro guttas tres: miſce.* Aſſumenda autem eſt interpolatis vicibus, ſuperbibendo aliquoties hauſtum decocti avenacei dilutioris.

II. Qui copioſum ſanguinem in venis geſtant, licet jam ætate grandiores ſint, & pulſum validiorem, vaſa tumida & colorem floridum faciei exhibent, cibos prompte appetunt & vitæ genus minus laborioſum colunt antequam balneum inſtituant, ſanguinis copiam venæ ſectione ſufficiente minuant. Hoc enim ſi neglectum fuerit, crebriori obſervatu compertum habeo, balneo præſertim calidius uſurpato, maximum ſuſcitatum fuiſſe damnum, ita, ut capitis & artuum dolores, laſſitudines, calor internus, palpitationes cordis, poſt illud balneantes graviter afflixerint: quum contra ſubtracto ſanguine, illico hæc ſymptomatum atrocia conquieverit, & balneum poſtea exoptariſſimo cum fructu uſurpatum ſit.

III. Eadem ratio eſt ſcarificationis, & auctor inprimis ſœminis ſum, ut ſi eidem aſſueverint, cucurbitulas prius ſibi applicari curent antequam balnei uſum, moliantur.

IV. Matutinis balneandum eſt horis, antequam in ſolium deſcendat æger aliquot infuſi Thee vel theiſormis patellas bibat, & poſtea balneo per horam, aut diutius adhuc inſideat.

V. Balnei calor exquiſite temperandus, ita, ut nec calidum nimis ſit, nec frigidum ſed tepidum, infundendo ſubinde ſub inſeſſu ferventem aquam, ne nimis perfrigeretur; ita tamen, ut exacto propemodum inſeſſu, calidius paullo ſit & corpus calore perfuſum in lectum transferatur.

VI. Corpus è balneo ſurgens probe detergendum, induſio ſicco, & infumato induendum, in lectum reclinandum & panno calefacto perfricandum, eoque facto, lenis ſub ſtragulorum tegmine opperiendus & ad unam horam eliciendus eſt ſudor. Eundem quoque in finem è re eſt, ut in lecto aliquot vaſcula infuſi theiſormis, aut juſculi, cum radicibus aperientibus decocti epotentur.

VII. Balnei uſus pro ægri morbique conditione ad quatuor vel ſex hebdomades prorogari, & demum jam laudata potione laxante mannata finiri poteſt.

IIX. Qui inſigni membrorum languore & laſſitudine detinentur, bis quotidie balneo uti poſſunt, & præter matutinum, poſt meridiem qui peracta digeſtione hora circiter quinta.

IX. Poſt balneum ſummo ſtudio aër frigidus vitandus, ne occluſis ſubito poris ipſa ſalutaris operatio turbetur & noxa ſubſequatur. Quare tam potantibus quam balneantibus maxima providendum eſt cura, ne veſperi diutius ſub diu commorentur, ſed hora nona quieti ſeſe dent, & ſexta matutina reſurgant.

X. Alvus ſemper debet eſſe libera & fluida, eamque ob cauſſam apprime utile eſt, veſperi ſubinde juſcula ex prunis cum paſſulis confecta aſſumere, & ſingulis hebdomadibus ſemel potione laxante uti.

XI. Si balneum nimiam ſiccitatem inferre obſervatur: expedit, ut veſperi ante lecti introitum, vel poſt prandium etiam, pulvis præcipitans nitroſus ſumatur, qui ſimul excretionis alvinæ ſucceſſum facilitat.

XII. Quia non omnibus accommodum eſt, ut ſub externo uſu, interius ſimul aquam noſtram bibant; Medici periti erit, ut diſpiciat, an balneantibus conducibile ſit, ut aliis adhuc accommodis medicamentis utantur, ſive decocta ex lignis & radicibus, ſanguinem diluentia & depurantia, ſive alias minerales aquas potent, quo is, qui propoſitus eſt, finis, eo certius reſpondeat. Inprimis autem his, qui in pectore labem timent, aut arthriticis doloribus obnoxii ſunt, egregio præſidio eſſe poterit, fons Selteranus, cum lacte, vel aſinino vel Selterano remixtus.

XIII. Si balneum in affectibus capitis, ut vertigine, melancholia, hypochondriacis pathematibus in uſum vocatur, tenendum, quod ſimul Egranarum vel Sedlicenſis potus ſit ſuadendus, & inſeſſus in balneo diutius, ad duas minimum horas, extendendus.

XIV. Præter ea, quæ ſuperius de moderamine in vita & victu monuimus, addendum, quod ſub balnei uſu ad potum ordinarium accommodatiſſimæ ſint Selteranæ vel Antonianæ, cum vino Rhenano vel Burgundico modice mixtæ, parcus autem ſit cereviſiæ uſus.

XV. Fœminæ, exilibus vaſis dotatæ & vel nondum, vel parcius menſium fluxum expertæ, abſtineant à balneo, ob conſtringentem & roborantem ejus virtutem: quæ vero laxiori corporis habitu & amplioribus vaſis inſtructæ, & quibus jam ſanguis ex utero ſtillabit, licet in præſentiarum minus ordinate ſuccedat, utiliter & tutiſſime balnei uſum ferunt.

XVI. Deſiſtendum quoque eſt a balneo, ſi ſolennia & critica ſanguinis, tam in ſœminis per menſes, quam in viris per hæmorrhoides profluvia ingruunt & ſuccedunt, ob cohibentem aquæ virtutem, ne eadem retineantur & turbentur.

XVII. His qui colica convulſiva ſubinde affliguntur, quibus præcordia ſtringuntur, poſt prænaturale & intempeſtive ſuppreſſos febrium paroxyſmos, quibus porro hæmorrhoides ſubſtiterunt & dolores ex calculo nec non ſpaſmi ventriculi ſolemnes ſunt, auctor ſum, ut noſtrum balneum fugiant, eo quod ejus facultas non tam emolliens & demulcens eſt, ac Tœplicenſis, aut ex aqua pluviali confecti, quam potius firmans & fibras adducens, & eodem criſpaturam augere minus ſalubre eſt.

XVIII. Mulieres, fluore albo moleſtiſſimo afflictæ, utiliſſime ad balnei uſum deſcendunt; ita tamen, ut prius infuſo laxante vel pilulis accommodis ſordes uteri expurgent, & ſubinde fumum ex maſtiche, ſuccino, tacamahaca in ſella ad inferiora admittant.

XIX. Qui poſt diuturnum morbum ſuperatum, vel in malo contumaci & quod parti cuidam incubuit, balneum adhibere animum induit, poſt vernale tempus, autumno iterum, vel ſubſequenti adhuc anno, ejus uſum repetere debet. Quia enim partes

tes

tes mali pertinacia admodum debilitantur & pravam diſpoſitionem contrahunt, ut licet ſemel tantiſper refocillatæ ſint, facile tamen priſtina labe afficiantur & morbus recrudeſcat: neceſſarium eſt, ut per iteratum uſum noxa præſtolans arceatur & malum penitus eradicetur.

XX. Exterius utendi modia accenſenda adhuc ſunt pediluvia, quæ iis potiſſimum dicata ſunt, qui capitis doloribus, vertigine, oculorum vitiis, pedum tumore ac debilitate affecti ſunt. Adhibentur autem ea veſpertinia horis, brevi antequam in lectum ſe conferat æger, & ita inſtruenda ſunt, ne calore nimio ſudorem moveant ſanguinemque exagitent.

XXI. Denique etiam noſtra aqua exterius ita adhiberi poteſt, ut lippientes & lacrymantes oculi eadem ſubinde abluantur; non neglectis tamen pediluviis, quin balnei ipſius uſu, & interius laxantibus, aliiſque congruis auxiliis.

§. XXII.

Ad finem tandem perducto, tam interno, quam externo fontis noſtri uſu, inſiſtendum eſt jugiter per aliquot hebdomadum decurſum exquiſito in vita ac victu temperamento. Sunt enim inter exempla, qui felici cum ſucceſſu uſurpata noſtra aqua, antiquum obtinentes & parum curioſi legum diæteticarum, ſepoſitis quoque iis, quæ effectum ſtabilire poterant, in priſtinum non ſolum morbum relapſi, ſed etiam gravioribus mactati ſunt damnis. Quare ſolicite inculco, ut præter ea, quæ ad normam regularum à diæta cognominatarum ſervanda, infuſum theiforme ex veronica, meliſſa, ſalvia & ſemine fœniculi ſubinde ſorbilletur, alvus quoque leniorum uſu nonnunquam ſubducatur, ſtomachus per accommoda roborantia, crebrius uſurpanda fulciatur & ſic ſanitatis tutelæ quavis ratione curioſe proſpiciatur & conſulatur.

DE AQUA MEDICINA UNIVERSALI.

§. I.

QUam, deſiderata ubique & omni tempore efflagitata fuerit medicina, quæ omnis generis morbos virtute ſua vincat: nemini, qui paullo majori ſolertia in rebus medicis verſatus, ignotum fore arbitramur. Hecatombe profecto redimendum eſſet, ſi quiſquam Medicorum tam felici uteretur ingenio, ut tale remedii genus in ægrotantium ſalutem inveniret! At vero, cum ne ulla quidem adhuc nobis cognita explorataque ſit medicina, quæ vel unius morbi ſpeciem certo ſemper eventu profliget; de tali profecto, quæ omnibus morborum generibus depellendis ſufficiat, eo magis videtur deſperandum. Sane enim, ſi tam differentem ſubjectorum indolem & tam multiplices & ſæpe contrarias morborum cauſſas, nec non remediorum vires, pro natura corporum ſubinde variantes, intuemur: circa medicinam univerſalem inveſtigandam, non amplius fruſtranea opera & irrito uſu erimus occupati.

§. II.

Verum enim vero, quodſi medicamentum in univerſa rerum natura datur, quod univerſale appellari meretur; certe illud non aliud, noſtro quidem judicio, eſt quam aqua communis. Hujus tam communis tamque neceſſarius omnibus eſt uſus, ut ſine eo nec vivum, nec integrum corpus noſtrum manere poſſit: quin & omnis generis morbos, arcet, corpus ſanum tuetur, illudque ab omni corruptione, quæ vitæ inimiciſſima eſt, defendit. Præterea uſus aquæ omnibus in curando indicationibus ſatisfacit, adeo, ut ſine hac nulla paſſio, ſive chronica, ſive acuta, felici induſtria poſſit profligari. In hujus ſententiæ noſtræ confirmationem nolumus jam hoc loco ſalutiferos, eoſque tam calidos quam frigidos fontes, adducere, eorumque efficaciam in vincendis variis morbis vindicare: ſed res nobis tantummodo erit cum aqua communi, pura tamen & optima, cujus univerſalem uſum plurimum laudare ac commendare, hoc in ſchediaſmate conſtituimus.

§. III.

Quum itaque de aqua, medicina in morbis præſervandis & ſanandis univerſali, verba facere, & præſtantiſſimis argumentis id oſtendere propoſitum nobia ſit; non alienum à ſcopo noſtro fore judicamus, ſi prius de neceſſitate naturali interitus corporis noſtri quædam præmoneamus, quo his cognitis, eo liquidius, quinam inſanabiles ſint, perſpici queat. Quod ad primum attinet, nempe naturalem moriendi neceſſitatem, quam notiſſimum eſt, corporis noſtri durationem, & putredinis, ad quam per ſe valde pronum eſt, declinationem, unice à perenni ac non interrupto ſanguinis & humorum circuitu dependere. Etenim quam diu is ſalvus ac integer eſt: tam diu corpus vivum appellatur, hoc vero paulatim deficiente, morte nihil eſt propius. Hic motus igitur eſt, qui unice corpus à corruptiooe vindicat, eo quod quietem, quæ cauſſa ac fundamentum omnis putredinis eſt, ab humido heterogeneo, cujus indolis in univerſum animantium partes ſunt, ſolus avertit.

§. IV.

Duraret certe corpus noſtrum in perpetuum, ſi ſanguinis motum continuum ac perennem, poſſemus tueri. Id autem quum non ferat humana imbecillitas, miſeraque mortalium conditio, in hujus defectus cauſſas inquirere, operæ videtur pretium. Sunt autem noſtro judicio hæ: circuitus iſte humorum vitalis organis & viis perficitur; organa, fibræ muſculorum elaſticæ, quæ ſucceſſiva & reciproca dilatatione ac contractione gaudent, conſtituunt: hæc ſunt vaſa majoris & minoris capacitatis. Si quando igitur fibrarum elater ac impulſus ita imminuitur, ut non amplius proportioni humorum ad movendum neceſſariæ reſpondeat, neque hi per minimos tubulos expedite & prompte circulentur; fieri certe non poteſt, quin in capillaribus vaſis humorum ſtagnationes, & inde tandem putredines, fœcundæ morborum & mortis genitrices naſcantur.

§. V.

Sicuti autem in omnibus machinis, & elateres & vires motrices corporum, ob maſſæ, ex qua coagmentatæ ſunt, mutationem, tandem fatiſcunt & debilitantur: ita eodem modo ſeſe res habet cum corpore noſtro, cujus fibræ, quæ motum unice perficiunt, procedentibus annis craſſeſcunt, durioreſque, ſolidiores ac aridiores fiunt. Quam ob rem non modo difficilius moventur, ſed & pori ac meatus anguſtiorea redditi, quo minus fluida per alveos libero ac æquali curſu poſſint trudi ac progredi, impediunt. Cujus rei luculenti teſtes ſunt carnes annoſorum animantium,

tium, quæ ob duritiem & ſoliditatem longe majori calore & longiori coctione, ut emolliantur, indigent, quam carnes juniores. Ex quo intelligitur, nullum eſſe dubium, quin ſi idem ſtatus eademque mobilitas fibrarum vaſorumque, eadem denique pororum apertura perpetuo poſſet conſervari, corporis vita hac ratione in perpetuum, niſi acceſſerit cauſa externa violenta, eſſet duratura. Hoc ipſum quidem vel medicina, vel victus delectu præſtari poſſe, ii, qui rerum naturalium vires non perſpectas habent, concipere nequeunt: illud tamen non vero ſimile, ſed veriſſimum eſt, plurimos mortalium non illum vitæ terminum attingere, quem corporis conſtitutio ac temperies à natura ipſis tributa promittit, dum regulas, quibus ad naturalem terminum corpus poſſet pervenire, vel ignorant, vel deſpicatui habent. Quare maxima hominum pars, cum affectuum & victus intemperantia, tum neglecto earum rerum, quæ ſalubres vel inſalubres ſunt, diſcrimine, vitam breviorem & afflictam valetudinem certo ſibi accelerat.

§. VI.

Explicata jam interna & naturali interitus noſtri cauſa ac origine; rem non incommodam fore arbitror paucis exponere, quare morbi dentur inſanabiles, quique nullo auxilio, nullo remedio obſecundent. Eteoim dari proportionem inter agens & patiens, & effectus adæquatam deſiderare cauſam, cum ſana ratio, tum ipſæ motuum leges ſatis explicant. Atqui ſi quando contumaciſſimæ vaſorum contingunt obſtructiones, viſcerumque indurationes, denique ingentes humorum in cavitates effuſiones & inde ortæ putredines; quis poterit hiſce malis expugnandis pares medicinæ vires invenire? Quis porro profundas & internas nobiliorum partium inflammationes & inde natas ſphacelationes convenienti remedio ſiſteret? Poſtremo, quis vehementes & inveteratas generis nervoſi commotiones reprimeret? Hoc certe ſi quis ullo remediorum genere præſtiterit: hunc ego non Æſculapium, ſed in humani generis felicitatem natum, dicam, certiſſime perſuaſus, neminem cui is adfuerit, morbis acutis eſſe periturum.

§. VII.

Cæterum diſpiciendum quoque eſt: num detur in rerum natura tale remedium, quod certo morborum generi profligando idoneum ſit. Noto notius eſt, ſpecifica quædam ad certos morbos expugnandos adhuc mirifice commendari. Ita China Chinæ pro ſacro antifebrili habetur. Argentum vivum adverſus luem virulentam veneream mirificis laudibus extollitur. Opium omnium dolorum certiſſimum allevamentum dicitur. Mars hypochondriacorum audit ſolatium. Sulphur ſummum judicatur pectorale. Caſtoreum nervis amiciſſimum. Amara cachecticorum & hydropicorum exoptatiſſima medicina prædicantur. Nitrum in febrili æſtu extinguendo dicitur ferre opem deſideratiſſimam. Verum enim vero, tametſi his eximiis remediis & ſua laus & virtus conſtet, attamen qui artem aliquamdiu fecit, is ejuſmodi auxiliorum genera his morbis debellandis minime ſufficere facile judicabit. Quis enim ignorat, omnes ſere morbos à cauſis diverſis, imo ſæpe contrariis, foveri? Quem latet, morbos ſub diverſis procedere ſyptomatibus, & hinc majoris vel minoris eſſe periculi; Cui non cognitum perſpectumque eſt, diverſas corporum dari indoles eaſque, in quas remedia agunt, multum inter ſe variare? Unde neceſſe eſt, ut ab uno eodemque adhibito remedio, pro diverſa corporum natura, diverſi, imo contrarii, ſubinde effectus conſequantur. Etenim, quod probe obſervandum, remedia non agunt tantum ſecundum activitatem ſuam, ſed &, ſi ita loqui decet, ſecundum receptivitatem, hoc eſt, remediorum vires, à mechanica corporum noſtrorum medicamentorum mutua ac reciproca in ſe actione & reactione proficiſcuntur. Ex quo intelligitur, quam nefario auſu ii curationes ſuas inſtituant, qui nulla habita ſubjectorum cauſarumque morbificarum aut aliarum circumſtantiarum ratione, uno ſemper remedio una eademque methodo in eodem morbo utuntur, id quod omnes imperiti conſiliique inopes Medici magno veſpillonum commodo facere ſolent. Nam qui horum omnium habuerit notitiam, is non facile unam medicinam in uno morbo omnibus accommodabit.

§. VIII.

Reliquum jam eſt, ut quo ſenſu ac mente aqua univerſalis medicina dicatur, exponamus. Affirmamus vero, aquam eſſe omnibus naturis & omni tempori convenientiſſimam; deiode non dari hac ipſa nobilius à morbis præſervativum; præterea tam in acutis, quam chronicis paſſionibus, certiſſimam opem afferre, & tandem ejus uſum omnibus indicationibus, tam præſervatoriis, quam curatoriis, ſatisfacere. At vero, cum magna aquarum in univerſo differentia ſit, diſpiciendum maxime omnium eſt, quænam aquæ, huic medico ſcopo ſint accommodatæ. Neque enim negandum eſt, aquarum naturam ac vires, quam longiſſime inter ſe diſſidere, id quod, aquæ potatores vel ipſo guſtu facile poſſunt dijudicare. Præterea aquarum differentiam non rectius addiſcimus, quam variis chymicis examinibus eas ſubjiciendo, videlicet ſi ponderationes variaſque mixtiones cum ipſis inſtituamus. Adeoque non exiſtimandum eſt, aquam tam homogeneum, ut prima fronte apparet, eſſe liquorem; ſed ex compluribus diverſæ naturæ partibus eum mixtum eſſe, complura ſunt, quæ id confirmant. Primo enim omnis aqua fluidum aëreoæthereum in intimam ſui ſocietatem admittit, eo quod elaſtica aquarum vis, ab hoc unice repetenda videtur. Notum enim eſt, omnes aquas expandi & majus ſpatium occupare; eaſdem quoque contrahi inque arctius ſpatium cogi, pro majori aëris aut ætheris in aquas admiſſione, vel ex ipſius poris rurſus facta expreſſione. Luculentum hujus rei exſtat teſtimonium in thermometris, ubi liquidum incluſum, pro diverſa caloris & frigoris admiſſione, jam ſpatium majus, jam minus occupat. Ea enim conditio eſt omnium liquidorum, ut calore accedente, fluidum æthereum uberius ſoleant admittere, quod etiam rurſus frigoris interventu derelinquunt, ſicuti aliquot abhinc annis acerrima hieme ſumus experti. Aëris vero & ætheris copia aquis inerrans, non melius quam antliæ pneumaticæ beneficio poteſt explorari, cum ſubtiliores aquæ numeroſas bullulas in vacuo emittant, immo ſi paululum calefactæ fuerint, vitri, quo continentur, ora tranſcendant: ſicuti contra quo craſſiores & graviores aquæ ſunt, eo minor bullularum elevatio obſervatur.

§. IX.

Deinceps ipſæ aquæ ex ſubtilioribus nec non paulo gravioribus partibus conſtare videntur; illæ, ut mobiliores, facilius aſcendunt, inque altum caloris acceſſu ſub deſtillatione & evaporatione elevantur: graviores vero & craſſioris molis particulæ, majorem caloris gradum poſtulant. Quam ob rem animadvertimus in coctione avolare ſubtiliores & remanere crudiores minuſque utiles: id quod curioſiores decocti ex fabis Turcicis, quod Coffee vocant, potatores probe experiuntur, qui, quoties lupinos contuſos aquæ diutius coctæ immittunt, ſaporem exinde minus gratum percipiunt. Obſervatum quoque fuit, aquas in deſtillatione alias longe celerius, alias ægrius alembicum tranſcendere. Denique ponde-

dere

dere inter ſe multum aquæ differunt, dum aliæ graves, aliæ leves, inſtrumento ſtatico notantur: utpote quæ, terreis varii generis, nec non ſalinis turgidæ ſunt partibus, puras pondere multum exſuperant. Pluviales vero, ceu tenuiores & puriores, omnium ſunt leviſſimæ. Non commodiore autem methodo puritas aquarum & heterogeneum illud, quod continent, quam deſtillatione poteſt cognoſci: qua fit, ut non modo copia, ſed & indoles contentorum, ſenſibus ſeſe offerat. Mirabile certe viſu eſt, quam inſignis moles terreæ vel lapidoſæ maſſæ deſtillatione nonnullarum aquarum relinquatur. Fecimus olim experimentum, & ex cucurbita vitrea aquam fontanam ad ſiccitatem deſtillavimus, ſumendo duas menſuras, decemque vicibus in eodem vaſe id repetendo, eaque operatione ingentem, firmam ac duram cruſtam lapideam, craſſitie cultri dorſum æquantem obtinuimus. Plurimæ vero aquæ calcariam terram: quædam lutoſam & ferream maſſam flaveſcentem: aliæ lapideſcentem materiam complectuntur. Illæ, quæ martialis ſunt indolis, ſapore paululum adſtringente & ochreo ſedimento, quod mox circa ſcaturiginem deponunt, dignoſcuntur. Multæ quoque, inter quas & Halenſes noſtræ referendæ, ſalis communis ſunt participes, quod poſt coctionem in fundo, ex ſapore judicatur. Rectius vero partium heterogenearum cum aquis permixtio, adeoque earum impuritas, chymicis quibuſdam experimentis exploratur. Quo nomine duo nobis familiaria, quæ aquarum puritatem vel impuritatem egregie detegunt, plurimum commendamus; primum oleum tartari per deliquium, ſecundum argenti ſolutionem, cum aqua forti inſtitutam. Si aquæ fuerint puræ, ut pluviales, vel deſtillatæ, aut nonnullæ fontanæ, ad horum mixturam ne minimum quidem mutantur: ſin impuræ & graves, ab oleo tartari lacteſcunt, præſertim ſi calcaria terra fuerint imbutæ; à ſolutione vero argenti infuſa, turbidæ redduntur & cinericio colore, propemodum rubeſcente, qui ferri deliteſcentis indicium eſt, imbuuntur.

§. X.

Poſtea indolem aquarum earumque ſubtilitatem ac gravitatem effectus, quos exhibent varii, clariſſime demonſtrant. Ita leviores & molliores durioribus carnibus & leguminibus coquendis, nec non duris oſſibus & dentibus ac piſcibus marinis emolliendis inſerviunt. Qui linteamina lavare ac mundare, vel eadem apricatione candefacere ſolent, inſignem mox aquarum differentiam deprehendunt, eo quod molliores citius ſordes mucoſas & pingues detergant, quam graviores, quæ nullam ſpumam exhibent & cum ſapone ægre ſubeunt connubium. Chymici quoque in laboribus ſuis non mediocre aquarum cognoſcunt diſcrimen: nam fontanæ ac graves duræ, calcium ac magiſteriorum v. g. calcis auri, auri fulminantis, magiſterii lunæ, terræ vitrioli dulcis edulcorationi minus conveniunt, ideo quod tenerrimas à menſtruo ſuperſtites partes complures in poris relinquunt: eoque in negotio feliciore opera pluviales aliaſque ſubtiles adhibent. Piſtorum quoque experimento conſtat, ſubtiliores ac molliores aquas, farinam citius quam craſſiores fermentare & attollere, cum hæ panes minus ſpongioſos ac leves producant. Neque ignotum eſt horti cultoribus, quod vegetabilia levi, ſubtili ac ſpirituoſa aqua irrigata, multo lætius ſuccreſcant, quam ſi duriore ac fontana conſpergantur.

§. XI.

Magna etiam aquarum in cereviſiarum coctione apparet diverſitas, utpote duriores longe durabiliorem, molliores vero longe ſapidiorem, ſed facilius aceſcentem cereviſiam, producunt. Cæmentarii & qui gypſum præparant, optime norunt, pluviales & ſubtiles aquas huic negotio minus quadrare, cum nullam firmiorem conſiſtentiam atque conglutinationem præſtent: id quod longe felicius cum durioribus & fontanis procedit. Tandem indies experimento domeſtico docemur, infuſiones herbarum uti thee, veronicæ, ſalviæ, cum ſubtilioribus & fluvialibus aquis, longe fieri ſaturatiores, quam ſi fontanis miſceantur.

§. XII.

Sunt autem omnium ſubtiliſſimæ pluviales, quippe naturæ beneficio revera deſtillatæ. Nam aquarum vapores ſolis calore è terra in altum elevati, motu & calore ſubtiliores redduntur, ideoque ſolutionibus, elotionibus, vegetabilium augmento, infuſionibus, linteorum dealbationi, nec non interno medico uſui ſunt aptiores. At vero cum variæ indolis exhalationes, tam ex vegetabilium, quam animantium familia, corruptioni obnoxiæ ſeſe immiſceant, hinc fit ut liberioris aeris acceſſu, vel ſi diu in ligneis vaſis ſteterint, putredinem facillime concipiant: quæ autem menſe Martio decidere ſolent, durabiliores ſunt, eo quod non tantam variorum effluviorum copiam receperunt. Ut itaque in uſum medicum commode cedant, præſtat eas terreis vaſis probe clauſis cuſtodire, & ab aëre circumfuſo defendere. Prætcrea non ex ſtillicidio effuſas, ſed extra urbem ſub dio cadentes vaſis excipere convenit, quo pacto plures annos durant.

§. XIII.

Succedunt pluvialibus fluviales, quarum nonnullæ puritate & bonitate illis vix ſunt inferiores. Fluvii, quin ex pluviis creſcant, & iis deficientibus etiam decrementum capiant, nullus eſt, qui dubitet. Quoniam vero fluviorum origine ſunt fontes, in altioribus ac montoſis locis ſcaturientes, & pluviæ illis augmentum dant, deinde vero ipſi, longiſſimos terræ tractus tranſeuntes, varias ac diſſimiles partes ex terra imbibunt, fieri ſolet, ut fluvii inde tanto turbidiores & impuriores evadant, quanto longiores terræ tractus curſu ſuo abſolverint. Ad hæc ex fundo etiam plures heterogeneas partes arripiunt, adeo, ut inter pluviales & fluviales non mediocris inde oriatur differentia. Accedit & hoc, quod fluvii aëri libero & ſolis actioni perpetuo expoſiti, ſubtiliores ſui partes in auras dimittant, quæ nubibus ac pluviis ſubminiſtrant materiam.

§. XIV.

Deinde & ipſi fluvii indole multum diſcrepare videntur, quandoquidem qui celerrime curſu vehuntur & ex altiſſimis montium jugis, ubi natales ſuas habent, in loca decliviora ruunt, longe differunt ab illis, quorum curſus lentus ac placidus eſt, utpote qui plerumque locis minus editis incunabula debent. Etenim qui celerrime feruntur, ut plurimum levem & ſubtilem aquam, minus corruptibilem, ſed fœcundandis & alendis piſcibus minus idoneam, vehunt, propterea quod rapidus eorum motus impedit, quo minus piſcium ovula ripis apponi, ibique ſolis calore poſſint excludi. Tametſi autem ejuſmodi fluvii piſcibus non admodum abundent, tamen ii, quos gignunt ſapidiſſimi ſunt & ſaluberrimi. Hinc Rhenus ac Rhodanus, qui in altiſſimis Rhætiarum jugis naſcuntur, longe leviores aliis fluviis deprehenduntur. Notabile eſt, naves ſecundo Mœno advectas, ſimul ac Rheno immittuntur, ob aquarum Rhenanarum levitatem, ſubſidere, multoque depreſſiores, quam antea procedere. Quare aquæ Rhenanæ & Rhodanæ, inſtrumento ſtatico examinatæ, levitate aquæ pluviali proxime accedunt. Et cum hi fluvii magna celeritate volvantur, accidit, ut eorum aquæ ſatis diu à corruptione ſerventur immunes. Proinde omnibus fluviis, Rheni & Rhodani aqua, in uſu interno

terno

terno medico palmam facile præripit, JACOBUS SPONIUS obſervationes ſuas circa aquam Rhodani prodidit, quæ in *Actis Erud. anno* 1683. *p.* 519. recenſentur, ubi & hæc legas: aqua Rhodana in cellis vinariis intra maximas figulinas urnas recondita, ita, ut in iis ſubſidentiam omnem per aliquot ſeptimanas aut menſes, antequam potetur, deponat, pura & optima habetur, quæ non ſolum per plures menſes, ſed annos, imo per ſeculum integrum incorrupta conſervatur.

§. XV.

Longe vero diverſa eſt ratio fluviorum, quorum iter lento & paulo ſegniori lapſu procedit; hi enim ingenti piſcium multitudini generandæ atque nutriendæ ſunt aptiſſimi, exemplo fluviorum Marchiæ, Spreæ, Havelæ, Viadri, maxime ubi hic in varia cornua ac divortia abit, ut & in Hungaria Teiſæ. Hi tanto proventu & piſces varii generis & cancros proferunt, ut flumina magis piſcoſa vel in univerſa Europa vix inveniantur, rationem autem hanc ſuſpicor: fluvii hi omnes non modo tardius incedunt, ſed & per loca ac terras maxima ex parte pingues ac lutoſas procedunt, unde affatim alimonia piſcibus ſuppetit. Et hæc quoque eſt ratio, quare limpida illa ac cryſtallina pelluciditas, qua aliæ aquæ gaudent, ut Albis, Rhenus, his in fluviis non obſervetur. Quoniam autem ſunt melioris naturæ, ad lintea emundanda, vel minima ſaponis parte adhibita, aptiſſimæ ſunt. Ubi tamen notandum, quod hiſce lota lintea non tam candida evadant, ac ea, quæ ex fluviis Albis, Sala & Mulda lavantur. Memorabile porro eſt, quod piſcium, qui in Albi capiuntur caro, ſit longe candidior, quam quos Sprea vel Havela fovet, quod hi non tam claram ac limpidam quam illi undam, trahunt. Ex his itaque quæ jam memoravimus facile colligitur: non omnes fluviatiles aquas inter ſe convenire, nec adeo omnes uſui medico æque eſſe accommodatas. Probantur tamen eæ, quæ claræ ſunt, quæ leves, quæ non facile putreſcunt, nec ullam ab admixto oleo tartari per deliquium, vel ſolutione cujuſdam metalli mutationem ſubeunt; ubi in univerſum ſcire convenit, ſemper fluviatiles aquas eſſe ſalubriores, quæ magno impetu ac curſu feruntur, quam quæ lente proveliuntur.

§. XVI.

Accedimus jam ad examen fontium, quorum indoles ac virtus ſubinde diverſa obſervatur. Et tametſi materiam ſuam ipſis aquis pluviis acceptam referant: nihilominus pro diverſa ſoli natura, & pro diverſa materiæ terrenæ, quam alunt ratione, variam indolem ac ingenium ſortiuntur. Unde rarius fontes claros, puros ac leves licet deprehendere. Plerique magnam partem terrei concreti ab evaporatione vel deſtillatione relinquunt. Pauci ſunt, qui non ſolutionibus metallorum vel à ſolutione ſalium alcalinorum turbentur. Quidam ſalis communis, ut noſtri Halenſes; quidam ſubtilioris vitrioli, ut nonnulli Serveſtani participes ſunt: præſentiam ſalis communis liquor ſalis tartari, vitrioli vero infuſio florum balauſtiorum prodit. Nonnnulli & martiales dantur, qui ex locis ubi ferreatum minerarum theſaurus reconditur, prorumpunt: quorum ſapor ſubadſtringens, & ſedimentum ochreum eſt. Artis igitur ac induſtriæ eſt, ex tam numeroſis, quos benigna natura paſſim aperit fontibus, ſalubres eligere, qui ex levitate, pelluciditate, puritate ac duratione debent judicari. Præterea etiam in fontibus ea notari meretur differentia, quod nonnulli foveant aquas molliores, alii duriores. Molliores plerumque ſunt illæ aquæ, quarum ſcaturigo ad latera exiſtit, & quæ per arenam, vel ſuper argillam vehuntur; duriores, quæ in locis declivioribus oriuntur, & rupes ac ſaxa lapideſque martialis indolis alunt, illæ minus ſolent durare, hæ vero ſunt durabiliores, illæ facilius abeunt in glaciem, hæ congelationi valde reſiſtunt: utræque à ſalubritate ſunt commendandæ, ſi prudens Medicus ad diverſam morborum & ſubjectorum indolem noverit eas accommodare.

§. XVII.

Poſtquam itaque ex tanta aquarum copia ſalubres & quæ uſui medico aptæ eſſe poſſunt, enumeravimus, & quomodo dignoſcendæ & examinandæ ſint, ſatis ſuperque deduximus, nihil jam reliquum eſt, quam ut ſcopo noſtro nos propius accingamus, & quam eximia immo univerſalis ipſis inſit medendi virtus, demonſtremus. Primum vero aſſerimus, omnium hominum naturis admodum diverſis aquas puras ac leves eſſe convenientes. Etenim ſi fluidorum per omnis generis tubulos minimaque vaſcula circuitus, fundamentum eſt, cui conſervatio humani corporis, corruptioniſque prohibitio unice innititur, illud quod ſanguinem fluidum conſervat, vitæ erit quam maxime accommodatum. Corporis noſtri fluores, qui & nutritioni & omnibus functionibus ſerviunt, & ex quibus ſolidæ quoque partes ſunt compoſitæ, ex ſolidis & fluidis conſtant. Solidas ineſſe ſanguini ejus exſiccatio demonſtrat, eaſque diverſas eſſe, nempe ſalinas, ſulphureas, terreas, mucidas, ſenſu judice & inflammabilitate, neque minus deſtillatione aliiſque experimentis chymicis addiſcimus. Paucis: ſunt partes heterogeneæ, ſique calor, quies, humidum, ceu omnis corruptionis cauſſæ acceſſerint, valde corruptibiles. Ne itaque in corruptionem abeant & ſinceram quoque corporis partem trahant, neceſſe eſt, ut nunquam diu quieſcant, vel invicem coëant, alias corruptio eſt paratiſſima. Opus igitur eſt, ut particulæ hæ ſolidæ ſubtiliores; ſulphureæ terreæ, non *modo* in irrequieto inteſtino motu ſint conſtitutæ, *verum* etiam, ut motu progreſſivo, per tot minimos tubulos & canales circulentur, eo quod hoc motu ſolidæ ſanguinis partes in minimos globulos, mutuo attritu, ac conquaſſatione ſanguinis partiumque fibroſarum inter ſe facta, dividantur. Quo magis neceſſaria eſt, ut fluidi aëreo-ætherei elaſtici & liquidi aquei copioſior admiſſio, unde fit, ut ſi in ſanguine ſani hominis è vena emiſſo fluidi ac ſolidi portionem examinemus: liquidum minimum duplo majorem ſicco elemento copiam eſſe deprehendamus. Plerumque enim duodecim ſanguinis uncias, octo liquidæ, quatuor ſolidæ materiæ complecti, crebrius à nobis ſuit obſervatum. Præterea ſanguinem largiori copia ſubtilioris aëris & ætheris imbutum eſſe ex eo manifeſtum eſt, quod in vacuo ita ebulliat, ut cylindros vitreos, quorum medium prius occupavit, tranſcendat. Nihil itaque ſalubrius, nihil vitæ accommodatius & ad hanc tuendam aqua magis eſt neceſſarium, quippe quæ, naturæ humanæ eſt convenientiſſima, ſine qua nec corpus durare, nec vita diu ſatis perſiſtere poteſt.

§. XVIII.

Deinceps nullum remedium ad conſervandam ſanitatem & morbos præcavendos, eſt aqua præſentius. Sanitatis naturam quicunque in legitimo omnium corporis functionum exercitio ſtatuerit, ejus formalem rationem probe videtur conſideraſſe. Quodſi vero ejus cauſſam ſcrutamur, non alia nobis ſuccurrit, quam æquabilis ac libera ſanguinis per omnes tubulos, etiam minimos qui in emunctoriis conſiſtunt progreſſio: hac enim ratione fit, ut utile & quod nutritioni ſit commodum, remaneat, inque poris ſecernatur, inutile vero tanquam corruptibile ac naturæ inconveniens, excernatur. Etenim quod maximam meretur attentionem, excretiones non tam directe, ſimpliciter

citer & abſolute ad vitam, quam indirecte ad ſanitatem & functionum rite obeundarum exercitium eſſe neceſſarias judicamus, adeo, ut ſanitas imo vita in periculo eſſe poſſit, nulla cauſa vel vitio in excretionibus exiſtente. Quis enim neſcit, ex graviſſimo animi affectu, ex ingenti dolore, vel ventriculi eroſione ac inflammatione, à veneno corporis functiones ſecundum naturam mirifice perturbari & periclitari? Neque in graviſſimis chronicis paſſionibus, tam ad excretiones, quam ad glandularum obſtructiones, viſcerum indurationes, corruptiones, ſphacelationes, humorum extravaſationes, quemadmodum in acutis ad ſtaſes ſanguinis inflammatorias, reſpiciendum eſt. Liber itaque ac æquabilis ſanguinis ac humorum motus eſt, qui ſanitatem ſuſtinet, qui inutilium excretiones promovet, qui commodum partibus ſolidis præbet alimentum, qui nervis ſenſoriis & fibris ſubtiliſſimum illud quo moventur & ſentiunt, fluidum ſubminiſtrat. Motu vero æquabili ac libero deficiente, quod fit, vel humorum abundantia, aut viſcoſitate, aut impulſu & elatere, ſive tono fibrarum motricium debilitato, mox via ad morbos, præſertim diuturniores, panditur expeditiſſima. Ex iiſdem enim cauſis humorum in vaſis majoribus ſtagnationes, in minoribus, ſtaſes, in emunctoriis obſtructiones, in glandulis indurationes ſequuntur. Eas mox maximæ impuritates, dolorum & ſpaſmorum cauſæ, nec non putrefactiones ſanitati & vitæ infenſiſſimæ comitantur: hæc generatio eſt cauſarum, quæ morbos ſuſtinent.

§. XIX.

Quis itaque tam emotæ eſt mentis, ut non intelligat, debitam ſanguinis & humorum fluiditatem ad liberum & æquabilem motum ſanguini conciliandam eſſe deſideratiſſimam: ita enim vaſa manent aperta, arcentur obſtructiones, vigent excretiones, ſtagnationes ac ſtaſes humorum eorumque impuritates, omnium morborum cauſæ, impediuntur. An vero ad fluiditatem ſanguinis detur aptius ac nobilius ipſa pura aqua remedium, ſapientiſſimus quiſque Medicorum judicet. Aqua enim pura ac ſubtilis exquiſite ſolidas ac viſcidas humorum partes dividit, quo minus poſſint coire: aqua porro omne inutile ac viſcidum diſſolvit & varii generis terreas, ſalinas & ſulphureas partes imbibit, easque per emunctoria convenientia evehit. Ex quo conficitur, à defectu humidi & motu omiſſo, plurimos naſci morbos.

§. XX.

Inde igitur patet ratio, quare potatores aquæ, modo fuerit pura & bonæ notæ, iis, qui vino & cereviſiis utuntur, & ſaniores & longæviores ſint. Quin & edaciores otplurimum & pinguiores reddit, uti FONSECA *de ſanitate tuenda p.* 51. notavit, ſiquidem aqua ad ſolutionem alimentorum, ad partium chyloſarum extractionem, ad ſuccum nutritium interioribus partium poris inſinuandum, liquor eſt aptiſſimus. Denique aqua optime viſcidum ac tenacem mucum, qui ventriculi & duodeni glanduloſas tunicas obſidet, promte detergit, ut ſic uberius menſtruales latices appetitus & digeſtionis fontes cibis queant admiſceri. Neque aqua, ut fert vulgi opinio, fermenteſcentibus fructibus horæis admixta nocet. Maxima enim pars Luſitanorum, Hiſpanorum & Gallorum aqua pro potu utitur, & tamen liberalius hiſce fructibus per æſtatem ſine noxa veſcitur. Porro aquæ potatores dentes longe habent firmiores & nitidius albicantes, quod putredo & dentium caries ſcorbuti ſoboles ſit, cujus geneſin aqua pura pota impedit, dum ſanguinem purgat à ſordibus, quæ per aperta emunctoria ſua ſponte feruntur. Tum aquæ potatores in omnibus, tam animi, quam corporis actionibus, iis qui cereviſias bibunt, longe ſunt alacriores. Plurimæ enim cereviſiæ viſcidos & graves ſuccos gignunt, quorum per minimos cerebri ac nervorum poros tranſitus eſt difficilis, unde languor exiſtit corporis, nec membrorum ad ſenſum & motum tam vegeta diſpoſitio. Quo magis itaque aquæ ſimplicis potus & ſanitati ac vitæ eſt congruus, eo magis mirandum, noſtrarum regionum incolas ab hoc ſalubri potu, quem aliæ nationes mirifice amant, mirum in modum abhorrere. Cereviſiæ ſane, præſertim quæ nimis ſunt craſſæ & alimentoſæ, multis graviſſimis paſſionibus in plaga ſeptentrionali, in primis ſi ſpiritus vini liberalior uſus accedat, viam pandunt. Longe conſultius eſſet aſſueſcere bonis aquis, easque pro diverſa temperatura, vel ſolas, vel cum vino temperatas, bibere.

§. XXI.

Poſtquam itaque aquam adverſus omnes morbos imminentes efficaciſſimum præſidium eſſe oſtendimus; ſequitur jam, ut, quid in morborum curatione proſint, perſpiciamus. Primum vero animadvertimus, omnes paſſiones à Medicis in acutas & chronicas diſpeſci. In acutis principatum obtinent febres, hæ nihil aliud ſunt, quam motuum tam vehementia, quam celeritate, in partibus ſolidis, ſive fibris, æque ac fluidis intenſiones, quæ vel ad cauſam morbificam vincendam, ubi ſanitas, vel ad deſtruendam machinam, ubi triſtis eventus, vel ad vitiandas machinæ partes, unde aliorum morborum fit diſpoſitio, terminantur. Quapropter natura quæ ſæpius morborum medicatrix eſt, quandoque etiam fit morborum & mortis productrix, omni conſilio ac ſcientia agendi deſtituta. Minime enim natura, quæ eſt corporis ſapientiſſimus mechaniſmus, ſecundum artificis ſummam rationem, ex potentiis ſive viribus inſitis mechanicis ac neceſſariis agens, cum anima ratione prædita eſt confundenda. Atque ita per tempora, quibus ordinarie ejuſmodi motuum intenſiones, quæ ſuos habent terminos, abſolvuntur, neque arte ſiſti poſſunt, Medicus nihil aliud poteſt efficere, quam ut motui commodam præbeat materiam. Eſt enim ea motuum intenſio cum magno ardore conjuncta, qui humidum, quod vitæ amiciſſimum eſt, vehementer diſſipat: unde reſarciendum. Neque enim motus ille in febribus auctus ſine ſufficienti liquido obſtructiones reſerare, ſtaſes humorum inflammatorias diſcutere, aut quod noxium, poteſt expellere. Igitur nihil convenientius in id genus febribus eſt aquæ potu, eoque largiori, qui febricitantium unicum ſolatium optimaque medicina. Qua de cauſa HIPPOCRATES aliique priſanam in curatione maximopere laudant. Et hoc ſolo ac quiete, temperato calore, ſine ulla alia medicina vel Medico ſæpe febres graviſſimæ ſanantur. Parum tunc arte ſua præſtare poteſt Medicus, niſi quod ſtatim inter initia morbi, vel ſanguinis miſſione, ubi peccat in copia, vel emetico, ſi ſedes morbi in prima regione, vel diaphoretico, ut celeriter ſubtile venenum propellat, præſtare poterit: reliquo tempore nonniſi temperantia calorem, humectantia, diapnoica propinanda ſunt. Cautio vero adhibenda, ne potus nimis frigidus, præſertim circa criſin & ubi inflammationis primarum viarum metus eſt, neque in rigore, ubi externa conſtricta ſunt, exhibeatur, ſed tempus, ubi ad diaphoreſin viſitur diſpoſitio, exſpectetur, ubi largiorem ſemper dare potum convenit.

§. XXII.

Quod attinet ad chronicas paſſiones, hæ plerumque à viſcerum & glandularum obſtructione, humorum abundantia & impuritate, eorumque in vaſis majoribus ſtagnatione proficiſcuntur, quæ omnes ipſa

ratione, & experientia judice ſunt tollendæ. Nullum ad id perficiendum præclarius remedium ipſa aqua poteſt excogitari. Quam nobiles in hiſce affectibus præſtent effectus mineralium ſalutiferæ aquæ, tam calidæ quam frigidæ, res eſt clariſſima & proxime demonſtrata. Potiſſimum vero earum operationes ab aquarum copia & quam fœnerant humoribus fluiditate, ſunt deducendæ. Fruſtra enim ſpiritus mineralis volatilis & ſal, quo pollent alcalinum, in hiſce morbis exhiberetur, niſi aquæ copia acceſſerit. Etenim fontes, modo fuerint puri & leves, utut aquarum mineralium ingredientibus careant, magna in depellendis morbis longis præſtare poſſunt, & proſtant certe paſſim tales fontes, qui à ſalubritate ſuot commendatiſſimi, cujus cauſa, ſi omnia bene perpenderimus, ſolius aquæ benignitati eſt aſſignanda, id quod, cum quidam ſimplices Medici non intelligunt, neſcio quæ ingredientia, ex terra vel cœlo petita, ejuſmodi fontibus aſſignant. Hoc in numero merito haberi debent aquæ in principatu Hennebergenſi, Schleuſingenſes, quæ nonniſi puræ & ſubtiles aquæ ſunt, magna aeris & ætheris copia refertæ, hæ pleriſque chronicis vitiis ſuccurrunt, maximo omnium vero calculoſis, arthriticis, rheumaticis, ſcorbuticis, membris languidis, opitulantur, & cum humores fluidus reddant, menſium & hæmorrhoidum defectibus ſubveniunt. In Marchia non ignobiles aquæ ſunt Freyenwaldenſes, quæ tamen acidularum nomen non merentur, utpote minerali ſpiritu parum imbutæ; ſunt vero aquæ leves, martiales, paululum duræ & valde frigidæ, ex imo terræ ſcaturientes. Hæ percalidam humorum intemperiem eorumque ſalſam acrem impuritatem feliciter emendant, unde identidem nephriticis, arthriticis, ſcabioſis, paralyſi ac contractura ſcorbutica laborantibus, ferunt ſuppetias exoptatiſſimas. In confinio Thuringiæ uſu ac virtute ſe oſtendunt Bebranæ, quæ nonniſi puriſſimæ aquæ ſunt, inſigni levitate, quæ proxime accedit ad aquas pluviales, conſpicuæ & martialis principii participes, hæ non alvum ſed urinam movent, & impuritates graves bilioſas ſulphureas è corpore educendo, internum partium æſtum reprimunt, nec non cachexiæ, renum & veſicæ vitiis medentur. Pauci anni præterfluxerunt, ubi in ſylva Hercynia prope Oſterodam ſons ſalubris ſurrexit, miro elogio ornatus: qui noſtro examine, ne momentum mineralis ingredientis complectitur, ſed aqua puriſſima & ſubtiliſſima, non adeo duræ indolis eſt; hæc in inveteratis capitis affectibus, languore membrorum, in ſcorbuto, malo hypochondriaco, in bilioſis morbis, ad hepatis fervorem, ut cum Veteribus loquamur, attemperandum, ſumme proficua fuit obſervata. Quid dicamus de noſtris Halenſibus, quæ nonniſi puræ martiales aquæ ſunt, argillacea rubicunda ſtrata ſuperfluentes, unde martialis quid hauriunt, nihilo minus prudenter adhibitæ in ſcorbuto calido ſic dicto humorumque bilioſa impuritate, nec non arthritide, ſcorbuto, corporis languore non mediocris ſunt effectus. Diſtat duobus à noſtra urbe milliaribus fons circa Lebeginum, qui ex rupibus profluit, & aquam habet valde ſubtilem fere incorruptibilem, ex hac coquunt Lebeginenſes cereviſiam, quæ ſponte fermentationem ſubit, & probe depurata, in cienda urina vix habet remedium ſimile, unde nephriticis & bilioſis calidis naturis veram præbet medicinam.

§. XXIII.

Dantur quoque in nonnullis locis thermæ admodum ſalubres, omnis mineralis ſpiritus & ingredientis expertes, quæ nonniſi ſubtiles ac leves aquæ ſunt; quo numero habentur Piperanæ in Rhæticis montibus circa Curiam ſcaturientes, quarum effectus in morbis tartareis, ſcorbuticis, arthriticis, calculo, contracturis vehementer & laudatur & probatur: fortiter movent urinam: ſolent aquarum omni mane menſuras tres bibere. A meridie hora quarta vel quinta balneum ingrediuntur, quod ordinarie puſtulas expellit bono omine ac eventu. Hi fontes, quod notabile, menſe Maio incipiunt fluere, menſe Septembri deſinunt, idque fit ſingulis annis: eorumque origo eſt ex nivibus, quæ altiſſimos Alpium montes occupant & ſolis calore ſolutæ, ſubterranea calida loca pervadunt, & ibi calefactæ in valle prodeunt, deſinunt eo tempore, quo nix, remoto ſolis calore, non amplius liquatur. Nullum ſal, nec ſulphur, nec ſpiritum mineralem poſſident, nec martiale quid oſtendunt, quod ex ſedimento colligitur: neque ab acido, neque ab alcali, aut ſolutione lunæ turbantur, ſed tantummodo ſubtiles, & inſtar aquæ pluvialis leves ſunt aquæ. Notum quoque eſt in Haſſia balneum, quod à ſerpentibus nominatur *das Schlangen-Bad*, hoc identidem nil niſi puriſſima aqua eſt, mollis tamen ac levis, cujus uſus in membris languidis reficiendis, in contractis emolliendis, inque cutis vitiis emendandis eſt laudatiſſimus. In Italia exſtant plures ſalubres fontes, aquæ Piſanæ, Tettuccianæ, Nocerianæ, quæ aquarum ſubtilitate omnia fere perficiunt, aliæque martiales, quarum mentio & uſus in SYLVATICI *conſultationibus* reperitur.

§. XXIV.

Quum itaque ſatis clare oſtenſum fuerit: multorum fontium ſalubritatem, unice à ſolius aquæ benignitate dependere; ex eo quam facile jam judicatur: alias aquas puras & ſimplices ubi haberi poſſunt, ſimiles cum hiſce effectus poſſidere, id quod etiam experientiæ reſpondet. Ita refert RIEDLINUS *Anno* 1697. *menſe Maio Lin. med.* 27. Melancholico-maniacam per integrum biennium aqua pluviali uſam eſſe. Et *lin.* 15. ſcribit: aqua pluvialis, inſtar acidularum primo paulatim aſcendendo, hinc in ſummo gradu per *aliquot* dies pergendo, & tandem rurſus deſcendendo, bibitur. cujus uſu cachectici & tabe confecti, exemplo paſſonis, convaleſcunt. RIVERIUS quoque in *operibus lib. XV. cap.* 24. refert: de menſibus vitioſis ſive ſubſiſtentibus, ſolius aquæ reperito uſu, priſtinum fluxum reſtitutum fuiſſe, & hoc ſimplici remedio plus præſtitum fuiſſe, quam aliis emmenagogis. Ex Veteribus CELSUS *lib. I. cap.* 15. uſum aquæ frigidæ vehementer commendat, dum inquit: *quos capitis imbecillitas torquet. iis uſus aquæ frigidæ prodeſt, ſed iis etiam, quos aſſidue lippitudines, gravedines, deſtillationes, tonſillæque male habent. Miror*, inquit BALLONIUS *lib. I. epidem. pag.* 166. *cur in herpetibus, inflammationibus, in quibus humectandi & refrigerandi conſilium eſt, non potius ad aquam & ſuccum plantaginis accedamus.* In rubedine faciei, in gutta roſacea, in ſcabie, calidaque jecoris intemperie, plurimum ejus uſum commendat SYLVATICUS *cap.* 1. *obſ.* 1. Conferunt quoque tales aquæ arthriticis, quare ſcribit MARTIANUS *in Hippocratem*, ſolo aquæ frigidæ potu Bertinius Cardinalis à podagra perfecte ſanatus eſt. Et RONDELETIUS *in Praxi pag.* 611. *Ego multoties aquæ frigidæ potu, podagricos ſanavi, quod facilius ſuccedit in bilioſa.* Cum vero nonnulla ſubjecta frigidioris naturæ, vel ob nervorum imbecillitatem & meatuum anguſtiam, non bene frigidum potum ferre poſſint, tunc præſtat has calefacere, ea tamen circumſpectione, ut hoc fiat in aqua fervente, cui lagenæ, probe clauſæ imponendæ, ne, quod ſubtile eſt, exhalet. Tales jejuno ventre potæ, notante AVICENNA *lib.* 1. *Sect.* 2. *cap.* 16. *pag.* 102. ſtomachum abluunt, alvum ſubducunt, coli doloribus ac flatibus opitulantur; Conducunt etiam in morbo comitiali, dolore capitis, ophthalmia, deſtillationibus, & quibus in pectore ſoluta eſt continuitas, meoſes præterea promovent, urinam cient & dolores leniunt. Quam egregiam efficaciam, tam in morborum

rum præſervatione, quam eorum mitigatione, vel etiam ſanatione præſtet aquæ calidæ potus, iis, qui expertas vires infuſi herbæ thee habent, non amplius erit incognitum. Quicunque vero has vires ex hac herba exotica metiuntur, ii multum videntur hallucinari. Aquæ calidæ & puræ copia eſt, quæ utramque vere hac in re facit paginam, herba vero ſubabſtringente ſua virtute efficit, ut fibræ partium à tono dejectæ roborentur. Quoniam cum plurimis morbis fortior fibrarum conſtrictio conjuncta eſt, hinc tali in caſu cautius etiam cum crebro uſu herbæ thee mercandum eſſe, Practicorum ſolidiores probe cognoſcunt. Atque ne veritatem diſſimulemus, proſtant certe in noſtris regionibus tales herbæ, quæ viribus thee longe ſunt ſuperiores. Convenit quoque, eas pro diverſa morborum indole & pro differentibus illorum cauſis, ſeligere & in uſum medicum revocare. Ita in affectibus pectoris veronica, in nervorum vitiis betonica, in uteri morbis meliſſa & pulegium, in renibus exulceratis hedera terreſtris, in ſcorbuto trifolium fibrinum, cum aqua puriſſima infuſa & calide pota, eximias & mirabiles virtutes exſerunt. Porro in ſpaſmis hypochondriacis nimiiſque hæmorrhagiis, millefolii ſummitates aquis calidis infundere, utile eſt. In colica chamomilla vulgaris, in ſcabie fumaria, in pellendo calculo petroſelinum, in aſthmate humido ranunculus hortenſis, loco herbæ thee infundi & cum fructu poteſt uſurpari. In univerſum vero hoc loco tenere oportet: pro infuſione herbarum adornanda aquas non eſſe diu coquendas, ſed eo uſque, ut ſaltim una vice fortiter ebulliant, quo minus ſubtiliores earum partes pereant.

§. XXV.

Reliquum præterea eſt, ut oſtendam aquam univerſale eſſe remedium, quod non modo omnibus *naturis*, ſed & omnibus morborum indicationibus conveniat. Primum enim in omni corporis temperatura utilis eſt aquæ potus, in ſanguineis & habitu corporis laxiori ac minimorum vaſorum copia præditis promtum ac facilem reddit ſanguinis & humorum circuitum, qui alioquin perfacile tali in caſu ſegnior ac impeditior factus, ſtagnationes circa viſcera promovet. In cholericis, ubi intenſior viget humorum motio, nimium æſtum temperat, quod tranſpiratione liberiori facta, partes ſulphureas calidas per patentiores poros ac tubulos eliminat. Craſſum vero ſanguinem & humorum viſcoſitatem diluendo, melancholicis & phlegmaticis opem fert ſaluberrimam. Omni quoque convenit ætati. Infantes ob lactis viſcoſitatem & acrimoniam graves ſæpe experiuntur morbos, ubi præter abſorbentia, diluentia aquea, calide ſumta, ingens afferunt ſolatium. In puerili ætate, ob ſucci nutritii abundantiam humorumque ſpiſſitudinem, varii incidunt morbi, catarrhi videlicet, & cutis defœdationes, quibus omnibus vitiis diluens infuſum egregie ſuccurrit. Eadem eſt ratio morborum, qui in virili, imo ſenili ætate naſcuntur, in quibus omnibus aquam bibere conducit. Namque virilis ætas valde opportuna inflammationibus & febribus: ſenilis vero expoſita iis vitiis, quæ ex infarctu & obſtructione propullulant, ubi quid convenientius ſit bonæ notæ aquis, vel calide vel frigide ſumtis, equidem non video. Quam gravia mala fœminæ ex menſium vitio, viri ex hæmorrhoidum fluxu, non recte ſe habente, patiantur, praxis docet quotidiana. Has vero conſuetas & ſalutares fluxiones diluentia in debito ſervare ordine, certum & exploratum habeo.

§. XXVI.

Plethoram fœcundam eſſe morborum matrem in vulgus etiam notum eſt, ad hanc vero impediendam, aqua calida & infuſis herbarum nihil eſt convenientius, utpote quæ, glutinoſam humorum ſubſtantiam diſſolvendo, impediunt, quo minus ſanguis copioſius increſcere ac generari poſſit. Nec minus cacochymiæ humorum tollendæ liberalis aquarum potus ſatisfacit, quippe qui, impuras & ſalſas recrementitias partes per omnis generis convenientia emunctoria promtiſſime eluit & educit. Præterea aquæ potus omnia evacuatoria ſervat aperta & excretiones inutilium ſordium eximie promovet: alvum ſervat mollem ac liquidam, urinæ vias expedit, eaſque eluendo & abſtergendo, calculi cohæſionem impedit, tranſpirationem, omnium evacuationum ſaluberrimam, mirifice adjuvat, ſique ſaburra vitioſorum humorum ventriculus repletus eſt, ingens tepidæ aquæ hauſtus eam ſæpius evacuat promtiſſime. Eſt denique aqua optimum omnium medicamentorum vehiculum. Antiſcorbutica & quæ ſanguinis impuritatibus tollendis dicata ſunt remedia, ſi ex vegetabilium genere fuerint, in humorum vitiis emendandis parum operæ collocabunt, niſi miniſterio aquæ eorum virtus in decoctis vel infuſis penetret in ſanguinem & partium intimos meatus. In ſumma: ubicunque & quibuſcunque in morbis, vel alterandum, vel evacuandum, vel aperiendum, vel reſolvendum eſt, ibi aqua auxilium fert ſemper & omni tempore præſtantiſſimum. Neque nutritio corporis ſine aqua bene procedit, quippe quæ ſucci nutritii commodiſſimum eſt vehiculum, eumque ad minimos partium poros traducit.

§. XXVII.

Ultimo æquum eſt hic monere, quod quibus nulla eſt facultas puras ac benignas aquas obtinendi, ii, vel pluviales colligere, vel fluviatiles in uſum trahere debeant. Sique hæc haberi nequeunt: impuriores ſunt deſtillatione perficiendæ, vel coctione facta cum cornu cervi uſto corrigendæ. Certe ingens benignæ naturæ parentis munus eſt in urbe quadam vel provincia, quando ſalubres fontes haberi poſſunt, qui pretioſiſſima quavis medicina ſunt nobiliores. Et ſapientis Medici eſt eorum locorum aquas, ubi medicinam facit, convenienti examine probe ſcrutari, quo poſtea cum fructu, tam præſervandi quam ſanandi gratia, iis uti poſſit, quibus etiam certe plus efficiet, quam tam magnificis & ad cœlum elevatis chymicis aliiſque arcanis.

DE
BALNEORUM EX AQUA DULCI
PRÆSTANTISSIMO
IN AFFECTIBUS INTERNIS USU.

PROOEMIUM.

INnumerabilem quidem benigna rerum natura eorum, quæ in mortalium ſalutem inque auxilium morborum promta ſunt, nobis ſuggerit copiam, & immenſus quoque medicamentorum, quæ arte parantur & componuntur, in officinis pharmaceuticis conſpicitur apparatus, neque minor arcanorum chymicorum, quæ magnifice ad morbos debellandos extolluntur, eſt numerus; ſed tamen qui in exercitio artis bene & paulo diutius verſati ſunt, ii longe felicius ac tutius, reliquis valere juſſis, paucis tantum facillimis & ſimplicillimis in medendo opus eſſe remediis, quibus ſolidi quid præſtari poſſit, re probe ſubacta optime perſpiciunt. Neque enim ſatis in eo infinitam divini Numinis ſapientiam ac benignitatem celebrare poſſumus, quod in rebus ubivis fere obviis, facile parabilibus & quæ ſponte proveniunt, longe præſtantiorem in ſalutem miſerorum ægrotantium vim ac virtutem reconditam, quam quidem in rebus rarioribus, magno ingenio, pretio ,& labore paratis, animadvertimus. Ex pluribus aliis, quæ in exemplum poſſemus producere, confirmare hoc noſtrum aſſertum tantummodo ſola aqua communi inſtituimus, quæ ſi ullum aliud remedium univerſalis titulum meretur, profecto hæc ipſa eſt. Quum vero præcedente ſchediaſmate, aquæ communis uſum in morbis internis præſtantiſſimum & univerſalem quaſi adſtruxerim: jam de externo, per inſeſſus & balnea, agere, & quemadmodum non tam in affectibus externis, ſed potiſſimum internis partium vitiis, deſideratiſſimam medentibus opem ferre poſſit, perveſtigatius tradere conſtitutum eſt.

§. I.

Ex omnibus, quæ proſtant, remediorum generibus nullum ferme eſt, quod ab antiquiſſimo ævo & apud omnes fere gentes tantopere celebratum & tam io familiari uſu fuit, quam balneum. Magna omni tempore apud Ægyptios, Græcos, Romanos balneorum exiſtimatio, laus & magnificentia fuit; & quum eorum plane eximium ad tuendam valetudinem viresque reparandas & ad morbos abigendos uſum obſervarent, tantus demum, ut ſolet fieri, inde enatus eſt abuſus, ut luxus & deliciarum cauſam & occaſionem ingentem ſubminiſtraverit. Siquidem & Græcorum & Romanorum luxus nullo in opere clarius quam in magnificis balneorum fabricis enituit: quemadmodum apud VITRUVIUM *de architectura*, SENECAM *in epiſtolis*, STATIUM *in ſylvis*, MARTIALEM & PLINIUM *in Hiſtoria Naturali* legimus. Cæterum à Medicis, & antiquillimis & optimis, balnea ſemper magno in pretio, tam ad tuendam valetudinem, quam ad perſanandos graviores etiam morbos, ſive interno ſive externo uſu, alia remedia vix aut nunquam admittentibus, habita fuiſſe, ex HIPPOCRATIS, ARETÆI, TRALLIANI, GALENI, AETII poſteritati relictis monumentis addiſcimus.

§. II.

Maxime omnium vero Methodici id remedii genus æſtimabant, unde CELSUS *lib. II. cap.* 17. de eorum principe ASCLEPIADE refert, quod balneis paulo audacius uſus fuerit; & CÆLIUS AURELIANUS, qui ſolus ex Methodicis ſupereſt, balneorum uſum in multis & magnis morbis magnifice extollit. Sed dolendum eſt, quod noſtra ætate laudatiſſimus balneorum uſus fere exoleſcere & in medicina exſpirare videatur, ita, ut rarius & nonniſi quibuſdam in caſibus, inque vitiis partium externarum, ea admitti deprehendamus; quod ſecundum noſtram quidem ſententiam, maxime fit eam ob cauſam, quia plurimi ex Medicis remedia externa & topica ad internarum partium vitia emendanda parum valere exiſtimant. Alii, præſertim noſtri ævi Medici, in explicandis morborum cauſis & ſymptomatibus, plus ad ſanguinis & fluidorum depravatam indolem atque intemperiem & vitia, quam ad naturam ſolidorum, eorumque tonum robur & potentiam ad motum, reſpicere conſueſcunt, quum tamen ad ſolidorum, quæ fluidorum motum potiſſimum regunt, vitium, cui corrigendo balnea maxime idonea ſunt, in affectuum morboſorum cauſis reddendis præcipue attendendum ſit. Quamvis vero balneorum in morbis externis uſum nemo facile negaverit; tamen nos præclarum balneorum uſum magnamque in ſanandis internis morbis efficaciam à neglectu vindicare, & ſolida experientia, auctoritate & ratione hoc loco adſtruere & ſtabilire in animum induximus.

§. III.

Ante vero, quam ad præfixum ſcopum propius accedamus, conſultum nobis videtur indicare: varia quidem eſſe balneorum genera, nos vero de humidis & quæ ex aqua dulci fiunt, eſſe acturos. Veteres enim non tantum humido, ſed & ſicco calore ſudorem eliciebant. Siccus calor fuit, ut CELSUS *loc. cit.* optime notavit, arenæ calidæ & laconici, & clibani, & quarundam naturalium ſudationum, ubi à terra profuſus calor ædificio includitur, quemadmodum in noſtris ſalinis Halenſibus videmus, ubi in officinis, in quibus ſal coquitur, ſiccus & ſalſus vapor exſurgens, largiſſimum ex corporibus ſudorem provocat. Species balnei ſicci fuit quoque apud Veteres inſolatio, dum aperto ſoli corpora, ut ſuperfluum humorem ex intimis ſedibus eliceret, paulo diutius exponebant. Apud nonnullas gentes hodienum in uſu eſt, corpora, in certis præſertim chronicis morbis, fimo equino penitus immittere, ad morbificum humorem digerendum & foras excludendum. Sed hæc omnia ſudationum & balneorum ſiccorum genera jam mittimus, & de humidis tantum ſermonem inſtituemus.

§. IV.

Balneum humidum rurſus duplex eſt, vel calidum, vel frigidum, cujus etiam præſertim apud veteres Medicos in morbis ſanandis maxima fuit æſtimatio, quemadmodum STRABO *in Geographia libr. LXV.*

PLINIUS

Digitized by Google

Plinius *in Hiſtor. Natur. Libr. XXIX. cap.* 1. Hippocrates *de humidorum uſu*, & Oribasius *lib. VI. cap.* 27. ſatis ample docuerunt; unde etiam natationes in mari, vel aqua frigida, Veteres in adverſa valetudine maximopere commendabant. Neque ſine juſta cauſa; ſiquidem frigidum, ubi colligendus intra corpus diffuſus calor, atque imbecilles & à tono dejectæ partes roborandæ ſunt, plus valet, quam calidum & humidum. Sed hæc alias eximii uſus tractatio, jam à noſtro inſtituto & meditatione erit remota.

§. V.

Aquæ vero, quibus ad balnea uti poſſumus, rurſus in puras & ſimplices, atque in eas, quæ heterogeneas varii generis partes admixtas habent, diſpeſci poſſunt. Nos de puris, levibus & ſimpliciſſimis, quomodo ad uſum medicum præparari poſſint, agemus. Aquas enim, quæ ex terræ viſceribus proſiliunt, pro earum differentia diverſæ indolis & virtutis eſſe notiſſimum eſt. Ita in variis etiam Germaniæ locis fontium, qui partes mineralium & metallorum ſecum vehunt & cuſtodiunt, ingens eſt proventus: plurimi vero martialem & ochream terram in mixtionem ſuam admittunt, & virtutis manifeſto adſtrictivæ ſunt, ut fontes Freyenwaldenſes, Bebrani. Alii præter martiales & terreſtres particulas, ſal, licet parcius, vitriolicum habent, & à gallis injectis tinguntur, ut ſunt Lauchſtadienſes. Aliæ, quas benigna natura largiter nobis concedit, minerales aquæ, præter ſpirituoſum, ſulphureum, expanſivæ virtutis elementum, multas particulas ſalinas, ut acidulæ Egranæ, Schwalbacenſes; aliæ alcalinæ naturæ ſalia, ut thermæ Carolinæ, fontes Selterani, thermæ Emſenſes; aliæ ſal commune, ut Wisbadenſes, ſecum vehunt; quarum uſus tam externus, quam internus, ad balnea & inſeſſus, in varii generis morbis, jam ſatis notus & celebratus eſt.

§. VI.

Dantur vero adhuc aquæ, quæ non mineralium vel metallorum particulis, ſed terreis, paulo rudioribus impregnatæ ſunt. Atque quum varia ſint terrarum genera, tamen nulla facilius in intimos aquæ poros admittitur, quam calcaria, cujus indicia ſunt, ſi aqua pondere gravis eſt, ſi affuſo liquore ſalis tartari lacteſcit, craſſiori alba materia in fundum demiſſa, ſique ad lotionem & coctionem ciborum & ad vegetationem vegetabilium inepta eſt. Hac terra calcaria ita ſæpius ſaturantur aquæ, ut non modo per coctionem vaſorum parietes cruſta tophacea obducant, ſed & in ſubterraneis, ubi ex alto deſtillant, ſpeluncis, varias lapidum figuras efforment. Quamvis vero balnea, quæ ex ejuſmodi aquis, ſive martialibus, mineralibus & calcariis aſperioribus, quemadmodum manifeſto videmus in Carolinis, quæ præter ſpirituoſum elementum & ſal alcalinum, calcaria & tophacea terra abundant, parantur, paulo ſubtiliori obſervatione adhibita, uſu ſuo non deſtituantur, præſertim ubi corporis cortex nimis relaxatus conſtringendus & roborandus eſt: tamen horum tractationem jam plane prætermittemus, quoniam conſilii & inſtituti noſtri ratio fert, tantummodo de iis agere, quæ ex aqua pura ſimplici paucis vel plane nullis alienis partibus impraegnata, quæ à Medicis dulcis vocari ſolet, parantur, quorum præſtantiſſimum in morbis, præſertim internis, uſum & utilitatem hoc loco adſtruere laborabimus.

§. VII.

Prius vero, quam incomparabilem balneorum ex aqua dulci in praxi medica utilitatem proponamus; operæ pretium nos facturos arbitramur, ſi, quid per aquas dulces, ſcopo noſtro accommodatas, intellectum velimus, doceamus. Hæ itaque nobis dulces vocantur, quæ omni ſapore & odore carent, quæ etiam incoctæ nihil ſapidi relinquunt, quæ porro valde leves ſunt & ad naturam aquæ pluvialis vel deſtillatæ accedunt, quod pondere ſtatico optime explorari poteſt, quæ ad nullius ſalini, metallici vel mineralis liquoris mixturam mutantur vel præcipitantur, quæ facile incaleſcunt, in quibus etiam legumina vel carnes annoſiorum animantium haud difficulter coquuntur, quæ denique abſtergendis maculis ex linteis præ aliis aptæ & idoneæ deprehenduntur. Ejuſmodi vero ad balneum aquæ puræ, vel ex ipſis pluviis, ſi eæ, præſertim ſub dio, ex aëre decidentes colliguntur, vel ex fluviis, maxime poſt largos delapſos imbres, petuntur. Dantur etiam aquæ, utut non adeo frequentes, fontanæ, ſubtilitate, puritate & levitate admodum commendabiles; & ad uſum medicum, tam internum, quam externum, aptiſſimæ. Atque ejuſmodi aquarum bonitas, præter jam adductas proprietates, faciliori extractione herbæ thee aliarumque plantarum, quam maxime dijudicanda eſt.

§. VIII.

Sed quam raræ ejuſmodi fontanæ ſimplices & leves aquæ ſunt, tam magno in pretio habendæ, propter incomparabilem virtutem quam in tuenda valetudine poſſident; ita, ut ad eam amiſſam recuperandam non parum quoque faciant. Tales enim ſubtiliores aquæ promte & intime minima vaſorum & pororum ſubeunt, & facile etiam per emunctoria tranſeunt, neque minus ad diſſolvendas mucidas craſſas partes, impuras ſalinas detergendas atque è corpore evehendas, valde idoneæ ſunt. Præterea uſu externo duras & conſtrictas partes emolliunt, relaxant, poros aperiunt & liberiorem ſanguinis & humorum affluxum ad partes invitant, eoque in medendo magna præſtare ſolent. Sique fateri licet, quod res eſt, plurimi fontes medicati naturales calidi, omnem ſuam vim & efficaciam, quam in morbis ſanandis præſtant, eximiam, præſertim in inſeſſibus & balneis, ob ſubtilitatem & puritatem aquarum exſerunt. Exemplo ſunt thermæ Tœplicenſes, quæ levitate pluviales aquas exæquant, & vix particulam elementi mineralis, metallici, vel ſalis cujuſdam complectuntur, neque ad ullam mixtionem ſoluti metalli aut affuſionem liquoris acidi vel alcalini turbantur, aut colorem ſuum ab adjecto gallarum pulvere, vel ſyrupo violarum, mutant. Eadem natura atque conditio eſt thermarum Piperanarum, quæ fontes calidi celebres ſunt Rhætiæ & nihil quoque, examine accuratiori inſtituto, de ſubſtantia ſalina aut metallica participant: nihilo minus effectus in magnis morbis, tam internis quam externis perſanandis, exhibent præſtantiſſimos. Idem judicium de thermis Hirſchbergenſibus Sileſiæ & fontibus ſic dictis Schlangenbadenſibus ferendum eſſe puto. Thermæ Wisbadenſes etiam leviſſimæ & nonniſi paucam ſalis communis & martialis elementi portionem continent. Ex quo clariſſime intelligitur, horum fontium in medendo efficaciam vix ulli alii cauſæ, quam aquarum bonitati & tenuitati, eſſe adſcribendam.

§. IX.

Conſtans itaque mea fert ſententia: balneis ex aquis ſubtilioribus & dulcibus convenienti modo, ordine & tempore uſurpatis, eoſdem poſſe effectus obtineri, quam thermis naturalibus inſipidis, & nullo principio evidenti ſalino-metallico armatis; quod etiam experientia ſolida & attenta confirmat. Quum vero non ubique molliores & tenuiores aquæ obviæ ſint, neque fluviales ubivis locorum ſeſe offerant, correctionem utique earum inſtituere oportet, ut aſperitatem & duritiem ſuam exuant, & medico uſui aptiores evadant. Præſtari id opportuniſſime poſſe arbitror

bitror per additionem ſalis alcalini, ſive tartari, ſive cinerum clavellatorum, item furfurum triticeorum, herbæ & florum chamomillæ vulgaris, ſeminis lini, ſtraminis piſi, avenæ, quorum magna vis eſt aquarum duritiem infringendi, ut molliores & tenuiores redditæ, altius ſeſe poris ſolidarum corporis noſtri partium inſinuent.

§. X.

Ipſa vero inſtituti noſtri ratio flagitare videtur, ut antequam de eximio & plane admirabili balneorum ex aqua dulci uſu in debellandis internis gravioribus morbis dicamus, vires & modus operandi eorum in genere à nobis exponantur. Balneum igitur, quorum materia eſt aqua ſimplex, pura & levis, ſi demiſſum in illud fuerit corpus, hanc ipſi infert mutationem. Primum vi caloris expandit ſanguinem atque omnis generis fluida, vaſorumque efficit dilatationem. Eſt enim omnis caloris ea indoles, natura ac proprietas, ut materia tenuiſſima, quam ſpargit, ætherea, fluidis ſeſe inſinuans, inteſtinum eorum motum verſus circumferentiam augendo, rareſcentiam & expanſionem ipſis inducat, ut clariſſime apparet in thermometris. Ab hac dilatatione ſanguinis creſcit pulſus, ſive diaſtole arteriarum, & hac ratione ſanguinis intenſior & fortior fit circuitus, partes ſuperiores rubore tinguntur & ſudore perfundi incipiunt.

§. XI.

Deinde alia corpori accedit mutatio ab aquæ gravitate; hanc enim aëris gravitatem octingentis vicibus ſuperare, ex geometricis & mechanicis notiſſimum eſt; quare non mirari oportet, quod corpus illi immiſſum valde alteretur. Nam ejus ſuperficies magnum impetum & vim compreſſionis inde ſuſtinet, unde ſanguis à peripheria ad centrum, ſive viſcera magna, vi urgetur. Exterius autem, renitente vaſorum compreſſione, & interne majori facta eorum dilatatione, velocior evadit inteſtinus partium ſanguinem conſtituentium motus, quo major humorum viſcidorum diſſolutio perficitur, obſtructiones reſerantur, aptique redduntur humores, ut per ſecretoria & excretoria eo melius trajiciantur. Quia vero ob gravitatem aquarum, à compreſſis partibus externis, ſanguinis motus ad cor, pectus, cerebrum & vaſa majora nimium urgetur; facile inde reddenda erit ratio, quare ſi æſtus balnei major eſt, anxietas præcordiorum, palpitatio cordis & animi interdum defectio accidat, vel etiam in impuris repletis corporibus febris continua, vel ſi cruditatibus primæ viæ ſcatent, intermittens, diu ſæpius affligens, induci poſſit; quod maxime fit ab iis thermis, quæ adſtringentem virtutem habent, quales ſunt thermæ Carolinæ, à quarum nimis calido uſu, omnis generis febres, eaſque ſæpe non ſine periculo, concitari poſſe, res apertiſſima, omnibuſque, qui has thermas frequentant, nota eſt.

§. XII.

Aliam præterea mutationem corpori infert balneorum humiditas. Nam utut, quam diu homo ſedet in balneo, à pondere aquarum ſuperficies corporis comprimatur, tamen ab earum humiditate & temperato calore ingens fibrarum ipſiuſque cutis fit emollitio, ut deinde balneo relicto, habitus corporis valde inturgeat, relaxetur, & vaſis dilatatis poriſque apertis, uberior jam ſanguinis & humorum ad ſuperficiem corporis concitetur affluxus; quo efficitur, ut poſtea, ſi corpus in lecto tegatur, ob auctiorem factum arteriarum & univerſi ſanguinis motum ac circulum, & relaxatum externum corporis ambitum, ſudor copioſus fluere incipiat, qui velut effectus deſideratiſſimus à balneo proficiſcitur, magnæque ad ſanandum virtutis eſt. Quapropter aquæ quo tenuiores & leviores ſunt, eo majorem virtutem, balnea ex iis parata, in relaxandis ſpaſmo conſtrictis partibus, habere per ſe liquet.

§. XIII.

Ab hac emollitione & relaxatione fibrarum nimis tenſarum & rigidarum, dependet ille balnei ex aqua dulci in partium externarum contracturis, ariduris, tabe, membrorum frigiditate, paralyſi ac ſumma debilitate & impotentia artuum, uſus præſtantiſſimus. Inde etiam fit, ut emollitis partibus inferioribus, partus facilitetur, alvus antea dura, tenſa & conſtricta mobilis & lubrica evadat, menſium quoque, immo hæmorrhoidum fluxûs, præſertim in conſuetis, inhibitus, reſtituatur, & ex urinæ ſuppreſſione laborantes ſolamen inde accipiant.

§. XIV.

Utut vero hic emollitionis effectus in partibus externis per experientiam ſatis clarus & rationi manifeſtus pateat; tamen id maxime in conſiderationem venire video: num etiam balnea in læſionibus internis, quæ in partibus remotis, capite, pectore, & imo ventre fiunt, exoptatam ferant opem? Atque id maxime eſt, quod experientia & rationis præſidio ſuffulti hoc loco aſſerimus. Nam quemadmodum pediluviorum tanta vis atque utilitas eſt, ut in morbis internis & à partibus valde remotis, in cephalæa, clavo hyſterico, vertigine, aſthmate convulſivo, tuſſi ſicca, melancholia hypochondriaca, cordis palpitatione, ophthalmia, commodiſſimam collocent operam: ita certe non mirandum eſt, ſi profundius corpus demittatur in balneum aquæ dulcis, id cum ſucceſſu fiat longe feliciori. Deprehendimus vero incomparabilem balnei utilitatem maxime in iis morbis, ubi à violentiori ſpaſmo & ſtrictura partium membranoſarum, congeſtiones ſanguinis ad alias partes fiunt, & ubi à ſuperficie corporis retrogrado & converſo motu, ad interiora ſanguis & humores feruntur; quod indicatur, ſi extremæ partes frigent, contractæ ſunt, alvus adſtricta liberaque per cutim exhalatio prohibita eſt. Tunc enim relaxato habitu corporis & meatibus tenuioribus rurſus apertis, liber ſanguinis ad ambitum corporis non ſolum redditur circuitus, ſed & perſpiratione reſtituta, ingens impurarum ſordium per cutis cribrum fit excluſio, unde ad impuritatem & cacochymiam tollendam vix datur balneis, rite uſurpatis, præſentius auxilium. Siquidem materia acris, quæ altius inſidens nervoſis & membranoſis partibus, atroces dolores, ſpaſmos, vel etiam exulcerationes concitat, exitum per vias apertas ſic invenit.

§. XV.

Eſt vero eximius & plana admirabilis balneorum uſus ad depurandam ſanguinis maſſam ab impuris, quin immo virulentis, ſordibus: ſiquidem non datur expeditior & commodior via, qua materia, ob ſubtilitatem & acrimoniam valde hoſtilis ſolidiſque partibus inſidens, & quæ graviſſimorum ſymptomatum in nervorum ſyſtemate procreatrix eſt, expelli poſſit, quam per tubuloſam cutim, quæ optimum & univerſale corporis emunctorium conſtituit. Quare morbus Gallicus raro ſine balneis feliciter eradicatur. Notum enim eſt artis peritis, quam parum præſtent & quantum damni inferant curationes luis venereæ per decocta & mercurialia, ſive ad ſalivam, ſive ad ſudorem movendum uſurpentur; niſi eo medentis conſilium dirigatur, ut per cutim maxime totus malignus humor è corpore ejiciatur. Poſſemus plures recenſere caſus, ubi poſt ſalivationes, cum mercurio inſtitutas, mercurios diaphoreticos, purgantia mercurialia & decocta ſudorifera ad tempus quidem ſymptomatum

matum

matum atrocia mitigata fuit, ſed aliquo elapſo tempore, præter omnem opinionem recruduerunt ſymptomata, quia totum virus è corpore non fuit expulſum, ſed ejus reliquiæ intus retentæ, ſenſim paulatimque vires ſumſerunt. Poſtea vero per eadem fere remedia mercurialia & decocta lignorum & corticum ſanguinem purificantia, interpoſito decenti balneorum aquæ dulcis uſu, convenienti methodo & ordine uſurpata, tota cura peracta fuit, ex intimis partium nervoſarum ſedibus virulento miaſmate propulſo.

§. XVI.

Eſt quoque egregius & plane excellens balneorum aquæ dulcis uſus in graviſſimo illo hydrophobiæ affectu, quod miſerrimum morbi genus eſt, in quo æger ſimul ſiti & aquæ metu cruciatur, quo oppreſſis in anguſto ſpes eſt. Sed unicum tamen remedium balneum eſt, quo Veteres uſi fuerunt frigido vel etiam calido. Projiciebant enim hominem non opinantem in piſcinam, ut Celsus habet *lib. V. c. 27. Quidam vero*, ſcribit laudatus auctor, *poſt rabioſi canis morſum protinus ægrum in balneum mittunt, eumque patiuntur ſudare, dum vires corporis ſinunt, vulnere aperto, quo magis virus ex eo deſtillet. Deinde multo meracoque vino excipiunt, quod omnibus venenis contrarium eſt, idque cum ita per triduum factum eſt, tutus eſſe homo à periculo putatur.* In hujus remedii confirmationem ante aliquot annos à Medico Duderſtadienſi communicatum caſum referre placet, ubi à lupo rabioſo, ex ſilva prodeunte, multi homines demorſi & necati fuerunt, donec tandem conſilio plebeii homines nonnulli hoc remedio ab omni periculo liberati fuerunt, dum juſſit eos induci in balneum moderate calidum, ſumta prius doſi theriacæ, cum fungo cynosbati, quod ſingulis diebus repetitum fuit. Juvant vero balnea eam ob rationem, quoniam ad corporis peripheriam ſubtile virus deducunt, ubi liberum invenit exitum. Video tamen magnam hic naſci poſſe dubitationem, dum à Veteribus balneum frigidum eum in finem uſurpatum fuit; eo quod poros claudendo, virus retineat & ad interiora pellat, ne dum ad ſummam cutim alliciat. At vero nos frigidorum balneorum uſum non quidem in totum damnamus; ſed tamen valde infidum ipſum habemus ac judicamus. Nimirum ſi frigidum balnei uſum ſequitur intenſus internorum æſtus, cum pulſu celeri, eumque excipit ſudor, quod ſæpius evenit, tunc utique locum habere poteſt. Si vero illud non accidit, ſed ob frigus nervos diſtenſio vexat, non ſine periculo eſt; unde ne in id incidat, ut bene monet Celsus *loc. cit.* à piſcina protinus in oleum calidum æger demittendus eſt.

§. XVII.

Tum in balneis, debita cautione & obſervatione adhibitis, magna ſane & non ſatis laudanda ad impuritatem ſanguinis & humorum ſcorbuticam, quæ in artubus graves concitare ſolet dolores, tollendam reſidet efficacia. Quid naturales fontes interno & externo uſu hoc in caſu valeant, iis, qui experientia horum virtutem exploratam habent, non obſcurum eſt. In horum vero defectu utique decocta diluentia & blanda aperiente & diaphoretica virtute armata, interpoſito balneorum decenti uſu, idem præſtare poſſunt. Dici vix poteſt, quanta humorum ſaburra & colluvies ex cutis emunctorio mediante balneo in aquas ſæpe tranſeat. Placet mihi hanc in rem hiſtoria in *Miſc. Nat. Cur. Dec. II. ann. VI. obſ. 239.* enarrata, cum fœmina lumborum dolore crebro infeſtata, omnibus aliis fruſtra uſurpatis, vix experta eſt ullum, quod ſtrenuam æque tuliſſet opem, quam aquæ dulcis balneum, quo aliquoties uſa, melius habere cœpit, & craſſamentum pingue innatavit aquæ, quod cochlearis beneficio ſeparari potuit. Additur etiam alia hiſtoria, ubi vir hypochondriacus, cum deductus eſſet aliquoties in balneum aquæ dulcis, tandem aqua balnei fœtere cœpit, innatante ei ſaburra nigricante craſſa, cum acredine quotidie creſcente, ut quotidie novæ neceſſariæ fuerint herbæ, propter inſignem in aqua putredinem gravemque odorem acerbitatemque, manus aſſiſtentis vellicantem, donec tandem æger feliciter reſtitutus fuit. Eadem ratione Cl. Volckamerus fœminam viduam, quæ quotidie fœtentem talem colluviem, tres manus volas exſuperantem, ex corpore in aquam emiſit, ſanavit.

§. XVIII.

Maxime vero uſus balneorum derivatorius in morbis, qui ſuperioribus partibus corporis firmiter inſident ſtabilemque habent ſedem, expectatiſſimam opem ſuppeditat. Exemplo eſt inſania, ſive cum triſtitia vel furore juncta, ad quam tollendam balnea quam maxime conferunt. Familiare id morbi genus eſſe hypochondriorum vitio laborantibus, ubi nervoſæ imi ventris partes ſpaſmo conſtrictæ ſunt, nec excrementa dimittunt, ſummaque etiam cutis, frigore teſte, ſpaſtica conſtrictione affecta eſt, & ſanguis craſſus & impurus cum impetu ad caput urgetur, notiſſimum eſt. Nam ſanguis, in vaſis membranarum cerebri copioſius congeſtus, ſi difficulter progreditur, multas terroris & phantaſmatum ſpecies excitat. Si vero in quibuſdam corporibus febrem quaſi particularem in meningibus cerebri accendit, & vehementius per vaſa fertur, furor fit, ubi ægri violentius ſe gerentes, vinculis coercendi ſunt, ne aliis noceant. Non alia ſane ratione balnea hic ſalutarem præſtant efficaciam, niſi quod nervoſas partes conſtrictas emolliant & relaxent, cutimque ſtrictam & frigidam calido tepore aperiant, atque adeo derivato ſanguinis itinere ad habitum corporis, liberum ipſi circuitum per univerſum corpus concilient. Et profecto multiplici experientia hujus remedii præſtantiam confirmatam aſſero. Plura enim & hic proſtant exempla, ubi longa inſania melancholica & furioſa laborantes, præmiſſis venæ ſectionibus, ac medicamentis diluentibus & nitroſis, priſtinæ mentis integritati reſtituti ſunt, quod medicationis genus etiam pluribus exteris Medicis à me commendatum fuit, qui illud admodum ſalutare ac proficuum deprehenderunt.

§. XIX.

Quamobrem ſæpius mirari ſubit, quod hanc medendi rationem noſtris temporibus in tollenda inſania valde neglectam planeque inſuper habitam videamus; quum tamen balneorum uſus jam inde ab antiquiſſimo tempore ad evertendum hunc morbum fuerit celebratiſſimus, ita, ut veteres Medici ad hanc medendi methodum velut ad ſacram anchoram confugerint. Quod ut aliis, harum rerum forſan ignaris, facilius perſuadeamus, placet hoc loco quædam Veterum teſtimonia in medium adducere. Alex. Trallianus *Lib. I. p. 107.* balneorum uſum in melancholia his verbis commendat: *dulcium balneorum uſus, ſi quid aliud, melancholicis opitulatur: aliam namque partem cutis diſcutere, aliam humidorum qualitate contemperare, totum vero corpus aqua calida ſuperfundere, caput tepida potius & luteis ovorum abſtergere, & univerſum corpus hydrelæo, caput autem roſaceo ungere convenit. Ægri in baluco morentur diutius, ac in calidam deſcendere cogantur, omnino etiam, ſi æſtas fuerit, in eo diutius deſideant.* Pari modo Aretæus *Lib. VII. p. m. 134. melancholicos in aquis ſponte calidis ſæpe commorari* jubet; *raræ enim*, inquit, *& molles carnes ad ægritudinis remiſſionem maxime faciunt, verum ſicca & tenſa melancholia laborantibus carnes ſunt.* Cælius etiam Aurelianus *Lib. I.*

Morb chron.p.335. maniacis ſuadet uſum *aquarum naturalium, ut ſunt nitroſæ, & magis, ſi odoris non fuerint tetri, quo capitis membranæ quatiantur.* Ex Methodicis Prosper Alpinus melancholicos tepidis balneis, tum in univerſum corpus, tum præcipue ſupra capitis ſuturam coronalem ſtillantibus, perſecte ſanatos eſſe commemorat. *vid. de Med. Ægypt. p. 115.*

§. XX.

In aliis etiam capitis morbis ſublevandis non mediocrem balnea dulcia ferunt opem, dum humorum impetum à capite ad alias & externas partes, humore tepido, quo eas relaxant, invitant. Ita in epilepſia, quæ in fœminis ex menſibus ſuppreſſis oritur, novimus balnea, aliis interpoſitis remediis, cum fructu uſurpata. Trallianus *p.74.* valde ſuadet hoc in morbo balneum ex aqua dulci, non continuo, ſed bis vel ter in ſeptimana uſurpandum, & potius ante, quam poſt cibum, cum ſitulis calidis ſtomacho & cruribus ſuperfuſis. Cavendum tamen eſt, ne imminente paroxyſmo epileptico, balnei uſum ſuadeamus; eo quod, ob compreſſionem partium inferiorum à pondere aquarum, humores nimium calore expanſi, ad caput jam debile & iis recipiendis minus aptum ferantur, ut deinde paroxyſmus non modo acceleretur, ſed & gravior evadat. Quod non metuendum eſt, ſi tempore à paroxyſmis vacuo id remedii genus in uſum vocetur. In atroci & pertinaci hemicrania, in indomitis capitis doloribus, vertigine, mentiſque brevi alienatione, ſi ex vitio hypochondriorum & ſpaſmis imi ventris, quod plerumque fit, originem trahant, cum fructu etiam inter alia uſurpata balnea fuiſſe reminiſcimur; utpote quum non modo humorum motum verſus inferiora retrahant, ſed & ipſas ſpaſticas partium ſtricturas, quæ hæc mala progenerant, demulceant atque componant. In epiphora, oculorum acribus defluxionibus, imo in eorum inflammatione ſæpius redeunte, præter laxantia, diluentia & diaphoretica, etiam balneum aquæ dulcis magnæ efficaciæ deprehenditur. Quo ſpectat Hippocratis *aphoriſmus* 31. *Sect. VI. oculorum dolores vinum & balneum ſolvit.*

§. XXI.

Nullus vero morbus eſt, qui plus auxilii & levaminis à balneorum uſu percipiat, quam affectio ſic dicta hypochondriaca, quod morbi genus & graviſſimum & noſtra ætate familiariſſimum eſt, variis & graviſſimis ſymptomatibus longo tempore & ſine intervallo fere homines exercens, & Medicos mirum in modum fatigans; quoniam medicina nondum inventa eſt huic malo penitus tollendo acommodata. Sed tamen, ſi fateri licet quod res eſt, profecto ipſa ſuffragante experientia non præſentius, & melius auxilium ad hunc morbum, vel ſublevandum, vel ſi principium ejus eſt, eradicandum, invenitur, quam in recto thermarum & acidularum uſu, ubi tamen illud monendum duco, quod balnea horum fontium uſum internum mirifice ſecundent, ſi horum materia eſt aqua pura, levis & ſubtilior. Nam minerales aquas, quæ aptiſſimæ quidem ad potum ſunt, quum multum participent de graviori terreo ſalino, vel etiam adſtringente elemento martiali, externe ad balneum non tam utiles deprehendi in hoc affectu, quam eas, quæ levioris & purioris naturæ ſunt. Multiplici etiam experientia didici, thermas Carolinas ob id minus feliciter externe hypochondriacis adhiberi, quia graviores & conſtringentes aquæ ſunt: ſed loco earum ſæpius ſuaſi balneum ex aqua ſubtiliori, quæ vocatur *das Mühl-Waſſer.*

§. XXII.

Utiliſſimum autem eſt hypochondriacis balneum Tœplicenſe ſulphuratum, *das Schwefel-Bad*, non aliam ob rationem, quam quod majori caloris temperie gaudeat, quam illud, quod in urbe eſt, ita tamen, ut acidularum Egranarum uſus internus interponatur, & ſic miram certe ab hac cura obſervavi efficaciam. Si vero non copia eſt hujus balnei, quod à ſulphure nomen habet, utendum eſt eo, quod intra urbem eſt, ut in labro ligneo ovali circulo fabricato, intra conclave balneo quis utatur; ita enim temperatiori reddito calore, major utilitas in hoc affectu exſpectanda eſt. Hic vero notandum, quod, ſi thermæ naturales haberi nequeant, harum loco commodiſſime balneum ex ſubtili & levi aqua pluviali, præſertim poſt cadentes imbres excepta, ſubſtitui poſſit; quippe quæ, iiſdem gaudet effectibus & cum maxima utilitate uſurpari poteſt. Neque vero tantum hypochondriaci, ſed & fœminæ, hyſtericis pathematibus obnoxiæ, à balneorum uſu, non neglectis internis convenientibus remediis, deſideratiſſimum ſolamen atque allevamentum accipiunt.

§. XXIII.

Rationem vero, quare tam nobili ſplendeant effectu balnea in hiſce morbis, inquirentibus nobis, potiſſimum hæc eſſe videtur. Si ſedem partemque affectam, immo naturam & genium mali hypochondriaci & quæ ab eo proficiſcuntur ſymptomatum, rationem & generationem probe intueamur; certe hic morbus unice in canali illo nervoſo & membranaceo, in quo alimenta ſolvuntur, digeruntur & excernuntur, ventriculo nimirum & inteſtinis, reſidet, quorum motus ſic dictus periſtalticus, qui ſecundum naturam in reciproca dilatatione & conſtrictione conſiſtit, plane turbatus, imo inverſus eſt, idque maxime per ſpaſticas ſtricturas & contractiones convulſivas, quibus ſi exercentur inferiores inteſtinorum, præſertim pleniorum, partes, non modo excrementa alvina intus detinentur, ſed & flatulentiæ, exitu præcluſo, verſus ſuperiora tendunt, & inteſtina tenuia & ventriculum cum vehementia diſtendunt, unde totum *ſyſtema* nervorum, ſive omnes, quæ ſubtili ſenſu gaudent, membranoſæ partes, in ſimilem motum ſpaſmodicum, quem conſenſus nomine Veteres exprimunt, trahuntur, ex quo tanta ſymptomatum calamitas, omnes fere corporis partes excrucians, exoritur. Hoc malum ſi à cauſa tranſeunte, nec radices in ipſa ſubſtantia viſcerum habente, proficiſcitur; convenientibus adhibitis remediis facilius recipit ſanationem. Si vero jam viſceribus, præſertim pancreati, vel hepati, lieni aut meſenterio, male affectis, ſimul inſideat, ibique foveatur, ipſaque ſubſtantia tunicarum inteſtinalium à cauſis variis gravioribus plane læſa & deſtructa fuerit: non tam facile hoc malum perſanatur, ut potius à Medicorum & medicamentorum copia & crebra mutatione, cui maxime favent hoc morbo detenti, mirifice exaſperetur, immo plane ob hanc cauſam tandem inſanabile reddatur. Quiſque ex ſanioribus Medicis jam facile perſpiciet: ex omni remediorum genere, nullum tanta valere efficacia, tonum naturalem inteſtinalis canalis reſtituendi, ipſaſque ſpaſticas ſtricturas harum partium mitigandi, & motum retrogradum, qui ad ſuperiora tendit, reparandi & ad inferiora convertendi, quam calidum humidum, & interius, & exterius recte adhibitum. Id enim blando ſuo tepore fibras criſpatas clementer emollit, relaxat & ſanguinis ac humorum effluxum, antea excluſum, rurſus invitat, & liberiorem humorum circuitum per inteſtinorum vaſa efficit. Neque hæc virtus calidæ aquæ ignorata fuit antiquiſſimo Medicorum Hippocrati, cum *ſect. V. aphor.* 22. prodidit: *calida aqua cutem mollit, attenuat, dolores eximit, rigores, convulſiones, diſtentiones mitigat, capitiſque gravitatem ſolvit.*

§. XXIV.

§. XXIV.

Propter laudatiſſimum hunc effectum balnea in iis morbis, qui identidem à ſtrictura & ſpaſmo partium imi ventris proficiſcuntur, præcipuum curationis punctum abſolvunt. Hujus generis ſunt omnes inteſtinorum dolores, tormina, atrox colica convulſiva, dolores graves & ſpaſmi ex renum calculo, cum urinæ ſuppreſſione, alvo adſtricta; in quibus omnibus magna eſt balneorum efficacia. Id tamen circa convulſivam, quæ ex ſanguinis ſtagnatione fit, colicam tenere nportet, ante miſſionem ſanguinis, ſi plethora adeſt, balneorum præſertim calidorum uſum penitus tutum non eſſe, in quo etiam conſentientem habemus Trallianum, qui in *Oper. p.* 591. hæc habet: *In doloribus colicis ex inflammatione inteſtinorum, balnea calida continuata, priusquam totum corpus recrementis vacuatum fuerit, adhibenda non ſunt. Poſt ſanguinis autem vacuationem, etiamſi dolor urgeat, balneo uti abſurdum non eſt.* In graviſſimo vero dolore colico, ex fecibus induratis orto, balneum, ex emollientibus paratum, cum interno uſu olei amygdalarum dulcium, vel lenioris decocti laxantis, ex manna, rhabarbaro, ſale Epſonienſi, cremore tartari maximo erit uſui; quod remedium etiam in paſſione iliaca, præſertim ſi portio ilei in ſcroto incarcerata ejus cauſa fuit, laudem & commendationem meretur. Si quid enim ad inteſtinum flatu & ſtercore repletum reponendum confert, certe præter dextrum balnei uſum, vix præſentius invenimus auxilium.

§. XXV.

Peculiari etiam modo ſolatur eos, qui à renali calculo magnos ſuſtinent cruciatus. Nam ſi paulo grandior anguſtis ureterum viis inhæreſcit calculus, ſpaſmi non modo ductus urinarios, ſed omnes quoque totius corporis partes nerveas penetrant. Nihil hic eſt conſultius, quam corpus temperato balneo immittere, ut blando ejus tepore ſtricturæ & contractiones partium remittant: hinc non modo dolor mitigatur, ſed & viis laxioribus redditis, facilior fit calculi tranſitus atque expulſio. Quod remedium in illo affectu non tantum noſtræ ætati notum eſt, ſed etiam jam ab antiquiſſimis Medicis magna laude celebratum. Quam in rem conſuli poteſt Alex. Trallianus, *p.* 543. 547. 551. it. Aretæus, qui *p.* 118. in calculo renali inſeſſus umbilico tenus commendat. Id vero maxime notatu dignum obſervavimus, quod quando calculus prægrandis in orificio urethræ ſubſiſtit, atrox dolor in pube oriatur: quamdiu vero æger in balneo commoratur, nullus dolor præſto ſit. Hanc tamen etiam adhibere cautelam oportet: ne balneum nimis calidum præſcribamus calculoſis, ſi plethora urget, ſi corpus juvenile & ſanguine plenum eſt; facile enim ſic febrem accendi poſſe, exploratæ experientiæ eſt.

§. XXVI.

Jam ad eam quæſtionem ſolvendam nos accingimus: num ſcilicet in febribus, præſertim intermittentibus, balnea & inſeſſus utilem operam commodent? Si Veteres & maxime ipſum Hippocratem, Galenum, Celsum, imprimis eos, qui methodicæ ſectæ fuerunt addicti, conſulimus; hos balneorum uſum in tollendis febribus præcipue intermittentibus, maximi feciſſe reperimus, imprimis tempore vacuo, & ſub declinationem acceſſionis, vel etiam mox in principio febrium etiam ardentium. Galenus *lib.* 8. *cap.* 3. *Method. Med.* ſcribit: *In prima febris acceſſione inclinante, ducendi in balneum omnes ſunt: tum pinguiter ſimul & molliter fricandi.* Atque Ægyptii, teſte Alpino *de Med. Ægyptiorum* in febribus cauſa carentibus, ſtatim in principio, homines in balnea tepida ducebant. Et ibidem ſcribit: *in putridis febribus apud Ægyptios uſus balneorum eſt frequentiſſimus; eo enim in omnibus tum continuis, exceptis peſtilentibus, tum intermittentibus, familiariſſime utuntur, non tamen in principiis, ſed quando declinare cœperint.* Tertiana laborantibus balneum ut maximum præſidium adhibendum ſuadet Trallianus *Lib.* 12. *p.* 735. *maxime, ſi quis calido & ſicco temperamento præditus eſt, licet non prius cocta fuerit materia peccans.* Galenus *libro de Therap. lavacra calida in tertianis ex aqua potabili* commendat, *quia bilem educendo evacuant, neque nocent, ſi bis in die uſurpentur, etſi etiam coctionis ſigna non appareant.* Qua de re ut noſtram hic interponamus ſententiam, dicimus: balnea utique eſſe utiliſſima, primo vacuo à febre die, quod etiam Celsus, *lib. II. cap.* 17. affirmat. Deinde, ubi prima regio à ſordibus per ſalia aperitiva & laxantia probe prius expurgata eſt: ſiquidem corruptus humor, qui cauſa febris eſt, non tutius evocari poteſt, quam per relaxatam cutim; præſertim ſi ante ejus uſum diaphoreticum propinetur. Imminente vero acceſſione, & ſi febris corpus tenet, recte ſecundum Hippocratem *de Morb. Mul. p.* 151. à balneis abſtinere oportet. Commodiſſimus vero in intermittentium declinatione balneorum uſus eſt, hinc Celsus *pag.* 105. tradit: *balnei duplex uſus eſt; nam modo diſcuſſis febribus, initium cibi plenioris vinique firmioris valetudini facit, modo morbum tollit, & optimum balnei tempus eſt, vel ante horrorem, vel febre finita.* Platerus etiam in quartana die paroxyſmum præcedente cum fructu uſurpavit balneum aquæ dulcis. *vid. Lib. II. obſ. p.* 281.

§. XXVII.

Denique & hoc addendum puto: quod operationem medicamentorum, quæ magna & heroica ſunt, balnea tepida omnium optime ſecundent, ut longe nobiliorem effectum exſerant. Nunquam facile ſecundum noſtram ſententiam atque experientiam mercurialia modo ſalivationis, modo evacuationis per ſudorem ſiſte, ſive in lue venera, ſive in aliis rebellibus morbis propinanda ſunt, niſi balnei uſus intercedat. Hoc enim dum relaxat ſummam cutim poroſque aperit, id efficit, ut corruptus humor non tanto cum impetu ad fauces vel etiam alia loca urgeatur, ſed magna ex parte per tubuloſam cutis ſubſtantiam ex intimis ſedibus evocetur; ut adeo tuto admodum curam cum mercurialibus inſtituere liceat. Veteres, chymicis & validioribus medicamentis deſtituti, in rebellibus morbis hellebori albi uſu multum præſtabant, ſed nunquam eum facile adhibebant, niſi prius in balneum corpus demiſſum fuiſſet; quoniam id non modo fluidiores & mobiles reddit humores, ſed etiam vias relaxat, ut eo melius peccans humor educatur. Neque etiam tunc facile periculoſum ſymptoma à validioribus purgantibus, quæ ſpaſmo operantur, metuendum fuit. Martialium porro virtus in chronicis morbis, atque etiam in malo hypochondriaco, non contemnenda eſt; ſed ne adſtrictione noceat, balneum opportuniſſime interponitur, quo humores ad motum & excluſionem eo facilius præparentur. Et nullum quoque dubium eſt, quin cortex chinæ aliaque adſtringentia, quorum magna vis eſt in intermittentium paroxyſmis cohibendis, longe tutius ſub decenti balneorum uſu uſurpari poſſint.

§. XXIIX.

Coronidis loco quædam utiles cautiones & obſervationes circa balneorum uſum, ne noceant, adjiciendæ ſunt. Primo balneum aquæ dulcis nunquam admittendum eſt nimis calidum, ſed præſtat ſemper temperato uti. Deinde in plethoricis & cacochymicis nonniſi ſoluta prius plethora & præmiſſis evacuantibus, balnea in uſum trahere oportet. Tum commodiſſimum balnei tempus eſt matutinum, poſt ſomnum, concoctione peracta & vacuo ventriculo, præſertim ſi alvus ante ejus uſum laxa fuerit.

Præterea

Digitized by Google

Præterea non nimis diu inſidendum eſt balneo, ne vires debilitentur, & poſt ejus uſum corpus committendum eſt lecto, ut frigoris acceſſus omni modo prohibeatur, & ſudor largius profluat, quem juſculum vel decoctum conveniens datum, egregie juvabit. Galenus in balneo tria obſervanda præcipit: *primo, ne, qui balneantur, aliquo pacto horreant, ſecundo, ne ullum viſcus imbecillum habeant, demumque ne multitudo crudorum humorum in primis viis adſit.*

OBSERVATIONES
DE ACIDULIS, THERMIS
ET ALIIS FONTIBUS SALUBRIBUS
AD IMITATIONEM NATURALIUM PER ARTIFICIUM PARANDIS.

§. I.

IN ſuperioribus diſſertationibus credo ſatis manifeſto à me oſtenſum eſſe, quod variæ fontium à beniginiſſimo naturæ parente nobis conceſſorum ſalutiferorum ſaliant ſpecies, nec non quænam horum ſint elementa atque principia; & quemadmodum ſalutares in corpore humano variis in afflictionibus exſerant vires atque operationes: quo ipſo ſimul monſtravi & notavi decumanos tam Veterum, quam multorum noſtri ſæculi virorum lapſus atque errores, quos ignorantia genuini examinis phyſico chymici harum aquarum admiſerunt, dum plane aliena & principiis vitæ noſtræ infeſta, ex mineralium, & ſalium potiſſimum familia, tum acidulis, tum thermis, precario & frivole aſſignaverunt ingredientia, quæ, ſi aquis ineſſent, plus profecto damni & periculi earum uſum injuncturum, quam utilitatis inducturum fore, quiſque, niſi plane hoſpes & rudis in cognoſcendis medicamentorum facultatibus & viribus ſit, ultro perſpiciet.

§. II.

Quin potius, poſteaquam per DEI gratiam conceſſum mihi fuit, præcipuos Germaniæ quibus medicinalis vis ineſt ſoterios, tum frigidos, tum calidos fontes viſendi, examinandi & quoad vires atque uſum explorandi: oſtendi, clariſſime demonſtravi & in publicum conſpectum produxi, nonniſi ſaluberrima, ſecura, blanda & naturæ humanæ ac vitalibus motibus valde amica, efficaciſſimæ tamen virtutis ingredientia & contenta illos fovere, ſalina ſcilicet, ſive neutra, ſive alcalina, una cum terreo quodam alcalinæ indolis, partim calciformis, partim martialis proſapiæ, elemento, & præterea nihil aliud eſſe niſi aquas plus vel minus leves, ſubtiles, tenuiſſimo elaſticæ ſeu expanſivæ virtutis elemento aëreo-æthereo imbutas atque perfuſas. Et hæc potiſſimum ſunt fontium illorum ingredientia, à quibus omnis & præſervatoria & curatoria in morbis virtus petenda venit, licet non negandum ſit, quod pro diverſa horum ingredientium præſentia, mixtione, proportione, non parum etiam aquarum in emendandis corporum vitiis diſcrepent virtutes.

§. III.

Quum itaque tot ſaluberrimis ingredientibus & viribus præſtantiſſimis minerales hi fontes inſtructi ſint, ut in vincendis & avertendis difficillimis etiam morbis, in univerſa rerum natura & omnibus naturæ regnis non habeant paria præſidia; quemadmodum id ex abundanti notum eſt iis, qui eoſdem frequenter viſitant & eorum effecta coram inſpiciunt; neque tamen omnibus tam felices eſſe liceat, ut facultates & occaſiones habeant, ſoterios latices frequentandi & iis utendi; utiliſſima pariter ac magni momenti quæſtio incidit: annon perſpectis & cognitis eorum ingredientibus, quæſitis quibuſdam artificiis ejuſmodi ſalutares aquæ quoad ingredientia & virtutes præparari & confici poſſint? Plures fateor ex Chymiatrorum numero ſuperiori ævo hac verſati ſunt in ſententia: maxime acidulas aquas, haud adeo difficulter & operoſe artis beneficio parari poſſe. Scilicet firma adhuc, & tam falſa, quam pervulgata opinione perſuaſum tenebant: acidulas potiſſimam facultatis ſuæ partem trahere à vitriolico-martiali principio; eamque ob cauſam autumabant, effectricem hanc materiam facili negotio aquis poſſe inſinuari, ſi nempe liquorem vitriolicum, ſive ſolutionem vitrioli martis, & maxime illius, quod ex minera martis Haſſiaca, quæ inepte ſolaris dicitur, conficitur, aquæ puræ fontanæ inſtillarent, & ſic vitriolico principio imbuerent.

§. IV.

Et eodem dudum exploſo errore rotari adhuc nuperius admodum non ſine admiratione vidi, Archiatrum & Profeſſorem Saxonicum, qui in ſchediaſmate, de fonte Radebergenſi prope Dreſdam, edito, confidenter admodum, ne dicam impudenter & frivole, aſſeruit: omnium omnino ſoteriorum tam frigidorum, quam calidorum fontium univerſale & eſſentiale ingrediens eſſe vitriolum martis. Nam licet, ut ignaris ſpecioſum fucum faceret, in confirmationem coacta alleget auctorum de centum & ſexaginta fontibus ſcripta, quæ eandem cum ipſo profiterentur ſententiam, & inde, ut putat, firmiſſima argumentatione eliciat, Radebergenſem quoque fontem, vitriolo martis imbutum, eſſe ſaluberrimum: attamen ſi libellum inſpexeris & adducta rationum momenta ex æquo penſitaveris, verba tantum dari & aſſertum ficulneis, vel plane nullis argumentis ſtabiliri, ipſamque tractationem curtam admodum in rebus phyſico-chymicis peritiam, minorem adhuc candorem & minimam moderationem apertius prodere, deprehendes. Quod enim ad univerſalem illam propoſitionem de vitriolo martis communi omnium mineralium aquarum elemento attinet: profecto nemo, etſi omnes ſibi admomorderit ungues, ex thermis & acidulis, ubicumque ſcaturiant, facto curatiua examine, vitriolicum ſal, ſed potius huic è diametro oppoſitum alkali, educet. Neque etiam ullum ex productis in ſcenam totius mundi fontibus novi, qui genuinum & verum ſal, vitrioli characterem habeat & exhiberet, ut ſcilicet infuſum gallarum, vel florum balauſtiorum atro colore inficeret, cum ſolutione ſalis alcalini in tertium, ut eſt tartarus vitriolatus, tranſiret, & qui poſt reſiccationem relinqueret concrementum

mentum ſalinum, quod cum nitro tritum aquæ fortis odorem diſſlaret. Deinceps auctoritates, quibus rebus ſuis parum fidens, fidem ſibi præſtruere laboravit, ita ſunt comparatæ, ut, ſi ex meo allato teſtimonio ad aliorum inductio facienda, in alienum plane ſenſum detortæ ſint, & potius hypotheſin deſtruant; quandoquidem ego in omnibus quæ catalogo inſerviit meis ſcriptis, id potiſſimum egi, ut falſam de vitriolico aquarum mineralium elementi opinionem everterem, tantum abeſt, ut confirmarem, niſi forſan auctori arriſerit, me ita per obliquum petere, meamque firmis rationibus ſubnixam ſententiam tacite & ſine argumentis refellere. Si momenta quibus commentum ſulcire annilus eſt, expendimus, parum ſibi conſtat auctor & mox univerſale illud elementum vitriolum ſal neutrum, mox inſtar tartari tartariſati eminentius alcaliſati eſſe perhibet, probationem non ediſſerit, & in continuatione ſpeciminis plane retractat & reſtringit, quæ in priori confirmatius generaturo aſſeruerat, quin quo magis experimentorum multitudine in exploratione elementorum fontis Radebergenſis ſplendorem affectavit, eo minus vitrinſicum ejus principium confirmavit, ut etiam neget, aquam hanc inſtillata gallarum ſolutione nigreſcente tinctura imbui, quæ tamen certiſſimus & verus vitriolici contagii index ac proditor eſt. Et licet ad diluendam hanc magni momenti objectionem differentiam novam comminiſcatur, inter martiale & venereum vitriolum, quod hoc atrum, illud vero tantum purpureum colorem excludat: experientia tamen & oculorum fides teſtantur, confecto ex vitrioli oleo diluto & puriſſima limatura martis liquamine, in quo acidum exquiſite marte ſaturum, (ne exſuperans tincturam impediat) infuſo gallarum ſaturato inſtillato atramentolum, & non tantum purpureum colorem inducere, quod tentamen quilibet imitari poteſt. Quamvis autem effugium quærat, & experimentorum, in contrarium à me allatorum, fidem ſubleſtam reddere conetur hanc ob cauſam, quod aquas in vaſe ſtanneo exhalari juſſerim, & ſtomachans exiſtimet, acidum vitriolicum in aquarum ſinu contentum, latera patinæ corroſiſſe, & abraſam calcem, reſiduum poſt exhalationem magma adulteraſſe, ut non integrum illud obtineri, neque de vera ejus indole judicium interponi potuiſſet: meminiſſe tamen utique oportebat magnum Phyſicum & Chymicum, ſalis tertii, alcalino redundantius uniti, nullo modo eam eſſe facultatem, ut metalla arrodat & ſtannum in calcem convertat, ne dicam, quod ipſa vitrioli martis ſolutio, in ſtannea patina ad ſiccitatem redacta, nunquam vaſis parietes arrodat, & ne tenuiſſimam quidem metalli calcem efficiat.

§. V.

Sed hæc in tranſitu quaſi monuiſſe ſufficit, occaſione methodi acidulas artificiales, per inſtillationem liquoris vitriolico-martialis, ex minera martis Haſſiaca parati, conficiendi, quam idem auctor in allegato ſpecimine hiſtoriæ naturalis communicavit. Lubentius equidem hæc etiam omiſiſſem, quum animus meus ab omnibus diſſidiis admodum abhorrens, ægrius ſemper induci ſe patiatur, ut in publicum litterarium conflictum, inprimis cum rerum ignaris, deſcendat, ſi auctor nomini pepercisſet & non indignis admodum, ea quæ in medicina conſultatoria de fonte Radebergenſi candide expoſueram excepiſſet verbis & inepte admodum corrigere voluiſſet. Jam miſſo hoc minus genuino ſed adulterino acidulas per artificium præparandi modo, progredior ad inſtitutum, traditurus qua ratione artis miniſterio, ipſius naturæ in ſalubribus, tam thermalibus quam acidulis aquis parandis artificium imitari & ſimplicem aquam iiſdem ferme elementis & viribus imbuere poſſimus. Sunt vero aquæ calidæ & frigidæ medicatæ, quæ omnis ſalini vel mineralis elementi expertes, ſola humoris exquiſita ſubtilitate, levitate & puritate copioſius hauſtæ ſalutarem effectum edunt, eoque nomine inſignem utilitatis famam habent Schleuſingentes in comitatu Hennebergico, Schlangenbadenſes in Haſſia, Toepliçenſes in Bohemia, Piperanæ in Rhætia, in quorum locum, qua ratione ſtructuræ ſubtilini polit puriſſima aqua, præter ea quæ tam in Meditatione *de aqua medicina univerſali*, quam *de balneorum ex aqua dulci uſu præſtantiſſimo*, monuimus, nihil habemus quod addamus.

§. VI.

Deinceps ſaliunt nonnulli latices leviſſimam itidem & ſubtiliſſimam undam trahentes, omnique terreo-ſalino principio orbati & tenuiſſima tantum ochreo-martiali ſubſtantia imbuti, qui merito aquæ martiatæ, Germanis *Stahl Waſſer* dicuntur. Horum familiam ducunt Freyenwaldenſes in Marchia, Bebranæ in Thuringia, Lauchſtadienſes in Miſnia & procul omni etiam dubio Radebergenſes prope Dreſdam fontes, quippe qui nec acidis nec alcalinis adjectis, mutationem experiuntur, ſed mora vel calore accedente, martiale flaveſcens ſedimentum dimittunt. Ferratas itaque ejuſmodi aquas per artificium imitandi non adeo difficile erit, ſi copia eſt puriſſimarum & leviſſimarum aliarum ſimplicium aquarum, & hæ in vaſe clauſo cum ſelectiori & ſubtiliori ochra venali decoquuntur, eoque pacto paratæ, ſimilem, tam externo, quam interno uſu, exhibebunt utilitatem.

§. VII.

Porro ſcaturiunt fontes, qui pari ratione aquæ levitate & ſubtilitate nobiles ſunt, ac præter momentum ochreæ martialis materiæ multum ſalis communis complexu ſuo ſuſceperunt & ab hoc potiſſimam facultatis ſuæ partem trahunt. In horum numero antiquitate & præſtantia celebres ſunt Wisbadenſes calidæ aquæ, dejectoria virtute pollentes & ad balneum utiliſſimæ, quæ pariter admixtis, tam alcalinis quam acidis liquoribus, nullam plane exhibent immutationem, neque etiam ſpiritu æthereo elaſtico afflatæ ſunt. Has commodiſſime per artem imitandas eſſe arbitror, ſi aquis martiatis ſal gemmæ vel commune adjiciatur, & quidem ad menſuram aquæ, ſalis drachma.

§. IIX.

Paulo difficilius negotium ſuccedit cum acidularum imitatione, ut ſcilicet vere tales præparentur, & quæ non ſolum ſaporem eundem exhibeant & cum acidis pugnent, ſed etiam copioſo ſpiritu æthereo elaſtico imbutæ ſint, effuſæ bullulas rejiciant & penetranti odore nares compungant: id quod obvium eſt in Selteranis, Buchenſibus, Antonianis & Wildungenſibus. Nihilo minus tamen artificiolam earundem elaborationem hunc in modum molitus ſum. Infudi nempe aquæ ſimplicis & quæ obtineri potuit optimæ menſuram in figulinum vas, anguſtiori collo inſtructum, eidemque inſtillavi primum ſalis tartari probe calcinati iterumque ſoluti drachmam unam, vel etiam plus adhuc, deinde adjeci vitrioli ſpiritus, prout magis vel minus dilutus fuit quantitatem, & quidem talem, ut facta ebullitione & mixtione alcalinum quodammodo emineret, ac demum agitatione facta vas probe clauſi. Prodiit hoc artificio ſapor acidulis affinis cum bullulis ſub effuſione alte ſalientibus, reſpondit quoque virtus & effectus, ita, ut iiſdem ſummo cum fructu in morbis, qui acidularum temperatarum potum poſtulabant, & harum tamen

tamen copia deerat, uſus ſum. Eadem prorſus ratione Emſenſium aquarum imitationem adornari poſſe reor; niſi quod aqua levior & purior ſit adhibenda & major ſalis tartari portio adjicienda. Si vero Pyrmontanis, quæ martialis ochreæ materiæ conſortio imbutæ, ſimiles conficere animus eſt, aquæ martiatæ vel naturales, vel artificiales adhibendæ & paulo major ſalis tartari & ſpiritus vitrioli copia admiſcenda, ita tamen, ut pariter alcalinum elementum emineat.

§. IX.

Præterea ſunt adhuc aliæ acidulæ, quæ alvum ſollicitantem virtutem exſerunt, ut Egranæ, ac licet cum acido efferveſcant, ſal tamen tertium amaricans poſt exhalationem relinquunt. Hæ etiam non alia ratione quam dictæ acidulæ artis ope concinnantur, adjicienda tamen ſimul eſt ſalis Ebshamenſis, Sedlicenſis, Glauberiani, vel ejus, quod ex magneſia & ſpiritu vitrioli parare ſoleo, portio. Haud abſimili ratione artificiose concinnari poſſunt aquæ, ſale exquiſite medio ſœtæ & efficaciter purgantis facultatis, quo nomine celebris eſt Sedlicenſis & Seydichützenſis, ſcilicet quando aquæ ſimplici optimæ notæ ſal Glauberianum injicitur, ut in ea liqueſcat, vel melius adhuc ſi per mixturam magneſiæ & olei vitrioli ex calcaria terra & acido vitriolico ſal eodem modo, ut in nativis fit, paretur & aqua eodem impregnetur, ita quidem, ut pondus ſalis inditi exæquet quantitatem illam, quæ per evaporationem ex aquis paratur, ac in libra medica ad duas minimum drachmas accedit. Ac denique ſi quis curioſius Carolinas aquas, valde alcalinas & laxante virtute imbutas, ſibi artis miniſterio comparare velit; is id potiſſimum agere debet, ut non levem & ſubtilem aquam, ſed materia calcaria onuſtam eligat, eidemque pariter prius ſolutionem ſalis tartari & poſtea ſpiritus vitrioli, quo uſque alcalina portio manifeſtius emicet, inſpergat, quo terra calcaria cum ſpiritu vitrioli congrediatur & in ſal neutrum tranſiens, purgantem effectum exſequatur.

§. X.

Et hi ſunt modi ac hæ encheireſes, quibus ex vero & fideliter mineralium aquarum pro interno uſu imitationem artificioſe inſtitui poſſe tradidi; id certe quilibet, cui ita paratas in uſum vocare arriſerit, re ipſa deprehendet, iiſdem non modo craſſiores illas terreo-ſalinas ſubſtantias ineſſe, ſed etiam in iiſdem æmulum delibatiſſimum aëreo æthereo elaſticum principium, ex actione & reactione acidi vitriolici & alcalini ſalis ſub efferveſcentia exſurgens, ac in nativis recondi, effectum quoque illarum eſſe ſaluberrimum & non ſine ſummo fructu ad ſanguinem depurandum, morbos arcendos varioſque pro medeotis intentione uſus adhiberi poſſe, licet non pertinacius contendere velim, quod naturales virtute ac præſtantia penitus exæquent.

§. XI.

Supereſt, ut paucis adhuc doceamus, quo pacto ſimplices aquæ ad balneum per artificium aptari poſſint, ut mineralium vices ſuppleant. Nota ſunt quæ jam ſuperius expoſuimus, qua ratione per additionem ſalis tartari, cinerum clavellatorum, ſalis, florum & herbarum, tam pediluvia, quam balnea ſanitati apprime proficua, inſtrui atque parari poſſint. Ideoque hoc loco nonnulla tantum addemus de iis, quæ ſcoriarum metallicarum ope conficiuntur. Communiſſima horum & utiliſſima ſunt, quæ ex ſcoriis martialibus, terreo ſalina & ſulphurea martis ſubſtantia fœtis concinnantur; quippe quæ ob roborantem & conſtringentem ſuam facultatem in membris laſſis, debilibus & feſſis fulciendis ac firmandis, & varii generis hæmorrhagiis tam compeſcendis quam provocandis, uſus ſunt tam egregii, ut commodiſſime in martiatarum locum ſurrogari poſſint.

§. XII.

Præter hæc in locis ubi metalliſodinæ vigent & minerarum cuprearum, antimonialium & cobalti uber proventus, recepti uſus ſunt balnea, quæ ex harum ſcoriis præparantur, & pariter ob contentum vitriolicum ſal, ſulphur & terreſtre elementum ad roborandum fibrarum tonum, & viciſſim criſpatas illas laxandas, nec non leniter ſepticam detergentem & mundificantem virtutem, prudenti medentis conſilio, pro diverſarum circumſtantiarum ratione uſus, accommodari *inſigni* cum fructu & applicari poſſunt. Modus autem artificialia hæc balnea conficiendi is eſt, ut ſcoriæ poſt fuſionem metallorum vel mineralium adhuc candentes, aut ad minimum de novo concalefactæ, in aquam tepidam, in vaſe operculo probe munito, immergantur, ut aquæ medicinalem & ſalubrem virtutem inſinuent, quæ poſtea ſub balnei, inſeſſus & fotus forma ad corpus admittitur. Tandem etiam utiliſſima ſunt balnea, quæ artis beneficio, ex alumine & calce viva parantur, ita quidem, ut his invicem decoctis, aqua leviſſima pluvialis imbuatur; quippe quæ, in membris paralyſi tactis & à robore defectis, opem ſpondent longe ſaluberrimam.

DE EXIMIA VIRTUTE SALIS CAROLINARUM.

§. I.

Si quid in univerſo rerum naturalium penu, ad varias, eaſque graves & pertinaces, ab humano corpore tam mature arcendas, quam commode debellandas affictiones, certæ, ſecuræ & comprobatæ facultatis deprehenditur remedium; profecto hoc nomine jure ſuo ſuperbire exiſtimo medicamenta ex ſalium familia prognata, atque inter hæc maxime, quæ ob æquale acidi & alcalini principii connubium vulgari termino apud Medicos vocari ſolent ſalſa, enixa, media & neutra. Quorum agmen conſtituunt à longinquo tempore ab antiquiſſimis Medicorum celebrata: nitrum, tartarus vitriolatus, & tartariſatus, arcanum duplicatum, nitrum antimoniatum, terra foliata tartari, ſal à Glaubero dictum mirabile, digeſtivum Sylvii, ſal polychreſtum, quod ex nitro & ſulphure paratur, ammoniacum, & pleraque ex optimarum herbarum ac plantarum ſuccis inſpiſſatis præparata ſalia ſic dicta eſſentialia. Siquidem utiliſſima eorum virtus duplici potiſſimum ſe manifeſtat ratione: primo, quod in ampliſſima remediorum ſylva, quæ tam ex vegetabilium, quam animalium & mineralium claſſe prodeunt, vix detur aliquod ſimplex machinæ noſtræ ſolidis ac fluidis partibus tam amicum atque conveniens, ac ipſa hæc temperata ſalia: quippe quæ ſanguini, lymphæ, omniſque generis animantium ſuccis vario modo eorum naturali conſiſtentiæ ac mixtioni inferant notabilem mutationem, ſed & in ipſo noſtro corpore optima ſanitate fruente copioſius

perpe-

perpetuo generari, ac cum humoribus circumferri obſervantur: uti hoc ultimum ex urinæ, nec non ſudoris ſalſo ſapore ſatis manifeſte animadvertimus.

2. Utrumque longe aliter ſe habet cum ſalibus acidis & alcalinis puris & extra connubium poſitis: quippe quæ plane noſtri corporis humoribus adverſa & contraria, iis ſecundum naturam conſtitutis, nec ineſſe certum eſt, nec ſalva eorum, quæ ad vitam apta eſt, mixtione, diu inhærere poſſe, ſatis clare per experimenta chirurgiæ, quæ olim magni habita ſuit, infuſoriæ demonſtrari poteſt. Ex his enim conſtat, quod acidi magis vel minus ſaturati liquores, cujus generis ſunt ſpiritus ſalis, nitri, vitrioli, ſolutio aluminis, per ſiphnnem animalium viventium venis injecti, ſanguini antea florido & celerrime per vaſa curenti ſpiſſum illico nigri coloris inducendo coagulum, & latera vaſorum membranoſo-nervea conſtringendo & arrodendo præſentaneum vitæ exitum induxerint; alcalina vero fluida, præſertim ſaturatinra, ut oleum tartari per deliquium, vel ſpiritus ſalis ammoniaci copioſius eodem modo in ſanguinem delata, animantibus ob expanſam nimis & rarefactam humorum maſſam citam & violentam præcedennibus cnnvulſionibus mortem intulerint. A qua nociva ſacultate remotiſſima eſſe ex utroque hoc ſale compoſita, neutrius generis ſalia, vel ſolum illud in præcedente diſſertatione jam allatum Malpighii experimentum demonſtrat: qui ab infuſa in canis robuſti viventis venam jugularem nitri ſolusiuoe nullam mutationem, præter urinæ copioſiorem proventum ſe obſervaſſe teſtatur *in libro de polypo cordis.*

3. Deinde & ſaluberrimam neutrius generis ſalium virtutem exinde luculenter apparere arbitror, quod in expediendis cujuſcunque generis ſecretionibus & excretionibus, a quaruni ſuppreſſione plurimi contumaces morbi tam gignuntur, quam foventur & acerbiores redduntur, incidendo nimirum viſcidas ac tenaces cruditates, quæ in ventriculo ex alimentis minus ſubactis natæ hoſpitantur, & magnorum ſœcundæ fiunt malorum genitrices, ipſo quoque ſanguine ſpiſſo reſolvendo, attenuando, per glandulas ac vaſa in viſceribus promte tranſprimendo, æque ac noxios humores per umnia excretoria, prævia leni eorum vellicatione, ſine tamen ſanguinis exæſtuatione, ſine torminibus & ſpaſmis, uti aliis vehemennioribus ſolenne eſt purgantibus, blande evacuando, vix in rerum natura ſui habeant ſimile. Quemadmodum vero tam acida ſuo tempore ad appetenriam & diſſnlutionem ciborum promovendam & temperandas in primis viis hoſpitantes bilioſo-ſulphureas cruditates, quam alcalina ad abſorbendam aciditatem, reſolvendoſque ſpiſſos humores moderate & debita cum circumſpectione uſurpata, multos corpori humano præſtant uſus: ita præſerım ſalia alcalina mitiora ſalibus neutrius generis juncta, hnrum efficaciam mire exaltare obſervantur; eo quod acidos, qui aperitivam ſalium vim infringunt, ſuccos imbibendo, ſalis medii genium acquirunt, & in ſolvenda ac educenda præſertim tartarea, quæ in renibus ſecernitur, mucoſitate omnia alia diuretica & aperitiva quam longiſſime antecellunt.

4. Quam præſtans itaque & multiplex ſalium mediorum & ex parte etiam alcalinorum in corpore humano eſt utilitas; tam admiranda quoque divina pro hominum ſalute cura ac providentia: quod plures ejuſmodi generis ſalibus ſœtos ſaluberrimos ram calidos, quam frigidos fontes huc illuc è terræ latebris ſponte promanare voluerit. Et eo magis etiam notandum puto Veterum errorem, qui cum Chymiæ rationalis plane eſſent ignari, neglecto accuratiori horum ſontium examine, eorum virtutes à variis metallicis, vitriolicis, biruminnſis & alienis plane, neſcio quibus, ſubterraneis materiis derivarunt. Enim vern, licet negari penitus non pnſſit, ineſſe quam plurimis & thermis & acidulis tenuiſſimum illudque ſumme volatile martiale vitriolicum principium; quod ex adjectione gallarum pateſcit, quæ recenter ex ſcaturigine hauſtam aquam atro purpureo colore imbuunt, diutius vero à fonte præſertim ſine operculo ſervatam, immutatam linquunt: hoc tamen, quia facillime in auras avolat, & pauciſſimis ad aliena loca tranſvectis aquis inhæret, pro genuino & præcipuo operandi in fontibus fundamento haberi neutiquam poteſt, poſtquam peritiſſimorum in Chymia virorum npera nos docuit, plurimas, ubicunque etiam ortæ fuerint, acidulas & thermas in eo convenire, quod ſale imbutæ ſint medio & alcalino plus minus abundante. Atque ab hoc etiam, potiſſimas omnium fontium ſalubrium virtutes dependere, præ ceteris demonſtrare operam dedi in variis ſcriptis, quæ *de aquarum mineralium elementis ac viribus tam in genere, quam ſpeciatim de Carolinis, Sedlicenſibus aliiſque* cum publico communicavi.

5. Eidem etiam laudatiſſimæ naturæ ſcrutatorum operæ acceptum referre debet noſtrum ſeculum, quod jam penitius naturam ac genium iſtorum, quibus ſalutares maxime in Germania pollent fontes, ſalium una cum ſuis differentiis ac viribus diverſis cognoſcamus. Scilicet, multis experimentis phyſico-chymicis jam quidem in vulgum notis demonſtratum eſt: alios fontes tantum alcalino ſale inſtructos eſſe, uti ſunt Selteranus, Emſenſis; alios minori ſalis alcalici cum terra martiali juncti portione præditos; ad quos pertinet Spadanus, Buchenſis qui Carolinis adjacet, Pyrmontanus, Carbenſis in Wetteravia & Tœnſteinenſis, aliis Antonianus dictus; alios vero ſale magis ſalſo amaricante, ut Egrani, Sedlicenſes; alios porro terra alcalina ſubtiliori cum pauco ſale ſalſo & alcalinn, ut Wildungenſes eſſe imbutos; quoſdam verum ſal commune admixtum poſſidere, uti conſtat de Wisbadenſibus, Tœnſteinenſibus & Egranis. Quos omnes mire antecellunt Carolinæ thermæ, quippe quas præter ſal medium amarum & terram calcariam magneſiæ admodum ſimilem, copioſum etiam alcalinæ & lixivioſæ indolis ſal in ſe recondere, adeoque in gravioribus chronicis morbis, præſertim qui ab acidis & viſcidis humoribus proveniunt, curandis, in aperiendis omnis generis excretoriis, maxime vero urina & alvo fortiter movendis, hæmorrhoidali quoque & menſium fluxu reſtituendo, omnes reliquas ſoterias aquas longiſſime antecellere pridem in peculiari diſſertatione *de thermis Carolinis* docui, & plurimis experimentis atque obſervationibus confirmavi, quod poſt me etiam celeberrimus Bergerus in diſſ. ejuſdem inſcriptionis præſtitit.

6. At, cujuſcunque demum generis ſint iſta, à quibus medicinalem ſuam vim ſalutares fontes mutuantur, ſalia, eadem tamen omnibus arte factis tam mediis ſupra recenſitis, quam alcalinis multis nominibus anteponenda eſſe, conſtans affirmare audeo. Quippe, ſubtiliori longe & naturæ magis amico tam acido, quam alcalino principio eo conſtare, vel exinde eluceſcit, quod ſalia ex fontibus prognata pleraque fere in æquali puriſſimæ pluvialis, præſertim caleſactæ aquæ portione penitus ſolvantur, cum arte facta plurima vel triplo, imo quadruplo majorem menſtrui requirant quantitatem, & longiori quoque ad ſui intimam ſolutionem tempore opus habeant; nec non quod calori ignis expoſita facillime fluant, quod ſecus contingit cum artificialibus. Unde nec dubium eſt, fore, ut corporis noſtri ſuccis facilius permiſceantur, atque per vaſa minima promtius tranſeant, quam illa, quæ ex graviori naturæ infenſo acido & alcalino ſale ab artificibus componuntur.

7. Quemadmodum vero non omnibus æqua facultas & occaſio eſt, ipſos fontium medicatorum natales viſitandi, & in loco eos uſurpandi, neque cuilibet ſumtus ad tranſportarionem aquarum neceſſarii ſuppetunt; ita Chymiatri plurimorum ægrotantium inopiæ con-

ſulturi, diu de ſalibus per legitimam coctionem & evaporationem ex ſontibus præparandis, quibus in ſufficienti & adæquato menſtruo ſolutis in ſui corporis commodum uti quoque poſſent exteri, ſolliciti fuerunt. Primus inter hos fuit celeberrimus Angliæ Medicus D. GREW, qui ex patrio Ebshamenſi fonte ejuſmodi amarum purgans ſal præparare, & magno cum fructu peculiari tractatu de meliori commendare cœpit. Enim vero, cum admodum exigua ſit ſalis, quod ex hoc ſonte elici poteſt, portio, tantum omnino abeſt, ut ejuſdem ſub nomine quod hodie circumſertur, & viliori certe pretio venditur, Anglicanum dictum ſal amarum, genuinum nativum ex ſonte eductum ſit, quale Doctoris GREW fuit, ut liquidiſſime potius inter omnes, qui accuratiori chymico examini illud ſubjecerunt, conſtet: id ex ſalis communis cum acido vitrioli, vel aluminis miſcela, ad exemplar Glauberiani præparari, uti id probe annotavit LENTILIUS in M. N. C. *Cent. III. IV. Obſ.* 173. & ego ipſe ulterius demonſtravi *in diſſert. de ſalium mediorum excellente virtute.*

8. Præter Ebshamenſe celebratiſſimum hactenus fuit ſal ſontium Sedlicenſium ſive Seidſchutzenſium, quorum uſum per aliquot ſecula oblivione obrutum, una cum ſale ex iis præparando medicinali, primus omnium detexi & in peculiari ſcripto commendavi. At vero, cum ipſi Sedlicenſes ſontes, ſale hoc mediæ ſolum naturæ & ab omni alcalini prædominio libero imbuti, virtutibus longe inſeriores ſint Carolinis; quippe quæ ob notabile lixivioſi ſalis cum medio commercium in graviſſimis chronicis afflictionibus debellandis omnibus aliis huc uſque palmam præripuerunt; ideo diu de eodem ſale ex fontibus Carolinis educendo ſum meditatus, majora ſcilicer inde ſuſpicatus commoda, quam ex ullo alio hactenus vel nativo vel artificiali fuerint præſtita. Quare, cum ſæpius ab illuſtribus perſonis in Carolinas vocatus crebriorem & elementa & præclaras hujus ſontis virtutes examinandi habuerim occaſionem, dudum quoque peritis in arte pharmaceutica ejus loci viris autor exſtiti ſuaſorque, ut naturale, quod recondunt thermæ, ſal ex iis juxta artis regulas elicere & publico uſui offerre ſacerent periculum.

9. Factum hinc quidem eſt, ut per plures jam annos ruditer ſalem coctum in minori copia ad privatos tam ægrotorum Carolinas uſurpantium, quam Medicorum expetentium uſum in pharmacopolio ſuerit ſervatum; attamen, diligentiore & ſrequentiore ejuſdem præparatione ut exterorum etiam & à ſonte remotiorum commodis conſuleretur, eo uſque ob peculiares forſitan privatam maxime incolarum utilitatem reſpicientes cauſas obtineri non potuit; donec abhinc luſtro, cum ab Auguſtiſſima Romani Imperatoris Majeſtate ad deliberandum de ejuſdem ſalute cum illuſtri Archiatro Dno PIO NICOLAO DE GARELLI in Carolinas vocaret, curioſus quidam pharmaceuticæ licet ſcientiæ ignarus, ſenatorii ordinis vir, Dn. GEORGIUS BERNHARDUS RICHTERUS, tinctoriæ arti deditus, elegans quoddam ſalis ex thermis Carolinenſibus educti, & ab omnibus terræ ſordibus liberati ſpecimen offerendo, à nobis examen & diſquiſitionem ejus peteret. Laudavimus ambo inſtitutum, & compendioſam ſimul optimum ex fontibus ſal eliciendi methodum ſuppeditavimus. Ex quo tempore etiam tanta virtutum præſtantiſſimarum multitudine ſe commendavit iſtud ſal, ut non modo à præſentibus ſub ipſo fontis uſu, ſed à remotioribus quoque optimo cum fructu uſurpetur, ac copioſe jam diſtrahatur. Sed, ut eximii hujus uſus ratio eo clarius eluceſcat, operæ pretium duxi, peculiarem Carolinenſium thermarum ſalis indolem, elementa ac virtutes, in ſpecie vero præ Sedlicenſi, quod hactenus palmam tenuit, prærogativam ſequentibus demonſtrare.

10. Primo quidem, ut, quæ de præparatione hujus ſalis ſcire convenit, paucis complectamur, monendum eſt, materiam huic ſali ſuppeditare fontem illum, qui ſurioſo impetu ſervidiſſimus ex terræ latebris proſilit, & à vulgo in Carolinis dicitur *der Prudel.* Hujus videlicet ferventiſſimæ aquæ pro una vice circiter mille libræ vulgares ex ſcaturigine hauſtæ in catina ferrea ſuper igne poſita uſque ad cuticulæ apparentiam inſpiſſantur; & prævia per filtrum colatione, aëri frigidiori exponuntur, ut in cryſtallos abeat inſpiſſamentum. Remanens autem à prima cryſtalliſatione liquor de novo inſpiſſatus ad cryſtalliſandum reponitur. Atque hoc tamdiu reiteratur, quamdiu in ſundo ſal coire cernitur. Emergunt inde cryſtalli prioribus ex aſſe ſimiles, niſi quod ultimæ à prioribus albedinis præſtantia ſuperentur. Maſſa producti hinc ſalis, æquat trium librarum medicarum pondus; unde calculi beneficio conſtat, quod ex una libra aquæ drachma circiter dimidia ſalis puri ſit elicienda. Reſiduum, quod in fundo poſt abſolutam cryſtalliſationem conſpicitur, eſt tinctura aurantii coloris, ſaturate lixivioſa, cum acido tamen minus eſſerveſcens, ſaponacea & oleoſa, quæ ſpiritui vini rectificato permixta ex parte ab eo ſolvitur, & alcalino cauſtico ſapore eum imbuit, ex parte vero in fundum inſtar magmatis ſpiſſi delabitur. Ad filtri vero parietes concreſcit terra martialis adſtringens lutea, & croco martis ſimilis.

11. Expoſita ſic quam fieri potuit breviſſime genuina, qua ex Carolinis ſontibus ſal elicitur, methodo, propius jam ad ipſius naturam penitius inquirendam, & differentiam a ſale maxime Sedlicenſi oſtendendam accedimus: primo quidem experimenta cum utroque inſtituta expoſituri, & ex his deinde præſtantiam prioris præ ultimo demonſtraturi: Phænomena autem circa utrumque obſervata huc redeunt;

I. Paratum è thermis Carolinis ſal ex cryſtallis conſtat oblongis, nivei coloris, pellucidis, & interſperſis hinc inde variis aquoſis. Sedlicenſe minores exhibet, quæ itidem oblongæ quidem ſunt, ſed albedine, & aquoſa pelluciditate prioribus cedunt.

II. Sal Carolinarum tam in aqua ſolutum, quam ſolida ſorma guſtu exploratum, ſaporem præbet ex parte lixivioſum, ex parte amaricantem, mitiorem tamen quam Sedlicenſe, quod intenſe amarum eſt & valde nauſeoſum.

III. Aquæ puriſſimæ communis caleſactæ uncia ſalis Carolinarum drachmas decem & ſcrupulos duos, Sedlicenſis vero unciam unam recipit; frigidæ vero eadem portio à Carolinenſi præter drachmas ſex cum uno ſcrupulo, & à Sedlicenſi præter drachmas quinque & duos ſcrupulos nihil ſolvit.

IV. Solutio ſalis Carolinarum ex adjecto violarum ſyrupo colorem adipiſcitur viridem; à quo Sedlicenſe nullam patitur mutationem.

V. Aqua Carolinarum ſale ſaturata ab oleo tartari per deliquium nullam ſentit turbam; Sedlicenſis vero ſolutio ab eodem in ſpiſſum lactei coloris convertitur coagulum.

VI. Productum ex Carolinis fontibus *ſal* cum omnibus tam mitioribus, quam fortibus acidis vehementer efferveſcit, hinc ab affuſo vitrioli ſpiritu vel alumine crudo, in aqua prius ſoluto, deſinente efferveſcentia in ſal tertium amarum tranſit: Quod minus contingit in Sedlicenſi.

VII. Spiritus vini rectificatiſſimus ſaturatæ ſalis Carolinarum ſolutioni affuſus, lacteum ei inducit colorem, & in fundum dejicit pulverem tenuiſſimum albicantem; qui ablato per accenſionem vini ſpiritu in aqua facillime ſolvitur. Idem vero ſi Sedlicenſi ſoluto miſceatur, præcedente coloris turbidi in lacteum mutatione, ſpiſſum niveæ maſſæ præcipitatur coagulum, in aqua tamen poſt combuſtum vini ſpiritum promte ſolubile.

VIII. Cum ſale ammoniaco per triturationem probe ſubactum ſal Carolinenſe, ſponte liqueſcit, & odo-

rem

rem ſpargit volatilem penetrantiſſimum; quod fruſtra expectatur à Sedlicenſis cum eodem miſcela.

IX. Eductum è Carolinis thermis ſal fornaci calidæ injectum cito fluit; frigidioris vero aëris acceſſui diutius expoſitum non liqueſcit quidem, ſed inſtar magneſiæ in tenuiſſimas moleculas diſſolvitur. Sedlicenſe nec à calenti nec frigido aëre mutatur.

X. Etiam igne difficilius fluit ultimum quam prius.

XI. Una ſalis Carolinarum pars cum dupla antimonii crudi portione permixta, & in crucibulo candenti fuſa præbuit regulum antimonii medicinalem, intenſe rubicundum & fragilem; qui ab eadem ſalis Sedlicenſis & antimonii miſcela ſine ſale tartari obtineri non potuit.

XII. Sal Carolinarum cum ſexta pulveris carbonum parte mixtum, in crucibulo ignito facillime fluit, & maſſam hepati ſulphuris æmulam largitur, quod in aqua ſolutum atramenti inſtar eſt ſympathetici, & literas ex ſolutione ſacchari ſaturni vel aceto lithargyrii chartæ impictas. antea plane non cognoſcendas, luteum iis induceodo colorem, manifeſtat. Sal Sedlicenſe idem nunquam præſtat, ſine additione ſalis tartari.

XIII. Ejuſdem hepatis ſulphuris in aqua facta ſolutio viridecit, ſed aëri libero diutius expoſita colorem adſciſcit limpidum, delabente interea in vitri fundum terra viridi, à qua ſi purior aquæ portio ſeparetur, & ſeparatæ ſpiritus vitrioli affundatur, penetrans admodum fœtidus emergit odor, & ſulphur ex albo cinericeum præcipitatur; quod ipſum cum oleo terebinthinæ vel amygdalarum intime ſubactum balſamum ſulphuris conſtituit: Sal Sedlicenſe eadem proportione cum pulvere carbonum mixtum, & eodem modo in crucibulo candente tractatum, prævio magno ebullitionis motu ſulphureum præbet odorem, neque fortiſſimo igne fluit, & calcinatum in fundo relinquit terram in aqua minus ſolubilem; quod ſi vero miſcelæ huic ſub initio ſal tartari addatur, eadem contingunt phænomena, quæ a Carolinarum ſale jam memorata.

XIV. Iidem quoque ſinguli effectus obſervantur, ſi loco pulveris carbonum, nigricans illa, quæ à liquoris mei anodyni mineralis deſtillatione remanet, ſubſtituatur terra, ac cum eadem Carolinarum ſali juſta proportione nupta ſimili ratione adornentur experimenta; luculento teſtimonio, quod iſta terra multum ſulphureæ & inflammabilis materiæ in ſe complectatur. Nihil horum ſuccedit cum Sedlicenſi ejuſdem deſtillationis capiti mortuo juncto; niſi conveniens ſalis tartari portio adjiciatur.

XV. Ultimo denique, per deſtillationem noſtrum ſal exploraturi, tres ejus uncias indidimus retortæ vitreæ, ex quibus fortiſſimi ignis beneficio præter omnem ſpem atque opinionem unam cum dimidia unciam & drachmas duas aquæ limpidæ dulcis & empyreumaticum odorem exhibentis, quæ nec cum acido nec alcali ebullit, obtinuimus. Reſiduum in retorta cinericei erat coloris, ſolvebatur in aqua, & ab affuſo oleo tartari per deliquium penitus non mutabatur, cum acido vero mixtum effervescebat. Cum ſale ammoniaco trituratum volatilem penetrantiſſimum ſpargebat odorem, abſque tamen colliquatione, quæ ab ipſo Carolinarum ſale ante deſtillationem obſervata fuit. Par ſalis Sedlicenſis quantitas retortæ indita, aquæ inſipidæ unciam unam & drachmas tres, phlegmatis aciduli autem drachmas duas dedit. Remanſit hinc terra ſpongioſa calcaria nivei coloris, cum aqua frigida inſtar calcis vivæ fortiter ebulliens & eam calefaciens; quæ cum ſale ammoniaco mixta omnis odoris expers manet, & in aqua ſoluta ab adjecto oleo tartari per deliquium in ſpiſſum vertitur coagulum.

12. Ex adductis his experimentis ſatis luculenter apparere arbitror, quæ utriuſque ſalis ſit indoles ac differentia. Quippe cum thermarum Carolinarum ſale ſuſcepta, ejus omnia ſunt tenoris, ut pleraque à quovis alcali, ſale tartari & cineribus clavellatis, nonnulla vero etiam ab omnibus mediæ naturæ ſalibus, nitro, arcano duplicato, tartaro vitriolato, aliiſque obſerventur. Quare nec dubitare quempiam ſpero, quod ſal ex Carolinis fontibus eductum duplex diverſi genii contineat principium, alterum alcalinum, alterum mediæ ſalinæ naturæ, cujus ultimi præſentia vel exinde ſatis manifeſte cognoſci poteſt, quod in cryſtallos abeat oblongas, ab aëre in liquamen fluidum non diſſolvatur, & præter lixivioſum etiam amaricante ſapore ſit præditum. Quæ omnia contrario modo in ſalibus mere alcalinis contingere, nemo hodie non novit. Et licet negari non poſſit, ſalis alcalici portionem ſal neutrum in Carolinenſi ſuperare, id tamen ex obſervatis vero admodum videtur ſimile, quod à dimidia parte ſalis medii quantitas parum recedat. Ad Sedlicenſe vero quod attinet ſal, eo colludunt omnia cum eo facta tentamina, ut idem ad ſalia perfecte neutra referendum ſit, quæ nec acido nec alcali eminenter abundant, ſed ex æquali utriuſque portione nupta ſunt compoſita: quemadmodum omnes & iidem effectus obſervantur, quando per artem præparata ſalia neutrius generis, ut arcanum duplicatum, tartarus vitriolatus & tartariſatus aliaque ejuſmodi chymico examini ſubjiciuntur. Deinde vero & illud ex adductis experimentis elucere arbitror, quod ſal è Carolinis elicitum longe ſubtilioris ſit indolis, quam Sedlicenſe; quod in aqua & difficilius ſolvitur, & majorem menſtrui copiam requirit. Curioſum denique & hoc obſervatu eſt, quod tanta in ſalibus deliteſcere poſſit aquæ portio; quam etiam fuiſſe cauſam exiſtimo, quod Carolinum ſal & ammoniacum ſicca invicem mixta liquefacta ſint: cum educto per deſtillationem humido, id non contigerit cum reſtitante ſale.

13. Partium atque elementorum, quæ ſal Carolinenſium thermarum conſtituunt, hactenus expoſita natura, & proportio ſtatim nos docere poterit, quiſnam in corpore humano uſus, & quæ vires in variis morborum generibus tam arcendis, quam tollendis ab eo ſint exſpectandæ. Quas vero omnes partim ab alcalino, partim à medio, quod continet ſale, partim ab utriuſque conjunctione deducendas eſſe, neminem puto, quin perſpiciat. Primo itaque ut ab alcalina ejus ſuperabundante parte initium faciamus, præſtans utique illius eſt virtus in abſorbendis, quæ in primis viis, partim ab alimentis acidis, quibus pleraque hominum pars delectatur, partim ab imminuta ciborum digeſtione, ſæpe reſtitant, aciditatibus, quæ incraſſando reliqua alimenta, præſertim ex lacteorum familia deſumta, item mucilaginoſa & ex fructibus horæia parata, non modo inſenſiſſimarum cruditatum genitrices ſunt, ſed & vaſa, quæ ventriculum percurrunt, ſanguinea & nervea, à quorum legitimo elatere omnis fere concoctionis vigor pendet, conſtringendo fluidi & ſanguinei & nervei ingreſſum arcent; adeoque ad ſpaſmos inteſtinorum, colicam, cardialgiam, ructus, flatus, & anxietates præcordiorum, capitis dolores, appetitum incoërcibilem, febres, alioſque graves morbos quam facillime diſponunt. Quibus omnibus, ſi à contento in primis viis acido, originem eos trahere indicium ſit, ipſo hoc ſale vix ſalubrior ac promtior opponi poteſt medicina. Unde nec mirum eſt, quod hypochondriacis & hyſterico malo laborantibus perſonis, quæ ob debilitatam ſtomachi & inteſtinorum vim periſtalticam, parum digerunt, & cruditatibus acidis tam fovendis quam generandis admodum aptæ ſunt, præ omnibus aliis ſtomachicis ac roborantibus inſignem præſtet utilitatem.

14. Deinde, cum omnibus alcalinis & hæc ſit propria facultas, ut ſi cum acidis congrediantur, eadem in ſal convertant tertium amaricans, purgante præditum virtute; ideo & hoc nomine peculiariter commendari meretur ſal alcalinum thermarum Carolinarum,

quod, ſi ſufficienti & acido in primis viis hoſpitanti proportionata ingeratur quantitate, illud hoſtile cum omnibus cruditatibus per alvum evacuet, & adeo omnibus, qui ex obſtructa alvo ſentiunt incommoda, opem afferat longe ſaluberrimam. Quo ipſo multum antecellit ſal Sedlicenſe, quippe quod, niſi alcalino quodam pulvere, ut lapidibus cancrorum & conchis præparatis acuatur, in corporibus, ubi acidum primas vias occupat, plures ſæpe moleſtias, quam levamina creare obſervatur.

15. Majora autem his ſunt, quæ ab utriuſque tam alcalini, quam medii ſalis combinatione in corpus noſtrum derivantur commoda. Eminet hinc maxime noſtri ſalis virtus in incideodis viſcidis ac lentis humoribus, qui in ventriculo atque inteſtinis ſæpius colliguntur, & tunicam nerveam inviſcando æque ac menſtrui ad digeſtionem neceſſarii effluxum intercipiendo, & ſenſum & motum ſtomachi imminuunt, hinc appetentiam proſternunt, nauſeam & vomitus cient, & plurimarum cruditatum geneſi velificantur. Unde non modo appetitui, ſed & digeſtioni ab hac cauſa læſis egregie opitulari noſtrum obſervatur ſal. Porro, cum iſta cruditatum in primis viis ſtabulantium ſit indoles, ut, non modo ventriculum aggravando & diſtendendo, reſpirationem reddant difficilem, pectoriſque anxietates inſerant, ſed & latera tam vaſorum percurrentium, quam adjacentium viſcerum, hepatis, lienis & renum comprimendo, & vaſa lactea ac glandulas ſecernendis & attenuaodis humoribus deſtinatas obſtruendo, ſanguinem efficiant ſpiſſum, ſalſum ac cacochymicum; hinc patet, quam ampla ſit Carolinarum ſalis utilitas in omnibus iis avertendis & averruncandis afflictionibus, quæ ab humorum ſpiſſitudine, viſcerum infarctu, & impedito ſecretionum ſucceſſu oriuntur.

16. Neque vero ſolum inter alterantes, ſed & præcipue inter evacuantes medicinas noſtrum ſal peculiari pollet prærogativa. Enim vero, commune hoc cum omnibus aliis tam alcalicis, quam mediis habet ſalibus, ut non modo humorum viſcidorum cohæſionem imminuere, ſed & ſolidas molliores, præſertim vero nervoſo-membranaceas partes ſtimulando, elaterem & vim contractibilem earum augere adeoque & reſolutas cruditates evacuare valeat. Quare peracta humorum, qui in primis viis obvii fuerunt, acidorum correctione & viſcidi glutinis à cruſta villoſa abſterſione, incipit primo in fibras inteſtinales agere, & proritato per leniorem vaſorum vellicationem majori liquidi nervoſi affluxu vim periſtalticam intendit, quæ adaucta, non modo vaſa, quæ inter membranas inteſtinales currunt, feroſa, ſanguinea & lymphatica conquaſſando, majorem fluidi in cava inteſtinorum transſtillationem provocat, ſed & attenuatis & dilutis hac ratione cruditatibus minus tunc reſiſtentibus per alvum copioſe eliminandis quam promtiſſime inſervit.

17. Hac ipſa vero alvum aperiente facultate quantum omnia alia leniora & fortiora etiam purgantia, cita, jucunda & tuta operatione noſtrum ſal antecellat, dici vix poteſt. Siquidem tenerioribus & exquiſitiori fibrarum ſenſu præditis, ſufficienti in copia, & ſub convenienti menſtruo oblati vix horæ dimidium expectat effectus. Jucunditate vero & ſaporis & lenioris operationis mire ſe omnibus commendat, qui delicatioris gulæ & ſenſus pleraque ideo averſantur evacuantia, quod partim amaricante & tædioſo ſale nerveas palati & œſophagi fibrillas irritent, hinc nauſeam, ſæpiuſque vomitum producant, partim quod in ventriculum delata moleſtas inteſtinorum tenſiones ac criſpaturas inferant, nec ſine acerba inteſtini recti roſione fæces ſubducant: quod plane alienum eſt à ſale Carolinarum.

18. Securius denique eſt omnibus aliis vehementius alvum moventibus medicinis: eo quod ſine motuum exacerbatione, ſine ventriculi, ejuſque toni & appetitus dejectione, ſine ſanguinis exæſtuatione, efficaciſſime ſubduxit noxios humores, nec alvum relinquit obſtructam; qui omnes peſſimi effectus aloeticis, reſinoſis & acrioribus purgantibus ſolennes ſunt. Quapropter omni ætati, ſexui & temperamento, ſummo cum fructu exhiberi poteſt. Imo vero multiplici compertum eſt experientia, quod plurimi, quibus à multis annis nunquam ſine pilularum aſſumtione, aut clyſterum injectione alvus ſoluta fuit, ex continuato præſertim noſtri ſalis uſu tam eximiam perſenſerint virtutem, ut poſtea ſine moleſtia & ſine medicamentis alvum habuerint apertam, liberam & ordinariam. Neque vero hoc tanto ſedum numero efficit, quam Sedlicenſe, cujus aſſumta unica uncia vel robuſtiſſimos octies & decies deſidere cogit, & in nonnullis etiam ob copioſum & frequentem acris ſeri ſeceſſum moleſtas inteſtini recti roſiones, imo ſæpe per aliquot dies alvum obſtipatam cum teneſmo relinquit. Non facile autem id obſervatum fuit à Carolinarum ſale, quod mitiſſime potius ſordes educit, & ſi robuſtis ac ſanis corporibus ad ſex vel octo drachmas porrigitur, vix ultra quatuor vel quinque ſedes ſine moleſtia ciet, & ſubſequentibus diebus alvum fluxilem cum appetitus incremento conſervat.

19. Cum itaque tam nobili & naturæ tam amico purgante effectu polleat ſal Carolinarum; idcirco tam in antevertendis, quam abigendis, quæ ab alvo diutius obſtructa originem trahunt, vel exacerbantur, afflictionibus conducit. Neque enim rara eorum ſunt exempla, qui, cum ſolenni alvi obſtipatione laborantes quotidianis fere cephalalgiis, pectoris anxietatibus, reſpirationi difficili, phlogoſi, hypochondriorum tenſionibus, aliiſque chronicis infimi ventris paſſionibus obnoxii fuerunt, à noſtro ſale, inſigne omnium malorum experti ſunt allevamentum. Præterea, plures proſtant obſervationes, quod ab alvo diutius conſtricta, ſpaſmos inteſtinorum inferente, ac ſanguinis per abdominis vaſa circuitum impediente, impetuoſæ ſæpius humorum ad ſuperiora & viſcera contigua fiant regurgitationes. Quæ ſi in capite contingant, dolores acerbiſſimos, vertigines, apoplexiam, melancholiam, gravia inſomnia, agrypniam cum terrore, ſenſuum ſtuporem, ophthalmiam, aurium tinnitum, æque ac auditus difficultatem cauſantur; in pectore vero anxietates, cordis palpitationes, hæmoptyſin, peripneumoniam, inflammationes producunt; in hepate inflammationes, veſiculæ ſelleæ ſpaſmos, hinc icterum; in liene, vaſorum brevium rupturam ac vomitum cruentum efficiunt, in renibus & veſica ad mictum cruentum & calculoſas concretiones anſam ſuppeditant. Quæ omnia graviſſima pathemata ſaluberrimi noſtri ſalis tempeſtivo uſu arceri poſſe, extra omnem dubitationis aleam eſt poſitum.

20. Proinde peculiaris quoque eſt illius virtus in promovendis ſanguineis, quæ per uterum ac vaſa hæmorrhoidalia ſolennes ſunt, excretionibus: eo quod ſpiſſum, qui vaſa comprimit, mucum incidendo & educendo, vaſorum liberiorem reddit & contractiooem & dilatationem, atque hinc expeditiorem humorum tranſitum & exitum conciliat. Præſertim vero hoc præſtat, ſi per aliquot dies cum pilulis balſamicis, ex depurata aloes parte, extractis amaris & gummatibus ad exemplar Becheri paratis, quæ ſanguinem ad loca dicta promtius compellunt, exhibeaotur, & infuſorum ex herbis ſic dictis uterinis, pulegio, meliſſa, milleſolio, matricaria, mercuriali, floribus cheiri, chamomillæ, croci &c. paratorum potu ſecundentur. Qua ratione & irregularem aut ſuppreſſum menſium & hæmorrhoidum fluxum ad ordinem reductum, & varicoſas venarum in utero ac ano diſtenſiones ac tumores cum emolumento ſæpius ſolutos fuiſſe, plurimis exemplis manifeſtum eſt. Neque vero in convulſivis ſpaſmodicis hyſtericarum paſſionibus hoc ſal effectu carere ut ex compluribus aliorum obſervationibus, ita noviſſimo exemplo mihi conſtat, de virgine nobili ſingulis menſibus per integrum

integram biennium epilepſia & ſuffocationibus hyſtericis afflicta, quæ ex ſæpius repetito ſalis Carolinarum cum pilulis balſamicis juncti uſu optime convaluit, & menſes ſine tentaminibus ſpaſmodicis, habet liberos ac ſufficientes.

21. Simili quoque ratione nititur peculiaria noſtri ſalis in aperiendis viis urinariis, & educenda, quæ in renibus à ſanguine ſegregatur, ſalſo-ſulphurea mucoſitate efficacia: qua pariter laudatiſſima alias diuretica mire antecellit. Hæc enim cum ſulphureæ volatilis, & cauſticæ ut plurimum ſint indolis, non modo ſtricturas vaſculorum in renibus, ureteribus & veſica exquiſite ſentientium adaugent, adeoque dolores vehementiores inferunt, ſed & ſanguinis vorticoſum motum accelerando, ſæpius vel omnem urinæ fluxum ſufflaminant, vel ſubtiliori ejus parti tranſitum tantum præbendo, pluribus gravioribus morbis januam aperiunt. Quorum nihil à noſtro ſale debet metui: quippe quod incidente ſua virtute tartareas concretiones ſolvit & tubulos renales, hiſque connexas ureterum ac veſicæ membranas leniter ſtimulando majorem urinæ ſequeſtrationem, & expeditiorem exitum procurat. Minor eſt bæc in Sedlicenſi ſale vis; quod copioſius per alvum, quam per urinam ſerum educere obſervatur.

22. Hinc eſt, quod in obſtructionibus renum, veſicæ & ductuum urinariorum præcavendis, & ſi adfuerint ſolvendis, noſtrum ſal, ſi mature & crebrius præſertim cum aliquot nitri granis uſurpetur, multis nominibus Sedlicenſe antecellat. Et cum ob abſorbentem ſuam facultatem, acidum, cujus cum terra connubium gignit calculum, cicurare & in medium ſal convertere valeat; hinc tam ad avertendam tartarei coaguli geneſin, quam exturbandum mitiorem calculum inſignis eſt efficaciæ. Quo nomine etiam iis commendari ſatis vix poteſt, qui vel ob nativam vel ab alio qualicunque errore diætetico contractam renum ac urinariæ veſicæ imbecillitatem ejuſmodi calculoſis concretionibus & generandis & ſovendis ſunt idonei. Quemadmodum pariter ſingularem ejus experiuntur efficaciam, qui vehementes à calculo in arctum & nervoſum ureterum cavum intruſo dolores ſentiunt; quibus præ omnibus aliis medicinis lithontripticis, tam reſolvendo, præſertim ſi recens fuerit, tartarei muci concrementum, quam exturbando illius copiam, ègregie & cito opitulatur ſal Carolinarum. Quos ſaluberrimos effectus fruſtra à Sale Sedlicenſi expectaveris.

23. Supereſt alia non inferioris dignitatis in Carolinarum ſale virtus diapnoica, quam accedente præſertim copioſo calidi infuſi potu iis maxime præſtat, qui vel ob ſicciorem vel cachecticum corporis habitum, aut impeditam à quacunque cauſa tranſpirationem multos viſcidos in ſubcutaneis tubulis firmiter impactos ſuccos continent. Quos & fluxiliores reddendo, & vaſorum excretoriorum contractionem à tergo promovendo, promte per corporis corticem expugnat. Et cum omni caleſaciente virtute careat, ideo quoque merito cunctis volatilibus, oleoſis, ſulphureis ac reſinoſis præfertur diaphoreticis; quippe quæ ſanguinem quidem ſatis commovent & exagitant, ſed quia ſpiſſum, qui ſeri per poros exitum præcludit, mucum non diſſolvunt, ſæpius plus noxæ, quam emolumenti afferunt.

24. Triplici itaque bac aperitiva tam alvum laxante, quam diuretica, & ſudorem moveote ſacultate omnibus iia ſal noſtrum ſe commendat morbis, quorum cura ad ſingulas harum excrerionum ſpecies ſimul reſpicere medentes jubet. Eo autem ſelicius hæc ſingula exſequitur, ſi cum aliis hiſce indicationibus adæquatis conjungatur medicamentis. Miram hinc in hydrope anaſarca, cum oedematoſo pedum tumore, virium proſtratione & urinæ ſuppreſſione juncta, cum pilulis balſamicis alternatim exhibiti virtutem eſſe, noviſſimo exemplo comprobatum eſt. Siquidem copioſum per alvum & urethram ſerum educendo & leniorem mane in lecto diaphoreſin movendo id effecit, ut detumeſcentibus intra paucas hebdomades ventre & pedibus, appetitus & priſtina ſanitas ægro redierint. Eadem ratione egregiam in ſebribus intermittentibus, quartana, & tertiana pertinacioribus ſiſtendis exſerit efficaciam, ſi vel ſolum, vel cum æquali corticis chinæ aut chacarillæ in pulverem redacti portione mixtum, diebus intercalaribus bis vel ter, imo aliquot ante paroxyſmum horis ad drachmam unam aſſumatur. Quem in finem & ſub connubio lapidum cancrorum præparatorum, nitri & cinnabaris, loco pulveris ſamigeratiſſimi antiſpaſmodici dicti, ad præparandos, ut eo commodius evacuentur, noxios humores, & imminuendam ſpaſmorum ſebrilium vehementiam, tam ante paroxyſmum, quam ſub eodem ad æſtum in ſanguine præternaturalem ſupprimendum, & capitis dolores ex ſtomachi vitio ortos leniendos, ſummo cum fructu poteſt exhiberi.

25. Porro, cum ſæpius contingat, ut ex ſebribus juſto citius ſuppreſſis, graviores viſcerum labes, vaſorum ſanguineorum, inprimis hepatis & lienis infarctus, ac glandularum meſenterii & pancreatis obſtructiones oriantur, hinc appetitus pereat, digeſtio vacillet, nauſea cum vomitibus familiaris fiat, corporis externus habitus fiat cachecticus, ictericus, cum virium languore, & capitis debilitate; ibi ad hoſtilem materiam, quæ à ſebre cohibita remanſit, è corpore expedite proſcribendam, hoc ſale cum amaricantibus & balſamicis extractis mixto, non neglectis ſpiſſam lympham incidentibus & diluentibus potibus mira effici pluribus obſervationibus nobis comprobatum eſt. Quo ſcopo & elixirium ex extractis amaricantibus cardui benedicti, abſinthii, centaurii minoris & ſale Carolinarum, ſingulis ad unam drachmam ſumtis, in aquæ menthæ cum vino paratæ unciis ſex ſolutis, magnæ in ejuſdem indolis morbis efficaciæ deprehendimus. Atque hac ratione in cachexia, chloroſi, ictero, atrophia, expeditius ſanandis, obſervato ſimul convenienti vitæ & victus regimine, feliciſſimos nos fuiſſe, ingenue teſtamur.

26. Neque vero prætereundum hoc loco eſt, quod vulgatis laxantibus additum noſtrum ſal, eorum virtutem mire exaltare valeat. Ita, ſi mannæ unciæ uni in aqua veronicæ, aut menthæ diſſolutæ, ſalis Carolinarum drachma una adjiciatur, mixtura hæc, interpoſito calidi infuſi Thée uſu, epota, plus præſtabit, quam ſi duæ vel ſolius mannæ unciæ aſſumtæ fuerint. Deinde, quum pilulæ, quæ à variis hodie ad normam Becherianarum paratæ nomine balſamicarum proſtant, ſæpius ægrotantium, præſertim robuſtiorum, & medentium exſpectationem in laxanda alvo ſallant; certe vix melior iiſdem addi poteſt ſtimulus, quam ſi aſſumto veſperi ſufficienti earum numero, inſequente mane duæ vel tres Carolinarum ſalis drachmæ ſubjungantur. Pari ratione cum anthelminticis maritatum, in ſubducenda verminoſa colluvie, & ſiſtendis, quæ ab infeſtis hiſce hoſpitibus humano corpori ſamiliares ſunt, atrocibus pathematibus egregie conducit; uti id recentiſſimo infantis exemplo comprobatum habemus; è quo beneficio ſupra deſcripti pulveris ex cortice chacarillæ & ſale noſtro concinnati, magnam aſcaridum farraginem evocatam vidimus.

27. At, quam præſtans ſalis Carolinarum in variis corporis afflictionibus virtus deprehenditur, tam impar eſt cauſis morborum & imminentium & præſentium ſuperandis, niſi convenienti & ſufficienti fluido ſolutum in corpus deferatur. Conveniens illud primo debet eſſe, & ſale recipiendo & cum humoribus noſtris permiſcendo; ſufficiens autem, ut corporis vaſcula ſubtiliſſima tranſire & cum humoribus omnis generis virtutem ſuam medicinalem communicare poſſit. At vero, cognoſcimus natura ipſa duce, aquam communem ſimplicem thermarum fluido ſimilem, puriſſimam, à calcariis ſordibus liberam, ex ſonte vel communi,

vel, ſi fieri poteſt ſoterio, recenter hauſtam ac ſpirituoſo æthereo elemento copioſius imbutam omnibus aliis liquoribus jure meritoque anteſerri. Hinc eſt, quod vel ipſas Carolinas vel Selteranas, Schwalbacenſes, Egranas aliaſque, quæ medicinali facultate ſe nobilitarunt, aquas, præſertim ſi in loco natali uſurpari poſſint, pro vehiculo hujus ſalis præ omnibus aliis multiplici uſu confirmati commendemus. Dici enim vix poteſt, quantum ipſorum ſontium adaugeatur virtus, ſi eorum potus crebriori noſtri ſalis uſu ſecundetur; quod præſertim ii cum fructu ſaciunt, quibus aquæ potatæ in primis viis reſtitantes viſcerum imbecillitatem atque atoniam minitantur. Neque vero minoris efficaciæ eſt noſtrum ſal, ſi aliis aquarum ſpeciebus, præcipue cum ſalutaribus, ſanguinem purificantibus herbis & radicibus, ut ſcorzoneræ, cichorei, veronicæ, decoctis, ipſo etiam ſero lactis ſolutum, vel calide vel frigide, prout optime ſert ventriculus, ſufficienti copia ſucceſſive hauriatur.

28. De proportione vero menſtrui ad ſalis efficacem, non tamen ingratum, uſum accommodanda hoc tenendum eſt, quod, quo largiori ſal excipiatur fluido, eo & citius, in primis viis repurgandis, ac reſerandis viſcerum obſtructionibus, eoque potentius operetur. Optima, qua ſenſibiliorum etiam guſtui conſulitur, hæc erit methodus, ut decem vel duodecim fluidi partibus una ſaltem ſalis portio addatur. Quare qui robuſtiori fibrarum ſyſtemaıe inſtructi & ægrius commovendi ſunt, ex libra una medica aquæ, unam ſalis unciam haurire potcıunt, ſenſibilioribus autem, ut ſœminis & viris mitioribus fibris præditis ſemuncia vel drachmæ ſex ex libra medica dimidia vel octo unciis fluidi aſſumtæ ſatisfacient. Pueris etiam pro diverſo virium ac corpoıis ſtatu, unam vel duas drachmas ex quatuor liquıdi unciis potandas commendamus. Hac ſucceſſive epota portione commodum erit, plura infuſi medicinalis theiformis ex herbis ıeſolventibus & roborantibus puati vaſcula calida tamdiu ſubjungere, dum aliquot ſedes provocatæ fuerint. Quum vero ad earundem liberum ac promtum ſucceſſum multum faciat, ſi ventriculus alimentis, quæ ſpicula ſalina involvendo eorum vim infringunt, non gravatus fuerit; hinc eſt, quod aſſumtionem noſtri ſalis potius matutino, quam pomeridiano aut veſpertino tempore ſuademus.

29. Varias hactenus, quas interne ſumtum Carolinarum ſal exſerit virtutes, commemoravimus. At monendum quoque eſt, illud & externe non omni fructu carere: Primo quidem clyſterum ingrediens eſſe poteſt, eo potiſſimum tempore, ubi à flatibus aut ſtercoribus induratis relaxatæ inteſtinorum craſſorum fibræ toni augmento egent, ut in ejiciendis ſordibus officio ſuo ſatisfaciant. Quo ſcopo vel ſolum ſal Carolinarum, aqua calida ſolutum, & ſatis dilutum injici, vel aliis oleoſis, mannatis & demulcentibus ſalis communis loco ad unciæ unius vel dimidiæ pondus commodiſſime adıniſceri poteſt. Deinde, cum ſalium mediorum in purificandis & conſolidandis externis ſœtidis ulceribus alias non inſfructuoſa ſit efficacia; ideo quin & hoc nomine ad externos uſus ſal noſtrum commendari poſſit, nulli dubitamus.

30. Expoſitis itaque variis ac præſtantiſſimis Carolinarum ſalis, in plurimis noſtri corporis gravioribus ac pertinacibus afflictionibus tam avertendis, quam expugnandis, utilitatibus, ſupereſt, ut de cauto ac circumſpecto illius, pro varia ſubjectorum æque ac morborum differentia, uſu pauca adhuc ſubjiciamus. Quare notandum eſt:

I. Quod cautius hoc uti debeant omnes, qui teneriori fibrarum & membranarum compage, quæ facilius per ſalina ſpicula ad ſpaſmos irritatur, inſtructi ſunt: unde nec infantibus, nec adultis, qui à nativa generis nervoſi debilitate ad varios ſpaſmodicos affectus inclinant, nec ſœminis ſenſibilioribus largiorem & frequentiorem ejus uſum commodum judicamus.

II. Quantum cachecticis, obeſis & ſero abundantibus perſonis confert ſal Carolinarum, tantopere copioſior & crebrior illius aſſumtio iis diſſuadenda eſt, qui vel à natura macilentioris ſunt corporis, vel à morbo graviori langueſcunt, vel denique per ætatis rationem vaſa exſucca & collapſa gerunt: eo quod humidum copioſe educendo fibras ventriculi rigidiores & ad motum ineptas reddit, hinc digeſtionis & nutritionis negotiū labeſactat.

III. Eadem eſt ratio, quare nec ſœminis poſt partum ad educenda lochia, ſaltem non ſine pilulis balſamicis uterum roborantibus atque expurgantibus, exhiberi debeat.

IV. Similiter iis non conducere videtur ſal è thermis productum Carolinis, qui ſpaſmodicis afflictionibus crebrius tentantur, & à leviori cauſa diarrhœa, torminibus ventris, cardialgia ac colica convulſiva infeſtantur; quapropter & abſtinere ab eo penitus debent, qui ab acri in ventriculo & duodeno hoſpitante bile, vehementes ilei roſiones, vomitus, ructus & diarrhœam patiuntur.

V. Homines, qui ſcorbuticis & ſalſis humoribus ſœti, catarrhoſis capitis ac pectoris defluxionibus, variis quoque in cute efflorеſcentiis, ut ſcabie, purpura, febre miliari ſæpius infeſtantur, ſal Carolinarum copioſius exhibitum, augendo humorum dyſcraſiam & arrodendo vaſa ventriculi magis lædit, quam juvat; Proinde nec in ulceribus internis, ad quæ vera phthiſis etiam pertinet, nec fluore albo, nec lue venerea, gonorrhœa inveterata, bonis cum ægrorum rebus uſurpatur.

31. Quamvis egregia ſit noſtri ſalis vis reſolvens atque per varia emunctoria evacuans; ubi tamen inveterata præſto fuerit glandularum obſtructio, aut viſcerum pertinacior infarctus, incaſſum adhibebitur. Nihil itaque in ſcirrhoſa glandularum meſenterii, omenti ac pancreatis induratione, à pulmonum tuberculis efficiet. Quemadmodum porro in omnibus tam internis, partium nobiliorum; ut ventriculi, diaphragmatis, pleura, quam externis inflammationibus conſultius eſt diaphoreticis, ac demulcentibus inſiſtere, quam fibras nerveas ſalinis multis irritare: In catarrho ſuffocativo vel apoplexia, ſive ſeroſa fuerit ſive ſanguinea, ſal noſtrum plane eſt inefficax.

32. Sed ſufficiat hiſce viam medentibus monſtraſſe, qua ratione ad varia afflictionum gen^ra præſtantiſſimi Carolinarum ſalis uſum ſecure & cum emolumento adaptare debeant. Attentos plura forſitan docebit uſus & meditatio. Nos ſi de ſingularibus quibuſdam ejus virtutibus amplius inſtruxerit experientia, eaſdem data occaſione cum publico fideliter communicare minus dubitabimus.

DE CONNUBIO AQUARUM MINERALIUM
CUM LACTE LONGE SALUBERRIMO.

I. INter omnia remediorum genera, quæ inſigni efficacia & virium excellentia cum ad avertendas, tum expugnandas graviſſimas ægritudines præſtant, & ob id maximopere iis, qui dextre medicinam facere volunt, commendari merentur, duo maxime eminent, eaque ſimplicia atque domeſtica: lac ſcilicet & fontes aquarum ſalubrium, hoc eſt, talium, quæ à Beni̇gniſſimo corporis humani Medico ingredientibus & facultatibus ad medendum nobiliſſimis inſtructæ ſunt. Ambo hæc ſpectatiſſima valetudinis præſidia, quum principem merito atque primarium inter reliqua obtineant locum, ut non facile, propter eximium & præſtantiſſi-

mum

mum, quo pollent uſum, quiſpiam iis carere poſſit: mirandum utique ex eadem à plurimis recentiorum, qui tantum remediis chymica arte elaboratis, aut ſpecificis medicamentis arcanis, ex auro, mercurio & antimonio paratis, morborum curationem tentant ac moliuntur, adhuc magno cum detrimento ægrotantium ignorari, vel ex perverſo, è doctrinis Præceptorum hauſto præjudicio, negligi penituſque contemni. Permotus hinc ego ſum, ut horum remediorum, ſimplicitate, facilitate & incomparabili virtute præſtantiſſimorum, dignitatem & gloriam reſtituerem ac poſtliminio quaſi revocarem, id quod multo labore compluribus ſcriptis perficere hactenus anniſus ſum. Teſtantur inprimis de hoc ſtudio plurimæ de ſoteriis fontibus ſeorſim editæ diſſertationes, jam in *opuſcul. phyſico-medic.* collectæ exhibitæ, nec non *de aſinini lactis & ſeri lactis virtute longe ſaluberrima* huic præmiſſæ, in quibus, ut credo, ſat dilucide oſtendi, in maximo honore ac pretio HIPPOCRATI, DIOSCORIDI, CELSO & his, qui eorum veſtigia legerunt, MESUE, AETIO, GALENO ac PLINIO lactis fuiſſe uſum. Quum vero curatius animo perpenderem, quod lac propter caſeoſam ſubſtantiam non omnibus æque conveniat, & quod aquæ minerales, tam acidulæ, quam thermæ, ſal alcali ceu prædominans elementum recipiant, & hujus ope præcipuas virtutes exſerant, lactis cum medicatis aquis mixturam utiliſſimam fore, à priori perſpexi, & ante viginti & quod excurrit annos, primum in Carolinis periculum faciens, ſuccedente ex voto uſu, poſtea pluribus & Medicis & ægrotantibus hoc remedii genus commendavi, eoque refractarios, quin deſperatos morbos, adſpirante DEO, feliciſſime profligavi. Utiliſſima itaque & maxime digna, hæc de ſaluberrima lactis cum mineralibus aquis connubio, nobis viſa fuit tractatio, quam in præſenti inſtitueremus, & ex experientia paulo fuſius explicatiuſque proſequeremur.

2. Quum de miſcela lactis & fontium mineralium, præſertim acidularum, hoc loco agere conſilium ceperimus; primo omnium oſtendendum nobis eſt, quare talis mixtio, non modo utilis, ſed & ſæpe neceſſaria ſit. Ut autem id eo luculentius demonſtremus, neceſſarium omnino erit, ingredientia tam lactis, quam etiam acidularum, primo loco exponere, eo quod à natura & indole elementorum, omnes medicinales remediorum vires derivari debent atque deduci. Quod itaque ad lac attinet, notiſſimum eſt, illud ipſum ex butyroſa pingui materia, quæ pauciſſima, ex caſeoſa, terreſtri ſolida, & denique aquea, tenui, ſubtili, quæ ſeri nomine venit & ſale quodam dulci blando abſtergente fœta eſt, conſtare. Ex quo quidem quiſque, niſi admodum rudis in rebus medicis ſit, facile perſpicier, illam lactis portionem, quæ ſeri nomen gerit, & aquoſam ac ſalinam dulcem ejus ſubſtantiam complectitur, præcipuam medicamentoſam virtutem præſtare, eo quod plurimi certe morborum, præſertim qui longo tempore corpus affligunt, ſanguinis & humorum ſpiſſitudine, viſcoſitate, tenacitate & ſtagnatione in vaſia, qua illa opplent, infarciunt, vel obtruunt, & denique ab excretionum, præſertim quæ fiunt per alvum & urinam, retentione & collecta inde ingenti impuritate humorum ſalino-acri ſulphurea, quæ vulgo ſcorbutica & Græcis cacochymia vocatur, oriuntur.

3. Et hæc etiam cauſa ſubeſt, quod lac aſininum, copioſum dulce ſerum vehens, & pauca caſeoſa, in coagulum vix abeunte materia refertum, nec non ſerum lactis, tam vaccini, quam caprilli, ex quo identidem dulce ſaccharum, licet non in tanta copia ut ex aſinino lacte, parari poteſt, modo ſit recenter ſecundum methodum noſtram præparatum, uſui lactis puri, longe multumque præferendum ſit, propter incomparabilem quam obtinet virtutem abſtergentem, diluentem, ſalium acrimoniam temperantem, obſtructiones aperientem & excretionum per alvum & urinam ſucceſſum facilitantem ac promoventem; prout pluribus à nobis in *diſſert. de ſaluberrima ſeri lactis virtute* expoſitum eſt. Quia autem lac aſininum, quod revera divinam opem miſere ægrotantibus promittit, ut loco arcani haberi debeat, difficilius obtineri poteſt, ſerum quoque ex lacte dulce, non acidum, operoſam tantiſper præparationem requirit; cogitandum omnino fuit, qua ratione lactis medicinalis, quæ maximam partem ſero debetur, virtus, augeri poſſit, ut aquoſa ejus pars præ caſeolà prævaleret. Et hoc nos commodiſſime perfici poſſe putamus, per admixtionem aquarum ſalubrium, acidularum nempe ſic dictarum, idque non tantum eam ob cauſam, ut aquoſæ ſubſtantiæ in lacte augeatur quantitas, ſed etiam, ut mediante mixtione acidularum, longe præſtabilior virtus & efficacia emergat, qua de re infra pluribus diſſeremus.

4. Eſt vero hæc methodus, lac per aquæ admixtionem corrigendi, non nova, ſed antiquiſſima, HIPPOCRATI jam uſitata, quam poſtea alii Medicorum ſequuti ſunt, ſicuti ex pluribus luculentis, quæ in ejus monumentis conſignata ſunt teſtimoniis, patet. Ita enim graviſſimus hic auctor in enarrstione hiſtorica *lib. VII. epid.* teſtatur: lac aquæ permixtum, Erotholai filio & Clonico Abderite feliciſſimo ſucceſſu datum fuiſſe. Deinde, *lib. VII. Epid.* lac bubulum cum aquæ ſexta parte permixtum ſe exhibuiſſe memorat. Et *Epid. lib. V. text. V.* recenſet hiſtoriam Pythoclis, qui lac multa aqua permixtum ægrotantibus propinarit. Porro, TRALLIANUS *lib. VIII. cap.* 7. vult: ut quarta pars aquæ lacti admiſceatur, poſtea ad dimidias coquatur. Sic enim minus in ventre, quod AETIUS monuerit, caſei naturam accipere. ARETÆUS quoque in tabe dorſali lac commendat, cujus duæ partes, cum una parte aquæ remixtæ ſunt. Et idem auctor *lib. II. cap.* 13. in elephantiaſi lac largius, ad alvum molliendam, cum quinta aquæ parte mixtum, quo melius deſcendat, potui dare ſuadet. Præterea, HOLLERIUS *de phthiſi & febre hectica* eandem in rem egregie ſcribit; *quod ſi ructus eſt nidoroſus, aqua incoqui debet cum lacte, quod conſilium,* ait PRIMEROSIUS de vulg. error. lib. III. cap. 21. *ſi plurimi ſequerentur, majus ex lactis uſu emolumentum perſentirent, quam ſolent.*

5. Neque aquam tantum affuderunt, ſed ipſe HIPPOCRATES, ut lactis facultatem augeret vel corrigeret, & abſterſivam intenderet, muriam addidiſſe legitur. GALENUS ſerum lactis cum ſale ad alvum purgandam exhibere jubet, ſal vero removere, ubi purgatio inceperit, ſed per intervalla alternatim repetere, donec ſatis materiæ purgatum ſit. *Copia*, præcipit, *pro virium ratione expendenda eſt, ac licet non multum peccaveris, ſi plus etiam exhibueris; certa tamen menſura ad heminas quinque accedat.* Et porro dicit: *Cares ſerum lactis cum aqua marina rurſus decoquunt & ſic propinant, quod quidem ſicuti efficacius, ita longe inſuavius eſt.* Ne dicamus de aliis priſcorum methodis, quibus lactis correctionem melle vel mulſo tentarunt, ut ex PLINII & GALENI monumentis eluceſcit. Varia itaque Veteres ad augendam facultatem medicinalem lacti admiſcuerunt, & quidem maxime aquam, ad diluendum viſcidos, tenaces humores & ad caſeoſum coagulum arcendum, ſal vero, ſeu muriam, ad excretiones, potiſſimum alvi promovendas, & mel denique, ad acidum, ventriculo inprimis inhæreſcens, ne lac denſaret, obtundendum. Verum, licet hæc tentamina correctoria non improbemus, præſertim cum ipſa experientia eadem haud infructuoſa eſſe docuerit; id tamen aſſerere non dubitamus, longe meliorem, tutiorem & ſalubriorem effectum in medendo exſpectari poſſe, ſi quando ipſum lac, vel aſininum, vel caprillum, aut bubulum, prout conditio morbi, corporis ægrotantis & reliquarum circumſtantiarum fert, cum mineralibus aquis tam calidis, quam frigidis, ſive acidulis, remiſceatur.

6. Quemadmodum autem ego ipſe, quod ſine oſtentationis nota dicere licebit, primus Medicorum fui, qui aſſerui atque clariſſime demonſtravi: omnibus Germaniæ & aliarum quoque regionum acidulis, præter alia ingredientia ſalina terrea & martiale elementum, ineſſe potiſſimum ſal fixum alcali eminens, adeoque minus recte acidulas, quum ne veſtigium quidem acidi manifeſti vel vitriolici ſalis contineant, vocari; ita etiam primus fui, qui ante viginti minimum annos edixi ac docui: minerales aquas optime & ſine ulla noxa cum lacte in pectoris affectibus, & ubi lac ſolum exhibendi quædam contraindicatio & difficultas incidit, potui poſſe præberi. Primum hoc perficiendi conſilium cepi & tentavi in Carolinis, ubi ante XXV. annos, viro honeſtiſſimo rei monetariæ in Hercyniæ fodinis profecto, qui ulcere pulmonum cum ſputo copioſo & purulento laborabat, thermalium aquarum cum lacte nuptarum potum exoptato cum eventu ſuaſi, ut poſtea agregia levatus, licet non penitus ab inſanabili morbo liber, vitam per quatuor adhuc luſtra extraheret. Succedente ſic ex voto negotio, cum Selteranis, quas omnium mitiſſimas & quam maxime alcalinas eſſe noveram, idem tentavi & Berolini olim degens, generoſiſſimo viro-juveni, Sereniſſimi principis ephoro, hæmoptyſi & diſpoſitione phthiſica affecto, Selteranas cum lacte bibendas commendavi, quarum ita inſtitutum uſum, hic pariter ſaluberrimum expertus pluribus ut probatiſſimum poſtea dilaudavi. Factum hinc eſt, ut aquæ Selteranæ, quas primus pariter, pro eo quo tum fungebar munere, Potentiſſimo auguſtæ memoriæ Regi demiſſiſſime ſuaſi, & loco Carolinarum commendavi, ab aliis quoque Medicis tot exemplis nobilitatæ in uſum vocentur. Haud parum itaque in me iniquus fuiſſe merito videtur auctor ſchediaſmatis, aliquot annis abhinc Berolini editi, in quo præter alia minus curate ſcripta, contra omnem penitus veritatem alii Medico & Archiatro, quod Selteranarum cum lacte uſum Berolini ad notitiam traduxerit, tribuitur. Neque etiam, quod falſo iterum dicitur, Potentiſſimus Rex, auguſtæ memoriæ, unquam thermalibus Carolinarum aquis Berolinum advectis, ſed, quotieſcunque in regia ſede minerales aquas potare placebat, Selteranis, ex meo potiſſimum conſilio uſus eſt. Sereniſſimo autem Principi Marchioni tertiana duplici laboranti, D. G. ut Berolini Carolinas allatas potaret, auctor ſuaſorque fui, neque hoc ſine effectu. Interim capto etiam cum ſucceſſu cum Selteranis tentamine, poſtea non modo has, ſed atiam Pyrmontanas, Egranas, Schwalbacenſes & Spadanas, pluribus cum lacte bibendas, præſertim in pathematibus arthriticis, ſcorbuticis, hypochondriacis aliiſque, opem à me efflagitantibus exhibui.

7. Merito quidem clariſſimi nominis Medicus Londinenſis & Regiæ Societatis membrum Dn. SLARE, in tractatu Anglico idiomate ſcripto & Germanice reddito *de aquis Pyrmontanis & martialibus pag. 67.* taxat errorem Germanorum, quod aquas minerales, quæ alcali eminens continent, dicant acidulas, & vel precario nomine inducti, ſub earum potu lactis & ciborum cum hoc præparatorum uſum, ſerio interdicant. Et paucis interjectis *pag.* 68. ita pergit: *Quum plurimi etiam inter nos hoc detineantur præjudicio, non poſſum, quin confirmatius aſſeram, quod ſæpius ob ſymptomata quædam accidentia, per totam martiatis aquis inſtitutam curationem, veſperi exoptato cum effectu lac bibendum ſuaſerim. Quin ſerius teſtor, plures martiatas aquas, non niſi admixta tertia lactis parte, ferre potuiſſe, cum lacte autem per plures hebdomades utiliſſime potaſſe. Solenne etiam eſt, ut ſub uſu Batheanarum, mane & veſperi aſininum lac bibant, neque ego ea propter unquam lac bubulum potantibus prohibui, ſi modo alias illud concoquere potuerint.* Minus autem ex vero ſunt, quæ addit, dum ſibi inventionem hujus medicationis tribuit, licet ad *Tranſact. Angl.* provocet, quibus jam *Anno 1713. vol. XXVIII.* hanc inſeri curaverit. Notavit id jam in notis ad hunc libellum D. D. SEIPPIUS, Conſiliarius & Medicus Pyrmontenſis celeberrimus, qui cordate & aperte profitetur: me eſſe auctorem hujus inventi, & allegat diſſertat. *de methodo examinandi aquas ſalutares* habitam Anno 1703. *de thermis Carolinis* editam 1705. nec non *de thermarum & acidularum ratione virtutum & ingredientium convenientia.* Anno 1712. publici juris factam, in quibus dilucide expoſitum & experimentis demonſtratum ſit: in thermis & acidulis eminere ſal fixum alcalinum, cui præcipuus effectus & operatio in perſanandis morbis, iiſque chronicis, adſcribenda ſit. Et hanc ſententiam, benevole ſcribit laudatus Dn. SEIPPIUS, poſtea clariſſimi Germaniæ Medici, ceu veram & experientiæ convenientem, amplexi ſunt. Neque ipſe Cl. Dn. SLARE ſe has diſputationes vidiſſe diffitetur, ſed potius verba unius adducit, ac teſtatur, ſe auctoritatem & teſtimonium meum ceu Chymici & Medici periti, abſit oſtentatio verbis, plurimum facere.

8. Inter alia plura vero experimenta, quæ alcalinam acidularum indolem luculenter evincunt, & ante triginta & quod excedit annos, cum pluribus Germaniæ acidulis, quas inter nominare poſſumus, Selteranas, Egranas, Pyrmontanas, Schwalbacenſes, Antonianas, Schlangenbadenſes, Buchenſes & Wildungenſes, à nobis inſtituta ſunt, inprimis hoc loco commemorabile eſt, quod cum omnibus acidis tam validioribus, ut ſpiritu vitrioli, nitri & ſalis, quam mitioribus, ut aceto, ſucco citri, vino Rhenano, ſoluto cremore tartari, confligant & efferveſcant, cum inſigni bullularum prodeuntium copia. Quid? quod notatu dignum, acida illa fortiſſima & ipſa aqua fortis, his penitus obtunduntur & dulceſcunt, ſique liquores acidi inſtillati fuerint, pro horum differentia, poſt evaporationem varii genii magma ſeu maſſa remanet, ita, ut ex miſcela ſpiritus vitrioli, tartarus vitriolatus, aquæ fortis, ſive ſpiritus nitri, nitrum inflammabile; ſolutionis cremoris tartari, ſal tartariforme ſolubile; concreſcant. Ex quo proinde rectiſſime colligitur, aquas quaſcunque minerales, licet quædam nonnunquam falſo pro acidulis venditentur, quæ non efferveſcunt cum acidis & in ſal neutrum migrant, acidularum nomen non mereri, eo quod alcali connubio non ſuſceperunt, ut adeo acidulæ vulgo ſic dictæ vocandæ eſſent alcalinæ, *alcaliſche ſpirituenſe Waſſer.* Et utut non negandum ſit, pluribus etiam ſal neutrum ineſſe, tamen ne veſtigium quidem acidi eminentis ullo modo in iis demonſtrabile eſt, quo etiam fit, ut lacti affuſæ, eidem neutiquam coagulum inducant, quod alias adjecto vel leniſſimo acido, promtiſſime atque celeriter contingit.

9. Ex hiſce jam dictis clariſſime apparere arbitramur, ad corrigendas, immo intendendas lactis vires, non melius & convenientius ad curationem morborum, in quibus lactis uſus indicatur & vulgo commendatur, dari medium, quam ejus mixtionem cum aquis medicatis, potiſſimum ita dictis acidulis, quas thermalibus, quæ pariter ſale ſcatent alcalino, in hoc medicationis genere præferimus, quia majori copia elementi ætherii ſpirituoſi, quod magnam efficaciam aquis inſinuat, perfuſæ ſunt, & quod ab illis propter calorem facile aufugit. Etenim, ſub hoc connubio, dum lac, liquor facile concreſcens, cum ſubtili & elemento alcalino fœta lympha permiſcetur, iſtud non tantum ab infeſto in ſtomacho coagulo defenditur, verum etiam eximie diluitur, ut longe expeditius per exiliſſimos canalium alveos trajici, colatoria promte ſubire iterumque per excretoria, urinæ maxime & alvi ſeceſſum, exire poſſit. Deinceps, ipſa hac mixtura, lac ob ſalium, tam alcalium, quam nonnunquam mediorum acceſſum, præſtabilem nanciſcitur facultatem, reſolventem, aperientem & abſtergentem.

10. Porro,

10. Porro, ubi lactis ſolius, ob metum coagulationis & obſtructionis, ut in pulmonum infarctu & hypochondriacorum morbis, uſus minus tutus eſt, nec non ubi ipſæ aquæ minerales, propter ſpirituoſam, elaſticam, & commoventem vim, item ſalinam acrimoniam, vel in nonnullis ob martiale coaſtringens principium, uti in omnibus ex pulmonum vitio oriundis morbis, articulorum & nervoſarum partium doloribus, roſionibus, irritationibus & exulcerationibus, minus tuto propinantur: ibi utique ambo amico connubio juncta in blandam, naturæ amicam, temperatiſſimam & ſecuriſſimam medicinam coëunt. Denique etiam, in morbis omnibus, quibus lac aſininum, vel ſerum lactis dulce accommodum eſt atque proficuum, hiſce deficientibus, commodiſſime neque minus ſalubri effectu, ſubſtitui poteſt bubulum lac, ſi modo cum ſufficienti ſoteriarum aquarum quantitate nuptum, uſurpetur.

11. Sed, paulo ſpecialius nunc expendendum, quibus maxime in morbis, quo tempore & quibus corporibus, aquarum mineralium cum lacte potus conveniat? & quinam etiam fontes, pro diverſitate circumſtantiarum, magis vel minus ad uſum ſeligendi, ſive commodiorem locum inveniant? Luſtrabimus primum pectoris & maxime pulmonum morbos. In his præſtantiſſimum eſſe lactis uſum, experientiæ calculo & antiquiſſimorum medicinæ parentum auctoritate uberius conſtat, quorum teſtimonia in *diſſert. de mirabili uſu lactis aſinini in medendo* adduxi ex HIPPOCRATE paſſim & maxime *lib. de intern. affect. cap.*4. ex GALENO *de meth. medend. lib. V. cap.* 12. ARETÆO *de morb. chronic. lib. VII.* CELSO *lib. III. cap.*22. TRALLIANO *lib. VII. p. m.*304. & 309. PROSP. ALPINO *de medic. method. lib. IIX. cap.*7. De acidulis vero non eadem medentum eſt ſententia, ſed plurimorum potius opinio fert: eaſdem in pulmonum affectibus, præſertim phthiſi & exulceratione, eſſe nocentiſſimas. Hinc etiam in commentariis medicis vix ac ne vix quidem relatum legimus, aquas minerales, ab ullo medentum in phthiſi eſſe exhibitas. Unum è majoribus, quantum quidem novimus, excipimus *Raymundum* JO. FORTIS, qui *Centur. II. conſ.* 20. 27. 28. 32. & maxime 34. acidularum uſum commendat, *adventante*, inquiens, *tempore, qua aquæ acidulæ in valle ſolis enaſcentes apportunæ ſunt, quæ pulmonum ulceribus ſaluberrimæ ac præſtantiſſimæ à nobis quandoque fuerunt experta, ad eaſdem tanquam ad unicam ſacram anchoram confugiendum conſulimus; cui remedio ſi malum non ceſſerit, minus decoctis, lacti aliiſque ejuſdem facultatis ceſſurum fore arbitramur.* Ex recentioribus MORTONUS medicatas aquas in pulmonum morbis ſalubres eſſe perhibet, *phthiſiolog. p. m.* 68. ſi pulmones tumoribus ſteatomatoſis, cum calore miti hectico, obſeſſi, *atque hoc pacto*, ſcribit, *plurimos phthiſicos, multos annos harum aquarum uſu, cum appetitus & virium reſtitutione, caloris hectici & tuſſis minoratione, atque majori reſpirationis libertate, reſtitutos & ſine ulla recidivatione ſanos redditos, vidi.*

12. Nos autem, licet in morbis, qui ex pulmonum vitio pendent, non facile minerales validioris indolis, ſtimulantes, purgantes, terreſtri ac martiali elemento eminenter imbutas, aut ſpirituoſas nimis aquas, ut ſunt Pyrmontanæ, Egranæ, Sedlicenſes, & ex thermis Carolinæ, fervidiſſimi nempe communis fontis, ſuaſerimus; frequenti tamen & multiplici experientia edocti, confirmatius teſtamur, eas, quæ mite obtinent ingenium ac temperatæ ſunt, qua laude conſpicuæ maxime Selteranæ, in tuſſi pectorali chronica, ſicca & humida, hæmoptyſi, dolore thoracis compreſſorio, tenſivo, cum perpetuo ad tuſſim ſtimulo, ſpirandi anguſtia, calore lento, pulſu frequenti & languido corporiſque contabeſcentia, quæ omnia phthiſeos haud dubia ſunt indicia, & inſignem labem pulmonum, quod nempe vomicis, vel duris tuberculis, ſæpe tandem in exulcerationem tranſeuntibus, obſeſſi, vel lento ſucco farti ſint, produnt, exoptatiſſimam & maxime præſtabilem opem ferre, eoque præſtabiliorem ac certiorem, ſi cum lacte caprillo, aut ſi hujus copia deeſt, vaccino, remiſceantur. His enim ita amico conſortio junctis, & prudenter ac ſub debita vitæ victuſque ratione uſurpatis, ad expediendum in pulmonum tubulis infarctum, ad obſtructiones reſerandas, tumores emolliendos, exulcerationes quoque abſtergendas & conſolidandas, & ad reſtituendum liberum ſanguinis per pulmonum compagem commeatum, auxilium ſuppetit nullum præſtantius, nullum præſentius. Multo magis vero lactis cum mineralibus aquis potus indicatur, quando hæc pulmonum vitia ab affectione hypochondriaca, vel dyſcraſia ſanguinis ſcorbutica foventur, eo quod in his hujus remedii tam excellens & omnibus indicationibus apprime ſatisfaciens uſus eſt, quam ullius mirifice dilaudati. Et certe in proclivi foret, plura de utroque in confirmationem luculenta adducere exempla, ſed ſupervacuum & nimis longum fore putamus, his nobis fidem præſtruere, & malumus, ut ipſi medentes ſalubertimo magis effectu, quam noſtra auctoritate convincantur, inprimis quum paſſim in ſcriptis meis ejuſmodi caſus expoſuerim, è quibus hoc loco allegaſſe ſufficiet deſcriptum in *medicina conſultat.* de affectu ſpaſmodico-hypochondriaco, hæmoptyſi, doloribus vagis aliiſque gravibus malis ſtipato.

13. Neceſſarium tamen eſt, ut ſub hoc modo inſtituta curatione, pro differenti circumſtantiarum ratione, alia accommoda medicamenta interponantur. Sic in hæmoptyſi uſurpandus pulvis temperans nitroſus, adhibenda pediluvia, & ſi corporis conditio fert, ſanguinis miſſio inſtituenda. In tuſſi ex uſu erit crocus, ſperma ceti, oleum amygdalarum dulcium & ſyrupus violarum, atque ex his parati linctus. Ad conſolidandus abſceſſus laudem meretur balſamum ſulphuris temperatum, nec-non balſamum pectorale Meibomianum. In vomicis & tuberculis egregium eſt decoctum ex ſcordio, ſymphyto majori, veronica, ſummitatibus milleſolii, floribus hyperici, bellidis & fœniculo. Et quæ plura adhuc ipſum medentis ſubminiſtrabit judicium. Porro, monendum eſt: nunquam nec lac, nec ſoterias aquas, utiles eſſe, ubi pulmonum jam evidens adeſt corruptio & ultimus febris hecticæ gradus, vel ubi jam ſudores colliquativi, diarrhœa vel tumores œdematoſi funeſti quid præſagiunt, ſed tunc potius abſtinendum eſt, ne præſtantiſſimum hoc remedium perverſo uſu infametur. Præterea, phthiſici & phthiſico-hypochondriaci, non unum tantum menſem, ſed aliquot potui inſumere debent, ſed eundem parcius & in minori quantitate repetere, recurrente præſertim tempore æſtivo.

14. In tabeſcentia corporis viriumque languore cum lento & conſumente calore, ſi non ex corruptione vel induratione viſceris nobilioris originem traxerint, ſed potius ex vitio primarum viarum & depravata digeſtione, alvi nimia ſiccitate, ventriculo flatibus & ſpaſmis referto, cura lactis, præſertim aſinini, cum Selterano fonte permixti, præſtantiſſimam fert opem. Confirmatum id habeo quam plurimis caſibus, quorum unum recenſui in *Medicina conſultatoria* de Sereniſſima perſona ab aliquot annis flatibus & alvi obſtipatione, cum languore & debilitate univerſi corporis, nauſea & anxietate præcordiorum, nec non calore volatico & corporis conſumtione gravius affecta, quæ Selteranarum cum aſinino lacte ad duos menſes, interpoſito ad alvum ſubducendam Sedlicenſis aquæ uſu, extracto potu, ab omnibus, quibus affligebatur paſſionibus prorſus liberata eſt, ut univerſa natura inde penitus mutata videretur. Et nuperius admodum virgini generoſæ quadragenaria jam majori, quæ aliquoties vehementi catarrhali febre, admiſſo incautius frigore, laborarat, nec amplius

plius cibum, nec potum propter ventriculi imbecillitatem ferre poterat, ac inter continuas fere anxietates lento contabeſcebat calore, lac aſininum Selterano fonti nuptum, per duos menſes uſurpandum ſuaſi, quo priſtinum virium robur, appetentiam naturalem, faciliorem digeſtionem, ſomnum reficientem & ſanum ac pleniorem corporia habitum recuperavit. Hæc enim nobiliſſima medicina non modo humorum bilioſorum acrimoniam, nec non ſulphurearum in ſanguine partium, quæ motu inteſtino calido agitantur impetum contemperat atque refrænat, ſed & partes ſolidas ipſaſque tunicas inteſtinales, à ſpaſmo nimis conſtrictas & rigidas, laxat, lubricat ac mulcet, æquabilem tonum iis reddit, ut tam alvus, quæ dura antea tenſa & ſtricta erat, fluidior ac mobilior fiat, quam etiam ciborum appetentia eorumque digeſtio, melior reddatur.

15. Porro, in inveterata affectione ſpaſmodica & hyſterica, complicata cum lenta ſebre, virium proſtratione, digeſtione viriata, ſaluberrimum quoque lactia mineralibus aquis ſociati uſum deprehendimus. Commemorari inprimis hoc loco meretur caſus, quem elapſo anno annotavimua in virgine Lipſienſi. Agebat hæc trigeſimum circiter annum, & jam per duos annos immanibus ſpaſmis, doloribus abdominis, tractionibus artuum, præſertim circa tempus menſium, qui parci, cum maxima anxietate & inquietudine, bis vel ter quotidie divexabatur, cum alvi obſtructione pertinaciſſima, adeo, ut non niſi intra quartum vel ſextum diem, nec ſine ſtimulo, ſecederet. Tentarat multa, ſed fruſtra, ac tandem pathematibus diutius ferendis impar, ad placanda illa à Medico ordinario ſumſit pulverem diaphoreticum abſorbentem, cum duobus granis laudani hyſterici remixtum, à quo conquieverunt quidem mox dolores, ut etiam ſomnum capere poſſet, repetebant tamen ſemper certis intervallia paroxyſmi, ut aliquories quotidie ſopientem hunc pulverem, per totius anni & diutius ſpatium ingerere cogeretur, poſt momentaneum levamen, novum ſemper inſultum pertimeſcens. Miſera demum meum enixe effiagitavit auxilium, quare eidem, quum purgaretur ægrius, primum Sedlicenſem aquam liberalius propinavi, à quo aliquoties dejecit, & poſtea Egranas cum lacte ſuperioris anni autumno per duos & quod excedit menſes bibendas ſuaſi, à quibus eximie levata & ab anxietate aliiſque tormeotis libera, ingruente vere ad Carolinas abiit, & uſurpatis ibi thermalibus tam interius, quam exterius aquis, plenius cum ſanitate in gratiam rediit. Eandem quoque in rem apprime notatu digna obſervatio inſerta *medicina conſultator.* de fœmina poſt febrem ſuppreſſam & puerperium dolore in dextro hypochondrio, flatibus, anxietatibus, menſium ſuppreſſione, ventriculi dolore, cum phlogoſi & tabe detenta, quæ uſurpatis cum lacte per aliquot ſeptimanas Selteranis, adhibito ſimul exterius balneo, omnino convaluit & vigori priſtino eſt reddita.

16. Scilicet, lactis aſinini vel alius cum medicatis amico ſale imbutis aquis remixti, ea præcipua laus ac virtus eſt, ut blanda ſua roſcida ac emolliente humiditate efficaciſſime mulceat ac ſoletur ſtrictas, duras & tenſas fibras & tunicas, è quibus potiſſimum canales, qui fluida corporis noſtri vehunt, coagmentati. His enim partibus præter naturam affectis, functiones univerſæ œconomiæ animalis vitium capiunt, ut anxietates, inquietudines, dolores, virium jactura, excretionum naturalium ſuppreſſiones & calor præternaturalis, cum pulſu mutato, inæquali & celeriori corporiſque tabeſcentia inde ſuam trahant originem. Quapropter, ad has paſſiones funditus abigendas, eo maxime Medici mentem & animum advertere in cura debent, ut in ejuſmodi inveteratis atque in habitum quaſi degenerantibus ſpaſmodicis affectionibus, quæ vulgo hypocbondriacæ, in fœminis hyſtericæ audiunt, & quæ potiſſimum à vitio & præternaturali ſtatu nervoſarum partium, quas inter maxime eminet ventriculus cum toto inteſtinorum volumioe, originem ſortiuntur, univerſum nervoſum genus vigori ſuo, ſuæ temperiei & motui æquabili reddant, ac nimiam ſtricturam vel atoniam congruis remediis amoveant. Huic autem ex voto obtinendo, ſi quid aliud, certe lac aquatum cum debito regimine & exacta victus ratione diuturno ſatis tempore uſurpatum, eximie inſervit.

17. Accedunt mentis alienationes atque errores, cum depravata fortiori phantaſia in melancholicis, & maniacis ſtipatæ. Hæ, quum proxime & principaliter membranarum cerebri, duræ præſertim matris, quæ ex fibris maxime, carneis & muſculoſis conſtructa, ac motu ſyſtaltico & diaſtaltico gaudet, quo circulum ſanguinis per totum cerebrum, atque ſecretionem lymphæ ſpirituoſæ ejuſque influxum in nervos ac totum corpus moderatur, præternaturali affectione, præſertim tenſione, rigiditate & aucta vi elaſtica, nitantur, ac contineantur, licet à vitio aliarum partium, præſertim affectione hypochondriaca, in abdomine ſæpius foveantur; certe in horum morborum cura eo reſpiciendum maxime eſt, ut prava ſcheſis & diſpoſitio membranarum ad inordinatos & anomalos motus, convenienribus remediis tollatur, ipſæque ad ſtatum oaturalem reducantur, cui ſcopo exſequendo, noo certius profecto ſuppetit auxilium, quam in lacte aſioino, aut ſi hujus copia non eſt, bubulo aut caprillo, cum mineralibus aquis remixto.

18. Quum etiam ſæpiſſime hæ inſaniæ ſuſcitentur à ſale ſubtiliori cauſtico, oervoſis partibus inſidente, quod purpuræ materiam conſtituit & intra corpua remanens, convulſivas motiones atque mentis turbas inducit; ad acrimoniam ſanguinis & humorum contemperandam ac diluendam, nil quoque convenientius eſt, hoc præſidio, quod utique, ſi à tali cauſa proficiſcuntur ejuſmodi convulſivi motus cum inſania juncti, omnibus aliis palmam præripiet, prout infra *pluribus* patebit. Edocti porro axperientia ſumus, à co*hibita iracundia* mentem fuiſſe emotam nervoſque præternaturaliter affectos, & propter excretiones per alvum & tranſpirationem ſuppreſſas, ſubtilem cauſticam acrimoniam, quæ nervoſas ſenſibiles partes infeſtat, humoribus inductam, horum ſymptomatum cauſam extitiſſe, quibus tollendis pariter oihil præſtantius deprehendimus, lacte cum medicatis aquis aliquamdiu uſurpato. Feliciter tamen etiam graves ejuſmodi mentis morbos, ſi nec aſininum lac, nec Selteranus ſons haberi poterat, divina gratia ſolo lacte vaccino pingui ejuſque cremore, decocto coffée vel infuſo theiformi confuſo, addito ſcrupulo nitri purificati, ad menſuram dimidiam quotidie, per duos menſes & loogius hauſto, abegimus ac percuravimus.

19. Præterea, quia epilepſia & motus convulſivi artuum aſpectu horribiles, fixam etiam ſuam ſedem atque domicilium in membranis cerebri & ſpinalis medullæ, quæ oonniſi ex cerebro continuatæ, obtinent, & ab earum motu ſyſtaltico & diaſtaltico plane depravato & inæquabili reddito ſubnaſcuntur: *in* proclivi eſt judicare, quod diris hiſce & graviſſimis afflictionibus levandis & ſubmovendis, non accommodatius nec efficacius inveniri poſſit præſidium, quam ooſtra hæc toties laudata medicina, infeſtam ſtricturam laxans, nervoſas membranas mulcens ac firmans & noxium recurrentium inſultuum fomitem ſenſim è corpore proſcribens. Confirmatur hæc ſaluberrima virtus exemplo quam maxime memorabili, quod retuli *in med. conſult.* pueri, qui affectu ſpaſmodico-convulſivo, gravibus & diris ſymptomatibus ſtipato, aliquandiu graviſſime afflictus, hoc demum remedio diutius adbibito, non oeglectis aliis congruis præſidiis, penitus ab eodem liberatus eſt, & jam ſanus ac incolumis degit.

20. In doloribus articulorum, ſive ſint in manibus,

ſive

ſive pedibus, genuum ligamentis, dentibus, aut vertebris dorſalibus, quando primæ viæ prius à colluvie vitioſorum acido-bilioſorum humorum purgatæ fuerunt, tam ipſo uſu, quam Veterum experientia ſummopere commendabile eſt lac aſininum, vel ſerum lactis, de quo in ſuperius allegatis diſſertationibus teſtes produxi HIPPOCRATEM, CELSUM, PLINIUM, DIOSCORIDEM alioſque, & ex recentioribus *Sachſium* à LEWENHEIMB in M. N. C. PECHLINUM, DOLÆUM & WALDSCHMIDIUM. Longe vero certius, tutius & præſtantius hoc remedium evadit, quando lacti admiſcetur mineralis aqua, pro diverſa circumſtantiarum morbi & individui ratione, vel mitior & lenior, ut Selterana, vel paulo validioris naturæ, ut Pyrmontenſis, Egrana, Schwalbacenſis, ita quidem,ut non tantum præſervationis cauſa, verno vel æſtivo tempore, ejuſmodi cura, ad duos minimum menſes continuari, ſed etiam ipſo in paroxyſmo ad aliquot menſuras quotidie utiliſſime inſtitui poſſit. Dici enim vix poteſt, quanta in paroxyſmis podagricorum, quibus plerumque febris lenta, quæ ſpeciem catarrhalis mentitur, jungitur, humorum ſit acrimonia, inteſtina ſanguinis & febrili humorum exæſtuatione, ex deſtructa eorum debita craſi evoluta, quæ in ſudoribus, ſedibus, urina & fœtidis ſub perſpiratione exhalantibus effluviis ipſiſque doloribus ac ſpaſmis, ſeſe abunde manifeſtat. Ad hanc itaque eluendam opus eſt copioſo diluente & temperante potu, neque huc uſque hunc in finem immerito commendata fuerunt decocta ex lignis & radicibus temperatioribus, china, ſarſaparilla, ſcorzonera, liquiritia, ligno ſaſſafras præparata, & largius quotidie, adjecta ſufficienti quantitate ſalis tartari aut nitri purificati, hauſta; modo omittantur ex hoc decocto, quæ deſcriptio habet, hermodactyli & lignum guajacum. Commodiſſime autem, quin cum melioribus ægrorum rebus huic ſubſtitui poteſt lac aſininum vel caprillum, eodem quo diximus modo aquatum & uſurpatum, id quod multoties ſaluberrimo cum effectu præſtiti. Inprimis nuperrime nobili cuidam Variſco, doloribus podagricis & iſchiadicis acrius afflicto, Egranum fontem cum lacte bubulo bibendum ſuaſi, qui eodem per menſes duos poto, ita ſe levatum ſenſit, ut novum alacris iniret conjugium. Et in Saxonia illuſtriſſima fœmina Comes, diu excruciata fuerat doloribus artuum vagis, cum macie univerſi corporis, ex dyſcraſia valde ſcorbutica, quam pariter lacte aſinino Selteranis nupto, alvo prius laxante mannato ſubducta, interpoſitis ſimul balneis ex aqua dulci & lacte paratis, elapſo vere ad ſanitatem reduxi, ut vires cum appetentia augerentur, ſomnus redderetur placidior, internus calor extingueretur, ipſaque caro renaſceretur & corpus fieret habitius.

21. Neque etiam hoc loco prætereundus eſt morbus ante quinquaginta annos fere incognitus, noſtro vero hoc tempore admodum familiaris & fere pandemius, qui purpuræ ſcorbuticæ nomine Medicis notus, varie homines miris ſymptomatibus excruciat, vires proſternendo, appetentiam & ſomnum auferendo, junctis interdum anxietatibus internis, cum extremorum frigore & inſomniis terrificis. Difficillime hic affectus penitus exſtirpatur, ſed facile recurrit, niſi ſeminium, ſeu fermentum, quod mire ſeſe multiplicando, ipſum chylum inficit & univerſam humorum maſſam ſimili labe imbuit, exterminetur. Præſtitimus id fortunante DEO huc uſque ſæpius feliciter, per lac, aut aſininum, aut bubulum, cum Selterano, vel Egrano fonte permixtum, dextre & cum debito regimine ad duos vel tres menſes uſurpatum, quo infeſtum hoc miaſma atque fermentum obtuſum, elotum, eodemque per urinæ & ſudoris colatoria maxime proſcripto, corpus à perniciali hoſte liberatum eſt. Obverſatur adhuc animo notabile exemplum fœminæ nobilis, in vicina quadam celebri urbe degentis, quæ per triennium chronica hac purpura, cum colica convulſiva & alvi obſtructione conflictata fuerat, ex uſu vero hujus noſtri remedii, uſurpato poſtea Lauchſtadienſi balneo, interpoſitis ſimul pulvere bezoardico, præcipitante & liquore anodyno minerali, repetita inſequentibus tribus annis hac cura, integram recuperavit valetudinem, & jam immunis à refractario morbo vivit.

22. Denique, de ſingulari & eximio uſu hujus à nobis commendati remedii, in inteſtinorum affectibus, diarrhœa & dyſenteria quædam dicenda reſtant. Quam graviter & moleſte, nec ſine periculo, præſertim ſi epidemica ſint, hæc mala homines affligant, & vires innumeris ſedibus exhauriant, proh dolor! præſens jam tempus, quo inteſtinalis hæc lues graſſatur, teſtatum facit. Pauca vero profecto reperiuntur auxilia, quibus tuto certam laudabilis effectus ſpem tribuere poſſimus. Si tamen ex numeroſis adverſus hunc morbum quæ dilaudantur remediis, ullum ſpei reſpondet, certe eſt lactis vaccini cum Selteranis tepidus potus, niſi maligna & venenata morbi qualitas ipſaque febris interdicat. Dum enim in his cum acerbis dolorum tormentis ſtipatis alvi fluxibus, ſucci bilioſi acerrimi inteſtina obſident, quin ſub iiſdem ex univerſo corpore quod ſalſum & acre ad hunc canalem confluit, & ſenſibiles membranas gravius afficiendo, alvum ad creberrimas dejectiones ſollicitat; laudatiſſima certe tam lactis, quam aquarum mineralium eſt virtus, dum illud acrimoniam involvit ac contemperat, inteſtina, deliniendo latera, ab arroſione munit & ſtricturas dolorificas mulcet, hæ autem copia humoris ſui acredinem intus contentam diluunt & dilutam ſine noxa ſimul evehunt.

23. Notarunt id jam Veteres noſtrique majores, ideoque lactis & medicatarum aquarum uſus in eorundem ſcriptis ad dyſenterias & diarrhœas paſſim celebratur. De lacte unus in confirmationem ſufficere poteſt HIPPOCRATIS locus, quo *lib. VII. Epidem.* teſtatur: ſe lac caprillum cum quinta aquæ parte remixtum utiliter potui in dyſenterico fluxu dediſſe. Et VALESIUS *comment. in lib. II. Epid. pag.* 193. *lactis*, inquit, *quatuor partes, cum aquæ duabus mixtæ, immiſſis lapillis ignitis, aut ignito ferro, uſque ad conſumtionem tertiæ partis, ſunt magni uſus in dyſenteria & omni fluxione, quam ſuccorum mordacitas peperit.* Serum quoque lactis BAGLIVUS & SYDENHAM mirifice commendarunt, quod etiam hodienum in Suevia communiſſimi & probatiſſimi ad dyſenterias ſanandas, tantum non inter omnes eſt uſus. Non minus de mineralibus aquis luculenta proſtant teſtimonia apud RIVERIUM *Cent. II. obſ.* 49. teſtatur, in dejectione alvi dolorifica ſubrubra, colorem hepatis referente & interdum purulenta, uſum aquarum thermalium ad triduum continuatum, fuiſſe ſaluberrimum. Et *obſ.* 64. in diarrhœa inveterata thermas Balerucanas utiliſſimas fuiſſe notabili docet exemplo. Idem de ſalutari thermalium aquarum in dyſenteria potu adſtruunt præter MEERMANNUM *conſult. XXV. lib. III.* M. N. C. Dec. II. A. X. *obſ.* 29. nec non FALLOPIUS *de therm. cap. XI.* Inprimis autem FABR. ab AQUAPENDENTE inter omnia medicamenta quæ ore aſſumuntur, aquas thermales frigidas, B. nempe Virginis Lucenſes, Calderianas, præſtantiſſimas eſſe perhibet, *medic. pract. lib. III. cap.* 51. ac fidem facit, ſe frequenter vidiſſe, multos juvenes, pueros ac ſenes dyſentericos, qui alia remedia fruſtra uſurparant, re propemodum conclamata, unico hoc auxilio, quod mirandum, fuiſſe ſanatos. Hinc etiam ratio patet, quare SPONIUS *in aphoriſm. n. v. pag.* 388. confidenter admodum perhibeat: in dyſenteria & diarrhœa aquam calcis vivæ, cum lacte aut ſero lactis potam, mira præſtare.

24. Nos itaque ex quo vergente hac æſtate dyſenterici aliique alvi fluxus hic & in vicinis urbibus ac vicis populariter graſſari cœperunt, ſummo, quotieſcunque occaſio tulit, cum fructu, ægris Selteranum fontem cum dimidia lactis parte remixtum calide liberalius

bibendum

bibendum injunximus, eoque id effecimus, ut dolores cum teneſmo remitterent, tormina placarentur tandemque imminutis dejectionibus, alvus ad naturalem ſeceſſum rediret. Si vero copia mineralis hujus aquæ defuit, non minori cum utilitate infuſum ſummitatum millefolii & florum chamomillæ cum ſemine carvi lacti admixtum, largius potui præbuimus; licet his non omnem penitus abſolverimus curam, ſed ſimul præter pulveres abſorbentes ac temperantes, ea dederimus, quæ affecta acrius inteſtina ſolantur, dolores tantiſper mitigant, acres ſubtiles ſordes leniter ad corporis corticem amandant tandemque proſtratum inteſtinorum robur fulciunt ac firmant, non omiſſis externis proficuis præſidiis, clyſteribus ac emollientibus maxime fotibus.

25. Brevibus ſic expoſitis omnibus morbis, quibus lactis cum acidulis potus accommodus eſt atque proficuus; ſupereſt, ut modum dextre præſtantiſſimo hoc valetudinis auxilio utendi tradamus, quem proinde monitis nonnullis complecti utile viſum eſt.

I. Commodiſſime itaque potatio inſtituitur per totum veris & æſtatis decurſum, nec non primum autumni menſem uſque ad octobrem; ſi res tamen & neceſſitas urgeat, etiam brumali tempore, in moderatiori tamen doſi & cum majori cautione, in hypocauſto calefacto bibere poterunt ægri.

II. Antequam vero inchoetur potus, ſi plethora urget, ut in omni medicatione facilitanda, ſic & in hac, ſanguis exundans, qui liberiori progreſſui & excretionum ſucceſſui obſiſtit, tempeſtiva miſſione imminuendus eſt; quod etiam cum bonis ægrorum rebus fieri poteſt, ſi materia purpuræ intus deliteſcit, cujus expulſio ob nimiam ſanguinis molem & turgeſcentiam ad corporis habitum impeditur. Quin immo, media quandoque in cura, ſumma cum euphoria venam incidi juſſi.

III. Pariter expedit primas vias à cruditatibus & colluvie vitioſorum humorum deplere, quod tamen laxante clementi peragendum, quum experientia edocti ſimus, nihil magis felici ſucceſſui curæ obeſſe, quam acriori purgante ſtatim in principio tonum ventriculi & inteſtinorum dejicere. Apprime autem huic intentioni ſatisfaciet infuſum mannatum, ſumendo uncias duas vel tres mannæ & ſalis abſterſivi drachmam unam; nec non paſſulæ minores, ad uncias quatuor cum rhabarbari drachma una & dimidia decoctæ, additis aliquot olei carminativi, vel de cedro, guttis, vel denique aqua Sedlicenſis purgans, ſufficienti doſi pota.

IV. Tempus potationi quam maxime quidem accommodum eſt matutinum, quo vacuo ſtomacho, ſine offenſa ſuccedit operatio: interim tamen pro circumſtantiarum ratione poteſt etiam veſpertinis horis potus repeti, parciori tamen doſi, & digeſtione peracta.

V. Ipſa potatio ita inſtituatur, ut vel lac calidum acidulis confundatur, vel mixtis lacti acidulis, ambo vaſi calida aqua repleto immittantur, quo tepeſiant, & ſic ſucceſſive, intra quartam aut dimidiam horæ partem, aſſumantur.

VI. Qua vero portione lac aquæ ſit adjiciendum exacte definire non licet, ſed medentis judicio merito relinquitur. Nonnunquam enim lacti tripla, nonnunquam dupla, nonnunquam etiam æqualis aquæ pars affundenda, prout nempe intentio vel diluens tantum & magis excretoria, vel nutriens ſimul & mulcens explenda.

VII. Doſis lactis ita aquati, una vice capienda, adultis ſint tres vel quatuor libræ, ætate minoribus, minor: ſi autem & mane & veſperi bibendum, matutinus potus libras duas aut tres, veſpertinus unam, aut unam cum dimidia attingat.

VIII. Quamdiu porro curæ inſiſtendum, ipſe ſucceſſus morbique decrementum monſtrabit; in genere tamen tenendum: diutius paulo hujus remedii uſum, & minimum ad duos menſes, eſſe extrahendum, eo quod blande & leniter operationem exſequitur & longos morbos longo uſu domat.

IX. Sub ipſa cura abſtinendum ab omni cereviſia, quæ raro in morbis utilis deprehenditur, ſed vel decoctum uſurpandum, vel ptiſana potui danda, cum pauxillo vini Burgundici, aut veteris Rhenani. Nos plerumque bibentibus ſuademus, ut Selteranas cum quarta parte vini Rhenani, vel Moſellani optimi, permixtas, ad potum uſurpent.

X. Ad roborandum ventriculum & cruditates præſcindendas, in prandio, vel poſt illud, elixir ſtomachicum, eſſentia corticum aurantiorum, aut elixir amarum balſamicum, cum lixivio paratum, ex vino & aqua convenienti in doſi exhiberi poterit.

XI. Si eminens adeſt ſuccorum impuritas & acrimonia, ut in ſcorbuticis, purpuratis aliiſque, ad hanc eo promtius ſubigendam & contemperandam, utile eſt, veſperi circa horam ſomni, pulverem præcipitantem nitroſum cum aqua analeptica offerre.

XII. Fugiendæ autem ſub potu omnes animi perturbationes, vitandi difficilioris ſolutionis cibi, acidi quoque & qui ex vegetabilibus non coctis apparantur. Corpus horis pomeridianis equitatione, vectura, ambulatione, digeſtione peracta, moderate exercendum, nunquam vero auræ veſpertinæ & frigidiori exponendum.

XIII. Quando octo, decem, aut quatuordecim dies potationi indulſimus, alvus, inprimis ſi officii tantiſper obliviſcatur, per ſuperius expoſita laxantia ſubducenda: & perducta penitus ad finem curatione, itidem inteſtina à reliquiis ſunt perpurganda, id quod commodiſſime pilulis polychreſtis noſtris balſamicis, veſperi & mane ſumtis, perficitur.

XIV. Quod ſi autem ventriculus lactis uſum *plane* ferre nequeat, & diu nimis potui vini vel cereviſiæ ſpirituoſæ aſſuetus ſit; præſtat abſtinere à lacte, & ſolam aquam mineralem bibere: notandum tamen, quod ii, qui à lactis uſu abhorrent, ſemper facilius concoquere poſſint aſininum, quam aliud.

XV. Conſultum quoque & utile deprehendimus in his, quorum ventriculus lactis potum ægre admittit, per unam vel alteram hebdomadem aquæ mineralis ſolius potum ſuadere, his vero exactis, demum lac admiſcere, hanc potiſſimum ob cauſam, quo aquæ miniſterio, acidi, qui lac facile cogunt, ſucci prima ex regione eluantur, & exilia lacteorum oſcula lento muco obſeſſa abſtergantur & aperiantur, ut ſic ad ſanguinis maſſam promtius pertingere poſſit lac medicatum.

XVI. Tenerioribus denique & delicatioribus in lecto ut biberent injunximus; id quod etiam aliis utiliter poterit concedi; quandoquidem calefacto æqualiter toto corpore, ingeſtus humor facilius per primas vias, ventriculum & inteſtina tranſit, excretio quoque per cutis ſpiracula & urinam expeditius ſuccedit.

26. Hæc itaque ſunt, quæ de connubio aquarum mineralium cum lacte longe ſaluberrimo afferre animus fuit. Et quum de ſingulis ad ſpecialem uſum referendis præceptiones tradere plane non ſit integrum, ipſum exquiſitum medentis judicium accedat neceſſe eſt, quo peculiaribus circumſtantiis dicta à nobis accommodentur. Deus autem inexhauſtus ſalutis fons, ut commendatum hoc à nobis ſanitatis præſidium quamplurimis in certam cedat ſalutem, largiatur quam clementiſſime.

DIS-

DISSERTATIO MEDICA

DE FONTIS SPADANI
ET SCHWALBACENSIS CONVENIENTIA.

Q. D. B. V.

§. I.

Acidularum, quæ paſſim in Germania noſtra ſcaturiunt, non eadem eſt natura, neque eadem ad morbos, tam avertendos, quam abigendos, efficacia, ſed magna diverſitas, & ratione elementorum æque ac virium diſcrepantia. Ut igitur de omnibus eo melius conſtaret ſigillatim, foret omnino operæ pretium, ſi quælibet ipſarum haberet, qui meritis laudibus in ægrotantium ſalutem præſtantiam medentibus commendarent, & nativas dotes cum memoratu dignis obſervationibus proſequerentur, atque plenius exponerent.

§. II. Veteres quidem, & adhuc ante triginta annos Medicorum cæteroquin doctorum plurimi, ſoteriorum, & calidorum, & frigidorum fontium, ſive thermarum & acidularum, vera & genuina principia ignorarunt. Plerique potius, qui de medicatis aquis in lucem ſcripta ediderunt, peregrina, aliena plane & naturæ humanæ prorſus infenſa, non amica, ex metallis pariter & mineralibus, ſaliumque bituminumque familia effinxerunt agendi elementa numero plurima, è quibus vix unum reperire, vel demonſtrare eſt integrum. Non tamen mirum, adeo hallucinatos eſſe priſcos, quia philoſophiæ chymicæ & experimentalis cognitio ipſos præteriit, cujus ſolius beneficio, ea quæ medico uſui ſerviunt, explorari, ipſorumque contenta erui poſſunt.

§. III. Inprimis hoc ex fonte repetendum, quod olim crediderunt, & adhuc plurimi recentioris ævi credunt, minerales medicatas aquas, acidum quoddam elementum ac ſpiritum cuſtodire, unde ipſis etiam acidularum nomen impoſitum. Sed primus utique inter omnes, jam ante aliquot luſtra multis & claris argumentis demonſtravi, ne minimum quidem acidi, ſive ſpirituoſi, ſive fixioris, ſed potius acido contrarium, alcalini nempe quippiam, in acidulis perperam ſic dictis reperiri, eo quod alcalinorum eſt proprium, ut cum acido quovis affuſo conflictum edant, ac lacti commixta illud non coagulent, id quod utrumque præſtant acidulæ. Dein facta ulteriori indagine, aliquot poſtea diſſertationibus, inſignem illam, quæ inter acidulas & thermas intercedit convenientiam, publice docui, & aſſerui: thermas nihil aliud eſſe quam acidulas, intra terræ penetralia calefactas, eaque propter cum bonis ægrotantium rebus acidulas frigidas, moderato igne tepefactas, loco thermarum, tam interne, quam externe poſſe uſurpari. Neque minus experimentis cum plurimis medicatis in Germania ſcaturientibus aquis inſtitutis perſpexi ac demonſtravi, præter ſalinum ac terreum craſſius elementum, ineſſe ſalubribus aquis ſpiritum quendam æthereum, volatilem, mineralem, ab eoque potiſſimam ipſarum virtutem eſſe arceſſendam, adeo, ut hoc diſſipato, vel in auras avolante, & ſapor, & vis medicinalis præcipua mox exſpiret.

§. IV. Quæ quamvis ita ſint, neutiquam tamen negandum, conſpicuam etiam eſſe inter minerales medicatas aquas differentiam, modo majorem, modo minorem. Aliæ quippe plus, aliæ minus ſpirituoſi puriſſimi & ætherei principii; aliæ vitriolici volatilis, martialis elementi aliquid, vel nihil recondunt; aliæ ſubtiliorem ac leviorem, aliæ rudiorem & graviorem, ob calcariam, vel ochream terram admixtam, vehunt aquam. Quæ ingredientium & mixturæ diverſitas, diverſas dein facit vires operationemque aliam atque aliam. Quare à circumſpectis & rebus ſuis ſatagentibus Medicis exacte merito pernoſcenda hæc differentia, quo in tam diſcrepante corporum, naturarum & morborum quoque indole, cum certa ratione dare queant conſilium, quænam ex ſoteriis aquis, magis, vel minus, ſingulis conveniant.

§. V. Dedi quidem & inculcavi utiliſſima hanc in rem monita paſſim in ſcriptis noſtris, quæ qui rite obſervat, ejus conſilia certe non cadent in irritum. Ut tamen ſpecialius paulo conſtaret, qua ratione comparatio inſtituenda & differentia æque, ac convenientia inter minerales aquas eruenda; placuit jam ſiſtere celebratiſſimas binas acidulas, Spadanas ſcilicet & Schwalbacenſes. Utriuſque enim hujus ſoteriæ aquæ genuinæ ac optime conſervatæ copiam fecit haud ita pridem Dn. Hocheimer, mercator Lipſienſis integerrimus, & nos utramque examini curate ſubjecimus. In quo quid obſervavimus, quid de viribus & uſu cenſendum, exponemus candide, quo medentes eo certiores reddantur, quibus ægrotis, quibus in morbis, & qua methodo uſui ſint acidulæ hæ nobiliſſimæ.

§. VI. Prius vero, quam noſtra in examine Spadanarum & Schwalbacenſium inſtituta experimenta promamus, haud abs re erit diſpicere, quæ ipſis alii adſcripſerunt elementa. De Spadanis quidem edidit anno MDCCXIX. gallico idiomate tractatum Neſselius, Medicinæ Doctor & Senator Leodienſis, in quo & multa & varia ipſis ineſſe putat principia. Autumat enim eaſdem cuſtodire quippiam martialis, eo quod canalium per quos decurrunt, & vaſorum in quibus aliquamdiu ſtant, fundo atque lateribus, flavum ſedimentum, quod vulgo ochram vocant, apponant. Id vero non quidem negandum, ſed commune eſt omnibus ferme thermis & acidulis, ut in locis, ubi ſcaturiunt, atque etiam in canalibus quos perluunt, terreſtrem flavi coloris materiam deponant; ita tamen ut ab aliis id majori, ab aliis minori copia fiat.

§. VII. Idem porro auctor vult Spadanis ineſſe martiale vitriolum, ejuſque in confirmationem provocat ad ſaporem. Verum, nos nunquam, neque ex acidulis, neque ex thermis, verum martis vitriolum educere, neque illud per evaporationem, neque per atramentoſum adjectis gallis, colorem, deprehendere potuimus. Atque etiam in Spadanarum examine idem nobis accidit, quippe quæ inſperſo gallarum pulvere, non nigrum, ſed tantum colorem ex bruno ruſeſcentem exhibuerunt. Neque tamen color hic, ut in aliis quoque acidulis accidere ſolet, perpetuus eſt, ſed ſi aqua in liberiore aëre ſteterit aliquamdiu, non amplius comparet. Quod haud fallaci eſt indicio, genuinum vitriolum, quale eſt nativum, vel artificiale, ex vitrioli ſpiritu ac limatura martis paratum, minime in hiſce aquis recondi. Quod autem ſapor acutus, vitriolici quippiam mentiatur, id dubio procul principii ſubtilioris terreo-martialis & ſpiritus mineralis ætherei connubio tribuendum.

§. VIII. Porro nitrum vehere Spadanas aquas tradit

tradit Nesselius. At nitrum, cujus character inflammabilitas, ut ita loquamur, & fulminatio, neutiquam eſt nativum, neque in ſubterraneis locis, ut ab aquis ſorberi poſſet, reperitur, ſed ſal potius eſt aëreum, ex acido catholico, in aëre circumvecto, intime cum terra ſubtilinri alcalino-ſulphureo maritato genitum, nec ullas unquam ſontanas aquas, ut communis fert opinio, ingreditur. Ut mittamus ejuſdem commatis aſſerta, quo aluminis, ſulphuris & ceruſſæ contagio infectas eſſe noſtras comminiſcitur.

§. IX. Sic quidem ſatis multus eſt auctor hic in elementis Spadanarum nominandis, ſed ſterilis plane in iiſdem per chymico-mechanica experimenta demonſtrandis. Argumenta potius, quibus ſententiam ſuam probare nititur, redeunt ad conjecturam, & ex operationibus ac diverſis effectibus ſunt deſumta, quibus etiam ante ipſum egregii alii viri, quos advocat teſtes, uſi fuerunt. Scilicet obſervatum fuerat, acidulas noſtras adſtrictivam & roborantem, nec non excretiones ſiſtentem facultatem poſſidere. Hinc alumen ipſis ineſſe crediderunt, quod virtute pollet eadem. Obſervarant, hanc aquam vim habere calefaciendi & cum fructu in morbis frigidis, & perſonis natura phlegmaticis uſurpari, quare ſulphur ipſi ineſſe conjecerunt. Noverant per experientiam, Spadanas in morbis à bile ortis nimium æſtum reſtinguere; eundem vero etiam effectum nitrum præſtare: unde hoc illis ineſſe bona fide crediderunt. Vitriolum vero & ferrum omnibus fere ſoteriis fontibus ineſſe voluerunt Majores, inducti virtute eorundem roborante & aperiente, qua excretiones per alvum, urinam & ſudorem promovendo & obſtructa expediendo, in gravibus chronicis morbis opem ferunt incomparabilem.

§. X. Non melior fuit Schwalbacenſium ſors. Harum enim utilitas ſpectatiſſima jam pridem quidem inclaruit, & longius quam ante centum annos in medicum tractæ ſunt uſum. Nec deſuerunt, qui de iis ſcripto aliquid conſignarunt, inter quos primas fert Jo. Daniel Horstius. Sed quicquid de ſalutari hoc latice diſſerunt, eodem infirmo conjecturæ & ab effectu tantum deſumto fundamento nititur. Nimirum quia hæc aqua pro diverſitate corporum ac morborum refrigerat, exſiccat, adſtringit & calefacit, ferrum, vitriolum, ochram, ſulphur, alumen, ſal foſſile, nitrum, in ipſius ſinu hoſpitari, ſine ullo experimento, & inde ducta demonſtratione, perhibent ac ſalutaris effectus cauſam ab imaginariis hiſce elementis repetunt.

§. XI. Nos igitur, relictis ducibus hiſce, viam ingreſſi ſumus aliam, & per inſtituta tentamina varia, chymica & mechanica, in genuina horum fontium agendi principia cum cura inquiſivimus. Quo perſpectum habuimus, ne ullum quidem ex allegatis ingredientibus, iiſdem ineſſe revera, ſed longe aliis præſtabilem ipſarum virtutem in acceptis eſſe ferendam. Simul etiam innotuit, magnam Spadanis cum Schwalbacenſibus eſſe convenientiam, qualem ſovent aliæ nullæ, & ob id eo magis notandam.

§. XII. Primum, quod adornavimus tentamen, fuit ponderatio. Levitatem enim & ſubtilitatem aquæ noſſe, eſt in examine palmarium, magnumque ad dignoſcendam ſalubritatem fert momentum. Replevimus hunc in finem vitrum ſatis capax aqua pluviali, id lanci exquiſitæ impoſuimus, & vidimus, vitrum cum aqua gravitatem habere novem unciarum, drachmarum ſex & granorum ſedecim. Eidem dein vitro, ad eandem altitudinem, infudimus fontanam aquam, in area ædium noſtrarum ſcaturientem, eadem lance libravimus & notavimus pondus novem unciarum, ſex drachmarum & triginta ſex granorum. Tum eodem modo expendimus in bilance Schwalbacenſem mineralem aquam, ac obſervavimus, eandem idem pondus drachmarum & unciarum, ſed grano minus æquare, quam cœleſtem. Et in Spadanæ demum ponderatione, eadem prorſus, quam quæ in Schwalbacenſis, fuerunt notata. Ut adeo pateat, utramque aquam bonitatis indicem egregium ferre levitatem tantam, quæ uno grano ſuperat ipſam pluvialem, fontanam communem vero viginti uno granis.

§. XIII. Aliud dein adhibuimus ad examen gravitatis inſtrumentum, à nobis inventum, ad explorandum ſalis, vel ſacchari in aqua communi contenti pondus. Hoc ita fabrefactum, ut in aqua pluviali puriſſima penitus ferme ſubmergatur, in aliis vero differentiam monſtret inſculptæ drachmæ ac lineæ. Nimirum, ſi aquæ puræ libræ inditur ſacchari aut ſalis drachma, immiſſus in eam hydrometer eminet, ut conſpectui offerat punctum drachmæ, ſi plus, aſcendit altius, ſin minus, mergitur. Hanc ſtateram etiam immiſimus Schwalbacenſi, ex lagena exacte obturata, nihilque vacui habente, deſumtæ & in conſpectum venerunt drachmæ duæ. Sumſimus etiam ex lagena, quæ ante hebdomadem aperta ſic non prorſus plena ſepoſita fuerat, eandem hanc mineralem aquam, ſaporis non amplius adeo acuti, in qua ſtaticum inſtrumentum ad drachmam unam & aliquot lineas ſubmerſum. In Spadana recenter ex plena lagena effuſa, ſtatera erecta eſt ad drachmam; in ea quæ aliquot dies ſteterat in aere libero, tantum ad duas tertias drachmæ. Aqua vero fontana eodem inſtrumento explorata drachmæ unius gravitatem in libra exhibuit.

§. XIV. Hæc duplici modo inſtituta experimenta ſtatica, ſibi invicem videntur eſſe contraria. Priori enim ratione noſtræ minerales aquæ leviores fuerunt fontana, poſteriori graviores. Verum jam pridem id notavi, atque etiam hujus differentiæ ſubinde memini. Nec cauſa ſingularis hujus phænomeni adeo occulta. Videlicet ſubtile illud ſpirituoſum elementum, quod minerales aquas incolit, elaſticæ eſt & expanſivæ indolis. Elater autem, ſeu elaſtica vis, uti quamplurimis phyſicis, pneumaticis & aërometricis experimentis conſtat, æqualis eſt motui gravitatis, ſeu ponderi. Atque adeo elaſtica & expanſiva virtus ætherei in aqua principii, eodem modo hydrometricam lancem ſurſum urget, ac materia ſalina vel terrea gravitatem concilians, ejuſdem deſcenſum impedit. Unde quo magis minerales ejuſmodi & ſpirituoſæ aquæ ſtateram elevant, eo ſubtiliores ſunt eoque meliores, licet gravitatem mentiantur. Viciſſim, quo minus ſpirituoſo hoc elemento imbutæ deſcenſum impediunt, eo rudiores minuſque ſalubres cenſendæ, quamvis videantur eſſe leviores.

§. XV. Sed pergendum in examine. Si ſapore explorantur, & Spadanæ, & Schwalbacenſes exhibent acutum; ſed illæ magis ad vitriolicam quandam conſtrictionem accedunt; hæ autem penetrantiores, quia plus ſpirituoſi elementi cuſtodiunt, quo etiam fit, ut non ſecus ac vinum odore nares ferire ſoleant, & ob id vernacula audiant *der Wein-Brunnen*. Color utriuſque aquæ pellucidus eſt atque perſpicuus. Quam vero mutationem inſperſis gallis ſubeat, dictum ſupra §. VII.

§. XVI. Per mixturam reagentium obſervavimus hæc. Neque ſalis tartari ſolutio, neque ſpiritus ſalis ammoniaci urinoſus, Spadanis æque ac Schwalbacenſibus inſtillata, ullam, tam in colore, quam conſiſtentia, ipſis inducunt mutationem. Idem accidit commixta ſublimati-mercurii, lunæ & ſaturni ſacchari ſolutione. Quod indicio eſt, nihil calcarii aut ſalis communis ipſis ineſſe; quandoquidem ſi quippiam ineſt, ad horum reagentium mixturam, aqua illico turbatur, lacteſcit & nonnihil ſedimenti ad fundum

dimittit

dimittit, uti quidem facto cum aqua fontana communi tentamine, accidit. Quod ſi autem hæ aquæ aliquamdiu ſteterunt in aëre apertæ & ſpirituoſum ſubtile elementum aufugit, confuſo tartari per deliquium parato oleo, nec non lunæ liquamine, pellucidam faciem deponunt & lacteſcentem colorem exhibent.

§. XVII. Violarum ſyrupus, qui certiſſimus ſalis tam acidi, quam alcalini, in aquis proditor, ſi Schwalbacenſi commiſcetur, nitidam virideſcentem exhibet tincturam, luculento teſtimonio, hoſpitari in ipſis alcali. Sed Spadanæ colorem ſyrupi non mutant. Neque etiam ſi Schwalbacenſibus aëri expoſitis aliquamdiu & ſpiritu orbis immittitur, viridis amplius emergit color, ſed nativus violaceus manet. Ex quo merito concludendum, alcalioum principium una cum ſpirituoſo in aëre deſtrui.

§. XVIII. Admixtis aquis hiſce acidis liquoribus, oboritur pugna. Schwalbacenſes quidem cum vini aceto forti valide efferveſcunt & bullulas rejiciunt copioſiſſimas. Infuſo Rhenano vino, nec non Moſellano, conflictus idem fere eſt, noo ita à vitrioli ſpiritu. Spadanæ hiſce commixtæ, etiam quidem efferveſcunt, non tamen tam valide, neque tam copioſe bullulas emittunt. Ubi vero diſſipato minerali ſpiritu inſtituitur experimentum, vix ac ne vix quidem pugna obſervatur ac efferveſcentia.

§. XIX. Cum lacte promte ineunt connubium aquæ noſtræ. Neque etiam lac hac mixtura denſatur in coagulum, ſed potius tenuius longe redditur ac fluidius. Quo apertiſſime erroris arguitur illorum opinio, qui acidum mineralibus hiſce aquis ineſſe putant principium, ac ob id ſub earum potu, ut lacticinia in victu vitentur, ſerio præcipiunt.

§. XX. Atque ſic ſe geſſerunt ſoteriæ noſtræ aquæ in examine per reagentia. Quo abſoluto, perreximus ad eruenda ea, quæ ignis miniſterio educuntur. Sumſimus hunc in finem ſedecim uncias, ſive libram civilis ponderis aquæ Spadanæ, eandemque indidimus patinæ ſtanneæ, ſubdidimus lenem carbonum ignem, & diſſipato in auras humido, obtinuimus pulverem ſiccum terreo-ſalinum, grana decem pondere æquantem. Idem dein experimentum eodem modo adortavimus cum Schwalbacenſi, ac idem quoque materiæ reſtitantis pondus habuimus, ea tamen cum differentia, quod hoc reſiduum magis flaveſceret, & martialis ſubtilis terræ indicium ferret, quam quod ex Spadanis manſerat.

§. XXI. Reſtitantem hanc poſt exhalationem materiam fixiorem, terreſtris, ſalinæ indolis aqua irroravimus, ſpiritum vitrioli inſtillavimus & obſervavimus fermentativum quaſi cum bullulis & conflictu motum. Quo compoſito, aliam portionem reſidui aqua diluimus & affudimus violarum ſyrupum, ac viridis in conſpectum venit color. E quibus haud fallax capiendum indicium, ineſſe huic reſiduo quippiam terræ ſalinæ ad alcalinam indolem accedentis. Alii hujus cramatis portioni affudimus vitrioli oleum, ut videremus, an poſt ebullitionem vapor albus aſcenderet, uti fieri ſolet, ſi communi ſali adjicitur hoc oleum. Sed obſervavimus nihil, eoque compertum habuimus, ne quicquam ſalis communis in harum aquarum ſinu deliteſcere, quod tamen alias ſatis accidit frequenter Selteranis, Antonianis, Egranis & Wisbadenſibus aliiſque ſoteriis undis.

§. XXII. Ex omnibus igitur hiſce curate factis & notatis experimentis pateſcit abunde, noſtras acidulas levitate, ſubtilitate ac puritate, plures, immo potiſſimas Germaniæ ſalubres aquas ſuperare longiſſime. Neque enim multum terræ ochreæ, alcalinæ, neque multum ſalis fixi, aut calcarii amari, aut culinaris habere; quod tamen alias thermales & frigidas minerales aquas redundantius incolit, Sedlicenſes, Egranas, Wisbadenſes, Selteranas ac Pyrmontanas. Præcipuum potius quo operationem ſuam exſequuntur elementum, eſt delibatiſſimus, æthereæ, expanſivæ & volatilis indolis ſpititus; qui medicatarum aquarum quaſi anima, à quo potiſſimam ſalutaris ſuæ facultatia partem trahunt. Hic pro diverſitate materiæ, cui occurrit atque adhæret, varia exhibet phænomena varioſque effectus. Scilicet quum ſeſe unit cum tenuiſſimis martis moleculis, vitrioli indolem, ſaporem quoque ac virtutem refert; ubi cum terreis alcalinis congreditur, ſal æmulatur alcalinum. Hæc tamen ſalia, tam vitriolicum, quam alcalicum, non fixam, ſed volatilem ab hoc ſpiritu nanciſcuntur naturam. Quo fit, ut calore cum ſpiritu promte abeant in auras, pereunte ſimul ſapore, aperiente, roborante, acidum abſorbente & corrigente virtute, ac remanente aqua effœta inſalubri. Ex quibus porro in proclivi aſt judicare, mineralem hunc ſpiritum eſſe veram & efficientem cauſam virium, quibus minerales aquæ in morbis omnis generis perſanandis æque ac arcendis, præſtabilem ſuam facultatem debent. Atque, quum levis & ſubtilis aqua hujus nobiliſſimi ſpiritus ſit quaſi vehiculum, nullum utique eſt dubium, quin ſic imbutus latex per omnes corporis tubulos ac mæandros expedite pervadere, impactos ibi humores expedire, tenaces diſſolvere, ſalſos, acres acidoſque contemperare, & per convenientia emunctoria eliminare poſſit. Ut adeo pateat, ejuſmodi aquam eſſe vere medicinalem & longe tutius longeque efficacius potati, quam ſi in chronicis præſertim ac difficilibus morbis aquæ rudiores, graviores, heterogeneis, ochreis aut calcariis particulis fœtæ aquæ in uſum vocantur.

§. XXIII. Patet porro ex dictis, magnam utriuſque noſtri fontis mutuam eſſe convenientiam, tam quoad bonitatem aquæ, quam ingredientium proportionem & elementi ſpirituoſi ubertatem. Ex quo perito artifici in promtu eſt judicare, exquiſitam quoque utriſque intercedere virium & effectuum paritatem, in reſerandis viſcerum & vaſorum obſtructionibus, fundendis ac diluendis tenacibus ac ſpiſſis ſuccis, promovendis omnis generis excretionibus, per alvum, urinam & perſpirationem, & quod maximum eſt, in roborando & confirmando nervoſarum fibroſarumque partium tono labeſactato. Qui ſicuti plurimarum difficilium ac chronicarum paſſionum auctor eſt; ita ad emendandum illum & oriundos inde morbos præſcindendos, nihil certe præſtabilius nobiliſſimo elaſticæ & expanſivæ indolis ſpiritu, aquas noſtras redundantius incolente. Hic enim dum remiſſam nimis cordis muſculi, arteriarum omniumque tubulorum qui fluida vehunt vim motricem firmat atque intendit, auget ſimul ſanguinis omniumque in corpore humorum progreſſivum motum, & ſecundat pendentes ab hoc utilium ſecretiones ac inutilium egeſtiones, à quibus maxime ſanitas & integritas corporis venit, & in quarum reſtitutione maximum ſanandi momentum eſt repoſitum.

§. XXIV. Quæ quum ita ſint, nemo, niſi qui ex ignorantia artis eſt oſor, negabit, ſaluberrimam eſſe horum fontium in quamplurimis morbis facultatem. Sed nolumus longiores eſſe in recenſendis quibus medentur malis, inprimis quum abunde id factum ſit, ab iis qui ex inſtituto de ipſis egerunt, & de Spadanis quidem omnium optime *Henricus ab* Heer, ac de Schwalbaceoſibus ſupra laudatus *Jo. Daniel* Horstius. Sufficiet nominaſſe ex his morbos, quibus profuiſſe exemplis & rationibus docent. Id autem aſſevetant de ventriculi morbis, anorexia, vomitu, inflatione, nauſea, inappetentia, ructibus, diuturno ardore & dolore cardialgico; de morbis inteſtinorum, torminibus, colica flatulenta, ſpaſmodica & ſcorbutica, cholera, diarrhoea, nec non lumbricis; de morbis

bis hepatis, ictero, cachexia, principio bydropis atque etiam ſcorbuto; de affectibus renum ac veſicæ, mictione dolorifica, iſchuria, nephritide, veſicæ & renum calculo; de morbis nervorum, quorſum referimus affectum ſpaſmodico-flatulentum ſic dictum hypochondriacum & hyſtericum, ſpaſmos etiam artuum dolores creantes, rheumatiſmos appellatos; de morbis uteri, fluxu menſium ſuppreſſo, vel plane deficiente, aut viciſſim nimium effuſo, fluore albo atque ſterilitate.

§. XXV. Quod autem mirum videtur, iis maxime, qui in eruendis morborum cauſis minus exercitati, eſt ille contrarius quaſi quem in ſanguinis profluviis præſtant effectus. Scilicet quando in muliebri ſexu ſalutaris illa ſanguinis per uterina vaſa excretio deficit, vel plane ſupprimitur, & ea propter mulierculas atrocia excruciant pathemata; ſoteriæ noſtræ aquæ ſtillicidium, fruſtra adhibitis etiam famigeratiſſimis pharmacis, revocant feliciter, & ſic cauſam multorum malorum præſcindendo, juvant egregie. Viciſſim ubi ſanguis effuſius quam corporis conſtitutio fert effluit, idem hoc remedium opem fert eximiam & exceſſivum profluvium compeſcendo, imminentes inde graves morbos, cachexiam, phthiſin & lentas febres arcet. Idem accidere in viris hæmorrhoidibus obnoxiis multiplici compertum habemus experientia. Sive enim ſanguis immodice per ani venas efferatur, ſive ſuetus fluxus retineatur, utrique malo efficaciſſime opitulatur aquarum noſtrarum potus. Utrumque vero præſtat in utroque ſexu, aperiendo vaſa obſtructa. Etenim obſtructis arterinſis tubulis, nec menſes, nec hæmorrhoides, debito modo ſuccedunt, ſed reſtitant. Viciſſim ubi hæmorrhoidalia, vel uterina vaſa obſtructa, ſanguis aliorſum ruit, ibidemque cum impetu prorumpit. Igitur quod obſtructos tubulos expedit, id ſanat malum utrumque. Quod præſtare ſontes noſtros docet ratio, & exemplis confirmat Nesselius, tractatu ſupra allegato §. VII.

§. XXVI. Non minus oppoſitus ſibi videtur duplex ille effectus, quem minerales ſpirituoſæ aquæ præſtant, in excretionibus per vomitum, alvum & ſudoris ſpiracula ſedandis, æque ac provocandis. Etenim in alvi profluviis, dyſentericis etiam, nec non cholericis, Antonianas non modo, ſed & Selteranas acidulas, præſertim cum tertia lactis parte remixtas, eximie conduxiſſe, novimus ipſi. Et de Schwalbacenſibus meminimus, Waldschmidium commendaſſe in dyſenteria tum epidemica ipſarum potum. Qui vero vomitu crebriori, ex imbecillitate, ſeu potius tono tunicarum ventriculi dejecto, & oriunda inde crudorum, viſcidorum & acidorum humorum ſaburra laborarunt, his non præſentius & efficacius per ipſam experientiam novimus præſidium harum aquarum uſu. Qui etiam largius cum lento & emaciante calore, nocturno præſertim tempore, ob cito nimis ſuppreſſas criticas evacuationes, vel febriles commotiones, diffluunt, his omnino præſidio eſt exoptatiſſimo aquarum noſtrarum potus. Etenim, dum ſubtili & ſpirituoſo ſuo elemento labefactatum excretoriorum tonum roborant, & humido ſuo puro atque tenui peccantem in corpore materiam, quæ acrimonia nerveas fibrillas ad excretiones exſtimulat, diluunt atque contemperant, ſiſtunt motum impetuoſum, eoque ſimul excretionem compeſcunt.

§. XXVII. Sunt etiam non tantum ex vulgi genere, verum etiam Medicis minus peritis, qui in cachecticis & ſero turgidis corporibus, aquarum mineralium uſum reformidant, quaſi aqua tanta copia quotidie pota, malum augeret ac hydropem ingeneraret. Verum fruſtraneus eſt hic timor, qui ignorantium concutit animum. Nam medicatæ aquæ potius præſcindunt hydropem, & cachexiam perſanant. Diluunt quippe tenaces viſcidos humores, eoſdemque ad excretionem præparant, ſimul tonum & elaſticam vim excretoriorum tubulorum firmant, quo non modo inutiles ac ſuperflui humores, per vomitum, alvum, urinam ac ſudorem eliminantur, ſed & corpus, omneſque in ipſo partes ab exundante humiditate liberantur & exſiccantur quam optime.

§. XXVIII. In vincenda febrium intermittentium contumacia, an fontes medicati habeant uſum? ambigunt multi. Etenim nullus fere eorum, qui de mineralibus aquis ſcripſerunt ex inſtituto, mentionem injecit emolumenti, quod in febrilibus præſtant inſultibus. Neque etiam febres poſcunt & admittunt talem potum ac uſum, quem quidem ſervant, qui in aliis morbis tendunt ad ſcatebram, ibi certam quotidie bibunt menſuram & ſic curam uti vocant conficiunt. Sed ordinarii potus loco, tam intra, quam extra paroxyſmum, potari poſſunt quam optime, atque etiam cum ipſis alia remedia antifebrilia, ſalina, detergentia, amara etiam & roborantia aſſumi poſſunt ceu vehiculo commodiſſime. Novimus certe diuturnas quotidianas, autumnales tertianas, quartanas quoque, immo meſentericas & lentas, quæ ex nimis cito ſuppreſſis adſtringentium ope, aut recidivantibus febribus acceſſerunt, hac ratione ſanatas eſſe feliciſſime. Neque tamen mirandum, ſcriptores hunc effectum ſicco præteriiſſe pede. Neque enim ullus febre correptus peregre proficiſcetur ad ſcatebras has; neque etiam qui accedit, facile ibi corripitur morbo febrili.

§. XXIX. An qui labe & vitio pulmonum affecti phthiſeos metu tenentur, uti poſſint his aquis? haud levis momenti eſt quæſtio. Plurimi id negant & pernegant. Verum reſpondendum cum diſtinctione. Si corrupta & exeſa eſt pulmonum ſubſtantia & inſignis humorum facta effuſio; ſi tota pulmonum ſubſtantia ſcirrhis obſeſſa & vomicis; ſi polypoſæ, uti haud raro accidit, adſunt in pulmonum vaſis concretiones: ſi etiam hydropis pectoris jam præſto eſt principium, potum aquarum ſuadere utique foret damnoſum. Verum ubi phthiſeos duntaxat eſt principium; ſique ex hypochondriorum vitio naſcitur, ac ob tonum pulmonum labeſactatum, ingens ſeri ad pectus fit affluxus & cum tuſſi diuturna ac valida, quaſi rheumatiſmus, neutiquam diſſuadendus; ſed potius præcipiendus eſt acidularum uſus. Et quamvis levis præceſſerit exulceratio, eandem tamen omnino egregie ad conſolidationem aptam reddit mundificando hoc remedium, præſertim ſi ex catarrhali & ſcorbutica defluxione fuerit oborta. Tum potius medicatæ hæ aquæ cum lacte remixtæ & convenienti modo uſurpatæ, levamen afferunt, ſuffragante quamplurimis exemplis experientia, incomparabile. Quod enim exulcerationibus, in interioribus corporibus non ſint inimicæ, ſed ſalutares, uberius confirmant effectus ſaluberrimi, quos in renibus, veſica & proſtatis glandulis ulcere obſeſſis, præſtitiſſe, fidem ſaciunt teſtes oculati, exceptione majores, Heerius, Horstius atque Nesselius, locis citatis.

§. XXX. An porroin morbis capitis & cerebri, ſoporoſis affectibus, lethargo, comate, catalepſi, apoplexia, hemiplexia, paralyſi vera, epilepſia, gutta ſerena, caduca vertigine, nec non furibundis & melancholicis deliriis, ex uſu ſint minerales aquæ? vexatum eſt dubium. Non enim leve dubitandi momentum ſuggerit, quod hi morbi potiſſimum à nimia membranarum cerebri remiſſione, vaſorum diſtenſione ac repletione, immo humorum in cerebri tubulis ſtagnatione, vel plane effluxu, ortum ducunt. Quæ omnia, ne augeat atque exacerbet tam copioſus aquarum potus, metus eſſe videtur haud adeo injuſtus. Accedit, quod hæ aquæ ſpirituoſo elaſtico, quo uberius perfuſæ ſunt elemento, caput temulentia quadam afficiant,

vaſaque

vaſaque nimium diſtendendo, eorundem tonum nonnihil debilitent. Verum & heic prudenti opus eſt limitatione. Quod ſi enim nominati ſupra morbi, ſunt, ut ſcholæ efferunt, idiopathici, id eſt, ſedem & cauſam ſuam principaliter ipſo in cerebro ejuſque membranaceis & vaſculoſis partibus, multum læſa illarum ſubſtantia, habent, ac præterea propter diuturnitatem in habitum quaſi ſunt converſi; ſatius utique eſt, abſtinere à potu. Sed ubi ſymptomatici ſunt hi morbi, ex hypochondriorum, vel primarum viarum vitio orti, neque in habitum jam converſi ſunt, neque etiam cerebri ſubſtantia labe affecta, nullo modo reformidandæ, ſed potius in uſum vocandæ hæ aquæ.

§. XXXI. Quum porto inſignis ratione ingredientium, ſaporis, ſubtilitatis & virium quoque inter medicinales aquas vigeat differentia, & ea propter aliæ præ aliis, aliis atque aliis individuis, nec non morbis, ſint convenientiores; diſquirendum merito: quando & quibus noſtrarum potus ſit magis ex uſu. Jam diximus ſupra, eaſdem tenues eſſe atque ſubtiles, minerali ſpiritu copioſe afflatas & quippiam volatilis vitriolici complecti. Unde peritus utique facile judicabit Medicus: peculiarem ipſis ineſſe roborantem, ac dejectam partium motricem vim ad propellenda fluida firmantem facultatem. Judicabit porro: ob puritatem ac tenuitatem humoris ad ſuccos viſcidos diluendos, glandularumque ac minimorum tubulorum obſtructiones reſerandas, eaſdem eſſe utiliſſimas. Ex quibus tandem recte concludet: in omnibus iis morbis, ubi toni adeſt remiſſio, præſertim in ventriculo & inteſtinorum canale, in ſexu potiſſimum ſequiore, temperamento phlegmatico aliiſque imbecillioribus corporibus, noſtras aquas in parva etiam quantitate potas eſſe ſaluberrimas. Scilicet in vomitu, diarrhœa, albo fluore, ſeminis ſtillicidio involuntario, rheumatiſmis, catarrhis, ſudoribus nocturnis, nimio menſium ob debilem uterum fluxu, nec non pendente ab eadem cauſa ſterilitate, Spadanas cum Schwalbacenſibus, plus præſtare atque efficere, quam alii medicati Germaniæ fontes.

§. XXXII. Contra ea, ubi ex primis viis exturbanda per alvum humorum vitioſorum copia & colluvies, in cachecticis, phlegmaticis, vel etiam hypochondriacis; omnino Egranæ & Wisbadenſes acidulæ cum Sedlicenſibus præferendæ ſunt noſtris. Ubi dein acidi pontici humores, quorum uber eſſe ſolet proventus in hypochondriacis & hypochondriaco-melancholicis, nec non quartana diuturna cum nimia ciborum appetentia laborantibus, contemperandi & per inferiora ſimul efficaciter eliminandi; Carolinæ thermæ in hoc perficiendo omnibus ſunt ſuperiores. In morbis pectoris; renum ac veſicæ vitiis, ubi diureſi opus eſt, aut etiam eroſio & exulceratio has partes tenet, ſimulque nervoſarum & membranacearum partium ſyſtema multis & validis ſpaſticis obnoxium eſt ſtricturis; Selteranæ, Antonianæ & Wildungenſes acidulæ, noſtris erunt anteponendæ, eo quod parum virtutis adſtrictivæ & vitriolicæ, ſed multum ſalis alcalini cum aqua pura habent, neque tam ubertim ſpiritu minerali ſunt fœtæ.

§. XXXIII. Neque etiam negandum, quoſdam ex mineralibus ſic dictis fontibus, certis corporibus & temperamentis, victu etiam diverſo utentibus magis congruos eſſe & aptos. Sic Pyrmontanæ acidulæ, rudiori aquæ, ſed copioſo ſpiritu inſtructæ, optime quadrant Weſtphalis, qui victu fruuntur duriori & natura ſunt robuſti, non vero iis, qui ſunt corporis tenerioris & tenui quoque diætæ aſſueti. Carolinæ thermales aquæ ſunt percommodæ Bohemis & viciniæ incolis, qui cibis ac cereviſiis nutrientibus multum fruuntur. Qui autem loca inhabitant calidiora, vini potum frequentiorem habent quam cereviſiæ, qui etiam cholericæ & ſiccæ ſunt conſtitutionis; his utique, ſi valetudinem incurrunt adverſam, ſaluberrimæ ſunt Spadanæ noſtræ & Schwalbacenſes cum aliis mitioribus aquæ. Ut adeo divina merito veneranda ſit & celebranda benignitas ac ſapientia, quæ hominum ſaluti tam clementer proſpexit, ut quælibet regio ejuſdemque incolæ habeant auxilia ipſis maxime accommoda, quibus valetudinem levare poſſint, ac inter hæc maxime medicatos fontes, quorum alii alvum, alii urinam movent, alii acidum contemperant, alii acre obtundunt, alii viſcidum reſolvunt, alii roborant leniterque adſtringunt, alii viciſſim ſpaſmos & rigidas fibras molliunt. Quam ſingularem omnium indolem, merito ſcrutari & perſpectam habere debet peritus ac rebus ſuis ſatagens Medicus.

§. XXXIV. De ipſo autem aquarum ſalubrium uſu id monendum habemus in genere: erroneam eſſe illam pervulgatam, & Medicorum, & aliorum ſententiam: thermas & acidulas certo tantum anni tempore, vere ſcilicet, vel exeunte æſtate, eſſe per definitum temporis, menſis circiter, ſpatium, ad curam, uti vocant, potandas. Nam ratione & experientia convicti ſcribimus, omni tempore, ver ſit, ſive æſtas, autumnus vel hiems, ſaluberrimum eſſe aquarum mineralium potum, non modo ad ſcatebram, ſed & in remotis ab ea locis, modo in lagenis rite obturatis eo tranſportentur. Scilicet in variis tam longis, quam acutis morbis, & parcius, & copioſius, nec non vehiculi remediorum loco, ſolæ etiam mane, aut veſperi, vel vino remixtæ, inter cibos commodiſſime & cum inſigni ſanitatis emolumento, ſecundum periti artificis præſcriptum, bibuntur ſoteriæ aquæ. Quare omnibus quibus ſalus ſua cordi, quibuſque comparandi facultas, ſerio ſuademus & candide, ut in promtu habeant, ſi conflictantur morbis, convenientem cuilibet ſalutarem laticem. Nam profecto, aquis ſummam & arcanam prorſus juvandi virtutem indidit univerſi opifex benigniſſimus, quam tamen norunt pauciſſimi.

§. XXXV. Ut tamen ſperatus ſalutaris effectus obtineatur eo certius, curandum, ut integris viribus bibantur in diſſitis maxime locis. Jam huc uſque ex acidulis vix ullæ tam raro rite conſervatæ ad nos pervenerunt, quam Spadanæ & Schwalbacenſes, ita ut ex viginti lagenis, quandoque vix quinque uſui fuerint aptæ, reliquis effœtis & corruptis. Ex quo autem mercator Lipſienſis famigeratiſſimus Dn. Hochheimer transferri curavit has aquas, ipſius ſolertia ac circumſpectione factum eſt, ut jam poſſint haberi incorruptæ & ſpiritu minerali penitus refertæ. Artificium conſervandi abſolvitur his. Lagenæ ſeligendæ ſunt compactiſſimæ compagis & probe excuſtæ, ac vitrea quaſi cœrulea cruſta obductæ, ne per patentiores poros elabatur nobilis ille ſpiritus. Dein exacte ſunt obturandæ eumque in finem orificia claudenda ſubere non carioſo, ſed integro, cera terebinthinacea, vulgo *Baumwachs*, fiſſuræ oblinendæ, ac corium extus illigatum pice inducendum ubique, ne aëri acceſſus & ſubtili elemento exitus pateat. Tum non ſole ardentiſſimo, vere exeunte, vel ipſa æſtate, tranſportandæ, ſemperque probe obtegendæ lagenæ, ne acceſſu ſolis calefiant, quo multum virium & ſpiritus diſſipatur; frigidiori potius tempeſtate & noctu quoque tranſportatio inſtituenda, & ſic certo ſervatur aquarum integritas.

§. XXXVI. Specialem demum uſum quod attinet, has ſervandas præcipimus cautiones. Si ſolennis, uti vocant, cura, cum iis inſtituenda, ſive domi, ſive ad ſcatebram, videndum primo omnium, ut, ſi corpus plethoricum & ſanguinis miſſionibus aſſuetum, duobus minimum ante potum diebus, vaſorum per ſectam venam fiat depletio. Dein ante uſum etiam prima corporis regio à ſordium colluvie repurganda. Neque tamen id perficiendum acrioribus ca-

tharticis, quæ inteſtinorum tonum deſtruendo, felici aquarum operationi mirum obſunt, ſed clementioribus congruis. Inter quæ pro naturæ & primarum viarum diſpoſitione ex uſu eſſe poſſunt, vel manna ſoluta ad uncias duas, cum drachma una cremoris tartari, vel paſſulæ rhabarbarinæ laxativæ, vel pilulæ balſamicæ ad Beccherianarum exemplar concinnatæ, vel etiam magneſia alba, cum, vel ſine ſale cathartico oblata.

§. XXXVII. Poſtea ipſa potatio ſic inſtituenda, ut primo die, libra tantum dimidia, ſecundo integra, tertio duæ libræ, tres tum aut quatuor libræ, eo uſque, donec per alvum, urinam & ſudorem, aqua ſufficienti æquali menſura iterum ſeceſſerit. Quod ubi factum, quantitate hac continuandum ad finem uſque curæ, eademque abſoluta, ad evehendas reliquias, ſuperius commendata laxantia, ſed majori paulo doſi, per biduum uſurpanda. Quod ſi etiam ſub ipſo potu alvus obliviſcatur officii, flatus in inteſtinis renitantur, vel etiam periſtalticus motus inverſus ſit, clyſteribus non adeo acribus, ſed tantum ſtimulantibus, carminativis ac demulcentibus, ad inferiora vocanda eſt humoris evacuandi copia, vel pilulæ balſamicæ, ad aliquot tantum grana, circa ſomni tempus, deglutiendæ.

§. XXXVIII. Alia cæterum remedia ſub potu commendare non ſolemus, quia ipſis aquis jam egregia ineſt medicamentoſa virtus. Unum vero, tum ad ſecundandam auſpicatam operationem, tum avertenda quæ quandoque incidunt ſymptomata, habemus quod commendemus medicamentum, longo uſu atque experientia comprobatum. Eſt illud elixirium noſtrum balſamicum temperatum, ex benignis balſamicis ſpeciebus cum menſtruo lixivioſo paratum. De quo in prandii ultimo hauſtu, vel etiam aliquot horis poſt digeſtionem peractam, octoginta, vel centum guttæ ſumendæ cum quovis vehiculo. Id enim mirifice ſuccurrit digeſtioni, acidum & viſcidum corrigit, chylo blandam conciliat ſubtilitatem atque temperiem, ſimulque tonum inteſtinalem ſervando integrum, excretionum ſucceſſui velificatur egregie.

§. XXXIX. Ubi tamen vis morbi nervoſis partibus inſidet altius, uti fieri ſolet in diris paſſionibus ſpaſmodicis, ſpaſtico-convulſivis, arthriticis, arthritico-rheumaticis, præter internum aquæ potum, utiliſſima ſunt balnea. Poſſunt autem hæc concinnari ex aqua dulci, nullo minerali ſale, aut martiali principio imbuta, quam habent Piperanæ, Tœplicenſes, nec non viperinæ, noſtris *das Schlangenbad*. Quæ certe balnea, ad laxandas nervoſarum partium tenſiones & contractiones longe magis ex uſu ſunt, quam quæ multum croci, martis, vel terreo-ochrei, ſalini, aut calcarii principii vehunt.

§. XL. Si quis porro ob caput debilius has eminenter ſpirituoſas aquas ferre nequeat, alia puræ fontanæ miſcela eaſdem temperet. Si porro forſan adſtrictio & ſpirituum ubertas nervis & pectori videatur inimica, aſininum lac, vel lactis ſerum, ad emendandam hanc qualitatem admiſceatur. Qualem præterea mixturam in podagra, arthritide, ſcorbutica lue, infando dolore artuum & membra divexante, in purpura quoque ſcorbutica, nec non fœdis cutis exulcerationibus, ſummo cum ægrotantium levamine, multoties commendavimus.

§. XLI. Maxime omnium vero ſub harum aquarum uſu exquiſitum in vita victuque ſervandum regimen. Animi cura habeatur præcipua, ut ſit tranquillus, ab omni affectuum impetu, meditationibus & fatigationibus liber. Nihil enim ſub potu harum aquarum perniciosius, quam vehementiores animi per iram, aut terrorem commotiones, quippe quæ aquarum per vias ordinarias ſeceſſum legitimum intercipiendo, anxietates, flatulentias aliaque ſymptomata creant graviſſima, ut ſatius ſit, ſi inciderint, illico abſtinere à potu. Dein ſub uſu nihil accommodatius quam ordinarii potus loco, bibere mineralem aquam, cum dimidia fontanæ, & tertia, vel quarta vini Rhenani parte remixtam. Qui etiam frigidioris naturæ ſunt, vini plus potare poſſunt; quandoquidem ſumtis tam copioſe aquis, ſitis non adeo eſſe ſolet intenſa. Porro non omittenda corporis exercitatio, quæ mirifice favet effectui aquarum ſecundando. Inſtituitur hæc commodiſſime duabus horis ante, vel quinque aut ſex horis poſt paſtum, confecta jam digeſtione. Cavendum vero ſummopere, ne corpus frigidiori veſpertino aëri, poſt ſolis occaſum exponatur, ſed ab eo quovis modo defendatur. Si ſecus fit, perſpiratio intercipitur, ſomnus turbatur, multaque in valetudinem redundant cum ſucceſſus impedimento, incommoda. Atque demum, ut breves ſimus, vitentur ſub aquarum noſtrarum uſu omnia, quæ vitanda; & obſerventur omnia, quæ obſervanda, tam à nobis paſſim, quam ab aliis ſcriptoribus pluribus præſcripta ſunt & inculcata.

DE FONTIS SELTERANI VIRTUTE ET PRÆSTANTIA.

CAPUT I.

De aquis mineralibus in genere.

§. I.

INter innumera, quæ mirandam Summi Numinis providentiam comprobant documenta, hoc mihi non ultimum eſſe videtur, quod ſub tanta morboſarum corporis humani afflictionum multitudine omnes prope, quas tria naturæ regna continent res creatæ virtutibus polleant medicinalibus, quibus peritus medicinæ conſultus pro naturarum, morborum aliarumque circumſtantiarum ratione ad medendum uti poteſt commodiſſime. At vero ex ſingulis his medica facultate instructis auxiliis vix ullum eſt, in quo tam ſalutares & efficaces reconditæ ſunt virtutes, quam in mineralibus, ex imis terræ viſceribus ſcaturientibus tam frigidis quam calidis aquis, quæ, ſi prudenter adhibentur, in peſſimis temporiſque diuturnitate confirmatis affectionibus incomparabilem ac omnibus tam laborioſe paratis chymicis longe ſuperiorem exſerunt efficaciam, ut conſiteri ſagax quiſque debeat, medicinam univerſalem, fruſtraneo huc uſque ſtudio undique conquiſitam in iſtis aquis vere eſſe reconditam. Etenim, omnis ſalutaris corporique humano proficuus medicamentorum effectus eo maxime debet dirigi, ut vel corruptos & à naturali temperie ſua deflectentes acidos, viſcidos & bilioſos ſuccos corrigant, obſtructos vaſorum tubulos reſerando, ſuperfluos & vitioſos humores per alvum, urinam, cutim, aliaque muci excretioni dicata pulmonum & narium excernicula ejiciant, vel etiam debilitatum nervoſarum partium tonum

tonum corroborent variiſque ex cauſis conſtrictas & rigidas fibras emolliendo, dolores conſopiant, imo liberiorem ſanguinis circuitum per univerſum reſtituant.

§. II.

Singulæ autem hæ facultates, quas in multis remediis ſeorſim diſtributas deprehendimus, in fonibus medicatis ſunt unitæ. Primo enim ſubtilem vehunt aquam, qua in convenienri doſi adſumta diluuntur, ſalini acres temperantur, fibræ nimis rigidæ relaxantur, inſarcti viſcerum & emunctoriorum canaliculi aperiuntur, imo excretiones omnes promoventur uuliſſime. Alterum fontium ſalubrium ingrediens conſtituit ſal quoddam alcalinæ vel mediæ indolis ſumme proficuum, quorum illud ſordes acidas, quarum abundans in hypochondriacis proventus eſt, corrigit, ſpiſſos humores reſolvit, ſudoriſque & lotii excretionem promovet; hoc vero inſigni viſcidos humores diſſolvendi alvumque movendi pollet efficacia. Quodſi ulterius progrediendo in ſaluberrima aquarum mineralium principia inquirimus, quædam earum in mixtionem ſuam recipiunt alcali fixum terreum, quod, abſorpto primarum viarum acido, inſtar oculorum cancri vel magneſiæ albæ in ſal neutrum tranſiens viſciditates attenuat alvumque egregie ſubducit; aliæ contra ſecum vehentea tenuiſſimum martis crocum, in fibris vaſorum & nervoſarum partium nimis flaccidis roborandis, ſanguiniſque & humorum motu hinc inde retardato promovendo vim fœnerant præſtantiſſimam.

§. III.

Præter hæc vero ad unum fere omnes minerales fontes nobilitati ſunt ſpiritu puriſſimo, valde penetrante aëreo-æthereo, quem præter odorem & ſaporem ſat ſpirituoſum, bullularum & vaporum ab affuſo vino acido vel aquarum commotione emiſſio abunde ſatis confirmat. Atque hoc ſubtiliſſimum ſummæque energiæ elementum aquis mineralibus, & præſertim acidulis omnibus animam quaſi agendique potentiam elargitur & tantæ ſubtilitatis eſt, ut facile avolet, nec ulla imitari arte poſſit adeoque pro vera cauſa æſtimandum ſit, quod ipſarum elementa in minimos ac tenuiſſimos corporis meatulos penetrando, ſanguinis & humorum in orbem motum & abhinc dependentes excretiones potenter promoveant, imo ventriculo & univerſo nervoſarum partium ſyſtemati debilitato robur addant deſideratiſſimum.

§. IV.

Quæ vero quum ita ſint, ut tam excellens tamque præclara & à longo abhinc tempore ex mirabili morborum pertinaciſſimorum in tot hominum myriadibus curatione ſatis cognita juvandi facultas in medicatis fontibus ſit repoſita, mirari certe debemus, quod incomparabiles hujus remedii vires tam diu delituerint abſconditæ & à Medicis, qui nonniſi panacæas & artificioſe parata chymica excogitare ſtudent, derelictui fuerint habitæ. Multo vero adhuc magis dolendum eſt, etiamnum tales reperiri homines, qui vel ex ignorantia, vel perverſis de aquarum mineralium ingredientibus ſibi formatis conceptibus, vel ex ſtolida quadam arrogantia, qua mirum inflati opiniones ſuas rejicere turpitudini ducunt, ſcaturigines medica facultate à Deo inſtructas plane negligunt, aut certe non eo, quo merentur, encomio commendant, ſed ad eaſdem deturpandas varia eaque futilia proferunt argumenta, quæ tamen experientia, veriſſima rerum teſtis, optime labefactat.

§. V.

Verum enim vero licet aquis medicatis tam calidis, quam frigidis, ea præcipue, quæ præpolui, ingredientia & facultates inſint medicinales; nihilo tamen minus, accuratiori inſtituto examine, inſignem inter ipſas, quoad agendi principia, deprehendimus differentiam, quibus plus minus inſtructæ majorem vel minorem in operando exſerunt potentiam. Atque in eo quoque celebranda eſt ſummi Numinis miſericordia, quod pro diverſa hominum, reſpectu naturæ, temperamenti, climatis & victus conditione, (ſecundum quam modo acidi & viſcidi, modo acres & bilioſi peccant humores, ipſique exinde provenientes morbi vel catharticam, diureticam, vel ſudoriferam poſtulant virtutem;) differentis quoque indolis, & his illiſve morbis abigendis magis aptas aquas conceſſerit, quas pro circumſtantiarum ratione Medicus cum fructu poſſit præſcribere. Nolo jam his ſeorſim explicandis diutius immorari, quum jam olim præcipuorum Germaniæ fontium elementa & vires in peculiari diſſertatione pertractaverim, ſed de fonte Selterano, omnium fere & utilitate & ſecuritate præſtantiſſimo, quem longinqua experientia ſatis exploratum primus ego commendavi, in præſentiarum dicturus demonſtrabo, quibus ille principiis & medendi viribus ſit inſtructus & qua methodo tam ſolus, quam cum lacte mixtus in variis generis morbis tuto & utiliter poſſit uſurpari.

CAPUT II.

De elementis & viribus fontis Selterani.

§. I.

Fons Selteranus, cujus jam accuratiorem ſuſcipimus tractationem, nomen ſuum mutuatur à pago Trevirenſi Nieder Selter dicto, qui tria milliaria à Longo-Schwalbaco, quinque ab urbe Gieſſa, totidemque paſſus à Francofurto ad Mœnum diſtat. Hunc prope fons ille ſub amœno cœli tractu trans piſcinam truttis divitem jucundiſſimo ſcaturit murmure, aquas fundens limpidas, gratique ſaporis & eximiæ ſalubritatis, quibus incolæ non ſolum potus loco, ſed etiam medendi ſcopo cum fructu utuntur; unde etiam a longo abhinc tempore fontis medicinalis nomine inclaruit. Ita ſuo jam ævo Tabernæmontanus in eleganti libro, quem inſcribit *theſaurus aquarum*, & Daniel Horstius in ſuis de re medica monumentis ejuſdem honorificam injiciunt mentionem. Maxime autem omnium Johannes Daniel Horstius, filius, & ante hunc Joh. Wilh. Moge, eximius civitatis imperialis Wormſenſis phyſicus hunc fontem in peculiari de ejus principiis, virtute & uſu conſcripto tractatu commendavit.

§. II.

Prout vero prope omnes, quas priſtina tulit ætas, medicinæ ſcriptores de aquarum mineralium uſu & facultate medicamentoſa varia in experientia fundata, de ipſarum vero elementis & agendi principiis nonniſi futilia & fabuloſa prodiderunt figmenta; ita profecto non mirandum eſſe cenſeo, quod pari ratione res ſeſe habeat cum fonte Selterano, cui citati auctores tam mirabilia affinxerunt principia, quæ nec ipſi unquam competunt, nec humana erui arte poſſunt. Exemplum dicti ſit, quod præcipuum ejus ingrediens habuerint nitrum, cujus tamen vix ullum deprehenditur veſtigium; ſiquidem ſal inibi contentum nec inſtar nitri flammam concipit, nec ab affuſo oleo vitrioli rubicundum & aquam ſtygiam odore æmulantem emittit fumum, qui tamen nitro nunquam non proprius eſt. Præter hæc valde erronea eſt opinio, qua nitrum terræ inexiſtere & à fontibus nonnullis in mixtionem recipi ſtatuunt: quod vel exinde ſolum clare rejicitur, dum nitrum è terræ viſceribus nullibi locorum effoditur, ſed potius ſub liberiori aëris acceſſione in terra pin-

guiori paulatim generatur; imo illæ ipſæ aquæ, quæ dicuntur nitroſæ, terram magis calcariam quam verum nitrum in ſinu ſovent. Neque aliter res comparata eſt cum ſulphure, vitriolo, marte & aliis, quæ fonti noſtro ineſſe ſomniarunt, ingredientibus, quorum nullum, vel accuratiſſimo inſtituto tentamine, poteſt explorari.

§. III.

Sed quo vera & genuina fontis Selterani elementa, quibus ab aliis diſtinguitur, paulo clarius innoteſcant, breviter jam ſtrictimque ſuſcepta cum ipſo experimenta & quæ inde annotavi phænomena enarrabo. Scire itaque licet, aquam eſſe claram, liquidam, ſapore magis lixivioſo, quam acri vel acidiuſculo præditam, nec ut in cæteris ſic dictis acidulis compungentem & adeo penetrantem. Dein præ omnibus ſere reliquis facillime vappeſcit & in putrilaginem abit, niſi lagenæ, quibus continetur, totæ repleantur, picentur curateque obturaculis muniantur. Unde ſi per nycthemeron in vaſe ampliori liberiori aëris acceſſui patet, nihil quidem ad fundum dimittit, ſed amiſſo ſuavi ſapore plane adverſum & vere lixivioſum, perinde ac ſi oleum tartari per deliquium ipſi affuſum fuiſtet, contrahit; quæ ſubitanea cataſtrophe meo quidem judicio exinde derivanda eſt, quia elementum illud ſubtile ſpirituoſum, à quo optima & præcipua ejus virtus dependet, facile hac ratione avolat & in auras diſſipatur. Quæ vero cum ita ſint, à veritate longe mihi diſcedere videtur auctor citati tractatus, qui hanc noſtram aquam in libero aëre ſpirituoſiorem & effectu præſtantiorem fieri arbitratur, indeque ſuas ſibi fictas rationes ducit, quia in diſſitas etiam regiones commode poſſit tranſportari. Sed falſo profecto ita concluditur: nam primo præter id, quod idem experimentum cum aliis etiam mineralibus aquis probe opertis poſſit inſtitui, ego perſæpe obſervavi, ipſam Selteranam tempore anni fervidiſſimo in lagenis non ſeorſim ciſtæ incluſis, ſed ſolo ſtramioe leviter obductis aliorſum devectam permultum penetrantis ſaporis & efficaciam ferme omnem amiſiſſe.

§. IV.

Inſtituta cum reagentibus & contrariis principiis experimenta, quæ ſequuntur ſiſtunt phænomena. Et primo quidem Selteranæ cum quocunque acido, ſive fortiori, ſive leniori promtiſſimam ſubeunt efferveſcentiam, quæ inhoſpitantis alcalini principii indolem mentitur. Si cum æquali portione vini veteris generoſi Rhenani miſcentur, limpiditatem deponunt, colorem ex bruno ruſeſcentem oſtendentes, haud ſecus ac contingere ſolet, ſi oleum tartari per deliquium, vel ſpiritus ſalis ammoniaci rectificatus cum vino optimæ notæ confunditur. Adjecto contuſo ſaccharo ingens cum ſtrepitu & copioſiſſimarum bullularum adſcenſione conflictus obſervatur, ut tota inde mixtura non ſolum lacteſcat, verum etiam à bullulis emergentibus vapórem quaſi emittere videatur. Syrupus violarum admixtus aquam viridiuſculo tingit colore, eodem modo, ac cum alcali quocunque evenire deprehendimus; inſperſus autem gallarum pulvis neque cœruleum, neque ſanguineum, multo minus nigricantem inducit colorem, aperto indicio, nihil terræ martialis aut vitriolici elementi in hac aqua recondi, ideoque nec excrementa ſub ipſa potatione egeſta atrum referunt colorem. Ad mixturam olei tartari per deliquium nulla conſpicitur ebullitio, ſed turbidæ pauliſper aquæ fiunt & lacteo quaſi colore imbutæ, nullo tamen luctæ indicio ſuccedente, nec magmate ad fundum dimiſſo; unde concludere licet, neque acidum neque calcariam terram in connubium has aquas recipere.

§. V.

Selteranarum libras duas medicas ſuper leniori igne, quem carbones ſubminiſtrarunt ardentes, evaporationi commiſimus, & en! materiæ albæ, ſalinæ tenuiſſimæ drachmam unam cum duodecim granis obtinuimus, quæ oleo vitrioli imprægnata vaporem emiſit albicantem, acidum, nares penetranti odore ſerientem, haud aliter, ac cum ſale communi & oleo vitrioli confuſis ſolet contingere. Idem reſiduum in aqua liquatum & per chartam colatum bibulam præbuit lixivium, ex quo, lenioris exhalationis ope, alcalini ſalis ſcrupulos duos obtinuimus. Hac ſolutione infuſum rhabarbari colorem induit exacte purpureum, & ubi dicto liquamini mercurius affunditur ſublimatus in aqua ſolutus ſenſim paulatimque in fundo deponitur ſedimentum, aurantii coloris, turpetho minerali quoad omnia ſimile. Eidem deinceps ſalina maſſa, evaporatione acquiſita, ſi cum ſale ammoniaco remiſcetur, detentum adhuc vinculis ſuis ſpiritum volatilem liberum reddunt; quod acriori, quo nares afficit, odore ſatis manifeſto dijudicare licet. Tandem alcalina Selteranarum natura id exinde ſatis apparet, quum, ſi ipſarum duæ libræ medicæ ſufficienti ſpiritus vitrioli affuſione ſaturatæ mitiori igni ad exhalandum committuntur, peracta evaporatione, ſalis medii, quod omnes tartari vitriolati characteres refert, drachma una cum dimidia nanciſcatur.

§. VI.

Sicuti ergo ſingula hæc experimenta planum atque teſtatum faciunt, fontem Selteranum affluentem ſalis puri alcalini copiam in complexu ſuo alere; ita pariter ex variis à me obſervatis phænomenis evictum eſſe credo, eundem inſtar omnium aquarum ſalubrium, maximeque acidularum puriſſimo illo volatili & minerali ſpiritu eſſe imbutum, quem facile quiſque deprehendet, qui Selteranas antliæ pneumaticæ beneficio aërea materia intus contenta privare contendit. Tum enim manifeſto ebulliunt, marginem vitri tranſcendentes, ideo quod elaſticum illud elementum, ſubtracto aëris externi afflatu, nunc majorem ſemet expandendi nanciſcitur potentiam, qua mediante protinus magnoque cum ſtrepitu ex aqua emergit. Et inde ſimul ducenda mihi videtur ratio, quare ſub ſola Selteranarum concuſſione vel fortiori ex ampulla in vitrum effuſione copioſiſſimæ ad ſuperiora eluctentur bullulæ, quæ ad parietes vitri collectæ tandem diſrumpunt & inter adſpectum oculis auſugiunt; idque eo magis ſi dictæ aquæ igni carbonum impoſitæ paulatim incaleſcunt. Præter hæc vero certiſſimum elementi aëreo-ætherei & abhinc dependentis eximiæ harum aquarum utilitatis indicium præbet ſapor ille prorſus ſingularis & ſuavi quadam acrimonia linguam compungens, quem in nulla, vel iiſdem ingredientibus exacte imbuta aqua comperire licet, quemque à liberiori aëris acceſſu evaneſcere ſupra diximus. Et quamvis Selteranæ parciori ſpiritus mineralis copia præ reliquis, maximeque Pyrmontanis acidulis, ſunt nobilitatæ, ſunt tamen eandem ob cauſam non adeo vehementis, ſed mitiſſimæ indolis ac operationis, ut majori fiducia majorique utilitate in perpluribus morbis diverſiſque ſubjectis poſſint adhiberi.

§. VII.

Ex duobus itaque noſtræ aquæ conſtant principiis, ſale videlicet alcalino, & ſpirituoſo aëreo-ætherei naturæ elemento, à quibus non minus quam ab aqua ſubtili, leviori ac pura ſpectatiſſima earum virtus eſt derivanda. Et primo quidem ad aquam quod attinet, jam ſupra ſatis oſtenſum fuiſſe reor, hanc ipſam ex natura ſua inſignibus ſplendere facultatibus & ad duras, tenſas, ſtrictaſque partium ſolidarum fibras emolliendas, ad acres ſalſoſque humores diluendos ac temperandos,

perandos, neque minus ad lentos humores incidendos obſtructoſque vaſorum porulos recludendos egregii eſſe uſus, ita prorſus, ut hac via omnes ac ſingulæ corporis excretiones imminutæ priſtinæ reſtituantur integritati. Accedit adhuc, quod aqueum hoc elementum commodiſſimo inſerviat vehiculo ſalibus Selteranis innatantibus, quæ quaſi imbibit & ſecum vehendo per totum corpus in minutiſſimos viſcerum receſſus expeditius transfundit, ut dein eo melior ſequatur operatio.

§. VIII.

At vero quum aqua ſola, ſibi relicta, perſacile vim vaſorum, quæ perluit, ſyſtalticam imminuat & fibras jam antea debilitatas adhuc imbecilliores & ad motum magis reddat inertes, præcipuum profecto, quod connubio Selteranæ ſuſcipiunt, conſtituens ſal illud alcalinum habendum erit, quod ſtabulantem in ventriculo & inteſtinis acidorum ſuccorum ſaburram abſorbet & obtundit, viſciditates reſolvit, ſpiſſoſque humores diluit & aptos ad evacuandum reddit. Neque dein alcalina hujus ſalis natura ſpernendam commodat operam in fibris vaſorum & viſcerum motricibus leniter irritandis & ad crebriorem fortioremque contractionem ſtimulandis; qua ratione non modo ſubſiſtentes hinc inde crudi humores in motum cientur, ſed &, oppilationibus vaſorum reſeratis, liberior excretionum ſucceſſus inſigniter promovetur. Maxime autem omnium, experientia magiſtra, cognoſcimus, renale illud cribrum, quod ſecernendis excernendiſque noxioribus ſalino-tartareis ſcoriis ſpeciatim dicatum eſt, ad majorem concitari ejectionem, ideoque parcius alvum, potentius vero urinam ſub Selteranarum uſu moveri.

§. IX.

His proxime accenſenda eſt tenuiſſima ſpirituoſi elementi materia, qua Selteranæ animatæ ſubtiliſſimum illud, quod in cerebro ſecernitur omnibuſque nervis impertitum ſenſibus & motibus præeſt, fluidum activius reddunt & fibrarum elateri novum quaſi robur majoremque agendi potentiam addunt, ut hac ratione partium tam ſolidarum quam fluidarum ſaluberrimæ ad vitam ac ſanitatem tuendam actiones in naturali conſerventur vigore. Nec dubitare amplius licet, quin eidem ſpirituoſo minerali ingredienti ſalubris harum aquarum facultas quoad maximam partem tribuenda ſit, ideo quod ſua, qua pollet, ſubtilitate ubique penetrando, non modo infarctos vaſculorum meatulos reſerat & ad ſordes ipſis innidulantes eliminandos potenter ſtimulat, verum etiam elaſtica vi ſua commodum aquæ viam pandit, ut eo facilius cum admixtis ſibi fixioribus elementis per exiliſſimos canalium alveos poſſit trajici & vere medicinalis reddi.

§. X.

Jam, ubi ſingulorum noſtri fontis ingredientium operationem curatius contemplamur, cuivis, medicina vel leviter tincto perſpectu erit facillimum, hunc ipſum prudenter adhibitum non corpori ſolum eſſe amicum & prorſus innoxium, ſed multis etiam numeris aliis, quos medicatos dicimus, fontibus præferendum. Etenim locupletiori ſalis alcali fixi copia præ Pyrmontano, Schwalbacenſi, Antoniano & Wildungenſi ipſe fœtus commodiſſimum cum lacte init connubium, eoque minus verendum eſt, ne hoc forte in nocivum condenſetur coagulum: licet graviſſime mihi omnes errare videntur, qui lactis cum aquis mineralibus mixturam ob coaguli metum prohibent, imo lacticinia ſub iſtarum potatione omnino interdicunt. Unde ego permotus jam ante viginti, & quod excurrit, annos ſat ponderoſis oſtendi rationibus & experimentis, quod in acidulis minime acidum, qua tale & explicitum, ſed potius alcalinum, ceu prædominans elementum reperiatur, adeoque iſtæ majori jure dicendæ ſint aquæ alcalinæ.

§. XI.

Eodem ego innixus fundamento primus omnium à priori perſpexi & ex ſuſcepto poſtea experimento optime cognovi, acidularum, maximeque Selteranarum cum lacte miſcelam in multis morbis cum bonis ægrorum rebus eſſe inſtituendam. Et profecto, ſi dicere mihi licet, quod res eſt, fateri debeo, Selteranam lacti & potiſſimum aſinino nuptam in morbis, qui ex pulmonum ſubſtantia læſa, eaque vel duris tuberculis obſeſſa, vel lentis ſuccis farta & à materia acri cauſtica exulcerata pendent, ut fere ſunt phthiſis, empyema, tuſſis pectoralis chronica, hæmoptyſis cum ſpirandi difficultate calore lento corporiſque contabeſcentia juncta, divinam polliceri & præſtare opem. Enimvero licet de ſolius lactis eximia in pectoris affectibus virtute abunde ſatis conſtet & aſininum ob dulcem ſalinam & aquoſam, qua turget, ſubſtantiam inter cæteras lactis ſpecies longe emineat adeoque ad medendum aptiſſimum ſit, rarius tamen, quod dolendum eſt, ejus copia ægrotantibus potiri ſemper licet. Præterea non omnes pulmonum morbi ſoli acrimoniæ, nervoſas hujus viſceris membranas arrodenti, ſed potiſſimum ejus veſicularum vaſorumque ſanguiferorum obſtructioni, liberiorem ſanguinis per ipſa tranſitum remoranti ſuos debentur natales, cui removendæ lac ſolum non ſufficit; quod è contrario commodiſſime perfici poſſe deprehendimus, ſi per convenientem ſpirituoſæ alcalinæ aquæ affuſionem aquoſæ ipſius portionis quantitas augetur, quo facto longe præſtabiliorem obtinet efficaciam.

§. XII.

Eadem lactis cum Selterana remixtio ſingularem ſpondet effectum in iis affectibus, qui à nimia ſanguinis atque humorum acrimonia ſalſaque horum impuritate ortum trahunt, cujus generis ſunt ſcorbutus indeque provenientes dolores, ſcabies, purpura ſcorbutica aliaque cutis exanthemata, nec non variæ dolorum quæ acredini debentur ſpecies, ut arthritis vaga & podagra, ut & ipſa tabes hectica. Hoc enim divino remedio, non modo ſucci corporis edulcorantur, ſalſi & acres temperantur, ſed & cum urinoſo latice è corpore paulatim eliminantur, ut quæ inde luunt nervoſæ partes inſigne percipiant levamen.

§. XIII.

Neque vero minus lactis cum fonte Selterano ſociati uſus eos egregie ſolatur, qui ex nimia nervorum membranarumque ariditate horrendis ſpaſmis & ad convulſivum uſque gradum auctis membrorum agitationibus miſeri torquentur, ubi exſiccatas partes humectando, denſaſque & ſtrictas demulcendo, noxium ſpaſmorum recurſum optime avertit. Et quia mentis abalienatio à membranarum cerebri ſtrictura, quæ ſero acri, ſalſo debetur, ſæpiſſime ſuam ducat originem, nullum ſane ad iſtam funditus tollendam accommodatius vel efficacius excogitari poteſt præſidium, quam noſtra hæc toties commendata medicina. Imo, quum in cardialgicis & colicis doloribus, in vomitu nimiiſque alvi fluxibus tam ſeroſis, quam ſanguineis acris quædam bilioſa rodens materia plerumque ſit accuſanda, quæ nervoſas ventriculi & inteſtinorum membranas, arrodendo, ad ſpaſmos & irregulares motus, cum horrendis dolorum tormentis ſæpe ſtipatos ſollicitat, nihil profecto magis, quam dictum remedium ad ſpaſmorum dolorumque ſævitiam complacandam eſt accommodatum.

§. XIV.

Præter amicum vero lactis cum fonte Selterano connubium præcipui quid in eo latitat, quod hic ſuam per urinam magis, quam per alvum exſerat operationem; quare etiam in renum, veſicæ ac ureterum morbis, qui

qui vel à tartareo muco & calculoſa materia has vias obſtruente, vel ab eroſa & exulcerata ipſarum ſubſtantia proveniunt, admirabilem habet virtutem. Dum enim acrimoniam humorum temperat, mucum diſſolvit ac eluit, reneſque, veſicam & ureteres à materia ipſis inhærente repurgat, non modo ad calculum præcavendum, aut jam præſentis incrementa impedienda præſentis eſt efficaciæ, verum etiam in ſtranguria, difficilique ac dolorifica urinæ craſſæ & turbidæ mictione exoptatiſſimas affert ſuppetias. Et quum in gonorrhœa tam maligna quam benigna non raro ſimul ipſi ureteres ab inquinamento venereo in conſenſum trahi graviterque exedi ſolent, ut urinæ inde difficilis oriatur emiſſio, ego pariter tali in caſu ſæpe laudatum noſtrum remedium optimo cum ſucceſſu præſcripſi; quum è contrario reliquæ minerales aquæ omnes tam interne quam externe adhibitæ, maxime vero, quæ fortiter alvum movent & aquam graviorem vehunt, malum exacerbant.

§. XV.

Porro quoque Selteranæ noſtræ in malo hypochondriaco & conjunctis cum ipſo ſymptomatibus non ſatis laudandam præſtant operam. Licet enim in diuturna hac paſſione ii omnes ſoterii fontes, qui cruditates viſcido-acidas ex mala digeſtione ortas & ſpaſmis ac flatibus materiem ſuppeditantes per alvum ſufficienter educunt, ut fere ſunt Egrani, Sedlicenſes & thermæ Carolinæ, inſigniter opitulantur; nihilo tameo ſecius fons Selteranus, ob vim ſuam acidum obtundentem parteſque nerveas demulcentem in eodem caſu eximiam meretur commendationem, idque eo magis, ſi corporis adeſt ſenſibilitas, emaciatio & ad ſpaſmos concipiendos proclivitas, aut ſi cardialgici dolores cum præcordiorum anxietate, ſpirandi anguſtia & intercurrentibus calculi cruciatibus a multo ſanguine in inteſtinorum volumine ſubſiſtente graviter urgent. Quod ſi vero primas expurgandi vias indicatio eſt, ſuaſor ſum, ut ad curationem rite inſtituendam ægrotantes primo fontem Egranum per octo dierum ſpatium in convenienti doſi bibant & huic dein Selteranum per tres circiter hebdomades ſubſtituant, vel etiam dimidiam ſalis Sedlicenſis unciam in menſura ejus ſolutam inter curæ initium & deinceps alternis vel tertio quovis die adſumant.

§. XVI.

Eandem fere efficaciam in malo ſic dicto hyſterico, quod cum hypochondriaco multum alit affinitatis, fœminino ſexui Selterana commodare ſolet, maxime ſi illud a remanente aut inordinate ſuccedente menſtruorum fluxu ſuam mutuatur originem. Convenienti enim ordine, diæta & vitæ genere ipſa epota & pro circumſtantiarum ratione ſale quodam leniter purgante remixta liberiorem ſanguinis per imi ventris & uteri vaſa circuitum reſtituit, inordinatos motus & ſpaſmos conſopit, vel certe fundamentum ponit, ad reliqua ſymptomata facilius abigenda & ſalutarem menſium fluxum aliorum hoc fine utilium remediorum ope revocandum.

§. XVII.

In morbis cum mentis abalienatione junctis, ſi præſertim à vehementioribus ac diuturnis animi affectibus nimiiſque mentis defatigationibus ortum traxerint, eadem Selterana, pariter ac Deinacenſis, præſtantiſſimam fert opem. Mirum tamen ſalubris hujus aquæ uſu adjuvatur, quando non modo ſanguinis abundantia per venæ ſectionem detracta & primæ viæ à colluvie vitioſorum humorum probe prius expurgatæ fuerint, ſed ipſa quoque potatio cum quotidiano balneorum aquæ dulcis uſu conjuncto ad commodum tempus protrahitur. Hac enim methodo certiſſime efficitur, ut, ſedatis nervoſarum partium ſpaſmis viſcerumque imi ventris obſtructionibus reſeratis, circulatio ſanguinis ſicut per totum corpus, ita etiam per capitis & cerebri vaſcula priſtino reſtituatur æquilibrio.

§. XVIII.

Denique præcipua fontis Selterani prærogativa hæc adhuc habenda eſt, quod ipſe nec fixiori calcariæ vel martiali terra, nec locupletiori ſpiritus mineralis copia imprægnatus mitiſſimam præſtet operationem, ideoque imbecillioribus omnibus & minerales alioquin aquas ægre ferentibus optimo ſit præſidio. Ita enim fœminis, utero gerentibus & ubera præbentibus admodum eſt proficua; nam pluribus edoctus exemplis confirmatius aſſerere poſſum, quod fœminæ in tertium quartumve menſem gravidæ non Selteranum ſolum, ſed Carolinas quoque tam molares quam ferventes ſine ulla ſubſecuta noxa utiliter potaverint. Enim vero licet ego gravidis Selteranas magna in copia adſumere vel curationes cum ipſis adornandas diu protrahere nunquam permittam; præmiſſa tamen venæ ſectione, alvoque prius liquata tam inter cibos, quam extra hos mane & ante decubitum, ea, quam vitrum cereviſiarium capit, quantitate cum fructu commendare ſoleo. Nec reticere hoc loco licet, quod lactantibus fœminis, ſi forte lac generant impurum magnaque caſeoſæ ſubſtantiæ copia refertum, vel etiam ſi ipſæ ſcorbuto infectæ infirma premuntur valetudine, firmiori fiducia majorique jure poſſit præſcribi. Et profecto, ſi dimidiam menſuræ partem quotidie hauriunt, lac inde, quod infanti ſugenti præbent multo ſalubrius efficiunt & ne in coagulum coiens in ventriculo aceſcat & fibras inteſtinorum nerveas irritando diarrhœas, ventris tormina, imo ipſam epilepſiam producat, commodiſſime avertunt.

§. XIX.

Imbecillioribus dein jure ſuo adnumerandi ſunt ſenes, quibus Selterana non minorem pollicetur fructum. Etenim quum præcipuæ decrepitorum moleſtiæ, quales nominatim ſunt ſcorbutus, ſcabies ſicca, impetigo, renum & veſicæ calculi, ſtranguria, dolores dorſi & iſchiadici, arthritis & hujus cenſus alia, ſordea potiſſimum acidas ſalino-tartareas prima in regione ſtabulantes, æque ac inſignem ſanguinis ac humorum impuritatem pro vera cauſa agnoſcant, in proclivi eſt judicare, fontem Selteranum, qui humorum acrimoniam temperare, ſuccos edulcorare omneſque intus ſuſceptas impuritates leniter expurgare ſolet, huic abigendæ eſſe convenientiſſimum. Optime itaque ſibi conſulunt, qui in ſenio conſtituti divinum hoc remedium, ad dictos affectus tam avertendos quam præſentes profligandos in uſum trahunt & Selteranam vel lacti aſinino nuptam per aliquot hebdomades, vel cum vini portione mixtam loco potus ordinarii per totam æſtatem, vel etiam cum pane toſto, nuce moſchata, cinnamomo & citri corticibus imbutam ad vim ventriculi concoctricem erigendam hauriunt.

FRIDE-

FRIDERICI HOFFMANNI OPUSCULA DIÆTETICA.

DE MEDICO SUI IPSIUS.

PROOEMIUM.

Duplex bonum ducit mortales ad perfectionem felicitatis.

DUPLEX *datur bonum, quo humanum genus ad genuinæ felicitatis perfectionem ducitur: alterum ſpectat ad animam & magis ſpirituale eſt, & verſatur in conſortio & unione cum DEO, utpote per hanc unice beata, tranquilla & felix evadit anima, unde non immerito talis in DEO tranquillitas ſummum hominis bonum judicari debet: alterum pertinet ad corpus, & verſatur in ejus ſtatu ſano, ordinato, ubi omnes actiones corporis recte ſecundum regulam, ordinem, ſive naturam, ſine moleſtia, ſine dolore, ſine morbo perficiuntur. Prudens igitur ille jure meritoque æſtimandus eſt, qui ad duplicis hujus boni poſſeſſionem perveniendam omnibus viribus contendit, & inquirit debita media. Quænam vero hæc ſint, & qua ratione ac via ad felicitatem hanc exoptatiſſimam pertingere quis poſſit, in quæſtionem non inepte venit. Brevibus ut rem & mentem noſtram circa hoc negotium exprimamus, exiſtimo, quemvis hominem debere eſſe ſui ipſius Theologum & Medicum quoque. Miſeri ſunt iſti Chriſtiani, qui, quoad res credendas, imo agendas, tantummodo aliis credunt ac fidunt, nec ipſi ea, quæ ad ſalutem æternam animæ ſunt pernecesſaria præſidia inquirunt, ſcrutantur, cognoſcunt, & indies facta applicatione ſecundum hæc vitæ ac conſcientiæ ſuæ curam ac rationem habent. Eodem modo ſe res quoque habet cum ſalute corporis, ubi miſeri ſunt illi, qui ea, quæ corpori vel proſunt, vel nocent, ipſi non attendunt, vel cognoſcunt, neque ſuæ naturæ ſcientiam poſſident, vel diætæ regulas ſervant, ſed pro arbitrio ſuo vivunt, & perſuaſum habent, Medici duntaxat hoc eſſe officium, cui ſoli in negotio ſanitatis ſit fidendum. Sed quam miſere deludantur, & ſanitatem optimum illum vitæ theſaurum poſtea deperdant, res per ſe clara eſt, nec ulla eget probatione. Non inſtitui de præſenti quædam commemorare de rebus ad animæ felicitatem pertingentibus, ſed hoc maxime ſcopo ac propoſito noſtro conſentaneum erit, demonſtrare, qua ratione quiſque ſui corporis debeat & poſſit eſſe Medicus, adeo ut Medico alio etiam poſſit ferme carere, & ſine eo vitam ſanam & longam ſervare atque tueri.*

Quomodo ad eam poſſimus pertingere.

Oportet unumquemque naturæ ſcientiam poſſidere, & regulas diætæ ſervare.

§. I.

ANtequam vero demonſtrem modum, ac rationes indigitem, quas ſequendo quivis ſui corporis perfectus Medicus eſſe poſſit, opus eſt primum, ut afferamus momenta, quibus oſtendamus, non modo id ipſum eſſe perutile, ſed & ſumme neceſſarium. Prima ratio eſt medicinæ practicæ imperfectio. Quamvis ars noſtra in ſe ſit certiſſima & valde ſalutaris, nihilo minus non omnes in totum tollere poteſt morbos, neque in omnibus ſubjectis, neque omni tempore. Certis enim circumſcripta ac limitata eſt terminis, utpote remedia, quibus ceu inſtrumentis utitur Medicus artifex, certæ ſuæ activitatis continentur ſphæra, ultra quam minus agere poſſunt, unde plures a morbis victi plane non curantur. Sique rem velimus exemplis illuſtrare, ante oculos nobis morbi hæreditarii verſantur, & ii, qui in habitum quaſi degenerarunt affectus, ut ſunt ſpaſmodicæ & convulſivæ nervoſarum partium paſſiones, quæ abunde viſuntur in podagricis, arthriticis, epilepticis, hypochondriacis, hyſtericis, quorum pathemata quam rebellem alant naturam, practicis non ignotum eſt. Difficillimum enim eſt, hos morbos radicatos exquiſitiſſima etiam medicina in totum tollere, ſed ſufficerit, quando quis prudenti remediorum applicatione vehementem eorum impetum quodammodo retundit

Medicina practica eſt imperfecta.

Morbi incurabiles.

Morbi chronici.

tundit ac imminuit. Notum porro eſt, nonnullos ex chronicis ita eſſe comparatos, ut plane non auſcultent ulli medicinæ, ſed correptos ad lethum certiſſime ducant. Cujus generis ſunt hydrops, phthiſis, hectica, febres lentæ, ſcorbutus conſummatus, cachexia, morbi quidem familiariſſimi, ſed magna Medicorum opprobria, in quibus certe Medicus nihil ſolidi præſtare poteſt. Quod vero attinet ad affectus, qui dicuntur acuti, ac in febribus & inflammationibus potiſſimum verſantur, ibi & Medici plerumque fruſtrantur, ſed natura hic optimus ſolet eſſe Medicus. Si hæc favet, ſi potens eſt, ſi viribus gaudet, tunc fere ſola totum expedit curationis negotium; ſi vero virtus vitalis, quæ motrix eſt, ſi natura deficit, ſi viæ ac inſtrumenta ad motum deſtructa, ſi humores plane degeneres fuerint, omnis Medici labor inanis atque fruſtraneus eſt. Patet itaque luculenter ex hiſce breviter adductis, quam debilis ſit potentia artis noſtræ, & quibus limitibus ac terminis adſtricta, & quod Medicus non ea poſſit perficere, quæ ineptum vulgus ab ipſo deſiderat. Unde laborandum eſt, ne incidamus in tales affectus, qui Medicorum opem & remediorum facultates eludunt. Hoc perficitur, ſi conſervamus corpus noſtrum idque defendimus à gravibus morboſis inſultibus: longe enim facilius eſt ſanitatem ſervare quam poſſidemus, quam reparare eam, quam amiſimus. Cum autem ſcopum iſtum præſervandi corpus à morboſis injuriis, neutiquam quis valeat attingere, niſi ubi quis proprius ſuus Medicus ſit, eaque calleat, quæ ſibi proſint, vel noceant; facile apparet, quam neceſſarium ſit, naturam ſuam cognoſcere, & Medicum proprium agere.

Natura optimus Medicus.

Quomodo ſanitas conſervetur.

Uniuſcujuſque eſt ſui ipſius eſſe Medicum.

II. Secunda ratio, quæ urget quemvis, qui ſanam & longam ducere vult vitam, ut ſit ſibi ipſi Medicus, ſic ſe habet. Pauci Medicorum ex tanta turba inveniuntur periti & docti, fideles ac circumſpecti, & veriſſimum deprehenditur ipſius HIPPOCRATIS edictum *libr. de arte. Fama & nomine dantur Medici plures, re vero & opere pauci.* Plures carent ſolida medica experientia, nec non accurata hiſtoriæ morborum notitia, quæ tamen fundamentum eſt totius artis, genuinas & veras remediorum facultates ignorant, ſed cerebrum variis ſpeculationibus, controverſiis, inanibus & ſterilibus theoriis repletum habent. Pauciſſimos reperies, qui ſunt vere rationales, i. e. qui eorum, quæ fiunt, quæ ſunt res facti & experientiæ, ex veris phyſicis & mechanicis principiis & inprimis ex motus regulis ac legibus, rationes & connexiones demonſtrant. Phyſicam enim ſcientiam, nec non chymicam & anatomicam in academiis non addiſcunt, vel ipſorum vel præceptorum culpa, cum tamen hæ ſcientiæ non egregie modo ornent, perficiant ac diſtinguant Medicum à Medico, ſed & ipſum certum efficiant, & ad plura utilia in ſanitatis negotio invenienda occaſionem præbeant ampliſſimam. Plurimi penitus nobiliſſima medicinæ parte, à ſapienti antiquitate ſemper maximi habita, ſcilicet ὑγιεινή, quæ docet corpus conſervare ſanum & a morbis ipſum defendere, deſtituuntur: utpote nec aëris, nec climatis, nec locorum, nec alimentorum, aquarum, vinorum, conſuetudinis notitiam vel rationem ullam habent, ex his tamen rebus vivimus, ſani ſumus & ægrotamus, multo minus circa has res naturarum diſtinctionem atque diverſitatem attendunt. Sed conſuetudo peſſima eſt, crudis ſtudiis, experientia & ſcientia ſolida deſtitutis, prorumpere ſic in forum medicum, & farragine remediorum pretioſis formulis, imo fraudibus & eloquentia maleferiata, crumenas ægrotantium emungere & plus revera nocere, quam juvare. Quam periculoſum itaque ſit, in re, ubi de vita & ſanitate, pretioſo illo theſauro, agitur, fidere cuivis Medico, facile poterit intelligi. Tutius itaque eſt, ſuæ naturæ & ſui corporis proprium agere medicum.

Pauci dantur Medici periti.

Improbitas quorundam Medicorum.

III. Tertia ratio, quæ exigit, ut quivis calleat notitiam ſui corporis, eaque cognoſcat, quæ proſint vel noceant, eſt differentia ſubjectorum & naturarum maxima. Scitiſſime jam olim ſcripſit HIPPOCRATES *l. de flatibus. Differt natura à natura, corpus à corpore, nutrimentum à nutrimento, non enim omni animantium generi eadem aut conferunt aut commoda ſunt, ſed ſunt alia aliis convenientia.* Poſita eſt non minima artis noſtræ difficultas in eo, noſſe cujuſvis individui ægrotantis naturam, quas nempe habeat conſuetudines in rebus non naturalibus, præſertim in excretionibus, quomodo ſeſe habeat in hac vel illa doſi, quibus animi & corporis pathematibus ſit obnoxium, quam ſenſibile ſit corpus. Mirum enim eſt, quantum in eo differant temperamenta, ſexus, familiæ, cœlum, vitæ genus, conſuetudo &c. imo ipſi morbi immutant corpora, & familiariſſimum eſt, quod idem remedium, uno tempore proſit, altero noceat, & pro diverſitate temporum diverſas ſæpe operationes exhibeat. Quam operoſum vero & difficile ſit, exacte hæc inquirere & memoria tenere in tot individuis, quæ Medicis offeruntur ad ſanandum, facile apparet. Nullus autem melius ſuam naturam ejus vires & habitum ad hæc vel illa invenire, explorare & addiſcere poteſt, quam quivis ipſe: Medici vero ſæpiſſime in eo peccant, quod ea, quæ ipſis proſunt conſueta, aliis quoque omnibus indiſtincte & promiſcue laudent atque commendent, quæ tamen iis minus quadrant vel conveniunt.

Differentia ſubjectorum & naturarum.

Remedium idem nocet & prodeſt, pro diverſitate temporum.

IV. Ulterius rationem, cur Medico carere quis poſſit, ex HIPPOCRATIS *l.1. de diæta §. 1.* petere poſſumus, cum ait: *Medicina id, quod moleſtat, tollit, & id, quo homo ægrotat, auferens, ſanum facit. Natura eadem ſua ſponte novit, deſidens, conatur reſurgere, currens, conatur requieſcere, & alia ejuſcemodi natura habet, quæ medicinæ ſunt.* Quin imo, univerſalis ſapientis antiquitatis in eo conſenſus eſt, naturam eſſe optimam morborum medicatricem, eamque ſufficere ſæpius in ſanando. Quid autem per naturam intellectum voluerunt Veteres, non una eademque omnium eſt ſententia. Nos, dum naturam nuncupamus, nihil aliud intelligimus, quam coordinationem & œconomiam omnium motuum in corpore, maxime omnium cordis & arteriarum, ſanguiniſque circulum, quem non à potentia quadam immateriali percipiente, per ideas agente, perque eas motus dirigente, videlicet anima derivamus, ſed à principio pure phyſico, tenuiſſimo nempe fluido, vi motrice inſtructo adeoque mechanico. Utpote animæ eſt tantummodo, per ideas actiones corporum percipere & ſecundum eaſdem reagere; naturæ autem eſt, ſolo contactu corporeo ſuas operationes exſequi, i. e. ſolo motu cauſas nocentes corporis emendare atque expellere. Non inepte itaque hi agunt, qui non tam reſpiciendo ad cauſam, ſed ad ipſum actum, ſanguinis circulum habent pro natura. Poteſt hac de re fuſius legi *Diſſertat. noſtra nat. morbor. medicatr. mechanica*, nec non *Clariſſ.* BERGERUS *in Diſſert. de nat. morbor. medico*, ubi evidentiſſime demonſtratur, corpus noſtrum à ſapientiſſimo Deo opifice tam affabre, tam artificioſe, tantaque ratione eſſe conſtructum, ut

Natura optima morborum medicatrix.

Quid per naturam intelligatur.

non

non modo ſe ipſum per motum à corruptione defendere, ſed expellendo, nocentem materiam ſanare poſſit.

Teſtimonia veterum, ut unusquiſque poſſit eſſe ſui ipſius Medicus.

V. Contulimus hactenus varia rationum momenta, cur quilque ſui corporis proprius debeat eſſe Medicus, ſequitur jam, ut hanc aſſertionem non novam eſſe, ſed vetuſtiſſimam, præſtantiſſimis quorundam Medicorum teſtimoniis corroboremus. Inter hæc vero eminet laudatiſſimi noſtri HIPPOCRATIS edictum, qui *in libr. de nat.* ſtatim in principio hæc prodidit: *Omnes homines artem medicam noſſe oportet, eſt enim res honeſta ac utilis ad vitam, & ex his maxime eos, qui eruditionis ac eloquentiæ cognitionem habent. Nam ſapientiæ cognitionem, medicinæ ſororem ac contubernalem eſſe puto. Sapientia enim animam ab affectibus liberat, augeſcit autem intelligentia præſente ſanitate. Ubi habitus corporis ægrotat, nec mens ipſa claritatem habet ad virtutis meditationem.* Hiſce ſapientiſſimus vir innuit, non modo omnem hominem, ſed maxime ſapientem & eruditum noſſe debere medicinam, quoniam hæc animo ſimul & ſapientiæ velificatur. Qua de cauſa pulchre ſcribit idem Author *libr. 1. de diæta §. 34. ſi ſanum fuerit corpus & non ab alio aliquo perturbetur, animi temperamentum ſapiens exiſtit.* Dehinc CICERO *libr. 2. de officiis: Valetudo conſervatur notitia ſui corporis & obſervatione earum rerum, quæ aut prodeſſe ſolent, aut obeſſe.* Huic quoque conſentit *Illuſtris* VERULAMIUS, qui in ſermone fidel. *Tit.* 34. hæc habet: *Obſervatio cujuſque propria eorum, quæ nocent & eorum, quæ juvant, optima eſt medicina* ad ſanitatem tuendam. *Tiberium Cæſarem* legimus apud SUETONIUM *Cap.* 68. & TACITUM *Annal. VI.* 46. *ſolitum eludere Medicorum artes atque eos, qui poſt XXX. ætatis annum ad internoſcenda corpori ſuo utilia vel noxia alieno conſilio indigent.* Uſus enim quid ſalutare, quid vitæ aptum, quid contra ſit, docet. *Cato* ille magnus philoſophus ipſe erat ſuus & totius familiæ Medicus. Et Hiſtorici referunt de vita ſua, quod illuſtris hic Romanus ſe ſuoſque ſanos ſervaverit per ſolius rationis & naturæ regulas. CELSUS autem elegantiſſimus ille Medicus, quod non adeo magnus medicinæ patronus fuerit, ex hiſce clarum fit: Scribit enim ſtatim in præfatione: *Multiplex iſta medicina neque olim neque apud alias gentes neceſſaria, vix aliquot e nobis ad ſenectutis principia perducit.* Ipſe HIPPOCRATES pulchre diſtinguit *libr. de arte inter Medicos & medicinam*, docte judicans, *plures evadere poſſe ſanos, qui Medicis non utuntur, nihilo minus tamen medicina; valde enim neceſſarium eſt, ut ii, qui Medicis non ſunt uſi, ſi ægrotarunt, & convaluerunt, aliquid fecerint aut non fecerint, per quod ſanati ſunt, adeoque non minus ea, quæ opem tulerunt, quam ea, quæ damno fuerunt, teſtantur artis certitudinem.*

Quomodo unusquiſque ſe ipſum ſanare & præſervare poſſit.

VI. Oſtenſum igitur eſt tum rationibus, tum authoritatibus, perutile eſſe, ut quilibet gnarus ſit corporis ſui, & quod ſine Medici ope ſanus eſſe, & permanere poſſit. Res ipſa jam ulterius poſtulat, ut doceamus, qua via & quo modo unuſquiſque ad cognitionem ſui ipſius pertingere, ſeque ipſum & ſanare & præſervare poſſit. Primo omnium vero opus eſt, ut quiſque ſciat, an in ſtatu ſano vel ægroto ſit, & quænam ſint hujus ſtatus indicia ac notæ. Breviſſimis:

Status ſanus.

ſanus homo is eſt, qui bene appetit, & bene ſecundum proportionem ingeſtorum egerit per omnis generis emunctoria. Sanus porro eſt, qui corpus poſſidet omnia doloris, gravitatis, laſſitudinis expers, robuſtum, agile ad motum & laborem aptum, in quo ſomnus moderatus & reficiens, mens ſerena ac hilaris, ad ſtudia apta, pulſus arteriarum moderatus cum calore corporis temperato, hiſce ſignis præſentibus ſanus homo dici poterit.

Status morboſus.

Morbi autem tam præſentis quam futuri teſtimonium ſunt appetitus proſtratio, cum nauſea, ſitis magna, egeſtionum per alvum, per tranſpirationem, per urinam imminutio, & peculiaris in hiſce mutatio, virium languor, corporis gravitas ac laſſitudo ſpontanea, ſomni defectus, vel turbulentia, pulſus frequens ſolito major cum horrore & calore corporis, flatulentia & gravitas in hypochondriis, facies lurida & pallida, macilentia præternaturalis, magna proclivitas ad animi præcipites motiones, dolor inſolitus in capite vel circa lumborum vertebras. Ex hiſce colligere quivis poteſt, morbum gravem eſſe in propinquo. Unde celerius languenti naturæ eſt ſuccurrendum. Qua ratione autem id perficiatur, inferiori loco docebimus.

Fons ac origo morborum.

VII. Deinceps qui vult longam & à morbis immunem ducere vitam, is probe callere debet, quænam ſit morborum origo ac fons. Ut autem hac in re breviter & perſpicue exponamus noſtram ſententiam, ita dicimus: ſicuti ſanitas eſt motus liber, æquabilis & temperatus ſanguinis, in debita quantitate & mixtione exiſtentis, per omnis generis tubulos corporis noſtri, quo omnes actiones ſecundum normam & regulam fiunt, ita morbus, à ſtatu naturali receſſio, fit à motu ſanguinis & humorum impedito inæquabili intemperato, ob læſam non modo quantitatem & mixtionem humorum, ſed & ob naturæ, motus & ſpirituum, qui motum celebrant, defectum. Perpetua enim hæc regula mechanica & phyſica Medicorum eſt, quod æquabilem proportionatum & temperatum motum, qualis vitam & ſanitatem conſtituit, debeat eſſe proportio inter movens, ſive vires motrices, quæ ſunt in nervis, & muſculis, & inter mobile ſive ſanguinem & humores, qui ſunt in vaſis. Ex hac proportione læſa, quæ fit maxime ex defectu virium rejectu ſanguinis, reſultat omnis morborum fons materialis nempe, utpote inter ipſum motum morboſum & cauſam morbi materialem diſtinctio quædam eſt.

VIII. Ut autem preſſius hanc ipſam rem tractemus, placet ex ipſis ſcriptis HIPPOCRATIS quid ipſe ſenſerit de morborum orto, hoc loco evolvere. Extat autem egregius locus *lib. de natur. human. §. 18. Morbi,* (ſcribit) *partim ex diætis, partim ex ſpiritu, quem attrahimus, fiunt.* Per ſpiritum intelligit aërem, quem *lib. de flatib.* nuncupat *maximum in omnibus, quæ corpori accidunt, authorem & dominum vitæ, & morborum fabrum*, idque judicat magnus ille vir optima ratione. Perquam enim notum eſt, quanta ſit aëris ad circulum ſanguinis neceſſitas, quo vitæ & ſanitatis ratio continetur.

Aër plurimum facit ad vitam & ſanitatem.

Nam is ipſe eſt, qui pondere ſuo veſiculas pulmonum elevando tranſitum ſanguini concedit ex uno ventriculo in alterum. Is pondere ſuo externe vaſis corporis incumbens moderatur nimiam expanſionem aëris interni, & tranſpirationis exceſſum. Aër porro elaſtica ſua valida virtute ſubtiliſſimaque portione ſanguini intime mixtus, totum negotium ſpirituaſcentiæ & virium, quæ inſunt muſculis ac nervis, abſolvit. Aer enim tanquam univerſalis ſpiritus, animantibus robur, motum, calorem, imo animam concedit. Et ut libere dicam, anima nihil aliud eſt, quã aër variis potentiis immaterialibus valde activis diſtinctæ operationis imbutus, unde non inepte HIPPOCRAT. *l. de flatibus & de morbo ſacro* dicit: *aër ſenſũ & motũ præſtat partibus,*

Mutationes aëris mutant omnino corpus ſimul & animum.

IX. Ex hiſce facile intelligitur, ſi quando aër ab indole temperata deficiat, quantæ noxæ tunc immineant corpori. Experimento quotidiano diſcimus, ad aëris ſubitaneas mutationes, variumque tempeſtatum habitum, ſubito mutationem quandam in corpore & animo perſentiri. Atmoſphæra enim nimis humida, cœlum nimis nubilum & pluvioſum, venti auſtrini & occidentales, corpus flaccidum languidum, mentemque triſtiorem reddunt. Motus enim ſanguinis ob robur fibrarum delaſſatum, tardius procedens, excretiones omnes facit imbecilliores, unde omnes morbi humidi, putridi, maligni, & qui ex ſtagnatione ſeri, imbecillitate nervorum & motus defectu oriuntur, non modo tunc gignuntur, ſed & præſentes incrementa capiunt. Atmoſphæra nimis frigida, compreſſa aſperis rigidis elaſticis ventis, quales ſunt ſeptentrionales, animata, dolores & ſpaſmos, ubicunque conſiſtunt, acuriores reddit; tuſſes, raucedines, coryzas, rheumatiſmos; catarrhales, inflammaturias febres progignere apta eſt, præſertim ſi ad hos affectus diſpoſita fuerint corpora. Obſervavimus quoque febrium intermittentium recidivas & paroxyſmos arthriticos à borealibus ventis facile ſuſcitari. Quam inſenſus ſit valde frigidus hyemalis aër nervoſis partibus & quantum morbos ex debilitate nervorum eorumque obſtructiones augeat, inter practicos notiſſima res eſt. Neque dubitari poterit, ab auſtrina nimis fervida levi & valde rarefacta atmoſphæra morbos præcalidos, choleras; ardentes, tertianas continuas & intermittentes febres, hecticas quoque, diarrhœas capere ſuum ortum, & nimium inde exacerbari. Neque ignorari oportet, omnes morbos epidemios, quorum magnus eſt numerus & ingens frequentia, ex aëre ceu communi cauſa plures ſimul lædente, progignaſci. Clariſſime jam dudum id profeſſus eſt HIPPOCRATES *l. de natur. human.* §. 15. inquiens: *Quando ab uno morbo multi homines corripiuntur, eodem tempore cauſam ad id, quod communiſſimum eſt, & quo maxime omnium utimur, referre oportet, eſt autem hoc ſpiritus ſive aër, quem inſpirando trahimus.* Quales vero morbi ſub peculiaribus tempeſtatibus ſurgant, de hiſce ipſe HIPPOCRATES aperte *libr. de humorib.* §. 7. pronunciat ſequentia: *Qualia ſunt tempora, tales etiam erunt morbi & conſtitutiones ex ipſis: ſi tempora tempeſtive & ordinate ſe habuerint, morbos judicatu faciles faciunt, & contra.*

Exinde varii morbi producuntur.

Diæta prava morbum inducit.

X. Alteram cauſam, quæ morborum parens eſt, divinus noſter Senex ducit ex diæta pravâ. Eſt autem ſecundum graviſſimum hunc Authorem *l. de flatib.* §. 9. *Mala diæta hæc, primum quidem, cum quis plures cibos liquidos aut ſiccos ingerit in corpus, quam ipſum corpus ferre queat, neque laborem aliquem ciborum ſaltem multitudini reſpondentem adjungit; Deinde cum varios & diſſimiles inter ſe cibos aſſumit, ſeditionem enim movent, quæ ſunt inæqualia, aliquaque citius, alia difficilius concoquuntur.* Tria ſunt, quæ ad malam diætam ſecundum HIPPOCRATEM concurrunt: primo ciborum multitudo, quam corpus ferre non poteſt, ſecundo, motus & laboris intermiſſio, & tertio ciborum varietas. Quandoquidem ſi ſanum permanere debet corpus, generalis hæc obſervari debet regula, proportionem inter alimenta & vires, ſive motum & naturam corporis eſſe debere. Sic robuſta corpora, in quibus validus celebratur motus, ciborum copiam bene poſſunt ferre, i. e. digerere & ſuperflua ejicere citra ſanitatis diſpendium. Imbecillia vero, quibus parum motus & vigoris ineſt, non ſine damno utuntur alimentorum copia, ob defectum enim digeſtionis & egeſtionis debitæ, copia ſeri vel ſanguinis impuri in venis progignitur, quorum utrumque largus fons eſt ægritudinum cum chronicarum, tum acutarum. Veteres talis modi ſanguinis abundantiam plethoram, ſeri vero exceſſum cacochymiam appellarunt, & pro fundamento morborum duplex hoc vitium unanimi conſenſu habuerunt. Solennes ſunt ex nimia ſanguinis abundantia, ſpaſmi, inflammationes, febres & hæmorrhagiæ. Pulchre ſcribit HIPPOCRATES *l. c.* §. 9. *ſanguine abundantes partes, propter ſanguinis multitudinem, & tremunt & inflammationes ſuſcitant, nequit enim fieri, ut ſanguinis multitudo conquieſcat.* Cacochymia autem ſive ſeri impuri abundantia, cachexiam, ſcorbutum, varias exulcerationes, tumores, dolores, fluxiones ſeroſas, variaque tartarea coagula, putredinem verminoſam lentaſque catarrhales, malignas febres exſuſcitat, nec non ſcirrhoſa viſcera, graviſſimoſque chronicos morbos parit.

Tria faciunt ad malam diætam.

Plethora apud veteres quid.

Cacochymia varios morbos ſuſcitat.

XI. Ad producendam autem tam plethoram quam cacochymiam non tantum multitudo ciborum major, quam natura ferre poteſt, ſed & laborum intermiſſio confert. Dici vix poteſt, quam ſalubris ſit & ſanitati amicus motus & labor membrorum. Externus enim motus exſuſcitat internum motum, ſpiritus auget, ſanguinis & humorum excretiones adjuvat, ergo dilucide apparet, quam infenſa ſit quies & otium. Pulcherrima ſunt, quæ hac de re nobis reliquit HIPPOCRATES *lib. de diæta* §. 11. *Homo edens ſanus eſſe non poteſt, niſi etiam laboret, contrarias enim inter ſe vires habent vices & labores, verum inter ſe mixti conferunt ad ſanitatem Labores enim ea, quæ inſunt, conſumere ſolent, cibi autem & potus ea, quæ evacuata ſunt, explent. Oportet itaque habere menſuram, ac proportionē laborum ac multitudinē ciborum pernoſcere. Si enim inventa fuerit ciborū menſura, & laborum ad unamquāque naturā numerus, ita, ut exceſſus neque ſupra neque infra modum fiat, inventa ſane exacte hominibus ſanitas.*

Motus & labor ſunt ſanitatis cauſæ.

XII. Tertio refert HIPPOCRATES ad malam diætam ciborum diſſimilitudinem. Certe priſci, qui ſimplici victu utebantur, & ſaniores & longæviores erant noſtrorum temporum hominibus. Et illi populi nec non plebeji, ruſtici, qui lacte, pane, caſeo, butyro & aqua fruuntur, ſanitate præſtant omnibus iis, qui laute vivunt, & delicatis variis cibis ſub otio veſcuntur; & robuſtiora corpora habent & vivaciores infantes progignunt. Natura enim gaudet temperie & temperatis alimentis, quibus conſervatur. Eam autem lædunt omnia intemperata, exceſſivis qualitatibus prædita, fortia & potentia. Meretur huc adduci elegans locus HIPPOCRATIS *libr. de veteri medicina* §. 32. *Verum robur & augmentum, ac alimentum præſertim per nihil aliud contingit, quam quod probe temperatum eſt & nihil habet intemperatum, neque forte, ſed totum unum factum eſt, & ſimplex, & non forte.* Teneri hoc loco oportet, cibos optime diſpeſci poſſe in eos, qui ſanguini materiam præbent, & qui ſerum generant, illudque peregrinis qualitatibus induunt. Ex illorum claſſe ſunt carnes, præſertim gelatina abundantes, uti eſt ſuilla, vitulina, bovina junior, omnia farinacea, dulcia, ova, pinguia, ſemina & fructus multum olea recondentes, dulcia vina, cereviſiæ alimentoſæ. Hæc copiam ſanguinis proferunt maxime in corporibus, quæ natura multum generant ſanguinis. Serum vero impurum & ſanguinem intemperatum reddunt, lacticinia, fructus horæ, omnia olera, vegetabilia, carnes induratæ, ſalina acida, ſpirituoſa, aromatica, acida, vina auſtera,

Diſſimilitudo ciborum excitat malam diætam.

Quales cibi ſanguinem impurum reddant.

fleta, marina, præſertim piſces. Hæc ipſa, utut non deſtituantur uſu ſuo, præſertim in iis, qui multum generant ſanguinis, nocent tamen ſeroſis, & ubi viſcerum obſtructiones adiunt, & ubi natura imbecillis eſt, maxime ſi peccetur in exceſſu; unde diſponunt ad cacochymiam, omneſque eos morbos, qui ex hac reſultant.

Anima infert in corpus graviſſima pathemata.

XIII. Reſtat adhuc alia cauſa, quæ efficaciſſima eſt ad graviſſima pathemata celerrime inferenda in corpus, eaque fit per animam noſtram. Mirabile eſt, quod anima ſolo ideali & immateriali actu, & perverſa ad certa objecta cogitatione & ratiocinatione, & inde naſcente vario deſiderio vel cupiditate, vehementer movere & conturbare poſſit non modo ſanguinis circulum, ſed & excretiones pervertere, & ſpaſmodicas contractiones in genere nervoſo & membranoſo hinc inde producere. Magna eſt vis & potentia animæ in corpus noſtrum, & quaſi rota ſuprema quæ alias rotas circumagit. Edocemur enim quotidiano exemplo, quod v. gr. à terrore graviſſima mala inferantur, videlicet epilepſia, ſyncope in fœminis, abortus, menſium aut lochiorum ſuppreſſio aut nimius eorum fluxus, cordis palpitatio, apoplexia, paralyſis, nimia hæmorrhagia, hyſtericus adfectus. Ab iracundia non ſemel notata fuerunt eryſipelas, inflammationes graviſſimæ ventriculi, hæmorrhagiæ, febres bilioſæ cholericæ, colicæ, arthritides, icterus, paralyſes, apoplexia, vomitus bilioſi. Triſtitia, mœror, nimia cura, animi anxietas ad morbos chronicos, febres lentas, hecticam, viſcerum obſtructiones, affectum melancholicum, hypochondriacum, ſcorbutum præſentiſſime diſponunt, imo vires deſtruendo malignitatem facillime morbis ingenerant. Neque tantum animi commotiones gignunt novos ſaltem morbos, ſed & veteres exaſperant, paroxyſmos reſuſcitant, recidivas accerſunt. Breviſſimis: animus hominis plus nocet corpori, quam omnes res corporeæ & non naturales, quibus homo utitur.

Ut patet ex terrore. *Iracundia.* *Triſtitia.* *Animus plus nocet corpori, quam res corporeæ, & non naturales.*

XIV. Expoſito ſic morborum, qui invadunt corpus humanum, ortu, eorumque cauſis perſpectis, facillimum jam erit inquirere modum ac rationem, ſeſe defendere ab ipſis, & in tempore prævenire horum ortui. Placet igitur per ſingulas claſſes ire & compendio ſubjicere quaſdam regulas, quarum obſervatio perquam utilis ad ſcopum noſtrum obtinendum erit. Dictum fuit, ab aëris intemperie plures naſci communes morbos, hos ut evitemus, oportet ſequentia tenere: 1) Vitandus eſt, quantum poſſibile, omnis aër humidus, & in humilibus locis, vaporibus & exhalationibus repletus, omnis quoque frigidus & exceſſive calidus: eligendus vero eſt ſerenus, ſiccus, perflabilis & in altioribus locis exiſtens. 2) Tempore vernali & autumnali, ubi aëris immutatio & alteratio varias mutationes & commotiones in corpore infert, veſtibus probe eſt muniendum corpus, & victui tunc aliquid detrahendum, tranſpiratio quoque per infuſa calida vegetabilium procuranda. 3) Si diu perſiſtit auſtrina præhumida pluvioſa cœli intemperies, ad ſeroſos & putridos morbos valde diſponens, medicamenta balſamica, ſalia volatilia oleoſa, vinum generoſum, uſus pilularum *Ruffi* vel *Avicennæ*, in conſuetis tabaci fumus, inveniunt egregium locum, non neglecta ſobrietate, ſemper commendatiſſima. 4) Nunquam corpus liberius exponendum ventis borealibus, præſertim, ſi quis ad catarrhos & febres, & dolores arthriticos inclinet, vel etiam plethoricus ſit, aut ex morbo convaluerit, aut vino vel crapula onuſtus fuerit. 5) Quando morbi graſſantur epidemici ex pravo tempeſtatum habitu, omnem nimiam repletionem in cibo & potu, affectuum intemperiem evitare oportet. Expedit tunc alvum habere apertam per pilulas balſamicas, ex quibus commendo ſequentem formulam. *Recipe Aloës hepaticæ, extracti centaurii minoris, myrrhæ electa ana ſcrupulum unum, croci, extracti rhabarbari, balſami peruv. ana ſcrupulum ſemis. M. F. l. a. Pilulæ, pro una doſi ſufficient grana XV.*

Aëris intemperies vitanda. *Quid agendum tempore vernali & autumnali.* *Quid pluvioſa cœli intemperie.* *Corpus non exponendum ventis borealibus.* *Quomodo morbi epidemici ſint præcavendi.*

XV. Proximum jam eſt, ut nos conferamus ad eos morbos, qui ex nimia repletione & mala diæta originem ſuam accerſunt. Hos ut præcaveamus, ſequentes inſervire poſſunt regulæ: 1) Perpetuo ſtudendum eſt temperantiæ & ſobrietati, nec nimis ſaginandum eſt corpus. Elegantiſſima hanc in rem habet CELSUS *in præfatione. Veriſimile eſt* (inquit) *inter non multa auxilia adverſæ valetudinis, plerumque eam bonam contigiſſe ob bonos mores, quos neque deſidia neque luxuria vitiarunt, ſiquidem hæc duo corpora prius in Græcia, deinde apud nos afflixerunt.* Huic etiam aſſentitur DEMOCRITUS ſcribens: *homines à DEO ſanitatem petunt, ignorant autem, quod ejus poteſtatem apud ſe habeant. Nam per intemperantiam facientes contraria ipſi proditores ſanitatis ſuæ exiſtunt.* Et HIPPOCRATES *libr. de morbis; ſi quis pauca edat, & pauca bibat, nullum inde morbum experietur.* Et alibi: *Nihil magis ad ſanitatem facit, quam non ſatiari cibis, & impigrum eſſe ad labores,* unde pulchrum adagium, *modicus cibi, Medicus ſibi.* 2) Quorum corpora copiam ſanguinis facile progignunt, illi ſibi temperent à nimio carnium eſu, quem per totam vitam parciorem lubentiſſime vellemus. Certe fuerunt priſci ſaniſſimi homines, qui fructibus, lacte, herbis contenti ſimplici victu & tenui diæta conſeneſcebant, ut *Plato, Zeno, Socrates.* PORPHYRIUS *libro 4. de abſtinentia* teſtatur, quod carnibus abſtinuerint Philoſophi, ſponte naſcentibus ex terra contenti. PYTHAGORAS, qui à ſobrietate ſuam philoſophandi rationem orſus eſt, certis de cauſis eſum carnium prohibebat. Mirabile eſt, quod nos abſtinere ſoleamus ab omnibus eis animantibus, quæ carne veſcuntur, nihilo minus ea mirifice delectemur. 3) Sanguinei parcius aſſumant dulcia, farinacea, leguminoſa, pinguia, vina generoſa, hæc enim abundantem ſanguinem corpori ingenerant. 4) Debiles, valetudinarii frigidæ & ſeroſæ conſtitutionis homines, fœminæ præſertim, valde fugiant acidorum nimium uſum. Dici enim vix poteſt, quantum hæc vitient corpora fœminarum, & irregularem menſium fluxum faciant nec non ad ſpaſmodicas multaſque chronicas paſſiones exemplo quotidiano eas deducant. 5) Cibi debite conditi ſale, aromatibus, vino aceto melius concoquuntur, & minus naturam gravant; quam qui taliſmodi condimentis carent, diutius enim morantur in ſanguine quam decet. 6) Menſura ciborum tam ratione copiæ, quam ratione difficilioris concoctionis, æſtimanda eſt, ſecundum proportionem laboris motuum, exercitationem corporis, ſecundum vires quoque. Nam robuſti & qui laborant, duram & plenam diætam ferre poſſunt, minus, infirmi abſtinentes à laboribus. 7) Nunquam ingerenda ſunt de novo alimenta, antequam priora fuerint concocta, judicamus concoctionem ex eo, dum agile & leve fit corpus, nullus torpor vel gravitas ineſt membris, ingenium alacre redditur, urina & alvus bene ſuccedit, appetitus reſurgit, nec flatulentiæ incommodant hypochondria. 8) Quod ſi gravitas percipitur in membris, laſſitudo in corpore, alvus ſegnis eſt, ructus & inflationes primas vias occupant, ſomno-

Quomodo effugiendi ſint morbi ex repletione & mala diæta originem accerſentes. *Quinam ſibi temperare debeant à nimio carnium eſu.* *Diæta ſanguineis.* *Quid oporteat debiles & fœminas.* *Quales cibi eligendi.* *Menſura ciborum.* *Non de novo alimenta ingerenda ante concoctionem priorum.* *Quando laſſitudo & alvus ſegnis ſint, quid faciendum.*

ſomnolentia & torpor caput petunt, detrahendum aliquid cibi eſt, vel à cœna plane abſtinendum & humida tantum, facillimæ digeſtionis, aſſumenda, corpuſque fortius movendum eſt; labores enim egregie evacuant & agile ac liberum corpus reddunt. Audiri meretur hac de re HIPPOCRATES qui in *lib. de veteri med.* §. 19. egregie deſcribit incommoda, quæ à nimia ingluvie proficiſcuntur, dum ait: *Si pranſi fuerint, idque eis non conducat, ſtatim graves & corpore ſegnes ſunt, itemque mente pigri, flatuque ac oſcitatione & dormitatione ac ſiti pleni; ſi vero inſuper cœnaverint & flatus & tormina, & alvus infringitur; & multis magnis morbis principium hoc fuit, ſi eoſdem cibos, quos ſemel aſſumere conſueverunt, bis aſſumant & nihil amplius.*

Sanguinis exundantiæ convenit V. S.

XVI. Si vero nimia ſanguinis exundantia morbum & periculum corpori minatur, ſolvenda hæc ipſa citius venit, idque optime per venæ ſectionem. Indicant autem plethoram & hujus generoſi auxilii neceſſitatem facies rubicunda, ſanguine turgida, pulſus magnus, dolor gravativus in dorſo, lumbis, in oſſe ſacro, laſſitudo & gravitas corporis præſertim à motu & adſcenſu acclivium, ardor ac pruritus cutis, venæ ſectionis vel evacuationis ſanguineæ naturalis conſuetæ intermiſſio. Hiſce ſignis præſentibus, tutiſſime veniendum eſt ad ſanguinis artificialem evacuationem, commodiſſime autem ea ipſa fit ante & poſt æquinoctia hac cautela, ut ſobrie vivamus poſt eam, cibiſque facilis & boni ſucci corpus nutriamus.

Quando V. S. omittenda.

XVII. Si vero abundantia ſuccorum impurorum ex intemperie alimentorum nata, ſubjecta imbecillia onerat, & morbos tales, quos cacochymia parat, minatur, conſultius erit venæ ſectionem omittere, & potius minuere & emendare peccantem materiam oportet per evacuantia balſamicæ naturæ, amara & majorem motum moventia. Talia ſunt medicamenta ſale volatili oleoſo imbuta, vini optimi potus procurans liberiorem ventilationem & excrementorum excuſſionem, non omiſſis polychreſtis pillulis, vegetabilium infuſis cum aqua calida adornatis.

Quid circa potum tenendum.

XVIII. Circa potum tenenda hæc ſunt, 1) ut temperatus citius hypochondria citra flatulentiam tranſiens præ omnibus aliis eligatur, ſive ſit vinum ſive cereviſia. 2) ſufficiens quantitas ejus ſumenda eſt, ab hujus enim defectu pigra fit alvus, ſegnes evadunt evacuationes & corpora ad morbos chronicos diſponuntur. Natura enim gaudet maxime fluido, ſine quo ſanguinis circulus & excretionum œconomia ſalva ſubſiſtere nequit.

Ebrietas nocet ſanitati.

3) extra cibos, potus largior, præſertim inebrians, plane vitandus eſt: mirum enim nocet ſanitati ebrietas, utpote intemperiem humoribus, nervis magnam infert debilitatem, ac digeſtionum robur deſtruit.

Potus frigidus æmulatur venenum.

4) potus frigidus corpori calefacto magna quantitate ingeſtus verum æmulatur venenum. Nam uti venenum; ita talis potus celerrime totam œconomiam motuum vitalium & ſecretionum turbat & pervertit. Unde multiplici experimento compertum eſt, plures inde ſibi contraxiſſe lethales morbos. Inciderunt nempe in ventriculi inflammationem, hecticam, phthiſin, hydropem, lentas febres, peripneumoniam, abſceſſus. Nocet autem maxime talis modi potus ſanguineis, & qui vaſa habent exilia, copioſa, & ſpongioſi ſunt habitus corporis. 5) Si ex tali potu aſſumpto imminet noxa corpori, mox fortius illud movendum, vena mature ſecanda, & infuſa calida, blanda diaphoretica ſumenda.

XIX. Quoniam in ſuperioribus animi perturbatio relaxata fuit inter cauſas morborum præſentiſſimas, hinc ne ab animo nobis contrahamus infirmum corpus, omni modo cavendum eſt.

Animus tranquillus ſumma medicina.

Palmaria autem & ſumma vere univerſalis medicina hic commendanda venit, quæ eſt animus tranquillus, & quietus & pacatus ejus habitus & ſtatus, qui omnibus vehementibus deſideriis & cupiditatibus vacuus eſt. Maxime omnium autem ceſſet animi commotio circa tempus ſomni, cibi & motus: Audiendus hunc in finem eſt VERULAMIUS *in ſerm. fidel. tit. de regim. valetud.* ita ſentiens: *Vacuo animo eſſe & hilari, ad horas cibi ſomni & exercitationis, eſt ex optimis præceptis ad prolongandam vitam, quatenus ad animi paſſiones & ſtudia. Devita invidiam, metus anxios: iram intus cohibe, ſubtiles & nodoſas diſquiſitiones, gaudia, & exhilarationes immodicas, triſtitiam alte preſſam & non communicatam: amplectere ſpem, lætitiam potius quam gaudium: delectationum varietatem magis quam ſatietatem, admirationem & propterea novitates; ſtudia quæ animum replent ſplendidis & illuſtribus ſubjectis, veluti hiſtorias, fabulas, peragrationes naturæ.*

Quo pacto quis adipiſci queat.

Ad tranquillitatem animo conciliandam ſubſidia hæc opportuna ſunt, nempe ſanioris philoſophiæ ſaluberrima præcepta, quæ omnia mundana ſpernere docent. Itaque non ſine ratione LUCIANUS, *Lib. Macrob. p.* 827. *longævis annumerat philoſophos & omnes, qui ingenio & eruditione præſtantes fuerunt.* Ita etiam PLUTARCHUS narrat, *plures corpore alioquin parum firmo philoſophiæ præceptis vitam longam conſecutos. Maxime autem omnium vitam longam vixerunt, qui delectabantur pulchris, & quos orationis capiebat ornatus, ſic* Gorgiam, Protagoram, Iſocratem, *& è latinis* M. Senecam *rhetorem, philoſophi parentem longævos fuiſſe legimus.*

Laus Platonicorum veterum.

Laudandi eam ob rationem ſunt *Platonici* veteres Medici, qui paucis remediis, plantarum nempe decoctis, contenti potius omnem animum atque operam eo convertebant, ut bonis moralibus præceptis imbuerent animos hominum, tam ſanorum quam ægrotantium, probe gnari, quod ex animo magna medicina redundet in corpus.

Lectio verbi divini confert ad tranquillitatem animi.

2) Ad animi tranquillitatem conferunt pietas & frequens lectio verbi divini, cum animo ſerio id applicandi ad uſum: pietas revera ad omnia utilis eſt, & hinc etiam ad vitam ſanam ac longam. Nam qui per preces & fidem magno Spiritus Sancti dono beatur, ejus anima incredibili lætitia, pace, tranquillitate, amore fruitur, qui omnes affectus ſanitati egregie favent.

Ut & ſtudium rationis.

Denique ad tranquillum & pacatum animi ſtatum non parum confert ſtudium rationis, ejus amor, & veritatis inquiſitio, temperantia in vita & victu, converſatio cum honeſtis & piis hominibus, & fuga otii.

XX. Quandocunque vero commotio gravior animum corpuſque percellit, utile eſt abſtinere à cibo & potu, evacuationem moliri per alvum, & pacare ſpirituum diſcurſivum motum per pulverem præcipitantem ex antimonio diaphoretico, lapidibus cancrorum, nitro purificato, & pauxillo anodyni confectum, qui in incandeſcentia valde proficuus.

Medicamentorum uſus.

In terrore ſubito, efficaces ſunt ſpirituoſæ aquæ cum antiſpaſmodicis mixtæ, aqua florum tiliæ, liliorum convallium, ſpirituoſa, pulvis Marchionis, eſſentia caſtorei, ſal volatile oleoſum. In mœrore ac angore animi, uſum vini optimi commendamus, item ambræ vel moſchi eſſentiam cum ſale quodam volatili mixtam.

XXI. Præcepta hæc ſingula ad ſanam & longam vitam ducentia generaliora ſunt, nihilo minus in diligenti debent eſſe obſervatione; non alienum vero ab inſtituto noſtro videbitur, quædam adhuc

adhuc ſpecialiora afferre, ad cujuſvis individui uſum ſpectantia. Nam qui ſanum vult ſervare ſuum corpus, ille ante omnia exquiſitam ſuæ naturæ & corporis debet poſſidere cognitionem. Aureum enim dictum eſt HIPPOCRATIS, *Differt corpus à corpore, natura à natura, temperamentum à temperamento.* Et quemadmodum juxta eundem nobiliſſimum autorem, principium ac fundamentum totius medicinæ eſt ſcientia naturæ humanæ, ita etiam fundamentum, ſecundum quod leges & regulæ, tam in diæta quam medicina invenire quisque debet, eſſe oportet cujuſvis propriæ naturæ in individuo ſcientia. Per naturam hic intellectam volumus maxime virium conſtantiam & totam œconomiam motuum; vires judicantur ex ſanguinis circulo & pulſu, ex labore & robore partium, ex vigore digeſtionis atque excretionum, ex potentia motus in muſculis. Vita dicitur merito à viribus, & nil niſi motus eſt, & exerit ſe & perficitur motu, & unice dependet à viribus motricibus, quæ inſunt partibus ſolidis & fluidis corporis noſtri. In quocunque itaque ſubjecto copia virium manifeſtatur, illud bonam ac robuſtam nactum eſt naturam, hoc non tam facile læditur à cauſis externis, multos ferre poteſt labores ac moleſtias, facilius convaleſcit & revertitur ex morbo. Contra ubi virium adeſt languor & defectus, debilis dicitur natura, quæ facillime læditur à quacunque cauſa heterogenea, nec ſuſtinere multum poteſt, facilius ægrotat, & difficilius ſaneſcit. Plurimi hic refert, ut robur & debilitatem naturæ cognoſcamus, inquirere in parentes, eorumque diſpoſitionem ac morbos. Robuſti enim ut plurimum robuſtos progignunt infantes, morboſi morboſos. Indicatur poſtea naturæ robur ex habitu corporis, qui enim ſolida oſſa, magnos nervos & tendines habent, vaſaque majora, plures dentes, habitum corporis ſtrictiorem, ii valentiori gaudent natura præ iis, quibus laxa & ſpongioſa eſt caro, facile ſudant, venas habent & nervos exiles, oſſa parva, paucos dentes.

Medicus ſui ipſius debet poſſidere exquiſitam ſuæ naturæ & corporis cognitionem.

Vita unde.

Qualis robuſta natura.

Quæ debilis.

Robur naturæ indicatur ex habitu corporis.

XXII. Secundo loco quivis homo naturam ſuam, ratione conſuetudinis, probe cognoſcere debet: Scite enim dictum à Veteribus, *conſuetudinem eſſe alteram naturam.* Conſuetudo attendenda eſt maxime in uſu rerum non naturalium, & nominatim circa quantitatem & qualitatem ciborum, circa tempus aſſumptionis, circa ſomnum & vigilias, corporis motum, aëris uſuram. Extenditur quoque hæc ipſa ad excretiones per alvũ, urinã, ſudorem, ſanguinis per nares, uterum, hæmorrhoides, imo ulterius ad ſanguinis artificiales miſſiones, per venæ ſectiones, cucurbitulas.

Conſuetudo altera natura.

Quomodo attendenda.

XXIII. Tertio verſatur naturæ propriæ cognitio in eo, ut aliquis ſciat, utrum corpus valde ſenſibile ſit, nec ne: permagna enim in eo eſt differentia corporum, quædam naturæ valde ſenſibilis ſunt, activæ, & ſubito alterantur, vel ab ipſo animi motu, vel ab alieno aëre, vento ſeptentrionali, aut mutatione cibi aut potus. Senſibilia quoque ea corpora dicuntur, quæ mox ſentiunt operationes cujuſdam purgantis, vomitorii, opiati, in minima etiam doſi. Firmiora autem ſunt, quæ non tam facile vitiantur aut afficiuntur, ſive ſit aër inſuetus, cibus & potus, ventus, quæ majorem doſin vomitoriorum, purgantium, ſudoriferorum ferre poſſunt.

Senſibilia corpora.

Firmiora corpora quæ.

XXIV. Quarto dantur plurima ſubjecta, quæ non modo differunt, ratione ſenſus exquiſitioris vel minoris, ſed peculiarem idioſyocraſiam vel ſenſum ad hæc vel illa ſovent. Ita quidam plane nequeunt ferre tabaci fumum, cereviſiam, caſeum, butyrum: quidam præſertim fœminæ læduntur mirifice à ſuaveolentibus. Datur in nonnullis peculiaris averſatio, ab his vel illis medicamentis, camphora, aniſo, abſinthio: quidam plane certa remedia ferre nequeunt, uti ſunt opiata, martialia, aloëtica. Novimus virum, qui, quoties aſſumpſit cremorem tartari, toties ſyncope correptus fuit. Tacemus, quod nonnullorum naturæ ita ſunt comparatæ, ut mallent mortem admittere, quam ſanguinem mittere vel clyſteris admiſſionem pati. Denique obſervatur quoque peculiaris ſenſus in quorundam cute. Quotidiana hæc eſt obſervatio Chirurgorum, dum nonnulli in externis læſionibus plane nequeunt perferre emplaſtra, vel alii non ſpiritus, vel unguenta, nonnullis calida cataplaſmata nocent, quidam vero ab hiſce non afficiuntur. Ita etiam porro quorundam cutis facillime conſolidatur, in aliis ægerrime vulnera coëunt.

Subjecta idioſyncraſiam ſovientia.

Exempla quorundam.

XXV. Cum itaque hactenus deductum fuerit, multum longeque differre inter ſe naturas hominum quoad uſum tam rerum non naturalium, quam medicamentorum; hinc utile erit, imo pernecesſarium, quaſdam regulas & obſervationes hac de re condere. Prima eſt: Qui robuſtam ac valentem nacti ſunt naturam, ii non debent tam accuratum ſervare diætæ regimen. Spectat illud CELSI: *Sanus homo & qui bene valet, & ſuæ ſpontis eſt, nullis ſe obligare legibus debet; hunc oportet varium habere vitæ genus, modo ruri eſſe, modo in urbe ſæpiuſque in agro, navigare, venari, quieſcere interdum, ſed frequentius ſe exercere, nullum cibi genus fugere.* Et tali in caſu valet illud: *Medice vivere i.e. rigoroſe ſecundum regulas medicas vivere, eſt peſſime vivere.* Secundo, qui naturam acceperunt debilem & imbecillem, valetudinarii ſunt, & ad ſubeundos anomalos motus valde prompti, hi accuratius tenere debent diæteticas regulas. Certa enim cibi & potus menſura ipſis eſt præſcribenda, temperatus aër, ſomnus quoque largior ſit commendatiſſimus, quo enim quis debilior eſt, eo diutius debet dormire & contra. Nocent quoque ejuſmodi ſubjectis omnia intemperata, potentia, exceſſivis qualitatibus imbuta, & maxime omnium animi gravia pathemata. Tertio conſueta longo tempore, non ſimul & ſemel ſunt omittenda, quandoquidem conſuetudo eſt altera natura, & ſicuti difficile eſt naturam immutare, ita etiam conſuetudinem non ſimul & ſemel tollere oportet: unde optimum HIPPOCRATIS effatum; *quarum rerum inveteravit conſuetudo, quamvis deteriores ſint, illæ tamen minus conſuetis male afficiunt*: Eſt ergo aſſuetorum uſus ſuſcipiendus, *idem Author ſect.* 11. *aph.* 49. hæc habet: *Aſſueti, conſuetos labores etiamſi fuerint debiles aut ſenes, non aſſuetis quamvis fortibus aut juvenibus, facilius ferunt.* Paucis: omnis ſubita mutatio, in rebus diu conſuetis periculi plena eſt, ita v. g. ſi quis conſuevit ſomnum capere meridianum, vel diu dormire, aut lectum tardius petere, lucubrare, vel indurata infumata cibis uti, vel tabaci fumo, ſternutatoriis pulveribus ſemper delectatur, corpus in perpetuo labore ſervat, vel peregrinatur, is non facile ex iſtis rebus ſubitam mutationem capere debet. Meretur hanc in rem adduci inſignis locus ex VERULAMII *l. de ſermon. fidel. Cave à ſubita aliqua mutatione, in regiminis parte quapiam principali; quod ſi neceſſitas urgeat, cætera ad eam mutationem accommoda, ſecretum enim eſt & phyſicum & politicum: tutius eſt multa mutare, quam unum magnum, examini tamen ſubjicias conſuetudines tuas, diætæ, ſomni, exercitationis, veſtium, manſionis & ſimilium, & ſi quæ nocumento eſſe judices, experire illud paulatim exuere, ita tamen, ut ſi ex muta-*

Regula & obſervationes reſpectu diætæ.

Diæta ſanorum.

Debilium & imbecillium.

Conſuetudo quando tollenda.

Subita mutatio periculi plena.

tione nocumenti aliquid perceperis, ad conſueta redeas: Difficile enim, diſtinguere inter ea, quæ toto genere ſunt ſalubria,& ea,quæ corporis tui unicæ conſtitutioni conveniunt. Quarto: ea, à quibus averſatur natura, & quod plane ferre non poteſt, tutius & conſultius eſt omittere, quam contra naturam, ſive ea invita & repugnante aliquid moliri. Nam ſicuti deteriora, quæ cum deſiderio, appetitu & delectatione aſſumuntur, non facile lædunt: ita benigna & optima, quæ abhorreſcente natura uſurpantur, efficaciter nocent. Quinto: optima & univerſalis regula eſt: quæ corpori proſunt, ſunt facienda & continuanda, quæ vero nocent, ſunt omittenda. Equidem circa hanc regulam hoc adhuc deſideratur, quod mala ſit concluſio: *hoc mihi non nocet, ergo eſt bonum.* Nam ſæpius nocumentum non ſubito, ſed ſucceſſive fit: hinc legitimum requiritur tempus, quo explorare & attendere poſſimus, an hoc vel illud nocuerit nec ne.

Ea, à quibus averſatur natura, ſunt omittenda.

Quæ corpori proſunt facienda.

Axioma ad vitam ſanam & longam ducendam.

XXVI. Ultimo loco perutile erit, ſubjicere generale axioma, cujus obſervatio ad vitam ſanam & longam ducendam commendari meretur, & hoc eſt: *Quodcunque conſervat vires, hoc ipſum cuſtodiendum, quodcunque vero eas deſtruit, hoc omittendum.* Deſtruunt vero vires crebræ venæ ſectiones. Tametſi ea non ſimus in opinione, ac ſi velimus proſcribere venæ ſectionem ex foro medico, ſed potius, quando plethora morboſa urget, generoſum & magnæ virtutis præſidium hanc pronuntiamus, nihilo minus tutius eſt non adſueſcere ſanguinis miſſionibus, ſed aliis modis, abſtinentia, motu, evacuatione per ſudorem & alvum demere humorum & ſanguinis copiam. Secundo, infirmat naturam purgatio vehemens: Peritiſſime ſcribit HIPPOCRATES *ſect.* II. *aph.*37. *Qui ſecura ſanitate fruuntur, hos purgare grave eſt*, utpote omnia validiora evacuantia agunt virulento quodam cauſtico, naturæ inimico elemento, quod ſubinde tonum ventriculi & inteſtinorum deſtruit, ad anomalos ſpaſmodicos motus ea diſponit, & valde copioſa eductione humorum debilitat. Robur autem naturæ conciliat, alvum ſemper habere liberam & apertam, eamque ſi pigra eſt, ſi victus lautus & plenus, crebrius blando monere & ſollicitare ſtimulo, ubi egregium fœnerant uſum balſamica, amara, ſalia elixa &c. Tertio: rarius vel plane non utendum eſt medicamentis vomitoriis, ſudoriferis nimis calidis, opiatis, metallicis. Hæc enim ejus ſunt indolis, ut valde afficiant, alterent & ſanum corpus deſtruant. Accedit & illud, quod medicamenta aſſueta careant poſtmodum ſua efficacia: Scite hac de re VERULAMIUS *loco citato: ſi nimium aſſueſcas medicationi, detrahet de viribus & efficacia ejus, quando morbus advenerit.* Probo potius diætas quaſdam ad certa tempora, quam uſum medicamentorum frequentem, niſi jam pridem tranſierit in conſuetudinem. Quarto: deſtruunt vires nimia ingluvies, ebrietas & in ſeram noctem potatio & aſſidua venus. Veriſſimum quod ſcribit HIPPOCRATES *de diæta*; *Multi corrumpunt corpus ſuum, & quod Deus dedit aptum faciunt ineptum, idque labefactant, ocio, ſomnolentia, vino, vigiliis venereis, ac immodica libidine.* Et ipſe laudatiſſimus autor *Epiſt. de ſanit. tuenda*, ad Demetrium Regem, hæc memoriæ prodidit: *oportet animum advertere & peculiariter vivere, ita ut neque rei venereæ, neque diverſorum eduliorum incontinentia, neque ſomnis immodicis, aut inexercitato corpore utaris.* Quinto: infirmant anxia & moroſa ſtudia, cura & ſollicitudines, animi labores, lucubrationes, quandoquidem hæ ut plurimum comites habent vigilias, & ipſa ſua natura vires ſubducunt, & ita omnis virtus & vis, quæ requiruntur ad corporis functionum exercitium exſpirant.

Abuſus & uſus V. S.

Purgatio vehemens infirmat naturam.

Medicamenta vomitoria rejicienda.

Ingluvies, ebrietas, nox & venus deſtruunt vires.

Anxia curæ ſollicitudines infirmant.

XXVII. Adduximus præcepta,quorum obſervatio ad ſana vitam tuenda monſtrabit viam apertiſſimam; ſequitur jam, ut monita quædam etiam afferamus in medium, quibus uti quiſque poſſit, ſi quando morbo jam detinetur. Quemadmodum autem dantur duplicis generis morbi, acuti videlicet & chronici, ita quivis ſeorſim peculiarem tractandi methodum & obſervationē expoſtulant. Acuti ſunt, ubi motus in ſyſtemate tam vaſorum, quã nervorum valde intenſus & auctus eſt, & brevi terminantur vel ad vitam vel ad mortem. Oriuntur ut plurimũ à ſubtili & exiguo virulentæ & activæ naturæ principio. Chronici ſunt, qui per longum tempus vexant corpus,ſuſtentantur potius à copia vitioſorum humorum,viſcerum obſtructionibus,& à motu ſanguinis valde ſegni & impedito fiunt. In acutis motus ille vitioſus vehementer auctus, in quo conſiſtit revera morbus, ſæpiſſime bonum finem,licet per accidens obtinet,cauſam morbificam emendando, atque propulſando. Natura enim,quæ nihil aliud eſt,quam motus & ſanguinis circulus, morborum optimus medicus eſt. Omnis igitur opera, quam præſtare Medicus & quiſque debet, verſatur in eo, ut vires naturæ ſive motuum quantitatem in hiſce morbis probe obſervet, & cognoſcat, an debilis an nimis vehemens vel languidus iſte motus ſit, hic promovendus, ille moderandus eſt. Secundo attendere debet, per quas vias & excretiones ordinario morbus terminari ſolet, ita inflammationes ordinario per diaphoreſin,& hæmorrhagias, febres per diaphoreſin & alvũ,ſpaſmodicæ affectiones per hæmorrhagias & ſudorē terminantur. Hanc methodũ & proceſſũ obſervari debet unuſquiſque, & probe caveat, ne alias excretiones ſuſcitet, quas natura non intendit, ſed cuivis morbo proprias & congruas faciat: Tertio: quo tempore debeant inſtitui evacuationes, ex ipſa quoque natura addiſcat, dies hi vocantur critici, & dies ſeptimus, undecimus, & decimus quartus, quibus plerumque feliciter finiri ſolent morbi, hos dies probe attendat, & ſi tunc agit,ſub favore naturæ agit. Quarto: graſſantium morborum acutorum, ingenium, indolem ac mores probe ex experientia ſcrutetur. Non enim ſemper una morbi ſpecies diverſis temporibus eandem deſiderat methodum. Ita nonnunquam venæ ſectio juvat, quandoque nocet, interdum volatilia ferre poteſt febris,quandoque plane non. Quinto: in quovis individuo conſuetudines probe ac diligenter attendat, quibus nempe ſymptomatibus evacuationibus in ſtatu ægroto ante uſa fuerit natura, qui enim conſuetudines novit & occaſionem medendi, ille juxta HIPPOCRATEM invenit fundamentum veræ medicinæ. Sexto: generalis & perpetua hæc eſſe debet regula: In acutis morbis, blande, temperate ſucceſſive agere debemus, nunquam violentia, & præſtat tunc naturam ducere quam cogere. Aureum eſt dictum HIPPOCRATIS *l. de locis in homine* §. 55. *Medicamenta fortiora à natura in debilibus morbis dare non oportet, neque paucitate medicamenti debilitas ipſius facienda eſt: ſed fortibus natura fortibus pharmacis utendum eſt: debilibus vero pharmacis non fortibus.* Septimo: diaphoreſis in omnibus acutis per totum morbi curſum blande eſt movenda, quod fit per hypocauſti & lecti calorem moderatum,per diaphoretica mediæ naturæ, per diluentia, temperata. Octavo: nocent in acutis omnia, quæ turbant & ſiſtunt motus, præſertim diebus criticis, uti ſunt frigus

Morbi acuti & chronici.

Quinam acuti.

Chronici.

Quid in illis Medico incumbat.

Per quas vias morbus terminetur.

Quando evacuationes ſint inſtituendæ.

Quid obſervandum circa morbos graſſantes.

Symptomata.

Quid agendum in morbis acutis.

Diaphoreſis in morbis acutis movenda.

Frigus nocet.

Alvus ſit laxa.

frigus externum, anodyna, refrigerantia, acida, omniaque draſtica nimiusque cibus. Nono: in dictis affectibus præſtat ſemper alvum habere liberam quam clauſam, hinc clyſteribus & laxantibus congruis ſui officii monenda eſt.

Morbi chronici quomodo tractandi.

XXVIII. Quod attinet ad paſſiones chronicas, hæ non tam facile auſcultant remediis. Equidem nonnulla peculiarem tractationem exigunt, uti lues venerea ſalivationem, ſcorbutus decocta lignorum balſamicorum, &c. nihilo minus placet regulas quaſdam hic ſtatuere, quæ diligenti obſervatione plus præſtabunt opis ægrotantibus, quam pretioſiſſima quædam medicina. Primo: Ubi ſpasmodicæ contractiones nervoſarum partium conſpiciuntur, alvus ſemper debet eſſe libera, quod fit per clyſteres, per laxantia, elixiria vel pillulas polychreſtas martiales. Secundo: in ſubjectis plethoricis vena debito tempore eſt aperienda. Tertio: ſalium volatilium oleoſorum frequentiſſimus debet eſſe uſus, ſed doſis non adeo magna. Quarto: pulveres præcipitantes, acrimoniam temperantes nunquam non egregium facient officium. Quinto: infuſa herbæ veronicæ, betonicæ, ſaſſafras, radicis chinæ, utilitatem afferent non minimam. Hæc remedia ſufficient in affectibus ventriculi hyſtericis, hypochondriacis, nimiis hæmorrhagiis, febribus lentis & omnibus affectibus chronicis, qui proveniunt ex vitio hypochondriorum. Saltem hæc cautela addi debet, ut diætæ regulas accurate ſervemus, nec multum mutemus remedia, ſed eorum uſum continuemus. Secundo in omni habituali morbo chronico, ubi obſtructiones adſunt viſcerum & ſaburra vitioſorum humorum, non præſentius datur auxilium, quam quod petitur ex legitimo acidularum vel thermarum uſu, ubi notandum eſt, quod acidulæ magis plethoricis & calidis ſubjectis, frigidis autem, humidis, ubi nervi laborant, plus aquæ calidæ conferant. Deinde bibendæ etiam ſunt in debita quantitate, copia enim debet juvare, & ſingulis fere annis, donec morbus ablatus fuerit, frequentandæ ſunt. Hæ aquæ generoſæ ſunt operationis, innumeris exemplis teſtibus, tollunt vel ad minimum allevant calculum tam renum quam veſicæ, aſthma, cachexiam, paralyſes, podagram, rheumatiſmos, hyſtericas paſſiones, hypochondriacas, colicas & affectus ventriculi ac inteſtinorum ſpaſmodicos.

Stomachica remedia conducunt in morbis chronicis.

XXIX. Tandem in omnis generis chronicis paſſionibus, ſtomachica remedia, quæ ſale volatili oleoſo temperato & balſamico pollent, crebrius & per longum tempus uſurpata, omnibus aliis facile palmam præripiunt. Nam qui ſtomachi vitiis ſuccurrit, digeſtionem ſemper adjuvat & blandam chyli ac ſanguinis ſpirituaſcentiam promovet balſamicis & naturæ amicis remediis, is ferme omne punctum in medendo abſolvit. Commendari meretur noſtrum elixir balſamicum, ſtomachale *Michaelis*. Elixir proprietatis album cum ſale volatili mixtum, Elixir amarum *Conerdingii*; quorum uſu frequenti & continuo plus revera præſtari poteſt, in minuendis affectuum chronicorum ſymptomatibus, imo in ipſis eradicandis, quam ulla alia medicina. Sed ſufficiant hac vice dicta de nobili hac materia.

DE
METHODO ACQUIRENDI VITAM LONGAM.

PROOEMIUM.

Summi viri & Philoſophi non ſolum exoptarunt vitam longam, eſt viam ad adpiſcendum quæſiverunt.

NUllo *non tempore, ſummi Viri æque ac Philoſophi extiterunt, qui non modo exoptarunt longam vitam, ſed & ſumma adnixi ſunt ope, ut viam invenirent, qua ad eam poſſet perveniri. Tam grata nempe, tam jucunda, tam exoptata res eſt mortalibus vita, ut nihil æque illos teneat, ac amor vitam, quæ brevis eſt, quam diutiſſime extendendi. Et fuit apud antiquiſſimos ſapientium jam olim circa hanc rem meditatio, ut circumſpicerent ejuſmodi præſidia, quibus vitam ſanam maximeque diuturnam adipiſceremur. Teſtantur antiqua eorum monumenta, qui alchymiæ ſtudium profeſſi ſunt, ipſis non tam metallorum tranſmutationem cordi fuiſſe, quã inventionem ejuſmodi medicina, quæ corpora à morbis unice tueretur. Videbat enim venerabilis illorum ſolertia, qua ceteris mortalibus tum maxime anteibant, quam arctis anguſtiſque terminis tot hominum vivacitas ac ætas circumſcriberetur. Videbant etiam, quam multis iisque gravibus malis eſſet obnoxia vita, inde ejuſmodi auxilia conquirebant, unde ex tot difficultatibus emergerent.*

Sed fruſtra.

Licet vero illorum conatus ſua laude minus defraudandi ſint, eventus tamen, quod dolendum eſt, vota illorum ex parte deſtituit. Ex medicina enim ac remediorum adparatu vitam longam petere, difficile omnino eſt, & an hoc modo ſit petenda, merito addubitamus. Longe alia ſunt, quæ nobis dare poſſunt vitæ diuturnitatem. Quæ invenire, licet arduum inprimis ac difficultatis plenum ſit, minus tamen abjicienda ſpes eſt inveſtigandi vitæ longioris auxilia.

Datur Cauſa longævitatis.

Etenim ſi certum eſt, & eſt omnino certum, & olim fuiſſe & noſtro adhuc tempore longævos eſſe quam plurimos, imo certas gentes & certa corpora reliquis præſtare vivacitate, neceſſe utique eſt, ut dentur quoque cauſæ longævitatis. Quas ſi invenire datur, ſperamus fore, ut pateat promptum expeditumque iter ad ſanam atque diuturnam vitam adſpirandi. In præſenti igitur remedia & cauſas longioris ævi exponendas putavimus, & quantum ingenio adſequi licet, preſſo facilique ſtylo exponemus. Ac primum quidem oſtendemus, unde fluxerit quorundam hominum longævitas & unde hodienum ad longam vitam multi perveniant, & ex iis ipſis ſalubria præcepta atque modum trademus vitæ longæ adquirendæ. Neque tamen ita ſentimus, ſicuti quidam in ſuis de ſanitate conſervanda commentariis ſomniarunt, ut cuivis homini longævitatem promittamus. Non minus enim impudens, quam ineptum foret, cuilibet non habita corporum ratione hanc polliceri.

Cur multi non diu vivant.

Multi enim tam infirmo debilique ſunt corpore, multi ejuſmodi temperamento, ut ne ſexageſimum quidem annum impleant, licet ſummam circa victum curam adhibeant. Deus vero arbiter vitæ neciſque hominum, cujus munere ſpiritum trahimus, clementer adſit labori noſtro, ut exinde cum arti noſtræ, tum vitæ hominum accedat incrementum.

I. JAm primum omnium convenientiſſimum eſt, prius, quam deſcendamus ad expromendas longævitatis cauſas, ex phyſiologicis &

quaſi ab ovo repetere, quid vita ſit corporis, & quonam formalis ejus ratio abſolvatur. Minus vero congruum videtur, lectori faſtidium movere in recenſendis Veterum ſententiis, qui clariore philoſophia deſtituti rem phyſicam ac medicam inconcinnis abſtruſiſque terminis tradiderunt. In horum cenſum referendi calidi innati, humidi radicalis, quatuor temperierum, ſpiritus vitalis, flammulæ vitalis, archei conditores, quorum ſomnia ac nebulas noſtri ſæculi lux diſcuſſit atque diſſipavit. In eo vero non inutilem nos operam poſituros arbitramur, ſi paulo fuſius diſpiciamus, utrum vita res magis animæ, an corporis ſit exiſtimanda. Deus nempe ſapientiſſimus infinitæque virtutis ſapientiam ſuam in operibus ſuis maxime demonſtrare voluit, & demonſtravit unice in ordine ſeu mechaniſmo, quo corpora organica inprimis hominum compoſuit. Hic ordo ſive mechaniſmus, qui in ſitu, figura, diſpoſitione materiæ ad motum apta conſiſtit, cauſa fons & lex eſt omnium actionum, quæ ab ipſis corporibus perficiuntur, idque modo huic ordini conveniente, videlicet ſecundum proportionem, tempus, menſuram, gradum. Illud maxime notandum, quod omnia corpora vi activa motrice à Conditore ſummo ſint donata, & omnes illorum actiones nil niſi motuum ſpecies ſint, dum alterum in alterum agit, unumque alteri reſiſtit. Si vero hæc ipſa, uti videmus in organicis, motus edunt proportionatos ad certum finem conſpirantes, tunc unique ratio & ars, quam mechaniſmum vocamus, requiruntur. Quæ quidem in eo conſiſtunt, ut corpora ſitu ac diſpoſitione in certum finem componantur, quod αὐτόματα & horologia demonſtrant. Sicuti vero ars & ratio divina infinitis modis ſuperant naturam humanam, ita nullum dubium eſt, quin machinæ divinæ ratione compoſitionis ac ordinis humanas nimium quantum antecellant, uti id docent animantia & vegetabilia. Duplex vero in homine præſertim, exiſtit agendi principium, alterum corporeum, alterum incorporeum. Illud Veteribus naturæ nomine fuit inſignitum, Recentioribus mechaniſmus vocatur, & cauſa eſt proxima omnium, quæ corpus conſervant, motionum. Hoc poſterius dicitur anima, certis legibus & ordine agendi quoque donatum. Hujus vero actiones non proprie ſunt edere motum, ſed motus potius percipere, & ex his prognata adſectuum genera inclinationes averſationes producit. In homine vero hoc principium auguſtiore virtute eſt præditum, interna nempe notitia ratione liberaque voluntate. Utriuſque, de quo loquimur, principii ſummum Numen eſſe voluit conſenſum eximium & ejuſmodi conſpirationem, ut ad certas fibrarum motiunculas varias perceptiones atque cogitationes anima concipiat, proportione ſcilicet ſemper ad iſtam corpoream actionem. Et contra ad certas actiones animæ deſideria in corpore certi motus excitantur, & quidem tales, qui ratione proportionis gradus in his vel illis partibus animæ actibus cooveniunt, exemplo motuum voluntariorum, adfectuum animi, phantaſiæ.

Quid ſit vita corporis veterum.

An vita res magis animæ, an corporis ſit exiſtimanda.

Qua vi corpora ſint donata.

Duplex principium agendi exiſtit in homine.

II. Jam vero in genere notandum, quod hæ actiones, quæ dependent à mechaniſmo & ex eo commode explicari poſſunt, non ſiot referendæ ad alterum incorporeum principium nempe animam. Tales vero ſunt motus ſic dicti naturales & vitales, fluidorum circuitus, digeſtiones, ſecretiones, excretiones, omneſque motus, qui in ſtatu ſano, morboſo, morborumque cura obſervantur. Non exiſtimamus, animam hic proxime aliquid agere, vel, ſive ordinati ſive inordinati ſint, efficere; ſed omne, quodcunque hic fit, dependere ex divino & ſapientiſſimo artificio, quo pollent corpora humana citra notitiam ac intellectum. Et tam ſtupendi ac ſapientiſſimi ordinis cauſas in Deo primum, deinde proxime in virtute motrice partium corporis ceu ſecunda cauſa reponimus. Hic mechaniſmus debet eſſe fundamentum medicinæ rationalis, ex quo omnia, quæ proſunt vel nocent, tam intra quam extra nos, in ſtatu ſano & ægroto explicari, connecti ac demonſtrari debent. Alienum enim & abſonum eſſe videtur, ubi phænomena & effectus in medicina explicari debent, confugere ad talem obſcuram prudentiam, errorem animæ, cum quo nullam connexionem in rebus externis, quæ nocent vel proſunt, mens humana adſequi & hinc ex tali principio nihil demonſtrare poteſt. Igitur ad propoſitam quæſtionem ut veniamus, utrum vita magis ſit animæ, an corporis res, paucis dicimus; vitam, ſanitatem, morbos & ſanationem non proxime ab anima, ſed à ſolo mechaniſmo i. e. fibrarum certo motu certaque ad motum diſpoſitione, proportione fluidorumque progreſſu ac temperie eſſe accerſendam. Anima quidem lege commercii, quod ipſi cum corpore intercedit, turbare poteſt corporis motus, quod animæ adfectus teſtantur; nihilo ſecius hi motus non immediate ab anima, ſed à virtute corporum inſita, quæ mutationem ſuſcipit, ſunt derivandi. Et ut verum fateamur, quanta ſit præſtantia mechaniſmi, vel ex eo clariſſime evincitur, quod anima ejuſque actiones plus à corpore adficiantur, quam corpus ab anima. Quod apparet in temperamentis, ætatibus, climate, victu & hæreditaria diſpoſitione, ubi obſervamus, pro diverſitate harum rerum variare etiam ingenium, mores, virtutes animique adfectiones. Porro ipſa experientia teſte, ab aëre, alimentis, medicamentis aliiſque externis rebus corporis motus mirifice adficiuntur ac immutantur. Horum actiones in corpus cum claræ ſint, & motu abſolvantur, varieque fibras corporis commoveant, non intelligo, cur nihil fere activitatis in negotio vitali, ſed paſſiva tantum & inſtrumentalis facultas hiſce rebus adſignetur, origo vero omnium motuum ab anima petatur, quæ non adæquata cauſa motuum eſt, ſed tales operationes habet, quæ cum motu nullam habent connexionem, uti ſunt perceptiones & deſideria.

Actiones à mechaniſmo dependentes non referendæ ad animam.

Vitam pendere ab anima, ſed à mechaniſmo.

Operationes animæ.

Præſtantia mechaniſmi.

III. Cum itaque abunde pateat, vitam rem eſſe corporis, non animæ, opus eſt omnino, ut vitæ rationem & eſſentiam ex corporis natura & legibus mechanicis explicemus.

Vitam eſſe corporis.

IV. Per vitam vero corporis noſtri non intelligimus ejus durationem in ſtructura & mixtione, quæ etiam ſalva eſſe poteſt, vita ceſſante. Quod obſervamus in locis ſeptentrionali polo vicinis, à gelu animantium corporum corruptionem impedieote. Vita potius corporis noſtri denotat actum quendam, qui cum in phyſicis non alius detur, quam motus, hinc & vita eſt motus, & quidem motus fluidorum progreſſivus per tubuloſam animantium ſubſtantiam, dependens à fibrarum motricium pulſu, tono, impulſu ac robore. Nam quamdiu cor & arteriæ pulſant, & fibræ motu ſyſtoles & diaſtoles gaudent, & quamdiu etiam fluida per corpus bene feruotur, tamdiu adeſt vita. Ubi vero ille motus ſolidorum & fluidorum ita interit, ut non amplius poſſit revocari, tunc mors

Quid per vitam corporis intelligatur.

cor-

corporis adeſſe dicitur, utut diu adhuc à corruptione ſalvum atque integrum illud conſiſtere poſſit.

Mortis cauſa.

Mors itaque eſt deſtructio circuitus ſanguinis & omnia, quæ conſerunt huic motui extinguendo, inter cauſas mortis præſentes ſunt numeranda. In omnibus vero obſervamus propemodum, qui ex morbo obeunt, cauſam mortis fuiſſe ſanguinis circuitum deſtructum ab extravaſatione ſeri vel ſanguinis in cavitate quadam corporis, ſtaſi ſanguinis inflammatoria, fluidorum vel viſcerum corruptione & vaſorum occluſione v. g. à polypo.

V. Expoſita ſic vitæ eſſentia & ratione formali, jam demonſtrandum eſt, quinam effectus in corpus noſtrum hunc vitalem motum ſequantur.

Præſervatio corporis a putredine eſt effectus vitalis motus.

Primus & præcipuus eſt præſervatio corporis alias ad corruptionem paratiſſimi à putredine, ejuſque in ſtructura & mixtione conſervatio. Perficitur vero hæc ipſa ſequenti ratione. Primo fluidum vel liquidum, quamdiu motu progreſſivo & celeriter movetur, putreſcere vel ad putredinem diſponi nequit. Eſt nempe hæc motus progreſſivi virtus & indoles, ut inteſtinum fluidorum motum naturalem conſervet ac integrum tueatur. Hic cauſa eſt unica, quod corporis mixtura vigeat, ſimul ac vero accedit alius externus motus ab aëre vel æthere, qui naturalem deſtruit, partiumque ordinem ac ſitum interturbat, mixtio & craſis prior plane immutatur. Impedit vero & reſiſtit externi aëris vi internus partium motus. Quod vero motus inteſtinus fluidorum putredinem à corpore arceat, liquido videmus ex muſtis in fermentatione exiſtentibus, item in vinis generoſioribus multo ſpiritu ac ſulphure ſcatentibus. Hæc enim beneficio ſulphuris tuta ſunt à corruptione, nam propter internum particularum fortiorem motum minus patent circumfuſi aëris injuriæ. Ubi vero deſpumaverint muſta & vino deceſſerit robur, mox ſuccedit ab aere ambiente corruptio.

S. C. corpus a putredine defendit.

VI. Porro ſanguinis circuitus corpus expoſitum corruptioni obviumque egregie defendit, dum partes alienas, quæ non miſceri debent cum ſanguine, quæque illis aliam craſin induunt, perpetuo ſecernit. Per tot enim genera emunctoriorum perenni & jugi motu ejiciuntur partes ſubtiliſſimæ ſalinoſulphureæ mucoſæ ſeroſæ, quæ ubi remanent, largam morbis præbent materiam. Vero ſimile tamen eſt, ad tuendam ſanitatem non minus conferre circuitum ſanguinis in ſe conſideratum, quam harum ſordium excretionem, quod nempe alieniſſimæ hæ ſordes exemplo ſcorbuti, luis venereæ & cachexiæ diu in ſanguine latere poſſunt, adeo ut connexæ cum illo videantur, ſalva interim vita.

Animam cum corpore unit.

Præter hæc circuitus ſanguinis hoc peculiare beneficium præſtat corpori noſtro, ut hujus munere velut arctiſſimo vinculo anima cum corpore uniatur. Ubi enim hic motus per cerebrum cerebrique vias labaſcit vel plane intercidit, actum eſt de animæ functionibus. Quod ut magis confirmetur, conſtat omnino, tales eſſe animæ actiones, quale ſanguinis per cerebrum iter. Si celerior eſt is motus, vehemens quoque eſt animi impetus, ſi tardior eſt, eadem tarditas ac torpor animi, ſegnities par. Ultimo loco circuitus ſanguinis ipſas partes corporis nutrit, fovet, auget & ipſis addit incrementum.

Ejus effectus.

Idem morbos ſanat & cauſas morbificas corrigit atque expugnat. Et quoniam fluidorum motus tantam utilitatem corpori præſtat, & ipſam vitam ac ſanitatem conſtituit, hinc ſumma Dei providentia factum eſt, ut omnes corporis organici partes ratione actionis & officii eum in finem conſpirent, ut ſanguis rite moveatur, & per hunc motum illibatum corpus maneat & anima operationes ſuas exerat.

Quid poſſit objici.

Enim vero objiciat hic quis forſitan, *circuitum ſanguinis eſſe tantum inſtrumentum vitæ, cauſam vero, quæ circulum hunc regat, eſſe animam, quæ etiam omnis mechaniſmi prima cauſa formatrix & origo ſit.*

Reſponſio.

At licet generationis prima cauſa nobis plane ſit incognita & quomodo operetur, certum tamen eſt, nos in procreatione animantium æque ac vegetabilium nullo modo concipere poſſe, quod hæc fiat ex ratione vel intellectu, utut non ſine ratione ac intellectu ſummi Creatoris. Demus vero animam producere corpus organicum, ſicut artifex machinam, machina tamen edit ſuas operationes ex actione inſita materiæ, & proportione ac ſitu partium, non vero ex concurſu artificis, qui tunc eſt remotus. Eadem ratione corpora noſtra, utut ab anima credamus producta, ex corporum motu ejuſque legibus ſuas operationes exerunt, non vero proxime ex ipſius animæ actione.

Vitæ brevitas vel longævitas non pendet ab anima.

Unde vero anima nullum in demonſtratione medicum fundamentum eſſe poteſt, nec ex anima vitæ vel brevitas vel longævitas explicari poteſt. Ex mechanica potius ratione & ſtructura fibrarum & temperie fluidorum longævitas eſt deducenda, & porro omnia ea, quæ circuli hujus diuturnitatem præſtant, cauſæ illius poſſunt nuncupari. Hæc noſtra & recentiorum noſtri ævi Medicorum eſt ſententia, qua nihil clarius apertiuſque videtur, quam melioris doctrinæ gratia tyronum in commodum neque cenſendi libidine neque ex adfectu aliquo adjiciendam putavimus.

VII. Cum itaque nobis propoſitum ſit, cauſas longioris vitæ in hominibus inveſtigare ac expromere, hinc ut ex circuitu ſanguinis diuturno & iis, quæ ad hunc contribuunt tam intra quam extra corpus poſitis derivemus, ordo poſtulare videtur.

Unde S. C. regularis dependeat.

Compertum ex phyſiologicis eſt, ſanguinis circuitum regularem i. e. æquabilem, liberum ac moderatum dependere inprimis ex debito tono, robore & impulſu ſolidorum ſive fibrarum juſtaque fluidorum copia temperieque. Hinc neceſſe eſt, ut, qualis ſtructura habituſque fibrarum, qualis vaſorum conditio, & fluidorum proportio ac temperies exigatur ad vitam longam, paucis videamus. Quoniam vero ad circuitum ſanguinis conſervandum ſolidorum actio principem locum obtinet, hinc maxime omnium, qualis fibrarum natura eſſe debeat, in præſenti intuebimur.

Quænam fibræ fiat pluris æſtimandæ.

Firmiores vero fibras, & quæ diuturniori motui apte ſufficiunt, eas eſſe arbitramur, quæ ſunt flexiles, compactæ, tenſæ tamen & ex tenerioribus filamentis contextæ. Minus vero aptæ ad impulſum ſunt denſæ, tumidæ, nimis molles vel duriores. Ipſa ſenectus in fibrarum duritie, & minori ad impulſum promptitudine verſatur. Ne longius repetamus exempla, experimento domeſtico conſtat, vetuſtiorum animantium carnes, ut percoquantur, fortiori igne tractandas, cum juniorum contra leni clementique flamma emolliantur.

Signa longævitatis.

VERULAMIUS in *hiſtoria vit. & mortis* notat, *illos longævos eſſe, qui cutim habent compactiorem, corpus nervoſum, fibroſum, nates minus tumentes, eminentiores venas, dentes firmos, pectus latius, grandiores oculos manuſque longas & palmas paucis lineis diſtinctas.* Hæc omnia firmam fibrarumque ſtructuram partiumque, quæ impulſui inſerviunt, robur atque firmitatem ſignificant. HIPPOCRATES eos longæ vitæ eſſe judicat *l. 2. popul.* qui plures dentes habent, non alia de cauſa, quam quod dentium copia & firmitu-

do

do de partium ſolidarum vigore teſtantur. Ex decenti vero ſolidarum robore ac fortitudine pluris longa vita æſtimari debet. Quibus ex cauſis animalia nervoſa, fibroſa, macilenta vivacitatis exempla ſunt, nempe corvi, cervi, aquilæ, pſittaci, cameli, elephantes, cornices, quorum animantium nonnulla hominum ætatem exſuperant.

Vaſa ampliora reddunt homines longævos.

VIII. Deinde obſervamus, vitæ longioris eſſe, quibus vaſa ampliora indulſit natura, quippe per hæc facilius & promptius ſanguis ire poteſt, quam per anguſta ac exiliora. Memorabilis hac de re *aphor.* 44. *Sect.* II. *Qui natura ſunt obeſi, breviore vita ſunt, quam graciles*, quippe obeſi arteriis & vaſis anguſtis & textura cutis ac fibrarum denſiori fibrarumque imbecillitate laborant, unde difficilior ſanguinis circulus eſt. In gracilibus contra vaſa ſunt majora, & nervi ac fibræ robuſtiores, unde ſecundum veteres calor nativus & facultas major. Non temere vero Autor adpoſuit κατὰ φύσιν i. e. à natura, à prima conſormatione. Nam ut ait GALENUS *in comment. ſi quiſpiam natura mediocris victu deinde pleniore ac ignavia factus eſt craſſior, is non citius moritur gracili, quod ſcilicet venas & arterias latas habet, atque adeo calorem nativum minime imbecillum & extinctioni obnoxium.* Elegantiſſima verba ſunt, quibus in ſupra laudatum aphoriſmum commentatur HOLLERIUS Medicus ad Hippocratis genium doctus. *Qui parvo & craſſo*, (inquit,) *capite præditi ſunt, venis anguſtis, corpore denſo & glabro, voce exili à prima conſormatione, celerius moriuntur. Graciles è contra, qui magno capite ſunt, & qui cum inclinantur, cervicem magnam oſtendunt, gravem edunt vocem, amplas habent venas & arterias, longæviores ſunt.*

Vita longa conſiſtit in fibrarum motricium conformatione.

IX. Ex dictis intelligitur, maximum longioris vitæ momentum poſitum eſſe in fibrarum motricium conſormatione, & ſi quis hac à natura deſtitutus eſt, licet omnes circa victum regulas ſollicite obſervet, is longam vitam conſequetur nunquam. Confirmatum eſt experientia crebra, longævos parentes progenerare etiam filios tales, & rarius accidere, ut, qui breviora vitæ fuerunt parentes, diuturnioris vitæ filios ſuſcipiant. Ratio nimirum hæc eſt, quod cum nihil per ſemen parentum in liberos transſundatur magis, quam ſolidorum conſtitutio, inde etiam longioris vel brevioris vitæ ratio ex hac hæreditaria diſpoſitione proficiſcatur. Multum vero refert, qualis ſit ſtructura fibrarum à nativitate, quæ multum differt pro vario gravidarum ſtatu, earumque in rebus non naturalibus regimine. Nam gravidæ ſi fuerint plethoricæ, impuris ſuccis turgentes, nutrimentum quoque embryonibus parum bonum præbent, à quo tamen ſolidarum ac fluidarum partium conditio dependet, unde infantes ab iiſdem parentibus nati ſæpius ſtructura partiũ magnopere differunt.

Eſt plurimum hæreditaria.

X. Cum vero ad tonum ac robur fibrarum muſculoſarum, nec non ad fluidum ſpirituoſum, quo fluidis ac ſolidis vigor ac robur infunditur, multum faciat aëris uſus, hinc videndum eſt, quid aër ad vitam longam contribuat. Eſt aër fluidum mobiliſſimum impetum faciens & partes commovens, ſine quo nec vivere nec movere ſe poteſt animal ullum, unde reſpiratio & vita eodem pretio æſtimanda. Inde HIPPOCRATES *in lib. de flatibus* non ineptè ſcribit, *quod aër ſenſum & motum præſtet corpori noſtro.* Fibræ enim corporis noſtri, fluido tenuiſſimo æthereo elaſtico ſulphureis ſanguinis partibus conſermentato repletæ demum adquirunt robur impulſumque. Optimus vero aër ad fibras fibrarumque motum eſt ſerenus, ſiccus, vaporibus minus repletus, compreſſiorque paulo ac frigidior. Hic enim calore accedente mirifice ſeſe expandit, magnamque motus potentiam exerendo fibras comprimit, illas tono ac robore inſtruit, motumque inteſtinum ſpirituaſcentiæ fluidis ſœnerat. Quare non in obſcuro eſt ratio, cur, qui frigidiores regiones incolunt, ſalubriore ac longæviore vita fruantur, quam qui ſub calidiore cœlo agunt. Si oculos per omnes regiones circumferimus, quæ ſub frigido cœlo ſitæ ſunt, hujus rei veritas de facili oſtendi poteſt. Aëris in Islandia tanta eſt ſalubritas, ut paucis ibi morbis locus atque ſedes ſit, peſte ac febribus velut exulare juſſis. Videris ibi ſenes quam plurimos, quorum multi nonageſimum, imo centeſimum, innumeri octogeſimum annum egrediuntur. Videatur STRAUCH. *in diſſert. de Islandia.*

Aër magni facit ad vitam longam.

Qualis eligendus.

Sub aëre frigido ſiunt homines longæviores.

XI. Qui novam Zemblam, Groenlandiam, Lapponiamque incolunt, eodem cœli beneficio proſperrima ſunt valetudine, duro alioqui victui adſueti. Minora illis ſunt corpora ſed robuſta ac compacta, iiſdemque ſera ac cruda ſenectus & ſenectuti nulla canitiea. Eadem aëris benignitas Sueciæ, Fioniæque incolas fovet, quorum corpora dura & robuſta ſunt. Fœminæ ibi fœcundiſſimæ, viri veneris potentes, ſique temperantiæ ſtudent, vitam diutiſſime protrahunt.

Ut patet ex Groenlandiam incolentibus.

XII. Angli & Scoti longæviores ſunt Gallis Italiſque, quia ſeptentrionali plagæ viciniores. VERULAMIUS in *hiſt. vit. & mort.* hæc ſcribit ſuo tempore: *Apud nos in Anglia non exiſtere arbitror villulam paulo populoſiorem, in qua non reperiatur aliquis vir vel mulier ex octogenariis. Ante paucos etiam annos*, pergit, *in agro Herfordienſi inter ludos florales inſtituta erat chorea & ſaltatio ex viris octo, quorum ætas ſimul computata* 800. *annos implebat, cum quod aliis ex iis deederet annorum, alteri ſupereſſet.* Sed hoc illo forſan tempore, cum priſca adhuc frugalitas illi genti in honore eſſet, & nondum luxuria velut tabes in corpora invaſiſſet. Eandem Angliam cum inſulis Orcadibus & Hebridibus ad longam vitam maxime conducere, idem confirmat BACONIUS *lib. cit. p.* 518. Cui accedit *nobilis Angliæ Medicus* LISTER. qui in Commentario erudito ad *Sanctorium l.* 3. *aph.* 34. diſerte ſcribit, plurimos in remotis & montoſis Angliæ locis magnæ ætatis reperiri, quia purior limpidiorque ibi aer. Non minor in Norwegia cœli aëriſque eſt ſalubritas, eadem cum reliquis gentibus vivacitas. Corpora illis dura ac laboris frigoriſque patientiſſima. Raro ibi morbi maligni occurrunt, & licet duro victu gaudeant, diutiſſime tamen vivunt.

Angli & Scoti ſunt longæviores Gallis & Italis.

XIII. Quoniam frigidus concentratus ac purus aër tam egregie & ſolidis & fluidis partibus prodeſt, motum ac robur ipſis addendo, juvandoque tranſpirationem, hinc montoſa & excelſa loca, quibus ejuſmodi aër adfluit, longam vitam commode præſtare poſſunt. Nobilis inde Bohemia, quæ ſalubritate ſua ceteris Germaniæ locis longe præferenda. Eſt nempe regio altiſſima, teſtantibus id fluviis, qui ex Bohemiæ jugis oriuntur, & in declivia & planiora decurrunt. Omnes enim terræ, per quas feruntur fluvii, demiſſiorea ſunt illis, in quibus naſcuntur. Oſtendit Bohemia ſanos longævos robuſtoſque homines, optimi vultus, coloris albi. Slavatta Cancellarius Bohemiæ in regibus hujus regni obſervavit, omnes, qui ex regibus ægroti in Auſtriam vel Hungariam aliove ſe receperint, brevi obiiſſe. Eos contra, qui infirmi in Bohemia conceſſerint, priſtinum vigorem atque ſanitatem recepiſſe. Quod

Loca excelſa & montoſa longævitatem afferunt.

Bohemia reddit homines longævos.

Sigiſ-

Digitized by Google

Sigiſmundi, Maximiliani II. Matthiæ, Ferdinandi III. Annæ Imperatricis exempla abunde confirmant. vid BALBINI *Chron. p.* 9. GASSENDUM *in vit. Tychon. Brab.* JESSEN. *de peſte.*

Ut & Vogtlandia, aliæque regiones montoſæ.

XIV. Eandem ob cauſam Vogtlandia ſanos longævoſque incolas habet, quia regio hæc altior eſt, & ex altiore ſitu inſignis ibi aëris clemeotia aquarumque præſtantia ſinceritaſque. Hac prærogativa gaudent, qui in Sileſia degunt, maxime giganteorum montium accolæ, nec cedit illis hac in laude Helvetia & Rhætia, quæ identidem & ſana & longæva corpora producunt. Cujus rei non alia dari poteſt ratio, quam aëris temperies & puritas & huic juncta temperantia, accedente etiam aquarum his in locis bonitate. Quoad Italiam in Apennini quibusdam locis homines viridis ſenectutis reperiuntur, & qui longiſſime mortalitatem extendunt. Quod idem de Tmolo famoſo Poëtarum fabulis monte circumfertur, in cujus faſtigio, quod *Tempſin* vocant, incolas 150. annorum reperiri, *Mutianus* gravis Autor apud PLINIUM *in biſtor. natural. l. VII. c.* 48. diſerte conteſtatur. Athon etiam celeberrimum montem, qui Macedoniam & Thraciam diſtinguit, ſua imprimis ſalubritas nobilitavit. Longam enim perpetuamque ibi ex aëris mollitie duci ſanitatem, ex eo colligere eſt, quod, qui circa habitant, præſtent ceteris mortalibus extento vitæ ſpatio ac valetudinis proſperitate. vid. *Eraſm. Francisci in Ausländiſchen Kunſt- und Sitten-Spiegel lib.* 1. *c.* 28. Montium ſalubritatem comprobat PLATO, qui aperte ſcribit, in altiſſimis & temperatis regionibus ſenes & longævos ipſum maxime inveniſſe.

Æthiopia & Abyſſiniæ proferunt ſenes.

XV. In protenſis montium jugis verſus Æthiopiam & Abyſſiniam, ubi propter arenarum moles nihil vel parum vaporis exſurgit, ſolito longior incolis ætas eſt ad annum ſæpiſſime centeſimum adſcendens. Equidem has regiones fervidiſſimus adflat aer, & ſitus illarum planus ac depreſſus eſt, in montium vero jugis frigidius eſt cœlum, & ſaluberrima inhabitatio. Spectat huc elegans locus apud DIETERIC. *in Jatrie. p.* 1412. *urbes in montibus apertioribus, quos aër ferit vehementior, ſalubriores merito habentur, ſed ſi montes montibus, colles collibus jungantur per flexuoſa intervalla obſcurarum vallium, ſæpe mephitis exhalationum urbes incõmodat, ut inſalubriore ſint civitates, quæ in declivibus vallibus in ipſo luto jacent.*

Braſilia reddit amiſſam ſanitatem.

XVI. Præter aërem frigidiorem & ſitum altiorem egregie etiam vitæ prorogandæ inſervit aër temperatus æquabilis & conſtans. Laudat hoc nomine Braſiliam V. Cl. PISO *in hiſt. nat. p.* 112. io qua teſtatur, non paucos olim ſenes infirma tenuique valetudine ex Hiſpania aliiſque locis has ingreſſos terras convaluiſſe, quos ex remotiſſimis locis exciverit cœli aquarumque ſalubritas, ceu egregia fulcra valetudinis vitæque conſervandæ. Matura incolis ibi pubertas, tarda ſenectus & quod ſenectutis onus unice levat, vita ſenio moleſtiaque vacua, quippe ſine calvitio canitieque. Quo minus mirari convenit, plurimos ex illis centum ultra annos vivere, idque non in America ſolum natos, ſed qui ex aliis terris huc adpulerunt. Celebris etiam hæc eſt aeris conſtantia ac æqualitas in Hiſpania, & eandem ob cauſam Gallia Narboneuſis ſanos longævoſque homines fœcundo ſinu profert. Conſtaos ibi cœli facies, conſtans tempeſtas & per plures menſes ſerenitas, plures etiam uno tenore tẽpeſtates fœdæ ac pluvioſæ.

In Germania æſtas non eſt tam ferax morborum quam vernum atque autumnale tempus.

XVII. In noſtris terris æſtas non tam ferax eſt morborum, quam vernum atque autumnale tempus, quæ tempora multis funeribus fœda ſunt. Hiſce enim temporibus atmoſphæra nimium quantum immutatur, mox enim in barometro mercurius inferiorem, mox ſuperiorem locum occupat, & ingentem in modum ejus ſitus variatur. Æſtate vero minus obſervatur hæc varietas, quippe ultra tres gradus neque adſcendit oeque deſcendit mercurius.

Animi paſſiones multum conducunt ad longævitatem.

XVIII. Cum igitur manifeſto experientiæ teſtimonio conſtet, animum vigore legis & commercii cum corpore magnæ efficaciæ eſſe in motibus fibrarum adficiendis pulſu, tono, denique ſanguinis circulo, hinc ab animi motu vitam quoque & longiorem & breviorem fluere videmus. Optime vero æquabilem motum ſolidorum fluidorumque ſuſtinet mens tranquilla, hilaris, omni triſtitia, curis, deſideriiſque vacua, moderato gaudio, ſpe, fiduciaque ſeſe ſuſtentans, quæ denique omnia adfectuum genera io poteſtare habet. Hæc enim ſi ita inſtructa fuerit, perpetua ipſi cum corpore eſt conſpiratio, nec unquam corporis motus excretionumque opera interturbantur. Quamobrem in ſacris etiam monumentis piis vitam pollicetur Deus, cujus promiſſi præter divinam benedictionem non alia cauſa eſt, quam animus in tranquillitate atque moderatione conſtitutus. Recte enim pietas & promiſſionem hujus & cœleſtis vitæ habet. LUCIANUS longævis adnumerat philoſophos inprimis, animique cultura conſpicuos, qui aliqua corporis cura habita ad extremam ſenectutem perveniunt, eodemque loco magnum illorum numerum adnotat, vid. *dial.* MACROB. *p.* 427. In eodem negotio occupatus eſt VERULAMIUS *lib. de hiſt. vit. & mort. p.* 510. Veritatis enim inveſtigatio mirifice recreat animum, illumque in ſtatu hilari & pacato ſervat, unde ſtudium inveſtigandæ veritatis multum omnino facit ad vitam ſolito longius prorogandam.

Ut & ſtudia bonarum & liberarum artium.

Quo nomine laudanda maxime amœniſſima ſtudia matheſeos, philoſophiæ naturalis experimentalis, chymiæ, literarum denique humaniorum & ſublimioris Theologiæ. Habent enim hæc ſtudia præter delectationem, quam adferunt, hoc peculiare, ut non vera utilitate ſolum ſeſe commendent, ſed ut corpori etiam egregio ſint fulcimento. Quod quidem non contingit iis, qui in ejuſmodi ſtudiis ætatem terunt, quæ in terminis, fictionibus, opinionibus & ſuppoſitis non intelligibilibus fundamentum ſuum habent. Hæc ut nullius plane ſunt uſus; ita nec animo nec corpori opem præſtant ullam. Deinde ſtudium philoſophiæ moralis, quod non nuda contemplatione, ſed praxi metiendum eſt, vitam etiam egregie ſublevat. Illud vero intelligimus, quod in agnitione ſui, quam urgebant perpetuo ſapientes, maxime occupatur, quod imbecillitatem proprii ingenii detegit, quod denique ſalubrem præbet medicinam adfectuum veſaniam vecordiamque extinguendi. Non major enim peſtis corpori noſtro imminet, quam adfectuum impetus, quos qui prudenter compeſcere poteſt, ne is & animo & corpori eximium invenit levamentum. Id quum philoſophiæ moralis ſtudia inprimis nobis præſtent, merito ſunt magni æſtimanda, & dolendum ſane, pulcherrimum hoc ſtudium negligi à literatis, qui nec fructum etiam illius, qui inſignis eſt, exinde percipiuot. Hoc enim ſi didiciſſent, facile evaderent commune illud malum, quod velut peſtilenti ſydere, homines literatos adflavit, nempe indigniſſimam cenſendi aliorum mores libidinem, ne affectuum ioſania exagitati multa indigna ſua committerent profeſſione. Abeſſet certe jactantia, philautia, invidia, maledicendi petulantia, denique veſana illa in-

tem-

Digitized by Google

temperantia aliorum operam induſtriamque inſectandi. Ita cum dolore odia, jurgia, ſimultates plenis invehi velis videmus, quibus tamen nihil indignius deformiuſque eſt ordine eruditorum. Quæ cum & ſanitati & vitæ ſapientiæque officiant, merito vitanda ac deteſtanda ſunt.

Ad longævitatem opus eſt decenti fluidorum motu.

XIX. Perſecuti igitur ſolidorum ſive fibrarum naturam ac ſtructuram, quatenus nempe ad vitam longam concurrat, jam dicemus, quid fluida ad hanc ipſam faciant. Sicut vero ad ſanitatem conſervandam motu ſitu atque vaſorum juſta capacitate, fluidorumque debita quantitate opus eſt, ita facile apparet, ſanam & longam vitam iiſdem etiam præſidiis adipiſcendam, maxime decenti fluidorum motu. Nam ſi ſanguis & humores modum excedunt, ſtagnationes humorumque corruptiones naſcuntur, quæ non modo morbos morboſoſque motus excitant, ſed fibrarum etiam robur labefactant & deſtruunt, ut diuturno circulo machina non amplius ſufficiat. Eam ob cauſam & Veteres & omnes, qui longævitatem exoptarunt, ad hanc conſequendam ſtrictam moderatamque diætam uno ore commendarunt. Optime SANCTORIUS *ſect. V. aph.* 34. *ſi ſciveris quotidie, quantum cibi tibi conveniat, ſcies diutiſſime valetudinem & vitam conſervare.* Et LISTER in *comment.* ejuſdem *aph.* ſcribit: *ex modico cibo vigor & longa vita.* THONNERUS Cl. Medicus, qui 80. annum attigit, ſuo exemplo hæc comprobat, qui de ſe ipſo hæc prodidit. *Ego lunzaviav corporis à parentibus inſitam accommodata diæta conſervare ſtudui, quæ optima eſt nutricula ſenectutis. Lud. Cornarius*, inſigne medicinæ decus, ab ineunte ætate cum iniqua valetudine conflictatus, ejurata demum Medicorum ope, ad diætam ſtrictam velut extremum auxilium confugit. Nec feſellit ipſum, quippe præter omnium opinionem annos 95. conſecutus eſt. Quanta vero tanti viri fuerit abſtinentia, ex eo patet, quod cum conſuetam cibi potuſque menſuram ad uncias duas auxiſſet, in febrem inciderit, ſicut ipſe de ſe ſcribit. Cibus ipſi erat unc. 12. cibi, vini 14. uti ipſe ſcribit de ſe in *lib. de vit. ſobria.* Idem fecit JCtus Cl. *Bartholus de Saxoferrato*, qui ad pondus victitaſſe dicitur, ut ſereno eſſet capite ad ſolvenda juris ænigmata. Nec omittendus Cl. Medicus Italus *Nicol. Leonicenus*, qui *ſumma abſtinentia* 90. annos eſt conſecutus. Et rogatus, quænam eſſent remedia longæ vitæ, *Vividum*, inquit, *ingenium, perpetua vitæ innocentia, ſalubre vero corpus hilari frugalitatis præſidio tuemur.* vid. *P.* JOVIUS *in elog.* Et vetus eſt proverbium *modicus cibus medicus ſibi.* Temperans enim & moderatus cibus tantum corpori præbet alimenti, quantum illi utile & neceſſarium eſt, lautior vero & liberalior victus ſuperflua & inutilia producit, imo magis noxia; nam hæc cum non ſufficienter ſubigi regique poſſint, cruditates & ex cruditatibus morbos producunt. Nemo vero ſecundum *Sanctorii aphor.* 89. *ſect. III.* incidet in morbum, ſi ſedulo provideat, ne cruditatibus laboret. Nam ſobria vita perſpirabile corpus reddit, quo nihil aptius ad ſanam & longam vitam. Pulchre idem SANCTORIUS *ſect.* 1. *aph.* 83. *ſenectus revera eſt ægritudo, ſed protrahitur, ſi corpus eſt perſpirabile.* Ante omnia vero in ſenectute, ubi vires deficiunt, libera perſpiratio eſt commendanda.

Etiam diæta moderata.

Ut patet ex exemplis allatis.

plus quam C.

Non conſentit Jovius, qui teſtatur nullum ciborum habuiſſe delectum.

Moderatus cibus præbet alimentum corpori neceſſarium.

Uſus ſuperfluus carnium impedimento eſt longævitati.

XX. Ad copioſi ſanguinis generationem carnes inprimis faciunt, inde, cui cordi eſt longævitas, à nimio illarum uſu ſibi temperet. QUERCETANUS *in diæt. p.* 323. cauſam vitæ longævioris Veterum frugalitati illius ætatis & abſtinentiæ à carnibus adſcribit. Illi enim ſimplici victu & agreſtibus pomis, ac ſi ſitis admoneret profluente aqua vitam tolerabant. Eadem eſt ratio, cur in Ægypto longæviores ſint homines, quippe inveniuntur ibi, qui centeſimum annum egrediuntur. Cauſam hujus longævitatis ad ſobrietatem refert PR. ALPINUS *de med. Ægypt. l.* 1. *p.* 23. *& præcipue ad temperantiam à carnibus carniumque varietate*, & optimum potum aquæ ex Nilo, ſiquidem omnes Europæi, ſcribit, qui crapulas & vina carniumque copiam amant, brevius vivunt. Germani ac Poloni multis carnibus veſcuntur, vinoque largius ſe ingurgitant, igitur morbis quam pluřimis adficiuntur. Brachmanes Indiæ populos longiſſimæ fuiſſe ætatis accepimus, quia nempe carnibus & vino abſtinebant. *Dicæarch. apud* PORPHYRIUM *l.* 10. *de abſtin.* teſtatur, quod Saturni ſæculo longævi fuerint homines, quia carnes reſpuerint, ſponte ex terra naſcentibus contenti.

an hodie an vero olim?

Simplex victus locum habet in longævitate acquirenda.

XXI. Tandem & ſimplex victus faciliſque locum habet in longævitate acquirenda, quippe homini utiliſſimus, varioque cibo longe præferendus. Eleganter & graviter SENECA acerrimus luxuriæ Romanæ cenſor hac de re ſcribit: *Multos*, inquit, *morbos multa fercula fecerunt, & ſimplex morbus ex ſimplici cibo. Innumerabiles miraris morbos, numera coquos.* Cui igitur curæ eſt ſanitatis ac vitæ diuturnitas, is legem ſibi indicat temperantiæ ac continentiæ, ciboque ſemper in vitam non in voluptatem utatur. MACROBIUS *l. VII. ſaturnal. c.* 8. ubi prolixe de victus ſimplicis excellentia & uſu diſſerit, ſaniora pecora hominibus ex ea ratione judicat, quia ſimplici & uniformi victu delectantur, ægreſcere vero, quæ ſaginam compoſita varietate patiuntur. Nam id genus alimoniæ non magis copia quam varietate crudeſcit. Eandem etiam ob cauſam ruſtici agricolæque firma atque diuturna ſunt valetudine, quia præter aëris ſalubritatem victu ſimplici & aquæ potu utuntur. Præterea dum ſub dio & jove perpetuos ſubeunt labores, corpus ſibi indurant & abdicatis deliciis, quibus corpora ſaniſſima effœminantur, in labore ipſis otium & valetudo. Cibus, quem occupant, ſatiat, humus pro cubili eſt, & paupertate magiſtra illorum diſciplina ſanitas longævitaſque conſtat. Quæ cogitans bona non injuſte canit MARO:

Ut patet ex agricolis & ruſticis.

> *O fortunatos nimium, bona ſi ſua norint, Agricolas.*

Aqua magis ad longævitatem conducit, quam vinum & cereviſia.

XXII. Laudanda proinde aquarum etiam bonitas ad longam vitam & infra eas & cereviſia & vinum. Aqua enim potus eſt naturæ noſtræ convenientiſſimus, celerrime viſcera & venas tranſiens, & æthereum purum elementum, quod pabulum eſt ſpirituum, fovens & recreans. Priſca ætas, quo nulla gens bonis exemplis ditior fuit, ſola aqua uſa fuit & longiſſime vixit: TIBULLUS *l.* 2. *eleg.* 3.

> *Glans alat, & priſco more bibantur aquæ.*

Claud. DEODATUS *in Panth. Hygiaſt. l.* 2. *c.* 2. potū aquæ ſalubrem pronunciat, & ea Patriarchas uſque ad Noæ tempora uſos fuiſſe teſtatur. Et Ægyptiorum longævitatem, de qua ſupra diximus, non parum juvat aquæ Niloticæ præſtantia, in cujus laudibus recenſendis multus eſt ſummus Vir PR. ALPINUS *l. c. p.* 23. Creberrimo in uſu habent hanc aquam Ægyptii, in cujus bonitate egre-

Aqua Niloticæ laus.

egregium adverſus morbos ipſis eſt munimentũ. Sunt enim hæ aquæ leviſſimæ, (levitas vero prima aquarum virtus eſt) ſunt & dulciſſimæ tenuiſſimæ ac ſplendidiſſimæ & celerrime corporis viſcera permeant. In ſingulis etiam corporibus epotæ vel urinam vel ſudorem, ſæpe etiam alvum provocant, nulla in hypochondriis obſervata fluctuatione. Quod manifeſtum documentum eſt, ipſas valetudini inprimis convenire, dum, quod maximum ad firmum corpus momentum eſt, tranſpirationem & excretiones moliuntur.

Scrutatio longævitatis veterum ante diluvium.

XXIII. Expoſitis ſic cauſis longævæ vitæ, juvat jam inquirere, cur Veteres ante diluvium tam longam egerint vitam, & noſtra tam brevis ſit. Primum autem ſedulam dabimus operam, ut quæ adverſarii hic nobis objicere videntur, ante omnia diluamus atque refutemus. Inventi namque ſunt homines, qui Patriarcharum longævitatem, qua nihil mirabilius, minus rem mirabilem exiſtimarunt. Hi enim non dubitarunt adfirmare, illo pervetuſto ævo annum nunquam à ſolis circuitu, quem ille per duodecim ſigna conficit, conſueviſſe numerari. Eo potius ſpatio annum complexos eſſe adſerunt, quo lunare ſidus orbem ſigniferum paulo minus 30. diebus emetitur. Quæ opinio ſi vera eſſet, & pro noſtris annis anni Ægyptii menſes nempe adfingerentur, oppido conſequeretur, noſtros homines perinde lõgævos eſſe, imo longæviores iis, qui rudi illo ſæculo vixerunt. Nam non pauci dantur hodierno tempore, qui centeſimum quandoque annum excedunt, jam ſi menſis computaretur pro anno, eorum ætas ad 1300. annos adſcenderet, quos tamen nullus Veterum eſt adſecutus. Quippe infra milleſimum omnes ſubſtiterunt. Porro & hoc inde flueret, extitiſſe olim ſeculum, quo homines partim nono, partim ſexto, ætatis anno ſobolem procreaverint. Nam fide digniſſimus ſcriptor MOSES ſcribit, filium Adami Sethum, cum 105. annorum eſſet, Henochum progenuiſſe. Jam ſi accurate hic ponamus calculum, fateamur neceſſe eſt, Sethum nono ætatis anno patrem eſſe factum. Quæ cum nugæ ſint & fabulæ, merito hanc ſententiam explodimus, & convertimus nos ad aliorum opinionem. Hi perſuadere nobis conantur, Veterum annos minime duodecim, ſed tres duntaxat menſes impleviſſe. Qualis ſententia fuit HELICONIENSIS & PLINII. At vero cum ſine ratione hoc adſtruatur, ita viciſſim æquali deſtruitur facilitate.

Sententia Roberti Hocke de vita patriarcharum.

XXIV. ROBERT. HOCKE *in operibus poſthumis & quidem in diſcurſu de terr. mot. fol. 322. adfirmat*, vitam patriarcharum ante diluvium non fuiſſe noſtra longiorem, quia tunc fortaſſe anni fuerint breviores ob motum telluris diurnum adeoque & annuum circa ſolem celerius abſolutum. Celeriores autem tum fuiſſe rotationes telluris, inde ſuſpicatur idem, quia probabile eſt, variare polum & axem rotationis telluris, cum non ſemper verſus idem cœli punctum dirigi obſerventur. Etenim cœli punctum, quod nunc reſpicit polus telluris ſeptentrionalis, exiguo intervallo diſtat ab ultima ſtella in cauda urſæ minoris, cum antea longe majori ab eodem removeretur. Provocat etiam ad puncta interſectionis eclipticæ & æquatoris variationem. Verum enim vero cum hoc ſuppoſitum dictum quidem ſed non demonſtratum ſit, hinc nihil ipſi ſuperſtrui poteſt.

Quæ refutatur.

XXV. Subſternemus igitur ſententiæ noſtræ aliud fundamentum ex ſacro nempe fonte, unde compertum eſt, arcam Noæ conſidentibus aquis ad VII. menſem in Armeniæ montibus conſediſſe. Ex quo conſtat, non trimeſtrem, ſed plurium menſium fuiſſe annum. Neque hoc effugium alicujus momenti eſt, menſes tunc non dies novem & viginti complexos. Legimus vero in *lib. Geneſeos*, quod dies decimus ſeptimus menſis ibi commemoretur, quo primum conquievit arca Noæ, ut adeo & hæc ſententia non recto ſtet talo. Veriſſimum potius eſt, illos homines vere ad tantam ætatem perveniſſe. Sapientiſſimus enim Deus ad gloriam ſuam & ſalutem noſtram volebat tunc reſpublicas conſtitui, eccleſias colligi, familias extendi, ut incolas haberet ſpatioſum hoc mundi theatrum. Expiraſſet enim primo ferme ſeculo univerſum genus humanum, ſi ætas hominum centum ſaltem annorum fuiſſet.

Cauſa longævitatis mortalium, qui ante diluvium vixerunt.

XXVI. Cum vero Deus in natura nihil ſine cauſis agat, ſed manifeſta ratione, hinc quis dubitaret, quin & perſpicuæ hujus longævitatis cauſæ exiſtant. Neque illæ quidem ex animarum differentia petendæ ſunt, ſed potius ex rebus externis phyſicis & mechanicis. Extra dubium nempe eſt, ante eluvionem illam terræ longe aliam fuiſſe ſtructuram globi terraquei, ſicut & doctiſſimus BURNETUS jam dudum hoc elegantiſſime demonſtravit. Alia itaque aëris & cœli tunc facies erat, æquabilis nempe puriorque, cum tota velut natura eſſet recens. Hinc inſpiratus aër puriſſimus ac tenuiſſimus, qui lenem ac motum partibus præſtat, non parum ad longam vitam contribuebat. Deinceps haud exiguum fuit adminiculum natale ſolum, quod habitavit Adamus cum poſteris ſuis. Vero enim ſimile eſt, primos parentes ex paradiſo ejectos domicilia ac ſedes ſibi non procul ab horto Eden, ubi inſignem aëris benignitatem fuiſſe non temere conjicimus, collocaſſe, ubi ipſa vicinia multum de ſalutari aëris temperie retinuit. Et hodie etiam in Meſopotamia & Babylonia, ubi olim Paradiſus fuit poſitus, habitatores eſſe vivaciſſimos, ſcriptores illarum regionum tradiderunt. Mite enim & temperatum ibi cœlum, æſtus non ſolvit cutis poros, nec frigus torporem inducit. Ob ſingularem hanc aëris clementiam Dabroanam inſulam incolentes, quæ, cum ſub æquinoctiali ad ortum cœlo ſita ſit, benigno aëre fruitur, vitam ad trigeſimum ſupra centeſimum annum perducunt, ſine morborum inſultu.

Dabroanum inſulæ [illegible] diu vivunt.

Cauſa vitii terræ, aquæ & aëris poſt diluvium.

XXVII. Neque dubium eſt, aquas fuiſſe tunc ſubtiliores & ſalubriores terramque alimenta produxiſſe melioris mixtionis & temperaturæ. Poſt univerſalem vero totius mundi inundationem univerſale etiam vitium & terræ & aquis aërique incubuit. Nihil enim magis durationi conſervationi & fœcunditati adverſum eſt, quam nimium humidum. Quod manifeſte exinde patet, quod nullus annus inſalubrior ſit, & morborum magis ferax, ac quod annonam magis intendat, quam præhumidus. Humiditate enim nimia fibrarum robur laxatur, & fluida ad corruptionẽ præparantur. Itaque ante diluvium longe ſubtilior & ſiccior aër, ſubtiliores aquæ, ſubtiliora denique alimenta minuſque putredini obnoxia firmũ corpus ſuppeditabant. Is nempe ſaluberrimus annus eſt, qui ſiccitate moderataque temperie conſpicuus eſt, quod confirmat illarum regionum ſalubritas, quæ ejuſmodi aëre ac cœlo perfruuntur.

Ante diluvium abſtinebant carnibus & vino.

XXVIII. Illud vero priſcorum hominum vivacitatem maxime juvaſſe conſtat, quod ad temperantiam victumque moderatum ſe inprimis compoſuerint. Verique ſimile eſt, inter nulla vel pauca plane auxilia adverſæ valetudinis, plerumque tamen bonam contigiſſe ob bonos mores, quos neque deſidia neq; luxuria vitiaverat, CORNELIO CELSO *teſte in præfat.* Abſtinebant illi carnibus & delicatis cibis, vinique uſus ipſis plane incognitus,

gnitus, denique neque cibum neque potum ad voluptates, ſed ad vitam referebant. In potum aqua, in cibum olera ac herbæ ſufficiebant, donec tempore Noachi quæſita & inventa ſunt gulæ irritamenta, vini nempe carniumque uſus. Deus autem fuit, qui juſſit *herbam agri comedere*, & hic ſane uniformis cibus ventriculo conveniens, quippe facile concoquitur, nec ex herbis tanta ſordium colluvies in corpora congeritur. Carnium vero uſus à Deo non mandatus, ſed permiſſus tantum eſt. Ipſi abſtinemus carnivoris animantibus. Nec negari poteſt, augeri corpus carnium uſu, dum multum ſanguinem in corpore progenerant. Sed hoc ipſo, quod plus ſanguinis, quam quod propelli robore fibrarum poſſit, in corpore efficiant, nobis nocent, vitalem motum interturbando.

Cauſæ brevioris vitæ hodiernæ.

Et hæc eſt ratio, cur vita noſtra tantis intervallis cedat Veterum longævitati. Nam præter inſignem intemperiem, quæ poſt diluvium in elementa introducta fuit, ingluvies & tot ciborum varietas, carnium & vini amor, libido denique corpora adflixerunt. Et quod corpori adverſum maxime eſt, otio pigritiaque homines delectari cœperunt, cum labore potius induſtriaque ſanitas ſit conſervanda. Non mirum inde, brevioris vitæ homines hodierno die eſſe, & generare etiam liberos infirmos & parum ad longævitatem idoneos. Cum ſemine enim quaſi per ſucceſſionem ſtatim illis traditur ſolidarum partium infirmitas, eademque fluidarum intemperies.

XXIX. Propoſitis igitur longævitatis cauſis tam in veiuſtiſſimis illis mortalibus, quam noſtri etiam tempnris hominibus, nihil jam reliquum eſt, quam ut ea, quæ ex re noſtra eſſe poſſunt, ex hiſce cauſis excerpamus. Utile enim apprime futurum ſperamus, ſi quædam inde ſeligamus ac methodum ac regulas, quibus vita noſtra ſalva ac integra permanere poſſit, ex iiſdem cauſis tradamus. Diximus in ſuperioribus, primum longævitatis momentum in partium ſolidarum ſeu fibrarum robore ac ſtructura contineri.

Vitam longævam ſervare remediis opus eſt.

Hæc licet humana arte vix componi poſſit, ſed ex hæreditaria potius profluat diſpoſitione, nihilo tamen ſecius hæc nativa conſtitutio ut conſervetur ac corroboretur, neceſſariis remediis proſpiciendum eſt.

XXX. Initium vero faciemus in iis recenſendis, quæ membrorum robur ſolvunt illorumque vim potentiamque labefactant.

Immaturus fœminarum complexus nocet.

Inter quæ eminet & excellit immaturus fœminarum complexus. Incredibile, quantum hic damni ſanitati adferat: ſubtracto enim ſero roſcido ſpirituoſo, quo ſemen conſtat, & quo adoleſcere roburque debitum adquirere fibræ debebant, neceſſe eſt, ut vires imminuantur & ſolido robore priventur membra. Laudanda hic veterum Germanorum continentia, apud quos, ſi Tacito credimus, parentum robora liberi referebant, quod nempe, eodem Tacito Autore, *tarda illis venus & pares validique miſcebantur*. Qui mos, ut alia ſpecioſa ac laudabilia, noſtro ſeculo exolevit, quo luxuria peccandique licentia velut effractis clauſtris impune pervagantur. Ferme enim antequam pueri eſſe deſinunt puerumque exuerunt, mariti ſunt, & infirmis adhuc annis gerunt

Prælia conjugibus loquenda

uti Poëta canit. At hæc intemperantia non modo effœtum infirmumque corpus ſenectuti tradit, ſed ante tempus etiam vitalem corporis laticem abſumit, coctione everſa, fractoque partium robore ac enervato. Sapientiores olim erant Lacedæmonii Ægyptiique, quorum illi vigeſimum quintum, hi trigeſimum quintum ætatis annum ineundo matrimonio prudenter deſtinarunt, Platone etiam egreg'um hunc morem collaudate.

Eundem locū tenet in fœminis.

Idem tenendum ſervandumque eſt in fœminis, quæ, quantum immatura ac præcipiti venere patiantur, nihil attinet hoc loco longius explicare. Nam dum liberos pariunt, & quandoque ſingulis annis enituntur, ſuccus nutritius, qui robori ac incremento ſolidorum debebatur, infantis intercipitur nutritione, relicto matri imbecillo infirmoque corpore.

Nimius uſus vini impedit longævitatem.

XXXI. Fibrarum partiumque robur adfligit etiam non leviter nimia in vino intemperantia potandique cupiditas. Videmus raro illos ad ſenectutem pervenire, qui in juventute ſtatim Baccho, Veneri & otio ſe dediderunt. Nam cum ad ſuſtinenda corpora benigni ac temperati ſucci requirantur, intemperati & calidi ſucci ex potationibus proveniunt, firmandis nervis inidonei. Obſervamus contra, quod qui tardius & jam confirmata ætate ad veneris vinique uſum accedunt, melius & ſine damno has voluptates tolerent.

Animi adfectuum incontinentia debilitat corpus.

XXXII. Non minus corporis robur debilitat adfectuum incontinentia, & mens triſtitia mœrore & angoribus inquietata. Cito enim moriuntur & morboſa redduntur corpora, quæ plus juſto adfectibus fræna relaxant. Animus enim quaſi rota ſuprema eſt, inquit Verulamius, quæ reliquas corporis rotas circumagit. Hæc immediato influxu in partes ſolidas agit, naturales turbando motus. Id quod ſi ſæpius & per habitum quaſi contingit, tunc neceſſe eſt, ut naturali ac genuino fibrarum motu inverſo, nil niſi motus inordinati relinquantur.

Humiditas nocet longævitati.

XXXIII. Præter hæc corporis robori nocet humiditas, qua nihil nobis infenſius, nihil quod motui fibrarumque tono magis averſetur. Inde non obſcura eſt ratio, cur balneorum uſus, aër turbidus ac pluvioſus, tempeſtates annorum humidiores, loca denique humida & paludoſa corpori ſint extimeſcenda. Noxioſiſſimum vero eſt, circa ejuſmodi loca habitare, vel ſub tali aëre dormire, quippe natura adeo debilitatur, ut minus recte ſuo officio, cui deſtinata eſt, defungi poſſit. Imbecillitatem corpori adferre aëris humiditatem, ex eo conſtat, quod ubi cœperit humidus fieri aër, manifeſta ſtatim corporis laſſitudo ſentiatur, pulſuſque inſignis debilitas. Tantum nempe jus potentiamque in corpus aër ſibi vendicat.

Abſtinendum à Pharmacis.

XXXIV. Corporis denique robur deſtruunt medicamenta in nimia copia adſumta, præcipue purgantia ac vomitoria, quæ ventriculi ac inteſtinorum robur male vitiant debilitantque. Jam olim hac de re nos monuerunt ſummi Viri Hippocrates & Plato, quorū hoc præceptū elegans celebratur, *ad bonam valetudinem conſequendam omnia prius tentanda eſſe, quam corpus pharmacis operoſe commovendum.* Nec inelegans eſt C. Celsi illud: *Summa medicina eſt, non uti medicamentis.* Pertinet huc & *aphoris. 36. ſect. II. Qui ſalubritate corporis ſunt præditi, ii purgãte hauſto medicamento ſtatim deficiunt, ut & qui pravo utuntur alimento.* Et æque gravis eſt ſequens ſtatim *aphor. 37. Qui integra ſunt corporis valetudine, medicationes ægre moleſteque ferunt.*

Longævitas & robur ortum ducunt à ſemine.

XXXV. Ad ea jam progredimur, quæ *poſitive* robur fibris addunt. Et cum à prima partium formatione multum dependeat, hinc providendum inprimis, ut ſemen, quo concipitur infans, tunc maturum coctumque ſit. Quale enim ſemen, talis etiam eſt natura ac indoles infantis, & robuſtiores inde parentes firmiores etiam filios gignunt, quam quidem ſenes & in juvenili adhuc ætate cōſtituti. Deinde ſemen illud bene coctum ac ſpirituoſum ſit, nec per ebrietatem nec nimiam

& exercitatam antea venerem debilitatum. Confert etiam ad robur infantis tempus ipſum, illud nempe, quando natura eſt robuſtior, & tepore verno naturæ vigor velut renovatur. Commodiſſimum ergo eſt menſe majo & autumnali tempore ſeptembri menſe, quod tunc ad venerem à natura animantia ſtimulentur.

Quando Venus commodiſſima.

XXXVI. Non minus facit ad decentem partium conformationem infantis in utero nutritio. Quare proſpiciendum, ut matres gravidæ ſanæ vegetæque ſint, & ſi plethora ac cacochymia illas male habent, per V.Snem, per leniora laxantia & quæ juvant tranſpirationem, ipſis eſt ſuccurrendum. Debet porro fœtui in lucem edito debita ſuppeditari nutritio, quæ non pulpamentis variis & ovis, quibus vaſa inviſcantur, neque coagulato nutriculæ lacte, ſed temperato ac tenui abſolvitur. Aëris etiam maxime habenda ratio. Minus enim congruum eſt, aëri calido adſuefacere infantes, temperato frigidiori lucidoque potius adſuefaciendos. Laudem meretur hac in re veterum Germanorum conſuetudo, qui infantes à matre fere adhuc rubentes in fluvio mergebant, & hoc modo tenerrima corpora ad patientiam laboris indurabant. Inde CLAUDIANUS canit:

Quid requiratur in embryone & fœtu mino.

Et quos naſcentes explorat gurgite Rhenus.

Peſſimus igitur mos eſt, infantes ab omni liberiore aeris uſu excludere, illoſque fomentorum lectorumque onere tantum non opprimere ac ſepelire. Abſtineant etiam gravidæ infanteſque à dulcibus acidis & ſpirituoſis, quæ, dum ſanguinem cacochymicum progenerant, facile fœtus humores inficiunt.

XXXVII. Ad robur ſolidarum partium utilis etiam eſt motus, optima corporis medicina. Nam uti otio langueſcunt & emolliuntur corpora, relaxato fibrarum tono, ita motus eſt, qui fibras corroborat & vaſa reddit ampliora. Placet elegantem adſcribere locum ex *Cl.* PECHLINI *obſerv.34. Nulla corpora morbis minus obnoxia intolerandisque injuriis magis idonea reperies, quã illorum, qui à prima ſtatim infantia motu palæſtrico gladiatorio, & alia vehementia motum ſibi contraxerunt virumque robur, quod eum in ſeram ætatem extendant, uſque eo etiam immunitatem à morbis incommodiſque facile ſibi procurant, quod infinitis exẽplis obvium eſt.* Et celeberrimus Autor medic. mentis & corporis *p.6.* ſcribit, *octoginta annorum ſenes ſe vidiſſe, qui cum aſſidue curſitando in perpetuo motu fuiſſent, pedibus plus valuerint, quam multi juvenes, qui & cibos appetenter & ſomnum quiete cœperint.*

Motus optima medicina corporis.

XXXVIII. Diſpiciendum jam etiam eſt, quænam in ſenibus inprimis fibrarum robur conſervent ac tueantur. Ante vero, quam aliquid hac de re in medium adferamus, exponendum videtur, quænam fibrarum in ea ætate ſit conſtitutio. Fibræ vero ſenum ſiccæ duræ & aridæ ſunt, quod teſtantur ſenectutis inſignia rugæ nempe & partes ariditate nimia flacceſcentes. Neque dubium, internas partes ſimiliter eſſe conſtitutas. Et hinc omnia, quæ fibris vitalem rorem auſferunt, celeres rugas proferendo immaturam accelerant ſenectutem. Ob naturalem hanc fibrarum ſiccitatem, deficiente in illis vivida oſcillatione & in fluidis elaſtico motu ac fermentatione, varii humores inter ipſorum ſpatia congeruntur. Qui ſtagnando ibidem nec manentes amplius ſub poteſtate ſanguinis in orbem commovendi, morbos excitant ſenecturi familiares. Et licet ſæpe minus ex morbis periclitentur ſenes, virium tamen languore, qui à ſolidorum ſiccitate fluidorumque intemperie provenit, difficulter liberantur. Deinde exſiccatis nimium fibris ſenſus impreſſiones objectorum vix percipiunt. Qua de cauſa in ſenibus interni & externi ſenſus hebeſcunt, ac ætate decurſa memoria perit, ratioque imminuitur.

Obſervatio ſecundum fibras ſenum.

XXXIX. *Ex his*, inquit *Cl.* BAGLIVUS *de fibra motrice p.415. deduci jure poterit, remedia ad vitam longam & revera eſſe, & talia dici debere, quæ in humano corpore elaterem cum rotis, & rotas cum elatere, mollia, laxa & facile flexibilia conſervare poſſunt. Cujus rei non ignari primi Medicinæ Parentes, nihil magis in morborum curatione præſervationeque procurabant, quã ut balneorum, fotuum, lotionum, unctionum, frictionum & omnis generis exercitationum uſu, debitus in ſolidis ſervaretur tonus & mollities, ne impedimento eſſent circulantibus fluidis, & cõtra, ne fluida, nimio impetu, acrimonia, tenuitate, velocitateq; præternaturali, morboſas ariditates, tẽſiones, & criſpaturas in ſolidis inducerent; mellis, lactis, olerum, fructuũque eſu, & omnimoda vini, atque carnis abſtinẽtia, in naturali quadam dulcedine ea perpetuo conſervabant. Quo fiebat, ut non ſolum proſpera ſemper uterentur valetudine, ſed ad centũ & plures annos dulcem vitam protraherent, ut olim Pythagorei, philoſophorum omnium principes, hujuſque diætæ primi autores, fecerunt: Quorum balneum ex ligno cedrio pro retardanda ſenectute, leniendiſque artuum morbis adhibitum & odoroſa cedria pice temperatum, incredibile quantum mihi arrideat: multa enim ad hoc in tota citro latent arcana & multa in herbis ad citri naturam accedentibus, ut meliſſa, thymis citratis, cedrelate, qua cedrinam dat picem &c.*

XL. Ad fluidorum vero temperiem conſervandam & robur ſolidarum partium præter motum, abſtinentia à carnibus dulcibus & viſcoſis, quæ ſanguinem craſſum & copioſum reddunt, merito eſt commendanda. Veteres hoc victus genus vocant *diætam Pythagoricam*, hinc miranda illa longævitas, hinc ſalubris & athleticus corporis habitus, & ignota tot morborum agmina. Cauſa enim, quare Pythagoreis animantium carnes interdictæ erant, non ea ſolum erat, ne talium animalium mores & ideas imbiberent. Eo potius illorum prudentia ſanitati proſpiciebat, quod olera fructuſque terræ talem in ſanguine temperiem dulcedinem atque ſimplicitatem inducunt, quæ difficulter vel in morbos ſolvitur fermentatione, æſtu & ebullitione, vel anſam præbet animi adfectibus iræ concupiſcentiæ aliiſque, uti loquitur jam *laudatus* BAGLIVUS *l. c.*

Diæta Pythagorica.

XLI. Ex cibis vero ad longam vitam probamus magis conducere eos, qui compactæ ſunt ſubſtantiæ potius, quam fluxiles. *Hippocrates* eos adſerit brevioris vitæ eſſe, qui cibis concoctu facilibus & ob id ſubſtantiam fluxilem facileque diſſipabilem habentibus enutriuntur. Longioris contra vitæ eos adſeverat eſſe, qui duriore victu utuntur, & ejuſmodi cibis, quorum ſubſtantia pertinacius corpori inhæret. Unde Veteres ex uſu groſſioris panis carniumque induratarum plus ſibi roboris acquirebant, quam ex delicatiſſimis cibis. Videmus inde, Weſtphalos, Suecos & ſeptentrionis incolas corporis robore ac viribus pollere, quia duro ac indifferenti victu utuntur. Effœminatos contra & molles homines mollis cibus facit. Cæterum ſanitati & vitæ nocent carnes nimis ſalſæ, vetuſtæ & rancidæ, item omnes ejuſmodi generis cibi, qui ad putredinem ſunt proclives dulces inprimis pingues marinæque copiæ.

Quinam cibi eligendi ad longævitatem.

Aër purus & ſerenus conſervat fluidorum temperiem.

XLII. Ad fluidorum conſervandam temperiem fibrarumque virtutem aër ſerenus purus compreſſiorque paulo commendari meretur. Omnis enim aër, qui humidior eſt, emollit & laxat corpus, frigidior vero robur ac motum ſolidis æque ac fluidis impertit. Sub hoc aëris ſtatu alacriores ſemper ſumus, torpemus vero ſub humido & nebuloſo.

Præſtantia aquæ.

Quænam vina optima.

XLIII. Ad ſanum fluidorum ſtatum cuſtodiendum laudari etiam debet aquæ vinique ſalubris potus. Aquam omni potu ſalubriorem judicamus, modo ſit aqua pura, levis tenuiſque, quæ non facile gelu concreſcit, & hypochondria bene tranſit, denteſque conſervat. Talis ſi defuerit, confugiendum ad aquam cœleſtem vel ejuſmodi, quæ deſtillatione ſubtilior facta eſt. Vina ad vitam longam optima cenſemus præſertim ſenibus, Hungarica genuina Toccavienſia, ex Gallicis Frontignac, ex Italicis Monteſiaſcone, ex Helvetiis Veltlinum aromaticum. Viris & viridi ætati conveniunt temperatiora Moſellana, Rhenana, Mœnana. Neque nocet quandoque liberalior eorum uſus, modo non ad ebrietatem perveniatur.

An longævitatem ab medicamentis ſibi quis poſſit polliceri.

XLIV. Veniendum jam ad gravem quæſtionem, an ab medicamentis ſibi quis longævitatem poſſit polliceri? Nolumus hic commemorare fabulas de auro potabili & philoſophorum lapide, quibus hanc virtutem vulgi adſignat credulitas. VERULAMIUS ambram & nitrum commendat, cujus excellentiam & ipſe ſuo exemplo comprobavit, quotidiano illius uſu, quod ſali admiſcuerat, egregiam adeptus ſenectutem. Veteres ex cervo, ex vipera, tanquam animantibus, quæ ob balſami abundantiam exuvias deponunt, vitæ longæ auxilia petiere. Alii in balſamicis, ſuccino, balſamo Peruviano id quæſiverunt. Verum ut medicamentorum laudibus hic nihil detrahamus, quippe quorum virtus in curationibus manifeſta eſt, minus tamen ſuadendum videtur, ut illorum uſui familiariter nos adſueſaciamus. Natura enim facile iis adſueſcit, ita, ut neceſſitatis tempore nihil opis adferant. Ubi vero vires langueſcunt, ubi ſpiritus ſanguini defecerit, nec ſufficiunt victus auxilia, tunc utique ad balſamica, quoniam robur partium confirmant, eſt confugiendum. Ex horum numero laudamus ſalia volatilia oleoſa bene præparata, eſſentiam ambræ, moſchioleum cinnamomi, de cedro, roſarum genuinum, neroli, balſamum noſtrum vitæ, eſſentiam ſuccini, ſpiritū balſami Peruviani, maſtiches, elixiria balſamica, pilulas balſamicas, aquam aurantiorum, ceraſorum nigrorum, rad. Ninſi aliaque hujus generis remedia. Hæc enim dum ſolidas partes mirifice corroborant, fluidas vero balſamico ſpiritu replent, merito iis commendanda ſunt, qui corpore ſunt imbecilliore.

Pharmaca corpus corroborantia.

V. S. ad longævitatem inſtituenda.

XLV. Non prætereunda eſt hic loci V. S. & num quid illa facere poſſit ad longævam vitam, breviter excutiendum eſt. Satis conſtat, ſanguinis detractionem per ſe non inutilem ad vitæ diuturnitatem eſſe, ſed illius uſum quotidianis confirmari experimentis. Sciri tamen oportet, quod cum crebra V.Sne vita debilitetur, hinc frequentiore illius uſu corpora torpeſcant ac emolliantur. At in plethorico ſtatu, ubi plus comedunt homines, quam conſumere poſſunt, merito eſt amplectenda. Niſi enim ſolenni Veterum more ad abſtinentiam inediamque confugias, vix repereris ad conſervandam ſanitatem præſtantius remedium. Tunc enim V. S. adeo non nocet, ut ſalubris potius ſit medicina. Et ne longiores hic ſimus in commendando hoc eximio auxilio, ii certe illius præſtantiam ſatis abundeque teſtantur, qui ſola V.S. bonam valetudinem & diutiſſimam ætatem conſequuntur. Teſtes Helvetii & Rhæti, quorum vivacitas exinde maxime profluit, quod bis de anno ſanguinem ſibi detrahant. RIOLANUS *Cl. Galliæ Medicus* crebræ V.Sni adſcribit, quod ad longam ætatem pervenerit. Credibile tamen eſt, longæviores futuros, ſi abſtinerent ſanguinis miſſione & temperantiæ ac frugalitatis legibus ſe adſtringerent. At hodierno ſeculo, quo luxuria edendique libido nimis invaluerunt, tantum laudis hoc invenit remedium, quantum ipſi neceſſitas lenocinatur.

D E

ANIMO SANITATIS ET MORBORUM FABRO.

PROOEMIUM.

Homo conſiſtit ex duplici principio.

Ejus definitio.

HOMINEM *creaturarum omnium eſſe miraculum, nemo facile in dubium vocabit, qui conſiderat, ipſum ex duplici principio, altero ſpirituali, animo, altero materiali, ſive corpore organico eſſe compoſitum. Etenim optima ratione homo definiri poteſt,* quod ſit mens intruſa corpori organico, quæ in eo & per ipſum diverſiſſimas res creatas percipiat easque invicem comparando ratiocinium producat. *Mentis naturam quando penitius expendimus, eſt illa nihil aliud, quam* vis quædam viva & ſubſtantialis, ſui & rerum, quæ extra fiunt, conſcia libertate agendi instructa. *Hanc Deus Optimus Maximus in prima rerum creatione cum corpore organico univit, ut adjuvante ſubſtantia tenuiſſima aërea ſanguinis varias operationes, quæ animales & rationales audiunt, exſerat, variasque motiones per illam in corpore efficiat. Lubenter autem admittimus & confitemur, quod ſicut omnis immaterialis rei, ita & vis iſtius activæ, vivæ, cogitantis & intelligentis, quæ præcipua noſtri pars eſt, eſſentia atque natura intima nobis abſtruſa atque incognita ſit, multoque magis nexus ille, quo inextenſum cum extenſo, ſpirituale cum corporeo arctiſſime jungitur, intellectus humani captus ac limites penitus tranſcendat. Sufficit tamen, perſpexiſſe & cognoviſſe, corporis animique actiones amiciſſimo invicem contineri vinculo, mutuaque harmonia & ſingulari conſenſu gaudere, ut affecto animo corpus protinus afficiatur, inque conſenſum trahatur & verſa vice. Quos itaque effectus animus in corpus habeat ad conſervationem vitæ & ſanitatem admodum conducibiles, & contra quas pravas & morboſas diſpoſitiones corpori afferat, & quomodo ad vitæ deſtructionem concurrat, argumentum eſt medica inquiſitione digniſſimum. Et tametſi experientia ſatis corroboratum & apud omnes Medicos in confeſſo ſit, quantum noceat animi pathemata corpori, allubeſcit tamen, de præſenti utiliſſimam hanc materiam, compluribus unit difficultatibus quoad cognitionis modum circumſeptam, paulo accuratius tractare*

Quænam humanæ mentis ſint incognita.

Animi pathemata nocent corpori.

ctare atque evolvere & ſpeciatim oſtendere, quo pacto animus noſter corpori prodeſſe vel nocere poſſit.

Dicta Plutarchi & Platonis.

I. SCitiſſime PLUTARCHUS *in Sympoſ. Dec.* V. Probl. VII. πάσχουσα ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα διατίθησι. Ac τὰ πάθη τὰ τῆς ψυχῆς ποιεῖ σφοδροτέρας τὰς τοῦ σώματος δυνάμεις. Quin & PLATO, omnis auguſtioris ſapientiæ Magiſter, in principio *Charmidis* graviſſime ſcribit: *Fieri non poteſt, ut anima male affecto non corpus etiam una laboret, & rurſus animus bene affectus vi ſua, quoad fieri poteſt, optimum reddat corpus.*

Neceſſarium eſt Medico & utile ſcire animi vires & effectus in corpus.

Ex quibus patet, quam neceſſarium ſit & utile Medico ſcire animi vires & effectus in corpus, & qua ratione ipſe autor ſanitatis & morborum exiſtere poſſit, & quomodo etiam animo curato corpus ſanitati reſtituatur. Quocirca HEURNIUS *in Inſtitut. Med.* p. 58. affirmat, medicinam non in ſolius corporis, ſed hominis etiam, qui ex animo & corpore conſtat, cognitione verſari. Meritò itaque in ſanando corpore Medicus & animi rationem habeat neceſſe eſt. Antiquiores ſapientium philoſophiam, quæ ſecundum TULLIUM vera animi cultura & medela eſt, non tantum ad vitia animi tollenda, ſed & ceu medicinam ad corporis malè habentis affectus emendandos utroque pollice commendabant. Perpulchrè à TERTULLIANO *Philoſophia* dicitur *medicinæ ſoror.* TYRIUS MAXIMUS, *Platonicus* hunc Medicū magnopere commendabat, qui non tantum corporis mala herbulis quibuſdam ratione obſervata tollere poteſt, verum etiam, qui per philoſophiæ præcepta cupiditates animi, quas Stoici ejus *pathemata* dicunt, curare didicit.

Quænam fuerit præſtantia artis in Æſculapio.

PINDARUS prodidit, eam in *Æſculapio* fuiſſe artis præſtantiam, ut, quotquot ad ipſum venerint ægri, aut debiles, aut vulnerati, omnes malis ac laboribus levatos à ſe dimitteret, alios carminibus & dictis curans, alios potionibus, alios pharmacis & medicamentis foras admotis, alios adhibita ſectione. Huc pertinet illud FLACCI:

Sunt verba & voces, quibus hunc lenire dolorem
Poſſis, & magnam morbi deponere partem.

Quomodo Medicus philoſophus ab Hippocrate appellatur.

Magnus noſter HIPPOCRATES Medicum philoſophum ἰσόθεον appellat, quo ipſe non tantum philoſophiam naturalem, ſed potius moralem complectitur, cujus dignitas uſuſque in eo potiſſimum conſiſtit, ut homines erudiat, quomodo poſſint animi perturbationes & adfectus, ne degenerent in vitia, ne graviter corpus ejuſque actiones convellant, compeſcere & moderari.

Corpus non valet ſine animo ſano.

II. Cum itaque res ſufficienter evidens & clara ſit, & à multis retro ſeculis graviſſimorum autorum ſententia & experientia munita, corpus valere non poſſe, niſi animus ſit ſanus, placet itaque jam brevi labore & compendio inveſtigare, qua ratione ex mentis ſanitate corpori integra & firma valetudo accedat; & contra, quomodo ex animi turbatione & vitiis corpus morboſum, & languoribus fiat obnoxium graviſſimis.

Animi actiones in corpus difficiles ſunt intellectu.

Quomodo autem & quibus ex cauſis animus agat in corpus, ſanguiniſque & humorum motus vitales & ſecretorios variè demutet atque afficiat, theorema certè eſt non paucis iiſque graviſſimis difficultatibus involutum, cujus cognitionem ceu mentis humanæ captui minus obviam non promptum eſt attingere. Tametſi enim effrenes perturbationum animi tumultus atque impetus in nobismet ipſis frequenter nimis experiamur, velutique in intimo pectoris excitatos perſentiamus, nihilo minus difficile eſt, eorundem cauſas proximas & primarias differentias enucleate explicare & claram ac perſpicuam harum rerum ideam demonſtrationis certitudine munitam ſuppeditare. Notum eſt, quam imperveſtigabilis ſit animæ humanæ natura, quam imperveſtigabile arctiſſimum illud vinculum, quod animæ cum corpore intercedit, quam difficile etiam ſit percipere, quomodo ab externis objectis imprimatur animæ certa agendi activitas.

Maximæ ſunt lites de ſede animæ.

Deinceps notiſſimum quoque eſt, quam ingentes lites & controverſiæ à longo tempore etiam nunc moveantur inter eruditos de ſede animæ; ideo mirari nemo debet, ſi in iis, quæ jam dicturi ſumus, quædam non excuſſa, vel quæ non plenius ſatisfaciant intellectui, qui circa omnia perſpicua deſiderat, invenerit.

Effatum Platonis de anima.

Admodum ſemper mihi placuit hac de re PLATONIS effatum, qui, cum de anima copioſe diſſeruiſſet, in hunc tandem modum concludit in *Timæo: Quidnam ergo mortale & quid divini habeat anima, & ubi & cum quibus & quorum gratia explicatum à nobis eſt, at quam verè id dictum ſit, tunc demum, ſi id nobis oraculo Deus edixerit, aſſeremus.*

III. Primo omnium autem breviſſimis de paſſionibus ſic dictis animi, quid illæ ſint, & quomodo fiant, mentem noſtram exponere allaborabimus.

Quid ſint paſſiones animi.

Hæ animi affectiones vocari ſolent animi motus, impetus, actus potentiæ appetitivæ, ſenſitivæ, ab aliis vero paſſiones, pathamata. Certiſſimum eſt, in tota rerum natura entium & creaturarum diverſas dari actiones & paſſiones inter ſe invicem, & ex actionibus & paſſionibus produci quoque reactiones, quæ quaſi ſunt actiones per actionem alienam impetu quaſi monitorio excitatæ.

Actio & Paſſio.

Actio autem dicitur, quando ex interna cujuſdam objecti vi provenit motus, quando hæc actio recipitur in alia vi, fit paſſio, revera enim paſſio & actio ſunt unum quid motu, terminis autem & mente diſtincta. Sicuti itaque in naturalibus movens in mobili producit novam ſemper actionem; ita etiam in moralibus actio alicujus agentis externi in nobis recepta producit reactionem ſive vim, qua anima noſtra agit, & in qua eſſentia ejus conſiſtit, vividiſſime excitat & determinat ad agendum. Quoniam autem vis libera eſt, inde vel reſiſtere vel obſequi poteſt motui recepto, id eſt vel impreſſum continuare vel minus. Talis paſſio in animo excitata ſupponit ſemper actionem externam quandam vivam intimè penetrantem, quæ in anima recipitur & deinde vi ſua ipſam ad agendum ſtimulat. Ex quibus ſuppoſitis facile elicitur, tot dari paſſiones & diverſas quoque reactiones in mente, quot nimirum dantur agentia intime animum afficientia.

IV. Deinceps Deus ſapientiſſimus naturæ microcoſmicæ architectus talem legem ac proprietatem quaſi eſſentialem & naturam menti noſtræ conceſſit, ut nempe, quando ipſa deprehendit ideas, quæ nihil aliud ſunt, quam actiones externæ in ſenſorio impreſſæ & illæ videntur bonæ, ſive corpori utiles, excitetur motus attractorius, qui dicitur amor, quo ille, qui amat rem præſentem, quam amat, quaſi ad ſe trahere & conſervare conatur.

Amor.

Contra, quando ideæ ſub ſpecie mali & noxii offeruntur, ita, ut ad naturæ perniciem & animæ ac corporis vim imminuendam quaſi tendant, motus ſive reactio in contrarium producitur nempe repulſoria, quæ dicitur odium, quo illam rem, quam anima odio habet, amovere quaſi & deſtruere nititur.

Odium.

Eorum effectus.

Hi itaque affectus duo univerſales & reliquorum fundamentales duos principales junctos habent effectus, nempe amor gaudium, odium triſtitiam. Cognitionem enim amoremque boni & mali ſemper ſubſequitur vel lætitiæ vel triſtitiæ affectus. Id autem bonum vo-

vocamus, quod noſtram ſpectat conſervationem & animi vel corporis potentiam auget aut juvat, id autem malum, quod pertinet ad noſtram deſtructionem & animi vel corporis potentiam minuit & coërcet. Unusquisque itaque ex legibus ſuæ naturæ neceſſario amat vel odit illud ipſum, quod bonum vel malum eſſe judicat. Quoniam autem animus, ceu principium immateriale intelligens, quod in nobis eſt, divina voluntate ſic ordinante, nihil operari, id eſt nullam actionem vel motionem exſerere, aut recipere poteſt, niſi mediante fluido puriſſimo ſummeque mobili in partibus ſolidis & fibris, cerebrique filamentis exiſtente, quod animam ſenſitivam, naturam,

Quo pacto ſpiritus animales moveantur.

ſpiritum animalem alii vocitare aſſolent; hinc facile perſpicitur, quando mens afficitur, ſive ab objectis externis varie movetur, ſpiritus animales, qui indiſſolubili vinculo juncti ſunt, ſimul aflici, commoveri & in motus diverſos abripi. Brevibus: ſub omnibus animi ſic dictis paſſionibus ab objectis externis factis commoventur varie ſpiritus animales.

V. Præmiſſis itaque illis, quæ in genere ad cognitionem affectuum animi pertinent, diſpiciendum jam eſt, quomodo motiones mentis afficiant, demutent vel pervertant corpus & ſanitatem vel morbos efficiant.

In quibus verſetur ſanitas corporis.

Tenendum autem hoc loco eſt, ſanitatem corporis noſtri verſari in æquabili, placida, libera & expedita ſpirituum, ſanguinis & fluorum per totius corporis tubulos motione, circulatione & excrementorum per debita evacuatoria ſecretione. Ita enim corpus à putredine & corruptione non modo conſervatur, verum etiam aptiſſimum animæ inſtrumentum, nempe ſpiritus animalis, producitur.

In quibus conſiſtat morbus.

Contra vero omnis morbus & motus morboſus conſiſtit immediate in motu partium fluidarum ſpirituum & ſanguinis tardiori vel celeriori, circulatione inæquali & ſecretione partium excrementitiarum plane depravata.

VI. His perſpectis, conſiderandum jam eſt, quo pacto animus in ſano ſtatu corpora humana ſervare & morbos præcavere poſſit.

Mens tranquilla ſervat corpus ſanum.

Statuimus itaque, omnia illa, quæ placidum, tranquillum & moderatum in ſpiritibus animalibus excitant motum, ad vitam ſanam & longam efficiendam eſſe aptiſſima, hoc autem præſtat mens tranquilla ſub moderato gaudio & amore temperato ac bene ordinato.

Harmonia inter animam & corpus.

Qualis enim eſt animus, talis ſpirituum motus, qualis ſpirituum motus, talis motus cordis & arteriarum, tonuſque partium, & qualis partium tonus motuſque cordis & arteriarum, talis circulatio, & qualis circulatio, talis ſanitas.

Mens tranquilla ſummum bonum.

Eſt igitur mens tranquilla ſummum hominis in hac vita bonum, utpote in tali ſtatu poſita non tantum corpori, ſed ratiocinationi quam utiliſſime inſervit. Si enim placida & tranquilla eſt, circa motus quoque vitales & excretorios in corpore omnia ſunt pacata & tranquilla. Porro ſi quieta eſt, ſi libera omnique inordinata commotione vacua, longe melius intelligentiam ſuam exſerere poteſt. Id quod tacite ſubinnuiſſe videtur HIPPOCRATES *libro de morbo ſacro* his verbis: *ſola quies cerebri ſapere facit, prudentiam ſubminiſtrat & intelligentiam cauſatur.* Quamdiu enim mens noſtra in ſe eſt quieta, nec affectuum cupiditatumque fluctibus jactatur, non tantum veritatem (quæ ipſi propria eſt, & ad quam quærendam non aliter mens noſtra creata eſt, uti MARSILIUS FICINUS loquitur, quam oculus ad lumen ſolis perſpiciendum) clarius aſſequi, ſed & ſecundum hanc mores & actiones ſuas inſtituere poteſt.

VII. Fateor quidem, rem eſſe difficillimam, comparare ſibi quietem in animo, & omnes affectus velle tollere, quos, quamdiu in tabemaculo corporis hujus habitamus, & fragili carne circumdamur, amputare non poſſumus,

Difficile eſt ea acquirere.

nihilo minus illos moderari, regere ac temperare omnino homini rationali multo magis Chriſtiano poſſibile eſt. Præclara res ſunt affectus, ſi rationi obediant, in eo ipſo enim virtus conſiſtit, & virtutis hoc opus eſt, ſervare in affectibus ſymmetriam ac mediocritatem.

Affectus quid.

Sunt enim affectus motus indifferentes, quibus propoſita nobis objecta proſequimur aut fugimus, ſuntque hominibus indiui, ut eſſent virtuum ſtimuli & calcaria. Quod ſi itaque impreſſionibus externarum rerum mens per ſe libera reſiſtit, & omnes res ex natura ſua æſtimare & bonum verum ab apparente diſtenguere ſcit, an ipſi noceat nec ne, tunc facile etiam fugere poterit motiones ac perturbationes animi ac ſpirituum.

Mundana ſpernere conducit ad longævitatem.

Spectant huc maxime ſanioris philoſophiæ ſaluberrima præcepta, quæ omnia mundana ſpernere jubent. Itaque non ſine ratione LUCIANUS, *lib. Macrob. p.* 827. longævis annumerat philoſophos & omnes, qui ingenio & eruditione præſtantes fuerunt. Ita etiam PLUTARCHUS narrat, plures corpore alioquin parum firmo philoſophiæ præceptis vitam longam conſecutos. Maxime omnium autem vitam longam vixerunt, qui delectabantur pulchris ſtudiis, & quos orationis capiebat ornatus. Sic *Gorgiam*, *Protagoram*, *Iſocratem* & è Latinis *M. Senecam Rhetorem* Philoſophi parentem longævos fuiſſe legimus. *Cicero* monebat par epiſtolam *Pætum* ſuum, quod pertinere ad bene vivendum arbitrabatur, ut cum viris bonis, jocoſis, amantibus ſui viveret, nihilque eſſe aptius vitæ nihil ad beatè vivendum accommodatius. Neque id ad voluptatem referebat, ſed communitatem vitæ atque victus, remiſſionemque animorum, quæ maxime efficitur ſermone familiari, qui eſt in conviviis dulciſſimus & mentis nubila fugat.

Lætitia moderata multum prodeſt.

Moderatæ autem lætitiæ genere capiuntur illi, qui contemplari ſolent naturæ miranda, modo non in cauſis eorum rimandis crucem ſibi figant. Speculatio enim rei novæ & magnæ aut pulchtæ ſuaviter ſpiritus oblectat. Unde inquit VOSSIUS *lib. de Idololatria Gentilium p.* 910. Videmus *Democritum, Parmenidem* & alios naturæ admiratores ad longam perveniſſe vitam. Philoſophi enim vitam egerunt longiſſimam. A moderata & blandiſſima tali lætitia ſpiritus debite expanduntur, liberius in cor & muſculos influunt, ſicque circulatio ad ſanitatem cuſtodiendam aptiſſima redditur.

Quomodo tranquillitas in animo acquiratur.

VIII. At vero præter hæc dicta remedium omnium præſentiſſimum tranquillitatem in animo acquirendi cenſeo eſſe Chriſtianam fidem, & ſinceram cordis pietatem. Quando enim ex poſſeſſione divinæ gratiæ in intimo pectore ex operatione & actione ejus perceptæ enaſcitur amor fiducia plenus cum ſpe ac gaudio ſuaviſſimo, non poteſt non mens eſſe ſumme quieta & omnium commotionum, quæ alias fiunt ab externis objectis, negligens & expers. Sapientiſſimos itaque illos judico, qui animam ſimul cum corpore colunt atque perſanant, illamque tam in hac quam in altera vita felicem atque beatam reddunt.

Theologiæ præſtantia.

Ita Theologia, quatenus in praxi conſiſtit, optimo jure corporis medicina nuncupari poteſt, adeoque non ſine cauſa etiam natura in ſacro Codice probis & obedientibus vitæ longævitas eſt promiſſa, improbis autem & impiis vitæ brevitas in pœnæ locum indicta. Hi enim pravitate cupiditatum agitati, nec non perdita voluptatum libidine diſſoluti complu-

rea

res morboſas ſibi accerſunt motiones, & vitæ ſpatium ſibimet ipſi contrahunt. Contra, ſi experientiam conſulimus, plurima poſſent allegari exempla, quod Theologi & pii viri ſola, ut arbitror, mentis quiete ad extremam ſenectutem pervenerint. Ex quibus clariſſimum eſſe arbitror, veram mentis tranquillitatem, ſapientiam & inde etiam ſanitatem non tantum ex philoſophiæ præceptis, quæ mentem & rationem emendant, ſed potius vera cultus divini praxi & exercitio ſpiritualium virtutum poſſe acquiri & comparari.

Effectus animi tranquilli.

IX. Præterea tranquillus animus, ſive mentis pacatus ſtatus non tantum ſanum & integrum ſervat corpus, verum etiam diſponit corpora, quo minus morbis epidemicis graſſantibus corripiantur, imo ſanationem illorum, ſi jam corripuerint, magna cum efficacia promovet. Teſtatur experientia, non ſalubrius eſſe conſilium, quam morbis graſſantibus, peſte, febribus peteclualibus, dyſenteria, animo eſſe erecto, & in utramque fortunam parato. Et ſi unquam ſpes, fiducia & lene gaudium commodum habet locum, certe eſt in ægrotantibus. BARDUS *in medico politico p.310.* ſcribit. *Cor lætum benefacit medicinæ, tunc enim medicamentū proficit & juvat, dum alacri animo eſt, qui illud excipit.* Memoranda hic venit notabilis obſervatio, nempe ſæpius nos vidiſſe graviter & periculoſe quoſdam decumbentes ſacra uſurpata συνάξει melius inde ſe habuiſſe & ut ſentire poſſis, vires recuperaſſe, quod procul dubio adſcribi debet ſpiritualibus affectibus in amore, fiducia ac gaudio erga Deum poſitis. Hiſce enim ſpiritus turbati & depreſſi vires acquirunt & eriguntur. Ex adverſo dici vix poteſt, quantum noceat in morbis, & in quantum illorum ſanationi reſiſtat, eſſe abjecto & proſtrato animo, in perpetuo terrore, formidine ac metu imminentis velut mortis verſari. Et docet experientia, plerumque certum eſſe ſignum & prænuncium futuræ mortis deſperationem de recuperanda valetudine. Certe enim periculoſa ac ſiniſtri ominis res eſt, graſſantibus morbis male ſibi metuere. Nam dum ſpiritus animales triſtiori cogitatione ſe macerant & hac ratione conſumuntur, non tantum corpora apta redduntur ad ſuſcipiendum contagium, ſed & tragœdiam tunc ludunt magis funeſtam.

Terrores & formidines nocent corporibus in morbis.

Morbi animi perniciosiores quam corporis.

X. Ordo jam ac res poſtulat, ut etiam diſpiciamus, quomodo noceant corpori vehementes animi & ſpirituum animalium motiones. Graviores eſſe ac pernicioſiores animi quam corporis morbos, à pleriſque non obſcuræ famæ autoribus eſt receptum. Et ſicuti animus pretioſior eſt corpore, & bonum, quod ab animo provenit, majus, quam quod à corpore: ita etiam magis malum animi quam corporis eſt morbus, utpote turbato animo turbatur, pervertitur & noxam inſignem etiam contrahit corpus. Pathematum autem omnium animi ad inſerendum corpori damnum promptiſſima ſunt gaudium repentinum atque effuſum, vehemens terror, triſtitia, ira. Nam cum hæ celerrimi animi ſint motiones, neceſſe quoque eſt, ut celerrimæ ac concitatæ præter naturæ ordinē motiones ſpirituum & ſanguinis conſequantur. Inde fit, ut partim diſſolutis & conſumptis viribus mors excipiat, partim etiam œconomia motus vitalis, & ſecretionis ſumme neceſſarium negotiū evertatur, & via ad morbos ſtruatur apertiſſima. Gaudium profuſum ac inſolens ſpiritus tam vehementer diſſipat, ut ſanguine hiſce deſtituto ſyncope vel morte repentina homo corruat, quod nonnullis præſertim languidis, ſenibus & imbecillibus obtigiſſe memoriæ proditū eſt ab obſervationum ſcriptoribus. Ex repentino gaudio exſpiraſſe animam *Polycratam* nobilem fœminā à Naxo inſula ARISTOTELES refert. *Philippides* quoque, comœdiarum poeta hand ignobilis, ætate jam provectiori, cum in certamine poëtarum præter ſpem viciſſet & lætiſſime gauderet, inter iſtud gaudium repente mortuus eſt. *Chilonem Lacedæmonium* ſapientiæ commendatione nobilitatū inſignemque philoſophum præ effuſo repentinoque gaudio exſpiraſſe, dum victorem in Olympia filium conſpexit, PLINIUS ſcribit *lib. VIII. c. 53. hiſt. natural.* Plura exempla vide apud GELLIUM *noct. att. l. III. c. 15. P.* LOTICH. *l. III. c. 4.* Nec Veteres latuit tam ſubitæ mortis cauſa, unde HELIODORUS elegans ſcriptor *l. 7. p. 321.* obtingere ait ejuſmodi mortem ἐκ τ̃ πνευματικῶν πόρων εἰς ὑπερβολὴν ἀνοιγομένων καὶ χαλασθέντων. Obſervatione etiam quotidiana conſtat, percepto improviſo & magno gaudio appetitum mox deficere, vires infirmari & ad nimiā laxitatem ventrem diſponi, placidumque ſomnum arceri ac pulſum fieri debilem & frequentem. Eleganter hinc carmine monet HORATIUS:

Celerrimi animi motiones nocent corpori.

Symptomata gaudii.

Exempla quorundam.

Æquam memento rebus in arduis
Servare mentem: non ſecus in bonis
Ab inſolenti temperatam
Lætitia: moriture Deli.

Differentia leniter & insolentem lætitiam, ut & tristitiam.

XI. Quemadmodum autem lenis & ſuavis lætitia ſpiritus recreat, excitat, & ſanguinis circulum promptum expeditum ac liberum reddit, inſolens autem & nimis effuſa ſpiritus admodum diſſolvit & conſumit; ita triſtitia & mœſtitia, quæ angor, cura & cruciatus animi eſt lætitiæ eſt contraria, & calorem, ſanguinem, ſpiritum; à circumferentia magis ad centrum intro cōpellit ſpaſmodice conſtringendo habitū corporis, unde in mœrentibus & triſtibus facies apparet pallida, cutis conſtricta, tranſpiratio fit remiſſior, pulſus exilis ac lentus evadit, appetitus perit, ſomnus fit turbulentus & vires ſucceſſive cōvelluntur. FERNELIUS ſcribit: *triſtitia ſpiritus obtenebrat, ingenium hebetat, rationem impedit, judicium obſcurat, ſpirituaſcentiam deprimit & melancholicas deſperabundas cogitationes efficit, quibus ex cauſis corpus pallore deſœdatur, ignavia torpet, atrophia liqueſcit, & in marcorem alioſque frigidos morbos ruit.* Id quod SALOMO *Proverb. XVII.* palā teſtatur, ubi inquit: *Triſtis animus exſiccat oſſa. it. c. XV. ſicut tinea veſtimento & vermis ligno, ita triſtitia in vira nocet cordi.* Et revera triſtitia ac mœror maximum tormentum animi & corporis eſt, ob id JAMBLICHUS *de myſteriis, Dæmones,* inquit, *ſua corpus præſentia gravant morbiſque affligunt,* qua ſcilicet mœrorem ac triſtitiam inducunt, inferni germina præcipua, deſperationem, timorem, vitæ odium & mille terriculamenta, quibus veluti aquila apud inferos Titū jecur arrodere non ceſſat præſtigiator ille. Cum *Paulus* Hymenæum & Alexandrum tradidit Satanæ caſtigandos *cap. 1. ad Tim. I.* non tam eos, quā mœrori ac triſtitiæ mancipavit. HIPPOCRATES *lib. 2. de morb. Cura in viſceribus veluti ſpina videtur, atque illam pungit;* & Idem alibi: *Ubi hæc anxietas animum corripuit, lucem atque homines fugit, & tenebras amat, & timor invadit, aridus eſt & ad contactum dolet, & expaveſcit, & terriculamenta & ſomnia horrenda videt.* In praxi obſervamus, triſtitiam diuturnam ad febres malignas, putridas, melancholiam, maniam, malū hypochondriacum, calculum, phthiſin, hecticam, cachexiam frequentiſſimè diſponere. Eoſdem fere effectus cum triſtitia habet invidia, quæ, ubi inſita eſt, ita animū humanū conſumit, velut rubigo ferrum, ut dicere ſolebat ANTISTHENES. *Alexāder M.* apud QUINTUM CURTIUM, *invidos homines nihil*

Triſtitia & mœror maximum tormentum animi & corporis.

Ut & invidia.

Digitized by Google

aliud eſſe, dicit, *quam ipſorum tormenta*. Eleganter Poëta.

Livor tabificum malis venenum,
Intactis vorat oſſibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.
Quod quisquis fuerit, invidesque forti,
Us debet, ſibi pœna ſemper ipſe eſt.

Qualis affectus ſit ira.

XII. Ira affectus quoque eſt nocentiſſimus vitæ ac ſanitati hominis, & naſcitur ex idea præſentis mali, quod animus odio habet; & omni vi ac motu amovere & amoliri nititur, unde commotio ſpirituum & ſanguinis extrorſum à centro ad circumferentiam maximo tumultu perficitur. Eleganter loquitur hac de re PERGAMENUS *lib.2. de cauſis ſympt.c.5. Eſt quædam*, inquit, *ex primis & principaliſſimis motionibus ipſa naturalis coloris intro foras q; dilatio multas animi paſſiones ſequens: ſimul autem & ſpiritus & ſanguis modo intro & ad principia ferũtur ac contrahuntur, modo foras diſtenduntur & funduntur. Et licet motus hos evidenter perſpicere cum in aliis multis, tum in ipſis animi perturbationibus e.g. terrore & ira. Ille intro & ad principium ſpiritum & ſanguinem una cum refrigeratione corporis ſuperſiciaria ſubducit & cõtrahit, hæc vero foras agit fundit & calefacit.* Cum itaque in iracundia ſanguis vehementiſſime & maximo cum impetu ad externum habitum corporis moveatur, accidit, ut ſub paroxyſmo inſletur facies, oculi fiant feroces & rubicundi, in partibus ſentiatur tremor, & reſpiratio ſit adaucta, pulſus exiſtat vehementior & mens penitus extra ſtatum ſuum dejiciatur. Scitè hinc *immoderatam iram* dixit ENNIUS, *inſaniæ initium*, quidam è ſapientibus, *brevẽ inſaniam. Cato ſenior* iratum ab inſano non alia re diſtare ajebat, quam tempore. Color, vox, oculi, ſpiritus, impotentia dictorum atque factorum, quã habent ſanitatis partẽ? *Ut ſcias*, inquit SENECA, *non eſſe ſanos, quos ira poſſidet, ipſum intuere habitum.* Flagrant emicantque oculi, multus ore in toto rubor eſt, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, ſurgunt capilli, ſtridet ſpiritus, gemitus mugitusque ut parum explanatis vocibus ſermo præruptus & comploſæ ſæpius manus & pedibus pulſata humus fœda viſu & horrenda facies depravantium ſe atque intumeſcentium.

XIII. Quoniam vero ſanguis non ſemper eadem celeritate, præſertim, ſi viſcoſus & tenax ſit, aut tubuli corporis anguſti, quibus in arterias adactus pergere & revehi poteſt per venas, hinc ſæpius in tubuloſa partium ſolidarum vel viſcerum ſubſtãtia ſubſiſtit, & inflammationes periculoſiſſimas efficit. Et hæc eſt ratio, quare, qui ira corripiuntur vehementiore, experiantur non raro pleuritidem, peripneumoniam, inflammationem hepatis, item ventriculi & inteſtinorum, quod in hernioſis maxime accidit. Eryſipelas ſubſequi iram præcipue in cacochymicis & ſcorbuticis corporibus obeſiſque, res familiariſſima eſt.

Quos morbos experiantur iracundi.

XIV. Quod ſanguis vehemẽtius in ira moveatur, patet ex *obſ.* 18. *cent.I.* HILDANI ubi arteria vulnerata, poſtea probe ſanata, rupta iterũ fuit ab ira. Conſtat etiam experimento practico, iram maximam habere facultatem in conſuetis & diſpoſitis enormes ſanguinis excretiones ſive per nares, ſive per venas ani, in fœminis per uterum excitandi. Et hæc quoque eſt ratio, quare in ſenibus & plethoricis vehemens ira apoplexiam non raro producat. Eſt enim apoplexia præſertim gravis brevi interficiens, utplurimũ ſanguinea, quæ a ruptione arteriolarum in capite & inde conſequente extravaſatione ſanguinis circulationem & influxum ſpirituum præpedientis proficiſcitur. Ante omnia autem vulneratis, & quidem in capite læſis ira eſt fugienda, utpote mox graves inflammationes partem affectam adoriuntur. Juvenis apud HILDANUM *cent.I.obſ.*17. cui caput vulneratum & cranium fractum erat, ex ſola ira in febrim & phreneſin incidit & moritur. Cranio aperto, inventæ fuerunt cerebri membranæ inflammatæ, venæque & arteriæ ſanguine congrumato turgentes. Quod idem affectus ulcerum conſolidationi multum noceat, vid. ejusd. *autoris obſ.75. cent.V.* Eſt peculiare iracundorum ſymptoma, quod in latere dextro ſub ſcrobiculo cordis ſentiant dolorem quendam conſtrictivum, in ore autem amaritiem. Initium ſuum hæc pathemata ducunt à motu bilis ejuſque effuſione in inteſtina impetuoſiori, dum ductus biliarii nervoſis ac muſculoſis tunicis conſtantes ab influxu ſpirituum animalium citatiori nimium compreſſi ingentem quantitatem bilis exonerant & infundunt duodeno, unde etiam dependet inclinatio ad vomitum & diarrhœa, hinc HILDANUS *cent.VII.obſ.*18. annotavit, alvum ſubductã fuiſſe ab ira, ac ſi pharmacum aſſumptum fuerit.

Facultates iræ.

Vulneratis fugienda eſt ira.

Symptomata iracundorum.

XV. Notabile eſt, quod GALENUS *lib.2. de ſymp.* ſcribit: *Ira nunquam quenquam eſſe mortuum, gaudio autem non paucos.* In gaudio enim intenſo ſpiritus diſſipantur & cor virtute motrice deſtitutum ſyncopen efficit. Id quod tamen non univerſaliter de omnibus individuis, ſed de mobilioribus animis & corporibus ſaltem intelligendum eſſe, ſuadet ratio. In ira autem quoniam non diſſolvitur ſpirituum robur, ſed potius augetur, uti iratorum pulſus indicat, hinc nemo hac ratione derepente interit, ſed potius teſtatur experientia & HIPPOCRATIS autoritas confirmat, pituitoſis & paralyticis ſæpius iram prodeſſe, quoniam inde eorum debilis calor augetur. CLAUDERUS *obſervatione* 196. *decur.II. ann.V.* ſcribit: Iram quod attinet, tum alios tum me ipſum praxis docuit, perſonis in ſenio conſtitutis hac mediante balſamum vitalem quodammodo reviviſcere, & in actum deduci, cum ita mucoſa phlegmatis viſciditas illum quaſi ſuffocans ventiletur & calor innatus ſenilis ſit æquiparandus lapidi pyriti ſcintillas igneas non niſi ferro fortiter percuſſus ſpargenti & communicanti. Dicta autem incandeſcentia moderata & lenior nec frequens eſſe debet, alias flammulam lucis innatæ ſemimortuam ſubito extingueret. Ad iram autem ſpectant etiam odium, inimicitia, contentio, certamen, utut non in ſimili gradu effectus producant.

Qua de cauſa ira nemo ſit mortuus ſed multi gaudio.

Quænam ad iram ſpectent.

XVI. Alia autem plane eſt ratio terroris, metus, formidinis, pavoris; nam hi affectus ex opinione mali præſentis oriuntur, unde, dum anima judicat, damnum ab externo objecto illatum iri corpori, ſpiritus & ſanguis retrahitur & quaſi occultatur, unde motum à circumferentia ad centrum ſive ab externis partibus ad interiora ſuſcitant prædicti affectus. Conſpicitur hinc in terrore affectis in externo corporis habitu conſtrictio quædam ſpaſmodica, ob quam rationem evenit, ut externæ corporis partes palleſcant, detumeſcant, venis plane nullis vel minimis apparentibus. Et cum ſanguis ſic cum impetu ruat ad cor & pulmones, excitat ibi mole ſua premente anxietatem intenſam, ſpirandi anguſtiam, pulſus debilitatem & frequentiam. Et quoniam ab onere hoc ſeſe expedire vult natura, ſpiritus non raro maximo impetu in cordis muſculos influunt & convulſivum motum cordis ſive palpitationem, quæ fere individuum eſt ſignum terrore affectorum, producit. Terrorem cor virtute ſua ſpoliare horroremque febri ſimilẽ inducere, effatum eſt MOEBII *in inſtitut. lib.*7. Nam in febris principio pari ratione partes extremæ conſtringuntur, ut ſanguis non

Quid ſint terrores, metus &c.

Vires terroris.

non liberè poſſit in illas influere, ſed potius retrogrado motu ad cor pellatur, ubi ſubſiſtens anxietates efficit intolerandas. Terror autem validus ſæpius mortis ſubitaneæ cauſa eſt, unde hac ratione plures interiiſſe dudum notavit GALENUS *lib. II. de cauſis ſympt. cap. 5.* & PLINIUS *lib. VII. hiſt. nat. cap. 36.* BARTHOLINUS *hiſt. 76. cent. IV.* Plura exempla collegit etiam VALERIUS MAXIMUS. Ratio autem eſt facilis, quoniam ſanguis ſic circa cor & pulmones accumulatus, natura exiſtente debili, coagulationem ſanguinis ibi lethalem facile excitat.

Quæ mala à terrore & timore proficiſcantur.

XVII. Conſiderabimus jam brevibus illa mala, quæ à terrore & timore proficiſcuntur. Primò autem experientia quotidiana clarum eſt, nihil magis provocare epilepſiam in diſpoſitis, imo ejus primam cauſam eſſe, quam terrorem. Familiariſſimum eſt, infantes lactantes adhuc, quando ſugunt lac matris, terrore affectæ, incurrere in malum epilepticum. Quoniam enim in hoc affectu ſanguinis liberior circulatio impeditur: hinc ab extremis partibus ad interiora cor & cerebrum propellitur, ubi deinde ſubſiſtens & acrimoniam concipiens totum genus nervoſum convellere, & convulſivos univerſales motus excitare faciſlime poteſt. Porro nihil magis aptum eſt ad excitandum in gravidis abortum, quam inopinatus terror. Sanguis enim copioſius & fortiter expreſſus in gravidis, quæ ſæpe ſunt plethorico-cacochymicæ, à cortice corporis ad uterum efficit ibi vaſorum diſtenſionem, tandemque ruptionem & hæmorrhagiam intenſiſſimam, cui tertio, utplurimum, die ſuccedere ſolet abortus. Similiter obſervationis eſt frequentis, mammas in puerperis & gravidis ſingulariter affici ab hoc affectu. In puerperis & lactantibus lactis coagulationem, quæ interdum in ulcera cacoëthica tranſit, non raro parit, item tumores mammarum muliebrium benigni à metu, triſtitia in deterius mutari & in carcinoma verti, exemplis aliquot vidimus. Quod ex terrore paralyſis, apoplexia, hemiplexia, gravis obſtructio menſium, hæmoptyſis, vomitus cruentus producantur, in foro medico practico notiſſimum eſt, non aliam ob rationem, quam quod ſanguine depulſo ad interna, circulatio ſanguinis & humorum fiat inæqualis, dum in una parte humorum impetus augetur & creſcit, in altera autem decreſcit & imminuitur.

Quid exinde gravidis contingat.

Graviſſimi morbi ex terrore orti.

Symptomata terroris.

XVIII. Notabile hoc eſt, quod à terrore facile exulcerentur labia, manifeſto indicio ſubſiſtentis in circulo ſuo ſanguinis & ſtaſi hac acrimoniam concipientis. Tales leves inflammationes viſuntur etiam in gravidarum mammis ab ipſo terrore dependentes. Præterea unicum adhuc referendum eſt, quod nempe poſt terrorem vel metum gravem flatus & borborygmi inquietare ſoleant homines, qui ſæpius vel cum alvi fluxu, quod bonum eſt, vel cum ejus obſtructione, abdominis diſtenſione ſe exerunt, & inde accidit, ut terror hypochondriacis & hyſtericis familiaria ſymptomata mirifice adaugeat.

XIX. Hoc autem quotidianæ eſt experientiæ, nihil magis morbis contagioſis viam pandere, & miaſmati aditum præbere, quam gravem terrorem. Deinde etiam certiſſimum eſt, terrorem morbis acutis continuis præcedentem ſæviſſima inferre ſymptomata & ſæpius mutare totam faciem & ingenium morbi, ut Medicus etiam peritiſſimus, niſi certus ſit de cauſa hac præcedenti, in prognoſi præſertim fallatur. Malignam enim morbo affricat naturam, dum anxietates præcordiorum maximas, extremorũ refrigerationes, animi deliquia, pulſus debilitatem, convulſiones, dolores ventris, cardialgiam crudelem efficit. Deinceps etiam dici vix poteſt, quantum terror noceat in ipſis morbis acutis, præſertim ſi die critico accedat, ordinem enim naturæ morbi omniaque immutat & evacuationes criticas ſupprimendo, exanthemata retropellendo ægrum ſæpius morti & internecioni dat. Similis quoque effectus eſt continuus metus & formido de morte apud ægrotos, revera enim ſic remediorum efficacia eluditur & infringitur, ut exſuperare morbum nequeant. Unde ſemper, qui animo ſunt conſtanti libero & affectibus vacuo, citius convaleſcunt, quam qui affectibus ſunt detenti & occupati. Eoſdem effectus in corpore noſtro, quamvis gradu differentes, habent timor, metus, deſperatio, exanimatio, puſillanimitas, triſtitia, & notabile hoc eſt, quod terror gravis incuſſus reddat homines meticuloſos, puſillanimes. Sicuti autem in terrore, cum maximo impetu revocatur ſanguis introrſus, ita in dictis affectibus paulatim impetuque remiſſiore id ipſum accidit.

Terror quandoque mutat ingenium morbi.

Differentia inter hilares & pavidos.

XX. Reſtat jam, ut etiam aliquid dicamus de amore immoderato vel potius inſano. Plurimi certe ab eo non tam animo quam corpore laborarunt, qua de re videri meretur D. GREGORIUS *lib. IV. moralium cap. 30. & lib. III. dialog. c. 24.* Indicat id *Amnon*, qui ex amore *Thamar* ægrotaſſe traditur *libro III. Regũ, 13.* Et *Seleuci* Filius, cujus erga novercam *Stratonicen* amore callide ex pulſu deprehendit *Eraſiſtratus* ingenioſiſſimus ſeculi ſui Medicus. vid. VALERIUM MAXIMUM & PLUTARCHUM. Effuſus enim & immoderatus talis amor, ſi objectum amans præſens eſt, efficit gaudium impetuoſum, unde ſpiritus & robur corporis diſſolvuntur. Quando autem amans amabile objectum non obtinere poteſt, triſtitia ſimul afficitur ac mœrore, qui non poteſt non ex antea dictis cauſis turbando ſanguinis circulum & craſin morbos inducere præſentes. Et notum eſt experientia, ex amore tali perverſo, nimio & immoderato corpori & animo non tantum mollitiem quandam conciliari, ſed languores etiam, lipothymias, debilitates, cruditates, arthritides, vigilias perpetuas excitari, ut ſubtimidi, pallidi, lividi hujuſmodi homines omni vegeto colore deſtituti conſpiciantur. Tacemus, quod inordinato tali amore data occaſione lues venerea tam famoſa, qua partes corporis in putredinem fœtidiſſimam ſolvuntur, exoriatur. Hæc ſunt ornamenta, illæ dotes, quibus ſatellites ſuos & milites voluptas exornat, quod tamen præ amoris inſania parum reformidant aut nihil potius faciunt.

Quosnam effectus habeat immoderatus amor.

Imaginatio ejuſque effectus.

XXI. Poſtquam itaque paſſiones corpori nocentiſſimas brevi perſecuti fuimus, operæ pretium eſſe duco, de imaginatione, quatenus nocet ſanitati noſtræ, pauca facere verba. Imaginatio eſt impreſſio firmiſſima in ipſum cerebrum ideæ à certo quodam objecto vel ejus actione productæ. Quantam vim atque efficaciam talis impreſſio pro diverſitate idearum & individuorum in corpus poſſideat, & quomodo actiones naturales, medicamentorum effectus moderetur, variet, augeat & minuat, experientia comprobat quotidiana luculentiſſime. Equidem ſpiritus animales animæ imperio ſubjecti ſunt in actionibus ſic dictis voluntariis & animalibus, interim tamen conſpicuum fit, ab imaginatione etiam varie determinari actiones naturales. Confirmant id infinitis exemplis nævi materni fœtui impreſſi, quomodo nempe ſola formidoloſa apprehenſio rei alicujus cupitæ & illius in inſtanti denegatæ ſufficiens ſit ad imprimendum id in corpore embryonis, quod mater

mater appetiit & quidem eo in loco, ubi fortuito manum corpori ſuo tum mater appoſuit. A ſola impreſſione & imaginatione firma præſentis mali contagioſi variolas, dyſenteriam, imo ipſam peſtē excitari poſſe obſervationes attentæ in praxi abundè comprobant. Unde HELMONTIUS *p.*189. in *tumulo peſtis* ſcribit: *à ſolo terrore hominem ſibi fabricare poſſe morbum & mortem. Sæpe enim fidem experientia fecit, quod quis terrore ſolo peſtem abſentem ſibi atque ſuis paraverit.* Unde communis parœmia, *terrorem pejorem eſſe peſte.* Ex ſola enim imaginatione, terrore peſtem ortam fuiſſe teſtatur DIEMERBROECK. *in Tr. de peſte p.*859. De morbis, qui ex imaginatione naſcuntur, legi meretur PECHLINUS *lib. III. obſ.* 16. Quod ſolus aſpectus variolarum provocare eundem morbum poſſit, quotidianæ eſt experientiæ, qua de re conſuli poteſt PECHLINUS *obſ.* 23. *lib. III.* ubi ſcribit: *Virginem novi pluribus animi dotibus nobilitatam, quæ, cum nuncium de graſſantibus in vicina domo variolis accepiſſet, velut fulmine icta in ipſum illum morbum idealiter ſibi repræſentarum incidit, tributumque morti ſolvit.* Qua de re etiam legi meretur *obſ.* 29. *decur. II. anni* 4. *Miſc. Nat. Cur.* Nihil certe tam periculoſum ac triſte eſt, quam graſſantibus morbis male ſibi metuere, nam metu iſto ac triſtitia ſpiritus conſumuntur, ſanguinis craſis & motus invertitur, unde non tantum meticuloſi facilius morbo corripiuntur, ſed etiam, ubi correpti ſunt, facile moriuntur.

Effectus imaginationis circa medicamina.

XXII. Præterea eſt magna etiam vis imaginationis, quam anima exſerit, in moderandis, augendis & minuendis medicaminum effectibus. Elegans obſervatio PECHLINI eſt, *l. III. obſ.* 13. ubi inquit: *In purgantium effectibus id inprimis obſervavi, niſi conſcia voluntate propinentur, vel nullos eſſe, aut eo converti, quo fixa cogitatio aut utentis præſumptio eos inclinaret,* atque ea ratione in contrarium quoque medicamentorum actiones effectum ab imaginatione ad illum determinari, quem quisque ſibi animo certo atque obſtinato fingit. Medicus etiam magni nominis mica panis in pilulas redacta in hominibus credulis, ducente huc phantaſia, alvum provocavit. Quod purgatio ſtatim ſequatur viſo purgante vel odore percepto, autor eſt BARTHOLINUS *cent.* 5. *hiſt.* 66. *Notabile eſt*, inquit PECHLINUS *loco cit. conſuetudinem deſidendi ſive alvum excernendi ventrem diſponere poſſe, ut certis de die horis ſemel vel bis reſpondeat, quatenus nempe ſpiritus ſueti influere certa hora, niſi alia interveniant, eundem ſervant modum.* Plura qui deſiderat legere de viribus imaginationis, evolvere poteſt FIENUM.

Quidnam Amuleta præſtent per imaginationem.

XXIII. Ex effectibus imaginationis dependent etiam curæ ſic dictæ ſympatheticæ, item effectus amuletorum. Nota ſunt nobis exempla, ubi ex firmiori phantaſia & fiducia certa & efficacia amuleti curatæ fuerunt febres intermittentes, pathemata epileptica, dolores periodice recurrentes, cum tamen amuleta fuerint facta ex vulgaribus rebus, in quibus nec ulla efficacia deprehenditur, vel unquam talis obſervata fuit. Eveniunt autem hæc non in omnibus, ſed præcipue in illis, qui texturæ ſenſibilioris & activioris, imaginationis vividiſſimæ & qui aliis animi paſſionibus facile obnoxii ſunt.

Vis phantaſiæ & contemplationis.

XXIV. Quid phantaſia & contemplatio fixa rerum inſuetarum efficiat, notum identidem eſt practicis. Referimus huc rationem, quare literati ſæpiuscule alvum obſtructam habeant, & ob excrementorum ſuppreſſionem facile incurrant in malum hypochondriacum. Quando enim ſpiritus abſtrahuntur & impenduntur cogitationibus, non poſſunt legitimè munere ſuo fungi in ſecretionibus & excretionibus. Videmus enim ſæpe illos in eo cogitationum æſtu, ut nec videant quicquam nec audiant nec tangant. Quando enim ſpiritus à ſenſoriis intro vocantur, neſciunt quid foras accidat, nihil ſentiunt, imo dolorem non percipiunt. Curioſum eſt, ſola impreſſione & inſuetæ rei firmiori contemplatione ſingultum & vomitum in certis perſonis aliquoties ſublatum fuiſſe. Ex quibus dictis patet, quam neceſſarium ſit, ut in aſſumptione remediorum ſive purgantium ſive alterantium libero ſimus animo, neque vel profundis ſtudiis vel triſtibus cogitationibus indulgeamus, alias effectus plane nullus vel alii ſubſequentur.

Quæ in his morbis obſervanda ſint à medico.

XXV. Cum igitur hactenus breviter, ſufficienter tamen, ut puto, diſcuſſerimus tantam pathematum animi in corpore evertendo potentiam, tantamque eſſe vim, ut mortem repentinam vel graviſſimos morbos aut incommoda afferre queant, inde tanto minus à Medico negligi debent, ſed potius in eo totus eſſe omnique ſtudio in id incumbere debet, ut animum ægrotantis ejuſque conſuetudinem, inclinationes & vires expiſcetur, cum animus ſanitatis corporis præcipua ſit cauſa, & ſaniſſimum etiam ſanguinem invertere & deturbare poſſit. At vero non tantum noxas illatas remediis debitis auferat, verum etiam moralibus præceptis animum in ordinem redigat. Ita optimum eſt conſilium, iracundiam lenitate, manſuetudine ac comitate demulcere, & docere, quomodo metus & formido animi firmitate & conſtantia abigenda, præſertim, quando ex philoſophia & rationis lumine homines convincimus, quod omne illud, quo triſtantur, quod timent, non ſit revera malum, ſed tantum ſua perſuaſione. Quod ſi enim ritè diſtinguere ac diſcernere novimus bonum & malum à vero & apparente, poſſumus illorum affectus & perturbationes profligare.

Remedia contra hæc mala.

XXVI. Poſtremo etiam de remediis ex medico fonte deſumptis quædam adjicere neceſſarium erit, eum maxime in finem, ut ſymptomata & pathemata illa, quæ preſſo pede ſubſequi ſolent inordinatos & nocentiſſimos dictos affectus, graviſſima, &, niſi in tempore ſuccurramus, ſæpius mortifera, præcaveamus & avertamus. Conſultum itaque eſt, poſt nimium & efferatum *gaudium* ſpiritus quodammodo colligere & concentrare. Cui fini inſervira poteſt mixtura ex *aqua liliorum convallium, meliſſæ, florum tiliæ, papaveris rhœados, florum aurantiorum,* additis guttulis aliquot *eſſentia anodyna* & pro doſi *pulveris cordialis Dorncrellii* vel *Marchionis epileptici,* quæ mixtura *ſyrupo acetoſitatis citri* vel *berberum* acidulari & aliquot vicibus, prout occaſio fert, repeti poteſt. Sic etiam *Mixtura ſimplex, ſpiritus nitri dulcis, ſalis dulcis* uſurpari hoc in affectu commode poteſt. Poſt *iram,* quæ ſæpius graviter convellit affectus, & periculoſa accerſit ſymptomata, probatiſſimum *pulverem* commendo hunc: Recip. *Nitri puriſſimi, lapidum cancrorum, rhabarbari Alexandr. ana drach. j. M. F. P. Dividatur in* 3. *doſes.* Hic pulvis temperat & detergit ſordes bilioſas, illaſque blande ex primis viis educit. Notandum hic, omnia illa, quæ amurcam bilioſam volatilem temperant & mitigant, uti *emulſiones ex ſeminibus* 4. *frigidis, papaveris albi* concinnatæ, nec non *pulveres cordiales, decoctum cornu cervi, ſcorzoneræ, ſpiritus nitri dulcis* eſſe probatiſſima. Contra cane pejus & angue fugienda ſunt omnia *ſpirituoſa, ſudorifera, ſalia volatilia, oleoſa* & quæcunque maſſam ſanguinis in motum conjicere ſolent, quippe poſt horum uſum arthritides,

Quæ Pharmaca ſint fugienda.

con-

convulſiones, cordis palpitationes obſervatæ fuerunt. In plethoricis etiam *Venæ ſectionem*, quæ autem minime larga ſit, non porum etiam auxilii attuliſſe compertum eſt. Deinceps poſt *terrorem* magnum & ſubitaneum incuſſum valde neceſſarium eſt, manum auxiliatricem medicam porrigere. Utiliſſimum autem tunc temporis eſt, analeptica ſpirituoſa cum antiepilepticis & antiſpaſmodicis miſcere & propinare, unde mixtura ſequens expertiſſimæ virtutis eſt. ℞. *Aquæ liliorum convallium ſpirituoſæ, meliſſæ, florum tiliæ, ceraſorum nigrorũ ana unc.j. balſami vitæ drach.j. pulveris Marchionis drach.ſz. ſyrupi pæoniæ unc.ſz. ſpiritus cornu cervi ſuccin. guttas decem.* Externe etiã ſpiritus *ſalis armoniaci vinoſus, balſamus vitæ apoplecticus & aquæ ſpirituoſa* maximi ſunt uſus. In nimia *triſtitia & cura ſalia volatilia oleoſa, ambrata, leniora laxantia, infuſum veronicæ*, & quæcũque humores craſſos diluunt, blandãque ſanguinis ſpirituaſcentiã inducunt, præſentiſſima ſunt. In genere illud meretur notari, poſt gravẽ animi paſſionem abſtinendum eſſe ad tempus ab omni cibo ſolido, potu, & alvum ac urinam quam celerrime reddendam & corpori quietem concedendam.

Mixtura expertiſſimæ virtutis.

D E

MAGNO VENÆ SECTIONIS

AD VITAM SANAM ET LONGAM

R E M E D I O.

P R Æ F A M E N.

Quid ſit Medicina ſecundum Hippocratem.

SI unquam breviter, ſolide tamen & accurate univerſæ medicæ artis natura tradita fuit, certe id ab antiquiſſimo & probatiſſimo Medico HIPPOCRATE *præſtitum fuiſſe arbitror, qui* libro de flatibus *docet*: Medicinam nihil aliud eſſe quam additionem & ſubſtractionem; & eorũ quidem exſuperant quæ ſubſtractionem, eorum vero, quæ deficiunt, additionem: Qui vero iſtud optime facit, is optimus Medicus exiſtimandus eſt, quique plurimum obeſt ab eo præſtando, is plurimum in arte medica deficere cenſetur. *Profecto hac fere mechanica definitione graviſſimus auctor univerſæ noſtræ artis indolem ac ſolidum fundamentũ complexus eſt. Ecquis enim eſt, qui liberum functionum corporis noſtri exercitium, quo ſanitatis natura continetur, in ſola moderatione motuum, & humorum debita proportione ac temperie verſari ignoret? utpote nihil vitæ ac ſanitatis negotio tam inimicum, & tam adverſum eſt, quam eorum, quæ vitam diſpenſant, exceſſus aut defectus: qua de cauſa omnis generis morbificæ cauſæ humorum & motuum exceſſum aut defectum reſpiciunt. Et quicunque morbum vult tollere, is nihil aliud agere debet, quam ut motus & materias deficientes vel ſuperabundantes in naturæ amicam temperiem ac moderationem reducat. Huc quoque omnis generis, quæ alma mater natura largiter nobis conceſſit, remedia ſpectant, quæ vel evacuandis vel reſtituendis humoribus aut nimiis motibus compeſcendis vel tardis promovendis unice dicata eſſe animadvertimus. Ex quibus omnibus clariſſime apparet, magnũ noſtrum* HIPPOCRATEM *univerſæ artis præſertim praxeos medicæ fundamenta nobis doctiſſime tradidiſſe, quæ ſi quis paulo diligentius & perquiſitius attendat, is optimus certe effato* HIPPOCRATIS *Medicus cenſebitur: habet enim hic normam ac regulam, qua ſcit, quid agendum, quid omittendum ſit. Quum vero excedens & ſuperfluus ſanguis ex conſenſu etiam ſolertiſſimorum Medicorum, ipſaque teſte experientia maxime omnium adfligat, & morboſis paſſionibus producendis admodum idoneus ſit, hinc facile apparet, principem merito locum inter ea, quæ exſuperans detrahunt, Venæ ſectionem ſibi vendicare: quia ſanguis, quo naturæ, ſi moderatus fuerit, amicior eſt, eo, ſi ſuperabundet, nocentior exiſtit. Quapropter magna ſemper laus & gloria divino Venæ ſectionis remedio conſtitit. Competit enim ratio & experientia confirmavit, omnibus aliis auxiliis tam operationis celeritate, & ſecuritate, quam tolerantiæ facilitate hanc eſſe ſuperiorem: hinc nullo ferme in morbo à Veteribus &* HIPPOCRATE *eſt intermiſſa; ejus quoque utilitatem præter Veterum teſtimonia longus & quotidianus uſus comprobat, ſi modo is temeritate Medicorum vel caſu non pervertatur. Verum enim vero noſtri neutiquam inſtituti hoc loco erit, V. Snis incomparabilem in ſanandis morbis vim & efficaciam uberius & per omnia capita exponere, ſed in eo maxime noſtra defixa erit meditatio, ut princeps & præcipuum ad ſanam & longam vitam obtinendam efficaciſſimum eſſe remedium non ſine fructu demonſtremus. Id vero laboris in nos ſuſcepimus præcipue ob eam cauſam, quia cum dolore non ſemel, ſed pluries obſervavimus, non modo Senes vegetos, ſed & florentes ætate ac viribus Juvenes & viros ex ſolo Venæ ſectionis neglectu inexpectata morte celeriter fuiſſe extinctos. Summum vero Numen conatibus noſtris gratiam ſuam ex alto addat, quo tenebris penitus depulſis clariſſimam veritatis lucem in praxi medica, quod validiſſime optandum eſt, magis magiſque intueamur.*

Nihil vitæ ac ſanitatis negotio tam inimicum, quam eorum, quæ vitam diſpenſant, exceſſus aut defectus.

Hippocrates univerſæ artis præſertim praxeos medicæ fundamenta nobis tradidit.

Magna ſemper laus venæ ſectionis remedio conſtitit. Hinc nullo ferme in morbo à veteribus eſt intermiſſa.

Princeps ad ſanam & longam vitam obtinendam eſt remedium.

Pluries obſervavimus Senes & Juvenes ex ſolo V. Snis neglectu fuiſſe extinctos.

§. I.

Dicturi itaque de Venæ ſectione, eamque ceu ſecurum & ſummum ad proſperam ac longam vitam impetrandam auxilium adſerturi, neceſſarium omnino arbitramur præmonere, neutiquam nobis in præſenti eſſe propoſitum ut ſolam ſanguinis detractionem protrahendæ vitæ ſufficientem aſſerere velimus, vel quod ſine Venæ ſectione nemo proſpera ac ſecunda valetudine frui, aut ad vitam longam ſpem ſibi poſſit facere. Neque enim ullum tam abſolute efficaciæ in univerſa rerum natura remedium, de quo quis certum ſibi, nedum talem effectum poſſit polliceri: ſed omnia, quæ in auxilium prompta ſunt, remedia limitatis viribus determinantur, & natura corporis ægrotantis potiſſimum innituntur. Præterea novimus, qui ſine Venæ ſectione per longam ætatem firma gaviſi ſunt valetudine. Novimus quoque qui cum Venæ ſectione præmaturo fato defuncti ſunt. Qua propter hoc loco non eſt noſtra intentio,

Nullum tam abſolutæ efficaciæ in rerum natura datur remedium.

Non tamen omnibus promiſcue individuis quadrat.

tentio, ut aſſeveremus ſanguinis vacuationem omnibus promiſcue individuis quadrare, vel ad longam vitam neceſſario perducere; ſed hic eſt noſter ſcopus, hæc mens noſtra, ut adfirmemus tantam hujus auxilii eſſe præſtantiam, tantam virtutem, ut plures, quibus propter ſanguinis redundantiam & gravis morbus, & ſubitæ mortis periculum immineat, quod non increbro evenit ab impendentibus hiſce malis tueri ac defendere poſſit.

§. II. Prius vero quam in hujus rei explicationem pauln altius deſcendamus, non ſine fructu fore arbitror, ſi eorum qui vel in totum vel ex parte hoc remedii genus contemnunt, rationes ac argumenta examini ſubjiciamus. Quamvis vero neque ullum unquam auxilium tanto Medicorum conſenſu ab incunabulis fere ſcientiæ medicæ per tot ſecula ubivis fere terrarum, & per tam conſtantem experientiam, approbatum fuerit, præterquam ipſa ſanguinis per ſectionem venæ emiſſio; nihilo minus eſſe & fuiſſe ſemper, quod ſatis demirari nequeo, qui fere divinum hoc auxilium ex toto damnare imo infamare, vel tamen parciſſime eo utendum eſſe, contenderunt, vix ac ne vix comprehendendum eſt. Quod unicum certè documento eſſe poteſt luculento, quanta imperitia non dicam ignorantia inter gentem Medicorum adhuc verſetur; quæ res quo certior, eo magis deploranda videtur. Atque non tanta nos tenere debet admiratio, quare olim Erasistratus & ante ſeculum forſan Helmontius, & qui ejus ſalivâ lingebat Thomsonius, hoc remedium contemtui habuerunt, quandoquidem *Eraſiſtrati* tempore ſpiſſis tenebris adhuc rerum phyſicarum & medicarum cognitio erat involuta, Helmontio vero viro alias nobili, & per ignem Philoſopho, qui nunquam artem agitavit, hic error de facili videtur condonandus: Quod vero ex eo tempore quo magnum illud mundi inventum, ſanguinis intelligo circuitum, orbi innotuit, & hinc corporis humani œconomia paulo ſubtiliori ſolertia excoli cœpit, ac univerſa medicina ex tenebris in ſereniorem lucem aſſerta ſuit, adhuc ex Medicorum cohorte dentur, qui vel ex toto Venæ ſectionem repudient, vel nimis timide ac trepide cum hoc agaot, illud merito vituperandum videtur. Poſſemus certe hoc loco, ſi velimus ire in exempla & niſi veritas odium, moleſtiam ac periculum gigneret, multos caſus recenſere, ubi plures cæterum ſani ac ætate floreotes ex ſola Venæ ſectione tam curando quam præſervando omiſſa in graviſſimos & lethales morbos inciderunt, qui certiſſime potuiſſent maturæ Venæ ſectionis auxilio ſervari; ſed hæc lubenter jam prætermittimus: potius hoc loco non alienum eſſe exiſtimamus, ut patrocinium venæ ſectionis agam & argumenta in contrarium, qua fieri poteſt brevitate ac perſpicuitate diſcutiam. Mittimus vero Eraſiſtratæos, quos olim jam ſuo tempore Galenus *libro de V.S. adverſus Eraſiſtratum* non ſine felicitate reſutavit, ſed rationum momenta, quibus nonnulli ex recentioribus uti ſolent intuebimur. Præcipuum vero quod proponunt, eſt: Sanguinem non modo vitæ eſſe theſaurum, ſed & ipſius animæ vehiculum & inſtrumentum, & ſanguine amiſſo non modo vires, ſed & vitam amitti. Cum vero omnis theſaurus non ſit minuendus, ſed potius ſervandus & reparandus, hinc male cum ipſis agi aſſerunt, qui vitalem liquorem tam improvide proſundunt. Inſuper confugiunt ad experientiam, qua oſtendunt plures à detractione ſanguinis ita fuiſſe debilitatos, ut ægerrime priſtinam valetudinem fuerint aſſequuti: Porro quoque dicunt, complures firma & æquabili valetudine frui & longa vita gaudere, qui totam ætatem nullam ſanguinis imminutionem paſſi ſunt. Illud vero primum & præcipuum illorum videtur argumentum, quod nullam plethoram ſeu boni ſanguinis redundantiam noxiam eſſe contendant, ſique forſan ſuperfluus & pravus vaſis inhæreat, felicius eum abſtinentia, motu & tutioribus remediis abſumi poſſe aſſeverent.

Sunt tamen & ſemper fuerunt qui hoc auxilium ex toto damnant vel parciſſime utuntur.

Eraſiſtrato, Helmontio & Thomſonio hic error de facili videtur condonandus.

Ratio.

Rationes, quibus recentiores contra V.S. uti ſolent examinantur.

Nullam plethoram noxiam eſſe contendunt.

§. III. Operæ itaque pretium erit, ut hæc dubia, quæ primo intuitu videntur ſpecioſa, paulo accuratius diſcutiamus. Primo vero non ibimus inficias, ſanguinem pretioſum & deſideratiſſimum, quo vita & anima ad ſuas operationes utitur, eſſe liquorem, quo penitus amiſſo & vita exſpiret, & anima corpus ſuum deſerat, neceſſe eſt: quo nomine utique optimus vitæ eſt theſaurus. Concedimus quoque immoderatam ejus profuſionem admodum debilitare, corporiſque robur imminuere. At vero ſanguis eſt theſaurus vitæ & animæ ſuſtentaculum, dum nempe libero & æquabili flumine vitalem ſuum in orbem motum per corporis partes abſolvit: Nunquam enim ſanguis in ſe ſpectatus ratione mixtionis ſuæ præſtat vitam vel animam cum corpore jungit, ſed tum demum, quando in orbem agitur, & placido motu per corporis fertur tubulos, unde etiam talis motus recte dicitur vitalis, iſque eſt, qui commercium corporis cum anima ſtatuminat, ſimul ac vero optimus alias liquor in parte quadam ſubſiſtit, & progreſſivo motu exuitur, protinus amplam non modo morbis & morborum cauſis, ſed & morti occaſionem ſubminiſtrat. Quod vero nimium exſuperans ſanguis vitalem circulum turbet, noſtrum eſt inferius oſtendere.

Auctoris pro V.S. argumenta.

In quo caſu ſanguis ſit theſaurus vitæ &c.

§. IV. Remoto vero hoc dubio ad aliud deproperamus: naturam nempe nihil facere fruſtra declamant, utpote quæ tanta ſapientia inſtructa ſit, ut non majori, quam par eſt, copia vitalem hunc liquorem progeneret. At huic aſſertioni optima veritatis parens experientia ſolenniter contradicit. Cui uſui enim eſt ingens illa pinguedinis moles, qua ſubinde corpus humanum obruitur, annon potius plus exitii quam ſalutis corpori adfert? Sique nihil noxii vel ſupervacanei aut deficiens quoddam natura proferat, unde fit, quod unum corpus præ altero debilius, & non modo ad morbos, ſed & ad mortem promptius exiſtat? Unde porro evenit, quod natura tam parata ac prompta ſit in morborum variis cauſis fabricandis? Quo magis apparet, corpus noſtrum ita eſſe diſpoſitum, ut tam facile noxia quam utilia producat.

Naturam nil facere fruſtra, quomodo intelligendum.

Quod exemplis illuſtratur.

§. V. Accedimus jam eam rationem, quod videlicet experientia comprobet, amiſſo ſanguine mire debilitari corporis robur: ſed admodum etiam lubrico & invalido fundamento hæc innititur. Quid enim notius, quam quod ex corporibus pleni habitus per vulnera ſæpe ſæpius incredibilis ſanguinis copia ſine noxa profundatur? In hujus rei illuſtrationem occurrit elegans apud Joh. Heurnium *in Com. lib.* 1. *Aph.* 3. dum ſcribit: *Illuſtriſſ. Aurantiæ Princeps Wilhelmus Naſſovius Antwerpiæ à latrone*

Auctor partis contrariæ argumenta ab experientia ſpirat.

Cl. Heurnii de Principe Aurantiæ ſclopeto læſo hiſtoriam cum

trone læſus ſclopeto in collo, ita ut jugularis magna illa vena maximam ſanguinis funderet copiam per plurimos dies, cum quotidie plures ſanguinis libras emitteret, fluxione tandem colcothare cohibita ſalvis viribus evaſit. Quid porro familiarius in praxi accidit? quam quod fœminæ ex abortu ac in puerperio immenſam ſubinde ſanguinis quantitatem collectis mox viribus effundunt.

Nec non hæmorrhagias muliebres.

Neque adeo crebrior per venam ſectam ſanguinis detractio viribus infenſa eſt, ut fert vulgi opinio. Legimus apud SCULTETUM *in obſervat. II. Virginem ſeptingenties per vitam Venæ ſectionem paſſam fuiſſe ſine omni ſanitatis periculo.*

Virgo ſeptingenties per vitam V. S. paſſa fuit.

Neque Gallorum hodie Medicorum morem ignotum eſſe exiſtimaverim, qui acuta febre detentos decem ſæpe repetitis venæ ſectionibus citra detrimentum ſingulare exercent.

Galli ſæpe decem V. Sbus ægrotantem exercent.

Sanguis enim eſt, qui ex boni ſucci alimentis, ſalvo ſaltim ac integro manente appetitu, facilius reparatur, præſertim in iis, quibus laxæ fibræ ſunt, & ſpongioſa carne gaudent; quandoquidem in his ob lentiorem curſum temperatior fit calor, qui potius ſervat ſanguinem, quam ut ipſum conſumat. Deinceps non conſtantis eſt experientiæ unicum virium fomentum eſſe ſanguinem. Vidimus potius à Venæ ſectione oppreſſas in plethoricis vires protinus erectas.

Sanguis quid ſit, ac non ſit.

Equidem negandum non eſt, quin ſæpenumero Venæ ſectio male à Medicis imperitis inſtituta corpora viribus exuat, ipſaque mirum debiliter, ſed tamen remediorum abuſus non tollere debet verum eorum uſum, nec ſiniſter quandoque ſuperveniens eventus ejus legitimum uſum excludit: nam vix prodeſt, quod non lædere poſſit idem.

Male tamen a medicis imperitis inſtituta corpora viribus exuit.

§. VI. Urgent præterea ii, qui minus ſanguinis vacuationibus ſavent, quod plures ſine Venæ ſectionibus longam & ſanam egerint vitam. At hi perpauci numero ſunt, neque vero omnibus alma natura tam valens ac robuſtum à nativitate corpus conceſſit, cujus robur humorem alienum & excedentem facile vincere poſſit: pauci etiam ſunt, qui motu, labore, commodoque ac attemperato victu bonam, quam à parentibus nacti ſunt naturam ſecundant.

Argument. quod plures ſine V. S. longam & ſanā vitam egerint explodītur.

Hiſce diſcuſſis deveniendum jam ad ultimum, quod tamen primo loco eſſet ponendum. Communia nempe eſt ſententia, quæ etiam in Gallia teſte JOUBERTO adhuc viget, primam Venæ ſectionem a morte liberare poſſe, quare nonnulli hoc remedii genus ceu averruncum mortis differunt.

An prima V. S. a morte liberare poſſit?

Ad hæc vero dicimus, ſi ſanguinis miſſio hominem ab impediente morte vindicat, certe non aliter hoc præſtat, quam ſanguinem exſuperantem, à quo morbus ſubnatus fuit, & qui multum periculi minatur, ſubtrahendo: An non vero conſultius eſt matura Venæ ſectione morbum & illud, quod ſubeſt mali, depellere, quam periculo ſe manifeſto exponere, quia hoc non raro labente bene agendi occaſione & tempore hominem perimit.

Ratio inveſtigatur.

§. VII. Dilutis itaque eis, quæ in contrarium poſſent moveri, dubiis, ſequitur jam ut firmioribus ratiociniis Venæ ſectionis tam neceſſitatem, quam utilitatem ad tutam & proſperam valetudinem diu ſervandam ſtatuminemus. Præcipuum vero ad firmandam noſtram ſententiam ex ipſa natura corporis noſtri argumentum deſumemus. Tam provide enim & tam ſapienter à benigno conditore conſtructa machina noſtra & tam inſignibus viribus dotata eſt, ut non modo ſponte ab eo quod vitæ eſt alienum ſe liberare & feliciter tueri poſſit: verum etiam, ut ſola ſæpius optima morborum ſine Medici opera ſit medicatrix. Jam vero cum nihil æque ſit valetudini infenſum, quam ſuperabundans ſanguis, eo quod vitalem in orbem motum ſufflaminet, hinc nihil prius & antiquius prudens habet natura, quam ut ſanguinem ſuperfluum convenienti motu, debito quoque tempore ac loco feliciſſime eliminet:

Nihil æque valetudini eſt infenſum, quam ſuperabundans ſanguis.

id vero non modo in ſequiori ſexu magno cum alleviamento ſingulis præſtat menſibus, verum etiam in puerili ætate vel adoleſcentia exſuperantem ſanguinem per nares, in adultioribus per ſedis venas ſtatis ſubinde periodis non ſine ſingulari commodo, evacuat.

Hinc prudens natura in ſequiori ſexu ſingulis menſibus per uterum & in pueris vel adoleſcentibus per nares exſuperantem ſanguinem evacuat.

Et quandocunque ſolennis & ſaluberrima hæc ſanguinis excretio vel ob languorem ex ætate vel ex longo morbo provenientem, vel ob alias cauſas ex.gr. præpoſteram curationem ſupprimitur, vel penitus ceſſat, protinus ingens malorum agmen corpus adfligit. Fiunt enim ex conſuetis narium hæmorrhagiis deficientibus graves cephalalgiæ, ophthalmiæ, vertigines, in adultioribus apoplexiæ, aut ſenſuum depravationes.

Ex conſuetis narium hæmorrhagiis deficientibus graves fiunt Cephalalgiæ, vertigines, &c.

Menſium vero inordinata vel deficiens fluxio quanta mala non concitat? ſequuntur inde ſpaſmodicæ internarum partium tractiones, cachexiæ, lentæ febres, miræ flatulentiæ, ac digeſtionis vitia.

Quanta mala non concitat menſium inordinata vel deficiens fluxio.

Ex hæmorrhoidum vero impedita vel ceſſante vacuatione graviſſima quoque mala, ut ſunt hydrops, inſaniæ, nephritides, ſpaſmi primarum viarum, flatulentiæ, aſthma, cachexiæ, apoplexiæ ſubnaſcuntur.

Idem fit in hæmorrhoidibus.

Munſtrat certe Medico ſapientiſſima natura, quid ipſi ſit agendum: nam cum Medicus languidæ naturæ miniſter & adjutor, vel valentis ſpectator eſſe debeat, hinc naturæ methodum optimam addiſcere, & cum attentione imitari debet. Videlicet ubi deficit, eam adjuvare, id eſt arte ſanguinem exantlare ſuperfluum, qui tantas moleſtias creat, enitatur; quo remedio tam ad depellendos quam etiam ad ſanandos prædictos affectus nihil eſt efficacius.

§. VIII. Ex his itaque clariſſime perſpicimus, Venæ ſectionem maximum fundamentum in ipſa natura habere, cujus ars tantummodo eſt imitatrix. Solvit autem Venæ ſectio plethoram, quæ fœcunda morborum eſt procreatrix:

Solvit V. S. plethoram, quæ fœcunda morborum eſt procreatrix.

At cum ex Recentioribus nonnulli dentur, qui plethoram exiſtere pernegent, hinc non alienum eſſe judico eorum etiam rationes paulo perquiſitius intueri. Dicunt, ſanguinem bonum minus abundare poſſe, talis vero ipſis eſt, qui gelatinoſus, temperatus, & floridus apparet.

Argumenta illorum qui Plethoram negant.

Verum enim vero ipſe ſanguis duplici modo conſideratus bonus dici poteſt, vel ratione mixtionis ſuæ, vel relatione facta ad motum, qualis demum recte hunc titulum meretur. Nam etſi optimus, & gelatinoſus in vaſis contineatur, minus autem recte & æqualiter per corporis partes circumferatur, tamen ad vitam & ſanitatem tuendam is plane inidoneus eſt: quandoquidem ſi tardiori nimis motu provolvitur, facile in vaſis præſertim minimis ſubſiſtit, & ſi viſcidiores ejus partes ſecedentes coaleſcunt, atque emunctoriorum vias occludunt, hac ratione magna & noxia ſit viſcerum offenſio.

Argumentis contrariis ab Auctore refragantur.

Cum vero optimus & temperatiſſimus, qui gelatinoſa rubicunda ſubſtantia cognoſcitur, maxime omnium facile redundet, patet, nullum æque hoc ipſo ad morbos generandos eſſe aptiorem. Frequenti enim conſtat experimento, ſanguinem ex plethoricorum vel etiam ſanguineorum venis extractum, ut plurimum mixtione gelati-

noſum, temperatum, coccineo & eleganti colore tinctum eſſe. Ubi itaque talis ſanguis animadvertitur, ex eo recte ſagaciores Medicorum judicant, multum ſanguinis in ejuſmodi corporibus generari, miſſinnemque ejus eſſe utiliſſimam: contingit id ipſum maxime in fœminis & qui ſpongioſo habitu gaudent, laute vivunt, & mentis ac corporis motibus vacant; ibi enim temperatior calor mirifice ſanguinis, ex gelatinoſa ſubſtantia chyli, proventui velificatur. Etenim quo intenſior corporis ſervor ac æſtus eſt, eo major liquoris hujus vitalis fit conſumtio. Siquidem celerrima ætheris agitatione, qua caloris natura continetur, nexus ac unio partium ſanguinis texturam conſtituentium facile diſſolvitur, ut ex nobili & temperato alimento inutile excrementitium ſulphureum liquamen emergat. Qua de cauſa vehementior corporis motus ac labor neque minus ſebrilis æſtus pingue & ſanguine ſuperans corpus celeriter extenuat.

Ubi bonus ſanguis gignitur, ibi ejus facilis fit abundantia.
Quod ſuffragantur Hippocrates.
Celſus.
Heurnius.

§. IX. Ex dictis itaque clariſſime patet, non modo habitum corporis plenum ac coloratum, ſed & ſanguinem optimum periculi imminentis eſſe plenum, quia ubi bonus ſanguis gignitur, ibi ejus quam facilis fit abundantia, quæ in pejus omnia ſucceſſive præcipitat; qua de re perite non minus ac ſcite noſter HIPPOCRATES *lib.* 1. *Aph.* 3. prodidit: *Athletarum evexia, quæ ad ſummum diſtenſionis evaſit, periculoſa, unde talem evexiam ſine cunctatione ſolvere oportet:* hinc dicebat CELSUS. *Si plenior quis, ſpecioſior & coloratior ſe ipſo factus videatur, ſuſpecta ſua bona habere debet*, quia inquit HEURNIUS *à nimia ſanguinis ubertate calidum nativum extinguitur, & præcipiti lapſu homines rapiuntur, & interceptis carotidum viis, parva apoplexia fit.* Quemadmodum vero redundans ſanguis tam infenſus naturæ ac inimicus ſit, noſtrum jam eſt exponere. Videlicet laudabilis ex bono chylo in vaſis ſupra modum collectus ſanguis vigori ac elateri, quo cordis muſculi & arteriarum tunicæ inſtructæ ſunt, nimium reſiſtens, curſum ac circulum ſanguinis reddit difficiliorem, unde ſanguis ob debiliorem curſum ſpiſſeſcit, craſſus evadit, ad obſtructiones & ſtagnationes gignendas paratiſſimus. Rationem vero hujus rei ex mechanicis eruere non magnæ erit difficultatis: nobiliſſima enim motus ſcientia eſt, quæ nos docet, ex proportione & relatione virium moventis & reſiſtentis motus effectum profluere, adeo, ut quo major potentia ſit virium in impellente, & minor in reſiſtente, eo celerior fiat motus; ſicut contra quo major mobilis reſiſtentia eſt, eo plus virium moventi detrahitur, & tardior fit impulſus. Itaque ſicut major molis quantitas majorem gignit reſiſtentiam, ita major quantitas ſanguinis activitati & pulſui cordis atque arteriarum elateri plus quam minor reſiſtit, conſequenter ſanguis copioſus minus expedito circulo per corporis partes circumfertur. Perquam curioſum illud anatomicum experimentum eſt, ubi ex flatu immiſſo in venam cavam vel ductum thoracicum canis viventis, cordis motus mox ſiſtitur, ſubſequente inde morte. Cujus phænomeni nulla alia ſubeſt ratio, quam quod dextra cordis auricula, cujus fibrarum ſtructura valde tenera eſt, à flatu nimium diſtenta, non amplius contractioni ſufficiat; unde cordis motus etiam conquieſcat neceſſe eſt. Neque dubitamus, quin ex nimia ſanguinis redundantia, ſi præſertim hic excedente calore aëris vel ſpirituoſo liquore interius expandatur, cordis auriculæ eodem modo poſſint diſtendi, ut fibræ ſupra modum extenſæ ad propulſandam ſanguinis congeſti molem & ad circulum continuandum fiant plane inidoneæ, unde lipothymiæ viriumque oppreſſiones plethoricis perquam ſunt familiares.

Curioſum in cane vivente experimentum.

Quo in caſu V. S. ſummum eſt præſidium.

§. X. Quis itaque Medicorum tam ſocordis ingenii & hebetis mentis eſt, qui non perſpiciat, venæ ſectionem in tam noxia ſanguinis nimii congeſtione ſummum eſſe præſidium, eo quod ſuperfluum ſanguinem ſubtrahendo protinus convenientem proportionem inter cordis arteriarumque muſculos & inter vim ſanguinis reſiſtentis reſtituat, circulum ſanguinis rurſum æqualem & liberum, à quo ſanitatis & vitæ ratio pendet, reddendo. Quod etiam experientia confirmatum habemus, dum oppreſſæ nimio ſanguine vires unica venæ ſectione augentur, pulſu citatiori calore & perſpiratione reddita intenſiori.

Dantur tamen, qui hæc ſubvertere enixe laborant.
Harum rationes.
Et etiam contraria partes.

§. XI. Quamvis vero hæc, quæ adduximus, ita ſint comparata, ut quemvis etiam poſſent convincere, nihilo minus dantur, qui hæc ſubvertere enixe laborant, dicendo ſanguinis exceſſum longe tutiori via, vid. abſtinentia, inedia, victu tenui, motu corporis intenſiori, infuſis calidis, quam periculoſa venæ ſectione conſumi ac caſtigari poſſe. Verum non imus inficias, illud fieri poſſe, ſed quis eſt noſtris temporibus ita comparatus, ut à conſueta ſua indole, vel nimia edendi cupiditate facile deflectat & rigida hæc præcepta ſequatur? Et utut hæc cuncta eſſent poſſibilia, tamen, ubi præſens impendet à ſanguinis ubertate, præſertim in paſſionibus acutis, periculum, hæc commemorata remedia, quia tardiſſime agunt, plane non ſufficiunt. Manet itaque & manebit perpetuo venæ ſectioni ſua laus & gloria.

Quibus potiſſimum conveniat V. S.
Morbi quibus dimovendis venarum inciſio idoneum eſt remedium.

§. XII. Confirmata ſic firmioribus ratiociniis venæ ſectionis neceſſitate, proximum jam eſt, ut paulo ſpecialius, quibus in morbis avertendis, quo tempore & qua ratione ſectio venarum ſit inſtituenda, proponamus. Primo vero dicimus: omnibus, qui ſucci pleni ſunt, vaſa ſanguine repleta habent, bene appetunt, laute vivunt & vita ſecura ac otioſa fruuntur, neque ſanguinis ſolennem & ordinariam quandam vacuationem habent, detractionem ejus ad depellendas, quæ preſſo certe ſequi debent pede, ægritudines longe eſſe utiliſſimam: Perraro enim accidit, ut homines ita comparati periculum evadant, quod feliciter venæ ſectione bis vel ter anno inſtituta poteſt propulſari. Nunc vero devenimus ad eos morbos, quibus dimovendis venarum inciſio idoneum eſt remedium. Videmus ſæpenumero robuſtiſſimos, qui ſecura videbantur frui valetudine præter omnium ſpem repente procidere omnique motu ac ſenſu privatos extingui. Neque novum eſt, multos in lecto, quem ſani firmique conſcenderunt, emortuos reperiri. Novimus & ante oculos plura nobis verſantur exempla, ubi tales funeſtos eventus prædiximus. Nuper admodum in hac urbe tres floridæ & ſanæ viſæ fœminæ ſubito fato ceciderunt. Quod ſi vero ſolertiori ſtudio tam ſubitæ mortis cauſas explorare animus eſt, tunc demortuorum corpora aperiendo, plerumque has duplicis generis eſſe obſervamus. Vel enim ruptio vaſorum intra cerebrum, aut in thoracis vel abdominis cavitate, quod tamen minus frequenter fit, viſitur, vel polypoſa in cordis thalamis concretio, ma-

Repentinæ mortis exempla.
Cauſa.

gna

gna venarum occludens orificia cauſa deprehenditur.

Quinam maxime apoplexiæ periculum incurrunt.

Incurrunt vero apoplexiæ periculum maxime ii, quibus copioſius intra venas ſanguis fertur, maxime ſi ſenectuti fuerint propiores, facilius verum malum gignitur, ſi poſt largos imbres aquilonaris tempeſtas & ſævientis boreæ flatus repente ſequatur. Qui ſanguinis miſſionem, quam alioqui ſalubriter adhibuerunt, temere negligunt, facile quoque eadem corripiuntur, id quod & iis evenit, quibus ſanguinis per nares vel ani venas profluvium, vel ſponte conſtitit vel ſuppreſſum eſt, hinc etiam

In ſuppreſſis mulierum fluxibus V. S. admodum convenit.

mulieres lochiis non rite fluentibus, hoc acerbo malo adfectas vidimus. In præſervatione hujus funeſti & feralis mali, ſi quid aliud certe venæ ſectio in pede plurimum ſibi vendicat, quæ ubi circa æquinoctialia tempora inſtituitur, ſecuram præſtat valetudinem.

Qui ſanguine abundant polypo obnoxii.

Quod ad polypi originem attinet, patent identidem huic quam maxime ii, qui ſanguine abundant & habitu præditi ſunt ſpongiolo, inſuper obeſi, multum comedunt, ſed parum bibunt, vitam agunt ſedentariam, ac ſpiritum vini copioſius ingurgitant, fit exinde ſanguis viſcidus ac craſſus, qui minus expetito itinere corpus percurrit, unde viſcidiores & glutinoſæ ejus partes columnis cordis facile adhærent in fibrillas paulatim coaleſcentes:

Qua ratione hoc pat.

Quo minus vero promptum eſt tale concretum veluti mortis fomentum ulla medicina diſſolvere, eo facilius ac paratius eſt, hujus geneſin præcavere,

Ac ejus geneſis præcaveatur.

quo nomine præter abſtinentiam & motum corporis validiorem nec non liberaliorem aquæ calidæ potum, venæ ſectio omnibus præferenda videtur. Nacto enim liberiori ſpatio longe expeditius ſanguis per cordis thalamos ac tubulos venoſos movetur, unde concretio, quæ quietis & motus retardati ſoboles eſt, minus poteſt contingere.

In acutis paſſionibus V. S præcipuum fert punctum.

§. XIII. Deinceps heroicum noſtrum remedium in gravibus acutis paſſionibus præſertim, ubi inflammationis metus ſubeſt, præcipuum fert punctum, idque non modo in curando, ſed maxime omnium in præſervando præſtat. Eſt videlicet ſolertioribus Practicorum haud incognitum, quantum periculi in febribus ſub initio & ſtatu præſertim immoderata ſanguinis profuſio habeat, cui ſymptomati ſanguinei ſic dicti & plethorici in tales incidentes morbos plerumque obnoxii ſunt: quantum itaque auxilii à venæ ſectione tam ad præſervationem, quam ad ſanationem, ſi mature inter initia morbi adhibeatur, exſpectandum ſit, quiſque qui mediocri tantum judicio pollet facile di-

In Pleuritide, angina, nephritide &c.

judicabit. Pleuritides, peripneumoniæ, anginæ, nephritides & id genus aliæ inflammationes vel principaliter adfligunt vel ſecundario ſuperveniunt aliis morbis ob ſanguinem copioſiorem ſpiſſioremque factum, qualis è vena miſſus plerumque apparet. Quid vero hiſce gravibus vitiis plus præcavendis & propulſandis ſanguinis decenti detractione convenientius ſit equidem non video?

§. XIV. Abortus præſertim grandiore fœtu grave malum eſt, ipſoque partu longe periculoſius, eo quod ſecundina retenta vaſorum orificia adaperta maneant & ſic lethales ut plurimum fiant hæmorrhagiæ. Invadunt tales abortiones præcipue ſanguine redundantes, ſi gravi terrore percelluntur. Præcavet vero dira hæc mala omnium optime phlebotomia in tempore inſtituta, quæ in quibuſdam confidentius repeti poteſt.

Abortum omnium optime præcavet Phlebotomia.

Animadvertimus enim quibuſdam fœminis abortum eſſe frequentiſſimum, adeo, ut repetitis vicibus recurrat, à cujus mali amolitione aliis non neglectis nihil aptius eſt venæ ſectione, quæ pro ratione circumſtantiarum non ſemel vel bis, ſed ſingulis menſibus, ſicuti tales obſervationes nobis notæ ſunt, debet continuari.

Circa tempus menſium conſuetum res poſtulat ſanguinem demere.

Quoniam vero ordinario abortus circa tempus menſium conſuetum ſolet invadere, opportunum utique tunc eſt, circa hoc, ſi res poſtulat, ſanguinem demere. Cæterum plethoræ ſolutio gravidis adminiſtrata ſanas reddit puerperas, vividos gignit infantes & multorum malorum materiam præſcindit.

Gravidæ ordinario ſunt plethoricæ.

Ordinario enim gravidæ ſunt plethoricæ & inde fiunt cacochymicæ multis impuritatibus in vaſis collectis, quæ matri & infanti malo ſunt, ſiquidem in puerperio purpuræ tam rubræ, quam albæ, neque minus partium internarum inflammationi fomitem præbent.

Quæ incommoda prægnantibus adhuc ſuccreſcere ſoleant.

Solent quoque prægnantibus adhuc alia incommoda ſuccreſcere: ſcilicet pedum & abdominis tumores œdematoſi, ferinæ tuſſes, vomitiones, dorſi dolores, odontalgiæ, languores, quæ cuncta ſanguinis imminutio, non omiſſu clementium laxantium uſu, egregie præoccupat.

Ab impuro gravidarum ſanguine infantes frequentem ſibi labem contrahunt. Hujus opt. remedium V. S.

Dein ab impuro gravidarum ſanguine infantes frequentem ſibi contrahunt labem. Fiunt non modo inde infirmi, ſed & ſi natura valet, variis exanthematibus, ut ſunt tineæ capitis, aphthæ, eryſipelata, variolæ, morbilli, cruſta lactea, valde exercentur. Qui itaque ab omnibus hiſce vitiis immunes eos reddere percupit, ſanguinem ad juſtam menſuram reducat, neceſſe eſt. Quam gravia ſymptomata ſuppreſſa lochia cauſentur quotidianis exemplis edocemur, ſequitur plerumque periculoſa admodum inflammatoria febris complures perimens.

Ut & in ſuppreſſis lochiis.

Vidimus non ſemel cum fructu inter initia ſectionem venæ in puerperio, ubi lochia cohibita fuerunt, adhibitam vitiis alias difficillimis mitioribus inde redditis vel iiſdem plane averruncatis.

In chronicis vix par habet V. S.

§. XV. Accedimus jam chronicas eaſque contumaces paſſiones, quibus amoliendis vix par habet ſanguinis copioſioris diminutio. Non incognitum eſt iis, qui in artis operibus frequenter verſantur, quod vere & autumno maxime cir-

Quinam morbi vere & autumno circa æquinoctia maxime oboriantur. V. Sne eum omne ſanationis punctum conficitur.

ca æquinoctia graves morbi oboriantur & reſuſcitentur, in quo numero ſunt hæmoptyſes, arthritides, aſthmaticæ pectoris oppreſſiones, inſaniæ melancholicæ, hemicraniæ, febres & acutæ & intermittentes, colicæ convulſivæ, hemiplexiæ, quæ ſæpe anniverſarias & ſtatas temporum periodos obſervant, hiſce generoſa & alioqui probata præſidia fruſtra ſæpe opponuntur: venæ ſectione vero circa æquinoctia celebrata, non neglectis iis, quæ primam regionem ab impuris ſordibus liberant, omne punctum ſanationis conficitur.

Arthritis ob evacuationes cohibitas, maxima parte fovetur.

§. XVI. Arthritis malum eſt, quod omnis ætatis & ſexus homines vario tempore & diverſis in artubus exercet. Et quamvis eos, qui vel natura languidiores fuerint vel præpoſtero vivendi genere debilitatem membris contraxerint, potiſſimum invadat, attamen à ſanguine plurimo, qualis fit ob evacuationes ſolennes cohibitas, maxima parte ſovetur:

Sanguinei plerumque fiunt arthritici.

Sanguinei enim & ſpongioſo habitu præditi plerumque fiunt arthritici, quibus ſi per hæmorrhoides aut alia loca ſuperfluus ſanguis fertur, ab hoc malo evadunt ferme immunes. Quicunque itaque à ſævis hiſce doloribus ſuum corpus tueri percupit, is nihil

prius habere debet, quam ut temperata diæta nimium ſanguinis proventum impediat: deinde omni ſtudio ea removeat, quæ viribus ullo modo convellendis idonea ſunt. At ſolenni & ſpontanea ſanguinis ceſſante vacuatione vel intermiſſa in iis, quibus humorum aderat plenitudo, venæ ſectione, ſi magnum malum incidit, tunc plus matura ſanguinis detractione quam ulla alia medicina efficitur.

Temperata diæta & V. S. curatur.

Nec non ſuppreſſum menſium profluvium.

§. XVII. Menſium profluvium, à quacunque etiam cauſa ſuppreſſum fuerit præſertim ob imbecillem & languentem naturam, quæ circa 50. annum plerumque accidit, innumerabilibus fœminarum corpora malis objicit, hæc ſolers Medicus nunquam non matura venæ ſectione præcavere poteſt; hac enim graves diaphragmatis ſpaſmi, cardialgiæ ſyncopticæ, cordis palpitationes mox conquieſcunt, neque tutius præſidium eſt, multa mala ab illis, quibus propter alias cauſas & malam diætam deficiunt, avertendi ipſo nobiliſſimo noſtro ſanguinis mittendi remedio.

Ac etiam dolor calculi.

§. XVIII. Dolor calculi eſt unus ex atrociſſimis, ſed ſi originem ejus ſpectemus vix alia eſt, quam quod lente nimis procedens plus juſto abundans & ſpiſſus ſanguis in renalibus vaſculis ſtagnet eorumque elaterem ac tonum imminuat, unde urinæ difficilis fit ſecretio, hinc tartarus ſecedens paulatim concreſcit & inimicum hunc hoſpitem ingenerat. Videmus itaque plethoricos, vitæque ſedentariæ addictos, & quibus hæmorrhoides vel menſes non amplius feruntur, potiſſimum diro hoc malo exerceri. Atque hæc eſt ratio, quare fluentes hæmorrhoides magno ſint nephriticis remedio: ubi vero illas non provocare licet, vicariam operam ipſa venæ ſectio in pede præſtat. Et notavimus plures à calculo, quem dolor circa lumbos prænunciabat, hoc modo immunes redditos.

Fluentes hæmorrhoides magno ſunt nephriticis remedio.

Potiora cachexiæ, ſcorbuti & hydropis remedia: V. S. motus, ac aquarum mineralium uſus.

§. XIX. Cachexia & qui hanc inſequitur ſcorbutus atque hydrops ex ſanguinis & ſeri redundantia, factaque viſcerum inde obſtructione citra omnem contradictionem ſuam originem nanciſcitur. His difficilioribus vitiis maxime ii patent, qui fibras natura laxas exiliaque vaſa habent, atque ex victu craſſo, duro, item intemperantia, nimio otio vaſa humoribus aggravarunt. Arduum vero ac difficile eſt, has graves adfectiones viſceribus non amplius integris eradicare; neque tamen, ſi recens malum fuerit, omnis ſanationis ſpes eſt amittenda, quam in ſanguinis matura detractione, motu ac labore uſuque aquarum mineralium præcipue ponendam eſſe arbitramur.

A phthiſi corpora V. S. defendi poſſunt.

Quod exemplis probatur.

§. XX. Ex longis & periculi plenis vitiis non ultimum eſt phthiſis, quæ multos in juventute perimit opprimitque. At vero ab hac venæ ſectione corpora defendi poſſe, paradoxon multis videbitur, ſed tamen experientiæ id eſſe conſentaneum, pluribus exemplis confirmatum habemus, ubi nempe juvenes ſanguine pleni ex variis cauſis macilenti facti, ſpiritus anguſtia, tuſſi ſicca, dolore circa pectus gravativo, calore intenſiore diu correpti in extremo phthiſeos periculo verſantes, admiſſa phlebotomia & uſurpatis aquis mineralibus cum lacte caprino mixtis, nec non pediluviis & nitroſo-abſorbentibus rurſus obeſi, & robuſti præter omnium expectationem facti fuerunt, priſtinis incommodis penitus ſublatis. Neque porro incognitum eſt, eos, qui hæmoptyſi patent, quam facile fieri phthiſicos, ſanguine ex aliis partibus ob ſpaſmodicas interiorum ſtricturas ad pulmones cum magno impetu congeſto, qui poſtea vaſorum orificia diſrumpens floridus tuſſi ejicitur. Jam vero nil familiarius eſt, quam quod hæmoptyſin male tractatam pulmonum exulceratio ſubſequatur. Quum vero proinde inſtituta venæ ſectio aliaque ſanguinis à pulmone motum divertentia commodiſſime hæmoptyſin præcaveant, hinc quoque phthiſeos periculum depelli hac ratione poſſe certum eſt.

Hæmoptoici facile fiunt phthiſici.

Remedium V. S.

V. S. ſenibus convenientiſſima.

Quod ratione & experientia probatur.

§. XXI. Ultimum eſt, ut venæ ſectionem in ſenibus longam vitam producendi eſſe præſentiſſimum artis ſubſidium confirmemus. Communis & peſſima opinio increbuit quæ non modo vulgum, ſed Medicos etiam occupavit, ſenectuti ſanguinis detractionem eſſe inimicam, eo quod ſenibus, qui ordinario invalidi ac infirmi ſunt, non conveniat illud, quod virium pabulum ac alimentum eſt, ſubſurari. Quoniam vero ſupra jam hanc rationem deſtruximus, hinc ſupervacaneum ducimus hæc ipſa faſtidioſe repetere; quin potius experientia ſolidoque ratiocinio nixi adfirmamus, venæ ſectionem ſenibus quibus adpetitus adhuc integer ac ſalvus eſt, & quorum vaſa turgent, ad longam vitam & ad ſeniles ægritudines amoliendas eſſe convenientiſſimam. Error enim eſt, ſanguinis miſſionem ſenectuti vires ſubtrahere; poſſem hoc loco complura exempla proponere, ubi ſeptuagenarii imo octogenarii per aliquot annos ſingulis fere menſibus venam aperiri paſſi ſunt ſine ulla virium diminutione. Certoque ſcimus plures eam ætatem ad quam pervenerunt, non attigiſſe; niſi ex conſilio Medici ſingulis annis minimum bis venæ ſectionem admiſiſſent. Dein nulla regio eſt ubi tam liberaliter hoc auxilii genus admittitur præterquam in ipſa Helvetia. Nemo fere eſt, qui non bis minimum ſingulis annis venæ ſectionem ibi ſibi curat adminiſtrari, vixque in ulla regione, quam in hac tam longævi homines reperiuntur. In univerſum plurimi ſenum ſunt plethorici, inque primis ii, qui robuſtiori natura & vegeto adhuc appetitu gaudent, quibus ſanguinis copia præſertim ex boni ſucci alimentis adſumtis intermiſſoque exercitio in vaſis colligitur plus quam expedit; accumulatus itaque nimium in viſceribus ſubſiſtit, illaque infarcit, obſtruit, unde ad cachexiam & maraſmum via paratur paratiſſima. Ob lentiorem quoque humorum curſum & perſpiratum ſegniorem perfaciles ſeri contingunt ſeceſſiones, unde catarrhi, tuſſes, raucedines, paralyſes, pruritus, ſtranguriæ, dyſuriæ ſenibus perquam familiares propullulant. Si quando vero gravi animi motu vel acri frigore accedente redundans ſanguis ex partibus inferioribus ad caput & pulmones nimium urgetur, apoplexiæ & ſubitaneæ mortes, catarrhi ſuffocativi celerrimi ſuboriuntur. His itaque de cauſis ſenibus ſanguine plenis nunquam V. Snem inutilem judicamus, adeo ut potius eam ad longam vitam impetrandam expeditiſſimam eſſe aſſeveremus, modo ſimul ea, quæ vires frangunt & huic ætati ſunt aliena removeantur.

Bis minimum ſingulis annis unuſquiſque in Helvetia ſibi venam pertundere curat, & longævi homines ibi reperiuntur.

Qua ratione apoplexia & mortes ſubitaneæ in ſenibus ſuboriuntur.

V. Snis encomia.

Et contradicentium contemptus.

§. XXII. Ex hiſce jam quæ propoſuimus clariſſime intelligi poſſe exiſtimaverim, quam generoſum & magnæ utilitatis venæ ſectio ſit remedium & adverſus graviſſimos morbos præſervatorium, item quanta ignorantia ac imperitia illi Medicorum laborent, qui hoc in conſervationem generis humani à Deo conceſſum auxilium

lium deſpicatui habent & tam improvide pluribus in caſibus omittunt & negligunt. Equidem lubentiſſime largimur, quæ omnium remediorum etiam optimorum eſt natura, dari ejus abuſum, ſi nempe ſine judicio, ſine providentia admittitur. Ea propter placet hoc loco breviter tamen ſtrictimque, ubi minus ea locum inveniat vel parca manu concedenda ſit noſtram ſententiam exponere.

Nulla corpora à copioſa V. S. ne tam celerem animi patiuntur defectionem quam præpinguia.

Dantur corpora valde pinguia repleta, venis exiguis, laxiſque fibris prædita, ubi humorum utique tardior curſus eorum ſuadet detractionem: at vero paulo hic opus eſſe circumſpectione, non ſine ratione monemus. Nulla enim corpora à copioſa ſanguinis miſſione tam celerem animi patiuntur defectionem, quam præpinguia, quare oportet potius alia via in his exſuperantes ſuccos removere.

Juvat his ſcarificatione & laxante ſuccos minuere.

Juvat in hunc finem ſcarificatione & clementi laxante ſuccos minuere.

Macilentiores obeſioribus plus ſanguinis & majora vaſa habent.

Fallimur ſæpenumero in eo, quod magnam ſanguinis redundantiam in iis, qui pingues & robuſti ſunt & coloratiorem faciem habent, parvam vero adeſſe portionem in macilentioribus judicemus: cum tamen potius hi longe turgentiora habeant vaſa, ampliores canales, magnum cor, (quod ex Obſervationibus noſtris vaſorum amplitudini correſpondere ſolet) obtineant præ pinguibus, quorum cor ordinario eſt exiguum vaſaque admodum exilia. Quare confidentius macilentioribus ſanguinis major copia, quam pinguibus extrahenda eſt. Secundo loco, circa ſanguinis emittendi quantitatem monendum ducimus; quod nimia ſanguinis copia ſi fuerit detracta non ſufficiens ſatis ad partes inflammatione adfectas perveniat, quo fit ut humor eccentricus de ſede ſua non dimoveatur, ſed corruptionem & ſphacelum parti adfectæ minitetur.

Sicuti in inflammationibus nimia ſanguinis quantitas detracta nocet, ita quoque nimis exigua ejus portio iis eſt adverſa.

Nam ſicuti inflammationibus ſanandis nimia ſanguinis quantitas nocet, ita etiam exigua ejus portio eſt iis adverſa. Ex quo patet, quanta prudentia & judicio opus ſit, ut Medicus hæc diligentius diſcernat. Rectiſſime monet *Celſus Lib. II. Cap.* 10. *in ſanguine mittendo vim corporis melius ex venis, quam ex ipſa ſpecie æſtimari*; & porro ibidem ait: *ſi materia vel deeſt vel integra eſt, iſtud alienum eſt. At ſi vel copia ſui male habet, vel corrupta eſt, nullo modo melius ſuccurritur.*

Celſi de hiſce monita.

Et vehemens febris, ubi rubet corpus, plenæque venæ tument, ſanguinis detractionem requirit: item viſcerum morbi, nervorumque reſolutio & rigor & diſtentio quicquid denique fauces difficultate ſpiritus ſtrangulat, quicquid intolerabilis dolor eſt & quacunque de cauſa ruptum aliquid intus atque colliſum eſt: item malus corporis habitus, omneſque acuti morbi, qui modo non infirmitate, ſed onere nocent.

V.S. quando vitanda.

§. XXIII. Neque facile ſuadenda eſt V. S. ubi ex longo morbo, ex inedia, ex diuturno animi mœrore macerata ac infirma facta fuerint corpora, vel ubi appetitus plane extinctus eſt aut digeſtio ciborum male ſe habet, primæque viæ vitioſorum humorum colluvie ſcatent. Nam tali caſu ſanguinis multum emittere, eſt plurimum virium ſubtrahere, ſiquidem iis, qui cibis diu abſtinuerunt & animus laborat, ſanguis ſponte imminuitur, neque opus tunc eſt ulterius eum ſubfurari. Præterea quoque illud animadvertere oportet, quod per largiorem venæ ſectionem ventriculus utplurimum debilitetur.

Per largiorem V. S. nem ventriculus ut plurimum debilitatur.

Nam quemadmodum partes ſanguine repletæ, ut viſcera, longe facilius ſanguinis detractionem ferunt: ita membranaceæ, quas Veteres frigidas dixerunt, minus commode eam tolerant. Ea propter non ſine ratione omnibus, qui ſanguinis imminutionem paſſi ſunt, ſuadendum eſt, ut ad tempus cibos tales removeant, qui implent, inflant & cruditates parant atque difficilioris ſunt concoctionis.

Quales cibi conveniant in ſanguinis imminutionem poſſit.

Deinceps, quia ſanguinis largior detractio perſpirationem quodammodo remoratur ſubſidentibus pauliſper ſubcutaneis canaliculis, optimum tum eſt conſilium omni ſtudio curaque ea, quæ liberum tranſpiratum impediunt, fugere, ut eſt frigidi aëris & ventorum borealium admiſſio, nec non acidorum & refrigerantium uſus, item intemperantia in victu & potu.

Aër frigidus ventique boreales tum fugiendi.

Etenim compertum habemus multiplici experientia, complures ſtatim poſt venæ ſectionem frigido humidoque aëre expoſitos in catarrhos & febres ſic dictas catarrhales tuſſeſque chronicas incidiſſe.

Nec poſt adſtringentium, &c. uſum facile vena ſecari debet.

Neque etiam poſt adſtringentium acidorum aut opiatorum uſum vena facile debet ſecari, quia illa ſanguinis motum & exitum retardant, qua de re elegans extat obſervatio in *Diſſertatione* WEDELII *de venæ ſectione ritè adminiſtranda: Obſervavimus*, inquit, *in hæmoptyico, cui, cum per aliquot dies ſumſiſſet opiata & adſtringentia, ſanguis aperta licet vena, fluere penitus renuit.*

Neque obſtructa alvo.

§. XXIV. Ultimo loco circa venæ ſectionis proficuum uſum & illud adjiciendum videtur, quod hæc ipſa nec unquam facile locum inveniat alvo obſtructa. Juvat potius eam prius clementi laxativo, ut eſt decoctum mannæ adjecta ſalis Anglicani portione, ſolvere & poſtea ſereno die ad ſanguinis extractionem ſe accingere.

Cavendum à validioribus catharticis.

Cavendum vero nunquam non eſt à validioribus catharticis, ceu univerſam humorum maſſam exagitantibus, ne in corporibus plethoræ obnoxiis ante venæ ſectionem exhibeantur, exinde enim facile præter inæqualem ſanguinis ad cerebrum propulſionem paralyſes & apoplexiæ vel periculoſæ inflammationes ſuſcitantur, commodius vero eſt, ſi malum purgantia deſiderat, hæc venæ ſectioni ſubordinare.

Si malum purgantia deſiderat, hæc V. S. ſubordinanda.

Deterior vero res eſt, eodem die & venæ ſectionem & vomitoria & purgantia in uſum adcumulare, quod non poteſt non cum notabili virium decremento contingere.

Eodem die & V. S. & vomitoria & purgantia non in uſum ſunt adcumulanda.

Coronidis loco addimus, quod utique ad ſanam & longam vitam tuendam & à corpore varii generis vitia abigenda omnino non ſatis ſit ſanguinem ſemel vel bis de anno emittere, ſed aliis adhuc utique opus eſſe auxiliis tam ex elementorum & alimentorum, quam medicamentorum claſſe petendis, quæ cum venæ ſectionis uſum ſecundent, tum vires ac robur corporis, quo vita & ſanitas potiſſimum ſuſtentatur, firment atque conſervent.

DE
DIÆTETICA SACRÆ SCRIPTURÆ MEDICINA.

PROOEMIUM.

Nihil præſtabilius in univerſo terrarum orbe eſſe, quam ſanitate integra vitaque longæva frui, extra omnem dubitationis aleam eſt poſitum. Excedit enim vita & ſanitas omnium rerum terrenarum pretium, & maxima pars felicitatis humanæ in ejus integritate ſita eſt, quippe corpore male conſtituto etiam animi vigor imminuitur, & homo ad actiones mentis obeundas ineptior redditur. Quanti ſanitatis commodum ſit æſtimandum, perpulchre prodidit dexterrimus morum magiſter Siracides *cap. XXX. v. 15. Sanitas*, inquiens, *& bona conſtitutio quolibet auro melior eſt & corpus validum immenſis opibus. Potior eſt mors, quam vita acerba aut invaletudo permanens.* Quapropter omnes homines egregiam hanc ſanitatis tuendæ ſcientiam ſibi habere debent commendatiſſimam. Licet autem hæc ſcientia longe ſit nobiliſſima & utiliſſima, temporum tamen fato accidit, ut perpauci reperiantur, qui corpus ſuum recte curare, omnique modo illud integrum conſervare allaborant; quin potius pleraque hominum pars, pro vario connatæ pravitatis impulſu, eas conſectatur res, quæ ad diminutionem ſanitatis & ad morborum productionem, imo ad mortis accelerationem cauſam fatalem præbent. Proh dolor! noſtra ætate in pleriſque Medicorum ſcholis eo fere deventum eſt, ut vel parum, vel nihil cogitent de corpore humano in ſuo vigore per ſalutaria diætæ præcepta conſervando & à morbis præſervando, cum tamen maxima pars poteſtatis medicæ in hoc unico præſervationis negotio verſetur. Notum enim eſt, poteſtatem Medici in depellendis à corpore morbis & morte averruncanda admodum eſſe circumciſam & reſtrictam, quippe in morbis præſertim acutis ſpectatoris tantum & miniſtri munere Medicus fungitur, cujus adjumento quidem natura ſibi adhuc conſtans parumper ſublevatur, quod tamen minime ſit ipſa jam ſuccumbente. O tempora! o mores, quibus ſanitas vili adeo pretio penditur! Reperias logiatros, etiam fama celebres, qui tanquam fungi ſubito creverunt, & ſpeciem quandam magnæ eruditionis præ ſe ferentes ſubito in altum, quanquam in caſum generis humani, evecti ſunt, qui ex vana perſuaſione diætam fere inſuper habent, omnem fiduciam collocantes in ſuis pharmacis vel medicamentoſis ſpiritibus, ſale acri vel ſulphure quodam metallico aut terra prorſus fatua impregnatis. Hæc ipſorum ſunt arma, quibus corpus diu ſanum, imo longævum, reddere ſatis jactabunde gloriantur. Pulchrum certe hoc eſt inſtitutum! quæſtuoſa ſane Medicorum auro inhiantium molimina, quibus homines potius præparant ad morbos, ut ipſis poſtea non deſint ægroti, quorum mortibus lucrum facere poſſint. Ea eſt jam temporum indoles, ut deriſui omnes ii exponantur, qui tum ad præſervandum, tum ad liberandum à morbis corpus maximam artem in diæteticis & naturæ convenientibus remediis collocant. Perſpecto igitur inſigni hoc circa ſanitatis curam errore non potuimus, quin meliora edocti ex diviniſſimo illo myſteriorum ſacrorum codice, junctis ſimul ſalutaribus medicinæ ſobriæ rationibus, diæteticam ſcientiam de meliori nota commendaremus. Prudentior ille jure meritoque cenſendus eſt, qui ad hujus boni, ſanitatis nimirum, poſſeſſionem acquirendam omnes animi vires intendit, & media ad hunc finem collimantia & neceſſario adhibenda eligit. Ut autem hæc noſtra præcepta diætetica majorem obligationis vim in animis hominum habeant, non abs re fore viſum fuit, illam ex ſacro revelationis fonte depromere. Eſt enim Scriptura ſacra hac in parte ſumma philoſophia, in qua plurima, quæ circa rerum non naturalium uſum & abuſum obſervanda ſunt, præclare annotata reperiuntur. Hæc enim fons ille eſt miſericordiæ divinæ, ex quo tanquam ex rivo viventium aquarum omnes iſtæ divitiæ promanant, quarum uſus homines omni ex parte beatos reddit. In hac deliteſcit arcana conſervandæ ſanitatis methodus, quam qui adſequitur, ſecretum omnium maximum acquirit, hacque ratione vitam quam diutiſſime ſanam & ab omnibus fere morbis immunem protrahere poterit; in hac ſanctiſſima præcepta continentur, quorum recto ac pio uſu terrenæ non ſolum, ſed & cœleſtis illius tantopere à mortalibus expetitæ felicitatis fructum conſequi datur.

§. I.

Ante vero, quam ad ipſam diæteticæ ſacræ tractationem progrediamur, non alienum à ſcopo noſtro erit, fundamentum vitæ ac ſanitatis, nec non mortis præmittere & explicare; quippe hoc intellecto minori cum difficultate diæteticorum præceptorum, quæ huic ſuperſtruuntur, rationem veram perſpectam habebimus. Quodſi Veterum monumenta evolvimus, & ex iis rei hujus diſſolutionem expectamus, præter vocabula ſeſquipedalia & grande quid ſonantia, quæ nec concipi nec explicari commode poſſunt, nihil quicquam inveniemus. Alius calidum quoddam innatum & humidum radicale, alius archeum, rurſum alius naturam vel ſimilem voculam cauſam vitæ ac ſanitatis conſtituit, & hoc pacto unuſquiſque ſuam hac in re ignorantiam involucro quodam literali abſcondidit. Verum excuſandi ſunt Veterum hac in re errores, quippe accuratiori anatomes ſtudio deſtituti, circulum ſanguinis & humorum progreſſivum neſciebant. Noſtro autem tempore, ubi ille ipſe per ſolertiſſimum Harvæum detectus eſt, ubi deinceps multa, antiquiorum ſeculorum Medicis prorſus incognita, in ſtructura corporis noſtri frequentiori ac diligentiori cadaverum humanorum ope cultri anatomici perſcrutatione patefacta & in lucem prodita ſunt, ubi inſimul matheſeos ſtudium ad altius faſtigium evectum eſt: multo aliter jam philoſophandum. Miſſa igitur faciamus Veterum ratiocinia, & verum fundamentum ex ipſa machinæ noſtræ natura depromtum inquiramus. Exacta inter Philoſophos rationales res eſt, omnes actiones corporum in univerſa rerum natura ex motu profluere, & nullum corpus ſine motu ipſi naturaliter inſito concipi poſſe, unde effectuum vel phænomenorum

menorum naturalium rationes deducendæ, vel corporum qualitates explicandæ. Quod ſi igitur jam principium adæquatum & certam vitæ & ſanitatis machinæ noſtræ corporeæ rationem reddere velimus, omnino iſta ex motus natura deſumenda eſt. Quapropter non inconcinne hoc modo definiri poteſt vita; quod nimirum ſit motus ſanguinis ſyſtolicus & diaſtolicus, per cor & univerſam tum arteriarum, tum venarum per corpus diſperſarum compagem, cui ſimul arctiſſime connexus eſt inde dependens ſolidarum partium tonus. Hæc ſanguinis in circulum per corpus abiens progreſſio machinam noſtram ex rebus corruptioni valde obnoxiis conflatam & mixtam ab actu putredinis egregie defendit. Quamdiu itaque bic motus fluidorum aliquo modo viget, tamdiu vita præſens eſt: ſimul ac vero hic motus ac tonus partium plenarie ceſſat, ut non amplius poſſit revocari, mors adeſt & cadaver homo nuncupatur; moriis enim ratio formalis in motuum machinæ noſtræ omnimoda abolitione conſiſtit.

§. II.

Deducta ſic, quam compendioſiſſime fieri potuit, vitæ ac moris cauſa, jam facillimum erit ſanitatis definitionem exinde formare. Quando hic motus ſanguinis ſyſtolicus ac diaſtolicus partiumque tonus vitalis, liber, æquabilis & moderatus eſt, quod cognoſci poteſt ex pulſu, habitu corporis externo, actionibus corporis noſtri præſertim naturalibus, quæ in ſecretione rerum ſimilarium & excretione diſſimilarium verſantur, recte & ſecundum regulam ac ordinem naturæ ſe habentibus, homo optimo jure ſanus eſt dicendus. Sanitas itaque dependet à circulo ſanguinis & humorum libero, æquali & moderato per omnes corporis partes. Quoniam vero hic circulus ſanguinis nonniſi ex effectibus in corpore humano ſe exerentibus, nempe ſecretionis potiſſimum & excretionis negotio cognoſci & dijudicari poteſt, hinc optima ratione ſanitatis definitio ab his effectibus circuli ſanguinis & toni partium petitur. Dicimus idcirco, ſanitatem eſſe conveniens omnium actionum tam corporis, quam animi exercitium à vegeto, moderato & æquabili ſanguinis circulo, indeque dependentibus ſecretionibus & excretionibus debitis proficiſcens.

§. III.

Hiſce ſuppoſitis quæritur, quænam ſint illæ res, quæ corpus noſtrum & conſervandi in debito ſanitatis vigore, & variis morbis vel morti quoque illud exponendi facultate polleant, pro diverſo eorum vel legitimo vel illegitimo uſu? Si Veterum hic reſponſionem noſtram facimus, dicendum, eas comprehendi ſub nomine ſex rerum non naturalium, quibus homo, quamvis ejus eſſentiam non conſtituant, continuo opus habet ad conſervandam vitam ac ſanitatem, ſive, ut medice loquimur, ad liberum ac æquabilem humorum circuitum. Sunt vero hæ ipſæ maxime omnium animi conditio & univerſalis ille aëris & ætheris fons, qui omnium animantium neceſſarius potus eſt: ſunt alimenta ſolida æque ac fluida: ſunt denique actiones ipſius hominis nunquam non neceſſariæ, quæ ad motum, quietem, ſomnum, vigilias, conſuetudinem vitæque genus pertinent. Quicunque itaque harum rerum uſum ita moderatur, ut circulus ſanguinis liber & æquabilis maneat: is veram ſanitatis tuendæ, ac vitæ longæ methodum, & ſaluberrimas diæteticas regulas obtinet, quæ unice circulo ſanguinis proportionato innituntur. Quemadmodum enim affabre conſtructi automatis motus, ab elaſticitatis vi vel pondere alterius corporis dependet: ita etiam ſapientiſſime fabricatæ machinæ noſtræ à corruptione conſervatio, atque regularis & ordinatus motionum ſucceſſus à rebus memoratis externis earumque ſub prudenti regimine uſu unice profluit atque perficitur. Hæc ipſa enim ſunt, quæ corpori noſtro mobilitatis ſeu motus materiam ſufficientem ac bona temperie gaudentem largiuntur. Hæc ipſa ſunt, quæ vigorem, motum, actuationem partibus ſolidis æque ac fluidis contribuunt. Quare ſole meridiano clarius hinc eluceſcit, utique in harum rerum juſto uſu, primarium vitæ ac ſanitatis noſtræ momentum eſſe conſtitutum. Hanc ob cauſam unica noſtra cura eo tendat, ut leges ſanitatis, quæ nobis convenientem earum rerum uſum præſcribunt, diligentiſſime obſervemus.

§. IV.

Cum igitur ſacra ſcriptura nos optime hac de re inſtruat, & viam ſimul monſtret tutiſſimam, qua incedentes & ſanitatis exoptatum commodum, & vitæ terminum à Deo machinæ noſtræ naturaliter conceſſum, ex voto adſequi optime poſſumus: hinc jam toti in id erimus defixi, ut methodum hanc ſacræ diæteticæ medicinæ, qua licebit perſpicuitate, evolvamus & publico uſui ſiſtamus. Primum vero occupati erimus circa affectus animi eorumque regimen, quibus deinceps ordine ſubjungemus, quæ circa aërem, alimenta & potulenta, ſomnum & vigiliam, nec non motus exercitium in ſacris literis præcepta diætetica occurrunt.

§. V.

Primum jam noſtræ tractationis caput ab affectibus animi exordimur. Quæritur hic ante omnia: an anima poteſtatem quandam exercere poſſit in corpus humanum? Si accuratiori ſcrutinio hanc rem examinamus, ingenue fateamur neceſſe eſt, vitam & ſanitatem noſtram in rerum natura vix infenſiorem habere hoſtem, qui tam potenter, tamque celeriter, œconomiæ noſtræ vitalis motus turbare, imo penitus ſubvertere poſſit, præterquam animam noſtram. Etſi enim nullam potentiam abſolutam in actiones ſic dictas vitales, eas pro lubitu moderandi & dirigendi babeat, attamen has ipſas variis modis perturbare poteſt, ob arctiſſimam connexionem, quæ ipſi cum corpore intercedit. Teſtatur experientia, quantos motus irregulares varii affectus animi, deſideria anxia firmiores impreſſiones producant, ſique verum fateri debemus, plurima pars hominum ægrotat & perit magis animi, quam corporis morbis. Id quod ii maxime experiuntur, qui lecto ægrotantium adſtant, ubi convenienti facto examine circa morborum originem, animi gravem affectionem morbo anſam præbuiſſe ſubinde obſervant. Satis pro compendio dictum putamus; Nolumus enim hac vice in hujus quæſtionis deductione, cum rem complectatur per ſe manifeſtam, eſſe prolixiores, ſed potius nos accingimus ad ipſam exponendam diætam, quæ circa hos affectus homini ſanitatia amanti attendenda eſt.

§. VI.

Videamus igitur, quid commodi ex affectuum animi contemperatione in corpus humanum redundet. Quod ſi ſacram ſcripturam hac de re con-

conſulamus, ea ad ſanitatem & vitam longam egregie commendat hilaritatem atque tranquillitatem mentis. Sapientiſſimus Regum SALOMO *Proverb. cap. XV. v. 13. animus lætus*, inquit, *bene afficit vultum:* Idem *v. 15.* ita pergit: *læti animo ſunt convivium juge:* quaſi diceret: qui lætus eſt animo & ſua ſorte contentus, melius habet, quam ſi ſemper lautiſſimis epulis frueretur. Ulterius *Prov. cap. XVII. v. 22.* ita fatur: *animus lætus bene medicinam facit.* i. e. optimæ medicinæ loco eſt, qua corpus à morbis & morte præmatura conſervatur. Quid quod, multis in locis hilarem animum vitam quotidianam jucundam appellat. His adſtipulantur verba *Eccleſiaſtici cap. XXX. v. 21. lætitia cordis eſt vita ipſa hominis & exultatio producit dies vitæ.* Ex hiſce omnibus ſequentem regulam diæteticam elicere poſſumus: Quicunque ſanitatis ſuæ curam habere cupit, is hilari atque tranquillo animo ſit neceſſe eſt. Ejuſmodi enim mentis compoſitio placidum & pacatum in ſpiritibus animalibus excitat motum; qualis autem ſpirituum motus, talis motus cordis, & arteriarum, tonuſque partium; & qualis partium tonus motuſque cordis & arteriarum, talis ſanguinis circulatio, & qualis hujus circulatio, talis ſanitas. Quapropter mens tranquilla ſummum hominis in hac vita bonum judicari debet; utpote mens in tali ſtatu poſita non tantum corpori, ſed ratiocinationi quoque quam optime inſervit & ingenii vim acuit. Experientiæ fide certiſſima conſtat, animo placido & affectibus vacuo præditos omnium fere morborum & ipſorum quoque epidemicorum contagio inficientium tela plerumque effugere, ac, ſi forte ab iis petantur, non modo non ſuccumbere, ſed cæteris omnibus etiam felicius evadere. Neque minus in morbis, periculo non plane expertibus, maximam reconvaleſcentiæ ſpem ex animi tranquilla habitudine concipi poſſe, praxi clinica quotidie edocemur.

§. VII.

Hoc tamen loco maxime notari velim, nos ſub lætitiæ vel tranquillitatis animi conceptu, non comprehendere gaudium repentinum atque effuſum: nam cum hoc celerrima animi ſit motio, eam quoque irregulares ſpirituum & ſanguinis motiones excipiant neceſſe eſt, unde occaſionem magnarum turbarum morboſarum, imo mortis repentinæ præbere poſſunt; qualia exempla hinc inde apud auctores Medicos conſignata exſtant.

§. VIII.

Sicuti autem ſacer codex animi conſtitutionem hilarem atque tranquillam ad incorruptam ſanitatem ac vitam longam ſuadet atque commendat: ita è contrario triſtitiam, quæ lætitiæ adverſatur, & animi angor, cura ac cruciatus eſt, omnibus & ſingulis diſſuadet. Pertinent huc, quæ à SALOMONE ſapienter dicta ſunt *Proverb. cap. XVII. v. 22. Spiritus fractus exſiccat oſſa.* item *Cap. XV. v. 13. dolore animi ſpiritus frangitur.* item *Cap. XV. ſicuti tinea veſtimento & vermis ligno: ita triſtitia in viro nocet cordi.* Sagaciſſimus morum præceptor SIRACIDES *Cap. XXX. v. 21.* unumquemque hominem à triſtitia his verbis avocare ſtudet, *ne tradas triſtitiæ animum tuum, neque angas te ipſum conſilio. Dilige animum tuum, & conſolare cor tuum, triſtitiamque procul à te pelle.* Rationem, cur fugienda ſit triſtitia *v. 26.* ſubjungit, *ſollicitudo*, inquiens, *ante tempus ſenectutem adducit.* Quicunque igitur ſanitatis curam habet, is mœrorem ac triſtitiam quovis modo fugiat. Quemadmodum enim lætitia blanda, ac moderata ſpiritus recreat, excitat, & ſanguinis circulum promptum ac liberum reddit: ita mœſtitia ſpiritus obtundit, deprimit, & ſanguinis circuitum impeditiorem facit, ſanguinemque à naturali ſua temperie, ad ſpiſſitudinem lentam redigit. Et ſicuti in lætitia ſanguis undiquaque æqualiter circumfertur, & ipſa adeo cutis vaſcula capillaria minima pervadit, unde rubore amœno facies coloratur: ſic contrario modo in triſtitia, ſanguinis calor & ſpiritus à circumferentia ad centrum magis intro compelluntur, & habitus corporis ſpaſmodice conſtringitur, unde in triſtibus pallor faciei, cutis conſtrictio, tranſpiratio remiſſior, pulſus exilis ac lentus, appetitus imminutus, ſomnus terroris plenus & virium languor ſubinde obſervantur. Probe hæc cognovit FERNELIUS, qui ita hanc in rem diſſerit: *triſtitia ſpiritus obtenebrat, ingenium hebetat, rationem impedit, judicium obſcurat, ſpirituaſcentiam deprimit & melancholicas deſperabundas cogitationes efficit, quibus ex cauſis corpus pallore deſœdatur, ignavia torpet, atrophia liqueſcit & in marcorem alioſque frigidos morbos ruit.* In praxi attentiori obſervare licet, mœrorem profundum ac pertinacem, ad febres mali moris, melancholiam, inſaniam, malum hypochondriacum, calculum tam renum, quam veſicæ, phthiſin, hecticam, cachexiam, alioſque morbos frequentiſſime diſponere. Nam ab ejuſmodi continuo mœrore, ſanguini fluiditas demitur, unde ſpiſſeſcit, ſtagnationes ſubit & hinc inde obſtructiones parit, à quo dictorum malorum origo fere unice dependet. De mœrore profundiore pulchra quoque extant apud HIPPOCRATEM *Lib. II. de morbis. Cura in viſceribus velut ſpina videtur atque illa pungit.* Et alibi: *ubi hæc*, inquit, *anxietas animum corripuit, lucem atque homines fugit, & tenebras amat, & timor invadit, aridus eſt & ad contactum dolet, & expaveſcit & terriculamenta, & ſomnia horrenda videt.* Hæc ſunt præcipua ſymptomata, quibus mœrore ſepulti contorquentur, & continuo diſcruciantur, ut quandoque etiam eo inſaniæ procedant, ut præ vitæ tædio ſibi ipſis vim faciant, & in laqueo ſolamen ſuæ miſeriæ quærant. Patet exinde evidentiſſime, triſtitiam & mœrorem, maximum corporis & animi eſſe tormentum, unde ſapientiſſime is rerum ſuarum & ſanitatis ſatagit, qui omnem moerorem procul ablegat.

§. IX.

Eoſdem fere effectus, cum triſtitia, habet invidia, quæ ubi altius animo inſidet, humanum conſumit corpus, ut rubigo ferrum. Placet hanc in rem allegare *Eccleſiaſt. Cap. XXX. v. 25.* ubi de invidia dicitur, quod minuat dies. Pari paſſu cum triſtitia & invidia, ambulat anxia in divitiis corradendis cura; unde idem *Eccleſiaſt. Cap. XXXI. v. 1.* ejus noxam, quam corpori humano infert graphice depingit, *vigiliæ*, inquiens, *divitiarum cauſa tabefaciunt carnes, & cura earum amovet ſomnum.* Huc pertinet quoque amor inſanus, cujus vehementia fere contabuit Ammon. II. Samuel. Cap. XIII. Unuſquiſque ergo, qui ſanitati ſtudet, ex præſcripto ſacræ ſcripturæ, omni ſtudio ab his vulgaribus & maxime turpibus affectibus, quales ſunt invidia & avaritia, ſibi temperet, neceſſe eſt.

§. X.

Reſtat adhuc alius affectus corpori nocentiſſimus, qui iræ nomine venire ſolet. De hac *Eccle-*

ſiaſt.

ſiaſt.c.30.v.25.claris verbis pronuntiat,quod dies vitæ minuat. Idcirco ſanitatis cultori incumbit, ut iram, ceu peſtem corporis, omni arte fugiat. In omni enim iracundia commotio fit ſpirituum & ſanguinis extrorſum à centro ad circumferentiam. Cum itaque in iracundia ſanguis maximo cum impetu ad externum corporis habitum pellatur, hinc evenit, ut ſub iræ æſtu infletur facies, oculi appareant feroces, in partibus ſentiatur tremor & reſpiratio cum pulſu adauctior fiat, ipſaque mens à ſtatu ſuo dejiciatur. Et ab hac vehementiori ſanguinis in ira commotione, plurima mala corpori humano accidunt. Præclara eſt obſervatio HILDANI obſ. 18. cent. I. ubi arteria vulnerata, poſtea probe ſanata, iterum rupta fuit ab ira, quæ diſruptio à nulla alia cauſa facta ſuit, quam à ſanguinis impulſu majori, & tunicarum arteriæ expanſione fortiori. In praxi attentiori obſervamus, iram maxima pollere vi, in conſuetis & diſpoſitus enormes ſanguinis excretiones ſive per nares, ſive per venas ani, ſive per uterum in fœminis proritandi. In ſenibus & ſanguine abundantibus, vehemens ira apoplexiam non raro producit; ſi quando enim ſanguis cum impetu ruit ad caput, vaſa à nimia congeſtione ejus diſtenduntur ac perrumpuntur, unde ſanguinis fit extravaſatio lethalis. In plurimis poſt paroxyſmum iracundiæ in latere dextro ſub ſcrobiculo cordis mox ſentitur dolor quidam conſtrictivus cum oris amaritie, quod ſymptoma ortum habet à motu bilis impetuoſiore, ejuſque in inteſtina effuſione, hinc etiam dependet inclinatio ad vomitum & diarrhœa, unde HILDANUS *Cent. VII. obſ.* 18. annotavit: alvum ſubductam fuiſſe ab ira, ac ſi pharmacum adſumtum fuiſſet. Morbi inflammatorii, ut ſunt pleuritides, peripneumoniæ, inflammatio hepatis, ventriculi & inteſtinorum, item eryſipelas ſubinde ab ira ortum traxiſſe obſervantur. Hi morbi potiſſimum eveniunt in iis, quorum ſanguis impurus ac ſpiſſus eſt, & tubuli corporis anguſti, quapropter in arterias ab iræ affectu adactus ſanguis, ſi viſcoſus & tenax ſit, non eadem celeritate per venas reverti poteſt, unde ſanguis in tubuloſa partium ſolidarum, vel viſcerum ſubſtantia ſubſiſtit, & inflammatorias ejuſmodi paſſiones efficit. Quicunque igitur ex præſcripto ſacræ Scripturæ iram coercet, is ſanitati ſuæ optime conſulit & corpus ab his morbis immune ſervat.

§. XI.

Ordine jam progredimur ad aëris diætam. Nihil ſane ad ſanitatem ac vitam tuendam plus confert, quam elementum illud commune aëris & ætheris fluidum, quo omnia animantia continuo opus habent, cujus ſecundum HIPPOCRATEM *Lib. de flatibus* §.6. *tanta eſt neceſſitas, ut ſi omnibus aliis abſtineat homo, neque cibum ſumat, neque potum, poſſit dies tres vel plures vivere: ſi vero ſpiritus viæ in corpus intercipiantur, brevi tempore illi eſſe pereundum.* Hoc certiſſimum eſt, aërem eſſe primarium, corporis noſtri quoad ſolidas & fluidas partes, motus, materiam ac inſtrumentum. Quo igitur purior eſt ac temperatior, eo magis ad vitam & ſanitatem integre conſervandam confert; è contrario vero, quo impurior & intemperatior, eo magis vitæ ſanitati inimicus eſt. Sicut enim aër purior circulum ſanguinis promovet, robur & tonum partium auget, tranſpirationi velificatur, atque ingenio vim addit: ita impurior particulis heterogeneis, narcoticis & putredinoſis maxime inquinatus, circulum ſanguinis turbat, robur partium infringit, perſpirationem remoratur, ingeniique vim obtundit. Unde taliſmodi intemperatus aër ad morbos, ex humorum ſtagnatione indeque contracta impuritate oriundos, item ad putridas febres, imo ipſam peſtem diſponit. Et hanc ob cauſam, ut quidem noſtra eſt ſententia, clementiſſimus rerum conſervator Deus, pro ſingulari ſua in homines providentia permotus fuit, ut populo ſuo cautionem, à rebus aërem inquinantibus ſerio injungeret. Quare *Levit. XI. v.* 35. omnia ea, quæ labe quadam forte aërem inficere poſſunt, ceu impura & inquinata proſcripſit, eorumque uſum plane interdixit. Cumprimis etiam huc pertinere videntur, quæ de inſpectione ſacerdotali leproſorum *Levit. Cap. XIII.* v. 8. proponuntur. Lepra enim erat morbus, ſumma ex corruptione humorum ortus, qui ſuam fœditatem vicinis corporibus, infirmioribus præſertim, communione aëris facillime adfricare potuit, unde tam ſedula leproſorum inſpectio & cuſtodia ſeparata à cœtu hominum fuit injuncta. *Levit. XIII. v.* 46. Quicunque igitur aëris noxas evitare, & ſanitatem hoc modo integram conſervare nititur, is omni arte & ſtudio loca ſuſpecta, ex præſcripto ſacræ ſcripturæ, fugiat & commercium hominum infectorum diligenter evitet. Optimum enim præſervativum, à morbis ex aëre impuro oriundis, imo ipſa peſte in fuga & curatiori contagii evitatione conſiſtit, ut graviſſimorum Medicorum eſt ſententia.

§. XII.

Ad alterum jam membrum noſtri propoſiti pergimus, quod de cibo ac potu inſtitutionem diæteticam ſubminiſtrabit. Alimentorum & potulentorum maxima habenda eſt ratio, cum proxime ad vitæ ac ſanitatis conſervationem concurrant. Nullus enim homo ſine cibo & potu vitam diu conſervare, vel ſano ac integro corpore eſſe poteſt; ſiquidem ob continuas egeſtiones partium, motu ſanguinis inteſtino reſolutarum, quotidiana etiam ingeſtione opus habemus, ut partes illæ motu ſanguinis effœtæ redditæ, ad conſueta emunctoria delatæ & foras protruſæ, nova utilium ſuccorum acceſſione reparentur, & ſic corpus ſub continuis egeſtionibus & ingeſtionibus in vigore actionum ſuarum, adeoque in ſanitate conſervetur. Quum autem eſculenta & potulenta tum ratione indolis & temperaturæ, tum etiam ratione facultatum & virtutis mirum inter ſe diſſideant, & cum etiam magnus ſubinde error circa adſumtionis quantitatem committatur: hinc omnino Medicum & naturæ conſultum oportet ſcire, quænam ex hiſce tam ratione temperaturæ, quam ratione quantitatis corpori noſtro congrua vel incongrua ſint, ut hoc pacto noxam à corpore avertere poſſit. Multa præclara huic fini accommodata hinc inde ex ſacra ſcriptura depromi poſſunt, unde illa jam ordine percurrere & explicare animus eſt.

§. XIII.

Quod attinet ad ciborum quantitatem, omnis repletio ex iis ceu naturæ corporis noſtri inimica & morbis proferendis apta, ex præſcripto ſacræ ſcripturæ prorſus vitanda eſt. Notatu digna ſunt, quæ hanc in rem adfert *Eccleſiaſticus Cap. XXXVII. v. 32. ſeqq. Ne eſto inſaturabilis omnibus deliciis, neque projectus eſto ad eſcas. Nam multis cibis adhæret morbus & inſatiabilis voracitas maxime accedit ad choleram. Voracitate inſaturabili multi ſunt mortui.* Idem Cap. XXXI. v. 22. ita fatur: *laborioſa vigiliæ & choleræ torminaque adſunt viro inſaturabili.* Recte à SIRACIDE ciborum nimia adſumtio & voracitas plurimorum morborum, ſpeciatim vero choleræ, laborioſarum vigiliarum, torminum, imo ipſius adeo mortis cauſa ſtatuitur. Nam quandocunque cibis variæ præſertim indolis majori in copia, quam par eſt, ventriculus oneratur, non modo ejus tonus & robur inde imminuitur, & chylus ob lymphæ gaſtricæ inſufficientiam crudus, intemperatus ac intimiorem cum ſanguine mixtionem renuens ſeparatur, ſed etiam ingens colluvies acidorum, bilioſorum, pituitoſorum ac putreſcentium humorum in primis viis à reliquiis ciborum ibi diutius commorantibus colligitur, quæ omnia morborum cauſis jam dictis originem atque materiam præbent fertiliſſimam. Non inconcinne

FERNELIUS

Fernelius *in Patholog. lib. I. Cap. XV. pag.* 210. pernicioſam admodum ſentinam abdomen inſaturabile adpellat, quia omnium tum corporis, tum animi vitiorum fons & origo eſt, ut adeo veriſſimæ ſint facetiæ illorum, qui intemperantiam Medicorum nutricem adpellarunt. Hippocrates *Sect. II. aph.* 17. ita de ciborum intemperantia loquitur: *ubi cibus præter naturam copioſior ingeſtus fuerit, morbum facit.* Cuicumque ergo ſanitas curæ eſt, is à nimia ciborum ingeſtione & voracitate turpi abſtineat neceſſe eſt. Obſervent vero hanc diæteticam regulam cumprimis imbecilliores, quorum in numero habendi ii, qui modo à morbo aliquo convaluerunt, qui enormes cum virium jactura paſſi ſunt hæmorrhagias, & qui fame, vigiliis immodicis ac labore emaciati ſunt, vel alia ratione vires amiſerunt. Horum enim hac in parte exceſſus tanto ſæpe nocumento eſt, quantum vix expectari poterat. Profecto innumera ſunt commoda, quæ ex accurata & moderata ciborum menſura in corpus noſtrum redundant. Probe hoc vidit Siracides, unde *Cap. XXXI. v.* 22. ita exclamat: *Quam ſufficit homini erudito res modica! nam in cubili ſuo non anhelat, ſomnus ſanus eſt, cum inteſtino mediocri ſurgit mane compos animæ ſuæ.*

§. XIV.

Ulterius diætam circa alimenta perſecuturis non incongrue quæritur: quinam cibi & quales in uſum trahendi? Quando ſacram Scripturam hac de re conſulimus, commendatos hinc inde atque in uſum vocatos fuiſſe temperatiſſimos & optimi ſucci cibos reperiemus. Ex carnibus enim quadrupedum à Deo ipſo conceduntur bovinæ, vitulinæ, agninæ, hœdinæ, arietinæ. *Levit. Cap. XI. v.* 3. *quicquid habet ungulam ſciſſam & biſidatum eſt fiſſura ungularum, revocans ruminis cibum, ex quavis beſtia, illud comedetis.* Carnes harum beſtiarum cumprimis juniorum, omnium Medicorum conſenſu, ejus ſunt indolis, ut & facilius à menſtruo ventriculi ſolvantur & bonum ſanguinem ingenerent. Habent enim cum ſanguine noſtro exactam convenientiam, & temperatam gelatinam in ſe recondunt, quam coctione omnes dimittunt. Quid vero aliud eſt ſanguis optime temperatus, quam gelatinoſus ſuccus, à continua in circulum tranſlatione rubicundus redditus? Hac de cauſa veriſſimum manet hoc aſſertum, quod dictorum animantium puriorum, præcipue carnes, ſuccique inde excocti & juſcula, quia gelatinam copioſam & temperatam præbent, ad corporis nutritionem & ſanguinis reſtaurationém præ aliorum animantium carnibus optime inſerviant.

§. XV.

Ex volatilibus humano uſui conceſſit ſummus rerum œconomus carnes columbarum, alaudarum, gallinarum, perdicum, anſerum, anatum & aliarum avium, quarum *Levit. Cap. XI.* non fit inhibitio. Hæ omnes & adhuc aliæ volatilium ſpecies, eandem ob cauſam, quia ſuccum temperatiſſimum & cum ſanguine noſtro convenientiſſimum fovent, in optimum nutrimentum corporis noſtri cedunt.

§. XVI.

Ad aliud genus ciborum nempe piſces nos convertimus. Horum uſus *Levit. Cap. XI, v.* 9. commendatur his verbis: *hos comedatis ex omnibus quæ ſunt in aquis, omne quod habet pinnas & ſquamas in aquis, tum per maria, tum in fluminibus, illa comedatis. conf. Deut. XII. v.*9. Equidem non ſine ratione eſus piſcium commendatur, nam propter faciliorem ſolutionem & copiam partium humidarum, quibus abundant, uti ex deſtillatione eorum videre eſt, minime nocent, & quoniam non tam facile putreſcunt, quam quadrupedum vel avicularum carnes, hinc etiam abſque nocumento in febribus, in morbis malignis ipſaque in peſte ægrotis poſſunt concedi, ubi alias ab eſu carnium maxime eſt abſtinendum. Siquidem putredo, in qua malignitatis natura continetur, non parum harum uſu promovetur, & humores jam tum corrupti, ad majorem putredinem diſponuntur; unde etiam evenit, ut natura ipſa in ejuſmodi morbis ſponte ab eſu carnium abhorreat. Datur autem magna piſcium differentia reſpectu aquarum, in quibus degunt, ex quibus illi ſapidiſſimi ſunt & ſaluberrimi, qui in fluviis, ubi aqua levis & ſubtilis eſt, ac rapidiſſimo curſu fertur, progignuntur: è contrario ii minus ſapidi ſunt minuſque ſalubres, qui in aquis paludoſis & ſtagnantibus capiuntur. Deinde etiam datur differentia inter ipſas piſcium ſpecies, quidam enim durioris & compactioris, quidam mollioris & candidioris reſpectu carnis ſunt indolis. Unde, ſi optio nobis detur, piſces omnium ſapidiſſimi ac optimi pro uſu ſeligendi ſunt.

§. XVII.

Alimentorum ex regno vegetabili uſus eſt vetuſtiſſimus itemque innocentiſſimus, quippe herbæ, ſemina & fructus arborum, paradiſiacus ille cibus erant à Creatore ſapientiſſimo Adamo in ſtatu integritatis conceſſus, uti clariſſimis verbis *Geneſ. cap. I. v.* 29. legitur, ubi ſcriptum extat: *præterea dixit Deus: ecce dedi vobis omnes herbas ſementantes ſemen, quæ ſunt in ſuperficie totius terræ, omneſque arbores ſementantes ſemen veſtræ ad comedendum erunt.* item *cap. II. v.* 16. *de fructu quidem omnis arboris libere comedes.* Herbæ & arborum fructus nutrimentum quidem adeo copioſum, ut carnes animantium, non ſuppeditant, interim tamen hoc veriſſimum eſt, illa ſuccum præbere leviorem, facile tranſeuntem, & neceſſarium, eumque optime temperatum ſanguinem gignere, ideoque ad vitam ſanam atque longævam maximæ utilitatis eſſe, eam maxime ob cauſam, quia plethoram avertunt, quæ à cibis plenioris nutrimenti corpori ingenerata, plurimorum morborum & ipſius etiam mortis maturioris cauſa eſſe poteſt. Majus vero nutrimentum præbent varii generis ſemina præſertim tritici, ſiliginis, hordei & ex iis præparata. Eſt enim ea omnium ſeminum indoles, ut temperie optima gaudeant, dum ex partibus terreis ſubtilioribus, mucidis & oleoſo-ſulphureis probe mixta ſunt, unde cum aqueo liquore cocta vel trita, eundem lacteo colore bene ſaturato imbuunt. Ex his colligi facile poteſt, quare panis ex frumentorum generibus præparatus in optimorum nutrimentorum numero habeatur. Ex ſola aqua & pane homo vivere poteſt, teſtante id *Eccleſiaſtico Cap. XXIX. v.* 25. *præcipua vitæ humanæ ſunt aqua & panis.* Hic etiam regius Pſalmiſta pani virtutem conſortantem & cordialem tribuit. *Pſalm.* 104. *v.* 15. Huc pertinent quoque legumina, quorum genus quoddam Propheta Daniel cum ſociis ſuis præ cibo regio expetiit, uti ipſe teſtatur in prophetia ſua *Cap. I. v.*12. quo in loco nempe *v.* 15. ſimul indigitavit, quam bene uſu hujus cibi eorum corpora nutrita fuerint, facies enim illorum inde apparuit elegans ut pinguium carne. Ex hiſce jam omnibus, quæ de ciborum conditione ex ſacris fontibus protulimus, hæc regula diætetica conſequitur: eligenda ſunt alimenta corpori noſtro congrua, temperata, quæ facilius ſolvuntur & corpus tranſeunt.

§. XVIII.

Antequam pedem ulterius proferamus hoc loco non incongrue quæritur: an rationes medicæ firmiores dari poſſint, quod eſus adipis *Levit. VII. v.* 13. item carnis ſuillæ *Levit. Cap. XI. v.* 7. ut & ſanguinis animalium *Levit. Cap. XVII. v.* 10. *Act. Apoſt. Cap. XV. v.* 29. nec non ſuffocati *Lev. XVII. v.* 17. *Act. Cap. XV. v.* 29. interdictus, ſit inſalubris ac noxius? Adipem quod attinet, ejuſdem indoles noxia cognoſcitur ex eo,

quod vix in ventriculo diſſolvatur & in alimentum cedat, ſed ab acido in coagulum concreſcat, plicis ventriculi & inteſtinorum cellulis adhæreſcit, ubi ex diuturna mora corrumpitur & ructuum, fodæ, pathematum ſpaſmodicorum ac dolorum occaſionem præbet ampliſſimam. Notandum inſimul hoc loco eſt, quod quu viſcoſiores & magis rancidæ ac vetuſtiores ſint pinguedines, eo etiam pejoris ſint indolis. Hanc ob rationem præſertim ii, quorum primæ viæ acido copioſo ſcatent, optime ſibi conſulunt, quando ab eſu omnis generis pinguedinum copioſiori penitus abſtinent. Quare vero caro ſuilla ſit noxia, majoris paulo difficultatis quæſtio eſt, cum maximam habeat convenientiam cum ſanguine humano & præterea gelatinam præbeat multo copioſiorem ipſa carne bovina, vel ovina, aut alia. Reſpondemus autem hic cum diſtinctione aliqua & dicimus: carnem ſuillam minus nocere illis, qui ea parciori in quantitate utuntur & inſuper corpus motu ac labore exercent, ſed infirmioribus, iiſque, qui corpus parum movent, non poteſt non magno eſſe nocumento propter glutinoſum, quo abundat, ſuccum, hinc pronte illius frequentiori uſu emunctoriorum tubuli obſtruuntur, quibus obſtructis plurimæ impuritates in corpore accumulantur, quæ deinde variis cutis vitiis & ſcorbuticis morbis occaſionem ſubminiſtrant. Optime igitur faciunt ii, qui cachecticæ ſunt conſtitutionis & vitam degunt otioſam, ſi taliſmodi carnis uſum plane abdicant. Nunc videbimus etiam, quænam ratio medica dari poſſit de noxa eſus ſanguinis interdicti. Quicunque ſanguinis examen inſtituit, haud difficili negorio comperiet, eum ex particulis maxime putreſcibilibus conſtare. Eluceſcit id inter alia ex eo, quod ſanguis è vena emiſſus ſtatim coaguletur & rancorem contrahat. Quod ſi igitur ejuſmodi ſanguis in cibum ſumitur, facile in ventriculo corrumpirur & chylum minus aptum ſuppeditat. Eadem eſt ratio ſuffocati. Nam quandocunque animal ſuffocatione perit, ſaoguis in vaſis partium coagulatur & putredinis celerioris cauſam præbet.

§. XIX.

Hiſce diſcuſſis pergimus ad potulenta. Diverſa dantur potulentorum genera, hoc autem loco ſolummodo ea recenſere lubet, quæ naturæ noſtræ maxime congrua ſunt & quorum in ipſa ſacra ſcriptura ſit mentio. Primum igitur de aqua ejuſque uſu agemus, quem ex ipſa ſacra ſcriptura probaturus provoco ad *Num. Cap. XX.* ubi Iſraelitæ aquam poſtularunt à Deo per Moſen, quam etiam impetrarunt, cum Moſes petram virga ſua percuteret. Huc ſpectat locus 1. *Reg. XVII.* ubi potus Eliæ fuit aqua è torrente. it. *Eccleſiaſt. Cap. XXIX. v. 25.* ubi legitur: *præcipua vita humana ſunt aqua & panis.* Primævos homines & Patriarchas uſque ad Noachi tempora aquæ potu uſos fuiſſe, non obſcure judicatur: nullibi enim ante tempora Noachi vini ſit mentio; multoties vero aquæ. Ex hiſce adductis ſatis manifeſtum videtur, quod jam inde ab antiquiſſimis temporibus uſus aquæ fuerit cognitus & maximi æſtimatus. Eſt itaque aqua potus omnium animantium communiſſimus & ad vitam ac ſanitatem tuendam accommodatiſſimus. Hoc enim aqueum elementum maxime omnium ad conſtituendam ſanguinis ac humorum vitalium texturam neceſſarium eſt. Aqua ad digeſtionem & extractionem ſuccorum ex alimentis aptiſſima; hæc minimos corporis meatus quam expeditiſſime ſubit, unde ad interiores partium poros nutritium ſuccum advehit, hæc quoque evehendis è corpore ſalino-ſulphureis excrementitiis partibus quam maxime idonea eſt, unde optimo jure medicina univerſalis præſervativa nuncupari poſſet: non enim facile datur hac ipſa nobilius à morbis præſervativum. Qui ſolo aquæ potu utuntur, ii multu robuſtiores & vivaciores ſunt, quam qui aliis liquoribus aut cereviſiis delectantur. Aquæ potus dentes firmiores & candidiores & gingivas ſanas conſervat. Pulchra eſt obſervatio, quam *Miſcell. Natur. Curioſor. Dec. II. A. III. obſ. 15.* exhibent de ſene centum & viginti annorum, cui adhuc integra dentitio in ſenectute obtigit, quique nullam aliam longævitatis cauſam proferre potuit, quam quod per omne vitæ tempus aquæ potum in deliciis habuerit. De *Andrea Tiraquello*, Juris Conſulto, auctores referunt, quod ſolo aquæ potu contentus ſenex obierit. Inter cauſas longævitatis Ægyptiorum aquæ Niloricæ uſus non infima fuit. Diverſa vero aquarum ratione bonitatis eſt indoles, optimæ ſunt pellucidæ, leves, particulis heterogeneis calcariis non refertæ, quæ epotæ in hypochondriis fluctuationem non concitant, bene per urinam & tranſpirationem ſecedunt, & ſic excretoria aperta conſervant.

§. XX.

Poſt aquam merito quoque vini mentio eſt injicienda, cujus inventor & primus cultor Noachus celebratur ex *Geneſ. Cap. IX. v. 20.* unde patet, ejus uſum itidem eſſe antiquiſſimum. Siracides ejus uſum moderatum egregie commendat *Cap. XXX. v. 30. tanquam vita eſt vinum hominibus, ſi moderate illud biberis.* Lætificans cor hominis virtus ipſi tribuitur *Pſalm. 104. v. 15.* Denique in omni mœrore extollit ejus uſum *Eccleſiaſtic. Cap. XXXI. v. 32. exultationem cordis lætitiamque animi efficit vinum potum tempeſtive, quod ſatis eſt*, & ibidem *v. 33. acerbam animam facit vinum multum potum irritatione & adverſa cauſa.* Et *Cap. XI. v. 20. vinum & muſica lætitiam adferunt cordi.* conf. *Proverb. Salom. Cap. XXX. v. 6. 7. date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo. Bibat, ut obliviſcatur paupertatis ſuæ, & moleſtiæ ſuæ non ſit memor amplius.* Sane vinum temperatum non nimis acidum, nec vaporoſum inter remedia nobiliora totam naturam corroborantia facile principem obtinet locum, ſiquidem eximie circulum ſanguinis promovet, ventriculo tonum ac robur largitur, corpus perſpirabile reddit, & vires collapſas mirum in modum erigit. Hanc ob cauſam Paulus Timotheo ſuo infirmitate ventriculi laboranti vini uſum præſcribit *in Epiſt. I. ad Timoth. Cap. V. v. 23.* Et poſtea ſubjungit: *aquas ne bibas, ſed vini modicum bibe propter ſtomachum tuum & propter morbos tuos aſſiduos.* Quantas enim vires vinum generoſum in anorexia ſeu appetitus proſtratione & digeſtionis vitiis corrigendis poſſideat, vix ſatis deprædicari poteſt, quotidiana id teſtante experientia. Potiſſimum autem vinum iis conducit, qui temperaturæ corporis ſunt frigidioris ac humidioris, qui vitæ ſedentariæ addicti ſunt, & corpus parum movent; calorem enim ipſis addit & ſpirituaſcentiam auget, unde etiam vinum bonæ notæ optimum affectus hypochondriaci, & aliorum frigidorum morborum præſervativum judicatur.

§. XXI.

Quemadmodum vero ſacra Scriptura moderatiorem vini uſum concedit & commendat: ita viciſſim ejus abuſum & immoderatam in corpus ingurgitationem ſummopere reprehendit: hinc ebrietas multis in locis N. T. ceu vitiorum genitrix & ſeductrix à via ſalutis, ab Apoſtolis ſevere inhibetur. Sapientiſſimus Salomo in *Proverb. c. XXIII. v. 29. & ſeqq.* genium vinoſorum & ebrietatis ſtudioſorum cum incommodis tam corporis, quam animi, quæ ex vini nimia ingurgitatione proveniunt, graphice depingit, dum ait: *cui va? cui eheu? cui contentiones? cui loquacitas? cui vulnera impune? cui rubor oculorum eſt? immorantibus apud vinum, euntibus ad inveſtigandum vinum miſtum. Ne reſpicito vinum, quum rubeſcit: quum exhibet in poculo colorem ſuum, indeſinenter movetur rectiſſime: tandem velut ſerpens mordebit & velut hæmorrhois punget. Oculi tui reſpicient alienas & animus tuus eloquetur perverſitates.*

Et

Et eris, ut qui jacet in medio mari, & ut qui jacet in corona carcheſii. Eccleſiaſtic. Cap. XIX. v. 1. de vino profert: quod intelligentes ſeducat. item *Eccleſiaſtic. Cap. XXXI. Pſ. XXVIII. in vino, ne agas virum: nam vinum multos perdidit:* in eodem *Cap. V. v.* 34. *auget animum ebrietas imprudentis ad offenſionem: minuit robur & acquirit vulnera.* Quantas noxas vina præſertim intemperata, vel nimis dulcia, vel acida, vel ſpirituoſiora, vel ſulphur vaporoſum olentia, ſi immodice ingurgitentur, corpori humano inſerant, etiam vulgus non ignorat. Dulcia enim vina plethoram augeot & morbis ab ea pendentibus anſam præbent. Quæ vero acidum fovent, paſſionibus ex acido & viſcido nutrimentum præbent & ſpeciatim calculorum, hyſterici ac hypochondriaci mali, podagræ generationem in diſpoſitis corporibus promovent. Deinceps ſpirituoſa vina, dum mirifice ſanguinem & humores exagitant, in juvenibus inprimis & cholericæ temperaturæ hominibus calorem adaugent & bilem acrem ingenerant, unde ad hæmorrhagias, febres ardentes, biliofas, ſpaſmos, dolores maxime arthriticos, quandoque etiam convulſiones inducendas ſunt aptiſſima. Ea denique vina, quæ ſulphure vaporoſo ſcatent, nervis infeſta ſunt & capiti nocent, unde morbis capitis, quales ſunt torpor, ſomnolentia, cephalalgia, paralyſis & epilepſia, viam ſternunt. Huc ſatis appoſite transferri poſſunt, quæ de vino diſſerit VALLERIOLA *Lib. II. Enarrationum Medicinalium Enarrat. IV. vinum varia in corpus incommoda pro ſui natura, ætate, potentia, adſumtionis modo infert. Nam vinoſa immodice ſumta caput tentant, nervos implent, fluxiones excitant, mentem labefactant, vires corporis univerſas diſſolvunt; aquoſa minus alunt, dulcia obſtruunt; craſſa nigraque difficile permeant, diuque in ventre morantur: vetera vehementer calefaciunt: nova turbant & fluctuationem miram concitant; acida lædunt ventrem, nervisque ſunt inimica.* Quicunque igitur ſanitatis ſuæ curam habet, is immoderatum vini uſum ceu corruptelam animi & corporis abhorreat, eoque modico, nec exceſſiva qualitate donato utatur.

§. XXII.

A potulentis ad motus diætam tranſibimus & conſiderabimus, quid commodi ex illius convenienti adminiſtratione in vitam & ſanitatem humanam redundet. Sacra Scriptura motus exercitium, quod fit per laborem, ceu ſummum à morbis præſervativum agnoſcit, uti videre eſt ex *Eccleſiaſtic. Cap. XXXI. v.* 25. verba textus ita ſe habent: *In omnibus operibus tuis eſto promtus & ulla infirmitas non obveniet tibi.* Hinc etiam PAULUS *II. Theſſal. Cap. III. v.*10. his, qui nolunt operari, ciborum adſumtionem diſſuadet his verbis: *quod ſi quis non velit operari, neque comedito.* Magnificæ etiam præſtantiſſimorum Medicorum hinc inde proſtant commendationes motus corporis, qui fit per labores & variis aliis modis. Ex hiſce placet allegare HIPPOCRATEM *Lib. de Diæta §.* 1. ubi inquit: *homo edens ſanus eſſe non poteſt, niſi etiam laboret. Contrarias enim inter ſe vires habent cibi & labores: verum inter ſe mixti conferunt ad ſanitatem.* SANCTORIUS *in medicina ſtatica* ait: *ſi homines tempore debito exercitio ac labore uterentur, carere poſſent multis Medicis ac medicamentis.* Nihil tam idoneum eſt ad circulum ſanguinis promovendum & humores à particulis impuris liberandos, quam motus externus muſculorum; ſiquidem quandocunque muſculi, qui genuina ſunt motus inſtrumenta, pro animæ imperio, ope ſubtilis elaſtici ſanguinis & nervei fluidi vivida ac mobiliſſima expanſione contrahuntur, accidit, ut ſtrictura quadam agiliſſima, non modo vaſa præſertim venoſa, ad conſtrictionem, ſicque ad fluidi ſanguinis progreſſivum motum expeditiorem animentur, ſed & ipſo hoc motu attritivo particulæ craſſiores attenuentur & dividantur. Hoc vero modo inteſtina motio valde increſcit, fluiditas, ſpirituaſcentia, calor augetur, ut adeo tranſpiratio & ſuperflui humidi evaporatio magno cum corporis levamine perficiatur. Hanc ob cauſam homines laboribus dediti non modo robuſtioris & ſanioris ſunt corporis, ſed & vitam longævam utplurimum degunt. Nemo facile ex iis, qui diligenter laboribus incumbunt, calculi, podagræ, arthritidis, affectionis hypochondriacæ, cachexiæ, ſcorbuti, hydropis malum incurret: contra vero, qui deſidiæ ſe mancipant, vel vitæ ſedentariæ corpus addicunt, frequentiſſime his morbis patent ac exponuntur, præſertim ſi genio indulgent & laute vivunt. Hoc enim vivendi more ſanguis in vaſis accumulatur & ob ſegniorem perſpirationem impuritatem contrahit, ſpiſſitudinem lentam acquirit, in viſceribus ſtagnationem ſubit, eorumque vaſa minima opplet & obſtruit, ſicque dictorum malorum cauſam præbet fœcundiſſimam. Optime itaque ſibi conſulunt, qui ſecundum præceptum Dei *Geneſ. III. v.* 9, in ſudore vultus cibis ſuis veſcuntur.

§. XXIII.

Quemadmodum vero moderatio in cunctis rebus naturæ corporis noſtri eſt amiciſſima: ita motus exercitium, præſertim id, quod per labores fit, non exceſſivum ac immoderatum, neque continuum, ſed moderatum cum alterna quiete interpoſita ſit, neceſſe eſt. Utrumque enim horum & motus parcitas, & ejuſdem frequentia male afficit corpus, illudque mirum quantum debilitat, dum priori modo excretiones retardantur, poſteriori vero plus juſto adaugentur. Quare ſemper, ubi ſanitatis ſcopus nobis propoſitus eſt, quies ac motus alternari & ſe invicem excipere debent. Et hæc inter eas rationes, quæ Deum permoverant, ut ſex in hebdomade dies operibus faciendis deſtinaret, ſeptimo vero à laboribus omnimodam quietem præciperet, non infima forte fuerit.

§. XXIV.

Ad ſomnum & vigiliam quod attinet, non minus his, quam aliis in rebus ad vitam & ſanitatem corporis neceſſariis prudentiſſimum regimen requiritur. Sacra Scriptura uſum ſomni labore defatigatis vires addere confirmat *Eccleſiaſtic. cap. V. v.* 12. ubi verba textus ita ſe habent: *dulcis eſt ſomnus illius, qui ſervit.* Hiſce verbis peritiſſimus morum magiſter SIRACIDES ſomnum iis cumprimis, quorum vires per diem laboribus plurimis magna ex parte exhauſtæ ſunt, eſſe dulcem, id eſt, vires corporis reficientem adſcrit. Equidem ſomnus ad vitæ & ſanitatis conſervationem cuivis homini ſumme neceſſarius eſt: nullus enim homo abſque ejus uſu diu ſalvus ac incolumis eſſe poteſt Hic corpori delaſſato vires collapſas reſtituit illudque ad conſuetos labores ſubeundos aptius reddit, imo etiam, quod majorem adhuc admirationem meretur, ipſum animum vegetat, eumque ad functiones ſuas perficiendas alacriorem ac promtiorem efficit.

§. XXV.

Sicuti autem ſomnus moderatus magnopere conducit corpori noſtro & vires reſarcit: ita immoderatus damno eidem eſt, & vires potius imminuit, quippe non modo capitis gravitatem & torporem infert, ſed & omnibus partibus corporis languorem inducit, ſicque agilitatem menti & corpori ſubtrahit, quia influxum fluidi ſubtiliſſimi & mobiliſſimi in nervos & ſolidas partes, quæ motum efficiunt, nimium impedit, unde ſpirituaſcentia & fluiditas ſanguinis perit, humores ſpiſſeſcunt, incraſſantur, & ad chronicos morbos fit diſpoſitio. Hinc ob tantam noxam, quam immoderatus ſomni uſus corpori humano adfert, divinus SALOMO *in Proverb. Cap. VI. v.* 4. nimium ſomnum diſſuadet his verbis: *ne concedito ſomnum oculis tuis, aut dormitationem palpebris tuis:* quod dictum de

ſomno

ſomno intemperato omnino intelligendum, cum moderatus nihil vitii habeat, & homini ad vitam & ſanitatem ſit neceſſarius.

§. XXVI.

Quod ſi igitur ſomnus moderatus ad vitam & ſanitatem eſt accommodatiſſimus, facile inde conſequitur, vigilias, quarum paucis adhuc attingenda conſideratio eſt, immodicas & longius protractas ingentem noxam corpori noſtro adferre. Ex nimiis enim vigiliis coctio perturbatur, facies pallorem induit, corpus macie conficitur, oculi fiunt concavi cum auſtero & triſti vultu. Pulcherrimus huc quadrans locus deprehenditur *Eccleſiaſt. Cap. XXXI. v. 1. vigilia divitiarum cauſa tabefaciunt carnes.* Ex hiſce jam omnibus, quæ de ſomno ac vigilia paucis commentati ſumus, ſequens elicitur regula diætetica: nempe ſanitati ſuæ illum optime conſulere, qui omnem exceſſum ac defectum circa ſomnum evitat, eoque ipſo, quantum ad vires reſarciendas ſufficit, moderate utitur.

§. XXVII.

Hiſce ad finem perductis paucula de diæta circa veneris uſum annectere viſum fuit. Uti vero venus legitima & moderata nulli culpæ eſt obnoxia, cum ipſius Dei providentiſſimum ſit inſtitutum, eum in finem, ut genus humanum nova ſubinde generatione conſervaretur & hominum numerus multiplicaretur: ita eadem præpoſtere & immoderate exercita, plurimorum malorum, imo mortis maturioris cauſa eſſe poteſt, quod ex ſacra ſcriptura luculenter ſatis demonſtrabimus. Cum SALOMO in ſuis *Proverb. Cap. VII.* veris coloribus ingenium meretricis impudentiſſimæ depinxiſſet, ſapientiæ cultori commercium cum ejuſmodi obſcœna adultera *v. 25.* ſevere interdicit eam ob cauſam, *quia nempe*, ut *v. 27.* verba ſe habent, *viæ ad ſepulchrum ſunt viæ ad domum ejus deſcendentes ad penetralia mortis.* Præterquam enim, quod talis modi facinus ſit abominabile coram Deo & pœnam mortis æternæ mereatur, nihil etiam magis ſanitati corporis infenſum eſt; vires enim deſtruit & ſanguinem ſpirituaſcentia orbat veneris uſus immodicus, & ſubtracto ſic ſero roſcido ſpirituoſo, quo ſemen conſtat, quod ad robur partium accedere debebat, neceſſe eſt, ut vires labefactentur & ſuo robore priventur membra. Majora vero adhuc mala ſunt, quæ ex impuro concubitu corpori accidunt, quod *Eccleſiaſtic. Cap. XIX. v. 2.* ſatis evidenter docetur, ubi hæc verba leguntur: *qui agglutinatur ſcortis, eſt audax, tinea & vermes hæreditario jure poſſidebunt illum, & areſiet traductus in exemplum infamiæ maxima.* Hoc loco luis venereæ natura ac indoles non obſcure exprimitur; hæc enim in ſumma humorum, præſertim lymphæ putredine & corporis defœdatione ac contabeſcentia conſiſtit. conſ. *Eccleſ. Cap. XXXII. v. 21. 22.* Nolumus hac in re eſſe prolixiores. Qui ſanitatis curam habet, is monito SYRACIDIS *florem ætatis ſuæ conſervabit ſanum, nec robur ſuum meretricibus dabit.*

§. XXVIII.

Reſtat adhuc magni momenti diætetica regula exponenda, quam *Eccleſiaſtic. Cap. XXXVII.* nobis tradit, ubi *verſ. 30. & 31.* ita dicit: *fili, dum vivis, periculum fac animi tui, ac vide quid ſit malum, ac ne des illi. Non enim omnia omnibus conferunt.* His verbis divinus SYRACIDES vult, ut probe noſtrum corpus exploremus, quid ipſi in individuo damno vel nocumento ſit, à quibus rebus male vel bene ſe habeat, multum enim differre corpora à corporibus, & his ſæpe nocere, quæ aliis proſint ac viciſſim. Equidem auctore CELSO & ipſa experientia teſte, ſanis omnia ſunt ſana; ſed cum naturarum maxima ſit diverſitas, & unum corpus præ altero robore excellat, hinc alimentorum ſalubritas atque inſalubritas non in genere, more vulgi, ſed ſecundum vires & naturam corporum in ſpecie æſtimanda eſt. Quicunque ſaniſſimum corpus habent, illi non facile ab ulla re offenduntur & cibum copioſiorem eumque etiam intemperatiorem ferre poſſunt; eorum enim ventriculus, ſufficienti robore ad illum ſubigendum inſtructus eſt, & ſanguinis motu vivido omnia ſupervacanea debite excernuntur. Aſt qui imbecillius habent corpus, à copioſioribus æque ac intemperatioribus alimentis lædantur neceſſe eſt, quoniam eorum ventriculus ad digeſtionem & intimam adſumtorum reſolutionem eſt impar, nec ſanguinis motus adeo vividus exiſtit, ut ſuperfluitates debito modo expellere poſſit. Hoc itaque veriſſimum eſt aſſertum, neque alimenta, neque medicamenta ſalubria, aut noxia vocari poſſe per ſe, & abſolute, neque ſecundum ſuam inſitam virtutem certum effectum ſemper exſerere, ſed prout corpus ratione roboris ſolidorum & viarum ac humorum conditione diſpoſitum inveniunt, tum demum proficuum aut perniciosum effectum edere. Hoc cum ita ſe habeat, optime ſibi conſulit iſte, cui vita & ſanitas curæ cordique eſt, ſi corporis ſui naturam & peculiarem diſpoſitionem accuratiſſime inquirat & inſuper ſolerter obſervet, quænam naturæ ſuæ amica, quænam inimica ſint. Hoc enim pacto, ſi ſeligit ad uſum, quæ prodeſſe ſæpius obſervavit, & rejicit, quæ nocere & vim naturæ ſuæ inferre animadverit, optima & conſtanti ſanitate perfrui poterit. Profecto, ſi cauta victus ratione uterentur homines, & uſu probe explorarent, à quo potu vel cibo ſe juvari lædive ſentirent, in pauciſſimis, vel plane non Medicorum opera egerent, quoad ſani forent.

§. XXIX.

Coronidis loco non poſſumus non omnibus & ſingulis, quibus ſanitas vitæque longævitas curæ cordique eſt, ſinceram pietatem ceu irrefragabile Diæteticæ hujus noſtræ fulcrum etiam atque etiam commendare. Profecto Theologia, quatenus in praxi conſiſtit, nec in nudis tantum ſpeculationibus acquieſcit, optimo jure corporis medicina nuncupari poteſt: adeoque non ſine cauſa etiam naturali in ſacro codice probis ac in timore Dei ambulantibus vitæ longævitas eſt promiſſa, improbis autem & in voluptatum cœno ſe volutantibus vitæ brevitas in pœnæ locum indicta. Sic divinus SALOMO de præceptis ſapientiæ dicit: *Proverb. Cap. III. v. 2. longitudinem dierum annoſamque vitam cum pace adjicient tibi.* Idem *Cap. IX. v. 27.* ita fatur: *reverentia Jehovæ adjicit dies, anni vero improborum decurtantur.* Conſ. *Proverb. Cap. III. v. 16. item Cap. IV. v. 22. Cap. IX. v. 10. 11.* Pariter *Eccleſiaſticus Cap. I. v. 11.* hæc verba habet: *reverentia Domini delectatura eſt cor & inditura lætitiam, gaudiumque, & longævitatem.* Divus PAULUS *in Epiſtola priori ad Timotheum*: *pietas*, inquit, *ad omnia utilis eſt, ut quæ promiſſionem habeat vitæ præſentis ac futura.* Nam quandocunque homo terminum voluptatis ſuæ Deum conſtituit, omnes actiones ſuas ita moderatur, ut mentem ſanam conſervet

in corpore ſano, & hac ratione particeps reddatur perfectionum hujus & futuræ vitæ. Qui veræ pietati pectus ſuum conſecravit, ac per preces ac fidem magnum illud Spiritus Sancti donum acquiſivit, animo eſt tranquillo, & omnium commotionum ab objectis externis vacuo, lætatur in Domino omoi tempore, nec ulla re acerba contriſtatur, omnis generis maledicta, contumelias & injurias patienter tolerat, laboribus ſuis ſolerter incumbit: cibo, potu, ſomno aliiſque rebus ad vitam neceſſariis utitur in conſervationem corporis, nec curam habet carnis ſuæ ad concupiſcentiam. Et hac methodo ingenuus pietatis cultor fructum vitæ longæ ac incolumis optime conſequitur. Si experientiam conſulimus, plurima poſſunt allegari exempla, quod Theologi & pii viri, ad ſenectutem grandævam pervenerint vel ſola mentis tranquilla conſtitutione. Quicunque autem à recto pietatis tramite diſcedunt & ſanctiſſima vitæ præcepta negligunt, impetu pravarum cupiditatum abrepti, nulla in re facile moderationem admittunt, variis affectuum fluctibus agitantur, & rebus ſic dictis non naturalibus, quarum rectus uſus vitæ ac ſanitati amiciſſimus eſt, nefarie & contra ſanam rationem abutuntur: quippe pax & tranquillitas mentis non eſt apud improbos; ingluviei dediti ſunt, potationes ſæpius in ſeram uſque noctem protrahunt, ſomnolentiæ indulgent & Baccho ac Veneri tantum non aſſiduo litant. Et iſthoc vivendi more inſanum hocce hominum genus complures morboſas ſibi accerſit motiones & vitæ filum, quod naturæ ordine ac curſu longius potuiſſet producere, temerè ac in optimo ſæpe ætatis flore abrumpit. Quicunque igitur ſanam ac longam vitam magni æſtimat, is totis animi viribus eo annitatur oportet, ut in poſſeſſionem divinæ gratiæ perveniat, qua duce & cooperatrice à viis ſalutis æque terrenæ ac cœleſtis nunquam aberrabimus.

DE PROLONGANDA LITTERATORUM VITA PER REGULAS DIÆTETICAS.

I. N. I.

CAPUT PRIMUM.

QUicunque viam aſperam arduamque & longam ingreditur, quæ ad excelſum ſapientiæ, (*A*) & muſarum templum aſſiduo labore (*B*) perducit: inter alios hujus viæ ac itineris duces fidoſque comites, aliaque neceſſaria adminicula (*C*) etiam Medico peritiſſimo (*D*) indigere videtur. Miſertus ſæpius ſum ſortem laborioſiſſimam illorum, qui ſacris Minervæ operantur & difficili aſſiduoque labore, magnaque intemperie ſtudia tractant, ſalutaribus autem Medici præceptis deſtituti, graviſſimam labem corpori ingenioque afferunt, ac irreparabile damnum viribus ſuis inducunt. Peccari hic ſolet ferme toto die, dum litterati diætæ ſive prudentis vivendi rationis ignari

Quid vera ſapientia? *A*) Sapientia eſt divinarum humanarumque rerum ſcientia. Divinam definit S. Scriptura, quod ſit vapor potentiæ divinæ, emanatio ſincera omnipotentis gloriæ & ſplendor ſempiterni luminis. Hæc unica veritas eſt & vera ſapientia, quæ non ſolet fallere. ORIGENES *contra Celſum p.* 154. Humana comprehenditur Philoſophia morali, diſciplinis mathematicis, & exquiſita rerum naturalium ſcientia.

B) δύσκολα τὰ καλά, ardua quæ pulchra. Arboris ſcientiæ radix amara, fructus vero dulciſſimi. Philoſophus.

Quinam præceptor optimus? *C*) Videlicet optimam indolem, locum ad ſtudia aptum, inſtitutionem fidelem, præceptorem probatiſſimum. PLUTARCHO in libro de liberis educandis hic probatiſſimus eſt, qui ſimul & dicere & facere ſolet. Hinc Divus GREGORIUS: aut non doce, aut vita ac re ipſa doce, ne una quidem trahas, altera vero manu retrahas. QUINTILIANUS iſtum probatiſſimum arbitratur, qui ſuorum diſcipulorum proventum proprium æſtimat, quem laboris ſtudium non fatigat, qui interruganti diſcipulo non tædioſe reſpondet, bonos laudare non ceſſat, medios leviter increpat, & duros à ſtudendi propoſito non deterret.

D) Hunc peritiſſimum dicimus, qui accedente fortuna, nihil ſine ratione, nihil ſine conſilio circa ſuos ægros agit. HOMERUS talem cæteris anteferendum arbitratur *lib. Iliados*; item CELSUS, qui vitam, non cædem, molitur. TYRIUS autem Platonicus hunc commendat, qui & per philoſophiæ præcepta animi pathemata feliciter ſanat, & corporis male habentis affectus herbulis quibuſdam ratione obſervata tollit. PINDARUS cum expoſuiſſet, *Æſculapium Chironi* in diſciplinam eſſe traditum, ut ab eo medendi ſcientiam diſceret atque ad *Æſculapium* poſtea convenire & concurrere ſolitos, qui aut morbis affecti, aut ulceroſi aut ſaucii eſſent, ſubjungit ad extremum, eam fuiſſe in *Æſculapio* artis præſtantiam, ut quotquot ad ſe venirent ægri aut debiles aut vulnerati, omnes malis ac laboribus levatos abs ſe dimitteret, alios carminibus curans, alios potionibus, alios pharmacis & medicamentis forinſecus admotis, alios adhibita ſectione. *Medicus non ſolum per medicamenta, ſed & philoſophiam ſanare debet.*

E) Fami-

ignari & incurioſi maximo fervore muſeis ac libris affixi ſtudia urgent, debitumque robur corpori ingenioque, conſumtis ſpiritibus, ſuffurando, in ſævilſimos & ſatis diuturnos morbos (*E*) incidunt, vel præmatura morte fatalem diem ſibi accerſunt. Felicius ille procedit, qui rationem ſanitatis & animi habendo (*F*) in ſtudiis vires conſervat, vires quæ non paucæ requiruntur ad animæ functiones, & hoc modo vitam longam & ſanam, quæ ad mentis ſanitatem, (qua ſola ſapientia comprehenditur) (*G*) neceſſaria eſt, conſequitur. Quapropter, ut eruditus & litterarum amore flagrans non modo ſalvis ſtudiis ſanum corpus, in eoque ſanam conſervet mentem; (*H*) verum etiam majores in ſtudiis ſentiat profectus, non inutile vel vanum erit, brevi labore compendioque præcepta litteratis potiſſimum commendare, quibus ſanitatem ac vitam tueri, atque corporis animique vigori proſpicere queant. Agite itaque, florentiſſimi juvenes, & omnes quos ardentius Minervæ ſtudium nimium enervat, legite hæc ſolertius, atque curate valetudinem diligentiſſime. Sublata enim ſanitate, ſublimes Muſarum fores, niſi DEUS omnipotens mira quadam virtute patefaciat, aut non tanguntur à nobis unquam, aut certe fruſtra pulſantur. Amicabilis autem ſanitatis cum eruditione mixtura atque conjunctio eſt. Diligenti experimento atque obſervatione conſtat, Medicorum cura non ſolum eruditos natura validos, ſed etiam valetudinarios vitam longam aliquando conſecutos. *Herodicum* quendam litterarum ſtudioſum omnium ſui temporis infirmiſſimum Medici providentia annum centeſimum impleviſſe PLATO & ARISTOTELES prodiderunt. PLUTARCHUS narrat, multos corpore alioquin parum firmo vitam ſola diligentia longam conſecutos. Mitto in præſentia multa, quæ nobis nota ſunt exempla. Inſtituta vero hæc ad vitam longam ducentia, non inertibus ignaviſque proponimus: Cur enim cupiamus iſtos diu vivere? Nec hominibus, perdita voluptatum libidine diſſolutis, qui brevem quotidie voluptatem longæ ſtulti præponunt, nec improbis iniquiſque patefacimus, quorum vita mors eſt bonorum; ſed duntaxat tradimus hæc prudentibus, atque temperatis ſolertis ingenii hominibus, humano generi vel privatim vel publice profuturis.

CAPUT II.

QUemadmodum curſores crurum, athletæ brachiorum, muſici vocis exquiſitam curam gerere atque habere ſolent: pari ratione, qui ad ſapientiam & doctrinam adſpirat, cerebri (*A*) quod principale animæ habitaculum & ſapientiæ ſedes eſt, rationem habere debet exactiſſime. * Solers quilibet artifex inſtrumenta ſua perquam diligenter curat; peniculos pictor, malleos incudeſque faber, miles equos & arma, venator canes, & ſua quiſque ſimiliter. Soli vero Muſarum ſacerdotes, ſoli ſummi boni veritatiſque indagatores tam negligenter proh dolor! inſtrumentum illud quo mundum & univerſas ſcientias quodammodo metiri & capere poſſunt, colunt atque percurant, Inſtrumentum illud tenuiſſimum machinæ fluidum cerebrique ac nervorum

Litterati animæ inſtrumentum cerebrum bene curent.

E) Familiariſſimus eruditis affectus eſt ex vita ſedentaria & nimia mentis agitatione hypochondriacus, quem vere omnium malorum compendium dixeris.

Quis felix dicendus? *F*) *Thales* ut refert LAERTIUS cum interrogaretur, quis eſſet felix dicendus? reſpondit: Qui corpore ſanus eſt, animo autem eruditus.

G) Ad artem ſcientiamque perfectam non tam vel docilitas ingenii, vel memoriæ firmitas quam prudentis judicii alacritas nos perducit. Judicium vero propter ambiguitatem ex conjecturarum diverſitate conceptum adeo difficile eſt, ut experimento ſit neceſſario confirmandum. Experimentum quoque fallax, tum propter judicii ipſius difficultatem, tum ob fugacem opportuni in experimento captando temporis brevitatem. Quibus ſane de cauſis artem eſſe longam, una cum HIPPOCRATE recte concludimus: nec poſſe nos eam niſi vitæ longitudine conſequi. Vitam vero longam præter fata medica etiam diligentia præſtat. vid. MARS. FICINUS, Lib. II. de vit. long. cap. 1.

Cur vita longa optanda?

H) HORATIUS: Optandum, ut ſit mens ſana in corpore ſano. SENECA *Ep.* 10. Roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis.

A) Cerebri, quod motum & ſenſum homini conciliat, præſtantiam tantam Platonici crediderunt, ut veriti non ſint, cerebrum noſtræ animæ habitaculum principale nominare, & propter memoriam ſapientiæ ſedem. Ex quo tandem colligitur de *Pallade* ſapientiæ & armorum Dea, ſumma ratione Veteres dixiſſe, eam ex Jovis cerebro enatam eſſe.

Cerebrum animæ ſedes eſt.

* Vid. *Marſilius Ficin. de valetud. Studioſ.*

vorum incolens eſt, quod animalis ſpiritus nomine à Medicis donatur, vapor ſanguinis ſubtilis, puriſſimus, quo anima tanquam inſtrumento idoneo ad ſuas functiones, motus & ſenſationes in corpore exercendas jugiter utitur; adeoque qualis hic ſpiritus, tales & ſenſus ingeniique vires, talis & ratio eſſe ſolet. (*B*) Miranda enim ex animæ corporiſque unione commercii oritur affinitas, & utriuſque vitia invicem facile communicantur, & tranſeunt. Seneſcit protinus animæ virtus, ubi corpus vacillat & ſuccumbit; & corpus quoque detrimentum accipit, quando animus in præceps rapitur ab affectibus. Adeo mutua neceſſitudo animæ ac corporis ex æquo diſpenſat commoda & incommoda ſua. Quo circa qui nobile, & ad ſublimitates rerum capiendas aptum ſibi conciliare inſtituit ingenium, inprimis curet, ut ſpiritum generet ſanguini ac corpori benignum, purum atque temperatum, diligentiſſime obſervet ea, quæ natura ſua talem procreare apta ſunt. Ex hiſce principatum obtinet purus, liquidus, & imperturbatus aer; hic enim præcipuum & ſuperius, ſpiritus, qui præeſt corpori noſtro, elementum ac pabulum eſt, ut qualis aër, talis quoque ſpiritus eſſe ſoleat. (*C*) Græci aerem appellarunt ſpiritum vitalem (*D*) per cuncta rerum meabilem totoque conſertum. Quam ob cauſam loca quæ inhabitamus, (*E*) quo puriore, ſereniore (*F*) ac temperatiore aëre gaudent foventurque, & à gravi nubiloque cœlo magis remota ſunt, hoc ſalubriora judicantur. Aër ingeniis favet (*G*) maxime temperatus, & hic quoque ſtudiis apprime utilis. Nimis calidus ſpiritus diſſolvit, denſus, (*H*) & caliginoſus, itemque gelidus corpus premit, & humores coarctat, ac ſpiritus minus ſerenos ingignit. Quo circa improbamus pro ſtudioſis muſea nimis calefacta, vel etiam nimis frigida, nec non quæ denſo & humido aëre ac peregrino vapore (*I*) ſtipata ſunt. Ante omnia hieme cavendum eſt, ne infenſum frigus in cerebrum (K) ac nervos penetret, quod ingenio mirum nocet. Actio & operatio judicii ingeniique optimo gaudet ſucceſſu, quando ſuſcipitur ſub cœli aëriſque temperie. Temperatus calor temperaturam addit ſanguini & humoribus, ſpiritus animales in æquilibrio motus ſervat, & ſingularem inducit partibus alacritatem; & ob id, ſi verum fateri volu-

Qualis ſpiritus animalis in cerebro, talis & ratio.

Aër temperatus ingeniis commendatur.

B) Mirabile eſt commercium animæ atque corporis, adeo ut etiam unius in alterum vis ac impetus mutuaque communicatio perſpectiſſima ſit. Quo purior ſanguinis vitalis tinctura eſt, quo mixtura elementorum ejus magis congrua, eò major ingenii promptitudo enitet, & vice verſa, quo lentior ad motum ſanguis eſt, & fixiores ſpiritus, eò tardius ingenium apparet. Pituitoſos ignavum ac iners poſſidere notiſſimum; Ebriorum inordinatas actiones, calido in venas abeunti vino deberi, indubium; Et quantum detrimenti corpus capiat, ſi à ſævis affectibus animus in præceps rapitur, haud ignotum eſſe exiſtimo.

Actiones animæ ac corporis magnum inter ſe habent commercium.

C) Hippocrates lib. de morbo ſacro inquit, cap. 8. lit. 12. ὁ ἀὴρ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν κίνησιν τοῖσι μέλεσι παρέχει. Aer ſenſum & motum exhibet membris. Per aërem intelligit ſpiritum animalem, quia naturæ ſubtilis & aer eſt, facta in cerebro majori alkoholiſatione.

Aër ſpiritus animalis proxima materia.

D) Hippocrates paſſim v. 9. lib. de morbo ſacro t. 24. c. 6. πνεῦμα vocat ſpiritum animalem, quo nomine etiam aërem donat, quod Prosper Martianus comment. in huoc librum latius confirmat.

Quanam ſit optima habitatio.

E) Ubi ædes hominum aëri ſereno, claro, puro & malignis omnibus exhalationibus caventi expoſitæ fuerunt: ibi vita hominum diu conſervatur. vid. Quercetan. diæter. p. 145. Celsus. Habitare in ædificio lucido perflatum æſtivum, hybernum ſolem habente; cavere ſolem meridianum, matutinum & veſpertinum frigus: auræ ſtagnorum ac fluminum, minimeque nubilo ſe committere cœlo, & dormire in loco non humido, ſed temperato & perflabili, optimum eſt.

F) Solebant Veteres, maxime ſenes, in ſole etiam nudi ambulare, ex quo ſpirituale nutrimentum ſibi attraherent. vid. Plato in Phædone. Hinc Plinius Lib. III. ep. 10. de avunculo: poſt cibum æſtate ſi quid otii jacebat in ſole. Gravioris ætatis hæc recreatio erat nativo calore jam ſenſim decreſcente. Hinc Horatius ſenile corpus, aut ſenili ſimile ſolibus aptum dixit. Ep. 20. v. 24.

Veteres ſenes ambulant in ſole.

G) Aër ſubtilis procreat ſpiritus corporis ſubtiles & temperatos ad mentis regimen accommodatiſſimos. Tenue Athenis cœlum acutiores Atticos effeciſſe, craſſum autem Thebis pingues Thebanos & valentes memoriæ prodidit. Cic. *lib. de fato.*

Qualis aër, tale hominum ingenium.

H) Thraces ob craſſum regionis quam incolunt aërem craſſum itidem habent cerebrum. Oblivioſi enim plane ſunt deſides & torpeſcentes. *Guido Bituric.* ex Herodot. Bœoti ob aëris impuritatem craſſis ingeniis præditi fuerunt: unde Horatius: Bœotum craſſo jurares in aëre natum.

I) Cavendum maxime tempore hyemali, ne aër in hypocauſto fumis candelarum nimium inquinatus intro ſubeat pulmones, & ſpiritus atque humores inficiat. Peropportune tali in caſu præſtat tubo è laminis ferreis confecto per feneſtram noxium vaporem educere.

Aër vaporibus ſtipatus nocet.

K) Imago *Hippocratis* pileata ab antiquis celebratur, ut inde admonerentur homines, eam partem maxime cuſtodiendam eſſe, in qua tanquam in domicilio princeps animus reſideret, totaque intelligendi vis collocata eſſet. Caput, ſtomachus, ac pedes ante omnia defendendi à frigore ſunt.

Cur caput à frigore defendendum?

L) Orien-

volumus, vernale tempus literatis ac ſtudiis accommodatiſſimum, quoniam temperatum. Quando arbores foliis ſe induunt, brachiaque floribus ornant fragrantibus, ingenia etiam vires ac robur acquirunt, & fructus proferunt exoptatiſſimos; & ſicuti tunc temporis omnia vigent ac florent: ita quoque ingenii vigor ſummus. Præterea, cum maxima pars eruditionis conſiſtat in meditatione, inque hanc non pauci impendantur ſpiritus: ideo vernum tempus ceu optimum ſubtiliori ſpeculationi, & altioribus ingenii actionibus commodiſſimum cenſemus. Æſtivum ad experimenta facienda, & ad illa, quæ didicimus applicanda; hyemale autem ad ratiocinia in ordinem redigenda haud inconſulto commendamus. Quantum incommodi aer intemperatus, vel peregrino vapore refertus, ingenio afferat, dici vix poteſt. Multiplici compertum eſt experientia, certo anni vel etiam diei tempore mentis actiones longe alacriores eſſe, ſpeculationes longe floridiores concinnari quam alio, cujus cauſam haud injuriâ rejicimus præcipue, niſi alia notior ſubſit, in aeris diſpoſitionem. Quando ſol non amplius illuſtrat horizontem, nec amplius radiis ſuis implet illum, & aër craſſus, denſus, gravis & frigidus eſt, pigrum corpus, & animus ad ſpeculandum inidoneus redditur. Proinde nihil magis ingeniis nocet, quam tempore nocturno ſtudiis invigilare, & contemplationes longas & difficiles adornare, utpote ſpiritus in corpore tunc pauci retrahuntur etiam ad caput, ut ſic diſtracti, neque ſtomacho ſatis, neque capiti faciant. Merito ergo, qui nocte contra naturam pro die, atque contra die rurſus pro nocte utuntur, vel inviti noctuas imitantur, ut quemadmodum ſuo ſolis lumine caligant oculi: ita & in illis mentis acies ſub veritatis ſplendore caliget. Accedit, quod fatigatione diuturna ſpiritus nimis ſubtiliſſimi reſolvantur, nocte autem pauci craſſique ſuperſint, cogitationibus ac rerum ideis diſponendis ineptiſſimi. Qua de cauſa matutinum tempus (*L*) quando aer calore temperatus eſt, nec tam fortiter movetur vel agitatur, ſtudiis gratiſſimum pronunciamus; aurora quippe Muſis amica. (*M*) Etenim aer ſubtilis extenuatus ad ſimilem naturam ſanguinem & ſpiritus compellit. Adde, quod ſol radiis ſuis hemiſphærium noſtrum incedens meatus corporis aperiat, atque à centro ad circumferentiam humores ſpiritusque moveat, quod ad vigiliam actionesque multum excitat & conducit. Præterea matutino tempore poſt ſomnum ſpiritibus recreatis, membriſque corroboratis multi tenuesque ſpiritus adſunt, qui cerebro ſerviant, atque expeditius obſequi poſſint, in membris fovendis regendiſque parum admodum occupati. Quamobrem ſcite ARISTOTELES in œconomicis monet: ante lucem ſurgendum, (*N*) aſſeritque id corporis ſanitatem & ad philoſophiæ ſtudia, addimus & preces fundendas (*O*) prodeſſe quam plurimum. Hinc ruricolæ præ aliis ſanitate firmiore gaudent, quippe qui in aurora ſurgentes claram & fragrantem auroram hauriunt. Conſentit & ipſe rerum ordo, dies enim vigiliæ, nox ſomno tributa eſt. (*P*)

Vernum tempus ſtudiis commodiſſimum.

Quare nocte animus ad ſpeculandum eſt inidoneus?

Quare tempus matutinum ſtudiis gratum ſit?

Quare ruricolæ firmiore gaudent ſanitate?

CAPUT III.

PRæterea quicunque ſpiritum animalem purum ſubtilem, ingenii functionibus aptum, ingenerare corpori cupit, ante omnia & benignum, laudabilem, & temperatum ſanguinem ſibi comparet, neceſſe eſt. Ad hujus autem

L) Oriente ſole movetur aër, tenuaturque & claret; occidente vero contra. Sanguis autem & ſpiritus motum qualitatemque aëris circumfuſi naturaque ſimilis ſequi neceſſario debet.

Aurora Muſis amica.

M) In aurora movetur ſanguis motuque tenuatur maxime poſt mediam noctem hora ſecunda & tertia; (quare Veteres tunc temporis ſtudebant & ſtudiis invigilabant) ſpiritus vero ſanguinem ſequi imitarique ſolet. Verum accedente nocte, melancholia craſſior & frigidior atque pituita dominatur, quæ ſpiritus ad ſpeculandum ineptiſſimos reddit. *Vid.* MARSIL. FICIN. de ſtud. valed. c. 7. ERASMUS muſis auroram ſacram dixit.

N) Sed hoc ita accipiendum eſt, ut cita & modica cœna matutinam cruditatem diligentiſſime devitemus.

O) Sacer ille vates *David* nunquam dixit veſpere, ſed mane ſemper atque diluculo in DEUM ſuum canendum, ſe cithara pſalmiſque, ſurgere. Quidem mente ea hora omnino debemus, mox etiam corpore, ſi modo commode id fieri poſſit.

P) Et ita ſentit HIPPOCRATES 2. *Prognoſt. c.* 11. quando inquit: ſomnus naturalis non effugiat noctem, & non impediat diem.

autem generationem maximum momenrum affert diæta, & uſus rerum, quæ à Medicis appellanrur non naturales, quæ ſanguinem vario modo afficiunt & alterant, qui quo purior & temperatior, eo ſubtilior ſpiritus, ingenii ſublimis fœtura exſurgit. Sapientiſſime hanc in rem ſcribit HIPPOCRATES *lib. de Flatibus*, ex iis quæ corpori inſunt, nihil magis ad prudentiam confert, quam ſanguis. Hic ergo cum conſiſtenti habitu perſiſtit, prudentia etiam conſtat; ſanguine vero permutato, concidit ſimul prudentia. Nemo itaque ibit inficias, in temperamentum redacta exceſſiva ſanguinis qualitate, ſive per medicinam, ſive diætam (*A*) menti ſic ſapientiam reddi. Pulchra ſunt, quæ hanc in rem ſcribit CARTESIUS *diſſ. d. methodo S.* 6. §. 2. dum inquit: Animus adeo à temperamento & organorum corporis diſpoſitione pendet, ut ſi ratio aliqua poſſit inveniri, quæ homines ſapientiores & ingenioſiores reddat, quam hactenus fuerunt, credo in medicina illam quæri debere. Ut autem ad rem propius accedamus: in medium conferre ea volumus, quæ natura ſua apta ſunt procreare laudabilem ſanguinem. Primum eruditi, quoniam ſpirituum copia & ſubtilitate egent ad legitime exercendas functiones mentis, cibis paulo tenerioribus (*B*) potuque meliori opus habent, quam plebeii, qui minus cerebro laborant; quandoquidem labores animi ac meditationes ſpiritus exhauriunt, & ideo illi non contenti eſſe poſſunt victu atque potu plebeiorum, qui labore ac motu talem corrigunt: litterati autem propter ſedentariam vitam (*C*) cui plurimum indulgent, non ſatis ſubigere & digerere talia poſſunt. Quapropter doctis & tranquillitatem ſectantibus non facile durata, ſalita atque viſcoſa concedenda ſunt, ut quibus excoquendis tenerum molliculumque fermentum ſufficere non poſſit, niſi ubi conſuetudo (*D*) aliud imperet. Namque & in hiſce reperies, qui generoſum ventriculi menſtruum nacti duriora etiam & dyſpepta admittant. Ex cibis autem, qui caliginem menti obfundunr, ſtudiiſque nocent, craſſum proferendo ſanguinem & ſpiritus, (*E*) atro carbone notandi ſunt craſſæ, compactæque ſubſtantiæ, piſces complures, omnia leguminoſa, uti piſa, fabæ, (*F*) milium, ſimiliter olera, carnes vetuſtiores non probe coctæ.

Sanguinis temperatura ad prudentiam multum confert.

Per diætam & medicinam homo poteſt reddi ſapientior.

Eruditi cibis tenerioribus opus habent.

Quinam cibi proſunt mentis actionibus?

A) Rectiſſime *lib. de diæta ſect.* 32. HIPPOCRATES concludit: Et ſane hoc faciens, i. e. tali diæta & medicamentis utens ſanior & ſapientior anima fuit; *& ibid. ſect.* 33. §. 33. Poteſt ex diæta & melior & deterior anima fieri.

B) Pro diverſitate alimentorum diverſus generatur ſanguis. Craſſus provenit ex cibis viſcoſis tenacibus ſale fixo ſcatentibus. Subtilior, mobilior ex cibis tenerioribus, ſubtilioribus. Belgæ cum utantur cibis ſale conditis, aut fumo induratis, piſcibus ſalitis, leguminibus, lacticiniis, caſeo, craſſum fovent ſanguinem, à cujus craſſitie tardior motus, & illorum morbi chronici proveniunt. Ex adverſo Galli veſcuntur cibis tenuioribus, pullis, caponibus, avibus, columbis, juſculis delicatis, carnibus vervecinis, quæ in Languedocia & Delphinatu optimi ſunt ſaporis, quoniam oves dictis in regionibus herbis aromaticis, lavendula, roſmarino, thymo, majorana ſponte provenientibus veſcuntur. Quapropter ſanguinem mobiliorem habent, & morbos patiuntur ex ejus reſolutione, tenuitate, concitatioreque motu potiſſimum naſcentes. Quin imo Galli corporis & membrorum agilitate mentiſque calliditate frigidiorum regionum incolas magnis paraſangis exſuperant. Pulchre docet *Philoſophus* lib. 1. polit. 3. Victus alimentique diverſitatem diverſas àc diſpares hominum vitas efficere. Curioſum eſt lectu in hiſtoriis, ſarcophagos longe magis delectari carne Gallorum, Italorum, quam Danorum, Belgarum, ceu craſſiore & crudiore.

Pro diverſitate alimentorum differunt ingenia.

C) Motus calorem partibus intimis quaſi ſopitum & torpeſcentem excitat, diffundit foras, in ventriculum evocat, unde concoctionem, alimenti diſtributionem, excrementorum omnium ſupervacaneorum expulſionem juvat. Victus craſſus tutus eſt illis perſonis, quæ imbecilles ſunt, quiete ac otio nec laboribus aſſuetæ. Sapienter HIPPOCRATES *in lib. de Med. priſc. ſect.* 1. *p.* 3. ſcribit: valentiora alimenta hoc habent, quod à natura ſuperentur, nutriant egregie, ſi non dolores & morbos frigidos producunt. Et CELSUS dicit *pag.* 106. valentiora minus facile concoqui, ſed ſi concocta ſint, plus alere. Labore itaque & motu hic opus eſt.

Cur victus craſſus imbecillibus & quieti nocet?

D) Semper aliquid concedendum conſuetudini in ſanitatis conſervatione, ut monet HIPPOCRATES ſect. I. aphor. 17. Sect. II. aph. 50. conſueta multo tempore, niſi deteriora fuerint, inconſuetis minus moleſtare ſolent.

E) Craſſos ſpiritus & humores ſimiliſque naturæ excrementa proferunt cibi atque potus craſſæ compactæque ſubſtantiæ, ut panis azymus, bubula caro, majorumque animantium & piſcium eſus, vinum craſſum ac rubrum; tenues vero gignunt alimenta & medicamenta extenuantia, potuſque tenuis & liberalior. FERNEL. *lib.* 1. *c.* 20.

F) Pythagoræi à fabis abſtinebant. Teſtatur hoc TULLIUS *lib.* II. *de divinatione* hunc in modum ſcribens: Jubet igitur PLATO ſic ad ſomnum proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorem animis perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoræis interdictum putatur, ne faba veſcerentur, quæ res habet inflationem magnam, tranquillitati mentis quærentis vera contrariam. Idem teſtatur PLUTARCHUS *in Problematibus*, cauſamque addit: quod omnia legumina ventum & humorem impurum afferant corporibus, atque hanc ob cauſam ad venerem incitent.

Quare Pythagoræi abſtinebant à fabis?

G) *Galenus*

ſtæ. Perutile quoque eſt glutinoſa, pultes ex farina tritici confectos (*G*) dulcia (*H*) & quæ facile putreſcere ſolent, item nimium uſum caſei, acidorum, allii, ceparum devitare. Laudamus magis victum tenuem, vel medium, cibos ſimplices (*I*) faciliſque digeſtionis (*K*) boni ſucci & conditos cinnamomo, nuce moſchata, (*L*) cardamomo, croco, majorana, item juſcula ex bonis carnibus parata; tempore æſtivo lac, ova, illorum vitellos, cremorem lactis, modicam carnem animalium juniorum, & quæ ſunt ejuſdem generis alia. Ex potulentis nocent cerevisiæ craſſæ, nimium lupulatæ, quæ ingeniis nocent, dum vaporibus replent caput. Magis probantur pro ſtudioſorum ſanitate tuenda temperatæ bene coctæ, ex levi & ſubtiliori aqua (*M*) confectæ, & quæ tam palato, quam ventriculo gratæ acceptæque ſunt, & urinam promovendi virtute pollent eximia.

Laudatur victus tenuis & facilis digeſtionis.

Quænam cerevisiæ optimæ?

CAPUT IV.

NOn inutilis quæſtio oritur, an potus aquæ apprime litteratis conveniens ſit? Cui reſpondemus, proſtare exempla, ubi viri eruditi ab ordinario aquæ potu nullum ſanitatis aut ingenii damnum deportarunt, quin imo ad longiſſimam vitam (*A*) pervenerunt. Nihilo ſecius non promiſcue omnibus individuis quadrat, maxime in regionibus noſtris, quæ propter frigiditatem aquas bonas ac tenues non admittunt: quarum ſignum eſt, ſi cito deſcendunt ex hypochondriis, pinguedinem in animalibus albam, hepata rubra efficiunt, & renes abſque lapillis præſervant. Cholerici qui ingenio ac ſpiritibus exſuperant, & humores acres ac bilioſos in venis alunt, aquam bene ferre poſſunt. Læduntur autem ab ipſa pituitoſi, & qui viſcoſum habent minus perſpirabilem tardioriſque motus ſanguinem. Cæterum potus aquæ calidus, qui etiam Priſcis in deliciis fuit (*B*) à multis graviſſimis morbis præ-

An potio aquæ utilis, & quibus?

G) GALENUS *lib. de Alimentorum facultat.* hiſtoriam notabilem refert de noxa pultis ex farina tritici, ubi ſemper gravitatem & dolorem ventris induxit.

H) Saccharata & dulcia uti omnibus nocentiſſima ſunt, ſic & litteratis ſanguinem reddunt viſcoſum & craſſum, & acidum primarum viarum magis exacuunt, & tonum ventriculi & inteſtinorum deſtruunt, ad flatulentias, præſertim hypochondriacas diſponunt. Adde quod intemperies ſanguinis à dulcibus introducta, difficulter à remediis corrigatur.

Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoque tumultum
Lenta feret pituita----
HORATIUS *Satyr. 2. l. 2.*

Cibus ſimplex homini utiliſſimus.

I) Cibus ſimplex homini eſt utiliſſimus. SENECA *l. I. ep.* 90. multos morbos multa fercula fecerunt, & ſimplex ex ſimplici cauſa valetudo. Innumerabiles eſſe morbos miraris? coquos numera inquit idem l. 7. ARISTOTELES *probl.* cibus varius morboſus, turbulentus enim eſt, neque etiam omnibus una concoctio. Et confer. HORATII Satyr. 2. l. 2.

Cœna ſit brevis & parva.

K) PLINIUS de avunculo ſuo ſcribit, ipſum ſumſiſſe cibum interdum levem & facilem more Veterum. Cœna ante omnia parca ſit. Platonica cœna laudatur, quia non ſolum in præſenti, ſed & poſtero die jucunda fuit. TULL. Tuſc. V. it. ATHEN. l. X.

L) Hæc blando ſubtili oleo polleni, ſpiritibus valde amico. Commode quoque eruditi ad actiones mentis facilitandas, digeſtionem juvandam, & ad ſpiritus recreandos inter cibos uti poſſunt ſale volatili oleoſo cinnamomiſato, vel cum oleo cardamomi eſſentificato & maritato cum eſſentia ambræ: hoc balſamica vi à pluri-mis morbis præſervat.

M) Aquæ bonæ characteres ſunt, ſi omni ſapore ac odore caret, pellucida, levis eſt, poſt evaporationem parum craſſamenti relinquit, ſitim ſedat, promte incaleſcit, hyeme calida eſt, æſtate gelida, & qua legumina facile & cito percoquuntur. Corrigitur aqua, ſi bis vel ſex per arenam coletur aut coquatur, vel paucæ guttulæ ſpiritus aromatici inſtillentur, aut vino miſceatur.

Præſtantis aquæ characteres, & quomodo prava corrigenda?

A) Primævi homines ante diluvium præter aquam nihil aliud biberunt, & ad extremam ſenectutem ſani robuſtique degerunt. Petebant illam ex fluviis & eo nomine fontes quærere ſolebant, uti conſtat ex *Gen. c.* 26. Priſcis aquæ potum, ac primævis uſitatum indicat TIBULLUS *l.2. eleg.* 3. ita canens: glans alat & priſco more bibantur aquæ.

Potus aquæ priſcis familiaris, nec ingeniis nocet, ſed longævos efficit homines.

CLAUDIUS DEODATUS in Panth. Hygiaſtic. l. 2. c. 12. potum aquæ ſalubrem pronunciat, eaque Patriarchas uſque ad Noæ tempora poſt diluvium uſos fuiſſe oſtendit. Brachmanni longævi erant, quia abſtinebant ab eſu carnium & vino, dum nullum ferme animal, quod carne veſcitur, longævum eſt, ſed ipſi utebantur cibo ſimplici, vegetabili & aqua. Nec nocet aquæ potio ingeniis. DEMOSTHENEM abſtemium fuiſſe prodiderunt. Cujus exemplo & argumento eos acrioribus ingeniis homines pronunciant, qui aqua, vino autem non utuntur. vid. CÆLIUS RHODIGINUS l. 28. c. 36.

B) Et Græci & Romani uſi fuerunt potu calido. vid. ATHENÆUS Deipnoſoph. l. 3. c. 34. Innuere hoc quoque videtur HORATIUS lib. 3. od. 19. quærens:

---- *quis aquam temperet ignibus.*

Et cum ipſo JUVENALIS: Quando vocatus adeſt calidæ gelidæque miniſter?

præſervat, maxime ſi correctus fuit virtute herbarum balſamica, (*C*) vel etiam vini mixtura, (*D*) convenientiſſimus eſt uti omnibus individuis, ſic quoque eruditis, dum ſanitatem conſervat. (*E*) Quandoquidem ipſe tenuitatem ſanguini & humoribus fœnerat, illorumque perſpirationem, circulationem, nec non depurationem egregie promovet, ut ſic ſpiritus & ſubtiliores & copioſiores procreentur, ad vigilias & mentis functiones conducentes, quo nomine inter eruditos celebratiſſimus eſt potus thée. Quod vini uſum attinet, circumcidendus ille eſt, maxime juvenibus: equidem paulo largiori copia mentem & vitam vegetiorem & alacriorem, (*F*) ſed tamen hanc breviorem efficit. Concedendum id ipſum, ſi bonæ notæ ſit, provectioris ætatis hominibus, & qui laborant ventriculo debili; (*G*) qui flatus, ructus, dolores ventris tenſivos, & ſomnum inquietum accerſit. Vinum autem ſtomachum languentem confortat, vitia ejus corrigit, placidum conciliat ſomnum, & ſpiritus progenerat ad actiones ſubeundas ſatis utiles. Ubi tamen generatim tenendum eſt, non deteriorem ingeniorum eſſe peſtem (*H*) ipſa ebrietate ſive ex vino ſive ex cereviſia. Potus omnes inebriantes, intemperantius, maxime circa tempus nocturnum (*I*) hauſti, vaporibus peſſimis implent cerebrum, & ſuſcitato calore ſanguinis texturam laxant, arteriolarum poros aperiunt, ut impuræ & craſſiores ſanguinis partes promtius cerebri ſubeant tubulos anguſtiſſimos, unde gravitas & dolor capitis, torpor, laſſitudo corporis oboritur, ingenii vigor minuitur, catarrhis via panditur, & filum vitæ præſcinditur, quod triſtiſſimo ſpectaculo (K) experiuntur præcipue juvenes, qui antequam corpus ſatis firmum ac ſtabile nacti ſint, mero ſe obruunt. Spectat huc quoque abuſus nicotianæ, cujus fumum interponunt compotationibus ſæpius per noctem, quod peſſimum; utpote narcotica ſua vi ſpiritus figit, concoctionem turbat & mentis actionem pervertit; cum alias uſus moderatus & circumſpectus pituitoſis, & in aëre craſſo degentibus bonum medicamentum ſit. At vero, nec hic diſſimulare poſſumus, rurſum peccari frequentius à litteratis, in defectu potus (*L*) dum non ſufficiens aſſumunt liquidum. Eget enim copioſo humido ſanguis, quo fluidus conſervatur, circulatur, & ad ſequeſtrationem heterogenearum, ſimul homogenearum partium unionem aptus redditur; dum ex adverſo defectus humidi excretiones ſordium retardet, alvum exſiccet, ſerum ſanguinis reddat

Calidus aquæ potus cur tantæ efficaciæ ſit in conſervandis morbis?

Prodeſt ſenibus & imbecillis.

Non deterior ingeniorum peſtis q. ipſa ebrietate.

Nimius nicotianæ uſus etiam nocet litteratis.

Sufficienter tamen bibendum.

Quare infuſa indigenarum herbarum præferat ſpiritibus?

C) Olaus Borrichius *de uſu plantar. indigenar.* harum infuſa calide bibita mirifice laudat, ut ſpiritibus earundem longe præferat, dum hi vim faciunt corpori noſtro, illa autem moderate agunt.

Veteres calidam aquam miſcebant cum vino.

D) Veteres Romani & Græci calidam aquam cum vino miſcebant, quorum exempla imitati fuerunt Anton. Perſius & Galli, quorum meminit Bruyerinus. l. c.

E) Dum humores pravos, ſalſos diluit, & è corporis ſphæra per ſudoris & urinæ vias educit, graves & difficiles morbos continuato & frequenti uſu perſanat. In podagra uſum aquæ ſimplicis loco vini magnificum ac pene divinum præſidium vocat Bruyerinus *de re cibaria l.* 16. *c.* 13. Confirmat hoc *l.* 12. *c.* 2. Medici Veneti exemplo, qui ad ſenium uſque correptus podagra vinum dum biberat, liber dein & dolorum expers ad ultimum ſenium fuit, aquam cum biberet. Confer exempla eorum, qui ad extremam pauperiem redacti & in carceres conjecti, aquã pro vino bibere cogebantur apud Schenck. *lib.* 1. *obſ.* Præſertim contra catarrhos præſidium eſt utiliſſimum. vid. Barthol. Pasquet. *lib.* 2. *deſtill. cap.* 4.

Aqua potus in podagra laudatur.

Vinum ingenioſos reddit.

F) Vinum optimum medicamentum mentia dixit Oribasius, & Plato in Phædone: Vinum animum cum corpore calefacit. Hanc ob cauſam ingenioſi & Poëtæ omni tempore vini uſum maximi fecere, unde etiam caballus Poëtarum appellatur. Qua de re eleganter Taubmannus in chelodæſia. Hujus ſententiæ favorem addit Horatius Ep.

Nulla placere diu nec vivere carmina poſſunt
Quæ ſcribuntur aquæ potoribus.

Ingenioſiores populi ſunt, qui vino utuntur præ illis, qui cereviſiam bibunt.

G) Etiam ipſo Paulo teſte vinum ſtomachum languentem confortat.

H) Habet vinum æquale cum igne robur, ubi hominem ſubierit, conturbat eum ceu Lybicum mare aquilo vel auſter; unde quoque prodit ea, quæ latent in receſſu mentis, & virorum animum in univerſum concutit. vid. Strabo *lib.* 13. Horatius *Sermon. lib.* 2. *Satyr.* 2.

Corpus onuſtum heſternis vitiis animum quoque prægravat una Atque affigit humo divinæ particulam auræ.

Pocula nocturna mirum nocent.

Pocula vel mentē rapiunt prudentibus omnem.

I) Ovidius in metamorph. lib. 15.

Nocte nocent potus, ſine noxa luce bibuntur.

K) Apparent rari nantes in gurgite vaſto. Tullius *in Catone*: Libidinoſa intemperanſque adoleſcentia effœtum corpus tradit ſenectuti.

Quanam noxæ proveniant a humidi defectu?

L) Quantitas potus ſufficiens concedenda eſt neceſſario omnibus, alioquin cibus copioſus, præprimis in cœna, deſtitutus ſufficienti potu, pertinacem cauſatur obſtructionem, hypochondria infarcit, ſalſos procreat humores, unde ſcabies, ſtranguria, qui affectus opificibus & juvenibus vitæ ſedentariæ valde ſunt familiares. Galenus *ad* 4. *aphor.* 83. Potus multus dandus eſt his, qui habent alvum ſiccam, contra qui humidam.

M) De

dat ſalſius, ſpiſſiuſque; unde hypochondriorum & alvi obſtructiones, morbi ſalini, ſcabies, ſcorbutus, calculus propullulant. Quivis itaque & hic explorare debet ingenium corporis ſui & humorum, ut juſtam menſuram potus (*M*) invenire atque obſervare poſſit. Non facile enim pro quovis individuo certa menſura liquidi exacte determinari poteſt.

CAPUT V.

Voracitas nimia ingeniis ſumme perniecioſa.

Alterum quod ſtomacho, ſanguini, ſpiritibus & ex conſequenti ingenio mirum nocet, eſt nimia voracitas (*A*) vel ciborum ſatietas, præſertim in cœna. (*B*) Quandoquidem cibus nimius ſpiritus, & omnem quaſi naturæ vim è mentis & animæ functionibus revocat, occupatque in concoctione; quo fit, ut capiti ſimul ſpeculationique intendere nequeant. Deinde cibus exſuperans gravis ventriculo eſt, vires premit, in rudem faceſſit chylum, crudum & craſſum ſanguinem procreat; hinc intemperies, hinc obſtructio, hinc plethora, quæ vitia graviſſimorum morborum cauſæ antecedentes continenteſque fiunt: & quamvis etiam ſatis cibus coquatur, aciem tamen mentis obtundit, & ut GALENUS ait: animus ſanguine & adipe ſuffocatus cœleſte aliquid (*C*) pervidere non poteſt. Unde etiam peſſimum eſt, proximis horis poſt cibum meditationi difficiliori ſedulo indulgere. Meliores progreſſus in ſtudiis experiuntur, qui temperanter & ſobrie vivunt, (*D*) modice paſti ſunt, & quando ſatis temporis à paſtu effluxit, demum in ſtudia incumbunt. Poſtea non poſſumus non & hic quoque improbare illorum modum, qui longius jejunando abſtinent, vel ab omni cœna, vel etiam cibis vix ſatiati corpus defraudant viribus. Ut ut itaque temperantia ad vitam ſanam & longam conferat, & ad profectus in ſtudiis apprime utilis ſit; non temere tamen cibo & potui aliquid demendum eſt, ſed ipſo ſatiandum corpus, quamvis non onerandum (*E*) ut ſpiritus ad ſtudia neceſſarii reficiantur, & apte illud reſarciatur ac reſtauretur, quod tum caloris vi, tum aëris circumfuſi neceſſitate diſſipatum è corpore fuit. Quod attinet ſomnum & vigilias litteratorum, moderatior maxime commendandus eſt. Immoderatior (*F*) calorem obtundit, pituitam & omnis generis ſupervacanea adauget, ſpiritus obfundit & obſcurat, omneſque ſenſuum & mentis vires torpore & ignavia quadam debilitat. Somnus ille ſemper optimus eſt, qui durat ad concoctionem abſolutam. (*G*) Imbecillitate corporis & ventriculi laborantes longiorem

Cibis ſatiandum corpus eſt, non onerandum.

Immoderatus ſomnus ſpiritus obſcurat.

Somnus quinam optimus?

M) De *Bartholo* JCtorum principe dicitur, quod ad menſuram certam & pondus biberit, ut ingenium omni tempore æqualiter diſpoſitum, nec unquam alteratum haberet, quod mirifice commendatum ſibi habeant juvenes litterati. Quamvis & in hoc medice vivere, non raro peſſime fit.

Copioſus cibus parit morbos.

A) HIPPOCRATES: Ubi cibus præter naturam copioſus ingeſtus eſt, hic morbum facit, proinde uti à multo oleo lucernæ flamma, ſic à cibo copioſo ſuffocatur calor nativus. Non minus acute quam facete quidam intemperantiam Medicorum nutricem appellant. Perniicioſa ſentina eſt abdomen inſaturabile, omnium tum corporis, tum animi vitiorum fons atque origo.

In cœna quænam optima?

B) Nam, *Ex magna cœna ſtomacho fit maxima pœna,*
Ut ſis nocte levis, ſit tibi cœna brevis.

SCHOLA SALERNITANA. In cœna liquidiora & facile reſolubilia commodius aſſumuntur, quoniam nutritio noctu melior, reſolutio autem ciborum difficilior eſt.

C) HIERONYMUS: Plenus venter non gignit ſpiritum tenuem. Quid quod nec mente quidem recte uti poſſumus multo cibo & potione repleti. TULLIUS *Tuſcul. l. V.* Eodem pertinet, quod ſcripſit THEOPHRASTUS *lib. V. Phil.* Multum edere, & carnibus veſci, rationis & conſilii uſum adimit, animoſque efficit tardiores, & eos immani quadam dementia ac ſtultitia complet.

Temperantia ad longævitatem commendatur.

D) Una temperantia totius eſt jucundæ ſalubriſque vitæ moderatrix. Et nulla calamitate vel ærumna premetur, qui vitæ fundamentum jecerit temperantiam. Tempore iſto, cum temperata omnia erant, Macrobios i. e. longævos ætas tulit. PLINIUS: quando voluptas vivere cœpit, vita ipſa deſiit. Gigantes & pugiles fortiſſimi viri ſobrii erant. vid. OLAUS MAGNUS *in Tr. de gentibus ſeptentrional. lib. V. c. 3.*

Improbatur nimia abſtinentia.

E) Quantum decedit cibo & potui, tantum decedit ſpiritibus & viribus; quantum ſpiritibus, tantum ſtudiis. vid. WEDELIUS *de diæta litterat.* Tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur: CATO MAJOR *de ſenectute.*

Quantum ſomni capiendum?

F) PLATO dicebat ſomnum immodicum & corpori & animo obeſſe. *lib. 30. cap. 9.* ipſe prima nocte ſurgebat, & non plus dormire ſolebat, quam quod ſatis eſſet ad vitandam ex nimia vigilia malam habitudinem. HOMER. *Iliad.* 20. Turpe duci totam ſomno conſumere noctem.

G) CELSUS lib. 1. cap. 2. Qui bene concoxit, mane tuto ſurget: qui parum quieſcere debet,

&

rem deſiderant. Quo major enim quantitas alimenti, & quo major cruditas; hoc longior debet eſſe ſomnus. At vero multum & hic ſolent litterati peccare, qui vigilatas noctes ex ordine ducunt, & neceſſariam ad vires reparandas ſibi

Sufficienter dormiendum eſt litteratis.

demunt quietem. Somnus eſt requies animi (*H*) & pars humanæ melior vitæ, & quantum demitur ſomno, tantum viribus & ſpiritibus, & iſtæ non paucæ requiruntur ad ſtudia, ſecus ac vulgus putat: ſufficienter itaque dormire debet, qui feliciter in ſtudiis vult progredi, ut concoctio abſolvatur, & ſpiritus de die diſſipati, ad meditandum autem neceſſarii, reſtituantur.

Vigiliæ nimiæ debilitant.

Nimiæ autem vigiliæ (*I*) ſpiritus exhauriunt, corpus debilitant, & cruditates ingenerant maximas. Denique diſpiciendum eſt, quænam poſitura corporis in ſtudendo litteratis maxime conveniat, & quæ circa motum & quie-

Seſſio corpori nocet, ingenii functionibus favet.

tem notanda veniant. Nonnulli mirum amant ſeſſionem. Fatemur illam non plane rejiciendam eſſe, ſed magis ipſa offendi illos, qui minus huic aſſueti ſunt, & quibus vita otioſa & ſedentaria eſt. Alias quando quis ſedendo ſolus & ſibi relictus à motu immunitatem nactus eſt, uberior & excitatior animi vis exſurgit. Quippe ſpiritus, qui alias ad muſculos convertuntur, ſic retracti in animæ miniſterium ſe impendunt, & egregiarum rerum ideis in cerebro diſponendis unice ſerviunt. Alii mala illa, quæ ex ſeſſione (K) fluunt, corrigere omni modo contendunt ſtatione, quam corpori non ita nocere exi-

Statio ſeſſione pejor & quare?

ſtimant. Verum enim vero admodum falluntur. Statio enim non modo ipſa ſeſſione pejor, ſed & perniciolior corpori eſſe ſolet; utpote in ejus figura perpendiculari ſanguinis & humorum deſcenſus promovetur quidem, aſcenſus autem retardatur, niſi membrorum actione & ambulatione ſanguini in pedibus lentius progredienti ſuccurratur. Porro, ſtatio muſculorum æquilibris tenſio eſt, cui tota corporis moles ad perpendiculum incumbit, quantum autem hoc laſſet, dici vix poteſt. Poſtremo, Spiritus etiam impenduntur,

Commodiſſima eſt ambulatio pro litteratis.

ſic dupliciter & menti vacant, & muſculis in tono ſervandis. Prudentius itaque in totum eſt, aliquantum ſe movere, ambulare (*L*) quando indulgemus meditationibus, quo in muſculorum actione ſervetur æquilibrium. Deinde quoque ex motu plurima bona in corpus profluunt. Muſculi enim, dum

Ambulationis commoda.

ſic æqualiter moventur, fluidi circuitus ex æquo reſpondet, à quo cum viſcera & corporis membra firmitatem, robur, atque calorem accipiant, utique etiam partium actiones, in illa ſanguinis per motum diviſione mirifice confirmari, credibile eſt. Præterea motus digeſtionem & concoctionem egregie procurat, & ſi quid à coctione ſupereſt lenti humoris commode & feliciter diſſipat

& ſi mane ſurgendi neceſſitas fuerit, redormire: Qui non concoxit, ex tuto quieſcere, ac neque labori ſe, neque exercitationi, neque negotio credere. Qui vires imbecilles habent, nihil ſomno detrahere debent.

H) Somnus ab antiquis Poëtis appellatur pax & tranquillitas omnium rerum, nec non quies ſpirituum;

Sic canit Ovidius:
Somne quies rerũ placidiſſime ſomne Deorum.
Pax animi quem cura fugit & pectora duris
Feſſa miniſteriis mulces reparaſque labori.
Et Seneca *in Tragœdia.*
Tuque ô domitor ſomne malorum
Requies animi pars humanæ melior vitæ.

Effecta vigiliarum nimiarum.

I) Immoderatæ ſi fuerint, temperamentum hominis mutatur: facies palleſcere incipit, corpus macie contabeſcit, oculi in capite concavi cum auſtero & triſti vultu fiunt, concoctio vitiatur, vires depauperantur, ſanguis ſiccatur, exardeſcit. Optimum remedium ad vigilias diuturnas eſt balneum ex herbis paregoricis paratum tempore veſpertino.

Motus intermiſſio ſegniores facit mentis actiones.

K) Quies diuturnior & exercitationis intermiſſio; qualem habet deſidioſa vita, inertem calorem, ſpiritus ignavos ad omnes ſenſus & mentis naturæque functiones ſegniores facit. vid. Fernel. *lib.* 1. *de morborum cauſis cap.* 16. Plato *in Theateto.* Corporum habitus otio & torpore corrumpitur, exercitiis autem & motu plurimum conſervatur. Seſſio nimia diſponit maxime ad affectum hypochondriacum. Optimum remedium eſt ambulatio, unde illud apud Plautum: *Ambula*, hoc lienoſis prodeſt.

Veterum eruditorum gratia exercitationum & motuum.

L) Mirum eſt, inquit Plinius lib. I. ep. 7. quod animus agitatione motuque corporis excitetur. Idem Plinius non minus animum quam corpus exercebat; animum eruditione, corpus venatione, mille paſſus mane ambulabat, movebatur quoque pila vehementer, nam hoc exercitationis genere pugnabat cum ſenectute, unde illi poſt ſeptimum & ſeptuageſimum annum aurium oculorumque vigor integer, inde agile & vividum corpus. vid. Plin. lib. 3. epiſt. 1. Seneca lib. 1. epiſt. 90. p. 786. corpora opere ac vero labore durabant; Socrates ſanitatis cauſa artem ſaltatoriam magnifaciebat, & ipſam quoque addidicit. vid. Athenæus *lib.* 1. *cap.* 16. unde exercitia moderatiora, ſaltatio, equitatio maxime ante cibum juvenibus concedenda ſunt. Socrates dum ſolebat quotidie fere uſque ad veſperam contentius ambulare, à quodam interrogatus, cur hoc faceret, reſpondit: quo melius cœnem. Quibus verbis oſtendit vir ſapientiſſimus, ambulationis uſum, tum ad ciborum appetitum, tum ad cruditates abſumendas non parum conferre. vid. Cicero *lib. IV. Tuſc. quæſt.* Notum eſt illud Hippocratis:

diſſipat atque attenuat. Motus enim ad vitam & ſanitatem maxime utilis eſt. Quo plus alimenti, & hoc craſſius aſſumitur: eo validior & diuturnior debet eſſe motus (*M*) & vice verſa.

CAPUT VI.

Ultimo loco litterarum ſtudio flagranti primum omnium commendanda eſt vera animi tranquillitas, quæ genuinum animi pabulum eſt, quo nutritur & ſuſtentatur. Hoc ſi animus perſuſus eſt, non tantum corporis functiones, ſed & ingenii vires vegetiores exſurgunt. Fieri non poteſt, inquit Plato, ut animus bene affectus non corpus quoque vi ſua optimum reddat. Et deinde: quamdiu mens noſtra in ſe quieta eſt, nec affectuum cupiditatumque fluctibus jactatur, non tantum veritatem (quæ ipſi propria eſt, & ad quam quærendam non aliter creata mens eſt, quam oculus ad lumen ſolis perſpiciendum) clarius aſſequi, & ſecundum divinam animæ partem mores & actiones ſuas inſtituere poterit, vel etiam corpori & vitæ, ſanitatique melius præeſſe. Conſiſtit enim tam animæ quam corporis ſanitas in placido, æquabili & temperato ſpirituum animalium & ſanguinis motu. Nihil autem magis illud æquilibrium tollere ſolet, & ſpiritus in motu ſuo turbare, quam animi pathema: unde etiam ejus perturbatio vocatur. Omnis itaque, qui vitam ſanam & longam exoptat, qui in ſtudiis multum proficere vult: ille ſanam, tranquillam, & ab omnibus affectibus liberam ac vacuam mentem habeat, neceſſe eſt. Maximum autem ad animi tranquillitatem & vitam longam momentum ponit ſanior philoſophia (*A*) & praxis Chriſtianiſmi. (*B*) Hiſce enim cupiditates animi, ingenio, vitæ ac ſanitati nocentiſſimas, feliciter reprimere poſſumus. Neque profecto præter triſtitiam, animi mœrorem, curam quæ ſpiritus turbant & conſumunt, venus ullo modo ſalubris eſt, utpote quæ ingenii memoriæque peſtis (*C*) exiſtit, maxime ſi exceſſerit, & ipſam corporis languor vel dolor ſubſequatur. Subito namque exhaurit ſubtiliores ſpiritus, caput debilitat, mentem ac ſenſus infirmat atque convellit, (*D*) & ſtomachum labefactat atque enervat. Tandem unicum remanet litterarum

Animi tranquillitas commendanda eſt ſtudioſis

Tranquilla mens facit ad vitam longam.

Ad tranquillitatem acquirendam commendatur Philoſophia & Chriſtianiſmus.

Venus nimia cerebri functiones minuit.

cratis: ὁ πόνος εἶναι ὑγιεινόν. Labor cibum antecedat. Et *Cyrus* apud Xenophontem l. 2. curam adhibebat, ne unquam ſui ad prandium aut cœnam ἀνίδρωτες ſine ſudore accederent. Mollibus autem viris, & qui contemplationi ſe dederunt conſulo, ut repentinam exercitationem, & quæ laborioſa eſt ac fatigat, omittant: commoda deambulatio in aëre ſereno maxime ante cibum & tempore matutino amiciſſima ſtudioſis eſt.

M) Gigantes & fortiſſimi viri, athletæ fumido ac rancido uſi cibo fuerunt, ne virtutis nervos externarum deliciarum contagione remitterent. Unde fortium crudus cibus eſt virorum. vid. Olaus Magnus *hiſt. ſeptentrional. gentium lib. V. c.* 3. Victus craſſus & multum nutriens minus tutus eſt illis perſonis, quæ imbecilles ſunt, quiete ac otio fruuntur nec laboribus adſuetæ; Motus enim eſt, qui intimiore attritione & vi ſua elaſtica craſſas alimenti particulas reſolvit, ſubigit, digerit & in ſubſtantiam corporis noſtri convertit. Quies autem nutritionem ſufflaminat, obſtructiones morborum genetrices, atque ingenium tardum & fluxile parit. Olim athletæ, qui robuſtiſſima membra & nimio ſanguine atque adipibus quaſi luto involutas animas habebant, panem groſſiorem, quem dicebant coliphium ἀπὸ τῶ κώλω membrum & ἶφι robur, quaſi robur membrorum, duntaxat edebant in prandio, in cœna vero carnem ſuillam non elixam ſed igne paululum aſſatam, & aquam calidam bibebant, ut alimentorum duritie ac craſſitie non modo uberius nutrirentur, ſed etiam diutius ſaturi permanerent. vid. Petr. Faber *Agoniſtices* lib. 3. cap. 3. p. 231.

A) Lucianus lib. Macrob. p. m. 827. longævis annumerat Philoſophos, & omnes qui ingenio & eruditione præſtantes fuerunt, aliqua ſui cura habita, ad extremam ſenectutem pervenerunt; & eodem loco recitat multa exempla Philoſophorum longævorum. Speculatio novæ rei & magnæ aut pulchræ ſuaviter ſpiritus oblectat: Unde videmus, *Democritum*, *Parmenidem* & alios naturæ admiratores ad longam perveniſſe vitam, inquit Vossius *in lib. de idololatria Gentilium p.* 910.

B) Quicunque per veras ſpirituales virtutes ac preces Spiritum S. jungit animæ ſuæ, incredibile gaudium, tranquillitatem, pacem, amorem poſſidet; qui affectus ſunt ad vitam ſanam ac longam multum facientes, ut ſic revera Chriſtianiſmus ad vitam ſanam & longam cæteris paribus potiſſimum contribuat.

C) Muſas atque Minervas virgines eſſe voluerunt Veteres. Huc *Platonicum* illud ſpectat: Cum Venus Muſis minitaretur, niſi ſacra venerea colerent, ſe contra illas ſuum filium armaturum: Reſponderunt Muſæ: Marti ô Venus talia minitare: Tuus enim inter nos Cupido non volat. Tacitus de morib. Germ. Rara juvenum venus, eoque inexhauſta pubertas.

D) Hippocrates coitum comitiali morbo ſimilem judicavit, quia mentem quæ ſacra eſt, percellit.

E) Anxia

rarum ſtudioſis tenendum, ut in labore & ſtudiis commendatam ſibi habeant moderationem ac temperiem. Peccari contra hoc ſolet in dies, dum litterati per dies ac noctes libris ac muſeis affixi ſtudia vehementiſſime urgent, quaſi vi poſſit naſci eruditus, cum tamen revera poſtponant magis profectus.

Continua meditatio corpori nocet, & ſtudia magis poſtponit.

Continua enim & non interrupta meditatio (*E*) neceſſarias corpori ſubſtratur vires, motumque, ſpiritus conſumit, & evocato è ventriculo ad laborantis cerebri ſubſidium igne cruditates accumulat, quæ obſtructiones in hypochondriis, quæ omnium malorum fons ſunt, producit. Sic revera corpus torpidum redditur, ingenium hebetatur. Quo magis enim illa vi urgentur: eo minores ſubſequuntur profectus. Tempore namque egent litteræ, quo fructus deſideratos ferant. Succeſſiva temporis mora, & moderato humido & calido, non vi provocantur flores, cæteroquin nullos ferent fructus. Eadem res eſt ſtudiorum, quorum intempeſtiva tractatio non promovet profectus, ſed poſtponit potius. Sapientius illi faciunt, qui moderate in ſtudia incumbunt, & ſecundum virium proportionem dirigunt meditationes, ac honeſto otio animique remiſſione quandoque fruuntur. Moderata enim durant, & agri quiete egent, quo meliores fructus ferant. Qui medio gradu ſic incedunt, longe ſubtiliores (*F*) poſtmodum conficiunt ſpeculationes, & ſublimiora ingenii opera concinnant, & talia invenire ſolent (*G*) otioſi, quæ illis, qui continuo ſtudio ſe macerant, nunquam in mentem incidetunt. Ultimo loco, quoniam litterarum cupidis atque eruditis non nunquam accidit, ut pituita copioſior ex nimiis meditationibus, vita ſedentaria, prava ciborum digeſtione non tantum corpus, ſed & caput occupet & gravet, atque hebetes & obliviofos efficiat, unde ſæpius ſine remediis exonerari non poteſt: (*H*) commendamus itaque tali in caſu inediam; ex remediis ſunt pilulæ cephalicæ, ſalia volatilia oleoſa, ambrata, ſuccinata & ejuſdem generis, quæ cerebro mirum conferunt, item medicamenta, quæ blande & citra tumultum humores craſſos & viſcidos per alvum evacuant, & ſimul facultate nervos ac caput roborante, pollent. Extrinſecus vaporoſa ſuaveolentia præſertim in tenerioribus in copia maxime evitanda ſunt, dum facile dolorem in capite cauſantur, & vertiginem producunt. Tandem memento, optimam ſemper eſſe temperiem aëris, alimentorum, motus, ſomni, vigiliarum, ſtudiorum ac laborum, animique: & omnia temperata cuſtodienda eſſe, quæ ferme omne punctum ad vitam longam & ſanam obtinendam abſolvunt. (*I*)

E) Anxia & moroſa ſtudia obſunt valetudini, quia ſpiritus conſumunt. vid Vossius *de Idololatria Gentiſium p.9*10. vide elegantem tractationem de ſtudiorum intemperie Wedelii.

Animi remiſſio promovet ſtudia.

F) Vegeta & ſtrenua ingenia quo plus receſſus ſumunt, hoc meliores impetus edunt. Valerius Maximus *lib. III. c.6.* Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioreſque requieti ſurgent. Ut fertilitas agris non eſt imperanda, cito enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fœcunditas; ita animorum impetus aſſiduus labor frangit. Seneca *de Tranquillit. animi.* Indulgendum eſt animo, dandumque ſubinde otium, quod alimenti ac virium loco ſit: & in ambulationibus apertis vagandum, ut cœlo libero & multo ſpiritu augeat attollatque ſe animus; Aliquando vectatio, iterque & mutata regio vigorem dabunt, convictuſque & liberalior potio. Adde & illud Xenophontis: ſortium virorum voces & geſtus etiam in vino & luſu dignum ſtudio & memoratu quiddam proferre. Corpori vaco, cujus fulcris animus ſuſtinetur, inquit Plinius *l. I. ep. 9.*

G) Ipſum illud ſilentium quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta ſunt. Experieris non Dianam magis montibus, quam Minervam inerrare. *vid.* Plinium *l.I. ep.6.* Ingenium ſeceſſus maxime appetit, ubi magna recluduntur. Idem *l.6. ep.* 31. Frequenter comœdiis cœna diſtinguitur, ut voluptates quoque ſtudiis condiantur, Plinius *lib. 3. ep.* 1.

H) Exercitatio cum inedia à multis præſervat morbis, dum craſſum ſanguinem movet, & attenuat, atque ejus copiam imminuit. Hippocrates: non repleri cibis, & impigrum eſſe ad laborem, ſanum efficit corpus.

Quibus conſervatur vita & ſanitas?

I) Parvitate victus, ſomno ſufficiente, exercitatione modica, animique lætitia tota vita humana ac ſanitas conſtat. Cætera ſunt quædam additamenta, & parum efficiunt. vid. Cardanus *de ſanit. tuend. p.* 349.

Q. D. B. V.

Q. D. B. V.

DE VALETUDINE SENUM TUENDA.

PROŒMIUM.

Finem velle, nolle tamen media, perverſa plurimorum & tantum non omnium fert aſſuetudo, nullibi frequentior, quam ubi de præcipua felicitatis humanæ parte, ſanitate ſcilicet, conſequenda agitur. Etenim nemo certe non, diu ſoſpes & incolumis vitam tranſigere ardenter percupit: ſed vix ullus admittit ſubſidia, hoc eſt, præceptis obtemperat, quæ ad obtinenda hæc bona deducunt, ut nempe ex præſcripto ſaluberrimarum ſic dictarum diæteticarum regularum, omnem plane ſuam vivendi rationem inſtitueret, ſervando exactum moderamen & æquale temperamentum, tam quoad tempus, quam ipſum adhibendi modum & uſum, in iis, quorum ope vita ſuſtentatur, & ad quæ præter aërem, cibum & potum, corporis alimoniæ potiſſimum dicata, referenda ſunt ea, quæ ad placidum & moderatum ſomnum inducendum, corporis motum & exercitationem, nec non ad legitimum excretionum vitæ miniſtrantium ſucceſſum pertinent, non neglectis iis, quæ ad mentem compoſitam, ſedatam & ab impetuoſis affectuum exagitationibus immunem ſervandam, apta ſunt atque idonea. Hæc autem curioſa ſalutarium ejuſmodi legum obſervatio, omnibus quidem, qui vitam longam & morboſarum afflictionum expertem vivere geſtiunt, cujuſcunque ætatis, temperamenti corporiſque conſtitutionis ſint, & ſub quocunque cœlo degant, ſummopere eſt inculcanda & excolenda: attamen infirmi potiſſimum ſunt, debiles ac præſertim ſenes, imbecillimis merito accenſendi, qui earundem omnium exquiſitiſſimam habere debent rationem; eo quod facillime ab incongruis lædantur & leve tantum contra normam admiſſum delictum graviſſime luant, quod robuſtioribus & ætate vigentibus nihil plane noxæ infert. Quia vero ætate provectiores, quo magis viribus & corpore labentibus annis deficiunt, eo magis per longiorem experientiam rerum gerendarum peritia atque prudentia augentur alioſque ipſo uſu longe antecedunt: nihil utique æque neceſſarium ac faluti publicæ utilius excogitari & ſuſcipi poteſt, quam ex artis, quæ ſanitati præeſt, penu, ſalutaria monita & conſilia hunc in finem depromere, quo veneranda ejuſmodi, habilia & exercitata capita, diutiſſime animo æque ac corpore valentia ſuperſint, reique publicæ conſiliis ſuis proſint. Quod quidem negotium, licet jam dudum nonnulli tractare exorſi ſint, ipſa tamen argumenti dignitas & utilitas nos allexit, ut noſtras etiam de eodem meditationes in publicum conferremus, & inaugurali hoc ſpecimine ſalutaria præſidia ipſamque rationem valetudinis ſenum conſervandæ, uberius paullo ac perveſtigatius exponeremus. Cui labori ut ſummum Numen gratiam & auxilium addere velit, devotiſſime precamur!

§. I.

De ſenum itaque ſanitate & integritate, per diætam ſalubrem & convenientem victus rationem, conſervanda, dum curatius acturi ſumus: primum opus eſt, ut eam ætatis humanæ periodum, quæ ſenectutis nomine effertur, exactius determinemus, & ab aliis annorum terminis rite diſtinguamus. Dividitur autem ſenectus, ſecundum receptum in ſcholis ordinem, plerumque in tres periodos, quarum prima à quinquageſimo ſexto ad ſexageſimum tertium uſque ætatis annum porrigitur, & viridis communiter, ſive vegeta, vocari ſolet; eo quod hac decurrente, vires plerumque ſatis conſtant parumque imminutæ obſervantur. Secundam ſexageſimi tertii & ſeptuageſimi anni termino includunt, qua actionum & functionum vigor notabile patitur decrementum. Et tertia denique, quæ decrepita audit, à ſeptuageſimo ad octogeſimum annum & ultra prorogatur & cum ipſa vita terminatur, ita, ut eadem robur ſenſim mirifice atteratur, vires conſumantur, corpus animuſque vacillent, donec mors omnia extinguat.

§. II.

Conſtitutis his ipſius ſenii diverſis terminis, jam facile patet: per ſenectutem, quæ ab Hippocrate ipſe morbus nuncupatur, & pro ultima vitæ periodo & prona ad interitum via judicatur, nullam aliam eſſe intelligendam, quam conſummatam illam & decrepitam. Sunt enim & novimus plures ſenes ſexagenarios & ſeptuagenarios, integris ſenſibus, tam externis, quam internis pollentes, vegetos, cibos probe adhuc appetentes, concoquentes, ſomnumque longum adhuc & quietum capientes, n. que tam facile ab externarum rerum, aëris, cibi & potus uſu, niſi quoad genus, modum & tempus exceſſus acceſſerit, detrimentum patientes. Sed hi omnino ſunt, qui a parentibus ipſaque nativitate, ſtabilem, firmam & ad diutius ſuſtinendum ac protrahendum ſanguinis curſum, ſolidorum nacti ſunt ſtructuram: neque elapſa ætate, per intemperantiam vitæ & affectuum, luxuriam aliaque voluptatum lenocinia, languidum, imbecille & effœtum corpus reddiderunt, & jam attritum ſenectuti tradiderunt.

§. III.

Hinc etiam eſt, quod ſapientiſſimus noſter Senex *Sect. II. aphor.* 39. difertis verbis edicat: *ſenes minus, quam juvenes ægrotare*, eos nempe, qui bonam corporis obtinuerunt naturam, temperanter vixerunt & in viridi, vel media etiam, ſenii periodo verſantur: quum contra idem graviſſimus auctor, *lib. I. de diæta*, morboſiſſimos dicat eos, qui maxime ſenes ſunt, hoc eſt, qui decrepiti & a Græcis πρεσβῦται ἤδη γέροντες nuncupantur, ſive qui ſenium & inſignem virium imbecillitatem, non tam ob ætatem ingraveſcentem adepti ſunt, quam ob intemperantiam ſuam & admiſſa in rerum ſic dictarum non naturalium uſu, delicta, ſibi contraxerunt. Etenim quo magis juvenes ac viri incontinentiæ indulgent nihilque moderati habent, eo magis & citius vires corporis profundunt, illud cauſſarium reddunt, & ſic ante tempus ſenes fiunt, miſeram, infirmam multiſque morbis obnoxiam vitam ad extremum uſque halitum trahentes. Ex quo quum pateſcat: ſenes non tam annis, quam virium conſtitutione æſtimandos eſſe; utique nos etiam, de valetudine ſenum tuenda differentes, per ſenes non ſolum eos, qui ob grandiorem ætatem, ſed etiam qui propria culpa ac vitio, anticipato termino, ſenium ſive præcipitatum vigoris decrementum, incurrerunt, volumus intellectos.

§. IV.

Ut autem certa ac rationali methodo incedamus in enumerandis iis, quæ ad conſervandam ſenum valetudinem

nem faciunt: neceſſarium eſt, ut prius dilucide exponamus: quænam illa ſint mala, quæ in ſenio conſtitutos potiſſimum attentant, ipſisque quaſi propria ſunt, nec non a quibus cauſſis hæc ipſa dependeant? In genere igitur tenendum eſt: ingentem in ſenectute virium defectum & roboris imminutionem ingruere, quæ tamen ad vitam ſuſtentandam ſanitatemque ſervandam ſummopere neceſſariæ ſunt. Quod ſi enim functiones, quæ recepta in ſcholis voce animales dicuntur, penſitamus, ingraveſcente ætate, memoria & acumen quoque ingenii debilitantur & langueſcunt, oculi caligant, ſomnus eſt brevis, non placidus, interruptus, vireſque minus reficit. Quoad actiones, κατ' ἐξοχὴν ſic dictas vitales, & quæ à viribus denominationem ſortiuntur, laſſa ſunt & languida ſenilia corpora & ad laborem & exercitationem minus prompta, perquam facile ad languorem dantur, pedes nutare incipiunt, pulſus tardius, utut durius, micat & omnes partes, inque primis pedes, à frigore facile afficiuntur & inhorreſcunt. Et tandem ad actiones ſic dictas naturales quod attinet, univerſus corporis habitus contabeſcit, facies rugas contrahit & livido colore perfunditur, tempora collabuntur, oculi fiunt concavi, cutis exſucca & arida, dentes vacillant & decidunt, ciborum appetentia proſternitur & digeſtio minuitur.

§. V.

Jam ſi ſpecialius paulo morborum, quibus ſenilis ætas ſolenniter affligitur, conſiderationem & cenſum inimus, luſtrando omnes corporis à capite uſque ad calcem partes, in illo frequentiſſime ſedem figunt capitales affectus ſenum, apoplexia, lethargus, paralyſis & vertigo, una cum tinnitu aurium, incipiente ſurditate viſuſque hebetudine. In narium & faucium confiniis corizæ, acres in laryngem deſtillationes, tuſſes, pituitæ viſcidæ ſcreatus, quin ipſe catarrhus ſuffocativus, ſæpe ſcenam ludunt. Cor una cum arteriis, lenta febre, quæ maraſmus dicitur, infeſtante, crebrius pulſantur, & ſucci laudabiles cum ipſis viribus paullatim abſumuntur & diſſipantur. Digeſtionis officina, ventriculus ſcilicet & duodenum, nec non organa alimentorum ſolutioni, chyli elaborationi ſervientia, & ductus recrementitiorum eliminationi dicati, alvi maxime ſeceſſus & urinariæ viæ, tantopere à priſtina indole defeciſſe obſervantur, ut cibi ingeſti facile aceſcant, in ructus & flatus explicentur, ſtomachum & inteſtina inflent, caput torpore gravent, dolores ac tormina pariant, alvus plerumque ſolutior ſit & crebrior ad deſidendum ſtimulus, vel plane lienteria & cœliaca paſſio infeſtet, urina utplurimum cum difficultate, ardore, vel dolore reddatur, & ſaturate tincta, nonnunquam etiam ſanguinolenta, prodeat. In corporis cortice univerſo, & maxime ano, moleſtiſſimus percipitur pruritus. Denique pedes levi de cauſſa occupant inflammationes eryſipelaceæ, ulcera mali moris, quandoque etiam iiſdem exquiſitus dolor inſidet, cum tophis & ſubſequente ambulandi impotentia. Quin omnes morbi interni & externi, omnia ulcera, vulnera oſſiumque fracturæ, in ſenili corpore difficillime ſanationem admittunt, & vix ac ne vix quidem coëunt ac conſolidantur.

§. VI.

Et hos modo enumeratos morbos, non ſolum in noſtris oris noſtroque tempore ſenibus familiares eſſe, ipſa experientia luculenter confirmat: ſed idem etiam in quibuſvis plagis contingere & priſco etiam ævo obtinuiſſe, antiquiſſimorum auctorum fide uberius conſtat. Ipſe enim graviſſimus medicinæ parens HIPPOCRATES, plurimas in ſenili ætate ſolennes ægritudines integro *aphoriſmo* 31. *Sect. III.* fuſe commemorat, quem clarus olim in Academia Jenenſi Medicinæ Profeſſor, *Andreas* ELLINGERUS, *in paraphr. aphoriſm. poet.* ita numeris latinis reddidit:

Dyſpnœa, tuſſis, cum catarrho, urinaque
Seu difficulter, ſive guttatim exiens,
Renumque acutus, inſuavis & dolor
Nexus revinctorum oſſium quo vapulant,
Vertigo, apoplexia, habituſque corporum
Mali, vigiliæ, alvus ſoluta, & humida
Nares oculique, totiuſque corporis
Pruritus, acies luminum retuſior
Glaucedineſque, auditus & gravis, ſenum,
Τῶν πρεσβυτῶν, *ſunt morbi & arroſtemata.*

HIPPOCRATI accedit CELSUS, qui *lib. II. cap.* 1. *p. m.* 46. ſenectutem longis magis morbis, adoleſcentiam acutis patere aſſerit, & *lib. V. cap.* 28. ulcera, & præcipue cancrum, in ſenibus maxime fieri perhibet. Ut prætereamus alios, qui idem conceptis verbis teſtantur.

§. VII.

Verum enim vero non ſatis eſt Medico, qui ratione & demonſtratione certa cuncta aſſequi & metiri nititur, ut tantum ſciat, quæ fiunt; ſed neceſſe etiam eſt, ut cauſſas, quare ſic & non aliter quid contingat, & ſigillatim ex quam ob cauſſam ſenectus hiſce potiſſimum morbis pateat eruere & clarius ſiſtere poſſit. Primo itaque loco altius paullo rimandæ & exponendæ erunt genuinæ ac veræ rationes, quibus tribuendum, quod in ætate provectis tanta virium jactura & imminutio fiat, & ſenſim paullatimque ſic ſucceſſive increſcat, ut tandem ex plenaria earum defectione ad mortem fiat aditus. Veterum quidem placita ſi arceſſere hanc in rem velimus, ad unum fere omnes edixerunt: ſenectutem eſſe inevitabilem quandam caloris nativi humidique radicalis diminutionem & abſumtionem, & inde quoque cauſſas languoris & functionum læſarum in hac ætate derivarunt. GALENUS autem ejuſque dogmatum ſequaces ac æmuli, nimiam abundantiam humidi excrementitii in ſenibus, & partium ſolidarum nimiam frigiditatem, ſiccitatem & ariditatem accuſarunt. Recentiores in ſpirituum, tam vitalium quam animalium, qui vires inſpirarent defectum, cauſſam rejecerunt. Ac recentiſſimi quidam inevitabilem hanc ſenii ipſiuſque mortis neceſſitatem, ita ex facili explicari poſſe crediderunt, ſi ſupponerent principium vitale movens, quod à ſummo rerum conditore certis quibuſdam limitibus ac terminis circumſcriptum, quos ſi attingeret, deficeret & ab opere ſuo in regenda ac ſuſtentanda machina deſiſteret, & ſublata ejus in corpus actione, ſic omnes in eodem functiones collaberentur.

§. VIII.

Aſt qui notiones claras, diſtinctas & adæquatas, à confuſis quæque minus concipi poſſunt & intelligi, reales conceptus, a ſpecioſis verbis, & remotas quoque nimis quandoque cauſſas à proximis & veris diſcernere novit: is certe omnibus his verba tantum dari, non rationes, perſpiciet; quum ex iiſdem neque morborum ſeniſium explicatio deduci ac perſpicue explanari, neque congrua ad arcendos eos præſidia deprom & ad uſum impendi poſſint. Quin potius, quum quilibet homo, temperatiſſime etiam & ex præſcripto exquiſitiſſimarum regularum diæteticarum vitæ rationem adornans, ingraveſcente ætate, inſignem in omnium functionum exercitio perſentiat debilitatem & notabilem virium lapſum, quem tandem mors excipit; in proclivi eſt judicare: veram hujus defectus & languoris cauſſam, in ipſius corporis compage ejuſque partibus inquirendam eſſe, ita quidem, ut primo & principaliter non tam in natura ac temperie fluidarum conſiſtat ibique quærenda ſit, quam potius in ſolidarum, quæ juxta ætates valde differunt, mutata ſtructura & textura, fundamentum & originem obtineat. Nam ſi ſolidarum corporis partium, oſſium nempe, nervorum, tendinum, muſculorum, membranarum & tunicarum in annoſioribus, & animantibus & hominibus, intuemur conſtitutionem & habitudinem: certe hæ omnes longe denſiores, duriores, aridiores,

rea,

res, rigidiores & compactiores eſſe, quam in tenerioris & juvenilis ætatis, animadvertimus.

§. IX.

Jam vero omnium omnino animantium nec non hominum corporum fabrica ita concinnata eſt, ut mere ſint hydraulica, quoad vaſa ipſaque viſcera, ex tubis majoribus, minoribus & minutiſſimis capillaribus, conflata, per quos varii generis fluida jugiter ire, redire, fluere, ſecerni iterumque excerni debent, ſi rite & ex æquo functionum in corpore ſucceſſus ſperandus. Increſcente igitur fibrarum & tunicarum, a quibus vaſa exilia æque ac ampla coagmentantur, duritie & craſſitie, neceſſarium utique eſt, ut ipſi canales anguſtentur, quin minima illorum plane concidant & collabantur, ut tranſitus humorum ipſiuſque ſanguinis, per eorum alveos vel tardius ſuccedat & ſufflaminetur, aut plane præcludatur & denegetur. Eo facilius autem eoque majori cum detrimento in arctius adducuntur & oppilantur vaſorum cava, in organis, quæ ex congerie minutiſſimorum tubulorum conflata, & potiſſimum fluidiſſimis ſuccis ſpirituoſis, & ſecundum HIPPOCRATEM impetum facientibus, partibus ſeparandis dicata ſunt, cujus generis ſunt cerebrum, nervi & tubuloſa teſtium ſubſtantia, in inteſtinis cruſta villoſa cum vaſis lacteis, nec non canaliculi, qui ſuccum roſcidum nutritium in muſculis ſecernunt. Quod ſi enim exiles meatuum in his partibus cavitates procedente tempore & ob ipſam ætatis rationem in anguſtum magis coeunt & ſicciores fiunt, nec ſubtilior ſanguis & lympha, nec ſucci, qui potentia & viribus movendi inſtructi ſunt, ab alimentis, & ſanguine nec ſeparari, nec in organa, ſenſibus & motibus miniſtrantia, influere poſſunt, non poſſunt utique non vires ac vigor, tam in ſenſuum quam motuum exercitio, mire labefactari ac dejici; quandoquidem omnis tonus, robur, vigor & motus reciproci ſyſtoles & diaſtoles, nec non periſtaltici, qui in canalibus maxime ſecretoriis & excretoriis viget, potentia & adminiſtratio, à tunicis muſculoſis & nerveis, nec non ſubtiliori ſanguine arterioſo & fluido nerveo, penitus duci debent ac derivari.

§. X.

Si porro, ſpecialiori diſquiſitione morborum quibus infeſtatur ſenectus, natales rimari velimus: certe præcipui eorundem, a copia & impuritate ſanguinis & lymphæ viſcida ſalſo-tartarea, & à naturali blanda ac dulci ſua ſcheſi deflectente humorum natura petendi ſunt. Inde enim tuſſes, coryzæ, atrophiæ, defluxiones acres, urinæ difficultates & ſtillicidia, cutis pruritus, originem ſortiuntur; inde exulcerationes & difficiles in partibus læſis conſolidationes, cum cachexia, ſive malo habitu, ſenibus familiariſſimo, incunabula trahunt; inde calculoſæ in renibus, veſica urinaria & fellea concretiones, nec non tophaceæ, in artuum juncturis excluduntur, inde quoque vigiliæ, gingivarum putredines, dentium vacillationes ortum nanciſcuntur. Quin eadem quoque cauſſa ſubeſt, quare nulla ætas tam facile pateat ſphacelationibus & cancroſis exulcerationibus, præſertim in corporis exterioribus, quam ſenilis. Summa enim eaque fœda & corruptiva humorum impuritas, cum virium defectu, ſive cacochymia, quæ communis & fere perpetua eſt ſenibus & quam ipſa hæc ætas progignit, corruptionis hujus, quæ in partibus extremis prodit, vera cauſſa, origo & fons eſt.

§. XI.

Unde vero tanta humorum ſordities in extremam ætatem incidat, ipſique quaſi propria, vel familiaris admodum ſit, ut etiam nonnulli ſenectutis vitium cum malo ſcorbutico comparare permoti fuerint: jam erit evolvendum. Nos, uti omnis impuritatis in humoribus cauſſam, in organorum, quæ excretionibus vacant & fœculentas ac alienas materias à ſuccorum vitalium conſortio ſegregant, vitium rejicimus: ita idem etiam in ſenili cacochymia gignenda animadvertere licet. Etenim libera & ſufficiens per cutis meatus perſpiratio, omnium, quæ corpus à putredine & interitu vindicant excretionum ſaluberrima eſt atque præcipua; ita, ut hac imminuta, plurimæ recrementitiæ ſordes multaque inquinamenta in corpore remaneant & vitæ ſervientes humores conſpurcent. In decrepitis autem & ſenio confectis, hæc per corporis corticem ſuccedens evacuatio, propter aridam & ſiccam cutim, poroſque ac tubulos ſubcutaneos coarctatos & contractos, valde minuitur ac ſupprimitur; quo fit, ut dulcis alias & ſaporis expers nutritius ſuccus, peregrinæ & ſalſæ indolis humore inficiatur, urina multo acrior & ſalibus onuſtior cum dolore reddatur, corpus minus recte alatur, ulcera difficilius coeant, fracturæ ægre conſolidentur, & quæ hujus generis plura ſunt. Et quia biliosi pariter & lymphatici humores, à ſuppreſſa & cohibita ſordium per cutis perſpiracula eliminatione, acrimoniam & alienam indolem contrahunt: neutiquam certe mirum videri debet, ſi ob eandem lienteriæ, cœliacæ paſſiones & alvi crebriores dejectionea ſenes quam maxime impetant ac detineant.

§. XII.

Ad mictum denique cruentum quod attinet: cur is tam crebro in decrepita ætate conſpiciatur, & quare veſicæ morbi ſenilia potiſſimum affligant corpora; ex facili reddi poſſe rationem exiſtimamus. Id enim crebriori obſervatu compertum habemus; eos, quibus antea per ani venas ſanguis receſſit, poſtea vero ſubſtitit, vel non ſufficienti in copia ſtillavit, ſanguinolenta mictione tandem infeſtari & veſicæ vitiis quam maxime laborare, dum cruor, prohibito per hæmorrhoidales venas exitu, reſtagnans, ad ramos earum veſicam verſus excurrentes defertur, ibique perrumpens, in ejus cavum effunditur & cum urina emittitur. Quando tamen facile contingit, ut perforata ſic interiori veſicæ tunica, factum vulnuſculum ob perpetuum urinæ acrioris appulſum iterum non conſolidetur, ſed in ulcus tranſeat, aut ipſe ſanguis altius & firmius tenerrimis ſurculis impactus, eoſdem nimium diſtendat, inflammationem pariat, corrumpatur & ſic ulcus ſuſcitet, non ſolum ex recedentibus apoſpaſmatibus ulceroſis, ex urina præcipitatis & concreſcentibus calculus generatur, ſed ipſa etiam urina turbida, pultacea & cum magna difficultate ac ardore ſtillat, donec tandem læſo ſphinctere, ejus oriatur incontinentia.

§. XIII.

Allatis ſic atque perſpectis cauſſis morborum, qui ſenilem ætatem frequentiſſime adoriuntur ſummamque ingenerant infirmitatem: parariori nunc via accedimus ad præſidia quæ vires ſenum, pari cum vita paſſu ambulantes fulciunt, & difficiles illas morboſas afflictiones arcent. Quum vero prima in medendo ſapientiæ pars ſit, ea noſſe, quæ nocent, utile non minus quam neceſſarium viſum fuit ea præmittere, quæ ætate provectis adverſa ſunt & inimica, quæ naturale virium robur frangunt ac dejiciunt, & alendis, quin augendis, morborum cauſſis favent: quo majori poſtea cura & ſollicitudine, qui in ſenio proceſſerunt, ſibi ab iis cavere poſſint. Ordiamur proinde ab iis, quæ ſubito & potentiſſime vires convellunt & ſingularum fere partium robur proſternunt, quo nomine potiſſimum notanda ſunt ea, quæ animum percellunt, impenſius affligunt & ſollicitant, quibus merito diuturnum mœrorem & gravem angorem annumeramus quo plures ſenes ſubito è medio ſublatos eſſe novimus. Et ſane pro re ſatis effari nequeo, quam gravi & perniciali noxa longius protracta triſtitia animique ſollicitudo, tam firmos & valentes, quam multo magis ſenio feſſos, infirmos ac imbecilles mactet. Inde enim ciborum appetentia perit, ſomnus fugatur, languor & imbecillitas totum corpus occupat, vigor ingenii & corporis atteritur,

extrema frigeſcunt, alvus fit ſolutior, ſudor ex pedibus ob inductam debilitatem, noctu copioſius manat. Quapropter in declivi hac ætate omni certe ſtudio & cura evitandæ ſunt quævis occaſiones, quæ ægritudines anxias & acerbas importare, aut mœrorem & terrorem incutere poſſunt. Nam ſicuti ad difficiles & chronicas paſſiones excludendas ipſamque ſcorbuticam ſanguinis impuritatem ingenerandam, auctore EUGALENO, nihil magis quam triſtitia animique mœror confert: ita omnino alendis & augendis ſenum afflictionibus, quæ natales ex crudis potiſſimum & impuris humoribus trahunt, exitialis hic affectus quam maxime ſervit & velificatur.

§. XIV.

Porro omnes, qui ætate graves, ſolerter animum continere debent, ab immoderatiori ira. Hæc enim ſi incidit in corpora impuro ſanguine oppleta, aut ſi inferiores partes ſpaſmis ac doloribus torquentur, perquam facile apoplecticum aut hemiplecticum inſultum, vel inflammationem eryſipelaceam, aut ventriculi, inducit. Non minus ſenibus infirmioribus exitioſa adeoque fugienda eſt venus. Nam licet, forſan ob lymphæ ſeminalis majorem ſalſedinem, ſtimulos ad eandem perſentiant: attamen, ſi vim naturæ inſerentes, hos promovent & ad ipſum exercitium deſcendunt, certiſſima virium ſubſequitur jactura, quæ nonniſi ad difficiles morbos, quin ipſum interitum, aditum pandit. Maxime omnium vero ii, qui eam ætatis periodum attigerunt, ut præſtolante ex priſco fœdere morte, mox tranſactæ vitæ ratio ipſis reddenda ſit, id potiſſimum per Dei gratiam agere debent, ne peccatis ſeſe polluant, quæ conſcientiæ ſuffragio ipſos injecto metu redarguant, animumque lacerent, & ipſi ſic graſſante in vires angore, eaſdem diſperdant corpuſque morbis obnoxium reddant.

§. XV.

Poſt animi turbas, in eorum, quæ ſenibus evitanda ſunt, cenſu, ſecundum utique locum ex rerum non naturalium claſſe meretur, frigus. Nam ſi quid aliud, certe hoc, naturæ corporis ſenilis inſenſum eſt atque adverſum; quia, dudum notante HIPPOCRATE, *Sect. II. aph.* 20. cutim obdurat eamque rigidam & pallidam reddit, quæ jam tum in annoſioribus dura, arida & contracta, ſordium ex ſubcutaneis tubulis exhalationem prohibet & ad plurimas ægritudines viam ſternit. Hinc eſt quod admiſſo ad partes inferiores vel etiam ipſum corporis habitum paullo intempeſtivius frigore, non modo cutis inhorreſcat & ſubito humorum ad interiora converſio oriatur, gravedines, tuſſes, deſtillationes, & raucedines, cum languore, inappetentia & inquietudine ſuſcitentur, ſed etiam apoplexiæ metus ingruat. Et hæc etiam ratio ſubeſt, quare ſenes æſtate optime valeant & hieme peſſime habeant, adeo, ut auctore eodem HIPPOCRATE, ſenes hieme bis ſenes ſint. Eo igitur ſtudioſe allaborandum eſt ſenioribus, ut corpus, maxime pedes, exquiſite veſtibus adverſus auræ perfrigeratæ allapſum muniant, neque eidem, poſt ſomnum maxime & ſub linteorum mutatione, acceſſum præbeant, ac præterea nunquam non ejuſmodi regimini ſtudeant, ne corpus ventis borealibus, aut pluvioſæ ac procelloſæ tempeſtati exponant, neque hiemali potiſſimum tempore ex calidiori hypocauſto, mox in frigidum locum, vel ex hoc, confeſtim in valde calefactum conclave concedant. Similiter quum in locis depreſſioribus, humilioribus aut ſubcavis, in terram altius demiſſis conclavibus, quæ liberiori aëris tranſitui minus patent & vappidis tetris exhalationibus referta ſunt, ob inſpirationem aëris minus puri ipſamque perſpirationem ſufflaminatam, degere vel dormire inſalubre admodum ſit & ſanitati diſpendioſum: utique eadem curioſe vitare, & ſaluberrima ſemper ſenes ſeligere debent domicilia.

§. XVI.

Accedimus nunc ad ea, quæ in victus ratione ætate gravioribus fugienda ſunt. Hæc inter inprimis connumeranda nimia & avidior ciborum ingeſtio. Quod ſi enim ſimul & ſemel largiori alimentorum copia infarcitur ventriculus, is jam tum ob ætatis rationem ſolutior, ingeſtorum molem non debite ſubigere, comminuere & in laudabilem ſuccum convertere poteſt, neque chylus, ex indigeſta maſſa extractus, à ſanguine intimius abſorbetur, & hinc perſpirationi parum idoneus eſt. Quin potius, dum cibi diutius in ſtomacho moram nectunt, cruditates, inflationes ac tenſiones ventriculi, flatus, nec non ſomni perturbationes, excludunt, aliaque incommoda inducunt. Unde ſcite non minus, quam ex vero CELSUS *lib. I. cap.* 2. fatur: *ubi ad cibum ventum eſt, nunquam tuta eſt ſatietas.* Cujus in ſententiam conſpirat HIPPOCRATES *lib. de diæt. acut. prava*, inquiens, *eſt hæc diæta, cum quis plures cibos corpori præbet.*

§. XVII.

Quoad ciborum vero genera, ſenio plane inimici ſunt, qui glutinoſi, compactiores & plurimum alimenti craſſi, rudioris cuſtodiunt, à CELSO valentioris materiæ dicti, nec non qui, ob tardiorem minuſque expeditam concoctionem, ægrius inteſtinorum volumen trajiciunt & flatulentiis ingignendis favent. Horum familiam ducunt ova ad duritiem cocta, carnes & piſces nimis ſaliti vetuſtiores & duriores, marini, vel indurati, fabæ, milium, lentes, piſa omneſque placentarum, quæ ex lacte, ovis, butyro & farina tritici pinſuntur, ſpecies, nec non ipſa pinguia, ægrius ſemper ſolubilia. Eundem quoque in cenſum referenda omnia cruda, dura, & quæ ob fibroſiorem texturam, difficile in digeſtionis officina diſcerpuntur, ſed ob viſcoſam tenacitatem facile in flatus reſolvuntur, ex vegetabilium claſſe deprompta, cujuſgeneris potiſſimum ſunt, napi, rapæ, bulbi, *braſſicæ* ſpecies, dauci, allium, cepæ, raphani, acetaria, ex lactuca variiſque herbis parata.

§. XVIII.

Sed nihil certe magis ſenibus damni importat iiſque adverſum eſt, quam acida, ipſius vitæ principiis inimica. Hæc enim dum ſolidas partes p. n. afficiunt, conſtringunt, irritant, denſant, meatus coarctant, minima vaſa obſtruunt & vinculum ſeri ac ſanguinis deſtruunt, fluida incraſſant, & excretiones, præſertim quæ per alvum ſuccedunt, impeditiores reddunt: utique non poſſunt non ſenilibus corporibus, in quibus ſolidorum conſtitutio jam vitiata ipſaque fluida ſpiſſitudinem contraxerunt & lentius circumaguntur, maximum injungere detrimentum. Deinceps quum ea ventriculi in annoſis ſit habitudo, ut ob imminutum robur & motum periſtalticum, viſcidas quoque & crudiores ſanguinis particulas, per progreſſivum & inteſtinum motum tardiorem minus evolutas, ſubtiliſatas & ad ſulphureo alcalinam naturam deductas, ingeſta facile in ejus cavo aceſcant, & ſic ſaponariam illam alcalinam bilis indolem infringendo, ad ſtrictiorem alvum, teneſmum, feces albas aliaque mala anſam præbeant; iterum dilucide pateſcit: non ſolum quæ acidam & noxiam indolem apertius produnt, ſed etiam in ſtomachum delata, acetoſam & pernicialem naturam induunt, in grandiori ætate, tam ex ciborum, quam eorum, quæ potui inſerviunt cenſu, ſummo eſſe vitanda ſtudio.

§. XIX.

Potiſſimum huc trahenda ex iis, quæ conſpectius, ipſo ſapore teſte, aciditatem monſtrant, ſunt omnes horæi fructus acidi & immaturi, acetaria, vina acida, potiſſimum Rhenana, nec non cereviſiæ vetuſtiores. Ex his vero, quæ in ventriculi cavo demum acetoſam indolem ſuſcipiunt valetudini noxia ſunt, nominandæ inprimis omnis

lactis,

lactis, excepto ſolo aſinino, cum regimine dato, ſpecies, omniaque ex ipſo parata, maxime caſeus. Dum enim lactis materia cum acido, in ventriculo ſenum ubertim delitefcente, congreditur, in coagulum abit & in firmam tractam difficulter ſolubilem denſatum, parietibus adhæreſcit, & cum ſucco corroſivo, acido & bilioſo mixtum partem cui incumbit rodit, moleſtum in præcordiis ſenſum, cum inflatione ſtomachi excitat, variaque alia damna, in capite potiſſimum, ex conſenſu oriunda importat. Idem tenendum de dulcibus & conditis, & variis bellariorum generibus, quippe quæ, ſi non ſolutiorem alvum reddunt, damnum gignunt, & teſtimonio Celsi imbecillo ſtomacho aliena ſunt in eoque coaceſcunt. Eo major autem noxa ab iis metuenda, ſi cum acidis, ut vino Rhenano, ſumantur, eo quod aciditatem quidem promte imbibunt, ſed firmius retinent, donec tandem calore accedente, fermentatione acerrimam & corroſivam indolem induant, qua ventriculum & inteſtina mordente, anxia & nauſeabunda circa præcordia moleſtia percipitur, & alvi tormina, irritus ad deſidendum ſtimulus cum albis ſtercoribus excluditur.

§. XX.

De potus delectu jam quidem ex præcedente §. conſtat, damnoſum eſſe omnem illum, qui acidum in receſſu alit, addendum vero etiam & ſenibus pernicioſum eſſe reor hunc, qui caput petit, gravat & facile inebriat, ſive vinum ſit, ſive cereviſia. Quia enim in ſenibus caput maxime, cum univerſo nervoſo genere, inſigni infirmitate laborat: profecto omnia ſpirituoſa & ebrietatem inducentia, cerebro & nervoſarum partium naturæ valde inimica, ipſumque ſanguinem nimis rarefacientia, in iis non poſſunt non cum eximio damno naturale robur & motum magis pervertere, & diſtentis nimium à ſanguine expanſo tenuiſſimis cerebri vaſculis, graviſſimis capitis morbis occaſionem præbere. Et quum legitimus alvinæ excretionis ſucceſſus ſenum valetudinem quam maxime tueatur: utique, tam in cibo quam potu, ſolicite ſibi temperare debent ab omnibus, quæ eundem turbare aut cohibere poſſunt, è quorum numero, præter acida, notanda potiſſimum cydonia & ex ipſis conflata, vina auſtera rubicunda, Gallica maxime quæ vocant Pontac & Claret, nec non cereviſiæ vetuſtiores, præſertim è tritico coctæ, utpote quæ, longiori mora non ſolum magis ſpirituoſæ redduntur, ſed etiam acorem contrahunt. Denique ætate grandes deſidiam quoque nimiamque quietem fugere debent; quandoquidem ſi his indulgent, humores lentius per corporis vaſa volvuntur, ſpiſſeſcunt, & excretionibus ſuppreſſis, facilis ad obſtructiones aliaque mala eſt aditus.

§. XXI.

Remotis igitur & interdictis, quæ ſenum valetudinem labefactant ac deſtruunt: progrediendum eſt ad ea, quæ eidem ſervandæ proſunt. Eſt vero inprimis mens hilaris, æqua, compoſita & ab affectuum impetu immunis, quæ non ſolum motibus machinæ vitali conſervationi dicatis imperturbatum ſemper concedit ſucceſſum, ſed etiam vigorem corporis fulcit ac tuetur. Et optime certe a Sapiente dictum eſt: *animus gaudens ætatem floridam facit, ſpiritus triſtis exſiccat oſſa.* Quare nihil magis è re ſua eſſe putent ii, qui obrepente ſenectute valetudini conſulere nituntur, quam ut pacato, celſo ac excitato fruantur animo, illum ſubinde oblectando & innocenti voluptate & lætitia perfundendo, cujus uberrimam materiam penitior rerum, tam divinarum in ſacro codice comprehenſarum, quam naturalium in ampliſſimo naturæ libro obviarum, contemplatio ſuppeditat.

§. XXII.

Deinceps aëris quoque magna vis eſt, ad inducendam tam ſecundam quam adverſam valetudinem, corporibus

præſertim imbecillis ſenilibus, quæ mutato illo, illico etiam mutationem experiuntur. Ne igitur ex inſalubri aura detrimentum accidat ſenio feſſis, eligendus erit aer temperatus, purus, tetris halitibus non inquinatus, ſed liber, iſque ruralis: quippe qui verum ſanitatis pabulum, quod vires inſpirat, appetitum excitat, concoctionem juvat ipſique libero excretionum ſucceſſui ſervit. Inprimis è re illorum eſt, ut incolant conclavia ampla & ſpatioſa, ad quæ aër libere pertingere eademque perflare poteſt, orienti quoque & hiberno potiſſimum ſoli patentia.

§. XXIII.

Apprime enim ſenibus conducit ſolaris caloris hieme præſertim & autumno uſura; quandoquidem ſicuti floribus, herbis aliiſque vegetabilibus, brumali tempore propagandis, ad incrementum & durationem ſolis acceſſus ſummopere confert: ita pari etiam ratione, marcida ſenum corpora hiemis ipſiuſque ſenectutis moleſtias longe tolerabilius perferunt, ſi ſolari naturali calore, & non tantum adſcititio per ignem ſuſcitato, perfruantur. Veteres hunc in finem in ſuperiori ædium parte conſtruebant ſolaria, quæ ſolem undique exciperent apricaque eſſent, & recepti inter eos ad valetudinem tuendam moris erat, ut crebrius nudi in ſole jacerent, ſederent vel ambularent, quod ſole uti, & inſolationem dicebant, cujus commoda Mercurialis *lib. VI. cap.* 1. fuſius exponit.

§. XXIV.

Prodeſt etiam nonnunquam, præſertim Maio & Septembri menſe, qui ſaluberrimi cenſentur, ſenibus, ut peregrino aëre ſe confirment, quod præſidium priſci identidem ad conſervandam & fulciendam corporis integritatem mirifice commendarunt; ita, ut Plinius *lib. III. ep.* 1. de Veſpricio quodam fidem faciat, quod conſtanter hanc regulam ſervans, poſt ſeptuageſimum & ſeptimum annum, aurium oculorumque vigorem integrum, agile & vividum corpus ſervarit. Idem clariſſimo argumento docent diuturni & quam maxime rebelles morbi, quos, quum non tempus, non remedia vicerunt, mutatum cœlum ſubinde ſuſtulit.

§. XXV.

Porro motus corporiſque excercitatio viribus fulciendis & ſanitati ſervandæ longe utiliſſima eſt. Dudum id profeſſus eſt CELSUS, perhibens: *ignavia corpus hebeſcere, labore firmari, illa maturam ſenectam, hoc longam adoleſcentiam fieri.* Quemadmodum enim ipſa vita, omniumque tam animi, quam corporis functionum integritas, conſiſtit in motu ſolidarum æque ac fluidarum partium æquali ac imperturbato: ita certe, quin motitatio corporiſque exercitium, hunc adjuvando, non ſolum vitæ & virium conſervationi eximie patrocinetur, ſed etiam in ætate declivi vigorem ingenii ac corporis ſuſtentet & augeat ipſique ſanitatis conſtantiam ſpondeat, non eſt quod dubitemus. Et licet plura ex remediorum claſſe ſint, quæ corpus calefaciunt & motum ſanguinis intendunt: motus tamen corporis his omnibus longe præferendus, quippe qui, naturalis magis & de proprio principio calorem & progreſſus augmentum inducit, ille vero adſcititius, externus & aliunde accenſus, naturæ non adeo amicus.

§. XXVI.

Sunt vero ejuſmodi exercitationum modi eligendi, qui corpus non nimis languori dant, ſed ætatis provectioris viribus reſpondent. Saluberrima ambulatio, vel vectura, præſertim litteratis, quo ſedentaria vita, quam poſcunt Muſæ, per intervallum temperetur corpuſque refocilletur. Hæc quo moderatior eſt, ſub temperate calido cœlo, eo plus emolumenti præſtat, præſertim ſi tribus, vel etiam quatuor, ante, nec non poſt cibum ſum-

tum, horis, inſtituatur; quandoquidem hoc pacto, concoctionem non turbat, ſed eandem adjuvat & appetitum excitat.

§. XXVII.

Aptiſſimum quoque imbecillis & ſeneſcentibus, nec non qui Muſis in quiete & receſſu litant, motus genus eſt clara lectio, cujus uſum Veteres eximie collaudarunt. Dum enim elata voce diutius emiſſa, reſpiratio intenditur, non ſolum pulmones crebrius attolluntur, latius panduntur, incaleſcunt & cum aere ſordes eliduntur, ſed univerſus etiam ſanguinis circulus, cum calore, ſpiritu & perſpiratione augetur, quo fit, ut partibus robur infundatur omneſque in corpore functiones expeditius & melius ſuccedant. Quin auctore Celso, figurata voce inſtituta lectio robur ventriculo maxime ingenerat & ciborum concoctioni egregie ſervit; ſiquidem motis ſub ſermone thoracis ſeptique tranſverſi muſculis, vicinus conquaſſatur ventriculus & comprimitur, ut non ſolum ſanguinis arterioſi & fluidi nervei in ejus tunicas augeatur impulſus, ſed etiam major ſalivalis & fermentalis menſtrui fiat affluxus. Ut adeo pateat, egregio beneficio publice docentes in eo frui, quod ipſa muneris ratio ipſis injungat, ut ademtis maxima ex parte aliis motus ſpeciebus, voce corpus exerceant.

§. XXVIII.

Leniſſima & imbecillimis quam maxime conducibilis corpus agitandi ratio eſt geſtatio in lectica: quippe quæ, ad diſcutiendum id, quod coiit in habitu corporis & liberum perſpiratum retardat, ſine ulla vehementia plurimum confert. Iiſdem quoque ſenio & debilitate affectis, Celsus *lib. IV. cap. 5.* ſuadet, ut ejuſmodi exercitationis genus adornent, qua ſuperior corporis regio magis dimovetur & percietur, illudque in omnibus ſtomachi vitiis accommodum & ex uſu eſſe confirmat: id quod commodiſſime perficitur manuum motitatione & brachiorum agitatione, per pulſationem muſicorum inſtrumentorum, luſuum varia genera & qui plures alii ſunt modi.

§. XXIX.

Motus vices in iis, quibus exercendi corpus occaſio & locus deeſt, ſupplet frictio, quæ utiliſſime non modo in capite & dorſo, ſed etiam pedibus & toto corpore inſtituitur; eo quod inde calor inſitus excitatur, motus ſanguinis per minima urgetur, cutis rareſit, & ſi quæ ſubtus hac latent ſuperflua tranſpirant. Multum certe huic detulerunt Veteres, & Celsus inprimis in corporibus imbecillis & levata adverſa valetudine, ejus adminiſtrationem præcepit, neque dubium eſt, quin eadem debilibus etiam ſenum corporibus apprime proficua ſit. Tutiſſimum vero & opportunum eſt, corpus quotidie, perfecta concoctione alvoque prius excreta, mane in lecto, vel veſperi ante lecti introitum, maximeque partes extremas, pedes potiſſimum, panno aſperiori ad cutis ruborem uſque perfricare, & ita quidem, ut fricatus deorſum ducatur; ſiquidem lentior ſemper eſt ſanguinis ex inferioribus partibus ad fontem recurſus, qui hoc auxilii genere adjuvandus eſt, inprimis quum pedes ſenum & imbecilliorum ex facili & plerumque frigeſcant.

§. XXX.

Non minus Priſcis in quotidiana corporis cura olim frequentiſſimus fuit balneorum & unctionum uſus, & pugnare hæc præſidia contra frigiditatem & ariditatem partium, ſenibus exitioſiſſimam, affirmarunt. Verum noſtris in regionibus, quæ cœlum longe frigidius & rigidius obtinent, auramque inclementiorem fovent, quam Græcia aliaque calidiora loca, minus tutus eſt ſenibus balneorum inſeſſus, inprimis autumno & hieme, eo quod aër perfrigeratus corpus ambiens, tonum cutis magis deſtruit & ad deſtillationes ac gravedines diſponit. Interim tamen iis qui ſenio non adeo exhauſti ſunt, æſtivo tempore, fatigatis per motum & iter membris, non adeo diſſuademus, ut partes, tam inferiores, quam ſuperiores, accommodo balneo, in conclavi maxime ſpatioſo, amplo, alto & lucido, foveant. Unctiones autem magis, inter noſtrates etiam, uſui eſſe poſſunt, ita eaſdem adornando, ut partes inferiores, & maxime etiam ſpina, ad ſolem, vel fornacem calidam, calide cum oleo v. c. amygdalarum dulcium, vel pinguedine caponum & gallinarum, additis aliquot olei lavendulæ guttis, inungantur & leniter perfricentur.

§. XXXI.

Præterea ſomni ad vitam & ſanitatem ſervandam tam præſtans eſt uſus; ut ſine eo durare nequeant, & ad vires reparandas tam incomparabilis facultas, ut omnem, cujuſcunque etiam analeptici, dilaudatam virtutem longiſſime exſuperet. Is enim non ſolum ſpirituoſas & fluidiſſimas ſanguinis & lymphæ partes fovet & tuetur, ſed etiam nutritium & alibilem ſuccum retinet, quo ſolidæ partes egregie humectantur & dulci rore perfunduntur; ut adeo ad exſuccas & aridas corporis marceſcentis partes, eodem nihil ſit utilius & aptius, & ex vero a Galeno monitum: *omnibus ex ſiccitate laborantibus, ſomnus opportuniſſima eſt medicina.* Quo magis itaque ſenibus ſiccitas eſt infenſa, & genuina, tam imbecillitatis eorum & extincti caloris, quam ipſius mortis cauſſa; eo magis ipſis ſomnus amicus & in pretio eſſe debet, & is quidem non interruptus, non fatigans, inquietus nimiſque acciſus, ſed placidus, plenus & reficiens, qualis eſſe ſuevit poſt cœnam facilem & frugalem, animoque hilari & tranquillo quieti ſeſe dantibus. Incubandum vero etiam ſtratis mollibus, non ſolum ut ipſe ſomnus eo quietior ſit, ſed etiam quo molleſcente inde & relaxato corporis habitu, ſanguinis liberior in hunc fiat appulſus, & ſordes per aperta cutis ſpiracula eo promtius diffluentur.

§. XXXII.

Succedunt ingeſta, cibus ſcilicet & potus, in quorum delectu maximopere reſpiciendum ad ſenilium corporum, tam quoad annos, quam vires, diverſam habitudinem. Etenim quibus firmior adhuc ventriculus minuſque annorum, non facile diſcedant ab aſſueta victus ratione, licet tantiſper durior ſit & ex viliorum more; qui vero ſolutioris ſunt ſtomachi, uti decrepita ætate confecti, delectum inſtituant & accommodis cibis utantur, iis nempe, qui probatiſſimi ſucci, temperati, faciles concoctu, nec diu in ventriculo moram nectentes eumque gravantes & moleſte afficientes. Commendamus hunc in finem imprimis juſcula ex caponibus, gallinis aliiſque alibilium carnium generibus, nec non liquamen ex contuſis cancris fluviatilibus, ſine aqueo vehiculo, affuſo vini modico adjectiſque aliquot citri taleolis & macis fruſtulis, in vaſe clauſo, impoſito aquæ bullienti, per decoctionem paratum. Eandem quoque in rem laudem merentur brodia, quæ ex pane groſſiori furfuraceo, cum aqua & vino, addito cinnanomo & ſaccharo, conficiuntur, nec non, ſuccus ille gelatinoſus, qui ex aſſatis carnibus ſtillat, quippe qui, tanquam electiſſima & ad chyli naturam quam maxime accedens pars, nativi caloris in ſenibus ſubſtantiam egregie inſtaurat, affuſo ſolidis temperato, & ſpirituoſis delibatiſſimo, nutrimento. Neque etiam penitus abſtinendum à cibis lævioribus, qui alvum lubricam ſervant & acidos in prima regione ſuccos contemperant, cujus generis ſunt pira & poma dulcia, pruna Hiſpanica, fructus cynosbati, cum paſſulis aqua & vino decocta. Parcior vero ſemper ſit cœna ſenibus, præſertim ſi caput infirmitate detinetur, vel tuſſis humida urget, ipſiuſque ventriculi robur remiſſum. Nam licet ſomnus cœnam excipiens ingeſtorum dige-

ſtionem

ſtionem ſecundet; ipſe tamen, ſuperfluorum per alvum, urinam, perſpirationem & pituitæ ſcreatum eliminationem impedit, eaque ſuſpenſa, cruditatum fit proventus, quas ventriculi inflatio, ructus, capitis oppletio, pondus, ſenſuum torpor, nocturna tuſſis corporiſque ſub ſomno jactatio arguunt.

§. XXXIII.

Non minor cautio circa potum adhibenda. Et ut prius de cereviſiis mentem promamus; rariſſima certe ſunt exempla ſenum, qui eaſdem ferre poſſunt. Nam ſi juniores, flatuum generationi velificantur, ſin vetuſtiores, acorem contraxerunt & caput petunt, uti ſolenne inprimis eſt ex tritico coctis, ſi vero lupulo amaricantes & validioris materiæ, humoribus lentorem & capiti ſegnitiem inſinuant. Quare ſi quis cereviſiis aſſuetus, nec aquarum potum admittere poteſt, tenuiſſimæ, vulgo *Halb-Bier*, craſſioribus præferendæ, & ſpirituoſæ gratiores, quo nomine notæ ſunt Goſlarienſis, Brunſvicenſis & Mecklenburgenſis, ſaltim inſtar medicinæ ſtomachicæ, modice, & quidem in cœna, bibendæ. Qui vero aquis aſſuefacti, his leviſſimas & puriſſimas, leniter tantum cum ligno lentiſci, vel corticibus citri, decoctas, potui dare expedit, eo ſalubriores, ſi cum vino apto remiſceantur.

§. XXXIV.

De vino ejuſque uſu, communis quidem Veterum ſententia fert: pueris dilutum, meracum & potens ſenibus conducere; norma tamen eſt neutiquam perpetua, ſed potius cum judicio & diſcrimine applicanda. Omnino enim natu grandioribus ſaluti eſt, ut vinum minus potens bibant, vel forte, quale vetus Rhenanum & inter Gallica optimum Burgundicum eſt, aqua temperent; ita tamen, ut ſi aquæ potus ordinarius, illius tertia vel quarta pars confundatur. De generoſioribus autem monendum: quod potentia eorum ſimulque dulcia, quorum cenſum ſubeunt, quæ ſuperior Hungaria profert, inprimis Tockavienſe, porro è Gallicis Languedocenſe, Vin de St. Laurent, Luſitanum quod ex Portu Cale advehitur, Florentinum, & inter Franconica *der Stein Wein*, ſenili ætati admodum ſalubria ſint, modice tamen & crebrius inter cibandum ſorbillata, quo pacto juvant concoctionem, calidum nativum, ex priſco loquendi more, inſtaurant, neque minus univerſo corpori calorem infundunt, & ſeroſas ſordes, tam per urinarios meatus, quam ſubcutaneos tubulos, ejiciunt.

§. XXXV.

Sunt vero etiam præter frigidos potus, recepti noſtra ætate uſus calidorum potulentorum genera, Thée ſcilicet Coffée & Succolada, quæ, an grandævis etiam proſint, diſpiciendum. Hæc utique ſenibus eorumque valetudini tuendæ aptiſſima ſunt, etiam paullo liberalius propinata; eo quod humectant, craſſos & ſalſos humores diluunt, meatus patulos ſervant, & calore ſanguinis progreſſum ſordiumque cum perſpiratione diſſlationem promovent; modo ventriculus liberaliorem ferre poſſit copiam. Interim tamen, quia vis herbæ Thée adſtrictiva ſenili corpori non adeo favet, rebus ſuis melius conſulunt, qui tutioris virtutis herbas cum calida infundunt, eoque nomine inprimis herba veronicæ, betonicæ, meliſſæ, præſertim Turcicæ, cum corticibus citri & aurantiorum, commendationem merentur. Decoctum quoque Succoladæ, ſi cum aqua paratur, adjecto uno vel altero ovi vitello, ſenum conſtitutioni & nutritioni quidem maxime accommodum eſt: ſed moderamen tenendum, nec nimis crebro eo utendum. Neque etiam potus Coffée plane rejiciendus, quod ſi enim alvum ſolvit & nervoſo generi non obeſt, acidum, quo ſeniorum ventriculus plerumque obſidetur, infringendo & contemperando, egregie inſervit. Sorbillantur autem ejuſmodi calidæ potiones, noſtra quidem ſententia, commodiſſime & optime mane in lecto, quo iiſdem lenis & placidus mador eliciatur.

§. XXXVI.

Sed hæc de vitæ regimine & victus ratione in tutanda ſenum valetudine ſervandis; jam nonnulla adjicienda ſunt, de aliis præſidiis, medicamentoſis magis & non ita quotidianis, integritati tamen ætate provectiorum egregie patrocinantibus. Et primo quidem loco excutiendum: num thermarum vel acidularum potus ſenibus utilis ſit & accommodus? In hac autem conſideratione potiſſimum ratio habenda non ſolum virium, quæ uſuris conſtent, & ipſius periodi ſenectutis, quæ non adeo ſit declivis, ſed etiam facultatis mineralium aquarum, quæ minus vehemens eſſe debet. Proinde in decrepitis & à vigore defectis, quales communiter ſunt qui ſeptuageſimum annum compleverunt, caute mercandum eſt in medicatarum aquarum commendatione, ac potiſſimum improbandæ ſunt validiori agendi vi inſtructæ, quarum claſſem ducunt Pyrmontanæ & Egranæ, ex thermis Carolinæ, ex ſalſis Sedlicenſis, cum fonte qui ad pagum Seydſchitz ſalit. Temperatarum vero & mitius operantium uſum admitti poſſe cenſemus, & ex his quæ ſaluberrima eſt, Selteranæ, inprimis ſi tempore æſtivo loco ordinarii potus, cum tertia vini Rhenani optimæ notæ parte nupta, exhibeatur; ita enim acidum vini, cum alcalino aquæ elemento in tertium quoddam ſal abſterſivum degenerat, cujus ad excretionum ſucceſſum ſecundandum eximia eſt virtus. Addi etiam poteſt huic mixturæ elæoſacchari citri ſufficiens quantitas, tum ut ſaporis gratiam captemus, tum etiam ut viribus tantiſper proſpiciamus.

§. XXXVII.

An venæ ſectio ſenibus proficua ſit? vexatum in foro medico eſt dubium, facile diluendum & ſolvendum, ſi ſubactum Medici judicium acceſſerit. Quod enim in ſenili corpore, ſi firmior adhuc ventriculus & appetentia vegeta, ſanguinis abundantia adſit, nullum eſt dubium, eo major & certior, quo minus ſub otioſo minuſque laborioſo, ſenibus familiari vivendi genere, is per motum conſumitur. Quin potius in pleriſque non ſolum humorum redundantia, ſed etiam ex hac oriunda impuritas peccat, ut plurima ipſis ſolennia mala, ac inprimis infeſtiſſimus provectiori ætati maraſmus, à craſſo & copioſo ſanguine, quo viſcera turgent & infarcta ſunt, originem trahant. His igitur ſanguinem mittere, eſt vitam prorogare & ſanitatem ſervare, præſertim ſi jam antea venæ ſectioni aſſueverint, diæta lauta ac vinoſa fruantur, ſanguiniſque per ani venas ſeceſſus ſubſtiterit. Novimus certe plures, qui ſubtracto quotannis aliquoties è vena ſanguine, ætatem, quæ robuſtiſſimis etiam ſatis longa eſt, impleverunt, & annum octogeſimum quartum & ſextum exceſſerunt. Contra vero, ſi corpus impenſius enervatum, vires confectæ, appetitus dudum proſtratus, ſanguinem educere, piaculum foret & ſenectutem extinguere. Sed quum nobile hoc non minus quam utile argumentum, D.D. PRÆSES, jam olim peculiari *diſſert. de venæ ſectione magno ad vitam longam præſidio*, fuſius pertractaverit, ſupervacaneum duco, plura de eodem, ibi dicta, huc tranſcribere.

§. XXXVIII.

Præterea quum alvina excretio, ſive excedat, ſive deficiat, ſenum ſaluti periculum minetur, legitimi ejuſdem ſucceſſus quoque ratio habenda erit. Quod ſi autem alvus compreſſa fuerit, ejus ſolutio, neutiquam validioribus, & virulenta indole gravius in vires graſſantibus, molienda; ſed confectæ huic ætati, præter laxantes, ex ſalſis, dulcibus & pinguibus, cibos, apprime dicata & accommoda eſt manna, ad unam vel alteram unciam, cum lacte aſinino, vel ſero caprillo, oblata; quippe quæ, pectori amica, tuſſi medetur & ponticos auſteros in primæ

regionis diverticulis obhæreſcentes ſuccos egregie cicurat, eoſdemque ſine virium damno, promte per ani ſeceſſum exturbat. Sæpius quoque obſervavimus, exhibito ſaltim pulvere abſorbente, vel bezoardico fixiori, alvum in ſenibus ſuiſſe motam, hanc forſan ob cauſſam, quod alcali terreum pulveris ingrediens, cum acido primarum viarum in ſal tertium coaluit, & tunicis inteſtinalibus ſtimulum inſinuavit. Sennata autem nec non aloetica exulent. In ſegnioribus tamen & phlegmaticis, ſi res poſtulaverit, pilulæ temperatæ balſamicæ ex uſu eſſe poſſunt, cujus generis ſunt Becherianæ & ad imitationem harum partæ & correctæ. Et ſi forſan acciderit, ut ob fecum ſiccitatem & copiam alvus obſtipetur, injiciendi ſunt clyſteres emollientes oleoſi & his ſtercora evocanda. Sin vero nimis crebra alvi dejectio ſenes exerceat, ut metus lienteriæ ſit, nocentiſſima ſunt adſtringentia. Tutius eſt, diæta quodammodo ſiccante uti, abſtinendo ab omnibus acidis, ſalſis & acribus, ſtimulum inferentibus. Et ad reparandum inteſtinorum laxatum tonum, ex cinnamomo paratis nihil eſt præſtantius. Utiliſſimum quoque eſt balſamum noſtrum ſpirituoſum ſic dictum vitæ, cujus guttæ decem vel plures, cum duabus olei cinnamomi guttis, interius aſſumendæ, eodemque exterius ventriculi regio inungenda.

§. XXXIX.

Supereſt tandem, ut de iis, quæ ex medicamentorum claſſe ad reſocillandas in grandævis vires faciunt, nonnulla addamus. Quamvis autem plurimi ad hoc perficiendum ſpirituoſis & aquis ſic dictis ſtomachicis, primas deferant: cautiſſimus tamen eorum ſit uſus auctor ſum, ne liberali manu & crebrius propinata, ſanguinem, præſertim ſi redundet, exagitent & caput imbecillius reddant; quin, in ſenectute viridi & vino fruentibus, plane ab iiſdem abſtinendum eſſe cenſeo. Interim ſi vires vacillantes remediis ſuſcitare ex uſu ſit, tria, quæ principem inter analeptica locum tenent, ambram ſcilicet, cinnamomum & ſuccinum, & ex his lege artis parata, pleniſſime commendamus. E liquorum autem analepticorum compoſitionibus, hanc maxime utilem & accommodam fore reor formulam: *Recipe myrrhæ electæ uncias duas, croci unciam dimidiam, corticum citri & aurantiorum ana uncias duas, cinnamomi acuti unciam cum dimidia; affunde ſpiritus liliorum convallium libram dimidiam: poſtea adde vini Hungarici menſuras tres, deſtilletur lege artis per alembicum, prodiens liquor ſuaviſſimi odoris & ſaporis, julepo roſarum grata dulcedine imbuatur & affuſa drachma una eſſentiæ ambræ, uſui ſervetur.* Eſt certe hoc remedium tam accommodum ſenum feſſæ naturæ, & tam præſtans ad imbecillitatem ſublevandam, quam vix ullum aliud, firmat quippe ventriculum debilem, caput roborat & blandum quoque ſomnum inducit. Poterit autem de eodem nonnunquam cochlear unum vel alterum, vel ſolo, vel intincto pane mellito Norimbergenſi exhiberi. Non minus etiam viribus & ſtomachi infirmitati egregie ſuccurrit elixir noſtrum balſamicum ſtomachicum, inprimis autem balſamum noſtrum ſic dictum vitæ, quod interius, confecto ex eodem elæoſaccharo, aſſumtum, vel etiam infuſo thee inſtillatum, & exterius, attracto per nares odore, verticis, nuchæ & neceſſitate exigente aliarum a robore defectarum partium inunctione, in capitis dolore, vertigine aliisque ſenum afflictionibus, opem præſtat longe ſaluberrimam.

Q. B. F. Q. V.

DISSERTATIO MEDICA

DE

MILITUM VALETUDINE TUENDA IN CASTRIS.

§. I.

De militum valetudine in caſtris tuenda nunc acturis, verborum definitione parum opus videtur, quum omnibus notum ſit, quid ſit miles, quid caſtra denotent, quid rectam valetudinem dicamus. Enimvero juvabit rem non tam definire, quam ſecundum attributa & circumſtantias, ad præſens negotium præcipue pertinentes, deſcribere, ut lectori in memoriam revocemus, quid in recto judicio ferendo maxime attendi debeat. Eſt autem miles perſona honeſta, quæ ſacramento, quod Principi ſuo dixit, obſtricta eſt belli laboribus & ærumnis, quoties id jubetur, etiam cum vitæ manifeſtiſſimo periculo, fortiter ſubeundis: tantum abeſt, ut ſuæ ſpontis ſit, atque vel commode vivere, vel ſe ſubtrahere poſſit tempeſtatum variis injuriis, aliiſque cauſis, quibus valetudini labes affricari, aut corporis integritas detrimentum capere poſſit. Non habet plerumque cibi & potus delectum, ſed obviis, & pro temporis ac loci circumſtantiis paralibus, victitare debet: aliquando affluis & abundat victus optimus, eſt vero ſæpius, quando parce vivere, aut famem ſitimque ſuſtinere cogitur. Tempora cibi certa, eduliorum adſuetus ordo, lautitiarum creber uſus, adeo non conveniunt cum vita militari, ut omnium primo his deſueſcere debeat, qui vel tirocinium artis hujus ponere aggreditur. Jam ſomno meridiano ſtata hora indulgere, aut certa noctis hora lectum bene ſtratum & mollem intrare, beneque clauſo & munito conclavi requieſcere & vires reficere, donec ſtata hora evigilare & labores repetere jubeat, adeo non eſt militare, ut nihil minus poſſit. Vigilandum eſt, dum alii dormiunt, & dormiendum quando licet & vacat. Laborum & quietis nulla certa deſignataque habent tempora. Non licet, quod ſuæ ſpontis homines magni faciunt, ſtatis excretionibus ſudoris, ut matutinis à ſomno, vacare, non ejus cauſa ſanguinem infuſis calidis excitare, certiſque horis illud, quo ſe carere non poſſe aliqui exiſtimant, evacuationis genus adſtringere. Nec tempora ſanguini mittendo certis lunæ phaſibus adſtringere valent. Animi affectuum noxas, præſertim ab ira excandeſcente, omnium minime licet evitare: præſertim illis, quibus gregarii militis dirigendi & in ordine continendi munus incumbit: quin ipſis illis, qui ordinem præcipuum obtinent, ceteriſque præſunt, multa quotidie occurrunt, quæ animum commoveant indignatione: ne dicam de irrequieta cura & cogitatione, qua hoſtium conſilia rimari, ab inſidiis ipſorum ſibi cavere, totiuſque belli ſucceſſum è longinquo proſpicere debent.

§. II

§. II.

Caſtra non intelligimus illo ſenſu, quo ſæpe arces & habitationes nobilium eodem nomine afficiuntur: ſed ſtativa militum à ducibus & imperatoribus aſſignanda, quibus vel integer exercitus ſubſiſtit, & commodiſſimum aliquid agendi tempus exſpectat, aut hoſtium conatibus ſeſe opponit: vel certæ cohortes ex mandato imperatoris conſiſtunt, ut tranſitum hoſti prohibeant, aut in propinquo ſint, ſi hoc vel illo loco in ſubſidium vocari debeant. Sub dio aut tentoriis ibi degitur, male à frigore aut intenſo calore muniris. Et quamquam libero perflatu ventorum ſatis, & aliquando plus ſatis, frui licet: fieri tamen nequit, quin in tanta hominum & animalium multitudine aer effluviis variis impleatur: ſordeſque accumulentur: præſertim ubi venti ſilent, & ſiccus calor diu continuat, ipſeque poſitus locorum ventos aërem purgaturos excludit & prohibet, aut à paludoſis humidis locis ad caſtra compellitur noxiarum exhalationum copia. Sunt quidem aliqui etiam præſidio urbium & caſtellorum impoſiti, qui videntur his in aprici gramine campi recumbentibus feliciores: ſed quum obſidione cinguntur, ſat multum ſuſtinent incommodorum: ne dicam ipſa iſtiuſmodi caſtella propugnacula raro optimis & ſaluberrimis locis eſſe ſtructa, ſed plerumque in eo ſpectari ſolere reliquas rationes, ad ſecuritatem potius & expugnandi difficultatem, quam ad ſalubritatem, adeo accurate exactas.

§. III.

Valetudo eſt vocabulum ancipitis ſignificationis, nos autem rectam intelligere, quæ tuenda ſit, facile intelligitur. Sed labaſcentem fulcire, lapſam erigere, depravatam corrigere, vitioque depulſo integram reſtituere, officio Medici caſtrenſis non minus contineri, & ut, quantum in ipſo eſt, hic ſedulo invigilet, omnemque operam & ſtudium ad hoc præſtandum conferat, obligatum eum eſſe agnoſco & profiteor. Atque utinam liceat priori, quod ob dignitatem titulo inſcripſimus, obtento, ſuperſedere ceteris officii partibus. Quum vero fieri vix poſſit, ut in exercitu, aliquot hominum millia includente, tam recte ad votum omnia comparata ſint, ut non pluribus morborum cauſæ inhæreſcant, & valetudinem lab factent: diſpiciendum utique erit de cauſis iſtis, unde morbi primam originem frequenter habere ſoleant, ut his cognitis & averſis, aut ſi averti omnino non poſſint, mature recteque correctis, exorientes morbi in herba, quod aiunt, ſupprimantur, & fugiens ſanitas revocetur.

§. IV.

Eundum itaque nobis erit per ſex illas rerum in ſchola medica non naturalium nomine appellatarum claſſes, ut videamus, quantum, & quale a ſingulis immineat rectæ valetudini periculum: hocque cognito ſtatim ſubjungamus, quid facere, ad illud avertendum, recta cum ratione oporteat. Aëris, quem non eligere militi licet, ſed quemcunque circum ſe hærentem perferre oportet, qualitates exceſſivæ corpori nocent, ut ſi exceſſive ſit frigidus, calidus, humidus aut ſiccus. Frigus exceſſivum, fortiori fibrarum & vaſorum ſtrictura & compreſſione, humorum motum ab ambitu corporis magis ad interiora urget & convertit, & æqualem atque per vaſa minima exteriora liberum ſanguinis & humorum circuitum impediendo, graves & periculoſos, in partibus, præſertim debilioribus, infarctus, vaſorum repletiones, & morbiferas ſemper ſtaſes ac ſtagnationes efficit. Quod ſi nimis diu perferendum ſit rigidiſſimum gelu, humores omnino congelantur, parſque ſit tanquam emortua, quæ niſi recte ſtudioſiſſimeque tractetur, ſæpe omnino emoritur & à parte ſana abſcedit. Potentiſſime corpora ferit vehemens frigus, matutinis horis iter verſus ſolem orientem hyeme facientes, quia tunc fere ventus ab ea plaga conjungitur vehementiſſime perfrigerans: ſic ut tota die bis maxime horis cavendum ſit. Eundem effectum facit bôreas, adverſus inſtans, & per noctem aut noctis partem tolerandus. Noxarum militibus illatarum a frigore graviſſimarum exempla dant XENOPHON *de exped. Cyri libr. IV.* & HENR. MUNDIUS *oper. med. phyſicor. p. 23.* qui ultimus commemorat in Scotia factum fuiſſe, expeditione quadam hyeme inſtituta, ut pleriſque militum pedes & manus adeo gelu contraherentur, ut multi ægre incedere valerent, quidam non omnino, nec arma tractare.

§. V.

Præter manus ac pedes, pinnæ narium & auriculæ maxime expoſitæ ſunt injuriis, ab intenſo frigore ſuſcipiendis: de quibus præter alios videndus eſt AMBR. PARAEUS *libr. XI. Cap.* 2. qui ſphaceli, à congelatione tam in his quam aliis partibus orti, peſſimam indolem exemplis oſtendit. Et ſane plurimum nocet illis, qui humorum copia repleti ſunt, eorumque impuritate cachectica, vel cacochymica laborant, aut ſpaſmodicis morbis obnoxii ſunt, vel nuper à gravi morbo convaluerunt: concitat autem cephalalgias, vertigines, affectus ſoporoſos, apoplexiam, paralyſin, auditus vitia, oculorum obfuſcationes, lippitudinem, tuſſes, pleuritides, aſthma humidum & longe plura mala.

§. VI.

Adverſus tam graves noxas munitum militem reddunt veſtes: multum tamen ipſum etiam juvat, ſi corpus moveat curſu, aut cita deambulatione, manuumque concuſſione. SCHNEEBERGERUS *de ſanit. milit. conſervand. p. 6.* de Walachis ſcribit, quod cum in regione frigidiſſima habitent, & propemodum nudi, leviſſimis veſtibus induti incedant, motum ſive curſum, & manuum concuſſionem, vice tecti, veſtium, lectique ſibi eſſe dixerint. Juvat interdum manus rigere incipientes nive defricare, deinde crebrius movere. Si ad ædes perveniant, caveant probe calefactum locum illico intrare, aut ad fornacem vel focum properare. Rigentem partem nive aut aqua frigida foveant: deambulent potius, quam quieſcant, & ante quam ad interna compulſi detentique humores ad externas partes remeaverint, ſpiritum vini aut alium valde ſpirituoſum potum aſſumere caveant: quoniam facile coagulantur intus coacervati humores. Tutius bibitur cereviſia, poſtque hanc hauſtam, ſi iter continuandum ſit, ſpirituoſus potus, moderate tamen & ipſe ſumendus. Etiam illud admonendum eſſe puto, ne miles, ſi forte ad frigidum locum pervenerit, ubi pernoctandum ſit, in conclavi, quod nec fornacem nec camioum habet; carbones ligneos, qualibus fabri utuntur, ſuccendat. Quo gravius frigus, eo certior noxa, majuſque vitæ periculum imminet, quod ſuo exemplo omnem poſteritatem docet Romanorum imperator Jovianus, qui vitæ exitum hoc modo invenit in pacata regione, quum ab hoſte victorias retuliſſet. Vide EUTROPIUM *lib. X.* conſ. noſtr. *Medic. Syſtem. tom. II.*

§. VII.

Atque hæc de frigore ſicco dicta ſufficiant. Frigus humidum non minus, immo magis etiam, corpori nocet, humores quidem æque inſpiſſans, tonum autem fibrarum inſuper relaxando, univerſum humorum curſum retardat, tranſpirationem imminuit, ſicque copiam impuritatum ſuccis adjicit. Tanto autem pejor eſt humiditas, ſi à locis paludoſis adſpirans flatus nebulas ac nimbos afferat: unde vernali atque auctumnali tempore plurimi populariter graſſantes morbi exoriuntur. Oportet itaque illo tempore, quo talis eſt aëris conſtitutio, potiſſimum id agere, ut tranſpiratio conſervetur, atque hoc fine adhibere vinum, ſpiritum vini juniperatum

niperatum, medicamenta ſpirituoſa, allium, baccas juniperi, &, quod fere parabiliſſimum eſt, ſulphur ejusque flores, quibus diapnoen conſervari & promoveri experientia docuit. Si rob juniperi vel ſambuci ad manus ſit, nec ipſa ſine fructu adſumentur.

§. VIII.

Omne frigus vehementius nocet homini jejuno, quam qui cibo potuque refectus eſt. Vehementer igitur optandum eſſet, ut tali tempeſtate miles non prodire deberet, niſi juſculo vel infuſo aliquo calido aſſumto. Votum noſtrum id eſt & conſilium *in diſſ. de morbis præcavend.* §. 31. ubi ſuadeo, ſi nihil aliud ad manus ſit, libræ aquæ ferventis uni addere baccarum juniperi leviter toſtarum xx. aut xxx. & fruſtulum toſti panis, & poſt unam vel alteram ebullitionem calidiſſime hoc ſorbillare, ut alia infuſa ſolemus. Hoc præmiſſo nec facile nocebit hauſtus aliquis ſpirituoſus: ſicque bene fluxiles humores cutis conſtrictos poros aperient, & tam per hos, quam per alia emunctoria, diſſipabitur, quicquid impuritatum in corpore alias erat remanſurum.

§. IX.

Sed non minus, quam à frigore, lædi calore nos poſſe, certum eſt: certe moleſtiarum inde militibus in caſtris degentibus plurimum enaſci ſolet. Aer nimio calore fervens, *vid. med. Syſtem. tom.* 1. humores corporis immodice attenuat, ac raros facit, dumque pororum hiatus latiores reddit, inconſpicuas diſflationes nimis auget. Sic vero ſanguinis particulæ ſubtiliores, quæ optimæ ſunt, plus juſto eliminantur, gelatinoſæ vero reſolvuntur & diſſipantur, unde corpus debilitari neceſſe eſt. Quamquam, ſi recte rem ponderamus, pleræque noxæ, quæ ſub æſtuante tempeſtate oriri ſolent, non tam directe & primario calori tribui debere videntur, quam vel frigidiori & humidiori aëri, qui nocturnis & matutinis horis regnat, indeque ortis crebris viciſſitudinibus, vel maleſuadæ ſiti, cujus levandæ gratia milites potum aut intemperanter, aut qualitate noxium infundunt: vel ejuſdem ſitis explendæ cauſa fructus horæos, ſæpe non ſatis maturos, ſæpius rore noxio conſperſos, ingurgitant.

§. X.

Oportet itaque, quantum fieri quidem poteſt, providere, ut, dum maximi calores fervent, miles ſub tentorio requieſcat: itinera autem noctu ſuſpicere, atque matutinis horis eadem proſequi. Illo potiſſimum tempore vino & ſpirituoſis potibus atque aromatibus, utpote humores magis expandentibus, abſtinendum eſt. Utendum autem nitro, acidis, ut acetoſa, acetoſella, ſucco citri, ipſoque aceto, quod, teſte SCHNEEBERGERO *p:* 66. Romanis militibus in uſu fuit, quemadmodum de *Marco Catone* relatum legitur, ipſum in militia ſemper aquam bibiſſe, niſi quando ardenter ſitiret, tunc enim acetum potaſſe. Sed de hoc ſuo loco inferius ſeorſim diſpiciemus, ubi de potu agendum erit.

§. XI.

Calor humidus corpora vehementer reſolvit, languoremque inducit, quia fibras motrices nimium laxas & flaccidas reddit, & cutaneam excretionem valde & ad exceſſum uſque intendit. Tanto autem nocentior eſt, quum humiditas, quam aër ſecum fert, impura eſt, atque exhalationibus ſulphureo-ſalinis referta: unde morborum celeri impetu in plures tranſeuntium, magnaſque ſtrages edentium, quos epidemios ſeu populares vocare ſolemus, origo pendet. Ipſa vero effluvia hujus generis frequentiſſime debentur in vicino putreſcentibus aquis, paludibus, ſtagnis: ſed & tot hominum & animalium, in magnis caſtris diu degentium, exhalationes, & excrementa cetera, non poſſunt non aërem circumfuſum implere & inquinare. Si vero his accedant hominum & animalium in pugnis cæſorum aut morbo defunctorum, non ſatis profunde humatorum, aut prorſus ſepultura carentium, putridæ & fœtidæ colliquationes & tabeſcentiæ; utique gravius malum reddi neceſſe eſt: graviſſimum vero ſit, quando ex his jam plura corpora infecta in febres, dyſenteriaſque malignas incidunt, atque in horum corporibus ſpecificatum & exaltatum venenum in plures, qui verſari cum illis & inter illos debent, tranſit, ſimilemque corruptionem malignam putredinoſam in illis excitat: quæ vix coercibili impetu tunc potiſſimum progreditur, quando ad aëris infecti malignitatem, varia in victu reliquo vitia accedunt: de quibus ſuo loco mentio facienda erit.

§. XII.

Vix certius tanto malo remedium datur mutatione loci, caſtrorumque ad ſalubriorem regionem tranſlatione: ſed hoc non pendet ex Medici voto: quem, dum illud liceat, alia artis ſuæ præſidia & auxilia afferre oportet, aut ſuadere ſaltem & proponere. Juvabit igitur ad aërem corrigendum magnos & luculentos ignes in caſtris ſæpe accendere, quibus aër ſtagnans & vappidus commovetur, ipſiuſque corruptionis magna pars conſumitur. Tentoria ſuccenſi ſulphuris fumo ſæpe purganda ſunt, & aceto conſpergenda. Si juniperi copia ſit, illius virides ramos cum baccis utiliter incendimus, atque hoc fumo impuras aëris partes vel diſpellimus vel corrigimus. Militi tunc temporis utiliter datur, quicquid tranſpirationis ſucceſſum conſervat, ut infuſum quale §. 8. commendatum eſt, pulvis ex vegetabilibus quibuſdam alexipharmacis, ut pimpinella alba, helenio, angelica, galanga, gentiana, carduo benedicto, cum nitri aliqua portione: aut, ſi nihil horum ad manus ſit, ſubinde ſulphuris flores, quantum cultri cuſpis capit, præbeantur cum aliquo terreo abſorbente, ut teſtis ovorum, conchis præparatis, chelis & lapidibus cancrorum. Utiliſſime verſus noctem capietur talis medicina, quo tempore frigus, calorem diurnum excipiens, ſolet ingruere, & corporis ſuperficiem conſtringere.

§. XIII.

Dum calido aëre ambiuntur corpora, & ſub eo moventur, neceſſarium eſt ſæpe illa multumque ſudare, & illuvie multiſque ſordibus obſideri. Hæ dum cutim undiquaque tegunt, non ſolum cum tempore poris claudendis valent, verum etiam idoneum hominem reddunt, cui exterius per aërem ſparſa halituoſa miaſmata facilius inhæreſcant, ſicque toti corpori inſinuentur. Duo præſidia adverſus hanc noxam nobis data ſunt, alterum, ut induſia, quæ ſudorem multum exceperunt, crebro mutentur: alterum vero, ut ubi locus & tempus permittunt, corpus crebro lavemus. Dici vix poteſt, quantum Veteres huic rei tribuerint. Afferam in hanc rem notabilem SCHNEEBERGERI locum: Cum vero, inquit, qui in ſole fervente itinere peracto non laverit, GALENO *meth. med. lib. X. cap.* 10. auctore, aut in febrem incidat, aut capite gravato longo laboris tædio afficiatur: illico ſe in aquam frigidam milites, utpote valentes viribus conjiciant & juvabuntur. Nam ex itinere accedimus balneum frigidæ, ne loqui quidem præ linguæ & faucium ariditate valentes, totumque corpus ſqualidum ac exſiccatum habentes. At egreſſi e frigida, confeſtim omnia pro naturæ habitu recipimus, nec febrili calore vexati, nec ſiccitate afflicti, promteque loquentes, ac magna ſitis parte levati. Sed & ruſtici in ſtagna vel flumina ſeipſos conjiciunt, nullo Medici conſilio, ſed ipſa gubernante corpus natura ad id, quod utile eſt, compulſi: quæ eadem etiam animantia ratione carentia inſtinctu concitat ad eorum, quæ offendunt, contraria: ſiquidem & hæc, ubi æſtu vexantur, frigida ſe lavant. Hactenus SCHNEEBERGERUS.

§. XIV.

Enimvero huic conſilio obſequuturi caveant, ne maxime

maxime æſtuantes, & vere adhuc ſudantes, frigido lavacro ſe permittant. *Alexander Magnus*, quum ſe incautius in hoc gereret, inque Cydno, Ciliciæ rapidiſſimo & hinc frigidiſſimo fluvio, lavaret, in magnum vitæ periculum adducebatur. Deinde etiam providendum eſt, ne quis febre actu laborans lavacro ſe tradat: tandem ne natandi imperitus, in fluvii ignoti gurgitem illabendo, vitæ periculum ſubeat. Si in vicino ſunt thermæ, ut in Hungariæ multis fit locis, etiam ad Rhenum illarum lavacro utilius etiam ſe permitterent. Sed quum hæc res multas cautiones habeat, quas hic locus non capit, ſine Medici conſilio hoc promiſcue fieri non ſua ſerim.

§. XV.

Progredior ad exponendum de cibo & potu militum, unde non parvæ nec paucæ morborum cauſæ & occaſiones ſolent naſci, ſi magni errores in quantitate, qualitate & aſſumendi modo aut tempore committantur: quos tanto ſtudioſius cavere militem oportet, quo certius eſt morbos facillime exoriri, ſi cum crebro intercepta & prohibita tranſpiratione concurrat ventriculi imbecillitas, aut ille cruditatibus oppletus ſit. Quantum enim diapnoe liberior, auctiori ſanguinis circulo impetranda, concoctionem juvat: tantum male ſuccedens hæc illi viciſſim detrahit: *vid. medic. ſyſtem. tom. II.* Oportet autem aſſumtorum quantitatem æqualiter reſpondere illi copiæ humorum, quæ per labores, & inde factas excretiones, conſumta & difflata fuit. Hoc niſi fiat, languebit miles, & minus bene tranſpirans omnibus morbis fiet idoneus. Docet hoc ſæpius viſa calamitas, ubi ſe fami prægreſſæ nimis cito peſtilentes graviſſimi morbi adjunxerunt, in quibus à Medicorum ope minus auxilium acceſſiſſe debuit, quo magis hi morbi, deficientibus initio probis ſuccis, deinde pravis miaſmatibus ſubingreſſis, & in corpore multiplicatis, originem debuerunt.

§. XVI.

De ciborum delectu multa præcipere militi ſupervacuum exiſtimo: quum raro copia diverſi alimenti ſuppetat, & ut neceſſarii ad vitam cibi potuſque boni & laudabiles adſint, per homines huic procurationi idoneos efficiatur. Incidit autem ſubinde, ut vel commeatu excludatur exercitus, vel intercipiatur, vel ob longiora itinera aliaſque cauſas inedia longior neceſſaria & inevitabilis fiat. Ubi id factum fuerit, vel maxime cavendum eſt, ne ſubita & nimia repletione, damnum irreparabile militis inferatur valetudini. Optimum tunc eſt refectionem à juſculis incipere, & ubi ab his humores novum ſupplementum acceperunt, jamque ventriculo affertur, quo opus eſt ad cibos concoquendos, generoſus latex gaſtricus, ad ſolidiorem cibum licet progredi, ea quantitate, quæ infra ſatietatem ſubſiſtat potius, quam illam æquet aut prorſus excedat. Si juſculo parando neceſſaria deſint, vini, ſed diluti, au cereviſiæ calidæ ſcypho miſceatur vitellus ovi, aut ſi & hic deſit, manipulus farinæ, aut panis fruſtulum, quod bene emollitum, ſenſim cum potu deglutiat.

§. XVII.

Pertinet huc Cornelii Celsi aureum monitum, quo milites ſæpe indigebunt: *Si quando inſuetus quis laboravit, aut multo plus quam ſolet, etiam is, qui adſuevit, huic jejuno dormiendum eſt. Illud quoque noſſe oportet, quod ex labore ſudanti frigida potio pernicioſiſſima eſt: atque etiam, quum ſudor ſe remiſit, itinere fatigatis inutilis.* Et potuſquidē frigidus hac ratione improvide ſumtus, hominem in ventriculi & inteſtinorum gravem periculique pleniſſimam inflammationem conjicit, ſtaſi inducta humoribus per tenuiſſima vaſa circulantibus, & actuali frigido coagulatis. Si cum enarratis omnino conjuncta fuerit aliqua cauſa, quæ magnam ab iracundia excandeſcentiam attulit, tanto magis augetur periculum, ſed ad extremum diſcrimen res adducitur, ſi quis accedat inconſultus Medicus, & tunc enicantibus vomendi conatibus, ſub vana præfiguratione ac ſpe ductum naturæ ſequendi eamque adjuvandi, præbeat vomitoriam medicinam, ſicque oleum camino addat. Venenum non majori periculo præberi poteſt, quam talis medicina datur his circumſtantiis: utique ſi ſubjectum ſit plethoricum, & temperamenti ſanguinei ad cholericum vel melancholicum declinantis, de quo vid. *med. Syſt. tom. II.*

§. XVIII.

Non poſſum, quin hic apponam Mindereri, multum in caſtris verſati Medici, doctrinam ex *medic. milit. pag. 69. ſeqq. Si valde æſtuas & ſitim perferre amplius nequis, tantam tibi indulge moram, ut prius lotium emittas, os frigida probe colluas, atque micantibus temporum & carporum arteriis eandem admoveas. Si vero præcipitanter potum infudiſti, noveris te in magno periculo verſari, quod multis vivendi finem intra XXIV. horas attulit, alios in cachexiam, aſthmata & hecticam conſumtionem adduxit: quoſdam pleuriticos & empyos fecit, aut viſcera naturalia labe inſuperabili vitiavit. In tanto itaque periculo conſtitutum docebo te auxilium, quod Deus militum & laborioſorum hominum uſibus, per omnia prata & loca graminoſa, per totum annum præſtolari nos juſſit. Eſt hæc plantula vulgaris, quam bellidem minorem vocant. Hujus tu folia humum tegentia collige, munda, & cum aceto, oleo & pauxillo ſale tibi acetarium para, quod celeriter, poſt acceptam noxam aſſume. Certam fert opem & conſpicuam, veneror que immortalis Dei beneficium, qui mihi conceſſit bene multorum ſalutem tam vili medicina ſartam tectam conſervare, & in periculum adductam recuperare. Viginti & pluribus annis medicinam tractanti nondum occurrit certius & jucundius auxilium & experimentum hoc ipſo, quod laudavi, modo celeriter fuerit allatum. Floribus non opus eſt, ſed folia opem ferunt. Meretur hoc experimentum humani generis bono omnibus revelari, utque innoteſcat cunctis, urbium portis & templorum foribus inſcribi & affigi.*

§. XIX.

Sæpe accidit militi in caſtris & itineribus, ut aquæ non optimæ, neceſſitate cogente, bibi debeant. Cautio hic ſit, ne manifeſte turbidam ingerentes animalcula aut ovula inſectorum ſimul deglutiant, quod aliquibus magno valetudinis ſuæ damno accidiſſe, nimis quam certum eſt. Huic periculo obviam ibitur percolatione per linteum. Si tempus permittet, melior correctio eſt per decoctionem, quæ concitato inteſtino motu expellet ſulphureo-ſalinas volatiliores partes, in fermenteſcente putredinoſo motu conſtitutas, aut ab ipſo ortas & productas. Si minus moræ conceditur, juvabit tali ſuſpectæ aquæ inſtillaſſe unam vel alteram guttam olei vitrioli, quod remedium tam Schneebergerus *pag.* 58. b. & 69. albo calculo notat, quam Mindererus *pag.* 67. valde commendat. Et ſane à recta ratione haud abludit hoc correctionis genus: quippe tam concentrati acidi exigua quantitas, magno vaſi, fermentante aut putreſcente materia repleto, infuſa inteſtinam illam expanſionem manifeſte compeſcit. Ne dicam quod intenſiſſimo æſtui, indeque ortæ ſiti compeſcendæ, valde ſimul proficuum ſit idem remedium, quod in tantilla quantitate ſecure adhibetur ita dilutum, quum alias, & extra has conditiones, nocere poſſit.

§. XX.

Et quoniam ad hunc locum deducti ſumus, ut de ſitis, militibus ſæpe moleſtiſſimæ remediis dicendum ſit, quæritur quid de adipſicis ſeu antidipſicis veterum, quibus nos à ſiti, vel magna ejus moleſtia, liberare poſſimus, ſperandum ſit. Equidem exiſtimo naturale deſiderium alimenti humidi, quod ſuppleat ſanguinem per ſudorem certaſque excretiones imminutum, nulla re

alia

alia vere ſiſti & auferri poſſe, niſi ea, quæ defectum humorum expleat. Dari tamen, quæ ſitim morboſam, ab acrimonia humorum ſalina, fauces & palatum quaſi exurente, corrigere poſſint, perſuaſum habeo: deinde quæ nimium humorum motum compeſcendo & calorem imminuendo efficiunt, ut diſſipatio fluidi tenuiſſimi minor fiat, craſſiſque humorum melior firmiorque ſubſiſtat. Prioris generis ſunt pulveres temperantes ex abſorbentibus, ſalibus mediis & nitro: poſterioris ipſum quidem etiam nitrum, deinde vero acidula vegetabilis regni, & quod antea laudabamus, acidum vitriolicum, moderate adhibitum. Qui ſumtus impendere poſſunt, curent ſibi conficiendas tabellas ex cremore tartari, ſucco citri, berberum, cum ſacchari ſufficiente quantitate conficiendas. Tandem ſunt etiam, quæ auxilium palliativum præbent, ſalivæ affluxum excitando, ſicque oris ſiccitatem corrigendo, ut ſi quis cruſtam panis ore maſticet, aut glycyrrhizam mandat, aut globulum plumbeum in ore agitet.

§. XXI.

Atque hæc ſatis ſecura ſunt ſitis remedia. Paulo majorem cautionem requirunt fructus horæi, ex quibus aliqua, quæ æſtate ineunte ad maturitatem perveniunt, ut fraga, myrtilli, ceraſa, ſic ſatis ſecura ſunt, præſertim quod tunc temporis raro noxii rores per noctem decidunt. Sed vergente jam ad auctumnum æſtate, dum hujus generis aſpergines deferuntur, longe major eſt adhibenda in hujuſmodi indulgendis cautio. Et prunorum præcocium aliqua genera inprimis vitanda videntur, quoniam in ipſis eſt ſuccus alvum exſtimulans, qui facile diarrhœas concitat, quæ deinceps, accedentibus pluribus cauſis, quarum caſtra feracia eſſe diximus, in dyſenterias malignas degenerant, magnaſque ſtrages ſubinde edunt. Eadem cauſa parcum eſſe uſum jubet malorum Armeniacorum & Perſicorum, quibus tutius abſtinetur, ubi jam diarrhœæ ſe oſtendunt: ut melonum ac cucumerum uſus in caſtris plus timoris quam fiduciæ oſtendit, præſertim in gregariis, qui raro ſibi temperant, & deſtituuntur illis præſidiis, quibus ordinum præcipui ductores facile vincunt aut avertunt inde metuendas noxas.

§. XXII.

Quod ad potum in univerſum pertinet, de eo dicenda aliqua videntur, in quibus ſanitas militum valde verſatur. Sunt in magno exercitu diverſiſſimi homines, qui ſtipendia merentur. Aliqui à juventute non adſueverunt niſi cereviſiario potui, alii vinis innutriti ſunt. His in regione vinis abundante ſecure vinum conceditur: illis non niſi cum conditione magnæ moderationis, donec ejus uſum perferre addiſcant. Juvabit eos aquam interponere & admiſcuiſſe. Fuere quidem inter Veteres, qui vini uſum omnino interdixerunt militibus: ſed hi de vinis generoſiſſimis, qualia apud Græcos, Italos & Hungaros proveniunt, cogitaſſe videntur, quæ utique majorem cautionem requirunt, quam Germaniæ pleraque vina. Sed & inter illos veteres non defuerunt, qui graves morbos in exercitu ortos annotarunt, ex quo vino cœperunt deſtitui: de quo videndus eſt APPIANUS *de bell. Parth. pag.* 165. qui illud *p.* 168. ſeorſim teſtatur Antonii milites, poſt longam omnium rerum, & præcipue vini inopiam, quum ad feliciores agros pervenirent, ſeſeque affatim implerent, hydropicis coeliaciſque morbis laborare cœpiſſe: quod ſimul comprobat, ab adſuetis non poſſe ſubito ad inſueta tuto tranſiri: & periculi plenam eſſe repentinam repletionem poſt diuturnam inopiam.

§. XXIII.

Inter potus genera à milite potiſſimum expetitur vinum aduſtum. ſeu ſpiritus ſic dictus vini, qui vel ex fœcibus vini deſtillando paratur, vel ex frumenti diverſis generibus, præcipue autem ex tritico & hordeo. Copioſe hic hauſtus non ſolum inebriat, & militem vigiliis obeundis, cæteriſque officii partibus, ineptum reddit, verum etiam valetudini ingens periculum afferre valet. Nam non ſolum ſanguinem & lympham coagulando periculoſas ſtaſes, hincque ortos inflammatorios acutos morbos, inducit: verum etiam cachexiæ, phthiſi, hydropi obnoxium illum reddit, talemque efficit, qui nunquam ad integram valetudinem poſſit revocari. Merito igitur abuſus prohibetur, & innoxius ac ſalutaris uſus oſtenditur.

§. XXIV.

Cum periculo & damno adhibetur, quoties magna copia bibitur, & quidem minimo phlegmate præditus, quem rectificatiſſimum, aut alcoholiſatum dicimus. Talis enim coagulat lympham & ſanguinem, corporiſque teouiſſimas & ſubtiliſſimas partes exſiccando & conſtringendo valde nocet. Qui vero minus eſt amarate à phlegmate liberatus, minus corpori nocet, & majori fructu & utilitate accipi poteſt, modo & hic in quantitate oon excedatur. Eſt autem uſus ſecurior, poſt aliquem cibum vel potum, quam ſi ſolus, præcipueque poſt incaleſcentiam aut defatigationem, corpori infundatur. Idemque minori damno bibitur auctumno & hyemis initio vel fine, quando aër frigidus & humidus regnat, quam vel æſtate, qua humores jam ſatis expanſos & fervidos magis æſtuare facit, vel ſæviſſima hyeme, qua humores ab externo habitu ad interiora compulſos, promte coagulat, & polypoſas in vaſis majoribus concretiones, multorum morborum chronicorum matres, producit: præſertim ſi bibatur ab illis, qui ſub tali ſtatu quieſcunt, nulloque corporis motu humores ſuos commovent. Si quis vero motum ſæviſſima hyeme ſubiturus moderate biberit, & aliquid cibi, potumque minus ſpirituoſum, ut cereviſiam, prius adſumſit, non facile hinc lædetur. Emendatior erit hic potus, ſi ſuper juoiperi baccas, aut aniſi ſemen, abſtractus fuerit. Sed & hic idem tenendum fuerit, quod de vino, reſpectu conſuetudinis & inſuetudinis, antea monuimus: & in genere dicendo, ſemper vinum minus, quam ſpiritus vini, nocere deprehendetur.

§. XXV.

Ordine ſermonis ad exponendum de fluidis ſponte ſumus deducti, ante quam de cibis dicenda omnia abſolvere licuit. Militibus quidem non præcipiendum ſcimus de gulæ deliciis & irritamentis, quippe paucis eorum licet talibus abuti. Sunt tamen hæc inter aliqua, quæ accuratam curam poſtulant: ſæpe autem militibus, rei hujus non omnino gnaris, periculum grave inferre poſſunt, ſi ſe promte ſponteque offerunt. Talia ſunt fungorum varia genera, quos inter omnino ſunt aliqui edules: ſed quod ſimilitudo facile fallit, ipſaque tempeſtatum diverſitas modo ſatis innoxios reddit, aliquando conſpicue nocentes facit: equidem militi ſuaſerim omnino ab illis abſtinere. Certum eſt quod parum nutriant, & ſi quid conferunt corpori, illud a jure & pinguibus additis veniat. Quare ſuadeo militi, in hoc ſequatur ſapiens monitum SCHERBII, qui fungos ſumtuoſiſſime apparatos fimeto deberi, ad poſteritatem tranſmiſit. Si magni imperatores non ſatis cavere damnum ab illis metuendum potuerunt, quid non metuendum erit militi, cujus culina non ferre poteſt illum apparatum, qui lautitiis his apparandis impendi debet. Si quis tamen incautus fuerit ab illis læſus, & ſtrangulari ſe ſentit, illico ad acetum confugiat, quæratque hoc præſumto theriacam: aut potius ante antidotum evomere tentet, multa tepida cum oleo aliiſque pinguibus & lubricantibus in ventriculum infuſis, deinde digito faucibus intruſo.

§. XXVI.

§. XXVI.

Ex avibus etiam non ſine metu comeduntur omnes paluſtres, ſeu quæ alimentum ex paludoſis locis quærunt, quas inter eſt ciconia. Relatum accepi à viro fide digno, qui nobilem quendam & minime gregarium militem novit, cui placuit ciconiæ apparatas carnes comedere, atque ab eo tempore in tertium annum nidoroſos ventriculi male appetentis ructus, atque diarrhœam valde debilitantem toleravit, quum antea ſaniſſimus fuiſſet, nihilque à ſe admiſſum invenire cogitando poſſet, quod cauſam languori ſuo præbere potuiſſet. Ejuſdem generis ſunt ardeæ, quamvis ſorte ſalubriores, quia piſcibus plerumque paſcuntur, quum ciconiæ omne inſectorum genus devorent. Ex cæteris avibus coturnices non carent metu noxæ inſerendæ. Plures in hiſtoriis medicis occurrunt, qui earum eſu in vitæ præſens periculum fuere præcipitati. Malignitatem illam tunc extimeſcere in primis decet, quando continuæ pluviæ meſſis tempus anteceſſerunt, aut comitatæ ſunt, magnumque proventum lolii temulenti attulerunt, quod in tractibus Franconiæ, Sueviæ ac Rhenano frequentius inter ſegetes, quam alibi, ſub tali tempeſtate, ſuccreſcit, & coturnicibus jucundum paſtum præbet. Caveat etiam miles delibare illam jucunditatem, quam aliqui percipiunt turdorum ventriculis exſugendis: nam ut innoxium hoc ſit in illis, qui juniperi baccis ſeſe impleverunt: non tamen carebit periculo in paſtis ſolani furioſi baccis, quibus, in quibuſdam montanis tractibus utique abundantiſſimis, jucundiſſime paſcuntur.

§. XXVII.

Quando miles, annonæ difficultate, ſorte in pratenſi aut paluſtri ſolo foſſis agendis occupatus, & ſiti ac fame preſſus, conſpicit radices molles, ſuccoſas & carnoſas, deguſtanti non ingratas, caveat ſibi ab ipſarum uſu: poteſt enim incidiſſe in radices cicutæ aquaticæ, quibus nihil humano generi nocentius excogitari poteſt: ſic ut omnes Medicorum libri pleni ſint deſcribendis earum noxis, quas poſt Wepferum, præſtantiſſimum Medicum Scaphuſinum, qui integrum tractatum de hoc argumento reliquit, aliqui præſtantes viri porro annotarunt, quibus adducendis ſuperſedemus, quia recenti lectoris Medici memoriæ facile occurrent.

§. XXVIII.

Longum foret, ſi de omnibus à cibo & potu metuendis noxis monere hic & erudire militem cuperem: quare id unicum addo, temperantiam in hiſce optimam eſſe morborum multorum caſtrenſium averruncam: cui tanto magis ſtudendum eſt, quando morbi ingruere jam incipiunt. Si quis à cibo vel potu noxio & inſalubri ſe læſum ſentit, optime facit, ſi mature evomat; cui ſcopo ſerviet aqua tepida copioſa hauſta, & digitus ad ſummas fauces intruſus. Etiam hoc ſubjungo, quo magis aër intemperatus eſt, aut impurus, & morborum caſtrenſium initia ſe exſerunt, cavendum eſſe, ne jejunus miles prodeat, aut infectos accedat. Dyſenteriis ſeſe oſtendentibus victus ab oleribus & fructibus ad oryzam, fagopyrum, farinacea, hordeum mundatum & excorticatum, debet transferri, adjectis, ſi haberi poſſunt, aromatibus temperatioribus & croci pauxillo. Tunc quoque vinum moderate ſumtum egregie juvat: tantum abeſt, ut ſit militibus ſubtrahendum. Loquor autem non de muſteis, ſed de probis & juſtam ætatem conſecutis. Hic vero iterum ſit cautio, ne à nefariis hominibus mangonio corrupta, aut lithargyrio injecto edulcorata vina bibantur: quæ adeo non juvabunt, ut potius in extremum valetudinis periculum, lentaſque noxas hominem præcipitent. Cognoſcentur autem & detegentur illa liquore præcipitante ex auripigmento cum lixivio calcis vivæ decoctione parato, quem Exc. D. D. Zellerus ſingulari diſſertatione *de docimaſia vinorum lithargyrio mangoniſatorum* & celeberr. D. D. Rosinus Lentilius *in Jatromnematibus* conficere docent. Ipſos etiam cibos qualitate innoxios & laudabiles eſſe debere, jam ſupra §. 16. innuimus: facile enim intelligitur panes mucidos & corruptos, carnes ſemiputridas, lardum rancidum, olera inſectis permixta, farinam ſitu corruptam & lolio permixtam, & quæ alia ſunt hujus generis, non ſolum parum, verum etiam peſſime nutrire, integriſque exercitibus morbos ingenerare poſſe. Sed hæc potius annonæ procuratoribus & magiſtris, quam Medico, reſpicienda exiſtimo. Pro concluſione tandem totius hujus argumenti, quod inſalubritatem ex cibis & potibus oſtendit, plura cupientem remittimus ad noſtr. *medic. Syſtem. tom. I.* ubi incipit tractatio *de ſalubritate & inſalubritate eſculentorum*: & ubi de *morborum origine ex copia & vitio ingeſtorum, & de alimentis intemperatis* ex inſtituto agitur. Uti etiam multa in ſcriptis noſtris in vernaculum ſermonem translatis, quæ huc faciunt invenire licet.

§. XXIX.

Atque hæc nunc de noxis à cibis atque potibus in militem redundaturis dicta ſufficiant. Progredimur ad tertiam rerum non naturalium claſſem, quæ motum & quietem complectitur. Motum quoque exercitationum nomine complectimur, quæ adeo debent militi eſſe conſuetæ, ut hinc exercitus nomen accepiſſe videatur, quod exercitando fiat melior, ut *Cicero* ex M. Varrone adducit. Atque his tirones militiæ à primis annis inſtruuntur & adſueſcunt: ipſique veterani, ne torpeant aut habitum amittant, crebro ad eaſdem revocantur: quo nihil poteſt utilius eſſe, quum & peritiam belli laborum augeat hic labor, & valetudinem juvet, durataque corpora efficiat, quæ, ubi neceſſitas & uſus requirit, longe plurima facile perferunt aliis gravia & intolerabilia futura. Sed in his reſpici tamen debet, ut laboribus tam ingeſta, quam interquieſcendi juſta ſpatia, bene reſpondeant: & in fatigatis à magno labore probe caveantur illi errores circa potum aſſumendum, quos ſupra notavimus. Etiam hoc ſalutariter commendatur, ut à maximo labore, ſub quo corpus valde incaluit, ad quietem per placidiorem demum motum tranſeamus: omnis enim ſubitus ab extremo uno ad alterum tranſitus periculum afferre ſolet.

§. XXX.

Quumque magnus labor ſudorem, aut ſaltem copioſiorem tranſpirationem, moveat; nihil autem pernicioſius eſſe poſſit, quam ſubita illius ſuppreſſio: illam avertet miles, ſi corpori valde æſtuanti veſtes non detrahat, neque ſe quieti in loco frigido & humido ſtatim permittat. Id ſi in ſtativis ex pleno voto caveri non poſſit, ad ignem ſuccenſum ſe foveat, tunc induſio humido à ſudore facto aliud ſiccum ſubſtituat, ciboque ac potu recreatus quieſcat. Si cui altero die à magna defatigatione artuum gravitas ſupereſt, frictio valde conducet, & ab ea lenior corporis motus. Aliquibus febres à vehementi commotione accenduntur, quæ, ſi cætera ſanus homo ſit, non diu durant, & à brevitate diariarum nomen acceperunt: ſed omnino contemni tunc non debent, quando populariter graſſantur malignæ & petechiales: quippe hoc initio præterviſo facile confirmantur & tanto citius jugulant.

§. XXXI.

Quies nimis diuturna & quaſi perpetua homini laboribus adſueto noxia eſt: præſertim ſi cum ſecuritate & omnium rerum abundantia conjuncta ſit. Enervatur enim miles otio ac voluptatibus, quod Hannibal maxime ſenſit, cum ipſi ad Capuam conſidenti Romanorum dux confligendi nullam copiam faceret, miles autem in illo totius Italiæ fertiliſſimo ac jucundiſſimo agro adeo degeneraret, ut nihil deinceps ageret priſti-

na fortitudine dignum. Cauſa, cur valetudini rectæ officiat deſidia & motus defectus, non è longinquo petenda eſt. Nam quum labor corpus firmet, excretionesque, quæ pro ſanitate ſunt, excitet & augeat: ignavia idem hebetat, ſordesque omnis generis in ipſo colligi & acervari permittit: unde morbi promte exoriuntur. Quanta providentia id omni tempore avertere duces conati ſint, nolo ex hiſtoriis hic adducere: præſertim quum hæc cura non tam Medicum tangat, quam ipſis imperantibus incumbat.

§. XXXII.

De ſomno & vigiliis, quod in militum gratiam hic addam, parum invenio. Etiam illis, ut cuivis homini, opus eſt ſomno reparare & inſtaurare vires. Sed ita in hoc debent verſari ut vigiliis, quoties id res & imperantium requirit edictum, poſſint vacare, eaſque cum recto ſtudio obire. Obeſt autem illis magna repletio à cibis & potibus, hisque maxime ſpirituoſis. Oportet itaque ab his ſibi temperare illos, quos vigiliarum ordo tangit, cæteros autem nunquam ita indulgere, ut bonam mentem amittant, ſoporeque graventur. Exempla nimis multa proſtant exercituum hac calliditate victorum, quod fugam ſimulantes hoſtes, caſtra vinis abundantia reliquerunt, reverſi deinde vino ſepultos aggreſſi trucidaverunt. Cumque potus medicaminibus ſoporiferis aliisque noxiis infici poſſint, ſemper donum ab hoſte ſuſpectum eſſe militi debet, ne cum honoris & vitæ jactura redimendum ſit.

§. XXXIII.

In recta valetudine tuenda non infimum ſibi locum expoſcit excretionum omnium naturalium legitimus ſucceſſus, & artificialium adſuetarum tempeſtiva obſervatio. Has inter regnat illa per univerſam corporis ſuperficiem fieri ſolita tranſpiratio inſenſibilis, qua non ſolum impuritates & ſuperflua multa expelluntur, verum etiam omni corporis puncto nutriendo idoneæ materiæ iter apertum conſervari unice debet ac poteſt. Sed hujus rationem jam habuimus ſupra, quum de aëris, ad impediendam vel nimis intendendam illam idonei, cavendis noxis ageremus. Non eſſe ſupprimendam eam, præſertim fortius commotam, dicebamus, quum de motu loqueremur. Nihil itaque hic ſupereſt, quod de illa addamus.

§. XXXIV.

Si valde multum tranſpiramus ſub aëre calido & humido, adjuvante inſuper motu diuturniore & graviore, alvus facile ſiccitatem contrahit, qua neglecta in morbos varios incidimus. Solent enim non longe abeſſe congeſtiones ad caput, unde dolores vehementes enaſcuntur, aut decubitus humorum ad alias partes, antea forte debilitatas & morbo idoneas factas, unde, concurrentibus aliis cauſis, variæ ægritudines naſcuntur. Succurrendum igitur erit mature alvo obſtructæ, non per draſtica remedia, quibus motus inteſtinorum periſtalticus vehementer extimulatur & pervertitur, ſed potius per blanda: quæ inter regnant ſalina cum copioſo vehiculo aqueo aſſumenda, ut ſal Anglicanum, mirabile Glauberi, ſal fontium & thermarum, aut ſalia media, ut tartarus vitriolatus, arcanum duplicatum. Quin ipſe tartarus crudus pertinacem alvi duritiem corrigere valet. Si jam tormina & cephalalgia ſupervenniunt, nihil certius ſuccurret, nihilque jucundius, infuſo calido foliorum ſennæ, cui & ipſi tartarum ac ſaccharum licebit jungere. Si id parare locus prohibet, ſuccurret ſcrupulus unus pulveris radicis jalappæ, cremore tartari, aut crudo pulveriſato, pari pondere addito. Sed optimum erit in hoc nihil ſine conſilio Medici moliri, quia ſubeſſe poſſunt gravium morborum initia, quibus ſingulari conſilio proſpiciendum ſit.

§. XXXV.

De re venerea exercenda aliqua hic ſunt adducenda, quia raro exercitus tam bene legibus coerceri poteſt, ut non aliqui hic peccent & libidinibus ſe permittant. Curet miles, ut ſe ſuamque valetudinem conſervet, cavendo impuram venerem: idque ſi non conſcientiæ dictamine impetrari ab ipſo poteſt, diſcat exemplo commilitonum, qui graviſſimos ſimulque fœdiſſimos morbos reportaverunt à ſcortorum conſortio, quibus deinde omnino terribiles opponi curationes debent, quarum tamen ope vix unquam integra valetudo recuperari ſolet. Si cui tamen acciderit hic vel ſua culpa lædi, vel contagio à commilitone infici, caveat ſibi à curationibus proprio conſilio ſuſcipiendis, vel iisdem ab hominibus imperitis, ſibi expetendis aut admovendis: quum inter tot homines male mulctatos revera pauci ſint, qui non potuiſſent facile liberari, aut minori labore & impenſa reſtitui, niſi ſuam ſalutem imperitiſſimis, & thraſonice tamen multa pollicitis, permiſiſſent. Non optime hic curat, qui citiſſime juvare videtur, & gonorrhœa cito ſuppreſſa longi languoris, & magnæ morborum catervæ, cauſa infinitis exſtiiit.

§. XXXVI.

Qui ſanguinem certis anni temporibus vel per venam inciſam emiſerunt, vel per cucurbitulas ſubtrahendum ſibi curaverunt, non temere deſinant his uti præſidiis; tantoque minus recedant, quanto longiori jam adſueverunt tempore. Hæmorrhoidum evacuationem ſponte advenientem nunquam ſupprimat miles, ſuppreſſamque non negligat: neque tamen quæcunque abdominis tenſiva & flatulenta pathemata hæmorrhoidale molimen exiſtimet, magnamque ſpem collocet in illa excretione promovenda. Non deerunt facile noſtro hoc ſæculo, qui magnifica polliceantur, & neſcio quæ certa medicamenta jactent, arcana, ſi diis placet, & infallibilia. Cogitet autem miles nulli vitæ generi, quam militari, minus commodam exiſtere hanc excretionem poſſe: omniaque potius eſſe tentanda, ut militem ſuperſedere hac moleſtia faciamus, quam ut è longinquo quaſi inſtruere hanc ſcenam, & invitare fluxum hunc oporteat, etiam ſi veriſſimum eſſet, quod minime concedimus, tam certas & ſpecificas eſſe illas medicinas, quarum fiducia ſeſe tantopere aliqui jactitant.

§. XXXVII.

Cæcarum hæmorrhoidum furore exagitatus miles, ſi ſanguine multo abundet, detrahendum illum ſibi curet: utatur deinde ſanguinem contemperantibus & inflammationem prohibentibus. Initio primo ſatisfaciet ſuffitus ex ungulæ equinæ præſegminibus, aut ſcobe à quovis cornu vel ungula. Interponatur unguentum de linaria. Alvus clyſtere infuſo emollienda eſt, ut blande ſecedat, alias enim dolores immanem in modum augentur, ipſaque congeſtio & flaſis à niſu excretorio intenduntur.

§. XXXVIII.

Tandem etiam bonæ militum valetudini à perturbationibus animi varia imminent pericula. Fortes quidem viros nullum periculum terrere, nec ſtrenuo pectori metum incutere quicquam adeo debet, ut non ſpes victoriæ, aut honeſti ex hac vita exitus, illum ſuſtentet & erectum mentis ſtatum conſervet. Sed quoniam in tanta multitudine non poteſt fieri, ut omnes æquè ſint adverſus perturbationes munito & præparato animo præditi: præſertim poſt magnas calamitates jam acceptas, quando ſe novæ & majores offerunt: efficiendum quidem erit, ut animi quovisfcunque modo ad ſpem, fiduciam & hilaritatem excitentur: quod quidem præclari duces atque imperatores omni arte conſequi ſemper ſtuduerunt. Medici partes hic forte ſunt minimæ, & tantum

tum in illis, qui morbo correpti majora metuunt, quam ex ratione debent; quos probabili ſermone erigere debet, datisque medicinis, quæ vires proſtratas excitent, humoreſque ad interiora compulſos ibique detentos per omnem ſuperficiem æqualiter diſtribuant, ad alacritatem revocare. Juvat autem in omni tali ſtatu adhibere vinum & blande ſpirituoſa: illis autem, qui diutius paſſi talia fuerunt, reſolventia, ut lapides cancrorum ſucco citri ſaturatos, aut tantum cum aceto exhibendos; à quibus etiam juvabuntur, qui ab iracundiæ excandeſcentia graviori læſos ſeſe ſentient. Iisdem caſibus convenit mixtura ſimplex ad guttas XXX. cum aqua vel vino exhibita.

§. XXXIX.

Inter cauſas, quibus militum valetudo læditur & peſſundatur, haud poſtrema eſt, quod ſe homines imperitiſſimi, lucri ſpe ducti, curationibus ingerunt, quamque nunquam didicerunt artem, in perniciem humani generis impune exercendam arrogant. Quantam hi cladem inferant caſtris, TOBIAS COBERUS, in ipſo *obſervationum* ſuarum *caſtrenſium* initio, oſtendit & exemplo comprobat. *Sancta fide*, inquit, *confirmare auſim plures hoc decennio per ejuſmodi Harpyias, quam ab ipſis hoſtibus, trucidatos fuiſſe.* Offerunt ſe ſcilicet & Medicos profitentur omnis generis & conditionis homines, agyrtæ, Judæi, Anabaptiſtæ, Chirurgi imperiti, chymiſtæ deſperati, tonſores, & tandem, ne quid deſit, ipſi ſubinde milites, ii præſertim qui lue venerea ſæpius correpti, peritiam aliquam inungendi mercuriales litus acceperunt, propria in ſuis corporibus experientia. Nec deſunt qui ciſtulas medicamentorum, hic illic acceptas, ſecum ferunt, quæ forte non mala ſunt, ſed peritum & tempeſtivum uſum poſtulant: quem quum non noverint, ſibi ipſis & aliis ſæpe inſignem noxam illis inferunt. Si non alio nocent nomine, illud certe magnum jam eſt & notabile damnum, quod hujuſmodi tentaminibus ſavorabile tempus ſæpe elabitur & morbus confirmatur.

§. XL.

Neque parum peccari paſſim obſervatur, quod in militibus citas curationes præſtare & peragere ſtudentes aliqui, quam tutæ illæ ſint parum cogitant. Hinc fit, ut boni milites ſæpe vexentur periculoſis remediis, quæ præſentem morbum magis ſupprimunt, quam tollunt, unde in chronica mala & vix unquam ſuperabilia conjiciuntur. Hujus generis ſunt remedia ſaturnina ad gonorrhoeam cito curandam, Chirurgis quibuſdam caſtrenſibus familiaria, & arſenicum, vario modo tectum & incruſtatum, pro febtium intermittentium celeri, ut putant, auxilio: remedia etiam alia omnis geoeris draſtica, purgantia, vomitoria, adſtringentia, opiata, ſudorifera, quæ in manu imperitorum idem faciunt, quod gladius ſtrictus in furioſi manum datus. Non ſatisfacit officio, qui celeriter curat, niſi & ſecure curet: & præſtat morbum ſimplicem per aliquot dies toleraſſe, ut fida curatione penitus tollatur, quam eum ſupprimere, & hominem in cachexiam, hydropem, phthiſin, luem veneream, aſthmata, aliaque hujus generis incurabilia fere mala conjicere. Sed quantum in hoc ſit periculi, vid. *medic. ſyſtemat. tom. II.* & ſequentibus, ubi medicamenta veneni vim habentia dilucida oratione expoſita, idemque, quantum imprudenti medicatione noceatur, & quot inde morbi pullulent, ſingulari ſcripto oſtenſum.

D E

PRÆMATURA MORTE
ET MORBIS PRÆCAVENDIS.

§. I.

Perverſa opinio multorum animis eſt infixa quod Medici officium unice ſit ſanare. Hinc mos invaluit non à Medico conſilium prius expeti, niſi ubi magnus morbus corpora humana occupaverit.

PErverſa opinio à longo jam tempore multorum animis firmius infixa eſt, quod Medici officium unice ſit ſanare, adeo ut etiam ſolennis uſque adhuc invaleat mos, non à Medico conſilium vel auxilium prius expeti, niſi ubi magnus vel deſperatus morbus corpora humana jam occupaverit. Ignorant autem plurimi, quam parum ſolidi Medicus arte & ſcientia ſua in difficilibus, ſique per longas moras radices egerint, affectibus præſtare valeat. Equidem adverſus omnis generis morbos paſſim remedia à Medicis numeroſa celebrantur & magnificis laudibus extolluntur: Si vero rem ſine affectu conſideremus, pauca ſunt quæ laudes ſuas ſuſtinent, ſed pleraque ita ſunt comparata, ut famam ſuam proſtituant, & ſpem medentum penitus eludant.

Ut quis ex acutis morbis convaleſcat, id naturæ potius quam artis beneficio debetur. Chronicarum com- plures minus ſunt ſanabiles. Quæ poteſtas ſit Medici, pauciſſimi intelligunt.

Ut enim quis ex acutis & periculo plenis morbis convaleſcat, id certe naturæ potius quam artis beneficio debetur. Chronicarum vero complures paſſiones minus eſſe ſanabiles uſu & experimento proh dolor! quotidiano habemus exploratum. Quæ autem poteſtas ſit Medici & quid præſtare debeat & poſſit, pauciſſimi intelligunt, ipſique Medici non recte attendunt. Atque adeo quæ beneficia à Medicis vel medicina in publicam mortalium rem poſſint redundare, quam plurimis eſt obſcurum atque incognitum. Permagna certe atque eximia res eſt, vitam hominum tueri, nec non omni modo cavere, ne illa abbrevietur, & ut ſine ſingulari & corporis, & animi, ægritudine illa diu ſervetur, efficere. Quod ſi vero candide fateri liceat, quod res eſt, vix ex centum hominibus unus ad eam pervenit ætatem, quam naturæ ordine ac curſu poſſet attiogere, ſi ipſam methodum recte vivendi perſpectam haberet, neque ex ſupina ignorantia ſibi ipſi filum vitæ præſcinderet. Turpe dictu eſt, & pudet proponere, Medicos maxima ex parte hujus miſeriæ cauſam & culpam eſſe, quod ſcientiam ſuam hoc in argumento non ſatis excolant, neque talia addiſcant, vel doceant, quæ præmaturam mortem arcere & infeliciſſimos morbos avertere poſſint.

Vix ex centum hominibus unus ad eam pervenit ætatem, quam naturæ ordine poſſet attingere. Medici maxima ex parte hujus miſeriæ ſunt cauſa.

Plures parum docti in forum medicum protruduntur.

Videmus potius plures hiſce in rebus parum doctos in forum medicum protrudi, qui omnes morbos ſanare volunt, ſed paucos poſſunt; conſilium vero, quomodo ipſi præcaveri poſſint, in promptu ac paratu non habent. Hujus profundæ miſeriæ cauſa noſtris peccatis ac ingenti mentis corruptioni merito debet adſcribi, ut-

pore benigniſſimus Deus obedientibus & piis tantum vitam longam promittit, inobedientibus vero loco pœnæ præmatura mors & magna afflictio corporis eſt deſtinata. Quam plures ex proceribus, & principibus, ex ſapientibus, eruditis, quique Rem Publicam re & opere juvant ſervari diutiſſime poſſent, modo vellent & doctos Medicos tempeſtive conſulerent. In optatis vero eſt, ut ipſi Medici id negotii magis curent eorumque meditatio ad vitam ſanam & longam tuendam fiat attentior. Dolendum vero eſt, quod peſſimus & deteſtandus mos jam invaleſcat, ut nonnulli ea præſidia quæ ad hunc ſcopum obtinendum ſpectant, cujus generis ſunt exquiſita corporis noſtri omniumque rerum phyſicarum notitia, negligant & tanquam arti inutilia contemnant, cum tamen artis & ſcientiæ medicæ incrementum non aliter niſi Anatomiæ, Phyſices & Hiſtoriæ morborum pleniori notitia, potiſſimum vero Rationis cultura quæ experientiæ in ſe cœcæ unica eſt directrix, poſſit & debeat promoveri. Quod morborum cauſæ phyſicæ ſint, & quod præſervatio à morbis, item ægri reſtitutio ab iiſdem cauſis pendeat, res eſt certiſſima, & ſi quis de eo dubitaverit, præſens tractatio id clariſſime edocebit. Quiſque vero ſanioris mentis intelliget, quod longe tutius & facilius ſit, corpora humana à morbis præſervare, quam illis oppreſſa reſtituere. Deus vero qui omnis veritatis & perſpicuitatis fons eſt, ex alto vires nobis elargiatur, quo errorum fontes qui ex abuſu rationis & inanibus figmentis unice proficiſcuntur, nunc & omni tempore evidentiſſime detegantur.

Quam plures diutiſſime ſervari poſſent modo vellent & doctos medicos tempeſtive conſulerent.

Dolendum quod peſſimus mos jam invaleſcat, ut nonnulli præſidia ad hunc ſcopum obtinendum ſpectantia negligant.

Longe tutius eſt corpora humana à morbis præſervare, quam illis oppreſſa reſtituere.

§. II. Sana & longa vita nihil eſſe præſtantius, nihil optabilius, uno ore omnes affirmant, pauci vero ſunt, qui cogitant de hoc beneficio adipiſcendo: pauciſſimi qui conſtans ac firmum habent propoſitum ea addiſcendi & obſervandi, quæ huic ſcopo accommodata injunguntur. Ecquis enim eſt, qui corporis ſui notitiam & eorum cognitionem, quæ ſanitati & vitæ proſunt vel obſunt, curæ cordique habeat? cum tamen ſi quis ſtabilem & firmam valetudinem tueri velit, Medicus ſui ipſius eſſe debeat, quod plane eſt neceſſarium. Pulchre *in epiſtola ad* Damagetum HIPPOCRATES inquit: *ſi quis juxta propriam facultatem omnia facere cogitaret, ſtabilem ſane cuſtodiret vitam ſe ipſum cognoſcens.* Quoniam vero hoc nobile argumentum fuſius in pluribus Diſſertationibus perſequuti ſumus, hinc nolumus longius hiſce immorari, ſed potius, ut inſtituti noſtri fert ratio, convertimus nos ad ea, quæ & præmaturam mortem & morbos corpus deſtruentes avertant ac præcaveant. Quemadmodum vero in genere nunquam Medicus ſemper ſanare vel præſervare aliquem poteſt à morbo, (nam medica ſcientia relationi individuorum tantummodo innititur:) ita etiam hoc conſiderare oportet in negotio præſervationis & vitæ longæ acquirendæ, quod natura à natura, corpus à corpore multum differat; unde videamus unum corpus altero eſſe aptius ad ſanitatem vitamque diutius tuendam. Permagni momenti ad hanc rem debet eſſe nativæ cujuſque corporis ſtructuræ conſideratio. Quidam à parentibus robuſtum, validum atque durabile corpus adepti ſunt, quidam imbecillum, languidum, ſenſibile, & quod variis & multis morbis patet, nacti ſunt. Multum certe intereſt, à quibus parentibus quis fuerit prognatus, & qualis fuerit ejus conceptus, an ſemen maturum fuerit, qualis matris vel nutricis conſtitutio. Nam ſi quis fuerit ex parentibus longævis, validis, ſanis, & virilis ætatis, ſi conceptus fuerit tempore verno, ſalubri, à parentibus rara ſed fervida venere utentibus circa tempus matutinum, peracta coctione: porro ſi mater infantem geſtans fuerit bene ſana, tranquilli animi, ab omni impetu affectus vacua, & bono ac ſalubri lacte nutritus, is corpus etiam obtinebit validum, injuriis morborum minus patens, & longæ vitæ protrahendæ idoneum. Inter bonæ naturæ autem & robuſti corporis indicia ſunt: oculus vivax, dentium multitudo & robur, manuum ac pedum nec non aurium, narium, labiorumque magnitudo & apta formatio, femora & crura firma, carnoſa, pilis obſita, magnum & capax cranium, vaſorum amplitudo, adeps parcior. Talis enim habitus corporis de ſolidorum robore, quæ fluidorum iter dirigunt ac motum diſpenſant, abunde teſtatur. Etenim quo facilior & promptior fluidorum per ſolida motus eſt, eo vegetiores omnes perſiſtunt corporis functiones, eoque minus morborum cauſæ generari vel radices agere poſſunt. Alia vero corporis conſideratio eſt imbecilli, languidi, ad morbos proclivis, quod acquiritur, ſi quis natus fuerit à parentibus morboſis, ſenſibilioris corporis & animi; ſique conceptus fuerit in parentum ſenectute, vel etiam in ætate prima, & adhuc infirma; vel à crapula & intemperantia præcedente ſemen factum fuerit effœtum, aquoſum, immaturum; ſique geſtatus fuerit à matre ſpaſmis & animæ gravibus motibus aſſueta & lacte fuerit nutritus impuro, intemperato, & nutrix animi affectibus agitetur. Dici vix poteſt, quantum interſit ad robur corporis, ut à nativitate fundamenta ac primordia ſolidorum, à quorum robore, vigore & vi motrice fluidorum natura & motus pendet, probe fuerint diſpoſita, ordinata ac conſtructa; unde etiam rectiſſime natura dicitur à naſcendo. Inſalubris vero & minus benignæ naturæ indicia ſunt: depreſſus thorax, cranium parvum, nimia ſenſibilitas corporis, animique, laborum intolerantia, exiguitas vaſorum atque anguſtia, cutis rara, caro ſpongioſa, flaccida & mollis, & extremarum partium parvitas: tales longe facilius incurrunt in morbos, eaque propter ſalubria vivendi præcepta majori attentione tenentur obſervare.

Nil ſana & longa vita eſt præſtantius, ſed pauci ſunt qui cogitent de hoc beneficio adipiſcendo. Ecquis eſt qui corporis ſui notitiam & quæ ſanitati & vitæ proſunt vel obſunt, curæ cordique habeat. Hippocratis de hiſce effatum.

Unum corpus altero aptius eſt ad ſanitatem vitamque diu tuendam. Quidam à parentibus robuſtum adepti ſunt corpus. Quidam imbecillum & languidum nacti ſunt. Horum omnium rationes.

Quæ bonæ naturæ & robuſti corporis ſunt indicia.

Alia huic contraria corporis conſideratio.

Inſalubris naturæ indicia enumerantur.

§. III. Quiſque ex jam dictis clariſſime intelliget, vario opus eſſe regimine, multumque differre diætæ vivendique regulas, prout videlicet corpora majus vel minus fuerint robuſta. Evenit enim ſæpiſſime & uſus docet, quod ea, quæ robuſta corpora ferre poſſunt, non quadrent debilibus ut potius hæc lædant. Quare ſicuti victus ſanorum à victu ægrotantium: ita victus robuſtiorum à victu debiliorum corporum multum inter ſe diſtat. *Sanus homo*, recte notante CELSO *lib. I. cap.* 1. *p.* 21. *&* 22. *qui bene valet, & ſuæ ſpontis eſt, nullis ſe obligare debet legibus, neque Medico eget: hunc oportet varium habere vitæ genus, modo ruri eſſe, modo in urbe, ſæpius in agro, navigare, venari, quieſcere, frequenter ſe exercere.* Paucis: ſanus homo omnibus rebus debet aſſueſcere, variis cibis, potionibus, aëri, modo non nimium excedat, ſed modum teneat in omnibus. Debiliores vero & morboſæ naturæ homines non tantum modice, ſed & medice vivere & ea accurate tenere debent, quæ corporibus nocitura vel profutura ſint. Sæpe tales lædit minimum, quod robuſtiora plane non offendit;

Ex dictis facile quiſque intelliget vario opus eſſe regimine. Nam quæ robuſta corpora ferre poſſunt non quadrant debilibus.

Celſi de his oraculum.

Horum omnium ratio.

ſendit; ſani itaque & robuſti paucis egent regulis, quarum hæ præcipuæ ſunt, ut fugiant ignaviam & nimiam quietem, corpus vero moveant, neque nimium ſe ſatient & menſuram motus atque alimentorum probe obſervent: hanc

Ac Hippocratis effatum.

in rem mirifice mihi placet, quæ HIPPOCRATES *libro de Diæta* philoſophatur, qui ita pronunciat: *Si inventa fuerit ciborum menſura & laborum ad unamquamque naturam numerus, ita ut exceſſus neque ſupra, neque infra modum fiat, inventa ſane exacte eſt hominibus ſanitas. Nam contrarias inter ſe vires habent cibi & labores, verum inter ſe mixti conferunt ad ſanitatem. Labores enim ea, quæ inſunt, conſumere ſolent; cibi autem & potus, ea quæ evacuata ſunt explent.* Ut rem in pauca contrahamus. Vita hominis ut duret, & conſervetur ſanitas, homo continuo opus habet ingerendis & egerendis. Aërem, qui vehiculum mobilioris & tenuioris adhuc ſubſtantiæ eſt, in ſingula momenta debemus inſpirare. Hic ſecundum HIPPOCRATEM *libro de flatibus* motum & ſenſum præſtat partibus. Alimenta ſolida æque ac fluida in inſigni quantitate ſingulis diebus ingerenda ſunt; horum vero pauciſſima pars in vaſis, quæ in robuſto homine vix quindecim libras fluidi capiunt, remanet, ſed quicquid ex aere & alimentis corpus ſubiit, continuo rurſus debet ex-

Recte valentium ratio & regula.

cerni. Sub perpetuis & reciprocis itaque ingeſtionibus & excretionibus vita corporis durat atque ſovetur, neutiquam vero ſolis excretionibus continetur. Quamdiu itaque debito numero, menſura, proportione hæc invicem fiunt, ſibique reſpondent, bene valet corpus ejuſque actiones ſecundum naturam ſive ſapientiſſimum ordinem fiunt. Quicunque itaque multum ingerit, multum debet emittere, & iterum, qui multum excernit, multum debet aſſumere: quoniam vero motus, labor atque exercitatio corporis ad motum ſolidorum & fluidorum, & conſequenter ad quantitatem excernendam multum confert; hinc ſequitur, ut, qui multum laborat, multum quoque debeat alimenti capere.

Alterum Hippocratis oraculum.

Quare, ut recte monet HIPPOCRATES *libro de diæta*: *oportet diſponere menſuram ac proportionem laborum ad multitudinem ciborum & hominis naturam, & corporum ſtaturas ac ætates, & ad anni tempora, & ad mutationes ventorum, & ad regionum, in quibus degunt, ſitum, annique conſtitutiones ac ſtatus.* Quiſque ita mortalium ſi diu vitam ac ſanitatem tueri deſiderat, ſedulo debet obſervare, an excretiones cum ingeſtis habeant proportionem: quæ ſi læditur, via paratiſſima eſt ad multorum morborum geneſin. Inde enim humorum præternaturalium abundantia & pravitas, à quibus humorum ſtaſes ac ſtagnationes viſcerumque obſtructiones & corruptiones pendent, propullulant. Tutiſſima itaque præſervatrix morborum & cuſtodia ſanitatis eſt abſtinentia & temperantia in victu, laborque impiger.

Fluida in perpetuo ac libero per minima vaſa progreſſu conſervantur.

§. IV. Denique ſi diu ſanus homo velit permanere, utile æque ac neceſſarium eſt, ut fluida in perpetuo ac libero progreſſu per minima vaſcula, ex quibus omnia viſcera, & univerſi corporis compages conſtructa eſt, conſerventur; utpote formalis vitæ ratio circuitus fluidorum eſt, qui quamdiu viget, homo dicitur vivere; ſi plane aboletur, mors præſto eſt. Deinceps fluidorum progreſſio illud eſt medium, quo corporis ejuſque partium mixtura ad corruptionem paratiſſima, ſalva & illibata permanet, ſanitas ſervatur, morbi arcentur, eorumque ſanatio perficitur. Nam quicquid Veteres de natura pronunciarunt, quod ſit actionum corporis præſes, vitæ conſervatrix, morborumque medicatrix, hoc optima ratione per fluidorum non interruptum circulum beneficio reciprocæ ſyſtoles ac diaſtoles, tonique ac elateris fibrarum & ſolidorum explicandum eſt.

Excretionum ratio à circulo ſanguinis moderatione maximam partem dependet.

Excretionum enim ratio, ſine quibus vita non ſtatim ceſſat, ſed ſanitas periclitatur, à circuli ſanguinis moderatione maximam partem dependet. Quoniam vero autopſia & analyſi teſte, humidum ſanguinis & ſeri plus quatuor vicibus ſiccum & ſolidum exſuperat, ideo facile eſt judicandum, hominem majori humidi & potus, quam ſolidi & ciborum quantitate egere. Videmus hinc calida infuſa herbarum cum aqua dulci parata, potum convenientem largiorem, nec non thermarum atque acidularum uſum, naturæ non modo, ſed & ſanitatis tutelæ, admodum eſſe accommodatam. Deinceps perquam notabile eſt, ſanguinem atque humores intemperie etiam laborantes, quæ ex diverſorum alimentorum aſſumtione judicatur, non adeo nocere, ſi interrupto motu circumvolvantur, ſimul ac vero ſubſiſtunt & ſtagnant, mox morborum ſegetem præſto eſſe.

Præcipua Medici & cujuſque, qui vitam ſanam & longam amat, cura eſſe debet, ut illibatum ſanguinis conſervet circulum.

§. V. Prima itaque & præcipua, & Medici & cujuſque, qui vitam ſanam & longam amat, cura atque intentio eſſe debet, ut liberum & illibatum ſanguinis conſervet circulum, neque illum admodum turbet atque pervertat; quem in finem quiſque nocentiſſimos animi affectus, omniaque temperie excedentia; ut nimium frigus, diuturnam humiditatem, omneque nimium quod naturæ ſecundum *Hippocratem* admodum eſt inimicum, ſtudioſe ac ſedulo evitare debet.

Quiſque ſibi caveat à ſubitis mutationibus.

Tandem quiſque ſibi caveat à ſubitis mutationibus, quæ ex nimii caloris tranſitu in exceſſivum frigus & contra fiunt: Nimia repletio poſt famem, vel ubi corpus à morbo fuerit debilitatum, ſubita quoque mutatio eorum quæ diu conſuevimus, ingens ſolent afferre corporibus damnum.

Etiam rerum quibus diu conſuevimus.

Hæ ſunt generales regulæ, quales omnes ſive robuſtioris ſive imbecillioris naturæ fuerint, debent obſervare.

Quænam facienda vel omittenda ſunt, ut quiſpiam a morborum injuriis maneat immunis & incolumis.

§. VI. Non vero eſt noſtri inſtituti de victus ac diætæ præceptis primario hoc loco agere, ſed morborum primos fontes atque origines aperiendo perſpicue volumus oſtendere, quænam facienda vel omittenda ſint, ut quiſpiam à morborum injuriis immunis, diu ſalvus & incolumis maneat. Hoc vero quod fieri poſſit, tam à priori, rationis lumine, quam à poſteriori ſenſu, experientia ipſoque affectu clariſſime poteſt demonſtrari. Morbos eſſe turbationes motuum, variaſque eſſe cauſas, quæ motus naturales immutant, nemo facile in dubium revocabit. Si quis itaque morborum cauſas ſingulas habeat perſpectas ac cognitas eaſque ſedulo corpore arcere ſciat, tunc certe præſervationis via erit inventa; hoc autem jam fuſius deducere & exemplis rem confirmare, ſcopi noſtri ratio erit.

Febres ſunt morbi humano generi valde infenſi.

§. VII. Initium vero deductionis noſtræ faciemus à febribus, quæ morbi ſunt humano generi valde infenſi; inter hos vero periculo ac vehementia omnes ſuperat peſtis & ipſi affines malignæ exanthematicæ febres.

Duplicem cauſam agnoſcunt.

Cauſam agnoſcunt duplicem, altera extra corpus; altera intra corpus quæri debet: priorem conſtituit tenuiſſima à corpore infecto proveniens exhalatio, quæ miaſmatis & contagii nomine venit; hæc beneficio aëris intra corpus ſubiens pau-

eo tempore ſolidorum ac fluidorum vim indolemque ſubtiliſſima corruptiva fermentatione turbat ac deſtruit; altera cauſa conſiſtit in corpore, quando hoc ſuccis impuris & qui facile miaſmatis virtuti obſecundant repletum eſt. Vis quoque motrix ſolidorum quando ſimul labefactata & corpus debilitatum eſt, natura oppreſſa ægre putredinem arcere & corpus defendere poteſt.

Peſtem ut evitemus nihil eſt præſtantius quam fugere loca infecta.

Ut evitemus itaque hujus luis truculentiam, nihil præſtantius eſt, quam omni modo fugere ſuſpecta & infecta loca, omniaque quæ recipiendo & retinendo contagio ſunt idonea evitare. (II) quando in infectis locis verſamur, ne miaſmata in aëre undulantia nobis noceant, conſultum eſt, fauces & os cum aceto bezoardico mixto cum aqua vel vino probe eluere, idque in nares attrahere;

Quid porro faciendum.

interne vero frequentius ſucco citri, quod Turcis familiare eſt remedium, aut vino Rhenano uti, utpote acida tenuiſſimum talem putridum vaporem egregie figunt ac corrigunt. (III) Graſſantibus ejuſmodi malignis contagioſis morbis, nihil tutius eſt, quam corporis ſui ejuſque virium probe habere rationem,

Corporis ſui probe habere rationem.

eumque in finem cavenda intemperantia, quæ cruditatum genitrix: omnis impetuoſus animi affectus, animi terror, quæcunque corpus debilitant, ut ſunt nimii labores, fames, exceſſivæ evacuationes tam ſanguinis quam aliorum humorum, vigiliæ, excedens venus, crapula.

Intemperantia cavenda.

Omnis impetuoſus animi affectus &c. proſcribendi.

Si vero corpus cacochymia infectum fuerit, præter hæc jam dicta convenit balſamicis impuritatem humorum corrigere, ſuperfluum cum moderamine foras proſcribendo. Cui intentioni cum effectu ſatisfaciunt quæ ex Myrrha, Aloe, Succino, Croco, Extractis amaris, Maſtiche, Opobalſamo, reſina Ligni Aloes conſtant ſive in ſolidam, ſive in liquidi formam fuerint redacta, modo crebrius & parciori doſi in uſum vocentur.

Myrrha Aloe, Succinum, &c. in uſum vocentur.

In ſumma: omnia temperata balſamica cum vel ſine acidorum acceſſu acuata in arcendis contagioſis morbis magnum punctum abſolvunt.

Quod de peſte eſt dictum, id quoque valet de aliis, qui contagio ſerpunt.

§. VIII. Quod jam dictum eſt de Peſte & malignis febribus, id quoque valet de aliis, qui contagio ſerpunt atque infeſti ſunt, quibus Variolas, Morbillos merito debemus annumerare, quorum miaſma contagioſum, ſi corpora cacochymica offenderit, diram & lethalem ludere ſolet cataſtrophen. Graſſantur potiſſimum autumno & vere ubi ſubitæ tempeſtatum mutationes humores ad ſtagnationem & putridas corruptiones diſponere ſolent; eumque in finem acida temperatiora ut Phlegma Vitrioli, Spiritus Vitrioli phlegmaticus, Tinctura Roſarum, Violarum, contagii tempore uſurpata non fructu carent, & parciorem quoque variolarum copiam efficiunt.

Acida temperatiora uſurpata non fructu carent.

Nondum hoc morbo correpti fugiant infecta loca.

Deinceps optime nondum hoc morbo correpti ſibi proſpiciunt, ſi fugiant infecta loca, & firment & roborent vitales humores, ne vehementia contagii facile ſuccumbant. Convenit itaque omnia exceſſiva fugere, & maxime à ſubitis aëris mutationibus ſe cavere.

Quid tum ulterius agendum.

Sique nimium tempeſtas pluvioſa & humida regnat, parum oportet comedere, omneque crudum, craſſum, impurum & quod difficillime ſolvitur, evitare. Maxime omnium vero abſtinendum eſt à dulcibus, fermenteſcibilibus, farinaceis, omnibuſque, quæ corpora debilitant ut ſunt purgantia, crapula, venus, eo quod vappeſcentem lentorem ſuccis afferant. Cum vero hi morbi infantilem ætatem ordinario adgrediantur, videndum num verminoſa putredo in canali inteſtinorum ſubſiſtat, quæ

In infantibus.

vim morbi ac ſymptomatum vehementer adauget. Utile eſt, ab hac corpus Mercurialibus cum Balſamicis amaris purgantibus remixtis liberare. Præſtat quoque graſſantibus variolis infantibus abſorbentes Pulveres ex lapidibus cancrorum, matre perlarum admixto pauxillo cinnabaris & nitri crebrioribus vicibus, nec non Infuſa ex ſemine fœniculi, radice ſcorzoneræ, liquiritiæ, herbæ veronicæ offerre. Sique purgare expedit primas vias, pulvere rhabarbari & mercurio dulci id perficere debemus. Hac ratione ſi procedimus, id nobis polliceri poſſumus, ut mitius hic morbus ſua tempora abſque metu graviorum ſymptomatum vel confluentium, faciem mire defœdantium, & graviorum inflammationum, percurrat. Ne vero benignæ variolæ in malignas convertantur, quod ab imperitis Medicis frequentius fit, cavendum ante omnia eſt ab omnibus expellentibus calidioribus & regimine calido præſertim primis diebus, nam ſi ullo in morbo, certe in hoc natura vult duci non vero pelli. Fruſtraneum eſt expulſionem moliri ubi materia nondum cocta à ſanguine ſeparata & ad exitum fuerit diſpoſita.

In gravidis & nutricibus.

§. IX. Quoniam vero impuri gravidarum & nutricum ſucci, in liberos transfuſi, materialem exanthematicæ luis, tam variolarum quam morbillorum cauſam conſtituunt: hinc prudentis Medici eſt, quovis modo humorum pravitatem & corruptelam in gravidis æque ac nutricibus præcavere. Et quia humorum ac ſanguinis depurationi promptior hujus circulatio æque ac excretionum naturalium vigor mirifice favet: hinc convenienti tempore adminiſtratæ ſanguinis miſſiones, nec non leniores alvi evacuationes, infuſaque herbarum calida eo ſplendent effectu, ut infantes raro vel mitiſſime procedente variolarum & morbillorum affectu affligantur. Notavimus crebra vice gravidas, quæ, natura ſic moderante, menſium fluxum aliquoties expertæ ſunt, liberos, qui per omnem ætatem à variolis immunes permanserunt, progeneraſſe.

Febris purpurata ſexui ſequiori familiariſſima.

§. X. Succedit jam febris purpurata noſtro climati ac ſexui ſequiori familiariſſima, ipſiſque puerperis maxime infenſa: in nonnullis ſubjectis quandoque variolis, morbillis aliiſque continuis, vel etiam malignis febribus in fine non ſine metu periculi ſeſe aſſociat.

Hujus cauſa.

Soboles eſt impuræ vappeſcentis & corruptæ lymphæ, quæ dum ob obſtructas glandulas ſtagnat & motu caret, hoc vitium contrahit & ſæpe chronicam purpuram inducit. Meo quidem judicio noſtris regionibus gravidis perquam familiaris eſt, ob paulo liberaliorem uſum placentarum ex triticea farina, butyro & ovis paratarum, nec non ob abuſum dulcium, quæ fermentatione primarum viarum facile aceſcunt & inſignem lentorem humoribus ingenerant. Si vita ſedentaria, neglectus venæ ſectionis & evacuationis alvinæ in gravidis accedit, atque diuturnæ humidæ tempeſtates regnant, in puerperis hic morbus ſæpiſſime viſitur. Non ſemel notavimus à ſuppreſſo fluore albo periodico & critico, loco hujus purpuram ſucceſſiſſe, quæ reſtituto fluxu corpus deſeruit. Quod vero aliis malignis & continuis febribus in fine quandoque ſupervenire ſoleat, Medici ut plurimum in culpa ſunt, qui collectas alvi plus juſto diuturna retentione impuras ſordes, per calidum regimen & ſudorifera, in lympham transferunt. Quapropter præſervationis fine gravidis, ne puerperæ

Qua ratione medici hic ut plurimum in culpa ſint.

peræ factæ in moleſtias hujus morbi incidant, ſuademus parciorem dulcium & farinaceorum uſum, & ut motu, venæ ſectione debito tempore admiſſa, uſuque infuſorum calidorum & polychreſti evacuantis humores ab omni impuritate præſervent ipſis injungimus. Convenit quoque in ipſo puerperio lochiorum fluxum in ordine ſervare, primamque regionem, quæ ut plurimum colluvie ſordium ſcatet, in puerperis mature expurgare, minime vero, quando hoc nondum factum fuit, in ſudore perpetuo eas ſervare vel ſudoriferis uti. Ne vero aliis acutis morbis demum ſuperveniat, cautio adhibenda eſt, ne nimis diu alvus maneat adſtricta, ſed potius ea mature, aut emolliente clyſtere, aut ſuppoſitorio, aut polychreſto evacuante vel ſalino nitroſo remedio, pro circumſtantiarum ratione, eſt aperienda.

Quid in hoc caſu ſit agendum.

Febres Catarrhales vere & autumno ſunt epidemicæ.

§. XI. Sequuntur jam Catarrhales febres, quæ ob aëris inæqualitatem ſubitamque ejus mutationem vere & autumno epidemicæ ſunt, & variis larvis incedunt, corporaque, maxime frigidæ & humidæ temperaturæ, corripiunt. Interdum ferina tuſſis, pectoris oppreſſio, coryza, quandoque faucium ſqualor & inflammatio jungitur, etiam dolor gravis artus occupans ſive rheumatiſmus circa noctem exaſperatur. Quapropter tempore, quo ſolent graſſari, mirifice prodeſt parum cibi aſſumere, inque perpetuo, ſed moderato tranſpiratu cutis emunctorium conſervare, quod fit vitando aërem frigidiorem & valde humidum. Maxime omnium vero cautio eo eſt dirigenda, ne imminente veris ſerenitate ſubito mutemus veſtimenta, leviora induendo, quod plures ſuo damno experiuntur: deinde cœlo diu exiſtente frigido & humido, nullo modo vires corporis ſubtrahere vel tranſpirationis negotium intercipere licet, quem in finem oportet evitare ſanguinis miſſiones, nimias purgationes, intempeſtivam venerem & victum durum, ſalſum, craſſum. Crebrius à nobis obſervatum plures à venæ ſectione liberalius inſtituta corpora frigido & humido aëri objeciſſe, & inde catarrhales febres reportaſſe.

Quæ deſcribuntur.

Quomodo corpus tum eſt moderandum.

Catarrhalibus affines ſunt quæ cum artuum doloribus invadunt.

§. XII. Catarrhalibus affines & congeneres ſunt eæ, quæ cum artuum doloribus corpora invadunt, & quamvis hi ipſi morbi ſuam ſedem altius in viſceribus habeant, illorum tamen impetus certo tempore ſolet ingraveſcere, & eo maxime, ubi inæquales & ſubitas aëris permutationes argenti vivi in barometro motus varians indicat. Quod fit præcipue vere & autumno & circa æquinoctia. Multum vero ad arthritidis fixæ, præſertim podagræ, generationem facit nativa debilitas ligamentorum nerveo-tendinoſorum glandulis interſperſis gaudentium. Si itaque hæreditaria quædam adfuerit diſpoſitio, ad mitigationem mali hæc ſunt tenenda; Omnia videlicet, quæ pedum vigorem & totam naturam debilitant, & tranſpirationem, optimam ſanguinis depuratricem, lædunt, cane pejus & angue fugere oportet; contra vero quæ roborant vires, quæ neceſſarias & naturæ convenientes excretiones adjuvant, utilitatem adferunt maximam. Rejicimus itaque merito largiorem vinorum, cujuſcunque fere generis ſint, ingurgitationem, venerem vagam & fervidam, & vehementiorem animi impetum, nec non in victu intemperantiam: Laudamus vero ac vehementer commendamus provocationem fluxus hæmorrhoidalis, ſi natura huic conſueverit, vel loco hujus venæ ſectionem aut ſcarificationem in partibus affectis, corporis motum, ac caprinum lac cum fontibus mineralibus ſale alcalico turgidis potum: inſignem quoque uſum præſtat alvum in officio ſuo continere, quem in finem pillulis Cratonis, Becherianis genuinis vel correctis ſingulis ſeptimanis utendum eſt. Valde vero proficuum obſervamus balſami noſtri liquidi externum uſum, cujus inunctione extra paroxyſmum præſervationis gratia ſingulare articulis accedit robur. Deinceps pedes pellibus animantium probe muniantur, neque refrigerentur, nec humectentur, aut valde ſudent, ſed ſicci ſerventur. Si vero ob debilitatem ſtomachi vinum potui eſt dandum, omnium nobiliſſimum Hungaricum offerendum eſt. Memini aliquoties maximum allevamentum paroxyſmo podagrico accedere, ſi ante acceſſionem pulveres præcipitantes cinnabarini propinentur iiſque mox ſubjungantur doſes aliquot evacuantis lenioris. Dici enim vix poteſt, quam utile ſit mature, non modo in aliis morbis, ſed & in arthriticis, primam regionem expurgare & ex flexura duodeni, quæ faber morboſarum minerarum plerumque eſt, morbi ac paroxyſmi materiam eliminare: hac enim ratione ſymptomatum vehementia non ſolum minuitur, & citius morbus exſtinguitur. Neque ſine ratione, ſaniores Veterum in prima podagræ acceſſione emetica vehementer laudarunt. Ita MARTIANUS *in Commentario ad Hippocratem p.* 382. ſcribit: *Ego obſervavi quam plurimos podagricos ab hoc affectu liberatos aut mitigatos fuiſſe, ubi acetoſa evomuerint.* Et ALPINUS *de medicina Ægyptiorum pag.* 110. refert: *multos novi à podagra renumque calculo vexatos vomituum crebro uſu magnopere adjutos.* Et HILDANUS *centuria 6. obſerv.* 83. mirifice in podagræ acceſſu deprædicat vomitorium, quoniam poſt ejus uſum nullus fere ſequitur dolor, & ſcribit id cum magno ſucceſſu expertum eſſe in nonnullis ægrotis. Quæque jam dicta ſunt de podagra, hæc omnia circa alias arthritidis & rheumatiſmi ſpecies ſunt obſervanda. Inter has iſchiatis ſolet eſſe moleſtiſſima, cui, ut præveniamus, opportuno præſidio eſſe ſolent venæ ſectio in talo, equi vectio, mutatio aëris, thermarum vel acidularum potus, purgatio ſingulis menſibus bis facta, aëris mutatio, quæ in univerſum ad præſervationem omnium arthriticorum affectuum THEODORUS PRISCIANUS *p.* 308. etiam atque etiam commendat.

Quando hoc fit. Quid multum ad podagræ generationem faciat.

Quid conferat.

Quid noxam inferat.

Auctoris Remedia ac medendi Methodus in podagra.

Veteres in prima podagræ acceſſione Emetica valde laudarunt.

Uti Martianus, Alpinus & Hildanus.

Qua via corpus noſtrum à febribus hecticis queat defendi.

§. XIII. Deſcendimus jam ad inquirendam methodum ab hecticis & lentis febribus corpus noſtrum defendendi. Putridæ excrementitiæ ſordes, vitalibus ſuccis intime mixtæ, harum febrium ſunt genitrices, hæ vero producuntur, quando criticæ evacuationes per ſudorem; per alvum vel alia emunctoria aut fonticulos & ulcera antiqua ſupprimuntur. Hoc etiam evenit, ſi conſuetæ ſanguinis excretiones, ſive per hæmorrhoides, ſive per uterum cohibentur, vel quando febriles intermittentium motus, qui ſæpe magno præſidio ſunt viſceribus obſtructis aut relaxatis, nimis celeriter opiatorum, adſtringentium, quorſum etiam referri debet China Chinæ abuſu ſiſtuntur. Oritur quoque lenta febris, quando corpori à morbo vel nimia evacuatione, debilitato alimenta plus juſto ingeruntur, quo fit ut promptiſſime peſſimæ cruditates in corpore & primis viis colligantur. Si viſcerum adfuerit corruptela inſanabilis fit febris, quæ hectica appellatur. Quemadmodum autem variæ eſſe ſolent harum febrium cauſæ: ita præſervandi modus diverſus eſt. Si corpus

pus valde fuerit enervatum, veotriculi primo omnium ratio eſt habenda, præſertim ne nimio alimento eum oneremus, ſed parum ſemel at crebrioribus vicibus, eſt aſſumendum, moderatus quoque ſit corporis & tranquillus animæ motus neceſſe eſt. Cautio quoque adhibenda, ne nimis cito intermittentium impetum cohibeamus, præſertim ſi humorum copiam atque ſtagnationem, nec non viſcerum obſtructionem pro radice habeant. In conſuetis ſanguinis evacuationibus ſuppreſſis, juſto tempore venæ aperiantur. Quoniam vero prima, quæ in ventriculo & duodeno eſt, regio, colluvie ſordium repleta, mater eſt harum febrium: hinc mature leni emetico vel ſale aperitivo aut evacuante polychreſto ea deplenda eſt: id enim ſi non accidit, calor nimius & vires & ſolidarum partium ſuccos laudabiles depaſcitur.

Intermittentium impetus haudnimis cito eſt cohibendus.

Febres quarum paroxyſmus certo temporum intervallo intermittit.

§. XIV. Sequitur jam ut à febribus illis quarum paroxyſmus certo temporum intervallo intermittit, corporis præſervandi modum meditemur. Hæ, cujuſcunque generis fuerint, ſingulis anni temporibus, ſola hyeme excepta, graſſari ſolent, certis vero etiam locis ſunt endemiæ. Vero ſimillimum eſt aërem ſubtilioris cauſticæ febrilis materiæ, ex confermentatiooe variarum particularum productæ, vehiculum eſſe; hæc condenſata, præſertim occiduo ſole, intus ſubit vitalia, & ad ventriculum & duodenum deſcendens, cum ſtagnante ibi bile & pituita, minera febris fabricat. Ita epidemice graſſantes generantur. Alioquin à tranſpiratione prohibita & cruditatibus ventriculi, alienam indolem mora nanciſcentibus, ſolennis fit febrium geneſis. Quod ſi vero intermittens offendit labem in viſceribus, diuturnior ac contumacior fit. Intenſior vero earum fit æſtus in cholericis, diætæ vinoſæ adſuetis & iis qui ad iram proclives ſunt. Qua propter ad febres diſpoſiti, quo graſſantur tempore, hæc debent ſervare (I) aëri veſpertino vel nocturno, neque cœlo nubilo ac pluvioſo, corpus diu objiciendum. (II) quisque tunc ſeſe abſtineat à crudis & duris cibis, cujus generis ſunt omnia marina, carnes infumatæ & induratæ, lacticinia parcius ſumantur, ante omnia vero id omne evitandum eſt, quod cum nauſea aſſumitur, utpote in ventriculi ſinu moratur & facile corrumpitur. Quandocunque vero vitioſa cruditas, ſolennis febrium procreatrix, cum febrium prodromis præſens eſt, nil ſecurius abſtinentia & bono emetico, quod vel ſolitarium vel cum infuſo mannæ ſociatum, primas vias ab omni putridarum ſordium colluvie liberat, una ſæpius vice febrem præſcindens.

Quid in his febribus obſervandum & quomodo caveantur.

Febres continuæ raro fiunt ſine inflammatione interiori.

§. XV. Febribus admodum affines ſunt inflammationes. Nam continuæ raro ſine inflammatione interiori fiunt, neque inflammatio ſine febre facile exiſtit. Omnium vero intenſiſſima eſt, quæ conſiſtit in ventriculi membranis, & perfrequenter fit, neque ſine periculo. Quum enim ſenſibiliſſimæ parti accidat, ſpaſmos & convulſiones in univerſu nervorum ac membranarum ſyſtemate celeriter ſuſcitat. Exemplo ſunt venena cauſtica, quæ inflammando ventriculum & inteſtina ſubito interficiunt. Plura vero ſunt, quæ id malum inferunt, inter quæ eminet frigidus corpori extreme calefacto potus copioſe ſuperingeſtus, id quod perſæpe funeſto eventu accidit. Vehementior quoque ira, draſticum purgans vel emeticum, præſertim ſi quis frigidum ſuperbibat potum, grave hoc vitium ingenerat. Vidi plures necatos fuiſſe, quando à gravi ira forte emeticum ſumſerunt; cujus effectus fuit inflammatio ventriculi & mors. In peſte ejus inflammatio frequentiſſime fit, qua imminente vel præſente mortem inferunt emetica, quorum tamen uſus maturus & cautus non poteſt contemni. Incurrunt plurimi hoc malum ſi exanthemata in febribus, variolis, morbillis, purpura, petechiis, peſte retrocedunt, vel criticæ evacuationes, in his dictis affectibus ſupprimuntur. Idem evenit in podagra, arthritide vaga, eryſipelate, ſi ab emeticis, venæ ſectione, frigore, terrore & inflammationi inimiciſſimis opiatis, materia retro cedit. Probe itaque hæc omnia obſervare debet Medicus, ne ex imperitia tantum malum acceſſat. Neque periculo carent inteſtinorum inflammationes, in dyſenteria, colica convulſiva ſpaſmodica aut herniarum comite iliaca paſſione. Peſſima ſunt hoc paſſu in alvi fluxionibus opiata vel adſtringentia: in colica convulſiva purgantia acriora, eaque aliquoties repetita, in hernioſis intenſum frigus aut iracundia. Quare hæc omnia ſedula cura ſunt evitanda.

Causſæ.

Quæ probe obſervare debet medicus.

Quæ noxia ſunt in alvi fluxionibus opiata, &c.

Peripneumonia eſt profundior pulmonum inflammatio.

§. XVI. Succedit jam Peripneumonia, quæ profundior pulmonum inflammatio eſt, cum levior ſit pleuritis. Fit quando ſanguis glutinoſus & craſſus, qualem ſemper fere peripneumoniaci è vena emittunt, motu corporis vehementiori, aut balneis, ſudorifero calido, iracundia, in anguſtiſſima vaſa impulſus ibique ſubito reſrigeratus, incarceratur. Hujus mali generationi ſæpe polypoſam in pulmonum vaſis concretionem velificari ſectiones docent. Convenit itaque ut plethorici vel craſſo ſanguine abundantes, fugiant, quicquid corpus & nimium calidum & nimium frigidum reddit, maximeque eorum ſubitam invicem permutationem: ſervent vero ſanguinem fluxilem calido potu quem juvat nitroſo vel lixivioſo ſale acuere. Hæc etiam impediunt quo minus polypus in vaſorum anfractibus ſuccreſcat.

Quomodo fiat.

Quid conveniat.

Uteri inflammatio.

§. XVII. Graviter ſæpenumero inflammari uterum, funeſti puerperarum ſymptomata docent: huic malo lochiorum ſuppreſſio, per refrigerationem, animi affectus aut diætæ vitia facta, cauſam ſubminiſtrat. Si impura fuerint corpora, ſi ſpaſmodicis abdominis cruciatibus pateant, malum hoc frequentia non minus quam periculo terribile eſt. Igitur ad præſervationem nihil eſt convenientius, quam hæc omnia averſari, idque curare ut ſpaſmi abdominis mature ſiſtantur, ne ab iis lochiorum fluxio cohibeatur; quibus indicationibus Oleum Amygdalarum dulcium, Sperma Ceti, Antimonium Diaphoreticum, Lapides Cancrorum, Nitrum, Crocus, nec non Flores Chamomillæ vulgaris & Romanæ, ſummitates Millefolii cum cereviſia cocti & interius dati egregie ſerviunt, quia ſtagnantem ibi ſanguinem diſſolvunt eumque ad excluſionem præparant. Neque intutum tali in caſu venæ ſectionis præſidium eſt, utpote quo ad omnem inflammationem avertendam nihil eſt præſentius.

Ejus cauſa.

Ad præſervationem quid conveniat.

Et ad Curationem.

Periculo omnes antecedit phrenitis.

§. XVIII. Periculo vero omnes antecedit phrenitis, quæ acutis paſſionibus in fine ſæpenumero jungitur. Cauſam dare ſolet partim retroceſſio omnis generis exanthematum, partim fortior translatio ſive metaſtaſis ſanguinis facta ad caput, quam faciei ac oculorum rubor, tumor, fortis arteriarum capitis pulſatio, diuturna vigilia, ſtillicidium ſanguinis ex naribus, alvus adſtricta, extremorum frigus comitantur:

Remedia in phrenitide.

quo

quo caſu venæ ſub lingua opportune ſecantur vel Ægyptiorum more nares ſcarificantur. Neque minus utile eſt blanda & continua diaphoreſi ſanguinis circulum æquabilem ſervare, per mixturas temperatas, acidulas, alexipharmacas, & alvum clyſtere aperire: hoc modo fit, ut infenſæ ſanguinis & humorum metaſtaſes æque ac retroceſſiones ſordium excernendarum impediantur.

Magnis hæmorrhagiis corpora valde debilitantur.
Ilias inde malorum oritur.
Quæ enumerantur.

§. XIX. Ab inflammationibus deveniendum jam erit ad enormes ſanguinis varia per loca excretiones, quibus non modo corpora valde debilitantur, ſed & alii graviores morbi inde capiunt initium. Accedit, quod ſi natura ipſis conſueverit & ſanguis ad partes congeſtus exitum non invenerit, ilias malnrum inde oriatur. Hac enim ratione in capite cephalalgiæ, hemicraniæ, ophthalmiæ, vertigo, auditus difficilis, aurium tinnitus, imo paralyſis, apoplexia ſuboriuntur: in pulmonibus inflammatio, obſtructio, corruptio, aſthma, tuſſis chronica, phthiſes hecticæ fiunt: ſi per vaſa hæmorrhoidalia non rite fertur ſanguis, non modo in inteſtinorum canale, ſed & viſceribus abdominis ſtagnationes facit, & ita vomitus cruentus, morbus niger *Hippocratis*, cachexia, hydrops, colicæ convulſivæ, hæmorrhoides cœcæ, ani inflammatio, nec non fiſtulæ, ulcera in hoc loco, tubercula, mictus cruentus, nephritis, inde ſubnaſcuntur.

Prudentis medici in hiſce omnibus officium.

Prudentis itaque Medici eſt, omnem curam adhibere, omnemque operam dare, ne natura aſſueſcat ſanguinis excretionibus, ſolo menſium fluxu excepto, quod vero præſtare res utique ardua & difficilis eſt, neque vero minus omnis ſpes abjicienda venit. Cum vero ii, qui habitu corporis laxo, ſpongioſo & vaſculoſo præditi ſunt, ad copioſi ſanguinis generationem, æque ac ad ſpaſmos, qui omne ferunt in preſſura ſanguinis ad talia loca punctum, valde proclives ſint: propterea ne nimium ſanguis in eorum corporibus ſuccreſcat, & ut ſpaſticæ quoque ſtricturæ partium impediantur, omni modo enitendum eſt. Huic ſcopo admodum conducit abſtinentia & temperantia ab iis, quæ copiam ſanguinis ingenerant: ut ſunt carnes juniorum animantium, lacticinia, dulcia, ova, gelatinoſa, farinacea, vina dulcia, cereviſiæ dulces ac ſpirituoſæ, otium, ſomnus largior: præſtat potius victus tenuis, ex vegetabilibus, herbis, fructibus, deſumtis,

Quæ porro conveniant.

potuique dare convenit cereviſias tenues, vel loco harum vinum tenue cum aqua bona dilutum. Convenit quoque motu & exercitatione, uſuque infuſorum calidorum ſanguinis circulum & proficuam tranſpirationem promovere. Deinceps venæ ſectio tali in caſu præſidium eſt omni laude majus. Hæc eo maxime tempore, quo ſanguis quaſi ebullire & exitum affectare ſolet, ut fit vere & autumno, circa æquinoctiorum tempora, adminiſtranda eſt, inque nonnullis ſubjectis, quæ ingentem ſanguinis copiam proferunt, bis imo quatuor vicibus debet repeti.

Omnes intempeſtivi animi motus, ubi metus eſt hæmorrhagiarum magna cura ſunt fugiendi.

Neque prætereundum eſt, omnes intempeſtivos animi motus, ubi metus eſt hæmorrhagiarum, magna cura opereque eſſe fugiendos, utpote qui ejus ſunt naturæ, ut ſolidorum tonum ac robur, quæ motum fluidorum dirigunt, aut nimia relaxatione aut vehementiori conſtrictione pervertant: quare videmus in praxi quotidie, iram & terrorem graviſſimarum hæmorrhagiarum eſſe auctores.

Remedia quæ præter eas in hoc affectu conveniunt.

Cum vero bilis acris in duodeno ſubſiſtens ſpaſmos abdominis concitet, & hæmorrhagicarum translationum cauſa exiſtat: ideo mature hæc ut temperetur & expurgetur, nec non ut alvus quotidie reſpondeat, nperam dare nportet; quem in finem rhabarbarina cum nitroſis & abſorbentibus mixta etiam atque etiam commendamus. Hæc, quæ jam monuimus, ſervanda quoque ſunt fœminis, quod nimias uteri hæmorrhagias, quæ in gravidis pariunt abortus, corpore arcent, avertuntque.

Dolores corpus & animum hominis mire exerceant.
Ex hiſce eminet dolor ventriculi & inteſtinorum.
Hujus cauſa.

§. XX. Sequuntur jam dolores, quorum acerbitas ſæpe tanta eſt, ut corpus & animum hominis mire exerceant. Eminet vero ex hiſce ventriculi & inteſtinorum dolor acerbus, quorum prior cardialgicus, inſequens colicus appellatur, ut ut tenuia exquiſitæ ſenſibilitatis plus quam craſſa inteſtina occupet, tranſit ſæpenumero in pareſin, quandoque etiam in icterum, tympanitidem. Si quando autem is continuo ſpaſmis & flatulentiis exercet hominem, affectus dicitur hypochondriacus in viris, in fœminis paſſio hyſterica. Communis eſt ſententia hepar & lienem in culpa eſſe. Alii accuſant progreſſum ſanguinis difficiliorem per venam portæ & conſequenter per hepar. Alii hunc morbum eſſe inane ac iners naturæ molimen, ſanguinem per venas ſedis evacuare volentis contendunt. Pace vero horum omnium regero,

Qui enumerantur.

quod Cachectici, Scorbutici, Hydropici, Icterici, Quartanarii, Lienoſi, qui viſcera abdominis, hepar & lienem, pancreas infarcta, obſtructa, indurata fovent, & ubi ſanguinis per venæ portæ innumeras ramificationes motus valde ſegnis & difficilis eſt, hypochondriacorum pathematibus ordinario non affligantur. Multo minus vero fluxus hæmorrhoidalis parum feliciter ſuccedens hujus paſſionis cauſa eſſe poteſt, quoniam juvenilis ætas huic malo plus eſt obnoxia quam ſenilis, quæ tamen ordinarie hunc fluxum ſolet experiri: minus vero familiaris eſt juvenibus. Neque fluxio ſanguinis reſtituta hoc malum tollit, quamvis interdum levationem adſerat. Sed potius ſtatuendum nobis videtur, fluxum hæmorrhoidalem & viſcerum obſtructiones magis hypochondriacorum ſymptoma atque effectum hujus morbi, quam cauſam eſſe. Videmus ſæpiſſime homines hilaris & alacris ingenii perfecte ſanos malo regimine affectuum, vel diæta perverſa, vel à male tractatis morbis, aut evacuationibus criticis cohibitis, ſubitn factos hypochondriacos, melancholicos & per plures annos variis phantaſmatibus miſerrime preſſos.

Qua ratione quidam homines ſubito fiant hypochondriaci.

Cauſam vero atque occaſionem huic malo, omnia ea, quæ univerſum genus nervoſum debilitant, quæ tonum ſive motum periſtalticum ventriculi & inteſtinorum lædunt atque pervertunt, ſubminiſtrant: ut ſunt purgantia acriora valida frequentius uſurpata, præſertim cum malo regimine, deſuper corpus refrigerando, aut potum frigide aſſumendo, vel animæ paſſionibus indulgendo.

Ejus cauſa.

Omnia enim frigida, tam interne quam externe admiſſa, omnes animi immoderati impetus, omnia fermenteſcentia, omniaque acida in exceſſiva quantitate ſumpta, opiata, item adſtringentia, vitaque ſedentaria, mire tonum inteſtinorum deſtruunt, eoque magis lædunt & affectum diuturnum reddunt, quo plus in corpora, ſive à morbo præſertim inteſtinorum, ſive ab evacuatione nimia aut perverſo affectuum & diætæ uſu debilitata incidunt. Tenendum hoc loco eſt, quod ſi malum inveteraverit, fieri habituale, adeo ut levi occaſione data gravia pathemata excitentur.

Quum

Quum vero dolor ille inteſtinorum, ſive tranſiens, ſive permanens, cum flatulentiis, tum ſpaſmis ac tractionibus nervorum abſolvatur: hinc etiam complicata ſymptomata ex hiſce ceu fontibus quaſi poſſunt duci ac derivari. Si quis itaque ab hoc moleſtiſſimo affectu ſe præſervare velit; vitet omnem uſum purgantium acriorum ac draſticorum: caveat ſibi ab omni animi gravi affectu, præſertim triſtitia; caveat à remediis quæ celeriter & febres & evacuationes ſanguinis ſupprimunt; ut ſunt adſtringeotia, opiata; caveat ab intemperantia edendi & crapula, vitaque ſedentaria, quæ peſſimarum cruditatum ſunt genitrices; ſique ſanguis abundet, ſectione venarum ſuperfluus evacuandus eſt; ſi alvus adſtrictior ſit, pilulis polychreſtis ſolicitanda eſt; ſi ventriculus acido nimio infeſtatur, illud deſtruentia proſunt; ſique torpida natura & obſtructionis viſcerum metus fuerit, thermis, acidulis, balneis, motu & medicamentis balſamicis atque ſtomachicis, tonus inteſtinorum roborandus eſt. Maxime omnium vero abdomen & pedes probe à frigore defendendi ſunt.

Vitet omnem uſum purgantium acriorum qui ab hoc affectu moleſtiſſimo ſe præſervare velit.

Caveat quoque ab adſtringentibus, Opiatis, à crapula, vitaque ſedentaria &c.

In paroxyſmo ad dolores & flatulentias tollendas nihil præſentius eſt clyſteribus emollientibus ac carminativis. Et quoniam alvus adſtricta prodromus eſſe ſolet toni inteſtinorum læſi: hinc laborandum eſt, ut ipſa ſuum ſemper faciat officium, nec nimis ſtricta, nec nimis etiam laxa ſit; utpote alvus naturaliter recte reſpondens, ſignum toni ſalvi ac illibati inteſtinorum eſt.

In Paroxyſmo ad tollendos dolores, &c. nil præſentius eſt clyſteribus.

Quid faciendum in cruentis alvi excretionibus.

§. XXI. Inteſtinorum tormentis ſæpenumero ſeſe aſſociant nimiæ & quandoque cruentæ alvi excretiones. Ne quis itaque in has incidat, ea ſervet neceſſe eſt, quæ ſuperiori paragrapho monuimus. Quum vero epidemici affectus, ex certa & præternaturali anni & temporum conſtitutiooe emergant, præſertim quando pruinæ autumnales corroſivo ſale fructus inficiunt: ideo hoc tempore convenit abſtinere à fructuum horæorum & in fermentationem proniorum abuſu. Neque unquam illi niſi prius bene loti & cum calidis cibis debent aſſumi. Nocet quoque quicquid ventriculum & inteſtina lædit, præſertim aër humido-frigidus, borealis, iracundia, mœſtitia, purgans. Convenit interius tonum fibrarum roborare, quod commode fit balſamicis elixiriis & ſtomachicis, quorum guttulæ aliquot ſingulis diebus ſemel vel bis cum calido vehiculo ſunt aſſumendæ, & ſpiritu Menthæ frequentius totum abdomen inungendum eſt. Neque ea quæ humorum acrimoniam in primis viis temperant, qualia ſunt Cornu Cervi uſtum, aut philoſophice præparatum, lapides Cancrorum, Antimonium diaphoreticum, Nitrum, hoc tempore debent negligi. Quoniam vero colluvies bilioſa prima in regione collecta, dyſenterico miaſmati plerumque fomitem præbet; tunc tali in caſu ſuademus, ut radicis Ipecacuanhæ, quæ inter emetica omnium tutiſſima eſt, doſi mature hæc ipſa expurgetur.

Radix Ipecacuanhæ inter emetica omnium tutiſſima.

Dolorum graviſſimus eſt à calculis tam renalibus quam veſicalibus. Imo & in cyſti de fellea concretis. Qua in calculo vitanda.

§. XXII. Eſt quoque dolorum facile graviſſimus, qui à grandiori & aſperiori calculo vias urinarias permeante naſcitur, univerſum ſæpe nervorum genus in anomalas ſpaſticas tractiones rapiens. Neque minoris momenti eſt ille, qui in veſica ſtabulatur & continuas moleſtias & dolores creat. Non rarum quoque eſt, in cyſtide fellea variæ figuræ magnitudinis & coloris concreſcere calculos, qui, quod ſæpius vidimus, per ductum choledochum viam affectantes, immaoes & fixos cruciatus in dextro latere cum magno periculo inferunt. Ut itaque à tam dira dolorum acerbitate homo maneat immunis, opera danda eſt. Quum vero calculorum generatio ſtagnationem humoris glutinoſi tartarei ſuppooat: ideo omnia quæ lentos & glutinoſos reddunt humores, quæ acidum quod concretionis eſt principium, vel ſal tartareum gignunt, & renum aliarumque partium tonum deſtruunt, vitanda ſunt. Ex quo cenſu inter alimenta, caſeoſa, lacticinia, leguminoſa, farinacea, præſertim cum acidis, cum vino, ſpiritu vini, aut diureticis calidioribus, juniperinis, ſuccinatis, terebinthinatis in uſum vocata, primas tenent partes. Denique quoniam Plethorici communiter calculoſi fiunt, quod nimia ſanguinis & humorum exundantia renum tonum noo ſolum diſſolvat, ſed & coagulo humorum anſam præbear; hioc ea, quæ abundantem ſanguinem gignunt, fugere oportet. Porro vita ſedentaria, diuturna triſtitia, experientia teſte, calculorum productioni multum favet, quare motus, exercitatio & tranquillus animus præſidio ſunt.

Plethorici communiter fiunt calculoſi.

Motus & tranquillus animus præſidio ſunt.

Ubicunque vero diſpoſitio quædam ad hæc mala animadvertitur, omnia quæ fluidos ſervant humores, quæ tranſpirationem aliaſque excretiones promovent, nec non quæ tonum ac robur ventriculi & renum conſervant, in frequeotem uſum admittantur. Quod nomine laudamus infuſa calida ex Urtica mortua, Veronica, Hedera terreſtri, Equiſeto, radice Eringii, Altheæ confecta, cum quibus ſingulis diebus portio quædam mellis Pruſſici poteſt aſſumi. Laudamus quoque diuretica blandiora, quæ non coagulant humores, ſed acidum ſimul abſorbent, ac ſimul fluiditatem glutinoſæ materiæ præſtant, talia ſunt Nitrum, Arcanum duplicatum, Tinctura Tartari, Antimonii acris, Conchæ uſtæ, lapides Cancrorum, Magneſia, Arcanum Tartari. Laudamus quoque præſervationis cauſa venæ ſectionem circa æquinoctia adminiſtrandam, nec non Acidularum & Thermarum uſum. Quæ ſicuti in omnibus affectibus chronicis: ita etiam ad impediendam calculorum generationem univerſalia & magnæ energiæ ſunt præſervantia.

Laudantur herbarum &c. infuſa & diuretica blandiora.

Nec non Phlebotomia circa æquinoctia.

De Cephalalgiis vehementer affligentibus.

§. XXIII. De doloribus articulorum ſupra facta eſt mentio, reliquum jam eſt, ut etiam quædam addamus de cephalalgiis vehementer adfligentibus. Sæpe ſunt Symptomata aliorum morborum, quandoque morbus principalis. Has qui evitare vult, rationem habeat ventriculi & aſſumtorum, utpote omnia, quæ cruditates & flatulentias efficiunt, & quæ caput petunt ac feriunt, ut ſunt ſulphurata fumoſa, crapula, vitare oportet. Enitendum ante omnia eſt, ut alvus bene reſpondeat & tranſpiratio ſit laudabilis, nec non pedes à frigore defendantur. Si plethora in cauſa, venæ ſectio eſt utilis. Si capitis venæ ſanguine ſunt infarctæ, pediluvia proſunt & venæ ſectio in pede inſtituenda; exterius vero loco epithematis acetum Roſaceum cum Oleo Ligoi Rhodii, Nitro & Camphora applicatum ſolamen adfert præſentiſſimum. Cæterum in ſeroſioribus mirifice roborat caput & à doloribus præſervat moderatus Balſami liquidi noſtri uſus, ſi vertici, temporibus, naribuſque admoveatur.

Alvus tunc bene reſpondeat & tranſpiratio ſit laudabilis. Si Plethora in cauſa V. Sectio eſt utilis. Alia Remedia.

Etiam dentium dolore.

Quod ſi membranas, quæ dentes obvolvunt, gravis occupaverit dolor, & ab eo nos præſervare velimus, plethoræ ac cacochymiæ habenda eſt ratio. Carioſus ſi fuerit dens, tutiſſimum remedium exuſtio eſt. Atque ut univerſa capitis

tis regio à defluxionibus acribus moleſtis maneat immunis, roborandi fine non poſſumus ſatis laudare Balſami liquidi noſtri externum uſum, ſive naribus, ſive vertici, ſive temporibus applicemus, ſive miſcendo illud cum aqua vel vino os, fauceſque eluamus, ac totam faciem nuchamque lavemus.

Morbi convulſivi & ſoporoſi vitæ ſunt inſenſiſſimi.

§. XXIV. Convertimus jam nos ad graviſſimos convulſivos, paralyticos & ſoporoſos affectus, qui vitæ & ſanitati ſunt inſenſiſſimi. Inter hos vero caput extollit ipſa epilepſia, infantili ætati maxime funeſta, præſertim quando gravidæ & nutrices hyſtericis paſſionibus premuntur, vel terrore aut alio animi impetu fuerunt correptæ. Solo enim vehementi terrore, etiam in adultis, produci epilepſiam indies docemur. In cauſa ſæpe numero quoque eſt vermium præſentia, qui rodendo tunicas inteſtinorum nerveas, horribiles ſæpe in adultis convulſiones excitant. Sæpiſſime debilitas cerebri & nervorum à parentibus hæreditario quaſi jure contracta meretur accuſari. Prima itaque & præcipua in præſervando hoc loco debet eſſe intentio, ut omne illud, quod nervoſum genus debilitat, quod membranarum robur ac tonum lædit, & quod impuris & acribus humoribus capitis vaſa replet, evitetur. Quare cane pejus & angue ad epilepſiam diſpoſiti fugiant Vinum, liquores qui caput petunt, omnia vaporoſa, anodyna, cepas, crapulam; deinceps fugiant omnes animi commotiones, profundas meditationes, lucubrationes, curas. Abſtineant à fructibus horæis, ſaccharatis, lacticiniis, flatulentis, acidis, acidularum & thermarum potu, nec non ab ipſis balneis; caput vero nunquam humectent vel inungant. Præſervant vero optime à gravioribus capitis paſſionibus fonticuli, ſetacea nuchæ applicata, cœli mutatio, alvique apertio. Si ſordes verminoſæ in primis viis cauſam hujus mali conſtituunt, has ipſas pilulis ex mercurio dulci, myrrha, aloe, aſa fœtida & camphora confectis oportet expurgare. Nihil vero familiarius eſt, quam quod retropulſis eis, quæ excerni debebant e. g. variolis, morbillis, ſcabie, cruſta lactea, tinea capitis, purpura, malum epilepticum, maxime in infantili ætate, ſuperveniat, quare tali caſu omnis navanda eſt opera, ut naturam prudenter in excernendo adjuvemus, neque eam turbemus.

Epilepſia Puerorum. Ex qua cauſa. Quid faciendum ad præſervationem.

Ad Epilepſiam diſpoſiti fugiant vinum, liquores inebriantes, &c.

Abſtineant a fructibus horæis, &c.

Præſervant fonticuli, Setacea, &c.

Palpitatio cordis eſt ſpecies convulſionis.

§. XXV. Convulſionis quoque ſpecies eſt cordis palpitatio, quæ ſi pertinax & chronica fuerit, plerumque à cordis & pulmonalium vaſorum polypo fovetur, ſimulque ab animi affectu, præſertim terrore gravi ſubito producitur: neque minus ſpaſmodicis abdominis pathematibus in hypochondriacis & hyſtericis plerumque complicatur: Venæ ſectio hic magno ſolet eſſe ſolatio: Atque omnia quæ alvum aperiunt, & quæ flatus diſcutiunt in uſu ſint frequentiori. Præterea ad affectus ſpaſmodicos convulſivos referendum quoque eſt aſthma, quod à ſpaſmo nervorum pneumonicorum & à ſtrictura fortiori veſicularum pulmonalium provenit; Oritur non infrequenter in hypochondriacis & hyſtericis, vel qui intenſo frigore, iracundia, crapula nervos thoracis læſerunt: Si diuturnum eſt, polypus plerumque in culpa eſſe ſolet, & tunc facile deſinit periculoſe in hydropem thoracis ipſamque mortem. Subito vero gignitur à retropulſa ſcabie, arthritide, podagra, eryſipelate vel alia excretione ſubcutanea & critica, quod identidem accidit, ulceribus antiquis incaute conſolidatis. Qui fumos ſaturninos hauriunt metallicolæ, ſpaſmodicum aſthma ſæpiſſime percipiunt: pro varietate vero cauſarum variat quoque præſervandi methodus. In metallis qui operantur, ne eorum fumi noceant, frequens ſit butyri & oleorum uſus. In retrocedentibus vero iis, quæ foras debebant proſcribi, veſicatoria & fonticuli applicentur. Et ne polypus concreſcat, venæ ſectio, motus fortior, nitroſa ſalia lixivioſa, infuſa calida, thermæque proſunt. Harum vero & acidularum uſus in hoc affectu, præſertim ubi polypi eſt indicium, debet eſſe cautiſſimus, utpote plus vice ſimplici lethalem inde eventum obſervavimus; qua de re legi poteſt *Diſſertatio de aſthmate convulſivo.* In genere ab hoc gravi & periculoſo affectu præſervat defenſio pectoris ab omni frigore, abſtinentia à crapula, & continens animus in ſævis paſſionibus, ſiquidem tria hæc, crapula, ira, frigus, ſi ſæpius concurrunt, non modo hoc grave malum, ſed & alias ſpaſticas & inflammatorias paſſiones excitant.

V. S. hic magno ſolet eſſe ſolatio.

Ad affectus Spaſmodicos aſthma quoque eſt referendum. Cauſa. Si diuturnum, polypus plerumque in culpa eſſe ſolet. Subito gignitur a retropulſa ſcabie &c.

Ex fumis Saturninis metallicolæ ſpaſmodicum aſthma percipiunt.

Horum antidotum.

Contra Polypum Remedia.

Apoplexia ſenili ætati eſt inſenſiſſima.

§. XXVI. Ordo jam ad ſoporoſos morbos nos deducit, inter hos periculo omnes exſuperat apoplexia, quæ ſenili ætati eſt inſenſiſſima. Pro cauſa plerumque agnoſcit plethoram, capitis debilitatem & ſpaſticas conſtrictiones ſive externarum ſive internarum partium: ſæpe frigore, ira, terrore, cum impetu ſanguis congeſtus in caput ibi ſtagnat, vaſa diſtendit eaque rumpit, ſicque lethalis hæmorrhagia cerebri, quæ proxima cauſa apoplexiæ eſt, inducitur. Ea propter ſenes & quicunque ad hoc malum prædiſpoſiti ſunt, plethoræ gignendæ reſiſtant. Quare ante æquinoctia, in quibus ſolennes ſolent eſſe ſanguinis congeſtiones & apoplecticorum inſultus, venam ſecare utique neceſſarium eſt. Deinceps omnibus iis abſtinendum eſt, quæ nervorum & cerebri tonum deſtruunt, quorum jam mentionem fecimus; nam quæ in ætate infantili epilepſiam producunt, ea in ſenili diſponunt facile ad apoplexiam, neque minus ad affectus ſoporoſos, paralyſes, hemiplegias, coma, lethargum, carum, vertiginem, ſenſuum abolitiones, guttam ſerenam, ſurditatem, viam ſternunt paratiſſimam. Tuta præſervatio in eo conſiſtit, ut probe corpus, caput & pectus muniatur à frigore, quod ſenibus & nervoſo generi admodum inimicum eſt, deinde alvus & tranſpiratio liberior conſervetur. Tum temperatis, balſamicis, ſuccinatis, ambratis & balſami vitæ tam interno quam externo moderato uſu cerebri & nervorum tonus corroboretur.

Ejus cauſa.

Ante æquinoctia venam ſecare neceſſarium eſt.

Corpus, caput & pectus à frigore muniatur.

Alvus & tranſpiratio liberior conſervetur.

Morbi chronici ſunt, qui vehementia non minus quam contumacia terrent.

§. XXVII. Conſiderandi jam veniunt illi morbi, qui chronici dicuntur & vehementia non minus quam contumacia terrent. Hi ut plurimum in viſceribus ſedem fixam habent, ſi ipſa obſtructa, infarcta, conſtricta, indurata, exulcerata, vel alio modo corrupta fuerint. Pro differentia vero viſcerum differentes etiam naſcuntur morbi. Itaque, ſi vitium in pulmonibus latet, fit phthiſis vel orthopnœa, item hectica; ſi in hepate, cachexia, ſcorbutus, icterus, hydrops; ſi in liene, cachexia & atrophia; ſi in pancreate, contumax inteſtinorum dolor atque inflatio; ſi glandulæ hinc inde obſtructæ fuerint, ſcabies, lepra propullulant. Quemadmodum vero omnia, quæ lentorem fluidis ingenerant, eorumque ſegniorem progreſſum faciunt, nec non minimos canaliculos partium occludunt, horum morborum geneſi multum velificantur: ita quæ fluiditatem humoribus fœnerantur, quæ obſtructa reſerant & ſanguinem depurant, præſervan-

Pro viſcerum differentia, differentes etiam naſcuntur morbi.

Horum amoliendorum ratio.

ſervandis his morbis commodiſſime inſerviunt. Id genus vero ſunt labor, motus, exercitatio corporis, ſerenus & ſiccus aër, abſtinentia à dulcibus, acidis, ſalſis, duris, potu ſpirituoſo & à nimia mœſtitia, Thermæ quoque, acidulæ & aquæ dulces & minerales, nec non infuſa calida præſertim ex herbis, Trifolio fibrino, floribus Naſturtii Indici, Baccis Juniperi toſtis compoſita uſus ſunt præſentiſſimi: ſi plethora urget, ſanguis mittendus eſt: ſi ordinariæ & criticæ evacuationes menſium vel hæmorrhoidum fuerint ſuppreſſæ, cito has reſtituere neceſſarium eſt. Cavendum quoque eſt, ne refrigerantibus, adſtringentibus & opiatis intempeſtive immodicas omnis generis evacuationes, præſertim ſanguinis, febres quoque intermittentes cohibeamus; ſed potius in moderatum uſum balſamica, amara, & per epicriſin evacuantia nec non ſalia volatilia oleoſa admittenda ſunt.

Remedia his caſibus convenientia.

Ex corrupto pulmone oritur phthiſis.

§. XXVIII. In ſpecie vero ex corrupto pulmone oritur phthiſis cum febre & colliquanvis excretionibus: infenſa eſt maxime juvenili ætati & fovetur utplurimum ab hæreditaria pulmonum debilitate: unde malum indicium eſt depreſſior vel anguſtior thorax, ſcapularum eminentia, pulſus ordinario citatior. Fit plerumque in hoc adfectu decubitus p. n. in pulmone ſanguinis & ſeri, quare tuſſis, reſpiratio difficilis, hæmoptyſis malum futurum ſignificant. Ad impediendum itaque ſtagnatorium in pulmone decubitum, opus eſt venæ ſectione, qua mature adminiſtrata, multos novimus à periculo phthiſeos liberatos & macilentos, pingues redditos. Juvat quoque ordinarias ſanguinis evacuationes & conſuetas in ordinem redigere & cautiſſime adſtringentia, acida, ſpirituoſa, opiata, copioſa dulcia & expectorantia uſurpare; utpote quæ bronchia ſtimulando humores ad pulmones debiles & laxos nimium alliciunt, eoſque ad ſtaſin valde diſponunt. Robur vero pulmonum ſervant illibatum & heterogeneum ibi ſubſiſtens egregie diſcutiunt ſulphur purum & myrrha electa, quibus interne, externe etiam in forma emplaſtri, utendum eſt. Laudamus quoque Selteranum fontem mitiſſimum: qui præter ſal alcalinum fixum ſulphur quoque tenet. Hic cum Lacte Caprino mixtus & convenienti regimine ad menſem ſumptus, inſignem utilitatem ad labem pulmonum tollendam affert. Si hæmoptyſis phthiſi jungitur, Nitrum cum abſorbentibus & leniora laxantia deſideratam opem promittunt. Quod ſi vero ab immaturo infarctu pulmonum aſthma chronicum & humidum generetur, quod à ſicco multum diſtat, tunc acidularum & thermarum potum aliaque reſolventia, Balſamica, Gummata, Gummi Ammoniacum, Myrrham electam, Benzoen, pulverem Millepedum, Mercurium dulcem, Nitrum in forma pilularum invicem mixta, valde proficua ſemper deprehendimus.

Malum indicium eſt depreſſior thorax.

V. S. mature adminiſtrata multos à periculo phthiſeos liberavit.

Auctor quoque laudat Selteranum fontem.

Si Hæmoptyſis Phthiſi jungatur nitrum & laxantia opem promittunt.

§. XXIX. In Cachexia, ne in Hydropem degeneret, fugienda ſunt adſtringentia, quamobrem cautus eſſe debet uſus Martialium. Neque quartana in hunc affectum abeat, quod non raro fieri ſolet, China Chinæ, cortex Fraxini, Viſcus quercinus, quibus impetum febris coercemus, magna cum circumſpectione debent adhiberi. Ex diuturno quoque aſthmate ſæpius fit Hydrops, ubi dulcia, incraſſantia & pectoralia, propter infarctum, quem augent, ſuſpecta ſunt.

Adſtringentia in Cachexia fugienda.

Ex diuturno Aſthmate fit Hydrops.

§. XXX. De fœminarum morbis quædam etiam dicenda reſtant. Conſtat, harum ſanitatem multum pendere ab ordinata menſium fluxione; jam igitur, ut hic fluxus juſto tempore, modo & menſura procedat, fœminæ conveniens vitæ regimen obſervare tenetur. Maxime omnium vero ad hanc ſolennem evacuationem ſanguinis conſervandam omnia exceſſiva in victu, diæta & animo & aëre aſpernentur. Etenim nimium comeſta acida, dulcia, farinacea, lacticinia, indurata, ſalſa, ingens frigus, diuturnum otium & omnes vehementes animi paſſiones protinus ordinem hujus fluxus perturbant. Potius hæc omnia fugere, & iis uti oportet, quæ humores ſervant fluxiles, partiumque tonum roborant: cujus generis ſunt infuſa calida ex herba Meliſſæ, Pulegii, floribus Chamomillæ, Millefolii, Anthos cum aqua concinnata, quæ in omnibus fœminarum morbis præcavendis, imprimis vero circa evacuationis menſtruæ tempora opem ferunt præſtantiſſimam. Cæterum cum morbi, quibus fœminæ adfliguntur, maxima ex parte à colluvie impurorum ſuccorum, partim in ſanguine, partim in prima regione collecta, ob alvum ſegniorem, diætæ errata & vitam ſedentariam naſcantur: ideo ut cauſas morbiferas præſcindamus, ſuademus majorem corporis exercitationem, laborem, motum, ſuademus quoque ut præter jam dicta infuſa calida, per ſingulas ſeptimanas Balſamicis pilulis ſordes primarum viarum evacuent, quæ ſecundum exemplar *Becheri*, ex herbarum extractis, gummatibus reſinoſis & refracta Aloes lotæ doſi poſſunt concinnari; utpote tale remedium non tantum plethoræ & cacochymiæ gignendæ reſiſtit, ſed & tonum partium roborando, excretiones neceſſarias promovet, & nervorum ac fibrarum ſyſtema à ſpaſmodicis conſtrictionibus defendit. Neque inutile eſt interdum uti in laudatis infuſis ſale volatili oleoſo vel Balſamo noſtro liquido. Hæc omnia jam monita majori cura debent obſervare gravidæ, quæ, quo magis ſibi in diæta & regimine affectuum temperant, eo ſaniores liberos generant, & minus periculi in puerperio ſuſtinent. Nihil vero ipſis eſt infenſius quam omnis vehemens animi affectus, præſertim terror, qui in diſpoſitis ſubito abortum excitat. Quoniam vero plethora & hanc preſſo pede inſequens cacochymia gravidis & fœtus corpori maxime eſt inimica: hinc ut juſta venæ ſectionis adminiſtratione & ſecura evacuatione mature auxilium feramus, ſumme neceſſarium eſt. Accidit vero ſæpiſſime, ut puerperæ in graves incidant morbos, ſi corpora nempe fuerint impura, ſi lochia non rite ſuccedant, ſi prima regio ſordibus ſcatens non expurgetur. Nihil itaque in hoc caſu ipſarum ſanitati eſt convenientius, quam exacte diæteticas ſervare leges, corpus & animum in quiete tenere, ac diaphoreſin lenioribus promovere, neque minus alvinam regionem ſecuro & balſamico evacuante & roborante decenter à ſordibus expurgare; ita non poſſunt non omnia feliciter, benedicente DEO, ſuccedere. Ad febres & inflammationes præcavendas, nil ſecurius eſt pulvere Diaphoretico & Nitroſo: ad ſpaſmodicas vero & doloriſicas inteſtinorum & uteri criſpaturas avertendas, nil tutius ipſo oleo Amygdalarum dulci, Spermate Ceti, Eſſentia ſaturata Millefolii, Chamomillæ vulgaris, corticum Aurantiorum, Croci, Caſtorei deprehendimus. Evenit ſæpenumero, ut, quæ ſemel abortum

Fœminarum [illegible] multum pendet ab ordinato menſium fluxu.

Quæ [illegible] fluxus perturbant.

Morbi fœminarum à colluvie impurorum ſuccorum, diætæ errato, & vita ſedentaria [illegible] naſcuntur.

Pro illarum morbis Remedia.

Gravidis nil eſt infenſius quam omnis vehemens animi affectus.

Exacte diæteticas ſervare leges debent.

Ad febres &c. nil ſecurius pulvere diaphoretico nitroſo.

Semel abortum paſſa, fre-

quentius hunc experiuntur.

Ejus cauſa.

ortum paſſæ ſunt, frequentius hunc experiantur; cujus rei cauſam eſſe ſuſpicor, quod ſubſtantia uteri, tam quoad tonum ejus, quam quoad vaſa, violenta vaſorum apertione & fœtus expulſione, læſa fuerit: hanc læſionem itaque reſtituere & ſanare, balneis, infuſis herbarum vulnerariis & balſamicis temperatis ſtatim oportet, quod ſi negligitur, ſpes perfectæ ſobolis fere exſpirat.

Infantum morbi deſcribuntur.

§. XXXI. Ultimo de infantum morbis quædam etiam merentur adduci. Et ſicuti provectiores ætate victus & diætæ vitio) ac malo affectuum regimine multa mala patiuntur: ita etiam recens nati ex iiſdem cauſis ægrotant. Si enim plus lactis quam ferre poteſt tener ventriculus aſſumſerit; ſique hoc craſſum, impurum & ad coagulationem promptum fuerit, neque per alvum rite ſeceſſerit: ſtatim aceſcit, corrumpitur & bile admixta corroſivum evadit; unde torminum, ſpaſmorum, convulſionum aſthmatis, dolorum & febris ſit origo. Nihil vero citius eorum ſanitatem deſtruit, quam ſi nutrices animi affectibus indulgent vel gravi terrore corripiantur, deinde ſi tenerrima hæc corpora frequenter acribus reſinoſis evacuantibus exerceantur, præſertim quæ firmius inteſtinorum tunicis ob gravitatem vel difficiliorem ſolutionem impinguntur: hac enim ratione fit, ut tonus & motus periſtalticus ventriculi & inteſtinorum lædatur: quo deperdito nunquam recte procedit alvina ſordium excretio, quæ tamen ſanitatis infantum certiſſimus index & parens eſſe ſolet. Hujuſmodi purgantia ad dolores, tormina, ſpaſmos, convulſiones, aſthmata, nec non Oeſophagi & Diaphragmatis ſtricturas ſingultuoſas corpora præparant, quare talia cane pejus & angue evitentur, prudentia, ratio, & conſcientia ſuadet, dictitat, injungit. Pejoris adhuc indolis ſunt, quæ ex metallorum regno petuntur remedia infantibus tenellis plane non convenientia, ut Aurum fulminans, Mercurius dulcis, utpote quæ, præſertim pulvere aſſumpta, ab humorum in prima regione collectorum commixtione ſuam plerumque accipiunt operationem, quatenus nempe plus vel minus ſolvuntur; hinc tali paſſu infida & inſecura merito habentur. Præſtat potius acrimoniam & viſciditatem humorum abſorbentibus, nitratis & cinnabarinis tollere, & mitiore laxante rhabarbarino aut mannato aut clyſtere emolliente morboſas lactis corrupti ſordes expellere. In genere vero hæc regula tenenda eſt: parciſſime infantibus tenellis offerenda ſunt remedia, ſed conſultius ſemper eſt nutricibus ea, quæ neceſſaria ſunt ad lactis vitia corrigenda, exhibere. Verum pagellarum anguſtia noſtri argumenti diſquiſitionem fuſiorem excludit.

Quid eorum ſanitatem deſtruit.

Ex Metallorum regno remedia infantibus haud conveniunt.

Tenellis parciſſimè offerenda ſunt Remedia.

DISSERTATIO

SEPTEM LEGES SANITATIS EXHIBENS.

PROOEMIUM.

Quis eſt tam vecors, qui cum ſuſpexerit in cœlum, Deos eſſe non ſentiat? & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quiſquam arte ulla ordinem rerum ac viciſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet? Cicero de Rep. Ar. Percuſſionum leges Hugenius, Borellus, &c. ſibi vendicant. Cum nil ſine ordine & lege fiat, ita vita noſtra integritas naturali lege conſtat.

Nihil eſt ad ineffabilem Dei gloriam in toto hoc univerſo illuſtrius, quam quod omnia & ſingula mirabili proportione, ſapientiſſimo ordine & convenienti tempore perficiantur. Neque ullus in natura notabilis effectus, niſi ſub certo cauſarum ordine, atque concurſu animadvertitur. Corpora organica ſuas actiones, motuſque ſecundum certam normam certaſque leges conſtanter abſolvunt. Sidera cœleſtia ad conſtantes regulas, curſum, iter, ac motum ſuum in vaſtiſſimo cœli ſpatio conficiunt, quas leges magnus Keplerus *accurate notavit. Neque deſcenſus corporum gravium ſine legibus fit, quarum obſervationem Mathematicis, præſertim* Galilæo a Galilæis, *debemus. Neque percuſſiones atque impulſus, legibus, quarum inventionem præcipue Clariſſimi Viri* Hugenius, Borellus & Leibnitius *ſibi vendicant, deſtituuntur. Id vero in ſolertiorum adhuc deſideriis eſt, ut leges, quibus fluida & elaſtica obſecundant, ſatis ſuperque perſpecta atque detecta eſſent. Cum itaque in tota rerum natura, nihil ſine ordine, nihil ſine regula ac lege fiat, nullum eſt dubium, quin etiam vita atque integritas humani corporis certo ordine ac lege naturali quam maxime diſpenſetur atque adminiſtretur. Has itaque leges microcoſmicas, hunc, quo natura gaudet ordinem recte explorare atque intelligere utique boni Medici eſſe videtur. Hiſce enim inventis, poſtea quam facillimum erit ſalutaria vitæ & ſanitatis tuendæ cauſa, præcepta ſuperſtruere, quorum obſervantia inconcuſſam ſanitatem promittat, contemptus vitam miſeram, atque breviorem poſt ſe trahat. Quemadmodum enim, qui legum civilium ſunt obſervantes in Republica, ſalutem ſibi atque tranquillitatem parant: ita etiam quibus legum Medicarum obſervantia non deſpicatui ſed curæ cordique eſt, ii proſperam æquabilem atque perpetuam valetudinem, qua nihil poteſt eſſe in vita carius, ſibi conciliare poterunt. Duodecim olim tabulis omnium legum juriſque ſcientiam priſca & ſapiens vetuſtas complexa eſt, nos jam ſacro ſeptenario vitæ ac ſanitatis regulas atque leges includere allaborabimus, adeo ut in compendio, quaſi omne illud alias valde diffuſum, quod circa ſanitatem tuendam obſervandum eſt, hic reperiatur. Quem laborem neque injucundum, neque inutilem ad Bonum publicum cum judicaverimus, placuit illum loco ſpeciminis cujuſdam inauguralis curioſorum oculis atque animis ſubjicere. Cui ut immenſus veritatis fons benedictionem, gratiam atque proſperum ſucceſſum elargiatur, non ſine devoto animi cultu precamur.*

Sicut legum civilium obſervantes in Republica ſalutem parant, ita legum medicarum obſervantia perpetuam valetudinem ſibi conciliare poterunt.

§. I.

Septem itaque leges, quibus ſanitas incorrupta diu ſervari poſſit, propoſituris, primo omnium nobis incumbit, ut fundamentalem microcoſmicam legem, ſecundum quam ceu ad normam omnes actiones corporis noſtri neque non vita atque ſanitas adminiſtrantur, & cui noſtræ etiam diæteticæ leges inſiſtunt, in medium proferamus. Eſt vero ea lex, liber, æquabilis ac moderatus fluidorum in circulum abiens motus, per moderatum conſtantem & æquabilem ſolidorum pulſum ac tonum; Hoc princeps eſt conſervationis corporis noſtri in ſe corruptibilis fundamentum. Hæc lex omnium actionum, quæ in cor-

Septem leges, quibus ſanitas incorrupta diu ſervare poteſt.

Primo, liber, æquabilis &c. fluidorum in circulum motus.

Hujus legis elogia.

pore contingunt, tam naturalium quam animalium norma & regula eſt. Hic omnis theoriæ ſive ſcientiæ & prudentiæ ſive praxeos medicæ unicus & perpetuus eſt ſcopus. Hæc exquiſiti vitæ regiminis & ſalubrium diætæ præceptorum præcipua directrix. Hac ſarta, tecta ac ſalva, in vigore ac ſanitate perſiſtit corpus, hac deſtructa multum in hiſce periclitatur. Nullus enim morbus, nulla œconomiæ motuum vitalium perturbatio animadvertitur, ubi violatio hujus legis fundamentalis microcoſmicæ evitatur.

Quænam illa ſint, quæ legem vitæ & ſanitatis conſtituunt.

§. II. Hiſce jam perſpectis ingenioſa & eximiæ utilitatis emergit quæſtio, quænam illa ſint, quæ legem hanc ceu fundamentum vitæ & ſanitatis conſtituant, firment, atque corroborent? nec non quænam hanc naturæ normam violare atque deſtruere idonea ſint? Sicuti enim ab illis longam vitam illibatamque ſanitatem, qua nihil poteſt eſſe dulcius: ita ab his ejus abbreviationem & incommodam valetudinem exſpectari oportet. Facta autem accuratiore penſatione, machinam noſtram & materiam qua conſtat, & motum, qui actuat materiam, à rebus mere externis accipere, annotamus. Hiſce enim per ſingula momenta eget & conſervatur: iiſque deficientibus deſtruitur.

Res Non-naturales.

A Veteribus hæ res non naturales appellantur, quoniam extra corporis noſtri eſſentiam conſtitutæ ſint. Sunt vero hæc ipſa maxime omnium animi conditio, & præterea univerſalis ille aëris & ætheris fons, è quo omnia viventium genera bibere debent. Sunt alimenta, ſolida æque ac fluida. Sunt denique actiones ipſius hominis nunquam non neceſſariæ, quæ ad motum, quietem, ſomnum, vigilias, conſuetudinem, vitæque genus pertinent. Et quemadmodum ingenioſe conſtructi automatis motus à vi motrice elaſtica vel pondere alterius corporis dependet, conſervatur atque dirigitur: Ita etiam artificioſiſſimæ atque ineffabili ſapientia conſtructæ machinæ noſtræ à corruptione conſervatio, atque regularis & ordinates motionum ſucceſſus à rebus memoratis externis unice pendet, per eaſque durat atque perſiſtit.

Hæc ſunt, quæ noſtra machinæ materiam mobilem ſubminiſtrant.

Hæc ipſa enim ſunt, quæ vigorem, motum, actuationem partibus ſolidis æque ac fluidis tribuunt. Ex quo clariſſime intelligitur, utique in harum rerum prudenti ac decenti uſu præcipuum vitæ & ſanitatis noſtræ momentum verſari, eaque propter hanc curam animo noſtro perpetuo eſſe debere infixam, ut leges, quæ præſcribunt nobis convenientem earum rerum uſum diligentiſſime obſervemus. Has vero ipſas ſequenti jam ordine promulgabimus.

§. III. Prima itaque lex eſto:

Omne nimium, quia naturæ eſt inimicum, effuge.

Omne nimium effugiendum.

Eſt regula hæc venerandi & primi artis noſtræ parentis Hippocratis, quam *Sectione II. Aphoriſmo* 51. propoſuit, eaque valde eſt univerſalis, & hinc ampliſſimæ utilitatis. Per τὸ omne intelligit, quodcunque corpus noſtrum ullo modo mutare, afficere, vel alterare poteſt, ſive ex elementorum, alimentorum, medicamentorum claſſe, ſive ad animæ vel ipſius hominis actiones referendum fuerit. Per naturæ vero vocabulum, quod ingenti propter varias in diſciplinis ſignificationes obſcuritate laborat, quid magnus noſter Auctor intellectum velit, explicatione paulo planiore opus eſt.

Per Naturæ vocabulum quid Hippocrates intellexit.

Loca vero in quibus non modo Hippocrates, ſed & alii Veterum ſapientiores, naturæ mentionem faciunt, facta prudenti inſpectione declarabant, per hanc ipſam nihil aliud intelligi, quam exiſtentes in corpore noſtro motus, qui phyſica quadam neceſſitate ex ſtructura videlicet, diſpoſitione, atque coordinatione mutua partium fluidarum, humidarum, & ſolidarum (quæ nunquam vi motrice deſtituuntur) perficiuntur.

Aureliani de voce Naturæ ſententia.

Placuit mihi ſemper hac in re C. Aureliani, qui exſtat *lib. I. acutorum morborum pag.* 39. locus. *Omnia, inquit, fiunt neceſſitate, & nihil ſine cauſa, neque natura nihil aliud eſt quam corpus & ejus motus.* Igitur hoc ſenſu accipi etiam debet vocabulum in noſtro Aphoriſmo, cujus explicationem hanc eſſe oportet: Omne exceſſivum & immoderatum ſive qualitate ſive quantitate peccet, corpus noſtrum, inque eo vigentes motus, quorum princeps eſt ſanguinis humorumque progreſſio, lædit, quæ poſtea, cum omnis ſecretionis, excretionis, conſervationis, nutritionis, atque operationum animæ fons atque fundamentum ſit, vehementer functiones corporis alterat atque affligit.

Omne exceſſivum corpus noſtrum lædit.

Quare.

Quare vero omne intemperatum & exceſſivum motibus œconomiæ noſtræ vitalis inimicum ſit, ratio hæc eſt, quod temperatus ac placidus fluidorum progreſſus norma ac regula vitæ & ſanitatis ſit, ut ſupra docuimus, igitur omnis copia peccans materia libero fluidorum progreſſui reſiſtit. Nimius quoque ſolidorum impulſus potius ad deſtructionem quam conſervationem corporis noſtri tendit. Porro ex altera parte, ſi humorum nimius eſſet defectus, ſi eorum motus plane deficerent atque elangueſcerent, inſenſæ ſtagnationes, obſtructiones, nec non corruptiones perquam funeſtæ inde emergerent. Quemadmodum enim omne exceſſivum corpori noſtro eſt inſenſum: ita moderatum ac temperatum, quod quaſi inter extrema medium eſt, ipſi eſt amiciſſimum.

Per experientiam res evadit clarior.

§. IV. Sicuti autem à priori, ut Philoſophi loqui amant, hujus regulæ veritatem demonſtravimus: ita multo magis ab effectu, ſive à poſteriori per experientiam res evadet clarior. Obſervatione enim indubitata comperimus, exceſſivum in rebus non naturalibus vehementer nos lædere. Ita nimia à quocunque cibo facta repletio, & contra fames ſive alimoniæ bonæ defectus magnorum morborum genitrices ſunt. Omnis cibus, exceſſivis qualitatibus notatus, qualis eſt admodum ſalſus, acidus, durus, glutinoſus, vel nimis calidus, dulcis, acris, fermenteſcibilis in copia ingeſtus, incommodum creat.

Quod demonſtratur.

Etiam Hippocratis oraculo.

Omnia enim, ut noſter Hippocrates *lib. de vet. med.* §.25. *inquit, quæ edit, aut bibit homo, minime intemperato & diſſidente ac excedente ſucco participare debent, velut ſunt panis & maza & his ſimilia, quibus aſſuetus eſt homo pluribus & ſemper uti. Nam robur & augmentum & alimentum per nihil aliud contingit, quam quod probe temperatum eſt, & nihil habet intemperatum.* Potus ſive ſit nimium potens, ſive acidus, aut valde dulcis minus congruit ſuccis corporis noſtri, neque in æquilibrio vitales motus conſervat, unde minus ſalubris habendus. Vehemens frigus, intenſus calor, diuturna humiditas ſummopere humorum temperiem & motus corporis lædunt. Et quemadmodum vehemens exercitatio, indefeſſus labor, aſſidua vigilia vires frangit, eaſque diſſipat: ita diuturna quies, vita ſedentaria, diuturnum otium & animum & corpus iners, torpidum, ſegneque reddunt.

Et per ea quæ quotidie fiunt.

Nimia venus præſertim una nocte ſæpius repetita mire debilitat corpus, ut ſi quis acuto morbo correptus ſit ex eo vix

eluctari

eluctari poſſit. Contra vero nimis parcus veneris uſus, torpidos, & timidos reddit homines, ac capiti, membriſque gravitatem affert. Quam perniciosſus naturæ noſtræ ſit ipſe vehemens animæ affectus neque minus ipſa valentior medicina, ſive purgans, ſive adſtringens aut motus cohibens, dici vix poteſt. Et ſicuti excretiones, quando in exceſſu aut defectu delinquunt, morbum futurum nunciant, ita æquabiles, conſtantes, moderatæ, proſperum valetudinis ſtatum promittunt. Auream quippe regulam in diæteticis perpetuo obſervandam cenſemus.

Moderata durant.

Moderata durant, atque vitam & ſanitatem durabilem præſtant.

Secunda lex.

§. V. Secunda perquam ſalutaris lex eſto:

Ne ſubito muta aſſueta, quia conſuetudo eſt altera natura.

Conſuetudo altera natura.

Trita & pervulgata eſt hæc regula à Phyſices æque ac moralium Profeſſoribus approbata. Utpote experientia teile conſuetudo non minus in naturalibus & medicis quam quoad mores, vitia & virtutes in moralibus multum valet, inque habitum quaſi & ſic in naturam commutatur.

Inque naturam commutatur.

Quapropter malam etiam conſuetudinem non eſſe abjiciendam, omnes ſaniores aſſ. verarunt. Nam HIPPOCRATE auctore *lib.* 11. *Aph.* 50. *ex multo tempore conſueta inconſuetis minus moleſtare ſolent.* Idem *Aph.* 49. prodidit: *aſſueti,* inquit, *debiles ferre poſſunt ea, quæ inaſſuetis robuſtioribus moleſtiam creant.* Per conſuetudinem vero intelligimus hoc loco longiorem & repetitum rerum quæ corpus noſtrum afficiunt, atque mutant uſum. De hoc utut paulo deteriori dicitur, quod continuato uſu altera fiat natura, id eſt, quod demum conformis & amicus evadat corpori noſtro, neque amplius noceat, vel turbet ejus motus, ut potius cum natura ejuſque motibus in conſymboliſmum atque affinitatem abeat.

Hippocrate quoque teſte.

Conſuetudini ſtandum hujus enim vis in vitæ inſtituto maxime elucet.

Hujus regulæ veritatem non tam ratio, quam certa & indubitata experientia comprobat atque illuſtrat. Utpote hac magiſtra diſcimus, quod etiam immoderata neque adeo amica longioris temporis uſu, innocua tandem fiant.

Quod exemplis illuſtratur.

Ita exempli cauſa videmus, durum, quo Weſtphali gaudent, victum ex pane groſſiori furfuraceo, & induratis ac infumatis ſuillis carnibus conſtantem ipſorum membris vim ac robur addere; tenues vero, temperatos & facilis ſolutionis cibos, hos populos offendere. Notum eſt, quam maxime immoderatus uſus aromatum piperis præſertim, item ſpiritus vini, aquarum vitæ in Polonia & Moſcovia vigeat, neque facile aſſuetos ibi lædat, cum tamen, ſi noſtri idem vellent imitari, in magnum periculum incurrerent. Inclementius atque impurum craſſum & nebulis ac vaporibus obſitum cœlum, non tam facile iis corporibus, quæ diu eo uſa fuerunt, nocet, ac ſi ſana corpora quæ puro antea fruebantur aëre in talem locum fuerint delata, nam hæc protinus ab inſalubri aëre admodum offenduntur. Valet id maxime de tenerioribus & ſenſibilioribus ſubjectis, utpote quæ ex peregrinationibus, mutatione aëris vel victus plane contrarii facta facile læduntur atque ægrotant. Si quis diu aſſueverit urbano, minuſque libero aëri, is à puro, ſalubri, aperto, qualis ruralis ſaluberrimus eſt, facile perturbabitur, adeo, ut laſſitudinem & gravitatem quandam in capite experiatur.

Cujuslibet res non Naturalis amalogis.

Qui aſſueti ſunt continuis laboribus & motionibus, ſi has intermittunt, facile ægrotare incipiunt. Cereviſias qui diu potarunt amaras & lupulatas, dulces poſtea æque bene ferre nequeunt. Valet quoque hæc conſuetudo, quoad animi pathemata. Dantur qui ita adſueverunt commotioni animi per iracundiam, ut in nutrimentum ſanitatis ira cedere videatur, cum contra inadſueti per gravem iram in præproperam mortem incidere poſſint. Qui longiori ſomno diutius uſi ſunt, ſi parum dormire coguntur, multum debilitantur. Ita etiam meridianus ſomnus in adſuetis citra noxam & cum commodo melioris chylificationis peragitur, qui minus adſuetis noxius eſt. Porro ſi quis corporis motionem inuſitatam paulo fortiorem ſuſceperit, non modo multum delaſſabitur, ſed etiam plures moleſtias altera die in membris perſentiet.

Spectat huc Hippocr. effatum.

Spectat huc *Aphoriſ.* 49. *Sect. II. Hipp. aſſueti conſuetos labores ferre, etiam ſi fuerint debiles aut ſenes, non aſſuetis fortibus ac juvenibus facilius ferunt.* Pertinet huc quoque nimis frequens & immoderata medicamentorum aſſumtio; quæ multis hypochondriacis perquam familiaris eſt, nam hoc morbo correpti frequentius pharmacomania laborant, dum medicamenta quotidie ingerunt, eorumque copiam ac varietatem appetunt, quibus tamen ita natura aſſueſcit, ut tandem fere omni effectu deſtituantur.

Medicamento uſu quotidiano tandem fere omni effectu deſtituuntur.

Porro in vulgus nota ſunt exempla, quod ea, quæ veneni naturam habent, diuturno uſu non amplius noceant, ſicuti familiariſſimum exemplum habemus in Tabaci fumum potantibus, qui ſulphure narcotico naturæ inimico valde caput lædit, & acerba ſymptomata inducit, ſucceſſivo autem & longiori uſu non modo omnem nocendi facultatem amittit, ſed naturæ etiam tandem blandus atque amicus redditur.

Tabacus longiori uſu non lædit, ſed naturæ tandem amicus redditur.

Simili etiam ratiooe Opio aſſueſcere poſſumus; Quam in rem obſervationem meretur FALLOPIUS. Perſiani, ioquit, comedunt opium à pueritia incipientes in minore quantitate, & ſenſim ac ſenſim quantitatem augentes, donec aſſueverint magnæ opii quantitati, idque faciunt, ut fiant ad coitum promtiores.

Pari ratione quidam opio aſſueſcunt.

Puellam napello nutritam legimus, quæ cum modice atque ſenſim venenum id devoraſſet, eo inpoſterum abſque ulla noxa uſa eſt.

Puellam napello nutritam legimus.

Valet hæc regula in omnibus ſimpliciter conſuetis, videlicet alimentis, refrigeratiooe, calefactione, balneis, tegumentis, motionibus, animi affectibus, venere, ſomno, imo venenis, ut conſueta inconſuetis minus ſint noxia. Quoniam ut videtur, ex crebra applicatione ad corporis noſtri fibras, fluidaſque partes ad ſimiles motus, atque materiæ habitum diſpoſitionem quandam promptam atque facilem tandem adipiſcuntur. Maximi itaque momenti eſt conſuetudo, neque minus periculi eſt à conſuetis deſciſcere, eaque in contrarium mutare, præſertim ſi repente id fiat. Unde eſt illud CELSI *lib.* 1. *cap.* 3. *Periclitatur, & qui ſemel & qui bis die cibum contra conſuetudinem aſſumit. Item neque e ſubito labore ſubitum otium, neque ex nimio otio ſubitus labor ſine gravi noxa eſt.* Ergo ſi quis mutare aliquid volet, paulatim debet aſſueſcere. Nam omnis ſubita mutatio eſt periculoſa. Quod vero paulatim ac ſucceſſive fit, id tutum eſt.

Siquis mutare aliquid volet, paulatim debet aſſueſcere.

Notari autem hoc loco velim, inconſueta æque ac conſueta nimio exceſſu ſicuti in lege prima deduximus, delinquere & vehementer lædere corporis noſtri actiones poſſe.

Lex tertia.

§. VI. Accedimus ad legem tertiam, quæ ſic ſe habet:

Animo hilari ac tranquillo eſto.
Quia hoc optimum longæ vitæ & ſanitatis præſidium.

Nihil potentius & celerius œconomiæ noſtræ vitales motus turbare, atque pervertere, & funeſtos effectus producere poteſt, quam illud ipſum, quod in nobis perceptionum, impreſſionum, deſideriorum cauſa ac fons eſt, cujuſcunque etiam nominis fuerit. Animadvertimus videlicet accuratiori facta meditatione omnium univerſi corporis partium mutuam & mirificam inter ſe eſſe connexionem atque harmoniam, ut ſicuti in machinis fit, una parte læſa vel mutata, aliæ mox in ſocietatem trahantur. Operationes ſic dictæ immateriales, ut ſunt impreſſiones, inclinationes, cupiditates, deſideria, cum ſanguinis & humorum circulo, & ſolidorum impulſu ac tono mirabile habent commercium, mutuamque harmoniam.

Pro varia diſpoſitione motus ſanguinis variæ quoque diſponuntur immateriales ſic dictæ animales actiones.

Quid enim illuſtrius, quam pro varia diſpoſitione motus ſanguinis varie quoque diſponi immateriales ſic dictas animales actiones, unde temperamentum ſequuntur & mores, & inclinationes atque affectus animi. Quid luculentius eſt, quam quod ad varia deſideria & firmiores impreſſiones adeo corporis motus turbentur, ut mors vel etiam funeſtus morbus à ſola perverſa & minus rationali impreſſione ortum ſuum ſubinde traxerit?

Plures hominum ægrotant & pereunt magis animi quam corporis morbis.

Sique libere fatendum, quod res eſt, plures hominum ægrotant & pereunt magis animi quam corporis morbis. Id quod ſolertiores practicorum convenienti facto examine circa originem morborum indies experiuntur, ubi quam maxime, animi gravem morbum graviſſimorum & longorum pathematum occaſionem fuiſſe obſervatur.

Inter animi morbos referuntur terror, metus, &c.

Inter morbos animi referimus terrorem, metum, diuturnum mœrorem, animi angorem, odium, invidiam, iram, profundam & inquietam meditationem, ingens & flagrans circa aliquam rem deſiderium, firmiorem de malo impreſſionem, exceſſivum gaudium, hiſce ſi animus laborat, corpus ſanum eſſe nequit, unde jam recte intelligitur ſcitum Juvenalis dictum:

Scitum Juvenalis dictum.

Optandum ut ſit mens ſana in corpore ſano.

Mirabile certe eſt, quomodo ad ſolam firmiorem animi in ira commotionem protinus pulſus fiat citatior, reſpiratio auctior & ſanguis cum magno impetu per caput & reliqua viſcera feratur, ut graves exinde morbi, Inflammationes, Sanguinis nimia profluvia, Apoplexiæ, Epilepſiæ, Febres quoque acutæ inde propullulent. Mirabile quoque eſt à gravi & ſubito terrore protinus à corporis ambitu ad interiora recurrere ſanguinem, ubi in pectore non raro ſyncopen, anxietatem, cordis palpitationem, & ſpiritus anguſtiam: in cerebro vero epilepſiam & convulſiones excitat. Sæpius vidimus à terrore ſimul & ſemel menſtrui fluxum ſubſtitiſſe. Corpora à diuturna triſtitia mirum debilitari & vires ventriculi & inteſtinorum tonicas inde labefactari, ut appetitus & digeſtio omnis concidat, & alvi liberalior fluxus fiat, neque minus ad veteres & longos morbos viſcera inde diſponi, quotidiana proh dolor! loquitur experientia.

§. VII. Quum vero oppoſitorum oppoſita ſit ratio, itaque nil dubii eſt, quin ſicuti immoderatus animi motus regulares in corpore motiones turbat: ita pacata, tranquilla, hilaris & ab omnibus vehementibus deſideriis vacua mens ſtatum corporis reddat pacatum atque tranquillum.

Mentis ſanitas corporis parit ſanitatem. Ex quibus petenda remedia, quæ mentis morbis medentur. Remedia numerantur.

Mentis enim ſanitas corporis parit ſanitatem. Illam vero acquirere, ardui omnino laboris eſt. Complures fruſtra remedia, quæ mentis morbis medentur, quæſiverunt. Verumtamen hæc ipſa, quæ menti tranquillitatem reſtituunt, partim ex illis, quæ corpus noſtrum, partim quæ animum proxime afficiunt, petenda eſſe arbitror. Illius generis ſunt, ſuavior converſatio cum hominibus jocoſis, luſus, vinum, muſica, equitatio, venatio, uſus aëris ruſticani, peregrinatio. Præter hæc etiam ſanitatem menti reddunt verum rerum, quæ fiunt & eveniunt, ſecundum rectæ rationis trutinam examen, item ſaluberrima Chriſti, & Apoſtolorum nec non ſaniorum philoſophorum præcepta moralia, ſtudium veritatis ac virtutum, & jucundarum ac ſalutarium rerum inventio, denique familiaritas cum prudentibus, & maxime omnium ſeria auxilii divini efflagitatio.

Tam religioſa quam civilia.

Hac enim methodo & via, ſapientia, humilitas, patientia, αὐτάρκεια, quæ magna morborum animi præſidia ſunt, comparantur. Nullum itaque dubium eſt, quin veritatis atque virtutis ſtudium ad longævitatem perducat, quare non ſine ratione *liber Macrobiorum pag. 857. longævis annumerat philoſophos, & omnes, qui eruditione & ingenio præſtantes fuerunt.* Ita etiam Plutarchus narrat, *plures corpore alioquin parum firmo philoſophiæ præceptis vitam longam aſſecutos.*

Macrobii ac Plutarchi de longævitate aſſequenda effata.

Neque dubium, quin vera pietas atque obedientia ſacro id confirmante codice longævitatem promittat, eo quod & ſævis in undis tranquillam mentem præſtat. Regum ſapientiſſimus *Prov. c. XIV. v. 15.* item *c. XVII. v. 26. hilarem animum vitam quotidianam jucundam appellat.*

Salomon hilarem animum vitam quotidianam appellat.

Notabile eſt, quod Sanctorius Medicus ſtaticus incomparabilis, ſemper poſt hilaritatem majorem perſpirationem & decrementum corporis ratione ponderis obſervaverit. Idem præſtantiſſimus Auctor *Sect.* 11. *Aph.* 49. ſcribit, nihil magis reddit liberam perſpirationem, quam animi conſolatio. Ante omnia vero mens hilaris utilis eſt, ſi quis cubitum eat, ſique cibum ſumat, ubi perpetuo perturbatus à ſævis affectibus animus corpori eſt nocentiſſimus.

Sanctorii de hiſce teſtimonium.

Lex quarta de Aëre.

§. VIII. Legem jam quartam ſtatuere placet. Quæ eſt: *Aërem purum & temperatum vehementer ama, quia ad corporis & animi vigorem multum confert.* Nihil profecto, ſi ab animi motu diſceſſerimus, ad ſanitatem & vitam ac valetudinem proſperam tuendam plus confert, quam ſuperius illud pabulum ac elementum commune, quo omnia animantia continuo opus habent.

Quanta ſit neceſſitas Aëris & Ætheris ſecundum Hippocratem.

Quo ipſo intelligo aëris & ætheris catholicum illud fluidum, quod Veteres ſpiritum appellarunt, cujus ſecundum Hippocratem *lib. de flat. §. 6. Tanta eſt neceſſitas, ut ſi omnibus aliis abſtineat homo, neque cibum ſumat, neque potum, poſſit tamen dies tres vel plures vivere: ſi vero ſpiritus viæ in corpus intercipiantur, brevi tempore illi eſſe pereundum.*

Mortalibus vitæ & ægrotis morborum ſolus eſt auctor.

Hic certe aër, eodem auctore Hippocrate *lib. cit.* motum & ſenſum corpori adminiſtrat, & mortalibus vitæ & ægrotis morborum ſolus eſt auctor. Nolumus jam prolixiores eſſe, in uſu, atque virtute aëris ad vitæ & ſanitatis tutelam enucleando, certum tamen illud eſt, aërem eſſe præcipuum & princeps corporis noſtri, quoad ſolidas & fluidas partes, movens, quod partim vivido ſuo elatere, partim etiam gravitate ac penetrantia, machinularum motricium elaterem & tonum, neque minus fluidorum inteſtinam agitationem conſervet, ſyſtolenque ac diaſtolen vaſo-

rum

rum reciprocam, qua vitales potiſſimum motus ſuſtinentur, in convenienti ſervat æquilibrio.

Commendandus aër temperatus & purus.

Hoc nomine vero aer temperatus & purus commendandus eſt; per temperatum vero intelligimus eum, qui nec exceſſive frigidus, nec juſto calidior aut humidior eſt, qui non nimis rareſactus aut levis, neque nimis compreſſus vel gravis eſt, qui non vehementer commovetur, ſicut fit in ventis: neque nimis quieſcit aut immobilis eſt, ut fit in concluſis & demiſſioribus locis.

Purus aër eſt, qui ſerenus &c.

Purus porro aër eſt, qui ſerenus, expanſus, è quo vapores copioſi humidi, vel etiam ſalſæ, acres, ſulphureæque partes præcipitatæ fuerunt. Talis certe genuinum ſpirituum corporis noſtri, ſive potius virium motricium pabulum ac fomentum eſt. Selige igitur ad ſalubritatem optatiſſimum aerem ruralem, liberum, in editioribus locis, quæ orientalis ſaluberrimus ventus perflare poſſit;

Ruralis, liber in editioribus locis.

Selige aërem poſt pluvias & poſt ſolis ortum, qui purus & defœcatiſſimus eſt: fruere aëre potiſſimum verno, majali:

Ver et ſtatis &c.

Et cum autumno menſis September, æſtate Auguſtus, hyeme Februarius, vere Majus reliquos facile ſalubritate ſuperent, hinc præſtat maxime iis menſibus peregrinationes inſtituere vel in libero aëre verſari.

Quibus menſibus in libero aere verſari præſtet.

Maxime omnium vero purum & ſerenum aërem commendamus in iis locis, ubi ſomnum capimus.

Quonam in loco cubiculum dormiendum.

Nihil enim inſalubrius eſt, quam cubiculum expoſitum eſſe aëri vappido, effœto, humido, gravi, immobiliori, qualis eſt in locis humilioribus, ſubterraneis & terræ vicinis, circa aquarum ſtagna & paludes; Talis modi quippe aer vim, robur, tonum, & elaterem corporis noſtri valde minuit, ad catarrhales defluxiones, corruptum habitum corporis, languorem, febres catarrhales, putridos morbos, ad hydropem quoque & ſcorbutum viam ſternit paratiſſimam.

Calor immodicus devitandus.

Devita quoque, qua poteſt fieri ſolertia, immodicum calorem, qualis eſt circa ſolſtitium æſtivum, ſub climate calidiori, & ſole meridiano, vento flante ab auſtro, hic enim non modo vires ſolidis, ſed & ſanguini blandum ac tenuem humorem, quo gaudet, maxime corpus, ſuffuratur.

Fuge aërem perfrigidum.

Fuge quoque aërem perfrigidum, qualis regnat hyeme ſub flatibus borealibus, & qualis ordinario eſt noctis tempore, utpote, qui liberam perſpirationem inutilium impedit, humores tenues incraſſat, & anguſtas vias conſtringit.

Pedes à frigore præcipue ſunt defendendi & ventriculi regio.

Defendendi à frigore præcipue ſunt pedes & ventriculi regio.

Fuge aërem præhumidum.

Fuge quoque præhumidum aërem, qualis eſt tempore Autumnali, nubilo & pluvioſo cœlo, vento regnante zephyro & auſtrali. Hic valde fibrarum tonum relaxat; perſpirationem retardat, & hinc ad ægritudines, quæ ex impuritatibus & humorum ſtagnatione naſcuntur, admodum diſponit.

Quam maxime evitabis ſubitas aëris mutationes.

Quam maxime vero evitabis ſubitas aëris mutationes, quæ fiunt, quando concedimus è loco nimis calido in locum valde frigidum, & contra, vel ubi corpora exponimus mutationibus tempeſtatum ſubitis, quæ a contrariis ſe inſequentibus ventis plerumque proveniunt;

Indoles ſubitæ aëris mutationis.

Tam ſubita enim aëris mutatio hujus eſt indolis, ut mire fibrarum elaterem deſtruat, unde inæquabilis ſanguinis & humorum progreſſio minuſque expedita eorum quæ excerni debent ejectio ſubſequitur.

Hyeme Germani ſummopere peccant.

Hyeme nos Germani ſummopere peccamus, dum vel in æſtuariis noſtris corpora valde torrentur, vel ſub dio aëre frigido & gelu torquentur; cum tamen ab utroque enixe cavendum ſit. Certiſſime ſanitas ad extremam ſenectutem inconcuſſa duraret, ſi cæteris paribus aëre per quatuor anni tempora, puro, moderato & temperato ſemper frui liceret.

Lex quinta. Seligenda alimenta corpori noſtro congrua.

§. IX. Progreſſum jam facimus ad Legem quintam, quæ ita ſe habet: *Quam maxime ſelige alimenta corpori noſtro congrua, & quæ facilius ſolvuntur & corpus tranſeunt.* Vita noſtra ſive integritas machinæ noſtræ corruptibilis continuis ingeſtionibus & egeſtionibus reciprocis maxime omnium continetur & conſervatur. Opus enim homo habet quo vivat & ſanus ſit, ut multa quotidie in corpus ingerat, multa quoque egerat. Parum enim eſt, quod intra canales corporis noſtri remanet, præſertim in corporibus jam factis adultioribus, id quod exacta ponderatione cognoſcitur. Ex quo facile apparet, cum ingeſta foras excerni rurſus debeant, ea alimenta ſaluberrima eſſe, quæ partium ſunt tenuiorum, adeoque & facilius ſolvuntur, & emunctoria corporis celeriter tranſeunt.

Alimenta ſaluberrima, quæ partium ſunt tenuiorum.

Ex ſiccioribus itaque alimentis ſunt maxime huic ſcopo idonea carnes leviores juniorum animantium, ſpongioſæ, ut bovinæ Friſicæ & Anglicæ, quæ Polonicas & Ruſſicas levitate & tenuitate longe ſuperant.

Animalia fera leviora ſunt domeſticis.

Omne ferum quoque animal levius eſt domeſtico, levior piſcis qui inter ſaxa & arenam, quam qui in limo & in ſtagnis vel lacubus degit.

Quale frumentum ſalubrius.

Frumentum, quod creſcit in collibus, ſalubrius eſt, quam campeſtre.

Quales volucres.

Volucres, qui in aëre vivunt ſalubriores ſunt paluſtribus, ut ſunt anſeres, anates:

Panis.

panis bene fermentatus levior & mitior eſt pane craſſo, denſo, non fermentato & ponderoſo, qui diu morari ſolet in ventriculo.

Carnes.

Optimæ ſunt carnes hœdinæ caſtratæ, vitulorum lactantium, pullorum, perdicum, phaſianorum, avicularum parvarum montanarum.

Juſcula. Olera.

Optima ſunt juſcula carnium, quæ valde temperata & gelatinoſa, & olera bene cocta, utpote quæ ſuccum fovent leviorem & facile tranſeuntem, qui minus oneri eſt naturæ.

Piſces qui ſunt inſalubriores.

Quam maxime vero effuge carnes duras compactas, annoſiores, induratas, infumatas; piſces marinos, aſellos & qui ſunt durioris carnis, conchas, cochleas, caſeum, lacticinia, ova dura, leguminoſa, nimis pinguia, paſtilia, & quæ in ſartagine friguntur.

Abſtine à placentis.

Abſtine quoque à placentis, quæ ex farina, butyro, ovis, ſaccharo non ſatis ſubactis fiunt:

Cavendum à nimis dulcibus.

cavendum quoque à nimis dulcibus, fabis, lentibus, milio, & quæcunque craſſos & difficilis ſolutionis ſuccos vel compactam texturam obtinent, difficilius quoque per corporis minimos tubulos feruntur, adeoque excretionibus reſiſtunt.

Panis Secalinus ſimilagineo eſt præferendus.

In genere vero notandum, panem ſecalinum ſimilagineo longe eſſe præferendum, ſiquidem ille fovet partes magis naturæ & præſertim ventriculo amicas, ſulphureas, acidulas: ſimilagineus vero propter lentorem magis obſtruit, & ob id ad chronicas paſſiones viam aperit. Placet hic inſerere pulchrum locum, qui extat apud SIMON. PAULI in *Quadrip. Botanico pag.* 283. *In quotidiana victus ratione, qui ſimilagineo pane veſcuntur, nec corpus laboribus validoque opere aliquo exercent, parum ſibi conſulunt. Nam cum palato morem gerunt, in varios morbos incurrunt. Confeſtim enim illis jecur & lien obſtruitur, nephriticis, arthriticiſque doloribus corripiuntur, atque hæc eſt ratio, cur magnates & ditiores calculi & podagræ doloribus aſſidue vivant obnoxii.*

Cur Magnates & Ditiores calculi & podagræ doloribus aſſidue vivant.

Nocet panis à furno

Nocet vero admodum panis qui à fornace adhuc calet, qua de re elegantem quoque habet obſervationem item laudatus Auctor.

adhuc calida. I exemplum.

Auctor. *Fœmina*, inquit, *imminentibus menſibus devoravit unum vel alterum ſimilagineum panem calidum, ex furno extractum: vix horæ ſpatio intermiſſo lipothymia corripiebatur, poſt dyſpnœa & tandem intra octiduum orthopnœa ipſam jugulavit.* Caro ſuilla ſaluberrima eſt iis, qui valde laborant & exercent corpus, infirmioribus vero & minus exercitatis nocet, propter glutinoſum, quo abundat, ſuccum, qui facile apponitur, & in forte nutrimentum cedit, hinc nihil omnino emunctoriorum tubulos tam promte obſtruit, ac frequens carnis ſuillæ uſus. His vero obſtructis magnæ impuritates lymphæ & deſœdationes atque exulcerationes cutis ſuccedunt. Ab eſu hujus carnis ſemper tranſpirationem ſegniorem & gravitatem corporis SANCTORIUS *l.c.* perquam curioſe obſervavit. Summopere vero alimenta valde acida lædunt, eo quod coagulum fluidis facile inferant, & ob id difficulter per corporis officinas ejuſque colatoria tranſeant. Idem tenendum eſt de nimis dulcibus, ſaccharatis, mellitis, nimia copia ingeſtis, quæ ob inſignem quo conſtant lentorem obſtructionibus viſcerum gignendis aptiſſima ſunt.

Quibus caro ſuilla eſt ſaluberrima, & quibus nocet.

Sanctorii de his obſervatio.

Potulentorum quoque ratio habenda.

§. X. Proximum jam eſt, ut potulentorum etiam habeamus rationem, & quænam ſalubriora præ cæteris ſint, perſpiciamus. Valet quoque hic regula, quam ſupra tradidimus; videlicet ea, quæ facilius digeſtionum officinas, corporis meatus & emunctoria tranſeunt, pro ſaluberrimis æſtimanda eſſe. En nomine hinc laudem merentur vina temperata, ſubtilia, tartareo vel nitroſo ſale fœta, ut ſunt Moſellana, quæ citius per alvum feruntur, & ad veſicam deſcendunt. Laudem quoque merentur Rhenana melioris notæ, & annoſiora, quæ præter virtutem eximiam roborantem & tranſpirationem & urinam movent. Multum quoque elogii promerentur nobiliora Hungarica, quæ acidi parum habent, & ſpiritum cerebro & nervis amicum in ſinu fovent, atque perſpirationem egregie promovent; unde hæc vina maxime ſunt diaphoretica. Character enim vini boni eſt, ſi neque ventriculum, neque caput neque pedes offendit, ſed facilius tranſit per emunctoria. Ex cereviſiarum genere probatiſſimæ ſunt, quæ cito etiam per urinarias vias feruntur, neque gravant caput, neque languorem relinquunt in membris, neque flatulentias in hypochondriis pariunt; Tales ſunt præſertim tenaces, ſubtili acore notatæ, minus lupulo conditæ, & quæ ex ſubtili & pura aqua decoquuntur. Nobis inter maxime celebres probantur cereviſiæ Hammenſis, Mindenſis, Falkenhagenſis, Moſcovienſis, Luſatiæ, &, quæ inſtar omnium eſt, noſtra Lœbeginenſis, inter diureticas facile princeps. Procul abſint omnia vina craſſa recentia, non ſatis digeſta, acida, ſulphure vaporoſo & ſuliginoſo plena, potentia, vel fortiter adſtringentia, quorum certe parcior, niſi ſanitatis periculum ſubire velimus, debet eſſe uſus: Quæ ſingula etiam circa cereviſias nimis craſſas viſcidas, ſulphuris vaporoſi feraces tenenda ſunt. Omnium vero ſaluberrimus potus merito aqua dulcis æſtimari debet, modo bona, ſubtilis, levis & pura fuerit. Hæc ad digeſtionem & alimentorum ſolutionem aptiſſima, hæc minimos corporis meatus quam expeditiſſime ſubit, unde ad interiores partium poros nutritium ſuccum advehit: hæc quoque evehendis è corpore excrementitiis partibus quam maxime idonea eſt. Obſervatione conſtat accuratiori; aquæ potum omnes ſenſus acutiores reddere, unde guſtus & odoratus, in iis, qui aquam ordinarie bibunt, excellens eſt. Deinde aquæ potus dentes firmiores & candidiores, ſanaſque gingivas conſervat. Tum qui aquam bibunt eximio etiam gaudent appetitu & membrorum vigore; pinguiores etiam ſunt, & diutius ſecundum FALLOPIUM *lib. de ſanitate tuenda* vivunt. Notavimus in praxi, commutato cereviſiæ cum aqua potu inſigne robur ventriculo redditum fuiſſe, & conſuetas catarrhales defluxiones, lippitudines & arthriticas paſſiones ceſſaſſe. Satis recte ſentit de hac re CELSUS, quem ego vehementer auctorem probo *lib.* 1. *cap.* 5. *pag.* 38. *Neque his ſolis, quos capitis imbecillitas torquet, uſus aquæ frigidæ prodeſt, ſed iis etiam, quos aſſiduæ lippitudines, gravedines, deſtillationes, tonſillæque male habent.* Quorum vero ventriculus aquam crudam minus ferre poteſt, illis cum pane toſto decoquenda, aut deſtillanda eſt, vel portio vini admiſcenda. Nocet vero maxime omnium frequens aquarum vitæ vel vini aduſti uſus, quod partes ſolidas inflammando, obſtruendo, fluidas vero coagulando ad chronicas & acutas paſſiones viam ſternit paratiſſimam. Sunt ſpiritus vini potatores plerumque vitæ brevioris, & inflammationibus vel etiam hectico & hydropico morbo facile pereunt. Perquam curioſa eſt in œconomicis obſervatio, quod ex porcorum inteſtinis, qui reliquiis ex fermentatione vini aduſti ſaginantur, propter teneram & facile dilacerabilem texturam non poſſint farcimina confici. Ultimo loco tenendum eſt, quod, quæ expoſuimus, alimenta ſalubriora languidis, infirmis, ægrotantibus maxime commendanda ſint, cum alias non negandum ſit, robuſtiora & exercitata corpora etiam duriora inſalubritatis titulo notata, ſæpe ſine læſione ferre poſſe.

Laudem merentur vina temperata.

Moſellana. Rhenana.

Hungarica.

Qualis ſit character vini boni.

Quæ cereviſia eſt probatiſſima.

Quæ cerevis. Saxon. inter maxime celebres probantur. Procul abſint vina craſſa &c.

Hæc etiam circa cereviſias ſunt tenenda. Potus omnium ſaluberrimus eſt aqua dulcis.

Potus aquæ omnes ſenſus acutiores reddit.

Aquæ potores diutius vivunt.

Quibus præſertim conducat.

Nocet frequens vini aduſti uſus.

Spiritus vini potatores ſunt plerumque brevioris vitæ.

Lex Sexta. Menſura inter alimenta & inter motum corporis quærenda.

§. XI. Sequitur jam ordine lex ſexta, *Menſuram ſemper quærere inter alimenta & inter motum ac robur corporis.* Vivimus tamdiu, quamdiu ſanguis & fluida per canales corporis feruntur, valemus quando motus ille liber atque æquabilis ſecundum ordinem & regulas actiones animæ & corporis diſpenſat. Eget vero vitalis hic motus perpetuo nutrimento, quod tam ab alimentis ſolidis & fluidis, quam ab ipſo aëre ſubminiſtratur, deſiderat vero, ut ea quæ immiſſa fuerunt, maxima ex parte rurſus ejiciantur. Unde fluit perpetuam debere eſſe & obſervari, ſi ſanum debeat perſiſtere corpus, inter ingeſta & egeſta, proportionem; qua læſa, ſi nempe plus ingeritur, quam ejicitur, præſto materia ad morbos eſt, utpote ex excretionibus, earumque conditione modo ac quantitate recta ſanitatis nota ac ratio ducitur. Si enim multum remaneat excrementitii humoris, languor & gravitas occupat membra, elangueſcit vis vitalis, appetitus & ventriculi robur emoritur, ſomnus fit gravis & paratur ſic via ad morbos. Jam vero quæſtio emergit, quænam præcipue ad neceſſarias illas egeſtiones proficiant, eaſque adjuvent; Non vero excellentius ex naturalibus rebus datur auxilium ipſo motu, labore, & exercitatione corporis; utpote motus ejus eſt naturæ, ut ſtringendo ſolidorum fibras promptiſſimum fluidorum curſum per omnis generis tubulos efficiat, quo fit, ut motus inteſtinus calidus humorum creſcat, viſcidum diſſolvatur, humidum diffletur, & perſpiratio, quæ omnes ſuccos corporis purgat & depurat, liberior fiat. Animadvertimus hinc,

Quod caret alterno motu durabile non eſt. Et vice verſa.

Quod caret alterna requie durabile non eſt. Natura motus.

Motu vehementiori quid fiat.

hinc, vehementiori motu corporis ſanguinem abundantem non ſecus ac pinguedinem conſumi. Pinguefacta animantia & volucres motu & curſu macreſcunt: Alaudæ, quod mirabile eſt, nocturnæ pinguiores ſemper ſunt ipſis diurnis, propter quietem & aeris frigiditatem.

Qui multum alimentorum ingerit, ille multum etiam debet exercere corpus.

Quibus perſpectis ſequitur, ut, qui multum alimentorum ingerit, ille multum etiam debeat exercere corpus, & qui parum ſe movet, otioque deditus eſt, is parum quoque debeat comedere. Sanitatis itaque præcipua pars eſt, proportionem inter alimenta & inter motum ac laborem corporis invenire. Sapienter itaque Hippocrates cujus auctoritas ſemper nobis maxima eſt *lib. I. de diæta ſcribit: Si inventa fuerit ciborum menſura & laborum ad unamquamque naturam, ita ut exceſſus neque ſupra neque infra modum fiat, inventa erit exacta hominibus ſanitas.* Nam (addit §. 1.) *Homo edens ſanus eſſe non poteſt, niſi etiam laboret. Contrarias enim inter ſe vires habent cibi & labores, verum inter ſe mixti conferunt ad ſanitatem. Labores enim ea, quæ inſunt, conſumere ſolent; Cibus autem & potus, ea quæ evacuata ſunt, explere ſolent. Oportet autem menſuram ac proportionem cognoſcere laborum ad multitudinem ciborum, & hominis naturam, & corporum ſtaturas, ac ætates, & ad tempora anni, & ad mutationes ventorum &c.*

Homo edens ſanus eſſe nequit, niſi etiam laboret. Hipp.

Cum ingeſtioni copioſiori non reſpondent corporis labores, nihil conſultius eſt quam ut motum augeamus.

Cum vero ordinario ingeſtioni copioſiori non reſpondeant corporis labores & exercitationes, hinc fit, ut multæ cruditates in ventriculo & inteſtinis generentur, ſanguis in venis nimium increſcat, & halituoſum ac ſubtile cutis excrementum remaneat. Inde fœcundo proventu morborum ſemina prodeunt. Quo caſu nihil conſultius eſt, quam ut motum augeamus & ſubtrahamus quodammodo alimenta, ſive per diem abſtinendo, ſive parum in cœna aſſumendo.

Hippocratis de hoc negotio oraculum.

Recte enim Hippocrates: *Non repleri cibis & impigrum eſſe ad laborem, ſanum efficit corpus.* Comparata vero ſunt ad motum, ambulatio, vectio, geſtatio, equitatio, navigatio, ludus, corporiſque labor.

Motus in aere puro rurali inſtituendus.

Inſtituatur autem motus in puro, temperato, libero, & rurali aere, in aurora, poſt ſolis ortum, ante cibum, nunquam ſtatim poſt eum. Talis certe motio cum univerſo corpori, tum animo quoque dabit vigorem.

Motus vicem præſtant lectio, vociferatio.

In quieſcentibus vice motus fungatur clara lectio, ſeu vociferatio, quam Celsus & Veterum ſapientiores mirifice ad ſanitatem commendant, utpote qua ſanguinis curſus & tranſpiratio cum totius corporis incaleſcentia egregie promovetur. De hujus utilitate legi meretur Aetius *libro III. pag.* 95.

Motus vicem obeunt frictiones.

Vicem quoque motus obeant frictiones in Veterum monumentis commendatiſſimæ.

Ubinam & quibus in locis inſtituendæ.

Inſtituantur vero in dorſo, pedibus, hypochondriis, & fiant in lecto, calido mollique linteo, mane poſt ſomnum, hæ enim egregie humidum iners diſcutiunt, poros aperiunt, tranſpirationem juvant, bonumque ſuccum, quod in equis videmus, ad carnes nutriendas adducunt.

Fiat motus ſucceſſive nec in minus aſſuetis ſtatim fortiter.

Ulterius circa motum tenendum eſt, ut ille fiat ſucceſſive, neque in minus adſuetis ſtatim fortiter. Infirmiores quoque & modicas exercitationes ſubeant, & ab immodicis ſibi caveant.

Quibus corporibus maxime proſit.

Prodeſt motus maxime iis corporibus, quæ ſpongioſi habitus ſunt, exilioraque vaſa habent, inque iis multum ſanguinis collecti ſovent. Poſt nimium vero exercitium, nunquam ſtatim cibum ſumere oportet, ſed poſt ſemihoram ſedata prius corporis turbatione edere præſtat. Ex quibus omnibus apparet, quam præſtans & ſimplex medicina corporis ſit ipſe motus veluti ſaluberrimum magnorum morborum præſidium,

Magnorum morborum eſt præſidium.

unde ſcite ſcribit Sanctorius *l. c. Si homines tempore debito exercitio ac labore uterentur, carere poſſent multis medicis & medicamentis.* Et Galenus *Comment. 40. §. 111. Exercitatio ſupplet vicem purgationis humorum, qui ſunt in profundo corporis.* Et *§. 111. Comment. 50. Exercitia collecta ſingulis diebus ſuperfluitates expurgant. Unde exercitio corpora leviora ſunt, ut habet* Sanctorius *in Medicina Statica.*

Sanctorii Galenique de his teſtimonia.

Lex ultima.

§. XII. Ultima jam lex eſto, *Fuge Medicos & medicamenta, ſi vis eſſe ſalvus.* Olim Montanus, nobiliſſimus Italorum Medicus, cum inveterato morbo affectis, tum infirmis æque ac valentibus hanc regulam in conſultationibus ſuis mirifice commendabat.

Fuge medicos & medicamenta.

Sic audiunt Montani, Wepferi & Brunneri conſilia.

Ad hujus imitationem ſolertiſſimi Helvetorum practici Wepferus & Brunnerus conſiliis ſuis perpetuo fere iſtud adjiciunt: *Fuge Medicos & medicinam.* Valet hoc dictum maxime de Medicis imperitioribus, temerariis, qui non victu curare volunt, ſed valentioribus adverſus morbos omnis generis pugnant, eoſque multis remediis præcavere tentant.

De quibus medicis hoc dictum valet, & de quibus medicamentis.

Neque vero Medici docti, periti & prudentes hunc cenſum ſubeunt, quorum converſatio & familiaritas nunquam non omnibus utilis & fructuoſa eſt. Simili modo per medicinam intelligi debent medicamenta ſive pharmaca, quæ ſecundum Hippocratem *lib. de locis in homine c. 55. præſentem ſtatum corporis tranſmovent*, vel naturæ motus & ſuccos valde alterant: Hujus generis maxime ſunt validiora evacuantia, aliaque commoventia.

De validioribus nimirum evacuantibus.

Quorum uſus rarus & cautiſſimus eſſe debet: ſecus ac plures, qui perverſa perſuaſione laborant, medicamentorum uſum morbos & mortem unice præcavere, ideoque ea frequentius eſſe uſurpanda exiſtimant. Res vero longe aliter ſeſe habet.

Corporis natura integra rectius ergo per vitæ regimine quam medicamentis ſervatur.

Admoneo enim, obteſtor, & repeto, corporis naturam integram valentem & robuſtam rectius victu & exquiſito vitæ regimine, quam medicamentis ſervari & à morbis defendi. Unde etiam ſapientiſſimi Veterum præſervationis cauſa rarius utebantur pharmacis, præſertim validioribus, ſed victum convenientem potius commendabant.

Aſclepiades medicamentorum uſum ex magna parte ſuſtulit &c.

Asclepiades teſte Celso *in præfatione Lib. V. pag. 211. uſum medicamentorum ex magna parte ſuſtulit, quia omnia fere ſtomachum lædunt & mali ſucci ſunt: Potius vero ad victus rationem omnem curam tranſtulit.*

Cui conſentiunt Celſus, Wepferus, Hippocrates.

Cui conſentit Celsus qui ſcribit *optima medicina eſt non uti medicina:* ſeu uti Wepferus dicere ſolitus eſt, *nullum medicamentum optimum.* Et Hippocrates *Sect. II. aph. 37. qui ſecura fruuntur ſanitate, hos purgare grave eſt.* Item *S. II. Aph. 37. Qui ſunt ſano corpore, dum Pharmacis purgantur, celeriter exſolvuntur.*

Galenus.

Et optime Galenus *in Comment. §. 15. lib. III. frequenter medicamentis uti non convenit, tum quia corpus in pravam conſuetudinem adducitur, tum quia nocet plurimum. Si victus rationem mutaveris, plurimum proderit illi, qui tam ſæpe evacuare velit, & evacuatio eorum, quæ quotidie generantur, minor eſt, quam ut requiratur medicamentum purgans.*

A crebro Catharticorum uſu abſtinendum.

Abſtinendum itaque eſt, à crebro purgantium præſertim validiorum uſu, quæ nulli ſubjecto, nulli morbo, nullique ætati congrua ſunt, infirmum corpus magis infirmant, ſanum vero & robuſtum labefactant, inque primis ventriculi & inteſtinorum tonum ac robur exſolvunt. Huic ſententiæ omnes circumſpectiores Medici ſuffragium adjicere debent.

Quod ſuffragatur a Plempio.

Placet inter plurimos citare Plempium, *lib. de valetudi-*

ne

ne tuenda, *pag.* 325. qui ita ſcribit, vomitum & alvi ſubductiones, quæ pharmacis fiunt, ut mala ſolatia repletionis, niſi gravis exigat neceſſitas, non oportet experiri, quod tamen vulgus hominum facit, qui ipſum corpus explet, ut poſſit evacuare, & rurſus evacuat, ut poſſit explere. Optime JOHAN. CRATO *in Conſilio* 25. *Qui rectam victus rationem tenere nequeunt, iis optimam medicinam præſcribere ſupervacaneum eſt, nam omnia prius ad valetudinem rectam conſequendam tentanda ſunt, quam corpus medicamentis laborioſe commovendum.* Equidem Veteres ad ſanitatem integram ſervandam & morbos à corpore arcendos vernales & autumnales curas, quæ in venæ ſectione, & evacuationibus per tempus continuatis conſiſtebant, plurimum laudare ſolent. Neque talismodi curæ de nihilo ſunt, attamen & illis penitus ſuperſedere poſſemus, modo abſtinentia, corporiſque motu ac labore uti vellemus, quæ ſuperfluos corporis ſuccos longe tutius conſumunt, atque in vigore ſanitatem conſervant, quam prædictæ ſanguinis & humorum evacuationes. Noſtra ſententia circa hanc rem hæc eſt, plures hominum ob cruditates neque minus ſuperfluos in venis ſuccos, (quæ vitia ex intermiſſione motus & ciborum intemperantia quam maxime homines ſibi contrahunt,) multa in mala incidere, ſecundamque valetudinem amittere: quorum præſidium optimum eſſet abſtinentia & motus. Quod ſi vero ſaluberrimis diæteticis præceptis ſeſe ſubmittere nolunt, tunc denique, ubi deſinit victus, ibi incipit medicina, & tunc venæ ſectiones, & lenes per epicriſin factæ

Et à Joh. Cratone.

Evacuationibus penitus ſuperſedere poſſumus.

Optimum in morbis præſidium eſt abſtinentia.

evacuationes, valde proficient. Neque ad harum uſum ſiderum adſpectus conſulere, aut certos dies eligere oportet, ſed quando neceſſitas urget, & æquabilis aëris & cœli ſtatus apparet, opportuniſſimæ ſunt. Neque adeo omnia medicamenta præſervationis cauſa adhibita rejicere animus eſt, ſed repudiamus ſaltim validiora, nimiumque motus alterantia, laudamus vero maximopere ea, quæ naturæ ſunt amica, quæ corporis vires roborant, & liberam tranſpirationem, utiliſſimaſque evacuationes adjuvant, quo nomine ſalis volatilis oleoſi, vel Balſami noſtri vitæ, aut eſſentiæ ſtomachicæ, in ditioribus ambratæ uſum, ſuademus. Item laudamus frequentem infuſorum Meliſſæ, Veronicæ, corticis Saſſafras aut aliorum ſimplicium ex aqua pura & ſimplici uſum. Hæc enim remedia ejus ſunt naturæ & indolis, ut neglectum corporis motum compenſent. Uſui quoque eſſe poſſunt cancrorum lapides, ſi intemperantia acidorum ſuccorum intra primas vias obſervetur. Uſui quoque poſſunt eſſe pilulæ balſamicæ ex extractis amaricantibus & balſamicis temperatis gummatibus paratæ, has valde refracta doſis Aloe ingrediatur, laudatiſſimæ, quæ præeunte BECHERO, HERMANNO ac Cl. STAHLIO, præparantur, & paſſim cum fructu uſurpantur, quibus, præſente in primis viis cruditate, vel coacervata ibi viſcidorum humorum ſaburra, cum fructu vel ſingulis menſibus, vel ſi neceſſitas urget, crebrius utendum eſt. Pauca certe ſunt, eaque ſelecta & tuta, ex remediorum generibus, quibus ad tutelam vitæ & ſanitatis uti neceſſarium eſt.

Venæ & lenes evacuationes proſ. ſunt quando neceſſitas urget.

Præſervationis cauſa Salis Volatilis oleoſi & uſum ſuademus.

Ut & infuſa Meliſſ. Veronic. cort. Saſſafras ex aqua ſimplici.

Uſui quoque eſſe poſſunt oculi cancri, pil. Balſamicæ, &c.

D E

PEREGRINATIONIBUS
INSTITUENDIS SANITATIS CAUSA.

PROOEMIUM.

PRÆSTANTISSIMUM *illum mortalium theſaurum, puta ſanitatem, à cauſis externis, quæ non ſemper ſunt in poteſtate noſtra, maximam partem pendere, innumeraque eſſe, quæ ipſam vitiare ac labefactare poſſunt, nemo, niſi qui plane ignarus eſt rerum phyſicarum, in dubium vocabit. Ipſe animus hominis, tametſi omnis materiæ expers ſit, attamen tanta vi pollet, ut celerrime œconomiam corporis pervertat & ſanguinis circulum, à quo vita ducitur, male conturbet, ſicuti id ipſum luculenter teſtantur graviora animi pathemata. Non ſufficit autem, in homine intus malorum & ægritudinum ipſius fontem quærere, ſed extra ipſum ex rerum corporearum ordine tam numeroſa reperiuntur, quæ periculum vitæ intendunt, ut cognoſcere & rite ac ſufficienter ea ipſa diſcernere, certe perdifficile artis ac ſcientiæ opus ſit. Ex omnibus tamen nihil præſentius vitam ac valetudinem tuetur, & hanc quoque vitiare ac deſtruere idoneum eſt, quam catholicum illud æthereo-aëreum fluidum, ſine cujus uſura nullum ex animantibus vita perfrui poteſt, aër nempe. Nemo autem rectius hæc intelligit, quam qui phyſica nobiliſſimum ſtudium cum medicina conjunxerit. Hic indies animadvertit, ad repentinas aëris pro diverſa ventorum ac tempeſtatum natura mutationes, corpora præſentiſſime affici, illorumque nec non animi functiones immutari, adeo, ut ſæviſſimi & epidemici morbi ab inſueto & vitiato aëre originem ſuam certiſſime petant. Sicuti id laudatiſſimo labore in nuperrime editis obſervationibus meteorologicis deducere anniſus ſum. At vero non morborum tantum aër exiſtit cauſa, ſi à naturali & ſibi debita temperatura deflectit: ſed medicinam & remedium etiam præbet adverſus graves morbos & ad tuendam valetudinem efficaciſſimum eſt, ſi purus, temperatus ac benignus fuerit. Et hæc jam fuit cauſa, cur Veterum ſapientiſſimi Medici tantopere in graviſſimis affectibus, ubi vix locum invenit alia medicina, & ad valetudinis integritatem conſervandam, mutationem aëris & peregrinationes ex una terra in aliam commendaverint. Dolendum certe hodierno tempore eſt, quod fere plane in deſuetudinem ille laudabilis ſanitatem ſervandi ac recuperandi abierit mos, cum ex pharmacopoliis tantum remedia adverſus morbos fruſtraneo certe ſæpiſſime ſucceſſu petere ſolenne ſit. Cum autem hanc rem paulo acrius & penitius ſub rationis examen vocaverim, rem certe fore utiliſſimam judicavi, aëris mutationem & peregrinationem ceu magnum remedium non modo commendare, ſed & clariſſima Veterum autoritate, experientia & rationum ſolidarum pondere illud firmare atque corroborare. Utpote ſic futurum arbitror, ut longe commodius quis ex magno morbo convaleſcere poſſit, ac ſi pretioſa variorum remediorum genera ſummo ſæpius cum faſtidio atque moleſtia in uſum adhibeat.*

Sanitas multum dependet à cauſis externis.

Æthereo-aëreum fluidum maxime prodeſt ac nocet.

Morbi epidemici ab inſueto & vitiato aëre proveniunt.

Cur veteres tantopere commendarent mutationem aëris & peregrinationem.

CAP.

Cap. I.

De Peregrinationibus Veterum ſanitatis cauſa ſuſceptis.

Migratio in alia loca morbos avertit & ſanitatem firmat.

I. ANTIQUISSIMUM conſilium eſt, ad ſanitatem firmandam & morbos avertendos, ipſa aeris mutatio inque alia loca migratio. Ita magnus noſter HIPPOCRATES *lib. IV. epidem. ſect. 5. t. 19. In morbis longis ſolum mutare* ſuadet. Quem locum intendit EROTIANUS, dum ait: γῆν μεταταῦσθαι ἤγουν πορεύεσθαι, ἀμείβειν γῆ τὸ ἀλλάσσειν καὶ μεταπορεύεσθαι. *Migratio interdum medicina & in morbis mutatio loci ſæpe ſalutifera.* Ita etiam GALENUS *libro de uteri cura, corpore languentibus peregrinationem & equitationem* commendat. Et AVICENNA *libr. I. tit. 4. p. 72. Ex generibus medicationum eſſe*, ſcribit, *mutationem de terra ad terram & de aëre ad aërem.* SENECA *de tranquill. animi c. 15. p. 541.* prodidit: *Aliquando vectatio, iterque & mutata regio vigorem dabunt.* Eleganter STRABO *lib. V. p. 238.* ſcribit: *Quos ſenectus affligit, vel adverſa valetudo, Roma Neapolim ſeceſſum faciunt.* At vero, ut magis noſtram firmemus ſententiam, è re noſtra fore ducimus, ut ſpecialiora quædam exempla ex Veterum clariſſimis monumentis adferamus, quibus liquido intelligi poſſit, ad corporis robur, & valetudinem adverſam abigendam, multum valere peregrinationes aeriſque commutationes. Primum autem in medium proferam CICERONIS exemplum, *qui libr. de claris orat. c. 16.* de ſe ipſo ita ſcribit: *Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum; qui habitus & quæ figura non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos quibus eram charus, commovebat, quod omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici & Medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem, quodvis potius periculum mihi adeundum, quam à ſperata dicendi gloria diſcedendum putavi. Sed quum cenſerem remiſſione & moderatione vocis & commutato genere dicendi me & periculum vitare poſſe, & temperatius dicere, ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa in Aſiam mihi proficiſcendum fuit.* Paucis interjectis dicit, ſe veniſſe Athenas, & per ſex menſes ibi manſiſſe; poſtmodum totam Aſiam peragraſſe, denique Rhodum veniſſe &c. Quod verò hac ipsâ migratione ſanitati priſtinæ fuerit reſtitutus, innuit his verbis: *Ita recepi me biennio poſt non modo exercitatior, ſed prope mutatus. Nam & contentio nimia vocis reciderat, & quaſi referverat oratio, lateribuſque vires & corporis mediocris habitus acceſſerat.* Idem *ad Gallum lib. VII. epiſt. 26.* ſcribit: *Cum decimum jam diem graviter ex inteſtinis laborarem, fugi in Tuſculanum; ſed viſa eſt mihi vel loci mutatio, vel animi etiam relaxatio, vel ipſa fortaſſe jam ſeneſcentis morbi remiſſio profuiſſe.*

Exempla ex veterum monumentis allata. Ciceronis.

II. Ad hæmoptyſin, & quæ ex ipſa naſcitur, phthiſin ſanandam Veteres navigationem Roma in Ægyptum majorem in modum commendabant. Spectat huc egregius PLINII locus *l. V. epiſt. 19.* qui de *Zoſimo* liberto ſuo ad *Paulinum* ita ſcribit: *Ante aliquot annos, dum intente inſtanterque pronunciat, ſanguinem rejecit, atque ob hoc in Ægyptum miſſus à me poſt longam peregrinationem confirmatus rediit nuper: deinde dum per continuos dies nimis imperat voci, veteris infirmitatis tuſſicula admonitus rurſus ſanguinem reddidit, qua ex cauſa deſtinavi eum mittere in prædia tua, quæ Foro Julii poſſides. Audivi enim te ſæpe referentem, eſſe ibi & aërem ſalubrem & lac hujuſmodi curationibus accommodatiſſimum.* Qua de re plura elegantia congeſſit Clariſſimus CELLARIUS *in antiquit. med. pag. 38.* Neque omittendus eſt pulcher hanc in rem locus, qui exſtat apud Hieron. MAGIUM *miſcell. 18. 38.* & RHODIGINUM *l. 18. c. 38.* ex GALENI *Therapeutices quarta adverſus Theſſalum & aſſectatores: Si,* inquit, *medicaminum ſeries numeroſa cum diætæ ratione nil prorſum ægritudinem allevavit,* ἀποπέμψουσιν εἰς Λιβύην τὸν ἄνθρωπον. *i. e. in Lybiam hominem remittent.* Ex claſſicis enim authoribus exploratius eſt, homines in Africa ſalubri eſſe corpore ac pleroſque diſſolvi magis ſenectute, quam morbo ſuperari.

Exemplum Plinii.

Ut & Hieronymi Magii & Rhodigini.

III. De cætero non modo ad ægritudines propugnandas, ſed & ad valetudinem confirmandam & præſervationem à multis incommodis mutationem cœli laudabant Veteres. Sic *Treunerus ad Cluverum p. 172.* meminit, Reges Perſarum pro quatuor anni partibus ſedes imperiales mutaſſe, idque ulterius demonſtrat NEANDER *in præf. ad Erotem. græc. lingu. p. 44.* quando ſcribit: *Suſa eſt civitas, ubi Reges Perſarum hyeme ob mitiorem cœli plagam degebant, quod is regionum tractus tum ſalubris & temperatus, tum etiam inter paucos amœniſſimus eſſet. In æſtatis autem caloribus maximis Ecbatana petebant montoſis ſita locis ac algidis ac flatibus expoſita frigidis. Autumnum vero omnem Perſepoli tranſmittebant; reliquum anni ſpatium Babylone morabantur.* Idem teſtatur ATHENÆUS *l. XII. 2.* additque: *Parthorum Reges ver traduxiſſe Rhagis, hyemem Babylone, in Hecatompylo quod ex anno supereſt, tranſegiſſe.* De Parthis CURTIUS dicit *l. V. c. 8. §. 1.* quod Ecbatana æſtiva agentibus ſedes ſit, & FREINSHEMIUS in notis addit rationem: *quia Ecbatana aquiloni obverſa per æſtatem friget, cum in Aſia vapor ſolis paſſim omnia accendat.*

Reges Perſarum mutabant ſedes imperiales ſanitatis cauſa.

Cap. II.

Cauſas peregrinationis exponit.

I. ANTEQUAM in ulteriorem elegantiſſimæ hujus materiæ tractationem deſcendamus, & loca ſalubria ab inſalubribus probe diſtinguamus, & quibus ægritudinibus itinera conveniant, exponamus, operæ erit pretium, ut cauſas peregrinationis, & quare ipſæ valde proficuæ ſint afferamus. Conducunt autem peregrinationes maxime, quoniam animum diuturnis curis ac negotiis feſſum ingenti voluptate demulcent, adeo, ut pacatus & tranquillus ipſi ſtatus reddatur. Quantam autem potentiam animus habeat in corpus, & quantum faciat ad conſervationem vitæ & ſanitatis, authoritate & experientia Medicorum clariſſima abunde exploratum eſt. Pulchre PLATO, optimus ſapientiæ magiſter, in principio *Charmidis* graviſſime ſcribit: *Fieri non poteſt, ut animo male affecto, non corpus etiam una laboret, & rurſus animus bene affectus vi ſua, quoad fieri poteſt, optimum reddat corpus.* Nam qualis animus eſt, talis ſpirituum motus, qualis ſpirituum motus, talis motus cordis & arteriarum, tonuſque partiũ, & qualis partium tonus motuſque cordis & arteriarum, talis circulatio, & qualis circulatio, talis eſt ſanitas. At vero tranquillus animus non modo ſanum ſervat corpus, verum & ſanationem morborum efficaciter promovet. Pulchre ſcribit

Quam ob cauſam peregrinationes ſint inſtituendæ.

Convenientia animi cum corpore.

BARDUS

BARDUS *in medico polit. p.*310. *Cor lætum benefacit medicinæ, tunc enim medicamentum proficit & juvat, dum alacri animo eſt, qui illud accipit.* Item KUHNIUS *ad* LAERTIUM *p.*517. *Cor ſanans eſt cor lætum & hilare.*

Quo pacto animi tranquillitas in itineribus comparetur.

II. Comparatur autem tranquillitas animi in itineribus, dum animus plane ab ordinariis occupationibus & objectis, quæ curas, quæ ſollicitudines injungunt, avertitur & verſatur & delectatur novis rebus, quas in itinere cum cupiditate perſpicit. Cupidiſſimi enim omnes ſumus novarum rerum, quas in peregrinis locis deprehendere licet. Huc accedit, quod converſatio cum hominibus doctis & peregrinis non parum momenti ad animi relaxationem afferat, quorſum etiam referri poteſt viſitatio amicorum in conviviis. *Menedemus* philoſophus apud LAERTIUM *lib. II. ſegm.*133. dicitur φιλαπόδημ@ *ex eo, quod ad loci inſalubritatem vel evitandam vel minuendam frequentius inter amicos hoſpiteſque in conviviis exhilaraverit animum, cujus fultura corpus quoque ſuſtinetur.* Ex hoc factum eſt, ut veteres Romani, item Byzantini inter ſumma deliciarum genera peregrinationes retulerint. Quid enim ſuavius atque jucundius vitæ mortalium contingere poteſt, quam ſi animus colloquiis, converſatione & convictu amicorum jucundiſſimo indies paſcitur, & ſenſus ſuaviſſimis multis noviſque rebus occupati ſunt. Hoc pacto enim animus roboratur, erigitur, excitatur & hinc ſanguinem & humores temperate movendo & ſpiritus exſuſcitando nec morbi injurias admittit, vel ſi admiſerit, citius ac celerius diſpellit.

Veteres aërem occultum vitæ pabulum dixerunt.

III. Secunda cauſa, cur peregrinationes à Medicis etiam atque etiam ſuadendæ ac commendandæ ſint, ſalubrior aëris eſt conſtitutio. Optima ratione Veteres aërem occultum vitæ pabulum dixerunt. Et VARRO animam definivit per aërem ore conceptum, tepefactum in pulmone, ſervefactum in corde, diffuſum in corpus; utpote revera aër anima animantium eſt, maximè, quoad principium materiale. Hinc etiam HIPPOCRATES *de morbo ſacro* ſcribit: *Aër ſenſum & motum membris præſtat.*

Ejus vires.

Etenim ſpiritus ſanguinis & tenuiſſimum illud nervorum fluidum, quod motum membris præſtat & fluores vitales in nativa ſua mixtura, fluiditate, ſpirituaſcentia ſervat & incongruum ab ipſis ſecernit, maximam partem dependet ab aëre, qui ſubiens vaſorum pneumonicorum poros, elaſticis æthereis partibus ſuis in ſanguinem admiſſis, rarefactivam ſpirituaſcentiam, vitalem orgaſmum ac ſpirituum materiam ingenerat. Inde perſpicua eſt ratio, cur ad aërem minus ſerenum, impurum, turbidum, corporis & animi vires mox concidant & non parvæ moleſtiæ in languidis membris exoriantur; cum ex adverſo aëre liquido, ſereno, ſincero ac puro exiſtente, corpus mox inde percipiat non leve robur & malorum allevamentum. Ab aëre ventorum flatu varie modificato morborum epidemicorum originem duci ac derivari debere, id fuſius nuper deduxi in obſervationibus barometricis. Reſpexerunt huc omnes veteres & prudentiores Medicorum, qui conſilium loca mutandi dederunt, ut ex aëre minus ſalubri concederent ægri in ſalubriorem, ad ſpirituum refectionem, quibus refectis & amiſſa ſanitas facilius redit & morborum promptior fit ſanatio. Quocirca magna certe in morbis omnibus vis eſt loci, &, quo circumfundimur, aëris. Quemadmodum enim ex tranſmigratione unius regionis in aliam propter inſolentiam cœli morbi perfacile ſuſcitantur, maxime ſi ab aëre impuriore in uliginoſum fiat tranſitus: ita etiam ex adverſo ſanitas redit, ſi ex inſalubri regione tranſeamus in ſalubriorem.

Aqua ad nutritionem & vitam ſumme neceſſarius liquor.

IV. Suadenda quoque itinera ſunt ob aquarum puriorum & ſalubriorum uſum. Aqua enim catholicus quidam, ſumme neceſſarius ad nutritionem & animantium vitam ac ſanitatem conſervandam liquor eſt, quo intime invicem uniuntur ac miſcentur diverſa ſanguinem & nutritionem conſtituentia corpuſcula, ita ut mediante ſimpliciſſimo hoc humido, omnis nutritionis, augmentationis omniſque excretionis perneceſſarium negotium, imo ipſe humorum vitalis motus perficiatur. Quapropter multum intereſt, cujus naturæ ac indolis ſit ipſa, qua indies fruimur aqua, cum experientia addoceat, maximam eſſe aquarum diverſitatem, præſertim ratione ingredientium ac elementorum, quæ ex terra ejuſque contentis hauriunt.

Ejus magna differentia.

Nonnullæ ſalis muriatici, aluminoſi vel vitriolici quantitatem recondunt, ſi in clauſo vaſe per alembicum fiat evaporatio. Aliæ multum terræ cuſtodiunt, unde ſæpius vidimus ex aquis frequentiſſima cohobatione deſtillatis remanſiſſe inſtar lapidis duram & ſolidam ſubſtantiam. Quædam calcario lapide refertæ ſunt, cujus indicium apparet, quando oleum tartari per deliquium infunditur, tunc in momento albeſcunt, decidentibus ex poris aquæ lapidis calcarii particulis, cujus generis etiam obſervatæ fuerunt nuperrime exortæ aquæ iſtæ ſalubres prope Staſſfurtum, quæ ſimul ſalis communis inſignem alunt quantitatem, unde & alvum & urinam ſatis valide ſollicitant, neque illis, qui ſalia copioſa, morboſa in ſuccis fovent, proficuæ obſervantur. Nonnulla loca valde dulces, ubi pinguis argillacea terra fundum, ex quo oriuntur, occupat, aquas fovent, quæ utilitate ac uſu egregio ſe commendant.

Quænam aquæ ad ſanandum optimæ indolis ſint.

In univerſum autem hic tenendum, aquas illas ad ſanandum eſſe optimæ indolis, quæ levitate atque ſubtilitate præ aliis eminent, inodoræ, omniſque ſaporis expertes, & quæ ad nullius ſalini liquoris affuſionem turbantur, vel pellucidum ſuum colorem amittunt; quo ſpectant etiam quæ extremo frigore circa ſcaturiginem non conglaciantur. Tales certe ſunt valetudini tuendæ, imo morbis ſanandis accommodatiſſimæ, ſi ad ſitim ſedandam non modo uſurpentur, ſed & paulo largiori copia, præſertim æſtatis tempore, potentur. Valet illud maxime, ubi ſalia excrementitia lympham & ſanguinem deformant & dolores, exulcerationes fluxioneſque varii generis excitant; utpote non datur certior medicina morborum ſalinorum, quam aquæ puræ ſufficiens potus.

Ex omnibus Nilotica omnium tanquam celeberrima.

V. Ex omnibus autem, quæ fama & viribus celebres ſunt, maxime eminet Nilotica, quoniam longiſſimus calidarum, quas percurrit Nilus, terrarum tractus eſt. Nilus quippe ortus ultra æquatorem non procul à tropico capricorni, zonam torridam præterfluens per utramque Æthiopiam ac utramque Ægyptum citra tropicum cancri mare mediterraneum ſubit. Igitur in tam longo & præcipiti curſu aqua Nili multipliciter frangitur ac comminuitur, eaque catadupis devoluta variis per plana fluit, nullis nubibus obducta, adeo ut à ſolis calore continuo percoquatur, quæ præcipua ejus bonitatis cauſa arbitratur. Auget Niloticæ aquæ excellentiam ros è cœlo defluens, quotieſcunque Nilus exundat, qui cum purificet aërem, ita ut univerſales morbi deſinant, aquam etiam præſtantiorem reddit, unde ejus dulcedo, ſalubritas, fœcunditaſque. Nam quod mulieres & cætera animalia in Ægypto plures uno niſu fœtus pariant, in Niloticam aquam refunditur. Nec alius antiquis regibus potus. Quinimo

imo Philadelphus, cum Berenicen filiam Antiocho Syriæ Regi Θεός dicto uxorem dediſſet, identidem Nili aquam ad eam juſſit deferri, ne aliam biberet. Fuſius hac de re agitur in *Miſc. N. C. D. 2. A. 6. App. p. 84. ſeqq.*

Migrationes laudantur propter corporis exercitationem & motum.

VI. Deinceps laudem & commendationem etiam merentur migrationes propter corporis exercitationem ac motum, qui per ſe ad valetudinem tuendam remedium eſt efficaciſſimum, ſicuti nuper in diſſertatiune quadam luculenter id ipſum à me fuit demonſtratum. Et quoniam intermiſſio motuum ac exercitationum cauſa adverſæ valetudinis utplurimum eſt; ita illam removere nihil magis aptum, quam æquabilis corporis motus, qualis eſt vectio in curru, in navi & equo. Dum enim totum corpus æquabiliter ſic concutitur, ipſaque viſcera ſimul tremulo motu agitantur, accidit, ut ſanguis & humores hac ratione ad promptiorem motum & circulum excitentur. Inde ſanguis non ſolum ſubtilior fluidiorque redditur, ſed & viſcidi ac craſſi humores ex glandulosis partium tubulis excutiuntur, & in cavitates excrementis colligendis dicatas deponuntur. Meretur maxime legi SYDENHAMIUS *de podagra*, qui mirificè *p. 35.* magniſacit illud incredibile emolumentum, quod illi, qui morbis chronicis pleriſque, præcipuè verò phthiſi laborant, ab equitatione percipiunt, quod genus exercitii digeſtiones ſingulas excitat firmatque, dum à continua corporis ſuccuſſione calor naturalis accenditur & organa ſecretioni deſtinata in munere depurandi ſanguinis ritè fungendo promoventur: unde neceſſe eſt, ut ſequatur digeſtionum deperditarum quaſi renovatio quædam. Huc etiam referendum, quod ORIBASIUS *ex Antyllo lib. VI. coll. med. cap. 24.* notavit: *Equitatio (nempe vehemens) magis, quam omnes alia exercitationes, corpus & præſertim ſtomachum firmat, & ſenſuum inſtrumenta purgat, eaque reddit acutiora, ſed thoraci exercitatio hæc eſt inſenſiſſima.*

Ea de cauſa ſanguis redditur ſubtilior.

Equitatione morbi chronici curantur.

Cap. III.

De Locorum in quæ peregrinationes ſuſcipiendæ ſalubritate.

I. EXPOSITIS jam abundè cauſis, quæ Medicos movere debent, ut peregrinationes in alia loca ſuadeant ægrotantibus, res jam & ordo poſcere videntur, ut commemoremus & recenſeamus ea loca, quæ & Veteribus & noſtri temporis Medicis ob ſalubritatem placuerunt, ut eo mitterent homines. Antiqui *inſulas Canarienſes fortunatas* vocarunt ob aëris miram temperiem cœlique clementiam. vid. COLUMBUM *in Navig. Roterodam. Anno 1616. p. 2.* Præterea Hiſpania ob ſalubritatem mirum in modum celebratur. Sic NONIUS *de Hiſpania p. 16.* ita ſcribit: *An cœli temperiem quæris? tota ea vitalis ac perennis ſalubritatis eſt, adeò ut beatorum hic felices ſedes & campos Elyſios Homerus ſtatuerit, teſte Strabone, quippe nec violento æſtu excoquitur, aut nimio frigore tellus aduritur, non ventorum procellis aut gravi paludum nebulæ obnoxia, ſed aura eſt ſuda ſerenaque.* In ſpecie vero *p. 83.* de Granata Hiſpaniæ urbe hæc ſcribit: *Urbs Granata Hiſpaniæ gaudet aëris temperie ſaluberrima, nec nimius auſtrinis obnoxia æſtibus, aut arctois frigoribus objecta, ſed media axis utriuſque vernameque gaudet temperie.* Madritum omnium Hiſpanorum conſenſione ſaluberrimo aëre atque excellentiſſimis aquis perfruitur, ut propterea Hiſpaniarum Reges, poſthabita Toleti urbe, quæ veterum Regum antiquiſſima ſedes fuit, ſituque gaudet omni ex parte peropportuno, ibi ſedem ſibi collocarent. Olim etiam Athenarum ſalubritas maximi æſtimata fuit, ſic JOH. MEURSIUS *de Fortuna Athen. cap. 3. p. 22.* inquit. *Supra urbem aër purus tenuiſque & ſalubris, unde ingenia ibi etiam acutiora exiſtimata.* Plura circa hanc rem videre licet apud CICERONEM *lib. de fato.* Salubritas aëris Bohemici maximè commendatur à BOHUSLAO BALBINO, *in dec. 1. cap. 5. miſc. hiſt. R. B.* egregia obſervatione, ubi commemorat, Reges Bohemos quotieſcunque ægroti vel in Auſtriam vel in Hungariam aliovè ſe deportari curaverint, brevi obiiſſe; contra, qui infirmâ valetudine in Bohemiam advenerint, pleroſque ſanitatem recuperaſſe, idque conſtare exemplis Sigiſmundi, Maximiliani II. Matthiæ & Ferdinandi III. Cæſarum, ac Annæ conjugis Matthiæ. HAMDOLLAHI CASVINENSIS *in hiſtor. natur.* quam Perſica dialecto concinnavit, maxime ſalubrem prædicat terram Iſpahanæ, quando juxta interpretationem VELSCHII *de vena medinenſi p. 204.* dicit: *Si uno in loco jungerentur terra Iſpahana & borealis ventus Herata & aqua Chovarezmæ, non contingeret homines unquam mori.* De ſalubritate Braſiliæ vid. GUILIELM. PISO *hiſtor. natur. & med. annexa* CASP. BARLÆI *rebus geſtis p. 603. Perquam maturè,* ſcribit, *pubeſcunt incolæ, ſeneſcunt tardè, idque ſine omni canitie, aut calvitie, quo fit, ut longe ultra centeſimum ætatis annum viridi ſenecta non Americani tantum, ſed & ipſi Europæi fruantur, totumque adeò territorium Macrobium dici mereatur, non aliter, ac ſi fervor juvenilis frigore ſenectutis repreſſus temperatiorem illam in calidis hiſce plagis efficeret. Neque enim ſolis calore torretur hæc terra, neque ſqualore vel aquarum penuria reſiccatur, neque frigore extinguitur, ſed rore perpetuo imbribuſque multis ac fontibus irrigatur. Abundat balſamis nativis, oleis, mellibus non unius generis, herbarumque ac radicum medicarum & ad tuendum valetudinem potentium ferax eſt.*

Loca quæ ſaluberrima habita. Inſulæ Canarienſes.

Hiſpania.

Granata.

Madritum.

Athenæ.

Bohemia.

Terra Iſpahanæ.

Braſilia.

II. Italia quoque regio maximam partem eſt ſalubris. Ita Croton fuit civitas ſaluberrima Italiæ, inde ortum adagium: *Crotone ſalubrius,* quoniam nunquam ibi peſtis fuit otia. vid. HOFFMANNI *Lex. p. 503.* Infra Neapolim & juxta Veſuvium montem ſitæ ſunt Tabiæ. Illas ſalubres comprobant Authorum teſtimonia ob ſitum loci optimum, qui ut STRABO teſtis eſt inter occidentem æſtivum & meridiem ſuaviſſimam ſiccamque africi auram excipit. Cui ARISTOTELIS ratio adſtipulatur in *primo problem.* Nam mare ob placidas adſpirationes ſalubritatem facit inſignem, unde navigantes ſemper coloratiores exiſtunt, quam in paluſtribus degentes. Siccitatis verò nomine magnam Tabiis ipſis laudem attribuit GALENUS ad phthiſin ac hæmopticos ſanandos *libr. meth. med. V.* hunc in modum: *Eſt,* inquit, *locus nempe Tabia, ſatis editus ac ſicci aëris, nam in imo ſinu, qui eſt inter Neapolim ac Surrentum, à Surrenti maximè latere porrigitur collis ad Tyrrhenum mare, qui leviter deflexus ad occaſum, nec in meridiem totum percurrens ſinum ipſum à ventis iis, qui ab ortu efflant, euro, ſubſolano atque borea tutum reddunt. Conjungitur autem illi in imo ſinu alter Veſuvii collis non parvus, qui propter ignem, qui in eo ſubjacet, non parum mihi ad ambientis ejus aëris ſiccitatem conducere videtur, alioqui præter ipſum ignem, nec ſtagnum propinquum, nec palus, nec fluvius alicujus momenti uſquam in ſinu habetur. Omnibus vero ventis, qui ab arcto ad æſtivum occaſum perflant, Veſuvius ipſe objicitur, multuſ-*

Italia.

Croton.

Tabiæ.

Locus Galeni citatus ad Phthiſin & hæmopticos ſanandos.

qua

que ciuis ab eo admare uſque pervenit, reliquia videlicet materia, tum qua in combuſto eſt, tum qui nunc etiam exuritur. Omnia hac aërem efficium ſiccum: ac omnes id genus herbas alit ſicca ac adſtringentis qualitatis, qua & paſcua pecoribus efficiunt ſalubria, laeque eis inter catera generant, ſicca item ac ſalubris qualitatis ad ea, qua diximus. vid. GALENUM *l.c.* & ex eo BACCIUM *de thermis.* Neque hic locus erit reticendus, quem ſuppeditat GRYLLUS in *orat. de ſtud. med. p.* 5. *Jucundum mihi fuit Puteolis locum Tabiarum contemplari, ad quem* GALENUS *ſolebat mittere eos, qui Roma vitio pulmonis contabeſcebant.*

Neapolis.

III. Neapolitani aëris ſalubritatem præclare deprædicat BARTHOLINUS *de peregr. med. p.* 28. quando dicit: *Neapoli aër eſt ſaluberrimus, ventilatur mari vicino, & ab oriente quoque mons Apenninus pervius patet, ſolum quoque calidiſſimum & ſulphureum, quod aërem mundat, corrigitque. De aſtate dicunt:* quanto piu caldo, tanto piu ſano: *quia ſemper aura ventilatur gratiſſima; & ſi cum Romano aëre Neapolitanus commutetur, exitium inferri putatur ob vapores ibi elevatos, niſi boreas ſpiret, vel pluvia largior superveniat. Experientia conſentit* QUERCETANUS *in diatetico: quia aër Neapoli ſubtilis, Roma craſſior & mutatio periculoſa ad contrarium, Roma quippe aër per apertos ante poros penetrat.*

Alexandria.

Alexandria quoque à Veteribus ſemper ſalubris æſtimata fuit, hinc teſte CELSO Phthiſici in Ægyptum & ſpeciatim in Alexandriam mittebantur. CURTIUS refert: *Nullo fere die Alexandria ſolem ſerenum non videri propter aërem perpetuo ibi tranquillum.*

Cujus temperamenti illa loca ſalutifera debeant eſſe.

IV. Maxime omnium autem ubique terrarum loca illa ſanitati & vitæ prolongandæ conducunt omnium confeſſione, quæ ſunt editiora, montoſa & aëre puro, ſereno atque ſicco fruuntur; item illa quæ venti boreales & occidentales purgare & vi ſua expanſiva effluviorum noxiorum copiam disjungere & diſſipare apti ſunt. Deinde ratio ipſa & Medicorum ac Phyſicorum conſenſus docet: quæcunque loca tenui puroque aëre gaudent, ſiccoque potius quam humido, quæ neque nimio æſtu torrentur, nec nimio frigore congelantur, quæque patulo liberoque cœlo fruuntur & cum ſolis radiis, tum mediocribus ventis expoſita ſunt: ſalubria vitæque hominum idonea eſſe.

Quænam ſint loca morboſa.

Contra morboſa atque inſalubria, quæ pigro craſſoque ac ſupra modum humenti aëre gravantur; item valde æſtuoſa aut perſrigida; tum humilia aut concava, quo nec ſolis radii, nec ventorum agitatio facile pervenit; vel quæ nimium violentis flatibus infeſtantur, aut denique contrariis qualitatibus non paulatim ſed ſubito afficiuntur. Præcipuè verò morboſa cenſentur nebuloſa, uliginoſa, paluſtria, ſalſuginoſa, ac ventis ſimul humentibus ac fervidis obnoxia, quæque aura qualibet fœtida, cœnoſa, ſulphurea, bituminoſa afflantur, ac demum halitu quovis inſueto ac gravi. Confer DONIUM *de reſt. ſalubr. agri Rom. p.* 78. *ſeq.*

Regiones montoſæ omnium ſunt ſaluberrimæ.

V. Tandem montoſæ regiones omnium ſunt ſaluberrimæ, niſi nimium fuerint gelidæ aliiſqua de cauſis, ut aquarum vitio aut ventorum nimia vehementiâ, noxiæ. Quapropter in Apennini quibuſdam locis longiſſimæ ac præviridis ſenectutis homines reperiuntur, quemadmodum in Tmoli, qui mons Lydiæ eſt, cacumine, quod *Tempſin* vocant, centum quinquaginta annos incolas vivere, *Mucianus* gravis apud *Plinium* Author diſertè teſtatur. vid. PLINIUM *lib. VII. c.* 48. Sic quoque Athos montium celeberrimus intra Macedoniam atque Thraciam incolis ſuis ad longævitatem acquirendam maxime accommodatus eſt, teſte ERASMO FRANCISCI *in ausländiſchen Kunſt-und Sitten-Spiegel l.* 1. *c.* 28. PLATO dicit ſe in altiſſimis & temperatis regionibus inveniſſe valdè longævos. vid. BACQUERE *Sen. med. p.* 22.

Exempla in hunc ſinem allata.

Exſtat etiam hanc in rem perelegans locus apud JOH. BAPT. DONIUM *in libro de reſtit. ſalubr. agri Rom.* dum ait: *Illud perquam dignum notatu eſt, ea maximè loca temperatiſſimo aëre frui ac longævos homines progignere, qua elata quidem ac ſublimia, ſed non prealtis ac perfrigidis montibus edita, verum quæ longiori terrarum faſtigio latenter aſſurgunt, ut in multarum regionum mediis & à mari procul recedentibus ſpatiis, quarum altitudinem, flumina illinc in diverſum dilabentia oſtendunt, ut in Umbriæ tractu circa Spoletum, ubi Apennini juga modicè attolluntur. Ibi enim ſi uſpiam in Italia, vivaciſſimi homines reperiuntur.* Spectat huc elegans locus apud DIETERICUM *in Jatreo p.* 1412. *Urbes in montibus apertioribus, quas aër ferit vehementior, ſalubriores merito habentur, ſed ſi montes montibus, colleſque collibus jungantur per flexuoſa intervalla obſcurarum vallium, ſæpe mephitis exhalationum urbes incommodat, ut inſalubriores ſint civitatibus, quæ in declivibus vallibus ipſo in luto jacent. Appoſitè hoc contentione urbium Haſſiacarum Marpurgenſis & Gieſſenſis ex* D. Dan. Horſtii *manuductione poteſt monſtrari, teſtiſque eſſe poſſum ipſe ego utrarumque urbium incola, pluries infeſtatam fuiſſe montanam Marpurgum morbis peſtilentibus quam depreſſam ſitu Gieſſam. Sæpius febricitat ſepticollis Roma quam* πεδινὴ *Heidelberga.*

Loca ruſticana præferenda ſunt oppidanis.

VI. De cætero aer ruralis & loca ruſticana ſemper præferenda eſſe oppidanis, non immerito creduntur. Quapropter veteres Romanorum ob urbem minus ſalubrem ſemper habitam, agrorum ſeceſſus ac ruris otium maximopere expetebant ab æſtivo ſolſtitio ad æquinoctium uſque Septembris & nonnunquam longius.

Quod teſtantur veteres Romanorum.

Hinc exſtruebant amœniſſimas ac ſaluberrimas villas, quales fuerunt Albanæ, Tuſculanæ Ciceronis, Nomentanæ Senecæ, in quibus non modo pernoctabant, ſed & vitam ſine ſanitatis diſpendio agebant. Circa Tibur magnates Romani ſalubritatis cauſa prædia habebant, quo æſtate ſecedebant, hinc FARNABIUS *in not. ad Martialem Ep.* 60. ſcribit. *Ditiores prædia & villas circa Tibur aut in ipſa urbe ædes habebant, quo æſtate ſecedebant.* Prædia illa Tiburtina appellabant, quemadmodum Tuſculana, quæ prope Tuſculum, unde Tuſculanum villa Ciceronis. MARTIALIS prædia illa gelidas Tiburis arces nominat, quia cœlum æſtate non adeo æſtu torridum ibi refrigeria dabat principibus Romanorum, qui æſtate ſummâ Tibur commeabant; ſe quoque Tiburtinum habuiſſe *l.* 4. *ep.* 8. ſive joco ſive ſerio ait. Villam ipſam vel diverſorium æſtu vitando Tibur appellari docet nos PAPIUS *lib.* 1. *Sylv.* it. BARTHIUS *Adverſar. lib.* 24. *cap.* 12. *Magnus Lucullus*, cujus meminit *Plutarchus*, dicere ſolitus eſt, *ſe duas colere conſueviſſe villas, alteram Tuſculanam æſtate, alteram hyeme in Bajanis, (nam Bajæ ſemper æſtuoſa ad montis Campaniæ radicem ſita ſunt.* vid. FARNABIUM *in notis ad Martialem lib.* 4. *ep.* 47.) Hinc HORATIUS:

Nullus in orbe lacus Bajis prælucet amœnis.

Imò ſummus eſt apud omnes ſcriptores de Bajarum celebritate conſenſus, qui eas modo felices, modo beatas, modo principes aut alio ejuſmodi præclaro epitheto nominant, ut luculenter inter alios peculiari *Epigrammate* modulatus eſt MARTIALIS:

Littus

Littus beatæ Veneris aureum Bajas,
Bajas ſuperbæ blanda dona naturæ,
Ut mille laudem Flacce, verſibus Bajas,
Laudabo digne non ſatis tamen Bajas.

CAPUT IV.

De morbis in quibus peregrinationes conducunt.

§. I.

An ægritudini corporis, mutando loca, poſſint progrediari.

CUm abunde partim rationum ponderibus, partim Veterum teſtimonio à nobis probatum fuerit, ſeceſſus in peregrina loca inque alium aëremac ſolum ſervandæ valetudini multum conferre poſſe; operæ jam erit pretium, ut ſollicita & acri cura ſcrutemur, annon etiam ad ægritudines corporis propulſandas vitiaque viſcerum emendanda conſerat, mutare loca. Ut autem hæc noſtra aſſertio liquidiſſime pateat, ex Veterum probatiſſimis non modo authoribus teſtimonia hanc ad rem pertinentia adducemus, verum etiam præclaris rationibus atque experientia id confirmare laborabimus. Primum autem in corporis languore, viriumque defectu peregrinationes multum facere dilucide teſtantur Veteres. Ita GALENUS *libr. de uteri cura* corpore languentibus peregrinationem commendabat. Et SENECA *libr. III. cap. 3. Quaſt. Nat.* ſcribit: *Multum virium ſibi acceſſiſſe poſtquam vineas attigerit.* Idem gravis author *epiſt. 85.* ita dicit: *itinera iſta quæ ſegnitiem mihi excutiunt & valetudini prodeſſe judico & ſtudiis, quare valetudinem adjuvent vides, cum pigrum me & negligentem corporis literarum amor faciat, alienâ operâ exerceor.* JUSTUS LIPSIUS *Epiſt. prætermiſſa Offenbaci cum notis in Sueton. ep. 12. p. 40. Magnum ſolet ad confirmationem valetudinis momentum afferre peregrinatio cœlique & loci mutatio.*

Quod probatur.

Phthiſici & Hæmoptici in Ægyptum miſſi, ſanitatem recuperandam.

II. Deinceps quantum faciat benignior aër ad pulmonum morbos & vitia dici vix poteſt. Phthiſicos & Hæmopticos Medici olim in Ægyptum & Alexandriam mittebant, uti jam primo hujus diſſertationis capite memoratum legimus. Idem teſtatur CELSUS *libr. III. cap. 22. p. 158. Si mali plus eſt & vera phthiſis eſt, inter initia protinus occurrere neceſſarium eſt, neque enim facilius morbus, cum inveteraverit, evincitur. Opus eſt ſi vires patiuntur navigatione, cœli mutatione, ſic, ut denſius quam id eſt, ex quo diſceſſerit ager, petatur. Ideoque aptiſſime Alexandriam ex Italia itur. Si id imbecillitas non ſinit, nave tamen non longe geſtari commodiſſimum eſt. Si navigationem aliqua res prohibet, lectica, vel alio modo corpus dimovendum eſt.* Medici Neapolitani pro ultimo refugio, phthiſicos & qui ſanguinem exſpuunt, vel ejuſmodi thoracis ulcera ac alia vitia patiuntur, ad Tabias mittunt, nam aërem ipſum ut etiam lactis potum inveniunt adeo ſalubrem, ut ſint, qui totam in eis degant vitam. Ex recentioribus clariſſimus Anglus MORTON in *tr. de phthiſi* & maxime illâ, quæ ex ſanguinis benigni & ſpirituum defectu oritur, commendat migrationes in aërem apricum & ſalubrem, quem pluſquam medicamenta cætera nervorum & ſpirituum confortatione, appetitus & hilaris animi recuperatione & conſequenter tabis ingruentis præcautione experientiâ multâ edoctus ut plurimum conducere obſervavit. vid. *cap. 3. lib. 1.* Et certe nulli parti corporis noſtri magis ſavet loci aëriſque mutatio, quam pulmonibus, quoniam immediate ad hos pertingit. Hinc videmus, quod etiam in tuſſi egregium afferat ſolamen, teſtante CELSO *lib. IV. cap. 4. pag. 189. Utilis omni tuſſi eſt peregrinatio, navigatio longa, loca maritima, natationes.*

Medici Neapolitani his morbis laborantes ad Tabios mittebant.

Mutatio aëris juvat pulmonibus.

Indolis aëris varios edit effectus ad ulcera & fiſtulas ſanandas.

III. Mirabile illud eſt, quod aëris conditio ac indoles ad ulcera & fiſtulas ſanandas tam varios edat effectus pro indole locorum, adeo ut in certo aëre curam recipiant, in alio recrudeſcant. Non inelegans hanc in rem eſt obſervatio RIEDLINI, quando ſcribit: *Juvenis quidam à pueritia ulceribus manus dextræ ſpinaque ventoſa laborans, omnibus Chirurgorum remediis in caſſum adhibitis, denique mutavit locum atque aërem, & vix per ſemeſtre Viennæ degenti ulcera fuerunt perſanata.* vid. *ejuſd. Lin. med. Ann. 95. p. 256.* In fiſtulis ſanandis peregrinationis vim egregia obſervatione teſtatur TURQUETUS DE MAYERNE *conſil. de phthiſi*, dum ait: *Vidi nobilem, qui accepto profundo in thorace vulnere, bis ſanatus eſt fiſtulâ ſuccedente apertioni in oppoſita parte factæ. In Hiſpaniam is migravit, ubi poſt quinque annorum moram occluſa fuit fiſtula, patriæ redditus climati frigido & humido hæc ſponte recluſa eſt, ſanationemque iterum recepit in Hiſpania per totidem annorum ſpatium.* Memorabilis quoque hanc in rem eſt hiſtoria notata a BORRICHIO *in Actis Haſn.* quando ita ſcribit: *Vir generoſus ante hos viginti ſeptem annos infelici lapſu crus perfregit; Chirurgi advocati, licet diu tricantes, nequiere ita ſolidare vulnus, ut non perpetuo ſtillicidio ichor inde emanaret deſinente in fiſtulam plagâ. Poſt annos aliquot Madritum legatur, neglectâ propterea propter longi ſubſellii negotia curâ illâ intentiori corporis, advertit tamen elapſis aliquot menſibus ſponte ſtare ſerum inviſum nec amplius profluere quicquam triennio integro & quod excurrit. Ut rediit Haſniam, paulatim aperitur fiſtula, & more veteri ſero quotidie madet ad annos aliquot. Iterum in Hiſpaniam negotiorum cauſa mittitur, iterum coit vulnus, nec toto ſexennio, quamdiu Madriti ſubſtitit, ſcaturit quicquam. Tandem redditus patriæ in paucis menſibus apertum rurſus foramen videt, quod hodieque nondum coiit, aëre arcto humidiore reſerante, quod Hiſpanus ſiccior occluſerat.* vid. *Act. Haſn. vol. III. obſ. 43. p. 76.* Quod de ulceribus ac fiſtulis jam diximus, idem quoque valet de vulneribus. Ita PARÆUS *lib. X. cap. 8.* notavit: *Vulnera capitis difficilius curari Lutetiæ quam Avenionis,* additque rationem, *quia Lutetiæ aër frigidior & ſiccior vulneribus capitis infenſus eſt, aër vero Avenionis calidus humorum fluiditatis & ſubtilitatis cauſa, quare humores facilius ad pedes devolvuntur, ubi vulnerum ſanationem difficiliorem reddunt.* vid. plura *l. c.* Ita alii ſcribunt, Florentiæ etiam vulnera capitis periculoſa & curatu difficilia eſſe.

Quod approbat de ſua erue in obſervatione nobilis cujuſdam.

Ut & Borrichius.

Obſervationes circa vulnera.

Capitis & nervorum morbos curant mutationes loci & aëris.

IV. In capitis & nervorum morbis mutatio loci & aëris haud minimum ad ſanitatem fert punctum. Et hoc jam dudum dilucide teſtatur HIPPOCRATES *lib. II. aph. 47. Finem epilepſiæ juvenibus afferunt ætatis, loci & victus mutatio.* Nam cum epilepſia malum ſit habituale, & ſecundum noſtram ſententiam ſpaſmus meningum cerebri, qui à ſtagnatione humorum circa has membranas magis vel minus acrium provenit, hinc cum aër peregrinus ſanguinis diatheſin ac craſin mutet & ſpiritibus cum in illorum pabulum maxime cedat, novam quoque indolem ac motum procuret, hinc iis firmatis obſtructiones iis in locis facilius cedunt & à motu talis modi inordinato, ſpaſmodico deflectunt aliumque ſibi formant, unde hor-

Ut & vertigines, melancholiam & maniam.

rendi talismodi paroxyſmi ceſſant. Neque dubium eſt, in vertigine, melancholia, mania omnibuſque morbis habitualibus & qui à ſpirituum perverſo motu fiunt, eoſdem effectus habere commeatum in alienum aërem. *In inſania regiones mutare debere ægros, & ſi mens redit annua peregrinatione eſſe jactandos*, dudum prodidit CELSUS *l. III. c.* 18. Dolorem capitis ſingulis pleniluniis repullulantem mutatione loci tandem curatum fuiſſe teſtatur LOSSIUS *lib. I. obſ.* 13.

In morbis chronicis levamen adferunt peregrinationes.

V. In affectibus quoque chronicis egregium allevamentum adferunt peregrinationes. Ordinem inter hos ducit malum hypochondriacum, cujus pathemata mirum in modum mitigari ſolent ab alieno puriori aëre & per motum, quo peregrinantes fruuntur. Illud mirandum eſt, quod etiam hydrops, qui ex contumaciſſimis hepaticarum glandularum obſtructionibus naſci ſolet, ſolatium & decrementum ab aëre mutato experiatur. Memorabilia ſunt, quæ ſcribit EPIPHANIUS FERDINANDUS *in ſuis conſult. p.* 33. *Neapoli hydropicos ad agrum Puteolanum, tabidos ad Tabias relegant, & ego Meſſapiæ nonnullos ægros ſive tabidos, ſive hydropicos, maxime, quando divites ſunt, ad aërem S. Angeli vulgo Toſtini dimitto, & non ſine maxima ægrotantium utilitate, & memini, inter alios me miſiſſe annis elapſis quendam meum vicinum empyematicum, phthiſicum atque conſumtum ab hectica febre per ſex menſes cui ſola cutis & oſſa apparebant &c.* In febribus intermittentibus nonnunquam opem laudatiſſimam fert aëris mutatio. SENECA, febre laborans, recepit ſe in Nomentanum, & ibi fuit ſanatus, quam in rem conſentit BONGARSIUS *epiſt.* 7. *ad Joh. Camerar. Ego febricula tentatus & vexatus tuſſi graviſſima liberavi me provectione marchica.* Ita etiam *Caſp. Peucerus* ad depellendam febrem mutabat aërem, ut ſcribit ejus ſocer PHILIP. MELANCHTHON *in epiſt. p.* 110. Idem clariſſimus MELANCHTHON *l. V. epiſt. p. 668. ad Meienburgium* ſcribit: *Comperi in febribus initio mutationem aëris utilem eſſe, vidique multos hoc conſilio curari.*

Quomodo Seneca febre ſanatus fuerit.

Magna præſtantia ac vires aëris.

VI. In univerſum illud ſervandum eſt, peregrinationes & aëris mutationes in morbis, qui à ſpirituum defectu & ſanguinis ac humorum dyſcraſia originem ſuam ducunt, ubi ſanguinis ſpirituaſcentia blande promovenda, tranſpiratio juvanda & vires reficiendæ ſunt, adjumentum præſtare maximum. Etenim aër purior & defecatus non modo ſpiritus immediate reficit & ſolatur, ipſiſque aptiſſimam materiam præbet, ſicque vires, quæ ex ſpirituum copia naſcuntur, efficaciter erigit; verum etiam aër hanc poſſidet naturam, ut ipſam ſanguinis mixturam ejuſque inteſtinum motum varie alteret ac demutet. Quantam potentiam aër habeat in fermenteſcibilibus, pervulgata res eſt, ita cereviſiarum ſapor peculiaris certis locis non tam ab ingredientibus & tractationis modo, quam ab aëre ſingulis locis proprio dependet, qui cum varius ſit, variam quoque texturæ ac craſeos mutationem, à qua odor, ſapor, virtus maximam partem pendent, inducit ſub ipſo fermentationis actu. Curioſum eſt, quod aër effluviis ſulphureis refertus, quod accidit in tonitru & fulmine, cereviſiam in fermentatione exiſtentem mox corrumpat & aceſcentem efficiat. Ex quibus vel inde elicere licet, quanta vi polleat aër in craſi ac textura ſanguinis humani mutanda, ut adeo non poſſint non conſequi effectus mirabiles in morbis depulſandis, quales ſimiles ab alia medicina vix quidem poſſunt exſpectari.

Morbos per medicamina incurabiles ſæpe aër curat.

VII. Nos igitur in genere iis in morbis, qui ſunt diuturni, qui habituales, qui medicamentorum vires eludunt, ubi tamen viſcera penitus non ſunt corrupta, ſed virium adhuc quoddam robur percipitur, maximopere ſuademus & commendamus medicinam ex aëre propter dictas in ſuperiori capite cauſas; utpote experientia certa didicimus, quos medicamina morbos non curant, aërem ſæpius ſanare. Ex noſtra autem ſententia cœli locique mutatio convenientiſſima erit hypochondriaca & ſcorbutica affectione laborantibus. Etenim ſi quid hypochondriacis confert, certe eſt motus, qui ſanguinis motum in hoc morbo impeditum ſuſcitat, excretiones & tranſpirationem adjuvat, & crudum viſcidumque humorem in membris hinc inde reſidentem diſcutit. Si quid porro hypochondriacis prodeſt, certe eſt aër purus, benignus, ſerenus, qui ſpirituaſcentiam ſanguinis blande promovet, & ſpiritibus materiam præbet laudatiſſimam. Omittimus liberiorem ac tranquillum animi ſtatum, qui in hypochondriacis ad anxias & triſtes curas animique angores perpetuo fere diſpoſitis valde deſideratur & per itinera in loca amœna, jucunda, novarum rerum plena acquiritur. De cætero commendamus ſebre lenta & hectico morbo viriumque languore affectis non ſine ratione locorum mutationes. Laudandus hoc in genere nobis merito eſt peritiſſimus SYDENHAMIUS, qui experientia laudatiſſima & certiſſima in ſcriptis affirmat, non dari expeditiorem languidorum hecticorum medicinam, quam ſi æquabilis exercitationis motu corpus agitent. Et cum à depreſſa laudabili ſanguinis & humorum ſpirituaſcentia, nec non accumulatione multarum ſordium viſcidarum in ſanguine & primis viis, & emunctoriorum opere neglecto lentus talis modi morbus ſuſcitetur, liquido apparet aërem temperate benignum particulis elaſticis expanſivis inſtructum & ſulphure balſamico præditum ſpiritus recreando, ſanguinis motum & tranſpirationem ſordium exhalandarum procurando non poſſe non egregium ſolamen atque levamentum afferre.

Aër purus prodeſt maxime hypochondriacis.

Quibus particulis aër bonus inſtructus eſſe debeat.

Quo pacto impuritates ulceroſæ & lepra ſanentur.

VIII. Denique in quacunque cutis impuritate ulceroſa & puſtuloſa, ſcabie cujuſcunque generis, lepra, defluxionibus ſalſis cutim deſœdantibus, ſi aliis ordinariis remediis cedere nolint, utiliſſimam fore judicamus locorum aëriſque mutationem. Utpote quis eſt, qui non perſpiciat moleſta hæc & fœda cutis incommoda à peregrinis ſalibus in lympha accumulatis, nec per poros & glandulas ſubcutaneas debite ſecretis originem ſuam petere? ſi autem quis degit in aëre pigro, præhumido, vappido, ſalſuginoſo, non poteſt, quin cauſam præbeat hiſce malis apertiſſimam. Quapropter opus certe eſt tali in caſu, ut quis aërem mutet & cedat in meliorem, qui ſalibus non imprægnatus, qui tranſpirationem & ſordium ſalinarum ſecretionem per cutis ſpiracula promovet. Hoc pacto effici poteſt, ut ſalubrioris aëris uſu mox recipiat perfectam valetudinem. Præterea in ſpirituum & nervorum morbis, præſertim truculentiſſimis ſpaſmodicis, qui ex atonia partium ſpirituumque anomalo & per habitum acquiſito irregulari motu proficiſcuntur, nullo in ſanguine & viſceribus manifeſto apparente vitio, ſi quid juvat vel malum levat, certe aëris eſt commutatio. Cum enim aër, ut dictum eſt, ſpiritus quoad materiam maxime conſtituat, accidit, ut novo & inſueto aëre accedente, ad cerebrum & nervoſum ſyſtema, mutatio magna in craſi, motuque contingat, ut hac ratione tales effectus in medendo ſubſequantur, quales à nulla alia medicina cæteroquin celebratiſſima expectari poſſunt. Apparet jam liquido ratio, quare in epilepſia habituali & idiopathica laudaverit magnus noſter HIPPOCRATES victus locique mutationem.

Sententia Hippocratis.

CAPUT

CAPUT V.

De cautelis in itineribus obſervandis.

§. I.

Temperies aëris maxime obſervanda.

QUemadmodum ex aëre multi ac graviſſimi oriuntur morbi, ita ut non tantum epidemii, ſed etiam chronici inde & certis locis endemii originem nanciſcantur, ſic etiam in aere incomparabilis medicina eſt quærenda. Etenim temperies ſicuti ſemper ad vitam eſt perneceſſaria, ita maximè illud valet circa aërem. Locorum enim mutationes mutant corpora modo in meliorem modo in ſtatum pejorem. Si remotas terras peregrinatione adimus, tunc demum experimur, quid poſſit alius ſol, aliud clima, quid poſſit aëris & victus mutatio. Cum autem rariſſime perfecte temperatus aër reperiatur, ſed exceſſivis qualitatibus ſecundum loci ſitum, ſecundum anni tempora, ſecundum tempeſtates potiſſimum præditus ſit; inde ſi quis recte aëre velit uti pro medicina, neceſſe eſt, ut aërem cujuſcunqua loci cognitum habeat, ad quos morbos diſponat, qua intemperie gaudeat, ut poſtea Medicus prudens conſilium dare queat, qualis aër & locus ſit eligendus.

Qualis aër juvet.

Siquidem non promiſcue omnis aëris & loci mutatio juvat, ſed tantum talis, qui contrarius eſt aëri iſti, qui morbum peperit. Nam non omne corpus ferre poteſt omnia, hinc utique peregrinationes, niſi prudenter inſtituantur, periculoſæ ſuot, quod confirmari poſſet multis exemplis. Pulchrè ſcribit Celsus *lib. I. cap.* I. *Peſſimum cœlum eſt, quod agrum fecit, adeo ut in id quoque genus quod natura pejus eſt, in hoc ſtatu ſalubris mutatio ſit.* Exemplo ſit aër ſerenus, purus, ſiccus, qui alias ſaluberrimus, & tamen phthiſici tali aëre non commode perfruuntur. *Conf. obſ. barometr. mea:* ſed magis gaudent aere temperate humido; hinc etiam patet ratio, cur tantopere fuerit commendata Veteribus navigatio in Ægyptum.

II. Secundo quicunque perfruuntur aëre gravi, humido, turbido, quali gaudent, qui in inſulis, quæ hac de cauſa in univerſum ſunt inſalubriores, vivunt, cedendum eſt in puriorem, unde recte faciunt Angli, ubi rara eſt ſerenitas, & ſemper fere ſimilis autumno tempeſtas cum aëre gravi, cœlo denſo, nubibus obſito, quando in Galliam, ubi aër purior, ſerenior, tenuior, migrant.

Differentia aëris Anglicani & Gallici.

Curioſum eſt, quod ſcribit Clabamontius hac de re *de aëre, aquis & locis terra Angl. p. De aëris Anglicani temperie melius judicare mea quidem ſententia nemo poteſt, quam qui illuc ex Hiſpania, aut Italia, aut editiſſimis Galliæ partibus commigrant. Experiuntur enim in ſe ipſis aliquam intra paucos annos commutationem. Præſertim vero quibus ſplendida & ſicca bilis eſt. Nam illi omnium optime in hac Inſula degunt. Secundum eos valde ſanguinei, deinde melancholici. Pituitoſi & catarrhis obnoxii deterrime. Contra qui ex Anglia phthiſi & ſcorbuto laborantes in Galliam proficiſcuntur, ii ferme hauſta illinc aëre puriore convaleſcunt.* Porro in Anglia lues Gallica difficillime ſanabilis eſt, cum hic morbus à lymphæ contumaci coagulo & ſtagnatione oriatur & ſpirituoſum ac mobilem requirat ſanguinem, qualis ſub tali aëre non generatur; hinc optimo ſucceſſu lue venerea laborantes in Galliam trajicere ſolent.

Lues venerea difficile curatur in Anglia.

III. Tertio in ſalubritate nonnunquam primas tenet aër nativus. Quodam enim quaſi fœderis jure inito, ægris ſymbola ſua erogat vireſque ſalutariter prodit, ut extra patriam, profecti reduces larium tutela à morbis ſæpius gravibus vindicentur. vid. Muraltum *in Ephem. N. C. Dec. II. A. 4. p. 246.* Ita compertum eſt experientia, nonnullos extra patriam longe diſſitam agentes in noſtris terris non bene ſeſe habere, ſed perpetuo eſſe valetudinarios neque perfectam conſequi ſanitatem, niſi rurſus in patriam ſuam proficiſcantur, Ita Sueci, Norwegi, qui aëri rigidiori ac frigidiori aſſueti ſunt, raro perfecte ſani ſunt in noſtris terris. Deinceps, qui marino aëre ſubinde fruuntur, non leviter alterantur, ſi terrarum incolæ fiunt, ſicuti id compertum ac pervulgatum eſt in Batavis.

Quidam non poſſunt vivere ſine aere nativo.

IV. Quarto loco ratione habitus corporis & temperamentorum variare quoque debet ipſa cœli mutatio. Quapropter qui graciles ſunt & nimia corporis laborant ſiccitate, ad phthiſin inclinant, nec non calore præternaturali capitiſque dolore frequentius corripiuntur, omnibus modis abſtineant ab aëre nimis ſicco, fervido, ſed potius in loca temperata ipſis migrandum erit. Quicunque autem ſunt obeſi, ſanguine pleni, ætate ſenes & nervos imbecilles habent, item qui ad paralyſin, rheumatiſmos, apoplexiam, ſpaſmodica pathemata diſpoſiti ſunt, omni ſtudio evitent loca valde frigida, montana, ſeptentrioni obverſa, quod etiam valet de iis, qui in pectore quandam ſentiunt aſperitatem, vel tuſſi vexantur, aut quorum pulmo & pectus debile eſt. Tales enim ipſo etiam Rhase *teſte lib. V. cap. 4. ſi aërem attraxerint frigidum, ad tuſſim vel ad ſanguinem ſpuendum velociter pervenient.* Tandem opus eſt, ut caveant ii, qui teneræ ſunt conſtitutionis, tenui & ſpongioſo corporis habitu præditi ſunt, victuque uſi ſunt tenui & delicato, ne commigrent in eas terras, ubi aër denſior, gravis & impurus eſt & victus durior craſſior. Experientia enim didicimus tales rediiſſe utplurimum valetudinarios, qui poſtea phthiſi, hectica demortui fuerunt; vel lentos hypochondriacos ſibi contraxiſſe affectus, utpote à tali aëre & victu in tenerioribus corporibus perfacile contumaces & ſcirrhoſæ indurationes viſcerum & obſtructiones glanduloſorum emunctoriorum graviſſimorum morborum genitrices progigni poſſunt. Sanguinei & cholerici calidam incolentes regionem, ne proficiſcantur in loca calidiora & ſicciora & ubi vina generoſiora ſunt in deliciis & uſu, operam dare debent eximiam. Ita Gallis Italia, præſertim Sicilia ſolet eſſe funeſta.

Qualis cœli mutatio quibusdam corporibus ſit eligenda.

V. Quinto quod attinet ad ipſum iter faciendum & hoc quoque ad hominum habitudinem attemperandum eſſe, differit Hippocrates *de ſalut. vict.* dum inquit. *Corpulentos celerius, graciles vero lenius iter facere convenit.* Et Galenus *in comment.* addit rationem: *Nam celer motus augendo calorem corpus colliquat, in motibus vero remiſſioribus calor mediocris ſaguificationi & nutritioni prodeſt.*

Dicta Hippocratis & Galeni de itinere faciendo.

VI. Sexto in itinere ipſo faciendo quædam ſunt notandæ cautelæ, videlicet plethoricus ſi iter, præſertim longum vult peragere, priuſquam illud ingrediatur, ſanguinem emittat & alvum ſolvat neceſſum eſt, maxime ſi longum fuerit tempus, ex quo neutrum fecerit. Si quis enim ſecedit in alienum aërem ſanguine venis repletis & habitu corporis humoribus ſtipato, vix febres evadere poterit, ſique eas aliquando evaſerit & cutis rara eſt, neutiquam tamen evadet catarrhos, ſcabiem, puſtulas. Cum autem homini non ſem-

Cautela in itinere facienda notandæ.

per liceat longius peregrinari, nihilo minus cuivis, qui integram valetudinem & à morbis immunem vult tueri, ſuadenda interdum eſt aëris & loci mutatio, nimirum ex aëre urbano ſecedat in ruralem magis purum, magiſque liberum & certe mox ſentiet quandam alterationem circa ſenſuum exercitium, appetitus & digeſtionis negotium, ſomnum & vigilias. Qui enim diu aſſuetus eſt domi ſedere & aëre domeſtico tectis concluſo, urbano perpetuo frui, ſi in liberum ruſticanum aërem ſecedit, accidit quandoque, ut gravitatem quandam in capite, in membris perſentiat ab aëre eo, qui ſpirituum & ſanguinis craſin quodammodo immutat.

Quid literatis ſit faciendum.

Maxime omnium autem literatis & qui profundis ſpeculationibus animi & corporis vires frangunt, ſeceſſus in prædia, in villas, quo aëre puriori & liberiori utantur, & rurſus ſpiritus reficiant & animum à labore feſſum relaxent. Merito enim in eo imitari literati noſtri temporis antiquos philoſophos & eruditos debent, qui in prædiis ſuis amœniſſime extructis frequentius ad ſanitatem firmandam animumque roborandum vitam degebant.

Nimium frigus nimius calor & nox ſunt fugienda.

VII. Ultimo loco, ne quis in ipſo itinere noxam patiatur, opus eſt, ut ſi quis velit peregrinari longius, id minime faciat in nimio frigore, neque in nimio calore, neque ſi fieri poteſt nocte, ſed omnes exceſſivas qualitates injuriaſque aëris evitare debet. Deinde patiatur corpus interdum quieſcere & tunc paulo largius quam in itinere cibum & ſomnum capere poteſt. Præſtat enim in itinere à ventre pleno & largiori cœna abſtinere, maxime ſi per noctem incedendum eſt. Ne autem lædatur à varii generis potu & victu, quem effugere non poteſt ipſo in itinere, opus eſt, ut omni cura ac diligentia ventriculi ac digeſtionis opus conſervet, idque opportune fieri poteſt medicamentis ſtomachicis ventriculi tonum & calorem reſpicientibus, nec minus amicam quandam tenuitatem fœnerantibus. Ex horum genere laudem merentur ſalia volatilia oleoſa temperata, elixiria balſamica, eſſentiæ amaræ aromaticæ, aquæ vitæ ſtomachales temperatæ & quæ ſunt hujus generis alia.

DE INEDIA MAGNORUM MORBORUM REMEDIO.

PROOEMIUM.

Morbi ex triplici cauſa originem ducunt.

Morborum, quibus infeſtari genus ſolet humanum, originem paulo accuratius quando expendimus, triplex potiſſimum ipſa ſeſe oſtendit. Vel enim ab animi perverſo motu, vel ab aëris vitio, vel denique à copioſo ac pravo victu tota morborum dependet claſſis.

Prima eſt animi perverſus motus.

Quantam perturbationem atque anomaliam in ſuccis vitalibus fluidoque nerveo, cujus miniſterio anima utitur, excitet præpoſterus affectuum uſus, res inter Medicos compertiſſima eſt. Aëris mutationibus præcipuos in hominibus morbos deberi, jamdudum HIPPOCRATES, *Vir in ejuſmodi rebus diligentiſſimus, olim notavit. Etenim aër magnum jus habet in ſpiritus, qui regunt & movent corpus noſtrum.*

Secunda eſt aeris vitium.

Contagioſi & qui latius graſſari ſolent morbi, certis tempeſtatibus, aëriſque vitiis, maxima ex parte ſuos debent natales. Præterea diuturniores, & quæ lento gradu procedere ſolent, ægritudines, intemperantiæ victuſque pravi ac plenioris potiſſimum ſoboles exiſtunt.

Tertia eſt victus pravi ac plenioris ingeſtio.

Veriſſime ſcripſit HIPPOCRATES lib. de natura hominis: morbi oriuntur tum à victus ratione, tum à ſpiritu, cujus inſpiratione vivimus. *Peſſimus autem omnium victus eſt, qui contumaciſſimos fovet morbos, immoderatus nempe, immodicaque ciborum ingeſtio. Pernicioſa admodum ſentina eſt abdomen inſaturabile, omnium tum corporis tum animi vitiorum fons atque origo. Non minus acute, quam facete Veteres intemperantiam Medicorum nutricem appellarunt. Bene dicit* HIPPOCRATES, ubi cibus præter naturam copioſior ingeſtus eſt, hic morbum facit, *utpote non tantum vaſa implet, vires premit, ſed & nativum calorem ac motum extinguit, omniſque generis cruditates congerit.*

Symptomata ex immodico cibo provenientia.

Hinc intemperies, hinc obſtructiones, hinc inordinati humorum motus, quæ vitia graviſſimorum morborum cauſæ antecedentes continenteſque fiunt. Quo circa veteres Medicorum prudentiſſimi, inter quos eminent methodici, in plurimis morbis abſtinentia, inedia, & convenienti diæta plus præſtiterunt, quam alii generoſiſſimis pharmacis. Solennis hæc methodus fuit antiquis & ſapientiſſimis ſanandi morbos, maxime eos, qui ex repletione oriebantur.

Vitium hodiernorum medicorum.

Hodierno tempore ferme hic mos, ut alia laudabilia ac ſpecioſa exolevit, ſed Medici ægrotantium luxui adulantes, ſpreta fere omni diæta, ſpecioſis medicinis ac pharmacis malunt curationem expedire, hiſce inſigne lucrum ac famam aucupantes. Cum autem mihi valde arrideat ratiocinio atque experientia firmata Veterum conſuetudo, dum ſola quandoque inedia rebelles expugnabant morbos, apud animum conſtitui, accuratius paulo hoc utiliſſimum thema evolvere, menteque mea pro viribus paulo altius agitare, ſimulque oſtendere luculentiſſime, quibus in morbis abſtinentiæ poſſit eſſe locus, & qua ratione prudenter inedia, tanquam remedio, uti debeamus.

§. I.

Parva quantitas cibi ſanitatem ſervat.

ANtiquiſſimus & ſapientiſſimus medicinæ parens, HIPPOCRATES *libr. de affectibus* docet, cibos ad ſanitatem optimos, qui parva quantitate ingeſti, ſatis eſſe, ut fami & ſiti medelam afferant. Idem *libr. de morb.* talia effatur: *Si quis pauca edat & pauca bibat, nullum inde morbum experietur*, & alibi: *Nihil magis ad ſanitatem facit, quam non ſatiari cibis, & impigrum eſſe ad laborem.* Natum hinc elegans adagium medicum: *Modicus cibi, medicus ſibi.*

Exempla veterum id comprobant.

Fuerunt ſane patres noſtri, priſcique ſeculi homines temperatiſſimi, ut qui plane lacte, melle, fructibus, herbis contenti, luxum & delicias hodiernas reſpuebant, hinc ſalubrius vixerunt & diutius. Eremitæ, item Philoſophi, ut *Plato*, *Zeno*, *Socrates* ſimplici victu tenuique diæta conſeneſcebant; PORPHYRIUS *libr. 4. de abſtinentia* teſtatur, quod carnibus abſtinuerint, ſponte ex terra naſcentibus contenti, atque ita ſumma

ſumma illorum vita fuerit, cum otio, ſanitate, pace, amicitia & neceſſariorum in futuros uſus negligentia. De Eſſenis ſcribit JOSEPHUS *libr.* 2. *de bello judaic. cap.*7. eos ob ſimplicem victus rationem, vitamque bene ordinatam longiſſimam vixiſſe vitam. Recte APULEJUS ſobrietatem dicit eſſe ſapientiæ omnis primarium fundamentum, quod in ſe virtutum omnium ſemina continet. Nam ſobrietas, temperantiæ ſpecies, prudentiæ comes eſt in perſpicientia veri falſique, in delectu habendo rerum bonarum ac malarum. Ea fortis eſt, quippe quæ voluptatum illecebris non capitur, & juſtitiam colit, quam in ſe primum ſervat, aliis etiam tribuit. A ſobrietate itaque ſuam philoſophandi rationem orſus eſt PYTHAGORAS, qui etiam certis de cauſis eſum carnium prohibebat. PLATO *in Charmide* temperantiam vitæ cuſtodem appellat: *In Gorgia* præcipit, ut *qui ſanus ac beatus eſſe velit, hanc virtutem exerceat.* Itaque quotquot ſapientes olim habiti ſunt, temperantiſſimi prædicantur, ut adeo ex hiſce adductis pateat, ſobrietatem vitæ ac temperantiam & corporis & mentis functiones egregie promovere ac ſuſtentare.

Sobrietatis laus.

II. Ut ad noſtra devolvamur tempora, multa proſtant & ibi ſalubris & longæ vitæ exempla, quæ temperantiæ, ceu fundamento, debentur. Sic THONNERUS Medicus Ulmenſis *lib. VI. epiſt.* 4. rationes reddit, quare per octuagiota duos annos ſalvus atque incolumis, abſque morborum moleſtia, & ullo catarrho, perſeverarit. Nimirum, quoniam à pueritia cibi & potus appetitus moderatus ipſi fuerit, & accommodata diæta, quæ optima ſenectutis eſt nutricula. Hac enim ſanitatem ſartam tectam conſervari ſcribit, nec ipſe in opiparis conviviis obrui ſe paſſus eſt ferculorum copia, ſique pro votiva aliorum ſalute pocula irent in orbem, peſtifero Germanorum more, pitiſſabat ea, transfuſis alio vaſe reliquiis, ſicque intercapedine octuaginta duorum annorum nullum ſenſit ſanitatis diſpendium. LEONHARDUS LESSIUS mentionem facit *Ludovici Cornaris*, Patricii Veneti, qui à juventute ad virilem uſque ætatem erat valetudinarius, ita ut complurium Medicorum conſiliis & medicamentis in caſſum adhibitis, exigua ipſi ſpes diuturnioris vitæ reſidua eſſet. Tandem re deſperata, omiſſis omnibus pharmacis, obſervare cœpit ſtrictam diætam, neque copia nec quantitate nocentem, cujus etiam munere præter omnem Medicorum opinionem, vitam ad annum nonageſimum quintum protraxit. Ratio in procinctu eſt, & ſolidam affert FERNELIUS *libr. I. de morb. cauſis p.* 139. hiſce verbis: *omnis cibus potuſque moderatus & ad naturam accommodatus, ſpiritus nativum calorem corporiſque ſubſtantiam tuetur & reficit, facultates omnes earumque functiones corroborat, concoctionem alimenti, diſtributionem humorum, æquabilitatem & excrementorum propulſionem, motus denique, ſenſus, mentiſque vires integras incolumeſque conſervat.*

Temperantia ad longævitatem plurimum facit.

Valetudinarius ſtricta diæta ad annum nonageſimum quintum vitam protraxit.

III. Deploranda autem ferina & nocentiſſima illa ingluvies eſt, quæ hodienum invaluit, & tam altas inter mortales egit radices, ut fœcundiſſima mater morborum vitæque brevioris exiſtat. Familiariſſimæ ſunt & jam virtuti habentur, quæ olim vitio, prodigioſæ ac vaſtæ commeſſationes, non probro tot luxuriæ inſtrumenta; tot in conviviis apparent fercula, quot ferme nocentis appetitus ſtimuli. Cibus per artem voluptatemque corrumpitur, inventæ ſunt mille conditutæ, quibus aviditas excitatur, tanta ciborum ac potus ingurgitatio, ut barathrum, ſentinam atque cloacam faciant ex ſtomacho, qui debebat eſſe culina, unde etiam tanta morborum innumerabilium propullulat turba. Optime SENECA *libr. I. ep.* 95. de ſeculi ſui luxuria non diſſimili illi, quæ hoc tempore veluti tabes in corpora invaſit, *Vis numerare morbos, coquos numera*, & paucis interjectis, *quæ deſiderantibus alimenta erant, onera ſunt plenis, inde pallor & nervorum vino madentium tremor, & miſerabilior ex cruditatibus quam ex fame macies. Inde incerti labantium pedes, & ſemper, qualis in ipſa ebrietate titubatio, inde in totam cutem humor admiſſus, diſtentuſque venter, dum male adſueſcit plus capere, quam poterat; inde ſuffuſio luridæ bilis, & decolor vultus, tabeſque in ſe putreſcentium, & retorti digiti articulis obrigeſcentibus, nervorum ſine ſenſu jacentium torpor ac palpitatio ſine intermiſſione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta? innumerabilia febrium genera?* &c. *Immunes*, pergit, *erant ab iſtis malis, qui nondum ſe deliciis ſolverant, qui ſibi imperabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut curſu defatigati, aut venatu aut tellure verſata: excipiebat illos cibus, qui niſi eſurientibus placere non poterat.* Optandum, ut tanta luxuria ſaltim inter priſcos Romanos regnaſſet, verum & ad noſtra tempora manavit. Germanis, Anglis & Belgis voracitas quaſi connaſcitur, eam implantant nutrices infantibus, infarciunt enim eos lacte ab incunabulis ad vomitum uſque, laxa & lata hinc ventriculi latera nolunt eſſe vacua. Quam peſſimus nutricum mos ſit, nimio replere lacte debiles parvolórum ventriculos, ut flatibus ob id, verminibus, febribus, obnoxii evadant, jamdudum notatum à ſacratiſſimis Medicis. Ipſe HIPPOCRATES in ore habuit: *dum lactant, mactant.* In pueris & adoleſcentibus enormis ille ciborum appetitus putridas febres, & mali moris variolas, morbillos, ulcera, cutis fœdas exulcerationes, narium hæmorrhagias producit frequentiſſime. Juvenibus ob immoderatam victus rationem inflammatoriæ febres & tertianæ, hæmoptyſes, abſceſſus, ſcabies, catarrhi, tuſſes, hypochondriorum vitia, ſolent eſſe familiaria. In vergenti ætate qui conſtituti ſunt, propter idem vitium patiuntur ſæpius obſtructiones, cachexiam, pravam ventriculi digeſtionem, hydropem, hæmorrhoidum fluxum & ſpaſmodicas paſſiones in partibus abdominis, item febrem quartanam, icterum, calculum, podagram, ſimiliaque, ut hinc veriſſimum ſit illud ſapientis, *plures occidi gula, quam gladiis*, & SYRACIDIS illud locum habeat, *capite* 38. *v.* 33. *Viel freſſen machet krank, und ein unerſätlicher Fraß krieget viel Grimmen. Viele haben ſich zu tode gefreſſen, wer aber mäſſig iſt, lebet deſto länger.* Quamvis autem hæc omnia negari nequeant, utpote in ratione & experientia firmiſſime fundata, dolendum tamen eſt, & turpe dictu, ſaluberrimas modice vivendi regulas hodierno tempore ita Medicis ferme expulſas atque exploſas eſſe. Plurimi practicorum gulæ mancipia ſunt, ægrorum luxui adulantur, ipſiſque ægrotantibus perſuadent, ipſos neglecta diæta ſanitatem recuperare poſſe ſolis pharmacis, atque medicinis, quas ſpecioſis titulis ornare, & ad cœlum uſque ipſarum virtutes laudibus extollere ſolent. Qua indulgentia & fraude, non tantum benevolentiæ atque favoris auram ab ipſis ægrotantibus captant, verum etiam morbo ſic prolongato, crumenas ſuas implere ſtudent. At vero nec noſtra hic mens eſt, ut tam rigidi & moroſi eſſe velimus in concedendo quodam cibo; qui etſi paulo videatur deterior,

Abuſus deliciarum hodiernarum.

Unde multi producuntur morbi.

Quod optime notavit Seneca.

Cauſa morborum infantium.

Puerorum.

Juvenum.

In vergenti ætate.

Prava methodus quorundam practicorum neotericorum.

fame tamen & conſuetudine eum imperante, & pauca quantitate admiſſus nocere nequit, ſed culpamus maxime illud, quod non reſpiciant vulgariter quantitatem ciborum, & nullam attendant differentiam pro diverſitate morborum, & individuorum aliarumque circumſtantiarum inter victum plenum, tenuem mediumque. Prudentiores olim erant Veteres, qui in ſanandis morbis, convenientis diætæ regimine plus certe efficiebant, quam ex fonte pharmaceutico deſumtis remediis. Morbi enim originem atque indolem exacte perſcrutabantur, & accurate reſpiciebant in morbo, an ex repletione, vel inanitione ortum ſuum nanciſceretur. Ad illam expugnandam venæ ſectionibus, motu, purgantibus, frictionibus, balneis non tantum pugnabant ſtrenue, verum ante omnia inedia, abſtinentia, motuque imperato cruditates copioſas, ceu morbi fontem exnnguebant feliciſſime, ita, ut non raro ſola abſtinentia atque inedia graviſſimos perſanarent morbos.

Methodus veterum.

IV. Ex omnibus autem, qui hanc medendi viam amplexi ſunt, maxime eminuerunt, hac curandi arte clari ipſi methodicæ ſectæ addicti, qui laxum & ſtrictum, ſive repletionem & inanitionem vel abundantiam & defectum in morbis attendebant. Primus methodicorum ASCLEPIADES, qui 120. anons ante Chriſtum vixit, ejuſque diſcipulus THEMISON LAODICEUS, frequentiſſime morbos ab abundantia ſola curabant abſtinentia. Hujus curæ C. CELSUS meminit in *operibus ſuis Lib. III. cap. 4. Aſclepiades, ubi ægrum triduo per omnia defatigaverat, quartum diem cibo deſtinabat. At Themiſon nuper, non, quando cœpiſſet febris, ſed quando deſiiſſet aut certe levata eſſet, cibum dabat*; Theſſalus eadem arte utebatur ſanandi, ut etiam male audiret, quod tridua inedia ægros maceraverit omnes. *Plerique ex antiquis* inquit CELSUS *tarde dabant cibum, ſæpe quinto die, ſæpe ſexto, & id fortaſſe vel in Aſia vel in Ægypto cœli ratio patitur*. Et alibi idem: *Optimum autem medicamentum eſt opportune datus cibus*. Laudatus SENECA *l. 1. ep. 95. Antiqui Medici neſciebant cibum dare ſæpius, & vino fulcire venas cadentes*, & paucis interjectis: *itaque nihil erat opus tam magna Medicorum ſupellectile, nec tot ferramentis atque pyxidibus*. Ipſe HIPPOCRATES *in libr. de vet. med.* ajebat: *fames plurimum poteſt in hominum natura ad ſanitatem*, & hic ipſe erat accuratiſſimus in imperanda ſuis ægris diæta. Abſtinentiæ autem duo ipſis erant genera, alterum ubi nihil plane aſſumebat æger, alterum ubi non niſi quod oportebat. vid. C. CELSUS *l. 2. c. 16.* Placet autem nunc in ſequentibus ſuſius recenſere atque definire non tantum quibus in morbis Veteres uſi fuerunt abſtinentia atque inedia, verum etiam quo pacto & qua ex ratione ad ſanandos quoſdam morbos ſit certiſſima & ſaluberrima medicina prudenter imperata abſtinentia.

Quomodo methodicæ ſectæ addicti mederentur morbis.

Exemplum in eum finem allatum.

Duo genera abſtinentiæ.

V. Primum itaque inedia, aut tenuior parciorque victus indicatiſſimus eſt plethoricis robuſtis, ad præſervationem multorum morborum. Ingens fuit huc uſque contentio inter Medicos, an detur plethora, ſive an ſanguis bonus ſive ſuccus nutritius quantitate exſuperante gravis naturæ infenſusque eſſe queat? In animo jam non eſt exquiſitius hanc ſententiam vel refellere vel affirmare, utrum ſanguis ille, qui cum magna naturæ euphoria in fœminis ſingulis menſibus, vel in aliis excretionibus criticis excernitur, ſit perfecte bonus, nulloque vitio nec craſſitie quidem laboret? ſufficit, quod adſtruere & defendere velimus, quod ſanguis & ſerum poſſit eſſe ſuperfluum, id eſt, majori quantitate peccare, quam receptacula & venæ capere, ſubigere, digerere & ſuperfluum ſecernere queunt. Quod evenit in illis, qui copiam alimentorum ſucco bono turgentium ſubinde ingerunt, otio indulgent, nec motu ac tranſpiratione ſuperfluum diſſipant. Talis modi ſubjecta, quæ ob vaſa, quibus præditi ſunt, ſanguine turgentia dicuntur plethorica, facillime incurrunt in morbos, dum facile a cauſa quadam externa, vel ab affectu animi, vel à præpoſtero uſu medicamenti, aut vitio aëris in impetuoſum motum ſanguis exſuperans citatur, unde vaſorum diſruptiones, humorum ſtagnationes, inflammationes, multaque alia vitia graviſſima oriontur. Doctiſſime ſcribit FERNELIUS *l. 1. d. morb. cauſis pag. 139. Quin etiam ea cibi exſuperantia, quæ vaſa implet, nondum tamen vires premit, licet tota in optimum ſuccum & in ſanguinem faceſſat, tuta tamen non eſt, ſed maxime lubrica & periculoſa*. Notabile eſt, quod ſcribit illuſtris Dominus *de* TSCHIRNHAUSEN *in medicina corporis*, dum inquit: *Obſervavi eos, quorum facies indies ſolito magis erubuit, continuaque coloris hujus augmentatione, ex improviſo omnium cum admiratione (quia florida ejuſmodi facies vulgo ſignum perfectæ valetudinis judicatur) in febrem illapſos, ubi poſtea multis, in quibus tale quid adverti ad malum, ni à conſueta victus ratione abſtinerent, certo ipſis eventurum auguratus ſum; qui experientia poſtmodum ejus, quod antea credere noluerant, convicti obſtupuerunt, quod nullo modo comprehenderent, unde ejuſmodi de ipſis, ſatis & athletice valentibus, præſagire potuerim.* Et bene monet C. CELSUS *l. 1. c. 2. quod ſi plenior aliquis, ſi coloratior, ſi ſpecioſior factus eſt, ſuſpecta habere bona ſua debeat.* Facilis enim & expeditus ex plethora, ſive ſuperfluo ſanguine, tranſitus fit ad graviſſimos morbos. Multitudine enim ſanguinis vaſa ſi premuntur, inſignis flatuum atque cruditatum fit proventus, obſtructiones accerſuntur, viæ contrahuntur, ſicque infarctum ac turgidum corpus minimeque pervium eſt, nec perflari nec ventilari poteſt. Hinc perinde, atque a multo oleo lucernæ flamma, nativus calor opprimitur, & quaſi ſtrangulatur morbique frigidi, uti cachexia, macies, paralyſis, hydrops ſuccreſcunt, & quo diutius inſedit abundantia, eo majorem corruptelam atque labem contrahit, & ubi in ſummum excrevit, vaſorum diſruptiones, tam ſanguineorum, quam lymphaticorum, fieri poſſunt, cum repentina ac inopinata morte. Quapropter rectiſſime HIPPOCRATES talem habitum periculoſum & ſine mora ſolvendum pronunciat. Plura autem ſunt, quæ ſuperfluum ſanguinem congeſtoſque ſuperfluos humores demunt atque imminuunt, & hujus cenſus ſunt ſanguinis miſſiones, evacuationes per alvum, & tranſpiratio liberior reddita ſive per motum, ſive per diaphoretica, frictiones, aut balnea. Quamvis autem hæc ipſa ſingularem præſtare opem, in minuenda ſanguinis quantitate, non eamus inficias, præſtat tamen, ipſum reſpicere fontem, unde hæc noxia redundantia ortum ſuum habeat, & cum deprehendimus ex immoderato appetitu, ciboque copioſius, quam par eſt, ingeſto, cauſam petendam eſſe, melius & longe tutius præ omnibus aliis remediis, niſi periculum in mora ſit, & in inſtanti aliquid efficiendum, commendamus abſtinentiam, & parcum ac tenuem victum. Hic enim corpus pervium patenſque reddit, obſtructiones expedit, ſecretiones excrementorum promovet, cruditates diſcutit, concoquit atque emendat, craſſoſque humores

Inedia convenit plethoricis.

Contentio de plethora.

Datur ſanguis & ſeri ſuperfluum.

Quod obſervationibus probatur.

Incommoda ex ſuperfluo ſanguine provenientia.

Quanam ſuperfluum ſanguinem demunt.

Cauſa plethoræ.

Effectus abſtinentiæ.

res ſubtiliores reddit. Subtractione enim alimenti motus ſanguinis atque ſpirituum in corpore plethorico vegetior & alacrior fit, quo deinde ulterius crudi & rudes humores attenuantur, expelluntur, & foras eliminantur. Motus enim eſt, qui emendat, corrigit, expellit, atque curat tam ſuperfluos, quam qualitate nocentes morboſos humores. Scite itaque Veteres inediam dixerunt univerſalem evacuationem per accidens. FERNELIUS *l. c.* parſimoniam ac moderationem cibi ac potus mirifice commendat hiſce verbis: *Longior inedia aut tenuior parciorque victus, non id apte reſarcit & inſtaurat, quod tum nativi caloris, tum circumfuſi aëris vi neceſſario diſſipatur è corpore: proinde ex accidenti ſiccat, quod in pabuli penuria nativus calor propriam corporis ſubſtantiam exſorbeat; at profecto corpus pervium patenſque reddit, obſtructiones expedit, flatus, alvi feces, urinas, cerebri, omniumque partium excrementa movet & excludit. Atque ſi impurum corpus vitioſo humore perfunditur, cruditates concoquit & emendat, tenues humores & inutiles exhaurit, aut halitu diſſipat, craſſos vero cuique parti tenacius inhærentes proritat atque movet.* Paucisque lineis interjectis hæc legimus verba: *Hujus ope aliquando morbi periculoſi & ancipites felicem eumque admirabilem exitum invenerunt, ad quem ars nulla dirigebat: idque multo mitius ac levius; quam dum corpus medicamentorum aliena qualitate laceſſitur.* Ejuſmodi itaque robuſtis & plethoricis perſonis peropportune injungere poſſumus, ut vel per unum totum diem, vel etiam duos per ſeptimanam abſtineant ab omni victu cibumque craſſum evitent, vel ſemel tantum de die ſumant cibum. HIPPOCRATES *de diæta libr. 2. Semel in die ſumus cibus extenuat & ſiccat, alvumque ſiſtit, quoniam animi calore* (id eſt ſpiritus calore & agitatione à cibi abſtinentia procurata) *ventris & carnis humidum abſumitur*; quin imo optime tales plethorici poſſunt abſtinentiam & ſubtractionem ejuſmodi ſuſtinere.

Fernelius commendat moderationem cibi ac potus.

Diæta plethoricis.

VI. Præterea in vitiis ſtomachi, anorexia, quando ventriculus mole & colluvie ſeroſorum humorum repletus eſt, deficiente calore ac tono, cibus opportune ſublatus optima eſt medicina, utpote ventriculus humoribus pravis obſeſſus quodlibet ingeſtum in morbificæ cauſæ fomentum ſolet corrumpere. CELSUS in ſtomachi omnibus morbis interponendam abſtinentiam eſſe pronunciat, *vide l. IV. c. 5.* SENNERTUS *libr. III. pr. ſect. 1. c. 5.* docet, in quacunque ventriculi intemperie cibi & potus nimiam copiam vitandam eſſe, quæ ventrem gravat. Abſtinendum etiam eſſe ab iis, quæ ingrata ſunt, & adverſa, item quæ tonum ventriculi laxant, quandoquidem onere atque ſaburra liberato ventriculo medicamentorum ſtomachalium atque balſamicorum vires in ſpirituaſcentia chyli promovenda & tono roborando mirifice adjuvantur. In cachexia ſeu malo corporis habitu, qui facile fit, quando longo morbo vitiata corpora inutiles ac copioſos cibos aſſumunt, *abſtinere* æger ad minimum debet *uno die; deinde ab exiguo cibo incipere, quotidie adjicere, donec ad juſtum modum perveniat. Præter hæc convenit ambulare locis quam maxime frigidis, ſole vitato; per manus quoque exerceri. Si infirmior eſt, geſtari, ungi, perfricari, ſi poteſt, maxime per ſe ipſum, ſæpius eodem die, & ante cibum, & poſt eum*, ſic, ut interdum oleo adjiciantur quædam calefacientia, donec inſudet. Videatur CELSUS *l. 3. c. 22.* Quod hydropem attinet, eleganter CELSUS *cap. 21.* ſcribit: *facilius in ſervis, quam in liberis tollitur; quia, cum deſideret famem, ſitim, & mille alia tædia, longamque patientiam, promtius iis ſuccurritur, qui facile coguntur, quam quibus inutilis libertas eſt. Sed ne hi quidem, qui ſub alio ſunt, ſi ex toto ſibi temperare non poſſunt, ad ſalutem perducuntur. Ideoque non ignobilis Medicus, Chryſippi diſcipulus, apud Antigonum regem, amicum quendam ejus, notæ intemperantiæ, mediocriter eo morbo implicitum negavit poſſe ſanari.* Optima methodus eſt ſanandi cachecticos & hydropicos, ſi ſpirituaſcentia humorum ac ſanguinis promovetur, & crudi ſuperflui humores digeruntur atque evacuantur. Quo nomine commendatiſſima eſt fames atque abſtinentia à cibis, item aſſumtio remediorum martialium, amarorum, aperientium & ſpirituoſorum, quæ juncta cum inedia efficaciſſimam vim poſſideot. Veteres Medici docebant, pituitam caloris opera in venis perfici, per moram concoqui & in laudatum ſanguinem tranſire. Eſt enim phlegma ſanguis deminute coctus ut loquuntur, qui poſt accuratam elaborationem partibus nutriendis inſervit. Sinendum itaque, ut calor in tam laudato opere ſe exerceat, id quod cibus continuo ingeſtus interturbat, ad quod maxime conferunt inediæ iis valde ſalutares, qui dulcis vel ἀ͗ζοῖς humoris pituitoſi copiam habent in toto corpore collectam. Ob id recte HIPPOCRATES famem præcipit carnes humidas habentibus, quoniam humoribus etiam crudis jucundius, fruitur calor, quam recenter ingeſto cibo. Icterus, qui commode ad cachexiam referri poteſt, & ex craſſitie ſanguinis, atque glandularum hepaticarum & vaſculorum biliariorum obſtructione naſcitur, peropportune ſanatur quoque abſtinentia, quoniam dum alimenta ad tempus ſubtrahuntur, ſanguis majorem gradum ſubtilitatis ac motus acquirit, viſcidæque cruditates collectæ attenuantur ac ſolvuntur, præprimis ſi medicamentis aperientibus amaris, ſale volatili oleoſo turgidis ſpirituaſcentia humorum procuratur. CELSUS in cachexia ictericia primo die abſtinentiam ægro commendat, ſecundo alvi ductionem. *Quidam medici*, inquit, *purgationibus omiſſis, per eos cibos, qui extenuant, hoc etiam conſequi dicunt.*

Quid in vitiis ſtomachi ſit agendum.

Quid in cachexia.

Hydrops quomodo à Celſo ſanetur.

Optima methodus ſanandi cachecticos & hydropicos.

Icterum curandi methodus.

VII. Ad viſcerum obſtructiones ſcirrhoſque, graviſſimorum morborum cauſas, modicus cibus, iſque facilis, una cum aperientibus temperate ſpirituoſis medicamentis accommodatiſſimus eſt. MERCURIALIS *libr. 3. c. 24. de ſcirrho lienis* ſcribit: *de cibis in univerſum dicendum, quod commendatum invenitur ab* Avicenna, *optimum eſſe perferre jejunium*; & THEOD. PRISCIANUS *l. 1. c. 15.* inchoandam hujus mali curam à jejunio & patientia eſſe aſſerit. In colica contumaci & crebrius redeunte, maxime, ſi à pituita ſecundum Veteres vitrea & infarctu viſcoſorum humorum eſt, parcus cibus, cum clyſteribus deterſivis, intermixtis carminativis, ſale volatili oleoſo & ſulphure anodyno plenis, omne ſanationis punctum ferme abſolvit. In paſſione iliaca tam à ſtagnatione excrementorum, quam ab ilei inflammatione nata quietem cum inedia commendatam ſibi habeant ægri; quies enim ſpiritus alias dicto in morbo pervagantes ac ſpaſmodicas contractiones excitantes in pacato ſervat motu. Inedia majorem alvi ſecum viam non liberam invenientium quantitatem præcavet. COELIUS AURELIANUS continendum eſſe jubet ægrum in loco modice calido & lucido in quiete ac inedia; *cujus conſilium* inquit MERCURIALIS *l. III. c. 27. de ileo. & ego maxime amplector, præſertim ut æger abſtineat à cibo & potu, nam quia tum non licet emittere excrementa, id ſaltem curandum eſt, ut non fiant, vel*

Viſcerum obſtructiones & ſcirrhique pacto curentur.

In quibus conſiſtat curatio ventriculi vulnerati.

pauciſſima fiant. Porro in læſionibus & vulneribus ventriculi autores paſſim parcum præſcribunt victum. Hinc SENNERTUS *Pr. l. III. p.* I. *ſ.* I. *c.* 16. *victus ſit tenuis, & parciſſime æger edat, ne ventriculus cibi copia diſtendatur, ſed corrugatus maneat & ſic facilius conglutinetur; cibi vero ipſi in parva quantitate magnam alendi vim babeant, ſint boni ſucci & coctu faciles.*

Quomodo morbi ab impedita corporis perſpiratione ſanentur.

VIII. Præterea ſi unquam, iis ſane in morbis locum habet inedia, qui proveniunt à perſpiratione corporis impedita. Eorum autem plures, iique magni ſunt, ſiquidem ad vitam tuendam & ad æqualem humorum circulum temperiemque ſervandam, tenuiſſimorum vaporum exhalatio ſumme neceſſaria eſt, qua penitus ceſſante turbatur imo ſufflaminatur reſpiratio, motioque ſanguinis inteſtina ac circularis. Quanta autem commoda ex æquabili & proportionata ad habitum corporis, & alimentorum aſſumtionem evacuatione vaporum per poros corporis ſuccreſcant, quantave incommoda ex ea ſublata oriantur, optime deduxit SANCTORIUS in *medic. ſtat.* Sapienter HIPPOCRATES *de morb.* inquit, *quibus corpus probe tranſpirat, ii imbecilliores ſed ſalubriores exiſtunt, prompteque ad ſanitatem reſtituuntur; quibus corpus male tranſpirat, ii prius quam ægrotant robuſtiores, cum vero in morbos inciderint, difficilius reſtituuntur.* Notandum enim, maximam morborum claſſem originem ſumere ab impedita tranſpiratione, & per eandem quoque terminari.

Tranſpiratio a variis cauſis impeditur.

Impeditur autem à variis cauſis externis atque internis: externe aër frigidus denſus & compreſſus, (qualis tempore pluvioſo eſt & ubi luna plena fuerit) ventilationem humorum prohibet, partim conſtringendo cutis poros, partim evaporationi reſiſtendo. Ad internas cauſas præter ſanguinis craſſitiem, ob quam ad glandulas cutis non pertingit ideoque à ſero ſalſo liberari nequit, pertinet quoque ejus quantitas, unde plethorici ut plurimum egent tranſpiratione liberiori, nec non hypochondriaci ac melancholici. Cæterum acrimonia ſeri ſtimulans delata ad cutis ſenſibiles fibras ſpaſmodica harum conſtrictione exhalationem impedit, hinc quo ſenſibiliora ſunt corpora ac delicatiora, eo facilius horrore, rigore & tranſpiratione impedita, motioneque febrili corripiuntur.

Febris à perſpiratione impedita utplurimum ortum ducit.

Hinc naſcitur vulgariſſimus ille ac univerſalis morbus febris ſcilicet, cujus cauſam omnes fere Veterum perſpirationem corporis impeditam dixerunt. vid. MERCURIALIS *in comment. ad libr. Hippoc. de arte p.*17. Ipſe HIPPOCRATES *libr. I. ſect.*4. *de locis in homine pag.* 88. eleganter id exprimit, dum ſcribit: *At vero febres hanc ob cauſam oriuntur, cum corpore tumidiore reddito, carnes intumuerint, pituita biliſque concluſa conquieverint, nihilque refrigeretur, neque exeat, neque moveatur, neque aliud quid ſubeat.* Meatuum obſtructiones febrium cauſas paſſim pronunciat GALENUS *libr. IX. de meth. med.* quare & omnia frigida, quia craſſos faciunt humores, in cura damnat, laudat vero illa, quæ meatus obſtructos reſerant, abſque multo tamen calore. Etenim ex præpedita per corporis poros ſeceſſione ſeri ſalſi, hujus ſordes variæ, maxime in externis partibus & inde concitant ſpaſmos, unde familiaria febrium ſymptomata omnia dependent.

Symptomata exinde provenientia.

Igitur omnia, quæ vitioſorum & ſtagnantium humorum quantitatem, ceu potiſſimam febrium cauſam demere, humores ſubtiliores reddere poſſunt, reſtituunt tranſpirationem ſuppreſſam, ſanantque febrem. E contra quæ augent humorum quantitatem, graviorem febrem efficiunt. Patet jam ratio, cur Veteres Medicorum tam ſevere ante paroxyſmum febrium, vel etiam intermiſſionis tempore interdicant victum copioſum. vid. HIPPOCRATES *aphor.*2. *libr.*1. quoniam tunc ſemper exacerbatur febris, prolongatur, & ſymptomata ingraveſcunt. Patet quoque cauſa, cur paſſim inediam tanquam expertum febris remedium commendent; quia breviores & faciliores reddit paroxyſmos demendo quantitatem vitioſam, qua opprimi ſolet ſanguis. Veriſſime CELSUS: *Initia febrium famem ſitimque deſiderant.*

Methodus Celſi medendi febrem.

Idem alibi: *Nihil aliud fieri poteſt in febribus intermittentibus, quam ut primis diebus bene abſtineat æger, dein ſub deceſſum febris ejus, quæ graviſſima eſt, cibos ſumat. Si quotidiana eſt,* in verſa pergit pagina, *triduo primo magnopere abſtinere oportet, tum cibis altero quoque die uti.* Qua ratione febris quartana, quæ contumaciſſima eſt, & ſæpius in ludibrium medentium tranſire ſolet, abſtinentia ſanari debeat, & quo modo illa ordinanda ſit, fuſius tradit laudatus jam CELSUS *l. III. c.*15. Illud experientia conſtat, quod quo major appetitus in febribus intermittentibus eſt, & quo plus juſto ipſi indulgemus, eo diuturniores, magiſque rebelles fieri febres. Quo minor autem appetitus, parciorque alimentorum aſſumtio, citius eæ terminantur.

Inedia optime ſanat febres.

Et D. TSCHIRNHAUSEN *l. c.* febres, multoſque morbos à tranſpiratione impedita factos ſola inadia feliciſſime ſanari poſſe perhibet, omneſque ferme autores practici victum tenuem & carnium expertem ſive ut Græci dicunt, *ἀσαρκοφαγίαν* mirifice paſſim commendant.

Febris tertiana quomodo a Williſio ſanetur.

WILLISIUS in *tract. de febr. cap.*4. ſcribit, ſe *febres tertianas* ſaltim *purgatione ex infuſo ſennæ, & rhabarbari, victu tenui & topico febrifugo pectori aut carpis appoſito ſine pharmaci cujuſvis alterius deleterii uſu, brevi tempore ſæpiſſime curatas* noſſe, *quin imo*, inquit, *gravidas, ſenes, item valde imbecilles, quorum vires purgationi non ſufficiebant, ſolum tenuis diæta cum periaptis tempeſtive adhibitis perquam feliciter ſanavi.* In febribus malignis & acutis tenuiſſimus victus locum habet, unde D. DONCKERS in *tr. de morb. punct. membr.* 4. *c.* 12. juſcula confortantia, nutrientia, ægris ab adſtantibus miniſtrari ſolita, rejicit, cum obſervatum ſit, ea in necem vel ſummum vitæ periculum ægros conjeciſſe. Inprimis autem criſis impeditur cibi acceſſione, quod bene notavit HIPPOCRATES *l. I. aph.* 19. *natura*, inquit, *cibis oppreſſa morbo ſuccumbit, nec poteſt evacuationem criticam inſtituere.* Idem *libr. I. aph.* 8. *Cum efflorescit morbi ſtatus, cumque ille viget maxime, tum pertenuiſſima diæta uti perutiliſſimum eſt.*

Scabies, elephantiaſis & ulcera unde oriantur.

IX. Scabies, elephantiaſis & ulcera utplurimum oriuntur à tranſpiratione impedita ſeri excrementitii, accumulati plerumque à voracitate maxime ſalſorum viſcoſorumque & à ventilatione ſanguinis ob defectum motus atque exercitii deficiente, unde inprimis vitam ſedentariam otioſam inſequuntur. Tali in caſu, quando à cruditatibus oriuntur, abſtinentia convenientiſſima eſt, adhibenda autem ex conſilio CELSI *l. III. c.*25. *per triduum vel quanta ſuſtineri poteſt inedia, paululum dein vires reficiendæ, & ducenda alvus, utendumque exercitatione, curſu, frictione; cibus autem ſit ſine pinguibus, ſine glutinoſis, ſine inflantibus.* Et bene monet HIPPOCRATES: *Paucus cibus & aquæ potus omnibus ulceribus maxime confert, magis tamen recentibus quam vetuſtis, nec non ubi inflammatio adeſt, aut impendet.* Quo magis enim vaſa diſtenta ſunt humore, eo copioſior fit ſuppuratio, quæ tamen ulceris curationi quaſi ex diametro oppoſita eſſe videtur.

Catarrhales fluxiones unde proveniant.

Eadem ratione in catarrhalibus defluxionibus, coryza, tuſſi humida,

Catarrhales fluxiones unde proveniant.

da, quæ utplurimum ex ſuppreſſa ab aëris frigore vel inæqualitate tranſpiratione originem trahunt, abſtinentia ab omni vel copioſo victu utiliſſima eſt, quæ dictos morbos cum blanda diaphoreſi, & potu parco, additis edulcorantibus ac lenientibus ſanat. Mirandum enim, rheumaticos & arthriticos inſultus utplurimum præcedere appetitum nimium.

Curatio affectuum cerebri.

X. In affectibus cerebri, ab humorum copia vel craſſitie oriundis, uti paralyſi, affectibus ſoporoſis, cephalalgia, melancholia, incubo, epilepſia CELSUS jubet vehementer exerceri, neque pingues carnes, neque vinum aſſumere, ſed cibis uti poſt purgationem ex media materia quam leniſſimis. In comitiali morbo, qui ex humiditate & nimia laxitate tubulorum cerebri provenit, jubet idem CELSUS *Lib. III. cap.* 23. *cibum poſt diem tertium, ſimul ac tranſiit hora, qua concidit, dare. Neque ſorbitiones bis aut alioqui molles, & faciles cibi; neque cara, minimeque ſuilla convenit; ſed mediæ materiæ; nam & viribus opus eſt, & cruditates cavenda ſunt &c. &, ubi tertio die cibus datus eſt, intermittere quartum, & invicem alterum quemque; eadem hora cibi ſervata, donec quatuordecim dies tranſeant.*

Temperantia arthriticis convenit.

XI. Contra podagram, arthritidem & quoſcunque affectus ſpaſmodicos externarum partium periodicos, qui utplurimum ex copia vitioſa humorum vel conſueta ſanguinis evacuatione ſuppreſſa oriuntur, multum valere temperantiam, docet experientia. SYDENHAM in *aper. p.* 479. item TAKIUS *pag.* 97. podagricis prandium ſaltim concedunt, & à cœna abſtinere ſuadent. VALESCUS *de* TARANTA refert in *Obſ. med.* quendam, quotieſcunque imminere paroxyſmum ſentiret, ab omni cibo & potu abſtinuiſſe morbumque ita præcaviſſe. SCHENCK apud CASP. REJES. *camp. elyſ.* de opulento quodam Germano ſcribit, quod

Exemplum podagrici.

cum otio deliciis luxuque circumflueret familiarem huic vita podagram arthritidemque adeo miſerabilem contraxerit, ut non niſi duobus ſuffultus adjutuſque famulis promoveri loco poſſet; verum lapſis ſenſim rebus ad paupertatem redactus eſt tantam, ut & opibus deſtitueretur & famulis, nec niſi frugalis menſa ad vitam ſupereſſet. Hac fretus & paulatim ipſe ſolus incedebat, & à podagra prorſus deſerebatur.

Moderatus victus actionibus ingenii & mentis inſervit.

XII. Tandem moderatus victus ingenii mentiſque actionibus egregie inſervit, dependent enim ex ſpirituum motu, hic autem à ſanguine, qui quo copioſior craſſiorque, eo craſſiores ſuppeditat ſpiritus. Verum illud GALENI eſt, *animum ſanguine & adipe ſuffacatum cœleſte aliquid pervidere non poſſe*, & HIERONYMUS inquit: *Plenus venter non gignit ſenſum tenuem.* Eodem pertinet, quod ſcripſit THEOPHRASTUS *L. V. Philoſ. multum edere & carnibus veſci rationis & conſilii uſum adimit, animoſque efficit tardiores, & eos immani quadam dementia ac ſtultitia complet.* Eleganter SANCTIUS: *Sobrius eſto & memineris non temere credere, hæc ſunt membra mentis.* A ſobrietate Veteres ſapientes, *Pythagaras* inprimis, philoſophiam orſi ſunt eſumque carnium prohibuerunt, quod adeo multis probatum fuit, ut plerique inde facti cultiores melius ſapientiæ latices imbiberint. Quapropter literarum ſtudioſis maximeque temperamentis pituitoſis commendandus modicus cibus eſt, vel ceteris paribus omnis cœnæ intermiſſio ſuadenda. Novi, plures ſtupidos præ nimia cerebri humiditate, ſobrietati ac temperanniæ deditos factos ſagaciores, ingenii vi mirifice adaucta. Poſtremn omnibus in morbis, & maxime, ubi ipſe ventriculus quaſi conſulto à cibis abhorret, abſtinendum eſt ab alimentis. Debilis enim & ex morbo iners ventriculus conficiendo cibo ineptus eſt, ubi peccant adſtantes, qui ex metu, ne fame pereat æger, hunc ad alimenta ſumenda perſuadent coguntque, in id ſolum intenti nec imbecillitatem ejus, nec morbi vehementiam curantes, unde major virium jactura quam ex morbo. Nunquam igitur invito

Invito ventriculo nunquam danda ſunt alimenta.

ventriculo danda ſunt alimenta, nec inclinato morbo, redeunte licet appetitu, copioſi vel craſſi coctuque difficiles cibi ingerantur. Fiunt hac ratione maxime in febribus facile recidivæ, vel debilis ex diuturno morbo ventriculus novam inde morbi cauſam concipit, & ingeſta in morbificæ cauſæ fomentum corrumpit. In debilitatis atque exhauſtis à parco victu ad largiorem procedendum, & ubique ad virium robur in conſtituenda diæta reſpiciendum.

Regulæ obſervandæ. Prima.

XIII. Hiſce jam deductis circa curationem vel præſervationem morborum per inediam tenendæ ſunt ſequentes regulæ & cautelæ. (1) Non convenit juxta inediam protinus ad ſatietatem eſſe. Plurimum enim & repente replere ex ſententia HIPPOCRATIS periculoſum eſt. Prudenter monet CELSUS *Lib. II. cap.* 16. *Si ſanis corporibus ipſa* (ſatietas) *eſt inutilis, ubi aliqua neceſſitas famem fecit, quanto inutilior eſt infirmo, nedum ægro.*

Secunda.

(2) In morbis conſiderandum, utrum ſuperans an deficiens materia læſerit; corruptum corpus ſit an integrum? ſi copia male habet, vel corrupta eſt materia, tunc nullo modo melius ſuccurritur, ſin à defectu ſanguinis, ſucci nutritii, ſpirituum morbus provenit, & acria ſalia peccant, inedia & potus denegatus peſſimus, ubi magis locum habet ceteris paribus & appetitu urgente reſtaurantia alimenta & juſcula, quare ſi imbecillitas eſt ab humorum copia juvat inedia, ſi à defectu, nocet.

Tertia.

(3) Præſtat ſæpius modice, quam ſemel de die nimium aſſumere, quod valet maxime in exhauſtis.

Quarta.

(4) Vires ſubjectorum ſemper ſunt reſpiciendæ. *Senes inedia patientiſſimi ſunt, mox homines conſiſtentis ætatis, nequaquam adoleſcentes, minimeque omnium pueri, atque omnino qui in ea ætate fuerint alacriores,* teſte HIPPOCRATE *libr. I. aph.* 13. nam puerilis ætas ad incrementum, & quia tenellum facile exhauritur, multo eget alimento.

Quinta.

(5) Non inedia tractandi ſunt, qui purgantibus, V. Sne, ſudoriferis utuntur vel uſi ſunt, qui laborant, & corpus exercent, ubi multum humidi diſſipatur, unde HIPPOCRATES *l.* 1. *aph.* 18. *æſtate inediam ægerrime ferunt*, (ubi plus tranſpirant) *hyeme facillime, mox vere*, ut adeo ad victus τέκμαρσιν conſtituendam multum valeat temporum diſtinctio.

Sexta.

(6) Otioſi, qui minus perſpirant, facilius ferunt abſtinentiam, quam qui laborant, hinc fœminæ magis quam viri.

Septima.

(7) In cibis eligendis vel inſtituenda diæta magna diſtinctione opus eſt, aliis ſemel de die præſtat edere; aliis bis & parum; aliis, maxime togatis & animo excolendo in quiete deditis, ſufficit abſtinentia à craſſis cibis & flatulentis, à carne porcina, anſerina, caſeo, lacte, leguminibus; aliis ad diem per ſeptimanam, ad biduum vel triduum conducit abſtinere, ad præſervationem, liquidis tenuibus ſaltim conceſſis. Verbo: prudentia & judicio Medici ad rectum noſtri remedii uſum opus eſt ubique reſpiciendo ad individua, cujus ætatis, ſexus, vitæ, generis, conſuetudinis, quarumque ſint virium, item morbum attendendo ejuſque cauſam, naturam & conditionem, alias hiſce neglectis plus detrimenti, quam emolumenti dabit inedia.

DE MEDICINA SIMPLICISSIMA ET OPTIMA, MOTU, INEDIA, AQUÆ POTU.

§. I.

QUemadmodum natura, ſapientiſſimum Altiſſimi DEI opificium, in admirandis ſuis quas præſtat operationibus, non varia, non diffuſa, ſed ſimplex eſt, ſive facili, ſimplici & compendioſa via, ratione ac methodo, in univerſo ſyſtemate, effectus & phænomena ſæpius ſtupenda producit; ita, artificioſiſſimam corporis humani mechanicam, ſaluberrimum illud vitæ, ſanitatis, atque depellendi morbos negotium, eadem facili & ſimplici methodo adminiſtrare, quibus interiora naturæ & artis medicæ, paulo accuratius, inſpicere & perſpicere integrum eſt, Philoſophi unanimiter utique confiteri tenentur omnes. Hanc demum corporis noſtri machinam, ex elateribus & tubulis varii generis, ſumma & divina arte ſapientiſſime exſtructam, ratione mixtionis vero ad extremam corruptionem pronam, ſolo & unico motu ſanguinis progreſſivo, debitis rerum heterogenearum, per emunctoria convenientia, excretionibus, ab omni corruptione vindicari, quid, quæſo, poteſt eſſe ſimplicius, quid unquam compendioſius? Denique illum ipſum progreſſivum in orbem abeuntem fluidorum motum, ſolo & ſimpliciſſimo ſyſtoles & diaſtoles ſolidorum elaſtico motu ſuſtineri, id etiam eſt, quod omnes ſolertiores naturæ indagatores in admirationem abripit profundiſſimam.

2. Sicuti autem non tam multiplices multumque inter ſe diſſidentes, ſed perpaucas afflictionum morbificarum eſſe cauſas, quæ non ſemper tam natura differunt, quam pro locorum quibus inſident diverſitate, corporis ſani & integri functiones varie lædunt & labefactant, ſaniori pathologiæ qui addiſcendæ operam dederunt, non ignorant; ita ad morbos depulſandos, non tam ingenti medicamentorum copia, ſed paucioribus ſalum ac ſimplicioribus opus eſſe remediis in propatulo eſt: cujus rei veritatem, pauperes & plebeii, non pretioſis, ſed ſolis domeſticis à morbo convaleſcentes, luculenter dant evictam. Quinimo antiquiſſimis temporibus medicinam tantum paucarum herbarum fuiſſe, CELSI teſtimonio, in principio ſtatim operis ſui, proditum ac confirmatum habemus. Mirum igitur, nec profecto ſapientior quiſque admirari ſatis, quin credere vix poterit, quo fato & infauſto ſidere factum ſit, ut ars hæc ſalutaris & ſimpliciſſima, noſtris temporibus, tam immenſa medicamentorum compoſitorum, ex variis, etiam diſſitiſſimis regnis advectorum, pretioſiſſimorum, omnique arte vel paratorum aut excogitatorum mole ac farragine laboret, ut fere omnem exſuperet numerum; quorum, tot libri practici, pharmaceutici, botanici, omniumque fere regionum, urbium quoque præcipuarum diſpenſatoria, teſtes præbent locupletiſſimos.

3. Sed audiamus hac de re magni nominis ingeniique virorum judicia. Inter quæ digna ſane ſunt, ut animadvertantur, quæ in *limine præfationis* laudatus jam CELSUS propoſuit, hiſce verbis: *Multiplex medicina, neque olim, neque apud alias gentes neceſſaria, vix aliquot ex nobis ad ſenectutis principia perducit.* Et ipſe HIPPOCRATES *lib. de victu acutor. mox ſub initio*, valde laudat eos, qui paucis numero, bonis, & quæ morbo conveniunt, uſi ſunt medicamentis. Neque ad hujus veritatis dilucidationem, egregium illum ex PLINIO locum, quem adducit probatiſſimus ille ſcriptor JOH. LANGIUS *in epiſt.* prætermittendum, quin potius in medium proferendum exiſtimavi, *lib. XXIV. cap.* I. his extantem: *Ex terra naſcentibus nata medicina. Hac ſola natura placuerat eſſe remedia, paratu vulgo, inventu facilia, ac ſine impendio ex quibus vivimus. Poſtea fraudes hominum & ingeniorum capturæ officinas invenere iſtas, in quibus ſua cuique venalis promittitur vita. Statim compoſitiones & mixturæ inexplicabiles decantantur, Arabia atque India in medio æſtimantur, ulcerique parvo, medicina à rubro mari importatur; cum remedia vera pauperrimus quiſque cœnet.* Quadrat huc itidem egregie DAMASCENI quod prodidit prudens conſilium, *aph.* 34. *Pharmaca pauca tibi tenenda ſunt, quorum operationes & poteſtates jam multoties expertus es. Totius enim multitudinis notitia incomprehenſibilis eſt, ac cum per ſingulas volueris inquirendo diſcurrere, multiplici diverſitate diſtentus, neſcies, cui debeas fidem adhibere.*

4. Equidem, ſi quid ego judicem, ex animo dicere debeo, artem noſtram, cui utique divinæ laudes habendæ, ſi ad ulteriorem perfectionis gradum perducendam velimus, inter maxima obſtacula, hoc palmarium removendum eſſe duco, ut tam innumerabilium compoſitionum, maxima ex parte ineptiſſimarum & natura pugnantibus ex ingredientibus concinnatarum, tam Galenicarum quam chymicarum penitus in exilium exacta mole; tutis, naturæ amicis, paucis & ſelectis, efficacibus tamen, plus ſimplicibus quam compoſitis, in medicina, cum ad corpora à morbis vindicanda, tum ad ſanitatem amiſſam reſtituendam morboſque vincendos demum uti incipiamus remediis: quippe perpaucis & ſelectis horum generibus, convenienti methodo uſurpatis, & olim & nunc, præſtantiſſimos Medicorum, famam ac ſummam medendo celebritatem nactos, fuiſſe uſos, vitas & facta eorum inſpiciendo cognoſcimus. Quod pernobile utiliſſimumque argumentum quum nec dici, nec ſcribi ſatis hodie poſſit, pertractandum inpræſentiarum ſumſimus: rebus nimirum ſimpliciſſimis citra magnam artem & laborem conquiſitis, quotidianis, diæteticis & quibus ſemper natura ad conſervandum opus habet, tantam cum in morbis arcendis, tum ſanandis, à ſapientiſſimo Numine, inditam eſſe virtutem, ut ſæpius his ſolis tutiſſime fidere, & ſine alio magno medicamentorum apparatu, Medici officium explere poſſimus exactiſſime.

5. HIPPOCRATES, antiquiſſimus ille & re vera optimus diſciplinæ medicæ Præceptor ac Parens, uti omnia fere, quæ in monumentis immortali memoria dignis prodidit, ſummam in arte peritiam atque in obſervando ſolertiam ſpirant,

rant ac declarant; ita obſervatu digniſſimus eſt locus, qui *primo* ſtatim *libro*, *de arte* §. V. in conſpectum venit, ita habens: *Multi ægri etiam citra Medicorum opem ſanantur & ſunt ſanati, videtur autem, ut & qui Medicis non uſi ſunt in medicinam inciderint, per quam ſervati ſunt*; *aut enim*, pergit §. VI. *inedia*, *aut copioſo cibo*, *aut uberiori potu*, *aut ſiti*, *aut balneis*, *aut laboribus*, *aut quiete*, *aut ſomno*, *& vigilia convaluerunt*. Quo præluſtri loco, venerabilis Senex, complures ægrotantium, citra opem Medicorum, citra peculiarem medicamentorum apparatum, remediis familiaribus convaleſcere poſſe luculenter teſtatur. Hæc vero, non alia ſunt, quam quæ claſſis rerum à Galeno ſic dictarum non naturalium, quibus homo ad ſuſtentandam vitam & valetudinem carere nequit, complectitur, ut ſunt: inedia, ſive abſtinentia à cibis, victus largior, uberior potus, ſitis, balnea, labor ſive corporis motus & exercitatio, quies denique & ſomnus. Quibus graviſſimus auctor, magnam tam ad morbos præſervandos, quam ſanandos, vim atque poteſtatem, ſi quis recte iis utatur, attribuit. *Nam*, uti §. VII. *ſubjicit*, *quæ ex hiſce rebus profuerunt*, *ob rectum uſum profuerunt*, *quæ vero nocuerunt*, ob id, *quod non recte uſurpata ſunt*, *nocuerunt*. Sane, ſapientiſſimum hoc & magni in praxi medica momenti aſſertum, paulo accuratiorem, quam quiſque putaverit attentionem & diffuſiorem illuſtrationem meretur. Atque in hoc etiam noſtra jam erit meditatio intenta, noſter labor defixus, ut, quæ & quanta inhæreat rebus hiſce, quæ in vita habentur familiares ac domeſticæ, & juvandi & medendi virtus, omnibus ſubinde aliis medicamentis ſuperior, appareat quam clariſſime.

6. Ex dictis igitur diæteticis nunc modo recenſitis remediis, labor ſive motus & exercitatio corporis, merito nobis primum diſſerendi locum, quantum ſcilicet inde utilitatis, cum ad ſanitatem conſervandam, tum ad morboſas afflictiones avertendas propullulet, ſuppeditare videtur. In limine vero hujus diſquiſitionis ſtatim monendum eſſe duximus: inter omnis generis remedia ſive diætetica, ſive pharmaceutica quibus in medendo utimur, nullum dari, cui, vel ſanitatem conſervandi, vel amiſſam reſtituendi vim ab eorum natura abſolute dependentem aſſignemus, ſed tantum, relatione facta ad corporis humani naturam, eorum virtutes æſtimandas venire; quare non ſine ratione cum ipſo Hippocrate ſtatuimus: *naturam optimam morborum eſſe medicatricem*, inſuper addimus, vitæ & ſanitatis conſervatricem, à morbis præſervatricem & præcipuam remediorum operatricem. Per naturam vero corporis humani, quæ fundamentum ac principium, juxta laudatum Senem, omnis ſermonis ſive demonſtrationis medicæ eſt, nihil aliud, quam œconomiam motuum vitalium, progreſſivi videlicet, combinatorii, ſecretorii & excretorii, in machina mere hydraulica, ſive ex tubulis diverſiſſimi generis, vi elaſtica contractili & diſtractili donatis compoſita, intellectum volumus; qui ſolidorum & fluidorum motus, ſi recte, & ſecundum leges æqualitatis, ſive temperamenti ſe habent, omnes functiones quas partes corporis noſtri exercent, ſecundum regulam fiunt, & non modo vita, ſed & integritas corporis & animi conſervatur. Hos motus attente obſervare, ſique à proportione & ſymmetria abeunt, & nimii evadunt, vel etiam vacillant variis ex cauſis & deficiunt, idoneis remediis in ordinem & moderationem reducere, unicum & vere præcipuum Medici eſſe officium recte judicatur. Quam mirabilem vero hoc nomine & genere, res ſupra ab Hippocrate recenſitæ, motus machinæ noſtræ ab ordine & regula deflectentes, in ipſam moderationem & æquabilitatem redigendi, potentiam habeant, quantumque inter eas maxime motus valeat, id nunc paulo preſſius declarabimus.

7. Complures ex deſidi, otioſa & laboris experte vita, præſertim ſi paulo pleniori victu utantur, inque primis ſub cœlo inclementiori, inordinata animi perturbatione & ex neglecta venæ ſectione, in difficiles diuturnas & obfirmatas ægritudines incidere; cujus generis quam maxime ſunt pathemata ſpaſmodico-flatulenta, hypochondriaca, colica, hyſterica, item ſcorbutum, cachexia, nimiæ hæmorrhagiæ, lentæ febres & cutis defœdationes, immanes etiam dolores qui ſæpenumero quoque ex calculo proveniunt, experientia quotidiana obvium eſt & compertiſſimum. Quos omnes dictos affectus, à nimis tardo, lento & difficili ſanguinis & humorum circulo ac progreſſu, & exinde impeditiori facta fluidorum utilium ſequeſtratione, humorumque vitalium, per excretionem inutilium depuratione, cauſam & ortum repetere, identidem, qui puriori pathologiæ præceptis inſtructi ſunt medicis, non poteſt non eſſe notiſſimum. Solus vero conveniens corporis ejuſque partium motus & exercitatio, eo præ aliis gaudet beneficii genere, ut æquabili & plane naturali, ſive naturæ amico modo labaſcentem & deficientem ſolidorum & fluidorum motum excitet & hac ratione ſaluberrimas & valetudini conſervandæ neceſſarias ſecretiones & excretiones, eamque præſertim, quæ fit per illud fere catholicum cutis emunctorium promoveat, atque adeo dictas chronicas paſſiones, quæ omnes à ſtaſibus, ſtagnationibus, infarctibus viſcerum & nimiis ad certa loca ſanguinis congeſtionibus pronaſcuntur, non modo feliciter avertat, ſed & præſentes efficaciſſime vincat atque expugnet.

8. Sunt quidem nobis, ex remediorum maxime diaphoreticorum, ſudoriferorum, conſortantium ac ſpirituoſorum claſſe, multa in promtu, quæ etiam cordis & arteriarum motum augendo, circularem ſanguinis & humorum progreſſivum motum, neque minus ab eo dependentes ſecretiones & excretiones adjuvant; ſed non æque tam ſecura, tam facili, tam æquabili & naturæ amica ratione, ac ipſe motus & corporis exercitatio, id præſtant. Nam hic ſine violentia, ſine addita interne humoribus quadam materia præcalida æſtuante, ſalino-ſulphureo-volatili, orgaſtica, qua pollent ſudorifera, operationem ſuam, citra virium jacturam exerit placidiſſime. Deinceps id peculiare & eximium habet motus remedium, præ diaphoreticis & ſudoriferis, quod in arbitrio noſtro poſitum ſit, virtutem ejuſdem, pro rei natura & circumſtantiarum ratione minuere, temperare atque intendere, quod à medicamentis intus ſumtis, quorum operatio non eſt in noſtra poteſtate, expectari nequit. Præterea etiam ob id, motus corporis, cum aliis de prærogativa contendere poteſt, quod præter evacuationes, vires & robur corpori non ſecus ac animo addat, appetitum emortuum reſuſcitet, languentem erigat & digeſtionem vacillantem confirmet, blande videlicet ſpirituaſcentiam ſanguinis & humorum promovendo; id quod à plurimis aliis medicamentis, uſu familiaribus, ſperare nemo unquam poterit.

9. Habemus hac in re, quam maxime, experientiam & auctoritatem veterum Medicorum ſuffragantem, qui quidem tanta medicamentorum compoſitorum & igne chymico excoctorum copia, quæ noſtra ætate in pharmacopoliis conſpicitur, carebant; ſed, re vera, ejuſmodi diæteticis, inter quæ primas corporis motus & exercitatio tenet, plus certe, ſi ingenue veritatem fateri licet, in medicina præſtabant, quam noſtri temporis Medici, innumeris ſuis pharmacis. Quot autem modos & ſpecies motuum, ad tuendam & reparandam, pro cujuſvis corporis natura & ſtatu, valetudinem excogitaverint, id quam optime, ex eleganti illo libro, quem doctiſſimus Medicorum Mercurialis, ex Veterum conſignavit monumentis, & *artis gymnaſticæ* nomine inſignivit, conſpicitur. Nos jam potiora, inter

inter innumera ex veterum probatiſſimorum Medicorum ſcriptis adducere volumus loca, ut hinc incomparabilis hujus remedii efficacia, ejuſque laus & encomium abunde eluceat. HIPPOCRATES enim *lib. I. de diæta* aperte ſcribit: *Homo edens ſanus eſſe non poteſt, niſi etiam laboret*; & *in eodem libro*, ceu regulam ſanitatis univerſalem inculcat: *menſuram motuum pro menſura ciborum ſemper eſſe æſtimandam.* Neque hujus aſſerti ratio intellectu difficilis eſt; quodcunque enim corpori ingeritur, eadem fere menſura, ſi iſtud non amplius augeatur, per evacuationes debet egeri, quas vero motus corporis convenienter inſtitutus, præ aliis omnibus, egregie promovet ac moderatur. Spectant huc verba GALENI, quæ *commentario, in hunc aphoriſmum*, habet: *Exercitatio omnium vitioſorum, qui in corporis profundo ſunt, humorum purgationem ſupplet.* Cui ſententiæ calculum addit AVICENNA *lib. I. Fen. c. I.* his verbis: *Poſſent homines, ſi debito tempore, exercitio ac labore uterentur, omnibus Medicis ac medicamentis carere.* Intellige venæ ſectione, purgantibus, ſudoriferis, diaphoreticis, aperientibus, incidentibus, attenuantibus; quippe horum virtus omnis motui ineſt.

10. Conſideratione porro digniſſimum eſt, quod præter evacuantem, laudatum noſtrum remedium, roborantem quoque virtutem poſſideat. Partibus enim imbecillibus, ipſo HIPPOCRATE teſte, tam internis quam externis robur adjicit. Hinc *Sectione IV. aph. 71. laborem articulis & carnibus cibum eſſe* prodidit: & *lib. de diæta* §. 38. perhibet: *laborem ſiccare & corpus robuſtum facere.* Nec non *lib. I. de diæta* §. 40. *deambulationem & alvum, & corpus, & ventrem ſiccare ac firmare*, affirmat; *lib. II. de diæt.* autem *in nimiis alvi fluxibus*, eam commendat. Cui graviſſimo Auctori noſtro adſtipulatur PLUTARCHUS *Oper. Tom. II. p.* 130. ita eloquens: *uſus ſermonis quotidianus, mirum dictu, quam utile ſit genus exercitationis, non ad ſanitatem duntaxat, ſed etiam ad vires reparandas:* & CELSUS *lib. I. cap.* 8. & paſſim in ſuis operibus, claram vocem in ſtomachi vitiis, qui videlicet in ejus reſolutione conſiſtunt, magnopere commendat. Et profecto laudem ſuam, eximium hoc motus remedium, quo probatiſſimi viri & Medici illud affecerunt, ſuo jure meretur, ut etiam quaſi medicinam univerſalem, & præſervatoriam & curatoriam ipſi ineſſe recte putaverint. Hinc graviſſimus ille Auctor & Philoſophus, VERULAMIUS *lib. IV. de augm. ſcient. c. I.* ita diſſerit: *vix aliquam in morbum inclinationem inveniri, qua non exercitatione quadam propria corrigi poſſit.* Et PECHLINUS, *lib. II. obſ.* 34. hæc habet: *Nulla corpora morbis minus obnoxia reperies, quam eorum, qui à prima ſtatim infantia, motu gladiatorio, palaſtrico, firmitatem ſibi contraxerunt, viriumque robur, quod quum in ſeram ætatem extendant, immunitatem ſibi à morbis procurant*; *quod infinitis obvium eſt exemplis.*

11. Inter omnes vero motus ſpecies equitationi primum concedendum eſſe locum, & ſana Medico ratio dictitat, & ipſa experientia confirmat. Siquidem, totius corporis tam internas quam externas partes, æquabili ſuccuſſione afficit, & motum ac circulum ſanguinis, inprimis per meſenterium & viſcera abdominis, qui ordinario fere difficilis eſt, procurando, meſenterii glandulas reſerando, tonumque viſcerum & ſtomachi roborando, in malo ſic dicto hypochondriaco, hyſterico, cachexia, hydrope, ac febribus lentis mirabilem ſane præſtat opem. Primus fere omnium, ORIBASIUS, magnas ſanandi partes equitationi tribuit, quod vel ſequentia loca indicant: *lib. IV.* enim *c.* 24. hæc perhibet: *Equitatio magis, quam omnes reliquæ exercitationes corpus præſervat, ſtomachum & ſenſuum organa confirmat, eaque reddit acutiora.* Et, *in capite de equitatione*, ita ſcribit: *Si vehementer impellatur equus, quamvis totum corpus laborioſe concutiat, tamen aliquid utilitatis affert; ſiquidem magis, quam omnes aliæ exercitationes, corpus & præſertim ſtomachum firmat.* Ex recentioribus vero nemo rectius de equitatione, ejuſque in medendo viribus, ipſo SYDENHAMIO diſſeruit: hinc in *Oper.* in malo hypochondriaco, & paſſione hyſterica, non ſatis laudare ejus uſum poteſt. Meminit enim ſacerdotis malo hypochondriaco vehementer correpti, qui ſine alio pharmaco, ſola equitatione priſtinum acquiſivit vigorem, & *ibid.* hæc refert: *multi mihi ſanguine juncti, tabidi & phthiſici, multum terrarum, equo vectore, peragrantes, ex meo conſilio, ſanitati ſunt reſtituti, medicamentis aliis fruſtra adhibitis.*

12. Verum enim vero, cum nullum, etiam efficaciſſimum & tutiſſimum, ſi quis eo recte utatur, remedium ſit, quod non præpoſtero ejus uſu, plus [illegible] quam levaminis afferre poſſit: ita etiam id ipſum, in exercitio corporis, ſi imprudenter ſuſcipiatur, tenendum eſſe animadvertimus. Nam plura nobis, intra aliquot annos, innotuerunt exempla, ubi valde imbecillis hominibus, hectica & phthiſi laborantibus, vel quorum, à morbo præcedente, vires & humores vitales penitus exhauſti & conſumti fuerunt, fortior motus, lignorum videlicet cum ſerra ſciſſio, ac ſectio, improvide fuit commendatus, quos dein in animi deliquium, quod brevi excepit mors, collapſos fuiſſe perſpeximus: motus enim paulo fortior, licet vires reſtauret, eas tamen adhuc ſufficientes, licet quodammodo ſuppreſſas requirit. Quin, varia dantur motuum genera, quorum quædam ſunt fortiora, ut curſus, venatio, pilæ luſus, armorum & palæſtriæ exercitia; quædam mediæ naturæ, ut aſcenſus ſpharum, vectura in curru, equitatio paulo validior; quædam ſunt leviora, ut equitatio lenta, lectica, deambulatio, frictio, vox clara. Quas diverſas motuum ſpecies, pro virium menſura, proportione, & corporum robore, vel debilitate, circumſpectum oportet Medicum ordinare & præſcribere. Quod diſcrimen & obſervationem, ipſos Veteres, inque primis HIPPOCRATEM animadvertiſſe, video: nam, *lib. de intern. affect. Sect.* 33. *ſplenetico ægro, ſi validus fuerit, per tres dies, ut ad ligna ſecanda cogatur*, conſulit. Et *libro cit.* §. 28. *Si potens eſt cachecticus*, inquit, *luctetur ſummis humeris & labores per circuitus multos in die.* Et CORNEL. CELSUS *lib. I. cap.* 2. dum ad valetudinem integram ſervandam, varia motus genera commendat, inter hæc aſcenſus quoque & deſcenſus mentionem injicit; nimirum *qui quadam varietate*, ut inquit, *corpus movet*; addit: *niſi corpus perquam imbecillum eſt.*

13. Præterea & certum tempus, ſi quis exercitatione, præſertim paulo fortiori, pro remedio uti velit, obſervare convenit. Nam, nec mox ante cibum, nec mox poſt eum ſumtum utilis eſt, quia concoctionis opus inde perturbatur; ſed commodiſſime abſoluta concoctione, matutino tempore, hora quarta vel quinta à cibo, inſtituitur. Juxta HIPPOCRATIS enim effatum: *Deambulationes matutinæ extenuant, & quæ circa caput ſunt, levia, agilia & prompta efficiunt, alvumque ſolvunt.* vid. *lib. Epidem. VI. Sect.* 4. Siquidem peracta concoctione ciborum in primis viis, & ſucci chyloſi diſtributione per totius corporis venas facta, perſpiratio ſive excretio inutilis, qui per cutem fit, humoris, longe liberior atque expeditior reddi, & motu quam facile augeri poteſt. Demum, ſi quis exercitationis remedio recte uti velit, & hoc ſervandum eſſe monitum arbitror, ut, pro cujuſvis laborantis corporis & morbi natura, determinatus & proportionatus modus & menſura, in eo præſcribatur. Si virium ſatis eſt, in obfirmata chronica paſſione, diutius corporis labori & exercitationi eſt inſiſtendum. Novimus melancholia hypochondriaca ad furorem uſque

affectos,

affectos, peregrinatione facta, per pedes, viginti imo trigiota milliarium ſuiſſe ſanitati mentis & corporis redditos. Novimus etiam lenta equitatione, ter vel quater de die per dimidium horæ facta, duorum menſium ſpatio, atrophia & lenta febre extcouata corpora integre reſtituta.

14. Præter motum & corporis exercitationem Hippocrates, ſuperius citato loco, ad valetudinem conſervandam & amiſſam, ſine Medicorum vel potius medicamentorum uſu, reſtituendam, plurimum inediæ tribuit. Neque id aſſertuo, clariſſimis rationibus & indubia experientia deſtituitur: nimia enim edendi intemperantia ſive ciborum ingluvie, complures & valde difficiles ac diuturnas paſſiones, inter quas hyſterica & hypochondriaca primas merito tenet, cum ſuis quæ ipſam comitantur & excipiunt pathematibus; item, quæ ex nimia ſanguinis vel ſuccorum praviorum abundantia naſcuntur morbi, progigni compertiſſimum eſt. Recidivæ quæ poſt febres intermittentes ſanatas frequentiſſime fiunt, vix aliis cauſis, ac vegetiori appeuitui largiorique cibo ſumto, præſertim ſi accedat ex frigido & ex ſeptentrione ſpirante aere, prohibita tranſpiratio, debentur. Cachexiam, hydropem, ſcorbutum & morbos capitis, affectus ſoporoſos, ac paralyſes, à ſanguinis & ſuccorum, ob nimiam voracitatem in vaſis congeſtorum copia, ceu genuina & proxima cauſa proficiſci, rationali pathologiæ & therapiæ dediti quam optime noverunt.

15. Profecto nullum corpus, plus morbis obnoxium, difficilioriſque ſanationis eſt, quam copioſis & impuris ſuccis repletum; adeoque periſſime Celsus *lib. I. c. I.* ſcribit: *corpora, quæ more athletarum repleta ſunt, celerrime & ſeneſcunt & ægrotant.* Neque deficit ratio: nam, quando ſupra modum, ac ventriculi & inteſtinorum vis motrix & periſtaltica concoctionem maxime adjuvans, ferre & ſubigere poteſt, cibus ingeritur, multæ emergunt cruditates, atque magna humorum vitioſorum colluvies, quæ primis viis inhærens, ructus, flatus, borborygmos, inflationes, hypochondriorum tenſiones, alvi conſtipationes & interdum nimias fluxiones ſuſcitat, ingignitur. Quanta autem mala & damna, ex vitiis primæ digeſtionis, in viſcera reliqua corporis redundent, & quam graviter inde omnium partium functiones lædantur, nemo rectius, quam Medicus ſanioribus philoſophiæ rationalis dogmatibus inſtructus, pernoſcit.

16. Quamvis vero major cibi copia probe concocta fuerit, in corpore ſcilicet firmo & robuſto, nihilo tamen ſecius nimia ſucci chyloſi, & quæ ex eo producitur ſanguinis exuperantia, ſive plethora, ad multas & graves affectiones ſternit viam ampliſſimam, in quo etiam Veterum conſtans & unanimis ſemper ſtetit ſententia. Ratio quoque eſt in procinctu: nam nimia humorum copia reſiſtendo, vim cordis, arteriarum, aliorumque tubulorum motricem, ſyſtalticam, elaſticam, quæ regit in tota machina vitales motus, progreſſivum & circularem, quo utilia retinentur, inutilia excernuntur, minuit ac labefactat, quo inde in laxioribua & imbecillioribus, inferiuribus præſertim, &multum remotis à corde partibus, inque vaſis maxime venoſis, ſtagnationes, humorum decubitus, infarctus, obſtructiones, corruptiones, & impetuoſæ etiam interdum ad removendas eas, à provida natura, cum fortiori ſtrictura & ſpaſmo inſtitutæ motiones proveniunt; quæ omnia, totam œconomiam animaleſo perturbant.

17. Quum vero hæc innumera fere mala, primam ſuam à nimia ciborum appetentia, victu pleno & largo, ducant & trahant originem; quantum utilitatis & ſalubritatis ad ea avertenda & ſananda, in parco & tenui victu, abſtinentia per aliquot dies à cibo, ſive inedia repoſitum ſit, quiſque clara & ſana ratione inſtructus, quam facile poterit intelligere. Quapropter, non ſine, ſed certe cum magna & fundata ratione, Medicorum antiquiſſimi & optimi ſcriptores ad cuſtodiendam vitam & ſanitatem, morboſque avertendos id remedii non ſatis laudare & commendare poſſunt.

18. In confirmationem hujus, placet ſaltim pauca adſerre teſtimonia. Ita Hippocrates, *lib. de morb. it. VI. Epidem.* aperte ſcribit: *ſanitatis ſtudium, non ſatiari cibis.* Et alibi: *nihil magis ad ſanitatem facit, quam non ſatiari cibis & impigrum eſſe ad labores.* Item: *ſi quis pauca edat nullum morbum experietur.* Et *libr. de priſca medic.* ita fatur: *fames plurimum poteſt in hominum natura, ad ſanitatem.* Eadem pariter eſt Celsi ſententia lib. II. cap. 16. hæc tradentis: *non ulla res magis adjuvat laborantem, quam tempeſtiva abſtinentia:* addit, *intemperantes homines apud nos, ſibi cibi tempora, modum curantibus dant.* Sic Plinius *lib. XVIII. cap. 5.* longe utiliſſimam eſſe ad ſanitatis conſervationem, in cibis temperantiam affirmat. *Ut enim*, inquit, *tempeſtiva abſtinentia, ſummas in ſecunda valetudine partes ſibi vindicat: ita quoque in adverſa plurimum momenti obtinet; ſanat enim plenitudinem, nimirum obeſos, pituitoſos, vitiaque ex pituita nata, apoplexiam, epilepſiam, comata, vertigines & id genus* alia. Et Seneca, *lib. I. epiſt. 95.* hæc habet notatu digna: *Antiqui Medici neſciebant cibum dare ſæpius, & vino fulcire venas cadentes: itaque nil erat opus, tam magna Medicorum ſupellectile, nec tot ferramentis & pyxidibus.* Philoſophi Plato, Zeno, Socrates ſimplici victu, tenuique diæta conſeneſcebant. De quibus Porphyrius *lib. IV. de abſtinentia*, teſtatur: *quod carnibus abſtinuerint, ſponte ex terra creſcentibus contenti; atque ita ſumma illorum vita fuerit cum ſanitate.* Et Plato *in Charmide*, *temperantiam vitæ cuſtodem* appellat.

19. Neque nobis deſunt literarum monumentis inſcripta exempla virorum, qui à prima ætate valetudinarii fuerunt, & ſine ulla medicamentorum ope, parciori victu, moderata diæta, & abſtinentia ab omni repletione potus & cibi, egregie valuerunt, & ad octuageſimum, imo nonageſimum & ultra annum, ſub vigore mentis & corporis vitam produxerunt. Nam uti doctiſſime ſcribit Fernelius *lib. I. de morb. cauſ. pag. 210.* *Inedia ac parcior & tenuior victus, corpus pervium patenſque reddit, obſtructiones expedit, flatus, alvi fæces, urinas, cerebri, omniumque partium excrementa movet & excludit; atque, ſi impurum corpus vitioſo humore perfunditur, cruditates concoquit & emendat, tenues & inutiles humores exhaurit aut halitu diſſipat, craſſos vero & cuique parti tenacius inhærentes proritat atque movet.* Ita abſtinentiæ & inediæ tanta ineſt vis medicinalis, ut non modo in vitiis ſtomachi omnibus fere, in quibus eam Celsus *lib. IV. cap. 5.* commendat, colluviem crudorum humorum abſumendo calorem & tonum deficientem reſtituat, ſed & copiam ſeri impuri in reliquis corporis partibus evacuando ſolidorumque tonum ac elaterem reſtituendo, iis affectibus, qui ex nimia ſeri proveniunt abundantia, medeatur atque occurrat inſigniſſime. Quadrat hinc pulcherrime *aph. 59. Sect. VII.* Hippocratis, ita habens: *corporibus præhumida carne præditis fames commendanda eſt, quæ exſiccat corpora.* Heurnius in hunc locum addit: *quia ſenſim & æqualiter totum corpus exſiccat.*

20. Ex hiſce igitur dictis & adductis facile jam intelligi poſſe arbitror, quare in morbis capitis gravioribus, ut ſunt: paralyſis, affectus ſoporoſi, melancholia, incubus, epilepſia, Veteres inque primis Celsus imo Hippocrates *lib. popul. VII. p. 858.* *exercitium corporis & abſtinentiam à carnibus, præſertim pinguibus, à vino etiam*, maximopere commendarint. Qui iidem auctores in morbo cachectico, icterico inque omnis generis cutis vitiis, ulceribus, ſcabie, elephantiaſi, cibum paucum ſine pinguibus, ſine glutinoſis, ſine

inſtantibus, item aliquot dierum inediam ac ſudorem per laborem corporis, præ omnibus aliis remediorum generibus mirifice extollunt. Vide ſis CELSUM *lib. III. cap. 25.* Et THEOPHRASTUS *lib. V. philoſ. auctor eſt: abſtinentiam rationis uſum reddere, quia multum edere & carnibus veſci eum admit, animoſque efficit tardiores, & eos immani quadam dementia complet.* Minime vero opus eſſe autumo, in hujus rei illuſtrationem latius divagari, quum mihi liceat provocare ad meam ipſius experientiam. Nam ad obfirmatam luem ſcorbuticam, nec non eam, quæ ex impura venere naſcitur, radicitus tollendam, imo ad ulcera cachecticorum cum ſumma corporis laſſitudine juncta ſananda, non tutius, non certius & quod majorem ægrotantibus opem tulerit remedium me unquam fuiſſe expertum plena fide teſtor, præter curam emaciantem, per menſem vel duos inſtitutam, nimirum quæ in tenuiori victu & abſtinentia à carnibus, præcipue pinguibus, motu corporis convenienti & loco potus decoctorum uſu, ex lignis & radicibus temperatioribus cum aqua paratorum, interpoſitis idoneis laxantibus conſiſtit.

21. Et certe, ut non diſſimulemus veritatem, ſed eam aperte & ingenue profiteamur, poſſet quidem quiſque hominum bene & per totam vitam valere ac penitus omni ſanguinis miſſione carere, ſi temperanter & moderate viveret, & pro ciborum menſura, convenienti corpus motu exerceret. Quum autem luxuriam & perditam ciborum ingluviem cum otio & deſidio declinare homines nolint, ut potius ſaluberrima hæcce remedia plures & ſere omnes abhorreant; utique venæ ſectione opus eſt, qua ad nimiam vaſorum plenitudinem, quæ ſubinde præſens & ſubitum periculum minatur tollendam, ut ſunt: apoplexia, hæmoptyſis, phrenitis, peripneumonia, angina, febris ſynocha, inflammatio & ſpaſmodicus inteſtinorum dolor, non dari poteſt facilius, præſentius & efficacius remedium; neque minus hac multæ diuturnæ & dolorificæ paſſiones, ut rheumatiſmi, arthritides, phthiſis, pathemata hypochondriaco-ſpaſmodica, calculus, iſchiaticum malum, ſi in corporibus copiam ſanguinis alentibus ac viribus ſatis conſtantibus convenienti tempore & modo adminiſtretur, averti poſſunt quam feliciſſime.

22. Videmus etiam frequentiſſime, à nimia ſanguinis copia, quæ minuendo ſolidorum elaterem, promtiorem alias ac liberiorem ſanguinis & humorum circulum reddit tardiorem, ſalutares valde excretiones per tranſpirationem, per alvum, per urinam, item ſolennes & criticas ſanguinis profuſiones per uteri ac per ani venas fuiſſe ſuppreſſas. Neque tamen hoc loco, & hac occaſione præterire & reticere poſſumus, quod nonnulli, noſtris præſertim temporibus, efficaciſſimo hoc remedio cum damno ægrotantium ſæpius abutantur, non conſiderantes, inſignem eſſe differentiam inter plethoram ad vaſa, quæ nimium diſtenta remorantur circulum ſanguinis ut vires inde premantur; & inter eam, quæ à Veteribus dicitur plethora ad vires, in qua ſanguis ebulliens vaſa nimium diſtendit & liberum circuitum impedit: revera autem inopia boni & ſinceri ſanguinis adeſt. Quo poſteriori caſu, nimiæ & repetitæ ſanguinis detractiones plus utique vires exhauriunt, ſtomachum infirmant, excretiones retardant & morbos ſæpe inſanabiles reddunt; igitur hac ratione, optimo & maxime innocuo huic remedio temerarie peſſima fama infertur.

23. Miſſa perquam utili hac materia, ad aliud genus remedii ſimpliciſſimi, quod vulgo vilis habetur pretii, cui tamen maximam & prorſus mirabilem ad conſervandam vitam & medendum, inexhauſta DEI bonitas indidit efficaciam, nos convertimus. Et hoc eſt ipſa aqua communis, quæ uti omnium animantium corporum præcipuum eſt elementum conſtitutivum, ita etiam ſummum medicamentum; cujus uberiori potu, juxta *locum* HIPPOCRATIS *citatum* ægrotantium plures, ſine Medicorum ope convaleſcunt. Saluberrimum hujus autem in medicina uſum, antequam paulo preſſius proſequamur, principia & ingredientia illa, à quibus proxime ejus in corpus humanum pendet efficacia, paulo accuratius examinabimus.

24. Primum autem monendum eſſe ducimus, nos non omnem promiſcue aquam, quia magna inter eam differentia occurrit, ad ſalutarem uſum commendare, ſed eam potiſſimum, quæ limpida, levis, pura eſt, non heterogeneis multis ſive alienæ naturæ partibus e. g. terreis, ſalinis imprægnata, ſive ex fontibus ſive fluviis vel ex pluviis deſumta. In hac ipſa tria potiſſimum medicam conſiderationem *promerentur.* Primo, humidum quod præcipuum formale & eſſentiale eſt hujus elementum. Dein, tum illud ſpirituoſum ſive potius æthereum, quod intime partibus ejus immixtum hæret. Et denique, ipſum frigidum principium. Ab hiſce utique ſingulis, magna & ſalutifera in animale corpus virtus redundat.

25. Sine ſufficienti enim aquei elementi copia, nec vitam nec ſanitatem conſiſtere, nec ullum morbum ſanari poſſe, iis plane qui interiora artis noſtræ haud leviter attigerunt perſpicuum eſt. Nam natura Veterum, illa vitæ conſervatrix & morborum optima ſanatrix, nihil aliud eſt quam ſanguinis & humorum perennis progreſſivus & circularis motus, cujus beneficio, œconomiæ vitali amica retinentur, quæ vero aliena expelluntur; ut hac ratione, ab interitu corruptibile corpus vindicetur. Quum autem hic ipſe in orbem abiens motus per tenuiſſimum vaſculoſum animale contextum corpus, ſine ſufficienti liquido, conſiſtere nequeat, quam neceſſaria & vitæ utilis ſit liquidi copia, jam conſtat planiſſime. Atque id etiam clariſſime evincit experimentum, quo conſtat, in lacte humano quod non niſi chylus eſt, vel in ſanguine arterioſo ſeptem partes aquei, & in ſani hominis venoſo, tres partes ejus ad unam partem ſolidæ & ſiccæ ſubſtantiæ contineri, quod ſi lento calore humidi facta fuerit evaporatio.

26. Unde manifeſtum evadit, liquidum, ſi quis ſanus perſiſtere velit, longiſſime ſuperare debere ſolidum quod in cibis eſt, ne humores convenienti carentes fluxilitate inſpiſſeſcant, in minimis vaſculis ſecretoriis & excretoriis hæreant atque ſubſiſtant; & hinc inde ſalutaribus evacuationibus ſuppreſſis, copia ſanguinis & ſeri impuri increſcens & liberam humorum circulationem impediens, diuturnas & periculi *haud* expertes conciet paſſiones, cujus generis ſunt: morbus cachecticus, malum ſcorbuticum, arthriticum, nephriticum, neque minus hypochondriaca & hyſterica pathemata, quibus quam maxime obnoxii ſunt ii homines & præſertim mulieres, quæ parciori utuntur potu & deſidi atque ſedentariæ addictæ ſunt vitæ: cum è contrario, eos qui copioſum tenuem & humidum victum, juſcula videlicet, cereviſias valde tenues, imo ipſam aquam puram & frigidam in uſu habent, ac frequentius infuſis herbarum temperatarum ex aqua calida utuntur, motuque ac clamore ſimul corpus exercent, ab omnibus fere morborum inſultibus, tutos ac immunes permanere, experientia plane indubia edoceamur.

27. Equidem nos ſi quid judicare poſſumus, nullum, ſive acutus ſive chronicus ſit, morbum ſine ſufficienti & tenui aqueo potu ſanari poſſe, adeo ut huic præcipua & medicinalis virtus adſcribi debeat, ingenue aſſerimus ac profitemur. Nunquam cura febris, ſive ſit chronica intermittens, ſive continua & acuta, ſine largo ſatis aquæ, ſive calidæ ſive frigidæ, vel cereviſiarum tenuium aut ptiſanæ potu feliciter abſolvitur; modo debito tempore, ordine & menſura ſubminiſtretur. Nam ſine humidi copia, vehemens

ille,

ille, qui carnem & vires conſumit mixturamque ſanguinis temperatam deſtruit æſtus, vix ac ne vix quidem ſedari poteſt. Neque deficiente hoc, ſtagnationes & obſtructiones, quæ maxime febrium cauſam conſtituunt, ſolvi, neque excretiones & quidem cuticularem illam, qua potiſſimum id quod febrem fovet & concitavit expellitur, recte ſuccedere poſſe, res eſt in aprico poſita. Quippe medicamenta fere omnia, febrilibus compeſcendis motibus à Medicis dicata, ut diaphoretica, diuretica, incidentia, laxantia & roborantia, nullius fere effectus ſunt, niſi ab humido copioſo ſecundentur & promoveantur.

28. Ecquis eſt, qui ſine ſalutiferorum fontium ſive aquarum mineralium frigidarum & thermalium uſu, tutius, melius & certius tollere, vel minimum minuere ac levare chronicas & difficiles paſſiones, quibus genus humanum ſubinde afficitur & cruciatur, majora denique mala avertere, vel quod præcipuum eſt ab ejuſmodi morbis, corpora ad eos diſpoſita, vindicare ſuis pharmacis ſpecificis & arcanis audeat ſibique perſuaſum habeat? Harum nimirum & ſumma virtus aliis remediis in affectibus debellandis longe ſuperior, ſanæ rationi, ductui & ordini naturæ non modo convenientiſſima eſt, ſed & per tot ſecula firma eſt ſtabilita experientia, ut profecto deriſui ſe dent, qui vel ex ignorantia, vel ex affectu, hanc à ſapientiſſimo Numine, generi humano providentiſſime gratis conceſſam medicinam flocci faciunt vel plane contemtui habent.

29. Peropportunam nobis interea, hæc noſtra, de aqua meditatio largitur occaſionem, curioſam pariter ac utilem movendi quæſtionem; utrum incomparabilis harum aquarum efficacia, eis quæ in viſceribus terræ primario admiſcentur varii generis ſalibus & mineralibus, an aqueo potius elemento accepta referenda ſit? Nos certe tuemur poſteriorem ſententiam, ita tamen, ut ſtatuamus, ipſam aquam ab admixtis hiſce rebus, quæ utique activæ indolis ſunt, majorem vim poros intimius penetrandi, & obſtructiones reſerandi & excretiones promovendi acquirere, quia ſine ſufficienti vehiculo aqueo, parum admodum in dictis hæc præſtare poſſunt morbis.

30. Alterum aquarum ſalutiferum ingrediens eſt ipſum elementum aëreo-æthereo-ſubtiliſſimum, quod intime ejus poris innatat, & immerſum eſt, quo aqua nulla, præſertim quæ recens ex fontibus depromitur, antequam calore ejus maxima pars effugiat, caret, ita tamen, ut major vel minor ipſis inſit quantitas. Ab hoc elemento dependet aquarum levitas, ſubtilitas & medicinalis poros penetrans ac roborans virtus. Quod ipſum etiam ſubtile ac ſpirituoſum principium, quo acidulæ tam calidæ quam frigidæ copioſo inſtructæ ſunt, multum harum aquarum medicam virtutem adjuvat. Et quo magis aqua fœta hoc eſt elemento, quod maxime ex levitate & promta evaporatione, nec non ex ingenti bullularum copia in vacuo proſilientium cognoſcitur, eo ſalubrior eſt æſtimanda, eoque aptior uſibus œconomicis, in coquendis cibis, in extrahendis vegetabilium, radicum, herbarum per infuſionem viribus evadit. Ad quod hoc notatum volumus: aquam, quo diutius coquatur, eo minus aptam eſſe ad extrahendam gratam & ſapidam ex herba Thee, vel ſabis Coffee ſubſtantiam; & hinc ſtatim poſt primam ebullitionem, optime in hunc finem adhiberi.

31. Aſſeruimus, in ipſo frigore aquæ limpidæ & puræ inſignem ad medicum uſum reſidere virtutem. Veteres Medicorum HIPPOCRATES, CELSUS, GALENUS, RHASES, potionem aquæ frigidæ plurimis & gravibus in morbis, ut ſunt ardentes & cholericæ febres, magnæ infirmitates ventriculi & inteſtinorum, dolorificæ, flatulentæ, item quæ ex partium nervoſarum reſolutione & infirmitate oriuntur paſſiones, ut paralyſes, catarrhi, rheumatiſmi, frequentiſſimo in uſu habuerunt & laudabilem ejus in hiſce morbis effectum prædicarunt, id quod ex eorum quæ poſteritati reliquerunt monumentis abunde licet animadvertere.

32. Inter plurima vero quæ extant loca, perpauca ſaltim huc adducere placet. CELSUS *lib. I. cap. 8. iis, qui tarde concoquunt, & quorum ideo præcordia inflantur ac qui propter ardorem aliquem, noctu ſitire conſueverunt, antequam quieſcant, duos vel tres cyathos frigidæ per tenuem fiſtulam bibendo*, ſuadet. Et ſi meam ipſius experientiam interponere integrum eſt, ex imbecillitate ventriculi & inteſtinorum laborantibus, qui præcordiorum anxietates cum phlogoſi & laſſitudine, ſanguiniſque ebullitiones cum pulſu celeri & difficili reſpiratione fuerunt paſſi, ante lecti introitum, ſolam aquam frigidam optimæ notæ paulatim aſſumendam ſæpius optimo cum ſucceſſu ſuaſi. CELSUS *in præfat.* meminit Medici cujuſdam CASSII, qui febricitanti cuidam & magna ſiti affecto aquam frigidam porrexit, qua protinus eam ſedavit ac ſomno & ſudore diſcuſſit. Et HIPPOCRATES *lib. Epid. VI. Sect. 4. ad refrigerandam calidam naturam, conferre* dicit *aquæ potum & quietem*. Neque minus laudatus jam CELSUS, *lib. I. c. 2. iis qui ex prava concoctione crudum ſine præcordiorum dolore ructant, ex intervallo aquam frigidam bibere & ſe continere* commendat. GALENUS ad ardorem in febribus temperandam præbuit aquam frigidiſſimam ad ſatietatem; qui idem in colica quoque bilioſa ejus uſum non ſatis dilaudare poteſt.

33. Ceterum, illud certiſſimum eſt, quod hydropotæ longe melius valeant & maxime ab articularibus doloribus immunes degant, quam qui cereviſiis, vino & potibus inebriantibus utuntur. Namque meo ipſius teſtimonio, ſi quis dubitaret, confirmare poſſum, me ex aquæ puræ ac frigidæ uſu & potu, valde tamen cauto & circumſpecto, per aliquot annorum ſpatium, in levandis & ſanandis obſtinatis affectionibus, quæ vix ullo remedio cedebant, longe præſtantiorem vidiſſe effectum, quam ex aqua calida ſive ſimplici, ſive in infuſo uſurpata; quemadmodum id ſuperioribus annis habita diſſertatione, *de potus frigidi ſalubritate*, fuſius oſtendi ac demonſtravi, varia quoque perutilia quæ hic merito conferri merentur monita adjiciens.

34. Quemadmodum vero experientia, quæ optima veritatis medicæ eſt parens, habemus confirmatum, eos, qui ſupra modum & quotidie fere potibus ſpirituoſis indulgent, capitis & artuum doloribus, rheumatiſmis, calculo, catarrho ſuffocativo & maxime effrenibus hæmorrhagiis eſſe obnoxios: ita, qui ab iis potibus abſtinentes tenues potiones ipſamque frigidam aquam, vel vinum cum multa aqua dilutum in quotidiano uſu habent, à vehementibus hiſce malis immunes perſiſtere, identidem obſervatione conſtat certiſſima. Poſſem omnino hujus aſſerti veritatem pluribus exemplis ac teſtimoniis confirmare, ſi inſtituti & brevitatis ratio id permitteret; aſt, cum plane conſtet, me ſuperioribus annis, ob ingentem & multiplicem in præſervando & morbis oppugnandis utilitatem, aquam tanquam univerſalem medicinam, in peculiari diſſertatione, non ita pridem Pariſiis Gallico ſermone reddita, quæ ab iis qui medicam praxin intendunt atque intelligunt legi poteſt, plurimum commendaſſe, huic labori merito ſuperſedeo.

35. Equidem omne frigidum naturæ humanæ, quæ temperato ſemper gaudet calido, ac humores valde fluxiles & tenues, motibus vitalibus aptos deſiderat, nervoſiſque pariter ac membranoſis partibus ſolidis, teſtimonio ipſius HIPPOCRATIS, valde alienum & inimicum habetur; neque ullum fugit, quam ſubita & gravia imo funeſta à largiori potus frigidi hauſtu ſubinde fuerint damna oborta: hæc tamen omnia, de imprudenti & inconſulto frigidorum uſu intelligenda ſunt;

ſunt; nullum enim, ut inter omnes conſtat, heroicum, nullum forte & magnæ in medendo efficaciæ remedium eſt, quo non poſſimus in perniciem corporis humani abuti. Calidum ipſo teſte HIPPOCRATE *Sect. V. aph.* 16. naturæ humanæ alias admodum amicum, carnium laxationem, nervorum infirmitatem, mentis ſtuporem, hæmorrhagias, lipothymias quæ ejus ſunt naturæ, ut mortis conſecutionem afferant, iis qui eo diu multumque utuntur, inducit. Nam & calido & frigido ſua juvandi & nocendi virtus conſtat, calidum videlicet tenues & fluxiles ſervat humores, partes duras & tenſas emollit & laxat atque ſalutares movet excretiones; ſed ubi jam æſtus nimius adeſt in corpore & omnia in motu ſunt ac fluxilitate, vires ſolvit & diſſipat, vimque ſolidorum elaſticam & ſyſtalticam vitalem ſubtrahendo valde nocet.

36. E contrario, frigus ſolidis partibus, ubi ab exceſſivo æſtu & humido earum vis elaſtica ſyſtaltica, quæ regit maxime fluida & eorum motibus ſalutaribus præeſt, nimium relaxata & ſoluta eſt, elaterem, tonum ac robur reſtituit, inteſtinumque præcalidum ſanguinis motum & orgaſmum temperat, circumſpecto nimium, tempeſtivo & moderato ipſius uſu; qui ubi negligitur, & vel ſolidis nervoſiſque partibus rigore & ſpaſmo affectis, vel ſubito & in nimis larga quantitate corpori æſtuanti ac ſudore diffluenti ingeritur, incraſſando humores, eoſque circulationi per minima vaſorum ineptos reddendo, frigidum utique pernicioſiſſimum eſt.

37. Denique, iis rebus, quæ non procul quærendæ & quaſi nobis domeſticæ magna tamen virtute medicinali inſtructæ ſunt, balnea quoque ipſe HIPPOCRATES accenſet; quorum virtus identidem ab elemento aqueo, eoque vel frigido vel calido unice venit derivanda. Afficiunt hæc vero quam maxime integumenta corporis, cutim, & qui ei ſubſternuntur muſculos, tendines, vaſa ac nervos; ſi in juſta temperie non ſunt conſtituta, ſed præter naturam nimis relaxata vel conſtricta: utroque enim vitio ſi laborant, mox totum corpus propter motuum nexum & conſpirationem partium inde male afficitur, etenim internis partibus præter naturam ſe habentibus, ut videre licet in febribus, convulſionibus, affectibus ſpaſmodicis, etiam externas partes & ipſam cutem ceu valde nervoſam & ſenſilem in conſenſum rapi conſpicimus; unde non modo laborantibus externis, ſed etiam internis partibus ſuccurri poſſe balneis, ratio ac naturæ ductus ſuadet & experientia confirmat.

38. Miræ & fere ineffabiles ſunt utilitates, quas balnea, quibus vel inferiorum partium, ut pediluvia temperata, vel ſuperiorum, nimirum capitiluvia, ex aqua tantum dulci parata, accenſemus, in doloribus, ſpaſmis, contracturis, omnibuſve partibus frigore & rigiditate affectis recte uſurpata præſtant. Adeoque quam inſignes & eximias vires in morbis internis gravioribus & diuturnitate moleſtiſſimis, ut ſunt affectio hypochondriaca, hyſterica, colica, calculoſa, in deliriis quoque, mania & melancholia mitigandis ac curandis, balnea temperate calida exerant, iis, qui praxin exercent & intelligunt optime cognitum & perſpectum eſt. Quam materiam, cum fuſius olim perſecutus fuerim in diſſertatione: *de uſu balneorum ex aqua dulci*, lectorem eo remitto.

39. Præter balnea calida vero etiam frigida peculiarem plane in medendo promittunt efficaciam. Romanam pariter ac alias gentes balneis olim frigidis, non tam delectationis & munditiei, quam ſanitatis cauſa uſas fuiſſe conſtat: quod remedium in Anglia retentum fuiſſe, Buxtonienſia, quæ maximæ in ſanandis morbis efficaciæ perhibentur, inprimis teſtantur, qua de re certe doctiſſimi Angli FLOYERI *tractatus de uſu balnearum* evolvi meretur. Proſunt autem quam maxime in affectibus paralyticis, inque malo hypochondriaco, hyſterico, ubi ventriculi & inteſtinorum tonus ſolutus eſt, in malo iſchiatico, rheumatiſmis, artuum & capitis doloribus, hujuſque generis ſimilibus. Neque exempla deſunt melancholicorum pariter ac maniacorum balneo frigido curatorum, quale de mania curata *Clar.* MICHELOTTUS in M. N. C. *vol. I. obſ.* 102. *pag.* 191. refert.

40. Suffragatur noſtræ quoque ſententiæ hoc in genere antiquitas. Nam *lib. I. cap.* 5. CELSUS inquit: *Neque his ſolis, quos capitis imbecillitas torquet, uſus aqua frigida prodeſt; ſed iis etiam, quos aſſidue lippitudines, gravedines, deſtillationes, tonſillæque male habent; his autem non caput tantum quotidie perfundendum, ſed os quoque multa frigida aqua fovendum eſt: præcipueque omnibus, quibus hoc utile auxilium eſt, eo utendum eſt ubi gravius cœlum Auſtri reddiderunt.* Neque prætermittendus ex eodem Auctore alius de hac materia illuſtris locus, qui extans *lib. IV. cap.* 5. hic eſt: *vulgatiſſimum peſſimumque ſtomachi vitium eſt reſolutio, id eſt, cum cibi non tenax eſt, ſoletque deſinere ali corpus ac ſic tabe conſumi. Huic generi inutiliſſimum balneum eſt. Lectiones, exercitationeſque ſuperioris partis neceſſariæ; item unctiones, fricationeſque; hinc perfundi frigida, atque in eadem natare, canalibus ejuſdem ſubjicere etiam ſtomachum ipſum, & magis etiam à ſcapulis, id quod contra ſtomachum eſt: conſiſtere in frigidis medicatiſque fontibus, quales Cutiliarum, Sumbruinarumque ſunt, ſalutare eſt.* Quo loco aperte CELSUS profitetur, balneum calidum minime prodeſſe, ubi ſtomachi vis concoctrix fracta ac debilitata eſt, quam potius frigidum egregie excitat atque erigit.

41. Paucis ut dicam meam ſententiam: exerit frigidum balneum quam maxime virtutem ſuam, tonicam & elaſticam vim motricem partium ſolidarum, præſertim externarum, etiam ipſius ſtomachi atque inteſtinorum penitus ſolutam vel relaxatam reſtituendo, ut majori vi ac robore fluida regi & propelli per canales poſſint, inprimis ubi eorum infirmitas ex nimia humiditate vel exceſſivo calore, qui ſolvit tonum, oborta fuerit.

Certe notatu digna ſunt quæ hanc in rem ſcribit HIPPOCRATES *de humid. uſu* §. 6. item *lib. II. de diæta* §. 35. calido balneo corpus magis perfrigeratur, poſt frigidum potius concaleſcit. Sed hæc ſatis de hac materia. Poſſemus adhuc plura, ex ipſius HIPPOCRATIS ſupra citato loco, de juſculorum quoque medicatorum mira in medendo efficacia adducere, ſi uberiorem harum rerum evolutionem & diſquiſitionem, temporis pariter ac brevitatis ſtudium permitteret.

DE
VINI RHENANI PRÆSTANTIA.

PROOEMIUM.

Pernicialis opinio iam vulgi, quam medicorum, in quærendo copiam remediorum diverſiſſimorum.

COmmunis ſed pernicialis eſt opinio non tam vulgi, quam ipſorum quoque Medicorum, ad ſanitatis tutelam ac reſtiutionem copia diverſiſſimorum remediorum opus eſſe. Quamobrem nullus finis eſt ſubinde nova & ſexcenta inveniendi & componendi pharmaca, quæ revera plus in confuſionem medentium, inque damnum ægrotantium potius quam in eorum ſalutem conquiruntur. Etenim ſi quis curatius paulo, unde pendeat vita, ſanitatis & morborum ratio, ſcrutetur, certe perpauca eſſe, à quibus ſanitas pendet, & quæ eam labeſactatam reſtituunt, clariſſime perſpiciet. Noſſe autem hæc ipſa, & exquiſita prudentia iiſdem uti, præcipua, quæ Medicum ornat ac conſtituit, ſapientiæ pars eſt. Ego vero, poſtquam in ima medicinæ penetralia admiſſus ſum, conſtanter hac fui in ſententia, ad ſanitatem cuſtodiendam & morbos avertendos non opus eſſe pretioſis & magno labore & ſubtili ratione excogitatis remediis, multo minus eorum copia; ſed ſufficere huic ſcopo ea, quæ omnibus nota vulgaria & ad cujuſvis manus & poteſtatem ſunt, per quæ ego ſpeciatim intelligo v. g. aërem, aquam, motum, ſomnum, cibum, animique regimen. Horum tanta vis & potentia eſt, ut ſervare corpus, idque deſtruere & graves quoque morbos tollere recto ac debito uſu poſſint. Optandum igitur vehementer eſſet, ut quiſque medentium ad res ſic appellatas à Medicis non naturales *majori ſtudio ac induſtria animum ac cogitationes componeret eorumque vires in ſanandi negotia penetrando oſtenderet, plus hiſce ipſis ſæpe profici, quam ſi ex remotiſſimis locis & materia humanæ naturæ plus inimica quam amica petantur ac deſumantur tot remediorum claſſes. De præſenti id laboris ſuſcepimus, ut præſtantiſſimum vini & maxime Rhenani uſum in medicina ſolida experientia non minus quam exacto ratiocinio ſuffulti demonſtremus; nec non qua ratione omnibus celebratiſſimis, quæcunque natura vel ars largitur, medicamentorum ſpeciebus vinum longe ſuperius ſit, & quemadmodum univerſalis medicinæ imprimis præſervatoriæ titulum optimo jure mereatur.*

Quænam remedia plerumque ad manus ſint.

Vinum eſt univerſalis medicina.

CAPUT I.

De præſtantibus Europæ vinis eorumque natura ac facultatibus.

§. I.

EQuidem animus eſt, Germaniæ noſtræ vina & inter ea princeps Rhenanum ejuſque indolem ac vires ſcrutinio medico hoc loco evolvendi, atque uſum in medendo oſtendendi, nihilo minus neque alienum ab inſtituto neque injucundum fore judicamus, præcipua, quæ ex Europæ locis ad noſtras terras exportantur vina recenſere, & perpaucis de eorum virtutibus quædam ediſſerere.

Italia delicatiſſima nobis offert vina.

II. Ex omnibus autem regionibus delicatiſſima & valde generoſa nobis offert Italia, ex quibus maxime eminet illud vinum, quod ad Veſuvii radices naſcitur, & Lachrymæ Chriſti nuncupatur. Alii quoque Virgineum illud idem denominant. Ratio denominationis deſumta eſt ex eo, quod ex ſelectis uvis & antequam calcentur more lachrymarum emanet; eſt valde potens, rubro colore ſplendens, odore ſuave, ſapore ſubdulce & ſalubre, urinæ etiam vias mox invenit propter ſuam, qua imbutum eſt, tenuitatem.

Vinum virgineum.

III. In pretio quoque habetur Albanum ad Albam civitatem creſcens, quod ægrotis non minus quam ſanis commodum ac ſalutare eſt, tranſpirationem & urinam movens, proſtatque album & rubrum.

Albanum.

IV. Inter primæ notæ vina etiam numeratur Muſcatellinum Faliſcorum, *Vin di monte Fiaſcone*, & notum eſt de hoc vino epitaphium cujuſdam bibuli poſitum à famulo ſuo: *propter eſt eſt dominus meus mortuus eſt*: guſtu eſt gratiſſimū.

Vin di monte Fiaſcone.

V. Merentur etiam hic recenſeri Vinum *del Monte Bolzano* rubrum, & muſcatellinum Peruſinum, quæ ambo non ſunt incelebria, & è civitatibus ejuſdem nominis quotannis in magna copia Romam tranſportantur.

Del monte Bolzano & Peruſinum.

VI. Ordo jam tangit Pucinum, antiquitati etiam notiſſimum. Largitur illud ſaxeus collis nomine *Proſec* in ſinu Adriatici maris hodie *Capo d'Iſtria* ſitus, dicitur etiam *Proſecker Reinfall*; dulce eſt, caput non ferit nec mentem percellit, odore ſuave, fulvo nitens colore. Huic PLINIUS adſcribit, quod Livia Auguſta 82. annum attigerit, cum alio vino non fuerit uſa.

Pucinum.

VII. Excellens quoque vinum eſt, quod non adeo procul à Vicentia progignitur, & Marciminum dicitur, podagricis præ cæteris innoxium eſſe perhibetur.

Marciminum.

VIII. In diſtrictu Aquilejenſi à Roſacio civitate Fori Julii nomen accepit Roſaceum *Roſazer*, nobile & præſtans vinum.

Roſaceum.

IX. Nec ſilentio prætereundum eſt Vernacium, vinum generoſum, quod nomen obtinuit à monte rubro Vulnetia in Liguria nunc *Vernacia* dicto, non modo in Italia, ſed apud Gallos & Britannos notum.

Vernacium.

X. Spectant hic ſimiliter Rhætica vina Germanice *Veltliner*, quia in Valle Tellina creſcunt *Ober und unter Veltliner Vin aramatique.* His Auguſtum delectatum fuiſſe referunt: eſt vinum inſtar ſanguinis rubrum, dulce, & ſubauſterum in lingua relinquens ſaporem.

Rhætica vina.

XI. Notatu huc venit dignum, plurima Italiæ vina & generoſitate & dulcedine ſuperare alia: dependet autem dulcedinis nec non virium cauſa potiſſimum ex eo, quod in more habeant, vel ex uvis maturis ſelectis in aëre parumper exſiccatis ea præparare, vel ipſa recentia muſta igne leni aquoſitate in auras emiſſa inſpirare, & tunc fermentationi exponere. Hoc artificio vina majorem acquirunt dulcedinem, quandoquidem muſtum, quo dulcius & ſpiſſius eſt, eo minus vehementem ſubit ebullitionem, quæ alias plerumque aciditatis nimiæ genitrix eſt.

Quare vina italica ſunt dulciora aliis.

XII. Cauſa porro tantæ in vino nobilitatis eſt ipſe ſitus Italiæ, ſolique ſulphurei natura, fervens enim ſolis ardor, & inſitus terræ calor non poteſt non ad perfectam maturitatem & dulcedinem

uvas perducere. Verum enim vero dantur in Italia etiam auſteriuſcula vina, dicta *Aſciuti*, quæ ex crudo parantur muſto, & proferuntur iis in locis, quæ ſeptentrionem ſpectant. Utuntur his magno cum fructu æſtate ferventiſſima, in morbis quoque præcalidis ad immodicum ardorem reſtinguendum.

Vina Aſciuti.

Vinum Creticum.

XIII. Ex Græcia Vina Cretica de Cypro magnificæ famæ ubivis ſunt. Olim dicta Punica.

XIV. Accedimus jam ad Galliæ vina, quorum præſtantia & nobilitas nemini noſtris temporibus obſcura eſſe poteſt. Omnium autem nobiliſſimum habetur *le Vin de Champagne*, quod etiam in pretio magno habent Magnates, ipſeque Rex eo utitur. Laudem meretur, quod gratum ſit ſtomacho, capiti & nervis non inimicum, citoque per urinam tranſeat, colore rubicundum eſt, delicati ſaporis propter acidi ſubtilis & ſpirituoſi temperatam mixturam. (Optima ſunt Aix, Seteri, Roan.)

Le Vin de Champagne.

Burgundiaca.

XV. Huic ſecunda ſunt Burgundiaca, ex quibus optimum *Beaunenſe* generoſum colore oculum perdicis æmulante *du Couleur de Perdrix* ſaporis grati, minus vaporoſum & melius tolerat aquam *le Vin de Champagne.*

Le Vin de Paris.

XVI. Non etiam incelebre eſt *le Vin de Paris* præſertim ex maturis uvis confectum, tenue eſt ſed guſtui acceptum, aquæ mixturam non bene ſubit.

Vin de Grave.

XVII. Ex Burdigallenſi diſtrictu optimum habetur Gravianum *Vin de Grave, Claretwein.* Dicitur *Vin de Grave*, quia ſolum eſt valde arenoſum. *Grave* enim Gaſconibus eſt arena; ſaporis eſt auſteriuſculi, caput & mentem minus percellit, nec non ſtomachi & inteſtinorum tonum egregie roborat. Præſtantiſſimum *Vin de Pontac* quo Angli multum delectantur.

Aurelianenſia.

XVIII. Æſtimantur ſimiliter in Gallia Aurelianenſia, quorum alba dantur & rubra; ſunt vina generoſa, ventriculo proficua, ſed caput ferire ſolent.

Pictavenſia.

XIX. Notiſſima quoque ſunt Pictavenſia alba, quæ multum conveniunt cum Germanicis noſtris Rhenanis, tantum in eo inferiora hiſce, quod ſint crudiora.

Frontinianum & Muſcat de Lion.

XX. Denique etiam excellentiſſima inter Gallica ſunt Frontinianum St. Laurentii & vinum *Muſcat de Lion.* Illud dicitur ab oppido Frontiniano tribus milliaribus Monſpelio diſtante, in Provincia Languedocenſi, delicatiſſimum eſt, moſchi ſaporem & odorem referens. Hoc ita appellatur, quia Lugdunum defertur, eſt rubrum, generoſiſſimum, ſaporis auſteriuſculi ſuavis moſchatellini, aquæ mixtura indiget ob nimiam generoſitatem.

Vin de l'Hermitage.

XXI. Tandem ex Gallicis quoque vinum ſaluberrimum cenſetur vinum Eremiticum, *Vin de l'Hermitage*, creſcit inter Valence & S. Vallier, eſt rubellum ſubauſterum, & baccarum myrtilli ſaporem referens.

XXII. Hiſpania nobiles quoque alit vites, quæ ob maturitatem uvarum vina largiuntur pretioſiſſima.

Canarienſe.

XXIII. Canarienſe, quod hodie ex inſulis Canariæ, maxime Canaria magna apportatur; circa Palma generoſiſſimum creſcit.

Malvaſium.

XXIV. Spectat huc quoque Malvaſium, quod ex grandibus rotundis uvis magnæ præſtantiæ exprimitur. Vinum hoc diutius durat, & ubivis gentium per mare devehi poteſt, quod non omnia vina perferunt.

Malacenſe.

XXV. Vinum Malacenſe, ſive vinum Secco Germanice *Seck*, forte quod in ſaccis vel utribus in Hiſpania circumferatur, vino Canarienſi eſt pinguius.

Petriſimonis.

XXVI. *Petriſimonis* illud, quod dicitur, præcipue ad urbem Gualdalcazar naſcitur, ex palmitibus Germanicis per Petrum Simonis ante 200. annos in Hiſpanicum ſolum deductis, ibique tranſplantatis. Memorabile enim eſt, vites unius regionis in alias, ob diverſi ſoli naturam & aëris, ſoliſque ſtatum fructus diverſæ naturæ producere. Ita vites Germanicæ in Hiſpania uvas producunt longe dulciores, fracta nempe & emollita ibi eorum aſperitate. Ita etiam vites Malvaticæ ad nos delatæ multo delicatiora vina exhibent, quam in Italia.

Animadverſio in vites.

Vina Xerena.

XXVII. Ager Andaluſiæ prope Xeres admodum vini ferax eſt; ſed hæc vina Xerena ſunt auſteriuſcula, minus dulcia & citius etiam aceſcunt in calidis locis, hujus generis ſunt etiam, quæ circa Madrid provenjunt.

Alonenſe.

XXVIII. Alonenſe ſive *Alicante*, in regno Valentiæ rubrum eſt ſed craſſum, palato quidem acceptum at ſtomacho minus utile. Huic non diſſimile eſt genus illud, quod noſtratibus dicitur *Vin de tinto.*

Vin de tinto.

CAPUT II.

Hiſtoriam Vinorum Germaniæ maxime Rhenani nec non Hungariæ ſiſtit.

§. I.

Dimidium Germaniæ profert vinum, altera pars vini expers eſt.

Curioſum & perquam dignum obſervatione eſt, dimidiam Germaniæ partem boni vini eſſe genitricem, eam videlicet, quæ plagæ auſtrali propinqua eſt. Quæ vero ad ſeptentrionem ſpectat, vel plane vinorum expers eſt, vel ea valde acida & tenuia profert. Sique conſulimus Geographicas tabulas, ſpeculari ibi jucundum eſt, eas omnes ferme regiones ad alendas vites & bonum vinum producendum inidoneas eſſe, quæ ultra 51. gradum elevationis poli ſitæ ſunt; ita nempe, ut quo remotiores ſint à polo ſeptentrionali, & meridionali viciniores, generoſius & fortius vinum producant, imbecillius autem acidoque magis prægnans, quo plus à meridie ſunt averſæ. Ratio obſervationis hujus merito debet ab eo deſumi, quod loca ſeptentrioni vicina non tantum à ſole æſtum experiantur, neque aër tam tenuis & ſubtilis, terraque minus ſpongioſa tenera ſulphureque vegetabili turgida ſit (quæ omnia ad fœcunditatem vegetabilium in genere, & maxime uvarum maturitatem requiruntur) quam in meridionalibus calidioribus regionibus. In his enim non modo plantæ, ſed & ipſa animantia tam domeſtica quam ſylveſtria ob auctiorem nutritionem majori incremento majorique perfectione ſapore quoque gratiori eminent, omnibus iis, quæ tellus ſeptentrioni ſubjecta profert. Quemadmodum autem Hungaria præ fœcundiſſimis Germaniæ regionibus primas tenet & tam vegetabilium quam animantium fertilitate atque nitore celebratiſſima eſt, ita etiam vites fructum ferunt, qui nobilem & generoſum largitur potum vinis Italicis & Hiſpanicis non poſtponendum. Germaniæ autem vinis merito præferendum eſt, ejuſdem mentionem perpaucis facere inſtituimus, enumerando ea, quæ celebritate undiquaque feruntur. Eſt autem primi ordinis Toccavienſe, quod in cacumine alti montis, qui in ſinu auri mine-

Ratio allata.

Hungariæ fertilitas.

Vinum Toccavienſe.

mineras fovet, non adeo inſigni copia provenit, ſed delicatiſſimum, & hinc tantum ad aulam Auguſtiſſimi Imperatoris defertur. *Toccavienſi Secundarium.* Spectat huc quoque Toccavienſi Secundarium, quod creſcit in diſtrictu Toccavienſi. Notabile vero hoc tempore multa adulterata & ex paſſulis ac ſaccharo parata vina vendi pro Toccavienſibus. Secundum locum obtinent Tarnavienſia, & circa *Groſs Waradein* provenientia.

St. Georger Ausbruch. II. Huic non ſecundum eſt, quod in oppido Sancti Geogii ſingulari artificio paratur, & vocatur *Sanct Georger ausbruch*: maturiores ibi & ſemi-paſſos à minus maturis ſeparant ex uvis acinos, ex quibus (non ſecus ac Italia cum Lachryma Chriſti) exprimunt non magno pondere ſuccum, qui promanans & aſſervatus guſtum ſumma ſuavitate afficit, & propter gratam nervis & ſpiritibus generoſitatem, totius œconomiæ animalis vires & functiones egregie recreat ac ſuſtinet.

III. Vilioris autem ſunt conditionis imbecilliora nempe & ſaporis paululum acidiuſculi, nec non adeo caro pretio venduntur, quæ ex reliquiis uvarum in dicto Sancti Georgii oppido conficiuntur.

Oedenburgenſia & Presburgenſia. IV. Deinceps laudem etiam merentur Oedenburgenſia & Presburgenſia vina, quorum præcipua ſunt circa Ruſtum & Neoſidlenſem lacum: *Klein und Groſs Gubelein, Staner Goldbenger*, hæc in arenoſis locis proveniunt. Notandum vero, quod hæc vina magis dici mereantur Auſtriaca.

V. Præterea magna adhuc copia vinorum in Hungaria exiſtit, diverſiſque in locis vitis coli- *Vinum circa Budam creſcens.* tur, neque incelebre eſt vinum illud Hungaricum rubrum, quod circa urbem Budam *Ofen* terra largitur.

Præſtantia Hungaricorum. VI. Quod attinet naturam & virtutem Hungaricorum vinorum, certe ea pereximia eſt: nam generoſitate & ſalubritate non cedunt Italicis vel Hiſpanicis, atque paucam acidi tartarei ſalis quantitatem obtinent, præſertim ea, quæ ſuperius laudavimus, ſpiritu autem ſulphureo grato eoque aromatico abundant.

VII. Equidem non eam, quam merentur, famam hactenus obtinuerunt. *Fallax vulgi & medicorum perſuaſio repulſa.* Fallax enim non modo vulgi, ſed & Medicorum fuit perſuaſio, vinum Hungaricum inſalubre morbum Hungaricum progignere, cum tamen potius dira hæc lues pauperes, imo peregrinos, exerceat, & ab aquarum impuritate, aëris inæqualitate & intemperantia longe rectius ejus origo derivetur. Nos potius vinum hoc ſaluberrimum judicamus ipſa teſte experientia: neque enim gravat dolore caput etiam liberalius hauſtum, modo non fuerit adulteratum, neque nervos afficit, ut potius affectibus ſpaſmodicis, podagræ, ſcorbuto, hypochondriaco malo præ Rhenano aliiſque, quæ admittunt multum acidi in mixtura, longe ſit accommodatius.

Signa boni vini. VIII. Tandem (atque boni vini character eſt) agilitatem vigorem & levitatem largius potum in toto corpore relinquit, manifeſto documento, ex ejus uſu ſpiritus nec non vitalem circulum excitari, & inſenſibili modo hoc, quod gravat, quod moleſtum eſt ſanguini, evacuari.

Peculiares proprietates vini Hungarici. IX. Quoniam vinum Hungaricum præ aliis quam plures peculiares proprietates gerit, de iis etiam paucis mentionem injicere hoc loco allubeſcit. Singulare vero illud eſt, quod non bene aëris acceſſum ferre queat: mox enim ſi aut vitra aut dolia ad aliquod ſpatium fuerint vacua, colorem & cum eo ſaporem mutat atque amittit. Protinus nimirum ejus color albus ipſi quaſi proprius, tranſit in flavum ſeu fuſcum, & clarum, quod erat vinum, turbidum evadit, idque ſæpe paucis diebus. Experiuntur talem inverſionem maxime vina ignobiliora, acidum admixtum foventia, & quæ recentia ſunt: immunia autem ab hac labe perſiſtunt generoſiora Toccavienſia, Sancti Georgii *Ausbruch*, Item Ruſtianum, præſertim ſi ſoboles fuerint boni autumni. Hæc non diminuto ſapore, colore & virtute longos annos perdurant, tantum quod dulcedinem, quæ recentibus eſt propria, cum ſenio quodammodo deponant. Quare non opus eſt hæc vina ſulphuris fumo imprægnare, vel dolia repleta ſervare. Memorabile autem eſt, quod ab admixtione vini Rhenani aut alterius acidi, omne Hungaricum illico non tantum alteretur, ſed & ab indole ſua plane deflectat & corrumpatur. Quin imo obſervavimus, vinum ipſum Hungaricum verum paululum acidum non eſſe novo addendum. Unde cum tanta difficultas ſit pro implendis doliis vina exacte ſimilia in promptu ſemper habendi, niſi periculum præſertim in ignobilioribus Hungariæ vinis ſubire velimus, elegans ſtratagema inventum fuit, ut ſilicibus nempe mundis repleantur dolia loco vini, quod ex- *Methodus ſervandi vinum Hungaricum.* hauritur, ita quælibet Hungarici vini ſpecies ſalva & incorrupta uſque ad ultimam guttam diutiſſime permanere ſolet. Ratio autem quare hæc vina præſertim acidum in mixtura foventia, ignobiliora puto, ad aëris acceſſum tam ſubito mu- *Quare Hungarica acidum non admittant.* tentur, neque acidi vini vel alterius heterogenei mixturam tolerare queant, nulla alia eſt, quam quod acidum in ſulphureum vini principium agere ſoleat, adeoque hoc pacto craſin, texturam (ex qua proxime reſultat ſapor, color & virtus) penitus invertat ac deſtruat: actio autem & reactio acidi ſulphure per liberioris aëris aditum, qui intimius admiſſus activa ſua expanſiva virtute diverſas partes, quibus fluida conſtituuntur, varie invicem agitat, multum promovetur. Quamobrem etiam ſpiritus tartari, mellis, mannæ, qui acido & oleoſo principio conſtant; item liquor ex ſpiritu vitrioli, nitri dulci & ſpiritu cornu cervi compoſitus, ſi per tempus libero aëri exponantur, induunt protinus colorem ex flavo rubicundum. Denique vina Hungarica *Hungarica à primis fæcibus ſunt liberanda.* hoc habent peculiare, quod melius conſerventur & ſucceſſive generoſiora evadant, ſi tantum à primis fæcibus craſſioribus liberentur, poſtea vero illis non amplius ſpolientur, in fundum ſecedentibus particulis tartareis, *ſie ſollen über der Mutter liegen bleiben.*

Loca montoſa proferunt ſalubriora vina, quam quæ in planitie creſcunt. X. Progreſſum jam etiam facimus ad nobiliora Germaniæ vina, inter quæ principem locum tenent ea, quæ ad fluvium Rhenum, Mœnum, Moſellam & Nicrum proveniunt in locis præſertim montoſis, ſoli meridiano oppoſitis. Hæc enim longe ſalubriora iis ſunt, quæ in planitie & à fluminibus diſſitis terris proferuntur. Unde celebria ſunt vina Rhenana, Mœnana, Neccarina, Moſellana. Quemadmodum autem vina inter ſe etiam unius ejuſdemque diſtrictus differunt (nam quævis terra diſtinctas ſuas mineras, cereviſias, ingenia hominum varia, nec non vina cuivis loco propria progignit) ita Rhenanum per *Rhenanum exſuperat omnia.* longam & conſtantem annorum experientiam & conſenſum tam Phyſicorum quam Medicorum & gratia & ſalubritate reliqua omnia exſuperat. Unde Germanicorum vinorum princeps non immerito debet cenſeri. Intelligimus autem per Rhenanum illud, quod ad Rhenum naſcitur.

XI. Ex hiſce palmam refert Hocheimenſe, *Hochheimenſe.* quod à Principibus & magnatibus maximi æſti-

æſtimatur, nomen ſuum adeptum eſt à pago Hocheim, cujus ſoli partus exiſtit, qui pagus è regione urbis Moguntiæ non ultra dimidium milliare ex altera Rheni parte ſitus eſt. Et notabile eſt, quod vina, quæ non procul ab hac urbe cis Rhenū reperiuntur, reliquis Rhenanis ſint meliora.

Cochemenſe.

XII. Secundum locum obtinet Cochemenſe à pago Cocheim ita appellatum, bonitate non multum inferius Hocheimenſi.

Rhingavienſia.

Rudeſheimenſe.

XIII. Cæterum Rhingavia nobilis & delicati vini abundat copia, non tamen ejuſdem in quolibet loco virtutis: præſtantiſſimum habetur Rudesheimenſe à pago Rudesheim, prope Bingam nomen adeptum, quod ſpirituoſitate, & ob acidi defectum gratia reliquis Rhingaviæ vinis præcellit: exprimitur enim ex uvis peculiaris ſpeciei dictis *Orleans*, *Draminer*, quæ tantum in hujus pagi certo monte & in nullo alio Rhingaviæ loco perfectam maturitatem & dulcedinem acquirunt; hæ uvæ Ruſtingenſibus ſunt majores & dulciores.

Johannesbergenſe.

XIV. Laude quoque eximia extollitur Johannesbergenſe, & id quod vineæ Erbacum inter & Hattenheim prope ſontem dictum *Marckbrunn* elargiuntur.

Raventhalenſe & Neuendorffenſe.

XV. Subſequitur poſtea Raventhalenſe & Neuendorffenſe, hæc magis quam recenſita ſua aciditate palatum excitant, & jure meritoque inter meliora numerantur.

XVI. Reliqua vina, quæ Geiſſenheim, Winckel, Oeſtrig, Elſeld, Ober & Unter-Walleſ &c. proferunt, etiam encomio digna ſunt, prædictis tamen aliis Rhingavienſibus prærogativam cedunt. Pleraque titulo Moguntiacorum inſignita vina, & Rhingavienſia aciditatem præ ſe ferunt; & memorabile eſt, quod maxime pars ex vite acinos proferente exiguæ dimenſionis Germanice *Ruſling* dictam origmem ſuam trahant. Hæc intenſiori ſolis egent fervore, ut uvæ perfecta donentur maturitate, & vinum palato gratum ac ſpirituoſum porrigant: ſecus enim ob non depreſſam ſufficienter aciditatem uſui & ſanitati minus conveniunt. Illud autem commodi habent hæ uvæ, quod vina dent valde durabilia, quæ ſub annis ſemper meliora & generoſiora evadunt, & grata aciditate guſtum adficiunt; id quod huic effectui aſſueti magni æſtimant. Dicta hæc loca quotannis, mille quingenta plus minus dolia vulgo *Stuckfaſz*, quorum quodvis capit 16. amphoras (*Eymer*) elargiuntur: nihilo minus bonum Rhenanum caro emitur pretio, neque vix in his terris, præſertim Miſnia, Thuringia, Saxonia, Marchia, Sileſia venale proſtat. Vetus enim Franconicum pro veteri Rhenano venditur, maxima vero pars vini proprie ſic dicti Rhenani jam deſcripti, Coloniam, in Belgium, Angliam, Hamburgum, Lubecam navibus excepta Rheno & mari transfertur. Cauſa etiam cur tam rara avis in his terris ſit verum Rhenanum, hæc videtur, quod hujus diſtrictus homines blando & dulci ſapore plus quam grato acido delectentur. Hinc etiam œnopolæ egregie ſallunt, dum ſub nomine Rhenanorum Franconica, quæ gratiora exiſtimantur, non ſine culpando lucro imperitis divendunt.

Moguntinco & Rhingavienſia aciditatem præ ſe ferunt.

Copia iſtorum quotannis prolata.

Cur verum Rhenanum rarum ſit.

Baccharacenſia vina viliora ſunt Rhingavienſibus.

XVII. Poſt Rhingavienſia deſcendimus ad Baccharacenſia, hæc illis ſunt imbecilliora, nec tam diu durant, nihilo ſecius gratia & ſalubritate ſeſe commendant. Procreſcunt ex ſolo valde nigro, ſciſſili lapide, qui egregie radios ſolis concentrat, repleto. Invaluit mos hic locorum gratiam quandam hiſce conciliare vinis, dum nempe vaſtis doliis muſto repletis ſubdunt carbones vivos, quorum calor dolium (cujus partes mirum in modum exterius ob ſiccitatem dehiſcunt,) penetrat, nulla tamen in terram prolabente guttula ob humiditatem, à qua ſuperficies interna concava dolii protegitur, ne aſſerculi doliarii aridi ſe deſerant. Hoc labore efficitur, ut muſtum non tanto impetu efferveſcat, quo pacto aciditas avertitur, & gratus ſapor reſultat: Germanice vocant *gefeuerte Wein.* Salubritati tamen vinorum ita minus conſulitur, & ea, quæ liberæ fermentationi fuerunt commiſſa, ſanitati magis amica cenſentur.

Quo pacto corrigantur.

XVIII. Notari meretur, quod vina Rhenana hæc omnium excellentiſſima in terris ditioni ſubjectis Sereniſſimi & virtute incomparabilis Electoris Moguntini, ex Illuſtriſſima Familia Lib. Baronum de Schönborn, Domini noſtri clementiſſimi, benigna natura ex ampliſſimo penu ſuo diſpenſet.

XIX. Cæterum circa Rhenum & non procul ab eo terra etiam perbelle vineis luxuriat, ex quibus non ignobilis notæ vinis cellæ ditantur: ut ſunt Hembachica, Pfeddershemica, Riderbergica, Affenſteinenſia, Oppenheimenſia.

Vina Palatina.

XX. Dicendum etiam aliquid eſt de Palatinis, creſcunt magis in terris planis ex uvis variarum ſpecierum ſapidis ſucculentis: ætate fiunt multum ſpirituoſa, ſed ſulphure vaporoſo caput gravant. Hujus generis ſunt Wormacenſia, & præcipue *die Liebenfrauen Milch*, Forſtiana, Edinghofenſia, Ambacenſia, Roteriana.

Vina in Bergſtraſſen provenientia.

XXI. Neque ſilentio tranſmittenda ſunt, quæ in amœniſſimo diſtrictu inter montes & hortos vulgo *Bergſtraſſen* ſuccreſcunt. Hæc prædictis ſunt tenuiora, oligophora, ob acoris & ſpirituoſitatis mixturam non ingrata, propter celeriorem etiam per renes & alia emunctoria tranſitum, caput & nervos minus afficiunt, & ſalubritate præſtantiſſimi uſus ſunt, minus tamen ferunt ætatem. Nam poſt ſextum annum ad ſummum ſpirituaſcentiæ gradum deveniunt. Optima ex iſtis ſunt Averbacenſe, Bensheimenſe.

Moſellana & Neccarina.

XXII. Moſellana ſunt quoque magna laude digna. Eminent Duſemundenſe, Zeltingenſe & quod Wela profert. Ex Neccarinis eminent Heilbronnenſe & Eſlingenſe.

Vires Moſellanorum & Neccarinorum.

XXIII. De Moſellanis & Neccarinis illud notari velim, quod ob temperaturam acidi & ſpirituoſi principii, copiamque aquæ, pura ſint, ſuavia tenuia tamen, & quæ celeriter petant veſicam, hinc calculoſis & podagricis valde appropriata exiſtunt, dum horum effectuum elementum nempe tartarum egregie ex ſanguine eliminant. Facile tamen vappeſcunt, ſitum contrahunt, præſertim Neccarina, ætate viribus ſpoliantur: unde ad loca diſſita non multum tranſportantur. Peſſimus mos quibuſdam eſt, illa ſulphuris ſumo imbuere vel ſpiritum vini illis affundere, quo ſæpe contingit, ut à Neccarinis & capitis dolores & ventriculi tormina ſuſcitentur.

Multa vina ex Franconia veniunt.

XXIV. Franconia inſignem alit vinorum abundantiam, hæc autem Rhenanis quoad ſalubritatem multo ſunt inferiora, hinc quoque viliora. Sulphure gaudent ſpiritibus corporis noſtri minus amico, ut largius pota capitis gravitatem relinquere, & torporem membris imprimere ſoleant. Nihilo minus quædam generoſa ſunt & magna vi activa prædita. Ex ſpirituoſis autem eminet illud, quod creſcit in monte dicto *der Stein* prope Herbipolim, qui aſpectum cum vicinis ſibi continuis obtinet tam pulchrum, ut dubitare fas ſit, an ullibi in Germania ſit reperire ſimilem montium tractum, qui in una recta linea, ſuperficie

Vinum Steinenſe.

nullibi

nullibi magis depreſſa aut elevata exhibeat vinearum ſeriem adeo amœnam, longam & altam, & quæ ita oculis ſimul ſeſe oſtendat, vireſcens eos alliciat, detineat ac recreet. Vinum quod exhibet *Stein-Wein* appellatur; hoc poteſt eſſe viliorum acidorum correctivum, & medicina: unde illi, qui callent artem miſcendi vina, pauca quantitate genuini Steinenſis, ignobiliora Rhenana vel Palatina egregie non ſine magno fœnore corroborant, & palato delicatorum ſapida reddunt.

Vinum Leiſtenſe. XXV. Ex monte, cujus cacumini arx Herbipolenſis ſuperſtructa eſt, qua ille meridiei obvertitur, & vulgo *die Leiſte* nominatur, colligitur vinum, quod bonitate Steinenſe adhuc vincit: ſed in ſola cella hujus arcis vinis optimis refertiſſima guſtandi illud occaſio quærenda.

XXVI. Magnæ etiam æſtimationis ſunt Sommerhauſana, Randeſakeriana, Frikenhauſana & plura alia in hoc diſtrictu, quem Mœnus alluit.

XXVII. Vini Iphoffienſis & Redelſeenſis magna etiam copia in Bohemiam Saxoniamque transfertur.

Vina Mœnana. XXVIII. Præterea juxta Mœnum fluvium & ſuavitate & ſalubritate ſeſe commendant Wertheimenſe, & Klingenbergenſe. Hoc ad ſaporem Moſellani multum accedit, capitique minus eſt offenſum. Pertinent etiam huc magnam affinitatem cum Klingenbergenſi alentia, quæ habentur ex vineis non procul ab Hanovia cultiſſimis. Sunt hæc Michelbacenſe, Hirſchſteimenſe, Nierenſteinenſe, Hochſtattenſe, quæ vina ſunt uſu quotidiano inter cibos ſaniſſima propter tenuitatem & faciliorem per ſanguinem tranſitum & gratum acorem: tertiò demum vel quarto anno evadunt optima, ætate autem illorum ſpirituoſitas magis decreſcit quam increſcit.

Vinum apud Sachſenhauſen creſcens. XXIX. Aliam vero obtinet naturam illud vini genus quod prope Francofurtum vulgo Sachſenhauſen habetur, conſtat hoc ſulphure quodammodo vaporoſo, caput afficiente. Terra enim Francofurtenſis admodum ſulphurea eſt & ſcaturiunt ibi fontes, qui purum ſulphur olent.

CAPUT III.

De natura atque elementis vini & maxime Rhenani aliorumque Germaniæ.

§. I.

Antequam de ſalubritate & virtute medica hactenus recenſitorum Germaniæ vinorum & præcipue Rhenani verba faciamus, ratio ipſius ordinis poſtulat, ut prætermittamus ea, quæ ad cognitionem exquiſitiorem virtutum ſcitu prius neceſſaria ſunt. Inde prius elementa ſive principia & ingredientia vini, ex quibus naturam ac indolem ejus pernoſcemus, paulo accuratius exponere allubeſcit. *Quinque chymicorum principia conſpicua ſunt in vino.* Quod ſi vero ullo in mixto famoſa illa quinque Chymicorum principia offenduntur, certe ea clariſſime conſpicua fiunt ipſo in vino: ineſt enim ipſi ſulphur, ſal, & volatile, quod ſpiritus vel mercurii nomine inſigniunt. Proſtat quoque in ipſo aqua & terra, & ab horum principiorum indole proportione & mixtione tanta vinorum diverſitas ratione conſiſtentiæ, ponderis, ſaporis, odoris, coloris & virtutis dependet. *Quid per ſulphur intelligatur.* Per ſulphur intelligimus illud, quod concipit flammam, & cum fluoribus corporis noſtri nuptum calorem excitat: eſt autem unum altero tenerius, ſubtilius, alterum contra craſſius, viſcoſius, terreſtrius. Alterum effluvia odore gratiſſima emittit, alterum gravi & ingrato vapore caput replet. Alterum per fermentationem magis attenuatum clarumque & ſubtile redditum flavo & aureo colore mixturam tingit, aliud denſius eſt minus fermentativo motu evolutum; unde & conſiſtentiam craſſiorem, colorem nigrum, pondus quoque gravius vinis largitur.

Salia vinum ingredientia differunt. II. Differunt quoque quæ vinum ingrediuntur ſalia, & quemadmodum omnium vegetabilium, ita & uvarum ſal tartareæ proſapiæ eſt. Tartarus conſtat ex terra, oleo & acido; hæc enim juncta tartariforme ſal producunt. Ineſſe autem vinis talis generis ſal, vel ex eo clarum fit, quod omnia vina, ſi pura ſint neque adulterata & fermentationem ſuſtinuerint, ſi deſtillentur, in vaſe relinquant magma quoddam acidi tartarei ſaporis. *Vinum tranſire poteſt in acetum.* Demonſtrat hoc quoque aceti geneſis: nullum enim datur vinum etiam generoſiſſimum, quod non longiori & moderata digeſtione tranſeat in acetum. *Tartarus ineſt vino.* Conſpicitur autem ipſe tartarus ad oculum in lateribus dolii, quem non modo recentia ſed & vetera ſucceſſive dimittunt: ipſe autem ſapor acutus & auſterus, qui ferme cuivis non adulterato puro, minuſque arte præparato proprius, luculentus teſtis eſt. Equidem dantur pure dulcia vina, quæ etiam poſt deſtillationem non niſi dulciſſimum magma dimittunt, uti Hiſpanicum, quod hic locorum divenditur, ſed artificialia hæc eſſe vina ex melle, rob paſſularum & Spiritu Vini parata, plura ſunt, quæ nos ad credendum inducunt, vel ſi genuina fuerint vina, non ſufficienter paſſa ſunt fermentationem, quæ dum muſtum nimis arte concentratur, impeditur, & ita tartarus facile, qui pro matre dulcedinem habet, & formam ex fermentatione nanciſcitur, parcius generatur.

Differentia tartari. III. Sicuti autem tartarus non unius ejuſdemque indolis eſt, dum vel acidum exſuperat, idque vel magis fixum vel volatile, vel etiam terra in eo abundat, quæ pariter vel ad lapidis, luti, aut calcis naturam accedit; ita etiam in nonnullis vinis tartarus eſt valde ſubtilis volatilis, in aliis craſſus, fixus, terreus, calcarius, in quibuſdam tartarus copioſus, in nonnullis rarus & parcus.

Quid per mercurium vini intelligatur. IV. Reſtat adhuc tertium principium ſpirituoſum ſeu mercuriale. Per hoc non aliud intellectum volumus, quam aëreo-æthereum: ſubtile enim illud aëreo-æthereum principium, ſicuti omnia corpora pertranſit, eorumque poros & interſtitia occupat, ita & illud idem apparet in vinis, in quibuſdam in majori in aliis in minori copia. Patet illud ad oculum, quando vinum ex uno vaſe in alterum transfundimus: globulos enim aëreos copioſos ex fundo in forma bullularum in altum aſcendentes ipſumque aërem petentes non ſine injucunditate & oculis & naribus ſenties, Germani vocant *lufftige Weine*. *Quænam vina hoc elemento gaudeant.* Gaudent hoc elemento tenui & revera ſalubri vina, quæ liberam fermentationem ſubierunt: tunc enim rarioris fiunt texturæ, & copia aëris & ætheris intermixti ipſa levia ſubtilia & rara redduntur; unde ſalubritate antecellunt ea, quorum fermentatio fuit de induſtria cohibita. Quod fit, ſi dolia ſemiplena firmiſſime obturantur, ubi fortiora quidem hoc pacto evadunt vina, ſed ob defectum ſubtilitatis & ſpiritus aërei minus ſana. Efficit etiam hic internus vini motus, ut vinum celerius venas corporis noſtri & emunctoria pertranſeat; unde recentia vina, utut majorem præ veteribus copiam terræ & ſulphur

mi-

minus ſubtile contineant, nihilo minus ob copiam iocolentis ætheris ſalubritate antiquis ſæpenumero ſunt præferenda.

Quid ſit principium aqueum vini.

V. De principio aqueo ut longius ediſſeramus, non res erit magnæ operæ. Eſt enim illud neceſſarium cujuſvis vini ingrediens & vehiculum ſubſtantiæ activæ in vino, quam pro diverſa proportione quantitatis in activitate & vehementia ſua vel mitigat vel auget. Vina enim quo tenuiora ſunt, id eſt, quo majorem aquæ copiam admittunt, imbecilliora & minus calida exiſtunt, quo autem minor humiditatis ingreditur quantitas, eo fortiora ſunt, unde etiam magis inebriant: conſiſtentia enim imo pondus vini debetur unice aqueo elemento & terreo.

An terræ elementum ad vini conſtitutionem concurrat.

VI. Terræ elementum num ad vini conſtitutionem etiam concurrat, merito quæritur. Equidem non facilis erit laboris res, chymica aut quacunque alia analyſi ex ipſo vino ſiſtere ſolidum terreum principium: nihilo ſecius quandocunque lentorem & viſcoſitatem, quam vina præſertim recentia ſæpenumero induunt, nec non illum mucum tenacem, qui circa orificia vaſorum ex vino miniſterio aëria generatur, conſideramus, fateamur neceſſe eſt, hæc ipſa effecta non niſi ſolido terreo principio, quod fluiditati contrarium eſt, deberi. Deinceps nulla aqua eſt, quæ non ſit particeps terræ: unde omnis aqua etiam fluidiſſima ſub quavis deſtillatione repetita in fundo relinquit terræ portionem; neque ullum in rerum natura datur oleum, vel ſulphur, vel ſal, quod non in mixtionem ſuam recipiat terram: ſicuti encheiriſi chymica ex oleo etiam calidiſſimo caryophyllorum inſignis copia fixæ terræ educitur, quod fit, ſi cum ſpiritu flammifico noſtro ad ſolam mixtionem accenditur. Ut itaque unum ſal tartareum vel oleum & ſulphur præ altero magis vel minus terreſtre eſt, ita etiam non tantum aquæ, ſed & ſali tartareo & ſulphuri vinorum terreum quoddam adjunctum eſſe principium, nemo penitus revocabit in dubium.

Omnis aqua particeps eſt terræ.

Quod probatur.

VII. Hiſce ſuppoſitis, facillimum erit concludere, unde pendeat tanta differentia & varietas vinorum, non tantum ratione ſaporis, odoris, coloris, conſiſtentiæ, ſed maxime etiam ratione virtutis. Nolumus hic in diverſas vinorum ſpecies inquirere, & horum elementorum naturam vel proportionem ſcrutari. Quod nimis longum ſit pertractare: nobis ſaltem hoc loco ſuffecerit meminiſſe, Rhenana & de quibus nobis ſermocinatio ſalubria temperataque Germaniæ vina quævis in ſinu ſuo ſovere non multum craſſi terreſtris minus reſoluti vel inteſtina agitatione ſubacti ſulphuris; ſed potius ipſis ineſſe ſulphur valde ſubtile, gratum, delicatum, fermentationis actu ſolutum & attenuatum, unde colore & odora ſuave ſe ſiſtit; valet hoc maxime de vinis veteribus. Notabile eſt, recentia colore eſſe utplurimum diluto, minus flavo, conſiſtentiæ turbidioris, quæ tamen temporis & annorum ſucceſſu claritate, ſuavitate & ſaporis gratia, nec non colore aurum æmulante cujuſvis palato ſe commendant. Præterea Rhenana vina magnam copiam acidi non tamen fixi terreſtris, ſed teneri & ſubtilis admittunt. Patet hoc clariſſime, quando hoc vinum deſtillationi committitur, tunc acidi penetrantiſſimi inſignem quantitatem in vaſe relinquit. Principium ſpirituoſum æthereum ingreditur quoque noſtra vina magna in copia, viſitur hoc maxime in vinis recentibus ex numeroſis bullulis, ex vino in altum ſeſe elevantibus poſt factam agitationem, vel ex uno vaſe in alterum transfuſionem, Præſens quoque eſt aqua ceu vehiculum ſubſtantiæ activæ in vinis Rhenanis ſatis copioſa, quæ partim per deſtillationem factam oculis ſiſtitur, partim etiam ex tenuitate vini colligitur. Paucis: elementa, quæ fluida & quæ ſubtilia levis tenuis & raræ ſunt ſubſtantiæ, conſtituunt noſtra vina, illud autem quod grave, denſum, terreſtre & viſcoſum tenax eſt, ab eorum mixtura eſt remotum.

Vinis Rhenanis ineſt ſulphur valde ſubtile.

Admittunt Rhenana copiam acidi.

Spirituoſum æthereum ingreditur vina Rhenana.

Etiam aqua.

Qua de cauſa vina diverſæ indolis & virtutis ſint.

VIII. Cum autem & Germaniæ ſalubria vina ipſaque Rhenana non quoad omnia unius ejuſdemque indolis vel virtutis ſint, ſed quævis ferme loca, imo in certo loco certus quidam diſtrictus vina peculiaria inter ſe differentia producat, merito hujus cauſa venit inquirenda. Dicimus autem, ſpecialem cujuſvis vini naturam, facultatem & vim unice dependere a ſole, ceu patre, & ſolo, ceu matre, nec non ſpecie vitis diverſa. Sol, ſicuti in univerſo caloris ſpirituaſcentiæ & ſulphurei volatilis elementi in mixtis cauſa & author eſt: ita etiam activi calidi ſpirituoſi ſulphuris in vinis genitor & parens exiſtit.

Quod exemplis evincitur.

IX. Patet hinc vera ratio, quare eæ regiones, quæ magnum & diuturnum ſolis æſtum experiuntur, vina valde generoſa exhibeant, nec non ea loca, quæ à vento ſeptentrionali & maxime aquilonari ceu frigidiſſimo defenſa ſunt, ſolique meridiano liberius patent, uti ſunt montes, qui ſpectant auſtrum, grata & fortia vina largiantur, oppoſita autem cæteris plagis loca vinum longe ignobilius progignant. Dilucescit & porro ratio, quare æſtas & ſubſequens autumnus ſerenus & fervidus dulces uvas & generoſa vina, nebuloſus vero nimboſus & frigidus è contra immaturas uvas, cruda vero & acida vina profert.

Sol ad differentiam vinorum non ſufficit.

X. Verum enim vero ad differentiam vinorum non ſufficit ſol, habemus enim compertum per experientiam, in locis eodem ſole reſpectu ſitus gaudentibus, diverſæ tamen indolis ratione ſpirituaſcentiæ imo ſalubritatis vina provenire. Exemplo nobis ſit tractus cis Rhenum Moguntinæ urbi obverſus, ubi pagus Hochheim, Cocheim & Caſtel ſitus ſimilitudine & propinquitate gaudent, nihilo minus Hochheimenſe multis paraſangis vincit Cocheimenſe & hoc Caſſellanum, quod vilioris conditionis eſt. Cauſa itaque hujus differentiæ merito transfundi debet in ipſum ſolum. Obſervavit jam ſuo tempore id antiquiſſimus naturæ ſcrutator HIPPOCRATES qui *lib. 4. de morb. p. 58.* ait: *Conſiderandum, quantum locus loco etiam valde vicino ad vini ſuavitatem præſtet, quamvis ſol æqualiter ſufficiat, cum in hoc terra humor ſit, qui vinum ſuave exhibeat, in illo vero minime. Sunt quoque non agreſtia pauca in loco naſcentia, quæ ad ulnæ ſpatium translata non amplius produci comperias. Neque enim terra ejuſmodi humorum translato accommodatum habet, qualem illa agreſtibus plantis ſuppeditabat. In his enim ſunt quædam magis virulenta, quædam magis humida, quædam dulciora, ſicciora quædam, aſperiora etiam quædam aliaque ſexcenta aliter ſe habent.* Hæc ſumma ratione producta ſunt à divino Sene. Terra enim mater iſtius humoris eſt, qui ad nutritionem vegetabilium pertinet, & quamvis omnes plantæ aqua fluviatili, ceu univerſali & accommodatiſſimo nutritio ſucco alantur, nihilo minus diverſæ naturæ terra, per quam tranſit ad radices, naturam & genium ſingularem cum ipſa communicat. Neque dubium eſt, ipſa effluvia earum rerum, quæ ſub certa terra latent, eam mirifice diſponere & alterare, & hac ratione etiam vegetabilia ipſumque vinum certa qualitate imbuere. Curioſum inde eſt, Hochheimenſes vineas

Sed ſolum plerumque.

Quod testatur Hippocrates.

Terra eſt mater humoris nutritionem præbentis.

vineas maxima ex parte intus alere foſſiles carbones, qui aliquid contribuere poſſunt, quod vinum ſuccino fere ſimilem odorem & ſaporem præ ſe ferat.

Differentia vinorum ducitur etiam ex differenti ſpecie vitis.

XI. Tandem diſtincta natura vinorum ex differenti ſpecie vitis non ſine ratione ducitur ac derivatur: multum enim differunt inter ſe vites & uvæ. Ita quædam vites uvas copioſas, quædam paucas, quædam ſucculentas majores, aliæ parvas ſuggerunt. Nonnullæ uvæ citius ad dulcedinem & maturitatem, aliæ tardius ad eamdem perducuntur. Ex parvarum uvarum numero, quæ exilia grana fovent, ſed tardius perveniunt ad dulcedinem, ſunt illæ, quæ dicuntur *Rußling*. Uberiores & ſucci plenæ ſunt *die Heiniſch*, quæ copioſum muſtum, ſed minus forte vinum efficiunt. Iſtæ autem ſpecies, quæ vocantur *Gut-edel*, *Elbing*, facilius perveniunt ad maturitatem, dulcedine quoque ſe commendant &c. Notatu quoque hic dignum venit, quamvis ſpeciem vitis ſuam peculiarem culturam nec non refectionem convenientem requirere. Hæc qui non probe callet & intelligit, fœcunditate privare vitem facillime poteſt.

CAPUT IV.

De modo conſervandi vinum Rhenanum aliaque Germaniæ.

§. I.

Unde ſapor, odor, color, virtus & conſiſtentia vini dependeant.

QUemadmodum vini omnis qualitas, videlicet ſapor, odor, color, virtus & conſiſtentia, unice à craſi mixtione, & proportione elementorum certum vini genus componentium depender: ita etiam ejus conſervatio, quæ non niſi duratio quoad eaſdem facultates & qualitates eſt, ex conſervatione ejuſdem craſeos ac mixtionis proficiſcitur. Salva enim mixtione & unione elementorum certum corpus conſtituentium, mixtum conſervatur in ſua natura: illa deſtructa perit & deſtruitur color, ſaporque non minus quam virtus. Exploratum autem per attentam obſervationem eſt, nihil magis fluidorum texturam ac craſin cuſtodire, eamque ſartam, tectam immunemque ab omni corruptione & immutatione ſervare, quam ſpiritus, qui nil aliud ſunt, quam ſulphur mixti inteſtino motu reſolutum & ſubtile redditum. Sulphur enim per unanimem Philoſophorum ſententiam balſamum eſt corporum, ea defendens ab omni corruptione: ſulphur cuſtos & conſervator eſt propriæ cuivis corpori craſeos, neque in regno animantium datur aliud in ſanguine, quod eum, totumque corpus præſervat à putredine, quam ſpiritus, qui eſt ſulphuris in ſanguine motu inteſtino reſoluti ſoboles, qui, quamdiu præſens eſt, vitæ particeps corpus efficit. Ex eo jam clarum fit, quod omnia ſpirituoſa & generoſa vina, nec non antiqua haud facile ſuſcipiant mucoſitatem, ſitum, vel colorem aut ſaporem mutent; ex adverſo cuncta recentia, tenuiora, imbecilliora multum aquæ & acidi tartarei, ſed parum ſulphuris complectentia, uti Neccarina, Moſellana, facillime alterentur & in vappam *Faan* abeant.

Quid ſit ſpiritus.

Quid ſulphur.

Quænam vina non facile alterentur.

Quæ facile.

Fumus ſulphuris vulgaris conſervat vina.

II. Ex jam dicto fundamento intelligi quoque ratio poterit, cur ſulphuris vulgaris fumus vel ſolus, vel cum aromatibus mixtus Germanice *der Einſchlag*, à multis ſeculis per conſtantiſſimam experientiam tanquam præſentiſſimum remedium ad conſervanda vina adhibeatur. Quaſe hodienum in uſu habent, dolia, antequam ipſis immittant vinum, ſulphuris vapore imbuere. Quin imo ipſe fumus adhibitus vacuis doliis, ex quibus vinum emiſſum fuit ne vappeſcentiam vel ſitum noxium contrahant, ea per longum tempus præſervat. Quoniam vero promtiſſime vinum vappam induit, quando ad aliquod ſpatium evacuatum fuerit, quod nempe liber patet aëri ingreſſus, hinc, ut hanc impediant, ſulphuris fumo vacuum ſpatium implent. Præterea ſulphur & hanc virtutem medicam cuſtodit, ut vina turbida clara reddat, heterogenea dejiciens in fundum, nec non acidum ſaporem temperet; hinc evenit experimento quotidiano, ut vina, quo crebrius illorum receptacula mutantur, quo crebriore ſulphuris fumu adflantur, eo evadant mitiora. Ex quo intelligitur, ſulphur eſſe veram vini animam ejuſque vitam, non aliam ob rationem, quam quod ſpiritu ſuo penetrantiſſimo minima interſtitia fluidi vinoſi occupante, inteſtinum partium fluidarum motum, qui genuinæ & nativæ craſeos conſervator eſt, tueatur. Verum enim vero vehementer dolendum eſt, non adeo iſtum ſulphuris vaporem, amicum nervis & capiti depreſſendi, unde plures capite imbecilles, à vinis ſulphuratis peſſime ſeſe habent. Quam ob rem nonnulli vel plane ab omni ſulphuris fumo abſtinent, & loco hujus accenſo thure vel ſuccino, aut ſpiritu vini aromatibus imbuto accenſoque dolia implent; quæ res non eſt de nihilo ſed maximopere commendanda. Nihilo minus monendum eſt, ſi vina fuerint vetuſta & generoſa, illud procedere, non autem, quando imbecilliora & recentia fuerint. In his enim ſulphuris fumus, qui tamen aromaticis effluviis condiri poteſt, longe multumque aliis præferendus. Ulterius commendamus hanc encheireſin, ut vas impregnetur vel accenſo floris macis, aut fruſtuli nuciſtæ in ſpiritum vini aromatiſatum intincti fumo, quando ipſum vinum depromere ſolemus, *wan es zum Zapſen gehet*, hoc enim modo vappeſcentia avertitur, & ſalvus ac integer manet ſapor. Porro quoniam ſpirituoſitas vini eſt præſervatrix corruptionis, nonnulli ſpiritu vini ex ipſo vino parato, ſufficienti quantitate in vaſa infuſo ipſa eluunt, & poſtea vino replent, neque felicius, ſi in ſuperficie proclive vinum eſt ad vappam ipſa tollitur, ac ſi aliquot cochlearia ſpiritus vini vinoſi infunduntur.

Reddit turbida etiam vina clara.

Sulphur ejus vera vini anima & vita.

Sed non convenit nervis & capiti.

Optima methodus conſervandi vinum.

III. Poſteaquam conſideravimus cauſam, quæ vinis integritatem & durabilitatem præſtat, perutile quoque fore arbitramur, ſi inquiramus ortum & cauſam corruptionis. Sicuti autem illud, quod conſervat motum inteſtinum partium certum mixtum conſtituentium, ſpirituoſæ naturæ eſt: ita viciſſim & illud principium, quod motum mixturæ huic contrarium internum introducit, ſive labis & immutationis cauſa eſt, agiliſſimæ & tenuiſſimæ mobiliſſimæ indolis eſt; eſtque illud, ut preſſius mentem noſtram exprimamus, aëris noſtri athmoſphærici fluidum. Dici vix poteſt, quanta potentia aër alterare, ac mixtorum craſes deſtruere ſoleat. Quantum noceat vulneribus & ulceribus, item abſceſſibus admiſſus aër, notiſſima res inter Chirurgos eſt. Ipſæ acidulæ & ſalubres omnis generis aquæ, quæ noſtra ſententia ex principio ſpirituoſo minerali operantur, protinus amittunt cum ſapore omnem virtutem, ſi liber aëri acceſſus concedatur. Olea & ſpiritus chymici, ad aëris communicationem ſucceſſive in colore & conſiſtentia mutationem ſubeunt. Pluribus hoc ipſum experimentis, quæ etiam in promptu eſſent, corroborare poſſemus, ſi inſtituti poſceret.

Cauſa & ortus corruptionis vini.

Aër nocet vino.

Ut & vulneribus.

Aquis.

poſceret ratio. Illud autem dicimus, nil fere eſſe tam inimicum & contrarium vinis ipſo aëre, unde omni ſtudio omnique modo defendere id debemus à liberiori ejus aditu. Qua cauſa intellecta, non difficilis eſt ratio, cur repleta ſemper debeant eſſe dolia, quod ſolent communiter efficere affuſione ejuſdem generis vini.

Dolia ſemper debent eſſe repleta.

At vero cum ſæpius detrimentum capiat & non levem immutationem, ſi vinum non ſit ejuſdem ætatis vel loci, quod frequenter obtineri nequit, excogitarunt curioſiores alium modum: nempe ſilicibus mundis implent dolia, eoſque loco vini abſumti ſive per aërem, ſive emiſſionem, ſubſtituunt, quod non tantum ad Hungarica, ſed commode etiam ad omnis generis vina non ſine magno commodo & lucro poteſt applicari.

Quidam implent dolia ſilicibus.

Alii infundunt oleum.

Alii, ne aër operetur in vinum, doliis quantitatem olei olivarum infundunt, ut ſuperficiem ejus obtegat, id quod revera non vilipendendum. Apprime enim vappam impedit, quæ mox ad aëris liberi ſufficientem attactum, ingrato odore non modo vaſa, ſed & contentum replet.

Alia methodus.

Et quoniam aër tam inſenſus mixturæ vini eſt, hinc ſpiritum vini vel ſulphura viva in doliis vacuis accendunt, & hoc pacto (quæ ſecunda ſulphuris virtus eſt) per flammam expellunt omnem ex vaſe aërem. Curioſum autem eſt, quando aër vappidus vel mucidus, qualis fit à vino vappido, ſtagnat in vaſe, nec ſulphur nec ſpiritum vini in dolio flammam concipere, ſed ſtatim extingui. Cujus rei ratio eſt aëris craſſi reſiſtentia, opus tunc eſt, ut orificiis apertis, beneficio ſolliuum aërem cum impetu impellamus, impurum ejiciamus, vel apertum ſalſa calida item frigida aqua eluamus & purificemus vini receptaculum.

Quo tempore vina magis ad noxam pateant.

IV. At vero non omnis aer æquali virtute & potentia corruptionem in vino ſuſcitat, ſed, ſicuti calidus & humidus ad efficiendam putredinem in animantibus efficaciſſimus eſt: ita & hic ipſe maxime eſt infeſtus vini texturæ. Teſtatur id experientia: non enim lubentius ad noxam patent vina, quam tempore autumnali vel etiam æſtivo, ſi tempeſtas diu fuerit pluvialis. Contra frigidus, ſiccus & ſerenus aër, non ita noxius vinis deprehenditur, quapropter in cellis, quæ non ſatis profundæ ſunt, humiditate ſcatent, & diurni caloris participes fiunt, vina non diu ſubſiſtunt integra, præſertim recentia, & quæ ſupra fæces *Mutter* jacent.

Quænam loca optima ſint ad conſervationem vini.

Optima autem ea ſunt loca ſubterranea ad conſervationem vini, quæ ſeptentrionem ſpectant, profunda, ſicca ſunt, æſtate frigida, hyeme autem temperata. Quapropter ob cellarum bonarum defectum, non omnes urbes ſunt aptæ bona poſſidendi vina: deinde experientia à longo tempore confirmavit, ad ventorum flatum & tempeſtatum flatum, varie ſeſe habere vina.

Quales venti optimi.

Ex omnibus autem venti calidi & humidi, & tempeſtas quoque humida & calida vinis minus favet, uti auſter & africus, quia athmoſphæram copioſis ſimilibus corpuſculis implent: ſeptentrionalis vero & orientalis ipſis magis eſt amicus. Notavit auſtri noxam ſuo jam tempore magnus medicinæ parens HIPPOCRATES, qui *lib. de morbo ſacro* p. 91. ſcribit: *cuncta corpora ventum auſtrum ſentiunt, & ex ſplendidis tenebroſa fiunt, & ex frigidis calida, & ex ſiccis humida, & quæcunque in domibus vaſa ſunt juxta terram cum vino ac alia copia liquorum, ea omnia auſtrum ſentiunt & formam in aliam ſpeciem tranſmutant.*

Quomodo cellæ ſint preſervandæ.

Optimum itaque conſilium eſt, cellas ab æſtivo calore, à flatu auſtrino præſervare, firmiter obturatis cellarum ſpiraculis. Ne autem aer ibi ſtagnans putreſcat, circa tempus nocturnum vel matutinum die exiſtente ſereno, vento flante vel orientali vel aquilonari eadem aperire convenit, ut pertranſeundo ventilent & purificent incluſum aërem.

Vina experiuntur transſmutationem circa tempus vitis florentis.

V. Silentio hoc loco non eſt tranſeunda obſervatio trita & vulgata, de mutatione vini in vaſis circa tempus, quando vitis floret. Annotarunt nempe curioſiores, tunc temporis recentia & dulcia quoque vina experiri quandam fermentationem, tranſmutationem quoque, imo eadem ex doliis effluere, vel ſi eorum orificia nimis arcte clauſa ſint, ipſa vaſa magno cum damno diſrumpere. Hujus effectus ratio certe non rejicienda eſt in florem, ſed potius in talem aëris ſtatum, qui tunc temporis (nempe circa ſolſtitium) quando vitis floret, penetrantiſſimo & mobiliſſimo calore agitatur, unde non mirum, ſubſequi tales effectus. Et certiſſimum eſt, quod tunc probe debeant cuſtodiri vaſa, & eorum circuli, ne diſrumpantur. Si enim à ſubtili aëris calidi rareſactione (uti videmus in thermometris vel aliis vaſis ſpirituoſo liquore repletis) aliquid rareſit, & majus affectat ſpatium ipſique hoc non conceditur, non poteſt non vim ſuam exercere in ipſa receptacula.

Lagenæ ſæpius æſtate rumpuntur.

VI. Experimur clariſſime talem diſruptionem in lagenis vitreis denſiſſimis, ſi enim illæ ſpiritu vini aut vino generoſo Italico vel Gallico fuerint totæ repletæ, & obturaculo firmatæ, tempore æſtivo vel ſub calore externo facillime diſſiliunt, unde neceſſaria cautela hæc eſt, ne unquam ſpirituoſis liquoribus in totum vaſa repleamus.

Aëris fluidum cum vino communicationem habet.

VII. Videtur, ſi rem paulo exquiſitius trutinemus, ipſum aëris fluidum, ſicuti cum totius univerſi fluoribus & animantium ſanguine, ita & cum vino quandam communicationem habere; quod vel exinde evincimus, quoniam ad impetuoſos ventos, ad aquilonares etiam flatus, præſertim ſi luna ſimul exiſtit plena, ex orificiis ipſa vina exſurgunt & effunduntur: unde tunc temporis ſemper madida eo in loco advertuntur. Humidus quoque & calidus aër, utut non immediate attingit vina, efficit tamen in ipſis quandam alterationem, turbulenta enim ipſa facit & gravia, pendula.

Ejus operatio.

Quamvis enim aër externus non immediate vinis permiſceatur, nihilo minus æthereum illud principium, quod ab ipſis excludi nequit, intrinſecam alterationem ſentit; non ſecus ac id contingit in homine, cujus ſpiritus in ſanguine & nervis ſecundum aëris externi conditionem, varie ſeſe habent. Perquam dignum autem obſervatione eſt, ab aëre vino introduci craſin ac texturam ab inteſtino vini motu alienam, ac ſitum, diſpoſitionem partium vinum conſtituentium plane tranſmutari. Videmus id ex vappa, ex muco, qui glutinis ſæpe naturam acquirit, quique apparet in embolis, ſi per ea vinum tranſudat, nec non ex viſcoſitate pendula idem conſpicitur.

Aër disjicit ætherem vini.

Aër enim ſuo motu è ſede ſua disjicit ætherem vini, qui in fluiditate & tenuitate illum conſervat, & gravitate ſua particulas inter ſe compingit, conjungit: quapropter pendulum vinum mox fluiditatem iterum recipit vehementi facta agitatione & conquaſſatione cum ſetulis.

Vinum corrumpitur a fulgure & tonitru.

VIII. Tandem non ſolus aër, ſed imbutus certi generis corpuſculis activis naturæ penetrantis inducere noxiam vinis mutationem idoneus eſt, quare à fulgure & tonitru inſignem experiuntur ea, præſertim recentia, non ſecus ac cereviſiæ noxam. Facile enim degenerant in acorem. Poſtea aër flaccidus, vappidus vel morboſis

effluviis

effluviis contaminatus, ea ſtatu, craſi & ſapore exuit. Ideo non ſine ratione ſolent fœminæ, quibus menſtrua feruntur à tractandis vinis arceri eademque de cauſa nulli odores fortes ex allio, cepis, cadaveribus admitti. Præſtat quoque eum in finem ſingulis ſeptimanis probe ab omni ſitu dolia, embola, & orificia purgare & polire, cavere inſuper, ne morboſus vel fœtidus halitus per ſiphonem cum vino communicetur.

Rhenana diu durare poſſunt.

IX. De Rhenano vino illud adhuc monendum eſſe duximus, hoc omnium optime conſervari, nec facile deſciſcere à ſtatu ſuo. Durare enim non tantum ad 100. annos poteſt, ſed & non facile ab admixtione alterius generis vini, modo non ſit dulce & ad fermentationem proclive, alteratur: cum e contra vina Italica, Gallica pleraque, Hungarica, Neccarina, Moſellana, facile de craſi ac indole ſua abſcedant, nec omnem vinorum admixtionem ferant: dulcia enim ad acidi mixturam mox aceſcunt.

Alia e contra facile vappeſcunt.

Gelu lædit vinum recens & tenue.

X. Poſtremo gelu penetrantiſſimum brumali tempore, non minus craſin quam mixtionem vinorum lædit, præſertim ſi ea fuerint recentia, imbecillia, tenuia, minuſque generoſa. Tota enim maſſa tunc congelaſcit, quo fit, ut ſapor & penetrantia multum minuatur. Gelu enim unionem partium mixtum conſtituentium plane diſturbat ac deſtruit: ſemel autem immutato ſitu partium, priſtina mixtura ægerrime reſtituitur. Videmus id manifeſto, quando vinum leni tantum calore deſtillatur in ſpiritum, qui iterum affuſus ſubſtantiæ illi, quæ remanet in deſtillatorio vaſe, nunquam producet ejuſdem ſaporis & qualitatis vinum. Minus autem nocet frigus generoſis ſpirituoſis & inveteratis, quia potius hæc ipſa reddit fortiora, quandoquidem phlegma tantum vertitur in glaciem, quo remoto activum & ſpirituoſum concentratur. Et habemus a fide digniſſimis ceu rem exploratam & certiſſimam in multis locis Galliæ, etiam prope Genevam, vina dicta *Franginer*, ſaluberrimæ indolis per totum annum hyememque aperto aëri in vaſis exponi, dum exiſtimant, frigoris vehementia aſperitatem attenuari, & ſpirituoſitatem vinis conciliari.

Conducit generoſis & inveteratis.

CAPUT V.

De ſalubritate vini rhenani.

§. I.

Quænam vina medicus commendare debeat.

MEdicus, qui imperator vitæ & ſanitatis eſt, & curam corporis humani gerit, eo maxime reſpiciat, ut vinum ſeligat & commendet tam ſanis, quam ægrotis, quod ſit præſtantiſſimæ & ſaluberrimæ virtutis. Quodnam autem hunc mereatur laudis titulum, perſpiciendum eſt. Salubre dicimus illud vinum, quod non lædit, ſed potius juvat ſanitatem, quod non craſin & circulum ſanguinis vitalem violat vel labefactat, nec viſcerum & membrorum munus ac officium invertit, ſed potius confirmat ac roborat, adeoque digeſtionem juvat, vires reparat, capiti neque nervis nocet, artubuſque, præſertim pedibus, nullum torporem vel laſſitudinem inducit.

Quæ ſalubria habenda.

Quibus in locis prædicta ſaluberrima vina naſcantur.

II. Ex horum cenſu ſunt; (1) ratione natalis ſoli, ea, quæ in locis præaltis & ſublimibus, montoſis nempe, in ſolo ſabuloſo, omnis ſulphurei & ſalſi contagii experti, probe tamen culto & fœcundato, circa fluvios currentes naſcuntur, & meridiani ſolis actionem libere & diu experiuntur. Talis modi vina in genere ſunt ſaniora iis, quæ in planis locis & à fluminibus diſſitis ſubnaſcuntur. Ratio horum conſiſtit in eo, quod ſolum, ſi firmum poroſumque eſt, ſolis radios diutius detineat, cujus vivifico calore ſuccus vitis mirifice attenuatur. Deinde per ſolum arenoſum pluvialis nutritia aqua egregie quaſi percolatur ipſaque percolatione ſubtilior & purior redditur. Montoſa loca autem præ humilioribus aptiora ſunt bono vino generando, quoniam à tergo avertunt frigidos & ſeptentrionales ventos, qui incrementum uvarum & vegetabilium multum morantur. Inſuper purior ibi & magis elaſticus aër eſt, & ſol quoque liberius terram radiis ſuis fovet. Accedit & hoc, quod ſuperflua pluvialis aqua, cum non omnis impenditur nutritioni, gravitate ſua iterum dilabatur, nec circa radices vitium ſtagnet, quod fit in humilibus profundis locis, non ſine magno detrimento.

Vinea circa aquas fluentes ſunt ſaluberrimæ.

III. Exoptatiſſimus quoque vinearum ſitus eſt circa aquas fluentes, propter atmoſphæram prope illas tenuibus effluviis aqueis refertam, unde circa fluvios agri etiam ſolent eſſe fœcundiores, quia humidiores nempe. Ros enim deſideratiſſimus ex vaporibus collectus, de nocte dilabens, ſubtili ſuo ſucco, laudatiſſimum vegetabilibus præbet nutrimentum.

Temperata vina omnium ſunt optima.

IV. Secundo loco ſalubritatem vini accerſimus ex temperatura eorum, adeo, ut temperata vina omnium ſint optima. Ipſa ſanitas nil niſi harmonia & temperies diverſæ naturæ partium, nec non ſanguinis temperatus, & æqualis humorum motus eſt. Tuentur itaque maxime ſanitatem tam ex alimentorum quam medicamentorum claſſe, quæ temperie gaudent, quæ omnis exceſſivæ qualitatis expertia ſunt. Temperata autem ea dicimus vina, in quibus conveniens proportio elementorum, nempe ſulphuris, ſpiritus, tartari, terræ nec non phlegmatis cernitur, ſive ut rem clarius exprimamus, quæ non nimis ſunt ſpirituoſa, neque nimis craſſa, nec porro nimis cruda, tartarea, acidi ſaporis, non nimis ſaturati, nec nimis diluti coloris, ſed mediæ naturæ. Ex temperata autem elementorum commixtione & legitima proportione naſcitur etiam temperatus & naturæ amicus in corpore noſtro effectus. Si vero ullum vinum commendandum eſt propter temperaturam, & ex ea proficiſcentes ſalutares qualitates, certe vinum Rhenanum hac gaudet prærogativa. Primo enim eſt illud ſpirituoſum, nam ſub deſtillatione, una menſura ſpiritus inflammabilis dephlegmati ſaltem uncias duas largitur. Teſtatur id quoque inebrians & analeptica virtus, nec non productio aceti fortiſſimi ex ipſo hoc vino. Nam loco regulæ hoc tenendum: quo generoſius vinum, eo fortius acetum, e contra penetrantia aceti teſtatur de ſpirituoſitate vini. Nam tenuia, & quæ carent ſpiritu debito, uti ſunt verb. grat. hic locorum creſcentia, in debilia mutantur aceta: neque enim putandum eſt, acetum eſſe tantum acidam vini portionem deſtitutam ſpiritu, cum potius hic ipſe involutus tantum & depreſſus ab acido eminentiori & extricatiori reddito mixturam ejus adhuc incolat; quod vel ſpiritus aceti deſtillatio ex ſaccharo ſaturni, & ex cryſtallis viridis æris abunde teſtantur. Tacemus, quandoque ſaccharum ſaturni ſub deſtillatione nimis calide tractatum, aëre accedente in flammam verti. Jam vero celebratiſſimum eſt, quod Francofurti parant ex vinis Rhenanis acetum, propter ſuum acorem fortem & penetrantem, nobile inprimis,

Signa vini temperati.

Vinum Rhenanum optimo gaudet temperamento.

Ex generoſo vino fit fortius acetum.

Francofurti paratur fortiſſimum acetum.

cum una uncia plus præſtet virium tam in medicina, quam in œconomia, quam unciæ quatuor hujus loci.

Vino Rhenano ineſt ſulphur probe excoctum.

V. Præterea ineſt Rhenanis vinis ſulphur probe excoctum, non craſſum, crudum, rude, ſed ſubtile, præſertim in antiquis. Craſſa & cruda ſuphura ingrati ſunt odoris, vaporoſa ſunt, gravant caput, minime autem id dicendum eſt de Rhenano. Hoc gratiſſimi & penetrantiſſimi eſt odoris, unde exterius admotum ſaltem naribus, ſi ullum, certè hoc analepticum eſt, jucundiſſime ſpiritus immediate afficiens, quod morbo languidi, & convaleſcentes ſummo cum fructu experiuntur. Tenerum etiam hoc ſulphur eſt, quoniam à nimia etiam hujus vini ingurgitatione, non facile vino aſſuetis dolet, vel male ſeſe habet caput, ſeu gravitas vel laſſitudo quædam in membris relinquitur, ut potius agilitas & alacritas tam animo, quam toti corpori cum tranſpirationis laudabili promotione concilietur; id quod maxime præſtant generoſa & ſpirituoſa, non nimis recentia.

Acidum tartareum ſubtile conſtituit Rhenanum.

VI. Tertio acidum tartareum ſubtile vinum Rhenanum conſtituit, quod ex ſapore non minus, quam ex eo, quod à deſtillatione remanet, cognoſcitur. Verum enim vero ob acidi valde copioſi ingreſſum Medici non minus quam imperiti vina hæc improbare & rejicere communiter ſolent, dum exiſtimant, acidum non modo ſanguini ob metum coagulationis, ſed & ipſis nervis eſſe hoſtile. Quod verum eſt de acido ſibi relicto, præſertim craſſo, fixo; at longe alia virtus & efficacia reſultat ex mixtura hujus acidi cum ſulphure ſpirituoſo delicatiſſimo. Nihil enim eſt, quod tam egregie contemperet ac demulceat acidi ſtimulantis & vellicantis naturam & quod tam gratum ſaporem & odorem ipſi fœneret, quam ſpiritus. Habemus clariſſima hujus rei teſtimonia in deſtillatione ſpiritus nitri, ſalis, vel etiam vitrioli dulcis. Quanta corroſivitas, quam fœdus & ingratus odor reperitur in aqua forti? ſi vero una ejus pars cum partibus tribus ſpiritus vini rectificatiſſimi miſcetur, & per deſtillationem vel calorem ambo intime junguntur, perit ſapor iſte corroſivus, perit odor teter, & inde ſuaviſſimi ſaporis & odoris reſurgit ſpiritus, in medicina ob egregias vires non ſatis prædicandus. Dicimus potius, Rhenana eam ob rationem eſſe ſana, quoniam ſubtile acidum hæc ipſa ingreditur, nam hac ratione ſulphur eorum, quod valde calidum & igneum exiſtit, egregie temperatur, ut minus ferire caput vel præternaturali æſtu ſanguinem afficere poſſit, quale quid exſpectandum à vinis fortibus, quæ acidi parum in mixtione agnoſcunt.

Perverſus metus exinde medicorum.

Qui refutatur.

Quare Rhenana ſint ſana.

VII. Temperies & inde ſalubritas vini noſtri, in eo quoque verſatur, quod non multum craſſæ terræ vel viſcoſitatis, ſed copiam tenuis aquoſæ ſubſtantiæ poſſideat. Craſſa vina, item dulcia, hoc habent incommodi, quod liberalius & frequentius hauſta, craſſum & copioſum ſanguinem corpori ingenerent, uno verbo, plethoram accerſant. Nam illud, quod craſſioris molis eſt, non pertranſit emunctoriorum tubulos, ſed in vaſis remanet, ibique humores auget; quot autem malorum genitrix ſit plethora, peritiores medentium optime callent. Damnat dulcia vina HIPPOCRATES *de ratione vict. in morb. acut. p. 62.* eam ob rationem, quod tumores hepatis & lienis augeant, quod ſit, dum ſanguine craſſo & copioſo has partes infarciunt. Porro craſſa, dulcia & pinguia vina inſignem copiam bilioſi in ſanguine & humoribus producunt principii, unde etiam ad acutas & bilioſas, nec non lentas hecticas febres immoderato uſu diſponunt. Ea autem vina, quæ tenuia ſunt, per anguſtiſſimos emunctoriorum canaliculos ſine ullo impedimento feruntur, hinc rurſus è corpore eliminantur, nihilque heterogenei, quod vel copia vel perverſa qualitate nocet, in ſanguine relinquunt, ut & ob hanc rationem Rhenana aliis ſalubriora eſſe, facile judicandum ſit.

Incommoda craſſi & dulcis vini.

Qua de cauſa Hippocrates dulcia damnet.

Virtutes tenuis vini.

Characteres quidam boni vini.

VIII. Ut autem eo melius, quænam ex Rhenanis, & aliis quoque corpori humano proficua & ſalutaria ſint, quiſque cognoſcere poſſit, certas quaſdam notas & characteres boni vini ut conſtituamus, res erit magnæ utilitatis. *Primo* itaque ſalubre vinum eſt, quod grato & reficiente odore præditum. (2.) quod receptum & detentum in ore relinquit in lingua blandam adſtrictionem & ob penetrantiam nares & caput pervadit. (3.) Si pellucidum & clarum eſt, & aureo præditum colore. (4.) quod citius pertranſit renes, & altero die madorem vel ſudorem quendam in corpore excitat, vel alvum quoque lubricam reddit. (5.) quando nullum dolorem vel laſſitudinem in capite, vel membro quodam relinquit. (6.) quod appetitum excitat, & concoctionem adjuvat. (7.) liberalius & frequentius hauſtum, non ad calculum vel podagram diſponit. Secundum hos characteres, ceu ad lydium lapidem ſi vina examinemus, deprehendimus ex Rhenanis ſaluberrima eſſe vinum Hocheimenſe, Cocheimenſe, Rudesheimenſe, Joannesbergenſe, Rauenthalenſe, Neuendorffenſe, & Rhingavica pleraque, dummodo non ſint nimis recentia, ſed ad minimum octo vel decem annorum, quæ etiam ad victus ſanorum & ægrotantium accommodatiſſima laudat DIOSCORIDES *l. V. c. 5.* Baccharacenſe ætatem mediam dum attingit, convenientiſſimum eſt.

Quænam ex Rhenanis ſaluberrima.

Quænam ex Mœnanis.

IX. Inter vina Mœnana corpori apprime conveniunt Klingenbergenſe, Hirſteinenſe, Michelbacenſe, Nierenſteinenſe, quod maxime ii, qui illis vinis perfrequenter utuntur, teſtari poſſunt, ſiquidem ea ſanitati utiliſſima deprehendunt. Nec Moſellana virtute medica & ſalubri deſtituuntur.

X. Cætera, quæ hic non recenſemus, neutiquam corpori inimica proclamamus, abſtrahimus potius ab iis, & ea, quæ nobis nota ſunt, ac ſalubritatis ſama eminent, ob egregium commodum, quod corpori conferunt, commemorare hic voluimus: ſicuti neque exotica vina contemnimus, quæ non unius cum laudatis indolis ſunt, potius aſſerimus, ex Italicis, Gallicis &c. vina deprehendi, quæ præſtantiſſima & ſalutari etiam excellant virtute. Intendimus ſolum Rhenanis attribuere prærogativam, præ aliis, quod horum uſus ſit univerſalior, & ob egregium elementorum æquilibrium omnibus ætatibus, temperamentis, morbis etiam cujuſcunque generis rectius hæcce reſpondeant, cum aliorum vinorum uſus ſit limitatior, eaque non promiſcue, & ſine cautione adhiberi poſſint.

Ex omnibus vinis Rhenano attribuitur prærogativa.

Quando vina Franconiæ ad uſum ſint convenientiora.

XI. Ex vinis Franconiæ vero illa ad uſum quotidianum judicamus convenientiora, quæ nimiam ætatem nondum redolent, cum qua deponunt tartarum, ſecus quam Rhenana, quæ eundem conſervant, & propterea (quod contra vulgarem opinionem ſtatuimus) corpori noſtro etiam plus ſolatii afferunt. Tartarus quippe blando ſuo ſtimulo omnia emunctoria animat, & ſui admonet officii, alvum puta, ac partes urinæ ſecretioni deſtinatas &c. cum alias reliqua vini

Egregiæ virtutes tartari.

vini ſubſtantia deſtituta hoc ſtimulo diutius in ſanguine ſubſiſtant, hic etiam blandam, ſubadſtringentem virtutem vinis fœnerat, quæ tonum non modo ventriculi, ſed aliorum pariter viſcerum valde roborat, quo rite ſe habente, circulus humorum & totum excretionis negotium felicius & promptius peragitur.

Boni vini notæ & differentiæ ab Hippocrate prolatæ.

XII. Ultimo non poſſumus non elegantiſſimi loci HIPPOCRATIS, in quo boni vini notas & differentias exprimit, mentionem facere, qui extat *lib. 2. de ratione vict. morb. acut. pag. 62. Vinum dulce vinoſo minus caput gravat, & minus caput ferit, magiſque ſane, quam alterum, inteſtinorum dejectiones movet, viſcerum tamen tumores, hepatis nempe & lienis auget. Neque igitur his, qui amaram colligunt bilem, convenit, nempe quod hic ſitim facit. Quin etiam in ſuperiore inteſtino flatum excitat, neque tamen inferiori inteſtino pro flatus ratione eſt adverſum, & ſi non valde penetrat à dulci vino flatus circa præcordia immoratur. Et certe hoc minus urinas prorſus movet quam vinoſum album, ſputum tamen potentius educit alterum, quod dulce eſt. Vinum autem vinoſum album ad veſicam altero magis penetrat & cum urinam provocet, & ſemper perrumpat, multum in his morbis contulerit. Quamvis enim ad alia altero ſit minus idoneum, quæ tamen ab ipſo fit per veſicam purgatio, liberat, ſi uti debet impellatur; bonæ hæ ſunt notæ de vini utilitate & noxa, quæ ſanioribus incognita fuerunt. Fulvo vino vero & nigro auſtero in his morbis ad hæc uti poſſis, ubique capitis gravitas non inſit, neque mentis perculſio, neque ſputum ſurſum ferri prohibeatur, neque etiam urina inhibeatur, ſed alvi egeſtiones humentiores & ramentoſiores fuerint. In his ſane vel maxime ex albo mutationem facere convenit, & quæcunque iis ſimilia exiſtunt. Iſtud autem inſuper noſſe oportet, ſi dilutius fuerit vinum ſuperiores omnes partes & quæ circa veſicam ſunt, minus lædere: meracius vero iis, quæ circa inteſtina, magis prodeſſe.*

CAPUT VI.

De virtute vini medicinali præſervatoria maxime, & curativa.

§. I.

Proverbium Cardani de vino.

PUlchre CARDANUS *de rerum varietate lib. 8. cap. 23.* ait: *in uno hoc liquore tot ſalutaria recondita remedia ſunt, ut quicquid ſaluberrimarum virium natura cæteris plantis indidit, illud omne facillima participatione vino & in vino homini ad diverſiſſima valetudinum genera communicaverit.* Et Veteres haud injuria propter ſummã & incomparabilem, qua imbutum eſt vinum, virtutem, nomen vini derivarunt exinde quaſi dicatur *divinum*. Alii ex *vi* originem ejus duxerunt, quoniam vim ſeu virtutem animo & corpori inducere aptum eſt. Et revera ſi rem ex æquo perpendimus, non in tota rerum natura, tam ad tuendam ſanitatem, quam ad valetudinem infirmam domandam, datur & invenitur præſtantior & accommodatior medicina, quæ tot & tantis fulgeat virtutibus, quam quæ reſidet in vino, quo olim Veteres pro ſummo medicamento uſi fuerunt.

Vinum unde derivetur.

Vinum optima medicina.

II. Mortales à multo tempore anxie laborarunt & quæſiverunt ſecurum remedium ad longam & ſanam vitam, quo omnis generis afflictiones arceri à corpore, & ſanum ac robuſtum illud in multos annos conſervari poſſet: ſed an melius & accommodatius quoddam ipſo vino excogitari poſſit, equidem non video; conſtat & aliis remediis ſua laus & gloria, cum vino tamen nunquam ſunt comparanda; quando quidem vinum non tantum in corpus agit, ſed & in ipſam animam, quam reficit, ſanat, ejuſque functiones mirifice promovet.

Nullum accommodatius remedium vino.

III. Antequam autem ulterius progrediamur, breviter ſaltem ſtrictimque, quomodo vinum in animum exerat operationem, explicabimus. Nullum dubium eſt, homines ingenioſos, imo ſapientes & acutos, evadere a vini potu. Ita Italos, Gallos, Germanos, & ubi bona vina creſcunt, cæteris ſeptentrionalibus maxime populis vino deſtitutis & cereviſiam bibentibus longe eſſe ingenioſiores, ipſa veritatis magiſtra experientia patefacit. GRYLLUS *de ſap. dulc. lib. 1.* exiſtimat, Græcos ob præſtantiam vini olim fuiſſe ſapientiæ parentes, qui nunc cum vitibus a Turcis exſtirpatis ingenii & doctrinæ gloriam ſimul amiſerunt. Gentiles Palladem & Bacchum in uno ſimul templo collocarunt, in non obſcurum ſignum, vino prudentiam augeri. Fictum a priſcis eſt, Deos ſapientiores eſſe hominibus, quia fruuntur & ambroſia & nectare. Ingenium, quod excitet vinum, ex eo clariſſime intelligitur, quod ad poëſin, quæ res ingenii eſt, mirifice diſponat. Perpetuo ab antiquitate creditum fuit, & ipſa res ita docet vini calore poëtarum furorem & impetum excitari, & Bacchi & Apollinis furorem unum eſſe eundemque. Quamobrem OVIDIUS, vino carens in exilio, de ſe conqueritur:

A vino homines ingenioſi & ſapientes evadunt.

Ad poëſin mirifice diſponit.

Quod probatur exemplo Ovidii.

Impetus ille ſacer, qui vatum pectora nutrit,
Qui prius in nobis eſſe ſolebat, abeſt.

Et ut NICARATUS ſcribit, vinum magnus eſt poëtarum equus, aqua namque haud bonum facere verſum perhibetur, nec durabilia illa dicunt eſſe carmina, quæ ab aquæ potatoribus conduntur. *Homerus*, *Ennius*, *Horatius* præſtantiſſimi poëtæ, vinoſi celebrantur.

IV. Deinceps vinum hanc mirabilem poſſidet virtutem, quod omnem metum & triſtitiam ex animo expellat, homineſque animoſos, cordatos, audaces, alacres hilareſque reddat. Antiqui Bacchum cordis præſidem eam ob rem pronuntiarunt. Horum effectuum teſtimonium perhibet non modo ipſa experientia, ſed & plurima in ſacro textu ſatis nota loca id teſtantur, & ex eo ſaltem colligi poteſt, dum SYRACIDES ſcribit: *was iſt des Menſchen leben ohne Wein.* Univerſale autem eſſe vinum præſervativum a morbis ferme cujuſcunque generis, non ſine ratione affirmare ſuſtinemus: quandocunque enim morborum, qui humano corpori infeſti ſunt, ſpeculamur originem, eam ex imbecilliori ſanguinis circulo petendam eſſe, nullus rerum medicarum peritus in dubium vertere poterit. Quemadmodum enim æquabilis liber & expeditus ſanguinis per ſua vaſa progreſſivus motus unice conſervat & tuetur corpus ab omni labe, corruptione & morbo, & vitæ non modo, ſed & ſanitatis faber & auctor eſt: ita ex imminuta, inæquali tarda ſanguinis progreſſione ad morbos fieri diſpoſitionem, ex facili judicandum. Sanguis ſufficienter motu circulatorio per omnis generis tubulos corporis circumpulſus, fluidus fit, ſubtiliſatur, & a ſordibus diverſæ naturæ & indolis per congrua ſua emunctoria depuratur, & ita aptius ad functiones omnes redditur. Ex motione vero ſegniori & debiliori, denſus, craſſus, immobilis fit, &

Expellit omnem metum ex animo.

Vinum eſt univerſale præſervativum a morbis.

Differentia motus ſanguinis in ſtatu ſano & morboſo.

ea, quæ debebant excerni, remanent, unde non modo copia ſed & qualitate peregrina imbutus, plethoræ, impuritatis, obſtructionum, ſtagnationis, infarctus viſcerum & exinde productorum ſpaſmorum fœcunda ſit mater.

Cauſa ſanguinis circulum imminuentes.

Jam autem ſi conſideremus eas cauſas, quæ imminuunt ipſum ſanguinis circulum, ſunt eæ potiſſimum quærendæ in ipſo principio motus, quod ſubtiles mobiliſſimæ ſive ſpirituoſæ, impetum facientes corporis partes conſtituunt. Hæ ſi deficiunt, vires ad motum debitum non adſunt ſufficientes, vel tardioris circuli culpa eſt ipſa ſanguinis & humorum moles, ex intemperantia vel aliis cauſis nimis adaucta, & reſpectu virium motricium corporis noſtri ſive ſpirituum improportionata reddita.

Quod ſanguinis circulum promovet, illud morbos evertit.

V. Ex jam dictis liquido conſtabit, illud, quod ad morbos tam brevioris, quam longioris naturæ variique generis avertendus, & corpus ab iis defendendum adhibetur, ſanguinis circulum excitare, intendere & promovere, idoneum eſſe debere, quo fit, ut ſanguis ab omni craſſitie, impuritate, ſtagnatione, infarctu liberetur. Qualis enim ſanguinis eſt circulus, talis ejus eſt fluiditas, talis excretio impurarum & ſuperfluarum ſordium, ex quarum retentione prima morborum ponuntur fundamenta. Jam vero cogitet quiſque prudens & cordatus, num in tota rerum natura detur convenientius remedium, ad excitandum, augendum & promovendum circulum ſanguinis ipſo vino, præſertim tali, quale nos laudavimus nempe temperato.

Vinum ad hunc effectum conveniemtiſſimum remedium cenſetur.

Hoc amico ſuo naturæ gratiſſimo ſpirituoſo ſulphure efficaciſſime vires motrices videlicet, in corpore noſtro reſuſcitat, & impetum facientes partes adauget, omniaque membra ad vigorem & motum diſponit. Poſtea illud tenue acidum tartareum, ſpiritu vinoſo dulcificatum elementum, ſumma aperiendi nec non roborandi, incidendi, ſtimulandi & obſtructiones reſerandi facultate præditum eſt, ut hac ratione longe felicius motus progreſſivus procedere poſſit. Accedit & illa tenuis aquea vini pars, quæ diluendo, attenuando humorum craſſitiem, non levem ad promptiorem motum operam confert.

Effectus vini bonæ notæ epoti.

Id omne oſtendit ipſe affectus, a vino enim bonæ notæ epoto mox intenditur calor, pulſus citatior & validior fit, ſanguis a centro ad circumſerentiam movetur, facies fit rubicunda, vaſa turgida, augetur tranſpiratio, urina pellitur, & totum corpus cum ipſo animo reficitur & excitatur.

VI. Quis itaque non perſpicit, non dari aptius præſidium ad vitam longam & ſanam tuendam ipſo vino nobili albo?

VII. Veteres igitur cum intelligerent, à vini potu tanta commoda redundare in corpus, commendarunt eum in finem ebrietatem, non quidem frequentem & intenſam, ſed levem & rarã.

Ebrietas in quem finem à veteribus commendata.

Arabes Medici, & inter hos AVICENNA *in magn. ſui op. lib. ſect. 3. cap.* 8. quovis menſe ſemel aut bis ebrietatem mirifice laudat, ad proliciendũ ſudorẽ, ad reſolvenda ea, quæ ſuperflua ſunt. Ipſe DIOSCORIDES ait: *Vinolentia non omnis noxia, ſed ſæpe neceſſaria eſt ad ſanitatẽ conſervandã.* SENECA ſtoico ſupercilio gravis vir inquit: *Convictus & liberalior potio vigorem dabit, & nonnunquam uſque ad ebrietatem veniendum, non, ut mergat nos, ſed ut deprimat curas. Ejicit enim tædia, & ab imo animo curas, atque ut morbis quibuſdam, ita & triſtitiæ medetur.* HOMERUS author eſt, *Neſtorem*, qui tamdiu vixit, magnas pateras vini exſiccaſſe. At vero hæc omnia intelligenda ſunt cum grano ſalis, minime enim noſtra mens eſt, ut ebrietatem, quæ potius imminuit vitam, nec non ingenii & corporis deſtruit vires, collaudare velimus: ſed econtrario eam valde diſſuademus. Hoc tamen non negandum, nonnunquam liberaliorem potum vini, & ordinario majorem concedendum eſſe, non vero talem, ut inde male, ſed potius bene ſeſe habeat corpus. Dicimus, vinum eſſe præſtantiſſimum medicamentum, & omnibus, ob mirificum, quem cum corpore habet concentum atque convenientiam & cum corporis noſtri ſpiritibus affinitatem anteſerendum: ſed uti generoſa & optima remedia abuſu, & non debita doſi ac tempore abhibita nocentiſſima ſunt: ita etiam vinum ſummam perniciem corpori inducere aptum eſt, ideoque non ſecus quam aliud medicamen cautione & Medici conſilio eget.

Uſus & abuſus vini.

VIII. Ut autem mentem noſtram clarius quodammodo aperiamus, certo convicti & perſuaſi ſumus, vinum ex Medici conſilio uſurpatum, plus præſervare à morbis poſſe, quam faciunt omnis generis acidulæ, thermæ, aliæque ſalubres aquæ.

Vinum à morbis plus præſervat, quam acidulæ, thermæ & aliæ aquæ.

Non inficiandum eſt thermas & acidulas à morbis præſertim chronicis egregie corpus cuſtodire, verum non alio agunt modo, quam circulum ſanguinis & humorum augendo, nec non pondere atque elemento ſpirituoſo minerali evacuationes per alvum, per urinam, quandoque etiam per vomitum excitando, & obſtructiones ubicunque conſiſtunt, aperiendo. At vero cum principium agendi habeant minerale, quod non adeo homogeneum naturæ noſtræ eſt, neque reparare vires, neque ſpiritus ingenerare aptum exiſtit. Deinde cum magis quantitate & copia aquæ operentur, non quivis autem ventriculus, ſeu viſcerum ac inteſtinorum tonus tantam quantitatem ferre queat, & frigidus acidularum potus, ſeroſis, phlegmaticis, & qui imbecillos & ad ſpaſmos proclives nervos alunt, utilis eſſe nequeat, ideo nos ſumus in hac ſententia, vini ſalubris potum, debito regimine à Medico præſcriptum ad certa tempora, plus efficaciæ & virium ad præſervandum ac medendum cuſtodire, quam exſpectari poſſit a dictis illis aquis.

Vinum eſt univerſale evacuans.

Vinum enim, uti antea diximus, eſt univerſale evacuans, nam per alvum, urinam & ſudorem pellit; vinum eſt analepticum, nil enim vino citius vires reparat; eſt etiam optimum ſtomachicum. Sacra etiam ſcriptura teſte, ad calorem & tonũ ventriculi concurrit: PAULUS enim Apoſtolus Timotheum ſuum, qui ex infirmitate ventriculi languebat, diſerte monet, ut ad propulſandum hoc malum vini mediocrem uſum ſibi haberet commendatum.

Et optimum aperitivum.

Eſt vinum optimum aperitivum ſanguinem depurans, quoniam per intenſiorem ſanguinis motum, emunctoria recludendo, ſeparat ſcorias cujuſcunque naturæ & generis excrementitias: unde nullum dubium, quin in malo hypochondriaco, in debilitate ventriculi, cachexia, hæmorrhoidum ſuppreſſione, tumore & obſtructione hepatis & lienis, in calculo renum & veſicæ, in arthritide frigida, catharroſis variiſque defluxionibus, rheumatiſmo, laſſitudine & gravitate corporis egregiæ ſit efficaciæ.

Omnes ferme morbos ſanat.

Idem in perdito ingenio & memoria debilitata, auditus gravitate, viſus hebetudine, ſenſus ac motus ex defectu ſpirituum & nervorum imbecillitate, in venere virorum depreſſa ac ſterilitate fœminarum, & quacunque frigida morboſa corporis intemperie, ſenes, pituitoſus, & seroſos exercente, ſi circumſpectus ejus fuerit uſus omnibus thermis, acidulis, aliiſque remediis & curis, longe multumque eſt præferendus.

rendus. Certe ſi mortales ſcirent, quantæ virtutes ſalubres à benedicto naturæ parente inditæ eſſent huic liquori, non inciderent ita in morbos, neque tanta pharmacorum ingratorum vel etiam medicorum copia egerent.

Sententia Whitakeri.

IX. Memorabilia ſunt, quæ ſcribit WHITAKERUS inſignis Medicus *tract. de ſanguine uvæ pag.33. Vinum medicamentum eſt, ac ſi mea experientia eſſet tanti, varias & mirandas operationes uſu hujus medicamenti in me ipſum, & in alios complurimos, ſilentio non poſſum præterire (ſcilicet) corpora extenuata ad ſarcoſitatem reducta, & exſiccata ad humiditatem oleaginoſam, quando cerevisiæ deabilis, vel aquarum potatores complexiones ſimiarum potius quam hominum obtinerent.*

X. Poſſemus & ipſi allegare exempla, ubi poſt bonum Rhenani uſum, per aliquot ſeptimanas, abſtinendo ab omni alio potu, plures mutato quaſi toto temperamento, inſigne robur & virium augmentum quoad omnes actiones experti fuerunt.

Regulæ quædam obſervandæ.

XI. Ut autem nonnulla perquam utilia monita circa talem vini curam adjiciamus, dicimus. *Primo*, præparata prius corpora eſſe debere. Nempe ſi plethora adeſt, ea, venæ ſectione tollenda eſt, ſi alvus eſt obſtipata, & multæ viſcoſæ cruditates ac ſordes primam regionem occuparunt, eæ per ſalina abſterſiva, & laxantia debita ſunt auferendæ. *Secundo* vina optima, temperata tamen Rhenana, & ex Mœnanis imbecilliora, oligophora, Klingenbergenſe, Michelbacenſe, Hirſteinenſe in uſum hunc trahenda ſunt. *Tertio:* Abſtinendum eſt ab omni alio potu cereviſiæ, ſpiritu vini, cibi autem liquidi & boni ſucci, non crudi, non ſalſi, nec acidi, non calidi aromatici tunc temporis uſurpandi, ſed juſcula ex vegetabilibus alimentoſis parata optime tunc conveniunt, & augebunt vini energiam. *Quarto:* Potio hoc modo inſtituenda: ſi ferre poſſunt ægri matutino tempore vinum cum aqua Schwalbacenſi aut Dinſleinenſi, vel Wildungenſi ad dimidium mixtum ad menſuram bibant, in prandio autem & cœna purum vinum pro ſiti non modo extinguenda, ſed & paulo ultra, nunquam tamen cum nauſea & faſtidio, & ad minimum in principio de die duæ menſuræ vel tres ſunt impendendæ, ita tamen, ut ab initio doſis minor poſtea ſucceſſive augeatur. *Quinto:* Si corpus à vino nimium caleſit, vel ſomnus impeditur, acidulæ dictæ vino miſcendæ, in cœna & prandio. *Sexto:* Alvus ſi exſiccetur, prunorum, pomorum borsdorffianorum, paſſularum, ficuum decocto, adjecta portione ſalis nitroſi, vel arcani duplicati eſt ſolvenda. *Septimo:* Tempore vernali, ſeu autumnali cura hæc debet inſtitui, & per ſex ſeptimanas continuari. *Octavo:* Caveant autem ab ea omnes, qui copioſas & impuras, ſalſas, ſulphureas ſcorias in ſanguine habent, nempe ſcorbutici calidi bilioſi, arthritide vaga laborantes, ad phthiſin, hecticam, hæmoptyſin, ſoporoſos affectus & epilepſiam diſpoſiti.

Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava.

XII. Poſtquam hactenus præſervatorium vini præſtantiſſimum effectum perluſtravimus, ſequitur jam, ut diſquiramus, in quibusnam morbis eorumque paroxyſmis proficuum illud ſit. Fatendum eſt, in præſervando ejus vires eſſe univerſaliores, in medendo econtra magis limitatas & circumſcriptas, certiſſimum tamen eſt, etiam in ipſis morbis ſanandis, divinam Medico porrigere manum.

In febribus malignis nil excellentius eſt vino.

XIII. Et quidem in febribus malignis vino nil datur excellentius; malignitas dignoſcitur ex motuum & virium defectu, nec non valde depreſſa ſanguinis ſpiritualſcentia, ex tardo circulo ejuſdem, quæ cuncta diſpoſitionem quandam cruoris ad putredinem deſignant. Igitur in iis morbis reſtaurare vires, ſpiritus erigere, circulum ſanguinis liberum reddere, tranſpirationem movere expedit, & in eo verſatur omnis alexipharmacorum virtus, quod autem vinum hæc omnia præſtet, nolumus pluribus authoritatibus, quibus practicorum libri pleni ſunt, confirmare, ſed confugimus ad ſolam experientiam, qua nobis conſtat, plures ex malignis evaſiſſe ſolius vini moderato uſu.

Quo pacto in morbillis, variolis & petechialibus ſit uſurpandum.

XIV. Præterea in illis morbis, ubi ad peripheriam corporis virulentum quid expellendum eſt, videlicet in petechialibus, variolis, morbillis, ſi nempe natura eſt imbecillis, motus cordis ad expellendum inſufficiens, vel etiam retroceſſio exanthematum ob debilitatem virium contigerit, vinum convenit, cæteroquin ſi magnus æſtus & humorum ebullitio, pulſus citatior hoſce morbos comitantur, abſtinemus merito.

Vinum convenit febribus continuis laborantibus.

XV. Febribus continuis laborantibus non modo ipſe HIPPOCRATES *lib.II. de morb. acut. §.61.* vinoſum vinum album & aquatum commendat, ſed & innumeri practici inter quos FORESTUS *lib. obſervat. I. obſ.* 1. Rhenanum aquoſum album ſubtile laudat. HELMONTIUS *de feb. c.* 12. *pag.*772. ſcribit; *quotquot modice vino in febribus utuntur, facilius convaleſcunt, vires conſervant & in priſtinum ocyus reſtituuntur.*

Ut & intermittentibus.

XVI. Multo magis autem hoc ipſum procedit in febribus intermittentibus, quæ ex cruditatibus, & evacuationibus impeditis, præſertim tranſpiratione ſuppreſſa, maxima ex parte oriuntur. Ea tamen cautione opus eſt, ut die intermiſſionis liberalius, parcius autem vel plane non in paroxyſmo porrigatur niſi in declinatione, & corpore ad ſudorem diſpoſito.

Quamobrem in omnibus ferme febribus non ſit prohibendum.

XVII. Ratio vero, quare in omnibus ferme febribus non ſit prohibendum, hæc datur, febris intenſior ſanguinis commotio eſt, eum in finem excitata, ut motu hoc fortiori removeat & expellat illud, quod corpori minatur interitum. Facile jam patet, quod, ubi motus ille valde eſt intentus, & nimis auctus, vinum parcius admittendum ſit. Quod ſi autem debilis & languidus exiſtit, natura deficere vel ſuccumbere videtur, excitari debet, & promptiſſime vinum album & oligophorum, ut ſunt à nobis commendata, offerenda, ut imbecillior facta natura reſtauretur.

Nil vino præſtantius in ſyncope.

XVIII. In ſyncope viriumque proſtratione nil vino præſtantius eſt. GALENUS *lib.III. de medic. facult.* omnibus ſyncope afflictis vinum ſuadet, ſubſtantia tenue, colore fulvum ac vetus potius, quam novellum vel mediæ ætatis, quod vires recreet, quia ſpiritus mire reſocillat, cum exterius odoretenus exhibitum vel cordi, pulſibuſque applicatum, omnibus aliis confortantibus & analepticis longe ſuperius ſit.

Vinum convenit vitiato ſtomacho.

XIX. Dum exercet ventriculum nauſea, imbecillitas, & digeſtionis adeſt defectus, inflatio, vino nil utilius reperitur: Hinc D. PAULUS Timotheo dyſpepſia laboranti vinum ſuaſit 1. *Timoth.cap.5.verſ.23.* GALENUS *lib.IV. de ſanit. tuenda c.6.* perhibet colore fulva aut alba, odora, ſubſtantia autem tenuia, nobiliſſima eſſe ſtomachica, præſertim ſi leniter ſubadſtringant, & talia ſunt Rhenana, quæ in appetitu excitando, in roborando ſtomacho, & reſolutione ciborum promovenda, ob ſubtile acidum ſpirituoſum adſtringens eximia.

Quodnam vinum uſurpandum in fame canina.

XX. In fame canina HIPPOCRATES *Sect. VI. aphor.* 21. vini potum commendat, neque res deſtituitur ſuo fundamento. Intelligendus autem hic aphoriſmus non eſt de quovis vino, ſed generoſo mero antiquo, cauſa enim hujus effectus acidus corroſivus humor eſt, in ventriculi ſinu hærens, qui ab hujuſcemodi vino egregie temperatur, non aliter ac ſpiritus nitri vel vitrioli corroſivitas ab admixto ſpiritu vini, vel tartari aciditas, quamdiu cum vino juncta eſt, ita contemperatur, ut palato jucundum exhibeat ſaporem.

Vinum aqua dilutum ſedat ſitim.

XXI. Ad ſitim ſedandum, vino aqua diluto nil eſt præſtantius, hoc pacto enim longe promptius ſitim extinguit, quam ſi ſola aqua fuerit exhibita, quando quidem ſitis ex obſtructis & conſtrictis glandulis, quæ ſalivalem laticem fundunt in faucibus eaſque ac œſophagum humectant, exoritur, has autem vinum dilutum melius reſerat quam aqua pura, ea propter ipſe HIPPOCRATES non veretur in febribus quoque acutis talem vini & aquæ mixturam præſcribere.

XXII. In vomitu idiopathico vel quando febribus jungitur, præſtat vino tenui uti, quam alio humido.

Vino Rhenano utendum eſt in colico affectu.

XXIII. In colico affectu, præſertim ſi ex cruditatibus viſcidis, vel flatibus proficiſcitur, veteri Rhenano nil eſt utilius. Ipſe HIPPOCRATES *lib. II. epidem.* 6. vinum meracum commendat, quia cruda reddit apta ad concoctionem, attenuat craſſa, flatus diſcutit. Laudat quoque dicto in affectu Rhenana CRATO *conſ.* 169. diſſuadet Moravica & Auſtriaca, improbat malvatica dulcia, craſſa, turbida.

Ut & in diarrhœa & dyſenteria.

XXIV. In diarrhœa & dyſenteria, quæ acutis etiam morbis jungitur, vinum Rhenanum tenue vel cum ptiſana mixtum aut ſolum præſtantiſſimum eſt, virtute enim pollet ſubadſtringente, qua tonum inteſtinorum & laxatam glanduloſam inteſtinorum tunicam roborat. Et cum hiſce in morbis ſanguinem à centro ad peripheriam movere, tranſpirationem augere & urinam ciere utiliſſima res ſit, ea propter vinum, quia tales præſtat effectus, optatiſſimum. Laudant vulgariter melioris adſtrictionis cauſa vina rubella, quæ, ſi bonæ notæ ſint, utique poſſunt admitti.

Rhenana & Moſellana optimos effectus exhibent in obſtructione hepatis & lienis.

XXV. In obſtructione hepatis, & lienis, in ictero quoque, in cachexia vinum optimos exhibet effectus. SOLENANDER celebris practicus *ſect.* 1. *conſ.* 12. vinum album, maturum, putum, non potens aut vehemens, pellucidum aqua martiali dilutum, ut ſunt Rhenana & Moſellana ceu admodum grata hepati & quæ ſua adſtrictione viſcera roborant, magnam attribuit laudem, dulcia autem, quia ſanguinis copiam adaugent, non modo HIPPOCRATES *l.* 2. *de morbis*, ſed & GUABINONIUS *conſ.* 117. maximopere diſſuadet.

Quodnam vinum conveniat hydropicis.

XXVI. In Hydrope HIPPOCRATES *de internis affect. Lind. edit. p.*230. vinum auſterum magnifacit. Item aquoſum *lib. V. epidem.* §. 37. Notavit EPIPH. FERDINANDUS *hiſt. med.* 38. aſciticos ſolo malvatici vini uſu curatos.

Rhenanum eſt adverſum hypochondriacis.

XXVII. Affectus hypochondriacus an vinum admittat, in controverſiam merito vocatur. Obſervavimus non unica vice in praxi, ab acidis maxime Rhenanis vinis ſymptomata exaſperata fuiſſe: ratio, quod minus ferre poſſint vina ad aciditatem inclinantia, hæc mihi videtur & attendenda venit.

Quod clarius diluc idatur.

XXVIII. Ob ſegniorem periſtalticum motum, qui in hypochondriacorum inteſtinis contingit, contenta non promoventur (familiaris enim ipſis eſt alvi adſtrictio) ſed ſtagnant, ipſa mora acorem contrahunt, unde vinum in talis modi ſubjectis ipſa ſtagnatione in acetum forte, nervoſas partes ad conſuetos ſpaſmos ſuſcitans convertitur. At vero cum hypochondriaci egeant viribus, ventriculus quoque robur & calorem expoſcat, vinum non penitus ipſis eſt prohibendum. Quapropter vetus Rhenanum vel bonum Hungaricum inter ipſos cibos modice aſſumtum, reliquis omnibus præfert in dictis affectibus BRUNNERUS *conſ.* 9. Abſtineant autem à rubris, auſteris, dulcibus, & ab omni uſu immodico.

Rhenanum egregium eſt in ſcorbuto.

XXIX. In ſcorbuto ſalium tartareorum fixorum ferace Rhenanum egregium eſt, quia valde diureticum, unde ſcribit SACHSIUS *de vite vinifera p.* 314. vina Rhenana in ſcorbuto utiliſſima ſunt ob vim diureticam, quia tartaream expurgant ſaburram, quod ex Hollandia Rheni ripam legens & Francofurtum tendens obſervavit, in talibus ſcorbuticis vini Rhenani uſu craſſiſſimas urinas tartaro copioſiſſimo ſcatentes cum fructu redditas fuiſſe. REUSNERUS *lib. de ſcorb. p.* 533. vinum potens generoſum idque meracum ſcorbuticis commendat, ſed paucum, quod ſi calor intendatur, aqua paſſulis mixta diluendum eſſe.

Quomodo generentur calculi renum.

XXX. In calculo renali vina dulcia & generoſa oleoſa CRATO *in conſ.* 53. recte improbat, geneſis enim calculi plerumque fit ex copia ſanguinis viſcera abdominis ipſoſque renes infarciente, primo inflammationem, poſtea læſionem ſubſtantiæ renalis calculumque producente; plethoram autem à vino dulci augeri ſuperius dictum eſt. Ingenerant porro renibus calculum turbida, auſtera, & quæ facile fiunt pendula, uti ſunt hujus terræ Numburgenſia. Laude autem digna ſunt Rhenana, quia valde diuretica. Neccarina laudat SCHOLZIUS *conſil.* 111. & oligophora evacuato prius corpore moderate bibita UNZERUS *de nephrit. cap.* 23. MONTANUS *conſ.* 229. vinum oligophoron puriſſimum maturum, colore album dicto in affectu magni æſtimat.

Quæ vina huic malo accommodatiſſima.

Urinæ ſtillicidium Authore HIPPOCRATE *ſect. VII. aphoriſm.* 28. vini potus ſolvit. Intelligi debet hic aphoriſmus maxime de vino generoſo, utpote ſtranguria ex prohibita tranſpiratione plerumque naſcitur, hanc autem reſtituit ejuſcemodi vini potus.

An in affectu arthritico vina ſint concedenda.

XXXI. In affectu arthritico & podagrico num vinum ſit concedendum quæſtio majoris momenti exiſtit? Communis eſt perſuaſio, hos affectus Bacchi eſſe ſobolem, & ſolo aquæ potu & abſtinentia à vino curari. Equidem indubitatæ veritatis eſt, hos affectus pro cauſa tartarum ſubtilem membranas lancinantem agnoſcere, unde vina, quæ copiam hujus principii obtineat, valde nocere videntur. Verum enim vero tartarei hi morbi ex obſtructione emunctoriorum progignuntur, & viſcoſitatem ac denſitatem humorum pro fundamento agnoſcunt, vinum autem per renes, qui congruum tartari evacuatorium conſtituunt, morbificam materiam egregie educit: hinc non apparet ratio, quare eorum uſus non debeat admitti, præſertim cum plerumque etiam à ventriculi debilitate, ſpirituaſcentiæ ſanguinis defectu, circulo ſegniori, natales ſuos arthritis agnoſcat. Quapropter vinum cum debito regimine & ex Medici conſilio præſervare poteſt à truculentis hiſce malis, ſi nempe extra paroxyſmum uſurpetur. At vero cum magna ſit inter vina nec non inter naturas differentia, hinc prudens Medicus hæc probe inter ſe diſtinguere debet, nonnullis individuis magis quadrant acido deſtituta vina, & generoſa, nempe Hungarica. CRATO *in conſilio* 253. podagricis parum vini Hungarici vel Malvatici inter cibos com-

Locus Solenandri eum in finem adductus.

commendat. Et SOLENANDER *in conſiliis* ob imbecillitatem veotriculi parcum vini uſum collaudat. Egregius locus apud SOLENANDRUM *ſect. IV. conſil.* 24. meretur huc adduci. *Videndum*, inquit, *quid ferre ventriculi diſpoſitio, quid reliqui corporis poſſit, non cuilibet temperamento, conſtitutioni, ætati, conſuetudini omnimoda abſtinentia injungenda eſt, magna corporum varietas: ſi modice vino utamur, medioeri potiſſimum leviter adſtringente ſuoque id tempore debito, non obfuturus ſed profuturus ejus uſus: & videmus*, pergit ille, *ab exiguo ſumto vino declinante jam paroxyſmo podagricorum dolores, diſcuſſo ab excitato calore & ſpiritibus qualicunque humore leniores fieri, modo ut ante dictum in principio abſtineatur.*

Methodus Hippocratis curandi malum iſchiaticum & arthriticum fixum & vagum.

XXXII. Cæterum meotio facienda hic loci eſt ſingularis methodi, qua HIPPOCRATES in iſchiatico malo & arthritico fixo & vago curando & in principio penitus profligando utitur, & memorabilia ſunt, quæ ſcribit *de intern. affect. ſect. V. pag.* 120. *Ex venum morbo invadit magnus venarum cavarum morbus, venæ autem cum ſanguine referta ſunt, ſi quid alieni ad eas pervenerit, male afficiuntur. Sic igitur afficitur, ſi dextra parte morbus eſt, per exordia ad coxendicis acetabulum dolorem exhibere incipit. Quo autem longius tempus proceſſerit, & productum fuerit, eo gravior dolor ad inferiora deſcendit, cumque ad malleolum pedis externum, & pollicis intermedium pervenerit rurſus ad caput fertur ubique in eo ulcus conſtiterit vehementer urget, ſibique caput diſrumpi videtur, oculi pituita totumque corpus implentur.* Et paulo poſt: *Si morbi initio acceſſeris vinum Mendæum album dilutius quamplurimum per diem potui exhibere oportet. Et inebrietur quoad ſanguis è naribus plurimus erumpat: cum autem fluere cœperit, minimum tredecim diebus fluit: ubi vero hi præterierunt; non amplius inebrietur, ueque ubi ſemel fluere cœperit. In cibo tamen paulo plus vini bibat, ut ſanguis fluat.* Deducit graviſſimus author hos affectus ex plethora & optime, cum experientiæ conſentaneum ſit, hanc nititur tollere narium hæmorrhagia, quam vini largo potu provocat. At vero an non conſultius ſit, vel venam, vel hæmorrhoides aperire, & ſuperfluo ſanguini exitum dare, peritiorum judicio relinquo.

Quibus in morbis vinum valde noceat.

XXXIII. Explorato ſic ad ſanandos internos morbos vini uſu, pauca quædam jam ut annectamus circa ejus noxam, quam ejus abuſus in quibuſdam oſtendit, res pollulat. Experientia autem & ratio docet, quod in omnibus affectibus, ubi ſanguis magna copia congeſtus hæret, ſicuti in inflammationibus, & in pleriſque morbis capitis nominatim in ejus dolore à cauſa ſic dicta calida orto, phrenitide, inſania, vertigine, epilepſia, lethargo, & cunctis ſoporoſis affectibus, vinum quodvis valde noceat. Cum enim dictis in morbis ſanguis cum copia & impetu vaſis partis affectæ infuſus ibique congeſtus impeditius circuletur, non poteſt non à vino, quod ſpiritu ſuo petit ſuperiora nempe caput, & ſanguinem expanſiva virtute ulterius rarefacit, nec non majori cum vehementia illum io partem obſtructam largius è corde eo pellit, dictorum morborum exaſperatio ſubſequi. Habemus in eo conſentientem maximum noſtrum HIPPOCRATEM qui *lib. II. de morbis* in cerebri repletione dolorifica, vini abſtinentiam commendat, & ibidem ait: ſideratus à vino penitus abſtineat, & *lib. IV. de morb.* in cerebri ſphaceliſmo penitus à vino eſt abſtinendum, item in lethargo à vino abſtinendum: phreneticum calefacere oportet calefactoriis humidis & potionibus excepto vino, Et *lib. de inſomniis*, qui inſania laborant, vioum non bibant.

Symptomata exinde.

Vinum nocet in tuſſi & phthiſi.

XXXIV. Deinceps vinum nocet in tuſſi, in phthiſi: aſpera enim arteria minus ferre poteſt acres ſtimulos, nihilo minus vinum dulce cum ad expectorationem juvet, modice hauſtum non eſt nocivum, neque vetus Rhenanum, ſi tuſſis ad declinationem vergat prohibendum, ſed potius commendandum eſt.

Vini laudes.

XXXV. Tandem coronidis loco ſint illa, quæ habet TIRELLUS *in hiſtoria vini pag.* 60. Vina ſuſtentant firmos, erigunt lapſos, cohibent cadentes, vina edunt miracula, non extracta, non lapides, non quintæ eſſentiæ oomina ſabuloſa, non boli, non pilulæ argenteæ, aureæ, aut gemmæ plebis deceptiones, incantamenta marſupii, vituperia ſapientiæ, medicinæ opprobria. Vina autem calidi innati vera pabula ſunt, certiſſimaque alimenta, hæc ideo celebranda elogiis veſtris, encomiaſtico cantu, hæc ſeveriori diſciplina in uſum vitæ percoleoda, in ægrotantium commodum danda.

DISSERTATIO INAUGURALIS

MEDICO-PHYSICA,

DE VINI HUNGARICI EXCELLENTE

NATURA, VIRTUTE ET USU.

§. I.

QUum excellentem Hungarici inque primis Tockavienſis vini oaturam, virtutem & uſum exponere conſtituerim, plures fore arbitror, qui rem ab officio Medici plane alienam me ſuſcepiſſe exiſtiment. Nam perverſa illa opinio plurimorum mentibus inhæret & præſertim vulgi animum irrepſit, à Medico non niſi medicamenta, eorumque formulas ac varias compoſitiones pharmaceuticas expectandas eſſe; vina vero & id genus alia inter alimenta magis eſſe referenda, quorum uſus ad Medicum non adeo ſingulariter pertineat. Verum enim vero quum Medicus, qui valetudini & tuendæ & inſtaurandæ præeſſe vult, omnia ea ex rerum natura, quæ ullo modo prodeſſe vel etiam nocere poſſint, ſcopo ſuo accommodare debeat; ex re omnino eſſe videtur, ut non tantum ex pharmacia, ſed etiam ex alimentorum genere & diætetico fonte ea meditationi & perquiſitioni paulo ſubtiliori ſubjiciat, quæ magnam vim & efficaciam tam in avertendis, quam ſanandis morbis atque

in integritate corporis conſervanda poſſident, in quibus vinorum genera propter egregiam, quæ iis ineſt, virtutem & mirabilem operationem primum omnino ac principem locum obtinere, non eſt, quod amplius dubitemus. Atque ego quidem in hac ſum ſententia, Medicum, qui aliquid ſolidi & laude digni in medendo præſtare velit, longe tutius & conſultius agere, ſi laborantibus auxilium ferat alimentis & præſidiis diæteticis, quam ſi ea ipſa ex medicamentis validioribus, magis activis & naturæ corporis humani non adeo amicis adhibeat. Nam ſi antiquiſſimorum & qui methodicæ inprimis ſectæ addicti fuerunt, Medicorum monumenta conſulimus, hos ipſos ſuas curationes ex diæta petitis remediis maximam partem inſtruxiſſe deprehendimus. Inedia enim, abſtinentia, motu & exercitatione corporis, quiete, frictionibus, balneis, mutatione cœli & aëris, convenienti victu, aquarum & vini potu contra graves etiam & chronicas paſſiones non ſine inſigni ſucceſſu pugnabant, rariusque medicamentis & rariſſime validioribus utebantur. Qua in re optimos hos artis magiſtros ac profeſſores oos hodieque ſequi & imitari debere perſuaſiſſimus ſum. Qua da cauſa, nobilem hanc materiam de vini Hungarici natura, virtute & uſu evolvere & explanare conſtitui, ea imprimis ductus ratione, quum ejus uſum jam ubique invaleſcere maximique æſtimari videamus.

§. II.

Prius vero, quam excellentes vini Hungarici in corpora ſano conſervando & minus firmo reſtituendo virtutes ante oculos ponam, hiſtoriam phyſicam de hujus vini ſolo natali, cultu & præparatione hoc loco prætexere commodum mihi viſum fuit. Ampliſſimam Hungariæ regionem in inferiorem & ſuperiorem diſpeſci, cuivis vel leviter rerum gaographicarum gnaro ooo poterit eſſe ignotum. Utraque vinorum oobilium, imo optimorum feraciſſima eſt, quæ tamen, quum inter ſe non parum ratiooe indolis ac virtutis differant, ſingula braviter ſtrictimque conſiderare oportet. Quod attinet itaque ad Hungariæ inferioris diſtrictus, ubi vites coluntur & vina proveniunt, maxime Sopronienſis recenſendus venit, qui vinorum eſt feraciſſimus, inter quæ tamen palma maxime tribuenda eſt iis, quæ in lacu *Neoſidlenſi* progignuntur, omnium ſane delicatiſſima. Nam ſoli hujus ingenium producendo optimæ notæ vino quam maxime accommodatum eſt. Siquidem hic locus multis montibus ſtipatur ſaxoſis, arenoſis, copioſa ſulphurea terra impraegnatis, è quorum etiam radicibus minerales aquæ ſubinde ſcaturiunt. Creſcit ibi generoſiſſimum vinum *Goldbergenſe*. Minori in pretio habentur vina eorum montium, qui ſolem occidentem reſpiciunt atque arborum multitudine veſtiuntur. Et tales quidem ſunt, qui in terris pago *Wobndorff* vicinis extant, quorum vina *Goldbergenſibus* multum ſunt inferiora, quoniam hæc terra non tam fœcunda eſt, limoque inerti ſcatet. Neque pagus circa *Gros-& Klein-Hoſlingen* prætermittendus eſt. Atque hinc eſt, quod incolæ iis loco ordinarii potus utantur. Nam in genere hoc loco ſciendum eſt, pleroſque Hungariæ incolas minus frequenter vina generoſa & optima ad quotidianum uſum transferre, quum perpauci calidiſſima æſtate & qui corpus multo labore exercent, ſine ſanitatis offenſione ea ferre poſſint, præſertim tanta in copia, quanta ad ſitim levandam requiritur. Si vero utuntur generoſis, admiſcendo aquam iis tale inducunt temperamentum, quod ſuæ quiſque valetudini proficuum arbitratur. Quem morem etiam coli videmus à reliquis gentibus, quas natura fautrix vinis valde generoſis inſtruxit. Nam & Hiſpani, Itali & Galli rarius illud merum hauriunt, ſed pro potu ordinario aqua admixta diluunt atque attemperant.

§. III.

Ex inferioris Hungariæ vinis commemoratione digna ſunt ea, quæ trans Danubium in tractu *Poſonienſi* progignuntur, quorum nobiliſſimum habetur illud, quod in vicinia *St.Georgii* civitatia ex terra ibi valde lapidoſa editur, & duplex eſt; alterum ex uvis ſelectioribus & maturioribus expreſſum, ſaporis delicatiſſimi, vocatur *Ausbruch*, & caro admodum venditur pretio; quum illud, quod ex uvis non ſelectis vulgari modo præparatur, vilius veneat. Poſtea vina, quæ natales ſuos ad terram *Ruſtenſem* & vicos *Beſingen*, *Modern*, *Razenberg* referunt, optimæ notæ ſunt, & ob ſalubrem uſum & præſtantem vim ab incolis pariter ac exteris magni æſtimantur. Vina *Poſonienſia*, & maxime id, quod vocatur *Roſter*, peculiarem in eo habent proprietatem, quod minus commode aëris liberiorem ac diuturniorem acceſſum ferre poſſint. Mox enim inde colorem, qui ex aureo in brunum tranſit, oec non ſaporem ſuum mutant.

§. IV.

Accedimus jam ad generoſiſſima illa ſuperioris Hungariæ vina, quæ creſcunt in iis locis, quæ appellantur civitates ſubmontanæ, in comitatu *Zemplenienſi* ſitæ, quarum nomina ſunt *Mad*, *Tolezua*, *Benye*, *Talia*, *Schadan*, *Kereſtur*, *Tarzal*, *Serenſch*, & *Tokay*. Vina omnia, quæ ibi creſcunt, ſubmontana κατ' ἐξοχὴν *Tockavienſia* appellantur, quoniam in eo præjudicio mercatores verſantur, ut à popularibus fide digniſſimis accepi, vinum, quod circa Tockay proveoit, reliquis ſubmontanis eſſe præferendum, quum tamen omnia fere ſint æqualia, utut non negandum ſit, quod ſpectans ad meridiem certa pars hujus promontorii, ex 600. paſſibus conſtans, excellentiſſimi vini genitrix ſit. Deinde celebris eſt ille diſtrictus vinearum in territorio civitatis ſubmontanæ *Tarzal*, qui ſe extendit in latitudine ad 3000. paſſus, in longitudinem vero circiter 9000. paſſus patet. Hæc duo loca ſibi vicina vocantur *der Zuckerberg*, & quamvis hæc vina, in *Zuckerberg Tarzalienſi* & *Tockavienſi* nata, habeantur præſtantiſſima, non tamen hujus vini adeo parva quantitas eſt, ut ſecundum vulgarem & uſu receptam opinionem Auguſtiſſimi Imperatoris menſæ tantum inſerviat, quum Rex præter unam vineam non poſſideat, quam ante aliquot annos Princeps Ragotzky in poteſtate habuit. Cæterum autem vinearum partem Comites, nobiles, harum civitatum incolæ, imo ruſtici in poſſeſſiooe habent. Præter hæc loca ſunt multæ aliæ civitates hiſce vicinæ, in quibus vinum etiam valde potens ac generoſum, optimi ſaporis & egregiæ ſalubritatis creſcit, utut *Tockavienſi* & *ſubmontano* paulo inferius, cujus oaturæ eſt, quod in vinetis *Zackmarienſibus* producitur. Nec inglorium eſt *Miſchkotienſe*, cujus præſtantia in famam dedit mediocre oppidum, *Miſchkotz* dictum. Tockavienſium præſtantiam æmulari etiam videntur *Tarnavienſia*, & quæ circa *Groswardein* ſatis benigno ſolo educantur.

§. V.

Propoſitis ſic vinorum inferioris & ſuperioris Hungariæ optimorum natalibus, ſequitur jam, ut de uvis earumque indole, quæ ſuaviſſimum hoc nectar proferunt, quædam inferamus. Has fere omnes ſatis commode duas in claſſes diſpeſci poſſe exiſtimo, quæ quidem differentia maxime in *Sopronienſibus* & *Poſanienſibus* animadvertitur, quarum una uvas valde nobiles comprehendit. Inter illas eminent, quarum ſuccus ſaporis dulcedine delicatiori palato mirifice blanditur, & quas incolæ vocare ſolent *Augſter-Muſcateller-Meyer-und Geysdutten-Trauben*. Ad ignobiliores referendæ ſunt uvæ albæ & cæruleæ, quarum ſuccus non tanta dulcedine gaudet, ſed ſub æſtate non adeo fervida auſteri quippiam in lingua relinquit. Præſtantiſſimæ ſunt illæ uvarum ſpecies, quæ *Augſter* vocantur, & mutuantur nomen ſuum partim ab inſigni magnitudine baccarum, quæ ſæpius pollicem adæquat, partim etiam a tempore maturationis, quod plerumque in principium menſis Auguſti incidit. Nulla enim regio inferioris Hungariæ uvas tam cito & expedite maturat, quam terra Sopronienſis, maxime ea, quæ lacum Neoſidlenſem ambit. Hinc etiam Senatus Sopronienſis harum uvarum primitias quotannis primo die Auguſti Romano Imperatori offerre ſolet. Incolæ has uvas ſemipaſſas dicunt *Manckele*, iiſque utuntur loco paſſularum majorum, quarum ſaporem mira ſimilitudine exprimunt. Cæterum de hiſce uvis illud notari meretur, quod quædam ex illis baccas obtineant paulo minores, & quæ vix ſeminis cannabini magnitudinem ſuperant. Sed tamen earum parvitas generoſitati nihil detrahit, nam ſi ad maturitatem perveniunt, ſaporis ſuavitate non cedunt majoribus. Ad nobiles uvas, præſtantioris vini genitrices, pertinent etiam Moſchatellinæ, quæ nomen ſuum debent ſucco, quem alunt, delicatiſſimo, qui & ſapore & odore nucem moſchatam æmulatur. Magnitudinem præ ſe ferunt cocculorum orientalium & colore leviter ruſeſcente tinctæ ſunt. Quod ex iis paratur vinum, Germanice *Muſcateller-Wein* vocari ſolet. Ad has proxime accedunt eæ, quas dicunt *Meyer*-vel *Meyran-Weintrauben*, quoniam ſucci, quem intus fovent, ſapor & odor herbæ majoranæ valde ſimilis videtur. Velantur baccæ tenui, tenaci tamen tunica, cui puncta nigricantis coloris interſperſa ſunt. Vinum præbent ſpiritu & oleo plenum palatoque gratiſſimum. Sequuntur tandem uvæ, quas vocant *Geysdutten-Trauben*, quarum baccæ craſſa & virideſcente teguntur membrana, & formam habent papillis caprinis ſimilem. Succo abundant copioſo, qui maxime dulciariorum uſui inſervit.

§. VI.

Quod vero attinet uvas vilioris notæ, harum in numero ſunt albæ & pallidæ, quibus à tunica, qua veſtiuntur, pellucida & alba nomen obtigit. Succum fovent copioſum, ſubdulcem, virtute tamen debiliorem. Huic generi viliori etiam adſcribendæ ſunt rubræ ſeu cœruleæ, quarum proventus maxime in terra Sopronienſi & Budenſi exuberat. Nomen gerunt ab exteriori rubra ſeu cærulea pellicula, unde vocantur *die blauen oder rothen Wein-Trauben*. Succus earum paulo adſtringens eſt & acidiuſculus.

§. VII.

Recenſitis jam variis uvarum, quas Hungaria ſuperior & inferior alit, ſpeciebus, proximum eſt, ut quomodo variæ ex iis præparentur vini & muſti ſpecies, paulo clarius exponamus, præſertim, quum perpaucis hic conficiendi modus notus ſit, quem à fide digniſſimis popularibus accepimus. Primum & delicatiſſimum præparant ex uvis, quas vocant *Augſter-Trauben*, quod ab incolis vocatur *Eſſentz*. Colligunt ſigillatim uvas, ultra conſuetum maturationis gradum excoctas & ſemipaſſas, quas etiam interdum, ſi ſolis calore non ſatis ſiccatæ fuerint, mitiſſimo furni calori committunt, ut magis flacceſcant, eaſque a racemis revulſas torculari ſubjiciunt, cujus forti preſſione ſuccus elicitur, nectaris ſuaviſſimi æmulus, qui exacto deſpumationis tempore vinum præbet generoſiſſimum, oleoſum; quod diu dulce manet, & ſpatio unius anni demum defecatur, caroque venditur pretio, & magnatum menſæ inſervit, quod mercatores pro aliis vinis perficiendis emunt. Secundum genus dicitur *Ausbruch*, quod paratur ex uvis nobilioribus invicem collectis, ex quibus, ſeparatis racemis, torculari identidem exprimitur ſuccus dulciſſimus, cui poſt aliquot dies fervefacto adjiciunt uvas ſemipaſſas, ita fervente muſto dulcedo uvarum paſſarum extrahitur; vinum fit dulciſſimum, oleoſum, ſaporis gratiſſimi, cujus dulcedo valde diu immutata durat. Tertium genus eſt, quod conficitur ex puro muſto nobilium uvarum, quod fermentatum dat vinum valde ſpirituoſum, minus dulce, limpidum. Sequitur poſtea quartum genus, quod ex diverſis uvarum ſpeciebus, nobilibus & ignobilibus, parant, & ſic muſtum copioſum acquirunt, quod peracta fermentatione vinum præbet mediocre, quod nec nimis aquoſum, neque etiam nimis generoſum aut dulce eſt, præſtantia tamen vino Rhenano palmam dubiam reddit. Ex vilioribus pallidis parant muſtum, quod fermentatum cedit in vinum cibarium, quo maxime incolæ utuntur, quoniam liberalius hauſtum non adeo facile ebrietatem inducit. Ex rubris ſeorſim etiam parant vinum, dum ſuccus ex contuſis uvis exprimitur, qui rubris pelliculis per aliquot dies ſtat ſuperfuſus. Ex muſto fit vinum rubrum, ſaporis quodammodo adſtringentis. Hæc omnia vina quo diutius ſervantur, eo præſtantiora fiunt & fortiora, & odore quodam naturali & proprio prædita ſunt.

§. VIII.

Vera ſic & ſpeciali vini Hungarici hiſtoria deſcripta, liceat nobis jam in peculiares vires, proprietates ac virtutes eorum inquirere, quibus ab aliis vinorum generibus diſtinguuntur, eorumque, quæ in ſupra memorata hiſtoria continentur notabilia, genuinas rationes invenire ac reddere. Primo vero omnium eſſentiales hujus vini characteres & notæ enumerari merentur, quæ ſunt primo, quod hæc vina præ omnibus aliis valde ſint ſpirituoſa; ſecundo, quod quædam, præſertim generoſiora, ut fere ſunt *die Eſſentz und der Ausbruch*, diutius ſervent ſuam dulcedinem, alia vero non ita: tertio, quod peculiari aromatico odore & ſapore prædita ſint: quarto, quod vim habeant diaphoreticam, roborantem, & liberalius etiam hauſta nullum dolorem in capite vel languorem in artubus relinquant, ſed potius totam corporis naturam roborent: quinto, quod generoſiora non vappam contrahant, atque in vitris clauſis optime per multos annos conſerventur.

§. IX.

Primum itaque diſpiciendum venit, unde tanta vini Hungarici, præſertim quod in ſuperiori tractu creſcit, excellentia dependeat, ut plurimorum, Italici etiam, Hiſpanici & Gallici vincat præſtantiam: quod vero in inferiori Hungaria provenit, Germanicis omnibus palmam reddat dubiam. Cujus rei cauſam altius inveſtigare, non adeo difficile vel operoſum erit, ſi conſiderare ac diligenter nobiſcum reputemus, Hungariam regionem eſſe ita a natura comparatam, ut omnibus iis præſidiis inſtructa ſit, quæ ad generoſi ac potentis vini eſſentiam unice requiruntur. Sita eſt fertiliſſima hæc regio in illo orbis terrarum ſpatio, quod gradu elevationis poli quadrageſimo & quinquageſimo deſcribitur, imo poſita eſt in ejus medio, quod tabulæ

geo-

geographicas vel leviter inſpicienti in oculos incurrit. Jam vero perpetuæ obſervationis res eſt, certoque experientiæ ſuffragio compertum habemus, has regiones, quæ intra quadrageſimum & quinquageſimum gradum elevationem poli habent, vinis nobiliſſimis progignendis maxime eſſe idoneas. Nam ſi univerſam Europam per omnem ambitum uſque ad ejus fines perluſtramus, oculorum ſane judicio conſtat, hanc lætiſſimam cœli regionem ſibi ſubjectam habere. Portugalliam, Hiſpaniam, Galliam, Italiam, magnamque partem Germaniæ, Auſtriam, Styriam, Carinthiam & fere totum tractum Rhenanum, Hungariam, Tranſylvaniam & eximiam partem Græciæ, quas terras, continuo & cohærente tractu exporrectas, vina omnium præſtantiſſima proferre animadvertimus. Cujus rei ratio non abſtruſa videtur; nam ſub hac poli elevatione ſitæ terræ fœcunditate fere omnes ſuperant, propter maximam temperiem, qua gaudent, quæ omni propagationi, fœcunditati & augmento eorum, quæ e terra naſcuntur, eſt accommodatiſſima. Hæc vero conſiſtit in abundantia ſubtilioris humiditatis & efficacia caloris ſolaris: illa ad nutritionem & augmentum, hæc vero ad creſcentium rerum perfectionem, coctionem & maturitatem confert. Eſt enim hiſce in regionibus efficacior ſolis operatio, quam in reliquis, quarum ſitus in ſeptentrionem declinat, quæ parciſſimo ſolis calore foventur.

§. X.

Ea nimirum in varianda vinorum indole ſolis vis eſt & efficacia, ut in reliquis cauſis, quæ ad nobilitandam & exaltandam eorum virtutem conſpirant, primum ac principem locum tueatur. Quemadmodum enim ejus calor univerſale quaſi naturæ inſtrumentum eſt, quo in augmentandis & perficiendis vegetabilibus utitur, quo fœcunda reddit animantia, eorumque vitam cuſtodit: ita maxime ejus calor paulo penetrantior in excoquendo & dulcificando uvarum acido ſucco fere omne fert punctum. Sol enim paulo altior & perpendiculariter poſitus aëris & ætheris fluidum in vorticoſum & celerrimum motum abripit, & nobiliſſimum nutritium ſuccum ita attenuat atque expandit, ut tenuiſſima radicum ora ſubire poſſit. Deinde eundem, oſtiis radicum ſuſceptum, per anguſtias filamentorum & tubulorum, quibus vitium compages contexta eſt, vi propellit mirifica, ejuſque progreſſum ad diffuſas racemorum propagines inſigniter adjuvat. Denique etiam ſuccum intra uvarum folliculos collectum amplius reſolvit, torquet, attenuat, pleniuſque elaborat ac perficit, ut tandem ſublata cruditate plane dulceſcat. Quo fortior itaque ſolis eſt in ſuccum vitium nutritioni deſtinatum operatio, eo perfectiorem cum fieri nullum eſt dubium. Patet ex hiſce facile ratio, quare in regionibus, ſeptentrioni valde vicinis, uvæ non facile dulces fiant & matureſcant, nec vinum generoſum ibi poſſit produci, & cur ſub æſtate frigidiuſcula vina debilia, acida & languida, ſub æſtate autem calidiori generoſa & ſpirituoſa evadant.

§. XI.

Neque vero ſolus calor ſolis, licet ſit ferventiſſimus, progignendis optimis vinis aptus eſt. Adſpiciamus jam tantummodo eas regiones, quæ intra trigeſimum quintum & decimum quintum elevationis poli gradum ſitæ ſunt, in quibus Barbariam, Lybiam Indiamque hoc loco nominaſſe juvat, quibus intenſior ſolis æſtus graviter incumbit. Nihilo minus ibi admodum rarus vini eſt proventus, aut ſi quæ proveniunt, non tanta excellunt virtute, quantam ea obtinent, quæ ſub temperatiori cœli ingenio naſcuntur, cui Hungariam aliaſque regiones ſubjectas eſſe commemoravimus. Neque deficit ratio; nam calidiſſimis hiſce in regionibus rarius cadunt pluviæ, & ſi cadunt, per multos menſes continuant, graveſque fiunt inundationes, quibus irrigatæ terræ quandam fœcunditatem concipiunt. Jam vero inter omnes conſtat, potiſſimum eſſe pluviales aquas, quæ vegetantibus, maxime etiam vitibus, genuinum pabulum & nutrimentum præbeant. Si itaque eæ deficiunt & vites convenienti nutrimento defraudantur, hæ ſolis vehementiori calore quaſi torrefiunt: ſi vero pluviæ adſunt continuæ, deficit æſtuans ſolis calor, neque etiam nimia humiditas fœcundationi & perfectioni vegetabilium idonea eſt, ſed potius humiditatis & caloris temperamentum ad eam requiritur. Quapropter in locis temperatæ zonæ ſubjectis, ubi temperies caloris & humiditatis non deficit, omnes plantæ, vegetabilia & vites optimos ferunt fructus. Quare etiam non mirum eſt, Hungariam fere omnes regiones fœcunditate ſuperare & optimæ notæ proferre vinum. Regio quidem hæc torquetur ſæpius certis temporibus, imprimis interdiu, incredibili calore, qui incolis multam creat moleſtiam. At diem calidiſſimum nox ſequitur paulo frigidior, qua ſub forma roris aqua in forma vaporum in atmoſphæra contenta & ſolari calore valde attenuata deſcendit, qui totam terram mira fœcunditate imbuit, atque in vitium ſanguinem & ſuccum convertitur.

§. XII.

Neque vero ſolus eſt cœli calidioris favor ſoliſque benignitas, cui adſcribi debeat vini Hungarici excellentia, ſed etiam in ejus ſocietatem venit ipſius ſoli natalis indoles & conditio. Nimirum ad generoſioris vini efformationem non ſufficit blandum cœli ingenium, niſi conſpiret conveniens terræ temperamentum, a quo ingens vinorum differentia proficiſcitur. Quemadmodum enim frumentorum ſemina, licet etiam vegetiſſimum ſolis calorem experiantur, lætam in meſſem ægre effloreſcunt, niſi opportuno ſolo excipiantur: ita etiam ad efficiendam vini præſtantiam ac nobilitatem parum valet convenientiſſima cœli inclinatio, niſi à favorabili terræ genio ſecundatur. Quando autem vividior ſolis operatio ſolique opportunitas conveniunt, admirabilem ſane in amplificandis vini dotibus exerunt efficaciam. Ante omnia igitur illud animadverſione dignum eſt, quod nobiliſſima Hungariæ vina, quæ maxima in celebritate ſunt, & reliquarum virtutem longiſſime exuperant, naſcantur in ſummis montium jugis, ſolem orientem vel meridianum reſpicientibus, inque fluviorum confinio poſitis, quorum etiam terra admodum arenoſa & copioſo ſulphure imprægnata eſt. Hæc autem locorum poſitura, hæc ſoli indoles ita omnino comparata eſt, ut generoſiſſimo vino perficiendo quam maxime inſerviat. Primo enim ſcire oportet, montes altiſſimos, quorum facies in orientalem vel meridionalem plagam directa eſt, vini feraciores eſſe aliis locis humilioribus vel etiam montoſis, quorum ſitus ad ſolem occidentem propius accedit. In illis aër ſpirat puriſſimus, nulliſque peregrinis effluviis contaminatus, illi ab omni ventorum ſeptentrionalium injuria immunes ſunt, dumque præruptis jugis vividiores ſolis radios excipiunt & verſus ſe invicem reflectunt, calorem augent, conceptumque diutius retinent. Aër autem purus, vegetus & ſolis calore extenuatus ſucco nutritio uvarum ſe intime miſcet atque inſinuat, ipſique ſubtilitatem & quandam ſpirituaſcentiam conciliat, vinaque maxime ſalubria reddit, ut promptius minimos etiam corporis humani tubulos tam ſecretorios, quam excretorios tranſeant. Subtile & æthereum hoc principium vinis admixtum efficit in partibus noſtri corporis ſolidis quoddam robur ac vigorem, ut ſanguinis & humorum circuitus faciliteur. Nam tenuiſſimum & æthereum hoc elementum quo majori in copia liquidis & potulentis ineſt, eo majori ſalubritate ea aliis præſtant, quod ipſis etiam in aquis animadvertimus fontanis,

maxime

maxime vero mineralibus, acidulis, thermis, quæ efficaciam ſuam in medendo & à ſalibus & maximam partem à principio aëreo æthereo, quod accedente vel levi calore vel motu bullarum copioſiſſimarum autor eſt, quæ vitri parietibus adhærent & foras erumpunt. Quo ſpirituoſo principio ſi privatæ fuerint, longe inertiores evadunt, & ſaluberrima earum virtus multum elangueſcit. Præterea & aer purus ac deſœcatus & ſolis æſtus efficacior in cauſa eſt, quare omnia ea, quæ in editioribus & montoſis locis ſuccreſcunt ac germinant, & teneriori habitu & nobiliori virtute ſplendeant, quam quibus ſolum natale humilius valdeque depreſſum & planum obtigit. Plantas in montibus & altioribus locis creſcere ſaluberrimas, roborante & aperiente virtute præditas, artis medicæ periti optime norunt. Frumenta, quæ ibi naſcuntur, tenuiori cortice eſſe donata, ac meliorem & copioſiorem farinam dare, fœnum quoque & gramina ad nutrienda jumenta & nobilius lac præbendum eſſe aptiſſima, in re œconomica verſatis perquam notum eſt.

§. XIII.

Ego vero hoc loco & occaſione hoc egregium argumentum, quod videlicet ad præſtantiora vina generanda loca montoſa & declivia, & ubi in eorum radicibus flumina feruntur, ſint aptiſſima, paulo explanatius evolvendum eſſe arbitror. Nam ſi loca natalia eorum vinorum, quibus naturæ benignitas Germaniam noſtram fortunavit, conſideramus, obſervare licet, nobiliſſima vina in tractibus montanis, maxime ſoli orienti vel meridiano oppoſitis, circa flumina, quæ infra tranſeunt, prognaſci, & aliis etiam propter nobiliſſimam virtutem vulgo præferri. Ecquis enim neſcit, in Franconia Würtzburgenſe, Wertheimenſe, Klingenbergenſe, quæ omnia in montibus Mœno vicinis proveniunt, ceteris eſſe ſuperiora? Quorſum etiam ſpectant vinum Nierenſteinenſe, Hochheimenſe, Muchelbachenſe, Cocheimenſe, quæ non procul à Mœni fluvio producuntur. In montibus circa fluvium Rheni poſitis prodeunt Bacharacenſe, Rudelsheimenſe, Laubenheimenſe, Johannesbergenſe & hujus generis plura. Circa fluvium Moſæ quæ creſcunt, ex his celebrantur Duſemundenſe, Selleri; circa fluvium Kocher proveniunt etiam nobiliſſima Neccarina; in montibus, quos transfluit fluvius Albis, optima vina, quæ ſuppeditat Bohemia & Miſnia, proferuntur. Eodem modo res habet cum vinis Auſtriæ, quorum præſtantiora in locis montanis circa Danubium extant. Patet hinc etiam ratio, quare vinorum circa lacum Neoſidlenſem optimorum ſit proventus, & loca illa ſuperioris Hungariæ ſubmontana, ubi generoſiſſimum & Tockavienſe vinum abundat, ſuperius enumerata, in confinio fluviorum præſertim Teyſſe poſita ſint.

§. XIV.

Sequitur jam, ut hujus ſalubritatis & excellentiæ vinorum, quæ in montibus fluviis vicinis producuntur, cauſas, & quare in locis planis & humilioribus non tanta bonitate gaudeant, inquiramus. Nos in ea ſumus ſententia, præſtantiam & ſalubritatem vinorum præter ſolis efficaciam etiam deberi nutrimento vitium teneriori & ſubtiliori. Quum vero omne plantarum alimentum ex aqueis & tenuioribus ſulphureis pinguibus partibus ſit compoſitum, facile inde judicare licet, quæ ad ſubtilem reddendum nutritium ſuccum & præbendas particulas aqueas ſulphureas pingues, tenuiores, levioreſque conferunt, ea etiam ad nobilitatem & ſalubritatem vinorum præſtandam eſſe aptiſſima. Jam vero quum montes expoſiti ſunt nocturnis roribus, qui circa confinia fluviorum ſunt abundantiſſimi, & ſubtiliſſimam & æthereo principio intermixtam aquam fovent, non mirum eſt, rorem optimum eſſe nobiliſſimarum vitium nutrimentum. Fatendum quidem eſt, rorem nocturnum per ſe ad nutriendas vites non ſufficere, ſed pluviæ ut accedant neceſſe eſt, quæ plenius nutrimentum toti vitium compagi afferant. In eo tamen poſita eſt differentia, quod copioſæ pluviæ, in locis planioribus collectæ & diu ſtagnantes, ſitum & putredinem contrahant, valdeque craſſum & impurum nutrimentum reddant. Ubi vero poſt humectationem terræ, quæ vites alit, citius delabuntur, nulla harum ſtagnatio, nulla corruptio locum invenire poteſt.

§. XV.

Diximus etiam ſupra, ipſius ſoli naturam atque indolem diverſam multum facere ad differentis vini, nobilioris vel ignobilioris, proventum, quod jam plenius & accuratius evolvendum erit. Conſtat nempe ipſius experientiæ & oculorum teſtimonio, nobiliſſima vina, ubicunque terrarum creſcant, natale ſolum habere terram non valde pinguem, craſſam, lutoſam, nigram & viſcidam, ſed potius ſaxeam, arenoſam, calcaream, vel ſciſſilem lapidem. Videtur quidem primo intuitu ejuſmodi terra valde infœcunda & ſterilis, & progignendis ac fœcundandis plantis & fruticibus minus idonea; ſed tamen res aliter habet cum vitibus, quæ ſi nobiliſſimum ſuccum ferre debent, utique talis terræ indoles huic rei aptiſſima eſt, & quidem eas ob cauſas, quia arenoſæ, calcareæ & ſaxoſæ ejuſmodi terræ diutiſſime retinent ſolares radios, qui hic concentrati radices blando ſuo calore ſovendo efficiunt, ut nutrimentum per omnes ejus poros facilius tranſeat. Deinde dum per hujus generis terras quaſi per filtrum humiditates & pluviales aquæ tranſmittuntur, has ipſas non modo attenuant, inque minimas partes diſſolvunt, ſed & craſſiores & rudiores partes ſeparant ac detinent, ut longe ſubtilior ſuccus nutritius evadat. Ubi tamen notandum venit, quod ejuſmodi terræ vinearum & montium fimo & ſtercoracea materia ſingulis fere tribus vel quatuor annis probe imbui debeant. Nam hæc ipſa utique pingue & ſulphureum principium, ſine quo nulla fit fœcundatio, ſuppeditant. Sed tamen ad purificationem & ſubtilitatem etiam hujus ſulphureæ & oleoſæ materiæ ſolum arenaceum & calcareum multum confert. Ubi vero terræ ſunt valde pingues, lutoſæ & viſcidæ, ibi nec depurantur ſatis aquæ pluviales, nec ſulphur ſoli ſatis ſubtile redditur, ſed integrum & minus defecatum canales & poros plantarum ac vitium ſubit. In diverſiſſima igitur ſoli natura, & quidem non ſine ratione, diverſi ſaporis, quo vina prædita ſunt, eorumque ſalubritatis & inſalubritatis cauſas poſitas eſſe exiſtimamus. Neque enim ignotum eſt, mirifice inter ſe ratione ſaporis & odoris differre vina Rhenana, Franconica, Hungarica, Moſellana & alia etiam aliis eſſe ſalubriora; quam differentiam ſolo natali ſi quis adſcribere velit, is utique non multum errabit. Dici enim vix poteſt, quam diſſidens planeque diverſa ſit natura atque indoles ſoli & terræ, quod vel ex colore, odore, textura, conſiſtentia, poroſitate, craſſitie, imo ex deſtillatione aliiſque laboribus mechanicis & chymicis ſatis ſuperque cognoſcimus. Mirum itaque eſt, quod vineæ, quæ habent eundem ſolis adſpectum, quæ etiam in ejuſdem altitudinis montibus poſitæ ſunt, & ejuſdem generis vites alunt, vina tamen ratione præſtantiæ, ſalubritatis, ſaporis ac penetrantiæ admodum diverſa proferant. In cujus rei illuſtrationem ut ſaltem unicum adducamus exemplum, notum eſt, vina, quæ circa pagos Hochheim, Kochheim & Caſſel, è regione urbis Moguntiæ producuntur, naſci ex unius generis vitibus, quæ etiam eodem modo tractantur, eodemque prorſus ſole foventur; nihilo minus præſtantia mire inter ſe differunt, ut longe etiam cariori pretio Hochheimenſe præ Kochheimenſi & hoc præ Caſſellano ematur. Quum vero nihil fiat ſine ratione, valde credibile eſt, hujus differentiæ cauſam referendam eſſe ad ſoli diverſitatem,

tem, quæ non adeo sperte in ſenſus incurrit. Et quum etiam vinum Hungaricum ratione ſaporis & odoris aliquid habeat præ aliis vinis peculisre ſibique proprium, & ſpiritus etiam ex iis deſtillatus ſapnrem & odorem exhibeat ſingularem, nullum ſane dubium eſt, quin hoc ſoli natalis peculiari naturæ ſit adſcribendum.

§. XVI.

Accedimus jam ad virtutem vini Hungarici, præſertim Tockavienſis, explicandam, quæ etiam quodammodo peculiaris eſt. Nam plura vinorum genera dantur, ut Rhenana & Moſellana, quæ virtute diuretica & alvum ſolvente eminent. Hungarica vero diaphoretica, imo ſudorifera virtute præ omnibus aliis excellunt, quod quiſque ſanus homo experiri poterit. Nam ſi quis illud paulo liberalius atque etiam ad ebrietatem uſque hauſerit, mane totum corpus ſudore diffluere obſervabit, ſi modo vinum bonæ notæ & purum fuerit. Quemadmodum vero liberior tranſpiratio & ſordium in corpore ſuperfluarum excretio, quæ per corporis corticem, nempe cutim fit, omnium excretionum eſt præſtantiſſima, quoniam totum corpus & univerſam ſanguinis & humorum maſſam a ſordibus depurat; ita vina diaphoretica ſaluberrima eſſe, quilibet facile judicabit. Liberior enim & vel ad ſudoris eruptionem aucta tranſpiratio intenſiorem & expeditiorem ſanguinis motum ſequitur, cordiſque & partium ſolidarum, ſanguinem impellentium, robur ac vigorem indicat, quod utique ad tuendam valetudinem, eamque à morborum cauſis atque inſultibus præſervandam plurimum valet. Præterea vinorum Hungaricorum ſalubritas eo manifeſtatur, quod nullum fere acidum io ſe cuſtodiant, neque illud in primis viis relinquant, quemadmodum omnia fere Germaniæ vina id faciunt, adeo ut ab iis omnes, qui imbecillem habent ventriculum, qui affectu hypochondriaco laborant, & ubi alvi ſegnities eſt, plane abſtinere debeant. Quam nocivum vero ſit acidum, ex alimentis in corpore relictum atque ad maſſam ſanguinis traductum, res jam ſatis clara & inter Medicos deciſa eſt. Quis enim neſcit, eam eſſe acidorum indolem, ut tunicas nerveas ventriculi & inteſtinorum arrodant, extractum ex alimentis ſuccum præcipirent, alvum conſtringant, ſanguinemque & reliquos humores ad craſſitiem, ſpiſſitudinem & coagulum diſponant, & arthritidis, rheumatiſmi, calculorum frequentiſſimam cauſam conſtituant, in fœminis vero, dum ſaluberrimum menſium fluxum retardant, innumeris malis, quibus affligi ſolent, occaſionem præbeant, quæ omnia à vinis Hungaricis non expectanda ſunt incommoda. Alia vina, ſi deſtillantur, præſertim quæ in Germania proveniunt, tertiam circiter partem ſpiritus inflammabilis præbent, tres vero ſui partes in cucurbita relinquunt, ſaporis valde acidi & auſteri. Hungarica vero vina, quæ fermentationem ſubierunt, generoſiora fere dimidism partem ſpiritus vini grati odoris exhibent, dimidia parte relicta ſubacidi dulcis ſaporis. Vina autem generoſiora, oleoſa & dulcia ſuperioris Hungariæ, item *der Ausbruch*, non quidem tantam copism inflammabilis ſpiritus ſuppeditant, ſed præter phlegmata inſignem copiam magmatis viſcidi dulcis præbent, quod ſiccatum & igni iojectum flammam concipit.

§. XVII.

Ex his elementis & ingredientibus vini Hungarici jam expoſitis quiſque peritus Medicus facile judicare poterit, quas alat in medendo virtutes, quibus corporibus, ætatibus & temperamentis conveniat, & quibus in morbis uſurpari poſſit. Qua de re etiam, ut ſcopo noſtro medico ſatisfaciamus, paulo fuſius & diſtinctius agendum erit. Diximus in ſuperioribus, ipſa vina Hungarica diverſis modis præparari, & inter ſe quoque ratione nobilitatis differre, hinc etiam virtutes ſingulorum non eſſe eaſdem, ſed differentes ſcile apparet. Nonnulla enim valde generoſa & dulcia ſunt, ſuamque dulcedinem diutius ſervant. Alia ſunt tenuiora & ſpirituoſiora, minoris dulcedinis. Dulcia maxime ſunt recentia, & quæ in Hungaria ſuperiori ex nobiliſſimis uvis proveniunt. Sed placet hoc loco, priuſquam ulterius progrediamur, ante omnia inquirere, quan vina Græca, Hiſpanica, Italica, aliaque in regionibus calidioribus, etiam ex uvis optimis parata, dulcia non diu retineant ſuam dulcedinem, ſed eam mox deponsnt, ita ut vel in ſortia aceta degenerent, vel in valde ſpirituoſa vina convertantur; vina vero Hungarica, præſertim, quæ ex urbibus ſubmontaois ſuperioris Hungariæ ad nos veniunt, & quæ vulgo dicuntur *Ausbruch*, eam diutius ſervent. Etenim omnia muſta, ſive *ſucci* ex uvis recenter expreſſi ſingulari dulcedine *lin*guam afficiunt, quæ tamen mox poſt fermentationem perit. Deinde omnia muſta deſtillata parum vel nihil dant ſpiritus inflammabilis, poſt fermentationem vero, quum jam omnis fuerit finita, multum ſpiritus phlogiſti exhibent, acido & tartareo phlegmate remanente. Quare vero vina Hungarica non ita deponant ſusm dulcedinem, ſed eam ſervent, & cum vetuſtate generoſa evadant, res ſcrutinio non erit indigna.

§. XVIII.

Supra jam memoravimus, diverſis modis tractari & præparari vina Hungarica; ex qua peculiari tractatione erit etiam petenda ratio durantis illius dulcedinis. Nam ubi ſuccus ex uvis nobilioribus & maturis ſemi paſſis & exſiccatis elicitur, qui eſſentia dicitur, diutiſſime manet dulcis. Deinde quando muſto ſubdito calore ſerventi immittuntur uvæ paſſæ *vel* aliæ adhuc recentes, dulcia identidem vina emergunt, quorum dulcedo diutiſſime durat. Quæ vero non ex ſiccatis uvis vel ex muſto ferveſacto proveniunt vina, ea utique, non ſecus ac alia vinorum genera efferveſcentia, gratum ac dulcem ſuum ſaporem amittunt; idque etiam fit in noſtris regionibus. *Nam ſi quis* muſta recentia calori vel igni admoveat, ut ex parte ebulliant, quemadmodum additis herbis, vina v. g. cochleariæ, enulæ, abſinthii, meliſſæ parantur, non amplius ita efferveſcunt, ſed dulcedine diutius linguam afficiunt. Eadem encheireſi in inſulis Canarienſibus vina, quæ dicuntur *Sect*, item Hiſpanica, vina de Tint, de Alicante incolæ parare ſolent. Cauſa igitur durabilis illius dulcedinis non eſt à natura, ſed dependet ab artificio, ab igne nempe & calore, qui hunc peculiarem effectuoi producit, eo quod fementationis actum præpediat, qua unio dulcium diſſolvitur ac deſtruitur, ingensque mutatio ipſi muſto ratione qualitatis inducitur. Fermentatio vero eſt nihil aliud, quam motus inteſtinus aeria & ætheris partiumque aquearum in muſto contentarum, qui partes, quæ mixturam dulcium corporum conſtituunt, diſſolvit, particulaſque acidas & ſulphureas terreaſque, quæ inter ſe commixtæ dulcedinem formant, à ſe invicem ſeparat, adeo, ut acidum incipiat in ſulphureum ac terreum principium agere, unde fit ebullitio, ſpumeſcentia & evaporatio partium ſulphurearum, nec non dejectio partium craſſiorum terrearum in fundum; qui motus ebullitionis dum diu durat, acidum cum ſubtiliori ſulphure & phlegmate ſeſe intimius conjungit rurſus, & vinum inde ſurgit, ſive liquor acido-ſpirituoſus. Quod ſi vero per calorem muſtum ferveſit, & ex parte ebullit, particulæ aëreo æthereæ & ſubtiliores aqueæ, quæ prima ac præcipus motionis illius inteſtinæ fermentativæ cauſa efficiens ſunt, ex intimis muſti poris exturbantur atque auſugiunt, unde neceſſario ſequitur, ut partium liquoris dulcis ſalva & integra maneat textura ac diſpoſitio, & inimica earum ſeparatio impediatur. Quum vero non omne principium aëreo-æthereum & ſubtile humidum per ferveſactionem evaporet, ſed

quædam

quædam pars ejus remaneat, impeditur quidem vehemens fermentationis actus, ſed tamen remiſſior & lenior ſpecies fermentationis adhuc manet, à qua etiam defœcatio ſucceſſiva & ſpirituaſcentia blandior horum vinorum dulcium producitur.

§. XIX.

Explicata ſic dulcedinis, quæ vinis Hungaricis ineſt, ratione, jam longe felicius & clarius vires & virtutes borum vinorum peculiares deducere ac determinare licet. Vina itaque dulcia generoſa quum nihil fere in ſe habeant acidi, nec valde ſpirituoſa, ſed temperata ſint, corporis humani naturæ admodum amica & blanda obſervantur; eo quod omne dulce & temperatum nutritioni & ſuccorum deperditorum reſtaurationi valde aptum ſit. Quare etiam lac, quod ſenſu medico dulce eſt, multum nutrit. Hinc hæc vina ad ſuccum nutritium chyloſum temperatum blandeque ſpirituoſum reddendum multum valent, unde ſi moderatiori doſi uſurpentur, nullum dubium eſt, quin ſuccos nutritioni aptos reddant, & corpora exſucca & arida, imbecillia etiam, alant ac nutriant, vireſque ſimul reſtaurent. Rectiſſime igitur ejuſmodi vina à Medicis & ſapientiſſima antiquitate lac ſenum vocantur, qui vitium reſtauratione valde indigent. Deinde etiam eorum uſus admodum ſalubris & utilis eſt iis corporibus, quæ vel ex nimia ſanguinis profuſione aut diuturno morbo, præſertim acuto, aut ſatigatione corporis & animi ſuccos & vires amiſerunt, viriumque amiſſarum & nutritionis reparationem expetunt, ſi nempe inter cibum parciori manu, ſed crebrius ſumantur. Porro ubi digeſtionis vis eſt diminuta, ubi acidorum humorum eſt colluvies, alvuſque ſtipata & adſtricta, ſuppetias hæc vina ferunt deſideratiſſimas. Nam ſubtili ſuo ſpiritu adaugent calorem, viſcidaque dulcedine acidum contemperant & lubricas inteſtinorum tunicas reddunt, ut excrementorum progreſſus ac tranſitus fiat facilior. Quapropter ſummo cum fructu hypochondriacis, arthriticis, podagricis, quibus omnibus acida vina valde infenſa ſunt, illa exhibentur, quippe qui inde magnum levamen, quotidiana id teſtante experientia, perſentiunt; ſiquidem hos morbos valde pertinaces ex tartareis ſalibus invicem concretis prognaſci extra dubium eſt. Quum igitur acidum prima in regione collectum attemperent, atque impediant, quo minus cum particulis terreis & ſulphureis ſanguinis coire & congredi poſſit, utique tartari generationem ejuſque cauſas prævertunt & removent. Accedit etiam, quod inteſtinorum & ventriculi tunicis valde nerveis & exquiſitiori ſenſu armatis multum faveant, dum blanda ſua viſciditate eas oblinunt, ut à ſuccis acidis corroſivis ibi ſtagnantibus non offendantur, vel earum læſio ab hiſce jam inducta emendetur, parteſque corroſæ demulceantur ac deliniantur. Denique etiam paulo liberalius ſumta, modo non crebrius, non facile nocent, nec corpora, ut alia vina, ad morbos diſponunt, ſed eos potius, præſertim chronicos, præcavent. Nam quum circulum ſanguinis ſtrenue promoveant, atque inſuper perſpirationem reddant auctiorem, corpus a multis ſordibus excrementitiis liberando id agilius & alacrius reddunt.

§. XX.

Quemadmodum vero nihil eminente quadam virtute agendi præditum in tota rerum natura exiſtit, quod incongrue atque immoderate uſurpatum non noceat, licet ſit ſua in natura optimum: ita etiam cum optimæ notæ vinis, Hungaricis quoque, comparatum eſt. Nam parcius uti eo debent, qui nimium abundant ſucco & ſanguine, & ubi vaſorum anguſtia ingens eſt, eaque ſuccis referta, quoniam non modo eorum augent copiam, ſed & dum in motum inteſtinum calidum eos conjiciunt, ex ingente ſanguinis turgeſcentia calores, anxietates, ſanguinis congeſtiones, imo ad inflammationes viſcerum internas diſpoſitiones, febreſque ſynochæ & ſanguinis profuſiones fieri poſſunt, præſertim ſi quis ea crebrius & immoderatius in uſum velit recipere. Infenſa etiam ſunt iis, qui ex motu & calore æſtuant, vel ad choleram & vehementem iram proclives ſunt. Vidimus ab ejuſmodi vinis dulcibus & ſpirituoſis, in actu iracundiæ fortius hauſtis, inflammationem ventriculi ſubortam, quæ, emetico, imprudenter à Medico exhibito, adaucta intra paucas horas mortem induxit.

§. XXI.

Accedimus jam ad vina Hungarica ſpirituoſiora, quæ motum fermentationis ſuſtinuerunt; ea prioribus calidiora eſſe, nemo facile in dubium vocabit. Hæc utique corporibus humidioribus, & ubi multum craſſi phlegmatis in partium tubulis ſubſiſtit, ſub moderatiori tamen ſemper uſu, valde conveniunt. Hæc etiam digeſtioni primarum viarum labaſcenti calore & ſpirituaſcentia ſua valde ſuccurrunt, inque morbis chronicis, qui ex atonia & nimia laxitate fibrarum proveniunt, in alvi fluxibus, flatulentiis in diſpoſitione cachectica, affectibus paralyticis, colicis, opem ferunt exoptatiſſimam; ſed ut moderatior eorum ſit uſus, providendum eſt. Et quemadmodum omnia calidiora ſanguinem in vehementem motum conjiciunt, eumque valde exagitant: ita ſanguinei & cholerici, plethorici atque ad vehementiores animi affectus proniores, iis ut parciſſime utantur, neceſſe eſt, ſi ardentes febres, ſanguinis profluvia, congeſtiones & inflammationes itemque nimios conatus & motus ad hæmorrhoidales venas evitare velint. Novimus, quoſdam plethoricos & vitæ ſedentariæ addictos, qui iis frequentius uſi fuerunt, in dorſi graves dolores incidiſſe, quos paſſiones calculoſæ & iſchiadicæ ſequutæ ſunt, quibus deinde ſanguinis miſſiones in pede, neque minus diluentia ac nitroſa profuerunt. Habent vero vina Hungarica generoſiora id commodi ſecum, ut correctionem acidis & ponticis humoribus, ſi prima in regione ſtabulentur, dulcificantem medicinam præbeant. Nam corroſivos etiam mineralium ſpiritus ſpiritus vini rectificati additione ſufficienti temperari inque blandam & dulcem naturam converti, ſpiritus vitrioli, nitri & ſalis dulcis præparatio chymica luculenter demonſtrat. Et quum ſæpius ex cruditatibus acidis in ſenibus vel imbecillibus capitis dolores, ophthalmiæ, dyſuriæ, hemicraniæ, ſtranguriæ, eructationes & vomitiones acidæ eveniant, certe hi convenientiſſimum præſidium in vinis Hungaricis, tam dulcibus, quam ſpirituoſis invenire poſſunt: hæc enim inter vina ſtomachum confortantia principem ſibi locum vindicant.

§. XXII.

Cætera Hungariæ vina, quæ non tam ſpirituoſa, ſed temperatiora ſunt, quod attinet, præſtat iis uti loco vini Rhenani vel Franconici, ſi quis cum moleſtiſſimo illo hypochondriorum malo

malo aut podagrico affectu conflictetur, quin non tam ſubtile acidum ac tartareum principium, nerveis partibus valde inimicum, quod iis ſe altius inſinuat, ſecum ferunt, & tranſpirationem etiam melius adjuvant, quæ his in morbis excretio eſt deſideratiſſima.

§. XXIII.

Convenienti ſic uſu & viribus vini noſtri traditis, expoſita etiam eo male utendi ratione, jam breviter ſtrictimque proponere placet, quam opportunum in nonnullorum medicamentorum præparatione illud locum habeat. Igitur primo optime inſervit deſtillationi aquarum ſpirituoſarum ex ſpeciebus aromaticis vel ſale volatili oleoſo pollentibus. Sereniſſimus Rex Pruſſiæ, Fridericus, auguſtiſſimæ memoriæ, frequenti in uſu ad flatulentias deprimendas habebat aquam carminativam, quæ ex corticibus aurantiorum recentium, pomorum Chinenſium & citri cum vino Tockavienſi per deſtillationem præparabatur, cui ad dulcificationem pauxillum julapii roſarum additum fuit, quæ odoris fragrantia, ſaporis ſuavitate, & excellente virtute utique ſe commendabat. Ex vino Hungarico deſtillatus ſpiritus aliis ex vino vel fecibus vini paratis ſpiritibus longiſſime præferendus eſt; non modo enim ſapore & odore aromatico, ſed & viribus differt. Præter virtutem enim conſortantem & calefacientem blandum ſomnum placidamque quietem, ſi circa lecti ingreſſum ſumatur, inducit, ob ſulphureum, quo gaudet, principium, quodammodo vaporoſum, ſed blandum, & nervorum texturæ eorumque fluido amicum. Præterea Hungaricum generoſum, præſertim Tockavienſe, optimi menſtrui vicem gerit, quo in elixirio ſtomachico & antihypochondriaco præparando feliciſſime utimur, cujus præparatio hæc eſt: *ſumo corticum aurantiorum recentium unam unciam, qui in mortario contunduntur in maſſam, cui extracti cardui benedicti, centaurii minoris, ſalis tartari æquali portione drachmas duas admiſceo, poſtea olei macis, olei de cedro guttas viginti adjicio; affunditur vini Tockavienſis libra una medica, extractio fit in Mariæ balneo: poſt ſubſidentiam clarus liquor decantetur*, qui ad cochleare dimidium cum convenienti vehiculo datus in morbis, qui ex prava digeſtione naſcuntur, & prima in regione ſedem habent, & maxime in moleſtiſſimo illo hypochondriorum malo, ſi quod aliud remedium, præſentiſſimi uſus. Eodem modo elixir proprietatis præparationem inſtitui poſſe, ut loco ſpiritus vini ſumatur vinum Hungaricum, & loco ſpiritus vitrioli ſal tartari, in feliciorem uſum nemo facile inficias ibit. Poſtea etiam hoc vinum optimum præbet vehiculum ad aſſumenda medicamenta, quæ ſaporis paululum nauſeoſi ſunt; ita enim gratia iis conciliatur. Species aromaticæ & nervinæ ſi cum eo infundantur & cum hoc infuſo partes externæ, ſi qua læſio aut contuſio, tumor, aut impotentia motus eas obſideat, calide foveantur, nihil poterit eſſe præſtantius. Corticis chinæ uncia una, & florum chamomillæ vulgaris uncia ſemis, addita ſalis tartari drachma una, ſi decoquantur cum libra una vini Hungarici, medicina fit antifebrilis, quæ ſi ventriculus nimia imbecillitate laborat, in febre intermittente & chronica, præſertim ubi vires morbo vel ætate fractæ ſunt, virtutem habet excellentiſſimam.

§. XXIV.

Ultimo loco de adulteratione horum vinorum quædam adjicienda ſunt, quæ noſtra tempeſtate eſt uſitatiſſima; maxime eam ob cauſam, quia hæc dulcia vina ob eximiam virtutem magno in pretio habentur. Solent eam tentare, dum muſto recenti dulci cuicunque vel etiam calefacto adjiciunt uvas paſſas Hiſpanicas vel ſaccharum etiam, & parum ex fecibus cereviſiæ albæ addunt, ita in loco temperato fit ebullitio, & liquor gratus, ſuavi dulcedine præditus emergit, quem incautis parumque vinorum naturam intelligentibus pro Hungarico vendunt, & ut naturalem ſaporem hoc vinum æmuletur, portionem vini Hungarici inferioris admiſcent. Sed ſapor & odor, maximeque virtus ab iis diſtinguitur, qui frequentius genuinis vinis uſi fuerunt. Certiſſimum tamen vini Hungarici genuini indicium illud eſt, ſi liberalius hauſtum nullam capitis gravitatem inducit, ſed potius corpori alacritatem affert. Nam licet artificialia dulcedine placeant, valde tamen inſalubria ſunt, caput enim ſtatim occupant, & immodice hauſta mirum languorem ac gravitatem toti corpori inducunt. Spirituoſum enim & ſubtile illud elementum, quod ſalubritatem vinis ingenerat, & ex vitium, ſolis, ſoli & nutrimenti natura peculiari affertur, in ejuſmodi arte factis plane deficit.

§. XXV.

Coronidis loco id prætermittere intactum non poſſumus, quod ſalubris & præſtantiſſima vini Hungarici præſertim ſuperioris indoles communiter, imo ab ipſis incolis etiam ſolo, ubi vites creſcunt, aurifero adſcribi ſoleat, eo quod terra Tockavienſis roborans in ſe auri ſulphur copioſum contineat. Quin imo variæ circumferuntur hiſtoriæ & literis etiam mandatæ ſunt, de quibus legi poſſunt JACOBI TOLLII *Epiſtola itinerar.* in ipſis botris & acinis compactas ſæpius auri atomos mire ſplendentes fuiſſe repertas, ita ut etiam membranulæ exteriores auro quaſi obductæ fuerint. Et ajunt, in Tockavienſi tractu, ubi generoſiſſima naſcuntur vina, videri non raro aurum inſtar funiculi rotundi ſimul è terra enaſci; quas tamen hiſtoriolas in medio relinquimus, utut non de earum fide dubitandi prægnantes habeamus cauſas. Id ſaltem dicimus, nec aurum, nec alia metalla ad fœcunditatem terræ, multo minus ad ſuccos vegetabilium nobilitandos: & ſalubres reddendos quicquam conferre poſſe.

DE PRÆSTANTIA REMEDIORUM DOMESTICORUM.

§. I.

UTcunque id temporis ars, quæ ægris ſanitatem & ſanis vitam longam promittit, longe ſubtilius quam ſuperioribus temporibus exculta ſit, cum ex nobiliſſimis pariter & utiliſſimis anatomicis, phyſicis, mechanicis & chymicis inventis magna ceperit incrementa, nihilo ſecius, quo minus hujus artis opera & exercitia feliciter & ex voto adhuc ſuccedant, complures remoræ atque difficultates obſervantur, ex quibus immenſa illa medicamentorum farrago ac ſilva, quibus Medicorum libri & pharmacopolia repleta ſunt, præcipuum locum ſibi vindicat. Antiquiſſimi Medicorum perquam paucis utebantur remediis, ſed victu potius curabant & cuivis morbo & corpori accommodatam vivendi rationem præſcribebant, atque de origine ac cauſis morborum avertendis plus erant ſolliciti, quam de iis curandis. Et quia animadvertebant præpoſteros animi motus pernitiales maxime affectiones ſuſcitare, ſalutaribus potius morum præceptis animum magnis deſideriis intentum componere & ſanare omni ſtudio laborabant, paucis herbarum infuſis vel decoctis contenti. At vero poſtquam GALENUS & ejus ſectæ addicti, atque Arabes doctrinam hanc ſalutarem majori labore excutere & agitare cœperunt, tanta compoſitionum, medicamentorum & materiæ medicæ copia ac cumulus ortus eſt, ut ſi medicinæ initiandus libros, qui hiſce repleti ſunt, introſpiciat, ingens artis addiſcendæ faſtidium eum teneat neceſſe ſit. Et poſtquam ſuperiori ſeculo Chymici caput in medicina attollere cœperunt, rurſus magna & pene mirabilis ab eorum manibus atque experimentis per ignem factis remediorum maxima ex parte vehementium copia in praxin medicam redundavit. Quapropter noſtro tempore omnes fere ſic dicti practicorum libri arcanis chymicis & immenſis compoſitionibus fere luxuriant, quibus incomparabiles & pene divinas in morbis, cujuſcunque etiam generis fuerint, ſanandis laudes adſcribere non erubeſcunt. Si quis vero ſine ullo præjudicio adeoque libero animo ſolidaque attentione earum vires ac virtutes in tot differentibus morborum & corporum aliarumque circumſtantiarum ſtatibus penſiculatius explorare ſtudeat, ea omnino ſpem ſuam penitus fallere, neque expectationi ullo modo reſpondere eorumque vires maxima ex parte non modo inertes ac ſteriles, ſed etiam naturæ morborum infeſtas eſſe certiſſime deprehendet. Quare, ut libere ſententiam noſtram profiteamur, tanta medicamentorum ſartago meræ ignorantiæ filia eſt. Qui enim vitæ ac ſanitatis rationem & genuinas morborum origines & cauſas & principia, quibus agunt omnia remediorum genera, cognita perſpectaque haber, is facile dijudicabit, tanto remediorum apparatu in præſervando & ſanando non opus eſſe, ſed pauca ſelecta, uſu frequenti probata & ſimplicia magis, quam compoſita ſufficere. Plures certe compoſitiones ineptiſſime ex variis ingredientibus, ſæpe ſibi invicem contrariis, conſarcinatæ ſunt, ut ex centum vix una laudem & uſum in praxi mereatur. Eodem modo comparata ſunt chymica, quibus identidem optime, paucis tantum exceptis ſalibus, oleis deſtillatis & ex metallicis dextre præparatis quibuſdam, carere poſſumus. Nam remedia hæc longe activiora naturæ animantium, quæ temperata maxime deſiderat, minus ſunt amica, & vel vehementes motus tantum ſuſcitando vel eos validiſſime deprimendo agunt, aut infeſta corroſivitate vel adſtrictione ſolidorum texturam lædunt. Deinceps ignis, cujus beneficio chymica eliciuntur, deſtruendis potius ſimplicium texturis, a quibus eorum facultates & virtutes unice dependent, idoneus eſt, quam ut earum virtutem acuat, vel meliores inſitis vires inducat. Denique tantæ compoſitionum veterum & arcanorum chymicorum multitudinis è medicina removendæ cauſa potiſſimum hæc eſt, quod veteres & veras morborum cauſas & remediorum genuina principia, quæ cauſis profligandis opponi debebant, plane ignorabant, quare vix quicquam ſolidi aut boni de eorum compoſitionibus ſperandum eſſe, quiſque medentum prudentior perquam facile dijudicabit. Atque etiam experientia per plures annos certa & attenta ſuffulti confidenter adfirmamus, vernacula, parabiliora & domeſtica omnibus nota, viribus, uſu atque utilitate, varia compoſita pretioſa & magno labore conquiſita arcana chymica longiſſime antecellere inque ſanando longe certiorem & tutiorem efficaciam illis promittere. Qua re permoti præſenti hoc ſpecimine domeſticorum & parabiliorum remediorum præ illis præſtantiam bono cum Deo adſtruere annitemur. Adſit vero ſummum Numen hiſce laboribus, ut publico humani generis bono, quo unice collineant, inſervire poſſint.

Antiquiſſimi medicorum perquam paucis utebantur remediis.

Paucis herbarum infuſis vel decoctis contenti.

Aſt Galeno Arabibuſque autoribus tantus compoſitorum medicamentorum cumulus ac copia ortus eſt.

Ut medicinæ initiandum ortis addiſcendæ faſtidium teneat.

A Chymicis remediorum maxima ex parte vehementium copia in praxin medicam redundavit.

Quorum plurima magis nocent quam proſunt.

Tanta pharmacorum farrago meræ ignorantiæ eſt filia.

Sufficiunt pauca ſelecta, uſu frequenti probata, & ſimplicia magis quam compoſita.

Horum rationes.

Tam immenſæ farraginis veterum medicamentorum cauſa eſt potiſſimum, quod veteres veras morborum cauſas plane ignorabant.

Vernacula, parabiliora & domeſtica omnibus nota pretioſis antecellunt, inque ſanando certiorem efficaciam promittunt.

§. II. Ante vero, quam ad ſpecialiorem hujus thematis tractationem & ad explicationem eorum, quæ in auxilium morborum promta ac parata ſunt, deſcendamus, non incommodum fore judico, ſi præmittamus, quænam eorum nomine intelligamus. Jam vero mihi facile perſuadeo, unumquemque levi labore adſecuturum, ea me vocare remedia domeſtica, quæ & plebi nota & in quavis re familiari facile proſtant, in culinis ad manus ſunt, quæ in hortis, ſylvis, pratis creſcunt, aut quæ natura omnibus non denegavit. Nolumus itaque peregrina accerſere, ſed ea, ſaltem quæ noſtra patria profert, quæ omnibus & ſingulis uſui eſſe poſſunt, enarrare nobis conſtitutum eſt. Superſedebimus autem tædioſas & difficiles ex iis præparationes indicare, omneſque vires & facultates ſimplicium & domeſticorum à Medicis annotatas late ac diffuſe commemorare, quia harum paginarum anguſtiæ tantum laborem capere non poſſunt, ſed ſuffecerit ex domeſticis ſelectiora & quæ nobis

Quænam autor per remedia domeſtica ſubintelligat.

uſu ſpectata, viribuſque in morbis cognita atque probata ſunt, delibaſſe, iiſque in medium prolatis noſtram ſubjeciſſe ſententiam.

Hippocrates vulgaria & plebeia remedia non ſpernebat, ſed potius maximo habebat in pretio.

§. III. Prius vero, quam hæc enarremus, quædam argumenta pro evincenda ſimplicium & domeſticorum præſtantia in medium adducere nobis conſultum videtur. Et ut ab auctoritate rem ordiamur, ſummus & antiquiſſimus medicinæ auctor HIPPOCRATES vulgaria & plebeia remedia non ſpernebat, ſed potius maximo habebat in pretio, quare *Lib. de præceptionib.* ſcribit: *ne pigeat ex plebeiis ſciſcitari, ſi quid ad curationem utile ſit.* Et apud eundem multa recenſentur remedia vulgaria per experientiam nota, quæ procul dubio à mulierculis partu defunctis aut hyſtericis affectibus detentis didicerat & annotaverat, *mulieribus enim*, inquit *Lib. de Septimeſtri partu*, *fides habenda eſt, uti de iis, quæ circa partum accidunt loquuntur.*

Qui à mulierculis quoque quædam didicit.

Neque Galenus infimæ ſortis homines conſulere erubuit.

Ejuſdem quoque ſententiæ fuiſſe GALENUM ex *libro de ſimplicium facultatibus* patet. Nam ipſe plebeios & imperitos piſcatores alioſque infimæ ſortis homines conſulere non erubuit. Hic graviſſimus poſt HIPPOCRATEM auctor cum Alexandria in patriam rediret, in illo itinere incidit in quendam villicum, gravi tonſillarum, uvulæ & colli dolore ac inflammatione laborantem, qui ſuffocationis metum incutiebat. Is deſtitutus aliorum remediorum apparatu viridia juglandium tegmina circumſpiciebat, adeoque jubet ex illis ſuccum exprimere & cum melle miſcere, eoque percolato ægrum fauces crebro perluere, quod remedium cum animadverteret celerrimæ operationis fuiſſe, ſæpius illud in tali malo adhibuit.

Quod villici exemplo in ſuffocationis periculo verſantis probatur.

Medicina augmentum ſuum maxima ex parte debet experimentis à plebe ſæpius factis.

§. IV. Neque dubium eſt, quin medicina augmentum ſuum maxima ex parte debeat experimentis à plebe ſæpius factis: nam ruſtici & plebeii homines opibus deſtituti ſine medicamentis ſingulari artificio paratis & etiam ſine Medicis diutius vivunt & felicius ex gravibus morbis evadunt, quam divites, nec vero aliis, quam ſimplicibus, parabilioribus, domi natis utuntur, & Deo, naturæ ac tempori reliqua committunt. Et quemadmodum illi ſine ejuſmodi arcanis & magno labore conquiſitis in morbis convaleſcunt & antiquiſſimi quoque hominum hiſce inventionibus & artificiis deſtituti è morbis, qui nunquam non genus humanum adflixerunt, eluctati ſunt, ita & ſine iis noſtris temporibus cur non ſanitatem integram conſervare & reparare poſſimus, equidem non video. Sicuti enim divina ſapientia omnia in tota rerum natura & quæ maximæ admirationis ſunt, facillima & ſimpliciſſima via peragit & pauciſſimis alimentis animantia conſervantur, cauſæque morborum ſua natura paucæ & ſimplices ſunt; ita recte concluditur, pauca facilia & ſimplicia quoque remedia ad cauſas has morborum removendas ſufficere. HELMONTIUS, gravis alias Galenicorum cenſor, in *Diſpenſatorio moderno* ingenioſe prodidit: Deum jam perfecte & ſufficienter ex ſimplicibus remedia compoſuiſſe, ut in iis perfecta cura & ſanatio omnium morborum ſit, atque exiſtimat, Deum ex ſapientia & providentia ſua æterna ſimplicibus vires ad deſtinatos uſus ſufficientes jam indidiſſe, & per conſequens ſcribit eos, qui diſpenſatoria volunt componere & nectere plurima, occulta quaſi blaſphemia inſufficientiam divinæ ſapientiæ accuſare & ſupplere velle. Neque hæc ſolida ratione eſt deſtituta ſententia: Nam Deus ſapientiſſimum chymicum ſuum & compoſitionis artificium non potuit perfectius exprimere, quam per tot infinitas texturas ac craſes triplicis regni corporum, quorum quævis peculiaribus proprietatibus, dotibus ac viribus donata ſunt. Ulterius maximum divinæ ſapientiæ argumentum inde elucet, & quod nos ſatis ad æſtimationem vulgarium remediorum perducere debeat, quod iis plantis, quæ ubique & in ſeminis ac campis creſcunt, majorem juvandi efficaciam indiderit, quam rarioribus, pretioſis & quæ magno labore ac ſtudio ex regno minerali vel marino comparantur, in quibus ſæpius exigua vel plane nulla medendi virtus animadvertitur. Quo magis eorum ſtultitia manifeſtatur, qui magnæ virtutis auxilia in pretioſis illis, auro, argento, perlis, gemmis, coralliis & exoticis rarioribus quærunt, quaſi Deus, qui ſumma eſt erga genus humanum miſericordia, pro divitibus & magnatibus hujus mundi tantum præſtantiſſima remedia in ejuſmodi rebus conſtituerit. Ego ſancte adfirmare poſſum, me ſuperioribus temporibus mirifice inhiaſſe & delectatum fuiſſe chymicis & activioribus ex mineralium regno petitis remediis, & ubivis fere arcana conquiſiviſſe. Poſtea vero longe aliud ipſa in veritate & per attentam experientiam expertus ſum, pauciora, nempe ſelectiora & viliora longe promptiora in auxilium eſſe & majorem in medendo efficaciam cuſtodire ipſis jam dictis magno pretio & labore præparatis chymicis arcanis.

Pauca facilia & ſimplicia quoque remedia ad cauſas morborum removendas ſufficiunt. Helmontii de hiſce ſententia.

Deus iis plantis quæ ubique creſcunt majorem juvandi efficaciam indidit, quam rarioribus & pretioſis.

Licet Clar. auctor olim mirifice chymicis activioribus inhiaverit & arcana conquiſiverit.

Aqua, vinum & panis hominis vitæ ac ſanitati diu conſervandæ idonea ſunt.

§. V. Jam vero, ut ad ipſam rem progrediamur, ſingulatim quædam ex ferme vulgaribus & quæ ad uſum medicum valde apta ſunt, excutiemus, initium facturi ab aqua, vino & pane. Hæc tria ſola ſicuti hominis vitæ ac ſanitati diu conſervandæ idonea ſunt, ſiquidem panis ſolidam ſanguinis ſubſtantiam, aqua liquidam, & vinum illam fluidiſſimam, quæ corpori vires & robur addit, materiam miniſtrat: ita certe non ſine magna ratione factum eſt, quare ſapientiſſimum Numen hæc tria ceu elementa ſacramentorum etiam ad vitam ſpiritualem conſervandam & corroborandam accommodaverit. Neque etiam mediocria ſunt commoda, quæ ab iis ad præſervationem & medelam multorum affectuum ſuggeruntur. Simplex aquæ puræ potus cum debito regimine tantæ eſt in tollendis & præſervandis morbis efficaciæ, ut cetera medicamenta multum ſuperet. Quia vero de hac nobili materia, videlicet aquæ medicina univerſali jam peculiarem tractationem adornavimus, nolumus eſſe prolixiores in iis repetendis, quæ ibi ſatis enucleate & copioſe propoſita fuerunt. Vinum generoſum & optimæ notæ principem locum inter omnia confortantia ventriculi & omnium corporis partium obtinere, etiam in peculiari Diſſertatione adſtruximus, quo lectorem brevitatis ſtudio remittimus. De pane itaque quotidiano ſecalino, qui omnibus in promtu eſt, reſtat ut agamus. Illud quidem in anteceſſum hic in genere monendum duximus, quod in hac tractatione non omnia, quæ uſui inſervire poſſunt ex domeſticis & ſimplicioribus, ſed pauca ſaltem & quæ multoties experta ſunt & aliorum Medicorum fide corroborata, depromere noſtri inſtituti ſit.

Neque mediocria ſunt commoda quæ ab iis ad præſervationem & medelam morborum ſuggeruntur.

Aquæ potus tantæ eſt efficaciæ ut cætera medicamenta multum ſuperet.

Neque minus vinum generoſum.

Panis præſertim ſecalini, elogia atque virtutes.

In alvi profluvio. Ad reſiciendas vires.

§. VI. Itaque tractationis initium à pane ſecalino faciemus. Ab hoc jam HIPPOCRATES *Libr. de Salubr. diæta* §. XI. medicinam deſumſit ſuaſitque hominibus laborioſo vitæ genere utentibus, ſi alvi profluvio corripiantur, ac recrementa cruda ciborum ſpeciem referentia ſecedant, ut loco ſecurioris medelæ aſſatum panem vino intritum

tum adſumerent. Neque ignotum eſt, quantum tum ad vires reficiendas præſidii inſit pani ſimilagineo toſto & vino generoſo imbuto, cui quidpiam cinnamomi vel ſacchari additum fuerit. Hoc ſane analeptico præſtantiſſimo illi uti maximo cum fructu poſſunt, qui ab ingenti defatigatione aut ſanguinis enormi à vulnere profuſione celeri virium refectione opus habent. Quare huic ſimpliciſſimo refectorio Propheta regius vim cordialem divino plane encomio tribuit,

David in Pſalmis pani vim cordialem tribuit.

Analepticum Henr. ab Heer.

quippe *Pſ.*104. *verſ.* 5. ſcribit, quod *vinum letificet cor hominis & panis illud ſulciat.* Utroque horum analepticorum HENR. AB HEER, uti in *Obſ. Med.* 18. prodidit, maritum, a veneris immodico uſu pene exanimem, viribus & vitæ reddidit, quem alius Medicus, qui venæ ſectionem ſuaſerat, procul dubio morti dedidiſſet.

Panis etiam encomiaſtes Herm. Bœrhaave.

Clariſſimus Medicorum Batavorum, BOERHAAVE *in Materia Medica*, non ita pridem edita, decoctum panis præſtantiſſimi analeptici uſus in febribus & aliis affectibus commendat, quod hunc in modum paratur:

Ejus decoctum panis.

recipe panis tritici cum furfuribus fermentati biſcocti uncias octo, aquæ putealis puriſſimæ libras tres, coque in vaſe figulino recenti clauſo, per ſpatium unius horæ, addendo ſemper, quantum coctione exhalat, aqua, deinde cola per ſetaceum; ſume decocti præſcripti libram, ſucci citri ſemiunciam, aquæ ſtillatitiæ cinnamomi drachmas duas, vini Rhenani uncias quatuor, ſacchari q. ſ. ad gratum ſaporem conciliandum.

Reuſneri obſervatio de pane & vino.

Memorabilis eſt *Obſervat.* 10. REUSNERI 109. ubi meminit fœminæ aliquoties abortu periclitatæ, quæ ſub medium geſtationis tempus cœpit quotidie panis fruſtulum vino malvatico imbutum jejuno ventriculo adſumere ſicque malum caſum feliciter evitavit.

Nec non Velſchius.

Huic auctori accedit etiam VELSCHIUS, qui ſeptimum in una fœmina abortum, reliquis Medicis fruſtra laborantibus, hoc potiſſimum euporiſto avertit.

Atque Autoris noſtri de pane butyro illito.

Panis butyro illitus mane jejuno ventriculo ſumtus exceſſivum in prima regione ſtabulans acidum contemperando præcordiorum anxietatem, vertiginem, capitis dolorem & virium exſolutionem feliciter ſuſtuliſſe, non ſemel à nobis obſervatus fuit. Idem jentaculum in conſtitutione epidemica morboſa, ubi aër effluviis & vaporibus naturæ infeſtis refertus eſt, non ſine ratione & experientia commendari meretur.

Non modo interne ſed & externe virtute analeptica pollet.

Democritus odore panis ad triduum mortem remoratus eſt.

Quod & Joubertus experientia confirmat.

§. VII. Quemadmodum vero panis interne ſumtus inſigni gaudet virtute analeptica & confortante: ita eandem etiam externe mirifico plane modo exerit. Probe hoc cognovit ſummus ille Philoſophus, *Democritus*, *Hippocrati* æqualis, qui referente DIOGENE LAERTIO *in Libr. de vit. Philoſoph. IX.* inſtantem extremo ſenio vitæ finem ſentiens, in gratiam ſororis ſuæ odore panis recenter cocti ad triduum mortem remoratus eſt, quod etiam LAUR. JOUBERTUS experientia confirmat, qui panem naribus admotum à lipothymia liberare auctor eſt. Neque omittendum eſt, quod panis cum carvi ſemine coctus & ex furno recenter extractus atque diſſectus & auri calide fomenti loco applicatus maximum etiam noſtro experimento ſit remedium euporiſton adverſus ſurditatem,

Panis remedium eſt euporiſton adverſus ſurditatem.

Teſtibus Riverio & Reuſnero.

quod etiam RIVERIUS *in Praxi Med. Lib. III. Cap. II.* inſigniter commendat. Similiter id ſuo calculo confirmavit HIERON. REUSNERUS *Obſ. Med* 55. qui Henricum Comitem à Stolberg, cui ex fragore & ſonitu tormentorum bellicorum ſurditas obtigit, pane recenti cum baccis juniperi cocto & auri mane adplicato magno cum emolumento ſe levaſſe ſcribit. Superior panis domeſtici cruſta in orbem diſciſſa & mediocriter excavata & aceto probo vini repidiuſcule calente conſperſa, additis aromatibus caryophyllis, nuciſta, ventri adplicata in torminoſo ejus profluvio vel etiam vomitu præſentiſſimum fructum adfert. Pane quoque toſto & vino bonæ notæ imbuto additis aromaticis, ſi umbilico imponatur, ad abortum præcavendum non facile felicius datur remedium.

Farina eryſipelati medetur.

§. VIII. Dimiſſo pane farina nobis cum furfuribus conſideranda eſt, ſecalina nempe; hæc probe exſiccata & cum ſale communi remixta eryſipelati calide impoſita cum floribus ſambuci inſignem diſcutientem efficaciam exerit, ſi vero eadem farina cum melle miſceatur, maturandis apoſtematibus multum conducit, nec abſque ſingulari fructu quotidie adhibetur.

Furfures vi abſterſiva pollent.

De furfuribus id maxime laudandum eſt, quod abſterſiva vi polleant & removendis ſordibus capitis egregie proſint.

Debilitatos artus in balneo reficiunt.

Balneum vero ex furfuribus & aqua dulci paratum ex quacunque cauſa debilitatos corporis artus egregie reficit, ſique flores chamomillæ addantur, ceu euporiſton, ubi balneis opus eſt, adhiberi poteſt.

Capitis gravitatem & aurium tinnitum tollunt.

Vidimus, quibus frictio capitis cum furfuribus triticeis calefactis gravitatem capitis tenſivam & aurium tinnitum abſtulerit.

Aqua Decoctionis hordei in febribus eſt expertiſſima.

Hordeum quoque familiariſſime in uſum cedit medicum, dum cum aqua ad crepaturam uſque decoquitur, quod decoctum additis radicibus ſcorzoneræ & pulpa citri ad æſtum refrænandum & ſitim levandam in febribus præſertim bilioſis longe expertiſſimum eſt: quin imo in omni fere morbo acuto juvat,

Et in pectoris affectibus.

& in pectoris affectibus, ubi humorum acrimonia peccat & expectoratione opus eſt, ejuſmodi hordei decoctum, ſi caricæ addantur, ſingularis eſt efficaciæ.

Emulſionibus in variolis eſt convenientiſſima.

Præterea ex hoc hordei decocto cum amygdalis nonnulli egregiam faciunt emulſionem, quæ in variolarum etiam confluentium genere magno ſolamini eſt & proxime ad hydrogalam accedit,

Quarum largiorem potum optimum deprehendit Sydenham.

cujus largiorem potum SYDENHAMIUS *in opuſculis pag.* 257. in confluentibus variolis, ubi ſalivæ largior fluxus ab initio jungitur, optimum deprehendit. Longe vero efficacius evadit decoctum hordei in variolis aliiſque acutis, ſi cornu cervi uſtum & ſyrupus de ſucco aurantiorum adjiciantur.

Quanti olim Hipocrates ptiſanas fecerit ex ejus ſcriptis patet.

Quanti olim ptiſana ab HIPPOCRATE in acutis ſanandis æſtimata fuerit, ex ejus monumentis & quidem ex *Lib. de victu acutorum* ſatis abundeque pateſcit, ubi hunc in modum ſcribit: *ptiſana recte omnibus frumentaceis eduliis prælata eſſe videtur in morbis acutis, & laudo ſane eos, qui ipſam prætulerunt. Nam viſcoſitas ipſius levis eſt & continua & jucunda & lubrica & moderate humida & ſitim eximit & facile eluitur, ſi forte & hoc opus ſit & neque adſtrictionem habet neque malam turbationem, neque in ventre intumeſcit.* Apparet hinc ſatis, quantum à ptiſana fructum Veteres in morbis acutis ſibi promiſerint. Adhibebant autem illam non uno modo, ne eadem ratione præparatam: interdum enim hordeum decorticatum ſufficienti tempore decoctum exhibebant, quod totam ptiſanam vocabant; alio tempore colaturam, ſive, ut CELSUS loquitur, cremorem ptiſanæ ſorbebant, imo etiam alvum infuſo hoc cremore ducebant. In præparatione ejus ita ſe, auctore GALENO, gerebant, ut decem aquæ portiones ad unam ptiſanæ partem adſumerent, peractaque coctione aceti momentum oleique exiguum admiſcerent cum pauxille ſalis. Verumtamen hic Veterum ptiſana utendi modus fere int… es omiſſas & oblivioni traditas

referendus eſt. vid. LANGIUS *in Epiſt. Med. Lib. I. Epiſt.* 57. Quod attinet ad avenam, ejus decoctum cum aqua, adjectis radicibus cichorii cum nitro & floribus papaveris, itemque melle tantæ eſt efficaciæ pro potu in omnibus acutis, in doloribus præcipue podagricis, atque ad ſanguinem purificandum in ſcorbuto, ut viribus ſuis magnæ famæ remedia longiſſime exuperet. Extat de hoc Diſputatio ſub præſidio noſtro habita, ad quam lectorem remittimus. De cetero decoctum ex avena excorticata paratum, vulgo *Habergrütze*, ſi ullum, certe hoc præſtans eſt inter domeſtica remedia in multis morbis uſurpandum præſidium, ſiquidem in omnibus iis morbis, ubi humorum in primis viis vel etiam in ſanguine peccat acrimonia, ut in tuſſi, catarrho, coryza, febre purpuracea, variolis, morbillis, febribus bilioſis cholericis, in alvi quoque à bilis acris redundantia dejectionibus inque inteſtinorum eroſione commodiſſimum pro potu locum invenit. Nos ſæpius huic decocto incoximus aliquot pugillos florum chamomillæ vulgaris, adjectis ſaccharo & oleo amygdalarum dulcium, & cum ſummo fructu in prædictis morbis uſi fuimus, quod etiam decoctum in iiſdem morbis ano injiciendum non ſine ſummo emolumento ſuaſimus, optime enim ſua viſcoſitate acrimoniam humorum obtundit.

Priſanæ apud veteres præparatio.

Avenæ decoctum viribus ſuis magnæ famæ remedia longiſſime exuperat.

Tam in decoctis quam in Clyſteribus

§. IX. A frumentaceis tranſitum ad legumina facimus. Inter legumina illa, quorum apud nos frequentior in re familiari eſſe ſolet uſus, maxime piſa & lentes eminent. Brodium piſorum non ſolum alvo reſerandæ egregie inſervit, ſed etiam, ut lochia liberius in fœminis profluant, efficit. Idem decoctum nephriticis prodeſſe adverſus eos, qui negare auſi ſunt, defendit Medicorum nobiliſſimus, SIMON PAULI *in Quadripartito Botanico.* Nonnulli etiam piſorum decocto ad abſtergenda cutis vitia & eminentias perſanandas cum fructu utuntur. Lentium vero decoctum cum caricis & ſemine fœniculi plebeii utuntur maximo cum fructu in variolis, morbillis ad exanthematum eruptionem; materiæ enim morbidæ acrimoniam mitigando ſpaſmos & dolores ſiſtit & hac ratione eruptionem promovet. A Medicorum Arabum principe, AVICENNA in praxi medica hujus decocti uſus primum fuit receptus. Cicerum decocto plures novimus in calculo comminuendo non ſine fructu uſos fuiſſe, & eſt ſane una cum millepedibus præparatum inter medicamina calculum depellentia præcipuum, cujus diutino & patienti uſu HORATIUS AUGENIUS veſicæ calculos comminuit, & GUIL. LAUREMBERGIUS jam ultra ſexaginta tres annos natus in ſe ipſo impetravit, ut dirum veſicæ malum per fruſtula ſenſim diſcederet, ut ipſe de ſe peculiari diſſertatione epiſtolari commemorat.

Brodium piſorum alvo reſerandæ inſervit.

Nephriticis prodeſt.

Cutis vitia abſtergit. Lentis decoctum variolarum eruptioni opitulatur.

Ab Avicenna hujus decocti uſus primum fuit receptus. Valet Cicerum decoctum in calculo comminuendo. Teſtibus Horat. Augenio & Laurembergio.

§. X. A leguminibus ulterius progredimur ad alia, quibus res familiaris inſtrui ſolet. Hic maxime locum inveniunt rapæ præſertim exſiccatæ Germ. *welcke Rüben*, quæ utilitate plane ſingulari ſe commendant, quippe quarum decocto nihil eſt laudabilius in pectoris affectibus ac tuſſi pertinaciſſima, ſi præſertim illud ad magni CRATONIS conſilium 81. adornetur. De eodem *Cratone* auctor nobis eſt CASP. HOFFMANNUS *in Inſt. Med. Lib. V. Cap.* 11. eundem in curatione quartanæ contumacioris, nec non aliorum affectuum, ubi multa & longa humectatione opus eſt, tantum non pro ſecreto habuiſſe raparum exſiccatarum brodium ſemine fœniculi alteratum. Et de *Scherbio* idem nobis auctor eſt, quod præceptorum *Cratonis & Eraſti* exemplo rapas exſiccatas in uſu frequentiſſimo habuerit puerorumque tabem, quam *die Miteſſer* vocant, ſæpe cum multo ſucceſſu hac medicina ſuſtulerit. Idem quoque raparum decoctum in teneſmo, in diarrhœa infantum contumaciori, quæ plerumque ab acri humore inteſtinis craſſis inhærente ſovetur, remixtum cum butiro inſulſo, vel oleo amygdalarum dulcium clyſtere per diem aliquoties injectum præſentiſſimam opem attuliſſe non ſemel vidimus. Neque externo uſu rapas deſtitui ad ſanandas partes frigore tactas, in vulgus fere cognitum experimentum eſt.

Raparum decocto nihil eſt laudabilius in pectoris affectibus. Raparum exſiccatarum brodium ſemine fœniculi alteratum pro ſecreto habuit Crato. Atque in frequentiſſimo uſu habuit Scherbius.

Raparum decoctum in teneſmo & in Diarrhœa opem attulit.

Rapæ externè ſanant partes frigore tactas.

§. XI. Inter radices edules utilitate quoque commendanda ſunt paſtinaca ſativa, radix aſparagi, petroſelini, graminis, fœniculi, cichorii. Quod ſi illæ probe decoquantur in brodio caponis vel gallinæ veteris, & hoc decoctum ſingulis diebus mane bibatur, hypochondriaci & qui ſcorbuto, phthiſi, tabe, hepatis ac lienis vitio laborant, inſigne ſolamen inde ſentiunt, quemadmodum etiam infantibus tabe confectis ejuſmodi decoctum frequentius uſurpatum ſummopere prodeſt: alvum enim moderate fundit, urinam potenter educit. Optime in infuſo loco thée folia ejus recentia, mane ſumuntur, quod & ſapore, colore, odore ac virtute ſe commendat, ſiquidem in iis affectibus, ubi feri abundantia eſt, in cachexia, inque menſibus etiam ſuppreſſis, & ubi metus calculi veſicæ in renibus vel veſica eſt, non ſine inſigni fructu uſurpatur. Atque etiam notabile eſt experimentum RIVERII, quod ipſi communicavit quidam chirurgus veteranus, ubi fœmina quædam, neſcio cujus vetulæ ſuaſu, ad propellendum hydropem quotidie petroſelini foliorum quantum manu capere poterat, linteo madido involutorum ſub cineribus calidis aſſabat expreſſumque ſuccum vino albo exceptum bibebat ſimulque oſſium quorumlibet ad liberum aërem ſiccatorum & comminutorum drachmam in eodem adſumebat vehiculo, quo per integrum menſem facto feliciter ſane convaluit. Herba petroſelini cum lupulo ex cereviſia cocta & exterius regioni pubis calide admota, in urinæ ſuppreſſione præclarum exerit effectum. Raphanorum magna apud Veteres exiſtimatio fuit, quibus ſucco radicis ſumto vomere quotidianum erat: etiam noſtrates vidi raphanis in taleolos diſſectis ſaccharum adſpergentes & hoc liquamen pueris præbentes, ubi vomitu opus erat. Ad calculoſam concretionem in veſica prohibendam raphanum in taleolos diſciſſum & cum ſale conditum novimus non ſine fructu adhibitum fuiſſe. In febri maligna putrida CRATO adplicationem raphani in pedibus mirum quantum æſtimat & ita inquit: *miſſo ſanguine pedibus adplicetur raphanus comminutus & ſæpe is mutetur.* Plurimum ex adplicatione raphani adjumenti eſſe in pluribus adverti, ubi materia omnibus modis à corpore ad ſuperficiem eſt trahenda.

Rad. paſtinac. aſparag. petroſ. &c. decocta, hepatis ac lienis vitio laborantibus conveniunt.

Petroſelini folia optime in infuſo loco theé mane ſumuntur.

Petroſelini ſuccus auctore Riverio, hydropicam reſtituit.

Herba petroſelini exterius regioni pubis calide admota in iſchuria præclarum exerit effectum.

Olim raphanorum ſucco ſumto vomere quotidianum erat. Ad calculoſam concretionem raphanus haud inefficax eſt remedium.

Raphani in pedibus applicationem in febri maligna mire laudat Crato.

§. XII. Accedimus jam ad allii & ceparum genera, viſuri, quænam parabiliora & in auxilium prompta poſſint inde depromi remedia. Ruſticorum theriacam allium vocat GALENUS, cujus uſus inter multas nationes adeo invaluit, ut nobiles pariter ac plebeii, nihil morati ejus graveolentiam, eo delectentur, rati vires illo excitari. Infantibus verminoſa colluvie infeſtatis nihil æque prodeſt ac allium, quod vermium mors eſt lacti incoctum & adſumtum, hoc enim modo infeſta illa progenies ex ventre feliciter projicitur. Obſervavi-

Allium ruſticorum theriacam vocat Galenus.

Verminoſa colluvie infeſtatis nihil æque prodeſt.

Paracelſus in morſu canis rabidi & contra omne venenum allium cum ſtercore humano mixtum commendat. Laudatur etiam in calculo.

Obſervavimus etiam ſolo fotu lactis cum allio cocti ad anum admiſſo vermes ad exitum prolectos fuiſſe. PARACELSUS in morſu canis rabidi & contra omne venenum tam interne, quam externe, contra peſtem, bubones, carbunculos allium cum ſtercore humano mixtum egregie commendat. Bulbuli allii tres aut quatuor feliciter ab iis, qui calculo laborant cum hauſtu ſpiritus vini ſumuntur ſemel ſingulis ſeptimanis eo die, qui proxime quadras lunæ præcedit. Novimus hoc remedii genus à multis in uſum vocatum feliciſſime. Ad febres intermittentes contumaciores, imo ad ipſam quartanam feliciter profligandam, omnibus aliis irritis, allium contuſum & ad carpum manus vel etiam ad articulos digiti adplicatum cum dolore magnam facit veſicam, qua aperta ſeroſa materia effluit: liberantur quidem hac ratione à febribus, ſed quia graviter allium inflammat has partes, prudenti cautela graviora ſymptomata præcavenda ſunt. conſ. *Miſc. Nat. curioſ. Dec. II. Ann. IX. obſ.* 127. quo loco etiam in ſcholiis mentio fit a Medico viduæ, quæ dolores dentium alligato allio ad cubitum & inde excitata veſica ſopiebat. In doloribus pedum ſcorbuticis frictio cum raphano ruſticano vel etiam allio inciſo & aceto immerſo eorum remiſſionem, in caſſum aliis adhibitis, procuravit. Meminit etiam PLATERUS in dolore dentium allii contuſi carpo dextro, ſi dolor in dextro latere, vel ſiniſtro, ſi dolor in ſiniſtro latere urget, adponendi. *vid. ejuſd. Libr. II. obſ. pag.* 371. & 375. Cepis ſingularem quoque medendi efficaciam ineſſe, multiplici experimento didicimus, præſertim quoad externum uſum: cepis enim aſſis ad tumores duros emolliendos & bubones venereos maturandos, præſertim ſi cum ficubus adplicentur, nihil eſt efficacius: eædem aſſatæ pubi adplicatæ in infantibus, ſi nihil quicquam urinæ emittunt, præſentem opem ferunt. Ineſt etiam omni alliorum & ceparum genere ſal quoddam cauſticum tenue, veſicatoriæ indolis penetrantiſſimæ, quod nervoſis partibus immediate adplicatum graves dolores, imo inflammationem parit. Ceparum ſuccus monente CASP. HOFFMANNO *Inſtitut. Med. Lib. V. pag.* 677. ſi in vulnera influat, illa conſolidari non permittit ipſoſque cultros & ferramenta tanquam leni veneno inficit, quod notari meretur, ut caveamus: at vero intra corpus ſine noxa quotidie adſumuntur.

Allium contuſum externe applicatum à febribus intermittentibus liberat. Medicus allio ad cubitum alligata odontalgiam ſopivit. Idem remiſſionem in pedum doloribus per frictionem cum allio inciſo procuravit. In dentium dolore allium contuſum carpo apponendum, urget Platerus. Cepis aſſis ad tumores duros emolliendos nihil eſt efficacius. Ceparum ſuccus, ſi in vulnera influat, illa conſolidari non permittit.

§. XIII. Hiſce diſcuſſis deſcendimus ad gratiſſima nemini non nota ſemina, qualia ſunt ſemina fœniculi, aniſi, cymini, anethi, quibus identidem magnas vires ineſſe ad concinnanda hinc remedia parabiliora domeſtica, plurimis experimentis habemus compertum. Nolumus de ſingulis peculiarem ſermonem inſtituere, ſed in genere notare, quod ea quinque ſemina, ſive in formam pulveris redacta, ſeu cum cereviſia decocta, aut cum aqua calida infuſa, ob ſulphur & oleum blandum naturæ amicum ac vaporoſum inſignem qualitatem poſſideant humorum acrimoniam & viſcoſitatem temperandi & reſolvendi parteſque univerſi corporis quocunque modo laceſſitas & commotas placandi & ſedandi, unde egregie omnibus affectibus ſpaſmodicis & convulſivis ſuccurrunt. Spaſmos enim optime ſedant, flatus diſcutiunt & ſimul edulcorationi humorum patrocinantur. Commendamus igitur hæc remedia in colica, in tuſſi, in diarrhœis & torminoſis inteſtinorum cruciatibus, quibus infantes præſertim lactantes ſunt obnoxii ob acrimoniam cauſticam lactis quam excrementa viridia alvo emiſſa produnt. HIPPOCRATI ſemen aniſi fuit uſus non infrequentis, & profecto ob amicas ventriculo & inteſtinis dotes inſignem meretur commendationem, unde non inconcinne illud HELMONTIUS inteſtinorum ſolamen adpellavit. Decoctum horum quinque ſeminum cum floribus chamomillæ & oleo amygdalarum dulcium & pauxillo ſaponis Venetiani infantium in eorum atrociſſimis affectibus infuſum, & flatuum torminibus eoſdem egregie liberat. Hæc quoque quinque ſemina ſeu in forma ſicca ſeu humida ſumta menſes cient, ſudorem movent, ſingultui medentur, abortum præcavent, in vomitu & ſingultu ventriculum roborant, flatus diſcutiunt, urinam & calculum pellunt fauciumque raucedini ſuccurrunt, neque minus partum facilitant, præſertim, ſi vapor eorum admittatur ad uterum; ſpecifice vero vapor decoctionis fœniculi mire oculos mundificat & viſum confortat; in ſurditate quoque confert, de quo inter alios teſtatur GABELCHOVERUS *Centur. I. Curat.* 60. *in annotatis.* Decoctum item fœniculi mirifice lactis defectui conducit, de quo *Centur. VI. Curat.* 86. potiſſimum AMATUS LUSITANUS videndus eſt. Cumino nihil præſtantius dici poteſt ad tonum inteſtinorum nimis relaxatum reſtituendum flatuſque diſcutiendos. *Eſt etiam mirabile*, inquit REINERUS SOLENANDER *Conſil. lib. 35. pag. 329. ex Serapione, in confortando matricem & auferendo ejus ventoſitatem ac conſtringendo menſtrua alba & rubra.*

Quinque ſemina calida majora haud immeritò miris ſemper encomiis celebravit univerſus aſclepiadeorum cyclus.

Hippocrati ſemen aniſi fuit uſus non infrequentis. Inteſtinorum ſolamen illud appellavit Helmontius.

Menſes cient, ſudorem movent, &c. hæc V. ſemina.

Fœniculi decoctionis vapor mire oculos confortat. Idem decoctum lactis defectui conducit. Tonum inteſtinorum nimis relaxatum reſtituit cuminum.

§. XIV. Ipſa braſſica ruſticorum rubra, vulgo *Braunkohl*, tota medicamentoſa eſt, & ſucco ſcatet nitroſo, dulci, emolliente, laxante ac inſimul blanda vi aperitiva, fundente ac ſtimulante inſtructa excretiones ſaluberrimas adjuvat, & hac ratione non modo à morbis præſertim chronicis egregie præſervat, ſed etiam eorum ſanationi multum patrocinatur. Eximiæ ſunt laudes, quas recenſet de hac BARTHOLINUS *in Libr. de medicina Danorum domeſt. Diſſert. 1. pag. 24. ipſa braſſica ruſticorum ceteris oleribus antiſtat, tam cruda, quam cocta omnibus pharmacopoliis palmam dubiam reddit, ut non ſine cauſa, illa in hortis omnium ruſticorum viſa, ſterilem ſibi meſſem in Dania præſagiverit olim Medicus peregrinus: facit alvum bonam ac obſequentem, quam ſi dejicere voles, ſuperioris cymæ decoctæ ſuccus tantum bilis pituitæque ejiciet, ut miraturus ſis, nullam rem tam bene purgare, neque belleborum neque ſcammonium & ſine periculo & cito ſalubrem eſſe corpori.* Eſt enim in braſſicæ rubræ noſtratis caulibus, ſi autumno præſertim adultiori eos ſecundum longitudinem ſeces, ſuccus quidam inſtar mellis vel mannæ, qui exſudat, ſi aliquandiu in loco non calido relinquas, cui experientia ſuffulti vim illam alvum laxandi confidenter adſcribimus. Noſtris in regionibus male ſibi & ſuis matres familias conſulunt, quando cum aqua prius hocce ſaluberrimum olus decoquunt, deinde exprimunt brodiumque effundunt & poſtea nova aquæ ſimplicis adfuſione iterum incoquunt & ad cibum præparant. Hac enim methodo ſuccus ille medicamentoſus nobilis maxima ex parte perditur. Laudandus hanc ob cauſam jure meritoque eſt mos eorum, qui in Weſtphalia & Ducatu Brunſvicenſi degunt: hi enim braſſicæ brodium extracto nobilioris virtutis probe imbutum non auferunt, ſed addito ſale & pinguedine, ita præparant, ut non modo guſtui fiat acceptior eſca, ſed etiam in alimentum corpori noſtro longe ſaluber-

Tota eſt medicamentoſa braſſica rubra. A morbis præſervat, eorum ſanationi multum patrocinatur. Eximias braſſicæ laudes recenſet Bartholinus, neque mirum, quippe quæ, referente Catone per 600. annos Romanis inſtar panaceæ fuit. Autor illi vim alvum laxandi adſcribit.

Male ſibi conſulunt illæ matres familias, quæ hujus ſaluberrimi oleris brodium effundunt.

Laudandus magis eſt mos eorum qui hoc brodium non auferunt, ſed addito ſale præparant.

Ex comis braſſicæ rubræ paratur cibus in phthiſi atque ſcorbuto omnibus aliis medicamentis præferendus.

Beta rubræ recens ſuccus naribus ulcere obſeſſis confert.

Radicis aridæ pulvis naribus attractus cephalalgiam tollit.

ſaluberrimum cedat. Ex comis braſſicæ rubræ, quando naſturtium aquaticum, hedera terreſtris, ſpinachia, aſparagus, radix cichorii, urtica mortua adjiciuntur & in brodio carnis bubulæ vel caponis excoquuntur, cibus paratur in diſpoſitione phthiſica atque ſcorbutica omnibus aliis medicaminibus vel pretioſiſſimis multum ſane præferendus. Betæ rubræ radices quod attinet; earum recentium ſuccus rubicundus ſubtili quoque, nitroſo & colliquativo ſale imbutus eſt, qui naribus ulcere vel lenta materia obſeſſis egregie confert tam humectando, quam aperiendo. Hujus radicis ſiccæ pulvis naribus attractus pituitam è finibus capitis evocando cephalalgiam, quæ ab impacta ibi vitrea materia oritur, tollit.

Ruta olim magna fuit exiſtimatio Antidoti Mithridatis præcipua eſt baſis.

§. XV. Deveniendum eſt jam ad herbas in re familiari ſatis cognitas, quarum inſignis ad medicinam parabiliorem poterit eſſe uſus. Primas vero teneat ruta, cujus magna olim fuit exiſtimatio; exemplo eſſe poteſt rex *Mithridates*, cujus antidoti præcipua baſis eſt. Scatet hæc herba oleo admodum acri & penetrante, quo fibras à motu dejectas ſtimulat & novo vigore acuit. Ejus folia cum recenti butyro mixta & cum pane ſecalino mane ſumta iis, qui pituita abundant & aëri vappido ac humido corpus objicere neceſſe habent, neque minus ad avertenda a corpore infenſa in graſſantibus morbis miaſmata, eximie conferunt. Ejus folia cum pipere, ſale communi, & aceto penetrantiori contuſa atque carpi arteriis impoſita ad febrilem impetum, ſi modo materiæ morbidæ aliis prius proſpectum fuerit, egregie ſufflaminant, & plus ſæpius minorique periculo, quam interna conſtringentia & ſamigeratiſſimus chinæ cortex in contumaciori etiam quartana ſiſtenda præſtat. Nos præterea acetum vini forre tutæ ſucco bene imprægnatum non modo in contagio infeſtis graſſantibus morbis, ſi nari adplicetur & ori admoveatur, valde adprobamus, ſed & ad lipothymias avertendas ejus odorem longe efficaciorem omnibus ſpiritibus cephalicis & pretioſis balſamis apoplecticis deprehendimus.

Ad avertenda à corpore infenſa tempore peſtis miaſmata eximie confert.

Carpi arteriis impoſita febrilem impetum ſufflaminat.

Acetum rutæ naribus orique admotum Cl. Autor longe efficacius in contagioſis graſſantibus morbis & ad lipothymiam omnibus pretioſis balſamis apoplecticis deprehendit.

Salvia ſalvatrix naturæ conciliatrix, cujus exſiccata folia, orientales populi plus æſtimant quam herbam Thée.

Præpollet in affectibus ſpaſmodicis atque in epilepſia chronica.

Ad quascunque oris affectus collutione mitigandos magno habetur in pretio.

Mentha ac Meliſſa ſpecies quoque large

§. XVI. Ex herbis polychreſtis & cephalicis nunc prodeat ſalvia, quæ in omnibus fere hortis proſtat, & ab orientalibus populis nunquam non maximi æſtimata fuit, cujus exſiccata folia etiamnum plus æſtimant, quam herbam thée. Propter oleum ſubtile, & vaporoſum & ſedativum ejus decoctum vel potius infuſum in affectibus ſpaſmodicis, in contracturis, in epilepſia etiam chronica loco herbæ thée non mediocrem efficaciam exerit, quæ, ſi uſus ejus externus per balnea accedat, additis aliis nervinis, ut ſideritide, origano, ſerpillo in membris paralyticis vel tono uteri reſtituendo, ad feliciorem conceptum, valde augeri poteſt. Chirurgi ejus decoctum cum paſſulis & nitro ad faucium inflammationem deliniendam, ad dentium quoque & alios oris affectus facta collutione mitigandos magno habent in pretio. Ex herbis porro cephalicis & euporiſtis mentha tam criſpa, quam ſaracenica, meliſſa quoque tam noſtras, quam Turcica egregiam laudem & commendationem merentur. Mentha ſubtili, confortante & nervis amico ac ſedativo oleo abundat, quo tamen non ſolo, ſed ſubadſtringente terreo principio vires ſuas in confirmando tono ventriculi præſertim & inteſtinorum exerit, quare hæc berba in ſubſtantia aut infuſa cum aqua, aut vino vel ſpiritu vini in compeſcendo, ſingultu, vomitu nimioque alvi fluxu aut colicis tormentis ſedandis vix par ſibi habet remedium uſuque tam interno, quam externo ſeſe mirifice commendat. Aquam ejus ſive cum vino aut aqua ſimplici paratam ad uſum domeſticum omnibus ſingulisque commendatam habere volumus. Vidimus ſola aqua meothæ ſpirituoſa, decenti uſu & purgantibus præmiſſis, inveteratas gooorrhœas fluoremque album feliciter ſublata. Eandem fere cum mentha virtutem ſuaviſſima illa herba, quæ meliſſæ nomine venit, cuſtodit. Oleum graſſiſſimum naturæ valde amicum continet, cujus aqua cum vino, additis corticibus citri, deſtillata & edulcorata facile omnes aquas vitæ, balſama embryonum, aquas apoplecticas, analepticas & odore & viribus exſuperat. Meliſſæ floribus Turcicis in conſervam cum ſaccharo redactis ſi ſpiritus ejuſdem herbæ adfunditur, eſſentia prodit, quæ & odore, ſapore ac virtute magnatibus ac divitibus ad ventriculum maxime & genus nervoſum roborandum commendatiſſima eſſe debet. PARACELSUS arcanum ad vitam longum in hac herba reconditum eſſe adſerebat. *Multa adhuc*, ſcribit BAGLIVUS *Libr. de fibr a motrice pag.* 214. *latent in herbis ad citri naturam accedentibus, ut meliſſa, ſed ſapienti ſat.* Hujus herbæ infuſum cum aqua egregie iis uteri vitiis ſuccurrit, quæ ex ejus tono ac robore dejecto proveniunt, ut ſunt difficilis retentio fœtus & facilior ad abortum diſpoſitio, perpetuum ſeri putridi ſine ſanguine vel etiam cum ipſo mixti ex utero ſtillicidium & inde profecta ſterilitas. Idem decoctum eo tempore, quo menſes fluunt, uſurpatum, feliciorem horum fluxum promovet. Meliſſæ in ſubſtantia pulverem ad drachm. I. ſingulis diebus per menſem uſurpatum in melancholia hypochondriaca ad maniacum ſere affectum inclinante valde proficuum annotavi.

dem & commendationem merentur.

Mentha oleo nervis amico abundat.

In morbis ventriculi & inteſtinorum vix par ſibi habet.

Eandem cum Mentha virtutem Meliſſa cuſtodit.

Ejus oleum & aqua deſtillata facile omnes aquas vitæ odore & viribus exſuperat.

Paracelſus arcanum ad longævitatem in hac herba reconditū eſſe cenſet.

His accedit magnificum Baglivi de herbis ad citri naturam accedentibus præconium.

Meliſſa uteri vitiis ſuccurrit.

Menſium fluxum promovet.

Ejus pulvis in ſubſtantia uſurpatus in melancholia hypochondriaca valde proficuum annotavit Cl. Autor.

Spica oleo ſcatet ſubtili & balſamico.

Spica florum ſpiritus mediante ſpiritu frumenti deſtillatus aquam Reginæ aut ſuperat aut ſaltem ipſi æqualis cenſetur.

In podagra & in antiquis ulceribus plus opis præſtat quam ingens unguentor. & emplaſtror. farrago.

Roſmarini ſpiritus in iiſdem capitis affectibus cum fructu adhibetur.

Ejus infuſum cum aqua convenit in fluxu albo.

In gangræna & cancro.

§. XVII. In herbis cephalicis & quæ in hortis coluntur atque omnibus fere obviæ ac notæ ſunt, non infimum ſibi locum ſpica vindicat, quæ, ſi ulla, certe hæc nleo ſcatet ſubtili, balſamico & aromatico, quod in majori copia, ſi deſtilletur, quam vix alia herba, præbet. Ab ejus floribus, ſi ſpiritus ſaltim frumenti aliquoties abſtrahatur, ſpiritus cephalicus, aquam reginæ Hungariæ ſi non ſuperant, tamen ipſi æqualis producitur, qui in affectibus capitis a cauſa ſic dicta frigida, & à nervorum debilitate ſubnatis, in apoplexia, paralyſi, auditus gravitate, cephalalgia, vertigine, ubi interno & externo ſpiritibus & balſamis apoplecticis jure meritoque anteferri debet. Exterius in doloribus, rheumatiſmis ad eorum diſcuſſionem, ad roborandos quoque artus, podagra vel chiragra declinante egregium adfert ſolamen. Præterea omnibus ulceribus, præſertim antiquis fiſtuloſis & quæ partes tendinoſas tangunt, læſionibus ejuſmodi ſpiritus balſamicos decenter adplicatus ad eorum conſolidationem, mundificationem plus certe opis præſtat, quam ingens emplaſtrorum & unguentorum farrago. Roſmarinus, quia valde ratione virium ſpicæ & lavendulæ affinis eſt, & oleo quoque penetranti balſamico abundat, in iiſdem capitis affectibus ejus ſpiritus non ſecus ac ſpiritus lavendulæ cum fructu adhibetur. Ejus infuſum cum aqua vel etiam cum vino in fluxu mulierum albo & exinde proficiſcente ſterilitate, in mnleſta raucedine, aſthmate, oris fœtore egregie ſe gerit. Cancros, gangrænas & fiſtulas,

ſtulas, ex ſpiritu vini infuſiones roriſmarini ſæpius collutas fuiſſe exſiccatas, & quæ alias omne medicamentorum ſubſidium eluſerint, ad perfectam ſanitatem perveniſſe, ſe plus ſemel vidiſſe ac expertum perhibet ARNOLDUS DE VILLANOVA. Vinum roriſmarini membra corporis principaliora roborat & ab omni putredine præſervat, ita, ut nullum venenum ipſis nocere poſſit. *Eſt vicarium theriacæ,* inquit ARNOLDUS DE VILLANOVA. Quibus vero pauperioribus non plantæ hæ hortenſes ad manus ſunt, hi ex ſerpillo, origano ubivis obviis, eadem remedia petere & concinnare poſſunt. Balnea quoque ex his præparata in omni externarum partium debilitate atque languore ſubigendo, præſertim ſi quis ex diuturniori morbo, vel fœmina ex puerperio convaluerit præſentiſſimum ſolamen adferunt.

Balnea ex Roremarino morbo languentibus ſolamen adferunt.

§. XVIII. Devenimus jam ad herbarum virtutem pene ſingularem commendandam, quæ ubique haberi poſſuot & quarum largiſſimum proventum benigna natura non ſine ſingulari ratione ac conſilio nobis conceſſit. Primum itaque in conſiderationem noſtram veniat millefolium; quo omnia prata, omnes ferme vici luxuriant, cujus flores deſtillari oleum ſaphirini coloris, inſigni ſedativa, blanda & antiſpaſmodica virtute donatum, largiuntur. Horum florum cum aqua infuſio in omnibus doloribus & affectibus ſpaſmodicis egregiam exerit efficaciam, ſiquidem oon ſine magno fructu atque utilitate in hæmorrhoidum cæcarum dolore, in colica, doloribus poſt partum à lochiis ſuppreſſis, & quæ ex hæmorrhoidum ſuppreſſione naſcuntur, acerbioribus tormentis, in cardialgicis quoque anxietatibus, affectu ſpaſtico ventriculi & diaphragmatis aqua cum millefolio deſtillata vel ejus infuſio cum aqua, aut eſſentia cum ſpiritu vini ſaltim vulgari facta uſurpantur. Quum vero enormiores ſanguinis ſive per uterum ſive per ſedis venas aut fiſtulam bronchialem profuſiones acerbioribus ſpaſticis viſcerum vel aliarum partium contractionibus ſuam originem ſuaque incunabula debeant: euporiſta illa ex millefolio parata in iis compeſcendis vix ulli alii remedio efficacia cedunt. Et quia flores chamomillæ vulgaris etiam propter oleum, quod per deſtillationem identidem ſaphirinum, temperatum & ſedativum prodit, millefolio penitus ferme ſimiles & ipſi affines vires alunt, eorum quoque virtus non diſpar, ſed una eademque io commemoratis jam affectibus obſervatur. Qua de cauſa opportune admodum in horum morborum curatione hi duo flores conjungi & in unum medicamentum, ut in infuſum, vel decoctum aut in clyſterem vel cataplaſma recipi poſſunt: ſiquidem hic flos io omnis generis doloribus, ſpaſmis quoque & hæmorrhagiis ſiſtendis fere incomparabilis eſt. Id vero habent maxime peculiare præ millefolio, quod flores illi, qui flavi ſunt, ad drachmam unam aliquoties die vacuo ſumti pertinaces febris intermittentis inſultus ac impetus potenter ſiſtant atque compeſcant longe tutius, quam ipſa tantopere commendata china, quæ ex remoto Peruviano regno ab aliquot inde jam annis tanto pretio redemta fuit. Nullum vero ſimplex in rerum natura reperitur, quod tam amicum ſit inteſtinis, quam flos chamomillæ. Qua de cauſa etiam noo ſine conſilio & ſingulari fructu huc uſque ſolos flores chamomillæ ad clyſteres, in omnibus fere affectibus loco aliorum ingredientium recipiendos, curavimus & ſuaſimus, addito, ſi opus fuit, oleo amygdalarum dulcium & in pauperibus oleo lini vel raparum, vel ad feces dejiciendas ſufficienti ſalis communis copia, quod in ſtimulando meliorem uſum habet, quam varia extracta vel electuaria lenitiva aut purgantia, quibus omnibus inter clyſteres carere poſſumus. Iuter externa, quæ diſcutiunt, emolliunt vel maturant abſceſſus, cataplaſmata primas etiam hi flores tenent, & vel ſoli vel cum floribus ſambuci, malvæ, millefolii, croci mixti & cum lacte decocti inque veſicam inditi & partibus affectis adpoſiti in ſedandis doloribus atque emolliendis tumoribus omne punctum ferunt. Spiritum vini abſtractum à ſummitatibus millefolii, floribus chamomillæ, ſemine aniſi, cymino æthiopico, vulgo *Kram-Kümmel*, in diſcutientibus flatibus plus certe valere, quam alia tantopere laudata carminativa & antiſpaſmodica longiori uſu atque experientia didicimus.

Flores Millefolii deſtillationis ope oleum antiſpaſmodicum largiuntur. Ad ſpaſmos multiſque ſpaſmodicis aut ſanalogis affectibus conferunt eorum cum aqua infuſio, aut eſſentia cum Spiritu vini.

Nec minus valent in omnibus ſanguinis profuſionibus.

Millefolio penitus ferme ſimiles flores Chamomillæ.

Id vero maxime habent peculiare, quod febris intermittentis inſultus potenter ſiſtant. Et quidem longe tutius quam China Peruviana. Præ ceteris omnibus flores chamomillæ ad clyſteres commendat Cl. Autor.

Ad cataplaſmata primas etiam hi flores tenent.

§. XIX. In abſinthio, quod omnis facile terra gignit, eximia efficacia atque virtus recondita eſt, ut vix medicina domeſtica eo carere poſſit. Certe multarum chronicarum paſſionum præſervatrix non modo, ſed & curatrix eſt: at quia eſt vulgaris, non magni æſtimatur, ut verum ſit PLINII edictum: *nos pleraſque herbas pedibus conculcare, quarum ſi nobis virtus ſpectata eſſet, eas in cœlum laudibus efferremus.* Gaudet abſinthium principio amaricante balſamico & oleo vaporoſo, ſedativo ac fixiori ſulphureo ſale alcalino. Ob oleum vaporoſum ac ſedativum dolores & ſpaſmos compeſcit, ob amaricans vero principium & ſal alcalino-ſulphureum bilis naturam æmulatur & id ſere omne præſtat ac ſupplet, quod alias bilis balſamo in corpore humano efficere competit. Quamobrem etiam in omnibus morbis frigidis, quæ ex defectu bilis, ex nimio acido & viſcido, obſtructione & infarctu viſcerum fiunt, vel ex putredine naſcuntur, tam curative, quam præſervative opem fert acceptiſſimam. Propter amaritiem alvum quoque ſtimulat, febres intermittentes aufert, vermes enecat, atque in cachexia, tumore œdematoſo, obſtructione viſcerum coovenit, neque minus juvat concoctionem & in obſtructione hepatis, inque ictero cum fructu ſumitur. Optime decoquitur cum aqua & redigitur in extractum, quod ſolutum in ſpiritu vini ad drachmam unam vel ultra propinari poteſt: iſtiusmodi enim decoctione abſinthium privatur oleo ſuo vaporoſo, capiti & nervis non ſmper amico. Experimento vulgari tota herba plantis pedum imponitur ad tumorem ibi decumbentem diſpellendum. Fumaria uti notiſſima eſt herba, ita eadem ſaluberrima jure optimo celebratur, ſcatet enim ſucco non tantum amaricante, ſed etiam ſale copioſo, tartareo, nitroſo. Si in decocto cum cereviſia vel etiam ſero lactis bibatur, aut ſi io forma pilulari adſumatur, omnibus morbis chronicis, præſertim iis, qui ex lympha & ſero corrupto oriuntur, quales ſunt cutis variæ defœdationes, lepra, ſcabies, ſcorbutus, lues venerea & plurimi alii, egregie ſubvenit & circulum ſanguinis promovendo infarctum viſcerum amovet, obſtructiones reſerat, excretiones ſalutares æque per alvum, ac urinam & tranſpirationem ſecundat, atque lympham cum ſanguine hoc modo optime depurat. Et ſane vix præſtantior datur herba ad ſanguinis & humorum maſſam depurandam viſcerumque tonum roborandum, ut quidem noſtra fert ſententia, quam jam laudata hæc divinæ virtutis fumaria. Eoſdem

In abſinthio eximia virtus recondita eſt.

Dolores & ſpaſmos compeſcit.

Alvum ſtimulat, &c.

In tumore œdematoſo convenit.

Plantis pedum impoſitus ad tumorem diſpellendum.

Fumaria ſcatet ſucco amaricante & ſale tartareo nitroſo.

Subvenit iis morbis, qui ex ſero corrupto oriuntur.

Vix præſtantior datur herba ad ſanguinem depurandum.

Eaſdem effectus exerit naſturtium aquaticum.

effectus cum fumaria in circulo ſanguinis promovendo, in obſtructionibus & infarctibus viſcerum auferendis atque excretionibus adjuvandis exerit naſturtium aquaticum, quod omni tempore viret & juxta rivulos & in locis paludoſis natale ſolum habet. Specificum maxime audit hæc herbula in ſcorbuto; præterea etiam ventriculum, omniaque viſcera & totam naturam corroborans virtus ipſi encomio non falſo adſcribitur. Hæc planta adhuc recens ſumi poteſt cum butyro vel etiam cum aceto & oleo olivarum loco acetarii, aut cum brodio caponis coqui aut vino vel ſpiritui vini infundi, & ita frequentius in uſum vocari poteſt.

Quod ſpecificum maxime audit in ſcorbuto.

In ſanguine reſolvendo & in aſthmate egregie confert Chæreſolium.

§. XX. De chæreſolio illud tenendum eſt, quod ad ſanguinem coagulatum reſolvendum, & in aſthmate ad expectorationem in juſculis egregie conferat. Gaudet quoque hæc herba virtute traumatica, reſolvente, diuretica & emmenagoga. Sequitur jam veronica herba valde temperata aperiente & roborante virtute inſtructa, cujus infuſum cum aqua illud, quod ex herba thée paratur, longis intervallis poſt ſe relinquit, unde optimo jure dici poteſt *der teutſche* Thée; ſiquidem non tam præſervando in omnis generis morbis, qui ab impuritate humorum ac viſcerum infarctu oriuntur, ſed & in iis ſanandis, in phthiſica maxime & nephritica affectione vires exerit longe æſtumatiſſimas. Conf. hac de re noſtra Diſſertatio *de infuſo Veronicæ præferendo herbæ thée.* Quoniam mentio facta eſt calculi, in memoriam nobis incidunt aliarum herbarum etiam notiſſimarum virtutes, quæ cum aqua calida infuſæ loco herbæ thée calculoſis exoptatiſſimam opem attulerunt. Sunt vero hæc herba equiſeti, hederæ terreſtris, baccæ alkekengi, juniperi toſtæ, ſemen dauci. Novi plures, qui multis abhinc annis miſere ex calculo laborantes non præſentius ſolamen, quam in horum decoctis, quotidie ea bibendo, invenerunt.

Veronica optimo jure dici poteſt der dutſzo Thée.

Equiſetum Hedera terreſtris &c. cum aqua calida infuſa loco Theæ calculoſis opem attulerunt.

§. XXI. Ex floribus in uſum quoque domeſticum quoſdam decerpere liceat. Atque in his primum locum inveniunt roſæ, quarum aqua propter oleum fragrantiſſimum, naturæ amicum & dotes plane ſingulares in erigendis viribus, in doloribus & inflammationibus levandis inque omnibus ſic dictis calidis morbis tam externo, quam interno uſu longe utiliſſima eſt. Roſarum conſerva ob vim confortantem & leniter conſtringentem peculiariter phthiſicis & hecticis dicata eſt. Acetum roſaceum cum ſpiritu & aqua roſarum commixtum, adjecto nitro & pauxillo camphoræ epithema conſtituit, quod capiti admotum in ſiſtendis doloribus, avertendis deliriis & compeſcendis immodicis narium hæmorrhagiis multiplici noſtro experimento virtutis eſt incomparabilis. Florum acaciæ plenior & ſaturata infuſio cum ſero lactis vel etiam cum vino diluto, verno tempore leniter alvum ſubducit & in ſcabie aliiſque ex impuritate humorum proficiſcentibus morbis, io ſubjectis maxime tenerioribus, magnæ virtutis laude inſignis eſt. Floribus cheiri eorumque expreſſo ſucco nihil ad menſes pellendos vel fœtum mortuum aut ſecundinas propulſandas, item ad obſtructiones hepatis in inveterato etiam ictero recludendas, vix quicquam dari poteſt præſtantius, ſi cum cereviſia calida bis de die medicamentum porrigatur. Hyperici flores, nuſquam non ſatis obvii, etiam peculiares ad domeſticum uſum commendandas cuſtodiunt vires, in diſpoſitione videlicet phthiſica, in enecandis vermibus, inque affectibus ſpaſmodicis, & melancholia hypochondriaca allevandis. Uſus poterit inſtitui ſo infuſo cum aqua, vel cum aqua leniori inſpiſſatione in extractum redigi poſſunt, quod cum aliis pilulis ſumi poteſt. Neque vero violarum flores prætermittendi ſunt, quorum infuſio ex aqua, addita ſufficiente ſacchari quantitate, leniſſima coctiooe in ſyrupum tranſit gratiſſimi cœrulei coloris, quo ad expectorationem in omnibus morbis pectoris, & ad expurgandas in infantibus ſordes alvinas, ſive ore adſumatur ſive ano infundatur, vix ullum datur excelleotius ex domeſticis remedium. Flores bellidis ſilveſtris, vulgo *Käſe-Blümlein*, quorum paſſim magnus in pratis & paſcuis proventus eſt, mirabilem vulnerariam & ſpecificum, quæ cruorem reſolvit & per inſenſibilem tranſpirationem evocat, virtutem exerit, unde omnibus læſionibus, quæ ab externa cauſa fiunt, horum decoctum in aqua vel melius cereviſia quam maxime accommodatum eſt. MINOERUS ejus efficaciam in hydrope & aliis morbis, qui ex potu frigido corpori calefacto immiſſo ſuam originem trahunt, non ſatis prædicare poteſt. Cyani florum decocto in urinæ ſuppreſſione, ad ejus fluxum promovendum, oihil datur potentius, prætertim ſi ſemen urticæ commixtum fuerit.

Roſarum aqua in morbis calidis tam interne quam externe longe utiliſſima eſt. Conſerva roſarum phthiſicis & hecticis dicata eſt. Acetum roſarum virtutis eſt incomparabilis in cephalalgia, deliriis, nariumque hæmorrhagiis. Florum acaciæ infuſio leniter alvum ſubducit. Flores Cheiri menſes, fœtum mortuum aut ſecundinas propulſant. Flores Hyperici in Phthiſi, vermibus, affectibus ſpaſmodicis, &c. ſunt commendatiſſimi.

In morbis pectoris &c. vix datur ſyrupo violarum excellentius remedium.

Flores Bellidis ſunt ſpecifice vulnerarii.

Valent etiam in hydrope.

In urinæ ſuppreſſione nihil datur potentius decocto flor. Cyani.

§. XXII. Ordo nos jam ad arbores deducit, quarum copia nullibi non ſuppeni omnibus, & ex his quoque parabiliora auxiliorum in morborum curatione genera petere volumus. Prodeat vero primum omnibus fere notiſſima abies ſive *Tanne*, quæ ob balſamicum reſinoſum ſuum ſuccum perpetuo viret & ſingulares in omnibus excretionibus promovendis ſanguineque depurando poſſidet facultates. Hujus ſummitatum vel turionum ſumantur manipuli tres & aquæ fontanæ ac vini ana menſuram unam, coque in diplomate per horæ quadrantem, poſtea exprime; hujus doſis ſunt unciæ duæ vel tres, quod certe omnibus decoctis ex lignis exoticis paratis ratione virtutis præferendum eſt. Siquidem in ſcorbuto, hujuſque contractura, vaga quoque arthritide efficaciſſime ſeſe exerit, ſi ejus uſus ad menſis ſpatium protrahatur. Balneum vel inſeſſus ex fructibus abietis ad paralyſin & contracturam ſcorbuticam a pluribus peritiſſimis Medicorum cum fructu uſurpatum novimus.

Abies in excretionibus promovendis &c. ſingulares poſſidet facultates.

In ſcorbuto vaga quoque arthritide efficaciſſime ſeſe exerit.

§. XXIII. Arbor juniperi tota medicamentoſa eſt, quia tota balſamica. Lignum ejus efficacia non cedit lignis exoticis guajaci, vel ſaſſafras, ut commodiſſime eorum in locum ſubſtitui poſſit, imo iis præferendum exiſtimamus in omnibus morbis ex impuritate humorum ortis. Baccæ propter oleum, quo ſcatent, copioſum, balſamicum, ſive in ſubſtantia ſumantur, ſive in rob redactæ, vel ſi toſtæ cum aqua loco coffée infundantur, medentur omnibus iis morbis, qui ex obſtructione viſcerum, & à ſanguine lento & craſſo proveniunt. Quare in aſthmate, in cachexia, ictero, menſium ſuppreſſione, colica, calculo veſicæ & renum, in ventriculi quoque cruditatibus magno ſunt præſidio. Lixivio ex cineribus hujus arboria cum vino ſumto multos hydropicos ſanatos eſſe, non infimæ conditionis Medici memoriæ prodiderunt. Junipero non inferior eſt ſambucus, in qua, judice BARTHOLINO *de medic. Dan. Diſſert. I.* plus medicinæ latet & tutior omni tempore ſalubritas, quam in pompoſis antidoois, quæ patrem theriacam & matrem mithridatum habent. Flores & rob ſunt vulgatiſſima illa euporiſta, quibus non facile plebeius vel ruſticus caret. Ipſi flores externe in omni tumore eryſipelaceo,

Juniperus tota eſt medicamentoſa & balſamica. Lignum, Baccæ, Oleum, Rob, medentur omnibus morbis qui ex obſtructionibus proveniunt.

In Sambuco latet integrum Antidotarium.

ſipelaceo, odontalgia, podagra impoſiti, ad emolliendos quoque abſceſſus & duros à lacte coagulato tumores cum fructu adhibentur. Eorum aqua ob vim anodynam fere polychreſta eſt, inque omnibus morbis, ſive acuti ſive chronici ſint, non ſine fructu uſurpatur. Convenit maxime in iis morbis, ubi expulſione opus eſt, ubi dolores urgent, ubi inflammatio internarum partium adeſt. Rob ex baccis paratum ruſticorum panacea & theriaca eſt, quod vel in cereviſia calida, vel aqua florum ſambuci datum univerſale fere præſervatorium & tutum remedium in omnibus ingruentibus morbis conſtituit; ſiquidem excretiones per alvum & per cutim promovet & anodyna ſimul virtute fulget. Quidam ad diaphoreſin movendam addunt cornu cervi uſtum ad drachmam unam. Cum ſacchari candi anatica portione rob ſi miſceatur & ſuperfundatur ſpiritus vini iſque accendatur, ſacta probe agitatione, in diuturna tuſſi & ante paroxyſmum intermittentium ad cochleare unum datum inſigniter prodeſt. Rob frequentiori uſu impetum harum febrium egregie mitigare, imo ſiſtere ſolet, modo cruditatibus primarum viarum laxantibus & corrigentibus probe antea proſpectum fuerit. Medius fruticis cortex, ſi coquatur in cereviſia vel aqua aut vino, & urinam & ſudorem, menſes quoque fortiſſime pellit, unde cachecticorum optima eſt medicina. Externe ſi tumoribus œdematoſis, item eryſipelaceis imponatur, & dolorem & tumorem abigit.

Eſt tanquam Panpharmacum multis morbis accommodatum.

Ac ſua debito laude haud fraudandum.

§. XXIV. Acacia quoque nobis ſuggerit probata remedia, florum jam ſupra facta fuit mentio. Aqua ex iis deſtillata fere polychreſta eſt & omnibus commendanda, ſuaviſſimi eſt ſaporis, roborat & vim quoque anodynam habet. De cortice radicis illud tenendum eſt, quod is infuſus cum ſimplici vini ſpiritu mirabilem virtutem foveat & calculoſis, qui hoc malo inveterato procul dubio ex ſubſtantia renum prorſus læſa laborant, opituletur, ſi bis de die pro una doſi cochleare unum exhibeatur.

Aqua Acaciæ fere eſt polychreſta.

§. XXV. Ex arbore tiliæ nonnulla etiam in noſtrum uſum vocanda ſont, & quidem flores, quorum infuſo in aqua theiformi novi olim chronicam epilepſiam diuturniori uſu perſanatam. Aqua florum in omnibus affectibus, ubi ſpaſmi vel dolores regnant, ſpecifica eſt, hinc ceu polychreſtum remedium utique commendari meretur. Medius hujus arboris cortex cum aqua in mucilaginem redactus incomparabili virtute gaudet dolorem, inflammationem & ardorem mitigandi, unde cum præſentiſſimo fructu in ambuſtionibus, in podagricis, arthriticis doloribus adhibetur.

Florum Tiliæ infuſio in aqua epilepſiam perſanavit.

§. XXVI. Neque aromatum uſus prætermitti debet ad elicienda in ſcopum noſtrum quædam parabiliora. Pipere non facile carere poſſumus in re domeſtica. Hoc ſale ſcatet alcalino fixo, valde acri, ſiquidem, quod notabile eſt, piper in pulverem redactum cum acido affuſo efferveſcit. Ratione hujus ſalis fixi alcalini aperit, incidit, viſcidos humores reſolvit, cruditates ventriculi corrigit, & ad concoctionem promovendam nihil datur facile efficacius, cumprimis ſi ventriculus ob cruditates collectas nihil appetit & gravativum dolorem circa præcordia cauſatur. Optime ſumitur in granis integris ad decem vel duodecim, præſertim ſi ante cibum vel etiam circa tempus ſomni deglutiantur. Extra paroxyſmum in quartana piperis integra grana plures per dies deglutita cubantes hac febre liberaſſe, plerique auores adfirmant. Ejuſdem cum pipere virtutis eſt zingiber, quippe & hoc non volatili per deſtillationem eliciendo oleo, ſed tantum ſale acerrimo fixo imbutum eſt, ratione cujus pulvis ejus ad drachmam unam ſumtus digeſtionem ventriculi ex cruditate viſcidorum humorum depravatam penitus reſtituit, ſique cum melle miſceatur ac in electuarium redigatur, in aſthmate, tuſſi, in calculo quoque, item ad excitandam venerem, menſes movendos & viſum abolitum reſtituendum utiliſſime ſingulis diebus adſumitur, cui ſpecificum infuſum ſuperbibi poteſt. NATHANAEL HODGES *in Loimologia Sect. VII.* commendat eximie zingiberis pulverem in morbis putridis & ipſa peſte, quam diaphoreſi ſua, qua operationem perficit, & præſervat & optime quoque ſanat. De nuce moſchata, etiam medico domeſtico uſui apta in medium proferenda ſunt. Propter oleum, quo gaudet aromaticum & ſimul anodynum in ſpaſmis & doloribus, vomitu, colica, diarrhoea, dyſenteria, ejus pulvis ad drachmam ſemis ſumtus non ſua caret laude; maxime omnium vero hoc remedium gravidis earumque affectibus quadrare multiplici experimento cognovimus. Eas ſubinde primis menſibus pertinaci nauſea, vomitione, quin etiam tuſſi corripi conſtat, quibus incommodis ſublevandis nuce moſchata cum ſaccharo mixta in pulvere non certius auxilium invenimus. In alvi nimio fluxu compeſcendo, in ſoda ſive ardore ventriculi leniendo, una pars nucis moſchatæ cum tribus partibus lapidum cancrorum non ſine fructu exhibetur. Eadem nux æquali portione cum alumine crudo remixta febrium intermittentium paroxyſmos potenter ſiſtit, hac tamen cautione adhibita, ut non niſi prius præmiſſis evacuantibus & cum regimine diaphoretico, cum infuſo nempe calido vel ſub motu corporis laborioſo propinetur.

Piper ſcatet ſale alcalino acri.

Ventriculi concoctionem promovet.

Si ejus grana aliquot ante cibum deglutiantur; Hac ratione quoſdam etiam à quartana liberaſſe auctores affirmant.

Zingiber ſale acerrimo fixo imbutum eſt. In ventriculi cruditate, in aſthmate, tuſſi, calculo, &c magnas fere ſuppetias.

Commendatur & in ipſa peſte.

In multis affectionibus morboſis haud ſua caret laude nux myriſtica.

§. XXVII. Neque vero crocus in præteritis relinquendus eſt, qui propter inſignes in medendo vires nonnullis Philoſophorum aroma, aliis rex vegetabilium, quibuſdam etiam anima pulmonum appellatur; ſiquidem ob ſulphur blandum anodynum ac vaporoſum, doloribus & ſpaſmis mitigandis, propter ſal acre autem & volatile incidendis humoribus & obſtructionibus reſerandis egregie inſervit. In contumaciori tuſſi & in reſpirationis difficultate infuſum croci in aqua veronicæ, adjecta ſufficienti ſacchari candi quantitate inſignis efficaciæ deprehenditur. Eodem infuſo cum aqua cinnamomi parato ad menſes promovendos, laborioſum partum facilitandum, ad ſecundinas expellendas, ad lochia movenda nihil eſt præſtantius, præſertim quando olei amygdalarum dulcium uſus interpoletur. Exterius crocus cum floribus ſambuci, chamomillæ, lacte & mica panis ſimilaginei coctus & inſtar cataplaſmatis partibus arthriticis impoſitus mirifice dolores lenit. Idem remedium etiam cum effectu novimus adhibitum in dolore hæmorrhoidum cœcarum. Crocus cum aqua roſarum addito pauxillo camphoræ oculorum inflammationi in morbillis & variolis medetur. Cubebæ ore maſticatæ peculiariter caput confortant & mirum in modum vertiginem avertunt, teſte CRATONE *in Conſ. Med. p.* 182.

Crocus etiam à quibuſdam aurum vegetabile appellatur.

Plurimi eſt uſus in morbis pectoris & uteri.

Exterius impoſitus partibus arthriticis, mirifice dolores lenit.

Cum aqua Roſarum ocular. inflammationi medetur.

Cubebæ maſticata vertiginem avertunt.

§. XXVIII. Spectant huc quoque mala citria, quorum uſus in re domeſtica & in medica quoque ſatis notus eſt. Horum acetoſitas cum ſaccharo in ſyrupum redacta & ptiſanis addita ſitim & æſtum immodicum egregie ſedat. Cortices cum ſaccharo contuſi & ſpiritui vini infuſi liquorem & ſtomachicum

Syrupus acetoſitatis Citri ſitim æſtum ſedat.

chicum & qui flatus egregie diſcutit, præbent, quod etiam de corticibus aurantiorum tenendum. Taleoli mali citrii pulſibus manuum vel plantis pedum adplicati in omni febre ad æſtum deprimendum non inutiliter adhibentur.

Oleum amygdalarum a veneni noxa ventriculum oblinendo prohibet.

§. XXIX. Antequam à vegetabilibus diſcedamus, paucis verbis dicendum eſt de amygdalarum dulcium oleo, remedio certe ad plurima utiliſſimo. Non enim tantum clyſteribus ad alvum ducendam ſive ſolum, quod SIMON PAULI *in Quadripartito Botanico* ſuadet, ſive decoctis emollientibus mixtum convenit: ſed etiam interno uſu varias præſtat eaſque inſignes utilitates. Nam venenum, ſi quis incautus adſumſerit, à noxa inferenda lubricitate ſua, qua ventriculum oblinit prohibet. Egregium inſuper eſt antiſpaſmodicum atque ſedativum, ſi iis, qui torminoſis alvi fluxibus vexantur, propinatur. In faucium raucedine, in tuſſi, aſthmate & pectoris quibuſvis affectibus, in phthiſi etiam admodum prodeſt, præſertim ſi cum ſpermate ceti, & ſaccharo cando miſceatur. In colica ſpaſmodica, in dolore ex renum calculo ſubinde atrociſſimo, atque in torminibus, quæ lochiorum fluxum, præſertim ſuppreſſum, comitantur, magno & præſentiſſimo auxilio hoc oleum eſt, ſi ad aliquot cochlearia cum brodio carnis ſumatur. At vero in univerſum hoc tenendum eſt, quod recens & ex recentibus amygdalis, non rancidis expreſſum, & quod clarum ac pellucidum, non turbidum eſt, hac virtute gaudeat.

Sit autem recens & ex recentibus amygdalis, non rancidis expreſſum.

§. XXX. Devolvimur denique ad regnum animale, ex ampliſſimo ejus ſinu quædam in uſum noſtrum delibaturi. Et hic primum ſe nobis offerunt cancri, quorum ſuccus cum ſucco ſempervivi mixtus & capiti adplicatus in gravioribus doloribus capitis, qui delirium minantur, mitigandis aptus. Eorum quoque ſuccus juſculis reſtaurantibus & nutritivis in tabe, in phthiſi utiliſſime adjungitur. Majori vero utilitate ac laude ſplendent horum lapides, quorum pulvis ſolus vel cum teſtis ovorum aut conchis præparatis mixtus & quarta parte nitri adjecta tantarum eſt virium, ut in omnibus fere morbis chronicis & acutis, præſertim, quibus immodicus calor junctus eſt, ad drachmam unam cum maximo fructu adhibeatur, & eſt fere pulvis ampliſſimi uſus, qui ad acidum primarum viarum abſorbendum, in hypochondriacis & ſcorbuticis, in æſtu contemperando in omnis generis febribus, item ubi diaphoreſi opus eſt, egregium facit officium. Iidem lapides, ſi cum aceto deſtillato offerantur, longe magis eximia virtute pollent, dum potenter coagulatos humores reſolvunt, urinam & diaphoreſin movent, inque omnibus febribus, etiam ipſa in peſte & malignis aliis morbis, in pleuritide, peripneumonia, in omnibus inflammationibus inſigni cum fructu uſurpantur. Lumbrici terreſtres exſiccati & in pulverem redacti, convenienti doſi aliquoties repetita exhibiti, in epilepſia chronica & omni dolore arthritico laudatiſſimæ ſunt virtutis, item lumbrici vivi partibus dolentibus adplicati egregio ſolamini ſunt. Cochleæ dant pulverem, quo ad præſervationem calculi renalis, ſi aliquoties in ſeptimana adhibeatur, nihil ſecundum noſtram obſervationem deprehendimus efficacius.

In deliriis confert cancrorum ſuccus.

Etiam in phthiſi.

Lapides cancrorum pulveriſati in omnibus fere morbis cum fructu adhibentur.

Lumbrici terreſtres ſiccati in epilepſia & arthritide haud contemnendum ſuppeditant remedium. Cochleæ dant pulverem in calculo renali.

§. XXXI. Plura dicenda etiam eſſent de lactis uſu, quod omnibus fere remediorum generibus in medendo palmam dubiam reddit. Optimum judicamus aſininum, poſtea caprinum, etim quibus cura ſi inſtituatur per menſem & ultra, abſtinendo ab omni ciborum & potus genere, arthritis, podagra, phthiſis ſub debitis cautionibus & convenienti regimine feliciſſime ſanari poſſunt. Illud præterea etiam tenendum eſt, quod contra venena adſumta validiſſima corroſiva, ut ſunt mercurius ſublimatus, cobaltum, arſenicum, antimonialia, emetica fortiora, quo etiam ſpectant acriora & draſtica purgantia, non detur præſentius auxilium mortem & funeſta ſymptomata avertendi ipſo lacte copioſius hauſto.

Lac omnibus fere remediorum generibus palmam dubiam reddit. Primas tenet aſininum, poſtea caprinum. In medicatione arthritidis, phthiſeos, &c.

§. XXXII. De nitro, quod vili conſtat pretio & ubique haberi poteſt, illud ultimo loco inferendum arbitror, quod id ipſum depuratum vel cum abſorbentibus exhibitum ſit fere univerſale remedium, quia omnibus morbis, quibus interna vehementior commotio vel æſtus junctus eſt, quadrat, eamque ob cauſam in omni febrium, inflammationum, dolorum, hæmorrhagiarum genere interne utiliſſime adhibetur, alvum quoque laxat, urinam ad diaphoreſin movet, ſitim ſedat, dolores lenit, cujus incomparabilem & divinam virtutem ſi plebeii noſſent, multis ſumtibus atque expenſis, quas pharmacopoliis inſumere debent, parcere poſſent.

Nitrum fere univerſale remedium. Omnibus morbis quadrans.

Quod ſi plebeii noſſent multis expenſis parcere poſſent.

DE
PANE GROSSIORI WESTPHALORUM,
Vulgo
BONPOURNICKEL.

ANimantium corpora, jugi motu calidi & fluidi interni varie exagitata, partes aliquas ſui continuo amittere, & hinc congrua quadam reparatione egere, res eſt certiſſima. Illud ipſum jam commode perficitur alimentis, quæ in humorum abſumtorum ſubſtantiam ſatiſcere atque converti, & corpus noſtrum tam alere, quam augere debent. Ex horum genere primas obtinet panis, ISIDORO à πᾶν dictus, quod omne quaſi alimentum abſolvat. Baſis quaſi ciborum hic eſt, & alimentum univerſale, naturæ admodum conſentaneum, ventriculo acceptum, citra ullum faſtidium, omnibus ferme gentibus ac priſcis familiare, totque ſeculorum ac nationum longo uſu comprobatum, hinc alimentorum facile princeps. Etenim frumentum omne,

&

& ex eo confectus panis, elementa complectitur valde affinia ſuccis noſtris vitalibus, negata ceteris rebus alibilibus. Conſtat nimirum, fluida noſtræ machinæ ex diverſiſſimis, ratione figuræ & molis corpuſculis, eſſe compoſita, variaque elementa ibi contineri, chymico igne eruenda, nimirum, ſulphur, oleum & ſal volatile, mucilaginem, terram, aquam, & quæ ſunt id generis alia. Similia quoque reconduntur in pane. Nam deſtillatus fundit ſpiritum acidulum, oleoſum, qui præter alia & coralliorum ſubſtantiam promte ſolvit, & rubineam tincturam, digeſtione prævia, conſtituit, medicamentum non contemnendæ virtutis. Deinde magnam olei inflammabilis largitur copiam, nec non terram fixam nigram a deſtillatione reſtilem præbet; & denique mucilaginoſa ejus & lenta ſubſtantia ad ipſum ſenſum patet. Spirituoſas ſubtiles particulas ipſi & vim conſortantem ineſſe, præter teſtimonium ſacræ ſcripturæ & odor panis reſocillatorius, & aqua ex pane, præcipue groſſiori, parata, virtutis analepticæ, à Medicis mirum laudatæ, nec non quotidianus ejus uſus, vires firmas ſuppeditans, comprobat. Præterea ventriculus hoc alimenti genere apprime gaudet, propter acidum ſubtile & blandum, quo gaſtrici menſtrui vis & activitas diſſolvens egregie adjuvatur & exaltatur. Plura in hanc rem de panis natura, viribus, variiſque generibus, Veteribus jam cognitis, commentari poſſemus, ſi inſtituti noſtri permitteret ratio: Poſſunt autem evolvi HIPPOCRATES, *Libr. II. de vict. rat. ſect. 4. pag.* 22. 23. It. ATHENÆUS *Libr. III. cap.* 17. *&* 18. POLLUX *Lib. VII. cap.* 11. *&* PLINIUS *Libr. XVIII. cap.* 7. Placet tantum in præſentiarum panem illum groſſiorem, quo Weſtphali pro victu quotidiano utuntur, à Gallo, ut ferunt, peregrinante denominatum Bonpournickel, paulo penitius examinare ejuſque naturam ac vires breviter ſtrictimque evolvere, atque uſum ejus à multorum contemtu vindicare.

Priſcis jam tum gentibus panis hic cognitus fuit, dictus furfuraceus, quoniam a furfuribus non repurgatus, teſte GELLIO *Lib. II. cap.* 9. it. impurus, *vid.* HIPPOCRATES *l.* 9. ATHENÆUS *lib. III. p.* 125. ſyncommiſtum vocat, ex farina incerniculo non excuſſa ſubactum. It. Coliphium ἀπὸ τοῦ κώλου, membrum, & ἶφι robur, quaſi robur membrorum, appellatur. vid. PETR. FABER *Agoniſtices Libr. III. c.* 3. CÆLIO RHODIGINO *Lib. IX. c.* 16. dicitur cibarius & gregarius, TERENTIO ater. Hoc panis genus magno ſemper in pretio habitum fuit, ad alendum & firmum ac robuſtum corpus reddendum: hinc furfuracei panes πολυτροφώτεροι, h. e. multum nutrimenti habentes, & qui ex polline, ſeu farina puriſſima confecti ſunt, ὀλιγοτροφώτεροι, ſeu minus alimenti dantes, dicti ſunt, teſte ATHENÆO *l. c.* Hanc ob rationem olim athletæ, qui robuſtiſſima membra & nimio ſanguine atque adipibus quaſi luto involutas animas habebant, coliphium illud duntaxat edebant in prandio; in cœna vero carnem ſuillam non elixam, ſed igne paululum aſſatam, & aquam calidam bibebant, ut alimentorum duritie ac craſſitie non modo uberius nutrirentur, ſed etiam diutius ſaturi permanerent. vid. PETRUS FABER *l. c. p.* 231. GALENUS *de Alimentis &* ARRIANUS *Libr. III.* VERRIUS apud PLINIUM auctor eſt, populum Romanum, pane furfuribus adhuc remixto, trecentis annis uſum fuiſſe. *Vid.* FULVII URSINI *Append. p.* 316. Durus quippe & firmus hic victus minus corruptibiles generat ſuccos, duplo plus nutrit, fami magis reſiſtit, & generat corpora firma, perferendis laboribus injuriiſque tolerandis idonea, & à morbis, maxime qui a diſſolutione maſſæ ſanguineæ calida proveniunt, immunia; cujus aſſerti veritatem ſufficienter corroborat tota Weſtphalica gens, robuſta, firma graviſſimiſque laboribus & injuriis perferendis apta. Notabile eſt, populum illum raro infeſtari febribus acutis, & morbis ab humorum ebullitione & ſanguinis elementorumque diſſolutione quadam maligna ortis, ſed magis hic morbos frigidos & chronicos graſſari, quod utique craſſo victui & duræ diætæ adſcribendum eſt. Cum enim alimentorum pauciorum corruptibilium fit aſſumtio, tardam, nec tam acrem ſubeunt humores fermentationem, unde & calor nimius viſcoſarum partium impedimentis obtunditur, nec humores texturæ firmioris tam facile divelli & deſtrui à fermento morboſo poſſunt. Præterea ingeniorum & morum conſtantia, & ſolidum in rebus gerendis judicium, quo Weſtphali præ aliis nationibus pollent, & ob id ad Eccleſiæ & Rerumpublicarum gubernationem, etiam in peregrinis locis, præ indigenis adhibentur, meo judicio, partim educationi, partim victus rationi, adſcribenda eſſe exiſtimo. Ad laborem adſueti ſunt: ut autem homines nihil agendo male agere diſcunt; ita rurſus honeſtis laboribus multæ pravæ cupiditates & vitia reprimuntur. Victus autem hic magnum contribuit ſymbolum. Pulchre docet PHILOSOPHUS *Lib. I. Pol.* 3. *victus alimentique diverſitatem diverſas ac diſpares hominum vitas efficere*; nec ſine ratione: perpetuum enim corporis & animi commercium ac vinculum eſt. Qualis conſtitutio ac motus ſpirituum, ſic dictorum animalium, tales quoque inclinationes, cogitationes animæque actiones moreſque exſurgunt, id quod firmiſſimis rationibus adeo eſt maniſ ſtum, ut fruſtra operam ponere vellemus, ſi Medicorum trivio nota hic congereremus: nec obſtat, hic craſſum victum craſſos procreare humores; utpote labore ac motu viſcidæ particulæ ſatis dividuntur, præparantur, ſubtiliſantur, ut non tantum intimiori alliſione ad tubulos corpori in augmentum ſolidi cedant, verum etiam ſuccos vitales progenerent ſatis firmos & ſufficientes, quamvis non fluxiles & inconſtantes: Et utut ſanguine præditi ſint frigidiori, ſufficiente tamen gaudent partium ſubtiliſſimarum activitate. Notiſſimæ ſunt obſervationes, quod quæ ſpiritu gaudent inteſtino & pariter per liquidi poros diviſo, preſſione rigidorum craſſiorum, in medium ſe recipere & ad diſſlationem minus apta eſſe, ut ſic in centrum coactæ & unione fortiores particulæ ſpirituoſæ, magnam habeant vim & potentiam. Nun tamen negandum eſt, victum hunc craſſiorem & minus tutum eſſe illis perſonis, quæ imbecilles ſunt, quiete ac otio fruuntur, nec laboribus aſſuetæ. Hinc ſapienter ſcribit HIPPOCRATES *de Medic. priſc. Sect.* 1. *p.* 14. *Valentiora alimentâ hoc habent, quod à natura ſi ſuperentur, nutriant egregie, ſi non, dolores & morbos frigidos producant.* Et CELSUS *dicit p.* 106. *Valentiora minus facile concoqui, ſed ſi concocta ſint, plus alere. Labore, itaque & motu opus hic eſt.* Corpora athletica nutritionem recipiunt ſolidiorem, quam tranquilla & otioſa, ubi ſuſpecta magis omnis nutritio & pinguedo eſt. Motus enim eſt & ſanguinis circuitus, qui intimiore attritione & vi ſua elaſtica, craſſas alimenti particulas reſolvit, ſubigit, digerit & in ſubſtantiam

corporis

corporis noſtri convertit: quies autem omnem nutritionem ſufflaminat, obſtructiones morborum genitrices atque ingenium tardum ac fluxile parit.

Ex hiſce jam liquido conſtare exiſtimo, plurimam alibilem qualitatem in pane Weſtphalorum contineri, & quidem tantam, ut ſecurius & meliori fato laboribus aſſueti, firmiſſimo hoc nutriendi genere utantur, & corpora illorum ac ingenia inſtaurentur, quam nos, delicatiori ac tenuiori victui & otio adſueti. Sique porro rem paulo accuratius ad rationis momenta exigere velimus, hic offerunt ſe plurima clariſſime. Multum enim diſtat natura & indoles panis groſſioris furfuracei ab illo, qui ex farina puriſſima præparatus eſt. Weſtphalicus ſi deſtilletur, copioſiſſimum empyreumaticum & inflammabile præbet oleum: mediocrem quantitatem panis medius; minimam, ſeu potius nullam, panis ex tritici farina puriſſima factus, ſeu ſimila. Immo deſtillati furfures copioſum ſemper fundunt oleum, cujus proventus, mea ſententia, cortici externo duriori, qui ab aëris calore jugiter atteritur, debetur. Notum autem jam eſt, quam activum principium, naturæ noſtræ & mixturæ ſanguineæ conſentaneum, & humorum balſamum, ac temperiei nativæ cuſtos ſit, oleum deſtillatum: Ipſe ſanguis abit in oleum, & inflammabilis eſt, & quo magis de hoc principio participat, hoc firmiores ſuppeditat vires, ſanitatis & vitæ noſtræ conſervatrices. Oleum deſtillatum mineram ac matricem eſſe ſalis volatilis, quo mire gaudet regnum animale, compertum eſt rerum chymicarum gnaris.

Ex hiſce jam apparere exiſtimo, quantam prærogativam hic panis habeat, præ aliis ſui generis. Alimentum vere dici poteſt medicamentoſum, quoniam præter qualitatem corpori noſtro ſimilem, habet & aliam, qua inſigniter afficit, intemperiem humidam emendat, exſiccat, à putredine defendit & vires reficit; quare loco medicamenti tali in caſu ubi vires jacturam paſſæ ſunt, ubi ſanguinis pulſus deficit & diſſipatio ſubtiliſſimi fluidi metuenda adhiberi poteſt, ſive in juſculis, quæ cum vino, ſaccharo & cinnamomo parata, ſunt optima confortantia, vel in aqua ejus deſtillata, ſaporis ſuaviſſimi, in phthiſi, hectica & virium defectu egregia. Taceo ejus uſum externum in capitis dolore, & ubi diſcuſſione humorum ſtagnantium opus eſt, eximium. Tandem panis hic craſſior ſingularem fovet virtutem, aliis panibus non conceſſam, quod licet ſit craſſioris texturæ, alvum tamen ſubducat. Notata hæc virtus jam olim fuit ab HIPPOCRATE, dum ſcribit *Libr. II. ſect. 4. pag. 23. Panem ex farina integra non excuſſa, alvum ſubducere, purum vero minus, ſed magis illam conſtipare.* Hanc virtutem maxime derivandam eſſe exiſtimo ex furfuribus rigidioris texturæ ac figuræ, quæ tenuiſſimas inteſtinales fibras ad motum excretorium promptiores ſollicitare & irritare continuo poſſunt; *furfures* enim teſte GALENO *virtutem habent deterſoriam.* Hinc in praxi obſervatur & talia juſcula ad alvum laxam ſervandam eſſe accommodatiſſima.

Quod concernit medicamenta ex pane hoc Weſtphalico concinnanda, ex illis laudem eximiam meretur, ad vires reſtaurandas & humidum homogeneum corporis reſarciendum, in fervore ſanguinis hectico, aqua, quæ paratur ſequenti modo. *Sumatur panis contuſi libra una, ſucci cancrorum fluviatilium libra dimidia, aquæ roris maialis menſuræ dua, aquæ roſarum unciæ quatuor, nuciſta uncia dimidia, croci drachma una: deſtillentur hæc invicem in balneo M. moderato calore, ſic prodit aqua egregie confortans, ſuaviſſimi odoris, ſtomacho grata & ad reſtinguendum æſtum hecticum eximia, ſi quotidie ad menſuram dimidiam ſumatur, vel ſola, vel cum pulvere cornu cervi philoſophice præparato.* Porro, ſi ſpirituoſam ſtomachalem expetis, deſtillandus panis hic eſt cum vino Rhenano, adjecta nuciſta & cinnamomo ſufficiente quantitate, fit exinde aqua ſtomachum corroborans, in nimia ejus laxitate, vomitu, appetitu dejecto, ſumme proficua. Præterea ſpiritus panis, ex pane ſicco, in retorta deſtillatus, & probe ab oleo ſuo fœtido rectificatus & purgatus, medicamentum ſudoriferum eſt, naturæ non adverſum, quod tenuitatem ſanguini conciliat; hinc ad ſcorbutum & ſanguinis impuritatem tollendam, ſumme proficuum. Si radiis ſolis per aliquod tempus exponitur, tincturam induit rubineam. Fuſius hujus ſpiritus laudes recenſet JOH. TACKIUS *in Chryſogonia animali pag. 76.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

F I N I S.

Digitized by Google

Legatoria
R. SALVAREZZA
ROMA